

דב בן-מאיר

מדיניות החוץ
תולדות * משימות * שליחות

הספר יצא לאור בתמיכת קרן יהושע רבינוביץ לאמנויות – תל-אביב

דב בן-מאיר

מדיניות החוץ
תולדות * משימות * שליחות

ישראל -
עם ומדינה

ידיעות אחרונות • ספרי חמד

Dov Ben-Meir
Israel's Foreign Policy

דב בן-מאיר
מדיניות החוץ
תולדות * משימות * שליחות

עורך אחראי: דב איכנולד

עריכה לשונית: מימי ברעם, מתת עשת
לוחות: ישראליט
הפקה: טפר בע"מ

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

All Rights Reserved © 2011
Miskal – Yedioth Ahronoth Books and Chemed Books | P.O.B. 53494, Tel-Aviv, 61534 Israel
כל הזכויות שמורות © 2011 למשכל - הוצאה לאור מיסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד
ת"ד 53494, תל-אביב 61534 | E-mail: info@ybook.co.il

דאנאקוד 362-3877 | מסת"ב 978-965-482-864-2 | נרפס בישראל 2011 Printed in Israel

לנכדיי:
שחר קרמרמן – נכדתי
אמיר פז
תומר קרמרמן
נדב פז
יובל פז
שתילי זיתים מבטיחים

תוכן

9	הקדמת המחבר
11	הקדמה: עיונים בנושא הריבונות
17	פרק א הריבונות הישראלית ובעיותיה
26	פרק ב יעדי מדיניות החוץ הישראלית
36	פרק ג יחסי ישראל עם הפלסטינים
149	פרק ד יחסי ישראל ומדינות ערב
216	פרק ה יחסי ישראל עם מדינות לא-ערביות באזור
264	פרק ו מקורות העוינות הערבית והמוסלמית כלפי ישראל
280	פרק ז יחסי ישראל עם ארגון האומות המאוחדות
309	פרק ח יחסי ישראל-ארה"ב
353	פרק ט יחסי ישראל עם מערב אירופה
437	פרק י יחסי ישראל עם מזרח אירופה
512	פרק יא יחסי ישראל-אפריקה
598	פרק יב יחסי ישראל עם מזרח אסיה ודרומה
673	פרק יג יחסי ישראל עם אוקיאניה
678	פרק יד יחסי ישראל עם אמריקה הלטינית
	פרק טו המציאות המדינית והמשפטית שבה מתפקדת
761	מדיניות החוץ הישראלית
791	פרק טז עיצוב מדיניות החוץ הישראלית
801	פרק יז מבנה משרד החוץ
813	נספח: "מסלול שתיים" – דיפלומטיה לא-פורמלית
825	ביבליוגרפיה
831	מפתח שמות
849	מפתח מקומות

הקדמת המחבר

הספר מדיניות החוץ הוא השלישי בסדרת הספרים בנושאי מדינה וחברה, סדרה שנועדה להעמיד לרשותו של הקורא הישראלי את המידע המעודכן והאובייקטיבי ביותר על כל תחומי החיים במדינה ובעם היהודי.

בסערת המאבקים הפיזיים (המלחמות והטרור) על עצם קיומה של המדינה, בעיצומם של המאבקים על מעמדה והתקבלותה של המדינה על ידי משפחת העמים – מתעמעמת במידה רבה הפעילות האדירה הנעשית על ידי הממונים על מדיניות החוץ הישראלית – בקידום האינטרסים היום יומיים של המדינה: ההסכמים הכלכליים, המדעיים, התרבותיים, התקשורתיים, המשפטיים והתיירותיים. כל אלה מבטיחים את תפקודה היום יומי של המדינה על כל זרועותיה הממלכתיות והפרטיות, כחלק מהפעילות הבין-לאומית הנורמלית המאפיינת כל מדינה ממדינות העולם.

כמו כן לא ידועה מספיק התרומה חסרת התקדים שישראל תרמה וממשיכה לתרום ליותר מ-100 מדינות בעולם, בצורה של עזרה טכנית ועריכת קורסים בישראל ובארצות המוצא של המשתלמים. במסגרות ההכשרה השונות הללו השתלמו עשרות אלפי משתלמים.

באופן מיוחד חשוב לעקוב אחר המאמצים הבלתי-נדלים, שישראל חייבת להפעיל כדי לשמור על מקומה החיובי והתורם בעולם, אל מול התנכלויות של מדינות עוינות (כמו איראן, סעודיה ולוב) המנסות לדחוק את רגליה באמצעות שלמונים ואיומי החרמה.

אם קרל פון קלאוזביץ קבע כי "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות בדרכים אחרות", הרי שלגבי ישראל, עצם ניהול מדיניות החוץ שלה היא מעשה של מאבק ומלחמה יום יומית על שמירת האינטרסים של המדינה וקידומם למרות כל המכשולים שמציבים אויביה על דרכה.

נוסף על כל הקשיים שפורטו לעיל, נאלצים מנהלי מדיניות החוץ הישראלית להתגבר גם על התנגדויות למדינה בהיותה מדינת היהודים, הן מצד זרמים אנטישמיים גלויים ונסתרים, החוברים יחד עם קבוצות קיצוניות מימין ומשמאל

מצד אחד, והן מצד העולם המוסלמי הקנאי שהכריז מלחמת השמד על "היהודים הנחותים" – שהעזו להקים מדינה בלב האומה הערבית-מוסלמית", מצד אחר.

בעבודה המקיפה המוגשת בזאת נעזרתי רבות על ידי מומחי משרד החוץ לשעבר ובפרסומיהם הרבים (המפורטים בביבליוגרפיה) וכן בנכונותם האישית לקרוא את פרקי הספר השונים, להוסיף ולגרוע, לתקן ולעדכן ככל שנדרש. הספר מעודכן ליום 31 בדצמבר 2010.

בראש ובראשונה נתונה תודתי למר **איתן בנצור**, מנכ"ל משרד החוץ לשעבר, שקרא את הטיוטה הראשונית של הספר, העיר את הערותיו ועודד אותי להוציא לאור.

ד"ר משה יגר, הראוי לתודה מיוחדת עבור ההדרכה שהושיט לי בעיצוב הספר כולו, על קשירת הקשרים עם יתר מומחי משרד החוץ לשעבר שקראו פרקים מהספר, ועל העמדת הידע המיוחד שלו (בעל פה ובכתב) בתחום היחסים עם מדינות דרום-מזרח אסיה.

פרופ' חיים אבני, אשר טרח לקרוא כמה טיוטות של הפרק העוסק באמריקה הלטינית, ואף קיבץ את הערותיו התמציתיות בכתב.

ד"ר אריה עודד, שהעמיד לרשותי את ספריו ומאמריו על אפריקה, ופתח בפני צוהר להבנת התהפוכות שעברו על יחסיה של ישראל עם יבשת אפריקה השחורה.

ד"ר יוסף גוברין, מומחה בעל שם בין-לאומי בנושא הגוש הסובייטי, התפרקותו וניתוח מעמדה העכשווי של כל מדינה במזרח אירופה ובקדמת אסיה.

פרופ' דוד קושניר, שהעמיד לרשותי מידע רב על ההתפתחויות ביחסי ישראל-טורקיה.

ומר **משה פוקס**, שקרא והעיר לפרק על ארצות הברית.

"בואו כולם על הברכה והתודה. כמו כן יבואו על התודה מנהל ההוצאה מר **דב איכנולד** וצוות המערכת: **גב' דנה עינב** וגב' **אילנה שקדי** והסמנכ"ל לשיווק מר **אייל דדוש**.

על מלאכת הייצור של הספר עמל צוות שלם בראשותו של מר **קותי טפר** ועל עיצובו הנאה – מר **פיני חמו**.

אני מודה לכולם על הזכות שהיתה לי לעבוד עם צוות מסוד ואוהב ספר כמותם.*

דב בן-מאיר

פברואר 2011

* מאז העברתו של כתב היד לדפוס, אירעו אירועים הרי-עולם במזרח התיכון. השפעת האירועים הללו על עתיד האזור תהיה גדולה ביותר ותמצא את ביטוייה במהדורות הבאות של הספר. [ד.ב.]

הקדמה

עיונים בנושא הריבונות

המונח ריבונות, במובנו המודרני (הוגדר לראשונה על ידי המשפטן הצרפתי ז'אן בודן, 1530–1596), מתייחס לכוח שלטוני עליון בתוך תחום גיאוגרפי מוגדר – שאין לו מתחרה, והמחייב את כל המצויים בתחום הזה לציות מלא. נדרשו מאות שנים עד אשר הבקיע מונח הריבונות ממארג הערעורים מבפנים שהוטחו בו, תוך ניסיונות לחלוק עמו בכוחו השלטוני, ועד שהפך למציאות שאין עליה עוררין:

בתקופה הפיאודלית, דרשו הוֹנְסָאליים (הנסיכים שהיו כפופים פורמלית למלך) שותפות בשלטון ובתהליך קבלת ההחלטות של המלך; מצד אחר דרשו קיסרים, ששלטו על יותר ממדינה אחת – הקיסרות הקדושה של קרל ה-5 (1500–1558); הממלכה ההבסבורגית האוסטרית-הונגרית (1438–1914); הממלכה הבורבונית הצרפתית (1589–1792) או הקיסרות הגרמנית לאחר איחוד גרמניה על ידי ביסמארק (1871) – את נאמנותו ואת ציותו של המלך או הנסיך הבודד לקיסרות. גם הכנסייה הקתולית דרשה ציות מלא לדבר האפיפיור, וכאשר הקיסר הגרמני היינריך ה-4 (1056–1106) דרש לעצמו את הסמכות למנות בישופים, הטיל עליו האפיפיור גרגוריוס ה-7 חרם. בעקבות כך נאלץ הקיסר לנסוע לעיר קנוסה בצפון איטליה, מקום מושבו של האפיפיור, לעמוד שלושה ימים בשלג עד שהאפיפיור קיבל אותו וביטל את החרם.

בכל אותה תקופה, הריבונות התמצתה בשליט האבסולוטי, שהיה גם המחוקק, גם המבצע וגם השופט. למרות חילוקי הדעות שנפלו מדי פעם בפעם בינו לבין הכנסייה, טען השליט כי ריבונותו היא מתת אלוה, העוברת בירושה. אולם החל מהמאה ה-13 אנו עדים להתפתחות פנימית שמטרתה להעביר את הסמכות הנובעת מהריבונות הבלתי-מוגבלת, מהשליט האבסולוטי לגופים פנימיים אחרים: תחילה מועצת נסיכים (המגנה-פרטה הבריטית משנת 1215), לאחר מכן מועצות נבחרות של אצילים וסוחרים ולבסוף העברת הריבונות לעם, כפי שהגדירו זאת הוגי דעות רבים ובראשם – ג'ון לוק (1632–1704) הבריטי וז'אן ז'אק רוסו (1712–1778) הצרפתי. אלה ביססו את רעיון "האמנה החברתית",

לפיה העם הוא הריבון והוא המעניק בשמו את הרשות לשלוט לנציגיו הנבחרים. מכאן שהריבונות הלאומית מתייחסת לסדרי השלטון הפנימיים במדינה. אולם בכך לא הסתיימו הבעיות סביב נושא הריבונות. מיד עולה השאלה, עד כמה מדינה יכולה להיות עצמאית ביחסיה עם מדינות אחרות? המשפט הבין-לאומי המסדיר את היחסים הללו באמצעות העקרונות הבאים, עונה על כך בבהירות:

עקרון אי-ההתערבות – מגילת האומות המאוחדות קובעת במפורש בסעיף 2 (7): "...שום דבר מדברי המגילה הזאת אין בו כדי מתן רשות לאומות המאוחדות להתערב בעניינים שהם בעיקרם בגדר הסמכות הפנימית של כל מדינה ומדינה..." מכאן שהחוקים ואורח ההתנהגות המחייבים במדינה נקבעים בתוכה, ושום כוח חיצון למדינה אינו רשאי לתת הוראות מחייבות לשלטון או לאזרחיה של אותה מדינה.

עקרון האזרחות הייחודית – לכל אזרח של מדינה יש נאמנות לשלטון הקיים במדינתו, ושום שלטון שמחוץ למדינה אינו יכול לתבוע נאמנות נוספת או חלופית.

עקרון הבלעדיות של הריבונות – בכל שטח של מדינה יכולה להתקיים ריבונות אחת בלבד. אסור למדינה אחרת לחדור לשטח הריבונות שאיננו שלה, או לנסות ולהפעיל שלטון מקביל לשלטון הריבון. במקרה כזה מוקנית למדינה הזכות להגנה עצמית.

אולם הסתבר עד מהרה שעקרונות אלה אינם מספיקים כדי להבטיח התנהלות בלתי-מופרעת של הסמכות הריבונית במדינה כלשהי. במדינות רבות הפר הריבון נורמות התנהגות בסיסיות, הקשורות לזכויות היסוד של האדם והחורגות בחשיבותן מעקרון השמירה על הריבונות (כגון השמדת העם היהודי על ידי הנאצים, הטיהור האתני של מוסלמים ואלבנים במלחמות שנות ה-90 של המאה שעברה ביוגוסלביה לשעבר; הרג 1.5 מיליון קמבודים על ידי השלטון הקומוניסטי של פול פוט; הרג מיליון אנשי שבט הטוטסי ברואנדה על ידי השבט השליט ההוטו, ועוד).

במקרים אחרים נטלו לעצמן מדינות חשוכות וחזקות (בהסכמת האו"ם ולעתים אף ללא הסכמתו) את הזכות להעניש שליטים שרדו בעמם, שפלו לתחומם של שכניהם החלשים (פלישת עיראק לכוויית ב-1991) או שצברו נשק להשמדה המונית עד כדי סיכון השלום האזורי או שלום העולם כולו. במקרים אחרים הוקמו צבאות בין-לאומיים כדי להחזיר את הסדר על כנו, מול מרידות של מערערים על זכות שלטונה של ממשלה חוקית שנבחרה כדין במדינה כלשהי (בעיקר בארצות אפריקה כמו סומליה או בחצי האי טימור ליד אינדונזיה).

לא אחת נאלצו אותן מדינות, בהסכמת האו"ם ובתמיכתו, לתקוף או ללחוץ על מדינות ריבוניות כדי שיפסיקו מסעי השמדה (ג'נוסייד) נגד מיעוטים בארצם כמו הניסיון של ממשלת סודאן להשמיד את השבטים השחורים בדרומה, בחבל דארפור, הפצצת ערי סרביה כדי שזו תסתלק ממלחמתה בקוסובו, או במלחמת הכנופיות והשליטים המקומיים במדינת סומליה.

וכך, אט אט השתרשה הנורמה הבין-לאומית של התערבות בנעשה בתוך מדינה ריבונית, וזאת בניגוד להגדרות שפורטו לעיל.

נוסף לכך השתרש הנוהג לשגר כוחות שלום בין-לאומיים כדי שיפרידו בין מדינות נצות וצבאות נצים, שיבטיחו את קיום הסכמי שביתת הנשק בין קבוצות ריבוניות בתוך המדינות, או שימלאו תפקידים אזרחיים כששני כוחות נצים אינם סומכים זה על זה (כמו הפיקוח על המעבר בין רצועת עזה למצרים ברפיח).

תחום אחר העוסק בנושא הריבוניות נוגע לנכונותן של מדינות לבטל מרצונן על חלק מריבונותן לטובת מסגרת בין-מדינתית רחבה יותר.

הדוגמאות הקלאסיות לכך הן המסגרות המדיניות הידועות בשמות: **פדרציה** ו**קונפדרציה**.

הפדרציה – מייצגת איחוד פוליטי של מדינות נפרדות, שמטרתן היא הגשמת יעדים משותפים, תוך שמירה על חלק מעצמאותן הריבונית. כך קרה ל-13 המדינות הנפרדות בצפון אמריקה, שהחליטו להקים מדינה עצמאית ב-1776, כדי לעמוד יחד מול שלטונה הקולוניאלי של בריטניה, ולהפוך אותה לפדרציה ב-1789.

השלטון המרכזי של פדרציה עוסק בתחומים של ביטחון חוץ, מדיניות חוץ, מטבע, מיסוי פדרלי, חוקה וחוקים פדרליים, המנון ודגל אחיד ומערכת משפט פדרלית. חברות הפדרציה עוסקות בנושאים פנימיים, כמו חקיקה מקומית, מיסוי מקומי, משטרה מקומית ובנושאים נוספים.

בפדרציה השלטון המרכזי הוא החזק וכל מדינה-חברה, למן הרגע שהצטרפה לפדרציה, איננה חופשית יותר להסתלק ממנה. כך קרה לדוגמה ב-1861, כשמדינות הדרום בפדרציה של ארה"ב ניסו לפרוש ממנה. פרצה מלחמת אזרחים שבסופה הוכרחו המדינות הפורשות לחזור ולהיות חלק מהפדרציה.

אנו עדים למקרים דומים בימינו: מדינת קוויבק בקנדה מנסה לפרוש מהפדרציה הקנדית, אולם משאלי-העם שעורכים הברלנים אינם משיגים את הרוב הדרוש על פי החוקה הקנדית; בפדרציה של ספרד מנסה אזור הבאסקים לפרוש מהפדרציה ולכונן מדינה עצמאית, והוא מפעיל לשם כך מחתרת טרוריסטית.

הקונפדרציה – אגד של מדינות עצמאיות המשתפות פעולה בתחומים

מוסכמים כמו שם משותף, דגל משותף, מדיניות חוץ ומדיניות ביטחון משותפות, אולם כל אחת נשארת ריבונית בתחומי גבולותיה, עם בית נבחרים וממשלה משלה, מטבע עצמאי, חקיקה עצמאית וכדומה.

דוגמה טובה לקונפדרציה היתה רע"ם – רפובליקה ערבית מאוחדת, שהוקמה ב-1958 בין מצרים לסוריה והתקיימה שלוש שנים.

מאז 1975, ניתן לעקוב מקרוב אחרי הדוגמה הבולטת ביותר של ויתור הדרגתי מרצון על סממני הריבונות. באיחוד האירופי לדוגמה – שבו היו חברות, ב-2010, 27 מדינות – 12 מקרב המדינות הללו ויתרו על ריבונותן בתחום הנפקת מטבע לאומית. כל מדינות האיחוד ויתרו על זכותן לבדוק ולאשר נכנסים ויוצאים לגבולותיהן (בתוך השטח הכולל של מדינות השוק) בתחומים רבים של חקיקה, וכן הקימו פרלמנט אירופי ו'ממשלה' הנוטלת לעצמה יותר ויותר תפקידים ריבוניים.

בסתיו 2009 אישרו (אחרי תהליך ארוך של הצבעות פרלמנטריות ומשאלים) כל מדינות האיחוד חוקה חדשה לאיחוד האירופי, ובחרו נשיא ושרת חוץ קבועים (במקום הנשיאות החד-שנתית שניתנה לכל מדינה-חברה לפי התור) שנכנסו לתפקידם ב-1 בדצמבר 2009. עתה צריך להמתין ולראות עד כמה יביאו שינויים חשובים אלה לגיבוש מדיניות אחידה של האיחוד לגבי הבעיות העתידיות שיעלו לדיון, וכיצד יתחלקו הסמכויות בין הממשלות החברות לבין נשיאות האיחוד.

מדינות אירופה בשיתוף פעולה עם ארה"ב הקימו מסגרת-על צבאית (נאט"ו) בעלת סמכויות להפעלת כוחות צבאיים של המדינות-החברות.

כך מקבל כל נושא הריבונות משמעויות נוספות, ככל שהעולם נעשה יותר ויותר כפר גלובלי. אף על פי כן עדיין שמורות זכויות מיוחדות על-דיבונות למעצמות הגדולות (חמש הקבועות במועצת הביטחון) המסוגלות להחליט על התערבות או אי-התערבות בנעשה במדינות אחרות (סין בטיבט, ארה"ב בעיראק ובאפגניסטן, נאט"ו בסרביה), עובדה הפוגעת בעקרון השוויון הריבוני של כל מדינות העולם.

כמו כן, כל ההסדרים הללו כוחם יפה כל עוד המעצמות הגדולות מוכנות 'לשחק' על פי 'כללי המשחק' הבין-לאומיים כפי שפורטו. אולם בהחליטן להפר את הקונצנזוס הבין-לאומי, אין מי שיהיה מוכן או מסוגל לעצור בעדן מבלי לסכן את אזרחיו במלחמה גלובלית ואף אטומית. כך קרה כאמור כאשר סין כבשה את טיבט, כשערכה במדינה טיהור אתני והביאה להחלפת האוכלוסייה המקומית במתיישבים סינים שהובאו מרחוק; איש לא התערב כאשר רוסיה החריבה את צ'צ'ניה, שהיוותה מדינה אוטונומית בתחומה; איש לא עצר בעד בריה"מ לפלוש לאפגניסטן כפי שאיש לא עצר בעד ארה"ב וכמה מבעלות בריתה (בעיקר בריטניה) לפלוש לעיראק ב-2003.

בעיה חריפה במיוחד בתחום הריבונות מהווה שאלת נאמנותם של מיעוטים לאומיים לרוב השליט במדינה. מיעוטים כאלה קיימים בעשרות מדינות, וכאשר המדינה מצויה בסכסוך או בעימות עם שכנה שהמיעוט נמנה עמה – הבעיה מחריפה מאוד. אנו חוזרים באחת לשאלת הנאמנות של היהודים במצרים למלך פרעה: "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף ויאמר אל עמו: הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ" (שמות, פרק א, ח).

במלחמת העולם השנייה היו לנו כמה דוגמאות של פחד ממשלתי כזה מפני בגידת אזרחי המדינה ממוצא של ארץ אויב: אזרחים אמריקנים ממוצא יפני נכלאו במחנות למשך כל תקופת המלחמה עם יפן, מתוך חשד שנאמנותם לארץ-מוצאם תגבר על נאמנותם האזרחית למדינתם החדשה. כך קרה גם לאזרחים בריטים יוצאי גרמניה, שנכלאו במחנות (כולל יהודים, פליטי גרמניה, שהצילו את נפשם בהגיעם לבריטניה...) למשך כל שנות המלחמה.

בעיה זו בצורות ובתרחישים שונים ומגוונים ממשיכה להתרחש מאז ועד היום. בעיקר אמורים הדברים במדינות אפריקניות שהגבולות שלהן – כמושבות של מדינות אירופיות – נקבעו על פי נוחות הקולוניאליסטים. אלה חתכו לא אחת שבטים, והפרידו בין חלקיהם על ידי גבולות שהפכו לאחר יציאתן משם לגבולות מדיניים.

הרצון של חלקי שבטים אלה לחזור ולהתאחד תחת שלטון לאומי אחד יוצר עד היום את אי-השקט הטיפוסי לכל כך הרבה מדינות באפריקה.

פרק א

הריבונות הישראלית ובעיותיה

דרכה של הציונות המדינית לריבונות לאומית

אי-אפשר לעמוד על מלוא עומקן של הבעיות ועל מכלול המטרות ודרכי הפעולה של מדיניות החוץ הישראלית, מבלי לחזור אל תחילת דרכה של הציונות המדינית, יצירתו של בנימין זאב הרצל משנת 1897. חתירתו של הרצל להקמת מדינה יהודית בארץ שהיתה כמעט ריקה מיהודים, לא יכלה להישען על 'זכות חזקה' ולא על 'זכות כיבוש' של עם היושב על אדמתו.

הרצל ניסה את כוחו בגישה קולוניאליסטית מובהקת, שהיתה נקוטה בידי מדינות אירופה – לקבל שליטה על ארץ שנמנתה עם קבוצת המדינות הקרויות היום "העולם השלישי", מידי של שליט אוטוקרטי (הסולטן העותומאני עבד אל-חמיד השני, 1876–1909), מבלי לשאול כלל את תושבי הארץ עצמם. כך נהגו כאמור המדינות האימפריאליסטיות האירופיות, מאז תקופת הגילוי של ארצות חדשות במאה ה-16 ועד הסכם סייקס (הבריטי)–פיקו (הצרפתי) ב-1916 (על חלוקת המזרח התיכון העותומאני בין בריטניה וצרפת) – כשחילקו ביניהן את הארצות שבהן קנו אחיזה באפריקה המרכזית והדרומית, באפריקה ובאסיה מבלי להתחשב כלל ברצון העמים שישבו שם.

הרצל ביקש מהסולטן צ'ארטר (זיכיון) שיעמיד את ארץ-ישראל לרשות היהודים ויאפשר להם להקים בה את מדינתם. כדי להשפיע על הסולטן הוא ניסה להיעזר בצאר הרוסי, בקיסר גרמניה, במלך איטליה ובאפיפיור. בפני כולם הוא שטח את תוכניתו בצירוף הנמקות היסטוריות, על הקשר של העם היהודי עם ארץ-ישראל ועל הצדק שיעשה ליהודים אם יאפשרו להם לחזור למולדתם ההיסטורית. הוא השתמש גם בנימוק השנאה (האנטישמיות) כלפי היהודים, שהיתה נפוצה בארצות הנוצריות, ושהקמת המדינה היהודית ויצאתם של היהודים מארצות אלה תפתור אותה, לטענתו, אחת ולתמיד.

מכלול הטיעונים הללו, כפי שמצאו ביטוי אצל הרצל היו:

- ◆ צדק לעם היהודי הגולה.
- ◆ הגשמת רצון האל (שבו האמינו הנוצרים) בדבר החזרת עמו למולדתו.
- ◆ שחרור העמים האירופיים מנגע האנטישמיות.

מאוחר יותר הוסיפו לו המנהיגים הציונים שבאו אחרי נימוקים נוספים, ובראשם הלקח המר מהפוגרומים ברוסיה בסוף המאה ה-19.

כל הנימוקים הללו היוו את הציר המרכזי שעליו נסבּו הטיעונים הציוניים (צדק לבני ישראל, לקח השואה) בפיהם של המנהיגים שירשו את הרצל: חיים ויצמן (1874–1952), דוד בן-גוריון (1886–1973) וחבריהם הרבים בהסתדרות הציונית, בסוכנות היהודית ובוועד הלאומי. כשהתקבלה ההחלטה באו"ם (29 בנובמבר 1947) על הקמת מדינה יהודית (לצדה של מדינה ערבית) בארץ-ישראל, נציגים נוצרים של מדינות רבות אכן ראו בהחלטה משום עשיית צדק עם העם היהודי.

ישראל חייבת אפוא את הקמתה לא במעט לאותה החלטת האו"ם (שנתנה לה גם את הביסוס המשפטי הבין-לאומי להצדקת קיומה ולתביעתה לקבל הכרה בקיומה ממשפחת העמים העולמית), ולכן מופנות אליה מאז תביעות לנהוג על פי אמות של מוסר וצדק במדיניות החוץ שלה (בעיקר בתחום יחסיה עם שכניה הערבים ועם הפלסטינים) יותר מאשר מכל מדינה אחרת בעולם.

היחס למדינת ישראל איננו משוחרר, במקרים רבים, גם מאותם זרמי מעמקים של האנטישמיות: התבטאויות חריפות נגד ישראל ומנהיגיה, שאיש לא היה מעז להשמיע כלפי מדינות אחרות – ניתן לשמוע עד היום בפי נציגים אנטישמים בבתי הפרלמנט של מדינות כמו רוסיה, צרפת או אוסטריה. אלה מתייחסים למדינת ישראל כאל מדינתם של 'היהודונים', ואינם מסוגלים להבין כיצד הקימו אלה מדינה עצמאית וחזקה מבחינה צבאית וכלכלית, שאיננה מוכנה יותר לקבל תכתיבים.

לחילופין הם רואים את ישראל כיצירת כפיה של 'הממשלה היהודית העולמית', בנוסח הפרוטוקולים של זקני ציון (כתב שטנה שהתיימר להציג פרוטוקולים אותנטיים כביכול משיבות חשאיות של מנהיגות יהודית עולמית, שבמהלכן נדונו הדרכים להשתלטות יהודית על העולם. הפרוטוקולים נכתבו על ידי קבוצה של אנשי המשטרה החשאית הרוסית [ה"אוכראנה"] ששהו לצורך זאת בפריז, ופורסמו לראשונה על ידי הכומר הרוסי סרגיי גילוס ב-1903. מאז הם תורגמו לעשרות שפות) – המשמשת כראש גשר יהודי לכיבוש העולם...

ולבסוף: העובדה שהיהודים הצליחו להקים במהירות כזאת (תוך 62 שנים) מדינה מודרנית וחזקה, בעלת צבא מפואר ומנצח; בעלת מסגרות חברתיות מתקדמות (הקיבוץ, המושב), בעלת חקלאות מתקדמת, ומאז שנות ה-80 של המאה שעברה גם בעלת תעשיית הייטק מהחשובות בעולם – מעוררת ציפיות

רבות, בעיקר במדינות העולם השלישי, המבקשות את עזרתה והדרכתה של ישראל כדי לחלצן מעוניין. כשזו איננה מוגשת מיידית ובהיקפים גדולים (בגלל משאביה המצומצמים של ישראל) – מעורר הדבר רגשות עלבון וטינה. נוכחנו בזאת לאחר החתימה על הסכם השלום עם ירדן, כשתושביה ציפו לפריחה כלכלית מיידית בעקבותיו, וכשזו לא מיהרה להגיע הם האשימו את ישראל בהונאה ובהשגת שלום בטענות שווא.

כלל הטיעונים הללו דבקו גם ביחסיה של ישראל עם העולם הערבי. די היה לשמוע את שר הביטחון הסורי מוסטפא טלאס, כשמנה (בשנת 2000) את שמות היהודים מסביב לנשיא קלינטון, את היהודים העומדים בראש חברות התקשורת האמריקניות או תעשיית הסרטים ההוליוודית – כדי להתרשם עד כמה חדרה עמוק (יחד עם תפוצה אדירה בערבית של הפרוטוקולים) האמונה שהעולם כולו מנוהל על ידי היהודים.

תופעות כמו 'ועידות המיליונרים' בשנות ה-60 וה-70 בירושלים (שאליהן הגיעו מאות אזרחים של מדינות רבות שהמשותף ביניהם בא לידי ביטוי בכך שכולם יהודים וכולם מיליונרים כבדים), שאותן הצליחו לכנס ראשי הממשלה של המדינה היהודית ולקבל מהם מיליארדי דולרים כהשקעות וכהלוואות, שימשו בפיהם של המקטרגים על ישראל כהוכחה נוספת לתועמלנים האנטי-ישראלים, כי אכן קיים "קשר יהודי עולמי".

שאלת הריבונות הישראלית

ישראל ניצבת אפוא מאז היווסדה בפני בעיה מתמדת (ובמקרים רבים – חמורה) בתחום הריבונות. האישור להקמתה אמנם ניתן (כאמור) על ידי הסמכות הבין-לאומית העליונה – עצרת האומות המאוחדות, אולם תוך התנגדות עזה של העולם הערבי והמוסלמי. זה האחרון פנה מיד לדרך האלימות כדי לסכל את ההחלטה ולמנוע את הוצאתה לפועל. ישראל נאלצה לפלס את דרכה לעצמאות ולריבונות תוך כדי מלחמה עקובה מדם, שהקיזה מתוכה אחוז שלם (למעלה מ-6,000 הרוגים) מאוכלוסייתה.

המלחמה הסתיימה אמנם בניצחון של היישוב היהודי ובהקמתה של מדינת ישראל, אך בה בעת היא יצרה בעיות חדשות הקשורות לנושא הריבונות:

♦ גבולות הפסקת האש שנחתמו בין ישראל למדינות שלחמו בה (מצרים, לבנון, סוריה וירדן) חרגו מעבר לגבולות שהוקצו למדינה היהודית על ידי האו"ם. הצד הערבי החל מיד בלחץ בין-לאומי להכריח את ישראל לסגת למה שהוא קרא 'גבולות 1947'.

- ♦ המלחמה הותירה את ישראל כשליטה על חלק נכבד מירושלים וסביבתה, שהוקצה על ידי האו"ם להיות אזור בין-לאומי. עובדה זו יצרה מתחים דיפלומטיים מיידיים עם מדינות רבות ובראשן הוותיקן, שערערו על ריבונותה של ישראל בירושלים המערבית, ואף הדירו את רגלי הנציגים הדיפלומטים שלהן ממנה. בעיה זו שרירה וקיימת עד היום, והיא באה לידי ביטוי בסירובן של כמעט כל מדינות העולם לשכן את נציגותיהן הדיפלומטיות בירושלים.
 - ♦ מלחמת העצמאות יצרה בעיה של פליטים פלסטינים (כ-500 אלף), שהתרכזו במחנות פליטים ברצועת עזה, בגדה המערבית, בירדן, בסוריה ובלבנון. מדינות ערב לא התירו את קליטתם של הפליטים הללו בארצותיהן והפכו אותם (על ידי כליאתם במחנות פליטים צפופים) לנשק פוליטי נגד מדינת ישראל. מאז ועד היום עומדת הדרישה (שהפכה מאוחר יותר לדרישה של הנציגות הפלסטינית הרשמית ושל הליגה הערבית) להחזרת הפליטים (עתה כ-3.5 מיליון!) למקומות מגוריהם המקוריים בתוך שטחה של מדינת ישראל. זהו ערעור נוסף על ריבונותה של ישראל, והוא מהווה את אחד המכשולים הרציניים בדרך להשגת הבנה עם הפלסטינים ולהקמתה של מדינה משלהם לצדה של ישראל.
 - ♦ בכך לא מסתיימות שלל הבעיות המעיבות על ריבונותה של ישראל. הבעיה המרכזית היא הסירוב של חלק ניכר מהעולם הערבי והמוסלמי להכיר בזכותם של היהודים למדינה משלהם במזרח התיכון. הקיצוניים שבתוכם (אל-קאעידה, החמאס, החיזבאללה, ממשלת איראן, "האחים המוסלמים") טוענים כי עצם הקמתה של 'מדינת כופרים' על האדמה הערבית הקדושה, היא משום חילול האסלאם ויש למחוק אותה בחרב וברם.
- כיוון שניסיונותיהם להשמדה פיזית (צבאית) של ישראל עלו עד כה בתוהו, פנו מדינות ערב לפעולות שאינן מקובלות ביחסים בין מדינות:
- ♦ הם הכריזו חרם על רכישת מוצרים ישראלים, על משא ומתן או על קשרים כלשהם עם ישראל או עם מוסדותיה.
 - ♦ הם פעלו להוצאת ישראל מפורומים בין-לאומיים, למניעת השתתפותה באירועי ספורט בין-לאומיים או בוועידות מקצועיות שנערכו בתחומם. ישראל נאלצה להיספח למגזר האירופי בספורט, כיוון שהיא נודתה מהשתתפות במשחקי אסיה.

- ♦ מדינות ערב ותומכיהן פעלו בעבר ופועלות עד היום לקבלת החלטות אנטי-ישראליות במוסדות האו"ם השונים, למניעת חברותה של ישראל ברבים מהמוסדות הללו, ולפגיעה מתמדת (אם כי רק מילולית בינתיים) בריבונותה. עובדה היא כי האו"ם לא מגיב כמעט על הצהרתה של מדינה-חברה (איראן), שמגמתה המפורשת היא להביא להשמדתה של חברה אחרת באו"ם (ישראל), וזאת בניגוד מפורש לכתוב בחוקת האו"ם, ואיש גם אינו נוזף בה.
- ♦ מדינות ערב לוחצות על האו"ם להביא למימוש החלטה מס' 181 של המוסד, בדבר חובתה של ישראל להחזיר לתחומה את פליטי 1948.
- ♦ גם המדינות שחתמו על הסכמי שלום עם ישראל (מצרים וירדן) מתקשות להביא לנורמליזציה של היחסים (בעיקר בין הגופים הציבוריים השונים – כמו עורכי הדין, העיתונאים, האוניברסיטאות, חילופי תרבות וכדומה), ומתרכזות בעיקר בתחום היחסים הדיפלומטיים הרשמיים ובתחום הקשרים הכלכליים.
- ♦ ארגוני מחתרת ערביים (בעזרת שגרירויות ודיפלומטים ערביים ואיראניים) הפעילו בעבר ועלולים להפעיל בכל עת התקפות טרור על יעדים ישראליים ויהודיים ברחבי תבל: פיצוץ השגרירות ובניין הקהילה היהודית בארגנטינה, התקפות על מטוסים ושגרירויות ישראליות באירופה, התקפות על בתי כנסת בטורקיה ובג'רבה, התנכלות לשגרירים ולנציגים ישראלים ברחבי העולם ועוד.
- ♦ מציאות עגומה זאת מחייבת את ישראל להגן על ריבונותה לא רק בתחומי המדינה אלא ברחבי העולם, שכן שגרירויות, מטוסים ואוניות הנושאים את דגל ישראל מהווים איום מוכרים, על ידי המשפט הבין-לאומי, של ריבונות ישראלית.
- ♦ ולבסוף: המאבק על עצם הקיום הפיזי הישראלי לא נעלם, והוא קיים ומאיים על ישראל יום ויום ושעה שעה. המדובר בסכנה האיראנית – שלפי עדות ראשי משטרה, מתכוונת להביא לחורבנה של המדינה היהודית; סוריה והחיזבאללה – שאיימו לפתוח במלחמה נוספת (המדובר בקיץ 2007); החמאס והג'יהאד המוסלמי – שאינם מניחים את נשקם ותוקפים בהתמדה את אזורי הגבול של ישראל (בעיקר בתחום עוטף-עזה).

מכאן שעל מדיניות החוץ של ישראל מוטלת משימה שאין דומה לה כמעט בשום מדינה אחרת בעולם: להבטיח את הקיום היסודי של המדינה – את הבטחת ריבונותה בתוך גבולותיה וברחבי העולם. וכך נוסף על התפקידים המקובלים,

המוטלים על כל משרד חוץ בעולם: קידום המסחר, קידום הקשרים התרבותיים והמדעיים, בירור משותף של סוגיות כלל-עולמיות כגון: התחממות כדור הארץ, המלחמה נגד סמים ונגד הפשע המאורגן, פתרון בעיות המים והמלחמה במחלות (כולל איידס) – חייבת מדיניות החוץ של ישראל להתמודד עם בעיותיה המיוחדות של המדינה כפי שפורטו.

מאבק על זכותנו לריבונות גם עם המערב הדמוקרטי

נדמה היה כי החלטת האומות המאוחדות על זכותנו של העם היהודי למדינה עצמאית וריבונית משלו, שמה סוף למאבק בן קרוב למאה שנה שניהל העם היהודי בצורות שונות (כמפורט בספרי, גלותו וגאולתו של העם היהודי, הוצאת ידיעות ספרים, 2010), כדי לקבל את הסכמת העולם להקמת מדינה משלו. המאבק העיקרי, כך נראה הדבר לפני למעלה מ-60 שנה, היה על ההתקבלות על ידי העולם הערבי והמוסלמי.

אולם מאז סוף שנות ה-90 של המאה הקודמת, נפתחה חזית אנטי-ישראלית ואנטי-יהודית חדשה: 'הרהורים', בעיקר של אינטלקטואלים מערביים, בדבר הצידוק בדיעבד שבהקמתה של מדינה יהודית וזכותה להמשיך ולהתקיים. העילה למחשבות קולניות כאלה ניתנה בעקבות העימות המתמשך עם הפלסטינים, ההכרח לשלוט בהם ולהתעמת עמם – כשישראל מצטיירת כ'גוליית' ואילו הלוחמים הבלתי-סדירים נגדה כ'דויד' הקטן, אך הצודק.

במצב זה של כיבוש, הנעשה אף בניגוד לרצונה של ישראל (בגלל אי-היכולת להגיע להסכם שלום מקיף עם הפלסטינים), מתקבלת כל ידיעה וכל תמונה מזירות העימותים, כאות קין על מצחה של ישראל. כל ניסיונותיה להסביר כי אנו נאלצים להחזיק בשטחים באין מסגרת פוליטית המסוגלת לקבל על עצמה את ההתחייבויות הקשורות בהקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית – נופלות על אוזניים ערלות. כל עוד נמשך הכיבוש (צודק או לא צודק), כל עוד לא הוסרו המאחזים וההתנחלויות, וכל עוד ישראל איננה נסוגה לגבולות 1967 (מבלי לתת כלל את הדעת כיצד ייראה שלום כזה ומה יהיו גבולותיו) – היא תישאר לשבת על ספסל הנאשמים העולמי.

וכך אנו מגיעים לאותם 'משאלי דעת קהל' בעיקר באירופה, המצביעים על אחוז גדל והולך של נשאלים (כ-20%) המביעים את דעתם כי היתה זו טעות להעניק ליהודים מדינה משלהם וכי יש לשלול אותה מהם גם עכשיו. עימותים מילוליים, הרצאות וסימפוזיונים המאורגנים על ידי אנשי אקדמיה באוניברסיטאות בעולם כולל בארה"ב – מגיעים אף הם לאותן מסקנות המצביעות על ישראל

כבריון האזורי, כמדינה המסכנת יותר מכל מדינה אחרת את שלום העולם וכמי שצריך להחרים אותה כפי שהוחרמה בשעתו דרום אפריקה.

ואכן, יוזמות חרם כאלה מתרבות והולכות, מהחרמת תוצרת ישראלית במדינות סקנדינביה, ועד הניסיון להטיל חרם אקדמי של המרצים הבריטים ושל איגודים מקצועיים בריטיים על ישראל.

מסתבר כי בארות מורעלות של אנטישמיות, שהיו חבויות בעקבות השואה, מוצאות הזדמנות להרוות ממימיהן את הגלים האנטישמיים העכורים הבאים עתה לביטוי במערב. עוזרים להם בכך מיעוטים מוסלמיים ברוב מדינות אירופה ובקמפוסים האמריקניים (אלה ניזונים רבות מכספי תמיכה נדיבים של סעודיה), ולא מעט יהודים בישראל ובעולם, אחוזי תזזית של שנאה עצמית (נעם חומסקי בארה"ב, אילן פפה בישראל) או דבקים באמונה קיצונית ועיוורת כי קיומה של מדינה יהודית שאיננה מבוססת על ההלכה, היא מציאות קשה יותר מאי-קיום עצמאות יהודית מלכתחילה, ומכאן הופעתם של יהודים עבדקנים בחצרו של נשיא איראן או של 'שר חוץ יהודי' בחצרו של ערפאת.

מציאות עגומה זו מטילה על מדיניות החוץ הישראלית מטלה נוספת וכבדה, של עמידה בפרץ ושל הדיפת הגלים העכורים הללו, שהיו מנת חלקו של העם היהודי במשך כל שנות גלותו.

ריבונות ישראלית והקשר עם העם היהודי

בניגוד לרוב מדינות העולם, מדינת ישראל מקיימת קשר ישיר עם אזרחיהן של מדינות אחרות השייכים לדת היהודית. בהיותה מדינה מקבצת גלויות, המעניקה לכל יהודי באשר הוא יהודי זכות כניסה לארץ ואזרחות אוטומטית – מקבלים הקשרים הללו משמעות מיוחדת.

לאחר הקמת המדינה חשב מייסדה דוד בן-גוריון, כי המדינה תוכל למלא מעתה את כל הפונקציות של הקשר עם העם היהודי, ובעקבות כך פקפק בצורך בהמשך קיומה של התנועה הציונית. אולם הסתבר עד מהרה כי פעילותה של מדינה אחת בקרב אזרחיה של מדינה אחרת היא בעייתית, ולעתים אף בלתי-נסבלת. הצורך בהמשך קיומה של התנועה הציונית ושל מוסדות ישראלים נוספים, שהקימו בארצות שונות 'אגודות ידידים' של אזרחי אותן מדינות – היו אמורים לגשר על פער זה של התערבות מדינה אחת בחייה הריבוניים של מדינה אחרת.

אף על פי כן נותר שטח פעילות רחב, שבו יכולות קהילות יהודיות במדינות דמוקרטיות להפעיל את השפעתן על הממשל בארצותיהן, לטובת אינטרסים של המדינה היהודית.

בראש הפעילות הזאת עומדים מוסדות כמו איפא"ק האמריקנית, שהיא הלובי היהודי מן החזקים בווינגטון לטובת האינטרסים של ישראל; וכן ראשי הקהילות היהודיות בארצות השונות (כמו בריטניה, צרפת, קנדה וארגנטינה), שיש בידיהם היכולת והכוח הפוליטי להשפיע על ממשלותיהם ברוח התמיכה באינטרסים של מדינת ישראל.

זהו חבל דק שעליו צועדת המדיניות הישראלית, שכן ניתן על נקלה להאשים יהודים או מוסדות יהודיים ב'נאמנות כפולה' או בפעילות הנוגדת את האינטרסים של המדינה שהם אזרחיה. כוחה של איפא"ק כנראה נחשב לצנינים בעיני המנגנונים האמריקניים, בעיקר לאחר חשיפתו של מרגל יהודי (ג'ונתן פולארד) במרכז המודיעין של הצי האמריקני, ולאחר שה-FBI האשימו בהאשמות שווא שני עובדי איפא"ק בהעברת מידע מסווג, שקיבלו כביכול מאיש מודיעין אמריקני, לשגרירות ישראל. ההאשמות הללו בוטלו ב-2009, אך יחד עם זאת מכירות ממשלות ידידותיות ואף תומכות בפעילותם של מוסדות יהודיים ושל יחידים למען ישראל (זיכוי ממס על תרומות למוסדות צדקה ורווחה ישראלים והקלות רבות אחרות).

במקביל לתמיכה הפוליטית והכלכלית שקיבלה ומקבלת מדינת ישראל מהפזורה היהודית, היא גם חייבת להבטיח את הישרדותן של הקהילות היהודיות (בעיקר בארצות הדמוקרטיות, שבהן נישואי התערובת הם מכת מדינה) – על ידי קידום הוראת השפה העברית ויצירת קשרים עם הארץ, תמיכה בהוצאה לאור של ספרים ובמוסדות חינוך לנוער ולמבוגרים (בעיקר במדינות כמו רוסיה וארצות חבר העמים), ארגון ביקורים של צעירים בישראל (מפעל 'תגלית') ועידוד כללי של תיירות יהודית.

על מדינת ישראל, בעקבות הפיכתה לקיבוץ היהודי הגדול ביותר בעולם ובגלל היותה מדינה ריבונית ועצמאית, מוטלת עתה החובה להבטיח את המשך קיומו של העם היהודי היושב בתפוצות, משימה קשה שעמה חייבת להתמודד מדיניות החוץ הישראלית.

במסגרת זאת מוטלת עליה גם החובה להגן ולהציל קהילות יהודיות, שנשקפת להן סכנת כליה, רדיפות או דיכוי בגלל היותן יהודיות. כך קרה בעבר כאשר נציגי ישראל הבריחו יהודים מאתיופיה, מסוריה או מאיראן; כך קרה במלחמת סיני (1956) כאשר 56 מיהודי פורט-סעיד הועלו לארץ (על ידי לובה אליאב שעמד בראש יחידת החילוץ) בעיצומה של המלחמה; וכך קורה גם היום, כאשר נציגי ישראל בארצות השונות יוצאים חוצץ נגד תופעות של אנטישמיות או רדיפת יהודים בארצות שבהן הם משרתים.

סיכום

בתום למעלה משישים שנה לעצמאותה של מדינת ישראל, עדיין קיימים סימני שאלה רבים לגבי ריבונותה ולגבי זכותה להימנות עם משפחת העמים – כשווה בין שווים. המצור הפוליטי, הפעילות הצבאית, ההתאנות הכלכלית והמאבק המדיני נגד ישראל ממשיכים גם היום לתבוע ממנה מאמץ עילאי – כדי להבטיח את יכולת הישרדותה כמסגרת ריבונית. זהו מאמץ צבאי, דיפלומטי, כלכלי ורוחני – המחייב התגייסות כוללת של כל מי שאמון על קשרי החוץ של ישראל ועל כל מי שממונה על הבטחת ביטחונה – כדי לשמור על מקומה המכובד והמוביל בתחומים כה רבים (בעיקר בנושא ההייטק וביצירה של מסגרות חברתיות מקוריות) בתוך משפחת העמים.

משימה מיוחדת מוטלת על שירות החוץ הישראלי במאבקו נגד תחיית האנטישמיות המסורתית, ובמאמציו לשמר את יכולת הקיום של הקהילות היהודיות בעולם.

כל זאת מאחורי חומת המגן של הכוח הצבאי הישראלי, האמור להבטיח את יכולת התקיימותה הפיזית של המדינה היהודית.

פרק ב

יעדי מדיניות החוץ הישראלית

מדיניות החוץ הישראלית, בבואה לקדם את האינטרסים של ישראל ברחבי העולם, חייבת להביא בחשבון את המציאות שתוארה ולהתמודד עמה, תפקיד שאיננו עומד בפני שום משרד חוץ של מדינה אחרת בעולם. תפקידים חיוניים ובלעדיים אחרים, המוטלים על מדיניות החוץ הישראלית, נוגעים לתחומים הבאים:

- ♦ האחריות שמדינת ישראל מחויבת לגבי גורלו ושלומו של כל יהודי באשר הוא בעולם (גם אם אין הוא מרגיש זיקה לישראל וגם אם איננו חפץ בהגנתה), והפעילות המתחייבת ממנה (כגון הצלת יהודים מארצות המצוקה, לעתים בדרך לא דרך, כמו למשל הברחת יהודים מאתיופיה דרך סודאן לישראל), מעמידים את מדיניות החוץ הישראלית ואת הממונים על יישומה בפני אתגרים שאינם מוכרים כלל למקביליהם במשרדי חוץ אחרים.
- ♦ הצורך להבטיח, עד היום, מקורות אספקה של נשק מתוחכם כדי לשמור על היתרון הצבאי היחסי שנתון עתה בידיה של ישראל – מחייב אף הוא טיפול מיוחד ויוצא דופן, שכן הטכנולוגיות שלהן זקוקה מדינת ישראל מצויות רק בכמה מן הארצות המערביות המפותחות, שחלקן לא שש לזווד את ישראל ממחסני הנשק העתידי שלהן. מכאן החשיבות המיוחדת של יחסיה של ישראל עם ארה"ב, כמעצמה השומרת על עליונותה הצבאית של ישראל, ובמקביל שעל קשר דומה עם גרמניה.
- ♦ הגנה על יכולתה הגרעינית של ישראל – ישראל לא סמכה רק על עזרה מידידות כמו ארה"ב, אלא פתחה בפעולה עצמאית לפיתוח נשק לא קונבנציונלי, שיבטיח כי הנחיתות המובנית של מדינת ישראל (שטח קטן וצפוף, אוכלוסייה קטנה בהשוואה למדינות האויב ויכולת כלכלית מוגבלת להשגת נשק שיבטיח לה עליונות צבאית). קיומם לכאורה של כלי נשק לא קונבנציונליים (כפי שהם מתוארים בתקשורת העולמית) ויכולת טילית להביאם אל ארצות האויב – נועדה להיות הנשק האולטימטיבי, 'נשק יום

הדין', במקרה שישראל תועמד בפני סכנה קיומית (על החימוש הגרעיני של ישראל ראו בספרי, **מערכת הביטחון**, הוצאת ידיעות ספרים, 2009, עמ' 358–369). אך הדבר לא התקבל על דעת אויביה של ישראל. הם ראו בהסכמה שבשתיקה של ארה"ב לאפשרות קיומו של נשק גרעיני בישראל (אף שישראל שמרה ושומרת על עמימות לגבי נושא זה, ומוכנה רק להודות שיש לה אופציה לייצור נשק כזה), משום אפליה לטובתה.

העובדה שגם הודו ופקיסטן הגיעו ליכולת גרעינית מבלי להיות חברות בסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א), הקלה במידה מסוימת את הלחץ מעל ישראל. אולם ההיערכות הבין-לאומית להפסקת הפיתוח של אנרגיה אטומית על ידי איראן, העלתה מחדש את בעיית 'האפליה לטובה' של ישראל על סדר היום העולמי. הראשונה שהחלה בהעלאת הנושא היתה מצרים (ראו להלן: יחסי ישראל–מצרים) הרואה עצמה כמדינה המובילה במזרח התיכון. שליטתה של ישראל בנשק גרעיני מנציחה את עליונותה הצבאית באזור ובכך פוגעת בשאיפות המצריות להיות המדינה המובילה של האזור. אולם כל עוד הסכימה ארה"ב ל'נוסחת העמימות' שבה נקטה ישראל לגבי הנושא, הוא לא עלה על סדר היום העולמי.

הוויכוח סביב עצירת הפיתוח הגרעיני של איראן העלה מחדש את 'האפליה לטובה' של ישראל בנושא זה (מעניין שטיעונים דומים לא הועלו מעולם נגד הודו ופקיסטן, הנמצאות בדיוק במצב זהה לזה של ישראל). אולם בכינוס הוועידה לצמצום הנשק הגרעיני בעולם, שיזם הנשיא אובמה ב-13 באפריל 2010, כבר נשמעו 'נעימות' אחרות שלא מבשרות טובות לישראל:

כבר בסוף שנת 2009 צוטטה אחת מסגנויותיה של שרת החוץ הילרי קלינטון, שאמרה כי ישראל חייבת לחתום על האמנה למניעת הפצתו של הנשק הגרעיני (NPT). בנאומו בפני הוועידה הזו אמר הנשיא אובמה כי: "חשוב שכל מדינה תהיה חלק מהאמנה הבין-לאומית למניעת הפצתו של נשק גרעיני, בין אם זו ישראל או כל מדינה אחרת."

כיוון שמצרים היתה אחת הדוברות המרכזיות בוועידה נגד מאגר הנשק האטומי של ישראל, דיווח העיתון *Wall Street Journal*, ב-1 במאי 2010, כי ארה"ב פנתה למצרים עם "הצעה מרחיקת לכת" שמטרתה להביא לפירוק הנשק הגרעיני באזור, לרבות הנשק הגרעיני המיוחס לישראל. שרת החוץ הילרי קלינטון הצהירה בוועידת הגרעין של האו"ם (4 במאי 2010) כי ארה"ב תומכת במזרח תיכון ללא נשק גרעיני.

חמש המדינות הקבועות במועצת הביטחון חתמו על הצהרה משותפת (6.5.2010) המבהירה את מחויבותן ליישום ההחלטה של האו"ם על אי-הפצת נשק גרעיני במזרח התיכון (הנתונים על פי נעם ברקן, "ידיעות אחרונות", 9.5.2010).

תשובותיה של ישראל מאז שהחלו לדבר בעולם על הימצאותו של נשק גרעיני בישראל, התבססו על ההסברים הבאים:

- ♦ ישראל טענה כי היא לא תהיה הראשונה להכניס נשק גרעיני למזרח התיכון ('מדיניות העמימות').
- ♦ מאוחר יותר, כשמציאותו של נשק גרעיני בידי ישראל הפכה לידועה לכול, טענה ישראל כי היא תתפרק מהנשק הגרעיני שלה לאחר שייחתמו עמה הסכמי שלום על ידי כל חורשי רעתה העכשוויים, ואחרי שיציבות השלום עם ישראל תיבחן במשך כמה שנים.
- ♦ ארה"ב קיבלה במשך כל השנים את הנוסחה הזאת, אולם ב-2010 החלה העמדה הזאת להתרופף. כאישור לכך ניתן להצביע על מכתב ששלח ראש סבא"א, יוקיה אמאנו, לשרי החוץ של 151 המדינות החברות בארגון. במכתב הוא מבקש את עזרתם במציאת דרך לגרום לישראל להצטרף לאמנה לאי-הפצת נשק גרעיני, ולשכנע אותה לאפשר לפקחי הסוכנות להיכנס למתקניה.

הנה לפנינו עוד זירה קשה ומסוכנת המחייבת את מעצבי מדיניות החוץ הישראלית לעמול קשה כדי לשכנע את העולם, כי ישראל לא תפעיל ולא תאיים בנשק שבירה על מדינות אחרות, וכי הנשק שמור אצלה רק למקרה שתהיה נשקפת לה סכנה קיומית.

החרם הערבי על ישראל

מאז קום המדינה ועד ועידת מדריד ב-1991, סבלה ישראל קשות מהחרם הערבי, עובדה שחייבה את מדיניות החוץ הישראלית להיאבק בו. רק אחרי חתימת הסכמי אוסלו ב-1993 (שבאו אחרי הוועידה) והסכם השלום עם ירדן ב-1994, הוקל החרם אם כי לא נעלם כליל.

כזכור, מדינות ערב – כשנוכחו לדעת כי לא יכריעו את ישראל בשדה הקרב – פתחו נגדה במאבק כלכלי: לא זו בלבד שסירבו לסחור עמה או לקיים עמה יחסים כלכליים, תירותיים או תרבותיים, כמתחייב מרוח הסכמי שביתת הנשק משנת

1949, אלא הם הקימו משרד חרם מיוחד במסגרת הליגה הערבית. משרד זה פיתח פעילות ענפה של הרתעת מדינות וחברות מסחריות ברחבי העולם מלסחור עם ישראל. ה'נשק' שבו השתמשה הליגה הערבית במקרה זה היה מורכב משני רכיבים:

- ♦ האחד – הכנסת החברה ל'רשימה השחורה' שבעקבותיה לא ניתן לה לייצא סחורות או לייבא סחורות ממדינות הליגה הערבית (וכן ממדינות מוסלמיות ששיתפו פעולה עם הליגה).
- ♦ והשני – מניעת אספקה של נפט ערבי למדינה המשתפת פעולה עם ישראל (חרם הנפט היה יעיל באופן מכאיב ביותר אחרי מלחמת יום הכיפורים, בשנות ה-70 של המאה הקודמת).

מדיניות החוץ הישראלית פעלה בכל מדינות העולם שעמן קיימנו יחסים דיפלומטיים, כדי לדרבן את ממשלותיהן להילחם בחרם הנוגד את החוק הבין-לאומי. ארה"ב אכן חוקקה חוק נגד כניעה לחרם כלכלי מכל סוג שהוא (הנוגד לדעתה את חופש הסחר הבין-לאומי) ונהגה להעניש כל חברה מסחרית אמריקנית שנכנעה לחרם. בעקבות כך יכלה כל חברה אמריקנית לפנות לעזרת ממשלתה, כדי להגן עליה באורח דיפלומטי מפני פגיעתו של החרם. אולם רק מדינות מערביות מעטות נהגו בצורה כה נמרצת כמו ארה"ב. היה צורך לטפל בכל חברה מסחרית ובכל מדינה באורח פרטני (המדינה שנכנעה באופן הקיצוני ביותר לחרם הערבי היתה יפן, וזאת בגלל תלותה המוחלטת כמעט בנפט הערבי), ולהציע דרכים לעקיפת החרם על ידי העלמת שם הספק או ארץ המוצא של הסחורות, על ידי הקמת חברות-דמה שפעלו בשמן של החברות המקוריות, ועוד. החרם הערבי גרם נזק רב לישראל, בגלל הימנעותן של חברות בין-לאומיות מערביות לקיים עמה קשרי מסחר תקינים וגלויים, לפתוח סניפים שלהן בערי ישראל ובהימנעותן מרכישה של מוצרים ישראליים. אף על פי כן הצליח המשק הישראלי להתגבר על מכת החרם, ואפילו למכור (באמצעות צד שלישי) סחורות למדינות ערב עצמן (בהיקפים של 600–700 מיליון דולר לשנה). עוצמתו של החרם הערבי החלה להיחלש ב-1978 לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, והוא בוטל כמעט כליל לאחר ועידת מדריד, החתימה על הסכמי אוסלו ומאוחר יותר על הסכם השלום עם ירדן.

החרם על ישראל לובש צורה בין-לאומית

מאז אינתיפאדת אל-אקצה של שנת 2000, ובעקבות החרפת היחסים עם הפלסטינים – פעולות הטרור שלהם נגד ישראל ופעולות התגובה הישראליות – חודשו המאמצים הערביים להפעלת החרם על ישראל. מהלך זה התקבל הפעם בהבנה ובתמיכה של חוגים אינלקטואליים במערב, אלה הרואים בישראל מדינה ורדנית שמונעת זכויות ומקיימת כיבוש אכזרי של אדמות ערביות ושל מיליוני פלסטינים. המטמורפוזה החותכת ביותר והקובעת את ההתייחסות של גופים רבים (לא-ממשלתיים) לישראל בעולם, בעיקר בחוגי האינטליגנציה והאקדמיה, היא החלפת הנרטיב של היהודי הנרדף והנחנק בתאי הגזים, לנרטיב של הפלסטיני הנאנק תחת עול הכיבוש הדורסני של ישראל. דו"חות כמו זה של השופט גולדסטון רק מעצימים את הגישה המתפתחת הזאת.

את אש הביקורת נגד ישראל מקיימות במדינות המערב הקהילות המוסלמיות. אלה מעמידות באופן קבוע כוח אדם למטרות של הפגנות, של הפרעות להופעות של ישראלים כמרצים או כספורטאים, של השתלטות על השיח האקדמי באוניברסיטאות, ובפעולות רבות נוספות. אליהן מצטרפים חוגי שמאל אנטישמיים, ובשנים האחרונות גם מוסדות מחקר מכובדים לכאורה, החיים מתמיכותיהן של מדינות הנפט הערביות.

מובן שדו"ח כמו זה של גולדסטון, המוגדר כיהודי ציוני, והעדות החיה שמספקים לשונאי ישראל אנשי רוח ישראלים – הפועלים להטלת חרם על האקדמיה הישראלית, להחרמת מוצרים ישראליים, והפעילים בהפגנות נגד ישראל כמו ארגון המשט לעזה במאי 2010, או חתימותיהם של עשרות פרופסורים מהאקדמיה הישראלית, בעיקר מאוניברסיטת תל אביב, שפנו למפלגת השמאל הגרמנית (Linke) בבקשה שזו תארגן לחץ על ישראל – רק מוסיפים שמן למדורה האנטישמית המודרנית, זו ההולכת וכובשת לה מקום בשיח האינטלקטואלי המערבי.

למשרד החוץ על נציגויותיו מוטלת אפוא משימה כמעט בלתי-אפשרית של עמידה בפרץ. ההודעות הישראליות וההוכחות שאין אמת בהאשמות, מתקבלות כבלתי-אמינות והן נשטפות בזרם האנטי-ישראלי כפי שנוכחנו לדעת בוועידות דרבן ובמפגשים בין-לאומיים אחרים. נוסף על הפעילות של צוותי משרד החוץ, מן ההכרח לגייס את מאות אלפי הישראלים הנוסעים לחו"ל, הפועלים בחו"ל והמקיימים קשרים אישיים עם מקביליהם למקצוע או לעסקים.

יחד עם זאת יש לזכור כי קריאות החרם המושמעות נגד ישראל הן קריאות של ארגונים לא-ממשלתיים, ומשום כך – עם כל אי-הנעימות שבדבר – אין נשקפת מהן סכנה קיומית לישראל. מסתבר כי גם החלטות ממשלתיות על חרם לא עמדו בעבר במבחן המציאות. להלן רשימה של החלטות מועצת הביטחון של האו"ם

על הטלת סנקציות על מדינות, שלמעשה לא היתה להן כל השפעה על המדינות שעליהן הוטלו הסנקציות:

1966 – רודזיה; 1977 – דרום אפריקה; 1990 – עיראק; 1992 – יוגוסלביה, לוב, סומליה, ליבריה; 1994 – האיטי, תנועת 'אוניטה' באנגולה, רואנדה; 1997 – סיריה-לאונה; 1999 – אל-קאעידה; הטליבאן באפגניסטן; 2003 – ליבריה; 2004 – הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו, חוף השנהב; 2005 – סודאן, לבנון; 2006 – קוריאה הצפונית, איראן; 2007 – איראן; 2008 – איראן; 2009 – אריתריאה, קוריאה הצפונית; 2010 – אל-קאעידה בתימן (יוני אשפר, מוסף "הארץ", 26.2.2010).

אם כן, הקריאות לחרם לא הצליחו עד היום בשום מקום, גם לא בדרום אפריקה. ההפך הוא הנכון: חרם רק הגביר את המוטיבציות של המוחרמים לעמוד בלחץ כפי שאנו נוכחים לדעת מהחרם המוטל על רצועת עזה זה קרוב ל-4 שנים. אבל בצד האפקט התקשורתי של הפעילות האנטי-ישראלית הזאת, קיימת גם סכנה ממשית של דה-לגיטימציה של ישראל ושל תמיכה בקריאות לחסל את קיומה. הסכנה היא בכך שהפעילות האנטי-ישראלית של הקהילות המוסלמיות בעולם המערבי, תחבור עם הקרקע הנוחה של האנטישמיות ההיסטורית המעומעמת עדיין מתחת לפני השטח במרבית העולם הנוצרי. מסתבר כי מה שאסור לגבי כל מדינה בעולם מותר כלפי ישראל: כמו האיומים על חיסולה שמשמיעים ראשי איראן ואיש לא נזף בהם, לא בתקשורת העולמית ולא באו"ם. כידוע זה האחרון חייב להגן, לפחות על פי האמנה שלו, על קיומה בשלום של כל אחת מחברותיו.

ב-2005 החלה לפעול תנועת BDS (Boycott Divestment Sanctions) ביוזמתם של עשרות ארגונים פלסטיניים, שאיננה מסתפקת בהטלת חרם סלקטיבי, למשל על ההתנחלויות, אלא היא קוראת לחרם כלכלי, תרבותי ואקדמי, למשיכת השקעות ולהטלת סנקציות ממשיות על ישראל.

אף על פי שאין זה נעים להיתקל בעימותים ובהפגנות בחו"ל, לעמוד בסכנת מאסר בגין תפקידים צבאיים או פוליטיים שמילאת, או להיאבק על מגרשי הספורט כשגידופים וקללות מלווים אותך בכל שעות המשחק, ניתן רק לומר לאלה הנפגעים, כי לפני כמה עשורים ישראלי ששהה בחו"ל עמד בפני סכנות גדולות יותר: ועל כך יכולים להעיד קרובי הספורטאים שנרצחו במינכן; הנוסעים שעמדו בתור כדי לטוס לישראל בשדה התעופה בווינה; הנוסעים הישראליים שנחטפו לאנטבה והעובדים הישראליים והמקומיים בשגרירות ישראל בבואנוס-אייירס או בבית הקהילה היהודית באותה עיר.

וכך, נוסף על זכות הקיום נאלצת ישראל להיאבק גם על שמה הטוב ועל מקומה המכובד במשפחת העמים.

הבטחת מקורות אנרגיה למשק הישראלי

הצורך להבטיח מקורות אספקה וזרימה בלתי-מופרעת (בגלל החרם הערבי) של חומרי גלם (ובראשם נפט וגז) לכלכלתה של ישראל, מעמידים גם הם אתגר יוצא דופן בפני שליחיה של מדינת ישראל ברחבי העולם. כדי להתגבר על הניסיונות הערביים למנוע אספקת נפט לישראל גם ממקורות אחרים בעולם (ונצואלה, ניגריה, נורווגיה, הרפובליקות האסלאמיות של בריה"מ לשעבר ובארות הנפט של בריטניה בים הצפוני) – הקימה ישראל חברות בין-לאומיות אשר קנו מכליות נפט בהיותן בים והפנו אותן (לעתים לאחר העברת הנפט למכליות אחרות בלב ים) לישראל. בתחילת שנות ה-60 של המאה שעברה, הצליחה ישראל להגיע לשיתוף פעולה עם השאח הפרסי, אשר החל לספק נפט גולמי לנמל אילת ומשם הוא הועבר בצינור לאשדוד. הסדר זה נמשך עד לעלייתו של חומייני לשלטון באיראן, ב-1979. לאחר מלחמת יום הכיפורים ערבה ארה"ב (תמורת הסכמתה של ישראל לחתום על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים וסוריה) לאספקת כמות מינימום של נפט לישראל, ואילו לאחר החתימה על הסכם השלום עם מצרים, הפכה זו לאחת מספקיות הנפט העיקריות של ישראל. מאז מגוונת ישראל את מקורות האספקה של נפט ומוצרי, משימה המוטלת בעיקר על נציגיה של ישראל בארצות העולם.

כדי לתת תמונה, ולו חלקית, על מה שקרוי אימפריית הנפט העולמית, מפורטת להלן רשימת עשר ספקיות הנפט הגדולות בעולם, במיליוני חביות ליום:

- ♦ ערב הסעודית – 10,782 חביות
- ♦ רוסיה – 9,790 חביות
- ♦ ארה"ב – 8,514 חביות
- ♦ איראן – 4,174 חביות
- ♦ סין – 3,973 חביות
- ♦ קנדה – 3,350 חביות
- ♦ מקסיקו – 3,186 חביות
- ♦ איחוד האמירויות – 3,046 חביות
- ♦ כוויית – 2,741 חביות
- ♦ ונצואלה – 2,643 חביות

בסך הכול נצרכות בעולם מדי יום: 85 מיליון חביות נפט.

לא ניתן לסיים תת-פרק זה בנושא הדלק, מבלי לציין את התמורה הקיצונית שחלה במעמדה של ישראל (בשנים 2009–2010) עם גילוי מאגרי הגז האדירים

בים התיכון מול חופי ישראל. כיום (יוני 2010) עדיין לא ידוע ההיקף המדויק של הרזרבות הטמון במאגרים שכבר התגלו, אך הגילויים הללו משרים עתיד ורוד לישראל בתחום אספקת הדלק – הן מבחינה מדינית: הפסקת התלות הבלעדית במקורות חוץ; והן מבחינה כלכלית: הוספת נדבך חשוב ביותר לכיסוס עצמאותו הכלכלית של המשק הישראלי.

מניעת צירופה של ישראל למוסדות בין-לאומיים

תחום נוסף שבו ניסו (ומנסות עד היום) מדינות ערב לבודד את ישראל, הוא תחום החברות במוסדות בין-לאומיים, החל באו"ם ובמוסדותיו הרבים (ובעיקר: אונסק"ו, ארגון הבריאות העולמי, ארגון העבודה הבין-לאומי וארגון החקלאות), עבור בארגונים נוספים (ראו להלן), וכלה בכל פורום בין-לאומי כגון הוועד האולימפי, ארגוני נשים, ארגוני נוער וארגונים מקצועיים של רופאים, משפטנים או ארכיטקטים.

ישראל התקבלה לאו"ם ב-11 במאי 1949, כשהשפעתן של מדינות ערב ומדינות העולם השלישי היתה עדיין חלשה ובלתי-מורגשת. אולם ב-1950 החל להסתמן מפנה: חמישה מנהיגים – נהרו ההודי, טיטו היוגוסלבי, נאצר המצרי, סוקרנו האינדונזי וצ'ו אן לאי הסיני – הקימו את 'גוש המדינות הבלתי-מזדהות'. מטרתו המוצהרת של הגוש היתה מניעת שחיקתן של מדינות 'העולם השלישי' (מדינות דרום אמריקה, אסיה ואפריקה) במאבק האיתנים שניהלו ביניהן שתי מעצמות-העל (ארה"ב וברית"מ), מאבק הידוע בכינויו: 'המלחמה הקרה'.

מדינות ערב, ובהשפעתן גם יתר המדינות המוסלמיות, היוו את הרוב הגדול והמאורגן בקרב 'הגוש', ועד מהרה גייסו אותו נגד ישראל. כיוון שגם בריה"מ וגרורותיה הקומוניסטיות דאז – פולין, צ'כוסלובקיה, הונגריה, בולגריה, גרמניה המזרחית, המדינות הבלטיות, אוקראינה, רוסיה הלבנה, מונגוליה וקובה – תמכו תמיכה בלתי-מסויגת בצד הערבי (ונגד ישראל), הפכה ישראל למדינה מבודדת ומוחרמת במוסדות הבין-לאומיים יחד עם מדינות כמו דרום אפריקה (שבה שלט אז המיעוט הלבן), טיוואן, קוריאה הדרומית ודרום וייטנאם. החברות במוסדות האו"ם (ארגון העבודה, ארגון התרבות אונסק"ו, ארגון החקלאות, ארגון הבריאות וכן החברות בוועדות האו"ם כמו מועצת הביטחון) נקבעת על פי ההשתייכות האזורית של כל מדינה. מדינות ערב הצליחו למנוע את חברותה של ישראל באזור האסיאתי, ובכך מנעו ממנה יכולת השתלבות במוסדות בין-לאומיים על פי המפתח האזורי, ונדרשו תרגילים והתערבויות של מדינות

ידידותיות (ובראשן ארה"ב וגרמניה), כמו הכללת ישראל באזור האירופי, כדי להעניק לה ייצוג.

כמו כן נהגו מדינות העולם השלישי (בהשפעתן של מדינות ערב) למנוע אשרות כניסה מנציגים ישראלים לכינוסים בין-לאומיים שנערכו בתחומן. נדרשה התערבות מתמדת של משרד החוץ הישראלי, כדי ללחוץ על מדינות אלה להרשות את השתתפותם של הנציגים הישראלים, או ללחוץ על מארגני הכנס לבטלו או להעבירו למדינה אחרת.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני (ובעקבותיו הסכסוך הישראלי-ערבי והישראלי-מוסלמי) עומד מאז 1947 במרכז תשומת הלב והדאגה העולמית למניעת התפשטותו למוקדים נוספים. אין עוד סכסוך בין מדינות שערבב מדינות כה רבות; שיצר מתיחויות חברתיות וצבאיות (טרוריסטים) בחבלי עולם כה רבים; ושהעסיק ומעסיק את תשומת הלב והדאגה במוסדות האו"ם ובכירות של ארצות כה רבות – כמו הסכסוך הישראלי-פלסטיני על הסתעפויותיו האזוריות והעולמיות.

יכולתה של ישראל לתרום לרווחתו של העולם

אולם ישראל יכולה ואף תורמת לעולם: בתחום מבנים חברתיים ייחודיים (הקיבוץ, המושב, הקואופרציה); חקלאות מן המתקדמות בעולם; הייטק; רפואה מודרנית; מסגרות צבאיות ייחודיות (נח"ל, גדנ"ע, חיל נשים) וניסיון צבאי, בעיקר במאבק בתנועות גרילה ובמחבלים. בנוסף יכולה ישראל לתרום רבות בתחומי המדע, התרבות, האמנויות הפלסטיות, הספרות והאמנות.

מדינות העולם (ובעיקר המדינות המתפתחות) יכולות ללמוד כאן רבות, ואכן ישראל ארגנה בעבר ומארגנת גם היום קורסי השתלמות בתחומים חברתיים רבים; בייעוץ צבאי לממשלות הסובלות ממחחרות של מורדים; בהדרכה בתחום קידום החקלאות ובהפיכתו לענף מודרני.

משרד החוץ הקים זרוע מיוחדת (מש"ב – מרכז לשיתוף פעולה בין-לאומי) להעברת המידע הזה למדינות ולארגונים נזקקים, עובדה שתורמה רבות להעלאת תרומתה החיובית של המדינה, למרות הפעילות המתמדת נגדה של העולם המוסלמי. חלקים נבחרים ממעורבות מש"ב בלמעלה מ-100 מדינות מפורטת להלן.

סיכום

להלן נסקור את יחסי החוץ של ישראל על עימותיהם הצבאיים, הדיפלומטיים והכלכליים, כפי שהם באים לידי ביטוי בהחלטות של מוסדות האו"ם; במעורבות של מדינות האזור; במעורבות של מדינות מוסלמיות ומתפתחות; במעורבות של מעצמות ומדינות (כולל "האיחוד האירופי") בסכסוך הישראלי-פלסטיני – אם כמתווכים, אם כספקי נשק לצדדים הלוחמים, אם כספקים של חיילים לכוחות או"ם שנשלחו לאזור כדי להפריד בין הנצים ולשמור על השקט ואם כתומכים כספיים בפלסטינים.

פרק ג

יחסי ישראל עם הפלסטינים

הקדמה

הנושא הראשוני והלוחץ ביותר במערכת קשרי החוץ של ישראל, הוא כאמור הנושא הפלסטיני: לב לבו של הסכסוך שלנו עם העולם הערבי. נושא זה משפיע, ובמקרים רבים אף מעיב על מערכות יחסינו עם רבות ממדינות העולם, ובמיוחד על היחסים הדיפלומטיים עם מצרים, עם ירדן ועם טורקיה. זהו גם התחום היחיד שהביא בעבר ומקיים עד היום מערכת של עימותים אלימים וצבאיים בין היישוב היהודי ליישוב הערבי בארץ-ישראל, ולאחר הקמת המדינה, בין ישראל לבין תושביה הפלסטינים של ארץ-ישראל ובינה לבין מדינות ערב, קרובות ורחוקות יותר.

על מנת להבין את מלוא עומקו של הסכסוך הזה, יש להכיר את תולדותיו למן היום הראשון שבו דרכה רגלו של מתיישב יהודי-ציוני על אדמת ארץ-ישראל (תחילת העלייה הראשונה – 1882), שכן עד לאותה שנה הגיעו זרים רבים לארץ ולא עוררו כל התנגדות מקומית: כך הגיעו לכאן מאות חברים של מסדר הטמפלרים הגרמני (החל במחצית השנייה של המאה ה-19) והקימו מושבות חקלאיות (שרונה – 1870, וילהלמה – 1902, בית-לחם הגלילית – 1906) ושכונות עירוניות בחיפה, ביפו ובירושלים.

במשך הדורות הגיעו, הן בקבוצות והן בעליית יחידים, יהודים רבים שבאו לחונן את אדמתה של ארץ-ישראל, והתיישבו בארבע הערים הקדושות – ירושלים, חברון, צפת וטבריה. כל אלה התקבלו כאמור ללא התנגדות על ידי התושבים המקומיים.

ואילו רכישות של אדמה חקלאית ועיבודה בידי מתיישבים יהודים עוררו כבר מן ההתחלה מתיחויות. תחילה הן נבעו בעיקר מהבדלי מנטליות ואורח חיים; מאי-הכרת המתיישבים היהודים את אורחות החיים המקומיים – כמו הנוהג המתיר לעדרי הרועים לעלות על שדה לאחר הקציר, או זכויות האריסים על הקרקע גם לאחר שנמכרה על ידי בעליה (הנעדרים).

התנגדות מיוחדת עורר מעמדה השוויוני של האישיה בחברה היהודית; וכן

העובדה שהמתיישבים היהודים היו מעטים ומבודדים בתוך סביבה ערבית, שרבים בקרבה (בעיקר שבטי הבדווים) חמדו את רכושם, ולא היססו לשלוח ידם בגניבות, בשוד ואף ברצח (היהודים כונו על ידם: "אוולאד אל-מות" – ילדי המוות) למטרות שוד.

עם הגידול שחל במספר היישובים היהודיים (בין השנים 1882 ועד 1900, הוקמו בארץ-ישראל 20 יישובים יהודיים), החלה התופעה החדשה להדאיג גם את האינטליגנציה הערבית העירונית, שהחלה אז להתעורר למודעות לאומית, וההתנגדות לעלייה ולהתיישבות היהודית החלה ללבוש גוון של עימות פוליטי ולאחר מכן – צבאי.

כך כתב ב-1905, המאורני הלכנוני נגיב עזורי (שישב באותה עת בגלות בפריז): "שתי תופעות חשובות, בעלות אופי זהה אך בכל זאת מנוגדות, אשר עד כה לא משכו את תשומת לבו של איש, מתגלות ברגע זה בטורקיה האסיאנית: אלה הן תחיית האומה הערבית והמאמץ הסמוי של היהודים למען הקם מחדש, בקנה מידה גדול מאוד, את מלכות ישראל הקדומה. שתי תנועות אלה נגזר עליהן להיאבק בהתמדה עד אשר תגבר אחת מהן על רעותה" – אכן נבואה שהתגשמה לצערנו כמעט במלואה (יהושע פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית 1918–1929, הוצאת עם עובד – 1976).

עד מהרה הפכה ההתנגדות הפוליטית, כשהיא משולבת בקנאות דתית, להתנגדות אלימה, מלווה בשורה של התפרצויות של מעשי איבה (ההתקפה על פתח תקווה ב-1886 – שהיתה ההתקפה המאורגנת הראשונה על יישוב יהודי; מאורעות 1920 ו-1921, מאורעות 1929 ומאורעות 1936–1939 שכונו על ידי הפלסטינים "המרד הערבי הגדול").

במשך כל אותן שנים ניסתה המנהיגות היהודית (הסוכנות היהודית והוועד הלאומי) להגיע להבנה עם הצד הערבי.

המפורסם בכל סדרת ההידברויות הללו היה "הסכם ויצמן-פייסל" (פייסל, בנו הראשון של השריף חוסיין, מלך חגי'אז בחצי האי הערבי, וראש המשפחה ההאשמית) שנחתם בלונדון בין השניים, ב-3 בינואר 1919. ההסכם חילק את המזרח התיכון בין מדינה יהודית בגבולות ארץ-ישראל לבין מדינה ערבית (בראשותו של פייסל) בסוריה, לבנון, עבר-הירדן המזרחי וחגי'אז, ובירתה דמשק. ההסכם קבע כי שתי המדינות יסדירו את היחסים ביניהן ברוח של רצון טוב והבנה הדדית, וכי הצד הערבי יעשה את הכול כדי לעזור ולזרז עליית יהודים לארץ-ישראל בקנה מידה רחב, וליישב במהירות אפשרית עולים יהודים על הקרקע. הצד היהודי קיבל על עצמו לדאוג להכרה בין-לאומית ולהזרמת הון למדינה הערבית בראשותו של פייסל.

אולם ועדת המנדטים של חבר הלאומים החליטה ב-1920 לחלק את השליטה על האזור בין צרפת (שקיבלה בנאמנות את סוריה ולבנון) לבין בריטניה (שקיבלה בנאמנות את עיראק, ארץ-ישראל ועבר-הירדן המזרחי). ההחלטה השמיטה את הקרקע מתחת להסכם ויצמן-פייסל והפכה אותו לחסר-ערך.

ממשלת המנדט הבריטית ניסתה במשך שנות שלטונה ליצור בסיס לשיתוף פעולה יהודי-ערבי בארץ-ישראל, כמו הניסיון להקים מועצה מחוקקת (1923), לערוך מפקד אוכלוסין, לקדם עבודות ציבוריות כמו סלילת כבישים, ייעור וייבוש ביצות – שבהן הועסקו יהודים וערבים, וכן מינתה ועדות חקירה (שפרסמו את מסקנותיהן בצורה של 'ספרים לבנים') וזימנה כינוסים של יהודים וערבים בלונדון ובארץ, כדי לנסות ולקדם את ההבנה בין שני העמים – אולם ללא הצלחה יתרה, בעיקר בגלל סרבנות הצד הפלסטיני-ערבי להעניק הכרה כלשהי שתצדיק את קיומה של ישות יהודית בארץ-ישראל.

כל הפעילות הזאת התקיימה בין ממשלה (בריטית), שנהנתה ממעמד ריבוני, לבין נציגים של קבוצות אוכלוסייה שלא היה להן כל מעמד מבחינת החוק הבין-לאומי, פרט לעובדה שנבחרו או מונו על ידי קהלים (ערבי ויהודי) ושקיבלו מרצונם הטוב את מרותם הפוליטית.

החלטת עצרת האומות המאוחדות מס' 181

את השינוי במצב הזה הביאה החלטת האו"ם מ-29 בנובמבר 1947, שהציעה להקים שתי מדינות, מדינה יהודית ומדינה ערבית. היישוב היהודי בארץ מיהר לאמץ את ההחלטה והכריז על הקמת המדינה היהודית בה' באייר תש"ח (עם תום המנדט הבריטי על הארץ), הלוא היא ישראל; ואילו האוכלוסייה הערבית דחתה את ההחלטה ופתחה בפעולות איבה, כדי לשים את החלטת האו"ם לאל ולהבטיח את כל שטחה של ארץ-ישראל למדינה הערבית.

למעלה משני שלישים של החברות בעצרת האו"ם, שהיו דרושים לקבלת ההחלטה, החליטו להמליץ בפני בריטניה לסיים את המנדט על ארץ-ישראל, לא יאוחר מ-1 באוגוסט 1948; ובכך לאפשר הקמת מדינה יהודית ומדינה ערבית, אשר יהיו קשורות ביניהן באיחוד כלכלי ולבנאם את ירושלים.

כשלא הצליחו להביס את היישוב היהודי בכוחות עצמם, פנו ערביי ארץ-ישראל לעזרת מדינות ערב השכנות (מצרים, ירדן, לבנון, סוריה ועיראק), שנענו לבקשה ופלשו לארץ ב-15 במאי 1948.

על מנת לבלום את הפעילות הצבאית שהתחוללה בין הצדדים מינתה עצרת האו"ם מתווך מטעמה כדלקמן:

תוכנית ברנדוט

ב־20 במאי 1948, בחרה מועצת הביטחון של האו"ם ברוזן השוודי, פולקה ברנדוט, לתווך מטעמה בין ישראל למדינות ערב הלוחמות בה. הישגו החשוב של המתווך היה בכינון הפסקת אש בת 30 יום (ההפוגה הראשונה) ב־10 ביוני 1948. ההפוגה היתה חיונית לצד הישראלי, שהועמד לפתע בפני הצורך להתמודד עם חמישה צבאות סדירים. היא אפשרה לו להתארגן ולהצטייד טוב יותר לקראת שלבי המלחמה הבאים. ההפוגה היתה חיונית גם להצלת ירושלים, מאחר שבמהלכה נפרצה דרך בורמה לעיר.

ברנדוט החל במשא ומתן עם שני הצדדים (בנפרד) באי רודוס, ובעקבותיו גיבש תוכנית משלו לפתרון העימות, כדלקמן:

- ♦ תכנון מדינה פדרלית (כלומר ביטול החלטת האו"ם על הקמת שתי מדינות) המחולקת לקנטונים יהודיים וערביים.
- ♦ עבר־הירדן תיכלל בחלק הערבי של המדינה המוצעת.
- ♦ רוב הנגב יימסר לערבים.
- ♦ רוב הגליל המערבי יימסר ליהודים.
- ♦ נמל חיפה ושדה התעופה בלוד יהיו תחת שלטון בין־לאומי.
- ♦ לשטח היהודי יוחזרו 300,000 פליטים ערבים.
- ♦ ירושלים תימסר למדינה הערבית.

בתוכנית הזאת היה מהלך שביטל למעשה את החלטת עצרת האו"ם בדבר הקמת שתי המדינות הנפרדות, וכן פגיעה בריבונותה של ירדן – מעשה שהדגים מחדש את הגישה האימפריאליסטית האופיינית לאירופה: שניתן להטיל על "הילידים" תוכניות מלמעלה. גם ההצעות לשינוי הקצאת השטחים – כולל העברת ירושלים לידי המדינה הערבית – מצביעות על בורות מוחלטת בהבנת הלכי הרוח בשני המחנות: הערבים – שאינם מוכנים להכיר בישות ישראלית מכל סוג וגודל שהוא, ואינם מוכנים לסלוח ליהודים על ש'פלשו' לאדמה הערבית הקדושה; והיהודים – שלא יוותרו לעולם על ירושלים, שיסרבו למדינה פדרלית שבה הרוב יהיה בידי הערבים, ושלא יסכימו להחזרת פליטים.

אף על פי כן היו בהצעה רכיבים הנמצאים עד היום על סדר היום הישראלי-פלסטיני:

- ♦ הצורך החיוני במסגרת כלכלית משותפת לשתי המדינות – כפי שאכן הוסכם בהסכם השלום עם אש"ף. בעקבותיו נחתם הסכם פריז שהבטיח מעטפת מס ושיתוף כלכלי מלא בין שני הצדדים.

- ♦ רעיון הקנטונים חוזר ועולה מדי פעם בפעם, בעיקר על ידי חוגי הימין המתנגדים להחזרת שטחי יהודה ושומרון, והמציעים תחת זאת קנטונים אוטונומיים של הפלסטינים באזורים המיושבים בצפיפות על ידיהם.
- ♦ הרעיון שמדינת ירדן היא המדינה הפלסטינית, עלה ועולה לא-פעם מצד חוגי הימין (גם אריאל שרון התייחס בזמנו באורח חיובי לרעיון). ב-2007 הועלה הרעיון דווקא (באורח לא-רשמי) מחוגי הממשלה הירדנית, שהציעה קונפדרציה ירדנית-פלסטינית עם הגדה המערבית.

התוכנית של ברנדוט, כפי שהוצגה, נדחתה על ידי שני הצדדים. אולם למרות דחייתה של ממשלת ישראל את התוכנית, נמצאו חוגים ביישוב היהודי שלא הסתפקו בדחייה אלא ראו בברנדוט ובהצעותיו סכנה קיומית למדינת ישראל הצעירה והלוחמת. אנשי מחתרת של הלח"י, שהיו פעילים עדיין, החליטו להוציא את ברנדוט להורג והם עשו זאת בירושלים, ביום 17 בספטמבר 1948. מלחמת העצמאות נמשכה במלוא עוזה (על מהלכי המלחמה ותוצאותיה ראו בספרי, **מערכת הביטחון**, הוצאת ידיעות ספרים, 2009), אלא שמאז ה-15 במאי היא נערכה כמעט כולה בין הצבאות הערביים הפולשים לבין צה"ל. בכך הוצא מהתמונה הגורם המרכזי שבגיניו פרצה המלחמה – הפלסטינים. מרגע זה הם נמחקו כמעט כליל ממפת הגורמים הפוליטיים הפועלים בשטח (פרט למס שפתיים של המדינות הערביות – בעיקר בנושא הפליטים) למשך תקופה ארוכה. לפני הירצחו הצליח המתווך ברנדוט להביא להפוגה שנייה ב-18 ביולי, שאמורה היתה להתקיים ללא הגבלת זמן. אולם הקרבות התחדשו באוקטובר. כדי להביא להפסקתם קיבלה עצרת האו"ם, ב-11 בדצמבר 1948, את ההחלטה הבאה:

החלטה מס' 194 של עצרת האו"ם

ההחלטה קוראת להקמת ועדת פיוס שתפעל להפסקת הקרבות וליישוב כל המחלוקות בין הצדדים. העצרת מטילה על הוועדה להבטיח את ההגנה ואת הגישה החופשית למקומות הקדושים, להעביר את ירושלים וסביבתה לפיקוחו של האו"ם ולגבש הסדרים עם הגורמים הנוגעים בדבר לפיתוח האזור מבחינה כלכלית.

אולם עיקר חשיבותה של ההחלטה נעוץ דווקא בסעיף 11, שבו מציעה העצרת שתי חלופות לפתרון בעיית הפליטים כדלקמן:

"...הפליטים אשר ברצונם לשוב לבתיהם ולחיות בשלום, יורשו לעשות זאת במועד המוקדם ביותר האפשרי מבחינה מעשית. בעבור רכושם של אלה אשר

יעדיפו לא לעשות כן, ישולמו פיצויים לפי עקרונות המשפט הבין-לאומי... על ועדת הפיוס לסייע לשיבתם למולדת, ליישובם מחדש וכן לשיקום הכלכלי והחברתי של הפליטים..."

סעיף זה הפך מאז לקריאת התגר העיקרית של הצד הערבי נגד מדינת ישראל ושם ניתן לו: "זכות השיבה" (ראו להלן).

הקמת ועדת הפיוס

ועדת הפיוס שעליה החליטה העצרת היתה מורכבת משלושה נציגי מדינות: ארה"ב, צרפת וטורקיה. כל הנציגים היו מדרג נמוך או אף חוץ-ממשלתי – שניים מהם עיתונאים... הוועדה התחילה את דרכה ברגל שמאל: היא נפגשה בנפרד עם נציגי ישראל בירושלים, והזמינה את נציגי ארבע המדינות הלוחמות יחד (מצרים, ירדן, סוריה ולבנון) לפגישה נפרדת בביירות. בכך היא יצרה חזית מאוחדת של המדינות הערביות, חזית שחייבה נוקשות בדרישות הערביות, כשכל נציג מקצין את הדרישות כדי שלא יואשם ב"בגידה בעניין הערבי".

מצב זה נמשך כשוועדת הפיוס הזמינה את הצדדים לוועידה בלוזאן שבשווייץ, בסוף אפריל 1949. אף לכאן באו ארבע המשלחות כגוש אחד ושוכנו במלון נפרד מזה של המשלחת הישראלית. הצד הערבי סירב לנהל שיחות ישירות עם הצד הישראלי, ואנשי הוועדה שימשו כשליחים שהעבירו את העמדות של הצדדים זה לזה.

מובן שהוועידה לא הניבה כל תוצאות והיא גוועה בקול דממה דקה. צבאות ערב נוצחו לבסוף והוסגו על ידי צה"ל מרוב שטחה של ארץ-ישראל. בקשת העזרה מה"אחיות הערביות" הפכה לרועץ לאינטרס הפלסטיני, שכן בעקבות הכישלון הצבאי ברחו תושבים ערבים רבים מפני צבאה המתקדם של ישראל ורבים נוספים גורשו בסערת המלחמה.

המתווך ד"ר ראלף באנץ'

יליד דטרויט (1904), כיהן כחבר (1947) בוועדת האו"ם המיוחדת לענייני ארץ-ישראל. כשהרוזן ברנדוט נרצח, באנץ' מונה במקומו. הוא היה מקובל על שני הצדדים והצליח להביא את נציגי המדינות הלוחמות (מצרים, סוריה, ירדן ולבנון) למפגשים נפרדים עם נציגי ישראל ברודוס (ינואר-יולי 1949), שבעקבותיהם נחתמו הסכמי שביתת הנשק. לאות הוקרה על פועלו הוענק לו פרס נובל לשלום (1950).

הסכמי רודוס

ב-16 בנובמבר 1948, החליטה מועצת הביטחון לדרוש מהצדדים הלוחמים לפתוח בשיחות על שביתת נשק, בחסותו של המתווך מטעם האו"ם ראלף באנץ'. מקום השיחות נקבע במלון "השושנים" באי רודוס. השיחות החלו ב-12 בינואר 1949 (בעוד הלחימה נמשכת) והסתיימו ב-20 ביולי 1949, לאחר חתימת כל הצדדים על הסכמי הפסקת האש. הלחימה עצמה פסקה ב-10 במארס 1949 עם כיבוש אילת ב"מבצע עובדה".

ארבעה מנגנוני פיקוח נקבעו, מטעם האו"ם, על שמירת הפסקת האש, בהשתתפות ישראל והצד הערבי ללוחמה (ירדן, מצרים, לבנון וסוריה).

♦ **ההסכם עם מצרים** נחתם ב-24 בפברואר 1949, וקבע שהנגב יישאר בשלטון ישראל, החטיבה המצרית שהיתה מכותרת בכיס פלוג'ה תשוב למצרים ואזור עוג'ה אל-חפיר יפורז.

♦ **ההסכם עם לבנון** נחתם ב-29 במארס 1949. צה"ל פינה את 14 הכפרים הלבנוניים שנכבשו על ידיו במהלך המלחמה, וצבא לבנון פינה את ראש הנקרה. נערכו חילופי שבויים – 7 ישראלים כנגד 36 לבנונים.

♦ **ההסכם עם ירדן** נחתם ב-3 באפריל 1949. עיראק לא השתתפה בשיחות (ולכן מבחינה פורמלית נמשך מצב המלחמה עמה עד היום הזה) ומסרה את השטחים שבהם החזיקה לירדן. במסגרת ההסכם סופחו ב-20 במאי 1949 לשטח מדינת ישראל: יישובי ואדי ערה; אזור המשולש וכן אזורים בין ראש העין וכפר קאסם ובין אזור שוהם למודיעין, וכן הוחזרה לישראל כל הרצועה היבשתית לאורך מסילת הברזל לירושלים. שבויי העיר העתיקה וגוש עציון הוחזרו לישראל.

♦ **ההסכם עם סוריה** נחתם ב-20 ביולי 1949. הכוחות הסוריים פינו את משמר הירדן וכן את אזור חאמה, שהפכו לאזורים מפורזים.

הסכמי שביתת הנשק לא הובילו, לצערנו, לכריתת הסכמי שלום עם ישראל

נוסף על המלחמות שפרצו במהלך השנים, פעולות הגרילה והעימותים הקשים (פעולות התגמול, המלחמה על המים, וכדומה) – נעשו גם מאמצים בין-לאומיים רבים להביא להשכנת שלום בין הצדדים. למעשה אלה הן יוזמות תמידיות הנמשכות עד היום. חלקן איננו מוזכר בדרך כלל – כיוון שהן לא הותירו את רישומן במערכת היחסים הישראלית-פלסטינית. אף על פי כן מן הראוי להכיר את המאמצים הללו כמו שחשוב לעקוב אחרי סדרת ההחלטות וההצהרות של האו"ם ושל מוסדותיו השונים.

בפרק הדן להלן ביחסי ישראל עם האו"ם, מפורטות ההחלטות החשובות שקיבלו מוסדות האו"ם בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אלה מייצגות רק מספר קטן מההחלטות, ההצהרות וההצעות שהובאו (רובן ככולן נגד ישראל) למועצת הביטחון, ושנדחו עקב הצבעת וטו של ארה"ב – בעוד שסך כל ההחלטות מכל מוסדות האו"ם (כולל העצרת הכללית, ועדות ומוסדות משנה) מגיע למאות רבות. אין ספק כי חוקר שיבוא לעיין בארכיון ההחלטות הללו בעוד מאה שנה – לא יוכל להימנע מלהגיע למסקנה שמדינת ישראל היתה המדינה הסרבנית ומחרחרת המלחמה הגדולה ביותר בהיסטוריה של יחסי העמים... מן הראוי אפוא לעשות היכרות עם כולן, ועם כל היוזמות הנוספות שנערכו במהלך שנות הסכסוך, לפי סדר התרחשותן.

הצהרת שלוש המעצמות בנושא הביטחון במזרח התיכון –

25 במאי 1950

ב־1950 היה ברור כי מדינות ערב מסרבות להכיר בישראל ואינן רוצות להתקדם אל השלום. במקביל החל לגבור האיום הסובייטי במזרח התיכון – לאחר שב־1947 נואשה מלאמץ אליה את המדינה היהודית, ופנתה באורח חד לעבר הצד הערבי. שרי החוץ של ארה"ב, של צרפת ושל בריטניה החליטו לפרסם הצהרה אשר היתה אמורה לשמור על הסטטוס-קוו הטריטוריאלי באזור, לשמור על איזון באספקת נשק לישראל ולמדינות ערב ולתאם מדיניות שתוכל להתמודד עם האיום הסובייטי. אף שהיה בהצהרה זו משום ערבות לגבולות שביתת הנשק, היא התפרשה גם כתוכנית אמברגו על אספקת נשק למזרח התיכון, שממנה נפגעה בעיקר ישראל, שכן ב־1948 החלה להזרים נשק לאויבתה הגדולה ביותר של ישראל – מצרים (הסכם עסקת הנשק המצרית-צ'כית משנת 1954). מדינות ערב לא קיבלו את ההצהרה. בסופו של דבר לא היה לה כל תוקף, פרט לקשיים שהיא הערימה על ישראל במאמציה להצטייד בנשק מודרני – וזאת עד לברית הבלתי-כתובה שנכרתה עם צרפת בשנים שקדמו למלחמת ששת הימים. ההצהרה בוטלה רשמית על ידי בריטניה וצרפת בנובמבר 1956 בעת פלישת בריטניה וצרפת למצרים.

השנים שלאחר מלחמת העצמאות וחתימת הסכמי שביתת הנשק היו שנים של מתח ביטחוני ועוינות מתמדת מצד המדינות הערביות שהפסידו במלחמה. כצעד ראשון לקראת עריכתו של 'סיכוב שני' צבאי נגד ישראל, הן עודדו פעולות הסתננות וגרילה לתוך שטחי ישראל. המסתננים (בעיקר מירדן ומרצועת עזה) גרמו לאבירות קשות בנפש, בעיקר בקרב האוכלוסייה האזרחית. נוסף לכך החלה

התאנות סורית למקורות המים הצפוניים של ישראל, ניסיונות לשיפור עמדות בצפון הכנרת וניסיונות הטיה של נהרות ומעיינות, כדי שממיהם לא יגיעו לשטח ישראל.

פעילות מיוחדת ותוקפנית במיוחד היתה החלטתה של מצרים, לסגור את המעבר בתעלת סואץ לאוניות ישראליות, או לאוניות המובילות סחורות אליה או ממנה – וזאת בניגוד ל"אמנת קושטא" משנת 1888. אמנה זאת קובעת כי על מצרים להחזיק את תעלת סואץ פתוחה לשיט אוניות של כל האומות, אפילו במצב מלחמה.

מצרים החליטה על ההסגר כחלק מן הלוחמה הכלכלית נגד ישראל, שכללה חרם כלכלי.

החלטת מועצת הביטחון מס' 2322 בדבר חופש השיט בתעלת סואץ 1 בספטמבר 1951

ישראל התלוננה ביולי 1951, בפני מועצת הביטחון, על סגירת התעלה. ב-1 בספטמבר החליטה מועצת הביטחון (בהימנעות בריה"מ) כי סגירת התעלה מהווה הפרת זכויות השיט החופשי ואין להצדיקה. מצרים טענה כי היא עדיין במצב מלחמה עם ישראל והתעלמה מההחלטה.

תוכנית ג'ונסטון

כאמור, גם המתיחות בנושא המים בצפון, בעיקר עם סוריה, חייבה התערבות בין-לאומית כדי למנוע פריצה של פעולות איבה.

ב-1953 מינה הנשיא האמריקני דווייט אייזנהאואר את אריק ג'ונסטון כ"שגריר מיוחד של ארה"ב לענייני מים". ג'ונסטון טיפל בנושא חלוקת המים בין ישראל לשלוש שכנותיה הצפוניות/מזרחיות: לבנון, סוריה וירדן על נהרות הירדן (על שלושת יובליו: חצבאני, דן ובניאס) והירמוך. לאחר מגעים ארוכים עם הגורמים המעוניינים, השיג ג'ונסטון את הסכמתן לחלוקת המים כדלקמן:

- ♦ ישראל – 470 מיליון ממ"ק לשנה
- ♦ ירדן – 720 מיליון ממ"ק לשנה
- ♦ סוריה – 132 מיליון ממ"ק לשנה (מזה: 90 מיליון מהירמוך, 20 מיליון מהבניאס, ו-22 מיליון ממ"ק מהירדן)
- ♦ לבנון – 32 מיליון ממ"ק לשנה

ממשלות ישראל וירדן אישרו את הצעת החלוקה (יוני 1955) ואילו סוריה ולבנון (בהשפעת סוריה) סירבו לאשרה, כיוון שלדעתן אישור ההסכם היווה הכרה במדינת ישראל.

הצעת ג'ונסטון בדבר חלוקת המים באזור הפכה למסמך יסוד בכל הדיונים וההסדרים העתידיים שנערכו בנושא המים.

מסע הדילוגים של רוברט אנדרסן

בתחילת 1956 מינה הנשיא האמריקני דווייט אייזנהאואר את רוברט אנדרסן כשליח מיוחד למזרח התיכון. תפקידו היה לפרק את המתיחות הרבה שנוצרה בין ישראל למצרים, בעקבות עסקת הנשק הצ'כית-מצרית, שבאה לאחר גלי ההסתננות הגדולים מרצועת עזה לשטח ישראל (ושגררו אחריהן פעולות תגמול קשות של ישראל); ובעיקר מהחשש מ'סיבוב שני' שעלול היה לפרוץ ביוזמת מצרים.

מסע הדילוגים נמשך ארבעה חודשים אך העלה חרס.

ב-29 באוקטובר 1956, פרצה מלחמת סיני ("מבצע קדש") שבמהלכה הגיע צה"ל תוך 100 שעות לגדת תעלת סואץ. המבצע שנערך למורת רוחן וללא ידיעתן של שתי המעצמות העולמיות (אולם נערך בעצה אחת עם בריטניה וצרפת), הביא את שתי המעצמות – ארה"ב ובריה"מ – לאלץ את ישראל לסגת לגבולה הבין-לאומי עם מצרים (מאוס 1957), אולם לא לפני שהשיגה שני הישגים בין-לאומיים גדולים:

דוקטרינת אייזנהאואר

לפיה התחייבה ארה"ב (באישור הקונגרס במאוס 1957) לסייע צבאית וכלכלית למדינות במזרח התיכון שיבקשו עזרה בתחומים אלה, כדי להגן עליהן מפני "תוקפנות מזוינת גלויה של מדינה כלשהי שהקומוניזם הבין-לאומי שולט בה."

ה'דוקטרינה' הבטיחה הגנה לישראל מפני התקפה מצד כל מדינה קומוניסטית או ערבית שהיא בעלת ברית של בריה"מ או אחת מגרורותיה. במקביל היא הבטיחה הגנה כזאת גם למדינות פרו-מערביות כמו לבנון וירדן. ואכן סיוע כזה (כולל הנחתת כוחות אמריקניים או בריטיים בלבנון ובירדן בשנים 1957–1958) הוגש על ידי המערב.

חופש השיט לאילת

ההישג השני היה בהתחייבות (שאותה הוביל שר החוץ האמריקני – פוסטר דאלס) של למעלה מעשרים מדינות ימיות, לפרוץ בכוח כל ניסיון לסגור מחדש את מצרי טיראן.

לצערנו הרב התחייבות זאת לא מומשה: כאשר עבר אל-נאצר סגר את המצרים ב-1967, שום מדינה ימית, שהיתה חתומה על ההצהרה, לא התנדבה לפרוץ את ההסגר בכוח. אף על פי כן היתה להתחייבות זאת משמעות בין-לאומית חשובה, שכן היא אישרה רשמית כי כל מקרה של סגירת המצרים יהפוך ל'קאזוס פלי', כלומר עילה מוצדקת לפריצת מלחמה. ישראל יישמה החלטה זו כשפתחה במלחמת ששת הימים (ראו להלן).

הישג נוסף של ההסכמות שהושגו לקראת נסיגת צה"ל מסיני, היה בסילוק כל רעיון או ניסיון לקריעת הנגב מישראל.

נוסף על מאבקה של ישראל לפתיחת תעלת סואץ לשיט ישראלי ולשיט לישראלי וממנה (אוניית ניסוי ישראלית, בת-גלים, שנשלחה כדי לעבור את התעלה בספטמבר 1954, נעצרה ומלחיה נאסרו, בתואנה שהם ירו על דייגים מצרים. הם ישבו בכלא המצרי שלושה חודשים ואילו האונייה לא שוחררה). חזית שנייה נפתחה נגדה בצפון, חזית המאבק על מקורות המים. מאבק זה הביא לעימותים קשים, הפעם עם סוריה. שורת העימותים עם סוריה בנושא המים נחשבת אף היא לגורם אשר הביא בסופו של דבר לפריצת מלחמת ששת הימים.

ישראל ניסתה להטות את הירדן, עוד לפני שהוא נופל לכנרת (ובכך להבטיח יכולת שאיבה זולה מגובה שהוא מעל גובה פני הים) מהאזור המפורז ההררי – כורזים-אלמגור. אולם ההתנגדות הסורית האלימה לתוכנית זכתה בתמיכתה של ארה"ב וגרמה לדחייתה.

ישראל פנתה אפוא לביצוע תוכנית חלופית, שהתבססה על שאיבת מי הירדן מתוך שטחה הריבוני: מתוך אגם הכנרת. אולם גם לתוכנית זו התנגדו הסורים ופתחו בשורות של התקפות על יישובים ישראליים לאורך הרי הגולן (בעמק החולה), תוך תביעה לשותפות גם במי הכנרת והתנגדות לניצולם באורח חד-צדדי על ידי ישראל.

על כך הגיבה הפסגה הערבית שנערכה באלכסנדריה בספטמבר 1964, בהחלטה להטות את מעיינות הבניאס והחצבאני לסכר מוחייבה שבנו הסורים בירמוך. כל הניסיונות הללו סוכלו בכוח על ידי צה"ל, אך אין ספק שהם היוו כאמור עילה חזקה לפריצת מלחמת ששת הימים.

מצב הפלסטינים בין מלחמת העצמאות למלחמת ששת הימים

היישוב הערבי הארץ-ישראלי, שב-1948 מנה כ-900,000 נפש, מצא לפתע את עצמו ללא מנהיגות (שהתפזרה לכל עבר), ללא ריבונות ומפוזר – חלקו כמיעוט חרד בתוך המדינה היהודית החדשה (כ-150,000 נפש), חלקו תחת שלטון צבאי של ירדן (בגדה המערבית) ומצרים (ברצועת עזה), וחלקו במחנות פליטים בלבנון, בסוריה, בירדן, בגדה המערבית ובעזה.

בהיעדר מעמד ריבוני, נאלם קולו העצמאי של היישוב הערבי הארץ-ישראלי למשך שנים רבות. 'המדינות האחיות' שטענו כי הקריבו את חייליהן למען העניין הפלסטיני, ראו עצמן זכאיות לייצגו בפני כל פורום בין-לאומי וכן לעומת ישראל. זאת ועוד, המפלה של 1948 הפכה אותן למעורבות ישירות בסכסוך, תוך שהן מבטיחות לערוך 'סיבוב שני' נגד ישראל כדי להשלים את המלאכה ו'לזרוק את היהודים לים' בהזדמנות הראשונה האפשרית.

וכך הפך הסכסוך הפנים ארץ-ישראלי לסכסוך אזורי. "מבצע קדש", מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים, "מלחמת שלום הגליל", "מלחמת לבנון השנייה", מבצע "עופרת יצוקה" ופעולות הטרור – היוו ומהווים ביטוי לעימותים הצבאיים בסכסוך האזורי הזה.

זרע הפורענות של כל הסכסוכים הללו היה ונותר: גורלם, עתידם, רצונותיהם ולאחר מכן פעולותיהם העצמאיות של הפלסטינים.

אף שהן שלטו על כל שטחה של ארץ-ישראל שלא נכבש על ידי ישראל במלחמת העצמאות (הגדה המערבית ורצועת עזה, כולל ירושלים המזרחית), לא מיהרו ירדן ומצרים לכוון באזורים הללו מדינה פלסטינית שבירתה ירושלים המזרחית (זוהי הדרישה הנוכחית האולטימטיבית של ההנהגה הפלסטינית, של מדינות ערב ושל מרבית מדינות העולם – הדורשות כולן נסיגה ישראלית לגבולות ה-4 ביוני 1967).

תחת זאת המלך עבדאללה ואחריו נכדו המלך חוסיין, סיפחו את הגדה המערבית לירדן והעניקו לתושביה אזרחות ירדנית (לאחר שרוב הפלסטינים שנקלעו לירדן בעקבות המלחמה, הפכו לאזרחיה), ואילו המצרים קיימו ברצועת עזה משטר צבאי נוקשה, לא אפשרו לתושביה לעבור למצרים ולא העניקו להם מעמד כלשהו כאזרחים (דרכון מצרי) מבחינה בין-לאומית.

הדוברים בשם הפלסטינים היו שליטי מדינות ערב. אולם כדי להדגיש את נאמנותן למאבק הפלסטינים לעצמאות, הן הקימו (כל מדינה ערבית בתחומה ובהשפעתה הישירה) ארגונים פלסטיניים וגדודים צבאיים פלסטיניים – מטעם ובהשגחה צמודה של השלטון.

סוריה נתנה חסותה לארגון ה'פתח' שהוקם על ידי יאסר ערפאת וכמה מחבריו (כמו פארוק קדומי) ב-1959 בכוויית; "החזית העממית לשחרור פלסטין" (הוקמה ב-1967 בלבנון על ידי ג'ורג' חבש); "החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין" (הוקמה ב-1969 על ידי נאיף חוואתמה); "החזית העממית לשחרור פלסטין – המפקדה הכללית" (הוקמה ב-1968 על ידי אחמד ג'בריל ונתמכת על ידי סוריה) ועוד כ-18 ארגוני טרור, קטנים וגדולים יותר, שבין היתר נאבקו גם בינם לבין עצמם, התפרקו וחברו יחדיו לסירוגין.

כל ההתארגנויות הללו (לפני 1967 ולאחריה) הצביעו על אי-הנחת שהחלה לגבור במחנות הפליטים הפלסטינים באזור וכן בשטחי יר"ע, בשל חוסר המעש של מדינות ערב בכל הנוגע לפתרון הבעיה הפלסטינית והחזרת הפליטים לבתיהם. על רקע זה התכנס ב-1964 "קונגרס פלסטיני" במזרח ירושלים, ועל דעת הליגה הערבית הקים את "הארגון לשחרור פלסטין" (אש"ף) ובראשו אחמד שוקיירי. הארגון ניסח אמנה הידועה מאז בשם "האמנה הפלסטינית".

הקמת אש"ף נתנה מוצא לרגשות התסכול בקרב הפלסטינים על היעדר מעשים מצד מדינות ערב. אולם היא לא היתה לרוחם של שליטיהן, ובראשן ירדן, שציפרה את הגדה לשטחה. בחישות מבחוץ ויריבויות מבפנים הורידו את קרנו של אש"ף (שהפך למחלקה במשרדי הליגה הערבית).

האמנה הפלסטינית הלאומית

ב-1964 נערכה כאמור ועידת היסוד של אש"ף, ובה התקבלה האמנה, אשר תוקנה לאחר מכן ב-1968 (לאור לקחי מלחמת ששת הימים). באמנה מופיעים 33 סעיפים. להלן העיקריים שבהם:

- ♦ פלסטין היא מולדתו של העם הערבי הפלסטיני.
- ♦ ארץ-ישראל בגבולות המנדט היא חלק מהעולם הערבי.
- ♦ העם הפלסטיני הוא בעל הזכות החוקית הבלעדית על הארץ.
- ♦ חלוקת הארץ וכינון מדינת ישראל בטלים ומבוטלים, כמו גם הצהרת בלפור.
- ♦ ליהודים אין קשר היסטורי או רוחני לארץ כיוון שאינם מייצגים מדינה כמשמעותה על פי החוק הבין-לאומי, אלא דת. ההוכחה לכך: היהודים אינם עם אחד בעל אופי עצמאי, אלא אזרחים במדינות שבהן הם יושבים.
- ♦ הציונות היא תנועה קיצונית, אלימה וגזענית, הקשורה לאימפריאליזם הבין-לאומי ומשמשת כנציגתו וכקרח קפיצה להשתלטות על האומה הערבית כולה. הציונות היא פשיסטית-נאצית באמצעיה ועוינת לכל

תנועות השחרור בעולם (עמדה זו התקבלה לצערנו על ידי האו"ם בהחלטה מיוחדת (מס' 4686) של העצרת הכללית ביום 10 בנובמבר 1975 ובוטלה ב-1992).

- ♦ יהודים שחיו בארץ עד 1917 יוכרו כאזרחיה של מדינת פלסטין העתידה לקום.
- ♦ מאבק מזוין, ובייחוד מלחמת גרילה, הם האמצעי היחיד לשחרור הארץ.
- ♦ האמנה דוחה כל רעיון או תוכנית להטמיע את המאבק הלאומי הפלסטיני במאבק הרחב יותר למען האיחוד הערבי, שכן האיחוד הערבי ושחרור פלסטין הן שתי מטרות המשלימות זו את זו.
- ♦ האמנה קוראת למדינות ערב לתמוך במאבק הפלסטיני ולהעמיד לרשותו את כל האמצעים החומריים והצבאיים הדרושים לקיומה של מערכה כזאת.

שינוי האמנה או תיקונה מחייב רוב של שני שלישים של כלל חברי המועצה הלאומית של אש"ף, במושב מיוחד שיכנס למטרה זו.

מלחמת ששת הימים

המלחמה פרצה בעקבות הסתלקותו של עבד אל-נאצר מהסדרים שעליהם הסכימה מצרים בעקבות "מלחמת סיני" (1956–1957): הוא הכניס צבא לחצי האי סיני (14 במאי 1967) שהוסכם כי יהיה מפורז מכוח צבאי; הוא סילק את כוח האו"ם מסיני וממצרי טיראן והוא חסם את המצרים לתנועה ישראלית – פעולה שהיוותה כזכור 'קאזוס-פל' לפתיחה במלחמה. נוסף על ההסכמים החוזיים שהיו לו לגבי שיתוף פעולה מדיני וצבאי עם סוריה, הוא הביא את המלך חוסיין לקהיר והחתים אותו על ברית הגנה הדדית (30 במאי 1967).

הניצחון המרשים במלחמה העניק לישראל יתרונות עצומים: התחזק מאוד גורם ההרתעה הישראלי; ישראל זכתה בעומק אסטרטגי (נוספו לשליטתה 60 אלף קמ"ר, פי שלושה משטחה של מדינת ישראל בגבולות הקו הירוק); החלה תקופה של שגשוג כלכלי ושופר 'המוראל הלאומי'.

אולם המלחמה העמידה בפני ישראל בעיות חדשות:

- ♦ לפתע מצאה ישראל את עצמה אחראית לגורלם של כמיליון וחצי פלסטינים.
- ♦ לא היתה בידי קברניטי המדינה כל תוכנית לגבי גורלם של השטחים, ובהיעדר החלטה ברורה, נוצר חלל מדיני שלתוכו נכנסו גורמים שונים מימין ומשמאל.

- ♦ מצד אחד הגיש יגאל אלון את תוכניתו (ראו להלן) לממשלה; ומצד אחר קמה "התנועה למען ארץ-ישראל השלמה" שבראשה עמדו: מנחם בגין מצד אחד ויצחק טבנקין מנגד.
- ♦ ירושלים המזרחית סופחה (על פי חוק) למדינת ישראל – למגינת לבן של מדינות רבות בעולם ובראשן מדינת הוותיקן. באותה צורה סופחה גם רמת הגולן לישראל.
- ♦ ואילו לגבי השטחים האחרים הודיעה ישראל, שהיא מוכנה לדון על נסיגה תמורת שלום עם מדינות ערב שלחמו בה.
- ♦ ההתיישבות מעבר ל'קו הירוק' התחילה בעידודה של ממשלת ישראל בהנהגת מפלגת העבודה (על פי תוכנית אלון שלא אושרה רשמית) ונמשכה על ידי תנועת התנחלות (אמנה) של צעירי מפד"ל, תחילה בניגוד לעמדת הממשלה, ולאחר ניצחון הליכוד בבחירות – ב-1977 – בברכת הממשלה (כדברי מנחם בגין שהבטיח לאחר שנבחר הרבה "אלון מורה" בעתיד, ושבחר ביישוב על חוף חצי האי סיני, כמקום שבו הוא התעתד להתיישב לאחר שיסיים את תפקידו כראש הממשלה...).

תוכנית אלון

- ביוני 1967 הגיש שר העבודה, יגאל אלון, לראש הממשלה, לוי אשכול, תוכנית שלום המבוססת על פשרה טריטוריאלית משמעותית, תוך כדי תיקון גבולות שיאפשרו למדינת ישראל להבטיח טוב יותר את ביטחונה. התוכנית, שנקראה "עתיד השטחים ודרכי הטיפול בפליטים", מציעה לנקוט מדיניות מיידית שתפזר את הערפל לגבי הגבולות המדיניים של ישראל. התוכנית לא הובאה מעולם לאישור הממשלה, אך היא הפכה למורה דרך לא-רשמי של הממשלות בהנהגת תנועת העבודה, עד עליית הליכוד לשלטון ב-1977.
- התוכנית מסכימה אמנם לפשרה טריטוריאלית, אך עומדת על כך שגבולותיה הסופיים של מדינת ישראל יהיו בני-הגנה. לצורך זאת היא מציעה:
- ♦ השארת רמת הגולן בידי ישראל ויישובה המהיר ביישובים ישראלים.
 - ♦ הירדן והקו החוצה את ים המלח באמצעו יהוו את גבולה של ישראל עם ירדן.
 - ♦ מערבה מקו זה ייווצר מרחב ביטחון ישראלי עמוק יחסית, שישתרע לאורך בקעת הירדן וחוף ים המלח עד הנגב בדרום. עומק מרחב הביטחון יהיה מ-13 ק"מ בצפון עד ל-24 ק"מ מחוף ים המלח במדבר יהודה (ולמעשה כל מדבר יהודה הריק מאדם) ועד פרוורי חברון.

- ♦ תיווצר מובלעת ערבית ליד העיר יריחו שתאפשר לתושבי יהודה ושומרון הערבים גישה ישירה לגבול ממלכת ירדן.
- ♦ העיר חברון לא כלולה ברצועת הביטחון אך "קריית ארבע" (שאותה הציע אלון להקים מיידית) כלולה בה.
- ♦ יבוצעו תיקוני גבול באזור לטרון שיאפשרו לכביש לטרון-בית חורון – ירושלים להיכלל בתחום ישראל.
- ♦ גוש עציון יצורף לישראל.
- ♦ רצועת עזה תצורף לישראל לאחר שהפליטים היושבים בה יועברו לגדה המערבית. 100 אלף התושבים הקבועים של רצועת עזה יקבלו אזרחות ישראלית.
- ♦ חצי האי סיני יפורז ויוחזר למצרים.
- ♦ אולם כדי למנוע אפשרות של התקפה על ישראל יועתק קו הגבול בכמה עשרות ק"מ מערבה, החל מנקודה מערבית לרפיח (במקום שבו הוקמה לאחר מכן העיר ימית), יימשך עד כונתילה ומשם לאורך חופו המזרחי של חצי האי סיני (כשהוא כולל את רכסי ההרים שלאורך החוף) עד לנקודה ממערב לשארם א-שיח'.
- ♦ אלון הציע לפתוח מיידית בפעולת התיישבות מאסיבית בכל השטחים שפורטו (כולל הקמת שכונות יהודיות חדשות סביב ירושלים), שכן הוא ראה בהתיישבות אמצעי ראשי לקביעת גבול בטוח.

מפאת קוצר היריעה לא ניתן לפתח כאן דיון מקיף בתוכנית. אולם במבט של 43 שנים לאחור, יש האומרים כי ניכרו בתוכנית הזאת שרידיה של הגישה השגויה, שלפיה ישראל יכולה לעשות בשטחים שכבשה ב-1967 כרצונה; כי ניתן להכתיב למדינות המנוצחות תכתיבים טריטוריאליים בהתאם לנוחותה של ישראל, ושניתן להתעלם מרצונותיה הלאומיים של האוכלוסייה הפלסטינית, גם אם קולה לא נשמע באותה עת.

תוכנית אלון מייצגת את היוזמה הממשלתית הראשונה להתנחלות מעבר לקו הירוק, וזאת כאמור מתוך אמונה (שגויה) כי ניתן לשנות גבולות מדיניים על ידי יצירת עובדות בשטח (כך למשל קדמה הממשלה התיישבות מאסיבית ברמת הגולן, בגוש עציון, בדרום הרצועה – בגוש קטיף ובפתחת רפיח, לאורך בקעת הירדן, בסביבות ירושלים ובהר חברון – מתוך ביטחון כי כל השטחים האלה יישארו בריבונות ישראל). תוכניות ההתיישבות שבוצעו על ידי ממשלות העבודה נועדו להרחיב או להבטיח קווי גבול נוחים יותר, ואילו ממשלות הליכוד שירשו את מפלגת העבודה – הפכו את נושא ההתנחלות ל'סיפוח זוחל' שעתה קשה

מאוד להתמודד עמו פוליטית ומעשית והמהווה אבן נגף בקידום השלום הכולל עם מדינות ערב.

נושא נוסף שטופל-לא-טופל ב"תוכנית אלון", הוא גורלם ועתידם של תושבי השטחים שנכבשו: נקודת המוצא שלו היתה קיום אחדות ריבונית על כל שטח ארץ-ישראל, בעוד שגורל התושבים הערבים בשטחים אלה ניתן לדעתו לפתרון בחלופות שונות:

- ♦ העברת הפליטים שישבו ברצועת עזה לגדה המערבית וסיפוח הרצועה על 100 אלף תושביה הקבועים לישראל.
- ♦ הפעלת שלטון אוטונומי ביהודה ושומרון, כשמעטפת הביטחון והמכס מאחדת את האוטונומיה עם ישראל.
- ♦ יצירת זיקה מדינית בין יהודה ושומרון לממלכת ירדן, כמדינתם של הפלסטינים.
- ♦ הנהגת שלטון-בית ביהודה ושומרון, שימצא את הדרך להתחברות או לשיתוף פעולה מדיני עם ממלכת ירדן בעתיד.

מן הראוי לציין כי בכל החלופות המוצעות בתוכנית אלון, לא מוזכרת כלל האפשרות של הקמת מדינה פלסטינית ריבונית.

ועידת חרטום

התשובה הערבית לתוכנית אלון ולגישושים אחרים מצד ישראל בכיוון של הסדר מדיני, היוותה "ועידת חרטום", שנערכה ב-1 בספטמבר 1967. השתתפו בה מנהיגי שמונה מדינות ערביות. הוועידה התפרסמה בעקבות שלושת הלאוים שעליהם החליטו המדינות המשתתפות:

- ♦ לא לשלום עם ישראל.
- ♦ לא להכרה בישראל.
- ♦ לא לעריכת משא ומתן עם ישראל.

נוסף לכך קיבלו המדינות המשתתפות שורה של החלטות פנים-ערביות:

- ♦ הפסקת חרם הנפט שהוכרז במהלך המלחמה.
- ♦ סיום המלחמה בתימן (שאותה ניהלה מצרים החל ב-1962 תוך ניסוי של סוגי נשק אסורים כמו גז). המלחמה הסתיימה רק ב-1970.
- ♦ סיוע כלכלי למצרים ולירדן.

כמו כן החליטה הוועידה להמשיך במאבק נגד ישראל עד להסגת כוחותיה מכל השטחים שכבשה במלחמה. יש הרואים בהחלטה זו את העידוד והאיתות הראשון לפתיחת "מלחמת ההתשה", שבה פתחו המצרים במארכס 1969.

החלטת מועצת הביטחון מס' 242 מיום 22 בנובמבר 1967

העצרת הכללית של האו"ם הטילה על מועצת הביטחון לטפל במשבר שנוצר בעקבות מלחמת ששת הימים. המועצה קיבלה ב-22 בנובמבר החלטה, המשמשת עד היום מסגרת בכל משא ומתן לשלום בין ישראל למדינות ערב: ישראל רואה בה אישור לזכות קיומה כמדינה ריבונית ולצורך לכונן עמה שלום, ואילו מדינות ערב ראו ראות בה מסמך התובע קודם כול את נסיגת ישראל.

כאן התעוררה בעיית התרגום: בעוד ישראל דבקה בנוסח האנגלי, התובע ממנה "לסגת משטחים שנכבשו ב-1967", הרי שהתרגום הצרפתי קובע כי עליה "לסגת מהשטחים", כלומר – מכל השטחים.

ישראל קיבלה את ההחלטה (מאי 1968) כמו גם מצרים וירדן, ואילו סוריה הודיעה שהיא מסרבת לקבלה. ההחלטה קוראת לקיים את עקרונות מגילת האו"ם המחייבת השכנת שלום צודק ובר-קיימא במזרח התיכון, על פי העקרונות הבאים:

- ♦ פינוי כוחות מזוינים משטחים (או מהשטחים) שנכבשו במסגרת הסכסוך.
- ♦ ביטול מצב המלחמה וכיבוד הריבונות, השלמות הטריטוריאלית והעצמאות המדינית של כל מדינה ממדינות האזור, ושל זכותן לחיות בשלום בתוך גבולות מוכרים ובטוחים.
- ♦ לערוב לחופש השיט בנתיבי מים בין-לאומיים באזור.
- ♦ להגיע להסדר צודק של בעיית הפליטים.
- ♦ לערוב לשלמות הטריטוריאלית ולעצמאות המדינית של כל מדינה ממדינות האזור, באמצעים שבכללם יצירת אזורי מפורזים.
- ♦ מטילה על מזכיר האו"ם למנות נציג מיוחד שיצא לאזור ויסייע לצדדים להגיע לכלל הסדר מוסכם בדרכי שלום.

שליחות יארינג הראשונה

בנובמבר 1967 קיבלה כאמור מועצת הביטחון את ההחלטה 242 (המהווה עד היום אבן יסוד בכל הצעה לקידום השלום במזרח התיכון). בסעיף מס' 3 של ההחלטה מתבקש המזכיר הכללי של האו"ם: "למנות נציג מיוחד אשר יפעל

במזרח התיכון ויקים ויחזיק שם קשרים עם המדינות המעורבות, על מנת לקדם הסכמים ולסייע למאמצים להשיג הסדר שלום..."

לתפקיד זה מונה ד"ר גונאר יארינג (1907–2002), מלומד ודיפלומט שוודי. מאמצי התיווך של יארינג, בדילוגיו בין הבירות של הארצות המעורבות, נמשכו עד אמצע שנת 1968, אולם לא הניבו תוצאות. ישראל היתה מוכנה לאשר, כמחווה, את חילוץ של אוניות שהיו תקועות בתעלת סואץ, אך סירבה לסגת לגבול הבין-לאומי עם מצרים (בעקבות הוויכוח על הנוסח המדויק של החלטת האו"ם: "נסיגה משטחים" כטענת ישראל, או "נסיגה מהשטחים" כטענת הצד הערבי).

בינתיים התחדשה הלחימה בין ישראל למצרים (ספטמבר 1968) שהפכה עד מהרה ל"מלחמת ההתשה". זו נמשכה עד יוני 1970. על מנת להביא להפסקת הלחימה, מינה הנשיא הנבחר החדש של ארה"ב – ריצ'רד ניקסון – את מזכיר המדינה ויליאם פירס רוג'רס כמתווך חדש.

תוכנית רוג'רס

רוג'רס הציע תוכנית שלום ולפיה יחל משא ומתן מחודש, שוב בניהולו של גונאר יארינג, שיהיה אמור להביא בסופו של דבר לנסיגה ישראלית מלאה תמורת הסכמי שלום. התוכנית נדחתה על ידי שני הצדדים. אולם המאמצים הביאו לפחות להפסקת הלחימה בעקבות הסכמה שהשיג רוג'רס, ולפיה יוקפא המצב הצבאי באזור התעלה. ישראל הסכימה לכך, אולם מצרים (בעצתם של "מומחים סובייטים" שהנחו את המצרים מאחורי הקלעים), תוך שהיא מסכימה להפסקת האש, קדמה טילים נגד מטוסים עד לשפת התעלה, בניגוד למוסכם. ישראל לא הגיבה על הפרה זו של הסכם הפסקת האש, ושילמה מחיר יקר על כך כשפרצה מלחמת יום הכיפורים: המטוסים הישראליים נפגעו לעשרות מהטילים הסובייטיים הללו, ולא הצליחו לעצור את צליחת התעלה על ידי הכוחות המצריים.

שליחות יארינג השנייה

בינואר 1971 חודשו השיחות בין יארינג לבין נציגי ממשלות ירדן ומצרים, לא לפני "כמעט אולטימטום" שהגישו ארבע המעצמות (ארה"ב, בריטניה, צרפת ובריה"מ) לישראל, כדי שתחזור לשולחן הדיונים. על סדר היום עמדו שאלות נוקבות: האם יוצב בסיני (לאחר נסיגה חלקית של ישראל) כוח צבאי או כוח

שיטור? מה יהיה עומק הנסיגה הישראלית? האם ההסכם יהיה "הסכם ביניים" שיוכיל בסופו של דבר לנסיגה כללית, או "הסכם עצמאי" העומד בפני עצמו?

ב-8 בפברואר 1971 הגיש יארינג את הצעתו לצדדים:

לגבי ישראל: ♦ נסיגה כללית עד הגבול הבין-לאומי.

♦ הבטחת חופש השיט במצרי טיראן.

♦ חופש תנועה דרך תעלת סואץ.

לגבי מצרים: "כניסה למצב של הסכם שלום"

♦ הכרה הדדית בריבונות, בשלמות הטריטוריאליה ובעצמאות

הפוליטית של הצד השני.

♦ כיבוד זכותו של כל צד לחיות בשלום בגבולות מוכרים

ובטוחים.

♦ מניעת מעשי איבה ולחימה משטחה של מצרים.

♦ אי-התערבות בענייניה הפנימיים של המדינה השנייה.

המצרים הודיעו שהם מקבלים את ההצעה (שפירושה המעשי היה, לראשונה, נכונותו של נשיא מצרים להכיר בישראל ולהגיע עמה לשלום). ישראל דחתה את ההצעה בהודיעה שלא תיסוג לגבולות 5 ביוני 1967 ובכך נסתם הגולל על יוזמת יארינג.

מלחמת ההתשה (1969–1970)

בעקבות "ועידת חרטום" החליטה מצרים להוציא את המצב הצבאי בינה לבין ישראל מ"ההקפאה העמוקה", שגולדה מאיר הבטיחה לנשיא ריצ'רד ניקסון, ושלדעתה עמד להימשך זמן רב. ב-8 במאוס 1969 הודיע הצד המצרי על ביטול חד-צדדי של הפסקת האש עם ישראל.

החלו פעולות קומנדו מצריות והפגזות על מוצבי צה"ל לאורך התעלה, שגבו מחיר יקר של 334 חיילים הרוגים ומאות פצועים. המצרים רצו להכריח את ישראל לסגת מסיני או לפחות מקו התעלה, כך שתתאפשר פתיחתה לשיט (פרטים על המלחמה ראו בספרי, מערכת הביטחון, הוצאת ידיעות ספרים, 2009).

ארה"ב החלה ללחוץ על הצדדים להגיע להפסקת אש וזו הושגה ב-7 באוגוסט 1970. אולם, כאמור, המצרים הפרו אותה מיידית והזיזו עשרות טילים אנטי-אוויריים לשפת התעלה. פעולה זו אפשרה להם להגן על צליחת התעלה במלחמת יום הכיפורים וגבתה עשרות מטוסים ישראליים שיוורטו על ידיהם.

ראשית המאבק של ארגונים פלסטיניים על ההכרה העולמית הנפרדת של בעייתם

ב-1968 הצליח ערפאת להיבחר ליו"ר אש"ף, תפקיד שנשא בו עד יום מותו, ובכך הוא הפך את פת"ח לגורם המוביל של אש"ף. מדיניותו של פת"ח, בצד המאבק המזוין נגד ישראל, היתה גם פיתוח הערוץ המדיני: הדגשת הצורך בעצמאות לאומית כבסיס מוצק לפתיחת המאבק לאחדות ערבית.

ואילו ארגונים קיצוניים יותר, כמו "החזית העממית לשחרור פלסטין" בהנהגתו של ג'ורג' חבש (1966) ו"החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין" בהנהגתו של נאיף חואתמה (1969), דרשו גם להתערב בענייניהן הצבאיים והמדיניים של "המדינות הריאקציוניות" בעולם הערבי – ירדן, מרוקו, כוויית וסעודיה – כדי להחיש בהן את המהפכה הפנימית. ב-1971 התקבלו גם ארגונים אלה לאש"ף.

בשנים 1968–1970 ניהל אש"ף (במקביל למלחמת ההתשה של מצרים) מלחמת התשה מירדן, תוך שראשיה מעלימים עין. במסגרת זאת נערכו מאות פעולות חדירה של מחבלים לישראל, כשהם פוגעים בחיילים, באזרחים וברכוש רב. חלק גדול מהלוחמה התבטא בהפגזות על יישובים אזרחיים לאורך הירדן (כולל בית שאן). בסך הכול נפלו בעימותים אלה, בחזית המצרית ובחזית הירדנית גם יחד, 367 חיילים וכן אזרחים רבים.

החדירות של הפלסטינים בבקעת הירדן גררו אחריהן פעולות תגמול ישראליות, שכוונו נגד מטרות ירדניות (נקודת המוצא של ישראל היא שממשלתה של המדינה הריבונית, שממנה באות ההתקפות, אחראית להן וצריכה לשאת בתוצאות).

ככל שגברו העימותים (הגדול ביותר היה בקרב על הכפר סמוע, בתחילת 1968) גדל תיאבונן של ערפאת, שחיפש מסגרת טריטוריאלית להקמת בסיסים צבאיים ופוליטיים. לצורך זאת הוא בחר בירדן. אט אט הוא החל ללטוש עיניו להשתלטות מוחלטת על הממלכה, שרוב תושביה היו בלאו הכי פלסטינים. לצורך זאת הוא ארגן התנקשויות בחייו של המלך חוסיין. כשניסיון ההתנקשות השני (ספטמבר 1970) לא צלח, פתח המלך בהתקפה צבאית מרוכזת על בסיסי אש"ף, וגירש את לוחמיו מארצו לאחר שהרג אלפים מהם.

בעקבות כך העביר ערפאת את פעילותו למחנות הפליטים בלבנון, והשתלט למעשה על דרום לבנון, שנקראה מכאן ואילך "פת"ח-לנד". ערפאת הקים ארגון טרור נוסף מטעמו בשם "ספטמבר השחור" (על שם אירוע הגירוש מירדן), שהיה אחראי בין היתר לרצח הספורטאים במינכן ולהתנקשות בחיי ראש הממשלה הירדני – ואספי אל-טל.

- מראשית דרכו בראשות הארגון שם ערפאת את הדגש על שלושה תחומים:
- ♦ להגביר את פעולות הטרור נגד ישראל ונגד מטרות ישראליות ויהודיות ברחבי תבל.
 - ♦ להקים שלטון פלסטיני עצמאי בשטחה של אחת ממדינות ערב.
 - ♦ להשיג הכרה בין-לאומית בישות הפלסטינית.

אש"ף בהנהגתו של ערפאת ניסה להביא לתיאום בפעולות הטרור של הארגונים הפלסטיניים השונים, שחלקם השתייכו פורמלית לאש"ף ואף לקחו חלק במוסדותיו. אולם כמה מן הארגונים עמדו תחת השפעתן של מדינות ערביות (שאף מימנו אותם ונתנו מקלט לאנשיהם) והמשיכו בפעילותם העצמאית. בכל מקרה, השתלטותו של פת"ח על אש"ף הביאה להסלמה מדאגה בפעולות הטרור הפלסטיניות נגד ישראל, ששיאן היה כאמור ברצח 11 ספורטאים ישראלים במהלך משחקי האולימפיאדה במינכן ב-1972.

הנהגת פת"ח חברה לארגוני טרור שפעלו בשנות ה-50 וה-60 ברחבי העולם (קבוצת באדר-מיינהוף בגרמניה, הצבא האדום ביפן ובאיטליה, הטרוריסט הבין-לאומי קרלוס, המחתרת האירית בצפון אירלנד והמחתרת הבאסקית בספרד). בכך הפך הסכסוך הישראלי-פלסטיני לבעיה בוערת במדינות רבות בעולם. רבים מתושביהן של מדינות אלה לא היססו לתלות את האשם בטרור שהתפשט אצלן – במדינת ישראל ובי'עוול' שהיא עוללה לפלסטינים. בכך הן הוסיפו על בדידותה הבין-לאומית והקשו על אזרחיה ועל סחורות ישראליות לנוע בחופשיות ברחבי העולם.

כמה מחוקרי מלחמת ששת הימים סבורים, כי אחד הגורמים שדחפו את מדינות ערב, ובעיקר את מצרים, לחולל את המתיחות שהובילה למלחמה, היתה מערכת פעולות הטרור של הארגונים הללו נגד ישראל. הימנעותן של מדינות ערב מפעולה, וזניחת הפלסטינים כלוחמים היחידים נגד ישראל, עלולה היתה להוות הוכחה כי מדינות ערב פנו עורף למחויבותן לעניין הפלסטיני.

מלחמת יום הכיפורים

- הדעות חלוקות עד היום לגבי סיבות פריצתה של המלחמה ב-1973:
- ♦ האם היתה זו זחיחות הדעת של ההנהגה הישראלית שהאמינה כי הערבים לא יעזו לפתוח במלחמה, לאחר הלקח שקיבלו ב-1967?
 - ♦ האם היה זה ביטחון היתר של הנהגת הצבא שלא נתנה את הדעת לכל הסימנים והדיווחים שהצביעו על ההכנות הצבאיות שעשו מצרים וסוריה?

- ♦ האם היתה זו האמונה כי ישראל תצליח להחזיק לעד בשטחים שכבשה, ואין לה מה למהר כדי למצוא פתרון מדיני?
- ♦ האם אי-הרצון להיכנס למשא ומתן עם נשיא מצרים (שאותת על רצונו בפתרון של שלום) נבע מאי-הרצון להיפרד מהשטחים שנכבשו?
- ♦ האם התקווה כי ישראל תצליח להחזיק, לאחר פתרון הקבע, בקו גבול חדש מאל-עריש לראס מוחמד – הביאה את ראש הממשלה גולדה מאיר לסרב להצעתו של משה דיין שישראל תיסוג למרחק 15 ק"מ מהתעלה ותאפשר את פתיחתה? (סאדאת דרש עם הנסיגה מן התעלה גם התחייבות ישראלית שהיא תיסוג מכל אדמת סיני כשייחתם ההסכם הסופי).
- ♦ והאם החשש של ישראל פן תואשם מחדש בתוקפנות, מנע ממנה להנחית מכה מקדימה על הצבא המצרי שהתרכז ליד התעלה – אף שהממשלה ידעה כבר ביום ששיי שעומדת לפרוץ מלחמה?

שאלות אלה, כמו גם השאלות הקשות שהופנו אל הנהגת הצבא על שצה"ל הופתע ולא היה מוכן, ממשיכות לרחף עד היום במחקרים הרבים שנכתבו מאז על המלחמה. בכלל זה גם סיכומיה של ועדת החקירה הממלכתית, בראשותו של נשיא בית המשפט העליון שמעון אגרנט, מאפריל 1974.

למרות הניצחון הצבאי המוחץ שהשיג צה"ל לאחר 22 ימי לחימה עקובים מדם ואבירות בציור – יצרה המלחמה מציאות חדשה במזרח התיכון:

- ♦ ישראל חדלה להיות הכוח הבלתי-מנוצח במזרח התיכון, שכן לא מנעה את כיבוש חלק מהגדה המזרחית של התעלה.
- ♦ אורך הנשימה הישראלי בכל הנוגע למשך המלחמה ולכמות הציוד הצבאי שהיא יכולה לספק לחזית הועמדו בספק: ישראל נזקקה לרכבת אווירית אמריקנית כדי למלא את מחסניה שהתרוקנו.
- ♦ שיקול דעתה המדיני של ישראל הועמד בספק, לנוכח העובדה שהתקדמות צה"ל לתוך מצרים ולשערי דמשק גרמו כמעט למלחמה עולמית בין שתי המעצמות – כלומר ישראל הפכה לסכנה לשלום העולם.
- ♦ הצלחתה של הארמייה המצרית השלישית לכבוש חלק מסיני, אף שהיא כותרה ועמדה בסכנת השמדה – החזירה את האודם לפניהם של צבאות ערב ומחקה במידה רבה את הבושה שהיתה מנת חלקם בעקבות ההפסד במלחמת ששת הימים.
- ♦ ישראל איבדה את יכולת ההחלטה העצמית ונאלצה (עד היום) להישען על תמיכתה – ומכאן גם על 'הדרכתה' – של ארה"ב.

החלטות מועצת הביטחון – 338, 339, 340

338 (22 באוקטובר 1973); 339 (24 באוקטובר 1973) ו-340 (25 באוקטובר 1973)
בדבר הפסקה מיידית של הלחימה ובדבר הקמת כוח חירום חדש

בעת שהתברר כי צבא מצרים עומד בפני מפלה מוחצת, וצבא סוריה ניגף בשערי דמשק, התעורר מחדש החשש לעימות צבאי אמריקני-סובייטי. כדי למנוע עימות כזה יצא שר החוץ האמריקני הנרי קיסינג'ר למוסקבה, ובעקבות כך הציעו שתי המעצמות למועצת הביטחון לקבל את החלטה מס' 338, הקובעת:

- ♦ הפסקת אש תוך 12 שעות מרגע קבלת ההחלטה.
- ♦ קריאה לשני הצדדים להתחיל מיד בביצוע החלטה מס' 242.
- ♦ להתחיל במקביל במשא ומתן מידי לכינון שלום צודק ובר-קיימא במזרח התיכון.

כיוון שהאש נמשכה ונשקפה סכנת כיתור לארמייה השלישית המצרית ובמקביל כוחות מוטסים סובייטיים הועמדו במצב הכן (כמו גם בצד האמריקני) – קיבלה מועצת הביטחון שתי החלטות נוספות (339 ו-340) כדי להביא לציות הצדדים להחלטה 338.

ועידת ז'נבה

בעקבות החלטה מס' 338 של מועצת הביטחון מיום 22 באוקטובר 1973, שקראה להפסקה מיידית של פעולות המלחמה, זו קראה גם לכינון ועידה, תחת חסות מתאימה ובהשתתפות הצדדים הלוחמים, במגמה לכונן שלום צודק ובר-קיימא במזרח התיכון.

הוועידה התכנסה בז'נבה בדצמבר 1973 בחסות האו"ם, ובחסות ארה"ב ובריה"מ. בוועידה השתתפו מצרים וירדן, סוריה סירבה להשתתף. אולם פרט לנאומי הפתיחה, לא היה המשך לוועידה: תחילה היא נדחתה עד לאחר הבחירות בישראל (שנערכו ב-31 בדצמבר 1973), ולאחר מכן הוסטה תשומת הלב ל'מסע הדילוגים' של קיסינג'ר.

מסע הדילוגים של קיסינג'ר

כיוון שוועידת ז'נבה לא הניבה כל תוצאות, החל שר החוץ האמריקני, הנרי קיסינג'ר, במסע דילוגים בין הבירות של מצרים, סוריה וישראל בניסיון להשיג הסכמי הפרדת כוחות בשתי החזיתות: המצרית והסורית.

בחזית המצרית: מסע הדילוגים הפך לקריטי, כיוון שפעולות איבה יכלו לפרוץ מחדש בכל רגע וועידת ז'נבה לא הניבה כל תוצאות. אמנם ב-12 בנובמבר 1973 נחתם בקילומטר ה-101 (המקום שבו נעצרו הכוחות הישראליים על הכביש המוביל לקהיר) הסכם ראשוני ("הסכם 6 הנקודות"), שיצר את המסגרת לדיונים על הפרדת הכוחות, על חילופי שבויים, על המשך האספקה (של מזון וציוד רפואי) לארמייה השלישית המכותרת, ועל הסרת הסגר הימי שהטילה מצרים בתחילת המלחמה על מצרי באב אל-מנדב (הכניסה הדרומית לים סוף מהאוקיינוס ההודי).

ב-18 בינואר 1974 נחתם בקילומטר ה-101 הסכם הפרדת הכוחות כדלקמן:
 ♦ ישראל תיסוג מהגדה המערבית של תעלת סואץ וכן עוד 20 ק"מ מהתעלה בכיוון מזרח.

- ♦ מצרים תקבל רצועה ברוחב של 10 ק"מ ממזרח לתעלה, שתהווה "רצועת דילול" מצרית, שבה היא תורשה להחזיק עד 7,000 חיילים ו-33 טנקים.
- ♦ ממזרח לרצועה המצרית תשתרע עוד רצועה של 10 ק"מ, שתהווה אזור חיץ תחת פיקוח כוח חירום של האו"ם, עד לתעלת סואץ.
- ♦ ממזרח לאזור החיץ תשתרע רצועה ישראלית באותו רוחב (10 ק"מ) שעליה יחולו אותם עקרונות דילול כמו על הרצועה המצרית.
- ♦ תעלת סואץ תיפתח מחדש (נפתחה ביוני 1975).

בספטמבר 1975 נחתם הסכם ביניים בין ישראל למצרים שהחליף את הסכם הפרדת הכוחות והרחיב את הרצועה המצרית בסיני.

בחזית הסורית לא נשמרה הפסקת האש והיא הפכה למלחמת התשה (בין מארס 1974 למאי 1974 אירעו למעלה מאלף תקריות כולל הפגזות על יישובי הגולן). הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה נחתם בז'נבה ב-31 במאי 1974, ושכלל את הסעיפים הבאים:

- ♦ החלפה מיידית של השבויים.
- ♦ ישראל תיסוג מכל השטחים שכבשה במלחמה כולל שיא החרמון.
- ♦ ישראל תחזיר את העיר קונייטרה לשליטה סורית.
- ♦ הוקמו שתי רצועות דילול צבאיות משני צדי אזור ההפרדה, כל אחת ברוחב 10 ק"מ. ברצועה הראשונה מותר לכל צד להחזיק 25 טנקים ו-6,000 חיילים. ברצועה השנייה מותר להחזיק 450 טנקים, אולם אסור להחזיק טילי קרקע-אוויר במרחק עד 25 ק"מ מקו ההפרדה.
- ♦ אזור החיץ הוגדר כשטח סורי מפורז הנתון לפיקוח כוח אונדורף של האו"ם ולמנהל אזרחי סורי.

תוכנית יריחו

תוכנית שהציע יגאל אלון (אז שר החוץ) באוקטובר 1974, ולפיה תחזיר ישראל את יריחו וסביבותיה לירדן, ובעקבות כך תחתום ירדן על הסכם ביניים עם ישראל דוגמת ההסכמים שנחתמו עם מצרים וסוריה. קיסינג'ר תמך בתוכנית אך ראש הממשלה יצחק רבין הסתייג ממנה. גם המלך חוסיין, שלפניו הוצגה התוכנית על ידי רבין ואלון, הסתייג ממנה ודרש נסיגה ישראלית אנכית לאורך הירדן. בכל מקרה, הוא דחה את תשובתו הסופית עד לאחר ועידת רבאט של מדינות ערב, שעמדה להיערך באוקטובר 1974. אולם כיוון שוועידה זו החליטה להכיר באש"ף כגוף היחיד המוסמך לשאת ולתת על עתיד הגדה המערבית ורצועת עזה, ירדה מן הפרק האפשרות של מעורבות ירדנית מחודשת בגדה המערבית.

ועידת הפסגה הערבית השביעית – ועידת רבאט

בוועידה זו, שנערכה ב-28 באוקטובר 1974, הכירו מדינות ערב לראשונה בזכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית. עד אז הם חיו בחסותן של מדינות ערב שעמדו על זכותן לייצג את האינטרס הפלסטיני. בעיקר אמורים היו הדברים לגבי מדינת ירדן, ששליטה בהאשמים ראו עצמם כאפוטרופסים של הפלסטינים ואף צירפו את הגדה המערבית לירדן. ואלה החלטות הוועידה:

- ♦ הוועידה קובעת את זכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית ולחזרה למולדתם.
- ♦ הוועידה קובעת את זכותו של העם הפלסטיני להקים לעצמו רשות לאומית עצמאית, בהנהגתו של אש"ף, שכן הוא הנציג החוקי היחיד של העם הפלסטיני בכל שטח פלסטיני כבוש שישוחרר בעתיד.
- ♦ הוועידה תתמוך בכל מאמץ של אש"ף ליישם את מרותו וריבונותו בדרג הלאומי והבין-לאומי.
- ♦ הוועידה קוראת לירדן, לסוריה, למצרים ולאש"ף למסד ביניהן את הקשרים ברוח החלטות הוועידה.
- ♦ כל מדינות ערב מקבלות על עצמן להגן על האחדות הלאומית הפלסטינית ולא להתערב בענייניה הפנימיים.

בעקבות ההחלטות הללו הודיע המלך חוסיין כי הוא מסתלק כליל מכל קשר עם הגדה המערבית, ולא יהיה מעורב יותר בכל מגע פוליטי הקשור לנושא הפלסטיני.

המאבק הפלסטיני להכרה בין-לאומית

מאבק זה נמשך במשך כל אותה עת ואף הניב תוצאות: ב-14 באוקטובר 1974 החליטה העצרת הכללית (החלטה מס' 3210) להזמין את ערפאת לנאום בפני עצרת האו"ם ולהשתתף בדיוניה. ערפאת הופיע בפני העצרת פעמיים: בניו יורק (בספטמבר 1974) ובז'נבה (דצמבר 1988). ערפאת הופיע לאירועים אלה במדים צבאיים וחגור אקדח – כסמל למאבקו הצבאי נגד ישראל.

ב-22 בנובמבר 1974, החליטה העצרת (החלטה מס' 3237) להעניק לאש"ף מעמד של משקיף בכל מוסדות האו"ם. יצוין כי לגוש הערבי-מוסלמי בתמיכת המדינות הבלתי-מזדהות והגוש הקומוניסטי, היה (ויש עד היום) רוב מכריע בעצרת הכללית, ומשום כך מתקבלות במוסד זה הרבה החלטות אנטי-ישראליות. למזלנו, כיוון שאינן מחייבות, אין בהן כדי לפגוע באינטרסים החיוניים של ישראל. במסגרת זו (של התמיכה הבין-לאומית של הגושים הללו) הצליח אש"ף לזכות בהכרה במדינות רבות, ובתקופת השיא היו לו כ-80 נציגויות בעלות מעמד דיפלומטי בעולם.

אולם כל ההישגים הללו לא קירבו את אש"ף להכרה או להסכם עם ישראל (חל איסור חוקי על כל מגע עם אש"ף). חוזה השלום שנחתם בין ישראל ומצרים (1979) מתייחס לפלסטינים עדיין כ"תושבי ארץ-ישראל הערבים", והוא מעניק להם אוטונומיה לפי הפרשנות של ראש הממשלה מנחם בגין. בהתאם לפרשנות זאת יקבלו הפלסטינים "אוטונומיה פונקציונלית" – היינו עצמאות בנושאי השפה, הדת, התרבות והחינוך אך לא כישות בעלת רכיבים ריבוניים, כמפורט להלן.

הסכם הביניים ישראל-מצרים – 1 בספטמבר 1975: הסכמי הפסקת האש והפרדת הכוחות, כפי שפורטו, לא הובילו להסכמים מתקדמים יותר עם המצרים. אלה האחרונים תבעו הסכם לזמן מוגבל, נסיגת ישראל ממעברי הגידי, המיתלה ובארות אבו-רודס וסירבו להפסיק את מצב הלוחמה.

ב-1975 הצליח הנרי קיסינג'ר (במסע דילוגים נוסף) לשכנע לבסוף את המצרים לחתום על הסכם ביניים, לשלוש שנים. ארה"ב התחייבה להשתתף באופן פעיל בפיקוח על שמירת השלום בסיני באמצעות תחנות התראה שיופעלו על ידי כוח אמריקני (ולא של האו"ם...). הנשיא סאדאת ראה בהסכם זה תפנית שהובילה להסכם השלום בין שתי המדינות ב-1979.

(על הסכם זה וכן על סיכומי קמפ-דיוויד וחוזה השלום עם מצרים – ראו להלן: יחסי ישראל-מצרים.)

התחממות הגבול עם לבנון והחלטת מועצת הביטחון 425

התבססותו של אש"ף בדרום לבנון הביאה לשורה של התקפות (כולל התקפות טילים ומרגמות) על יישובי צפון הגליל וכן לחדירות בעומק ישראל. הפיגוע החמור בכביש החוף ("אוטובוס הדמים") ב-11 במארכס 1978, שבו נהרגו 35 ישראלים, הביא את הממשלה להחלטה לפלוש לדרום לבנון כדי לפגוע ולנטרל את בסיסי המחבלים שרוכזו שם.

צה"ל פלש לדרום לבנון באותו החודש, והגיע עד לנהר הליטני ("מבצע ליטני"). לאחר שהייה של שלושה חודשים ובעקבות החלטת מועצת הביטחון 425 (מיום 19 במארכס 1978), הוא נסוג לגבול הבין-לאומי, שנקרא מעתה "הקו הכחול".

בעקבות החלטת מועצת הביטחון הוקם כוח התערבות בין-לאומי מטעם האו"ם: יוניפי"ל (UNIFIL – United Nations Interim Force In Lebanon) שהוצב לאורך הגבול הישראלי-לבנוני. ישראל מצדה הקימה לפני הנסיגה מובלעת, שנשלטה על ידי מיליציות נוצריות הקשורות עם ישראל. צבא זה נודע לאחר מכן כ"צבא דרום לבנון" – צד"ל.

הצהרת ונציה – 13 ביוני 1980

חמש שנים לאחר הקמת השוק האירופי המשותף, החליטו תשע מדינות השוק להתערב לראשונה כמסגרת פוליטית מאוחדת בסכסוך הישראלי-פלסטיני. לאחר מפגש בוונציה הן פרסמו מסמך הקרוי על שם העיר, שעורר בשעתו זעם רב בישראל, כיוון שהוא תמך באופן ברור בזכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית, ובעקבות כך למדינה משלו. בצד ההצהרה בדבר הזכות של כל מדינות האזור, לרבות ישראל, להתקיים בביטחון, דורשת ההצהרה מישראל לשים קץ לכיבוש ולסגת מהשטחים שכבשה, לשים קץ להתנחלויות שהן בלתי-חוקיות ולהבטיח גישה חופשית לכל המקומות הקדושים – וזאת בצד תמיכתה בהשגת הסכם המקובל על שני הצדדים לגבי מעמדה העתידי של ירושלים.

ההצהרה מאזכרת בצורה מעורפלת (תוך הכללה של שני הצדדים) את התנגדותה לטרור הפלסטיני בנוסח הבא: "תשע המדינות סבורות שרק הסתלקות משימוש בכוח או איום של שימוש בכוח על ידי המעורבים – עשויה ליצור אווירה של אמון באזור ולהוות יסוד להסדר כולל".

בכך החלה המעורבות האירופית הממוסדת בסכסוך הישראלי-פלסטיני, והיא עוררה כאמור מורת רוח בישראל, כיוון שניכרה בה בבירור הנטייה לטובת הצד הפלסטיני. גם ארה"ב לא מיהרה לקבל את הארגון האירופי כצד מתווך בסכסוך,

והוא נאלץ להתמקד בעזרה הכלכלית שהגיש בעיקר לצד הפלסטיני. רק עם ניסוח "מפת הדרכים" (ראו להלן) נכלל האיחוד האירופי (שגדל מאז מאוד) כצד בקידום פתרון הסכסוך.

תוכנית פהד

זוהי תוכנית להסדר מדיני במזרח התיכון שהוצעה (7 באוגוסט 1981) על ידי מי שהיה נסיך הכתר הסעודי (פהד אבן-עבד אל-עזיז). התוכנית קראה לנסיגה מלאה של ישראל מהשטחים שכבשה ב-1967, ולהקמת מדינה פלסטינית בשטחים אלה שבירתה ירושלים. התוכנית הכירה בזכותן של כל מדינות האזור לחיות בשלום, ונדרחה על ידי ישראל.

אולם אין ספק שהיה בתוכנית זאת משום סנונית ראשונה, שבישרה על חשיבה מחודשת לגבי זכות קיומה של ישראל במזרח התיכון – דווקא בממלכה קיצונית בתחום הדת המוסלמית כסעודיה.

"מלחמת שלום הגליל" (מלחמת לבנון הראשונה) – יוני 1982

בינתיים גברו מאוד פעולות האיבה בגבול לבנון. הפלסטינים הפגזו יישובים בצפון מעל לראשה של המובלעת שהיתה בשליטתו של צד"ל.

ב-1981 הצליח מתווך מטעם האו"ם (פיליפ חביב) להביא להפסקת אש (הראשונה שהוסכמה במשא ומתן – אמנם עקיף – בין ישראל לערפאת), שהחזיקה מעמד עד ההתנקשות (של אנשי אבו-נידאל) בחייו של שגריר ישראל בלונדון, שלמה ארגוב, ביוני 1982.

בעקבות ההתנקשות ערכה ישראל הפצצת תגמול על מחנותיו של ערפאת בלבנון, וזה הגיב במטחי טילים ומרגמות על יישובי הצפון ובעיקר על קריית שמונה, שפונתה ממרבית תושביה. בעקבות כך פלשה ישראל ללבנון. לאחר שלושה חודשי לחימה גורש ערפאת ועמו 12,000 מלוחמיו מלבנון, הפעם לתוניסיה ולתימן (שם מוקמו כמה גדודים פלסטיניים).

בכך החלה מעורבות ישראלית ישירה בלבנון, שיהיו לה השלכות צבאיות ומדיניות לאורך עשרות שנים (כולל מלחמת לבנון השנייה ב-2006). תיאור ההתפתחויות בגבול זה ייעשה בהתאם להתרחשותן הכרונולוגית:

נוסף על הרצון וההכרח לחסל את הפת"ח-לגד בדרום לבנון, היה לישראל עניין מיוחד לבנות ברית הבנה וידידות עם החלק הנוצרי של לבנון. מגמה זו התבססה על ההנחה כי ניתן יהיה להבטיח את שלום גבולנו הצפוני באמצעות ברית כזאת.

ראשי הארגונים הנוצריים השונים הראו התעניינות רבה בקשירת קשרים כאלה, שכן הם עמדו – החל משנת 1975 – במלחמת אזרחים עקובה מדם עם המוסלמים, הדרוזים, הפלסטינים והגורמים הסוריים (הצבאיים והחשאיים) שפעלו בלבנון. הציפיות שלהם היו לקבלת נשק ותמיכה לוגיסטית מישראל.

אחרי 1977 ביטא ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, לא אחת את דאגתו לגורל הנוצרים הנוצרים בלבנון. לכן "מלחמת שלום הגליל" (פרצה ב-6 ביוני 1982) נועדה, נוסף על טיהור הפת"ח-לגד (הרחקת יישובי הגליל מטווח אש המחבלים ויצירת "רצועת ביטחון" ברוחב 45–50 ק"מ), גם לחזק את האחיזה הנוצרית בלבנון.

אולם התוכנית לא עלתה יפה:

- ♦ ישראל לא הביאה בחשבון את יריבויות הדמים הקשות בין הקבוצות הנוצריות השונות. אלה ייצגו אינטרסים של המשפחות החשובות בעדה הנוצרית, ורצחו זה את זה כדי להגיע לשליטה מוחלטת.
- ♦ כך למשל רצחו אנשיו של באשיר ג'ומאייל (לאחר מכן נשיא המדינה) את מנהיג המיליציה "ברידת מרדה", טוני פרנג'יה (בנו של נשיא לבנון), וב-1980 תקפו אנשיו את "מיליצית הנמרים" של פמיל שמעון ורצחו כ-200 מלוחמיה. וכך כפו את מרותם על כל הפלגים.
- ♦ משום כך היתה בחירתו של באשיר ג'ומאייל לנשיא לבנון (23 באוגוסט 1982) מפוקפקת ביותר, שכן הוא לא זכה בתמיכה של המוסלמים והשמאל, ובוודאי לא בזו של הסורים, שראו בו כובח שעלתה לשלטון "על כידוניו של צה"ל".
- ♦ מדינת ישראל קיוותה כי עם היבחרו של באשיר ג'ומאייל לנשיא, ניתן יהיה להגיע להסכם שלום כתוב עם לבנון (כדוגמת ההסכם עם מצרים). ואכן היו מי שהכריזו בישראל על הסכם צפוי כזה בעתיד הקרוב (הסכם כזה אמנם נחתם במאי 1983, אך בוטל עד מהרה). באשיר ג'ומאייל, ברצותו לזכות בלגיטימציה כלל-לבנונית וכלל-ערבית – החל לקרר את יחסיו עם ישראל ולהצניע אותם.
- ♦ אולם הוא לא הצליח לשלוט יותר משלושה שבועות, ונרצח ב-14 בספטמבר על ידי מטען חבלה שהוטמן מעל האולם שבו נאם.
- ♦ בעקבות כך נכנסו יחידות צה"ל למערב ביירות והשתלטו על רחובותיה, ואף הקיפו את מחנות הפליטים הפלסטינים – סברה ושתילה.
- ♦ טיהור המחנות מלוחמים מוסלמים הוטל על כוחות הפלנגות הנוצריות בראשותו של חובייקה. תוך יומיים (16–18 בספטמבר) הם רצחו כ-800 אזרחים (בכללם נשים וילדים) לפני שאולצו על ידי צה"ל לעזוב את

המחנות. תוצאות הטבח היו חמורות לישראל (בעיקר בדעת הקהל העולמית) וגררו הקמת ועדת חקירה ממלכתית בראשותו של נשיא בית המשפט העליון, השופט העליון יצחק קאהן, שמצאה את שר הביטחון אריק שרון אחראי לטבח, בכך שלא מנע אותו מבעוד מועד, והכריחה אותו להתפטר מתפקידו כשר הביטחון.

♦ ההתפתחות הזאת השפיעה בצורה חריפה על ראש הממשלה מנחם בגין, הוא הסתגר בביתו ולא יצא ממנו עד ליום מותו. יצחק שמיר נבחר במקומו כראש הממשלה.

♦ אף על פי כן קיוותה ממשלת ישראל להגיע להסכם שלום עם לבנון, שאכן נחתם בתיווך אמריקני ב-17 במאי 1983. בהסכם דובר על סיום המלחמה בין שתי המדינות ועל נסיגה מלאה של צה"ל מאדמת לבנון. לבנון התחייבה למנוע פעולות איבה נגד ישראל משטחה ולפעול ליציאת הכוחות הסוריים מאדמתה. הוסכם על הצבת כוחות בין-לאומיים לשמירת השלום ולשילוב צד"ל בצבא הלבנוני. בתום הנסיגה הישראלית וסיום המלחמה תבוא נורמליזציה ביחסי שתי המדינות. אולם נשיאה החדש של לבנון, אמין ג'ומאייל (שהיה פרו-סורי), ביטל את ההסכם בלחץ הסורים (5 במארס 1984).

♦ מכאן ואילך שקעה ישראל יותר ויותר ב"בוץ הלבנוני", שממנו הצליחה להיחלץ במחיר של למעלה מ-600 חיילים ישראלים הרוגים רק בשנת 2000.

♦ אלא שתוך כדי שהייתה בלבנון ומלחמתה בכוחות הגרילה שהופעלו נגדה, נוצרה – בעיקר בדרום לבנון – מציאות חדשה: התארגנות האוכלוסייה השיעית של דרום לבנון (שהיתה מדוכאת במשך שנים על ידי אחיה הסונים) שהקימה זרוע צבאית (בתמיכת סוריה) – החיזבאללה.

♦ הסורים (שהתפנו מביירות לבקעה בלחץ צה"ל) חזרו בגלוי לביירות, החלו לחמש ולאמן את לוחמי החיזבאללה (בעזרת מדריכים ונשק איראני) ויצרו איום צבאי מתמיד נגד חלקה הצפוני של המדינה.

♦ ביוזמתה של סוריה, שהפעילה מדי פעם בפעם את החיזבאללה בהתאם למטרותיה המדיניות (סוריה עצמה דאגה בקפדנות לקיים את הסכם הפסקת האש שלה עם ישראל לאורך גבולות הסכם הפרדת הכוחות משנת 1974) – נערכו התקפות על צפונה של ישראל, שחייבו תגובה ישראלית נמרצת.

♦ התקפה כזאת נערכה על ידי החיזבאללה, בתחילת חודש יולי 1993, שבה נהרגו שישה חיילים מגבעתי, מהצנחנים ומחיילי נ"מ והותקפו יישובי הצפון ברקטות. בעקבות כך הופעל "מבצע דין וחשבון" בין 25

ל-31 ביולי. במסגרת המבצע הותקפו על ידי מטוסים, תותחים וטנקים כפרים רבים של החיזבאללה (לאחר שתושביהם הוזהרו לפנותם) ונהרסו כליל. כ-300 אלף פליטים נטשו את בתיהם בדרום לבנון ונסו לעבר ביירות.

♦ מטרת המבצע היתה לשכנע את החיזבאללה, כי אם לא יהיה שקט בצפון ישראל, לא תשרור שלוה גם בדרום לבנון. במבצע נהרגו 118 אזרחים ולמעלה מ-50 מחבלים. סוריה התחייבה להפעיל את השפעתה על החיזבאללה והארגונים הפלסטיניים בלבנון, שלא לתקוף את שטח ישראל, וכך התחייבה גם לבנון. ישראל התחייבה להפסיק את האש בתנאי שהחיזבאללה יעשה כן. ארה"ב הבטיחה לעזור בשיקום הכפרים שנפגעו.

♦ המבצע, שעורר ביקורת גדולה בעולם, השקיט את האזור לשלוש שנים בלבד. ב-1996 חודש ירי הקטיושות על הגליל. ב-9 באפריל נחת מטח קטיושות שגרם לנפגעים רבים. ישראל החליטה על מבצע תגובה חדש, "מבצע ענבי זעם" (11 באפריל 1996). גם מבצע זה לא כלל הכנסת כוחות קרקע ללבנון, אלא שימוש בהפגזות ובהפצצות. החיזבאללה השיב במטחי קטיושות (כ-800 בסך הכול), שמהם נפצעו 24 אזרחים ו-3 חיילים.

♦ למרות ההבנה במדינות המערב לפעולתה של ישראל, השתנתה הגישה כליל כאשר פגז תועה של ישראל פגע במחנה של צבא האו"ם (ליד כפר כנא) שבו הסתתרו פליטים לבנונים, וגרם למותם של קרוב ל-100 נשים וילדים. מועצת הביטחון גינתה את המעשה ודרשה מישראל להסיג מידית את כוחותיה מלבנון. לאחר מאמצי תיווך של שר החוץ האמריקני, וורן כריסטופר, נחתם הסכם משולש (ישראל-סוריה-לבנון) של הפסקת האש ואסר ירי קטיושות מלבנון, ובמקביל אסר פגיעה בריכוזי אוכלוסייה על ידי צה"ל או צד"ל.

♦ הסכם זה החזיק מעמד עשר שנים, תוך התגרריות והתקפות ספוראדיות קטנות של החיזבאללה שלא הצדיקו תגובות ישראליות מאסיביות.

♦ שינוי דרסטי במצב התחולל רק בשנת 2005, כשראש הממשלה האנטי-סורי של לבנון – רפיק אל-חרירי – נרצח (14 בפברואר) על ידי שליחי סוריה. הדבר הביא ליציאת הצבא הסורי מלבנון והעניק במקביל חופש פעולה צבאי לחיזבאללה (ראו להלן).

צבא דרום לבנון ורצועת הביטחון

כשצה"ל נסוג מרוב שטחה של לבנון שנתפס כ"מלחמת שלום הגליל" (1983–1985), הוא הותיר בשליטתו רצועה בת כ-3 ק"מ ("רצועת הביטחון") לאורך גבולה של לבנון עם ישראל, כשטח המבדיל בין יישובי הצפון לבין המחבלים בדרום לבנון.

קדמה לכך הקמת "הגדר הטובה" (1976), כדי לעזור לתושביה הנוצרים של דרום לבנון שסבלו מאנשי אש"ף אשר השתלטו על האזור. עתה יכלו התושבים להגיע לביקורים בישראל ואף לעבוד בה.

"צבא דרום לבנון" (מנה בשיאו 2,500 חיילים בשתי חטיבות) הוקם בעקבות קשרים שרקמו נציגי צה"ל עם נג"דים וחיילים מגדוד מס' 1 של צבא לבנון, ומקציני ז'אנדרמיה ממחנה מרג' עיון ואל-ח'יאם. הוא היווה מעין שלוחה של צה"ל ועזר לשמור על האינטרסים של ישראל בדרום לבנון. בצד"ל היו גדודים של חיילים סונים, דרוזים ושיעים, והוא סבל מפיצול בנאמנותם של לוחמיו וממתחים עדתיים ביניהם.

תחילה היוו הנוצרים את הרוב, ואילו לאחר מלחמת לבנון עלה מספר השיעים ל-70% מסך החיילים.

גם בין המפקדים היו מתחים: תחילה עמדו בראש הצבא רב-סרן סעד חדאד ורב-סרן סמי שדיאק (שעבר לגור בנהריה בעקבות סכסוכים עם חדאד). לאחר מותו של חדאד (ממחלת הסרטן) ירש את מקומו אנטואן לאחד. רוב לוחמי צד"ל קשרו את גורלם עם ישראל, אולם קיים חשד לגבי כמה מהלוחמים כי ריגלו למען החיזבאללה כביטוח אישי.

צד"ל התפרק לאחר היוודע ההחלטה של ממשלת ישראל לצאת מרצועת הביטחון. חלקם מתגורר בישראל ובאירופה ומיעוטם חזרו לבתיהם לאחר ששילמו כנראה כופר לחיזבאללה. ביקורת רבה הושמעה על אי-טיפול הנאות של ממשלת ישראל בלוחמי צד"ל לאחר הנסיגה.

מצאנו לנכון לא לקטוע את רצף האירועים בגבול לבנון, ולהקדים במידה מסוימת את המאוחר – כדי לתת לקורא תמונה מלאה של האירועים בגבולנו הצפוני, הגבול המהווה גם כיום פצע צבאי ומדיני פתוח: סוריה ואיראן בוחשות בו וממלאות אותו במאגרים עצומים של כלי משחית לטווח ארוך; וממשלה חלשה בביירות משתדלת בכל כוחה הדל לשרוד את אי-השקט הפנימי ואת מעורבותן של שתי המעצמות, סוריה ואיראן, בנעשה בשטחה.

בכל שרשרת ההתפתחויות הללו אסור לשכוח את חלקו של הגורם הפלסטיני בגרימת חלק נכבד מהפעילויות הישראליות בלבנון:

- ♦ הקמת הפת"ח-לגד בדרום לבנון והפיכתו למוקד של פעילות חבלנית פלסטינית וכלל-עולמית, הן כלפי ישראל והן כלפי מטרות ישראליות ויהודיות ברחבי העולם. עובדה זו הביאה בסופו של דבר למלחמת לבנון הראשונה – "מלחמת שלום הגליל".
- ♦ קיומם של מחנות פליטים כה גדולים בלבנון מהווה עד היום גורם משפיע על המנהיגות הפלסטינית, בעיקר לגבי התעקשותה (בלחץ תושבי המחנות הללו) שלא לבטל את דרישתה ל"זכות השיבה".
- ♦ מלחמת לבנון הראשונה ("מלחמת שלום הגליל") שכוונה נגד פת"ח-לגד הפלסטיני, הביאה בעקיפין להתארגנותו ולהתעצמותו של הגורם השיעי בדרום לבנון. גורם זה היה מקופח וחסר השפעה במקבילית הכוחות הלבנונית, עד לחשיפתו לנוכחות הישראלית בדרום לבנון. בעקבות כך הפך לכוח צבאי (בחיזבאללה) המאיים על היציבות השברירית של לבנון מצד אחד – ועל ביטחונה של ישראל מצד שני.
- ♦ שיתוף הפעולה שקיים עד היום, ובא לידי ביטוי גם במלחמת לבנון השנייה, בין מחבלים פלסטינים תושבי המחנות לבין החיזבאללה.
- ♦ הופעתו של גורם חבלי חדש במחנות הפליטים (בעיקר בצפון המדינה) בשם פת"ח אל-אסלאם. גורם זה המשיך ללחום נגד ממשלת לבנון וצבאה, וכוחותיו התבצרו במחנה הפליטים הפלסטיני נהר אל-בראד בצפון לבנון. לאחר קרבות קשים, הצליח צבא לבנון לכבוש את המחנה (במחיר הרוגים משני הצדדים וכן בקרב תושבי המחנה) ולסלק ממנו את המורדים.

המצב הנזיל בלבנון העמיד ומעמיד את מדיניות החוץ הישראלית במבחנים קשים ביותר, וזאת לנוכח המלחמה האמריקנית בעיראק והסכנה האטומית והטילית של איראן.

ראשית התמורה בגישת ישראל לפלסטינים

את התמורה הראשונה בגישה הישראלית הרשמית לנושא הפלסטיני, ניתן למצוא בהסכם השלום שחתמה ישראל עם מצרים, ב-1979. במסגרת ההסכם שיגרו במשותף, ראש ממשלת ישראל מנחם בגין ונשיא מצרים אנואר סאדאת, את המכתב הבא לנשיא ארה"ב ג'ימי קרטר:

26 במארס 1979

אדוני הנשיא,

מכתב זה מאשר כי מצרים וישראל הסכימו כדלקמן:

- ♦ ממשלות מצרים וישראל מזכירות, כי ערכו בקמפ־דיוויד את המסמכים המצורפים, הנושאים את השמות "מסגרת לשלום במזרח התיכון, שהוסכם עליה בקמפ־דיוויד" ו"מסגרת לכריתת שלום בין מצרים ובין ישראל", וכי חתמו עליהם בבית הלבן ב־17 בספטמבר 1979.
- ♦ לשם השגת הסדר שלום כולל בהתאם למסגרות שצוינו, מצרים וישראל יגשו ויבצעו אותם כללים הנוגעים לגדה המערבית ולרצועת עזה. הן הסכימו לפתוח במשא ומתן תוך חודש לאחר החלפת מסמכי האשרור של חוזה השלום.
- ♦ בהתאם ל"מסגרת לשלום במזרח התיכון" מוזמנת הממלכה ההאשמית של ירדן להצטרף למשא ומתן.
- ♦ משלחות מצרים וירדן יוכלו לכלול ערבים ארץ־ישראלים מן הגדה המערבית ומרצועת עזה או ערבים ארץ־ישראלים אחרים, כפי שיוסכם עליהם באורח הדדי.
- ♦ מטרת המשא ומתן תהא להסכים, לפני הבחירות, על האופנים לכינונה של רשות המנהל העצמי הנבחרת (המועצה המנהלית), להגדיר את סמכויותיה ואת אחריותה, ולהסכים על נושאים אחרים הקשורים בכך. במקרה שירדן תחליט שלא ליטול חלק במשא ומתן יקיימו ישראל ומצרים את המשא ומתן.
- ♦ שתי הממשלות מסכימות לשאת ולתת באורח רצוף ובתום לב, כדי לסיים את המשא ומתן הזה בתאריך מוקדם ככל האפשר. הן מסכימות גם כי מטרת המשא ומתן היא כינון רשות המנהל העצמי בגדה המערבית ובעזה, כדי להעניק אוטונומיה מלאה לתושבים.
- ♦ מצרים וישראל קובעות לעצמן את היעד להשלים את המשא ומתן תוך שנה אחת, כך שהבחירות יתקיימו במהירות האפשרית לאחר שיושג הסכם בין הצדדים.
- ♦ רשות המנהל העצמי המוזכרת ב"מסגרת לשלום במזרח התיכון" תכונן ותיחנך תוך חודש לאחר שתיבחר, ובאותה עת תחל תקופת המעבר של חמש שנים. הממשל הצבאי הישראלי ומנהלו ייסוגו, כדי שיוחלפו ברשות המנהל העצמי, כמפורש ב"מסגרת לשלום במזרח התיכון".

♦ תהא אז נסיגה (a withdrawal) של כוחות מזוינים ישראליים ותהיה פריסה מחדש של הכוחות הישראליים שיישארו באזורי ביטחון שיפורטו.

מכתב זה מאשר גם את הבנתנו, כי ממשלת ארה"ב תשתתף השתתפות מלאה בכל שלבי המשא ומתן.

שלך בכנות,

בשם ממשלת הרפובליקה
הערבית של מצרים

מוחמד אנואר אל-סאדאת

בשם ממשלת ישראל

מנחם בגין

מודיעים לי כי הביטוי "גדה מערבית" מובן על ידי ממשלת ישראל כ"יהודה ושומרון"

ג'מי קרט

מסמך זה מחזיר, גם על דעת ישראל, את מה שמנחם בגין כינה "ערבים ארץ-ישראליים" אל שולחן הדיונים, כסוגיה פלסטינית המחייבת פתרון משלה. הפתרון שהוסכם היה הענקת אוטונומיה לאותם "ערבים ארץ-ישראליים" בכל שטחי יש"ע, עריכת בחירות למוסדות השלטון העצמי שלהם ונסיגת כוחות צה"ל והממשל האזרחי הישראלי מאותם שטחים, תוך חמש שנים, והתרכזותם באזורי ביטחון שיוסכם עליהם.

יש הטוענים, אף היום, כי עצם הסכמתו של מנחם בגין להעניק אוטונומיה לפלסטינים בכל שטחי יש"ע, מיסדה את תביעת הצד הערבי להקים מדינה פלסטינית בכל אותם שטחים.

וזה נוסח האוטונומיה שהציעה ממשלת ישראל, בעקבות הסכם השלום עם מצרים.

תוכנית האוטונומיה של ממשלת ישראל

תוכנית האוטונומיה שהציג ראש הממשלה מנחם בגין (בשלהי 1977) בפני הנשיא האמריקני ג'מי קרט וראש ממשלת בריטניה ג'יימס קלהאן (מול דרישתו של אנואר סאדאת לנסיגה ישראלית מלאה מכל השטחים והקמת מדינה פלסטינית), היתה למעשה טיוטה בת 26 סעיפים, שנקראה "אוטונומיה

מנהלית לתושבים הערבים של יהודה, שומרון ועזה", ונדרחה על ידי סאדאת:
 ♦ ביטול המנהל של הממשל הצבאי.

♦ הקמת מנהלה נבחרת (מקבילה לממשלה) בת 11 חברים, שמקום מושבה יהיה בית-לחם. כל תושבי יש"ע יוכלו להשתתף בבחירתה באורח חופשי.

♦ המנהלה תפעיל 11 אגפים (משרדים): חינוך, דת, כספים, תחבורה, בינוי ושיכון, תעשייה, מסחר ותיירות, בריאות, עבודה ורווחה, שיקום פליטים ואגף משפטי שיכלול גם פיקוח על כוח המשטרה המקומי ושירות בתי הסוהר.

♦ ישראל תשמור לעצמה את הבטחת הביטחון והסדר הציבורי.

♦ התושבים בתחומי האוטונומיה יוכלו לקבל אזרחות ישראלית (ולהצביע לכנסת) או אזרחות ירדנית (ולהצביע לפרלמנט הירדני).

♦ תושבי ישראל יורשו לרכוש קרקע ולהתיישב ביש"ע.

♦ תותר "הגירה סבירה" של פליטים ערבים לתחומי האוטונומיה.

♦ בתום חמש שנים ייבדקו עקרונות התוכנית מחדש.

כאמור, אנואר סאדאת דחה אותה במתכונת שהוצגה לפניו, ובהתאם לכך נערכו בה שינויים, בעיקר ביטול השם אוטונומיה ובחירת נוסח של "רשות מנהל עצמי" במקומה. כמו כן הוצא ממנה כל נושא האזרחות (הישראלית והירדנית) – שעמדה להנציח את מעמדם של תושבי השטחים כחסרי ריבונות עצמית, שכן סאדאת לחץ לכיוון של הקמת מדינה פלסטינית. התוכנית נכללה בהסכם השלום עם מצרים. ב-1982 אושרה ההצעה הישראלית על ידי הכנסת. המשא ומתן ליישומה (באמצעות ועדה מיוחדת שבראשה עמד – בצד הישראלי – השר יוסף בורג) התנהל בעצלתיים (ירדן סירבה להשתתף בדיונים) ולבסוף גווע.

אלא שהמונח אוטונומיה פורש בצורה שונה על ידי ג'ימי קרטר ואנואר סאדאת מפרשנותו של מנחם בגין. הראשונים קיבלו את המונח "אוטונומיה" כפשוטו: "שלטון עצמי, משטר בעל חקיקה ומנהל עצמיים; ניהול העניינים במקום מסוים בידי תושבי המקום ללא התערבותו של שלטון מרכזי" (מילון ספיר). ואילו מנחם בגין, שדגל ב"ארץ-ישראל השלמה", התכוון להענקת "אוטונומיה תרבותית" בלבד, תוך המשך שמירת ריבונותה של מדינת ישראל על כל שטחי יש"ע.

משה דיין, שכיהן אז כשר החוץ, לא הסכים לעמוד בראש הצוות הישראלי למשא ומתן על האוטונומיה, כפי שהוגדרה על ידי מנחם בגין, והתפטר מהממשלה. ראש הממשלה מינה כאמור את שר הפנים יוסף בורג לעמוד בראש ועדת השרים לניהול המשא ומתן, וזו החלה בשורה ארוכה של דיונים עקרים עם

המשלחת המצרית, שגוועו עם רציחתו של הנשיא סאדאת באוקטובר 1981, הגם שנמשכו פורמלית עד 1986.

צעדים נוספים של ערפאת להשגת הכרה בין-לאומית

ערפאת הבין כי ללא הכרה אמריקנית באש"ף, הוא לא יצליח לקדם את הנושא הפלסטיני, ומשום כך החל לאותת על נכונותו לגמישות מסוימת: ב-1974 קיבלה המועצה הלאומית הפלסטינית ה-12 את "תוכנית השלבים", ולפיה תוקם מדינה פלסטינית בכל שטח שתפנה ישראל.

כיוון שלא נכללה בהחלטה זו כל נכונות להכיר במדינת ישראל, ולזנוח את מדיניות הטרור, סירבה ארה"ב (על פי דרישתה של ישראל) לכל הידברות עם הארגון. אף על פי כן היו כמה ארגוני סירוב פלסטיניים, שראו בהחלטה זו משום נסיגה מעמדותיו המוצהרות של אש"ף (שהמדינה הפלסטינית תוקם על כל שטחה של ארץ-ישראל, כולל שטחה של מדינת ישראל) ולכן הם עזבו את הארגון. לאחר גירושו של אש"ף מלבנון ב-1982, והיחלשותו המדינית והצבאית, יצאה ארה"ב ביוזמה מדינית חדשה לפתרון הבעיה הפלסטינית, יוזמה הידועה בשם:

"תוכנית רייגן"

עיקריה של התוכנית, כפי שפורטה בנאומו של הנשיא רייגן ב-1 בספטמבר 1982, היו:

- ♦ שלטון עצמי בשטחים בשיתוף ירדן.
- ♦ החלטה 242 של האו"ם תיושם בכל הגבולות לרבות הגדה המערבית ועזה.
- ♦ ירושלים תישאר בלתי-מחולקת ועל מעמדה הסופי יוחלט במשא ומתן.
- ♦ תושביה הערבים של ירושלים יורשו להשתתף בבחירות לרשות הפלסטינית.
- ♦ תהיה הקפאה מוחלטת של ההתנחלויות.
- ♦ ליהודים תישמר הזכות לחיות ב"יהודה ושומרון ההיסטוריות".
- ♦ ארה"ב תתנגד לכל הצעה שיהיה בה איום על ביטחונה של ישראל.

ישראל דחתה את "תוכנית רייגן", אולם מאז פעלה ארה"ב (תוך תיאום עם בריה"מ) במטרה לכנס ועידה בין-לאומית לשלום במזרח התיכון, שבמסגרתה תידון גם הבעיה הפלסטינית.

הסכם לונדון

שמעון פרס, במסגרת תפקידו כשר החוץ בממשלתו של יצחק שמיר, ניסה בתיאום עם חוסיין מלך ירדן (במהלך פגישה שקיימו השניים בלונדון באפריל 1987, בביתו של היהודי, ידידו של חוסיין, הלורד משפון) להביא לכינוסה של ועידה בין-לאומית בחסותו של מזכ"ל האו"ם. מטרותיה של הוועידה (הידועה כ"הסכם לונדון"), כפי שהוגדרו על ידי השניים, היו אמורות להיות:

- ♦ הכרה בישראל ובהחלטה 242 (שטחים תמורת שלום).
- ♦ פיצול הוועידה הכוללת לוועידות דו-צדדיות של ישראל מול שכנה מדינית אחת בכל מפגש.
- ♦ אש"ף לא ישותף במפגשים, תחת זאת ייבחרו נציגים פלסטינים שיקבלו את מרותן של המדינות המתדיינות וישתתפו במסגרת המשלחות של מדינות אלה.

שמעון פרס ניסה בדרך זו להחזיר את המלך חוסיין למעורבות בעניין הפלסטיני ולקידום הרעיון של "האופציה הירדנית". בהתאם לתוכנית זו, ממלכת ירדן תשלוט באוכלוסייה הפלסטינית בשטחים תמורת הסכם שלום עם ישראל.

ההסכם נדחה על ידי ראש הממשלה יצחק שמיר (שלא שותף כלל ביוזמתו של שר החוץ שלו), והוא עמד בסירובו גם לאחר ששמעון פרס ניסה להעביר את ההצעה לאמריקנים ולבקשם להגישה לשמיר כהצעה שלהם. בעקבות כך יזמו האמריקנים פגישה נוספת בלונדון, הפעם בין יצחק שמיר והמלך חוסיין, אולם גם פגישה זו הסתיימה בלא כלום ובזאת נסתם הגולל על הרעיון.

תוכנית פאס

כתגובה לתוכניתו של פהר ולתוכניתו של רייגן, כינסו מדינות ערב ועידת פסגה בעיר פאס שבמרוקו (בשני מועדים: נובמבר 1981 ו-8 בספטמבר 1982) ובסיומן פרסמו הצהרה בת שמונה סעיפים כדלהלן:

- ♦ נסיגה מכל השטחים הערביים הכבושים, לרבות מזרח ירושלים.
- ♦ פירוק ההתנחלויות הישראליות שעל האדמות הערביות (נראה שלא דווקא רק בשטחי יש"ע).
- ♦ הבטחת חופש הפולחן לבני כל הדתות.

- ♦ הכרה בזכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית, שתמומש על ידי נציגם הבלעדי – אש"ף.
- ♦ בתקופת המעבר יועברו הגדה המערבית ורצועת עזה לשלטון האו"ם.
- ♦ תוקם מדינה פלסטינית שבירתה ירושלים.
- ♦ תינתן ערבות של מועצת הביטחון לשלומן ולביטחונן של כל מדינות האזור לרבות המדינה הפלסטינית.
- ♦ מועצת הביטחון תערוב להגשמת העקרונות הללו.

תוכנית ששת הסעיפים של בריה"מ – 1987

(על פי ספרו של יוסף גוברין, יחסי ישראל עם ארצות מזרח אירופה, הוצאת מאגנס, 2009)
בריה"מ ניסתה לחזור ולהיות שותפה במציאת פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני, אף שהיא וגרורותיה ניתקו את היחסים עם ישראל בעקבות מלחמת ששת הימים. הם הציעו לכנס ועידה בין-לאומית בחסות חמש המדינות הקבועות במועצת הביטחון, שבה ישתתפו: ישראל, אש"ף ומדינות ערב. כסדר יום לוועידה הציעה בריה"מ שלושה סעיפים:

- ♦ נסיגה ישראלית מכל השטחים שכבשה במלחמת ששת הימים.
- ♦ הענקת זכות הגדרה עצמית לעם הפלסטיני וזכות לכונן מדינה עצמאית משלו.
- ♦ מתן ערבויות ביטחון מטעם חברות מועצת הביטחון של האו"ם למדינות האזור.

ישראל דחתה את ההצעה מכול וכול, הן בגלל תוכן הסעיפים שלא היו מקובלים עליה, והן לאור העובדה ששתיים מהחברות הקבועות במועצת הביטחון (בריה"מ וסין) אינן מקיימות יחסים דיפלומטיים עם ישראל.
לאור הסירוב, ניסתה בריה"מ להגיש הצעה מרוככת בת שישה סעיפים כדלקמן:

- ♦ נסיגת ישראל מכל השטחים הערביים שכבשה מאז 1967; פירוק היישובים שהקימה בשטחים הללו והכרזה על הגבולות בין ישראל לבין שכנותיה כבלתי-ניתנים לשינוי.
- ♦ הענקת זכות ההגדרה העצמית לעם הפלסטיני, לרבות זכותו לכונן מדינה עצמאית משלו בגדה המערבית ובעזה, וזכותם של הפליטים הפלסטינים לשוב לבתייהם או לקבל פיצויים.
- ♦ החזרת חלקה המזרחי של ירושלים לפלסטינים.

- ♦ הבטחת זכותן של כל מדינות האזור לקיום עצמאי בביטחון.
- ♦ הפסקת מצב המלחמה בין ישראל למדינות ערב וכינון שלום ביניהן. על ישראל והמדינה הפלסטינית להתחייב לכבד הדדית את הריבונות המדינית והשלמות הטריטוריאלית של כל אחת מהן, וליישב את חילוקי הדעות ביניהן בדרכי שלום.
- ♦ ערבויות ביטחון בין-לאומיות יינתנו להסדר שיושג בין הצדדים.

גם את ההצעה הזאת דחתה ישראל מאותם נימוקים, ובריה"מ לא הורשתה למעשה לקחת חלק בדיונים שנוהלו בין ישראל לאש"ף, באמצעות מדינות המערב ובראשותה של ארה"ב.

מסמך שולץ

בתחילת חודש מארס 1988 שלח שר החוץ האמריקני ג'ורג' שולץ מכתב לראש ממשלת ישראל, יצחק שמיר, ובו הצעה לעריכת כינוס בין-לאומי בהשתתפות ישראל, משלחת ירדנית-פלסטינית וחמש החברות הקבועות במועצת הביטחון של האו"ם. לאחר מושב הפתיחה יתקיימו שיחות ישירות בין ישראל, ירדן והפלסטינים על תוכנית אוטונומיה לתקופת ביניים, ובסופו של דבר על הסדר קבע. נרמז כי אש"ף יוכל להשתתף בשיחות אם יכיר בהחלטות מועצת הביטחון 242 ו-338. ראש הממשלה יצחק שמיר דחה את הרעיון וסירב להשתתף בוועידה כזאת. במקומה הציעה ממשלת ישראל תוכנית שלום משלה (14 במאי 1989) – ראו להלן.

התמורה בגישת אש"ף לישראל

ב-8 בדצמבר 1987 פרצה האינתיפאדה הראשונה – התקוממות אלימה וספונטנית של ערביי השטחים, נגד המשך הכיבוש הישראלי והקיפאון בתחום המדיני. גם הסבל והעוני של הפליטים היוו סיבות חשובות לפריצתה. אולם היו גם סיבות פנים-ערביות:

- ♦ תחושת הפלסטינים כי ננטשו על ידי בעלי בריתם הערבים.
- ♦ ההרגשה כי אש"ף כשל בהבטחתו להשמיד את ישראל ולהקים מדינה פלסטינית במקומה.
- ♦ התסכול שבחיים כאזרחים סוג ב' ללא זכויות פוליטיות.
- ♦ שמועות בדבר מעורבותה הגוברת של ירדן בגדה המערבית וברצועת עזה, שתביא לכינון אזור שליטה משותף של ישראל וירדן על יהודה, שומרון וחבל עזה (יש"ע).

♦ ההקצנה הדתית שבישרה את הופעתו של החמאס: תחילה כתנועת הסעד החברתי-קהילתי האסלאמי (ה"דעוה") על פי הדגם של "האחים המוסלמים". ב-1973 הוקם ארגון אל-מג'מע אשר מיסד את ה"דעוה" – השתלט על מסגדים ועל אוניברסיטת אל-אזהר בעזה (תחילה בתמיכת ישראל שראתה בארגון כוח מתחרה לפת"ח), וב-1987 החליטו מנהיגיה (ובראשם השיח' אחמד יאסין) על ייסוד "תנועת ההתנגדות האסלאמית" (החמאס).

הניצוץ שהצית את האינתיפאדה היה תאונת דרכים ברצועת עזה, שבה דרסה משאית ישראלית ארבעה פועלים פלסטינים ממחנה הפליטים ג'באליה. נפוצו שמועות שהתאונה נעשתה בזדון והללו הביאו לעימותים ולהתפשטות המהומות לכל הרצועה והגדה וכן בירושלים. המהומות פרצו ללא כל ארגון מרכזי, וכיוונו לא במעט גם נגד החלקים העשירים של האוכלוסייה הפלסטינית. רק בסוף דצמבר 1987 הוקמו ועדות עממיות ברחבי השטחים, וכן "המפקדה הלאומית המאוחדת להסלמת ההתקוממות בשטחים הכבושים", שפרסמה את הכרוז הראשון שלה ב-10 בינואר 1988.

הנהגת אש"ף שישבה בתוניסיה הופתעה מפרוץ האינתיפאדה וניסתה במהירות לעלות על הגל החדש. בנובמבר 1988 כינס ערפאת את המועצה הלאומית הפלסטינית, שקראה לכינוס ועידה בין-לאומית על בסיס החלטות 242 ו-338, כדי לדון במסגרתה עם ישראל על יישום ההחלטות הללו. כמו כן הכריז על הקמת מדינת פלסטין שבירתה ירושלים (אולם מבלי לציין את גבולותיה של המדינה העתידה לקום). היתה זו הפעם הראשונה שבה קיבלו הפלסטינים את החלטות האו"ם 242 ו-338 והסכימו לדון עם ישראל במסגרת ועידה בין-לאומית. לאור ההחלטות הללו העבירה ארה"ב לערפאת (באמצעות שר החוץ שלה ג'ורג' שולץ) שורה של דרישות שעליו לקבל פומבית, אם ברצונו לפתוח בדיאלוג עמה. הדרישות היו כדלהלן:

- ♦ אש"ף יסכים לשאת ולתת עם ישראל על בסיס החלטות 242 ו-338.
- ♦ אש"ף יסכים לחיות בשלום עם ישראל ולכבד את זכותה לחיות בשלום בגבולות בטוחים הזוכים להכרה בין-לאומית.
- ♦ אש"ף יגנה את הטרור על כל צורותיו.
- ♦ אש"ף יסכים להפסקת כל צורות של אלימות על בסיס הדדי מיד כאשר יתחיל המשא ומתן.

בנאומו בפני העצרת הכללית של האו"ם בז'נבה (13 בדצמבר 1988), כלל ערפאת אחדות מהנקודות הללו, אך לא את כולן. האמריקנים דרשו הבהרות, שאותן הוא

סיפק במסגרת מסיבת עיתונאים שערך למחרת היום: "בנאומי אתמול היה ברור שאנו מתכוונים לזכויותיהם של כל הצדדים המעורבים בסכסוך במזרח התיכון להתקיים בשלום ובביטחון, כולל מדינת פלסטין, ישראל ושכנות אחרות בהתאם להחלטות 242 ו-338".

למחרת היום החל הדיאלוג האמריקני-פלסטיני, למורת רוחה של ישראל, אולם האמריקנים סברו כי חלה התקדמות במחשבה הפלסטינית, וכי לדעתם ללא אש"ף לא יתחיל תהליך שלום באזור. במקביל הם חזרו על מחויבותם הבלתי-מעוררת לביטחונה ולשלומה של ישראל.

גם מהצד הישראלי החלה להסתמן תמורה ביחס לפתרון מדיני אפשרי: משה ארנס, שר החוץ בממשלת האחדות שהוקמה ב-1988, ויצחק רבין, שר הביטחון, הציעו לאפשר לתושבי השטחים בחירות ואוטונומיה משמעותית, אם יפסיקו את האינתיפאדה. בעקבות כך הוכנה תוכנית, שעליה סמך ראש הממשלה יצחק שמיר את ידו, כדלקמן:

תוכנית השלום של ממשלת האחדות הלאומית של ישראל –

14 במאי 1989

(קרויה גם "תוכנית שמיר")

הנחות היסוד המקדימות

- ♦ לא תוקם מדינה פלסטינית נוספת ביש"ע.
- ♦ ישראל לא תנהל משא ומתן עם אש"ף.
- ♦ לא יחול שינוי במעמד יש"ע אלא בהתאם לקווי היסוד של הממשלה.

הנושאים שעליהם יש לדון בתהליך השלום

- ♦ משא ומתן ישיר עם מדינות ערב (אך לא עם אש"ף) המבוסס על הסכמי קמפ-דיוויד.
- ♦ כינון יחסי שלום בין ישראל לבין מדינות ערב המצויות עמה עדיין במצב מלחמה על ידי: משא ומתן ישיר, ביטול החרם, כינון יחסים דיפלומטיים, שיתוף פעולה אזורי והפסקת הפעילות העוינת במוסדות האו"ם ובפורומים בין-לאומיים.
- ♦ מאמץ בין-לאומי (הכולל גם את ישראל) לפתרון בעיית תושבי מחנות הפליטים בשטחי יש"ע (אך לא פתרון כולל לכלל הפליטים...).
- ♦ בחירות בשטחים כדי לבחור משלחת פלסטינית מייצגת למשא ומתן על תקופת הביניים של שלטון עצמי, שתהפוך למבחן של דו-קיום ושיתוף פעולה.

- ♦ הפסקת התוקפנות והימנעות אש"ף מאיומים על הבוחרים.
- ♦ אחרי הבחירות תישא ותיתן ישראל על האוטונומיה כ"הסדר זמני".

לוח הזמנים

- ♦ שלב א' – תקופת מעבר בת חמש שנים.
- ♦ בעקבות תקופת מבחן של חמש שנים יתקיים משא ומתן על מעמד הקבע של השטחים, בהשתתפות מצרים וירדן. המשא ומתן יהיה מושתת על החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338.

תוכנית שמיר היוותה ניסיון ישראלי לעשות הפרדה בין תושבי השטחים, שעמם היתה ישראל מוכנה להידבר, לבין הנהגת אש"ף בתוניסיה. הסיבה לכך היתה מעשית: הסכם עם תושבי השטחים יאפשר הצעת פתרון לתושבים הערבים הנוכחיים (תושבי קבע ופליטים) בשטחי יש"ע, ואילו משא ומתן עם אש"ף יחייב מתן פתרון למיליוני הפליטים הפלסטינים המתגוררים בירדן, בלבנון, בסוריה ובתוניסיה, שידרשו לממש את "זכות השיבה".

אולם כל ההצעות הללו לא התייחסו כלל לסוגיית ההתנחלויות הישראליות (ששמיר מיאן להפסיקן) ולא לשאלת הריבונות על שטחי יש"ע (ששמיר קיווה לשמר בידיה של ישראל). ארה"ב לא קיבלה את "תוכנית שמיר" כיוון שהיא התעלמה מההיבטים העיקריים, לדעת האמריקנים, שחייבים להיות כלולים בכל הסדר שלום:

- ♦ הסתמכות על החלטה 242 של האו"ם – הקובעת למעשה "שטחים תמורת שלום", וויתור מצד ישראל על חזון ארץ-ישראל השלמה.
- ♦ הכרה בזכויותיו הפוליטיות הלגיטימיות (המדיניות) של העם הפלסטיני.
- ♦ הפסקת ההתנחלויות.
- ♦ הבטחת ביטחונה של ישראל ומילוי אחר צרכיה הביטחוניים הלגיטימיים.
- ♦ הנשיא המצרי חוסני מובארק הגיב על תוכנית השלום של ישראל, בעשר נקודות משלו, כדלקמן:

עשר הנקודות של מובארק – 19 בספטמבר 1989

- ♦ בחירות חופשיות ודמוקרטיות ביש"ע.
- ♦ הזכות לבחור ולהיבחר: לתושבי יש"ע כולל מזרח ירושלים.
- ♦ הבסיס לכל התהליך: קבלת החלטות 242 ו-338, "שטחים תמורת שלום", זכויות פוליטיות לפלסטינים וביטחון לכל הצדדים – כולל ישראל.

- ♦ משקיפים ניטרליים יוזמנו לעקוב אחרי הבחירות.
- ♦ צה"ל ייסוג מאזורי הקלפי.
- ♦ ישראל תתחייב לקבל כל תוצאה של הבחירות.
- ♦ יובטח חופש התארגנות ומסע בחירות חופשי.
- ♦ תיאסר כניסת ישראלים לשטחים (פרט לאלה המתגוררים או עובדים שם) ביום הבחירות.
- ♦ משלחת פלסטינית לשיחות עם ישראל תגובש תוך חודשיים מיום פרסום תוצאות הבחירות.
- ♦ הקמת התנחלויות תוקפא בכל מהלך המשא ומתן.

חמש הנקודות של ג'יימס בייקר – 6 בדצמבר 1989

- בעקבות עשר הנקודות של מובארק, מצא שר החוץ האמריקני לנכון להבהיר את עמדתה של ארה"ב במסמך בן חמש נקודות, כדלקמן:
- ♦ הזמנה למפגש בין משלחת ישראלית למשלחת פלסטינית בקהיר.
 - ♦ קיום התייעצויות בין ארה"ב, ישראל ומצרים – לגבי הרכב המשלחת הפלסטינית.
 - ♦ הדיון בקהיר יתמקד ביוזמת הבחירות של ממשלת ישראל.
 - ♦ הפלסטינים יוכלו לבקש הבהרות ולהעיר הערות לגבי מכלול יוזמת השלום הישראלית.
 - ♦ שרי החוץ של ישראל ומצרים מוזמנים להיוועד בווישינגטון עם שר החוץ האמריקני תוך שבועיים מתאריך מכתב זה.

למרות כל מאמציהם, לא הצליחו האמריקנים לשכנע את שמיר להשתתף בוועידה בין-לאומית, שתתחיל לקדם את הנושאים הנזכרים (כולל הנקודות הכלולות בתוכניתו). אולם לחץ זה התרופף כאשר ערפאת סירב לגנות התקפת טרור (מאי 1990) של מחבלים חברי "החזית לשחרור פלסטין", על חופי הארץ – ובכך הפר את הבטחתו להיאבק בטרור; כמו כן לאחר שסדאם חוסיין פלש לכוויית (2 באוגוסט 1990) הוא זכה לתמיכתו הנלהבת של ערפאת. את המחיר שילמו רבבות פלסטינים, שגורשו מכוויית לאחר סילוקו של סדאם חוסיין על ידי האמריקנים.

מעורבותה החוזרת של בריה"מ בסכסוך הישראלי-פלסטיני – 1991

(על פי ספרו של יוסף גוברין, יחסי ישראל עם ארצות מזרח אירופה, הוצאת מאגנס, 2009)

הרצון לחזור ולהיות שותף חיובי בפתרון בעיות בין-לאומיות, היה אחת העילות לחידוש יחסיה של בריה"מ, בראשותו של מיכאיל גורבצ'וב, עם ישראל באוקטובר 1991. ההכרזה על חידוש היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות נעשתה בירושלים על ידי שר החוץ של בריה"מ – בוריס פנקין (18 באוקטובר 1991), במקביל להצהרתו של שר החוץ האמריקני ג'יימס בייקר, שאף הוא שהה באותה עת בירושלים, על כינוסה של ועידת קהיר. לקראת הוועידה פרסמה בריה"מ את הצעותיה לחיסול הסכסוך, שהיו הפעם מאוזנות יותר מבעבר, בצורה של שש נקודות חדשות:

- ♦ תהליך עשיית השלום מתאפשר הודות לסיום המלחמה הקרה, ולשיתוף הפעולה והתיאום שהתפתחו בין בריה"מ וארה"ב ושימשו כמתן ייעוץ וחסות, אך בלא כפייה על הצדדים. על התהליך להסתיים בחוץ שלום.
- ♦ החלטת מועצת הביטחון 242 חלה על כל הגזרות.
- ♦ זכות הפלסטינים (אש"ף לא הוזכר) להגדרה עצמית מעוגנת במגילת האו"ם.
- ♦ יישוב הסכסוך ייעשה בשלבים.
- ♦ שאלת ירושלים, בהיותה סכוכה ורגישה מאוד, תידון בסוף תהליך עשיית השלום ולא בראשיתו.
- ♦ הפסקת ההתנחלויות תיחשב למחווה של ישראל כלפי הערבים ותזכה להיענות חיובית מצדם.

ועידת מדריד – 30 באוקטובר 1991

לאחר ניצחונה המרשים של ארה"ב בעיראק, שאילץ את סדאם חוסיין לסגת מכוויית, פנתה ארה"ב מחדש לקידום השלום במזרח התיכון. הפעם נשלחה הזמנה משותפת של שרי החוץ של ארה"ב (ג'יימס בייקר) ורוסיה (בוריס פנקין) – לישראל, למצרים, לסוריה, לירדן וללבנון להשתתף בוועידה שהתכנסה ב-30 באוקטובר 1991 במדריד.

בוועידה נאמו נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש האב, ונשיא רוסיה מיכאיל גורבצ'וב, וכן ראש ממשלת ישראל יצחק שמיר ושרי החוץ של ארבע המדינות הערביות. בעקבות הוועידה החלו שיחות דו-צדדיות בין ישראל למשלחות סוריה, לבנון ומשלחת ירדנית-פלסטינית (10 בדצמבר 1991) ושיחות רב-צדדיות עם מדינות

ערב בהשתתפות מדינות נוספות. הראשונה בוועידות הללו נערכה ב-28 בינואר 1992 (ראו להלן).

ועידת מדריד מסמנת ציון דרך חשוב בתהליך ההשלמה בין ישראל לפלסטינים. היא מהווה גם הוכחה ניצחת, עד כמה סכסוך זה משפיע על מעמדה של ישראל באזור ובעולם, ועד כמה חשוב – לא רק למדינות ערב – להביא את הסכסוך (המהווה מוקד רתיחה תמידי) לידי סיום של שלום. הסכמתה של ישראל להשתתף בוועידה הניבה פירות מדיניים מיידיים: בריה"מ חידשה את היחסים הדיפלומטיים המלאים עם ישראל, וקיבלה על עצמה למלא תפקיד מאוזן בוועידה. בכך היא אותתה לעולם הערבי כי המלחמה הקרה הסתיימה ואין היא עומדת יותר אוטומטית לצדם בכל נושא הקשור לישראל.

- ♦ יחסים דיפלומטיים מלאים עם סין והודו כוננו לראשונה.
- ♦ האו"ם ביטל (ב-1992) את ההחלטה משנת 1975, המשווה את הציונות עם גזענות.
- ♦ האיחוד האירופי היה מיוצג בוועידה על ידי נשיאו.
- ♦ האו"ם היה מיוצג בוועידה על ידי המזכיר הכללי.
- ♦ סעודיה היתה מיוצגת לראשונה בוועידה באמצעות שגרירה בווינגטון – בנדאר אבן-סולטן.
- ♦ הוקמו חמש ועדות לדיונים רב-צדדיים בסוגיות החיוניות ביותר לאזור:
 - פיקוח על הנשק וביטחון אזורי (סוף למרוץ החימוש)
 - מים
 - פליטים
 - איכות הסביבה
 - פיתוח כלכלי

הפגישות של הוועדות הללו נערכו במדינות ערביות ומוסלמיות, של ישראל לא היתה עד אז דריסת רגל בהן.

אולם הניסיון של המשלחת הישראלית, בהנחייתו המפורשת של יצחק שמיר, להימנע מכל צעד העשוי להצביע על הכרה ישראלית באש"ף, לא עמד במבחן המציאות: החלק הפלסטיני של המשלחת הירדנית-פלסטינית הורכב כולו על פי הנחיותיו של ערפאת. כמו כן נשלח למדריד מפקח אישי מטעמו, פייסל חוסייני, שקיבל הדרכה ישירה ממנו לגבי כל מהלך שעשה החלק הפלסטיני במשלחת המשותפת.

לאחר מכן הופרדה המשלחת הפלסטינית מזו הירדנית, ונציגיה החלו בפגישות

ישירות בווינגטון (בין דצמבר 1991 לספטמבר 1993). בסך הכול נערכו אחד-עשר סיבובים של שיחות, אך הן הפכו עד מהרה לעקרות. הנחייתו של שמיר לפעול לפי העיקרון של "שלום תמורת שלום" (שפירושו המעשי היה: אוטונומיה מוגבלת ללא זיקה להסכם על מעמד הקבע וללא קשר עם אש"ף) לא יכלה להביא לפריצת דרך, שכן הפלסטינים דרשו זכות להגדרה עצמית ולהקמת מדינה פלסטינית, הפסקת ההתנחלויות והענקת זכות שיבה לפליטי 1948-1967.

במהלך קיומן של הפגישות הללו חל מהפך פנימי בישראל, ולאחר 15 שנות הנהגה בראשות הליכוד (מנחם בגין ויצחק שמיר) קיבלה מחדש מפלגת העבודה, בראשותו של יצחק רבין, את שרביט הנהגה של המדינה.

במקביל לפגישות בווינגטון, החל להירקם משא ומתן חשאי בין נציגים ישראלים (תחילה נציגים לא-רשמיים ופרטיים: פרופסורים באוניברסיטת חיפה, ד"ר יאיר הירשפלד, רון פונדק) לנציגים של אש"ף, בתיווכו של שר החוץ הנורווגי יאן אגלנד. הפגישות החלו בנובמבר 1993, לאחר שממשלתו של יצחק רבין (נכנסה לתפקידה ב-13 ביולי 1992) ביטלה את החוק שאסר על אזרחי ישראל כל מגע עם אש"ף.

עד מהרה (באישורם של שר החוץ שמעון פרס וראש הממשלה יצחק רבין) הפכו השיחות באוסלו לרשמיות (מנכ"ל משרד החוץ אורי סביר והיועץ המשפטי יואל זינגר ייצגו את ישראל. אבו-עלא, חסן אספור וד"ר מאהר אל-כורד ייצגו את אש"ף). ב-19 באוגוסט 1993 נחתמה בראשי תיבות הצהרת העקרונות שהוסכם עליהם באוסלו:

הצהרת העקרונות של אוסלו

- ♦ הכרה הדדית בזכויותיהם הלגיטימיות והמדיניות של שני הצדדים.
- ♦ הקמת אזור של שלטון עצמי ברצועת עזה וביריחו.
- ♦ קיום בחירות בגדה המערבית ובעזה.
- ♦ טיפול משותף בבעיות ביטחון וכלכלה.
- ♦ נסיגה מוסכמת של כוחות צה"ל.

בעקבות הסכם זה שיגר ערפאת איגרת לראש הממשלה יצחק רבין (9 בספטמבר 1993) ובה פירט את עמדתו של אש"ף כדלקמן:

- ♦ הכרה בזכותה של ישראל להתקיים בשלום.
- ♦ התחייבות לפתור את הסכסוך בדרכי שלום.

- ♦ הכרה בתקפות החלטות האו"ם 242 ו-338.
- ♦ ויתור על השימוש בטרור ובמעשי אלימות אחרים על ידי כל מרכיבי אש"ף.
- ♦ קריאה לכל תושבי השטחים (כולל הארגונים שאינם מסונפים לאש"ף כמו הג'יהאד האסלאמי והחמאס) להתנער מאלימות וטרור.
- ♦ התחייבות למחוק את כל הסעיפים באמנה הפלסטינית המכחישים את זכות קיומה של מדינת ישראל, ולהביא את הנושא לאישורה הפורמלי של המועצה הלאומית הפלסטינית.

יצחק רבין השיב באיגרת שקבעה כי ממשלת ישראל החליטה להכיר באש"ף כבנציגו של העם הפלסטיני. ב-13 בספטמבר 1993 נחתם ההסכם במעמד הנשיא האמריקני ביל קלינטון בושינגטון. אחריו באו הסכמי מילואים בקהיר (מאי 1994) ואוסלו ב' (28 בספטמבר 1995) והסכם פריז (ההסכם הכלכלי) ב-29 באפריל 1994.

ישראל הפיקה יתרונות רבים מפריצת הדרך הזאת ביחסיה עם הפלסטינים: כוחות צה"ל יצאו מרצועת עזה ומאזור יריחו, ומאוחר יותר מהערים הפלסטיניות: רמאללה, שכם, ג'נין, בית-לחם, קלקיליה, טול-כרם והחלק הפלסטיני של חברון – ובכך הקטינו את מידת החיכוך עם האוכלוסייה הפלסטינית העוינת.

ישראל השתחררה מהצורך לדאוג לתפקודם התקין של השירותים הממלכתיים בשטחי הרשות: חינוך; בריאות; רווחה; אספקת מים, חשמל ותקשורת; ביוב; כבישים; ייצוא וייבוא; וכדומה.

בעקבות עבודת ההכנה שנעשתה עוד בוועידת מדריד נפתחה הדרך לשלום עם ירדן (נחתם בערבה ב-26 באוקטובר 1994).

ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם מרוקו, תוניסיה, בחריין, עומאן וקטאר. מדינות מוסלמיות נוספות (אינדונזיה) החלו לקיים קשרים מסחריים גלויים עם ישראל.

התפוגגות החרם הערבי, שהחלה אחרי ועידת מדריד, קיבלה עתה תאוצה. תדמיתה החיובית של ישראל הרקיעה שחקים, וזכתה לאישור פורמלי של הקהילייה הבין-לאומית: פרס נובל לשלום הוענק לראש הממשלה יצחק רבין ולשר החוץ שמעון פרס (יחד עם ערפאת).

הסכם פריז – 29 באפריל 1994

הסכם פריז הוא ההסכם הכלכלי שנחתם בין הרשות הפלסטינית לבין ממשלת ישראל. על פי הסכם זה יהיו ישראל והרשות הפלסטינית כפופות למעטפת מכס אחת. מכאן שכל סחורה הנכנסת לאזור שבאחריות הרשות עוברת דרך המכס הישראלי, וזה אחראי לבדיקות השונות: תקינה וחוקיות הייבוא. רשות המכס הישראלית גובה את דמי המכס (על פי התעריפים הנהוגים בישראל), ומעבירה אותם מדי חודש בחודשו לרשות הפלסטינית. לרשות ניתנה הסמכות להטיל מסים ישירים ועקיפים, לקבוע מדיניות תעשייתית, להקים רשות מוניטרית ולהעסיק עובדים במגזר הציבורי. ההסכם קובע את שלבי הביטול ההדרגתי של ההגבלות על ייצוא תוצרת חקלאית משטחי הרשות לישראל. ההסכם מבטיח זרימה חופשית של עובדים פלסטינים לישראל, בכפוף להסדרי ביטחון.

הסכם קהיר בדבר רצועת עזה ואזור יריחו – 4 במאי 1994

מבוא – ההסכם מאשר את נחישות שני הצדדים לחיות בדו-קיום של שלום, של כבוד וביטחון, והכרה בזכויות הלגיטימיות והפוליטיות ההדדיות. הוא משקף את השאיפה להשגת שלום באמצעות תהליך פוליטי מוסכם; את דבקות הצדדים בתוכן האיגרות שהוחלפו בין ראש ממשלת ישראל וראש הרשות הפלסטינית ב-9 בספטמבר 1993. ההסדרים לרצועת עזה ויריחו הם אפוא חלק מתהליך השלום ומהסכם הקבע אשר יהיה מבוסס על החלטות 242 ו-338.

סעיף מס' 1 – מכיל הגדרות של: רצועת עזה ואזור יריחו; מגדיר את המושג יישובים כיישובי גוש קטיף ויתר היישובים הישראליים ברצועה; מגדיר את אזור המתקנים הצבאיים לאורך גבול מצרים וברצועת עזה; וכולל במונח רשויות ישראליות את כל הרשויות הישראליות הפועלות בעזה ובאזור יריחו.

סעיף מס' 2 – ובו פירוט לוח הזמנים ושלבי הנסיגה הישראלית מעזה ויריחו; ההתפרסות מחדש ובכלל זה סביב היישובים הישראליים; מבטיח שימוש חופשי לשני הצדדים בכל הכבישים; מטיל על המשטרה הפלסטינית את האחריות להבטחת הסדר הציבורי בכל שטח שישראל תפנה.

סעיף מס' 3 – כל סמכויות הממשל הצבאי והמנהל הישראלי האזרחי – יועברו לרשות הפלסטינית.

סעיף מס' 4 – הרשות הפלסטינית תורכב מגוף בן 24 חברים, שיהיה אחראי לניהול כל הפונקציות השלטוניות בתום הרשות, למעט אלה המפורטות להלן.

סעיף מס' 5 – תחום הסמכות הזה יחול על הקרקע, תת-הקרקע והמים הטריטוריאליים; על כל כוחות הרשות ועל כל אדם הנמצא בתחומה, פרט לישראלים. כמו כן לא תעסוק הרשות ביחסי חוץ, בביטחון חוץ ובביטחון היישובים והמתקנים הצבאיים הישראליים.

סעיף מס' 6 – לרשות תהיה סמכות חקיקה והפעלת כוחות ביצועיים, מערכת שיפוטית וביצועית; היא לא תפעיל שגרירויות וקונסוליות בעולם ולא תאשר נציגויות דיפלומטיות בשטחה; אבל תוכל לחתום על חוזים בין-לאומיים לקבלת סיוע ולביצוע תוכניות פיתוח ועל הסכמים בענייני חינוך ותרבות.

סעיף מס' 7 – לרשות תהיה סמכות חקיקה של חוקי יסוד, חוקים שונים, תקנות וצווים.

סעיף מס' 8 – הרשות תקים כוח משטרה חזק לשמירת הסדר הפנימי, וישראל תהיה אחראית על הגנה בפני איומי חוץ ותערוב לביטחון היישובים והמתקנים הישראליים.

סעיף מס' 9 – לא יהיה שום כוח צבאי נוסף באזורים הללו, פרט למשטרה הפלסטינית ושום ארגון או פרט לא יישא נשק או יחזיק באמצעי לחימה.

סעיף מס' 10 – יהיה תיאום לגבי ההסדרים במעברים הבין-לאומיים שייפתחו, כולל אלה עם מצרים וירדן.

סעיף מס' 11 – יובטח מעבר בטוח בין רצועת עזה לאזור יריחו.

סעיף מס' 12 – יהיה שיתוף פעולה בתחום הפלילי, וכל צד יימנע מהסתה ומתעמולה עוינת.

סעיף מס' 13 – ייכוננו יחסים כלכליים מלאים בין ישראל לרשות, על פי הנספח (מס' 4) להסכם זה ועל פי הסכם פריז מיום 29 באפריל 1994.

סעיף מס' 14 – מסכימים על הקפדה הדדית על זכויות אדם ושלטון החוק.

סעיף מס' 15 – ועדת קישור מיוחדת תשקוד על יישום תקין של ההסכם.

סעיף מס' 16 – יהיה שיתוף פעולה בין הרשות לבין מצרים וירדן, באמצעות ועדה מתמדת, שתקבע בין היתר את העקרונות לגבי שובם של בני אדם אשר עזבו את הגדה ורצועת עזה ב-1967.

סעיף מס' 17 – תוקם ועדת תיאום ליישוב סכסוכים ומחלוקות.

סעיף מס' 18 – שני הצדדים ינקטו צעדים למניעת טרור ערבי נגד יהודים מצד אחד והתנכלויות של מתנחלים לשכנים הערבים, מצד אחר.

סעיף מס' 19 – הצדדים יגישו עזרה זה לזה בחיפוש ובאיתור נעדרים.

סעיף מס' 20 – ישראל תתחיל לשחרר אסירים והרשות תתחייב לא להעמיד למשפט משתפי פעולה פלסטינים.

סעיף מס' 21 – תותר נוכחות זמנית בין-לאומית של מומחים מהמדינות התורמות.

סעיף מס' 22 – יוסדר מכלול היחסים המשפטיים בין ישראל לרשות, כולל גורלן של תביעות אזרחיות ופליליות.

סעיף מס' 23 – גדר הביטחון סביב רצועת עזה תישאר; כל צד יוכל בעתיד להעלות כל נושא, להציג תביעות ולדרוש זכויות; הגדה המערבית ורצועת עזה הן יחידה טריטוריאלית אחת וכך גם יישארו בעתיד.

נספחים

נספח מס' 1 – עוסק בפרטי נסיגת כוחות צה"ל והסדרי הביטחון הנלווים.

נספח מס' 2 – פרוטוקול בתחום העניינים האזרחיים.

נספח מס' 3 – פרוטוקול הנוגע למכלול העניינים המשפטיים.

נספח מס' 4 – עוסק ביחסים הכלכליים בין מדינת ישראל לבין אש"ף המייצג את העם הפלסטיני.

אולם לא ערפאת ולא ארגוני ההתנגדות הערביים האחרים (ובעיקר החמאס והג'יהאד האסלאמי, שהתנגדו מלכתחילה להסכמי אוסלו, כיוון שקבלתם היתה כרוכה בהכרה בישראל) עמדו בהתחייבות להימנע מאלימות ומפעולות טרור. אלה נמשכו בקצב גובר והולך, הן נגד מטרות ישראליות ויהודיות בעולם (פיצוץ בשגרירות הישראלית בלונדון – 26 ביולי 1994, פיצוץ השגרירות הישראלית ב-1992 ובניין הקהילה היהודית בבואנוס-איירס ב-18 ביולי 1994) והן נגד מטרות אזרחיות בשטחי י"ע ובתוך תחומי הקו הירוק.

יצחק רבין ניסה להמשיך בדיאלוג עם הפלסטינים למרות הפיגועים, וכך ניסה לעשות גם שמעון פרס, שירש את מקומו כראש ממשלת ישראל לאחר שרבין נרצח (4 בנובמבר 1995).

הפעילות הזאת עוררה אי-אמון עמוק בכוונותיו של ערפאת ובכונותו באמת לעשות שלום עם ישראל. רושם מדכא עשה נאום שנשא ערפאת במסגר של יוהנסבורג ב-1993, ושתוכנו המלא הגיע לישראל: בנאום זה הוא מתנצל על שחתם הסכם עם האויב הישראלי. להגנתו הביא את הסכם השלום לעשר שנים, שחתם בשעתו הנביא מוחמד עם בני שבט קורייש במֶּפּה, וזאת בגלל חולשתו הצבאית באותה עת, ואילו כשהתחזק, הפר את ההסכם לאחר שלוש שנים, הכריע צבאית את מתנגדיו וכבש את מכה.

גם תושבי ישראל לא קיבלו את הגישה הדו-ערכית הזאת: הפעלת המתאבדים

על ידי ארגוני הטרור השונים הביאה בבחירות הכלליות, שנערכו במאי 1996, לבחירתו של בנימין נתניהו לראש הממשלה.

אולם בינתיים קצרה ישראל פרי רב מההשלמה, ולו גם הפורמלית בלבד, עם הפלסטינים:

ב-25 ביולי 1994, פורסמה "הכרזת וושינגטון", חתומה על ידי המלך חוסיין, ראש ממשלת ישראל יצחק רבין ונשיא ארה"ב ביל קלינטון, בדבר החלטתן של ירדן וישראל להגיע לשלום מלא ויציב. פרטים מלאים על ההצהרה: להלן בפרק על קשרי ישראל-ירדן.

ב-26 באוקטובר 1994 נחתם בערבה, ברוב טקס, חוזה השלום בין מדינת ישראל והממלכה ההאשמית הירדנית. גם פרטי הסכם השלום מובאים בפרק על קשרי ישראל-ירדן, להלן.

ועידת קזבלנקה – 30 באוקטובר 1994

הישג נוסף שבו זכתה ישראל (בעקבות הסכמי השלום עם אש"ף וירדן) היה בארגון של ועידות כלכליות של מדינות האזור. הוועידות כונסו במדינות ערב, והשתתפו בהן יזמים כלכליים ונציגי ממשלות. הוצגו שם תוכניות פיתוח רבות לאזור, כולל הקמת בנק למזרח התיכון (ברוח חזונו של שמעון פרס על "מזרח תיכון חדש"); תוכניות לפיתוח מקורות המים, להפיכת עמק הירדן למרכז פיתוח של התפלת מים, חקלאות מודרנית, תעשייה ותיירות (כולל תעלה מים סוף לים המלח, רכבת לאילת ורכבת מחיפה לאירביד) לשלוש המדינות הגובלות: ישראל, ירדן ופלסטין; פיתוחי הייטק; וכדומה.

נערכו ארבע ועידות כאלה: בקזבלנקה (30 באוקטובר 1994) ברבת-עמון (נובמבר 1995); בקהיר (נובמבר 1996) ובדוחה שבקטאר (נובמבר 1997). אולם היוזמות הללו דעכו אט אט, קודם כול כיוון שפיתוח היחסים עם הפלסטינים עלה על שרטונים חוזרים ונשנים, כמפורט להלן.

אולם יודעי דבר מוסיפים לכך את ההשערה שמצד ישראל היתה התנפלות גדולה מדי של יזמים ושל תוכניות, שלא עלו בקנה אחד עם הקצב האטי יותר של המערכות הערביות – והדבר יצר התנגדויות שמקורן בחד מפני השתלטות כלכלית ישראלית. בראש המתנגדים השקטים היתה מצרים, שחששה לבכורתה כמדינה הגדולה ביותר באזור. גם הצעתו של שמעון פרס למקם את הבנק האזורי בקהיר לא הכהתה את העוקץ.

הסכם הביניים הישראלי-פלסטיני (אוסלו ב') – 28 בספטמבר 1995
 למרות המתיחות ובעיקר מעשי האיבה (שערפאת נטה תמיד להאשים בהם את הארגונים הקיצוניים ש"לא סרו למשמעתו" כדבריו), נמשכה מערכת ההשלמה בין ישראל לרשות הפלסטינית. לאחר מסכת דיונים בטאבה, נחתם הסכם הביניים בווינגטון ב-28 בספטמבר 1995.

ההסכמות הכלליות

- במסגרת תהליך השלום במזרח התיכון אשר נפתח במדריד באוקטובר 1991:
- ♦ הצדדים מאשרים מחדש את נחישותם לשים קץ לעימות של עשרות שנים ולחיות בדו-קיום של שלום, של כבוד הדדי ושל ביטחון, תוך הכרה בזכויותיהם הלגיטימיות והפוליטיות ההדדיות.
 - ♦ מאשרים מחדש את שאיפתם להשיג הסדר שלום צודק, בר-קיימא ומקיף, ופיוס היסטורי באמצעות התהליך הפוליטי המוסכם.
 - ♦ מכירים בכך שתהליך השלום והעידן אשר יצר, וכן מערכת היחסים שנוצרה בין שני הצדדים להסכם, הנם בלתי-הפיכים, ובנחישותם של שני הצדדים להסכם הקיים, לשמור ולהמשיך את תהליך השלום.
 - ♦ מכירים בכך שיעדו של המשא ומתן הישראלי-פלסטיני במסגרת תהליך השלום הנוכחי במזרח התיכון הנו, בין היתר, להקים רשות פלסטינית לממשל עצמי בשלב הביניים. המועצה הנבחרת (להלן "המועצה" או "המועצה הפלסטינית"), וה"ראיס" (הנשיא) הנבחר של הרשות המבצעת עבור העם הפלסטיני בגדה המערבית וברצועת עזה, יכהנו תקופת מעבר שלא תעלה על חמש שנים, מיום חתימת ההסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו (להלן "הסכם עזה-יריחו") שנחתם ב-4 במאי 1994. תקופת ממשל זאת תוביל להסדר קבע המבוסס על החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338.
 - ♦ מאשרים מחדש את הכנתם כי הסדרי הביניים בדבר ממשל עצמי, הכלולים בהסכם זה, הנם חלק בלתי-נפרד מתהליך השלום כולו. המשא ומתן בדבר מעמד הקבע, אשר יחל מוקדם ככל האפשר אך לא יאוחר מ-4 במאי 1996, יוביל ליישומן של החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338. הסכם הביניים יישב את כל הסוגיות של שלב הביניים ולא יועברו סוגיות כאלו לסדר היום של המשא ומתן על הסדר הקבע.
 - ♦ הצדדים מאשרים מחדש את דבקותם בהכרזה ההדדית ובהתחייבויות המובעות באיגרות מ-9 בספטמבר 1993, אשר נחתמו על ידי ראש ממשלת ישראל ויו"ר אש"ף והוחלפו ביניהם.

- ♦ מתוך רצון ליישם את הצהרת העקרונות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי, אשר נחתמה בווינגטון ב-13 בספטמבר 1993, וזיכרון הדברים המוסכם המצורף לה (להלן "הצהרת העקרונות"), ובמיוחד סעיף 3 ונספח 1 הנוגעים לעריכת בחירות פוליטיות ישירות, חופשיות וכלליות למועצה ול"ראיס" של הרשות המבצעת – מוסכם בזאת שהעם הפלסטיני בגדה המערבית, בירושלים וברצועת עזה יוכל לבחור באופן דמוקרטי נציגים אחראים.
 - ♦ מכירים בכך שבחירות אלו יהיו שלב מעבר משמעותי ומכין לקראת מימוש הזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני ודרישותיו הצודקות, ויספקו בסיס דמוקרטי להקמת מוסדות פלסטיניים.
 - ♦ מאשרים מחדש את מחויבותם ההדדית לפעול מיד, בהתאם להסכם זה, ביעילות ובאפקטיביות נגד מעשים או איומים של טרור, אלימות או הסתה, בין אם בוצעו על ידי פלסטינים ובין אם בוצעו על ידי ישראלים.
 - ♦ בעקבות הסכם עזה-יריחו, ההסכם בדבר העברה מכינה של סמכויות ואחריות שנחתם במחסום ארז ב-29 באוגוסט (להלן "הסכם ההעברה המכינה"), והפרוטוקול בדבר העברה נוספת של כוחות ואחריות שנחתם בקהיר ב-27 באוגוסט 1995 ("פרוטוקול ההעברה הנוספת"), אשר יוחלפו על ידי הסכם זה.
- בהתאם לסעיפי ההבנה הללו, נחתמו עשרות סעיפים המסדירים למעשה כל פרט מהסמכויות והפעולות שיוענקו ושיתאפשרו לרשות הפלסטינית ולעומד בראשה. בין אלה:
- ♦ סדרי נסיגת הכוחות והממשל האזרחי מהשטחים, שתפנה ישראל, והעברת הסמכויות לכוח משטרה פלסטיני ולרשות הפלסטינית.
 - ♦ עריכת בחירות ישירות, חופשיות וכלליות למועצה הפלסטינית ול"ראיס" (הנשיא).
 - ♦ למועצה שתיבחר (לתקופה של חמש שנים) ולנשיא (אף הוא לחמש שנים) יהיו סמכויות חקיקה וביצוע. גודלה יהיה – 88 חברים.
 - ♦ המועצה תקים רשות מבצעת מתוך חברי המועצה, אולם 20% מהחברים יוכלו להתמנות מחוץ למועצה ללא זכות הצבעה בשיבות המועצה.
 - ♦ במסגרת המערכת המשפטית הפלסטינית, יוקם בית משפט לצדק, שאליו יוכל לפנות כל אדם או ארגון שייפגע מהחלטות הרשות או שיחשוב שהן חורגות ממסגרת החוק.

- ♦ תוך 18 חודשים מיום כינון המועצה, תושלם העברת הסמכויות ברצועת עזה ובגדה המערבית למועצה הנבחרת: בשטחים A ו-B יועברו לרשות הפלסטינית כל האדמות (לרבות אדמות מדינה ונאקף) וכן כל הכוחות והאחריות האזרחיים. בשטח C תעביר ישראל למועצה כוחות ואחריות אזרחיים שאינם קשורים לשטח.
- ♦ הרשות תקים כוח משטרה (היקפו וציודו מפורטים בנספח מיוחד), שיהיה מוסמך לטפל בכל נושא הקשור לפלסטינים. במקרה של מעורבות ישראלים, יועבר הנושא לטיפול ישראלי או לטיפול משותף.
- ♦ היישובים הישראליים והמתקנים הצבאיים של ישראל יהיו באחריותם הבלעדית של ישראל וצה"ל.
- ♦ הכבישים יהיו תחת פיקוח משותף של יחידות ישראליות-פלסטיניות.
- ♦ יובטח מעבר בטוח בין רצועת עזה לגדה.

ועידת שארם א-שיח' נגד טרור – 13 במארס 1996

ועידה זו כונסה על ידי ראש הממשלה שמעון פרס, שנכנס לתפקידו אחרי רצח רבין וזמן קצר לפני מערכת הבחירות לראשות הממשלה. בוועידה השתתפו ראשי מדינות ושרי חוץ, ובראשם הנשיא קלינטון, שאף ביקר בארץ. רבים ראו בכינוס הוועידה, וכן בסקירתו של ראש אמ"ן (שהצביע על מעורבותה של איראן בטרור, ללא קשר לעניין הפלסטיני) – ניסיון להסיט את דעת הקהל של הציבור בארץ מההאשמה ששמעון פרס לא מצליח להתמודד עם הטרור הפלסטיני, וכי דרושה יד חזקה, שאותה יפעיל מתחרהו של פרס – בנימין נתניהו.

פרוטוקול חברון – 15 בינואר 1997

זהו הסכם גלוי ל"הסכם טאבה" לגבי הפריסה מחדש של צה"ל בחברון. הפרוטוקול נחתם על ידי ממשלתו של בנימין נתניהו. בהתאם להסכם חולקה חברון לשני אזורים:

- ♦ אזור H1 – שבו יש לפלסטינים מעמד דומה לזה שיש להם באזור A (ראו לעיל).
- ♦ אזור H2 – מובלעת יהודית שבה יש לצה"ל שליטה מלאה.

הוסכם שהשוק הערבי ברחוב שוהאדה, העובר דרך הרובע היהודי, ייפתח. וכן נקבעו בדייקנות התפקידים שיהיו מוטלים על המשטרה הפלסטינית, מיקום,

מספר השוטרים (400), כלי הרכב והנשק (200 אקדחים ו-100 רובים). כמו כן אושרה הפעלתם של 50 פקחים עירוניים בלתי-חמושים. המשטרה הפלסטינית תהיה אחראית להגנת המקומות הקדושים בעיר: מערת עתניאל בן-קנז, אלוני ממרא, אשל אברהם ומעיין שרה.

הוסכם על המשך הנוכחות הבין-לאומית הזמנית בחברון של משקיפי: TIPH – Temporary International Presence in the City of Hebron. אחרי הטבח שערך ברוך גולדשטיין במתפללים ערבים במערת המכפלה (1994), גינתה מועצת הביטחון (החלטה 904) את המעשה וקראה להקמת צוות משקיפים בין-לאומי בעיר. ב-31 במארס 1994 חתמו נציגי ישראל ואש"ף על הסכם, שלפיו התבקשו המדינות איטליה, דנמרק ונורווגיה לשלוח משקיפים אשר יעזרו בקידום היציבות ובהחזרת החיים למסלולם הנורמלי. מאז ועד 1997 (חתימת "פרוטוקול חברון") הוחלפו הצוותים כמה פעמים, ומאז 30 בינואר 1997 בנוי כוח המשקיפים מנציגים של שש מדינות: נורווגיה, איטליה, דנמרק, שוודיה, שווייץ וטורקיה.

מזכר נהר וואי (Wye – 23) באוקטובר 1988

במקביל (20 בינואר 1996) נערכו גם בחירות לתפקיד יו"ר הרשות הפלסטינית ולמועצה המחוקקת הפלסטינית בת 88 המושבים. מכלל 1,028,280 בעלי זכות הבחירה, הצביעו בפועל 79.9% (86.34% ברצועת עזה ו-73.5% בגדה המערבית), ובחרו את הנציגים הבאים:

מועמדים עצמאים	35 מושבים
נציגי פת"ח	50 מושבים
תנועת Fida (התפצלות של החזית הדמוקרטית)	1 מושבים
NDC – הליגה הלאומית הדמוקרטית	1 מושבים
גוש עצמאות וחירות	1 מושבים
סך הכול:	88 מושבים

על כהונת היושב ראש התמודדו שני מועמדים: יאסר ערפאת – נציג הפת"ח, ומועמדת עצמאית – סמיחה ח'ליל, פעילה בתנועת הנשים הפלסטיניות. ערפאת זכה ב-87.1% מהקולות.

הפת"ח זכה אם כן בניצחון מרשים בשתי מערכות הבחירות, ועתה היתה נתונה בידיו של ערפאת היכולת להוביל את הפלסטינים לפתרון מדיני חיובי. באפשרו

חידוש פעולות הטרור, ערפאת בזבז את ההזדמנות הנדירה הזאת, ופתח פתח להידרדרות מדיניות של האינטרס הפלסטיני.

פעולות אלה (ובשיאן הפיגועים בירושלים ובתל אביב בפברואר 1996) הכריעו את הכף לרעתו של ראש הממשלה מטעם מפלגת העבודה, שמעון פרס, במאבק הבחירות שלו עם נתניהו. ראש הממשלה החדש של ישראל, בנימין נתניהו, (נבחר ב-29 במאי 1996) למרות אירצונו להמשיך במתווה אוסלו ובהסכמים הנובעים ממנו (הוא דגל באי-ויתורים טריטוריאליים לפלסטינים ובמניעת הקמתה של מדינה פלסטינית), קידם גם הוא כמה נושאים הקשורים ליחסיו עם הפלסטינים:

הוא ביצע את "הסכם חברון" (ינואר 1997), הסכם שנחתם עוד על ידי יצחק רבין, לפינוי חברון הפלסטינית. בכך היה איש הליכוד הראשון שהסכים להעביר שטחי קרקע של ארץ-ישראל לידי הפלסטינים.

על פי דרישה אמריקנית, הוא נפגש ל-8 ימי דיונים ישירים עם ערפאת באחוזה ליד וושינגטון (Wye Plantation) שבסיומו הוא חתם בווישינגטון על הסכם עם הרשות הפלסטינית (23 באוקטובר 1998), שכלל את הסעיפים הבאים:

- ♦ העברת 12% משטחי י"ש מאזור C (בשליטה ישראלית) לאזור B (באחריות ביטחונית ישראלית).
- ♦ הפיכת 25% מהשטח המועבר לאזור B לשמורת טבע.
- ♦ העברת 1% מאזור C לאזור A (בשליטה פלסטינית מלאה).
- ♦ העברת 14.2% מאזור B לאזור A.
- ♦ הקמת ועדה לדיון ב"פעילה השלישית", שהיא השלב הנוסף בפינוי י"ש מנוכחות ישראלית, כמוסכם בהסכמי אוסלו.
- ♦ צמצום המשטרה הפלסטינית לממדים שעליהם הוסכם באוסלו ואיסוף הנשק הבלתי-חוקי שבידי הציבור הפלסטיני ושיתוף פעולה ביטחוני למניעת פיגועים.
- ♦ שחרור אסירים פלסטינים הכלואים בישראל.
- ♦ עריכת טקס בעזה של המועצה הלאומית הפלסטינית, על ידי הרשות הפלסטינית ובנוכחותו של נשיא ארה"ב ביל קלינטון, שבמהלכו יבוטלו רשמית הסעיפים הקוראים להשמדתה של מדינת ישראל.
- ♦ הפעלת נמל עזה.
- ♦ הפעלת "מעבר בטוח" בין רצועת עזה לגדה המערבית.
- ♦ פירוט העקרונות לשיתוף פעולה ביטחוני בין ישראל לרשות.
- ♦ "תוכנית העבודה" של הפלסטינים למלחמה בטרור.
- ♦ פירוט הפיקוח של ה-CIA על יישום ההסדרים.

כמו כן קיבלה ישראל מכתבי ביטחונות חדשים מארה"ב, המאשרים את מחויבותה של ארה"ב לביטחונה של ישראל.

בעקבות הסכם וואי, ביקר הנשיא קלינטון ברצועת עזה (דצמבר 1998) והיה נוכח בשיבת המועצה הפלסטינית הלאומית, שביטלה בנוכחותו את הסעיפים באמנה הפלסטינית השוללים את קיומה של מדינת ישראל.

ניתן היה לקוות כי מעתה אפשר יהיה להתחיל בהידברות לשם קיום סעיפי ההסכם. הסכם זה, אף שאושר על ידי ממשלת נתניהו ועל ידי הכנסת (ברוב של 75 נגד 19 ו-9 נמנעים), לא בוצע, בתואנה שהפלסטינים אינם ממלאים אחר חלקם בהסכם (כמו איסוף נשק בלתי-חוקי, צמצום המשטרה הפלסטינית ומאסר טרוריסטים).

ישראל אמנם נסוגה משטחים באזור ג'נין, פתחה את שדה התעופה בדהנייה ושחררה 750 עצירים, אך באופן כללי ב-22 חודשי כהונתו של נתניהו כראש ממשלת ישראל נעצר המשא ומתן עם הפלסטינים; השיחות עם סוריה נפסקו (ראו להלן); תהליך השלום הרב-צדדי עלה על שרטון ונרמול היחסים עם המדינות המוסלמיות הואט.

אף על פי כן מן הראוי לציין, כי נתניהו, איש הליכוד, היה המנהיג הימני הראשון שהסכים לפשרה טריטוריאלית בגדה המערבית: הוא חתם על ההסכמים שהעבירו לידי הפלסטינים את חברון וחלקים נוספים של הגדה (הסכם וואי).

מרחק רב עברה אפוא דעת הקהל הישראלית מאז הצהרתה של גולדה מאיר ("גם אני פלסטינית!"), שכן לדעתה לא היה דבר כזה "העם הפלסטיני".

המשיך בכך מנחם בגין, שניסה להעניק לתושבים הערבים של יש"ע "אוטונומיה תרבותית", ועמדתו המוצהרת של יצחק שמיר על מתן "שלום תמורת שלום" ללא כל פשרה טריטוריאלית.

אולם התמורה הערכית הזאת בדעת הקהל הישראלית, שכללה לאחר מכן גם נכונות רשמית ומוצהרת מצד ישראל להקמתה של מדינה פלסטינית ריבונית לצדה של ישראל, לא זכתה לתהודה מקבילה בצד הפלסטיני: פעולות הטרור נגד ישראל ונגד ישראלים נמשכו כל העת, ולא ניכרה כל נכונות מצד הרשות הפלסטינית לשים להן קץ ולסגור את המחבלים מאחורי מנעול ובריה.

גם תקופת שלטונו של נתניהו לא ידעה רגיעה בתחום הטרור: פתיחתה של מנהרת הכותל, בינואר 1997, הביאה למותם של 15 ישראלים ושל עשרות פלסטינים, והתקפות הטרור במהלך אותה שנה בקפה אפרופו בתל אביב, בשוק מחנה יהודה ובמדרחוב של ירושלים גבו מחיר של 22 הרוגים.

הפעלתה של "אינתיפאדת אל-אקצה" על ידי ערפאת, בספטמבר 2000, היא חוליה נוספת בשרשרת האלימות והטרור. מטרתה היתה להביא את ישראל

לוויתורים מרחיקי לכת, ובראש ובראשונה בעניין זכות השיבה וחלוקת ירושלים. ערפאת ניסה לשוות לאלימות הזאת צביון אסלאמי-דתי ולהעביר את הסכסוך הישראלי-פלסטיני למישור בין-לאומי נוסף, הפעם מוסלמי-פונדמנטליסטי, ובעקבות כך לגרור למעלה ממיליארד מוסלמים ברחבי העולם לפעילות יזומה נגד ישראל.

המדינות המוסלמיות, רובן בעלות אוכלוסייה ענייה וחסרת השכלה, ואחרות (מדינות הנפט) בעלות פערים חברתיים עצומים ומרגיזים – היוו קרקע פורייה לקליטת ההאשמות נגד ישראל, שכן ישראל הנתמכת על ידי ארה"ב, שהיא סמל החומרות והמתירנות המערבית הנוגדת את מצוות האסלאם, מהווה – נוסף להיותה "אשמה בסבל העם הפלסטיני" – גם: "המוח השטני המפעיל את ארה"ב נגד הערבים והמוסלמים".

זאת ועוד: העימות הערבי-ישראלי הביא להיווצרות תנועה אנטישמית גואה בארצות ערב. תפוצתו של כתב הפלסטר הפרוטוקולים של זקני ציון, תרבות של קריקטורות נוסח הביטאון הנאצי הידוע לשמצה "דער שטירמער", מאמרי שטנה ועלילות שווא, תוכניות טלוויזיה אנטי-יהודיות (בנוסח "הסוחר מוונציה", או עלילות הדם) הפכו לסחורה מבוקשת ונפוצה בארצות ערב.

מדינות ערב (מצרים, סוריה, עיראק, אלג'יריה ולוב) הסתייגו במהלך כל המלחמה הקרה מארה"ב, והושיטו יד לכריה"מ ואף התחמשו בעזרתה נגד ישראל. המשיך בכך חומייני באיראן, שכרך את "השד האמריקני הגדול" עם "השד הישראלי הקטן"; סדאם חוסיין העיראקי הגיב על ההתקפה האמריקנית נגדו (ב-1991) בשיגור עשרות טילי סקאד נגד ישראל; ואוסאמה בן-לאדן, הטרוריסט המדובר משנת 2001 (מתקפת מגדלי התאומים בניו יורק), הכריז על מלחמת דת נגד הנצרות בראשות האומה האמריקנית והיהדות בראשותה של ישראל.

זרועות התמנון הטרוריסטיות, שהחלו להיחשף לאחר ההתקפה על מגדלי התאומים בניו יורק (11 בספטמבר 2001), הביאו להתגייסותה הטוטאלית של ארה"ב למלחמה נגד הטרור האסלאמי-הפונדמנטליסטי-הבין-לאומי; אולם הן גרמו גם לנזק מסוים לעניין הישראלי: אזרחים רבים (וכן קבוצות ואמצעי תקשורת אנטישמיים), בארצות המערב, החלו לתלות את הקולר הטרוריסטי בקיומה של ישראל ולראות בה את האחראית לכל צרותיהם.

מותו של ערפאת (2004) שהיה הסמכות הפלסטינית העליונה, מבלי שהביא את הסכסוך עם ישראל לסיומו החיובי, יצר מצב חדש: מצד אחד היעדר אופק מדיני שיביא לפתרון הסכסוך ולנורמליזציה בחיי ההמונים הפלסטיניים (כולל אלה השוהים במחנות פליטים בארצות האזור), ומצד אחר שחיתות גואה של

המנגנונים הפלסטיניים בהנהגת הפת"ח, שחיו חיי מנעמים בעוד העוני מכרסם בגופם של ההמונים.

בעקבות כך החלה לגבור יד הקיצונים, אנשי החמאס (שלוחה דתית של "האחים המוסלמים"), אשר רכשו את אמונם ותמיכתם של ההמונים על ידי פיתוח שירותי רווחה (גני ילדים, מרפאות ותמיכה כספית בנזקקים), אך בד בבד העמיקו את השנאה לישראל ואת החלטתם הנחושה לסלק את היהודים מכל פלסטין. בבחירות למוסד המחוקק של הרשות הפלסטינית, שנערכו בתחילת שנת 2006, נחל החמאס ניצחון מלא, והשיג רוב מוחלט. כתוצאה מכך נאלץ הנשיא – מחמוד עבאס – שהוא איש הפת"ח, למנות את נציג החמאס הנייח, לראש הממשלה.

אולם הפת"ח לא הסכים לקבל את מרות ממשלת החמאס, וניסה לכפות את מרותו (בעיקר ברצועת עזה) על המערכת השלטונית. ניסיון זה לא צלח בידו, ולאחר קרבות מרים ברחובות הרצועה (באביב 2007), שבהם נהרגו עשרות לוחמים משני המחנות – ניגף הפת"ח ורצועת עזה כולה הפכה למבצרו של החמאס.

מזכר שארם א-שיח' (ספטמבר 1999)

בחירתו של אהוד ברק לראשות ממשלת ישראל (17 במאי 1999) בישרה שינוי ביחסה של ישראל לפתרון הסכסוך הממושך עם הפלסטינים. כדי לבנות "צעדים מעוררי אמון" הציע ברק לערוך ועידה בשארם א-שיח', כדי לבחון את הדרכים לכיצועו של הסכם וואי, שנחתם על ידי קודמו בנימין נתניהו. הוועידה נערכה בספטמבר 1999 ובה סוכם כדלהלן:

- ♦ ביצוע הנסיגה הישראלית מהשטחים שהוסכם עליהם בוועידת וואי, בשלושה שלבים, עד 20 בינואר 2000.
- ♦ פתיחת משא ומתן מואץ על הסדר קבע, שיושלם לא יאוחר מחודש ספטמבר 2000.
- ♦ שני הצדדים יימנעו מפעולות חד-צדדיות שעלולות לשנות את מעמד השטחים, קרי: ישראל תימנע מהקמת התנחלויות חדשות והרשות לא תכריז באורח חד-צדדי על הקמת מדינה פלסטינית.
- ♦ ישראל תשחרר 350 אסירים פלסטינים.
- ♦ אושרה התחלת בנייתו של נמל עמוק מים בעזה.
- ♦ הרשות התחייבה לאסוף את כל הנשק הבלתי-חוקי עד 15 באוקטובר 1999.
- ♦ ישראל תפתח מעברים בטוחים לתנועת כלי רכב פלסטיניים בין רצועת עזה לגדה המערבית.

אולם ההסכמות הללו (אף כי אושרו בכנסת בספטמבר 1999, ברוב של 54 נגד 23 מתנגדים) לא הגיעו לכלל ביצוע. ערפאת נמנע מלבצע את הסעיפים הקשורים לאיסוף הנשק ולמניעת פעולות טרור (שנמשכו במלוא עוזן) ובעיקר התחמק מתחילת כל דיון על הסכם הקבע.

פרוטוקול המעבר הבטוח – 5 אוקטובר 1999

למרות הקשיים בהתקדמות לקראת הסכם הקבע, לא נמנעה ישראל מלהמשיך ולקדם נושאים חלקיים, שהיו עשויים לדעתה ליצור תנאי אמון מצד אחד ואף להקל על החיים של האוכלוסייה הפלסטינית מצד אחר. במסגרת זאת חתם השר לביטחון פנים, שלמה בן-עמי, יחד עם עמיתו הפלסטיני ג'מיל טאריפי (הממונה על התיק לעניינים אזרחיים) על מסמך המסכם את הפרטים הטכניים לגבי המעבר הבטוח הדרומי (ברצועת עזה – בין מחסום ארז לאנשים למחסום קרני לסחורות; ובמחסום תרקומיא בגדה המערבית).

המסמך מפרט את נוהל הבדיקות הביטחוניות ונוהלי הכרטיסים המגנטיים; את הימים שבהם יפעל המעבר (חוץ מביום הכיפורים, ביום הזיכרון הישראלי וביום העצמאות); את זמן המעבר המקסימלי של מכוניות נוסעים ושל משאיות ואוטובוסים (פרט למקרי חירום); את הקלות המעבר לגברים בני 50 ומעלה ולנשים, לשוטרים פלסטינים ולקטינים מתחת לגיל 14; את תקפות כרטיס המעבר לשנה שלמה. הפעלת המעבר הבטוח תרמה ותורמת רבות להקלת המצוקות הכלכליות, בעיקר של רצועת עזה (כולל ייצוא תוצרת חקלאית וסחורות מהרצועה). אולם האירועים הביטחוניים הרבים (כולל התקפות מזוינות על מחסום ארז ועל מחסום קרני) שיבשו את זרימת המשאיות, ולאחר תפיסת השלטון ברצועה על ידי החמאס, הפכו אותו לכמעט בלתי-שמיש.

הפסגה השנייה בקמפ־דיוויד

כשנוכח ברק כי כל ניסיונותיו להביא לדיון מקיף ורשמי עם ראש הרשות הפלסטינית על הסכם כזה לא יצלחו, הוא הציע לנשיא האמריקני לזמן את שני הצדדים לוועידת פסגה שנייה בקמפ־דיוויד (כפי שעשה הנשיא ג'ימי קרטר ב-1978, כשזימן את הנשיא המצרי אנואר סאדאת ואת ראש ממשלת ישראל מנחם בגין לוועידת פסגה באותו מקום), כדי להגיע שם להסכמה על עקרונות הסדר הקבע. אולם הוועידה אורגנה בחופזה וללא הכנה מספקת, אף שמשדר החוץ הזהיר מפני ההשלכות השליליות העלולות לנבוע מכישלון הוועידה.

הוועידה כונסה בימים 11–25 ביולי 2000, ובמהלכה הציע ברק לערפאת הצעות מרחיקות לכת:

- ♦ מעמד של "כמעט ריבונות" לפלסטינים על מסגרי הר הבית.
- ♦ העברת כפרים בצפון ירושלים וכן את הרובעים הערביים של ירושלים העתיקה לריבונות פלסטינית.
- ♦ סיפוח 11% מהגדה המערבית תמורת קבלת 1% משטח ישראל, ושליטה ישראלית על בקעת הירדן לתקופה של 30 שנה.
- ♦ אוטונומיה מוניציפלית לכל 200,000 ערביי ירושלים.
- ♦ נכונות ישראלית להשתתף בפתרון בעיית הפליטים יחד עם כל משפחת העמים. הבעיה חייבת להיפתר בתחומי הארצות שבהן יושבים הפליטים ובתחומה של המדינה הפלסטינית לכשתקום. ישראל תהיה מוכנה לקלוט מספר קבוע מראש של פליטים (כ-15,000) במסגרת של "איחוד משפחות".
- ♦ חתימת הפלסטינים על סיום הסכסוך עם ישראל.

כל ההצעות הללו נדחו על ידי ערפאת, שדרש ריבונות פלסטינית מלאה על כל מזרח ירושלים, והכרה בלת-מוגבלת בזכות השיבה של כל פלסטיני לתחומי מדינת ישראל. בכך הוא הביא לכישלון הוועידה, כפי שהעיד הנשיא האמריקני במסיבת עיתונאים ב-25 ביולי 2000: "אעשה שגיאה אם לא אשבח את ברק, כי אני חושב שנטל סיכון גדול. ראש הממשלה זו מעמדו יותר מאשר היושב ראש, במיוחד בשאלת ירושלים." "התשובה" של ערפאת לכישלונה של ועידת קמפ-דיוויד היתה ניצול ציני של ביקור הפגנתי (ומיותר!) של חה"כ אריאל שרון בהר הבית, ומתן אור ירוק לפריצתה של אינתיפאדה מחודשת (ספטמבר 2000), והפעם תוך שימוש בנשק (גם על ידי המשטרה הפלסטינית).

ערפאת העניק לפרץ האלימות המחודש את הכינוי: "אינתיפאדת אל-אקצה", כלומר התקוממות שמטרתה להגן על קודשי האסלאם בהר הבית. בכך הוא ניסה לגייס את כל העולם המוסלמי נגד ישראל מצד אחד, ולהציג את עצמו כ"מגן האסלאם" מצד אחר. ברק ניסה לעצור את ההתפתחות האלימה הזאת בעודה באבה וזימן פגישה עם ערפאת בפריז ב-6 באוקטובר 2000. בדיונים אלה הושגה הסכמה בין השניים בשלוש נקודות:

- ♦ קריאה חד-משמעית לשים קץ לאלימות.
- ♦ הסגת כוחות צה"ל מהעמדות שתפסו בעת ההתנגשויות.
- ♦ ביטול הסגר שהטילה ישראל על השטחים.

אולם ערפאת סירב לחתום על ההבנות הללו.

פסגת שארם א-שיח' (השנייה) – 16 באוקטובר 2000

בעקבות כך זומנה ועידת פסגה נוספת ורחופה והפעם בשארם א-שיח', ובה השתתפו: הנשיא ביל קלינטון, מזכיר האו"ם קופי אנאן, נשיא מצרים חוסני מובארק, מלך ירדן עבדאללה ה-2, ראש ממשלת ישראל אהוד ברק וראש הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת. הוועידה חזרה ואישרה את ההבנות שאליהן הגיעו ברק וערפאת בפריז, אך ללא תוצאות מעשיות.

כל צד האשים את משנהו בהפרת הסכמים ובשימוש בכוח (ערפאת האשים את ישראל בשימוש בכוח מופרז שגרם למאות הרוגים בצד הפלסטיני), ודרש חקירה מעמיקה בגורמים שהביאו לפרוץ האינתיפאדה. יחד עם זאת ערפאת לא הסכים שהפוסק בנושא זה יהיה נשיא ארה"ב ומשום כך מינה ביל קלינטון ועדה בין-לאומית, בראשותו של:

- ♦ הסנטור האמריקני בדימוס ג'ורג' מיטשל ובהשתתפות:
- ♦ הסנטור האמריקני בדימוס וורן רודמן.
- ♦ נשיא טורקיה לשעבר סולימן דמירל.
- ♦ שר החוץ הנורווגי טורבירן יגלנד.
- ♦ והמתאם לענייני חוץ של האיחוד האירופי, הספרדי חאבייר סולאנה.

מסקנות ועדת מיטשל הוגשו לנשיא הנבחר החדש של ארה"ב, ג'ורג' בוש, ב-30 באפריל 2001.

לקראת סיום תפקידו כנשיא פירט ביל קלינטון את ה"אני מאמין" שלו בנושא העימות הישראלי-פלסטיני, במסיבת עיתונאים שערך ב-6 בינואר 2001. זהו סיכום מאמץ בן שמונה שנים של הנשיא האמריקני (שהתעמק בסכסוך ובספיוחיו יותר מכל מדינאי מערבי אחר לפניו) להביא לידי השלמה בין שני העמים. סיכום זה קיבל את השם:

"מתווה קלינטון"

- ♦ הסכסוך הישראלי-ערבי איננו רק משחק מוסרי בין הטוב והרע. זהו סכסוך עם היסטוריה מסובכת, שפתרונו מחייב איזון בין הצרכים של שני הצדדים, כולל כיבוד הזכויות הלאומיות והאמונות הדתיות של כל צד.
- ♦ אין מקום לאלימות ואין פתרון צבאי לסכסוך הזה. הדרך היחידה לפתרון צודק ועמיד הוא באמצעות משא ומתן.
- ♦ לא יתקיים שלום יציב ואף לא יציבות אזורית ללא ישראל חזקה ובטוחה במידה מספקת כדי לעשות שלום, וחזקה דיה להרתיע את היריבים שימשיכו

- להתקיים גם לאחר שייכון שלום. זאת הסיבה שארה"ב חייבת לקיים את התחייבותה לשמור על עליונותה האיכותית של ישראל בתחום הצבאי.
- ♦ השיחות חייבות להיות מלוות במעשים שיפגינו אמון ושותפות, כגון: אי-השלמה עם אלימות ועם חינוך לשנאה בכיתות בתי הספר ובתקשורת הפלסטינית מצד אחד, וחיסול הטיפול המשפיל ברחובות ובנקודות הביקורת של פלסטינים על ידי הישראלים – מצד אחר.
 - ♦ בעדיפות ראשונה על הפלסטינים להקטין באופן דרסטי את מעגל האלימות ולשים קץ לתרבות האלימות וההסתה, שכן הקריאות לאלימות ולנקמה מרתיעות את הציבור הישראלי מנכונותו להסכים לויתורים.
 - ♦ על הישראלים להבין כי הרחבת ההתנחלויות וסלילת הדרכים העוקפות אליהן, בלב השטחים שנועדו להיות חלק מהמדינה הפלסטינית, סותרות את המוסכם בהסכמי אוסלו. עליהם לאפשר לפלסטינים קיום נורמלי ללא השפלות, המזכירות להם יום שזהם חסרים את החופש הבסיסי ואת היכולת לשלוט בחייהם.
 - ♦ לא יכול להיות פתרון חיובי לסכסוך ללא מדינה פלסטינית ריבונית, העונה על צרכיה הביטחוניים של ישראל ועל המציאות הדמוגרפית. פירוש: ריבונות פלסטינית על רצועת עזה, רוב שטחה של הגדה המערבית ושילוב גושי ההתיישבות לתוך שטחה של ישראל תוך מיקסום מספר המתנחלים ומינימום סיפוח של שטחים. תמורת השטחים שיופחו תציע ישראל חלופה טריטוריאלית.
 - ♦ חייב להימצא פתרון לבעיית הפליטים, שיאפשר להם לחזור למדינה הפלסטינית שתעניק להם בית. כל מי שלא ירצה לחזור לפלסטין יוכל לבחור להישאר במקום מגוריו הנוכחי או להגר למדינות שלישיות, בכפוף לחוקי ההגירה של כל מדינה קולטת (כולל ישראל). כל הפליטים חייבים לקבל פיצויים על הרכוש שאבד להם, מהקהילייה הבין-לאומית, כדי שיוכלו לבנות מחדש את חייהם.
 - ♦ שלום בר-קיימא לא יוכל לשרור מבלי שלתושבי ישראל יהיו ערבויות קבועות לביטחונם. במסגרת זאת יהיה צורך בנוכחות בין-לאומית בפלסטין, כדי לשמור את הביטחון לאורך בקעת הירדן ולפקח על ביצועו של ההסכם הסופי. הסכם זה יהיה מבוסס על פלסטין מפורזת ועל נסיגה ישראלית בשלבים.
 - ♦ ירושלים חייבת להישאר עיר פתוחה ולא מחולקת, עם גישה חופשית מובטחת למקומות הקדושים לכולם. עליה להיות עיר הבירה של שתי המדינות ומוכרת על ידי משפחת העמים, לפי החלוקה הבאה:
 - ♦ מה שעתה שטח ערבי בירושלים יהפוך לשטח פלסטיני. אל לישראל לשלוט על מאות אלפי פלסטינים, המתגוררים כיום בירושלים.

♦ מה שכיום הוא שטח יהודי בירושלים, יהפוך להיות ישראלי, ויעניק את הבסיס לירושלים כבירת ישראל. תהיה זאת הבירה היהודית הגדולה מכל קודמותיה בהיסטוריה היהודית.

♦ מה שקדוש לשני הצדדים מחייב טיפול מיוחד שיענה על הצרכים של כולם.
♦ כל הסכם חייב לסמן את סיומו של הסכסוך, שכן אף צד לא יוכל להסכים לכל הוויתורים הללו, כדי לעמוד בעתיד מול דרישות חדשות.

ישראל הודיעה על הסכמתה העקרונית לקבל את "מתווה קלינטון" כבסיס לסיום הסכסוך עם הפלסטינים, בצירוף ההסתייגויות הבאות:

תגובת ישראל ל"מתווה קלינטון"

ישראל הגיבה למתווה קלינטון במסמך מיוחד (שהתפרסם רק בסוף חודש דצמבר 2007), ולפיו היו אי-הסכמות מצד ישראל בתחומים הבאים:

(1) גבולות – לעומת הצעתו של קלינטון, שישראל תספח 4–6 אחוזים מהגדה לטובת גושי ההתנחלות ותוכל לחכור שטחים נוספים, השיבה ישראל כי הצורך לשלב 80% מהמתנחלים בגושים לא מתיישב עם גודל השטח שיסופח לישראל.

(2) ירושלים – לעומת הצעתו של קלינטון לגבי השכונות בירושלים: "מה שערכי לפלסטין ומה שיהודי לישראל" גם בעיר העתיקה וגם ב"אגן הקדוש": "חראם אל-שריף" (הר הבית) – הרחבה והמסגדים לפלסטינים, "הכותל המערבי" – לישראל – השיבה ישראל כי קיימת חשיבות למשטר מיוחד ב"אגן הקדוש" ויש לתת ביטוי שונה לזיקה של שני הצדדים להר הבית.

(3) ביטחון – לעומת הצעתו של קלינטון שהכוחות היחידים במדינה הפלסטינית יהיו כוח רב-לאומי ומנגנוני הביטחון של הרשות, ושהכוח הרב-לאומי יפקח עליהם, וכן שההיערכות המחודשת של צה"ל תימשך שלוש שנים – הודיעה ישראל שעמדותיה שונות בכל התחומים הללו: מנדט כוחות הביטחון הפלסטיניים, מנדט הכוח הרב-לאומי, פירוז המדינה הפלסטינית והשליטה במרחב האווירי והמים הטריטוריאליים.

(4) פליטים – לעומת הגדרתו של קלינטון: "ישראל – מולדת העם היהודי, פלסטין – מולדת העם הפלסטיני", עם מתן זכות שיבה לפלסטין ההיסטורית אך לא לישראל עצמה – קבעה ישראל עמדה נחרצת יותר בכל הנוגע לזכות השיבה של פליטים לתחומה.

שיחות טאבה – 21–27 ינואר 2001

משלחת מיוחדת (בראשותם של מ"מ שר החוץ שלמה בן-עמי ושר המשפטים יוסי ביילין) נשלחה לסבב שיחות נוסף עם הפלסטינים בטאבה. השיחות נמשכו עד סוף ינואר (סמוך למועד הבחירות לראשות הממשלה, בפברואר 2001), זה היה הניסיון האחרון להגיע להסכם מסגרת לקראת הסכם קבע בין ישראל לפלסטינים במהלך כהונתו של אהוד ברק.

השיחות לא הסתיימו בפיצוץ אולם הצדדים חשו שבתנאים הפוליטיים שהיו קיימים אז, ימים ספורים לפני הבחירות לכנסת ישראל, לא ניתן יהיה להשלים את הסכם המסגרת; וכן השיחות נוהלו כשבבית הלבן ישב כבר נשיא חדש (ג'ורג' בוש). זאת ועוד: כארבעה חודשים לאחר פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה לא היה לממשלת ברק רוב בכנסת.

במהלך השיחות הוצעו לפלסטינים פתרונות לבעיות הכואבות של גבולות, ביטחון, חלוקת ירושלים וזכות השיבה, ברוח סעיפי המתווה של קלינטון. אולם כאמור כל ההצעות נותרו ללא סיכומים ומשום כך גם ללא הסכמות. להלן שלושת הנושאים העיקריים שבהם הושגו הסכמות חלקיות והנושאים שנותרו במחלוקת:

(1) גבולות – ההסכמות: הפלסטינים הסכימו לבצע "התאמות" בגבולות 1967, שיהיו "שוות בהיקף ובאיכות כדי לענות לצרכים הדמוגרפיים של ישראל". המחלוקות: ישראל דרשה חילופי שטחים בהיקף של 6%–8% מהגדה, כדי לשמור על גושי ההתיישבות, ושהמעבר הבטוח (שיחבר בין רצועת עזה לגדה) יישאר בריבונות ישראל אך בשליטה בפועל של הרשות.

הפלסטינים דרשו שהמעבר הבטוח יהיה מסדרון קרקעי בריבונות הרשות, התנגדו לתפיסת גושי ההתיישבות ודרשו שחילופי השטחים לא יעלו על 2%–3% מהגדה.

(2) ירושלים – ההסכמות: הוסכם שבירושלים יוקמו שתי הבירות – ירושלים ואל-קודס – ויכוננו הסדרים מיוחדים בנושאי ביטחון, תכנון ובנייה ואכיפת החוק. המחלוקות: ישראל דרשה – מחוץ לחומות – "מה שערכי לפלסטין", אך עם רציפות קרקעית יהודית שתיצור "בועות פלסטיניות". ואילו בתוך החומות – "משטר מיוחד" וריבונות ישראלית ברובע הארמני והיהודי. הריבונות בהר הבית תישאר עמומה.

הפלסטינים דרשו: מחוץ לחומות – רציפות פלסטינית ו"בועות" ישראליות שמחוברות לירושלים. בתוך החומות – ריבונות על הרובע המוסלמי, הנוצרי והארמני. הר הבית בריבונות פלסטינית.

3) פליטים – ההסכמות: ישראל הסכימה להכיר בסבלם של פליטי 1948 ולקלוט מספר קטן מהם בתמורה לסוף התביעות בנושא זכות השיבה. הפלסטינים היו מוכנים לגלות רגישות ולמצוא פתרון מאוזן. המחלוקות: ישראל התנגדה לזכות שיבה כלשהי ולקבלת אחריות בלעדית להיווצרות בעיית הפליטים. הפלסטינים דרשו: שישראל תכיר בזכות השיבה ובאחריותה הבלעדית ל"היווצרות ושימור בעיית הפליטים".

בסוגיות הביטחוניות נתגלעו מחלוקות עמוקות. אולם זמן קצר לאחר מכן נערכו בחירות בישראל שבהן נבחר אריאל שרון לראשות הממשלה והחל עידן חדש ביחסי ישראל והפלסטינים. ההסכמות ואי-ההסכמות שגובשו בוועידת שארם א-שיח' רוכזו ב"תיק החפיפה" שהכין הצוות של אהוד ברק עבור יורשו בראשות הממשלה – אריאל שרון.

שליחות ג'ורג' טנט (Tenet)

הנשיא בוש שלח לאזור (קיץ 2001) את ראש ה-CIA, ג'ורג' ג'ון טנט, שעמד בראש סוכנות הביון האמריקנית משנת 1996 ועד 2004, כדי שיציע מתווה להפסקת האלימות בין הצדדים. מר טנט היה מעורב בעבר בכל ההסדרים הביטחוניים השוטפים ובמגעים מדיניים רבים בין ישראל והרשות הפלסטינית, ואף שימש לא אחת כדור בין הצדדים. בסוף מאי 2001 הציע טנט את ההסדרים הבאים לסיום הלחימה בין הצדדים:

המלצות דו"ח טנט

הרשות הפלסטינית תעצור את מחבלי החמאס והג'יהאד האסלאמי ששמותיהם ידועים לצדדים. ישראל הגישה רשימה של כ-20 מחבלים המוגדרים כ"פצצה מתקתקת" ושל 120 מחבלים נוספים.

- ♦ הרשות הפלסטינית תפסיק את ההסתה לאלימות ואת הסיוע לטרור נגד ההתנחלויות.
- ♦ הרשות תמנע תנועה של יחידים וקבוצות משטחים בשליטתה כדי לתקוף את ישראל, ותמנע מתן מחסה בשטחי A לאחר ביצוע התקפות טרור.
- ♦ הרשות הפלסטינית תאסוף ותחרים כלי נשק, מרגמות וטילים בשטחים שבשליטתה. ידוע כי בידי הפלסטינים טילי קטיושה וטילי כתף נגד מטוסים מסוג "סטרלה".

- ♦ ישראל תסיג את כוחותיה לעמדות שבהן התפרסו ערב פרוץ האינתיפאדה ב-28 בספטמבר 2000.
- ♦ ישראל תנקוט מאמצים לצמצום הפגיעה בנפש וברכוש בצד הפלסטיני בתגובה למעשי האלימות. הכוונה ליוזמות נקם של מתנחלים נגד פלסטינים.
- ♦ ישראל תתחייב לא לתקוף מטרות של הרשות הפלסטינית כולל אי-כניסה לשטח A.
- ♦ יחודש שיתוף-הפעולה המודיעיני בין הצדדים, כולל מידע הנוגע לחשודים בטרור ולתנועתם בשטח לקראת ביצוע פיגועי טרור.
- ♦ תחודש עבודת משרדי התיאום בגדה ובעזה.
- ♦ יחודשו הסיוורים המשותפים.
- ♦ הוועדה הביטחונית העליונה תתכנס אחת לשבוע.

הצעותיו של טנט הוגשו לצדדים בסוף מאי 2001 אך לא יושמו מאז.

ב-30 באפריל 2001 הגיש הסנטור מיטשל את הדו"ח שלו לנשיא ג'ורג' בוש. ואלה עיקרי הדו"ח:

דו"ח ועדת שארם א-שיח' לבירור העובדות שקרו בשבועות האחרונים, וועדת מיטשל שמונתה בסיימה של ועידת הפסגה בשארם באוקטובר 2000

- ♦ הצדדים חייבים לפעול מיידית לעצירת האלימות, לבנות מחדש את האמון ההדדי ולחזור לשולחן המשא ומתן.
- ♦ על הצדדים להתחייב מחדש לרוח הבנות שארם א-שיח' ולגשת לביצוע ההחלטות שהתקבלו שם ב-1999 ובשנת 2000.
- ♦ שיקום האמון ההדדי הוא חיוני, ועל הצדדים לפעול בהחלטיות להשגתו.
- ♦ סוף לאלימות: על הצדדים לאשרר את התחייבויותיהם בהסכמים הקיימים, ולפעול מיידית וללא תנאי להפסקת האלימות. על הצדדים לחזור מיד לשיתוף פעולה ביטחוני.
- ♦ על הצדדים להסכים ל"תקופת צינון" ולנקוט צעדים בוני אמון כמו איתור גורמי אלימות ודיכויים. הרשות הפלסטינית חייבת לעשות 100% מאמץ למניעת פעולות טרור.
- ♦ הישראלים חייבים להקפיא את ההתנחלויות, כולל בנייה לצורכי הריבוי הטבעי.

- ♦ על צה"ל להימנע משימוש בנשק העלול להרוג, בעימותים עם מפגינים פלסטינים לא-חמושים.
- ♦ על הרשות הפלסטינית למנוע ירי מתוך אזורים מאוכלסים באזרחים, כיוון שהדבר מביא לתגובות הפוגעות לבסוף באזרחי שני הצדדים.
- ♦ על הרשות הפלסטינית לחדש את שיתוף הפעולה הביטחוני עם צה"ל.
- ♦ שני הצדדים צריכים לנקוט צעדים משותפים להגנה על המקומות הקדושים לשלוש הדתות העיקריות.
- ♦ שני הצדדים חייבים לחזור למשא ומתן מלא ובר-משמעות.

ישראל הודיעה כי היא מקבלת את תוכנם של שני המסמכים (דו"ח טנט ודו"ח מיטשל) ומוכנה לגשת ליישומם, בתנאי שהרשות תביא לרגיעה מוחלטת של פעולות הטרור לתקופה מינימלית של שבעה ימים. גם הרשות הפלסטינית הודיעה על נכונות דומה אם כי בהסתייגויות משלה. בכל מקרה, דיונים כאלה לא החלו ובינתיים אירעה ההתקפה של אנשי בן-לאדן על ניו יורק וושינגטון (11 בספטמבר 2001). רק לאחר כחודשיים, כאשר הפעולה הצבאית נגד ארגונו של בן-לאדן באפגניסטן החלה לנטות לטובת ארה"ב ובעלות בריתה, חזר הממשל האמריקני לנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

תוכנית שר החוץ קולין פאוול

שר החוץ האמריקני קולין פאוול נשא ב-19 בנובמבר 2001 נאום ובו התווה את מסגרת פעילותה של ארה"ב להשגת שלום בר-קיימא בין ישראל לפלסטינים.

הישראלים יידרשו כדלקמן:

- ♦ סיום מידי של הכיבוש לפי החלטות האו"ם 242 ו-338.
- ♦ הפסקת ההתנחלויות.
- ♦ הסרת סגרים ועוצרים.
- ♦ הפסקת הרג חפים מפשע.
- ♦ קבלת הרעיון של הקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל.
- ♦ פתרון הוגן לבעיית הפליטים.

הפלסטינים יידרשו כדלקמן:

- ♦ למאמץ מידי ומוחלט להפסקת הטרור.
- ♦ מעצר טרוריסטים.
- ♦ כיבוד ההסכמים החתומים עם ישראל.

- ♦ קבלת הלגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה יהודית.
- ♦ הבנה שהמדינה הפלסטינית תקום לצד ישראל ולא במקומה.

שני הצדדים יידרשו:

- ♦ להוכיח נכונות לפשרות ולוויתורים.
- ♦ לקבל את תוכנית טנט ואת דו"ח מיטשל כבסיס להתקדמות.
- ♦ לפתור את בעיית ירושלים תוך שמירה על האינטרסים של שלוש הדתות העיקריות – היהדות, הנצרות והאסלאם.
- ♦ להגיע לפתרון הוגן וריאלי של בעיית הפליטים.

נאומו של שר החוץ האמריקני היה למעשה חזרה על "מתווה קלינטון". בכך קיבל על עצמו הממשל הרפובליקני של הנשיא בוש להמשיך במדיניותה הפעילה והמאוזנת של ארה"ב להשכנת שלום באזור, כפי שגובשה על ידי קודמו הנשיא קלינטון הדמוקרטי. כדי לבצע את המדיניות שהתווה פאוול, שיגרה ארה"ב לאזור שני שליחים: עוזר מזכיר המדינה ויליאם ברנס והגנרל בדימוס אנטוני זיני.

החלטת מועצת הביטחון מס' 1397

ביום 12 במארס 2002 התקיימה ישיבה של מועצת הביטחון של האו"ם שבמהלכה התקבלה החלטה הקוראת – זו הפעם הראשונה – להקמתה של מדינה פלסטינית בשטחי הגדה המערבית ועזה, אולם מבלי לקבוע את גבולותיה הסופיים של מדינה כזו.

ההחלטה מאזכרת גם את יוזמת השלום הסעודית של יורש העצר עבדאללה (ראו להלן) ותובעת להפסיק את כל מעשי האלימות. היא קוראת לשני הצדדים לשתף פעולה ביישום התוכנית של טנט ודו"ח מיטשל, במטרה לחזור למשא ומתן המדיני.

ישראל בירכה על הקריאה להפסקת האלימות ואילו הרשות הפלסטינית טענה כי ההחלטה להקמת מדינה פלסטינית הצדיקה את האינתיפאדה.

היוזמה הסעודית

בתחילת שנת 2002 החלו להסתנן ידיעות שונות לעיתונות, שלפיהן מתגבשת הצעה מדינית ביוזמה סעודית (של יורש העצר עבדאללה), כי מדינות ערב יכוננו יחסים נורמליים עם ישראל בתמורה לנסיגת ישראל לגבולות 1967, ותמורת

הסכמתה להקמת מדינה פלסטינית. הנסיך לא הזכיר ביוזמתו את נושא הפליטים, אולם כאשר ההצעה הובאה לעיון למשתתפי הפסגה הערבית בביירות (28.3.02), על ידי הליגה הערבית, היא עברה כמה שינויים:

- ♦ בהצעה נכללה קריאה לפתרון בעיית הפליטים על פי החלטת האו"ם מס' 194 (כלומר מימוש זכות השיבה).
- ♦ בהצעה נכללה קריאה לנסיגת ישראל מרמת הגולן.
- ♦ המונח Normalizing Relations שנכלל בהצעה הסעודית שונה ל-Normal Relations (כלומר לא יחסים מלאים), לא כולל החלפת שגרירים.

ההצעה הסעודית הוצגה בפני הנשיא בוש, ועל אף שלא כלל אותה בנאומו המיוחד, "חזון הנשיא בוש למזרח התיכון", שנשא ב-6 בפברואר 2002, היא מאוזכרת הן ב"מפת הדרכים" (ראה להלן) והן בהחלטה 1397 של האו"ם.

מבחינת ישראל היוותה ההצעה במתכונתה המתוקנת (אזכור "זכות השיבה" כ-Non-starter, כהצעה שאין לה כל סיכוי להתרום. ולכן ישראל הסתייגה ממנה (במכלול ההסתייגויות שהגישה ל"מפת הדרכים") וקבעה (סעיף 10) כי כל הסדר חייב יהיה להישען על החלטות 242 ו-338.

יחד עם זאת מן הראוי היה שלא להוריד הצעה זו כליל מעל סדר היום הציבורי, אלא לנסות ולסלק מתוכה את הסעיפים ההופכים אותה ל-Non-starter וזאת מהסיבות הבאות:

- ♦ זאת הפעם הראשונה שמוגשת לישראל ולעולם הצעה כל-ערבית המכילה בתוכה הכרה בזכות קיומה של מדינת ישראל (השוו לשלושת הלאומים של ועידת חרטום).
- ♦ ההצעה מגיעה מתוך תוכה של הליגה הערבית ואינה עוד הצעה מערבית שמנסים "להלביש" אותה מבחוץ על המזרח התיכון.
- ♦ העובדה שבנוסח הראשוני לא נכללה כלל "זכות השיבה", אלא הועמדה כסעיף אמורפי שאמור לעמוד לדיון במהלך המשא ומתן, מעידה על חילוקי הדעות בקרב מדינות ערב עצמן. חילוקי דעות אלה עשויים להביא, אם אמנם ייפתח משא ומתן, לחזרה לעמדה האומרת: יישוב הפליטים בתוך גבולות המדינה הערבית, או בכל מקום שירצו להתיישב בו בעולם, כניסת פליטים לישראל רק במסגרת "איחוד משפחות" ובבקרה ישראלית מלאה ובלעדית ופיצויים.
- ♦ יש להביא בחשבון את המצוקה שבה נמצאות עתה מדינות ערב הסוניות, העומדות לפתחו של מאבק איתנים על השליטה בעולם המוסלמי מול השיעה המתחזקת, בהנהגתה של איראן.

- ♦ החשש עשוי לגדול ברגע שאיראן תגיע ליכולת גרעינית, או במקרה שתחול מהפכת שלטון בפקיסטן והמיעוט השיעי (המיליטנטי) בה יגיע לשלטון וישים ידו על הנשק הגרעיני הפקיסטני.
- ♦ ב-2010 נמצאה ישראל בעמדה אסטרטגית חזקה וחסרת תקדים: מעולם לא היתה כה חזקה מבחינה צבאית (וללא אויבים יבשתיים מהותיים – פרט לסוריה), ומבחינה כלכלית (31,000 דולר תפוקה לנפש ב-2010) היא מצויה קרוב מאוד לממוצע הכולל של מדינות האיחוד האירופי.
- ♦ לדעת ירדנים רבים של ישראל, הכיבוש פוגע במעמדה האסטרטגי של ישראל – וסיומו עשוי להקפיץ אותה עשרות צעדים קדימה בכל התחומים. אלה רואים ביוזמה הסעודית פתח תקווה לשינוי מצבו של המזרח התיכון, בתנאי כמובן שבכל יתר הפרמטרים של סעיפי ההסכם (נוסף על נושא "זכות השיבה") יגיעו הצדדים להסכם המקובל על שניהם.

חזון הנשיא בוש – 24 ביוני 2002

לאחר שנבחר לנשיא ארה"ב, אותת הנשיא בוש באמצעות שר החוץ שלו, שאין ברעתו להתערב בסכסוך הישראלי-פלסטיני, כפי שעשה קודמו קלינטון. אולם ההתקפה על מגדלי התאומים ב-2001 והמלחמה שהכריז על ארגון אל-קאעידה ועל ממשלת הטליבאן באפגניסטן – ובעקבות כך כיבוש אפגניסטן, מצא הנשיא את עצמו מעורב בכל הנעשה במזרח התיכון, כולל הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הדחף שהניע את הנשיא להתערבות צבאית (מאוחר יותר גם בעיראק) ומדינית בנעשה במדינות האזור, היתה אמונתו כי הפתרון והמרפא לבעיות הקנאות והפונדמנטליזם – הם הנהגת משטר דמוקרטי. מכאן סיסמתו שקראה להנהגת משטרים כאלה בכל האזור.

בהתאם לכך כלל בנאום שלו גינוי חריף לטרור וקרא להקמת מדינה פלסטינית לצדה של ישראל, בתנאי שתהיה מדינה דמוקרטית. כדי להשיג שלום זקוק העם הפלסטיני למנהיגות חדשה, שתיאבק בטרור ותבנה את המשטר הדמוקרטי, ואז היא תזכה בתמיכת כל העולם, כולל של ארה"ב.

מפת הדרכים

ממשלת האחדות שהקים אריאל שרון, לאחר שנבחר לראשות הממשלה בתחילת 2001, לא קדמה את ההידברות עם הרשות הפלסטינית. היפוכו של דבר: עקב ההחמרה במצב הביטחוני (הפעלת מתאבדים נושאי חגורות נפץ, שגרמו למאות

הרוגים ופצועים בישראל) – פתח צה"ל בפעולות מקיפות נגד שטחי הרשות כולל הערים הפלסטיניות שפוננו בשעתו על ידי ישראל. הפעילות הביאה לכיבוש מחדש של שטחי הרשות ביהודה ושומרון ולמעורבות צבאית יום יומית בשטחי רצועת עזה. ערפאת הוכרז כ"לא רלוונטי" על ידי ממשלת שרון, וצה"ל עשה מאמצים לכידורו הפוליטי במפקדתו ברמאללה.

כדי לשבור את הקיפאון המדיני שלתוכו נקלע העימות הישראלי-פלסטיני – הוקם פורום בין-לאומי חדש: מועדון הארבעה ("הקוורטט"): ארה"ב, מזכ"ל האו"ם, נציגות השוק המשותף האירופי ונציג רוסיה. "הפורום" הכין תוכנית מדינית, והודיע כי בדעתו לכפותה על הצדדים.

מפת הדרכים לפתרון של קבע – שתי מדינות לשני עמים (30.4.03)

לדעת מחברי ה"מפה", ההסכם יביא להקמת מדינה פלסטינית עצמאית ליד ישראל ובכך יפתר הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ואלה עיקרי התוכנית:

- ♦ תוקם מדינה פלסטינית עם גבולות זמניים עד סוף 2003.
- ♦ הסדר הקבע הסופי שיקבע את גבולותיה המוכרים של המדינה הפלסטינית ייחתם עד סוף 2005.
- ♦ מדינה פלסטינית תוכל לקום ותזכה בתמיכת הקוורטט, רק כשלעם הפלסטיני תהיה מנהיגות שתהיה מוכנה ומסוגלת לכונן דמוקרטיה פעילה, שמבוססת על סובלנות וחירות. על המנהיגות הזאת יהיה להפעיל מוסדות אזרחיים ומנגנוני ביטחון מחודשים.
- ♦ מקורות הסמכות של "מפת הדרכים" הם: החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338 ו-1397; החלטות ועידת מדריד; העיקרון של שטחים תמורת שלום; מכלול ההסכמים הקודמים שכבר נחתמו בין הצדדים; יוזמת השלום הסעודית.
- ♦ על שני הצדדים לפרסם הצהרות הדדיות על הפסקת האלימות וההסתה כלפי הצד השני.
- ♦ הפלסטינים נדרשים לפרק את תשתית הטרור ולהתעמת עם כל מי שעוסק בטרור.
- ♦ הפלסטינים נדרשים להתחיל בהכנות לאיסוף נשק לא-חוקי, כצעד ראשון.
- ♦ ישראל נדרשת להקפיא מיידית את כל ההתנחלויות כולל בנייה לצורך הריבוי הטבעי (האמריקנים היו מוכנים לחכות עם ההקפאה עד להפסקת אש כללית).
- ♦ ביצוע התוכנית יהיה נתון לפיקוח של מנגנון של הקוורטט (ישראל דרשה מנגנון אמריקני בלבד).

- ישראל הגישה 14 הסתייגויות לתוכנית הקוורטט כדלקמן:
- ♦ תנאי להמשך התהליך: הפסקה מלאה של הטרור, פירוק ארגוני הביטחון הקיימים, הפסקת ההסתה וחינוך לשלום.
 - ♦ תנאי למעבר לשלב הבא – ביצוע מלא ושלם של השלב הקודם. המעבר משלב לשלב לא יהיה תלוי בלוח זמנים אלא בלוח ביצועים.
 - ♦ יצירת הנהגה חדשה לרשות הפלסטינית באמצעות בחירות לרשות המחוקקת.
 - ♦ מנגנון פיקוח על ביצוע הסעיפים הללו בניהול מקצועי אמריקני.
 - ♦ למדינה הפלסטינית הזמנית יהיו גבולות שאינם קבועים; הריבונות תהיה מוגבלת; תהיה מפורזת לחלוטין; אסור יהיה לה להתקשר בבריתות הגנה או בשיתוף פעולה; ישראל תמשיך לפקח על הכניסות והיציאות של אנשים ומטענים ועל המרחב האווירי.
 - ♦ תוכר זכותה של ישראל להתקיים כמדינה יהודית ובעקבות כך – הצהרה פלסטינית על ויתור על "זכות השיבה".
 - ♦ סיום התהליך יוביל לקץ התביעות וסיום הסכסוך.
 - ♦ ההסדר העתידי יושג בהסכמה ובמשא ומתן ישיר בין הצדדים על פי החזון שהתווה הנשיא בוש, בנאום ב-24 ביוני 2002.
 - ♦ עד למשא ומתן על הסדר הקבע לא יהיה כל עיסוק בסוגיות הקשורות בהסכם כזה.
 - ♦ ההסדר העתידי יבוסס כולו על החלטות האו"ם 242 ו-338, ללא כל התייחסות להחלטות אחרות (כגון החלטה 1397 או היוזמה הסעודית-ערבית).
 - ♦ עריכת רפורמות ברשות הפלסטינית: חוקה חדשה; תשתית משפטית מודרנית ובלתי-תלויה; המשכת המאמץ הבין-לאומי לשיקום הכלכלה הפלסטינית.
 - ♦ החזרת צה"ל לקווי שנת 2000 תהיה מותנית בהשגת שקט מוחלט; בעקבות כך יוחזרו הסמכויות והאחריות האזרחית לממשלה הפלסטינית.
 - ♦ בכפוף לצורכי הביטחון, ישראל תפעל להחזרת החיים הפלסטיניים לפסים נורמליים.
 - ♦ מדינות ערב יסייעו לתהליך על ידי גינוי הטרור ולא ייעשה כל קשר בין הערוץ הפלסטיני לערוצים אחרים (לבנון וסוריה).

אחת הפעולות המרכזיות הראשונות של הקוורטט היתה לדרוש מילוי סעיפי החוקה הפלסטינית, המחייבים בחירות כל חמש שנים. כיוון שהבחירות האחרונות נערכו ב-1996, הועלתה התביעה של הקוורטט (החל באמצע 2002)

לערוך אותן מחדש ובהקדם. חברי הקוורטט דרשו גם רפורמות מרחיקות לכת בהתנהלות הכספית והמנהלית של הרשות הפלסטינית (בעיקר נוכח השחיתות שפשטה במערכת).

בלחץ הקוורטט מונה אבו-עלא לראש ממשלה וסלאם פיארד לשר האוצר. אולם פעילותו של הקוורטט הואטה וחשיבותו קטנה עקב פלישתה המחודשת של ארה"ב לעיראק (2003), כדי לחסל כדבריה את מצבורי הנשק להשמדה המונית שצבר סדאם חוסיין. עובדה זו הקלה על ראש ממשלת ישראל, אריאל שרון, להדק את המצור על ערפאת ולמנוע את נסיעותיו לחו"ל ואף את הביקורים של אורחים פוליטיים בלשכתו. מאוחר יותר ערפאת חלה והועבר לטיפול בצרפת. הטיפול לא עזר וערפאת נפטר ב-11 בנובמבר 2004. עם מותו החלו להישמע קולות ברחוב הפלסטיני שהאשימו את ישראל בהרעלתו, עובדה שהוכחה נמרצות על ידי הצד הישראלי ולא נמצאו לה כל ראיות.

כמה חודשים לפני מותו, במארס 2004, מינה ערפאת את מחמוד עבאס (אבו-מאזן) לראש הממשלה, כפי שדרשה ארה"ב (לביזור סמכויות). אולם ארבעה חודשים לאחר מכן התפטר אבו-מאזן בטענה שלא זכה לשיתוף פעולה מצד ממשלת ישראל. עם מותו של ערפאת נבחר אבו-מאזן ליו"ר הרשות הפלסטינית.

תוכנית ההתנתקות של אריק שרון

כיוון שתוכנית "מפת הדרכים" נכנסה לקיפאון, הן בגלל המלחמה האמריקנית הלא-מוצלחת בעיראק והן בגלל פעולת הבידוד על ערפאת, שעליה הכריז ראש הממשלה אריאל שרון (כנראה בהסכמה אילמת של ארה"ב, שנלאתה מסרבנותו המתמשכת), ואולי גם בגלל הבידוד הפוליטי הגובר והולך של ישראל (לפחות בדעת הקהל של המדינות המערביות) לנוכח המשך הכיבוש – החליט ראש הממשלה לנקוט צעד שיבהיר לעולם כי ישראל לא דבקה בכיבוש ומוכנה לפנות שטחים ויישובים. הצעד הזה נועד גם לתקן את תדמיתו האישית השלילית של שרון בעולם (כמי שנמצא אשם בטבח של סברה ושתילה וכ"אבי ההתנחלות בשטחים"). בישראל קמו לתוכנית מתנגדים רבים, בעיקר ממחנה המתנחלים. לטענתם התוכנית נועדה להסיח את דעת הציבור ואת דעתם של אנשי הפרקליטות ממעורבותו הפלילית בפרשת האי היווני (עזרה לנרדל"ניסט דוד אפל לפגוש אנשי ממשלה יוונים כדי שיעניקו לו רישיונות בנייה ופיתוח באחד מאיי יוון) ובפרשת סיריל קרן (קבלת מיליוני שקלים למערכת הבחירות שלו בצורה סיבובית).

התכנון המקורי היה פינוי הרצועה ללא כל משא ומתן עם הפלסטינים, אולם

לאחר מותו של ערפאת וחילופי ההנהגה ברשות הפלסטינית (בחירתו של מחמוד עבאס – אבו-מאזן, לראש הרשות), נעשה מאמץ לתאם את התוכנית עם הפלסטינים. בעיקר חשוב היה התיאום, כדי למנוע התקפות על התושבים היהודים המתפנים מצד הפלסטינים.

ההכנה הבין-לאומית של תוכנית ההתנתקות

כדי לקבל תמיכה בין-לאומית לתוכנית (כולל שכנוע המתנגדים מבית), טרח אריאל שרון להגיע לפגישה הבהרה עם הנשיא ג'ורג' בוש, ביום 14 באפריל 2004. בעקבות הפגישה הוחלפו בין השניים איגרות כדלקמן:

האיגרת של שרון

- ♦ מאשר אימוץ תוכנית "מפת הדרכים" על ידי ממשלת ישראל.
- ♦ תומך בדברי הנשיא (בנאום "החזון") כי כדי להגיע להסכם, על הפלסטינים לחולל רפורמה אמיתית, לדבוק בעקרונות הדמוקרטיה והחירות, כולל בחירת מנהיגים חדשים שאינם מעורבים בטרור.
- ♦ כיוון שמשאלות לב אלה לא התגשמו והיחסים עם הפלסטינים נכנסו לקיפאון עמוק, החליטה ממשלת ישראל ליזום תהליך של התנתקות הדרגתית: מרצועת עזה ומצפון השומרון.
- ♦ תואץ בניית גדר הביטחון, שהיא גדר ביטחונית ולא-פוליטית, זמנית ולא-קבועה – ולכן אין בה פגיעה בכל הסדר קבע עתידי כולל גבולות הקבע.
- ♦ יוגבל גידול ההתנחלויות, יוסרו מאחזים בלתי-חוקיים ויוגבר חופש התנועה של פלסטינים שאינם מעורבים בטרור.
- ♦ ישראל תומכת בתוכנית הרפורמות של ממשלת ארה"ב, בשירותי הביטחון הפלסטיניים, בבניית מוסדות חדשים ובשיפור כלכלת הרשות הפלסטינית.
- ♦ תוכנית ההתנתקות תובא לאישור הממשלה והכנסת.

איגרת התשובה של ג'ורג' בוש

- ♦ מחויב ל"חזון" שלו בדבר 'שתי מדינות לשני עמים', משימה שתושג בהתאם ל"מפת הדרכים".
- ♦ חשוב לדעתו ליצור הזדמנויות חדשות לגליל ולנגב (היינו: תמיכה בפיתוח מאסיבי של האזורים הללו במקום ההתנחלויות).

- ♦ ארה"ב תתנגד לכל ניסיון לכפות כל תוכנית אחרת, פרט ל"מפת הדרכים".
- ♦ הפלסטינים יידרשו להפסיק את הטרור ולערוך את הרפורמות הפוליטיות הנדרשות בשלטון.
- ♦ ארה"ב חוזרת על מחויבותה לביטחון ישראל, בגבולות בטוחים ובני הגנה ולשימור יכולת ההרתעה שלה.
- ♦ עד שידוכא הטרור (ישראל תמשיך לשמור על זכותה להגן על עצמה מפניו), תמשיך ישראל – לאחר ההתנתקות – לשלוט במרחב האווירי, במים הטריטוריאליים ובמעברים בגדה המערבית וברצועת עזה.
- ♦ ארה"ב מחויבת לקיומה של ישראל כמדינה יהודית ולכן כל פתרון של בעיית הפליטים ייעשה על ידי יישובם בגבולות המדינה הפלסטינית.
- ♦ במשא ומתן על הסדר הקבע (על פי החלטות 242 ו-338) לא תהיה חזרה לגבולות 1949, וזאת לאור המציאות החדשה בשטח. הסדר הקבע יתבסס אפוא על שינויים מוסכמים שישקפו את המציאות החדשה.
- ♦ מקבל את הבטחתו של שרון כי הגדר לא תכריע מראש בסוגיות של הסדר הקבע.
- ♦ ארה"ב תמשיך ללחוץ על עריכת רפורמות ברשות הפלסטינית, לקראת הקמתה של מדינה פלסטינית בהתאם לנאום "החזון".
- ♦ תומך בכל לב בתוכנית ההתנתקות.

שלבי ההכנה וההתדיינות על התוכנית

מצויד בהבטחתו בכתב של הנשיא בוש (שאושרה כמעט פה-אחד בשני בתי הקונגרס האמריקני) לשלילת זכות השיבה והשארת גושי ההתיישבות בתחומי מדינת ישראל, לאחר הקמת המדינה הפלסטינית – חזר שרון לישראל והחל בהכנות לביצוע תוכנית ההתנתקות.

כיוון שהתוכנית עוררה התנגדות רבה בימין, כולל סיעת הליכוד בכנסת, החליט שרון להעמידה למשאל בקרב כלל חברי הליכוד. ב-2 במאי 2004 דחו כמעט 60% מחברי הליכוד את התוכנית.

שרון לא נכנע והכניס בתוכנית שינויים קוסמטיים, בעיקר נמנע מלציין במפורש שהמדובר בפינוי יישובים. כך יכול היה לטעון שהוא מביא להחלטת הממשלה תוכנית השונה מזו שהועמדה למשאל בליכוד. נוסף לכך הוא פיטר שנים משרי הימין בממשלה, ובכך יצר רוב להצעה המתקנת שהביא לאישור. התוכנית המתקנת, כפי שהובאה להחלטת הממשלה ביום 6 ביוני 2004, קבעה כדלקמן:

- ♦ הממשלה מאשרת תוכנית התנתקות מתוקנת – נספח א', אולם אין בהחלטה זו כדי לפנות יישובים.
- ♦ הממשלה מאשרת את ביצוע עבודת ההכנה המפורטת בנספח ג'.
- ♦ לאחר סיום עבודת ההכנה תשוב הממשלה ותתכנס על מנת לקיים דיון נפרד ולהחליט אם לפנות יישובים אם לאו, אילו יישובים ובאיזה קצב בהתחשב בנסיבות באותה עת.

תוכנית ההתנתקות המתוקנת הובאה לאישור הכנסת ב-26 באוקטובר 2004, והיא אושרה ברוב של 67 נגד 45 ו-7 נמנעים. הליכוד היה מפוצל בהצבעתו, רובו של השמאל הצביע בעד התוכנית, מרבית הסיעות הערביות נמנעו ו"ס הצביעה נגד.

השר עוזי לנדאו וסגן השר מיכאל רצון, שהצביעו נגד, קיבלו מכתבי פיטורים. בכך החל תהליך הפירוק של סיעת הליכוד, שהביא ל"מפץ הגדול" – הקמת מפלגת "קדימה".

כאמור החלטת הכנסת לא אישרה פינוי בפועל של ההתנחלויות אלא הכנת המסגרת ליישום תוכנית ההתנתקות: חקיקת חוקי פיצויים והסדרת החוקית של מנהלת סל"ע (שעליה הוטל לטפל בכל נושא הפינוי, תשלומי הפיצויים והסדרת התיישבותם מחדש של המפונים). ב-16 בפברואר 2005, אישרה הכנסת את "חוק יישום תוכנית ההתנתקות", הידוע בכינויו חוק "פינוי-פיצוי", ברוב של 59 תומכים, 40 מתנגדים ו-5 נמנעים.

החוק קובע מתן מענק כספי למפונים במסגרת תוכנית ההתנתקות, כאשר כל מפונה יקבל סכום כסף בהתאם לרכוש שבידיו, גודל משפחתו ומספר השנים שגר ביישוב. כמו כן המפונים יקבלו פיצוי על עוגמת הנפש, וסיוע להתאקלמות ביישוב החדש (רכישת בית וכדומה). כמו כן הציע החוק מענקים למפונים שיתיישבו מחדש באזורי עדיפות לאומית כגון הנגב והגליל.

ב-17 באוגוסט 2005 החל הפינוי בכוח ונמשך שמונה ימים. ברצועת עזה פונו היישובים:

נווה דקלים – נצר חזני – פאת שדה – קטיף – רפיח ים – שירת הים – שליו – תל קטיפא – בדולח – בני עצמון – גדיד – גן אור – גני טל – כפר ים – כרם עצמונה – מורג – נצרים – אלי סיני – דוגית – כפר דרום – ניסנית. בצפון השומרון פונו היישובים: גנים – כדים – חומש – שא-אור. פינוי היישובים העמיק את הקרע הפנימי בישראל.

הבחירות לרשות הפלסטינית – ינואר 2006

ב-25 בינואר 2006 נערכו סוף סוף בחירות כלליות לבית המחוקקים הפלסטיני. אלא שכאן נכונה הפתעה: המנצח בבחירות אלה היה החמאס בהנהגתו של איסמעיל הנייה, שזכה ברוב מוחלט (73 מושבים) לעומת 43 מושבים לפת"ח ו-13 מושבים לכמה מפלגות קטנות. כדי למנוע את החרמתה הכוללת (על ידי ישראל, אירופה וארה"ב) של ממשלה בראשות חמאס, הוקמה "ממשלת אחדות לאומית", אמנם בראשותו של הנייה אולם בהשתתפותם של שרים מהפת"ח. אנשי פת"ח לא השלימו עם השתלטות החמאס על הרשות הפלסטינית, וניסו לפגוע בכוחה באמצעות עימותים צבאיים. כתוצאה מכך התחוללו קרבות מרים (שגבו מחיר גבוה בהרוגים ובפצועים) בין שני המחנות ברצועת עזה. תוצאות המאבק המזוין היו ניצחון מוחלט של החמאס וגירושם למעשה של נציגי פת"ח מרצועת עזה.

בעקבות העימותים הללו, פיטר הנשיא אבו-מאזן את הממשלה בראשותו של הנייה, מינה ב-17 ביוני ממשלת מומחים בראשותו של סלאם פיאר, והכריז על ממשלתו של הנייה כבלתי-חוקית.

ישראל עשתה מאמצים, בתמיכתן של ארה"ב ומדינות אירופה, לחזק את מעמדו של אבו-מאזן, לספק נשק ושריוניות לצבאו, לשחרר כספים רבים, וכן שוחררו ביולי 2007 250 אסירים, כמעט כולם יוצאי הפת"ח.

המצב בסוף 2007 הפך לנזיל מאוד: מצד אחד רצועת עזה בשליטתו המלאה של החמאס, סגורה ומסוגרת ומוחרמת על ידי מרבית העולם המערבי. ובה בעת מפגיזה שיטתית את היישובים עוטפי עזה ובעיקר את שדרות (וכן משגרת מדי פעם טילים מתוגברים לעבר אשקלון) ומצד אחר ממשלה (חלשה) בברכתו של יו"ר הרשות, האמורה לשלוט על הגדה המערבית ומוכנה לנהל משא ומתן לשלום עם ישראל.

בעקבות כך החלו לצוף כל מיני תוכניות מדיניות ישנות-חדשות:

- ♦ בית המלוכה הירדני הפריח בלון ניסוי (הצעתו של ראש הממשלה הירדני לשעבר מג'אלי) לכונן קונפדרציה בין הגדה המערבית לירדן.
- ♦ הצעה לקבל את התמורה שאירעה ברצועת עזה ולראות בה מדינת חמאס לכל דבר.
- ♦ הנשיא בוש קרא כאמור לכנס ועידה נוספת בסתיו 2007, כדי לחזור ולדון באפשרויות הפתוחות לקידום רעיון השלום באזור.

לאור ההתפתחויות האלה נמצא הנושא הפלסטיני במבוי סתום, כאשר מצד אחד מרחפת האפשרות של היווצרות שתי מדינות פלסטיניות – זו שברצועת עזה וזו

שבגדה המערבית; אפשרות של הקמת קונפדרציה בין הגדה לממלכת ירדן או חידוש מלחמת הדמים בין שני המחנות היריבים עד להכרעתו של אחד מהם. על מנת להוציא את הנושא מנקודת הקיפאון הזאת, יזם נשיא ארה"ב ג'ורג' בוש כינוס ועידה בין-לאומית, בנובמבר 2007 בעיר אנאפוליס (ראו להלן). הנה כי כן, התפתחויות שהחלו כסכסוך מקומי יהודי-ערבי, הפכו עד מהרה לתבערה עולמית. אם נוסיף לכך את העובדה שההמונים במדינות ערב, המזדהים עם מצבם הקשה של הפלסטינים, מפנים את מבטם אל המצב הקשה והירוד השורר בארצותיהם, לעומת חיי המותרות של ברוני הנפט הערבים – נבין את מלוא עומק התסכול וחומר הנפץ החברתי המצטבר במדינות ערב ובעולם המוסלמי, והמאיים לפרוץ כל רגע נגד ממשלותיהן ולחולל בהן מהפכות כדוגמת המהפכה האיראנית.

מכאן הצורך הדחוף להביא לפתרון מהיר ומקיף של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, המערער את היציבות האזורית. בד בבד הוא מקשה על יכולתה של מדינת ישראל להתמסר למילוי היעדים האמיתיים שלשמן הוקמה: העלאת יהודים נוספים לארץ; פתרון בעיותיה הפנימיות בתחומי הכלכלה והחינוך (בעיקר סגירת פער); ואיחוי הקרעים בין השסעים החברתיים המפעפעים בתוכה (חרדים מול חילונים; יהודים מול ערבים; נצרים מול יונים; מתנחלים מול הדוגלים בנסיגה לגבולות 1967; עולים חדשים מול ותיקים).

מקורם של הקרעים הללו הוא בין היתר בעובדת היותה של ישראל מדינה הקולטת לתוכה עולים מכל קצווי תבל, בעלי תרבויות שונות והרגלי חיים שונים, ובהכרח להשתעבד כמעט כליל (כולל הפניית משאבים אדירים) לצורך להגן על עצם קיומה של המדינה ולהתכונן נגד סכנות עתידיות (רכישת נשק להשמדה המונית על ידי מדינות ערב, מדינות מוסלמיות או קבוצות טרוריסטיות).

ממשלת החמאס בעזה

כאמור, תנועת החמאס בראשותו של איסמעיל הנייה השתלטה, ב-2 ביוני 2007, תוך מרחץ דמים (של אנשי הפת"ח), על כל הרצועה, והקימה בה ממשלה משלה. התמורה הזאת הביאה להחרמתה של הממשלה החדשה, ולהפסקת הסיוע הכלכלי מכל מדינות העולם. לחלל שנוצר נכנסו החיזבאללה ואיראן, כשהן מספקות תמיכה כספית בעשרות מיליוני דולרים ומברחות בדרכים מדרכים שונות אמצעי לחימה (כולל טילים משופרים) להנהגת החמאס.

ישראל סגרה את המעברים וכך גם עשתה מצרים לגבי המעבר הדרומי ברפיח. אולם הסתבר כי דווקא המצור הביא להתחזקות התמיכה בחמאס וחיזק את ידה

של ההנהגה ביכולתה לדכא כל ניסיון של התקוממות מצדם של תומכי הפת"ח. התשובה של החמאס למצור היתה חפירתן של מאות מנהרות אל עבר סיני. דרך המנהרות הוסיפו לזרום עתודות נשק, והן הפכו גם לצינור שדרכו העבירו מצרכי צריכה לכלל האוכלוסייה.

עד מהרה הפכה דרך זו של סיפוק צורכי האוכלוסייה גם למקור הכנסה לממשלת החמאס, שהחלה לגבות מס על כל מוצר שהוברח לרצועה. גם מהצר המצרי הוקמה "תעשייה" שלמה של הברחות, כשתשלומי שוחד לנציגי הממשל הביאו להעלמת עין מהררי המצרכים שנערכו לקראת העברתם במנהרות. הדבר לא מנע אמנם מלהמשיך ולזעוק על הרעבת הרצועה ועל אסון הומניטרי, עובדה שיצרה לחץ בין-לאומי על ישראל (אך לא על מצרים...) להסכים להעברתן של שיירות מזון לרצועה.

בכל אותה עת המשיכו לוחמי החמאס והג'יהאד המוסלמי להפגין את יישובי עוטף-עזה, תוך שימוש בטילים משופרים בעלי טווחים ארוכים יותר. ישראל ניסתה להפסיק את הירי על ידי עריכת שורה של פשיטות לתוך רצועת עזה. כך במסגרת "מבצע גשמי קיץ" נערכו, ב-2006, כ-12 פשיטות כאלה, וכן נמשך המצור אחר יורי הטילים ואחר ראשי הארגונים באמצעות סיכולים ממוקדים. אולם כל זה לא עזר וכשגבר קצב ההפגזות (בשנים 2004–2008 ירו ארגוני החבלה מרצועת עזה אל עבר ישראל אלפי פגזים וטילים) יצאה ישראל למבצע "עופרת יצוקה" (28 בדצמבר 2008 – 18 בינואר 2009). על המבצע ותוצאותיו הצבאיות והמדיניות ראו להלן.

ועידת אנאפוליס (27–28 בנובמבר 2007)

אלה היו העמדות של הצדדים, שהביאו למעשה לשיתוקה של "מפת הדרכים", שכן התנאי המוקדם של ישראל להתקדמות במשא ומתן הוא הסעיף הראשון במפה, הקורא לפלסטינים להפסיק את הטרור ולפרק את המיליציות השונות מנשקן. כדי להיחלץ מהקיפאון החליט הנשיא בוש לזמן ועידה בין-לאומית בעיר אנאפוליס בארה"ב.

לקראת הוועידה נערכו פגישות הכנה רבות, וביניהן מפגשים קבועים בין ראש הממשלה אהוד אולמרט ויו"ר הרשות מחמוד עבאס, וכן בין צוותים משני הצדדים. מטרת כל המפגשים הללו היתה להביא להצגת תוכנית מוסכמת על שני הצדדים בדבר פתרון הסכסוך. אולם במהלך הפגישות נתגלעו אי-הסכמות רבות, בעיקר בנושא הניסוח של הצהרה משותפת.

כדי להבטיח את הצלחת הוועידה, טרחה שרת החוץ האמריקנית קונדוליסה

רייס (במהלך ביקורים תכופים באזור) לדחוף את הצדדים לניסוח ההצהרה המשותפת. אחרי עמל רב הסכימו הצדדים לחתום על הצהרה כזאת, ערב פתיחת הוועידה.

את ההצהרה קרא נשיא ארה"ב שפתח את הוועידה, וזה נוסחה:

ההצהרה המשותפת

"אנו מביעים את נחישותנו להביא קץ לשפיכות הדמים, לסבל ולעשרות שנים של עימות בין העמים שלנו; עידן חדש של שלום המבוסס על חופש, על ביטחון, על צדק, על יושרה, על כבוד ועל הכרה הדדית; לקדם תרבות של שלום ואי-אלימות; להתייבב נגד הטרור וההסתה, אם מבצעים אותם פלסטינים או ישראלים.

"כדי לקדם את המטרה של שתי מדינות – ישראלית ופלסטינית – שחיות זו בצדה של זו בשלום ובביטחון, אנו מסכימים להשיק מיידית שיחות דו-צדדיות של רצון טוב, במטרה להגיע להסכם שלום שיפתור את כל הנושאים שעומדים לדיון, כולל כל נושאי הליבה ללא יוצא מן הכלל, כפי שמצוין בהסכמים קודמים. "אנחנו מסכימים להיכנס למשא ומתן נמרץ, רציף ומתמשך ונעשה כל מאמץ להגיע לידי הסכם לפני סוף 2008.

"לשם כך תתכנס ועדת היגוי שבראשה יעמדו ראשי הצוותים למשא ומתן משני הצדדים, שתיפגש בצורה רציפה כמוסכם.

"ועדת ההיגוי תפתח תוכנית עבודה משותפת ותפקח על עבודת צוותי המשא ומתן כדי לפתור את כל הסוגיות עבור צוותי המשא ומתן, ובראשה יעמדו נציג מוביל אחד מכל צד. הפגישה הראשונה של ועדת ההיגוי תיערך ב-12 בדצמבר 2007.

"הנשיא עבאס וראש הממשלה אולמרט ימשיכו להיפגש פעם בשבועיים כדי לעקוב אחר הדיונים במטרה להעניק כל סיוע שדרוש לקידומם.

"הצדדים מתחייבים גם להמשיך ליישום מידי של התחייבויותיהם ההדדיות לפי שלבי מפת הדרכים עד לפתרון קבע של שתי מדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני – כפי שנקבע על ידי הקוורטט ב-30 באפריל 2003, במה שקרוי "מפת הדרכים" – ומסכימים ליצור מנגנון אמריקני-פלסטיני-ישראלי שאותו תוביל ארה"ב כדי לעקוב אחר יישום מפת הדרכים.

"הצדדים מתחייבים להמשיך את יישום מחויבויות מפת הדרכים עד שיגיעו להסכם שלום. ארה"ב תפקח ותשפוט את מידת היישום של ההתחייבויות של שני הצדדים לפי מפת הדרכים.

"אם לא יוסכם אחרת בין הצדדים, יישומו של הסכם שלום עתידי מותנה בהשלמת יישום מפת הדרכים, לפי קביעתה של ארה"ב."

נוסף על נשיא ארה"ב נאמו בערב הפתיחה גם ראש הממשלה, אהוד אולמרט, ונשיא הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס. ביום הוועידה השני נאמו שרי החוץ של המדינות האחרות שהשתתפו בוועידה. מספרן של אלה היה הפעם רב, וביניהן גם מדינות שאינן מקיימות יחסים דיפלומטיים עם ישראל, עובדה המעידה על מרכזיותו העולמית של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ואלה המדינות שהשתתפו בוועידה:

איחוד האמירויות הערביות	מצרים
איטליה	מרוקו
אינדונזיה	נורווגיה
אלג'יריה	סודאן
בחריין	סוריה
ארה"ב	סין
ברזיל	סלובניה
בריטניה	סנגל
גרמניה	ספרד
דרום אפריקה	עומאן
הודו	עיראק
הרשות הפלסטינית	ערב הסעודית
תוניסיה	פולין
יוון	פקיסטן
צרפת	יפן
ירדן	קטאר
ישראל	קנדה
לבנון	רוסיה
מאוריטניה	שוודיה
מלזיה	טימן

העובדה שמדינות אשר אינן מקיימות יחסים עם ישראל טרחו לבוא לוועידה, זימנה אפשרויות של מפגשים בלתי-פורמליים עם נציגי ישראל. משום כך, עצם קיומה של הוועידה תרם תרומה חשובה להתקבלותה של ישראל גם על ידי המדינות הללו.

ועידת אנאפוליס, כמו ועידת מדריד משנת 1990, לא היוותה ועידה של סיכום משא ומתן אלא דווקא ניסיון לפתיחתו. ואכן, כבר ב־12 בדצמבר נערכה הפגישה הראשונה בין צוותי המשא ומתן, כשראשי שני הצדדים (אולמרט ועבאס) אמורים להיפגש בתדירות של אחת לשבועיים, כדי לסכם את ההתקדמות שכבר נעשתה וכדי להסיר מכשולים מהמשך ההתקדמות.

פורטו הנושאים (כולל שאלות הליכה של הסכסוך) העומדים זה שנים על סדר היום בין ישראל לפלסטינים, ושיעמדו גם על סדר היום של צוותי המשא ומתן. הנשיא בוש קבע תאריך יעד: סוף דצמבר 2008 (מועד סיום כהונתו) להשגת הסדר השלום הכולל.

נוסף על הצורך שיועמד בפני שני הצדדים, להתפשר ולבוא זה לקראת זה, ניצבים על דרך ההשלמה נושאים נוספים על אלה שפורטו, ואלו הם:

- ♦ התנגדות נמרצת של החמאס, הנתמך על ידי החיזבאללה ואיראן לכל הסכם עם ישראל.
- ♦ המשך העימותים המזוינים עם החמאס ברצועת עזה.
- ♦ התנגדות של סוריה להשגת הסכם עם הפלסטינים בטרם הוסדרו הסוגיות העומדות בין ישראל לסוריה.
- ♦ התנגדות של הימין הישראלי לויתורים נוספים (לאחר ביצוע הנסיגה מרצועת עזה).
- ♦ העמדה הנחרצת של מחמוד עבאס לא להכיר בישראל כמדינה יהודית. העמדה הזאת הנתמכת גם על ידי המיעוט הערבי במדינת ישראל, שמה לכאורה לא כל אפשרות של השלמה, כיוון שהיא חותרת תחת המוסכמה של 'שתי מדינות לשני עמים' – העם היהודי (ולא 'העם הישראלי') והעם הפלסטיני.

ההסכמות של ועידת אנאפוליס הביאו להקמת מסגרות לדיון, כשבראש הצוותים הישראליים עמדה שרת החוץ, ציפי לבני, ובראש הצוותים הפלסטינים עמד אבו-עלא. בנושאי הליכה (ירושלים, גבולות, היאחזויות ופליטים) היו אמורים לטפל אישית שני ראשי הצוותים, ואילו למגוון הנושאים האחרים הוקמו צוותים טכניים רבים. תוכן הדיונים לא פורסם רשמית.

בנובמבר 2009, כשהנתק בין ישראל לפלסטינים היה עמוק, פרסם ד"ר סאיב עריקאת, הממונה על המשא ומתן עם ישראל ברשות הפסטינית, את עיקרי ההבנות שאליהן הגיעה הרשות עם ישראל (יולי 2008), במסגרת המשא ומתן שניהלו ראש הממשלה אהוד אולמרט ושרת החוץ הישראלית עם יו"ר הרשות מחמוד עבאס ועם ד"ר סאיב עריקאת:

- ♦ המשא ומתן יתבסס על מפת 4 ביוני 1967, הכוללת את מזרח ירושלים, ים המלח, בקעת הירדן, שטח ההפקר (הגובל בקו הירוק) ורצועת עזה.
- ♦ הוסכם על עיקרון של חילופי שטחים, כולל יצירת רצף טריטוריאלי בין הגדה המערבית לרצועת עזה.
- ♦ שטח ההפקר משנת 1967, שהיקפו 46 קמ"ר, יחולק שווה בשווה בין שתי המדינות.
- ♦ גבולות: הפלסטינים הציעו להחליף 1.9% משטחי הגדה בשטח זהה בישראל. ישראל הציעה לספח 6.5% מהגדה בתמורה ל-5.8% משטחי 1948 שיועברו לפלסטינים. היתרה בהיקף של 0.7% תשמש למעבר הבטוח.
- ♦ ירושלים: ישראל הציעה שהשכונות הערביות במזרח ירושלים ייכללו בפלסטין, וכי באגן הקדוש יהיה הסדר מיוחד. הפלסטינים דרשו שמעמד מזרח ירושלים יהיה זהה לזה של כל יתר השטחים.
- ♦ פליטים: ישראל הסכימה לחזרת 1,000 פליטים מדי שנה, למשך חמש שנים. הפלסטינים דרשו שתינתן זכות שיבה ל-15 אלף פליטים בשנה, לתקופה של עשר שנים.
- ♦ ביטחון: ישראל דרשה שהמדינה הפלסטינית תהיה מפורזת, ושתימשך שליטה אווירית ישראלית במרחב האווירי. הפלסטינים דרשו כי תיאסר כל נוכחות ישראלית בשטח פלסטין.

מעיון בנקודות הללו מסתבר כי העמדות הפלסטיניות אינן שוללות פתרון מיוחד לירושלים – בעיה שאי-פתרונה עלול לטרפד כל הסכם עתידי. אולם במקביל לניהול המשא ומתן, פרצה "מלחמת לבנון השנייה" ולאחריה מבצע "עופרת יצוקה", שבעקבותיהם הופסקו השיחות. השיחות חודשו כשהנשיא הנבחר החדש של ארה"ב, ברק אובמה, הטיל את מלוא כובד משקלו לחידוש השיחות ולהתקדמות לקראת פתרון מלא וסופי של הסכסוך. על כל אלה ראו במפורט להלן.

מלחמת לבנון השנייה

מלחמת לבנון השנייה פרצה באקראי וללא הכנה ראויה מבחינה צבאית. הניצוץ שהבעיר את הבעירה היה חטיפתם של שני חיילים (אלדד רגב ואהוד גולדווסר) והריגתם של ארבעה נוספים, ובהם צוות של טנק שהוזעק לרדוף אחר החוטפים ועלה על מטען גזון.

על מלחמת לבנון השנייה ראה בהרחבה בספרי מערכת הביטחון בהוצאת ידיעות ספרים, עמ' 230–244.

ביקור הנשיא האמריקני ג'ורג' בוש באזור

בימים 9–11 בינואר 2008 ערך הנשיא האמריקני ג'ורג' בוש ביקור ממלכתי בישראל וברשות הפלסטינית, כדי להדגיש את מחויבותה של ארה"ב ל"מפת הדרכים" ולסיכומים של "ועידת אנאפוליס". כמו כן ביקר הנשיא בכוויית, באמירויות, בסעודיה ובמצרים – כדי להשיג את תמיכתן בצעדים להשגת הסכם בין ישראל לפלסטינים במהלך שנת 2008 וכן כדי לגבש חזית נגד איראן.

המערכה המדינית בעקבות מבצע "עופרת יצוקה"

השוני הגדול בין המלחמות הקלאסיות שניהל צה"ל נגד צבאותיהן של מדינות ערב, לבין הלחימה נגד ארגוני המחבלים – הוא בתחום הפגיעה באזרחים: בעוד שאיש לא גינה את ישראל על ההפצצות של קהיר או דמשק, או על כי תותחני צה"ל הרסו ערים לאורך התעלה ובעיקר את העיר סואץ על מתקני הנפט שלה (במלחמת ההתשה) – הרי הידיעות על הפגיעות באוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה עלו לראש הכותרות בתקשורת העולמית.

זכורה עדיין הצעקה שעלתה במהלך הקרבות במחנה הפליטים של ג'נין, זעקה שהביאה לגינויים בעולם על "הטבח" לכאורה שערך צה"ל בתושבי המחנה ואף ליצירתו של סרט אנטי-ישראלי בשם "ג'נין ג'נין", שביים מוחמד באכרי. ההכחות שהוכיחו כי לא היו דברים מעולם – וכי למעשה בג'נין נהרגו יותר חיילים ישראלים מאשר פלסטינים – הוזכרו בתקשורת הבין-לאומית בקול ענות חלושה ובצורה זניחה. מה שהתקבע בזיכרון העולמי היו הבתים ההרוסים של מחנה הפליטים.

מכל הזוועות שעברו על מיליון תושבים ישראלים במהלך מלחמת לבנון השנייה, מה שהבקיע ועלה לכותרות בעיתונות העולם היו צילומי ההרס של השכונה שבה התגוררו ראשי החיזבאללה בביירות, וזעקת השבר של הממשלה הלבנונית שפנתה לעולם בבקשת עזרה כספית לשיקום ההריסות.

ההכרח להחריב בתים ממולכדים או לפגוע בבתים שמהם נורו טילים או שבהם הסתתרו ראשי החמאס – היווה ומהווה את כתב האישום העולמי נגד ישראל, כתב אישום שמנסים גם לתרגמו לאישומים בין-לאומיים נגד קציני צה"ל – באשמת ביצוע פשעי מלחמה.

ישראל הוצגה ומוצגת כמדינה דורסנית עם השוואות לגרמניה הנאצית. הפגנות המוניות, מאורגנות על ידי מוסלמים, נערכו במדינות אירופה יחד עם השמאל הרדיקלי הקושר את ישראל עם ארה"ב השנואה. התקשורת לא פיגרה אחר ההפגנות ויצאה נגד ישראל, כולל משאלי דעת קהל שפסקו כי יש לשים קץ לקיומה של המדינה הציונית.

למרבה הצער, ראשי המדינות הללו, שידעו את האמת ואף נזעקו לבוא לישראל ולהביע תמיכה בה (ניקולא סרקוזי – מצרפת; גורדון בראון – מבריטניה; אנגלה מרקל – מגרמניה; סילביו ברלוסקוני – מאיטליה; חוסה לואיס רודריגז ספאטרו – מספרד; מירק טופולנק – ראש ממשלת צ'כיה), לא פעלו כפי שנדרש כדי לקעקע את ההאשמות הגורפות נגד ישראל.

ראשי מדינות ערב, שההמונים שהפגינו הפנו את זעמם נגד ממשלותיהם על שהן ממלאות פיהן במים – הביעו בשתיקתם את התמיכה בצעדיה של ישראל נגד החמאס (שר החוץ המצרי אף ביטא זאת בפומבי), שכן הם רואים בהשתלטות החמאס על רצועת עזה, ובהקמת משלט קדמי של איראן השיעית – סכנה מיידית להם ולכל מדינות ערב הסוניות המתונות (על מבצע "עופרת יצוקה" ראה בהרחבה בספרי מערכת הביטחון, הוצאת ידיעות ספרים, עמ' 245–271).

האומנם ביצע צה"ל פשעי מלחמה?

הצעקה שקמה בעולם וגם בכמה פינות בישראל (ולא רק בקרב המיעוט הערבי) נגד פעולותיו של צה"ל ברצועת עזה, נגועה בצביעות צדקנית ומונעת על ידי יצרים אנטישמיים או חולי של שנאה עצמית. איש לא מטיל ספק בתוצאות הקשות של המבצע, בכל הנוגע לאוכלוסייה האזרחית הפלסטינית; אין גם להכחיש את העובדה כי פה ושם, במהלכי המלחמה הרוותחים או בגין טעויות של תותחנים או טייסים – נפגעו מטרות אזרחיות שלא לצורך וגרמו לאבידות כואבות (בצורה דומה נפגעו גם יחידות צה"ל שעליהן ירו הטנקים הישראליים בשוגג וגרמו ל-6 הרוגים). אולם אסור לתת לעובדות מצערות אלה להסיט את הוויכוח מהשאלה העיקרית: מי כאן התוקפן ומי יצא למלחמת התגוננות?

רכבות המפגינים ברחובותיה של לונדון לא יצאו נגד ממשלתם, שמטוסיה הרסו עד היסוד ערים שלוות (ללא יעדים אסטרטגיים) בגרמניה (כמו דרזדן למשל), במהלך מלחמת העולם השנייה – אך ורק כמעשה נקמה על ההתקפות הגרמניות על ערי אנגליה; ואיש לא יצא להתלונן על ארה"ב על שהטילה פצצות אטומיות על ערים שלוות ביפן. שכן זאת היתה מלחמה, ולצד המותקף היתה כל זכות לפעול למיגורו של הצד התוקף גם במחיר מותם של מאות אלפים מקרב אזרחיו.

ההמונים שהפגינו בפריז נגד ישראל ובהם מוסלמים רבים מאלג'יריה, לא זכרו משום מה את שרשרת פשעי המלחמה שביצע הצבא הצרפתי נגד כפרים וערים במהלך המלחמה באלג'יריה; כשם שהספרדים נמנעים מלהזכיר את השנאה

העצמית שמאפיינת את אומתם ושאפשרה לספרדים לרצוח רבבות מבני עמם במהלך מלחמת האזרחים, בשנות ה-30 של המאה שעברה.

אולם אין כוונת כותב שורות אלה למצוא הצדקה לפעולות צה"ל על ידי הוקעתם של מחוללי פשעים של רצח-עם בקרב עמים אחרים. הדוגמאות הללו הובאו רק כדי להצביע על הצביעות העוטפת מדינות נאורות ודמוקרטיות בכל מקרה שבו מדובר ביהודים, ואין בינן לבין התנהלותו המתחשבת והמוסרית של צה"ל ולא כלום.

לגופו של עניין יש לחזור ולהדגיש, כי פשעים של רצח-עם לא בוצעו על ידי חיילי צה"ל בשום אופן. השאלה המוסרית האמיתית שיש לשאול היא מי כאן התוקפן ומי מממש את זכותו להגנה עצמית. על פי עקרונות החוק הבין-לאומי, התנהלותו הצבאית של צה"ל היתה בהתאם לרוח החוק ומשום כך יש לראות בה התנהלות הגנתית בלבד.

מובן שיש להצטער על כל אזרח פלסטיני שנפגע במהלך הקרבות. צה"ל, שלא כמו צבאות אחרים, הזהיר מראש את דיירי הבתים שמהם נורתה אש נגד חייליו, שעליהם לפנות את הבתים; הכנסתן של שיירות מזון ועזרה רפואית אופשרה תוך כדי הקרבות, והוחלט כאמור על הפסקה בפעילות הצבאית לכמה שעות בכל יום, רק כדי לאפשר לאזרחים להצטייד במזון. להתנהגות מוסרית כזאת של צה"ל אין אח ודוגמה בעולם. די אם ניזכר בהתנהלותו של הצבא הרוסי בצ'צ'ניה או ברבבות האזרחים שנהרגו במהלך הפעילות הצבאית של ארה"ב בעיראק – על מנת לעמוד על מלוא מוסריותו של צה"ל.

הפגיעה ביחסי החוץ של ישראל בעקבות המבצע

- ♦ מועצת הביטחון כונסה בתחילת ינואר 2009, על פי בקשתה של לוב, להחליט על הפסקת אש מיידית. אולם ארה"ב הטילה וטו על ההצעה.
- ♦ ב-8 בינואר קיבלה מועצת הביטחון החלטה (מס' 1860) הקוראת להפסקת אש מיידית ולנסיגה מלאה של צה"ל מהרצועה. ההחלטה התקבלה כיוון שארה"ב נמנעה מהצבעה. ישראל הודיעה שלא תציית להחלטה כל עוד נמשך ירי החמאס לעבר ערי ישראל.
- ♦ ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, יצא בשצף קצף נגד ישראל, האשים אותה ברצח-עם ותבע את גירוש מהאו"ם.
- ♦ נשיא ונצואלה, הוגו צ'אווס, הגדיר את הפעולה כשואה ורצח-עם וגירש את כל צוות השגרירות הישראלית.

- ♦ כמו כן הודיעו על ניתוק יחסים: מדינת בוליביה (הנשיא שלה קרא לשלול משמעון פרס את פרס הנובל לשלום...), מאוריטניה וקטאר.
 - ♦ סוריה הודיעה כי היא משעה את שיחות השלום עם ישראל.
 - ♦ איראן הודיעה שתתבע את ישראל לדין בפני בית הדין הבין-לאומי בהאג.
 - ♦ מדינות ערב המתונות (מצרים וסעודיה) נתנו גיבוי שקט לפעילותו של צה"ל, והנשיא המצרי, כמו גם שר החוץ שלו, גינו בפומבי את החמאס והאשימו אותו בגרימת המלחמה.
 - ♦ בצד דרישות תקיפות של פורומים מדיניים בין-לאומיים, כמו שרי החוץ של האיחוד האירופי וקבוצת ריו (המאגדת 23 מדינות דרום אמריקניות), שקראו להפסקה מיידית של הקרבות ולנסיגת צה"ל מהרצועה – היו מדינות כמו ארה"ב, קנדה, גרמניה, צ'כיה, דנמרק ואוסטרליה, שצידדו בזכותה של ישראל להגנה עצמית.
 - ♦ ראשי שש מדינות אירופיות (הנזכרים לעיל) הגיעו לביתו של ראש הממשלה בירושלים, ב-18 בינואר 2009, כדי להביע תמיכה בישראל.
 - ♦ נשיא ארה"ב היוצא הביע את תמיכתו בזכותה של ישראל להגנה עצמית, ושרת החוץ ציפי לבני חתמה בווישינגטון עם שרת החוץ האמריקנית קונדוליסה רייס – על הסכם (בשיתופה של נאט"ו) למניעת הברחות של אמצעי לחימה לרצועת עזה.
 - ♦ ההסכם הניב פירות מידיים כאשר אונות מלחמה אמריקניות עצרו ספינה איראנית טעונת נשק, שהיתה בדרכה לאחד מנמלי לבנון או סוריה. האונייה הופנתה לקפריסין ושם פורק מטענה הצבאי.
- כותרות צנועות בלבד הופיעו בעיתונות העולם לאחר שאנשי חמאס שדדו כ-200 טון מזון ממחסני אונר"א (5 בפברואר 2009), ומנעו בכך חלוקה צודקת של המזון לאוכלוסייה. אונר"א השעתה את הסיוע עד להחזרת המזון השדוד.

האם מבצע עופרת יצוקה השיג את מטרותו?

- ♦ מנהיגי חמאס הבינו את חומרת האסון שהביאו על האוכלוסייה שלהם, כשיצאו ממחבואיהם בתום הקרבות וראו את ההרס שנגרם בעטיים. אין ספק כי בכך הושג מחדש כושר ההרתעה הישראלי.
- ♦ אולם קיים הבדל מהותי ועקרוני בין עמדת חמאס בעזה הנצורה והמופגזת לבין עמדת ההנהגה הפוליטית (בראשותו של חאלד משעל) היושבת לבטח בבירה הסורית. הדים לכך נשמעו בפגישתם של נציגי עזה, אחמד יוסף –

יועצו של איסמעיל הנייה, וראזי חאמד – דובר הממשלה, עם הנהגת דמשק: "המתתם אסון כבד והרג על עזה", הם אמרו. הנהגת דמשק נותרה קיצונית יותר ומנעה פעמים רבות השגת הסכם עם חמאס עזה.

♦ ממשלת ישראל נמנעה במכוון מלהכריז על מטרתו הסופית של המבצע, ומעולם לא הוזכר כמטרה כזאת חיסולו של משטר החמאס ברצועה. במקרה שהיו התבטאויות ממין זה, הן התייחסו לרצון להפסיק את הירי לעבר ישראל ולהביא לשחרורו של גלעד שליט. המשא ומתן שהתקיים במחצית פברואר בקהיר, נועד להשיג אותה הפסקת אש מלאה, ולסיים סופית את ההתמקחות על מספר וסוג האסירים הפלסטינים שישוחררו תמורת שחרורו של גלעד.

♦ היו אמנם בקרב הציבור הישראלי (בעיקר בחלק הימני של הספקטרום הפוליטי) שדרשו להגיע להכרעה ולפירוק שלטונו של החמאס ברצועה. אולם מעשה כזה היה מעמיד את ישראל אל עמוד הקלון הבין-לאומי בצורה שלא ניתן היה לתקנה. גם כך הועמדה ישראל בפני משימה כבדה ביותר: להצדיק את פעולותיה בעזה בפני דעת הקהל העולמית.

♦ זאת ועוד: ישראל נכשלה כבר פעם אחת בניסיונותיה להכתיב שלטון כרוחה על מדינה אחרת: הכוונה היא להסכם השלום שחתמה עם באשיר ג'מאיל בלבנון, לאחר שאפשרה את בחירתו לנשיא. כידוע ההסכם לא החזיק מעמד, והוא לימד את ישראל כי אסור לה להתערב בחייה הפנימיים של מדינה אחרת. הלחשים בדבר שיתוף הפעולה בין ישראל לרשות הפלסטינית, בכל הנוגע להכרעתו של שלטון החמאס (כולל תיאום עמדות עם הרשות בכל הנוגע לעימות עם החמאס ברצועת עזה), די היה בהם כדי לקומם את דעת הקהל ברצועה נגד כל שינוי מדיני, גם אם העם נאנק תחת שלטונו הדורסני של החמאס.

♦ עם סיום הקרבות החלו להופיע ידיעות מדאיגות על מסע הנקמנות של החמאס נגד פעילי הרשות לשעבר, ונגד כל מי שנחשד בעזרה לישראל. למעלה מ-20 חשודים כאלה נרצחו, ועשרות רבות עונו ונורו ברגליהם. ההתנהגות הברברית הזאת איננה זוכה כמובן לגינוי בעולם, כמו גם ההחרמות של מזון ושמיכות ממחסני אונר"א שביצעו כאמור אנשי החמאס.

♦ יהיו תוצאות מבצע "עופרת יצוקה" אשר יהיו, בפני ישראל ניצבה מיידית משימה כבדה של שכנוע העולם בצדקת דרכה ובמוסריות פעולתו של הצבא הישראלי.

השופט גולדסטון חוזר בו מהאשמותיו

במכתב ששיגר השופט ריצ'רד גולדסטון לעיתון "וושינגטון פוסט" בסוף חודש מרס 2011, הוא חוזר בו מהאשמתה של ישראל בפשעי מלחמה בעזה: "אילו ידעתי אז מה שאני יודע עכשיו, דו"ח גולדסטון היה מסמך שונה" – כתב. הוא הודה כי הפשעים שביצע החמאס ב"עופרת יצוקה", ביניהם ירי רקטות ללא הבחנה לעבר מטרות אזרחיות היו מכוונים, בעוד שהסתבר שאזרחים פלסטינים לא הפכו ליעד מכוון של מדיניות ישראלית. הוא הדגיש כי ישראל חקרה למעלה מ-400 האשמות על התנהגות פסולה בעזה, ואף הפיקה מסקנות במקרים שבהם הייתה התנהגות פסולה, בעוד החמאס לא ביצע שום חקירה של שיגור רקטות ופצצות מרגמה נגד ישראל. לטענתו העדר שיתוף הפעולה של ישראל עם הוועדה, מנע ממנה להגיע למסקנות יותר מאוזנות. הוא רק שכח לציין כי הוועדה בראשותו הוקמה על ידי המועצה האנטי ישראלית לזכויות האדם של האו"ם, במטרה ברורה להפליל את ישראל, וכי כל ניסיון (שנעשה על ידי כמה ישראלים) לאזן את התמונה נדחה מראש על ידי חברים בוועדה. הנזק שגרם הדו"ח של גולדסטון לישראל, ברחבי העולם כבר נעשה, וספק רב הוא אם פרסום מכתב החרטה ימצא את אותו ההד בתקשורת העולמית, כפי שמצא הדו"ח בשעתו.

מצב היחסים עם החמאס בסוף 2009 היה כדלקמן:

- ♦ החל משא ומתן אינטנסיבי בתיווכה של קהיר להשגת הפסקת אש ארוכת טווח (ישראל דרשה ללא הגבלת זמן, נציגי החמאס התעקשו על שנה).
- ♦ ישראל דרשה לקשור את שחרורו של גלעד שליט כחלק מחבילת ההסכם. ואילו החמאס דרש להפריד בין השניים: הפסקת אש תמורת פתיחה ללא תנאי של כל המעבירים; שחרור גלעד שליט כחלק נפרד של חילופי השבויים.
- ♦ בנושא חילופי השבויים החמאס העלה דרישות לשחרור מאות (אולי עד אלף) אסירים, מהם רבים עם דם על הידיים – בתמורה לשחרורו של גלעד שליט. עד היום נמשך המשא ומתן.
- ♦ בינתיים חודשו ההברחות במנהרות של ציר פילדלפי והוכנסו לשימוש טילי גראד משופרים, שהם ודומיהם המשיכו להטריד את יישובי עוטף-עזה. מיום הפסקת הקרבות ועד 1 במארס 2009, נורו אל עבר היישובים למעלה מ-100 טילים!

חידוש מינויו של ג'ורג' מיטשל כנציגו האישי של נשיא ארה"ב אובמה

עם סיום הקרבות הודיע נשיא ארה"ב אובמה על מינויו של הסנטור לשעבר, ג'ורג' מיטשל, לנציגו האישי כמתווך בין ישראל לפלסטינים. מיטשל החל לבקר באזור במטרה להביא את שני הצדדים לשולחן המשא ומתן, על פי ההבנות שהושגו בין שרת החוץ ציפי לבני לבין הנציגים הפלסטינים.

ההבנות הללו לא פורסמו מעולם, כל מה שידוע הוא כי הנשיא הפלסטיני מחמוד עבאס הסכים להתחיל במשא ומתן ללא תנאים מוקדמים. כפי שנראה להלן, לא כך היו הדברים כשהחלו המגעים לחידוש המשא ומתן עם ממשלת נתניהו.

אולם בינתיים נבחרה ממשלה חדשה בראשותו של בנימין נתניהו (אביב 2009), ששינתה באורח דרסטי את עמדותיה של ישראל כלפי התנאים לחידוש השיחות ולגבי תוכנן כפי שמפורט להלן.

סיכום עמדות הצדדים עד לבחירות 2009

העמדות הישראליות לגבי ההסדר המדיני הסופי

- ♦ הסכמה להקמת מדינה פלסטינית מפורזת (עם ערבויות בין-לאומיות) בשטחי יש"ע.
- ♦ צירוף גושי ההתיישבות היהודיים הגדולים לשטחה של מדינת ישראל.
- ♦ הצעת שטחים חלופיים בתמורה לגושי ההתיישבות שיסופחו לישראל.
- ♦ הצבת כוח בין-לאומי קבוע לאורך בקעת הירדן.
- ♦ ירושלים תישאר בלתי-מחולקת. שכוונתיה הערביות יהוו את בירת המדינה הפלסטינית, וכל יתרת השטח תהיה בירת ישראל.
- ♦ הר הבית, הכותל המערבי וכנסיית הקבר – ינוהלו במשותף על ידי נציגי שלוש הדתות העיקריות.
- ♦ ישראל תשתתף, יחד עם כל הקהילייה הבין-לאומית, בשיקום הפליטים הפלסטינים: במקומות שבהם הם מתגוררים עתה, במדינה הפלסטינית או בארצות שאליהן הם יהגרו (בהתאם לחוקי ההגירה של כל מדינה – כולל ישראל).
- ♦ ישראל תשתתף, יחד עם כל הקהילייה הבין-לאומית, בשיקום כלכלתה של המדינה הפלסטינית, ותשתף עמה פעולה בפיתוח מקורות תעסוקה ובהעלאת רמת החיים של התושבים.

העמדות הפלסטיניות לגבי ההסדר המדיני הסופי

- ♦ הקמת מדינה פלסטינית בכל חלקי יש"ע (ללא התייחסות לנושא הפירוז ובקעת הירדן).
- ♦ ריבונות פלסטינית על כל מזרח ירושלים והר הבית, עם מעמד מיוחד לישראל ליד הכותל המערבי.
- ♦ זכות שיבה פיזית לכל פלסטיני שיחפוץ בכך, לביתו ולנחלתו בכל שטחה של ארץ-ישראל המערבית. לאחרים יוצעו פיצויים.

העמדה האמריקנית לגבי ההסדר המדיני הסופי

ראו נאומו של שר החוץ האמריקני קולין פאוול.

עידן ממשלת נתניהו

ביום 31 במארס 2009, הושבעה בכנסת ממשלה חדשה בראשות בנימין נתניהו. כיוון שמנהיגת "קדימה", ציפי לבני, סירבה להצטרף מבלי שתובטח לה רוטציה בראשות הממשלה, הוקמה ממשלה ימנית, שרק צירופה של מפלגת העבודה ומינויו של אהוד ברק לשר הביטחון איזן אותה במקצת. הביקורת הציבורית על הממשלה הימנית וכן לחצה של מפלגת העבודה הביאו את נתניהו להודיע (בנאום באוניברסיטת בר-אילן ביום 14 ביוני 2009) כי הוא בעד שתי מדינות לשני עמים. אולם כדי לרכך הצהרה זו באוזניהם של תומכיו מימין, הוא הוסיף כמה הסתייגויות:

- (א) המדינה הערבית תהיה מפורזת לחלוטין עם חופש טיסות של חיל האוויר הישראלי מעל לשטחה.
- (ב) הרשות הפלסטינית תכיר במדינת ישראל כמדינת העם היהודי.
- (ג) ירושלים לא תחולק ותישאר בריבונות ישראל.
- (ד) הבנייה במזרח ירושלים ובגושי ההתיישבות לא תיפסק, גם כדי לענות על הגידול הטבעי בכל יתר ההתנחלויות.

הדרישה להכרה בישראל כמדינת העם היהודי, שלא הועלתה כסיעון ישראלי בעבר (מנהלי המשא ומתן, מימי הסכמי אוסלו ועד היום, הסתפקו בהכרת הפלסטינים בעצם קיומה של מדינת ישראל), נדחתה מכול וכול על ידי הצד הפלסטיני (גם המיעוט הערבי בישראל דורש להפוך את ישראל ל"מדינת כל אזרחיה" ובעקבות כך לבטל את חוק השבות). לדידם של הפלסטינים, הכרה בישראל כמדינת העם היהודי תשים קץ לדרישתם להכרה ב"זכות השיבה".

כך החל להתגלגל כדור התנאים המוקדמים בין שני הצדדים. מיטשל המשיך במפגשים במטרה למצוא בסיס של הבנה התחלתית שתאפשר להם לקיים ועידת פסגה בווינגטון, אולם כאן הושם מוקש לרגליו דווקא על ידי הנשיא אובמה: בעוד הנשיא מחמוד עבאס הסכים כאמור לקיים משא ומתן עם שרת החוץ ציפי לבני, ללא תנאים מוקדמים, הציב הנשיא האמריקני תנאים מקדימים שלמעשה הכשילו מלכתחילה כל אפשרות לפתיחת משא ומתן כזה:

הנשיא הודיע (בנאומו המפורסם בקהיר, ב־4 בספטמבר 2009) כי הוא דורש הקפאה מוחלטת של כל הבנייה בשטחים, כולל בגושי ההתיישבות שאושרו בשעתו על ידי הנשיא בוש ובמזרח ירושלים. תמורת זאת יחויבו מדינות ערב לעשות מחוות כלפי ישראל: התרת טיסות ישראליות מעל התחומים האוויריים שלהן, ופתיחת משרדי אינטרסים ישראליים במדינות כמו סעודיה והאמירויות של המפרץ הפרסי.

הדרישה להפסקת הבנייה היתה פופולרית ביותר בקהילה הבין-לאומית, שכל כולה צידדה ברעיון, והיא מקובלת גם על החלק הארי של האוכלוסייה היהודית בישראל. אלא שההצהרה הזאת התוותה קו התחלה שהפלסטינים לא יכלו לדרוש פחות ממנו, ואילו ישראל לא יכלה לקבלו, בהסתמך על מכתב ההבנות (בעניין גושי ההתיישבות) של הנשיא בוש המצוי בידה, ועל הטיעון שיש להתחשב בצורכי הגידול הטבעי של המתנחלים.

הדבר הביא בהכרח לקיפאון, כשמדינות ערב מתנות את הנורמליזציה בהקפאה מלאה של הבנייה.

כדי להתגבר על הקיפאון וליצור מראית של תחילת משא ומתן, הזמין הנשיא אובמה את שני המנהיגים למפגש בניו יורק (ולא בווינגטון, כנהוג) וזאת לרגל כינוס עצרת האו"ם (ולא כאירוע העומד בפני עצמו). המפגש נערך ביום 22 בספטמבר 2009, אך לא הניב כל תוצאות.

הנשיא הבין כי דרישותיו האולטימטיביות משני הצדדים יידחו, ולכן הסתפק בריכוך המסקנות כדלקמן:

(א) הדיבורים על כך שהמפגש בניו יורק יסמן את "השקת התהליך המדיני" הצטמצמו לתיאור המפגש כ"חידוש השיחות".

(ב) הדרישה ל"הקפאה מוחלטת של הבנייה בהתנחלויות" הפכה להסכמה על "ריסון הבנייה".

(ג) לוח הזמנים הנוקשה שהנשיא אובמה הודיע כי יחייב בו את השליח שלו ואת הצדדים – לא הוזכר כלל.

(ד) הדרישה להקפאת הבנייה במזרח ירושלים לא הוזכרה כלל.

(ה) הדרישה לכינון נורמליזציה עם העולם הערבי, אף היא לא הוזכרה כלל.

בתום המפגש, שהוגדר על ידי התקשורת האמריקנית ככישלון חמור של הנשיא, נאם אובמה בעצרת הכללית ב-23 בספטמבר. בנאומו אמר: "אנחנו קוראים לפלסטינים להפסיק את ההסתה נגד ישראל ואנו ממשיכים להדגיש כי ארה"ב לא תקבל את הלגיטימיות של המשך ההתנחלויות של ישראל. הגיע הזמן לפתוח מחדש במשא ומתן – בלי תנאים מוקדמים – שיעסוק בסוגיות הסדר הקבע: ביטחון לישראלים ולפלסטינים, גבולות, פליטים וירושלים. המטרה ברורה: שתי מדינות החיות זו לצדה של זו בשלום ובביטחון – מדינה יהודית בישראל, עם ביטחון אמיתי לכל הישראלים; ומדינה פלסטינית עצמאית בת-קיימא, בעלת רצף טריטוריאלי, שתשים קץ לכיבוש שהחל ב-1967, ותגשים את הפוטנציאל של העם הפלסטיני. בעודנו חותרים למטרה זו עלינו גם לחתור לשלום בין ישראל ללבנון, בין ישראל לסוריה, ולשלום רחב בין ישראל לשכנותיה הרבות."

בכך ביטל הנשיא את ההצהרה שהביאה להתעקשות הפלסטינים להתחיל את השיחות רק לאחר הקפאה מוחלטת של ההתנחלויות, ותמך בהתעקשותה של ישראל שהערבים יכירו בה כמדינת העם היהודי.

הסנטור מיטשל קיבל הוראה לחזור מיד למזרח התיכון ולקדם את המפגשים בין הצדדים ברוח נאומו של הנשיא.

בינתיים החלה ממשלת ישראל לקדם מדיניות התומכת בהחלטתו של ראש ממשלת פלסטין, סלאם פיאר, לפתח דה-פקטו את הכלכלה של המדינה (בינתיים רק ביהודה ושומרון), ונעשים מאמצים לקדם את הצמיחה, להקטין את הביורוקרטיה לסלק מחסומים, וכדומה. אולם יחד עם זאת אוכזבה ישראל מהצהרתו של ראש הממשלה הפלסטיני פיאר בדבר הכרזה חד-צדדית על הקמת מדינה פלסטינית ב-2011. יו"ר הרשות אבו-מאזן הסתייג כליל מהרעיון, ואף ביטא זאת בפומבי בראיונות שנתן בתקשורת. כמו כן, בנאומו בפני המועצה המהפכנית של הפת"ח (24 באפריל 2010), הדגיש היושב ראש כי: "הגוף היחיד המוסמך לקבל החלטות עבור העם הפלסטיני הוא אש"ף, ולא הממשלות כמו גם לא הפלגים הם בעלי ההחלטה." הצהרות אלה לא מונעות מפיאד לחזק את הפעילות האנטי-ישראלית בגדה, כחלק מהדגשת העצמאות הפלסטינית בשטח: הוחל בהחרמת סחורה ישראלית שיוצרה בהתנחלויות ועד קריאה לכל העובדים הפלסטינים להפסיק את עבודתם בהתנחלויות.

נסיעה נוספת של ראש הממשלה נתניהו למפגש עם הנשיא אובמה בתחילת נובמבר 2009, הפכה לאירוע משפיל, כאשר עד לרגע יציאתו של נתניהו לארה"ב לא היה ידוע שאכן תתקיים פגישה; הפגישה נערכה בשעות המאוחרות של הלילה, ללא צלמים וללא מסיבת עיתונאים, ולא פורסם דבר מתוכן השיחות. בעקבות הלחץ האמריקני קיבלה ממשלת ישראל, ב-25 בנובמבר 2009,

החלטה להקפיא ל-10 חודשים את הבנייה בשטחים, חוץ מבירושלים. הפלסטינים, שהתעודדו מהלחץ האמריקני להפסקת הבנייה, התעקשו על כך שהבנייה תופסק גם בעיר הבירה.

המשך התיווך של הסנטור מיטשל

לקראת סוף חודש ינואר 2010 חידש הסנטור מיטשל את מסע הדילוגים שלו בין ישראל לרשות הפלסטינית, וזאת לאחר שהנשיא אובמה הודה כמה ימים לפני כן כי הוא מאוכזב מהקיפאון בתהליך השלום במזרח התיכון. נודע כי הממשל האמריקני היה מעוניין לחדש את השיחות גם ללא הקפאה מלאה של הבנייה בהתנחלויות, צעד שהרשות הפלסטינית התנגדה לו בתכלית. בעקבות כך הודיעה הרשות הפלסטינית כי לא תגיע לשיחות.

בעקבות משא ומתן נוסף, הושגה הסכמה לפתיחה של "שיחות קרבה", קרי שני הצדדים יישבו במקומות נפרדים (ירושלים ורמאללה) והמתווך מיטשל יתרוצץ ביניהם. וכך, אחרי 17 שנים של קשר ישיר בין ישראל לרשות הפלסטינית, אחרי שלחצה על עריכת מסמכי שלום והכנה רבים – הגיעו היחסים עם הרשות הפלסטינית לנקודה שבה אין הצדדים מוכנים כלל לשבת יחד. כך החלו "שיחות הקרבה" להתנהל במתכונת הידועה מתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת, והן חודשו במאי 2010. להלן עמדות שני הצדדים לקראת פתיחת השיחות:

מעמד ירושלים

העמדה הישראלית: בירת ישראל לא תחולק, אבל יש הסכמה להיכנס לשיחות על בסיס עמדות הפתיחה.

העמדה הפלסטינית: ירושלים תהיה בירת המדינה הפלסטינית כולל שליטה מלאה על הר הבית. שכונות העיר יחולקו: השכונות היהודיות יסופחו לישראל והערביות למדינה הפלסטינית.

הגבולות

העמדה הישראלית: הגבולות ניתנים למשא ומתן בהתחשב בצורכי הביטחון של ישראל ובעובדות בשטח בתחום ההתיישבות.

העמדה הפלסטינית: נסיגה ישראלית לגבולות 1967, תוך נכונות להחלפת שטחים תמורת גושי ההתיישבות היהודיים. פרט לגושים המוזכרים, פירוק כל ההתנחלויות האחרות.

הקמת מדינה פלסטינית

העמדה הישראלית: תמיכה בהקמת מדינה פלסטינית ובלבד שתהיה מפורזת, מחויבת להסדרי ביטחון ומכירה בישראל כמדינתו של העם היהודי. העמדה הפלסטינית: דרישה לקבל שטחים בגודל זהה ובאיכות זהה לשטחים שישראל תקבל במסגרת גושי ההתיישבות.

זכות השיבה

העמדה הישראלית: שיבת פליטים רק לתחומה של המדינה הפלסטינית לאחר שזו תקום. העמדה הפלסטינית: דרישה לשיבה סמלית של כמה אלפי פליטים לשטחה של ישראל, ואישור לקליטתם של פליטים בשטחי המדינה הפלסטינית.

פירוז

העמדה הישראלית: על המדינה הפלסטינית להיות מפורזת כדי שלא תהווה סכנה לביטחון מתמדת לישראל. העמדה הפלסטינית: נכונות לפירוז השטחים יחד עם החזקת כוח משטרי ומנגנוני ביטחון לשמירת הסדר הציבורי והביטחון הכללי.

סידורי ביטחון

העמדה הישראלית: הבטחת סידורי ביטחון אפקטיביים והמשך קיום נוכחות של הצבא הישראלי על הירדן. העמדה הפלסטינית: עד להקמת המדינה הפלסטינית – נוכחות כוח בין-לאומי.

הניסיון לנתק את הר הבית מעברו היהודי

במסגרת הוויכוח עם הפלסטינים על מעמדו הדתי של הר הבית, נעשה ניסיון מכוון ומרושע להכחיד כל זכר ארכיאולוגי יהודי מהר הבית. ב-1931 ערך המופתי הירושלמי ועידה מוסלמית בירושלים, שבמהלכה הפך לפתע הר הבית לאתר קדושה עתיק של המוסלמים. עד אז היתה ההתייחסות המוסלמית להר מקרית ושולית בלבד, ונשענה על האגדה שממקום זה עלה הנביא מוחמד על סוסו לשמים.

לעומת אי-אזכורה של ירושלים בקוראן, היא מוזכרת מאות פעמים בכתבי הקודש היהודיים. הקשר היהודי להר הבית ולירושלים מוטבע עמוק גם במסורת הנוצרית. אולם הפוליטיקאים המוסלמים החליטו לערוך מתקפת הכחשה על

הקשר הזה. ניתן לשמוע מפי אנשי דת מוסלמים רבים, לרבות השיח' ראאד סלאח, מנהיג הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל – כי לעם היהודי לא היה מעולם כל קשר עם ההר הקדוש.

כיוון שרחבת הבית על שני המסגדים שלה הפכה לאזור אקס-טריטוריאלי בשליטת הוואקף המוסלמי – אין לדעת אילו חפירות נערכו מטעמו בהר ואילו ממצאים התגלו בחפירות הללו. אולם בחינה מדוקדקת של העפר שהוצא מהחפירות הללו, על ידי ארכיאולוגים ישראלים, מצביע על ממצאים רבים (אמנם קטנים מאוד ובחלקם שבורים ומקוטעים) הקושרים את המקום לתקופה הישראלית. על רקע המציאות הזאת נערכה בירושלים מסיבת עיתונאים, בנובמבר 2009, כדי להציג בפני הציבור את היצירה שנכתבה על ידי נציגים בכירים של שלוש הדתות העיקריות, על הר הבית, תחת השם: "במקום שבו השמים והארץ נפגשים". נשיא אוניברסיטת אל-קודס, פרופ' סרי נוסייבה, שכתב פרק מאלף בספר, הגיע למסיבה אך סירב בכל תוקף לדבר. הסיבה לכך היתה תוכן הפרק שהוא כתב בספר ושעורר את זעמם של הגורמים הקיצוניים במחנה האסלאמי. בין יתר המובאות בפרק הזה ניתן לצטט את הבאים, להלן:

"האל העניק קדושה לארץ כנען והועיד אותה לבני ישראל. המקדש האגדי של ירושלים יכול להיות הנקודה שבה שכנה השכינה ושם שירתו הכהנים את האל". בהקשר לביקורו של הנביא מוחמד בהר הבית, מציין נוסייבה שהוא הגיע למקום דווקא בגלל קדושתו ליהודים ולנוצרים. לטענתו, "המסע של מוחמד לחרם א-שריף נועד ליצור אחדות בין היהדות לאסלאם, בין כל המאמינים האמיתיים באלוהים". כאמור המנהיגים המוסלמים, כבר בימי המופתי הירושלמי, טענו כי הפלסטינים קדמו ליהודים בארץ-ישראל. נוסייבה יוצא נגד הקביעה הזאת. לסיכום מחלוקת זאת מפורטות שתי הגישות השונות להר הבית:

♦ המסורת היהודית טוענת כי על ההר מונחת אבן השתייה שעליה הושתת העולם. על ההר עקד אברהם אבינו את בנו יצחק (המוסלמים טוענים כי הוא עקד את ישמעאל ליד אבן הפעפה בִּמְפָּה); שני בתי המקדש נבנו על הר הבית. הכותל הוא שריד המקדש שנחרב בידי המלך טיטוס בשנת 79 לספירה.

♦ המסורת המוסלמית טוענת כי מסגד אל-אקצה הוקם עם בריאת העולם. הח'ליף עומר אֵבֵן כיתאב בנה את מסגד כיפת הסלע במאה השביעית. משם עלה השמימה הנביא מוחמד. בתי המקדש היהודיים לא היו קיימים כלל על ההר. הכותל הוא חלק ממסגד אל-אקצה.

(*"פסוקי נוסייבה"*, מאמרו של שלום ירושלמי, *'מוספשת' של "ידיעות אחרונות"*, 27.11.09).

דו"ח גולדסטון

ב-3 באפריל 2009 מונה השופט ריצ'רד גולדסטון (משפטן יהודי מדרום אפריקה), על ידי הוועדה לזכויות האדם של האו"ם, לעמוד בראש צוות הבדיקה של האו"ם למבצע "עופרת יצוקה".

הוועדה לזכויות האדם הוקמה על ידי האו"ם ב-1947, במטרה לנסח הכרזה אוניברסלית בדבר זכויות האדם, שהתקבלה בעצרת האו"ם ב-1948. ההכרזה היא מסמך היסוד של הקהילה הבין-לאומית על זכויות האדם והאזרח, ומתארת את זכויות האדם היסודיות שצריכות לחול בכל המדינות החברות באו"ם. נוסח ההכרזה אושר על ידי מדינת ישראל.

ההכרזה עצמה, בהיותה החלטה של העצרת הכללית של האו"ם, היא בגדר המלצה בלבד, ואין לה תוקף משפטי. אולם למרות זאת, תוכן ההכרזה משמש בסיס לעקרונות משפטיים מחייבים במישור הבין-לאומי. במשך השנים השתלבו בוועדה נציגים של מדינות טוטליטריות (כמו לוב, איראן, סוריה) שהחלו להשתמש בה ככלי התקפה על ישראל בעקבות הכיבוש של הגדה המערבית ורצועת עזה במהלך מלחמת ששת הימים.

לא ייפלא אפוא על כי הוועדה מיהרה להקים את ועדת הבדיקה הזו בהרכב שהיה מראש אנטי-ישראלי ובעל דעה קדומה נגדה. למעשה מסקנות הוועדה היו ידועות מראש, עוד לפני שהחלה בבדיקה.

ב-15 בספטמבר 2009, הציגו חברי הוועדה את הדו"ח (בן 575 עמודים) בפני העיתונות, והמליצו להעביר את הממצאים לבית הדין הבין-לאומי לפשעי מלחמה בהאג ולדיון במועצת הביטחון. כמו כן קראו חברי הוועדה לחברות בוועדה לזכויות האדם, לבחון אפשרויות לפתיחת חקירות פליליות נגד האחראים למלחמה, מדינאים וקציני צבא, במסגרת החוק האוניברסלי המאפשר לפתוח בחקירות כאלה באותן מדינות שבהן תקף החוק האוניברסלי (של פגיעה בזכויות האדם גם מחוץ לגבולות אותה מדינה – כמו למשל בספרד).

מסקנות הוועדה

- ♦ ישראל לא קיימה את הוראות אמנת ז'נבה, לרבות הריגה בכוונה תחילה, עינויים, יחס בלתי-אנושי, גרימת סבל גדול בזדון לבני אדם והרס מאסיבי של רכוש.
- ♦ ישראל וגם הפלסטינים הפרו את החוק הבין-לאומי ואולי גם ביצעו פשעים נגד האנושות.

- ♦ ב-36 פעולות של צה"ל שחקרה הוועדה – היה שימוש באזרחים כמגן אישי ("נוהל שכן").
- ♦ צה"ל ירה במרגמות לעבר מסגד שבו שהו מאות פלסטינים בעת תפילה.
- ♦ בשלושה מקרים שנחקרו השתמשה ישראל בפצצות זרחן האסורות על פי אמנות בין-לאומיות: מתחם אונר"א, בית החולים אל-קורס ובית החולים אל-וופא.
- ♦ הוועדה מבטלת את יעילות ההודעות של צה"ל, באמצעות כרוזים ושיחות טלפון לאזרחים, להתרחק למרכזי הערים.
- ♦ הוועדה קראה להסרה מיידית של הסגר, היבשתי והימי, מעל רצועת עזה, לפתיחת המעברים לסחורות ולחומרים, לשיקום הבתים שנהרסו ולהתרת הדיג במרחק עד 20 מייל (30 ק"מ) מהחוף.
- ♦ הוועדה "המליצה" (אך לא תבעה) שהארגונים המחזיקים בגלעד שליט ישחררו אותו על בסיס עקרונות הומניטריים.
- ♦ הוועדה טענה שהיא ראינה 108 איש ועברה על יותר מאלף מסמכים ועדויות.

תגובת ישראל

- ♦ הרכב הוועדה מתחילתה היה מוטה נגד ישראל וחבריה חרצו את דינה של ישראל עוד לפני פתיחת הדיונים.
- ♦ משום כך החליטה ישראל לא לשתף פעולה עם הוועדה.
- ♦ כל העדויות בפני הוועדה כמו גם המסמכים שהוגשו לה, הוכנו מראש על ידי נציגי החמאס בצורה מעוותת ושקרית ולחברי הוועדה לא היתה כל אפשרות לוודא את אמיתותם.
- ♦ הוועדה התעלמה כליל משיטת הלחימה של החמאס, שהכריח אזרחים ובעיקר ילדים להיות חומת מגן ולאפשר ירי על חיילי צה"ל כשהיורים נחבאים מאחוריהם.
- ♦ הוועדה התעלמה לחלוטין מעובדת המיקוש של בתי ספר, מסגדים ובנייני ציבור, ומשימוש באמבולנסים להובלת לוחמים ואמצעי לחימה.
- ♦ צה"ל ידע בביטחון מלא כי כל הנהגת החמאס הסתתרה במרתפים של בית החולים המרכזי של עזה, ונמנע מלהתקיף את המקום בגלל היותו בית חולים.
- ♦ הוועדה התעלמה לחלוטין מהעובדה שצה"ל הכריז על הפסקת לחימה, כל יום לשלוש שעות, כדי לאפשר לתושבים להצטייד במזון וכדי לאפשר פריקת שיירות מזון שצה"ל אפשר להכניס לרצועה כל יום, ושנבזזו ברובן על ידי חיילי החמאס.

- ♦ המודיעין הישראלי גילה כי באותן השעות של הפסקת הלחימה, נהגו לוחמי החמאס להציב סוללות ירי של טילים ולהפעילן מרחוק לאחר תום הפסקת הקרבות, וזאת כדי להימנע מפגיעה חוזרת מיידית של צה"ל אל מקורות הירי.
- ♦ מעניין שהוועדה החליטה לדרוש מישראל להסיר את המצור מרצועת עזה ולא הזכירה ולו במילה אחת, כי ניתן לפתוח את הרצועה ללא כל הפרעה לכיוון סיני ומצרים, ולאפשר לתושביה להגיע משם לכל מקום בעולם. במקום זאת, סגירת המעבר למצרים מחייב את הפלסטינים להעביר סחורות דרך מנהרות.
- ♦ הוועדה שילמה מס שפתיים קצר לעובדה שיישובי עוטף-עזה סבלו במשך שמונה שנים מירי טילים ומרגמות שמספרן הגיע לאלפים, וזאת ללא כל התגרות מצדה של ישראל. ומה שחמור יותר, שהדבר נעשה לאחר פינוי גוש קטיף ומתן אפשרות לתושבי הרצועה לנהל את חייהם בשלום, כולל עם ישראל.
- ♦ העדים הישראליים המעטים, וכיניהם אביו של גלעד שליט, שבאו להעיד בפני הוועדה – גילו אצל חבריה חוסר עניין מופגן להקשיב לדבריהם או להתייחס אליהם בחיוב.

לאחר פרסום הדו"ח תבעה ישראל מהרשות הפלסטינית להתנגד להעברתו לדיון בעצרת האו"ם, וזאת בגלל חד-צדדיותו הבולטת. תחילה הסכים לכך הנשיא מחמוד עבאס, אולם לאחר לחצים פנימיים, בעיקר של מדינות ערב, הוא אישר להעבירו לדיון בעצרת האו"ם. הדיון בעצרת, אם כי איננו מחייב מבחינה משפטית, מהווה זירה נוחה למדינות ערב ולגוש המדינות הבלתי-מזדהות להעמיד את ישראל אל עמוד הקלון.

ואכן ב-5 בנובמבר קיבלה העצרת החלטה ברוב של 114 מדינות, 18 מתנגדות ו-44 נמנעות, הקוראת למזכיר האו"ם להעביר את הדו"ח למועצת הביטחון (שכן רק לה הסמכות המבצעית להורות לבית הדין הבין-לאומי לפשעים לפתוח בחקירה). עד 31 בדצמבר 2010 לא נעשו צעדים להביא את הנושא למועצת הביטחון כל עוד לא נבחנה האפשרות (של הדוחפים לעריכת דיון כזה) שארה"ב תטיל וטו על ההחלטות בנושא זה, אם יוגשו למועצה.

מסקנות

- ♦ ישראל ספגה פגיעה חמורה בתדמיתה הבין-לאומית, שכן הדו"ח ישמש מכאן ואילך כבסיס להאשמות, להפגנות של המיעוטים המוסלמים בארצות המערב, ויוסיף דלק לחוגי השמאל, האקדמיה והאינטליגנציה במערב העוינים את ישראל.

- ♦ הדו"ח עלול להשפיע על דעת הקהל בארה"ב, שתמיכתה בישראל מהווה את הנכס האסטרטגי החשוב ביותר שלה.
- ♦ ישראל טעתה בכך שלא הקימה ועדת חקירה מטעמה. מערכת הביטחון התנגדה אמנם לרעיון – שכן היה בו כדי להכיר רשמית בפשעים לכאורה שביצע צה"ל – אולם עובדה היא שעדויות שונות של לוחמים על התנהלות לא-ראויה של יחידים בצה"ל במהלך המבצע, ערערו את העמדה של מערכת הביטחון. סביר להניח כי חשיפת מעשים לא-ראויים על ידי כמה יחידים בצה"ל והענשתם היתה מסירה את הכתם שהעטה הדו"ח על צה"ל כולו.
- ♦ מניעת המשך ההליכים הבין-לאומיים נגד ישראל במוסדות האו"ם (מועצת הביטחון ובית המשפט הבין-לאומי) תהיה תלויה, מכאן ואילך, בנכונותה של ארה"ב להפעיל את יכולתה לעצור את הסחף על ידי הטלת וטו במועצת הביטחון. אולם למהלך כזה יש תמיד מחיר מדיני, ובימים שבהם נתונה ישראל בוויכוח קשה עם הממשל האמריקני על התנאים לחידוש המשא ומתן עם הרשות הפלסטינית (הפסקה מלאה של הבנייה בשטחים), ניתן להשתמש בנושא הווטו כמנוף אמריקני להשגת ויתורים ישראלים בנושא.
- ♦ לא ניתן אלא לחכות ולראות כיצד יתפתחו היחסים בין ישראל לארה"ב בסוגיות הקריטיות הללו.

ראש הממשלה בנימין נתניהו התייחס לדו"ח (15 בנובמבר 2009) בישיבת הממשלה וקבע:

- (1) הדו"ח וההחלטה של העצרת הכללית של האו"ם יפגעו קשות במלחמה בטרור, כיוון שהם ייתנו לגיטימציה מוחלטת לטרוריסטים שיורים על אזרחים או המסתתרים מאחורי אזרחים, ובסופו של דבר מטילים את האשמה על הקורבן הקם להגן על עצמו.
- (2) אם האו"ם יחליט להמשיך ולקדם את הדו"ח, הוא יפגע פגיעה חמורה במעמדו, כמוסד היכול לקבל החלטות אבסורדיות (כמו השוואת הציונות לגזענות) שירוקנו את סמכותו להשפיע על המהלכים הבין-לאומיים.
- (3) קידום הדו"ח יפגע מיידית בתהליך השלום, שכן ישראל לא תוכל להרשות לעצמה לקחת בעתיד סיכונים נוספים (כפי שעשתה כשנסוגה מגוש קטיף), אם תישלל ממנה הזכות להגנה עצמית.

בעקבות הצהרת ראש הממשלה החל משרד החוץ, בשיתוף עם הפרקליטות הצבאית ומשרד המשפטים, בקמפיין בין-לאומי, שמטרתו להוכיח לכל המעוניין כי התחקירים של צה"ל היו מקיפים וחסרי פניות. ואילו במשרד המשפטים הוקם כוח משימה מיוחד כדי להתמודד עם ההליכים המשפטיים הקשורים לראשי הממשל והצבא הישראליים, שעליהם מרחפת סכנת מעצר במדינות רבות (בדצמבר 2009 נמנעה ראש האופוזיציה ח"כ ציפי לבני לנסוע לבריטניה, כיוון שחיכה לה שם צו מעצר כזה), בשל שליטתה של ישראל בשטחים ובאירועים הצבאיים המתרחשים בהם.

הפצ"ר הציג באו"ם את תחקירי צה"ל בנושא "עופרת יצוקה"

הפרקליט הצבאי הראשי, האלוף אביחי מנדלבליט, הציג בתחילת חודש דצמבר 2009, בפני מומחים משפטיים בממשל האמריקני ובמטה האו"ם בניו יורק, את התחקירים שערך צה"ל בעקבות מבצע "עופרת יצוקה". התחקירים עסקו בטענות שהועלו נגד צה"ל בדבר פשעי מלחמה שבוצעו כביכול במהלך הלחימה בעזה. הוא טען כי התחקירים הללו מספקים מבחינה משפטית ולכן לא דרושה עוד ועדת חקירה ממשלתית, כפי שתבע השופט גולדסטון בדו"ח שלו.

במקביל ערך צה"ל בדיקות לעומק לגבי אותם 36 המקרים המופיעים בדו"ח גולדסטון ושבהם בוצעו כביכול פשעי מלחמה. הבדיקות שללו לחלוטין את ההאשמות ב-30 מן המקרים וששת הנותרים הוגדרו כטעויות שנעשו בשגגה.

עם זאת סוכם בצה"ל להקפיד יותר להבא על נהלים שיצמצמו פגיעה באזרחים בעת לוחמה באויב הפועל מתוך אוכלוסייה צפופה. כך יוכל בעתיד להוכיח כי פעל בהתאם לדיני המלחמה הבין-לאומיים.

שתי הערות סיכום

♦ בעוד כל הגורמים האנטי-ישראליים ברחבי העולם עושים כמיטב יכולתם לנצל את הדו"ח להכפשתה של ישראל ולדה-לגיטימציה שלה, פרסם צוות של העיתון "ידיעות אחרונות" תחקיר על שנות כהונתו של השופט גולדסטון בבית המשפט העליון לערעורים של ממשלת דרום אפריקה בתקופת האפרטהייד. מסתבר כי השופט נהג בחומרה יתרה כמעט בכל הערעורים שהובאו לפניו של שחורים אשר נידונו למוות. בהערות ובהבהרות לפסיקותיו

הוא טרח להדגיש את "חשיבות השמירה על הסדר הציבורי", מבלי לתת את דעתו על כך ש"הסדר הציבורי" הזה היה מעוות והפלה את שחורי העור במדינה. היתה זאת הזדהות מלאה עם משטר ה"אפרטהייד" שאותו בחר השופט גולדסטון לשרת (בתואנה שהוא ישנה מבפנים...), במקום להתנער באופן ברור מהמשטר ולעבור להגנתם של נאשמים שחורים.

♦ כמה פרשנים ישראלים (כמו ד"ר גיא בכור, "ידיעות אחרונות", 25 בנובמבר 2009) טוענים, כי הרעש והביקורת שהתעוררו בעולם בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" תרמו להעצמת יכולת ההרתעה של ישראל. המבצע הוכיח לערבים כי ישראל לא תהסס להגיב על כל פגיעה בה בכל הכוח שברשותה, גם במחיר התגובות השליליות למעשיה. משום כך טוב יעשו כל הארגונים, הקטנים והגדולים, אם ינצרו את אש ההתגרריות, שכן חלפה התקופה שבה ישראל נהגה במדיניות של הכלה (קרי ספיגת פגיעות ללא תגובה). השקט היחסי השורר מאז סיום המבצע באזור (טילים ופצ"רים נורים מדי פעם בפעם אל עבר יישובים בעוטף-עזה, וכן יריות ספוראדיות בחזית הצפון), מצדיקים (לפחות עד כתיבת שורות אלה) את ההנחה הזאת.

ההכרזה החד-צדדית על הקמת מדינה פלסטינית

כבר ב-1999 העלה יאסר ערפאת את הרעיון להכריז חד-צדדית על הקמת מדינה פלסטינית. אולם לנוכח מסע הסברה מוצלח שניהל ראש הממשלה דאז, בנימין נתניהו, נגד התוכנית – ערפאת נסוג. לנוכח הקיפאון במשא ומתן בין ישראל לרשות הפלסטינית, בסתיו 2009, כשהפלסטינים מסרבים לחזור לשולחן הדיונים כל עוד לא תהיה הפסקה מוחלטת של הבנייה בשטחים – העלה ראש הממשלה הפלסטיני סלאם פיאד (15 בנובמבר 2009) את הרעיון מחדש, כשטען במסיבת עיתונאים שערך ברמאללה, כי הבנייה המחודשת של מוסדות השלטון הפלסטיני (משרדי הממשלה העתידיים) הנעשית באותה תקופה בגדה המערבית, תביא להקמת מדינה פלסטינית דה-פקטו, ושההכרזה החד-צדדית עליה תהפוך לדבר מובן מאליו.

במסגרת התוכנית הזאת מתכננים הפלסטינים להקים בנק מרכזי ולהנהיג מטבע לאומי נפרד.

מיד לאחר סיום הכנת המשרדים תפנה הנהגת הרשות למועצת הביטחון (בתמיכת מדינות ערב ומדינות נוספות) ותבקש שיכירו בה כמדינה עצמאית בגבולות 1967 שבירתה ירושלים. בישראל התנגדו כמובן למהלך החד-צדדי ואיימו לפרום את כל הסכמי אוסלו, בעוד הרשות תלויה היום יותר מבעבר

בשיתוף הפעולה הכלכלי עם ישראל. כמו כן הושמעו ההצעות לספח רשמית את גושי ההתיישבות למדינת ישראל.

אולם הסתבר כי חתירתו של פיאד להקמת תשתית למדינה עצמאית והכרזתו כי היא תקום ב־2011, היו בניגוד לעמדתו של יו"ר הרשות הפלסטינית אבו-מאזן, שאף טרח להודיע בפומבי כי הוא מתנגד לצעד כזה, וכי הקמת המדינה הפלסטינית תיעשה אך ורק בהסכמה הן עם ישראל והן עם מועדון המעצמות המלווה את המשא ומתן בין ישראל לפלסטינים. אבו-מאזן רואה בפעילותו העצמאית של פיאד פעילות פוליטית שנועדה להביאו לראשות הרשות הפלסטינית בבחירות הבאות.

בצד פעילותו הקונסטרוקטיבית שפורטה, בהנחת אבני פינה למדינה פלסטינית עצמאית, פתח פיאד גם בפעילות יוזמה נגד ההתנחלויות על ידי מסע של החרמת תוצרת ישראלית שיוצרה בשטחים, של פעולה להחרמת היישובים על ידי הפועלים הפלסטינים העובדים בהם ולעידוד פעילות עממית לביטול ההגבלות החלות על הגדה מטעם השלטון הישראלי, כולל ביטול החלוקה בין שטחי A, B ו-C.

מפת הגבולות הסופית על פי אהוד אולמרט

ב־17 בדצמבר 2009 פורסמה בעיתונות ההצעה של ישראל להסדר הסופי בין ישראל לרשות הפלסטינית, כפי שהוצגה על ידי ממשלתו של אהוד אולמרט בשלושים ושש שיחות בארבע עיניים שניהל עם יו"ר הרשות הפלסטינית אבו-מאזן, כדלקמן:

- ♦ תוקם מדינה פלסטינית עצמאית ומפורזת לחלוטין מכל כוח צבאי.
- ♦ ישראל תיסוג לגבולות 1967.
- ♦ ישראל תספח עד 6.5% משטחי הגדה המאוכלסים בגושי ההתיישבות. יתרת היישובים יפורקו.
- ♦ הפלסטינים יקבלו בתמורה לשטחים שיסופחו, שטחים מקבילים בשדות הקיבוצים של עוטף-עזה, בעמק בית-שאן, במערב הר חברון, בהרי ירושלים ובשמורת הטבע של מדבר יהודה.
- ♦ ירושלים תהיה בירתן של שתי המדינות, לפי המתווה של הנשיא קלינטון: השכונות הערביות של מזרח ירושלים תצורפנה למדינה הפלסטינית, והשכונות היהודיות, כולל השכונה הארמנית, למדינת ישראל.
- ♦ ירושלים לא תחולק יותר על ידי חומה אלא יתווה גבול בין שתי הערים, כאשר העירייה של כל צד תהיה אחראית על אספקת השירותים המוניציפליים לתושביה.

- ♦ האגן הקדוש (הר הבית, הכותל המערבי וכנסיית הקבר) ינוהל על ידי ועדה בהשתתפות נציגי סעודיה, ירדן, הוותיקן, הפלסטינים, ארה"ב וישראל.
- ♦ ישראל תכיר רשמית באסון שפקד את ערביי ארץ-ישראל בשנת 1948, ותאשר כמחווה הומניטארית את כניסתם של 1,000 פליטים פלסטינים לישראל כל שנה, במשך חמש שנים. יתר הפליטים ייושבו בתחומי המדינה הפלסטינית, מדינות ערב ומדינות מארחות אחרות – תמורת פיצויים.
- ♦ ישראל תפעל, בשיתוף עם גורמים בינלאומיים, להקמת קרן כספית שתפעל למתן פיצויים נדיבים לקורבנות משני הצדדים.
- ♦ כדי לקשר את רצועת עזה למדינה הפלסטינית בגדה המערבית, תיכרה מנהרה באורך של כ-40 ק"מ בין רצועת עזה לתורקמניה, עם אפשרויות יציאה למדינת ישראל בכמה פתחים מיוחדים. הפתחים הללו יאפשרו ביקורים של פלסטינים בישראל וכן יהיו פתחי מילוט במקרים של מצוקה בתוך המנהרה. הפתחים ינוהלו על ידי צוותים ישראליים-פלסטיניים משותפים.
- ♦ החלק היחסי של ים המלח הצמוד לגבולה של המדינה הפלסטינית יהיה בריבונות פלסטינית. חלק זה איננו כולל את מפעלי ים המלח ואת אזור התיירות ובתי המלון הישראליים.
- ♦ ישראל והפלסטינים, בשיתוף ארה"ב, יקבעו נהלים שיבטיחו כי צבא זר לא יוכל להיכנס לתוך שטחה של המדינה הפלסטינית.
- ♦ ההסכם יזכה לאישור פורמלי של מועצת הביטחון והעצרת הכללית של האו"ם.

מימוש התוכנית היה מחייב את ישראל לפנות עשרות אלפי מתנחלים, כולל יישובים המהווים את סמל ההתנחלות בגדה, כדלקמן:

♦ היישוב היהודי בחברון	♦ יצהר
♦ היישוב היהודי בקריית-ארבע	♦ איתמר
♦ שילה	♦ נילי
♦ אלון מורה	♦ דולב
♦ בית-אל	♦ תפוח
♦ עפרה	♦ טלמון
♦ כל יישובי הבקעה	♦ נעלה
♦ מבוא-דותן	♦ כוכב השחר
♦ שבי-שומרון	♦ רימונים
♦ ברכה	♦ פסגות

כוכב-יעקב ♦	כרמי-צור ♦
רחלים ♦	תלם ♦
מעלה-לבונה ♦	אדרת ♦
יישובי צפון ים המלח ♦	פני חבר ♦
תקוע ♦	בית חגי ♦
נוקדים ♦	סוסיא ♦
מעלה עמוס ♦	עותניאל ♦

נמסר כי אולמרט השיג הבטחה מממשל בוש הקודם, שישראל תקבל סיוע אמריקני לפיתוח הנגב והגליל. באזורים אלה עמדו להיקלט המפונים מההתנחלויות, וכן יועדו להם בתי דירות בגושי ההתיישבות שיסופחו לישראל.

ואלה היישובים שאולמרט עמד על צירופם למדינת ישראל:

מעלה-אדומים ♦	עמנואל ♦
גוש עציון ♦	פדואל ♦
אריאל ♦	בית-חורון ♦
קדומים ♦	כפר-אדומים ♦
אלפי-מנשה ♦	אפרת ♦
שערי-תקווה ♦	כפר-עציון ♦
בית-אריה ♦	אלון-שבות ♦
עופרים ♦	מודיעין עילית ♦
קרני-שומרון ♦	

אבו-מאזן קיבל מאהוד אולמרט לעיונו עותק אחד ממפת ההסדר הסופית כפי שהוצעה על ידי ישראל. ההצעה הישראלית כללה פינוי של 56 אלף מתנחלים המהווים 12% מכלל המתגוררים ביהודה ושומרון ומזרח ירושלים, ואילו 413 אלף מתנחלים ותושבים יהודים ממזרח ירושלים יישארו בריבונות ישראלית.

אולם הוא לא הסכים לחתום על המפה ולאשר כי בזאת נפתרת בעיית הגבולות בין ישראל לרשות הפלסטינית, ושהרשות רואה בכך הסדר שלום סופי וכולל של הגבולות והפליטים. כאמור, לדעתו של אולמרט נדרשו עוד כשלושה-ארבעה חודשים כדי להביא את הנהגת הרשות הפלסטינית (גם בעזרת לחץ של ארה"ב, האו"ם והאיחוד האירופי) להסכים להצעה. לצערו חודשים יקרים מפז אלה נמנעו ממנו עקב ההכרח להתפטר מראשות הממשלה. אבו-מאזן לא קיבל את המפה והמו"מ הופסק.

הסדר השלום כפי שהוצג במסגרת הנספח הביטחוני של יוזמת ז'נבה

(אלכס פישמן, מוסף "ידיעות אחרונות", 24 ביולי 2009)

"יוזמת ז'נבה" היא יוזמה פרטית של אישים מישראל ומהרשות הפלסטינית, שחיפשו במשותף נקודות מפגש שעל פיהן תוכל ישראל ותוכל הרשות הפלסטינית להגיע לכלל חתימה על הסכם שלום. היוזמה איננה מחייבת את ממשלת ישראל וניתן לראותה כתרגיל מחשבתי. אולם כיוון שממשלת ישראל מיעטה וממעטת למסור פרטים על מהלך השיחות שהיא קיימה ומקיימת עם נציגי הרשות הפלסטינית, וכיוון שמהצד הפלסטיני השתתפו אישים המכהנים גם במשלחות של הרשות הפלסטינית למשא ומתן הרשמי בין הצדדים – יכול נוסח הסדר השלום כפי שהוא מוצג ביוזמת ז'נבה לשמש כעין נייר לקמוס לבחינת נכונותם של שני הצדדים ללכת זה לעברו של זה.

המפה על הסבריה המצורפים, סוכמה במחצית הראשונה של 2009 (אחרי עבודה בת 18 חודשים) על ידי צוותים משותפים ישראלים-פלסטיניים, הקשורים לתוכנית ז'נבה.

מן הצד הישראלי השתתפו:

ראש המשלחת – תא"ל (מיל') שלמה ברום, לשעבר ראש חטיבת התכנון האסטרטגי באגף התכנון של צה"ל, סגן היועץ לביטחון לאומי, ועתה חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון.

תא"ל אילן פז ותא"ל דב צדקה – ראשי המנהל האזרחי ביהודה ושומרון לשעבר.

אל"מ (מיל') בועז קרני – לשעבר ראש המטה בתקופת כהונתו של אהוד ברק כראש ממשלה – יו"ר הדירקטוריון של יוזמת ז'נבה.

מן הצד הפלסטיני השתתפו:

סמיח אל-עבד – שר לשעבר, מי שעמד, עד תחילת 2009, בראש צוות המשא ומתן בסוגיית הגבולות.

יאסר אבו-רבו – מזכ"ל הוועד הפועל של אש"ף ומקורבו של אבו-מאזן (שנתן את אישורו לכל שלבי המשא ומתן).

כמו כן צורף המומחה הבריטי: בריגדיר-גנרל בדימוס ג'ון דוורל – ששירת בעבר בכוח האמריקני-בריטי-קנדי לסיוע ביטחוני לפלסטינים.

מיד עם סיום העבודה הועברה המפה לעיונם של הבית הלבן, הפנטגון, משרד החוץ האמריקני ומשרדי החוץ של צרפת, של מצרים, של בריטניה ושל ירדן. המסמך איננו מחייב את ישראל, אך הוא מוצג גם לפניה כמסמך היחיד המקובל על הפלסטינים לגבי גבולות המדינה שתקום.

סעיפי יוזמת ז'נבה

סעיף הפירוז – בידי הפלסטינים יהיו 400 שריוניות קלות מצוידות בנשק קל ובאמצעים לפיזור הפגנות. לפלסטינים יהיה אסור להחזיק: טנקים, רקטות, טילים מונחים, נשק נגד מטוסים וכלי שיט, ארטילריה מכל סוג שהוא, מרגמות, מוקשים, מקלעים מעל 7.62 מ"מ, נשק לייזר או נשק קרינה אחר, מסוקי קרב, מטוסי קרב, מל"טים, כלי שיט חמושים (למעט סירות קלות עד 25 טון חמושות בנשק קל) ונשק להשמדה המונית. רימונים, חומרי נפץ ונשק חודר שריון יופקד בידי הכוח הרב-לאומי שישתהה במדינה הפלסטינית (ראו להלן), והוא יעמיד אותה לרשות הכוחות הפלסטיניים, כל אימת שתידרש פעולה נגד טרוריסטים.

נשיאת נשק – היחידים שיהיו רשאים לשאת נשק במדינה הפלסטינית המפורזת, הם: המשטרה, המשטרה הימית, כוחות הביטחון הלאומי, מנגנון ביטחון הפנים, משמר הגבול ומנגנוני המודיעין. כל יתר הקבוצות הנושאות נשק – יפורקו.

הפיקוח על מילוי תנאי הפירוז – על מנת למנוע חשדנות לגבי ביצוע אמין של ההסכם והשמירה על הגבולות (אלה ישתרעו לאורך 600 ק"מ), במדינה הפלסטינית יוצב כוח בין-לאומי בן ארבעה גדודים (כ-3,000 חיילים חמושים) מארבע מדינות שעליהן יוסכם בין הצדדים. אחת המדינות תהיה מוסלמית (טורקיה או מצרים). שלושה גדודים יתפרסו לאורך הבקעה מול ירדן, וגדוד אחד בציר פילדלפי. גדר המערכת בבקעה תישאר כפי שהיא במשך חמש שנים וגדר דומה תיבנה לאורך הגבול המצרי (החלטה על בניית גדר כזאת התקבלה על ידי ממשלת ישראל באפריל 2010 – ראו תת-הפרק על מצרים).

מניעת הפתעות מכיוון ירדן – כדי למנוע הפתעות מגבול ירדן (אפשרות של מהפכה או חדירת טרוריסטים מגבולה) או מהפכה פנימית ברשות – יוצב במעלה אפרים גדוד חי"ר ישראלי, בן 800 חיילים, 60 נגמ"שים, 50 משגרי נ"ט ו-100 מטולי רקטות נגד טנקים. הגדוד יישאר במקום במשך 36 חודשים מיום חתימת ההסכם. הגדוד לא יצא מהמחנה אלא אם כן יופעל על ידי הכוח הרב-לאומי וילווה על ידי אנשיו.

התנועה בכבישי הרשות – במדינה הפלסטינית יהיו שלושה כבישים שבהם יוכלו אזרחי ישראל לנוע בלי דרכון:

- ♦ כביש 443 – מצומת מכבים ועד לכניסה לירושלים. לפני העלייה על הכביש יצטייד הנהג הישראלי במערכת מעקב (ג'י-פי-אס) ובלחצן מצוקה, שאותם יחזיר בתום הנסיעה.
- ♦ כביש 1 מזרח – בבקעה, בין מעלה אדומים לכביש 90.
- ♦ הכביש בין עין-גדי למחולה.

כניסת הפלסטינים לישראל – תהיה דרך מסופי הגבול הקבועים, תוך הצגת דרכון ובדיקת מכס.

כניסת ישראלים למדינה הפלסטינית – תהיה אף היא כרוכה בהצגת דרכון ובבדיקת מכס.

הכניסה לירושלים – תהיה דרך טרמינל ישראלי שממנו יוכל הנכנס לעלות על הרכבת הקלה ולהגיע לעיר.

הכניסות לעיר העתיקה – יהיו חד-כיווניות וניתן יהיה להיכנס (ליהודים ולערבים) ללא דרכון.

הכוח הרב-לאומי בירושלים – יתמקם בעיר העתיקה כמו גם בהר הבית, ויהיה בעל סמכויות רחבות לצורך דיכוי הפרות סדר ומעצר. כן יבטיח הכוח שיוצב בהר הבית את שמירת הסטטוס-קוו בתחומי החפירות הארכיאולוגיות. מעל לכוח הרב-לאומי יפעלו ועדות משותפות לשלושת הגורמים בחדר מבצעים משותף שיוקם בירושלים.

תחנות התראה ישראליות – יוקמו בבעל חצור (150 חיילים מקצועיים ועוד 50 חיילים למטרות אבטחה); ובהר עיבל (50 חיילים מקצועיים ו-50 חיילים למטרות אבטחה). בכל תחנה יוצבו: קצין קישור של הכוח הרב-לאומי וקצין קישור פלסטיני. סביב כל מתקן תשולב פלוגה של הכוח הרב-לאומי. ההסכם הזה הוא לתקופה של עשר שנים.

טיסות בשמי המדינה הפלסטינית – חיל האוויר הישראלי יורשה להמשיך ולקיים טיסות אימון מעל השטחים הפלסטיניים, פרט לימי שישי והחגים המוסלמיים והנוצריים. טיסות מתחת ל-8,000 מטר ייאסרו וכן תיאסר חצייה של נתיבי אוויר אזרחיים. הפלסטינים יוכלו לנצל את נתיבי הטיסה האזרחיים מעל ישראל, בנתיבים שבהם משתמשת חברת התעופה הירדנית. אף הסכם זה הוא לעשר שנים.

נוכחות ישראלית במעברי הגבול – בכל מעברי הגבול הבין-לאומיים בין המדינה הפלסטינית לבין ירדן ומצרים, תהיה נוכחות ישראלית, לא גלויה, במשך 30 חודשים מיום חתימת ההסכם. לאחר מכן, ובמשך 24 חודשים נוספים, תהיה הנוכחות הישראלית מוגבלת לפיקוח טלוויזיוני מרחוק.

לוחות הזמנים

- ♦ שלושה חודשים לפני החתימה על ההסכם יופעלו חמש ועדות משותפות לישראל, לפלסטינים ולכוח הרב-לאומי, שיפקחו על הביצוע של סעיפי ההסכם השונים.
- ♦ שישה חודשים לאחר החתימה יפרוס הכוח הרב-לאומי את המפקדה העליונה שלו בשטח.

- ♦ בתום תשעה חודשים מיום החתימה על ההסכם יסתיים סימון הגבול בין שתי המדינות; יחידות ראשונות של הכוח הרב-לאומי יתפרסו בשטח; יושלמו ההסדרים לגבי תחנות ההתראה; יושלם השלב הראשון של הנסיגה הישראלית מהגדה; יוקם חדר התיאום בירושלים; יושלם הסדר הנסיעה של ישראלים בשלושת הכבישים; יושלמו הסדרי הכניסה והיציאה מהעיר העתיקה.
- ♦ בתום 20 חודשים מיום החתימה יתבצע השלב השני של הנסיגה הישראלית מהגדה עד גדר ההפרדה, הכוח הרב-לאומי יתפרס כולו ברחבי המדינה הפלסטינית, והגדוד הישראלי יתפרס במעלה אפרים.
- ♦ בתום 30 חודשים מיום החתימה על ההסכם, שני הצדדים יגיעו לגבולות הקבע, הכוללים חילופי שטחים; ייפתח המעבר הבטוח בין הרצועה להר חברון; וייפתחו מעברי הגבול בין ישראל למדינה הפלסטינית.

הנושא היחיד אך החשוב מאוד – כיצד תשתלב רצועת עזה, הנמצאת בשליטת החמאס, בהסכם זה – נשאר בלתי-פתור, ובדצמבר 2010 עדיין לא ניתן היה לחזות כיצד ייפתר בעתיד.

פתרון בעיית הפליטים – כמה זה יעלה?

במקביל להתנצחויות הפוליטיות לגבי צורת הפתרון לבעיית הפלסטינים (הפלסטינים: "זכות השיבה"; ישראל: פיצויים ויישוב הפליטים במדינה הפלסטינית ומעבר לים) – מן הראוי לערוך תחשיב מבוסס על העלות שתהיה כרוכה בפתרון הבעיה. אולם עוד לפני כן מן הראוי להצביע על העובדה האנומאלית שלפיה הנציח האו"ם את עובדת קיומם של הפליטים הפלסטינים, והעניק להם מעמד בין-דורי כפליטים. מכאן, שבניהם, נכדיהם וניניהם של 550 אלף הפליטים שיצרה מלחמת העצמאות, הפכו (לפי נתוני אונר"א לשנת 2010) ל-4.8 מיליון פליטים: 1,983,733 מיליון בירדן; 1,106,195 מיליון ברצועת עזה; 778,993 בגדה המערבית; 472,109 בסוריה ו-425,640 בלבנון. ישנם פלסטינים נוספים במצרים, בערב הסעודית ובמדינות המפרץ אולם הם נמצאים מחוץ למנדט של אונר"א ואין לדעת כרגע אם יובאו בחשבון כפליטים הזקוקים לפתרון.

אין למציאות הזאת אה ורע בתולדות שיקומם של עשרות מיליוני פליטים שנוצרו בעולם מאז 1945. רובם ככולם שוקמו, אם כי פליטים חדשים חזרו והופיעו בעקבות עימותים צבאיים בחלקי העולם השונים. בסוף שנת 2010 הוערך מספר הפליטים בעולם ב-22 מיליון.

- קבוצת כלכלנים ישראלים-פלסטינים בשם AIX, בראשותו של פרופ' אריה ארנון, פרסמה בחודש אוגוסט 2008 מסמך מעודכן לגבי עלות השיקום של הפליטים (מתוך הנחה מקדמית שהצעדים שיינקטו יוסכמו על כל הצדדים):
- (1) שיקום הפליטים בארצות שבהן הם יושבים – 14 מיליארד דולר.
 - (2) מימון המעבר והקליטה של פליטים לארצות אחרות: למדינה הפלסטינית לכשתקום, לירדן, מעבר לים וכן מקצתם לישראל – 19 מיליארד דולר.
 - (3) תשלום פיצויים על רכוש – 30 מיליארד דולר.
 - (4) פיוס וסגירת חשבון – 22 מיליארד דולר.

סך הכול: בין 75 ל-90 מיליארד דולר.

(עפ"י סקירה של דני רובינשטיין ב"כלכליסט" – 30.8.10)

פרק ד

יחסי ישראל ומדינות ערב

הקדמה

יחסי ישראל עם שכנותיה הערביות נגזרים ישירות מהסכסוך הישראלי-פלסטיני: עד ההחלטה של האו"ם על חלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות – יהודית וערבית, התקיימו יחסים תקינים בין היישוב היהודי למדינות הגובלות בארץ-ישראל. סטודנטים יהודים למדו באוניברסיטה האמריקנית בביירות, אחרים נפשו באתרי הנופש היפים של לבנון וקבוצות כדורגל יהודיות התחרו בקהיר ובתל אביב בקבוצות מצריות.

כישלוננו של היישוב הערבי בארץ-ישראל למנוע בכוח את יישום החלטת האו"ם על חלוקת הארץ והמפללות הצבאיות שנחל מידי כוחות ה"הגנה" של היישוב היהודי, הביאו את הנהגתו להזמין את השכנות הערביות לבוא להצלתו. מעורבותן של מדינות ערב (מצרים, ירדן, סוריה, לבנון ועיראק) במלחמה, והמפלה הצבאית שהיתה מנת חלקן, העמידו את יחסיהן עם המדינה היהודית החדשה על בסיס של עוינות ושל יצר נקם ושילם.

מלחמת 1948 הסתיימה בסדרה של הסכמי שביתת-נשק עם ארבע מתוך חמש המדינות הלוחמות:

ההסכם עם מצרים נחתם ב-24 בפברואר 1949

ההסכם עם לבנון נחתם ב-23 במארס 1949

ההסכם עם ירדן נחתם ב-3 באפריל 1949

ההסכם עם סוריה נחתם ב-20 ביולי 1949

עיראק סירבה לחתום על ההסכם ומבחינת החוק הבין-לאומי היא נמצאת עדיין במצב של מלחמה עם ישראל, עד עצם היום הזה. בהסכמי שביתת הנשק צוין במפורש כי הם מהווים שלב מעבר מהפוגה בפעולות האיבה למצב של שלום מלא. אולם שלב נוסף זה לא הגיע לכלל מימוש. המפללות שספגו מדינות ערב חוללו תמורות פנימיות מרחיקות לכת: מלך ירדן עבדאללה בן חוסיין נרצח בהר הבית בירושלים, ביולי 1951, על ידי פלסטינים שראו בו בוגד.

קצינים מצרים צעירים, בהנהגתם של עבד אל-נאצר ומוחמד נגיב, חוללו מהפכה במצרים וסילקו את המלך המצרי פארוק (22 ביולי 1952), שבו ראו את האשם העיקרי במפלה של 1948. בסוריה בוצעה ההפיכה הצבאית הראשונה ב-20 במארס 1949 (עוד לפני שנחתם הסכם הפסקת האש עם ישראל). מאז ועד 1954 התחוללו בה חמש מהפכות צבאיות, וניכר חוסר יציבות פנימי (ממשלות רבות התחלפו והפיכות צבאיות נוספות התחוללו) עד אשר הצליח מפקד חיל האוויר הסורי חאפז אל-אסד לתפוס את השלטון ולייצבו ב-1971.

בעיראק התמרד הצבא (14 ביולי 1958) בראשותו של הגנרל עבד אל-כרים קאסם במלך פייסל ה-2 (שנרצח יחד עם ראש ממשלתו נורי סעיד). בכך החלה שורה של מהפכות צבאיות ואי-יציבות פוליטית, שנמשכו עד 1979, כשהתבסס בצמרת המדינה הגנרל סדאם חוסיין.

המזרח התיכון כולו נכנס לעידן של אי-שקט פנימי (גם המתיחות בין הנוצרים למוסלמים בלבנון גברה והציתה מלחמת אזרחים ב-1975), והאזור הצליח להתייצב רק לאחר שקציני צבא תפסו במדינות שונות את השלטון והנהיגו בהן משטר דיקטטורי נוקשה. גם כך לא שככה התסיסה הפנימית: מחתרת של "האחים המוסלמים" (תנועה מוסלמית קיצונית שנוסדה ב-1929 וניסתה לערער את שלטון הקצינים במצרים. עבד אל-נאצר חיסל אותם ב-1954, אך לא לגמרי) המשיכה לערוך פעולות טרור, להתנקש בראשי השלטון ולבסוף הצליחה לרצוח את הנשיא אנואר סאדאת ב-6 באוקטובר 1981. "האחים המוסלמים" קראו תגר גם על שלטונו של חאפז אל-אסד בסוריה. המרד שלהם (2 בפברואר 1982) התרכז בעיקר סביב העיר הצפונית חאמה והוא דוכא בנחלי דם (קרוב ל-20,000 הרוגים) על ידי אסד.

בירדן ניסה ערפאת להקים מדינה בתוך מדינה, בהסתמכו על מחנות הפליטים הפלסטינים בצפון המדינה. ניסיון זה דוכא אף הוא באכזריות על ידי המלך חוסיין (כ-10,000 הרוגים) בספטמבר 1970, והסתיים בגירושו של ערפאת ותומכיו מגבולות ירדן. שלטונה של המשפחה ההאשמית בירדן נשען כולו על נאמנותם של שבטי הבדווים מדרום המדינה, שבניהם תופסים את כל עמדות המפתח בצבא ובשירותי הביטחון הירדניים. רוב תושבי המדינה הם פלסטינים, המצויים גם הם תחת פיקוח קפדני ונוקשה של שירותי הביטחון.

חוסר היציבות הפנימית, כמו גם היריבויות בין המדינות הערביות (סוריה ועיראק טענו כל אחת למנהיגות העולם הערבי כראשי הסהר הפורה, לעומת מצרים שראשיה טענו גם הם לאותה מנהיגות, בזכות היותה של מצרים הגדולה והחזקה בין כל מדינות ערב) – הביאו את כולן להתיישר לפי המכונה המשותף הנמוך ביותר והוא: העוינות לישראל.

כל אחת מהמדינות השכנות רצתה להוכיח את "נאמנותה" לעניין הפלסטיני, ולכן עזרה ומימנה את הקמתם של ארגוני טרור פלסטיניים נגד ישראל. הן מימנו ותחזקו את ארגוני הטרור שראשיהם מצאו בהן מקלט.

המצוקה הכלכלית האיומה של הפליטים שנדחסו למחנות (בירדן, לבנון, סוריה ושטחי יש"ע שנשלטו על ידי ירדן ומצרים) דחפה אותם לשוב ולהסתגן לישראל למטרות גניבה ושוד. מדינות ערב (בעיקר מצרים וירדן) ניצלו תנועה זו כדי לשלב אותה גם עם פעולות טרור וחבלה.

מדינות ערב לא חדלו לדבר (ולהתכונן) ל"סיכוב שני" נגד ישראל, במטרה למחוק את חרפת המפלה של 1948 ולהוכיח יחד עם זאת את נאמנותם לאחיהם הפלסטינים ולהחלטתם הנחושה להחזירם למקומות שמהם גורשו, על ידי החרבתה של "המדינה הציונית".

ישראל לא יכלה כמובן לעבור בשקט על פגיעות חוזרות ונשנות באזרחיה, ופתחה בפעולות תגמול שהחריפו מפעם לפעם, והתגלגלו לא אחת למלחמות כוללות:

- ♦ "מבצע קדש" ב-1957 – שנועד למנוע את התחמשותו של נאצר בנשק סובייטי חדיש, אשר סופק לו על ידי גרורתה אז של בריה"מ – צ'כיה;
- ♦ מלחמת ששת הימים ב-1967 – שהיתה אמורה להיות "הסיכוב השני" של מדינות ערב נגד ישראל;
- ♦ מלחמת יום הכיפורים ב-1973 – שנועדה להחזיר לאסד הסורי ולסאדאת המצרי את השטחים שנלקחו מהם במלחמת ששת הימים;
- ♦ "מלחמת שלום הגליל" / "מלחמת לבנון הראשונה" ב-1982 – שנועדה למגר את "מדינת הפת"ח" בדרום לבנון, שממנה נערכו התקפות על ישראל ועל יעדים ישראליים ויהודיים ברחבי העולם;
- ♦ "מלחמת לבנון השנייה" ב-2006 – שנועדה לשים קץ לשליטתו של החיזבאללה בדרום לבנון;
- ♦ מבצע "עופרת יצוקה" ב-2009 – שנערך כדי לחסל אחת ולתמיד את הטרדת יישובי עוטף-עזה על ידי מסתננים מעזה או על ידי הפגזות היישובים.

כל אלה מהווים ציוני דרך במאמציה של מדינת ישראל להוכיח למדינות ערב כי ניתן להשיג ממנה (החזרת האדמות שנכבשו על ידיה ב-1967) הרבה יותר בדרכי שלום מאשר במלחמה.

יחסי ישראל-מצרים

מצרים שוכנת ברובה בצפון-מזרחה של אפריקה (על שטח של כמיליון קמ"ר) ובמיעוטה באסיה: בחצי האי סיני (60 אלף קמ"ר). שכנתה מדרום היא סודאן; ממערב – לוב, ובצפון-מזרח: רצועת עזה וישראל. מצרים שוכנת בצפונה של אפריקה לאורך חופו המזרחי של הים התיכון. אוכלוסייתה בשנת 2009 הגיעה ל-79 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 94% מוסלמים סונים; 6% קופטים נוצרים.

החלוקה האתנית: 99% מצרים; 1% בְּרָבְרִים, יוונים וארמנים.

התמ"ג (2009): 471 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 190 מיליארד דולר לפי שער החליפין ו-6,000 דולר תמ"ג לנפש.

המפלה הצבאית של מצרים במהלך מלחמת העצמאות ב-1948 עוררה תסיסה גוברת והולכת בקרב הקצונה המצרית. אלה ראו עצמם כמי שהופקרו על ידי משטרו המושחת של המלך פארוק. בתוכם היה גם המג"ד הצעיר גמאל עבד אל-נאצר (1918–1970), שנקלע עם גדודו לכיתור בכיס פְּלֹג'ה במהלכה של מלחמת העצמאות (אוקטובר 1948). קבוצת הקצינים הזאת, בראשותם של הגנרל מוחמד נגיב (1901–1984) והקולונל גמאל עבד אל-נאצר, חוללה מהפכה (22 ביולי 1952) וסילקה את המלך ואת ממשלו. לאחר שורת מאבקים פנימיים התבסס נאצר בראש הפירמידה השלטונית ומונה לראש הממשלה ב-1954 ולנשיא ב-1956.

בתחילה ניסה נאצר ליצור קשרים עם המערב (לאחר שבריטניה הסכימה לפנות את כוחותיה מתעלת סואץ), אולם ב-1955 הקים את גוש הארצות הבלתי-מזדהות, שהתכנס לוועידתו הראשונה בבנדונג שבאינדונזיה, באותה שנה. המלחמה הקרה בין המערב לגוש הקומוניסטי היתה אז בעיצומה, והגוש החדש גילה נטייה חזקה לצד הקומוניסטי. משום כך סירבה ארה"ב לממן את הקמתו של הסכר הגדול על הנילוס באסואן, ובריה"מ קיבלה על עצמה את המשימה ואת המימון. נאצר חתם על עסקת נשק גדולה עם צ'כיה (1954) בברכתה של בריה"מ (ישראל ראתה באספקת הנשק הזאת איום ישיר על ביטחונה), וב-1956 הלאים את תעלת סואץ.

כל הפעילות הזאת לוותה בתורה נאצ'ריסטית חדשה, הידועה בשם "תורת שלושת המעגלים" (אותה פירט בספרו הפילוסופיה של המהפכה): הערבי, האפריקני והמוסלמי. נאצר ראה את מצרים ואת העומד בראשה, במרכז של שלושת המעגלים הללו. אולם כדי להתייצב בראש המעגל הראשון – הערבי, הוא היה זקוק לקשר יבשתי ישיר עם יתר העולם הערבי (כדי לייצא אליו את המהפכה שלו). הוא ניסה אמנם לחולל מהפכה בירדן, חתר תחת השלטון בסעודיה, כפה

על סוריה הקמת "איחוד" בין שתי המדינות, שנקרא מאז (ועד 1962) "הקהילייה הערבית המאוחדת" וכן התערב במלחמת האזרחים בתימן (1962) – אולם היעדר הקשר היבשתי הישיר עם ארצות הסהר הפורה (ירדן, לבנון, סוריה ועיראק) שיבש את תוכניותיו.

הגורם שמנע ממנו קשר יבשתי כזה היה מדינת ישראל. עובדה זו חיזקה בקרבנו את ההחלטה שיש לשים קץ לקיומה של המדינה היהודית. כאב המפלה של 1948, והזעם על כי ישראל הצטרפה לבריטניה ולצרפת ותקפה את מצרים בסיני ב-1956 (נאצר וחבריו בעולם השלישי הציגו את "מבצע קדש" כמזימה קולוניאליסטית של בריטניה וצרפת, לחזור ולהשתלט על תעלת סואץ בעזרתה של ישראל) – הביאו אותו לעבור כליל לצד הסובייטי ולגייס את העולם הערבי כולו נגד ישראל.

בעזרת הנשק שקיבל מבריה"מ, ותוך שהוא חוזר ומהדק את יחסיו עם סוריה (1966), פתח נאצר בשורת מהלכים מדיניים וצבאיים (הידוק נוסף של קשריו הצבאיים עם בריה"מ, הזרמת צבא לסיני וסילוק כוח האו"ם שהוצב שם בתום "מבצע קדש") שהביאו בסופו של דבר לפרוץ מלחמת ששת הימים ולמפלה הצבאית הגדולה ביותר בתולדות העימותים בין ישראל לשכנותיה. נאצר התפטר וחזר בו, ופתח באורח מיידי במלחמת התשה לאורך תעלת סואץ שנמשכה עד יום מותו ב-1970. הוא גם היה זה שניסח את "שלושת הלאוים של חרטום" (ספטמבר 1967) שקיבלה ועידת ראשי מדינות ערב: לא הכרה, לא משא ומתן ולא שלום עם ישראל.

את מקומו של נאצר ירש מוחמד אנואר אל-סאדאת (1918–1981). הוא ויתר על הדוקטרינה הנאצרית, ניסה להתקרב למערב ולקדם פרויקטים כלכליים והחל בגישושי הידברות עקיפים עם ישראל (נסיגה מלאה לקווי 1967 ופתרון בעיית הפליטים הפלסטינים). כשנוכח כי ישראל אינה מוכנה לקבל את תנאיו (משה דיין הציע נסיגה חד-צדדית מתעלת סואץ, לעומק של 15 ק"מ, כדי לאפשר פתיחתה מחדש, אך ראש הממשלה גולדה מאיר לא הסכימה לתנאים), החל להתכונן למלחמה כוללת (בשיתופה של סוריה), שפרצה ביום הכיפורים 1973.

אף שמצרים וסוריה הפסידו במלחמה מבחינה צבאית (היא הסתיימה כשצה"ל עמד במרחק 100 ק"מ מקהיר, 40 ק"מ מדמשק וארמייה מצרית שלמה – הארמייה השלישית – נותרה מכותרת בסיני), היא התקבלה כניצחון בעולם הערבי: העובדה שהמצרים הצליחו לצלוח את התעלה, להפתיע כליל את צה"ל ולכבוש חלק קטן מסיני; העובדה שישראל נאלצה לבקש את עזרתה של ארה"ב, שהחיש "רכבת אווירית" של ציוד, תחמושת וחלקי חילוף; והאבידות הכבדות שספגה ישראל (2,569 הרוגים, 7,500 פצועים ו-301 שבויים) – הרימו את קרנו של סאדאת.

במהלך השיחות והדילוגים של שר החוץ האמריקני הנרי קיסינג'ר, בין ירושלים, קהיר ודמשק, במטרה להשיג הפסקת אש והסכמים להפרדת כוחות בין המחנות הלוחמים (1974 ו-1975) נקשרו קשרים מיוחדים בין סאדאת לבין הממשל האמריקני. אלה אפשרו לו מאוחר יותר לפתוח בדיאלוג עם ישראל, לבוא לירושלים בנובמבר 1977 ולהציע שלום מלא עם ישראל (תמורת נסיגה מלאה מכל שטחי סיני) והקמת מדינה פלסטינית.

מצרים נהנית מאוד מהחתימה על ההסכם עם ישראל: היא מקבלת כל שנה מענק בגובה 2 מיליארד דולר מארה"ב, מצטיידת בנשק אמריקני חדיש ומשוכלל, עורכת תמרונים צבאיים משותפים עם צבא ארה"ב ונחשבת לבעלת ברית של ארה"ב.

הסכם השלום עם מצרים נחתם במארכס 1979, אולם סאדאת שילם על כך בחייו. מתנקשים מקרב החוגים הפונדמנטליסטיים המצריים ירו בו למוות במהלך מפגן צבאי ב-6 באוקטובר 1981 (יום השנה למלחמת יום הכיפורים). היה זה שיאה של אי-ההסכמה של העולם הערבי לצעדה של מצרים. הם הטילו עליה חרם (1979) והעבירו את מטה הליגה הערבית לתוניסיה. מצב זה נמשך עד 1989, שאז הוחזר מטה הליגה לקהיר.

ממשיכו של סאדאת, חוסני מובארכ (יליד 1928) נשאר דבק בהסכם השלום, אך הפך אותו ל"שלום קר". היחסים בין שתי המדינות התרכזו בעיקר במישור הממשלתי, תוך צמצום הקשרים התרבותיים, האקדמיים, הכלכליים והמקצועיים. מצרים עומדת מאז מאחורי הסכם השלום שחתמה עם ישראל, כולל ההסכם לאספקת נפט לישראל ממקורותיה, הפעלת קו תעופה מצרי לישראל וקו תעופה ישראלי למצרים; אך ניכרים ביחסיה מעלות ומורדות: התחממות רבה לאחר החתימה על הסכמי אוסלו עם הפלסטינים והסכם השלום עם ירדן (אוקטובר 1994); והצטננות רבה (כולל התקפות ארסיות בתקשורת המצרית על ישראל ומנהיגיה) במהלך "מלחמת שלום הגליל", האינתיפאדה של 1987; הרצח במערת המכפלה על ידי ברוך גולדשטיין בפברואר 1994 ואינתיפאדת אל-אקצה בשנים 2000–2003.

בנובמבר 2000 החזירה מצרים את שגרירה מישראל לאות מחאה על ההתקפות של מטוסי חיל האוויר על ערים פלסטיניות, במסגרת המאבק נגד אינתיפאדת אל-אקצה.

לסיכום ניתן לומר כי יחסיה של מצרים עם ישראל הם דו-ערכיים: מצד אחד היא שומרת בקפדנות פורמליסטית על הסכם השלום עם ישראל (גם בתקופות הקשות של "מלחמת שלום הגליל" ב-1982 וגם בתקופות האינתיפאדה של 1987 ושל אינתיפאדת אל-אקצה – 2000–2003), ממשיכה באספקה בלתי-מופרעת של גז – אולם בה בעת ממשיכה להנהיג את העולם הערבי (מאז נסלח לה עוון

החתימה על שלום עם ישראל ב-1978) במטרה לצמצם ולהחליש את כוחה של ישראל ואת קשריה הבין-לאומיים:

מצרים מנהיגה מהלך בין-לאומי להטלת פיקוח על מאגרי הנשק האטומי של ישראל, כדי לבטל את יתרונה הצבאי. הדבר נעשה במסגרת הדיונים על עצירת המרוץ של איראן לשליטה על נשק גרעיני, תחת הסיסמה "מזרח תיכון נקי מנשק גרעיני", אולם לדרישה הזאת גם פנים אינטרסנטיות: יתרונה הצבאי של ישראל, הנשען בין היתר על יכולתה הגרעינית, מונע ממצרים להפוך למדינה המובילה במזרח התיכון, שכן מצרים רואה בעין רעה את הפוטנציאל הטמון בעוצמתה הכלכלית של ישראל, פוטנציאל שיהפוך אותה למדינה המובילה באזור בעת שלום – מעמד שאליו שואפת מצרים בתוקף היותה המדינה הגדולה ביותר במזרח התיכון. במסגרת זאת היא מתנגדת גם לרעיון "המזרח התיכון החדש", מבית מדרשו של שמעון פרס, שכן היא חוששת שבמסגרת כזאת היא לא תוכל לקבל את עמדת המנהיגות האזורית שאלה היא שואפת.

יוזמתה של מצרים (העומדת בראש גוש גדול של 110 מדינות החברות בארגון "המדינות הבלתי-מזדהות") מצאה אוזן קשבת בקרב מארגני ועידת הסקר של האמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני (NPT) שנעלה ב-28 במאי 2010. הוועידה החליטה פה אחד (189 מדינות) לקרוא לישראל להצטרף לאמנה ולפתוח בפני פקחי הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) את מתקן הגרעין שלה בדימונה.

בהחלטה לא נכללה פנייה דומה לאיראן, כיוון שזו איימה להצביע נגד ההחלטה כולה, החייבת להתקבל פה-אחד, וכן לא נכללה קריאה דומה להודו ולפקיסטן שפיתחו יכולת גרעינית תוך התעלמות מהסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית. ישראל לא השתתפה בוועידה כיוון שאיננה חברה בסבא"א. ההחלטה קוראת לזימון ועידה נוספת ב-2012, ובה ידווח מתאם מיוחד שימונה על ידי ארה"ב, רוסיה ובריטניה על תוצאות מגעיו עם המדינות כולל ישראל.

ארה"ב הצביעה עם כל חברי הוועידה, אולם הסתייגה מהכללתה של ישראל ורמזה כי רחוק היום שבו ישראל תתבקש להיפטר מהנשק הגרעיני שברשותה. יום זה יגיע כשישרור שלום-אמת ארוך זמן בין ישראל לבין כל אויביה ויריביה.

מצרים לא ויתרה והעלתה את הנושא מחדש בעצרת השנתית של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א). הצעת ההחלטה המצרית הכילה גינוי לישראל, קריאה שתצטרף לאמנה למניעת הפצת נשק גרעיני (NPT) ושתפתח את מתקניה הגרעיניים לפיקוח. למרבה הפלא הצליחה ישראל (בעזרתה הצמודה של ארה"ב) להביס את ההצעה ברוב של 51 מדינות לעומת 46 שהצביעו בעד ההצעה המצרית. 23 מדינות נמנעו.

מצרים שותפה למהלך הערבי-מוסלמי המונע מישראל השתייכות לאזור האסיאתי, ובכך מונע ממנה אפשרות של היבחרות למוסדותיו השונים והמגוונים של האו"ם – כל עוד לא נפתר הסכסוך עם הפלסטינים. יחד עם זאת הפכה מצרים לגורם מפשר בין ישראל לחמאס ברצועת עזה כמפורט בהמשך הדברים.

הנשיא מובארק, המחזיק בשלטון במדינה מאז 1981 נאלץ להתמודד באורח מתמיד עם אופוזיציה המורכבת בעיקרה מתנועת "האחים המוסלמים". אלה מתנגדים לשלטון החילוני שמקיים מובארק במדינה. מפלגתם הוצאה אל מחוץ לחוק אולם הם הציגו מועמדים "עצמאיים" שזכו בבחירות בשנת 2005 ב-88 מתוך 454 המושבים בפרלמנט. לקראת הבחירות לפרלמנט החדש (בן 508 מושבים ועוד עשרה מושבים המתמנים על ידי הנשיא), שנערכו בשני שלבים: ב-28 בנובמבר וב-5 בדצמבר 2010 עשתה הממשלה מאמצים גדולים כדי להקטין את מספר הנבחרים האופוזיציוניים. הממשלה לא בחלה גם באמצעים כוחניים: אסרה 1,000 פעילים של "האחים המוסלמים", עצרה עיתונאים ומנעה גישה לקלפיות מנציגי האופוזיציה וכן ממשקיפים בינלאומיים. וכן נשמעו טענות קשות על זיוף הבחירות.

אחת התוצאות הרצויות לממשלה היוותה העובדה שאיש מהמועמדים של "האחים המוסלמים" לא נבחר לפרלמנט. תוצאות הבחירות (שבהן נבחרו: 420 מועמדים של מפלגת השלטון, 14 מועמדים של שתי מפלגות אופוזיציוניות ו-70 מועמדים עצמאיים לפרלמנט בן 508 המושבים) היוו "חימום קנה" לבחירות החשובות באמת שייערכו ב-2011 לנשיאות. בעת כתיבת שורות אלה (סוף 2010) עדיין לא ידוע אם מובארק יתמודד שוב או אם יעמיד לבחירה את בנו גמאל. הפעם יקום נגד מועמד עתידי של משפחת מובארק מתמודד ידוע והוא היו"ר לשעבר של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית – מוחמד אל-בראדעי. נושא נוסף שעלה על סדר היום בין ישראל למצרים הוא האשמת האופוזיציה את ישראל, על חלקה כביכול בהסתת המדינות האפריקניות השוכנות דרומה לסודאן, התובעות חלוקה מחודשת של מי הנילוס.

ההסכמים בנושא השימוש במימי הנילוס

הנילוס מניב כ-85 מיליארד מטרים מעוקבים של מים לשנה.

- ♦ על פי הסכם שנחתם בין בריטניה למצרים, ב-1929 קיבלה מצרים זכות שימוש ב-48 מיליארד ממ"ק וסודאן ב-4 מיליארד נוספים.
- ♦ ב-1959 תוקן ההסכם ומצרים קיבלה 55.5 מיליארד ממ"ק וסודאן 18.5 מיליארד.

- ♦ למצרים הוענקה הזכות לבדוק ולפקח על כך שלא ייעשו שינויים לאורך הזרימה של שני יובלי הנילוס: הכחול והלבן, לכל אורכם.
- ♦ משנת 1960 החלו המדינות השוכנות לאורך היובלים הדרומיים של הנילוס, לדרוש שינויים בחלוקת המים. לטענתם ההסכמים עם מצרים וסודאן נחתמו כאשר הן היו עדיין מושבות ולכן לא נשאלו לדעתן, והן הצביעו גם על כך שמשנת 1929 גדלה אוכלוסייתן מאוד והיא זקוקה ליותר מים.
- ♦ ב-14 במאי 2010 חתמו אתיופיה, טנזניה, אוגנדה, קניה, קונגו, רואנדה ובורונדי על הסכם חדש ביניהן בעניין חלוקת מימי הנילוס, וזאת חרף התנגדותן של מצרים וסודאן.
- ♦ מצרים מאיימת במלחמה בכל מי שיעז לשנות את הסטטוס-קוו הנוכחי.

האופוזיציה במצרים מאשימה את הממשלה על שאפשרה לישראל להתבסס במדינות הללו ולהציע להן תוכניות חקלאיות הדורשות כמויות נוספות של מים. ההסכם החקלאי האחרון שנחתם בין ישראל לאתיופיה משמש הוכחה בידי האופוזיציה: הנה עוד תחום שבו "אשמה" ישראל...

מצרים מצביעה באו"ם בעד כל הצעות ההחלטה האנטי-ישראליות. מצרים ניסתה בעבר להפוך לגורם הפוסק והמפשר בין הרשות הפלסטינית לישראל, אולם השפעתה על ערפאת היתה מועטה. רק לאחר מותו, ובעיקר לאחר שחמאס השתלט על רצועת עזה, נטלה מצרים לידה את היוזמה להיות הגורם המפשר בין ישראל לחמאס, ובין ישראל לרשות הפלסטינית. היא משמשת צינור להעברת מסרים בין שני המחנות ומסגרת לעריכת פגישות ביניהם (טאבה, שארם א-שיח' וקהיר). היא פתחה במעורבות פעילה בתחום הפסקת האש בין ישראל לחמאס במהלך מבצע "עופרת יצוקה", בשחרורו של גלעד שליט ובמניעת ההברחות ממצרים לרצועה. במסגרת זאת בנתה מצרים, ב-2010, קיר ברזל שימנע לחלוטין הברחות לרצועת עזה מסיני דרך המנהרות. למרות היחסים הטובים הללו, מצרים התנגדה בכל תוקף לצירופה של ישראל לכל קואליציה מערבית שהיא (ב-1990 נגד סדאם חוסיין וב-2001 נגד אוסאמה בן-לאדן), הנערכת לפעולה מדינית או צבאית נגד מדינה ערבית או מוסלמית.

מצרים מצטיידת בנשק מערבי חדיש ומקיימת צבא גדול שהפנים את דוקטרינת המלחמה המערבית, אף שלא נשקפת לה כל סכנה צבאית משום צד שהוא. כל עוד ניצב בראש המדינה אדם כמו מובארק, אין לחשוש לעתיד היחסים עמה. אולם כידוע המערכת האנושית שמתחת למכסה הברזל הסוגר על החברה המצרית גועשת ורועשת, והנשיא נאלץ לפני כל מערכת בחירות להרחיק

מועמדים מסוכנים, בעיקר מבין "האחים המוסלמים". לפיכך אין לדעת מה יהיו פניה של מצרים לאחר תקופתו של מובארכ, וישראל חייבת לתת את דעתה על הנושא מבעוד מועד.

אף על פי כן משמש השלום עם מצרים אבן פינה בבניין יחסיה של ישראל עם העולם הערבי הקרוב (מדינות העימות) והרחוק (מדינות המפרץ הפרסי, חצי האי ערב וצפון אפריקה). השלום עמה (הכולל פירוז חצי האי סיני) אפשר ומאפשר לישראל להתפנות למוקדי תבערה אחרים: דרום לבנון; המשא ומתן עם סוריה על שלום; הבעיה הפלסטינית והאיום מרחוק: איראן. הוא משמש גם בסיס להצדקת קשריהן (הישרים והעקיפים) של מדינות ערביות קטנות (עומאן, קטאר, מרוקו, תוניסיה) – עם ישראל.

פוטנציאל היחסים עם מצרים, לכשיופשרו, הוא רב-היקף: צינור גז ימי עד לטורקיה ולאירופה; חבילות תיירות משותפות; פרויקטים רבי-היקף בתחום הפיתוח של חקלאות מודרנית (כמה חוות ישראליות פועלות כבר במצרים); התפלת מים; העברת תעשיות עתירות עבודה מישראל למצרים; הפעלה משותפת של תוכניות פיתוח אזוריות במימונו של בנק מיוחד, הבנק למזרח התיכון, שישראל מציעה כי יוקם בקהיר.

בהשתדלותה של ישראל, אישרה ממשלת ארה"ב (דצמבר 2004) אזורי סחר מיוחדים (Qualifying Industrial Zones), המאפשרים ייצוא סחורות מצריות לארה"ב ללא מכס, בתנאי שהן מיוצרות בתחומי האזורים הללו, שהן מכילות לפחות 8% מוצרים ישראליים ומיועדות אך ורק לארה"ב. הודות לכך גדל הייצוא המצרי לארה"ב מ-1,283 מיליון דולר ב-2004, ל-2,393 מיליון דולר ב-2006. גם ישראל הרוויחה מהסדר זה: מהיקף ייצוא של 25 מיליון דולר בממוצע בשנים 2001–2004, גדל הייצוא הישראלי למצרים ל-93 מיליון דולר ב-2005, ל-126 מיליון דולר ב-2006, ל-154 מיליון דולר ב-2007, ול-139 מיליון דולר ב-2008. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי למצרים ל-135 מיליון דולר.

הייצוא המצרי לישראל הגיע ב-2006 ל-77 מיליון דולר (לא כולל ייבוא גז), ל-94 מיליון דולר ב-2007 ול-132 מיליון דולר ב-2008. בשנת המשבר העולמי (2009) הוא אף הכפיל את עצמו ל-271 מיליון דולר.

שיתוף פעולה מצרי-ישראלי כזה יכול לתרום תרומה חשובה ביותר לעצירתו של הגל הפונדמנטליסטי השוטף עתה את העולם המוסלמי; לעזור למשטרים הפטריארכליים הערביים (סעודיה, מדינות המפרץ הפרסי) לעבור בשלום למשטרים יציבים יותר; ולהפוך את התסכול הנובע כיום מעוני ומפערים חברתיים חריפים למנוע של פעילות קונסטרוקטיבית לקראת העלאת רמת החיים וההשכלה.

כאמור: מצרים הפכה, מאז שהחמאס תפס את השלטון ברצועת עזה (2007), לגורם מפשר בינו לבין הרשות הפלסטינית מצד אחד ובינו לבין ישראל מצד אחר. מצרים הצליחה ב-2009 למצוא פתרון שהביא את החמאס להסכים ל"תהדייה" (הפוגה), לפחות לשנה (ישראל דרשה ללא הגבלת זמן), להגדיר את תנאי הפתיחה של המעברים בין ישראל לרצועת עזה, ולטפל בבעיית שחרורו של גלעד שליט תמורת שחרור אסירים פלסטינים, כולל כאלה עם "דם על הידיים".

נכונותה של מצרים לשתף פעולה עם ישראל בכל הנוגע לרצועת עזה, נובעת גם מחששה שהרצועה תהפוך למוצב איראני קדמי, בדרך להשתלטות על המזרח התיכון. גם האיבה הרווחת מפיהם של ראשי איראן נגד ישראל, מקורה לא במעט בעובדה שעל דרכה האימפריאליסטית של איראן עומדת ישראל כצוק איתן. עובדה זו מחזקת בעקיפין גם את היחסים בין ישראל למצרים.

בעקבות החלטתה של ממשלת מצרים לבנות קיר ברזל לאורך גבולה עם רצועת עזה, החליטה גם ישראל לסגור את הגבול הפרוץ (למברחים, למסתננים מאפריקה למטרות עבודה ולחבלנים) בינה לבין ישראל. הגבול מגיע עד אילת לאורך 624 ק"מ. בינואר 2010 החליטה ממשלת ישראל לסגור בגדר גם את הגבול הארוך הזה, ובחודש נובמבר 2010 החלה העבודה בשטח.

הגדר תהיה לאורך 120 ק"מ: 60 ק"מ מצפון לדרום (מצד רצועת עזה) ו-60 ק"מ מדרום לצפון (מצד אילת). יתרת הגבול קשה ביותר למעבר בגלל האופי ההררי שלה. הגדר תהיה מורכבת משלוש גדרות: גדר רגילה, מאחוריה גדר "תלתלית" ומאחוריה עוד גדר רגילה. בגדרות יותקנו מכ"מים ואמצעי הרתעה נוספים. אלה אמורים לעצור את המנסים לעבור ולאפשר ליחידות הגבול להגיע למקום החדירה מבעוד מועד.

לדברי המשטרה חודרים מדי שבוע לישראל כ-1,500 מבקשי מקלט מדיני, מסתנני עבודה, מברחי סמים וגם פעילי טרור.

עצוב הדבר כי אחרי 62 שנות עצמאות, ושלוש שתי המדינות (מצרים וירדן) שעמן יש לנו את הגבולות הארוכים ביותר, נאלצת ישראל להקיף את עצמה כמעט כליל מאחורי גדרות:

- ♦ גדרות 'חכמות' לאורך הגבול עם לבנון ולאורך קו הפסקת האש עם סוריה.
- ♦ גדר 'חכמה' ומבוצרת סביב כל רצועת עזה.
- ♦ גדר מיושנת לאורך הגבול עם ירדן.
- ♦ גדר ההפרדה בין ישראל לרשות הפלסטינית בגדה המערבית: עד כה הושלמו 510 ק"מ מתוך 810 ק"מ של גדר ההפרדה המתוכננת.
- ♦ ועתה כ-120 ק"מ של גדר לאורך הגבול עם מצרים.

מאז 1982 פועל במצרים המרכז האקדמי הישראלי בקהיר, שעוזר למלומדים משתי המדינות בעבודות המחקר שלהם; מפעיל ספרייה עשירה על ישראל ועוזר בהשגת מידע ופרסומים ישראליים הדרושים לחוקרים ולסטודנטים מצרים.

הוועדה החקלאית לישראל ולמצרים

במסגרת הסכם השלום בין שתי המדינות, הופעלה (מאז תחילת שנות ה-80 של המאה שעברה) ועדה חקלאית משותפת. הוועדה מקדמת מכלול של נושאים חקלאיים: פיתוח טכני, נושאים וטרינריים, הגנת הצומח, שיטות השקיה, מחקר חקלאי משותף ועוד. ישראל מספקת הדרכה חקלאית ל"תוכנית מובארק", שהיא אחת התוכניות הגדולות בעולם לפיתוח קרקעות חדשות, במערב המדינה, ליישובם של בוגרי אוניברסיטאות. שיתוף הפעולה נמשך כסדרו גם בשנים שבהן היחסים בין שתי המדינות הצטמצמו.

במשך כל השנים, מאז נחתמו הסכמי השלום עם מצרים, הגישה ומגישה ישראל עזרה טכנית למצרים בעיקר בתחום החקלאי כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 25; 1988 – 16; 1989 – 10; 1991 – 65; 1993 – 261; 1994 – 602; 1995 – 526; 1997 – 453; 1998 – 391; 2001 – 16; 2002 – 4; 2004 – 12; 2005 – 52; 2007 – 192.

קורסים במצרים: בחקלאות: 1994 – 12 קורסים – 268 משת'; 1995 – 10 קורסים – 283 משת'; 1997 – 7 קורסים – 238 משת'; 1998 – 6 קורסים – 218 משת'; 2007 – קורס אחד – 41 משת'.

מומחים מישראל: 1987 – 6; 1989 – 3; 1994 – 2; 1995 – 11; 1997 – 1; 1998 – 30; 2001 – 3; 2003 – 1; 2004 – 6; 2005 – 8; 2007 – 3.

יחסי ישראל-ירדן

ירדן גובלת בצפון עם סוריה; בצפון-מזרח עם עיראק, במזרח ובדרום עם ערב הסעודית; ובמערב עם ישראל והרשות הפלסטינית. שטחה מגיע ל-89 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-6.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 96% מוסלמים סונים; 4% נוצרים.

החלוקה האתנית: 98% ערבים (ביניהם: 20% בדווים ו-78% פלסטינים); 1% ארמנים ו-1% צ'רקסים.

התמ"ג (2009): 33 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 22 מיליארד דולר על פי שער החליפין; 5,300 דולר תמ"ג לנפש.

ממלכת ירדן היא למעשה תוצר לוואי של תוכנית בריטית, שנרקמה במהלך מלחמת העולם הראשונה (1914–1918), להקים מדינה ערבית גדולה שתכלול את עיראק, סוריה, לבנון, עבר-הירדן המזרחי וממלכת חג'אז בחצי האי ערב מצד אחד, ומדינה יהודית בארץ-ישראל המערבית (על פי מודל זה נחתם הסכם פייסל-ויצמן בעקבה ב-1919) – מצד אחר. בכך קיוותה בריטניה לגמול למשפחה ההאשמית שליטת חג'אז בראשותו של השריף חוסיין, על התייצבותה לימינה ונגד הטורקים במלחמה (המתווך בנושא זה היה ליוטננט-קולונל תומאס אדוארד לורנס, שנודע בכינויו "לורנס איש ערב") – מצד אחד; ולקיים מצד אחר את הבטחתה במסגרת הצהרת בלפור (2 בנובמבר 1917), שניתנה לעם היהודי (המתווך בעניין זה היה חיים ויצמן) תמורת מאמציו להפעיל את יהדות אר"ב כדי שזו תביא לכניסתה של ארצה למלחמה נגד הגרמנים.

תוכנית זו יצאה לפועל רק בחלקה: "חבר הלאומים" העניק לצרפת את המנדט לשלוט בסוריה ובלבנון. בעקבות כך נאלץ פייסל, בנו של השריף חוסיין מחג'אז, לוותר על כס המלוכה בדמשק (1920) שבה הכריז על עצמו כמלך "סוריה הגדולה" (1919). בריטניה, שקיבלה מנדט על עיראק, על ירדן המזרחית ועל ארץ-ישראל, הציעה לפייסל כפיצוי להיות מלך עיראק, והוא מלך שם בשנים 1921–1933 (ובנו הצעיר אחריו עד 1958), ואילו שבטי הוּוּהאבים (שדגלו בחזרה אל ערכי הצנועים והמחמירים של האסלאם), שפרצו ממדבריות חצי האי ערב (נג'ד) בהנהגתו של אַבְן-סַעוּד (1924), גירשו את המשפחה ההאשמית מחצי-האי. עבר-הירדן המזרחי נותר אפוא כחבל-ארץ היחיד שניתן היה לתת לבנו האחר של השריף חוסיין, הלוא הוא עבדאללה (1882–1951).

אף כי עבר-הירדן המזרחי נכלל בתוכנית הראשונית של הבית הלאומי היהודי, שלו התחייבה בריטניה ב"הצהרת בלפור" (הנציב העליון הבריטי היה ממונה על שתי גדותיו של הירדן), היווה מינויו של עבדאללה (על פי הצעתו של שר המושבות הבריטי דאז, וינסטון צ'רצ'יל) לאמיר של עבר-הירדן המזרחי (1921) והקמת כוח צבאי – "הלגיון הערבי" – שמומן והודרך על ידי הבריטים, צעד ראשון לקראת הפיכתו של חבל-ארץ זה למדינה ערבית ריבונית ונפרדת. ואכן ב-1946 נעשה עבדאללה למלך "הממלכה ההאשמית של ירדן".

שלטונו של עבדאללה נשען בעיקר על נאמנותם של שבטי הבדווים מדרום המדינה. מהם הוא שאב (וצאצאיו אחריו ממשיכים גם היום להישען בעיקר

עליהם) את הקצונה לצבאו ואת האנשים למנגנוני הביטחון שלו, לפקידות הבכירה ולשרי ממשלותיו.

עבדאללה קיווה להקים מחדש את "סוריה הגדולה". במסגרת זו ניהל משא ומתן חשאי עם דוד בן-גוריון (לאחר שההנהגה הציונית אימצה את רעיון החלוקה), כדי לקבל את הסכמתו לסיפוחו לירדן של אותו חלק מארץ-ישראל שיוקצב למדינה הערבית (1946). ואכן, בעקבות "מלחמת העצמאות", השתלט עבדאללה על כל הגדה המערבית וסיפח אותה רשמית לממלכתו ב-1950.

מצרים וסעודיה לא ראו בעין יפה את התבססותו של עבדאללה בירדן ובגדה המערבית. רבים אחרים, בעיקר בקרב הקיצונים הפלסטינים, ראו בו בוגד, המשתף פעולה עם הבריטים והציונים. התוצאה היתה בלתי-נמנעת: הוא נורה על ידי קנאי פלסטיני ביולי 1951, במהלך ביקור (יחד עם נכדו חוסיין, 1935–1999) בהר הבית בירושלים. בנו טלאל התמנה במקומו למשך שנה אחת, אולם עקב מחלת רוח הועבר הכתר לבנו חוסיין (1952).

הכישלון הערבי ב"מלחמת העצמאות" הזרים לירדן מאות אלפי פלסטינים, בעיקר פליטים, שיחד עם סיפוח הגדה המערבית יצרו רוב פלסטיני בממלכה. אולם השלטון המעשי והמוחלט נשאר בידי חוסיין ונאמניו הברווים, עובדה שיצרה תסכול, התמרמרות ולאחר מכן התנגדות גוברת והולכת לשלטונו.

גם מבחוץ: נאצר ממצרים ושליטי סוריה מצפון ניסו להשתלט על ירדן על ידי הרחת המלך או רציחתו (במהלך שנות שלטונו נעשו למעלה מעשרים ניסיונות להתנקש בחייו), או אילוּצו להצטרף לאיחודים שקמו תכופות בין מצרים לסוריה. חוסיין נאלץ להסכים להסתגנויות ולפעולות חבלה שערכו הפלסטינים משטח ירדן נגד ישראל (בשנות ה-50 וה-60), ולספוג את פעולות התגמול הישראליות נגד צבאו; הוא הסכים להצטרף למלחמה נגד ישראל ב-1967 והפסיד את כל הגדה; הוא נאלץ להילחם נגד ניסיונותיו של אש"ף בהנהגתו של ערפאת להקים לעצמו ממלכה עצמאית במחנות הפליטים בצפון, ולגרש אותו ואת לוחמיו ללבנון תוך שהוא הורג אלפים מהם (ספטמבר 1970); הוא היה חשוף לפלישה סורית לארצו כתגמול על השתלחותו באש"ף, פלישה שנמנעה רק בגלל איומה המוחשי של ישראל להתערב וגיוס חטיבת מילואים משוריית, שהחלה לנוע לכיוון הגבול שבין סוריה לירדן; הוא תמך בסדאם חוסיין בעת מלחמת המפרץ (מתוך חשש שיבולע לו ולמאות אלפי הירדנים שמצאו פרנסתם בעיראק) והפסיד את אהדת המערב וישראל.

חוסיין עשה ככל יכולתו כדי למזג את האוכלוסייה הפלסטינית בממלכה: הוא העניק להם אזרחות ירדנית, החל לשלב נציגים פלסטינים במנגנון הממשלתי; אפשר להם להיבחר לפרלמנט ואף מינה שרים וראש ממשלה פלסטינים; הזרים

כספים רבים לנאמניו בגדה; אך יחד עם זאת לא אפשר כל פיתוח כלכלי בגדה המערבית והפנה את כל המשאבים לפיתוחה של הממלכה ממזרח לירדן. הפלסטינים לא ראו בירדן את הפתרון המדיני לעצמאותם וב-1974 זכו לקבל בוועידת רבאט של הליגה הערבית, את הזכות להגדרה עצמית ולהכרה באש"ף כבנציגו הרשמי והמוכר של העם הפלסטיני.

במשך 14 שנים נוספות ניסה חוסיין להיאבק על קבלת האפוטרופסות על הגדה, אולם הוא נדחה על ידי ההנהגה הפלסטינית. ב-1988 הודיע על התנתקותו המוחלטת מהגדה ומהעניין הפלסטיני, ופנה למציאת הסדר נפרד וישיר עם ישראל. הגישה לירדן בישראל לבשה צורות רבות:

תנועה פוליטית שלמה, התנועה הרביזיוניסטית (וממשיכתה מפלגת הליכוד), ראתה בירדן חלק בלתי-נפרד של הבית הלאומי שהובטח לעם היהודי על ידי בריטניה ולאחר מכן אושר על ידי חבר הלאומים. ראשיה של התנועה לא רצו לקבל את "בגידתה" של בריטניה בהבטחתה לקדם את הבית הלאומי היהודי משני עברי הירדן. השיר הידוע שהושר על ידי חברי התנועה כלל את המילים: "שתי גדות לירדן, זו שלנו זו גם כן."

לאחר מלחמת ששת הימים ניסו חוגים פוליטיים ישראלים להצביע על ירדן כעל המדינה הפלסטינית (עקב הרוב הפלסטיני שהיה בה) ולהסיט את הפתרון המדיני של הפלסטינים לעברה. היו שדיברו על הצורך להביא להפלתו של חוסיין ולהמלכתו של ערפאת במקומו.

לאחר חיסולו של אש"ף בירדן (ספטמבר 1970) ולאחר שגבולה של ישראל עם ירדן שקט מטרור, ראו ממשלות ישראל חובה לעצמן להבטיח את עצמאותה של ממלכת ירדן ולמנוע את ההתנכלויות לקיומה. כך הכריזה ישראל כי כל כניסה של צבא זר לירדן ממזרח (עיראק) או מצפון (סוריה) תיחשב לעילה שתצדיק פעולה צבאית ישראלית נגד הצבא הפולש.

הסימפטיה לחוסיין וליכולת ההישרדות שלו יצרה בסיס תמידי של הידברות בינו לבין מנהיגים ישראלים: בנקודות מפגש לאורך הגבול, בישראל (כולל תל אביב) ובארצות אירופה. בעיית השלום עם ירדן עלתה תמיד על שרטון החשש מפני תגובתם הנזעמת של מדינות ערב האחרות ושל הפלסטינים אזרחי הממלכה (ראו הנידוי שהכריזו מדינות ערב על מצרים, הגדולה והחזקה, בעקבות חתימתה על הסכם שלום עם ישראל).

מלחמת המפרץ ב-1991, ותמיכתה הבלתי-מסויגת של ירדן בסדאם חוסיין, הרחיקו את חוסיין מהמערב ומישראל. הוא ניסה לתקן את תדמיתו במהלך אותה שנה, כששיגר משלחת רמת דרג לוועידת מדריד וגילה פעילות חיובית רבה לקראת קידום ההבנה בין ישראל לשכנותיה.

כשיצא לאוויר העולם "הסכם אוסלו" עם הפלסטינים (1993), ראה חוסיין עצמו משוחרר מכל התחייבות של סולידריות עם הנושא הפלסטיני, ופנה "לעשות לביתו": הוא הופיע (יולי 1994) בסנט האמריקני לצדו של יצחק רבין והודיע על סיום מצב המלחמה עם ישראל. באוקטובר אותה שנה חתם על הסכם השלום עמה בטקס מרהיב בערבה (בהשתתפותו של הנשיא ביל קלינטון).

הציפיות מחוזה השלום עם ירדן היו רבות, בעיקר בצד הירדני. הרווח המיידי של ירדן היה בהסרת החרם האמריקני בגין תמיכתה בסדאם חוסיין ובמחיקת חוב של 700 מיליון דולר הודות להשתדלותו של יצחק רבין אצל הנהגת הסנט האמריקני. אולם התוכניות הכלכליות הגדולות שהוצגו בוועידות רבות-משתתפים (בקזבלנקה ב-1994, בעמאן ב-1995, בקהיר בשנת 1996, ובדוחה בירת קטאר ב-1997) לא המריאו, בעיקר בגלל בקיעים שהתגלו בהסכם השלום עם הפלסטינים וחזרתם לנתיב הטרור.

חוזה השלום הבטיח לירדן תוספת של 50 מיליון מטרים מעוקבים של מים מישראל; הסדיר סופית וסימן את כל גבולה הארוך עם ישראל (624 ק"מ כולל הגבול שיהיה בעתיד עם הגדה המערבית הפלסטינית); הביא לחילופי שטחים בכמה מקומות מתוך הסכמה הדדית; תעשיות עתירות עבודה (בעיקר בתחום הטקסטיל) החלו לעבור לירדן; החלה להתפתח תיירות ישראלית לירדן וכן הוכנו חבילות תיור ישראליות-ירדניות לתיירים מרחבי העולם; הופעלו קשרי תעופה בין שתי הארצות, וכן הוחל בתכנונם של אזורי תעשייה משותפים על גבולן של שתי המדינות.

הכוונה היתה לקבל את ההשקעה וההפעלה של המפעלים מישראל ואת כוח האדם מירדן; כמו כן החלו ירדנים רבים לעבוד בישראל.

אולם ההתנגדות העממית לנירמול היחסים עם ישראל הערימה קשיים רבים על דרך השלום: חתימת ההסכם לא הרעיפה מיידית גשם של זהב על הכלכלה הירדנית; המשק הירדני הקטן לא היה מסוגל לשמש שותף לתעשייה הישראלית, בעיקר בתחום התעשייה עתירת הידע, ולכן לא הורגשה השפעתו המיידית של השלום; והעיקר: הארגונים הלא-ממשלתיים – האיגודים המקצועיים, אגודות העיתונאים, עורכי הדין, לשכות המסחר ודומיהן – המאוישים כולם על ידי פלסטינים, הטילו חרם על כל מגע של חבריהן עם ישראל.

אישיותו החזקה של חוסיין הצליחה למזער את הנטיות הברדלניות והאנטי-ישראליות הללו. אולם עם מותו, ב-1999, ועליית בנו עבדאללה לשלטון, נחלשה יכולת השלטון להכתיב את התנהגותה של האוכלוסייה (בעיקר לנוכח הצורך של המלך החדש והצעיר לבסס את שלטונו). למרות זאת, יחסו האישי האוהד והפתוח של עבדאללה כלפי ישראל לא השתנה.

השלום עם ירדן הפך עד מהרה גם הוא לשלום קר נוסח השלום עם מצרים, אם כי מערכת היחסים, הן האישית והן הממסדית, היא הרבה יותר חמה ופתוחה בירדן.

חידושו של הטרור הפלסטיני והתגברותו בעקבות אינתיפאדת אל-אקצה, והתנכלותו החוזרת ונשנית של ארגון אל-קאעידה לתושבי המדינה (פיצוץ שלושה בתי המלון בעמאן ב-9 בנובמבר 2005), דלדלו עוד יותר את מערכת היחסים בין שתי המדינות: התיירות פסקה לגמרי ותוכניות כלכליות הוקפאו.

הקרע שאירע, ב-2007, במחנה הפלסטיני ושהביא להשתלטותו של החמאס על רצועת עזה, העלה מחדש בירדן את היוזמות לשיתוף פעולה מדיני עם החלק הנותר של השטח הפלסטיני – הגדה המערבית. נערכו מגעים ביוזמת ירדן, לבדיקת האפשרות של הקמת קונפדרציה בין ירדן לבין הגדה המערבית.

מעורבותה החוזרת של ירדן, בעיקר בכל הנוגע למעמדה העתידי של ירושלים, מבוסס על סעיף 9 בחוזה השלום עם ישראל, הכולל התחייבות ישראלית "להעניק עדיפות עליונה לתפקיד ההיסטורי של הממלכה ההאשמית במקומות הקדושים". ירדן מפתחת אג'נדה עצמאית, בכל הנוגע למשא ומתן עם הפלסטינים, התומכת חד-משמעית בהקמת מדינה פלסטינית לצדה של ישראל.

המלך עבדאללה, נוסף על מעורבותו בהבטחת האינטרסים של ירדן בירושלים ובהר הבית, מנסה, מאז מאי 2009, לקדם יוזמת שלום מצדו בתמיכתו (לדבריו) של הנשיא אובמה. המדובר בתוכנית שלום הכוללת את כל 57 המדינות החברות בארגון המדינות האסלאמיות (OIC) ובהן גם איראן.

שלושה חודשים אחרי שפסגת הליגה הערבית פרסמה את יוזמת השלום שלה במארכ 2002, אימצו שרי החוץ של ארגון המדינות האסלאמיות את היוזמה בוועידתם בחארטום, ומאז היא אושררה על ידיהן בוועידה בטהרן במאי 2003, וכן בארבע ועידות שהתקיימו בין השנים 2004–2007 בטורקיה, בתימן, באזרבייג'ן ובפקיסטן.

לדעתו של המלך עבדאללה, המטרה של ההחלטות הללו היא להגיע להסכם עם הפלסטינים על בסיס של שטחים תמורת שלום, ולכונן יחסים דיפלומטיים עם כל המדינות האסלאמיות. במסגרת זאת ניתן יהיה לדעתו גם לפתור את בעיית הגרעין האיראני בדרכי שלום ולהפסיק את איומיה של זו נגד מדינת ישראל (עקיבא אלדר, "הארץ", 17.5.2009).

כידוע התוכנית לא המריאה מאז, אם כי הנכונות הגוברת והולכת של העולם המוסלמי למצוא נוסחה של קבלת ישראל וקיום יחסים נורמליים עמה – מצביעה על היתרונות הרבים הטמונים במציאת פתרון המקובל על שני הצדדים בסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ישראל משתדלת לקדם נושאים כלכליים בינה לבין ירדן, כדי להוכיח בין היתר, כי השלום עמה מהווה אבן יסוד בקידום כלכלתה. כבר הוזכר כי בהשתדלותו של ראש הממשלה המנוח, יצחק רבין ז"ל, ויתרה ארה"ב על חוב של 700 מיליון דולר שחבה לה ירדן.

צעד נוסף היה בהקמתם של "אזורי הייצור הייחודיים" – Qualifying Industrial Zones – שיזמה ישראל, המאפשרים לירדן לייצא סחורות שיוצרו באזורים אלה והמכילות לפחות 8% של רכיבים המיוצרים בישראל, ללא מכס לארה"ב. החוזה הופעל ב-1998, והוא העלה את היקף הייצוא הירדני לארה"ב מ-16.4 מיליון דולר ב-1998, ל-1,421.6 מיליון דולר ב-2006! בעקבות כך גדל גם היקף הייצוא הישראלי לירדן מ-25 מיליון דולר ב-1998 ל-137 מיליון ב-2006, ול-289 מיליון דולר בשנת 2008. בשנת המשבר העולמי (2009) קטן היקף הייצוא הישראלי וירד ל-231 מיליון דולר. האזורים המיוחדים הללו שגדלו ל-13 ב-2005, קלטו 65 מפעלים חדשים שהוקמו בהם והביאו להעסקת 55,000 עובדים ירדנים.

הייצוא מירדן לישראל הסתכם ב-2008 ב-106 מיליון דולר, וגם הוא ירד ב-2009 ל-70 מיליון דולר. כמו כן מקדמים עתה (ביוזמתם של שמעון פרס ובנימין בן-אליעזר מהצד הישראלי, ובעזרתם של חצר המלוכה הירדנית ושל ממשלת יפן והבנק העולמי) את התוכנית המלהיבה של:

תעלת ים-סוף – ים המלח

לאור סכנת התייבשותו של ים המלח, לנוכח הפסקת הזרימה של מי הירדן וייבוש מתמיד של חלקים מהים לצורך ייצור האשלג – נוצר צורך דחוף להציל את ים המלח. התוכנית המתגבשת מיועדת להזרים בתעלה לים המלח 750 מיליון מטרים מעוקבים של מים מדי שנה. התעלה תשתרע לאורך 200 ק"מ בתוך גבולה של ירדן. בשלב הראשון (מגובה 0 של ים סוף עד לגובה של 250 מטרים), יישאבו המים בעזרת משאבות חשמליות, ומנקודה זו ואילך הם יופלו מגובה של 250 מטר למינוס 420 מטר (היינו גובה של 670 מטר!) וייצרו חשמל הן לצורך השאיבה הזו והן לפיתוח אינטנסיבי של האזור כולו. מהפיתוח ייהנו שלוש המדינות: ירדן, ישראל והרשות הפלסטינית – בפיתוח חקלאות מיוחדת (הבשלת ירקות ופירות מחוץ לעונה), בהקמת תחנות חשמל כתשתית לתעשייה, בהתפלת מים ובתיירות.

מיוני 2009 נמצאת התוכנית בבדיקת היתכנות (הבנק העולמי הקציב למטרה זו 15 מיליון דולר).

מתוך חשש של ביקורת מצד מדינות ערב על השותפות עם ישראל בביצוע תוכנית ים סוף-ים המלח (היזם הישראלי יצחק תשובה הביע נכונות להשקיע בפרויקט 10 מיליארד דולר), הודיע המלך עבדאללה כי הוא מתעתד לבצע תחילה תוכנית מצומצמת יותר בהיקף של 1.5 מיליארד דולר וללא שיתופה של ישראל.

גבול ירדן-ישראל-פלסטין – כעמק השלום

תוכנית התעלה, כמו התוכניות האחרות המפורטות להלן, ייתכנו במידה שיושג הסכם שלום עם הפלסטינים, והם יוכלו להשתתף בתוכנית כשותפים שווים. המדובר בתוכניות הבאות:

חיבור רכבת העמק עד אירביד והנחת קו רכבת חדש: אירופה-המפרץ הפרסי. הקמת מרכז אקדמי בין-לאומי – לירדן, ישראל ופלסטין במימון טורקי. הקמת פארק תעשייתי ליד יריחו – במימון יפני. הקמת עיר תעשייתית ליד ג'נין, בעיקר לתעשייה קלה (טקסטיל) במימון גרמני.

הקמת שדה התעופה המשותף לאילת ולעקבה – תוכנית שניתנת למימוש כמעט באופן מיידי.

לאור העלייה הגדולה במחירי הנחושת בעולם, ניתן לחדש את כריית הנחושת, הן בתמנע והן בגדה המזרחית של הירדן, 100 ק"מ צפונה משם. חברה מקסיקנית החלה לחדש את הכרייה בשני האתרים (2010).

חלק ניכר מהפרויקטים הללו ניתן למימוש במימון פרטי. על כל פנים, המאמץ המשותף לקידום הפרויקטים הללו יכול באמת להפוך את עמק הירדן לאורכו לעמק השלום המזרח תיכוני, כפי שאין ספק כי פתרון המחלוקת עם הפלסטינים יביא לפריחה מחודשת ורבת עוצמה ביחסיה של ישראל עם ירדן.

כור גרעיני למטרות שלום

ירדן החליטה להקים בתחומה תחנת כוח גרעינית, ולצורך זאת שכרה את שירותיה של חברה בלגית לביצוע סקר סיכונים לבנייתה של תחנת כוח כזאת במרחק 15 ק"מ מעקבה. ישראל מוטרדת מבניית תחנה כזאת בסמיכות לשבר הסורי-אפריקני המועד לרעידות אדמה. רעידת אדמה כזאת עלולה לגרום לדליפה רדיואקטיבית ולסכן את אילת.

נציגים ישראלים שנפגשו עם מקביליהם בירדן הציעו להקים את התחנה על

המצוקים שמעל עקבה, ולקרר אותם על ידי צינורות שיעבירו את המים לאותם רכסים. מסתבר כי רצונה של ירדן להקים את התחנה סמוך לאילת נובע מרצונה להשתמש במים של תעלת ים סוף-ים המלח המתוכננת לשם קירור התחנה. תוך כדי כך נודע על מציאת מרבצי אורניום עשירים על גבול ירדן-סעודיה. חברות בין-לאומיות החלו לחזור אחרי ממשלת ירדן במגמה לקבל זיכיונות כרייה. ואילו ממשלת ירדן, המתכננת להגיע לייצור חשמל מגרעין עד 2016 (בהיקף של 1,000 מגה-וואט), חתמה על הסכמים עם ממשלת צרפת המוכנה לספק לה את הכור.

יצוין כי על רקע תוכניות הגרעין של איראן, והחשש שהיא חותרת להשגת נשק גרעיני, החלו מדינות ערב לחדש את הכנותיהן להקים מתקני גרעין בתחומן. מגמה זו התחזקה לנוכח התחזיות לדלדול עתידי של מאגרי הנפט באזור, דלדול שיחייב למצוא תחלופות לאנרגיה המופקת מנפט ומגז.

גם ישראל מעוניינת להקים תחנת חשמל גרעינית בשבטה. אולם כיוון שלא חתמה עד כה על האמנה לאי-הפצה של נשק גרעיני ואיננה מאפשרת לנציגי הוועדה הבין-לאומית לאנרגיה אטומית לבקר בכור הצבאי בדימונה – נמנעת ממנה האפשרות לרכוש כור כזה.

למרות זאת נעשו בשנות ה-2000 כמה ניסיונות להשיג את ההסכמה הנדרשת לרכישת כור גרעיני לצורכי שלום, וזאת לאור העובדה שגם הודו, אשר איננה חתומה על האמנה, קיבלה אישור לרכישת כורים למטרות שלום.

בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", חלה התקררות ביחסים בין שתי המדינות. ירדן החליטה בין היתר להגיש תלונה לבית הדין הפלילי בהאג נגד ישראל, בשל מה שכינתה "פשעי מלחמה". כמו כן חל כמעט ניתוק ביחסים שבין ראש הממשלה בנימין נתניהו ומלך ירדן עבדאללה. נכון לסוף ינואר 2010, הם נפגשו רק פעם אחת ואינם מנהלים ביניהם שיחות טלפון (היחיד שמנהל שיחות כאלה הוא נשיא המדינה שמעון פרס). הסיבות לנתק בין האישים הם:

- ♦ חוסר אמון אישי בנתניהו מצד עבדאללה, וברצינות הכרזתו על תמיכה בעקרון "שתי מדינות לשני העמים".
- ♦ כעס ועלבון על כי אביגדור ליברמן מונה לשר החוץ. הירדנים מחרימים אותו כליל.
- ♦ הקיפאון בתהליך השלום עם הפלסטינים.
- ♦ המשך הבנייה במזרח ירושלים והמהומות שאירעו בהר הבית.

ביטוי מעשי לנתק הזה הוא ההקפאה המוחלטת של כל תוכניות הפיתוח המשותפות שהוכנו במהלך השנים ושהובטח לחלקן גם המימון הבין-לאומי והפרטי, וזאת פרט לפרויקט המים.

למרות כל הבעיות הללו ממשיכה ישראל להגיש לירדן עזרה טכנית באמצעות מש"ב בתחומים רבים כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1997 – 97; 1998 – 137; 2001 – 2; 2002 – 58; 2004 – 22; 2005 – 54; 2007 – 70.
קורסים מקומיים: בתחום הרפואה ובריאות הציבור: 1997 – 25 משת'; 1998 – 46 משת'.
מומחים מישראל: 1997 – 5; 1998 – 12; 2001 – 27; 2002 – 15; 2004 – 11; 2005 – 15; 2007 – 18.

יחסי ישראל-סוריה

סוריה גובלת בצפון עם טורקיה; בצפון-מזרח – עם עיראק; במזרח – עם ירדן; בדרום-מערב – עם ישראל; ובמערב עם לבנון והים התיכון. שטחה מגיע ל-185 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-22 מיליון נפש.
החלוקה הדתית: 74% מוסלמים סונים; 16% מוסלמים שיעים, דרוזים ועאלוויים; 10% נוצרים.

החלוקה האתנית: 90% ערבים; 10% כורדים וארמנים.

התמ"ג (2009): 101 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 55 מיליארד על פי שער החליפין; 4,600 דולר תמ"ג לנפש.

בדמשק החלו ניצניה הראשונים של התנועה הלאומית הערבית (עוד במאה ה-19) ובה גובשו התפיסות הפאן-ערביות הראשונות. דמשק (כמוה כבגדד) רואה עצמה כמרכז "הסהר הפורה", אותו חבל-ארץ המתחרה זה אלפי שנים עם מצרים על השליטה במזרח התיכון. מכאן גם היומרה ל"סוריה הגדולה", המקיפה את לבנון, ישראל ועבר-הירדן.

משום כך רואה סוריה עד היום את תקומתן של מדינות עצמאיות בארץ-ישראל ועבר-הירדן (המכונות על ידיה "דרום סוריה"), כפגיעה ישירה בה וב"זכותה ההיסטורית" לשלוט בחבל-ארץ אלה, ואת שליטתה בלבנון היא רואה כדבר טבעי ומובן מאליה. מכאן:

♦ סוריה היתה האחרונה שחתמה על הסכמי שביתת הנשק ב-1949 (20 ביולי) וגם האחרונה שחתמה על הסכם הפרדת הכוחות לאחר מלחמת יום הכיפורים.

- ♦ פעילותה המתמדת, בשנות ה-20 של המאה הקודמת, לצירופה של ארץ-ישראל לסוריה הגדולה (ארץ-ישראל כונתה בידי התומכים ברעיון זה כ"סוריה הדרומית");
- ♦ ניסיונותיה של סוריה לערער את שלטון ההאשמים בירדן (ראו לעיל);
- ♦ התנגדותה לאש"ף והחרמתו של ערפאת, שכן היא לדעתה הנציגה האמיתית של הפלסטינים ושל האינטרס הפלסטיני;
- ♦ כיבוש לבנון והפיכתה לגרורה סורית. רק בסוף 2008 הסכימה סוריה למנות שגריר בביירות כדי לאותת שהיא מסתלקת (כנראה בשל החשש מפתחת החקירה של רצח ראש הממשלה הלבנוני – אל-חרירי) מחתירתה לצרף את לבנון לסוריה הגדולה.
- ♦ סוריה נלחמה בישראל במאבק עיקש של שלוש מלחמות, בניסיונות להטות את מקורות הירדן.
- ♦ סוריה לא מהססת לתת מקלט מדיני וצבאי לארגוני טרור פלסטיניים שלא סרו למרותו של ערפאת (ההנהגה הפוליטית של החמאס, בראשותו של חאלד משעל, וכן ההנהגה הפוליטית של הג'יהאד האסלאמי);
- ♦ סוריה תומכת בארגון החיזבאללה השיעי בלבנון;
- ♦ סוריה משתפת פעולה עם איראן בניסיונותיה של זו להעביר את שיטות הלחימה של החיזבאללה ואמצעי לחימה – לשטחי יש"ע ובעיקר לרצועת עזה.

מנגד, סוריה שומרת בקפדנות על כל סעיפי שביתת הנשק והפרדת הכוחות שנחתמו עמה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. את פעולות ההטרדה נגד ישראל היא נהגה להפעיל דרך לבנון, הן באמצעות החיזבאללה והן באמצעות ארגוני טרור פלסטיניים.

המשטר בסוריה הוא משטר חילוני הנשען על מפלגה חילונית – מפלגת הבעת' – הדוגלת ב"אחדות, חירות וסוציאליזם של אומה ערבית אחת" (ומכאן קריאתה לעריכת שורה של מהפכות במדינות ערב כדי להכניסן תחת כנפיה של האומה הערבית).

המפלגה נוסדה בשנות ה-30 בפריז על ידי מישל עפלק וסלאח א-דין ביטאר, והצליחה להתבסס בשתי מדינות ערביות: סוריה ועיראק. אולם ב-1966 היא התפלגה ופלגיה (הסורי והעיראקי) נמצאים מאז בעימות מתמיד. ראשי שתי המדינות הללו (חאפז אל-אסד בסוריה וסדאם חוסיין בעיראק) שימשו כמזכירים הכלליים של המפלגה, כל אחד בארצו. בנו של חאפז, בשאר, ממשיך לכהן כמזכיר המפלגה בסוריה.

מוקד המתח הביטחוני בין ישראל לסוריה (שהביא באופן חלקי גם לפרוץ מלחמת ששת הימים) הוא נושא המים. סוריה שולטת על חלק נכבד ממקורות המים הזורמים לישראל:

- ♦ הבניאס – אחד משלושת יובליו של הירדן.
- ♦ הוואזאני – יובל של נהר החצבאני, המגיע מלבנון לישראל, ואף הוא יובל של הירדן.
- ♦ הירמוך – הנופל לירדן כ-10 ק"מ מדרום לכנרת.

בהתאם לחוק הבין-לאומי, לכל מדינה השוכנת לחופיו של נהר (בין במקום נביעתו ובין במהלך זרימתו) יש זכות להשתמש במימיו. חוק זה הביא לידי כך שמדינות השוכנות לאורך נהרות חוצי גבולות, מגיעות בדרך כלל להבנה ואף חותמות על חוזים לגבי כמויות המים שכל אחת מהן תהיה זכאית לשאוב מהם. בעיה דומה התעוררה בעת קביעת הגבול בין סוריה (שהיתה מדינת חסות צרפתית) לארץ-ישראל (שהיתה ארץ חסות בריטית), והיא נפתרה בהסכם מפורט שנחתם בין צרפת לבריטניה בפריז (23 בדצמבר 1920). בהתאם להסכם זה נקבע הגבול בין השתיים כדלקמן (על פי מאמרו של ד"ר אבישי בן-פורת בגיליון 394 (אוג' 1999) של "מים והשקיה"):

הגבול עובר לאורך המסילה בערוץ הירמוך ומשם הוא חוצה את הכנרת (כלומר מחצית הכנרת נותרת בידי סוריה) אל בקעת הבטיחה (טבחה), עולה בנחל המשושים (אל הגולן הצפוני) לכפר נפח ולצומת סכיך (בין קלעת נמרוד לבין הנקודה שבה יושב היום היישוב הישראלי אל-רום), ויורד משם בדרך מקונייטרה לבניאס (כיום היא שביל ביער אודם לכיוון עין-פית); מהבניאס למטולה לאורך דרך שהקיפה את תל גולן מצפון; וממטולה לראש הנקרה, בקו פרשת המים שבין הליטני לבין נהרות ארץ-ישראל. אולם בעת סימון הגבול לאור "הסכם פריז", השתנה הגבול על פי בקשת שני הצדדים:

- ♦ צפון הגולן נמסר לסוריה תמורת מזרח הכנרת.
- ♦ אדמות האמיר מחמוד פעור, שארמונו ניצב בצומת וסט וכן אדמות הכפרים העלאווים עין פית וזע'ורה עברו לסוריה.
- ♦ אדמותיו של אפנדי באהי, שחי בחיפה (סיר עבאס) שהשתרעו ממזרח לכנרת (מנוקייב עד עדסייה) עברו לארץ-ישראל.

תיקוני גבול נוספים נעשו בהשפעת פנחס רוטנברג, שקיבל את הזיכיון לנצל את מי הירדן להפקת חשמל (מארס 1920). בהתאם לכך צורפה מובלעת אל-חאמה

לארץ-ישראל, ואפשרה הטיית מימיו של הירמוך לאגירה בכנרת. כמו כן נקבע הגבול מהבניאס לגשר בנות יעקב, מזרחה מהנהר, עובדה שהותירה את הנהר כולו בתחומי ארץ-ישראל.

הבריטים עמדו על כך שלסורים לא תהיה שום ריבונות ולא יהיו להם שום זכויות בירדן ובכנרת, ובעקבות כך הגבול מגשר בנות-יעקב לשפך הירדן עבר גם הוא במרחק של 100–300 מטר מזרחה מהנהר, והגבול משפך הנהר לכפר נוקייב הוגדר כ-10 מטרים מזרחית לחוף האגם, עובדה שהותירה את כל הכנרת בתחום ריבונותה של ארץ-ישראל. הסורים שהתגוררו ליד הכנרת זכו בזכויות של דיג ושיט בכנרת וכן שימוש במימיו להשקיה מקומית.

לאחר סימון אבני הגבול בשטח, נחתם הסכם סופי (7 במארכ 1923), והוא אושרר על ידי חבר הלאומים ב-1935, וכן נחתם "הסכם לשכנות טובה" בין ממשלות ארץ-ישראל, סוריה ולבנון (2 בפברואר 1926) שהחזיק מעמד במשך 21 שנים. הסכם זה אפשר לתושבי הספר לעבור את הגבול לשם עיבוד אדמותיהם, לצורכי מסחר ופולחן דתי, לדוג בכנרת ובחולה ולהשתמש במי הכנרת.

התיאור המדויק של כל סעיפי ההסכמים, בנוגע לקביעת הגבולות ולאורם קביעת זכויות המים במפגש שבין המדינות – סוריה ולבנון בצפון ושל ירדן בצפון-מזרח – עם ישראל, חשוב מאוד לאור העובדה שסוריה העצמאית מעולם לא ויתרה על חלקה באגם הכנרת: ב-1946, שנתיים לאחר קבלת עצמאותה, פנתה סוריה לבריטניה בדרישה לדון מחדש בתיקוני הגבול הללו, בטענה שההסכמים נעשו בין שתי מדינות אימפריאליסטיות, ושלצד לא היתה שום זכות לוותר על אדמה סורית. בריטניה סירבה לדון בנושא כיוון שההסכם אושר על ידי "חבר הלאומים".

אולם סוריה לא ויתרה מעולם על דרישתה לשותפות במימי הכנרת כמו גם על בעלות על מעיינות נחל הדן בתל אל-קאדי (כדי ליצור עובדות בשטח – כלומר שליטה על מקורות נחל הדן – כבשה מחלקה סורית, באוקטובר 1947, את תל אל-קאדי, אך גורשה משם על ידי הצבא הבריטי), ומשום כך השטחים שכבשה במלחמת העצמאות (באל-חאמה, במשמר הירדן ובחוף כורסי של הכנרת) בשטח כולל של 66 קמ"ר נחשבים על ידיה עד היום כשטח סורי לא-כבוש.

מכאן התעקשותה לסימון הגבול הסופי בינה לבין ישראל על פי קווי הפסקת האש משנת 1949, ולא על פי הגבול שסומן ב-1923, כפי שיפורט להלן. סוריה לא ויתרה מעולם על תביעותיה לשותפות במימי היובלים של הירדן, בירדן ובכנרת. וכאשר ישראל החלה לייבש את החולה, היא לא אפשרה לכלי החפירה הישראליים לעבור לצד המזרחי של הירדן (אף שבאופן רשמי הוא מהווה חלק ריבוני של ישראל), כדי להעמיק את האפיק ולאפשר זרימה חלקה של מי החולה לכנרת.

תוכנית ג'ונסטון

המתח הזה בנושא המים ובתביעותיה של סוריה, שחיימם את הגבול בין שתי המדינות בתקריות חוזרות ונשנות, הניע את נשיא ארה"ב, דווייט אייזנהאואר, למנות ב-1954 את אריק ג'ונסטון ל"שגריר מיוחד של ארה"ב לענייני מים". חלוקת המים של ג'ונסטון (מנחלי הירמוך, והירדן על יובליו) הסתכמה כדלהלן: 470 מיליון מ"ק לשנה לישראל; 720 מיליון לירדן; 132 מיליון לסוריה ו-32 מיליון ללבנון. ממשלות ישראל וירדן אישרו את ההסכם ב-1955, ואילו סוריה ולבנון סירבו לאשרו.

הדבר הביא לשורה של תקריות, בתחילת שנות ה-60 של המאה הקודמת, כאשר ישראל החליטה להקים את המוביל הארצי של מי הירדן לדרום. תחילה היתה הכוונה להטות את הירדן באזור ההררי, כורזים-אלמגור, לפני שהוא נופל לכנרת (בגובה של כ-66 מטר מעל פני הים), ובכך לחסוך את הצורך וההוצאה הכבדה של שאיבת המים מהכנרת.

אולם הסורים התנגדו לכך (תוך הפעלת יחידות צבאיות) בתואנה שהמדובר בשטח מפורז שבו אסור לישראל לבצע פעולות בעלות משמעות אסטרטגית. בלחצה של ארה"ב נאלצה ישראל לחפש פתרון אלטרנטיבי של שאיבת המים ישירות מהכנרת לגובה של מאות מטרים, כדי להזרימם בכוח הגרביטציה לדרום. כאשר ישראל הפעילה לבסוף את המוביל הארצי, ביולי 1964, כונסה ועידת פסגה ערבית באלכסנדריה (ספטמבר 1964) ובה הוחלט למנוע "זרימת מים ערביים לישראל", על ידי הטיית מימי החצבאני והבניאס אל סכר מוחייבה שעל הירמוך מעל אל-חאמה.

לבנון מיהרה להעביר את הכפר עג'ר לסוריה יחד עם ערוץ החצבאני הסמוך לו, ובכך העניקה לסוריה זכויות מים גם בחצבאני.

תוכנית ההטיה הערבית כללה הזרמת 200 מיליון מ"ק של מים בשנה בתעלה פתוחה, שתקלוט כאמור את מעיינות הוואזאני (בערוץ החצבאני מצפון לעג'ר בלבנון) והבניאס.

ישראל לא יכלה להסכים לגזילת מים כזאת, הנוגדת את החוק הבין-לאומי, ולכן פתחה בשורה של פעולות צבאיות, כולל הפגזת ציוד החפירה הסורי והפצצתו, פעולות שגרמו לתקריות אש רבות וחמורות לכל אורך גבולה של סוריה עם ישראל. כאמור, רצף התקריות הללו מתל אל-קאדי (שהותקפה ברציפות) ועד לקרבות סביב הכנרת וקרבות האוויר המפורסמים – היו בין הגורמים שהובילו בסופו של דבר למלחמת ששת הימים.

לסיכום נושא המים מן הראוי לציין כי לסוריה יש מים די והותר:

♦ על פי תוכנית ג'ונסטון היא זכאית לקבל 132 מיליון מ"ק של מים מהירמוך, מהירדן ומהבניאס.

- ♦ למעשה פיתחה סוריה מאז שנות השמונים של המאה שעברה מפעלי השקיה בירמוך העליון, המאפשרים לה לאגור 215 מיליון ממ"ק של מים, שהם 45% מהספיקה הכוללת של הירמוך, ופי 2.4 מזכויותיה בירמוך על פי תוכנית ג'ונסטון שהקציבה לה 90 מיליון ממ"ק בלבד.
- ♦ לסוריה יש זכויות מים של 5,000 מיליון ממ"ק בפרת – שטורקיה מונעת אותם ממנה, בתואנה שגם סוריה הטתה נחל שזרם לתוך טורקיה.
- ♦ לסוריה יש זכויות מים בהיקף של 3,200 מיליון ממ"ק בנהרות אחרים.
- ♦ לסוריה יש מי תהום בהיקף של 1,600 מיליון ממ"ק.

מכאן שהתעקשותה על חלקה במי הירדן והכנרת לא נובע מהצורך החיוני במים, אלא מהמיתוס והכבוד הלאומי הסורי. עובדה זו הקשתה ותקשה גם בעתיד על פתרון הבעיה בהסדרים הכמותיים של המים.

יחד עם זאת מן הראוי לציין כי הפסקת ההזרמה של מים מהפרת לסוריה, על ידי הטורקים, גרמה וממשיכה לגרום למחסור גדול במים בסוריה. הדבר הביא להתייבשות גוברת והולכת של החקלאות הסורית ולזרימתם של רבבות איכרים מהכפר אל ערי סוריה בחיפוש אחר עבודה.

יש הסבורים כי "התנדרבותה" של טורקיה לתווך בין ישראל לסוריה, נובעת מהרצון של טורקיה להביא להחזרתו של הגולן לסוריה ועמו גם זכויות מים בכנרת הישראלית, כתחליף חלקי למניעת מי הפרת מהסורים. נוסף על המתיחות בגלל המים, יש לסוריה סיבות אחרות לסירובה להגיע לנורמליזציה של היחסים עם ישראל:

- ♦ סוריה היא מדינה סגורה הנשלטת על ידי דיקטטורה צבאית בראשותה של העדה העלאוויית, שגם משפחת אסד נמנית עמה. העלאוויים הם מיעוט קטן (לא יותר מ-15%) בסוריה ושליטתם במדינה נשענת על משטר ברזל שאינו סובל כל אופוזיציה (ניסיונם של "האחים המוסלמים" בצפון המדינה למרוד במשטר הרודני, ב-1982, הסתיים בטבח של כ-20,000 אזרחים).
- ♦ אסד הזקן (שבשנת 2000 היה כבר חולה מאוד), חשש כי שלום עם ישראל יביא לנורמליזציה של היחסים עמה ועם כל העולם המערבי. נירמול כזה יחייב בהכרח יתר פתיחות של המשטר, דבר שיערער את אחיזת הברזל של משפחתו ועדתו במדינה.
- ♦ אסד חשש שיורשו לא יוכל לעמוד בזעזועים כאלה ושהמדינה תיכנס מבחינתו למצב של תוהו ובוהו (מצב ששרר בסוריה במשך שנים רבות לפני שאסד הגיע לשלטון).

♦ ב-10 ביוני 2000 מת אסד, ובנו-יורשו בשאר ממשך (בהנחייתה של קבוצת הנאמנים של אביו) לקיים את המשטר הנוקשה ואת הסרבנות להגיע לכלל הבנה עם ישראל. סוריה הפכה, תחת משטרו, למדינה מנודה (בעיקר על ידי ארה"ב הזועמת על תמיכתה של סוריה בקבוצות הגרילה הפועלות נגדה בעיראק ועל הגבול הפתוח שהיא מקיימת, שדרכו זורמים מתנדבים מוסלמים ונשק לעיראק) ולחלק מ"ציר הרשע" (הכולל את איראן-סוריה-החיזבאללה והחמאס).

♦ סוריה אפשרה, ומאפשרת עד היום, העברת נשק ולוחמים לחיזבאללה בלבנון במשך שנים, ובעיקר לאחר פרוץ "מלחמת לבנון השנייה", כאשר מאגרי הנשק והטילים של החיזבאללה התרוקנו או הושמדו. מאז סיום הלחימה ממשיכים להגיע לחיזבאללה משלוחי נשק מאיראן המועברים דרך סוריה.

ב-6 בספטמבר 2007 הפציצו מטוסים ישראליים מתקן חשאי של סוריה בצפון-מזרח המדינה והרסו אותו כליל. מהדיעות המקוטעות שפורסמו בתקשורת העולמית, מדובר כנראה במתקן אטומי שהסורים החלו להקים בעזרתה של קוריאה הצפונית. הריסת המתקן תואמת את מדיניותה של ישראל שלא לאפשר לשום מדינה במזרח התיכון להצטייד בנשק גרעיני, העלול להיות מופנה באחד הימים נגדה. סוריה לא הגיבה עד כה (31 בדצמבר 2010) על ההתקפה וגם ישראל נמנעה מלהודות שמטוסיה ביצעו את ההפצצה.

זאת לא היתה הפעם הראשונה שסוריה ניסתה להשתלט על אנרגיה גרעינית, כנראה למטרות מלחמה. במחצית שנות ה-90 של המאה ה-20 ניסו נציגיה של סוריה להשיג את הידע הדרוש מארגנטינה. הם פנו לשר החוץ הארגנטיני פרופ' דיווילה (Di-Vella) בבקשה שארגנטינה תעמיד לרשות סוריה איזוטופים לטיפול רפואי... הדבר נודע למשרד החוץ הישראלי ומשלחת מטעמו מיהרה להגיע לארגנטינה. לאחר שהעמידה את שר החוץ הארגנטיני על המטרה האמיתית של הבקשה – היא הושבה ריקם.

סוריה דיכאה במשך שנים את המיעוט היהודי שישב בה ומנעה את הגירתו, בתואנה שהוא יגיע לישראל ויחזק אותה. בלחץ בין-לאומי חזק, החלה הגירה אטית של יהודים מהמדינה. ב-2010 לא נותרו בסוריה יהודים, פרט למשפחות ספורות.

תולדות המגעים עם סוריה להשגת הסכם שלום

בישראל היה רצון חזק להגיע להבנה ולשלום עם הסורים, הנחשבים עד היום כאויבים הקשוחים ביותר של המדינה. כאמור הם היו האחרונים לחתום על הסכם שביתת הנשק ב-1949, והאחרונים להסכים להפרדת הכוחות בתום מלחמת יום הכיפורים. הדחיפה לכך ניתנה לאחר ועידת מדריד שנערכה ב-1991, בהשתתפותה של סוריה.

לסורים התברר עד מהרה, כי לאחר הסכם השלום שחתמה מצרים עם ישראל ללא תיאום עמה, ולאור העבודה שהחלו שיחות שלום עם ירדן והפלסטינים אחרי הוועידה האמורה, היא עלולה להישאר לבדה במחנה הסירוב המוחלט.

(א) המשא ומתן בתקופת כהונתו של **יצחק שמיר** – בעקבות הוועידה ובהסכמתו של ראש הממשלה **יצחק שמיר**, נפתחו בווינגטון שיחות בין נציגים ישראלים וסורים, אך עד תום כהונתו של **יצחק שמיר**, ב-1992, לא הושגה כל התקדמות מעשית.

(ב) **יוזמת יצחק רבין** – החל משא ומתן ישיר (הרמטכ"ל ברק והרמטכ"ל ליפקין-שחק ניהלו אותו מצד ישראל, וחיכמת שיהבי, הרמטכ"ל הסורי, והשגריר הסורי בווינגטון ווליד מועלם – מטעם סוריה) בארה"ב בחסותו של הנשיא האמריקני ביל קלינטון. הסורים העלו מיידית את הדרישה לקבל בחזרה את כל רמת הגולן. ואילו הצד הישראלי העלה תחילה כמה סעיפים: ביטחון (שטחים מפורזים, עמדת תצפית ישראלית על החרמון), נורמליזציה מלאה של היחסים כדוגמת ההסכם עם מצרים ולוח זמנים. ואילו את עניין הגבולות ביקש רבין להותיר למפגש ישיר בינו לבין הנשיא אסד.

אף שהמשא ומתן התנהל ישירות, נותרו האמריקנים תמיד ברקע, ובשלב מסוים התבטא רבין בפני שר החוץ האמריקני וורן כריסטופר, כי אם יגיעו הצדדים להסכם שלום מחייב, תהיה ישראל מוכנה לרדת מרמת הגולן. הוא טבע את האימרה: "עומק הנסיגה כעומק השלום". כריסטופר מיהר לבשר את הדבר לסורים, ואף הביע נכונות להעביר להם את ההסכמה הזאת בכתב.

הדבר נודע לרבין והוא כעס מאוד ודרש מכריסטופר לגנוז את הנושא ובוודאי לא להעבירו לסורים בכתב. אולם המידע כבר היה בידם, דבר שהקשיח את עמדותיהם והפך את המשך המשא ומתן לבלתי-אפשרי. וכאשר, לאחר תקופת זמן, חזר אסד והביע את נכונותו לחדש את השיחות, ביקש רבין להתחיל בכך בתחילת שנת 1996, לאחר שיאושר תקציב המדינה. רצח רבין ב-4 בנובמבר 1995, שם קץ למגעים. אולם ישראל לא יכלה כבר להתכחש למידע שהעביר כריסטופר לסורים, ושנקרא מאז "הפיקדון".

(ג) **יוזמת שמעון פרס** – לאחר רצח רבין נכנס שמעון פרס (שכיהן אז כשר החוץ) לנעליו כראש ממשלה. הוא אימץ את נושא "הפיקדון", כלומר שבהסכם שלום מלא ומקיף תסכים ישראל לפנות את הגולן. בעקבות כך חודשו השיחות באחוזת וואי בארה"ב (באביב 1966). היתה התקדמות גדולה בכמה נושאים: בנושא הנורמליזציה הוחל בדיבורים על חיבור רשתות החשמל של שתי המדינות, על פתיחת כבישים ועל מעבר סחורות ואנשים. היתה גם התקדמות בנושא הביטחון (אסד הסכים שבחרמון תישאר עמדת התצפית ותאויש על ידי חיילים מצרפת ובריטניה), ונותר הוויכוח בנושא לוח הזמנים ובעיקר בנושא הגבולות הסופיים.

אולם במארכ 1996 אירעו פיגועי התאבדות רבים בישראל (בעקבות חיסולו של "המהנדס", יחיא עייש). פרס דרש מהסורים לגנות את הפיגועים, וכשלא נענה – החזיר את המשלחת לישראל.

(ד) **יוזמת בנימין נתניהו** – הדבר הראשון שעשה נתניהו עם כניסתו לתפקיד ראש הממשלה, היה לדרוש מוורן כריסטופר להחזיר לישראל את "הפיקדון", וזאת כדי לסלק כל מחשבה מהסורים שהוא מוכן לוותר על הגולן. כריסטופר אכן החזיר את "הפיקדון", ואילו הסורים דרשו להמשיך את השיחות מהמקום שבו הופסקו באחוזת וואי. נתניהו לא הסכים לכך ונוצר נתק בין הצדדים עד 1998. ביולי אותה שנה, לאור שמועות שהולך ונרקם הסכם עם הפלסטינים, נשברו הסורים (שלא רצו להישאר מחוץ לתחום) והוחל במשא ומתן חשאי, שניהל בשמו של נתניהו המיליונר היהודי רון לאודר. האחרון נפגש עם אסד לפחות חמש פעמים, ובסיומן הוא דיווח בכתב לנשיא קלינטון, על פי בקשתו, על הנקודות שעליהן הסכימו שני הצדדים. בתחילת מכתבו של לאודר לנשיא קלינטון (על פי דני יתום, בספרו שותף סוד, הוצאת ידיעות ספרים, 2009, עמ' 196–197) מ-12 בנובמבר 1999, הוא כותב:

"ישראל וסוריה החליטו לקיים שלום ביניהן, שיתקיים על עקרונות של ביטחון, שוויוניות, כבוד לריבונות, שלמות טריטוריאלית ועצמאות פוליטית של שתי המדינות. הצדדים מסכימים על הנקודות הבאות:

- (1) ישראל תיסוג לקו שיוסכם הדדית בין סוריה לישראל ושיתבסס על קו 4 ביוני '67. לנסיגה יהיו שלושה שלבים והיא תימשך 18 חודשים, כאשר בשלב האחרון יהיה גם מימוש של הנורמליזציה. בשלב הראשון של הנסיגה תהיה הצהרה הדדית על סיום מצב המלחמה.
- (2) המסלולים: הסורי והלבנוני, צריכים להתנהל בו-זמנית גם בקשר לפתרונות וגם בזמן החתימה.

- (3) במסגרת תהליך השלום, סוריה ולבנון ידונו יחד עם קבוצות אחרות בפעילות החצי-צבאית לאורך גבולות ישראל, במטרה למצוא פתרונות הולמים.
- (4) ניירות שהוסכם עליהם קודם, כמו "המטרות והעקרונות", יאומצו על ידי הצדדים.
- (5) במקרה של צורך עמוק בתחנת התראה קרקעית, מוסכם שתחנה כזו תוכל להישאר בחרמון למשך 10 שנים, והיא תהיה תחנה אמריקנית-צרפתית באחריותן המלאה של שתי המדינות הללו.
- (6) השלום יכלול יחסים דיפלומטיים, נורמליזציה, פתיחת שגרירויות, וכדומה.
- (7) נושא המים יסוכם בין סוריה וישראל בהתאם לנוממות וחוקים בין-לאומיים, כולל פיתוח מקורות מים חדשים.
- (8) סוריה מאמינה שהשגת הסכם שלום צודק וכולל יפתור הרבה בעיות באזור."

אולם מסתבר כי בנקודה זו (הנסיגה לגבולות 4 ביוני) קיימים חילוקי דעות בין כל המעורבים בפרשה:

- ♦ לאודר הבהיר בזמנו שאמר לאסד כי ישראל תשאיר בשליטתה כמה מ"ילים מהכנרת לכיוון המצוקים של רמת הגולן. ואסד דרש לקבל מפה שתתווה בדיוק את קו הנסיגה הזה. אולם צה"ל לא סיפק מפה כזאת, ואסד הפסיק את המשא ומתן.
- ♦ בינתיים נחתם הסכם בחוות וואי עם הפלסטינים וזמן קצר לאחר מכן הפסיד נתניהו בבחירות.
- ♦ גם כיום מוסיפים נתניהו ויועצו הקרוב עוזי ארד להצהיר, כי מעולם לא היתה הסכמה לרדת מכל הגולן.

(ה) **יוזמת אהוד ברק – ברק, שכבר כרמטכ"ל, במהלך כהונתו של יצחק רבין, ניהל את המשא ומתן עם שגריר סוריה בווינגטון ווליד מועלם ועם הרמטכ"ל הסורי חיכמת שיהאבי, חידש עם היבחרו את המגעים עם הסורים. העקרונות שגיבש ברק לעצמו היו:**

- (1) הסורים לא יורשו להגיע לכנרת ולירדן ההררי.
- (2) תהיה נורמליזציה מלאה ביחסים בין שתי המדינות.
- (3) הטרור מלבנון ייפסק.
- (4) החיזבאללה יפורק מנשקו.

- (5) כל מפקדות הטרור יסולקו מדמשק.
- (6) שני הצדדים יאמצו פתרון משותף לבעיית לבנון.
- (7) הבטחת הסדרי ביטחון (כולל תחנת התראה בחרמון) ואזורים מפורזים.

ב-15 בספטמבר 1999 נערך מפגש בכיר בבית ההארכה הרשמי של ממשלת ארה"ב – ה"בלייר האוס" בווינגטון, בין אהוד ברק, ראש הממשלה, לבין שר החוץ הסורי פארוק א-שארע. אולם המפגש הסתיים בקרע, כששר החוץ הסורי יוצא בדברי בלע נגד ישראל במהלך הודעות הסיכום של הצדדים. סבב השיחות האחרון בתקופת כהונתו של ברק נערך בינואר 2000, בעיר שפרדסטאון, ונמשך שבוע. אף כאן טרח ברק להגיע מישראל, כיוון שייחס חשיבות עליונה להשגת הסכם עם הסורים. בסיום השיחות הציגו האמריקנים הצעת החלטה משותפת כדלקמן:

"מצב הלוחמה בין המדינות יסתיים, ויכונן ביניהן שלום. הצדדים יקיימו יחסי שלום נורמליים. מיקום הגבול בין הצדדים הוסכם, כאשר העמדה הסורית אומרת שהגבול מבוסס על גבול 4 ביוני '67, ועמדת ישראל אומרת שהגבול מביא בחשבון את הביטחון ואינטרסים חיוניים אחרים של הצדדים. ישראל תסיג את כוחותיה הצבאיים ואת אזרחיה מעבר לקו הזה. הצדדים יכבדו את הריבונות זה של זה וימנעו מאיום של שימוש בכוח. הצדדים יפתרו את כל הבעיות באמצעי שלום. הצדדים יקיימו יחסים דיפלומטיים וקונסולריים מלאים כולל החלפת שגרירים תושבים. הצדדים יקיימו את סידורי הביטחון הבאים:

(א) שטחים שעליהם יחולו מגבלות של היקף כוחות, יכולות וכלי נשק הם לפי דרישת ישראל השטח שממנו תיסוג ישראל, פלוס שטח ההפרדה הקיים כיום. לפי דרישת הסורים: השטחים משני צדי הגבול יהיו שווים בגודל.

(ב) תתקיים יכולת התרעה מוקדמת כולל תחנת התרעה קרקעית בחרמון. על פי הדרישה הישראלית צריכה להיות שם נוכחות ישראלית אפקטיבית, ולפי הדרישה הסורית תופעל תחנת ההתרעה על ידי ארה"ב וצרפת בלבד, ותהיה תחת אחריותן המלאה.

(ג) יתקיים מכניזם של בקרה, בדיקה ואימות על ביצוע סידורי הביטחון. לפי הדרישה הישראלית הדבר יכלול מרכיב בין-לאומי ואמצעים טכניים בשטח, ולפי הדרישה הסורית רק נוכחות בין-לאומית.

(ד) כל צד ימנע מהקמת קואליציה או ברית עוינת עם מדינה שלישית.

ה) כל צד יימנע מלארגן, מלסייע או להשתתף בכל איום של אלימות כלפי הצד האחר (רמז לטרור) ויבטיח ששום פעולה כזאת לא תצא משטחו.

ו) הצדדים מזהים את הטרור העולמי כמאיים על ביטחון כל המדינות ויש להם אינטרס משותף להגביר את המאמצים הבין-לאומיים להתמודד עם האיום.

ז) מים – לפי הגישה הסורית פתרון בעיית המים מבוסס על עקרונות ופרקטיקות בין-לאומיות, ולפי הגישה הישראלית פתרון הבעיות יהיה "באמצעות סידורים שיבטיחו המשך השימוש העכשווי של המים מבחינה איכותית וכמותית, ויינקטו צעדים למניעת זיהום הכנרת."

המשלחות היו אמורות להיפגש כעבור 10 ימים ולדון בהסכמות ובתיקונים שכל צד ירצה להכניס בהצעה האמריקנית. אולם הדלפת תוכן המסמך הזה בעיתון "הארץ" טרפדה את המשך השיחות. הסורים סירבו להמשיך ולהיפגש. לא נותרה ברירה אלא לערוך ועידת פסגה בין הנשיא קלינטון לנשיא אסד, וזאת נערכה בז'נבה באפריל 2000. באותה פגישה שגה הנשיא קלינטון והצהיר כי "קיימת הצעה לפיה חוזרת סוריה כמעט לקווי 1967". כאשר הנשיא הסורי שמע את המילה "כמעט", הוא נזעק ושאל: "מה, אני לא מקבל חזרה את כל רמת הגולן?" והפגישה התפוצצה לאחר חמש דקות.

י) **יוזמת אריאל שרון** – בתקופת כהונתו של אריאל שרון כראש הממשלה, לא נערכו כל פגישות עם הסורים. עם מותו של אסד האב (יוני 2000), הוכנסו המגעים לקיפאון עמוק וזאת בעקבות הכנסתה של סוריה על ידי הנשיא האמריקני ג'ורג' בוש, בינואר 2002, לקבוצת מדינות "ציר הרשע" (קוריאה הצפונית, עיראק, איראן וסוריה). שרון התמקד במאבק בטרור הפלסטיני ובתוכנית ההתנתקות מרצועת עזה. אף על פי כן החל הנשיא הצעיר, בשאר אל-אסד, להשמיע הצהרות (2006) על כוונתו לחדש את המגעים עם ישראל.

ז) **יוזמת אהוד אולמרט** – משא ומתן מחודש בין ישראל לסוריה החל בתיווכו של ראש ממשלת טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן. המגעים היו חשאיים ונערכו על ידי שני שליחים של ראש ממשלת ישראל שנהגו להגיע לאנקרה ולפגוש שם נציגים מקבילים מטורקיה. דין וחשבון מפורט על תוכן הדיונים ועל ההסכמות שהושגו (אם הושגו) לא התפרסם עד היום. גם לא ידוע אם אולמרט החיה את "הפיקדון" מימי רבין. כידוע השיחות הופסקו בעקבות מבצע "עופרת יצוקה".

ראש ממשלת טורקיה כעס על ראש ממשלת ישראל על שזה לא עדכן אותו מבעוד מועד על הכוונה להפעיל כוח צבאי נגד החמאס ברצועת עזה. על רוח השיחות ניתן רק לנחש מתוכן "נאום הפרידה" שנשא ראש הממשלה אהוד אולמרט (1 באפריל 2009) ובו קרא לירידה מהגולן כמו גם לחזרה לגבולות 1967.

(ח) **יוזמתו המחודשת של בנימין נתניהו** – כיום (דצמבר 2010) לא נודע על כל מגעים חדשים בין ישראל לסוריה. נתניהו היה מעוניין שהנשיא הצרפתי ניקולא סרקוזי יהיה המתווך, ואילו הסורים התנו את חידוש המגעים דווקא בתיווך הטורקי. נושא נוסף שטרם הוכרע קשור בתנאים המוקדמים שעל פיהם יחל המשא ומתן.

ואילו מתוך מסרים חדשים שהועברו לידיעת ישראל מסוריה בסוף דצמבר 2009, עולה כי סוריה מוכנה לחידוש השיחות עם ישראל בערוץ חשאי, שיוביל למשא ומתן גלוי בתיווך אמריקני (ההצעה החדשה לשיתוף ארה"ב במשא ומתן נועדה להבטיח התקרבות אמריקנית-סורית, הדרושה כל כך לסורים עקב מצבם הכלכלי הרעוע). לפי ההצעה, השיחות יחודשו על פי העיקרון של החזרת שטחי רמת הגולן עד לקווי 4 ביוני 1967. תמורת זאת תתחייב סוריה לנידמול מלא של היחסים עם ישראל לרבות פתיחת שגרירויות בשתי המדינות. אולם היא מסרבת לנתק את יחסיה עם איראן – כפי שכבר דרש ראש הממשלה הקודם אהוד אולמרט.

תוכנית פארק השלום בגולן

רעיונות רבים הועלו במהלך השנים במטרה ליצור בסיס שיאפשר חתימה על הסכם שלום עם סוריה. הקושי הטמון ברעיונות הללו הוא הצורך "לרבע את העיגול": כיצד להחזיר את הגולן לריבונות סורית מלאה (דרישה סורית המהווה תנאי ראשון לחידוש השיחות) ובה בעת לשמר את רמת הגולן לנוכחות ישראלית (לא-ריבונית), ולהבטיח את זרימת מקורות הירדן המצויים ברמה לעבר ישראל.

פרד הוף, עמית מחקר במכון המחקר הממשלתי האמריקני לחקר השלום – USIP, העלה כבר ב-1996 הצעה ולפיה ישראל תיסוג נסיגה מלאה מרמת הגולן, חלקים מהגולן יוכרוזו כ"פארקים של שלום" שיפעלו תחת ריבונות סורית אבל יישארו פתוחים לשימוש ישראלי ובין-לאומי בתחומים כמו תיירות, שימור הסביבה וחקלאות. מאז הועלה הרעיון בפורומים שונים כמו בשיחות שפרדסטאון (2000) ואף מצדה של סוריה (אם כי בגרסה מצומצמת).

בתחילת 2009 העלה הוף מחדש את הצעתו, אלא שבינתיים הוא מונה

לסגנו של הסנטור ג'ורג' מיטשל וכאחראי על הזירה הסורית-לבנונית בצוות הנשיאותי למזרח התיכון. עובדה זו העניקה משנה תוקף להצעתו, שהפכה לעמדה אמריקנית כמעט רשמית. על פי ההצעה יוקמו שלוש שמורות טבע בשלושה אזורים:

- ♦ החרמון ומקורות הירדן בצפון הרמה.
- ♦ הנחלים והמפלים של הגולן צפונית-מזרחית לכנרת.
- ♦ המצוק הדרומי וחמת-גדר.

בשמורות הללו ייכללו כל אתרי הביקור המושכים מטיילים ישראלים: בריכת המשושים; הזויתן; המג'רסה; הזכי; סוסיתא; נחל דליות; מפל גמלא וחמת-גדר. כל האתרים הללו יהיו בריבונות סורית וההגעה אליהם תחייב ביקורת דרכונים (אך ללא צורך בוויזה) של ישראלים. אזורחי סוריה לא יהיו חייבים בביקורת דרכונים. היישובים לא ייהרסו אלא יימסרו לסורים וחלקם יהפוך למרכזים בין-לאומיים ייחודיים: קצרין לקמפוס בין-לאומי ומושבבים כמו מעלה גמלא, רמות ואחרים למרכזים תיירותיים.

לדעתו של הוף (שאליו מצטרף בעבודה מקבילה גם החוקר הישראלי יהודה גרינפילד-גילת) הנסיגה מרמת הגולן תעלה (על פי מחירי הפינוי של גוש קטיף) כ-4.5 מיליארד דולר.

נותר רק להמתין ולראות אם רעיון כזה אכן יקרום עור וגידים.

סיכום

הצד הסורי – מדיווחים של אנשי אקדמיה ודיפלומטים לשעבר משני הצדדים, שנפגשו ונפגשים עם מקבלי ההחלטות בדמשק (וכן בתיווכה של טורקיה), ניתן להסיק את המסקנות הבאות:

- ♦ הסורים זקוקים נואשות לשלום, כיוון שהם חלשים מבחינה כלכלית ויודעים שללא עזרה אמריקנית הם לא יצליחו להיחלץ ממצבם (תפוקה לנפש של 4,600 דולר).
- ♦ לסורים אין ולא תהיה כל תועלת מברית אסטרטגית עם איראן (זה רק עניין של נוחיות חולפת), נוכח ההסתייגות של כל המדינות הסוניות מקשר כזה (גם אם איראן מבטיחה עזרה כספית בהיקפים של 700 מיליון עד מיליארד דולר לשנה).
- ♦ סוריה עומדת בפני סיום ההפקה של נפט במדינה (תוך 5–6 שנים), עובדה שתעמיק עוד יותר את בעיותיה הכלכליות.

- ♦ הסורים מבינים כי לא יוכלו לקבל את הגולן בכוח, וכי בכל מקרה הם לא ינצחו במלחמה עם ישראל.
- ♦ כיוון שלא ארה"ב ולא ישראל באות לקראתה עם הצעות של פתרון – סוריה מנצלת את יכולת ההצקה שלה: באמצעות החיזבאללה, באמצעות החמאס ובאמצעות פתיחת גבולה עם עיראק להסתננות לוחמים וציוד אנטי-אמריקני.
- ♦ אולם כדי שסוריה תעלה על דרך ההשלמה עם ישראל והמערב, חייבים לדעתה להתקיים שני תנאים מוקדמים: (1) החזרת הגולן; (2) הכרה באינטרסים ובמעמד של סוריה בלבנון הן על ידי ארה"ב והן על ידי ישראל.
- ♦ שום ממשלה סורית, תהיה דמוקרטית ככל שתהיה, לא תוכל לדבריהם להחזיק מעמד יום אחד אם תסכים לוותר על הגולן.
- ♦ כדי שיתחיל משא ומתן חייבות ישראל וארה"ב להצהיר על קבלת שתי הנחות היסוד הללו באופן עקרוני. במקביל תהיה סוריה חייבת לעשות את המחוות המצופות ממנה: הפסקת הקשר עם איראן, הפסקת התמיכה בחיזבאללה, סילוק החמאס מדמשק ונירמול מלא של יחסיה עם ישראל.
- ♦ ישראל – על יסוד קבלת התנאים הללו ניתן יהיה להתיישב למשא ומתן מפורט, שבמהלכו תהיה סוריה חייבת לעשות מחוות יצירתיות לגבי הגולן, שלא היו עולות על הדעת לפני 5–6 שנים.
- ♦ כאמור, ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, יצא בשצף קצף נגד ישראל ובעיקר נגד ראש הממשלה אהוד אולמרט, על שזה לא דיווח לו מראש על התוכנית לפעול נגד החמאס בעזה (מבצע "עופרת יצוקה") והצטרף למקטרגים על ישראל בגין המבצע. אולם הסבר אחר, שנתן המזרחן ד"ר גיא בכור, מפנה את תשומת הלב לאינטרס טורקי ישיר הטמון בהצלחת השיחות (חלק מטיעון זה הוזכר כבר):
- טורקיה נאשמת על ידי שתי שכנותיה הדרומיות, עיראק וסוריה, בכך שהיא חסמה את זרימת הנהרת פרת וחידקל לתחומן, מעשה הנוגד את החוק הבין-לאומי. כתוצאה מכך השתבש כל מאזן המים שהציע בשעתו ג'ונסטון ושטחים גדולים בסוריה החלו להתייבש והחקלאות בהם נהרסה לחלוטין. מאות אלפי החקלאים שנותרו ללא פרנסה החלו לנדוד לערים וליצור מציאות של מצוקה חדשה ודוחקת. הסכם השלום עם ישראל, שהיה נותן לסוריה גישה לים כנרת ומאפשר לה לקבל כמויות מים נוספות בהתאם לתוכנית ג'ונסטון הידועה, היה מוריד את הלחץ מטורקיה.

- ♦ נשיא סוריה בשאר אל-אסד שולט במדינה ביד רמה מאז מותו של אביו. מכאן ניתן להסיק כי הוא יכול להיות פרטנר לשיחות ולחתימה על הסכם שלום, אם אכן יבשילו המגעים בכיוון זה.
- ♦ ולבסוף יש לציין את "המסמר הקטן" המחבל בכל מערכת שיחות על שלום בין שני הצדדים. הכוונה לעתיד האזורים שהיו מפורזים בהתאם להסכם הפסקת האש עם סוריה משנת 1949 (חמת-גדר, משמר הירדן). ישראל טוענת כי יש להחזיר לה את השטחים הללו כיוון שהם נלקחו ממנה במלחמה, כשם שהסורים דורשים שכל פיסת קרקע שנלקחה מהם במלחמת ששת הימים תוחזר במלואה (מכאן התקלה שפורטה בדבריו של הנשיא קלינטון, בפגישתו עם אסד האב, כשהודיע כי סוריה תקבל כמעט את כל רמת הגולן). הסורים טוענים כי שטחים אלה היו חלק מסוריה לפני ההסכם בין בריטניה וצרפת, וכי הם נלקחו ממנה על ידי שתי מדינות אימפריאליסטיות מבלי לקבל את הסכמתה.
- ♦ האמריקנים פקפקו ברצינות הרמזים מדמשק. למרות זאת נשלחו לדמשק שני נציגים אמריקנים בכירים: השליח המיוחד ג'ורג' מיטשל ועוזרו בוב הופ – כדי לתהות על קנקנו של האיתות הסורי. במקביל עמד הנשיא בשאר אל-אסד להיפגש עם יועציהם המדיניים של ראש ממשלת גרמניה והנשיא הצרפתי.

יחסי ישראל-לבנון

לבנון בגבולותיה הנוכחיים עוצבה ב-1920, כאשר צרפת – שקיבלה את המנדט על חבל-ארץ זה – קרעה חלקים מסוריה והוסיפה אותם למובלעת הנוצרית. מובלעת זו התרכזה מסביב להר הלבנון ורוב תושביה (נוסף להם מרוכזים בהר הלבנון דרוזים המהווים כ-7% מאוכלוסיית לבנון) היו נוצרים מארונים, שהגיעו לכאן עוד במאה ה-7. בחלקים שנוספו היוו המוסלמים (סונים בצפון ושיעים בדרום) את הרוב המכריע.

בעקבות כך גובלת לבנון עם סוריה – בצפון ובמזרח ועם ישראל בדרום. במערב היא שוכנת לחופיו של הים התיכון. שטחה מגיע ל-10,000 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-4 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 34% מוסלמים שיעים; 21% מוסלמים סונים; 7% דרוזים; 19% מארונים; 4.5% יוונים קתולים; 6% יוונים אורתודוקסים; 8.5% נוצרים אחרים.

החלוקה האתנית: 93% ערבים (ובהם 9% פלסטינים); 6% ארמנים; 1% כורדים.

התמ"ג (2009): 54 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 33 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 13,100 דולר תמ"ג לנפש.

כדי להבטיח את יכולת התפקוד של המדינה כמסגרת המאגדת בתוכה את כל העדות והסיעות, נחתמה ב-1943 "אמנה לאומית", שקבעה מפתח לחלוקת עמדות הכוח (ביחס של 6 לנוצרים ו-5 למוסלמים), וזאת לאור תוצאותיו של מפקד אוכלוסין משנת 1932 שהעלה כי הנוצרים היוו 53.7% מהאוכלוסייה, המוסלמים 39% והדרוזים 6.3% במדינה. בהתאם לכך נקבע כי: נשיא המדינה יהיה נוצרי-מארוני; ראש הממשלה – מוסלמי-סוני; יו"ר הפרלמנט – מוסלמי-שיעי; שר ההגנה – דרוזי; סגן יו"ר הפרלמנט – נוצרי-אורתודוקסי; והרמטכ"ל – דרוזי.

מספר הצירים בפרלמנט הלבנוני הוא תמיד כפולה של 11, וזאת כדי לקיים את התנאי של שמירת היחס בין נוצרים לשאר בני העדות, כפי שקבע המפקד של שנת 1932. בהתאם לכך השינויים במספר הצירים היו כדלקמן: 55, לאחר מכן 77 וב-2007 – 99 צירים.

צירוף זה יצר מתח פנימי – כאשר המארוניים מבקשים לשמור על אופייה הנוצרי של לבנון בצירוף קשרים הדוקים עם אירופה (בעיקר צרפת); ואילו המוסלמים מבקשים להתחבר אל התנועה הפאן-ערבית (בעיקר בהשפעת רעיונותיו של נאצר) ולשנות את אופייה של המדינה (לטענתם הם הפכו בה לרוב) למדינה מוסלמית. לאחר מלחמת העצמאות הישראלית (1948–1949) נוספו בלבנון מאות אלפי פליטים פלסטינים שמספרם גדל עוד יותר לאחר 1970, כאשר ערפאת ורבים מאנשיו גורשו מירדן על ידי המלך חוסיין, והקימו מעין מדינה בתוך מדינה (פת"ח-לנד) בדרום לבנון.

המתח הזה הביא לכמה התפרצויות של מלחמות אזרחים (ב-1958 וב-1975) ולמעורבותה הגוברת והולכת של השכנה הסורית, ששמה לה למטרה להשתלט על לבנון. לגבי דידו של המשטר הסורי, לבנון כלל לא היתה קיימת כמדינה כיוון שלטענתם היא היוותה את האזור המערבי של סוריה הגדולה, ולכן סוריה לא הכירה בלבנון ולא החליפה עמה שגרירים.

סוריה התערבה בכל הסכסוכים הערתיים בלבנון ולבסוף הצליחה, במסגרת "הסכם טאיפ" משנת 1989 – שלפיו ממשלת לבנון "הזמינה" את סוריה לשלוח צבא לשטחה כדי להגן על היציבות הפנימית – לבסס רשמית את מעמדה בלבנון והפכה אותה למעשה לגרורתה. ב-13 באוקטובר 1990 כבשה סוריה את מערב ביירות, ופרקה את כל המיליציות המזוינות פרט לזו של החיזבאללה.

לבנון חולקה לשלושה חלקים בלתי-שווים:

- ♦ צפון ומרכז לבנון היו נתונים לשליטת ממשלת בוכות סורית.
- ♦ רצועת הביטחון בדרום נשלטה על ידי ישראל בסיוע צד"ל.
- ♦ בין שני חלקים אלה השתרעה רצועה צרה בשליטת החיזבאללה.

מדינת ישראל וכן ממשלת ארה"ב הסכימו בשתיקה לכניסת כוחות סוריים ללבנון (כדי להבטיח את היציבות במדינה זו) אולם עד לקום מסוים, שנקרא "הקו האדום", אשר מעבר לו עלולים היו האינטרסים של ישראל להינזק.

צבא לבנון פלש לישראל ב-15 במאי 1948, יחד עם יתר צבאות ערב, אך נהדף על ידי צה"ל שאף כבש כפרים לבנוניים באזור הסמוך לגבול. לבנון חתמה על הסכם הפסקת האש עם ישראל במאוס 1949, ומאז ועד שנת 1968 היה גבולה עם ישראל הגבול השקט ביותר. בישראל נהגו לומר כי: "לבנון תהיה המדינה השנייה (שכן עקב חולשתה לא תעז להיות המדינה הראשונה) שתחתום על הסכם שלום עם ישראל". ואכן בקרב הנוצרים היתה אהדה מוצנעת לישראל שכתוצאה ממנה התגבשה התפיסה שלבנון אינה "מדינת עימות" נגד ישראל אלא "מדינת סיוע" (בתחומי ההסברה והפעילות המדינית) לאומה הערבית, בעוד שהסורים חתרו להפיכתה של לבנון ל"מדינת עימות".

מאז 1968, ועוד יותר מאז 1970, החלו להתבצע פעולות איבה מגבול לבנון על ידי הארגונים הפלסטיניים השונים, נגד יישובי גבול הצפון ונגד מטרות ישראליות ויהודיות ברחבי העולם. כשגברו הפעולות הללו (שיאן היה בהשתלטות חוליית מחבלים, במאוס 1978, על אוטובוס בכביש חיפה-תל אביב ורציחת 35 מנוסעיו) נכנס צה"ל ללבנון ("מבצע ליטני") וכבש את כל השטח המשתרע מהגבול הבין-לאומי ועד נהר הליטני.

בעקבות המבצע ולאחר נסיגת צה"ל מלבנון, נכנס במקומו לאזור כוח בין-לאומי בן 6,000 חיילים של האו"ם (יוניפי"ל) והוקמה רצועת ביטחון (מובלעת) באורך 120 ק"מ וברוחב ממוצע של 5 עד 8 ק"מ לאורך גבולה של לבנון עם ישראל.

הסדר במובלעת והשמירה על מניעת פעולות נגד ישראל מלבנון הופקדו על ידי ישראל, בידי מיליציות נוצריות בראשותו של רס"ן סעד חדאד (ובהסכמה שבשתיקה של יחידות הצבא הלבנוני שהיו מוצבות במרג' עיון). אולם הדבר לא מנע מארגוני המחבלים הפלסטיניים להמשיך בהתקפותיהם על יישובים בישראל. ההתקפות הביאו בסופו של דבר לפלישתה המאסיבית של ישראל ללבנון ("מבצע שלום הגליל", יוני 1982) ולגירושם של ערפאת ולוחמיו מהמדינה.

כמו כן הוכרחו הכוחות הסוריים לסגת מביירות. מלחמת של"ג חיזקה מאוד את החלק הנוצרי בלבנון וממשלת ישראל ניסתה להשיג הסכם שלום פורמלי עמה, שאף אושר על ידי ממשלת לבנון והפרלמנט. על ההסכם עמד לחתום נשיא

לבנון החדש, שנבחר ב-23 באוגוסט 1982, באשיר ג'ומאייל. אולם שליחיו של המודיעין הסורי הצליחו לרצוח אותו ערב השבעתו (14 בספטמבר 1982).

בלחצם של הסורים נמנע נשיא לבנון החדש מלאשר את ההסכם. לפיכך החליטה ממשלת ישראל על נסיגה חד-צדדית מלבנון ועל הקמת אזור ביטחון בדרום המדינה שבה יפעל, לצדו של צה"ל, "צבא דרום לבנון" – צד"ל, שאנשיו גויסו מקרב תושביו הנוצרים, הדרוזים והשיעים.

במקביל להחלשת כוחם של הפלסטינים בעקבות "מלחמת שלום הגליל", החלה התעוררות והקצנה בקרב העדה השיעית, פלג מיעוט באסלאם שחסידיו מאמינים בעלי, החליף ה-4, כיורש החוקי הבלעדי של מוחמד. השיעים מהווים רוב מוחלט באיראן ורוב גדול (55%) בעיראק. בלבנון, הם סבלו לאורך תקופות ארוכות מדיכוי וממעמד נחות תחת שלטון הסונים (מחנה הרוב באסלאם המאמין בשלושת החליפים הראשונים כיורשיו של מוחמד), אף שהם מהווים את הרוב בדרום המדינה.

עד שנת 1982 היוותה תנועת "אמל" את הזרם המרכזי של העדה השיעית. היא נאבקה על מקומה במערכות השלטון בלבנון, על מניעת השתלטותם של הפלסטינים על דרום לבנון, וערכה פעילות צבאית נגד הנוכחות הישראלית בלבנון. אולם גישתה היתה מעשית, ובמטרותיה הלאומיות מול ישראל היא דגלה בהשתתפות היחסים עמה על בסיס הסכמי שביתת הנשק מ-1949, וזאת לאחר שצה"ל יתפנה מלבנון ויבוטל אזור הביטחון.

ב-1982 החל לפעול בקרב העדה השיעית, בעיקר בעידודן ובמימון של איראן וסוריה, זרם פונדמנטליסטי בשם "חיזבאללה" (מפלגת האל) שנטל על עצמו להקצין את הפעילות נגד נוכחות צה"ל וצד"ל בלבנון. נוסף על התקפות ישירות על מוצבי צה"ל וצד"ל, ביצע החיזבאללה ירי של טילים על יישובי צפון הגליל והפעיל (לראשונה באזור) מתאבדים. בתגובה הפציצה ישראל מחנות וכפרים של החיזבאללה וכשהחמיר המצב, פתחה בשני מבצעים מקיפים – "מבצע דין וחשבון" ב-1993 ו"מבצע ענבי זעם" ב-1996. לאחר כל מבצע כזה הושגו "הבנות" להפסקת אש עם החיזבאללה, אולם הן לא כובדו על ידיו.

לכסוף, במאי 2000, החליטה ממשלת ישראל תוך תיאום עם האו"ם על פינוי חד-צדדי של כל דרום לבנון, וזאת ברוח החלטה מס' 425 של האו"ם שדרשה מישראל כבר ב-1978 לפנות את לבנון. בעקבות הפינוי בשנת 2000 מופה מחדש, על ידי מומחי האו"ם, הגבול הבין-לאומי בין שתי המדינות ומאז ועד תחילת 2006 שרר שקט מתוח (ומזויז) משני עברי הגבול פרט לאזור חוות שבעא שבסביבת הר-דב: האו"ם קבע כי שטח החווה שייך לסוריה ולכן ישראל (שכבשה את רמת הגולן) מחזיקה בו כדין (עד ההסדר הסופי עם הסורים). אולם ממשלת

לבנון (הפרר-סורית) ועמה מנהיגות החיזבאללה, טענו כי החווה נכללת בשטח לבנון ולכן יש לפנותה. סביב הוויכוח הזה ניטשו לא-אחת תקריות צבאיות בין ישראל לכוחות החיזבאללה.

נסיגת ישראל, בשנת 2000, אמנם לא הביאה לפירוק של החיזבאללה מנשקו, אולם היא גרמה ללחץ גובר והולך עליו, ואילו מותו של חאפז אל-אסד באותה עת גרם להתחזקות הלחצים על סוריה.

שאיבת מי הוואזאני

ב-2002, כנראה בלחצו של החיזבאללה ובברכתה הסמויה של סוריה (במגמה להטות ממנה את הלחץ הבין-לאומי לנסיגה מלבנון) – החלה ממשלת לבנון (ללא כל תיאום עם ישראל) להניח צינורות להולכת מי המעיינות של הוואזאני (יובלו החשוב ביותר של נהר החצבאני), לכפרים בדרום לבנון. הצינורות הונחו ליד הכפר רג'ר על הגבול עם ישראל. התוכנית היתה לשאוב כ-3.5 מיליון מ"ק מים לשנה.

לבנון טענה שיש לה כל הזכות לעשות כראות עיניה במימי נהר הזורם כולו בשטח הריבוני שלה. ואילו ישראל טענה כי בהתאם לחוק הבין-לאומי, על לבנון לתאם שאיבה כה רבה של מים עם המדינות השוכנות לאורך הנהר (הכוונה לישראל).

מאחורי הצעד החד-צדדי והפתאומי הזה של ממשלת לבנון, אשר איננה ידועה בנחרצותה להיות מעורבת בנושאים שנויים במחלוקת בין-לאומית – עמד ארגון החיזבאללה, השש לחמם את הגזרה ולמשוך כנראה את ישראל לפעולה צבאית. כיוון שהתוכנית לא הגיעה למלוא תפוקתה, החליטה ישראל להימנע בינתיים מתגובה.

התהליך להוצאת הצבא הסורי מלבנון

ב-2 בספטמבר 2005 קיבלה מועצת הביטחון החלטה (מס' 1559) שקראה לכל הכוחות הזרים לצאת מלבנון. אולם סוריה לא הרפתה את אחיזתה בלבנון, וכדי להרחיק ממנה את הלחץ – ביצעו שליחיה התנקשות שגרמה למותו של ראש הממשלה הלבנוני (מתנגד חריף של סוריה) רפיק אל-חרירי (24 בפברואר 2005). בעקבות כך פרצו הפגנות אנטי-סוריות המוניות שהכריחו אותה, בסופו של דבר, להוציא מלבנון את כוחותיה וכן את אנשי השירותים החשאיים שלה עד 24 באפריל 2005.

הבחירות לפרלמנט הלבנוני, שנערכו החל ב-29 במאי 2005, יצרו רוב אנטי-סורי בפרלמנט. אולם הממשלה שהוקמה בעקבות כך בראשותו של פואד סניורה, לא הצליחה להטיל את מרותה על כל המדינה: החיזבאללה נותר כמובלעת צבאית עצמאית בדרום לבנון ואילו הצבא הלבנוני לא העז להיערך לאורך גבולה של לבנון עם ישראל.

נוצר מצב הרה-אסון, שאפשר לחיזבאללה לערוך פגיעות במוצבים ישראליים וביישובים, ואף להגיע לשיא בחטיפת שני חיילים שהיו בסיור בתוך שטח ישראל והריגת ארבעה מחבריהם. פעולה זו הביאה לתגובה ישראלית נרחבת ("מלחמת לבנון השנייה") שגרמה להרס רב בדרום ביירות ובאזור, וכן בשטחי השליטה של החיזבאללה בדרום לבנון (דיווח מפורט על "מלחמת לבנון השנייה" מצוי בספרי מערכת הביטחון בהוצאת ידיעות ספרים עמודים 230–244).

לאחר המלחמה גבר הלחץ הלבנוני על החיזבאללה, שהואשם על ידי הכוחות האנטי-סוריים באחריות להרס לבנון על ידי ישראל. האו"ם הקים כוח משימה מיוחד בן 15,000 חיילים, שהתפרס לאורך כל הגבול עם ישראל, ואפשר לצבא הלבנוני לראשונה לתפוס עמדות לאורכו. על אנשי חיזבאללה חמושים נאסר לנוע מדרום לליטני, וחיילי האו"ם השקיעו ומשקיעים גם כיום מאמצים לאיתור מצבורי נשק ולסילוקם.

עתה פנה החיזבאללה לפעילות בתחום הפוליטי, בדרישה לשנות את חלוקת הכוחות בין הכתות השונות במדינה ולהנהיג "דמוקרטיה אמיתית", בנוסח של: "אדם אחד – קול אחד!" בכך קיווה להביא לניצחון המחנה הערבי – הסוני-שיעי במדינה, ולהחזרתה של לבנון ל"חיק ההתנגדות הערבית".

כשדרישתם לא התקבלה, פרשו השרים השיעים (נציגי החיזבאללה) מהממשלה. האו"ם החליט על הקמת בית דין בין-לאומי לרוצחי רפיק אל-חרירי, וכן נערכה התנקשות בפייר אמין ג'ומאייל, שכיהן באותה עת (21 בנובמבר 2006) כשר המסחר.

אם כי הועם זוהרו וצומצמה השפעתו של החיזבאללה, הארגון ממשיך (דצמבר 2010) להצטייד בנשק ארוך-טווח המסופק לו על ידי איראן, דרך סוריה, וכן הוא ממשיך כאמור בדרישתו לבטל את החלוקה העדתית של אזרחי הבחירה ולעבור לשיטת "אדם אחד – קול אחד!", ובכך להגדיל את השפעתו על הפוליטיקה הפנים-לבנונית.

היחסים של ישראל עם לבנון הם אפוא טעוני אבק שריפה, אולם לא של החלק הנוצרי, הסוני והדרוזי אלא של החלק השיעי, הנתמך על ידי סוריה ואיראן והעלול לפתוח מחדש במעשי איבה, בהתאם לאינטרסים של שתי המדינות. הלחצים הפנימיים הללו מכריחים את הממשלה הלבנונית לתמוך בעמדות

הקיצוניות ביותר נגד מדינת ישראל. כך למשל הכריחה עמדתה הנוקשה של לבנון בנושא "זכות השיבה" לכלול נושא זה במפורש בהצהרת הליגה הערבית, אף ש-17 מדינות ערביות ויתרו על כך בטיוטה הראשונית. בעקבות כל ההתפתחויות הללו, אין כרגע שום סיכוי שממשלה לבנונית כלשהי תאזור עוז לפתוח במשא ומתן עם ישראל לשלום. עד אשר לא ייושב העימות עם סוריה ואיראן, לא ניתן יהיה להגיע לשלום עם לבנון.

יחסי ישראל עם מדינות ערב האחרות

עיראק

עיראק השתתפה במלחמת העצמאות וחייליה לחמו נגד ישראל בעמק הירדן ובשומרון. אולם היא לא חתמה מעולם על הסכמי שביתת הנשק של 1949, כך שמבחינת החוק הבין-לאומי, היא נמצאת עד היום במצב מלחמה עם ישראל. גם עיראק ידעה מהפכות עקובות מדם: ההפיכה של בריגדיר (תא"ל) עבד אל-כרים קאסם (1958) – שמה קץ לשלטון המלוכה ההאשמית בעיראק (המלך פייסל השני וראש הממשלה נורי סעיד נרצחו); קואליציה של מפלגת הבעת' העיראקית וקציני צבא בראשותו של עבד אל-סלאם עארף הדיחה, ב-1963, את קאסם; עארף הדיח ב-1966 את הבעת' והוציאה אל מחוץ לחוק.

ב-1968 הצליחה מפלגת הבעת' להדיח את אנשי הצבא ולחזור וליטול את השלטון לידה. בראשה התבסס (ב-1973) סדאם חוסיין, שעמד בראש המדינה עד לפלישת ארה"ב ובעלות בריתה ב-2003.

בגלל רצונה להנהיג את העולם הערבי כולו, ובעיקר את ארצות הסהר הפורה (סוריה, ירדן, לבנון וישראל) – נכנסה מפלגת הבעת' העיראקית לתחרות מרה עם אחותה לאידיאולוגיה הסוציאליסטית-ערבית – הבעת' הסורית (עד כי סוריה תמכה ב-1991 בקואליציה האמריקנית נגד עיראק, לאחר שזו פלשה לכוויית ואף שלחה חיילים להילחם נגדה). כתוצאה מכך הוחרפה גם הנימה האנטי-ישראלית:

עיראק קראה ל"מאבק מזוין" נגד ישראל, לא רק להחזרת השטחים שנכבשו ב-1967, אלא לכיבוש צבאי של כל חלקי ארץ-ישראל; עיראק שלחה כוחות לירדן, סמוך לפרוץ מלחמת ששת הימים, הכוחות לא השתתפו בקרבות, כיוון שנפגעו קשות על ידי חיל האוויר הישראלי, אולם היא הותירה חיל משלוח בירדן בגודל של דיוויזיה עם מאות טנקים בניסיון לרכוש דריסת רגל במדינה. המטרה היתה השתלטות על ירדן בניגוד לרצונה. חיל המשלוח העיראקי שהה בירדן עד 1970.

ב-1973 השתתף חיל משלוח משוריין גדול (כשלוש דיוויזיות) בקרבות ברמת הגולן, אך הובס על ידי צה"ל.

בשנים 1980–1988 התחוללה מלחמה קשה בין עיראק לאיראן, שהסבה לשתי המדינות אבידות כבדות ביותר בנפש וברכוש. במלחמה זו תמכה ארה"ב בעיראק, כיוון שראתה באיראן של חומייני סכנה גדולה יותר לאינטרסים שלה במזרח התיכון. המלחמה נגד איראן הגדילה את כוחו וכמותו של הצבא העיראקי (מצבא בן 15 דיוויזיות הוא גדל ל-50 דיוויזיות בסיום המלחמה). עיראק החלה לפתח אמצעים (כימיים, ביולוגיים ואטומיים) להשמדה המונית באמצעות טילים שיוצרו בעיראק.

כדי למנוע את האיום האטומי שהיתה בו סכנה ישירה לישראל (כפי שנוכחנו לאחר מכן במהלך מלחמת המפרץ ב-1991), הפציץ חיל האוויר הישראלי את הכור האטומי העיראקי ביוני 1981 והרס אותו לחלוטין.

במהלך מלחמת המפרץ, וכדי לזכות באהדה ובתמיכה של ההמונים הערבים בעולם, החל סדאם חוסיין להפציץ את ישראל בטילים (למעלה מ-26 טילים נחתו בשטחה של המדינה). הטילים לא נשאו ראשי חץ כימיים או ביולוגיים, אך המחישו לישראל ולעולם את הסכנה הטמונה בהימצאות נשק להשמדה המונית בידי משטרים טוטליטריים. ואכן מפקחי האו"ם שנכנסו לעיראק בתום מלחמת המפרץ גילו מאגרים גדולים של נשק כימי וביולוגי והכנות מתקדמות לייצורה המחודש של פצצה אטומית עיראקית.

מערכת היחסים של ישראל עם עיראק היתה טעונה, אם כן, במתח מדיני וצבאי רב: עיראק תמכה תמיכה כספית וצבאית בארגוני הטרור הפלסטיניים; היא העניקה מענק כספי לכל משפחה פלסטינית שבנה נפגע או נהרג על ידי כוחות הביטחון הישראליים במסגרת אינתיפאדת אל-אקצה; והיא איימה במפורש (2003) לחזור ולתקוף את ישראל בטילים, אם ארה"ב תממש את איומה לתקוף את עיראק בגלל סירובה של זו להתפרק מהנשק להשמדה המונית שהיה מצוי – על פי טענת ארה"ב – ברשותה.

כאמור, ארה"ב ובעלות בריתה – בעיקר חיילים מבריטניה ומאוסטרליה – ונציגויות סמליות של מדינות אחרות (כולל יפן) – פלשו לעיראק, הכניעו את צבאה וניגשו לכונן משטר דמוקרטי נבחר במדינה.

אולם נדרשו למעלה משבע שנים (ולמעלה מ-4,000 חיילים אמריקנים הרוגים), עד שהחלו להיראות ניצנים ראשונים של מערכת דמוקרטית בעיראק, כפי שמסופר להלן. האמריקנים, בגלל היעדר מידע מוקדם והיעדר נכונות ללמוד את המצב האמיתי בעיראק, עשו כמה וכמה שגיאות כואבות, שהמסקנה מהן היתה כי רק בכוח צבאי, חזק ככל שיהיה, אין כנראה אפשרות להכריע עם שלם המתנגד לכיבוש.

- ♦ השגיאה המרכזית שעשו שלטונות ארה"ב היתה בפיזור הצבא העיראקי, במקום לערוך בו טיהור ולהעמידו לרשות הממשלה הנבחרת החדשה. בכך הם הוסיפו רבבות לוחמים מתוסכלים (וחסרי משכורת!) לארגוני ההתנגדות, שפתחו בפעולות גרילה, הפעלת מטעני נפץ בלב האוכלוסייה האזרחית וליד מתקני הצבא והמשטרה.
- ♦ הכוחות האמריקניים שהכניעו את צבאו של סדאם חוסיין, הגיעו לעיראק ללא מתורגמנים וללא מומחים לנעשה באוכלוסייה העיראקית המגוונת. משום כך הם לא היו מסוגלים לפתח מערכת מודיעין יעילה וזמינה. הדבר הביא לראיית כל תושב מקומי (ממש כמו בווייטנאם שלושים שנה קודם לכן) כאויב, עובדה שהרבתה בהרג אוכלוסייה מקומית וגרמה להסתה נגד הצבא האמריקני. הדבר הרחיק את כל אוכלוסיית עיראק (גם זו שנאנקה תחת עולו של סדאם חוסיין, כמו השיעים והכורדים) מהצבא הכובש. מעריכים את מספר האזרחים העיראקים שנהרגו על ידי חיל הפשיטה המערבי ב־145,000 נפש!
- ♦ שגיאה נוספת נבעה מהתעלמותם של השלטונות האמריקניים מהעדה הסונית, שהנהיגה עד אז את המדינה. הגישה הדמוקרטית הפשטנית, שאפשרה לאוכלוסייה השיעית (שמהווה את הרוב במדינה) לקבל לידה את המנהיגות תוך נטרול של העדה הסונית – הוסיפה אלפי לוחמי גרילה נגד חיל המשלוח האמריקני-בריטי. היו אלה קצינים וחיילים של הצבא העיראקי לשעבר שהפכו לחיל גרילה אשר הפיל עד היום רבבות קורבנות במדינה.
- ♦ הבורות שאפיינה את מקבלי ההחלטות האמריקנים הביאה גם לידי כך שהם נפלו בתחילת הדרך בידיהם של מנהיגים שיעים, אשר התיימרו לדבר בשם האוכלוסייה השיעית כולה, אף שלמעשה לא היתה להם כל אחיזה בציבור. הדבר גרם להסתייגותו של הרוב השיעי, ולהיווצרות כוחות כמו אלה של אבו-סאדר שהחלו להילחם נגד האמריקנים במקום להתחבר עמם.
- ♦ חלוקת הממשל בין שלוש העדות (כולל זו הכורדית), כשהרוב נתון בידי השיעים – לא תרמה לתפקודה התקין של הממשלה העיראקית.
- ♦ עובדה זו הקלה על כוחות זרים – כמו אנשי אל-קאעידה מצד אחד ושליחיה של איראן השכנה – מצד אחר, להמשיך וללבות את אש ההתנגדות.
- ♦ הגבול הפתוח בין עיראק לסוריה, אפשר וממשיך לאפשר הברחת לוחמים, כלי מלחמה וכספים לכוחות ההתנגדות. המצב החמיר עד כי כוח קומנדו של הצבא האמריקני חדר לתוך שטחה הריבוני של סוריה (אוקטובר 2008) וחסל את אחד מראשי ההתנגדות, שעסק בשיגור לוחמים לעיראק.

המסקנות כלפי ישראל

- ♦ מבחינה ישראלית ניתן לומר, שכיבושה של עיראק על ידי המערב סילק את אחד הכוחות הצבאיים המסוכנים בחזית המזרחית של ישראל, ובכך תרם לביצור ביטחונה. לאחר קריסתה של עיראק נעלם הכוח היבשתי הגדול שהיה עלול לסכן את ישראל, כפי שקרה במלחמות ישראל הקודמות.
- ♦ למרבה האירוניה, המלחמה בעיראק גרמה נזק קשה לתורת המלחמה של צה"ל: רבים במערכת הצבאית נטו להקל ראש, בעקבות הרס הצבא העיראקי על ידי ארה"ב, בסכנה היבשתית מצד מזרח (בעיקר של חיל שריון). האימונים של חילות השריון וחיל הרגלים הממונע הוזנחו, כיוון שלדעת ראשי הביטחון הישראליים לא נראה יותר בזירה המזרחית כוח יבשתי שעשוי לסכן את ישראל. וכך נותר צה"ל כצבא משטרתי העוסק בעיקר בהתמודדות עם המרי הפלסטיני ברצועת עזה ובגדה המערבית ובהתמודדות על החיזבאללה – כל אלה צבאות לא-סדירים, נעדרי שריון ותותחים.
- מלחמת לבנון השנייה טפחה על פניהם של הדוגלים בגישה הזו, וצה"ל חזר מאז להתכוננות יסודית ומקיפה לקראת מלחמות קרקע (שריון וכדומה) אפשריות.

בתחילת שנת 2010 הודיעה ממשלת עיראק כי היא מתעתדת לדרוש מישראל פיצויים על הריסת מתקן הגרעין שלה ב-1981. במקביל הובעה תקווה כי יחסה של הממשלה העיראקית החדשה לישראל תהיה יותר חיובית, ולא נותר אלא לצפות כיצד יתפתחו הדברים במדינה, המלקקת את פצעיה.

ב-7 במארס 2010 נערכו בחירות דמוקרטיות בעיראק. מספר בעלי זכות הבחירה היה 19 מיליון ואחוז ההצבעה הגיע (למרות כל הניסיונות האלימים למנוע השתתפות המונית) ל-60%. התמודדו 6,000 מועמדים ב-80 מפלגות, ולראשונה הוקצו מראש 82 מושבים לנשים. תוצאות הבחירות מהוות אכזבה לשכנה איראן, שקיוותה כי התומכים בה ישיגו לפחות רוב מוחלט. גם העובדה שחלק גדול מהרשימות, ובעיקר שתי הרשימות הגדולות, כללו ברשימותיהן מועמדים מכל חלקי האוכלוסייה (שיעים, סונים וכורדים וכן נשים) העניקה דימוי חיובי, דמוקרטי וחילוני יותר למבנה הפוליטי של עיראק, ותקווה ליכולתה של המדינה להתמודד באורח חיובי ובשלום עם הכוחות השונים המתרוצצים בקרבה. בניגוד לכל הציפיות, גברה מפלגתו של ד"ר איאד עלאווי (שיעי חילוני) – מפלגת עיראקיה, שזכה ב-91 מושבים בפרלמנט לעומת מפלגתו של ראש הממשלה נורי אל-מליקי (מפלגת החוק) שזכתה רק ב-89 מושבים. מפלגתו הדתית של מוקדאת סאדר זכתה רק ב-70 מושבים, והגוש הכורדי זכה ב-43

מושבים (הפרלמנט מונה 325 צירים). אולם אין ביטחון (כפי שהדבר נראה בדצמבר 2010, כשבעה חודשים אחרי הבחירות) שעלאווי יוכל להרכיב ממשלה שכן לפי החוקה העיראקית, רק מי שמשיג תמיכה של למעלה ממחצית חברי הבית (163 קולות) יוכל להרכיב ממשלה. שני המנהיגים מתרוצצים (מאז יוני 2010) כדי להשיג את הרוב הדרוש, ובינתיים פרצו מחדש פיגועים הקוטלים מאות חפים מפשע במגמה למנוע מאל-מליקי להרכיב ממשלה. הגדיל לעשות השיעי הדתי (הקשור לאיראן) סאדר: הוא יזם, בסוף מארס 2010, "הצבעה חוזרת" במימונו ברחבי עיראק, ובה הציג חמישה מועמדים לתפקיד ראש הממשלה:

- ♦ ד"ר איאד עלאווי – המנצח בבחירות.
- ♦ נורי אל-מליקי – ראש הממשלה המכהן.
- ♦ מהדי עבד אל-האדי – סגן ראש הממשלה המכהן.
- ♦ איברהים ג'עפרי – ראש ממשלה לשעבר.
- ♦ ג'עפר בקיר סאדר – בן דודו.

בכך הוא קיווה להפוך ל"ממליך" ראש הממשלה הבא ומי שיוזמן להשתתף בקואליציה. כיום (דצמבר 2010) עדיין לא הוכרעה הכף, ואיש מהמתמודדים לא הצליח להשיג רוב בפרלמנט שיבטיח את בחירתו לראש הממשלה.

אלג'יריה, לוב וסודאן

מדינות אלה נמנות עד היום עם "מדינות הסירוב" הערביות. הן מסרבות להכיר בישראל, לנהל איתה משא ומתן או להסכים לפשרה כלשהי עמה.

יחסי ישראל-לוב

לוב משתרעת במרכז צפון אפריקה לחופי הים התיכון. שכנותיה הן: תוניסיה ואלג'יריה ממערב; צ'אד וניג'ר בדרום; סודאן בדרום-מזרח ומצרים במזרח. שטחה מגיע ל-1.8 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-6.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 97% מוסלמים סונים, 3% נוצרים.

החלוקה האתנית: 97% לובים; 3% יוונים, איטלקים, מצרים ויוצאי האי מלטה.

התמ"ג (2009): 96 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 61 מיליארד דולר בהתאם לשער החליפין; 15,200 דולר תמ"ג לנפש.

לוב בולטת בעמדותיה האנטי-ישראליות. השליט העומד בראשה מאז 1969

(קולונל מועמר קדאפי) קרא בגלוי להשמדתה הפיזית של ישראל. לוב הצטיידה בטילים ארוכי-טווח ובנשק כימי, והחלה בהכנות לפיתוחו של נשק גרעיני. אולם בלחצן של מדינות המערב (ובראשן ארה"ב ובריטניה) הסכים קדאפי לסגת מתוכנית הגרעין שלו ואף למתן את התקפותיו של ישראל. באחרונה (2005) יצא קדאפי עם תוכנית חדשה: הקמת מדינה דו-לאומית בכל שטחה של ארץ-ישראל המנדטורית, ואף שם העניק לה: "ישראטין".

ב-25 באפריל 2010 ביקרה בלוב משלחת של המנהיגות הערבית הישראלית, בראשותם של הח"כים הערבים. הביקור, שבו השתתפו 39 בכירים, נערך על פי הזמנתו של נשיא לוב מועמר קדאפי. בפגישה חזר קדאפי על רעיון המדינה הדו-לאומית. כמו כן טען כי על ישראל להגיע להבנה עם העולם הערבי ולא עם המערב, שכן אין היא יכולה לסמוך לעד על הכוח הגרעיני שלה ועל תמיכת המערב.

הוא הדגיש כי הערבים אינם מתנגדים לעם היהודי אלא למדיניות הציונית של ממשלות ישראל. לא הערבים אלא הנוצרים הם שטבחו ביהודים וחוללו את השואה. יש אפוא לעקוב ולראות אם תמורה זו (המושמעת בעיקר מפיו של בנו של קדאפי) תביא גם לשינוי כלשהו ביחסה של לוב לישראל.

יחסי ישראל-סודאן

סודאן היא הגדולה במדינות אפריקה – 2.5 מיליון קמ"ר. שכנותיה הן: מצרים – בצפון; לוב, צ'אד, והרפובליקה המרכז-אפריקנית – במערב; קונגו, אוגנדה וקניה – בדרום; אתיופיה, אריתריאה וים סוף – במזרח.

אוכלוסיית סודאן מונה (2009) – 41 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 70% מוסלמים סונים; 5% נוצרים; 25% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 52% שחורים; 39% ערבים; 6% נוודים (בג'ה).

התמ"ג (2009): 93 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 54 מיליארד לפי שער החליפין; 2,300 דולר תמ"ג לנפש.

ב-1956 (השנה שבה זכתה סודאן בעצמאות) קשרה ישראל קשרים עם המפלגה הפרו-מערבית "אומה", מפלגה מוסלמית, אחת משתי המפלגות המובילות בסודאן. אולם הפיכה צבאית (1958) בהנהגתו של הגנרל איברהים עבד שמה קץ להתקדמות לעבר משטר דמוקרטי. ב-1964, לאחר מהומות שהביאו להתפטרותו של עבד, נערכו בחירות כלליות ובהן ניצחה מפלגת "אומה" שדגלה בהתרחקות ממצרים. ב-1969 נערכה הפיכה נוספת בהנהגתו של הקולונל ג'עפר נומיירי. בינתיים החלה מלחמה בדרום סודאן, בין השבטים

השחורים (נוצרים ברובם וחלקם עובדי אלילים) שדרשו עצמאות וניתוק מהזיקה לממשל המוסלמי של צפון המדינה. בדרום סודאן חיים כ-10 מיליון תושבים שחורים מתוך אוכלוסייה של 41 מיליון סודאנים.

המרד שהונהג על ידי תנועת "אנאיאנה" נתמך בשעתו על ידי ישראל, שמשנת 1963 סיפקה נשק למורדים מבסיסה בקניה הסמוכה. המשלחת הצבאית דאגה לאימון הלוחמים, ו-30 מהם אומנו בישראל. ב-1972 נחתם הסכם באדיס-אבבה בין הצדדים הנצים, לדרום הובטחה אוטונומיה חלקית, והמלחמה הגיעה לסיומה. בעקבות כך יכלה ישראל להתקרב למושלה של סודאן, נומיירי, שגילה יחס חיובי כלפי ישראל ואף תמך בהסכם השלום שלה עם מצרים. אמנם לא היתה לישראל נציגות רשמית במדינה ולא יחסים דיפלומטיים, אולם נציג המוסד הישראלי איש תחנה של המוסד בחרטום.

ב-1975 נערכה הפיכה באתיופיה, הקיסר הודח ובמקומו עלה לשלטון מנגיסטו היילה מריאם, שאסר על עזיבת האזרחים את המדינה. במקביל החלו התאנויות ליהודים. בעקבות כך החלו יהודים לעזוב בחשאי את המדינה ועשו דרכם ברגל במשך שבועות לדרום סודאן. ממשלת ישראל, יחד עם הלחץ שהפעילו יהדות ארה"ב וממשלת ארה"ב, הצליחו לשכנע את מושלה של חרטום נומיירי, והוא אפשר את הטסתם של היהודים לישראל, בעיקר דרך קניה ואירופה. אחרים הוסעו לחוף סודאני שהוכשר לכך. שם המתינו להם סירות קטנות של הקומנדו הימי שלקחו אותם לספינות חיל הים, ומשם דרך אילת לישראל. המבצע היה סודי ביותר, שכן נומיירי חשש מתגובתן של מדינות ערב.

בדרך זו עלו לארץ ב-1981 2,000 יהודים. בחורף 1984 התרכזו במחנות בסודאן כ-10,000 איש. בנובמבר אותה שנה הוחל בהטסתם לישראל דרך אירופה במסגרת מבצע שכונה "מבצע משה". אולם בעקבות הדלפה (1985) נודע דבר המסע והסודאנים החליטו לעצרו. אמנם לחץ נוסף על נומיירי אפשר את השלמת המבצע, אך בעקבותיו נותרו הרבה משפחות מפוצלות. בסך הכול הגיעו בשנות ה-80 כ-16,000 עולים דרך סודאן. יתרת היהודים הועלו מאתיופיה ישירות. קרוב ל-4,000 יהודים נספו במהלך הצעידה שלהם לסודאן, מרעב, מהיובש, ממחלות וגם משודדים ואנסים שפגעו בהם בדרך.

אי-השקט הפנימי נמשך בסודאן: ב-1985 הודח נומיירי, חודש השלטון הדמוקרטי ונערכו בחירות חופשיות. אך לא לזמן רב: ב-1989 נערכה הפיכה נוספת בהנהגתו של הגנרל עומר אחמד אל-באשיר, שיחד עם מנהיג החזית המוסלמית הלאומית – חסן עבדאללה אל-תורבי – הנהיגו במדינה את חוקי ה"שריעה" וחידשו את מלחמתם במורדים בדרום. הסתבר כי ההתעקשות של ממשלת חרטום לא לוותר כמלוא הנימה למורדים

הנוצרים, קשורה במציאת מאגרי נפט גדולים בדרום המדינה. סודאן קיבלה תמיכה כספית רחבה מסין תמורת העמדת מקורות הנפט הללו לרשותה. מכאן גם האכזריות ההולכת וגדלה כלפי המורדים: אורגנו מיליציות של פורעים הפושטים בכפרים, רוצחים את הגברים והילדים וחוטפים את הנשים תוך שהם שורפים כליל כפר אחרי כפר. בעקבות כך הוצא צו מעצר בין-לאומי נגד שליט סודאן באשיר, בגין פעולות של השמדת-עם ופשעים נגד האנושות.

רבבות פליטים ברחו למדינות השכנות (כולל ישראל) ויצרו מציאות של עוני ומצוקה, מהקשות ביותר בעולם. מעריכים כי עד כה נהרגו כמיליון וחצי איש מקרב שבטי הדרום השחורים. השלטון הנוכחי קשר את גורלו עם לוב ועם מדינות ערב האחרות, במטרה לגונן על באשיר מפני הפעילות הבין-לאומית שדרשה את מעצרו ואת העמדתו למשפט. גם סין, שקיבלה זיכיונות לניצול הנפט בדרום סודאן, מגוננת על ממשלת סודאן ומונעת קבלת החלטות נגדה באמצעות הצבעת הוֹטוֹ השמורה לה כאחת מחמש המדינות הבכירות במועצת הביטחון.

ישראל גילתה כאמור עניין רב בנעשה בסודאן, הן בתקופת הבריחה של יהודי אתיופיה דרך סודאן לישראל, והן עקב היותה, משנת 2009, ארץ מעבר של אמל"ח (אמצעי לחימה) שמספקת ממשלת איראן לחמאס ברצועת עזה. הנשק מובא באוניות לנמל בסודאן, ומשם הוא מועבר במשאיות למצרים ולחצי האי סיני. במאוס 2009 פורסם כי חיל האוויר הישראלי הפציץ שיירה בת למעלה מ-40 משאיות, עמוסות בנשק, שהיתה בדרכה מסודאן למצרים. ההתקפה בוצעה במרחק 1,400 ק"מ מישראל, וחייבה מידע מודיעיני חיוני ומדויק, שכנראה הגיע לידי ישראל.

בתחילת אפריל 2010 מסרו מקורות בסודאן לעיתון המצרי "אל אוסבוא", כי ספינה איראנית שנשאה על סיפונה נשק רב הותקפה בטילים בים סוף וטבעה על כל נוסעיה. ב-2005 נחתם הסכם שלום בסודאן, אולם נדרשו עוד חמש שנים נוספות של התנגשויות, עד שניתן היה להביא לסיומה את המלחמה בת השנים הרבות בין הצפון לדרום.

בעקבות כך נפתחה הדרך לעריכת בחירות רב-מפלגתיות במדינה, לאחר 24 שנים של היעדר בחירות.

ב-11 באפריל 2010 יצאו אזרחי סודאן לראשונה לקלפיות. הבחירות נמשכו שלושה ימים ואֶפְשְׁרוּ ל-16 מיליון בעלי זכות בחירה לבחור את מועמדיהם מבין 16 אלף מועמדים: לנשיאות, לפרלמנט ולאסיפות הכלליות ב-25 מחוזות המדינה. אם כי היה ברור מראש כי הנשיא עומר אל-באשיר ייבחר (כי האופוזיציה החרימה את הבחירות), הרי עצם עריכת הבחירות כחלק מהסכם השלום שהביא לסיום המלחמה בין הדרום לצפון, היתה בה משום בשורה לקראת

עתידי שקט יותר. כמו כן מקווים בסודאן כי ההצלחה בעצם עריכת הבחירות מבשרת גם את הסיכויים לעריכת משאל-עם ב-2011 על עצמאות הדרום או קבלת אוטונומיה.

השקטת היריבות בסודאן יכולה להביא, אם תצליח, לתחילת שיקומה של המדינה ולפתיחת תהליך דמוקרטי.

יחסי ישראל-אלג'יריה

אלג'יריה היא המדינה השנייה בגודלה באפריקה – 2.4 מיליון קמ"ר. היא שוכנת לאורך חופו הדרומי של הים התיכון ושכנותיה הן: מרוקו ממערב; מאוריטניה ומאלי בדרום-מערב; ניג'ר בדרום-מזרח; לוב ותוניסיה ממזרח.

אוכלוסיית אלג'יריה מונה – 34 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 99% מוסלמים סונים.

החלוקה האתנית: 75% ערבים; 24% ברברים; 1% אירופים.

התמ"ג (2009): 244 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 135 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 7,100 דולר תמ"ג לנפש.

אלג'יריה נמנית עם המדינות הערביות העוינות לישראל. מצב זה נוצר לא במעט בגלל המעורבות הישראלית במהלך המרד האלג'ירי נגד צרפת, בשנים 1954–1962. באותן שנים היו יחסי צרפת-ישראל בשיא, כשהראשונה מספקת לישראל נשק חדיש, כור אטומי ותמיכה פוליטית. הנשיא דה-גול כינה את ישראל: "ידידתנו ובעלת בריתנו". משום כך אין להתפלא על כי ישראל העמידה עצמה מיידית לצדה של צרפת ולצדם של המתיישבים הצרפתים ("שחורי הרגל") וארגונים הצבאי ה-OAS. ובמקביל סירבה ישראל ליצור קשרים כלשהם עם המורדים האלג'ירים, ה-FLN.

העמדה הזאת ייצגה גם את חששותיה של ישראל לגורל יהודי אלג'יריה, שתנועת ה-FLN זיהתה אותם עם המתיישבים הצרפתים; פעילים אלג'ירים ערכו פוגרומים ביהודים בתקופת שלטונה של ממשלת וישי, והחשש לגורל הקהילה היהודית למקרה של ניצחון ה-FLN היה ממשי ביותר.

בינואר 1960 ביקרו יצחק רבין וחיים הרצוג באלג'יריה, כאורחי הצבא הצרפתי, כדי לעמוד מקרוב על שיטות הלחימה של הצנחנים הצרפתים נגד המורדים בהרי קאביל. כמו כן ביקרו באלג'יריה משלחות מטעם צה"ל כדי ללמוד על דרכי הפעולה של מסוקים נגד אנשי הגרילה.

מיד עם הכרזת העצמאות האלג'ירית עזבו את המדינה כמיליון צרפתים וביניהם כל הקהילה היהודית.

אולם הממשל האלג'ירי לא שכח את עמדתה של ישראל במהלך המאבק, וכך נוסף על האיבה המפעמת בלבם של המנהיגים הערבים בגין הסכסוך הישראלי-פלסטיני, נוסף כאן חשבון אישי בין שתי המדינות. אלג'יריה נתונה עדיין בתוצאותיה של מלחמת אזרחים אכזרית, שפרצה לאחר הבחירות לפרלמנט שנערכו ב-1991. בבחירות אלה ניצחה המפלגה "חזית הישועה האסלאמית" (FIS), שדגלה בהנהגת ה"שריעה" כחוקת המדינה. הצבא התערב, ביטל את הבחירות ונאלץ מאז להתמודד עם מלחמת אזרחים אכזרית, ששכלה למעלה ממאה אלף אזרחים.

את המלחמה ניהלו כמה קבוצות מזוינות: "התנועה האסלאמית המזוינת" (MIA) שבסיסה היה בהרים, ו"הקבוצה האסלאמית המזוינת" (GIA) שבסיסה באזורים העירוניים. לבסוף הסתכסכו שתי הקבוצות זו עם זו, וקבוצת MIA הקימה את "צבא הישועה האסלאמי" (AIS), שב-2002 נכנע לממשלת אלג'יריה והביא לרגיעה כמעט מוחלטת. קבוצה קטנה ("הקבוצה הסלאפית להטפה וללוחמה" – GSPC) המשיכה להתבצר בהרי קביילי, אך השפעתה מינימלית.

שרשרת האירועים באלג'יריה ונטילת השלטון על ידי הצבא, מוכיחים כי לא בכל מקום ולא בכל תנאי מסוגלת השיטה הדמוקרטית להביא מרפא לבעיותיה החברתיות והפוליטיות של מדינה (כפי שנטה הנשיא האמריקני בוש להאמין ברוב תמימותו).

ב-1999 נבחר נשיא חדש – עבדאללה עזיז בוטפליקה, אשר העניק חנינה לרוב הלוחמים והביא להשקטה כמעט מלאה של המדינה.

הגם שאין אלג'יריה פועלת נגד ישראל באורח מעשי, הרי שהיא נמנית עם מדינות הסירוב ומגישה להן עזרה דיפלומטית ומוסרית.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 2007 – 1

יחסי ישראל-מרוקו

מרוקו נמצאת בחלקה לאורך הים התיכון ובחלקה האחר לאורך האוקיינוס האטלנטי. שכנתה ממזרח ומדרום-מזרח היא אלג'יריה; ובדרום-מערב – מאוריטניה. שטחה מגיע ל-447 אלף קמ"ר.

כמו כן שולטת מרוקו על שטח נוסף (סהרה המערבית) לאורך האוקיינוס האטלנטי – מדרום-מערב – המשתרע על 266 אלף קמ"ר ובו חיים כרבע מיליון

אנשי שבטים נוודים דוברי ערבית – הקרויים "פולסריו". אלה האחרונים דורשים עצמאות ואף לוחמים נגד הצבא המרוקני. האו"ם לא הכיר עד היום בסיפוח הטריטוריה הזאת למרוקו.

אוכלוסיית מרוקו מונה (ללא סהרה המערבית) (2009) – 31 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 99% מוסלמים סונים; 1% נוצרים.

החלוקה האתנית: 54% ערבים; 35% ברברים; 1% יהודים ונוצרים.

התמ"ג: (2009) 145 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 91 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,600 דולר תמ"ג לנפש.

למרות היותה מדינה ערבית וחברה בליגה הערבית, יחסה של מרוקו לישראל היה חיובי וכלל שיתוף פעולה בתחומים רבים. האינטרס הראשון של ישראל היה כמובן הדאגה לגורלם של מאות אלפי היהודים שהתגוררו במרוקו. את מערכת הקשרים הראשונה עם בית המלוכה המרוקני יזם המוסד הישראלי, מתוך דאגה לביטחונה ולעתידה של יהדות מרוקו (בעקבות גידול בהשפעתה של מצרים בצפון אפריקה ובעיקר באלג'יריה השכנה).

בתקופה שקדמה לעצמאותה של מרוקו (1954–1956), ומתוך חשש שהעצמאות המתקרבת של המדינה תנתק את הקהילה היהודית מישראל – הועלו לארץ כ-35,000 יהודים. עם עלייתו של המלך חסן לשלטון (1965) נמשכה העלייה בדרכים לא-חוקיות (בדרך זו הגיעו לארץ כ-35,000 עולים נוספים), עד שאירע אסון טביעתה של האונייה "אגוז" (ינואר 1961) ועל סיפונה 43 עולים ומלווה מטעם המוסד הישראלי.

המרוקנים ערכו מאסרים של נציגי המוסד, חלקם עונו ושליח אחד, רפי ועקנין, אף מת מעינויים (1961). בעקבות כך נערכו מגעים גלויים עם בית המלוכה, שבעקבותיהם הורשו היהודים להמשיך ולצאת תמורת כופר של 250 דולר לנפש. בצורה כזאת עלו לארץ 80 אלף יהודים תמורת תשלום של 20 מיליון דולר. האסון עורר גם את דעת הקהל העולמית, ונוצר לחץ על המלך חסן לאפשר את המשך העלייה בדרכים חוקיות. המלך נענה, בתנאים שפורטו, ואפשר את העלייה הנוספת (1961–1964) של 80,000 יהודים. בסך הכול הועלו ממרוקו לארץ כ-250 אלף יהודים.

תוך כדי כך נרקמו יחסים מיוחדים עם שירותי הביטחון המרוקניים, שהביאו לקירוב בין שתי המדינות. לנוכח העזרה שנתנה מצרים לאלג'יריה במלחמתה עם מרוקו (1963), הבטיחה ישראל עזרה צבאית מקבילה למרוקו:

מדריכים של חיל האוויר הישראלי אימנו טייסים מקומיים בהפעלת מיג 17.

ישראל מכרה טנקים למרוקו, שלוו על ידי מדריכים ישראלים לתורת השריון. המוסד הישראלי סייע בארגונם של שירותי הביטחון המרוקניים וסיפק להם

אינפורמציה על תנועותיהם של ראשי האופוזיציה למלך, שמצאו מקלט במדינות ערביות אחרות.

במסגרת זאת היה המוסד מעורב כנראה (וזאת על פי מקורות זרים בלבד) בהדלפת מידע על תנועותיו של ראש האופוזיציה בן-ברקה, מידע שהוביל לחשיפתו על ידי שירותי המודיעין המרוקניים (בפריז), לחטיפתו ולהעלמתו. הפרשה נודעה בישראל ויצרה משבר: לאיסר הראל (שהודח מראשות המוסד על ידי לוי אשכול) נודע על הפרשה, והוא דרש הקמת ועדת חקירה שתביא להדחתם של ראש הממשלה אשכול ושל ראש המוסד מאיר עמית. בעמל רב הושתקה הפרשה, לא לפני שגרמה הרעה מסוימת ביחסי ישראל-צרפת.

מרוקו רכשה בישראל נשק וכן ציוד אלקטרוני לסירות ששמרו על חופי מרוקו.

מרוקו אפשרה למוסד הישראלי לעקוב אחרי דיוני ועידת פסגה ערבית שנערכה בקזבלנקה ב-1963 (דנה בהקמת פיקוד משותף של צבאות ערב למלחמה עתידית נגד ישראל). הרמטכ"לים של מדינות ערב הודיעו בפירוש שצבאותיהם אינם ערוכים למלחמה בישראל. מידע זה עמד כעבור ארבע שנים בבסיס עמדתו הנחרצת של צה"ל, שיש לצאת למלחמה נגד מצרים וסוריה (1967), לעומת הססנותה של הממשלה.

המלך המרוקני, שעמד בראש "ועדת ירושלים" של הליגה הערבית (תפקידה להבטיח את האינטרסים המוסלמיים בהר הבית), גילה יחס מיוחד ליהודים בארצו וגם כלפי אלה שהיגרו ממנה לצרפת ולישראל. הוא מילא תפקיד חשוב בקירוב העמדות בין ישראל למצרים, כשהוא מארח בארצו מפגשים חשאיים של נציגים ישראלים ומצרים, מפגשים (בין משה דיין לסגן ראש ממשלת מצרים חסן אל-תוהאמי – ספטמבר 1977) שהכשירו את ביקורו של סאדאת בירושלים ואת החתימה על הסכם השלום עם מצרים.

החל משנת 1975 ישראל סייעה למרוקו במלחמתה נגד שבטי ה"פוליסריו", השוכנים בסהרה המרוקנית ודורשים עצמאות. הסכמים סודיים נחתמו בין שתי המדינות במהלך כהונתו של יצחק רבין כראש הממשלה, והוא אף ביקר במרוקו ב-1976 וגם שנה לאחר מכן (1977).

בעקבות חתימת ההסכמים עם מצרים, ומאוחר יותר עם אש"ף וירדן, הפכו היחסים של ישראל עם מרוקו לגלויים יותר: ישראל הקימה נציגות קבועה במרוקו שפעלה כשגרירות לכל דבר והיוותה מרכז לפעילות דיפלומטית ישראלית לגבי מדינות ערב נוספות.

ב-1994, לאחר חתימת הסכמי השלום גם עם אש"ף וירדן, ניאותה מרוקו לארח ועידה בין-לאומית (ועידת קזבלנקה) בחסותן של ארה"ב ורוסיה.

הוועידה נערכה (30 באוקטובר – 1 בנובמבר) בהשתתפות 1,114 נציגים מ-61 מדינות, והוקדשה לדיונים על הקידום הכלכלי של האזור: פיתוח מקורות המים, מלחמה במדבור, פיתוח התיירות המשותפת וכדומה. היתה זו הוועידה הראשונה בשורת ועידות נוספות שתוכננו. הוועידה הבאה נערכה בעמאן.

ישראל עזרה למרוקו לקדם את מעמדה בווישינגטון למרות ההתנגדות הקיימת בקונגרס האמריקני מקשרים עם שליטים בלעדיים.

גם מרוקו לא נמלטה מידו של ארגון אל-קאעידה, שכיוון את התקפותיו אך ורק ליעדים יהודיים: ב-2 במאי 2003 התפוצצו 14 מחבלים בקזבלנקה, בניסיון לפגוע במגוון יעדים: מסעדה בבעלות יהודית, בית הקברות היהודי, מרכז הקהילה היהודית, מלון והקונסוליה הבלגית. בפגיעים הללו מצאו את מותם 33 איש ונפצעו כ-100.

המלך אירח בארצו אישים ישראלים רבים (יצחק רבין, שמעון פרס, ראשי המוסד מאיר עמית ויצחק חופי, ואחרים), אך לאחר פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה, ובעיקר לאחר מבצע "עופרת יצוקה" (2009), התקררו היחסים, ונסגר רשמית משרד האינטרסים הישראלי במרוקו, אם כי הקשרים הבלתי-רשמיים נמשכים כסדרם.

ב-24 באוקטובר 2010 עמד להתכנס הפורום הכלכלי העולמי במרוקו. נשיא המדינה שמעון פרס, הנמנה עם ראשי הפורום, הוזמן להרצות במהלך הכנס. בהתאם למקובל על הנשיא, הוא מקפיד לערוך מפגשים עם ראשי המדינות שבהן נערכים הכנסים הבין-לאומיים. במסגרת זאת סוכם כנראה גם על מפגש עם חסן מלך מרוקו. אולם המידע על הפגישה הודלף לתקשורת ומבית המלוכה הודיעו על ביטולה.

ב-2008 ייצאה ישראל למרוקו ב-21 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-18.5 מיליון דולר ואילו הייבוא ממרוקו ירד ל-3.2 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 4; 1995 – 1; 1997 – 8; 1998 – 4; 2001 – 2; 2007 – 1.

מומחים מישראל: 1995 – 1; 1997 – 4.

יחסי ישראל-תוניסיה

תוניסיה שוכנת לחופו של הים התיכון. שכנתה ממערב היא אלג'יריה ומדרום לוב. שטחה מגיע ל-164 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-11 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 98% ערבים סונים; 1% נוצרים; 1% יהודים.

החלוקה האתנית: 93% ערבים-ברברים; 5% ברברים אותנטיים; 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 84 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 40 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 8,000 דולר תמ"ג לנפש.

בתוניסיה קיימת קהילה יהודית עתיקה, שבין המאה השביעית למאה העשירית היוותה מרכז יהודי למדני מפורסם (המרכז בעיר קירואן). היהודים התקבלו במדינה בסבר פנים יפות וחיו בסימביוזה חיובית עם שכניהם, בעיקר עם שבטי הברברים.

נשיאה הראשון של תוניסיה, לאחר ביטול המלוכה ב-1957, חביב בורגיבה, קרא למדינות ערב לעשות שלום עם ישראל. הביסוס לקריאתו זו היה האמונה כי במסגרת של שלום ייטמעו היהודים ברוב המוסלמי המקיף אותם.

הקהילה היהודית בתוניסיה היוותה יעד להתנקשות של ארגון הטרור אל-קאעידה: ב-11 באפריל 2002 פיצץ מחבל-מתאבד מכונית תופת שבה נהג ליד בית הכנסת העתיק של האי ג'רבה. הפיצוץ גרם למותם של 13 איש, בעיקר תיירים גרמנים. מאז הנהיגה ממשלת תוניסיה שמירה מיוחדת על האתר. מערכת היחסים הישראלית עם תוניסיה דומה לזו הקיימת עם מרוקו. אזרחים ישראלים לרוב מבקרים במדינה, ויש להניח כי עם ההתקדמות בנושא הפלסטיני, תחזור גם מערכת היחסים עם מדינה זו לאפיקים דיפלומטיים רגילים.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1997 – 3; 1998 – 1

המפרץ הפרסי

המפרץ הפרסי (על שמו ניטש ויכוח עם מדינות ערב המבקשות לכנותו "המפרץ הערבי") נמשך לאורך כ-1,000 ק"מ, משפך הנהרות הפרת והחידקל לתוכו בדלתא הגדולה (המפרידה בין עיראק לאיראן) הקרויה שאט אל-ערב, ועד המוצא שלו לאוקיינוס ההודי, דרך מצרי הורמוז שרוחבם הוא 56 ק"מ. המפרץ הוא לב לבו של אזור ענק הרווי כנפט (50% מעתודות הנפט העולמיות): איראן, עיראק, ערב הסעודית, כוויית, איחוד האמירויות הערביות, קטאר ובחריין. כמו כן יש

לעומאן, השוכנת דרומית לאיחוד האמירויות, מובלעת הממוקמת ברכס ההרים הגבוה אשר שולט על מצר הורמוז. גם עומאן עשירה בנפט. מצרי הורמוז מהווים מעבר אסטרטגי חשוב, הנשלט בצפון על ידי איראן ובדרום על ידי איחוד האמירויות, וכאמור על ידי עומאן. 40% מכל תפוקת הנפט העולמית עוברת דרך המצרים האסטרטגיים הללו.

האזור כולו נתון באי-שקט תמידי, כשחלק מהמדינות השוכנות לחופיו מנסה להגדיל את שליטתו על שטחים נוספים הרוויים בנפט. גם מעצמות מערביות וכן בריה"מ לשעבר לטשו עין לאזור ואף התבססו בו: מאז אמצע המאה ה-19 ועד 1960 היתה בריטניה המעצמה הדומיננטית באזור. ב-1971 הוקם הבסיס הצבאי האמריקני בבחריין.

שתי מדינות לחופי המפרץ שלטשו עין וניסו להשתלט עליו היו עיראק ואיראן. עיראק פתחה במלחמה עם איראן ב-1980, שנמשכה שמונה שנים והקיזה את דמם של מיליוני איראנים ועיראקים; ב-1991 פלש סדאם חוסיין לכוויית והביא את ארה"ב לפלוש לעיראק ולאליץ אותו להניח לכוויית; ב-2003 פלשה ארה"ב יחד עם כמה מדינות (אך ללא אישור האו"ם) לעיראק, במטרה לחסל את הנשק הלא-קונבנציונלי שלטענתה הצטבר במדינה. כיום צומצמה הנוכחות הצבאית של ארה"ב בעיראק, לאחר שהנשיא אובמה הוציא מהמדינה רבבות חיילים אמריקנים. לנוכח היחלשותה של עיראק, החלו האיראנים ללוש עין ולנסות להשתלט על המפרץ כולו, כשהם מפעילים אוניות טילים מהירות ומתגרות בצי האמריקני החונה במפרץ.

בכל מקרה, מדובר באזור נפיץ, המגלגל אלפי מיליארדים של דולרים לשנה, המהווה מחוז חפץ להשתלטות עוינת מצד אחד, והמכנס יחד (תחת דגלה של ארה"ב) את האמירויות כמו גם את כוויית וסעודיה – מצד אחר. ישראל מעוניינת מאוד ליצור קשרים דיפלומטיים וכלכליים עם מדינות המפרץ העשירות. מסתבר כי העושר הרב של האמירויות, המאפשר להן להטמיע בתוכן מנהגים מערביים בתחומים רבים, פתוחות גם הן ליצירת קשרים כאלה. אולם הסכסוך הישראלי-פלסטיני מעיב על הניסיונות הללו. גם אלה שהצליחו דעכו לאחר עימותים נוספים שנאלצה ישראל לנהל נגד החיזבאללה והחמאס – כמפורט להלן.

היחסים עם ערב הסעודית

ערב הסעודית תופסת את מרבית שטחו של חצי האי ערב, בהיקף של כ-2 מיליון קמ"ר. היא משתרעת על מרבית חופו המזרחי של ים סוף. כמו כן שוכנת ערב הסעודית במזרח על חלק ניכר מחופי המפרץ הפרסי. שכנותיה הן: מצרים –

במערב; ירדן ועיראק בצפון-מזרח; כוויית, בחריין, קטאר ואמירויות המפרץ הפרסי – במזרח; עומאן ותימן – בדרום.

מספר תושביה של ערב הסעודית (2009) מגיע ל-29 מיליון.

החלוקה הדתית: 95% מוסלמים סונים; 3% שיעים; 1% נוצרים.

החלוקה האתנית: 75% ערבים; 10% תימנים; 10% אפריקנים ואסיאתים; 5% ערבים אחרים.

התמ"ג (2009): 581 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 380 מיליארד דולר לפי שער החליפין; תמ"ג לנפש – 20,300 דולר.

סעודיה היא יצרנית הנפט הגדולה בעולם: 11 מיליון חביות ליום, שמהן היא מייצאת 9 מיליון חביות.

שליטי סעודיה טוענים גם הם לזכות הפיקוח והניהול של המקומות הקדושים המוסלמיים בירושלים (הנחשבים לשלישיים בקדושתם), מכוח היותם הממונים על שני המקומות הקדושים החשובים ביותר לאסלאם: מכה ומדינה. בכך מגיע לארבעה מספר הטוענים לכתר זה בעולם הערבי:

- ♦ מלך מרוקו (ראו לעיל).
- ♦ מלך ירדן – מכוח היותו צאצא של הנביא מוחמד.
- ♦ ערפאת – ולאחר מותו נשיא הרשות הפלסטינית – מכוח היותה של ירושלים לטענתו בתחומה של המדינה הפלסטינית העתידה לקום.
- ♦ וכאמור – סעודיה.

גישתה של סעודיה לסכסוך הישראלי-פלסטיני היא אפוא דתית ביסודה (בסעודיה תקף החוק המוסלמי – ה'שריעה' – כחוק המדינה). המשטר הפוליטי במדינה הוא משטר מלוכני הנשען על משפחתו של אבן-סעוד (שפרץ ב-1924 בראש שבטי הוואאבים ממעמקי חצי האי ערב, סילק את משפחת המלוכה ההאשמית מחיג'אז והשתלט על כל המדינה).

התנועה הוואאבית היתה בתחילתה תנועת רפורמה דתית, שהטיפה לחזרה לאסלאם המקורי. אולם עד מהרה, כשהתגלו מעיינות הנפט הרבים במדינה וזו הוצפה במשאבים כספיים אדירים, החלו להסתמן שינויים מרחיקי לכת באורח ההתנהגות של משפחת המלוכה ושל השכבה השלטת מטעמה: תחת מעטה הספרטניות הדתית התפתחו חיי מותרות והוללות, וכספים רבים בוזבוזו על ידי אלפי הנסיכים (שכולם נהנים מהקצבות נדיבות מאוצר המלוכה) בבתי ההימורים ובמרכזי הבילוי היוקרתיים של בירות אירופה וארה"ב.

במקביל התפתחה תרבות של תשלום שוחד, ששליטי המדינה שילמו ומשלמים לכל גורם ערבי שהיה עלול לסכן את שלטונם. במסגרת זו נכללו

למעשה כל תנועות הטרור הערביות, כולל התנועות הפלסטיניות לסוגיהן. כמו כן מממנת סעודיה פעילות ענפה אנטי-ישראלית ואנטי-יהודית בארצות המערב ובעיקר בארה"ב: תמיכה בהכנת תוכניות לימוד אוניברסיטאיות עבור מערכת החינוך ובהן חומר אנטי-ישראלי; מימון מכוני מחקר כדי שיפיקו מחקרים אנטי-ישראליים; מימון פעולותיהם של סטודנטים ערבים ומוסלמים באוניברסיטאות בתחום התעמולה, ההפגנות נגד ישראל וההפרעות לכל פעילות פרו-ישראלית בקמפוסים.

על מלוא מעורבותה של סעודיה במימון תנועות הטרור הערביות והמוסלמיות, ניתן היה לעמוד מהגילויים שהתלוו להתקפת הטרור על מגדלי התאומים בניו יורק, ב-11 בספטמבר 2001. הממשל הסעודי, הנתמך כל השנים על ידי ארה"ב, הועמד במצב מביך ביותר והיה נתון למתקפה תקשורתית אמריקנית ומערבית. כדי לתקן את הרושם הקשה, יזם יורש-העצר הסעודי, הנסיך עבדאללה, "תוכנית שלום סעודית" שעיקריה (מארס 2002):

- ♦ הכרה מלאה של כל מדינות ערב בישראל ובזכותה להתקיים כמדינה יהודית.
- ♦ נירמול היחסים עם ישראל וחתימת הסכמי שלום עמה.

בתמורה נדרשה ישראל:

- ♦ לסגת לגבולות 4 ביוני 1967 ביהודה ושומרון וברמת הגולן.
- ♦ להסכים להקמתה של מדינה פלסטינית ובירתה במזרח ירושלים.
- ♦ להסכים ל"פתרון צודק" של בעיית הפליטים הפלסטינים.

התוכנית הוצגה בפני ועידת הפסגה של מדינות ערב שהתכנסה בכירות בסוף מארס 2002, ואומצה על ידיה, אם כי נושא הפליטים נותר בעייתי – כאשר נציגי לבנון דרשו לכלול את "זכות השיבה" במקום "הפתרון הצודק" בתוכנית. זאת כנראה בלחץ הפליטים הפלסטינים הרבים המתגוררים בלבנון, והלוחצים להחזירם לבתיהם בישראל. ניתן להניח כי גם ממשלת לבנון מעוניינת להיפטר "מהאירוח" המעיק של מאות אלפי פליטים מוסלמים בארצה, המהווים בתוך מחנותיהם מעין מדינה בתוך מדינה.

מבלי להיכנס לדיון ברצינותה של התוכנית ובנכונות האמת של מדינות ערב לנרמל את יחסיהם עם המדינה היהודית – מהווה תוכניתו של הנסיך עבדאללה פריצת דרך פסיכולוגית חשובה ביחסן של מדינות ערב לישראל: לראשונה הודאה פומבית מלאה בזכות קיומה במזרח התיכון, והתוכנית הסעודית הוכללה ב"מפת הדרכים" שהוכנה על ידי הקוורטט.

ב-2005 הודיעה סעודיה כי היא מבטלת את החרם הכלכלי על ישראל, בהתאם

לתקנות של ארגון הסחר העולמי. אולם למעשה החרם לא הופסק עד היום. כיום מסתמנת האפשרות שהממשל החדש, בראשות הנשיא ברק אובמה, ינסה לקדם את ההצעה הסעודית תוך המרת זכות השיבה בפיצויים נדיבים לפליטים. בינתיים מתרגשת על סעודיה (דצמבר 2010) סכנה חדשה, והיא ההתעצמות הגוברת והולכת של איראן, והשלוחות שהיא שולחת לעבר ריכוזים שיעיים במדינות ערב האחרות. תחילה, במהלך שנות ה-80 של המאה הקודמת, ניסתה להתסיס את הקיבוץ השיעי המתגורר במדינה (3%) על ידי שיגור רבבות "עולי רגל" שחוללו מהומות דמים במהלך החאג'.

ואילו בסוף שנת 2009 היא הפנתה את תשומת לבו ועזרתה לריכוז השיעי הגדול בתימן (42%), המנהל משנת 2004 מלחמה נגד הממשלה בצפון תימן (על גבול סעודיה). המורדים פולשים גם לסעודיה וזו חוששת מפני התפשטות מלחמה נרחבת באזור העשיר בנפט. סעודיה הגיבה בהפצצות מן האוויר של הכוחות המורדים, וכן הטילה מצור ימי על חופי תימן כדי למנוע מאיראן להעביר נשק למורדים. הסעודים אף עצרו כמה איראנים שניסו להכריח נשק למורדים. פעילותה של סעודיה הגבירה את המתחים בינה לבין איראן, כשזו האחרונה מאיימת עליה כדי שתפסיק לעזור לתימן.

יחד עם זאת אין להתעלם מהמשחק הכפול שמנהלת סעודיה בתחום הדתי, כפי שמפורט להלן בפרק "מקורות העוינות הערבית והמוסלמית – לישראל". לנוכח אי-הצלחתה של הקהילייה העולמית לעצור את ההירתה של איראן לייצור נשק גרעיני, הוחל בסעודיה בהכנות להיכנס לעידן הגרעיני. מועצה מיוחדת הוקמה למטרה זו, הפועלת בשלב ראשון להקים אזורי מו"פ של האנרגיה הגרעינית לצורכי שלום.

יחסי ישראל עם הנסיכויות של המפרץ הפרסי

כוויית, האמירויות הערביות המאוחדות במפרץ הפרסי וכן קטאר, עומאן ובחריין, הן מדינות קטנות במזרח חצי האי ערב, שעושרן ומעמדן באו להן בגין עתודות הנפט האדירות המצויות בשטחיהן. הן מאוימות על ידי שתיים משכנותיהן הגדולות: איראן ועיראק (עיראק כזכור פלשה ב-1990 לכוויית כדי להשתלט על אוצרותיה ועל רזרבות מטבע החוץ שלה, שבאותה עת הגיעו ל-100 מיליארד דולר) ורק המטרייה הצבאית האמריקנית שומרת על עצמאותן (כפי שהיא שומרת במידה רבה על משטרה הנוכחי של סעודיה).

לאחר החתימה על הסכמי אוסלו עם הפלסטינים והסכם השלום עם ירדן, החלה הפשרה מהירה ביחסיהן של הנסיכויות הללו עם ישראל. נציגויות כלכליות

ודיפלומטיות נמוכות דרג הוחלפו עם עומאן וקטאר, ועידה כלכלית אזורית בהשתתפות ישראל נערכה בדוחה בירת קטאר, והתפתחו יחסי מסחר וחילופי ידע טכנולוגי וחקלאי.

הממשל של אובמה, שהחל לפעול באורח ישיר לקידום השלום בין ישראל לפלסטינים, פיתח נוסחה של יצירת צעדי אמון על ידי:

♦ הקפאת הבנייה בהתנחלויות על ידי ישראל.

♦ חידוש הקשרים הדיפלומטיים של קטאר ועומאן עם ישראל; התרת מעבר של מטוסים ישראליים בשמי מדינות המפרץ; פתיחת קווי תעופה בין לבין ישראל; הענקת ויזות לישראלים, ייסוד קו ישיר של קווי טלפון ועריכת מפגשים פומביים בדרגים בכירים בין הצדדים.

אולם הקיפאון שהשתרר בניהול המשא ומתן עם הרשות הפלסטינית, לאחר שישראל סירבה להקפיא את הבנייה כליל, הקפיא גם את הצעדים בוני האמון מן הצד הערבי. יחד עם זאת יש לזכור כי מדינות המפרץ (בעיקר האמירויות) מעוניינות לקשור קשרים עם ישראל כדי ליהנות מהיכולת הטכנולוגית שלה בתחומי ההשקיה, ההתפלה והידע הצבאי-ביטחוני, אולם הן לא יחרגו מהקונצנזוס הערבי הכללי בכל הכרוך ביחסים עם ישראל. זו ניסתה במשך כל השנים, ובעיקר לאחר הפשרת היחסים עם הפלסטינים והחתימה על הסכמי אוסלו, להגיע לכלל פעילות כלכלית משותפת עם האמירויות השונות, לא תמיד בהצלחה, בשל החשש פן יותקפו על ידי המדינות הגדולות בגין הסרת החרם הכלכלי מעל ישראל.

למרות הנסיגה הפורמלית ביחסים עם ישראל, הוחלט על הצבתם של לוחמים במילואים מיחידות העילית של ישראל ומהמודיעין בכמה מהאמירויות השכנות לאיראן. הלוחמים, כולם אזרחים בשירותה של חברה ישראלית פרטית, אימנו (בשנים 2008–2009) מאות חיילים וקצינים למלחמה בטרוריסטים, להגנה על מתקני הנפט של הנסיכויות ולהבטחת שליטתם הבלתי-מופרעת של הנסיכים על מאגרי הנפט העצומים של המפרץ הפרסי.

רק כמה אמירויות העזו לפתח קשרים גלויים עם ישראל והן:

"האמירויות הערביות המאוחדות"

בסוף המאה ה-19 השתלטה בריטניה על המפרץ הפרסי, וכפתה על שליטי החוף (1820) את הפסקת השוד הימי תמורת חסות ותמיכה שנמשכו עד שנת 1971. אולם כבר ב-1952 דחפה בריטניה את האמירויות לשיתוף פעולה פדרלי, שהבשיל לפדרציה של שבע מדינות ב-1972.

ואלה הן: אבו-דאבי; דובאי; עג'מאן; פוג'יירה; ראס אל-ח'ימה; שארג'ה ואום אל-קיוין.

האמירויות שוכנות לאורך חופי המפרץ הפרסי והאוקיינוס ההודי. שכנתן הצפונית היא – קטאר, הדרומית-מזרחית – ערב הסעודית, והמזרחית – עומאן. שטח האמירויות: 83 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתן: 4.8 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 80% סונים; 16% שיעים; 4% אחרים.

החלוקה האתנית: רק 19% הם ערבים אזרחי האמירויות. האחרים הם: 50% אסיאתים; 23% ערבים אחרים (פלסטינים) ואיראנים; 8% אירופים.

התמ"ג (2009): 200 מיליארד לפי כוח הקנייה; 229 מיליארד לפי שער החליפין; 41,800 דולר תמ"ג לנפש.

האמירויות מייצאות 2.7 מיליון חביות נפט ליום.

המשטר ב"איחוד" הוא מונרכיה פדרטיבית שבראשה נשיא (מאז 2004 – השיח' ח'ליפה) ותחתיו ראש ממשלה. אולם לאמיר העומד בראש כל אמירות מוענקת הזכות הייחודית לפתח את אוצרות הטבע שהם בעיקר נפט וגז בארצו.

אבו-דאבי – היא האמירות הגדולה ביותר והעשירה מבין שבע האמירויות, ומהווה את עיר הבירה שלהן. בשטחה מצויים כ-90% מעתודות הנפט של האיחוד. שטחה 67 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה מגיע ל-1.5 מיליון תושבים (ב-2007), 80% מהם – עובדים זרים.

דובאי – באמירות השכנה דובאי התגלה הנפט רק ב-1966, ולא בכמויות גדולות כמו אצל שכנתה אבו-דאבי. ב-2009 היו הכנסותיה מנפט רק 2% מהתל"ג. מבחינת אוכלוסייה היא הגדולה באמירויות – 2.3 מיליון נפש (ב-2008) ושטחה 4,100 קמ"ר. האמירות החלה לבנות את כלכלתה על מסחר ותיירות: הוקם בה (1966) הנמל הגדול ביותר בעולם, והאמירות הוכרזה כאזור סחר חופשי (1990). האמירות החלה בפיתוח הנדל"ן התיירותי שלה: הקמת בניין המשרדים הגבוה בעולם – 800 מ', המלון היחידי בעולם הטוען למעמד של שבעה כוכבים – בורג' אל-ערב, פרויקט תיירות על איים מלאכותיים, בתי קזינו. כמו כן החלה להשקיע בחו"ל: ניסתה לקנות 22 נמלים בארה"ב, רכשה נתח מבורסת לונדון, הקימה חברת תעופה גדולה, וניסתה להפוך למרכז פיננסי בין-לאומי.

תנאי העסקתם של 950 אלף העובדים הזרים הם מחפירים וזכו לגינויים של מוסדות האו"ם ושל המדינות שמהן הגיעו העובדים.

ב-25 בנובמבר 2009 הפכה דובאי לחדלת פירעון, כש"דובאי וורלד" – חברת ההשקעות הממשלתית של דובאי (אחראית ל-75% מחובות המדינה) ביקשה לדחות את פירעון חובותיה בסך 59 מיליארד דולר.

מבחינה ישראלית, יזמים ישראלים ניסו כבר בעבר לעשות עסקים עם דובאי אך נדחו ברובם בגלל החרם הערבי, ומשום כך פשיטת הרגל של דובאי לא פגעה כמעט במשקיעים ישראלים:

לב לבייב – פתח שתי חנויות יוקרה למכירת יהלומים ותכשיטים, וכן עזר לדובאי להקים בורסה ליהלומים. גורלם של אלה, לנוכח המשבר, אינו ברור בימים אלה (סוף שנת 2010).

יצחק תשובה – הקים שותפות עם חברת הנדל"ן של דובאי – "דובאי וורלד" ועם חברת הנדל"ן של סינגפור – CDL (בהשקעה של 1.77 מיליארד דולר) להקמת 150 אלף מ"ר של משרדים, בית מלון, דירות יוקרה ומרכזי בילוי. גם גורל הפרויקט הזה לא היה ברור בדצמבר 2010.

נוחי דנקנר – מחזיק ב-2.06% ממניות הבנק השוויצרי "קרדיט סוויס". הבנק השקיע בדובאי, אך פורסם מטעמו כי ההשקעה היתה שולית בלבד.

בינואר 2010 ביקר בדובאי שר התשתיות הישראלי ד"ר עוזי לנדאו, במסגרת ועידה שהוקדשה לדיון בפיתוח מקורות אנרגיה אלטרנטיביים. אמירות המפרץ, כמו יתר המדינות השוכנות לחופיו, רואות בישראל וביכולתה הגרעינית מעין מטריית ביטחון מפני התעצמותה הגוברת של איראן. ואם כי אין לדבר ביטוי חיצוני, הוא משפיע לטובה על יחסיהן עם המדינה. כך מתגלים לפתע הקשרים הנעלמים הנקשרים בין יזמים ישראלים לבין מדינות שלכאורה מחויבות לחרם כלכלי ודיפלומטי על ישראל. אם ישתפרו הקשרים עם הפלסטינים, יצאו לאור מיזמים רבים נוספים בין ישראלים לבין אנשי עסקים בעולם הערבי.

עד כמה מפריע הסכסוך הישראלי-פלסטיני ניתן היה להיווכח ב-18 בפברואר 2010, כאשר קבוצה של אנשי קומנדו חיסלה בדובאי את מחמוד אל-מבחוח, ממנהיגי החמאס ברצועת עזה. מבחוח היה אחראי לארגון משלוחי הנשק לרצועת עזה – בעיקר מאיראן אך גם ממקורות אחרים. נוסף לכך הוא היה מבוקש על ידי ישראל בגלל השתתפותו הפעילה ב-1989 ברצח שני חיילים ישראלים: אילן סעדון ואבי ספורטס, זכרם לברכה.

משטרת דובאי איתרה את צילומי הדרכונים של חלק ניכר מחברי צוות החיסול, וחשפה כי הם נגנבו או הועתקו מדרכונים של אזרחים ממדינות שונות, שברובם מתגוררים בישראל. הדבר גרם למתיחויות עם המדינות שהנפיקו את הדרכונים – בריטניה, אירלנד, צרפת, גרמניה ואוסטרליה – שכן שימוש כזה בדרכונים פוגע במדינות הללו. כיוון שמרבית אמצעי התקשורת ייחסו את החיסול לאנשי המוסד הישראלי, בעוד ישראל נמנעה מלאשר זאת, יכול אירוע כזה להעכיר את היחסים, עובדה המטילה פעם נוספת את תפקיד יישור ההדורים על נציגי משרד החוץ.

נסיכות ראס אל-חיימה

לאיחוד האמירויות שייכת כאמור גם אמירות קטנה בת 200 אלף תושבים, בשם ראס אל-חיימה. זו שוכנת בכניסה למצרי הורמוז, שדרכם עוברים 90% מהנפט המופק במפרץ הפרסי לעולם (מדינות המפרץ הפרסי מפיקות רבע מכל כמות הנפט הנצרכת בעולם – 2010).

חשיבותה של הנסיכות (שבה שולט האמיר הזקן (92) סקר מאז 1948, היא במיקומה ובשליטתה בכניסה למצרי הורמוז. הנסיכות היא אחת משלוש המדינות המחזיקות בריבונות על המצרים. השתיים האחרות הן איראן בצפון ועומאן. זו האחרונה שולטת על הצד הסלעי והקשה לעגינה של המצר לעומת הנמל המפותח של אל-חיימה, שדרכו משונעות הסחורות למדינות המפרץ והנפט של המפרץ לרחבי העולם.

לכל מדינות המפרץ וכן לגורמים המעורבים באזור, כולל איראן, ארה"ב, בריטניה וגם ישראל – עניין רב בנעשה באמירות הקטנה הזאת. כשבנו הבכור של האמיר – השיח' חאלד בן סקר אל-קאסימי, החל לגלות נטיות אנטי-אמריקניות (ב-2003 הוא ערך הפגנות באמירות נגד הפלישה האמריקנית לעיראק, נגד ישראל ושלטונה ביש"ע וברמת הגולן, וכן פעל בעיקר באמצעות אשתו, פאוורי, להענקת שוויון זכויות לנשים) הוא הודח ב-2003 ואחיו הצעיר, השיח' סעוד, מונה במקומו.

ב-2008 החל האח המודח לפעול להחזרתו לשלטון, והפיץ סיפורים (שגם פורסמו בתקשורת הישראלית) כי "אל-קאעידה" פועל באמירות בתמיכת סעוד, ואף נתן ידו לניסיון הפיגוע במלון הגבוה בעולם – "בורג' דובאי". כיום ידוע על קשריהם של אנשי חאלד עם שגרירות ישראל בלונדון ועם הלובי הישראלי – אייפ"ק בווינגטון. אין ספק בדבר כי קרבתה האסטרטגית של אמירות אל-חיימה למעברי הורמוז יצרה התרוצצות בין-לאומית גדולה סביבה. אולם עד כמה היא יעילה ועוזרת לארה"ב ולמערב, ניתן רק לחכות ולראות.

(על פי כתבתו של רונן ברגמן במוסף "שבעה ימים" של "ידיעות אחרונות", מיום 2 ביולי 2010).

יחסי ישראל-בחריין

בחריין היא מדינת איים (33 במספר) במפרץ הפרסי, שרק שלושה מהם מיושבים. היא שוכנת מול חופי ערב הסעודית ומחוברת אליה על ידי אוטוסטרדה רחבה.

שטחה מגיע ל-620 קמ"ר ומספר תושביה ל-729 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 75% מוסלמים שיעים; 25% מוסלמים סונים.

החלוקה האתנית: 63% בחריינים; 10% ערבים אחרים; 8% איראנים; 13%

אסיאתים ו-6% אחרים.

התמ"ג (2009): 28 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 19 מיליארד על פי שער החליפין; 41,800 דולר תמ"ג לנפש. בחריין מייצאת 238,000 חביות ליום.

יחסי ישראל-כוויית

כוויית שוכנת לאורך החוף בצפונה של המפרץ הפרסי וגובלת עם עיראק (בצפון ובמערב) ועם ערב הסעודית בדרום. שטחה מגיע ל-18,000 קמ"ר, וגודל אוכלוסייתה ל-2.7 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 45% מוסלמים סונים; 30% מוסלמים שיעים; 10% מוסלמים אחרים; 15% בעיקר נוצרים והינדים.

החלוקה האתנית: 35% כווייתים; 35% ערבים אחרים; 4% איראנים; 9% הודים ופקיסטנים; 7% אחרים.

התמ"ג (2009): 150 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 115 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 55,800 דולר תמ"ג לנפש. כוויית מייצאת 2.4 מיליון חביות נפט ליום.

יחסי ישראל-עומאן

עומאן שוכנת לאורך מפרץ עומאן וחופי האוקיינוס ההודי, ונודעת לה חשיבות אסטרטגית עקב שליטתה על מצר הורמוז, שהוא שער הכניסה והיציאה למפרץ הפרסי. גובלת עם איחוד האמירויות הערביות וערב הסעודית – במערב; ועם תימן בדרום. שטחה 310 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה מונה 3.4 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 75% מוסלמים איבדים; 12% מוסלמים סונים ושיעים; 13% הינדים.

החלוקה האתנית: 74% ערבים עומאנים; 13% הודים; 13% אפריקנים וערבים אחרים.

התמ"ג (2009): 70 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 52 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 20,300 דולר תמ"ג לנפש. עומאן היא יצואנית נפט גדולה, כ-800,000 חביות ליום, וכן מצויים בה מרבצי גז.

עומאן היא נסיכות מונרכית שבראשה עומד סולטן (ב-2010 – הסולטן קאבוס בן סעיד אל-סעיד שתפס את השלטון מאביו ב-1970). הגיעה לעצמאות ב-1971 (מאז 1891 היתה מדינת חסות בריטית).

קשריה של ישראל עם הנסיכות החלו בתחילת שנות ה-90 של המאה שעברה,

באורח בלתי-רשמי, בעקבות ועידת מדריד. הקשרים הפכו לגלויים ב-1995 בעקבות הסכם אוסלו והקמת הרשות הפלסטינית. ישראל פתחה משרד אינטרסים ולאחר מכן שגרירות במסקט, בירת עומאן. אישים ישראלים ביקרו במדינה וביניהם שמעון פרס שהגיע כראש הממשלה והתארח בארמונו של הסולטן קאבוס. בשנת 2000, בעקבות אינתיפאדת אל-אקצה, ניתקה עומאן את יחסיה עם ישראל והשגרירות הישראלית במדינה נסגרה.

אף על פי כן נמשכו היחסים הבלתי-רשמיים. העילה לקיום היחסים היתה הקמת המכון הבין-לאומי להתפלת מים בעומאן (1996), שבו חברה ישראל יחד עם הרשות הפלסטינית, עם ארה"ב, יפן, ירדן, הולנד, קוריאה הדרומית וקטאר. במסגרת זאת ביקרה בעומאן, במחצית חודש נובמבר 2009, משלחת ישראלית בראשותו של מנכ"ל משרד החוץ יוסי גל.

נוסף על השתתפותה בדיוני המכון, נפגשו חברי המשלחת גם עם בכירים בממשל העומאני ובכללם שר החוץ יוסוף בן-עלאווי. כמו כן נערכו פגישות עם בכירים בממשל מחוץ לגבולות המדינה: שרת החוץ ציפי לבני נפגשה עם שר החוץ העומאני פעמים אחדות (בדוחה בירת קטאר ובמסגרת דיוני האו"ם בניו יורק). בכירים במשרד החוץ הישראלי ממשיכים לקיים קשרים עם עמיתיהם במשרד החוץ העומאני.

בסבב הלחצים שהפעיל ממשלו של הנשיא אובמה על מדינות ערב, לחדש את יחסיהן עם ישראל כחלק מתהליך ההתפייסות שהוא יזם (ושכלל הקפאת הבנייה בהתנחלויות ופתיחת משא ומתן עם הרשות הפלסטינית), הסכימה עומאן לחדש את היחסים ולאפשר פתיחת נציגות ישראלית בשטחה, אולם היא התנתה זאת בהפסקה מוחלטת של הבנייה בשטחים. לאור הסירוב הישראלי להקפיא כליל את הבנייה נסוגה ממשלת עומאן מנכונותה.

יחסי ישראל-קטאר

אף קטאר היא מונרכיה ובראשה אמיר (ב-2010 – שיח' חמד בן ח'ליפה אל ת'אני). גבולה היבשתי היחיד הוא עם סעודיה. שטחה מגיע ל-11,500 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-870,000 נפש.

החלוקה הדתית: 77% מוסלמים; 18% הינדים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 40% ערבים; 18% הודים; 18% פקיסטנים; 10% איראנים; 14% אחרים.

התמ"ג (2009): 101 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 92 מיליארד לפי שער החליפין; 121,000 דולר תמ"ג לנפש.

קטאר מייצרת 129,000 חביות נפט ליום ומייצאת 101 אלף. גם קטאר היתה מדינת חסות בריטית עד 1971, אז הוכרזה כמדינה עצמאית. יחסיה של ישראל עם קטאר החלו ב-1995 – לאחר החתימה על הסכמי אוסלו מצד אחד, ולאחר שהאמיר הנוכחי הדיח את אביו וירש אותו מצד אחר. ב-1996 נפתח משרד אינטרסים ישראלי בדוחה בירת קטאר, על ידי ראש הממשלה דאז – שמעון פרס. פתיחת משרד האינטרסים סימלה שינוי מרחיק לכת ביחסיה של ישראל עם מדינות ערביות שמחוץ למעגל הראשון, ועוררה ציפיות רבות להתרחבות התקבלותה של ישראל על ידי העולם הערבי והמוסלמי. לשיאה הגיעה ההתקרבות הזאת בהכרזתו של שר החוץ הקטארי לאחר פגישתו עם שר החוץ הישראלי דאז סילבן שלום (2005), כי קטאר שוקלת לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל עוד לפני שתוקם מדינה פלסטינית.

במהלך פעילותה של הנציגות הישראלית בדוחה בירת קטאר, פיתחה ישראל קשרים (בעיקר בלתי-פורמליים) עם יתר אמירויות המפרץ ועם סעודיה. גם כאשר מדינות מוסלמיות (תוניסיה, מרוקו, עומאן) ניתקו את יחסיהן עם ישראל בעקבות אינתיפאדת אל-אקצה, הדבר לא קרה בקטאר, למרות הודעתה הרשמית על ניתוק היחסים.

קטאר החלה לטפח שאיפות להפוך למתווכת בסכסוכים השונים באזור: את הדחיפה לכך נתנה לה הצלחתה של תחנת השידור האזורית של קטאר – "אל-ג'זירה" (נוסדה ב-1996 ונהנית מתקציב ממשלתי של 100 מיליון דולר לשנה), שהצליחה לחדור לכל פינות העולם הערבי ולישראל, ושנודעת לה השפעה על ההתפתחויות באזור. היא החלה לגשר בין החמאס לפת"ח; לתווך בין ישראל לחמאס (בעיקר לגבי שחרורו של גלעד שליט) ואף ניסתה לשלוח ידה בתיווך בין ישראל לסוריה.

אולם פריצת העימות הצבאי עם החמאס במסגרת מבצע "עופרת יצוקה" הביאה לניתוק כולל של היחסים ולסגירת הנציגויות בשתי המדינות. ישראל הגיבה בהצרת צעדיהם של כתבי "אל-ג'זירה" בישראל. כמו כן הביעה ישראל את אכזבתה מהזמנתה של איראן ומהזמנתם של ראשי ארגוני המחבלים: ראש הלשכה המדינית של החמאס – חאלד משעל; ראש הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני – רמדאן שלח, וראש החזית העממית-המפקדה הכללית – אחמד ג'בריל – לפסגת החירום בדוחה שנערכה במקביל למבצע "עופרת יצוקה".

הסתבר כי במקביל ליחסים הכלכליים והאחרים שהאמיר של קטאר טרח לפתח עם ישראל, הוא תמך בחמאס והזרים לו עשרות מיליוני דולרים. כמו כן העבירה קטאר סכומי עתק לשיקומם של הכפרים שנהרסו בדרום לבנון במהלך מלחמת לבנון השנייה, תוך שנציגיה מזדהים כליל עם עמדותיו של החיזבאללה.

קטאר מנסה להמשיך ולקיים יחסים בלתי-פורמליים עם ישראל, כשהיא מצטרפת על כך שעליה לפעול בתיאום עם יתר מדינות ערב באפיק של היחסים הרשמיים. מאז תחילת שנת 2010 העבירה קטאר פעמיים הצעות לישראל לחדש את היחסים הדיפלומטיים המלאים בין שתי המדינות. אולם היא התנתה את הביצוע בהסכמה של ישראל להעניק לקטאר את האחריות לשיקום הרצועה ובפרסום הודעה פומבית ובה מסר חיובי כלפי קטאר ומעמדה במזרח התיכון. ההסכמה הישראלית להצעת קטאר היתה כרוכה במתן אישורים להעברת כמויות גדולות ביותר של מלט לרצועה. ישראל מונעת העברת מלט מתוך חשש שהוא ישמש להקמת בונקרים ועמדות ירי לטילים על ידי החמאס. בסופו של דבר גם ארה"ב התנגדה להצעה והיא ירדה מן הפרק. יחד עם זאת יצוין, כי הועבר משלוח של 30 טון מלט לרצועה (13 במאי 2010) לבניית בית החולים "אל קודס", וזאת בעקבות בקשתו האישית של נשיא צרפת ניקולא סרקוזי. אך בקשה דומה שהוגשה לראש הממשלה בנימין נתניהו על ידי שר החוץ הבלגי (17 במאי 2010), כדי לשקם את בית החולים בעיר חאן-יונס, הושבה ריקם.

פרק ה

יחסי ישראל עם מדינות לא-ערביות באזור

איראן

איראן היא המדינה השיעית הגדולה ביותר בעולם המוסלמי. המדינה שוכנת במזרח הים התיכון ושכנותיה הן: עיראק, כוויית וטורקיה – במערב; ארמניה ואזרבייג'ן – בצפון-מערב; טורקמניסטן – בצפון; אפגניסטן ופקיסטן – במזרח. כמו כן היא שוכנת לאורך כל חופו המזרחי של המפרץ הפרסי – בדרום, ולאורך חופו הדרומי של הים הכספי – בצפון. שטחה של איראן מגיע למיליון ו-650 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (ב-2009) ל-66.5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 89% שיעים; 10% סונים; 1% יהודים, נוצרים, בהאיים וזורואסטרים.

החלוקה האתנית: 51% פרסים; 24% אזורים; 7% כורדים; 8% גילאקים ומזנדרנים; 3% ערבים; 2% טורקמנים; 2% לורים ו-2% בלוצ'ים.

התמ"ג (2009): 876 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 338 מיליארד דולר לפי שער החליפין ו-12,900 דולר תמ"ג לנפש.

עד 1925 שלטה באיראן שושלת מלכים מבית קאג'אר. באותה שנה הוכרז קולונל ריזה חאן לשאח (לאחר שתפס את השלטון ב-1921) וניתן לו התואר "פהלווי". אולם הוא היה פרו-גרמני ולכן אילצו אותו בריטניה ובריה"מ להתפטר (1941) לטובת בנו מוחמד, לאחר שפלשו למדינה והחזיקו בה עד סיום המלחמה נגד גרמניה.

מוחמד ריזה שאף להפוך את איראן למדינה הדומיננטית במזרח התיכון (בעיקר הודות לעתודות הנפט האדירות שלה), אולם כיוון שהיה פרו-מערבי עורר עליו את חמת ראשי הדת השיעים (בעיקר נוכח כוונתו להלאים את הקרקע של בעלי האחוזות הגדולות, כולל קרקעותיהם של ההקדשים הדתיים – ראו להלן). אלה תמכו בהקמת ממשלה קיצונית של "החזית הלאומית" וראש הממשלה מטעמה – ד"ר מוצאדק – הלאים את תעשיית הנפט (1951). בעקבות כך החל מוצאדק לנסות ולהגביל את סמכויות השאח, אולם הוא נכשל בתוכניותיו הכלכליות (בעקבות ההלאמה) והביא את המדינה לסף פשיטת רגל (חברות הנפט החרימו את איראן ואת תפוקת הנפט שלה).

ב-1953 פיטר השאח את מוצאדק ופתח בשורה של רפורמות: הוא העניק זכות הצבעה לנשים (1963), חילק 70% מאדמות הכתר למחוסרי קרקע במחירים נמוכים וחייב גם את בעלי האחוזות הגדולות לעשות כמותו, והנהיג חוק חינוך חובה. כמו כן הוחל בשורה של תוכניות פיתוח בתעשייה, בחקלאות ובתחבורה, וכן הורחבו השירותים הסוציאליים והתרבותיים.

במכלול הפעילות המקיפה הזאת מצא השאח הפרסי בן-ברית נאמן במדינת ישראל: הוא נעזר בה הן בתחום הכלכלי (בעיקר בפיתוח החקלאות, בניין סכרים ומפעלי השקיה) והן בתחום הצבאי (אימון יחידות עילית, רכש של נשק מישראל, פיתוח משותף של כלי נשק חדשים). מבחינתה של ישראל היה בקשרים הללו יתרון כלכלי (ייצוא מקיף בתחומים רבים ומגוונים) ומדיני רב (יצירת ברית עם מדינה מזרח תיכונית אל מול חומת האיבה הערבית).

תחום חשוב במיוחד היה תחום אספקת נפט איראני לישראל: כבר ב-1956 הוחל בהנחת צינורות באילת, לצורך הובלת נפט מסיני. תחילה הונח קו של 8 אינץ' מאילת לבאר שבע ומשם הועבר הנפט ברכבת לחיפה. במקביל הונח קו של 16 אינץ' מבאר שבע לאשדוד. ב-1959 הונח קו נוסף בן 16 אינץ' מאילת לחיפה, בהספק של 170 מ"ק לשעה. אחרי 1967, כשנפתח נתיב המים לאילת דרך מצרי טיראן המצריים, הקימה ישראל בשותפות עם איראן את חברת קו צינור אילת-אשקלון (קצא"א) והניחה צינור בקוטר 42 אינץ' מאילת לאשקלון לקליטת הנפט האיראני שהגיע לישראל במכליות מאיראן. הצינור סיפק נפט איראני גם לאירופה. הסדר זה נפסק בעקבות המהפכה של חומייני ב-1979. האיראנים טוענים כי ישראל נותרה חייבת להם כספים בגין אספקת הנפט ובשל מקדמות ששילמה למפעלי נשק ישראלים תמורת נשק שלא סופק לה. הדיון בתביעות אלה נמצא במוסדות בין-לאומיים.

העושר הרב שזרם לכיסי משפחת השאח וחוג מקורביו, הביא לפערים אדירים בקרב ההמונים, ועוררו בקרבם מורת רוח רבה, שכן אלה נותרו בעוניים המרוד. מורת הרוח שפשטה והלכה בקרב הציבור, בעיקר בעקבות הסתה של חכמי הדת השיעים שהתנגדו לרפורמות של השאח, דוכאה ביד ברזל על ידי השירותים החשאיים הפרסיים – ה"סוואק".

השאח, שנשען בעיקר על נאמנות הצבא, איבד כנראה את תמיכתו, וכך קרה שבשנת 1979 התלכדו קבוצות שונות (בהן כאלה שהתנגדו זו לזו) של סטודנטים, שוחרי זכויות אדם, קומוניסטים ואחרים, והחזירו לאיראן את מנהיגה הרוחני הגולה איתאללה רוחאללה חומייני (1900–1989). השאח הוגלה מארצו ומת בגלות ואילו חומייני הנהיג משטר דתי חמור במדינה, הנשען כולו על אנשי הדת ועל פסיקותיהם הדתיות.

מתחילת דרכו הפגין משטרו של חומייני עוינות רבה לארה"ב (שבה ראה את "השטן הגדול") ולערכיה ההומניים (שוויון האיש, דמוקרטיה) שלהם התנגד מבחינה דתית. בעקבות כך הוא הפנה את עוינותו גם כלפי בעלת בריתה של ארה"ב – ישראל (אותה כינה "השטן הקטן").

מאז מוחרמת ישראל על ידי איראן, וזו נותנת יד (כולל כסף, נשק וכוח אדם) לכל גורם פלסטיני (ארגוני הטרור) או לבנוני (החיזבאללה) שמוכן להילחם נגד ישראל. עם פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה הגבירה איראן את מעורבותה בנעשה בשטחים (אם באורח ישיר ואם באמצעות החיזבאללה), כולל הזרמת כספים, אימון אנשי חבלה ואספקה ישירה של נשק לתנועת החמאס ולפת"ח.

שלוש ספינות נשק קטנות שנשלחו מלבנון לחופי עזה לא הצליחו להעביר את הנשק: פעמיים נאלצו הימאים להשליך את הנשק לים, ובפעם השלישית נתפסה האונייה "סנטורני", שנשאה נשק רב, על ידי צה"ל. אוניית נשק רביעית, הגדולה מכולן – קארין A – העמיסה נשק מול האי האיראני קיש ושמה פניה לרצועת עזה דרך תעלת סואץ. אולם היא נתפסה ב-3 בינואר 2002 על ידי צה"ל.

הקשרים הצבאיים עם משטרו של חומייני

ישראל לא השלימה עם הניתוק המוחלט של הקשרים עם איראן, וקיוותה בסתר כי עם התבססות המשטר החדש, יגברו השיקולים הכלכליים: מכירת נפט דרך הצינור מאילת, המשך הפיתוח של מערכות נשק משותפות, אספקה של נשק ישראלי – שעל חלקו קיבלה ישראל מקדמות נדיבות, העזרה הטכנית בתחום החלקאות והפיתוח, והאינטרס המשותף להצרת צעדיו של סדאם חוסיין, שנחשב לאויבה הנמרץ של איראן.

ההזדמנות לכך הגיעה, לדעתה של ישראל, כשב-22 באוגוסט 1980 פלש סדאם חוסיין לאיראן במטרה להשיב לעצמו את השליטה המלאה על מצרי שאט אל-ערב, שליטה שנלקחה ממנו ב-1975 (עקב חולשתו בשל המרד הכורדי בצפון). באותה עת איראן ליקקה את פצעיה בגין המהפכה: הוצאות להורג של מאות קציני צבא שנחשדו בחוסר נאמנות למשטר החדש – דבר שהחליש מאוד את הצבא; העימות עם ארה"ב בעקבות מאסרם של קרוב למאתיים בני ערובה מסגל השגרירות; והפסקת האספקה של נשק אמריקני לאיראן.

סדאם חוסיין הימר על ניצחון מהיר וקל, כפי שאכן קרה בתחילת המערכה. אולם חומייני היה נחוש, הפך את המלחמה לג'יהאד והקריב למען הניצחון למעלה ממיליון חיילים ואזרחים (ובהם ילדים שנשלחו לשדות המוקשים, התפוצצו וסללו כך מעבר לצבא).

ישראל הציעה למשטרו של הנשיא רייגן (1985) לספק נשק לאיראן תמורת שחרורם של בני ערובה אמריקנים בלבנון (הכומר בנג'מין ויר, שהוחזק על ידי החיזבאללה) ואולי גם באיראן. ואכן בין אוגוסט 1985 לנובמבר 1986 הועברו לאיראן טילי טאו, טילי הוק וציוד צבאי אחר, באמצעות ישראל (וקשריה ההדוקים עם אישים באיראן), וארה"ב מילאה את החסר שנוצר בישראל בנשק שסופק. את התמורה הכספית עבור הנשק העבירו הישראלים לקרן מיוחדת וסודית בוושנינגטון שמימנה (בניגוד להוראות הקונגרס האמריקני) את מלחמתו של ה-CIA האמריקני בשלטון הסנדיסטי (הקומוניסטי) בניקרגואה. בסופו של דבר האיראנים קיבלו את הנשק אך לא שינו את יחסם לארה"ב או לישראל (ראה להלן בעמודים 620-621 על עסקאות הנשק בשם: "איראן גייט").

המאמץ האיראני להפוך למעצמה אזורית

כאמור, הרצון להפוך למעצמה אזורית, כיאה למדינה ששלטה בעבר בכל המזרח התיכון ובמרכז אסיה, מפעם בלבה של איראן עוד מלפני המהפכה של חומייני. מגמה זו התחזקה מאז המהפכה של 1979, עם הרצון הגלוי של חכמי הדת השולטים במדינה לייצא את המהפכה השיעית לאזור כולו.

המדובר בהפיכתו של חצי הסהר הפורה (שבשעתו נשלט בעיקרו על ידי מפלגת הבעת' החילונית בסוריה ובעיראק) לחצי הסהר השיעי. הכוונה היא לנצל את הקיבוצים השיעיים באזור לגיבושו של חצי סהר כזה, שיתמוך בייצוא המהפכה השיעית לאזור כולו.

יוזמי הרעיון מקווים כי יתווספו אליהם גם מאמינים סונים, כמו "האחים המוסלמים", החמאס וכן העלאוויים בסוריה שאינם מקובלים על הסונים.

רשימת הריכוזים השיעיים בעולם הערבי:

♦ איראן	89% מתוך אוכלוסייה של	66,000,000 = 59,000,000
♦ ערב הסעודית	3% מתוך אוכלוסייה של	22,000,000 = 660,000
♦ עיראק	65% מתוך אוכלוסייה של	23,000,000 = 15,000,000
♦ עומאן	6% מתוך אוכלוסייה של	2,500,000 = 150,000
♦ לבנון	34% מתוך אוכלוסייה של	3,600,000 = 1,250,000
♦ כוויית	30% מתוך אוכלוסייה של	2,000,000 = 600,000
♦ בחריין	75% מתוך אוכלוסייה של	900,000 = 675,000
♦ אפגניסטן	15% מתוך אוכלוסייה של	26,000,000 = 3,900,000
♦ האמירויות	16% מתוך אוכלוסייה של	2,400,000 = 384,000

28,400,000 = 146,000,000	20% מתוך אוכלוסייה של	♦ פקיסטן
75,000 = 744,000	10% מתוך אוכלוסייה של	♦ קטאר
7,560,000 = 18,000,000	42% מתוך אוכלוסייה של	♦ תימן
4,000,000 = 66,000,000	6% מתוך אוכלוסייה של	♦ מצרים

האפשרות שאיראן תנסה לממש את הפעלת הקיבוצים השיעיים ברחבי המזרח התיכון, בואכה הודו ואפגניסטן, מדירה שינה מעיני המנהיגים הסונים המתונים. אלה מצפים מישראל שתוציא להם את הערמונים מהאש, משימה שהולכת ומסתבכת ככל שהזמן חולף וההתעצמות הגרעינית האיראנית לובשת צורה מוחשית (ראו להלן).

ההתפשטות האיראנית לעבר מדינות אפריקה

במהלך השנים שבהן ניסתה ישראל לבסס את מעמדה באפריקה, ניסו שתי מדינות ערביות – סעודיה ולוב – לקצץ בנטיעותיה. הבטחות לעזרה כספית (שמעולם לא קוימו) ולבסוף האיום בנשק הנפט (לאחר מלחמת יום הכיפורים) הביאו כשני תריסרים של מדינות אפריקה לנתק את יחסיהן עם ישראל. אולם לאחר כריתת השלום עם מצרים ובעיקר לאחר החתימה על הסכמי אוסלו, חזרו המדינות האפריקניות (שרבות מהן המשיכו לקיים באמצעות נציגויות אירופיות שייצגו את האינטרסים הישראליים) וחידשו את קשריהן הגלויים עמה. החל מסוף המאה הקודמת ניכרת פעילות מוגברת של נציגי איראן ביבשת השחורה: נציגיה פשטו על מדינות היבשת כשהם מוכרים להן נפט במחירים מוזלים, מפתחים תשתיות, מקימים מפעלים ומתקני נפט, מקדמים פרויקטים בתחום החקלאי והתעשייתי ואף בתחום הגרעיני.

ב-2008 היו הנציגים האיראנים מעורבים במדינות הבאות:

- ♦ סומליה – קשרים עם גורמים קיצוניים ואספקת נשק למורדים המוסלמים.
- ♦ אתיופיה – שיתוף פעולה בפיתוח תשתיות.
- ♦ קניה – פיתוח תשתיות והקמת מפעלים.
- ♦ אריתריאה – שיתוף פעולה צבאי וכלכלי.
- ♦ סודאן – שיתוף פעולה ביטחוני הדוק וסיוע כלכלי.
- ♦ ג'יבוטי – חבילת הטבות תמורת היתר לפעילות צבאית במדינה.
- ♦ טנזניה – שיתוף פעולה טכנולוגי וחקלאי. נקודת הברחה של אורניום מקונגו השכנה.

יש לשים לב לחדירה לאריתריאה ולג'בוטי – עובדה המאיימת על בטיחות השיט הישראלי במצרי באב אל-מנדב, כשממול נמצאת תימן.

איראן מנסה לזנוב ביחסיה של ישראל גם עם מדינות אחרות בעולם, ובעיקר המדינות העניות הזקוקות לעזרה מבחוץ. המאמץ כולל הבטחות לעזרה כספית וטכנולוגית. כך למשל, ב-2008, הבטיח שר החוץ האיראני לשר החוץ של איי שלמה (מדינה ענייה בדרום האוקיינוס השקט, ובה כ-990 איים ואוכלוסייה של 600 אלף נפש) – עזרה בסך 200 אלף דולר והבטחה לעזרה טכנית, תמורת הפסקת תמיכתה המסורתית בישראל. ואכן נציגיה של ממשלה זו החלו להצביע נגד ישראל במוסדות האו"ם וכן הצביעו בעד דו"ח גולדסטון. מסתבר כי איראן מנסה לקנות גם מדינות אחרות שהן ידידותיות לישראל כמו איי מרשל ומיקרונזיה.

כדי לעקוב אחר תנועת אוניות עוינות לישראל במפרץ הפרסי (אוניות המובילות נשק לעזה ולחיזבאללה) מפעילה ישראל, על פי מקורות זרים, כלי שיט בלתי-מאוישים במפרץ. בדצמבר 2009 פורסם בעיתונות בישראל כי המדובר בספינה לא-מאוישת מסוג "פרוטקטור", המיוצרת על ידי רפא"ל. ציוד הספינה כולל מצלמות יום ולילה, מיקרופונים, רמקולים וחיישנים. ניתן להתקין על הספינה מקלעים שונים וכן עמדת נשק אוטומטית מסוג "טייפון". הספינה מסוגלת לשאת מטען של טונה אחת.

ניתן להוריד את הספינות הלא-מאוישות למים מספינות טילים ומצוללות. לישראל נוכחות בים סוף על ידי שתי ספינות טילים וצוללת, שעברו ביוני וביוני 2009 – באופן גלוי – את תעלת סואץ.

סכנת הגרעין האיראני

הדאגה המרכזית של ישראל בכל הנוגע לאיראן מרוכזת סביב ניסיונותיה של האחרונה להצטייד בנשק להשמדה המונית (כולל נשק אטומי) ולבנות טילים ארוכי-טווח, וזאת לנוכח הכרזותיו הגלויות של הנשיא אחמדינג'אד בדבר הצורך למחוק את המדינה היהודית מעל מפת המזרח התיכון.

ישראל מנסה לגייס את העולם המערבי נגד הצטיידותה של איראן בנשק גרעיני. עד כה הצליח המאמץ (שאותו מובילה ארה"ב) להטיל על איראן סנקציות כלכליות רק באופן חלקי, שכן עתודות הנפט האדירות שלה מבטיחות את תמיכתן של מדינות הזקוקות לנפט הזה ובראשן סין (שעמה יש לאיראן גם סחר חליפין בקנה מידה נרחב); גם רוסיה נהנית מקשריה המסחריים עם איראן, בעיקר בסיפוק צורכי ההתחמשות שלה כולל אספקת כורים גרעיניים.

השיקול בין החמרת הסנקציות לבין עריכת פעולה צבאית נגד אתרי האטום

של איראן – היווה מאז קבלת ההחלטות של מועצת הביטחון על הפעלת הסנקציות את עיקר הוויכוח והדיון במוסדות האו"ם, כמו גם בין מדינותיה הידידותיות של ישראל באירופה ובאמריקה.

אולם הנקודה המתסכלת בכל הנושא הטעון הזה היא אי-רצונן המופגן של מדינות כה רבות לפעול נגד איראן בכל דרך שהיא (פרט אולי למס שפתיים), וזאת למרות הכתובת המאימת הכתובה על הקיר, לא רק של ישראל אלא של המערב כולו:

- ♦ איש באו"ם איננו מגיב על הכרזתה הרשמית של מדינה-חברה (איראן) בדבר הכנותיה למחוק מדינה-חברה אחרת (ישראל) מעל מפת העולם.
- ♦ מדינות רבות מעלימות עין ממבצעי הרכש של סוכנים איראנים, הקונים אצל חברות שלהן ציוד ומכונות לשימוש בקידום ההתחמשות הגרעינית.
- ♦ רוסיה וסין, מסיבות אינטרסנטיות ברורות (סין הקונה את הנפט האיראני, ורוסיה המוכרת לאיראן ציוד והדרכה להקמת המערך הגרעיני שלה) – מונעות בכוח זכות הוויטו שיש להן במועצת הביטחון כל פעולה דרסטית יותר, ובוודאי פעולה צבאית, נגד איראן.
- ♦ ארה"ב, השקועה בבויץ העיראקי, והחוששת מהתערבות איראנית באמצעות "מתנדבים" ונשק – איננה מסוגלת לגייס אפילו את תמיכת העם האמריקני בעוד עימות צבאי, שתוצאותיו לא ברורות.
- ♦ בתחילת דצמבר 2007 ניתן פרסום פומבי לדו"ח מודיעין שהוכן על ידי כל 16 זרועות הביון האמריקני, ולפיו הפסיקה איראן את הפיתוח של נשק אטומי ב-2003. פרסום הדו"ח שיחק לידיה של איראן וגם של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית – שמכחישות כי איראן מפתחת נשק גרעיני. הדבר אמור גם להקשות על מאמצייה של ארה"ב להחריף את הסנקציות על איראן ובוודאי לדחות כל מחשבה על הפצצת המתקנים.
- ♦ גם העובדה שאיראן פיתחה טילים ארוכי-טווח (עד 3,000 ק"מ) מעלה את החשד כי המדובר בהכנת טילים להצטיידות בראשי חץ גרעיניים, שכן עלות ייצורו של טיל כזה היא כה גדולה, שיהיה זה "בזבוז" לשלח באמצעותו ראשי חץ קונבנציונליים.
- ♦ יכולתה הטילית של איראן קיבלה חיזוק חשוב, לאחר שהצליחה להכניס חללית למסלול סביב כדור הארץ, באמצעות אחד הטיילים שלה. עובדה זו מצביעה על הדיוק ההולך ומשתפר של אביזרי הכיוון בטיילים.

הקמת הכור בעיר בושחר, שנועד לספק חשמל, נמשכת כבר למעלה מ-30 שנה. החלה בכך חברת "סימנס" הגרמנית, על פי עצתה של ישראל ובמימונו הנדיב של

השאח. המשך ההקמה נקטע בגלל מלחמת איראן-עיראק ועקב אי-רצונו של האיתאללה חומייני להשתמש באנרגיה אטומית, לא לצורכי שלום ולא לייצור נשק.

חידוש הבנייה של המתקן החל לאחר מותו, במטרה לשרת את הייצוא של המהפכה השיעית לעולם המוסלמי כולו.

חידוש הבנייה נעשה בעזרתה של רוסיה, שקיבלה עבור העבודה כ-800 מיליון דולר. היא הבטיחה אמנם כי הכור לא ישמש למטרות צבאיות, אולם קיים חשש כי במקביל לייצור החשמל בבושהר ימשיכו האיראנים לפתח נשק גרעיני בנתנו ובאתרים אחרים. עדות למגמה זו היתה הצבתן של 3,800 צנטריפוגות המוזנות על ידי גז אורניום-פלוואוריד והמייצרות את חומר הגלם לייצור הפצצה.

על הצנטריפוגות הללו נוספו מתחילת 2009 עוד 2,200 צנטריפוגות, עובדה המצביעה על התקרבותה של איראן להפקת חומר גלם גרעיני שיספיק לייצור פצצה אטומית אחת או יותר.

בסוף פברואר 2009 נערך אירוע נוסף, והפעם בהשתתפות נציגים בכירים מרוסיה: הפעלה וירטואלית של המתקן בבושהר. מיד לאחר מכן פורסם על הפעלתו הרשמית של המתקן. אולם לא עברו שבועות אחדים ופורסמה ידיעה נוספת על דחיית הפתיחה לינואר 2011, בגלל וידוס קטלני שתקף את מערכת המחשבים של המתקן וכן מתקנים נוספים כמו האתר בנתנו, שבו מפעילים את הצנטריפוגות המעשירות אורניום. המדובר בוידוס-תולעת ששמו סטוקסנט, שפגע גם במחשבים הפרטיים של הטכנאים העובדים במערכת האיראנית. מכלל 9,000 הצנטריפוגות המוצבות בנתנו עובדות רק 6,000 ויתרן נפגע. התולעת מסוגלת גם לשאוב מידע מהמחשבים שתקפה ולהעבירו לידי המפעילים.

ידיעה זו מצטרפת לשורה של ידיעות על מעשי חבלה שאירעו באיראן: התרסקות מטוסים שהטיסו מפקדי צבא גבוהים, ראשי "משמרות המהפכה"; התקפות על בסיסי צבא ושיירות צבאיות; שריפה שכילתה את המחסן התת-קרקעי שבו מאוחסנים טילי שיהאב 3; וכאמור פגמים שהתגלו בציוד שקנתה איראן לקידום חתירתה להשגת שליטה גרעינית. חלק גדול מפעילות זו מיוחסת למוסד הישראלי.

אישור למגמות שלפיהן חותרת איראן לייצור נשק גרעיני, התקבל ב-1 במאוס 2009, מפיו של האדמירל האמריקני מייק מאלן, ראש המטות המשולבים של צבא ארה"ב: הוא הצהיר כי לפי מיטב ידיעתו יש לאיראן די חומר גרעיני לייצור פצצת אטום. הודעה זו באה כאמור בניגוד להודעת 16 ארגוני הביון האמריקני ב-2008, כי לפי מיטב המידע שהיה בידיהם, איראן הפסיקה את הפעילות לייצור נשק גרעיני ב-2003...

י"יצור פצצות אטום על ידי האיראנים הפך אפוא מהשאלה "האם" לשאלה "מתי". כדי לעצור את דהירתה של איראן להשגת נשק אטומי, ניסו ומנסות עד היום מדינות המערב, בראשותה של ארה"ב, לעצור את התהליך על ידי הטלת סנקציות על איראן. צעד זה נתקל בקשיים רבים:

- ♦ רוסיה וסין מתנגדות להטלת הסנקציות, בגלל האינטרסים האנוכיים שלהן, אם כי לא הצביעו נגדן בשלוש הפעמים שמועצת הביטחון אכן הטילה סנקציות על איראן (לא לפני שהנוסחים המימיים שלהן הוסכמו עמן).
- ♦ חברות רבות, ובראשן חברות אירופיות (צרפתיות, אנגליות וגרמניות), ממשיכות לסחור עם איראן ולספק לה רכיבים העשויים לשמש גם בתחום ההתחמשות האטומית.
- ♦ ניגודי האינטרסים של המדינות המערביות על עוצמת הסנקציות מובילים להחלשתן ולהיווצרות חורים המאפשרים לחברות המעוניינות להמשיך לסחור עם איראן.

הפעילות הנמרצת של המערב, בראשותה של ארה"ב, להביא להפסקת הפיתוח של האנרגיה האטומית של איראן, התחילה לתת אותותיה ב-2006:

- ♦ בהחלטה מס' 1696 (31.7.06) קראה מועצת הביטחון לאיראן להפסיק את פעילותה הגרעינית עד ליום 31.8.06.
- ♦ כיוון שאיראן לא נענתה להחלטה, קיבלה מועצת הביטחון את החלטה מס' 1737, מיום 23.12.2006, כדלקמן:
להשעות מיידית את פעילותה הגרעינית, כולל העשרת האורניום והפעילות בתחום המים הכבדים.
- כל המדינות החברות באו"ם נדרשות להפסיק לספק לאיראן חומרי גלם, ציוד וטכנולוגיות העשויים לתרום לפעילות בתחום העשרת האורניום שברשותה, ייצור מים כבדים ולמחקר ולפיתוח של טילים בליסטיים.
- חל על איראן איסור לייצא אמצעי לחימה. המדינות החברות באו"ם נקראות למנוע רכישת נשק מאיראן.
- בשטחי המדינות החברות באו"ם יוקפאו נכסים של אנשים וחברות איראניים הקשורים לתוכנית הגרעין ויוטלו מגבלות תנועה קלות על בכירים איראנים.
- ♦ החלטה מס' 1747 של מועצת הביטחון, מיום 24 במארס 2007, מחריפה את הסנקציות על איראן כדלקמן:
כל חברות האו"ם מחויבות לדווח לוועדה על כניסות או תנועות בשטחן של אישים הקשורים בתוכנית הגרעין האיראנית.

כל המדינות נקראות לצמצם את כל אמצעי הלחימה משטחיהן לאיראן. כל המדינות והמוסדות הכלכליים הבין-לאומיים נקראים להימנע מהתחייבויות כלליות חדשות מול ממשלת איראן – הכוללות מענקים, סיוע כלכלי והלוואות, פרט למטרות הומניטריות ולפיתוח. על הנהלת סבא"א לדווח למועצת הביטחון תוך 60 יום מתאריך קבלת החלטה מס' 1747 אם איראן הפסיקה את פעילותה בתחומים שנאסרו עליה.

♦ כיוון שאיראן סירבה להיענות להחלטות הקודמות (המפורטות לעיל) של מועצת הביטחון, בדבר השעיית נושא פיתוח הגרעין, קיבלה מועצת הביטחון את החלטה מס' 1803, מיום 3 במרס 2008, המחריפה עוד יותר את הסנקציות, כדלקמן:

הרחבה ניכרת של רשימת האישים והרשויות שעל המדינות-החברות להימנע מכל מגע עמם, בגין עיסוקיהם בתחום האנרגיה האטומית. ההחלטה מחמירה את האיסור על המדינות-החברות להעניק עזרה כלכלית מכל צורה שהיא ליחידים ולארגונים העוסקים בקידום נושא הגרעין באיראן.

ההחלטה קוראת בפירוש לנתק קשרים עם שני הבנקים האיראניים המובילים: Bank Melli ו-Bank Saderat.

ההחלטה ממליצה למדינות-החברות לבדוק מטענים אוויריים וימיים הנכנסים לתחומן, כדי לוודא שאין בהם העברה של ציוד גרעיני וטילים. סבבים רבים של משא ומתן התנהלו עם האיראנים מאז קבלת ההחלטות הללו, אך אלה האחרונים השכילו להמשיך ולתעתע בנציגי הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א). ארה"ב ובעלות בריתה החליטו להחריף את העיצומים, ואף השיגו נכונות מצד רוסיה וסין להצביע בעדן במועצת הביטחון. החל מתחילת שנת 2010, השקיעו מדינות המערב מאמצים רבים לניסוח מוסכם של הסנקציות הנוספות.

כאשר ההכנות האחרונות, הניסוחים וההסכמות להטלת סנקציות נוספות על איראן הושלמו, הטילו נשיא ברזיל לואיס אינסיו ("לולה") דה-סילבה, וראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, פצצת הפתעה: הם חתמו על הסכם עם הנהגת איראן, ולפיו תעביר איראן 1,200 ק"ג של אורניום מעושר בדרגה נמוכה (5%) לטורקיה. בתמורה היא תקבל אורניום מועשר (20%) עבור כור המחקר הגרעיני ליד טהרן (TTR). לכאורה מדובר בכור לייצור רדיו-איזוטופים למטרות רפואיות, אך למעשה שימש ומשמש הכור לייצור "פולוניום 210", ששימושו

היחיד הוא בכלי נשק גרעיניים. ההסכם מעורר בעיות רבות (מי יעשיר, מי ישלם עבור ההעשרה, מי ייצר את מוטות הדלק ועוד) ואיננו ישים למעשה. אך הוא הספיק כבר לעורר קרע בקרב חברי מועצת הביטחון.

♦ לאור "ההסכם" הזה, דרשו שני האישים לדחות את הדיון על הטלת הסנקציות הנוספות במועצת הביטחון ולראות בהסכם זה פתרון לבעיית העשרת האורניום על ידי איראן. כיוון שכאמור מדינות רבות לא ששו להטיל סנקציות על איראן מלכתחילה, יצרה ההצעה ויכוחים חדשים שעלולים היו לדחות פעם נוספת את הטלת הסנקציות החריפות יותר. ארה"ב לא קיבלה את הטיעון, וב-9 ביוני 2010 אישרה מועצת הביטחון (החלטה מס' 1929) סדרה רביעית של סנקציות (בהסכמתן של רוסיה וסין) כמפורט בהמשך.

♦ בינתיים נודע כי בשיחה טלפונית ארוכה שניהל הנשיא אובמה עם מקבילו, הנשיא הסיני הו ג'ינטאו (Hu Jintao), דרש האחרון (9 באפריל 2010) מארה"ב להימנע מהצבעה כשתובא למועצת הביטחון הצעת החלטה להטיל סנקציות על ישראל בגין המשך הבנייה בגדה המערבית ובאזור ירושלים, תמורת הימנעותה של סין בנושא הסנקציות על איראן. נמסר כי הנשיא אובמה לא דחה את הרעיון על הסף. שוב נקשר שמה של ישראל לבעיה בין-לאומית הדורשת פתרון, ושוב היא נדרשת לשלם את מחיר פתרונה.

♦ כמו כן נודע כי הנשיא אובמה הסיר את התנגדותו למכירת מערכת ההגנה האווירית מדגם S-300 לאיראן. הדבר נעשה לאור התנאי שהציגה רוסיה לארה"ב, כמחיר להימנעותה בהצבעה על הסנקציות הנוספות שמועצת הביטחון עמדה להטיל על איראן ביוני 2010.

♦ בינתיים הצטרפו גורמים בין-לאומיים נוספים להצרת צעדיה של איראן בתחום הגרעין: FATF – Financial Action Task Force – הוא ארגון בין-ממשלתי ששם לו למטרה להיאבק בהלבנת הון ובמימון פעילות טרוריסטית. הארגון מספק מידע לממשלות ומאיץ בהן לחוקק חוקים נגד הלבנת הון ונגד איסוף תרומות למטרות טרוריסטיות.

הגוף הנוסף העוסק באיסוף מידע על הלבנת הון והעברות כספיות למימון טרור הוא הסוכנות האמריקנית: FinCen – Financial Crimes Enforcement Network. סוכנות זאת מסונפת למשרד האוצר האמריקני ובפעילותה היא עוזרת לאתר גורמים המפרים בין היתר גם את החלטות מועצת הביטחון בנוגע לאטום האיראני. סוכנות זו משתפת פעולה עם FATF.

♦ להלן נוסח הרשימה הרביעית של הסנקציות שקיבלה מועצת הביטחון בהחלטתה מס' 1929, מיום 9 ביוני 2010. בעדה הצביעו 12 מדינות (כולל סין ורוסיה), נגדה הצביעו 2 מדינות – טורקיה וברזיל, ואילו לבנון נמנעה מהצבעה:

- (1) נאסר על איראן להשקיע בפעילויות גרעיניות עדינות בחו"ל כמו: העשרת אורניום ופעילות אחרת הקשורה להשגת טכנולוגיה וידע גרעיני, פעילויות הקשורות ליכולתם של טילים בליסטיים לשגר נשק גרעיני, או השקעות במכרות אורניום זרים.
- (2) נאסר על מדינות העולם למכור או להעביר לאיראן נשק משמונה סוגים: טנקים, זחל"מים, ארטילריה ארוכת-טווח, מטוסי קרב, מסוקי תקיפה, ספינות קרב, טילים ומערכות טילים.
- (3) איסור מוחלט על איראן לקיים פעילות הקשורה ליכולת של טילים בליסטיים לשאת נשק גרעיני.
- (4) רשימה נוספת של רכיבים טכניים הקשורים לגרעין וטילים שנאסר להעבירם לאיראן.
- (5) מדינות העולם נדרשות לעצור בשטחן כל כלי שיט החשוד בנשיאת מטען אסור לאיראן או ממנה.
- (6) חובה על כל מדינה לתפוס כל רכיב אסור שמתגלה בדרך לאיראן או ממנה.
- (7) איסור לספק דלק או מים לספינות החשודות בהובלת מטענים אסורים לאיראן.
- (8) יוגבל צי הספינות הלאומי של איראן, "איריסל", ושל מטוסי המטען הלאומיים. יוקפאו נכסיהן של שלוש חברות הקשורות ל"איריסל", ושל אוניות איראניות ששינו את שמן.
- (9) מדינות העולם נקראות למנוע שירותים פיננסיים (ביטוח הובלה וביטוחי משנה) ולהקפיא כל נכס שיכול לתרום להפרות של איראן בתחום הגרעין.
- (10) יש לפקח על פעילות אזרחי המדינות עם חברות איראניות, בעיקר אלה הקשורות למשמרות המהפכה.
- (11) איסור על פתיחת בנקים איראניים חדשים, פתיחת מוסדות כספיים וכן על העברות בנקאיות החשודות כקשורות לפעילות גרעינית.
- (12) פיקוח מיוחד על קשרים של אזרחי מדינות עם משמרות המהפכה. הקפאת נכסיהן של שתיים-עשרה חברות הקשורות לתוכנית הגרעין.

13) חמש-עשרה חברות ואדם אחד הוכנסו לרשימת אישים וגופים שנכסיהם יוקפאו. 35 איראנים, הקשורים לתוכנית הגרעין האיראנית, הוכנסו לרשימה שחורה ונאסר לאפשר להם לנחות במדינה כלשהי בעולם.

14) מונה צוות מעקב של האו"ם כדי לעקוב אחר יישום ההחלטות הללו.

♦ לבסוף, מן הראוי לציין כי ברשות המערב עוד אפשרויות נוספות וכואבות של סנקציות על איראן, עוד לפני שפונים לאופציה הצבאית: כך למשל הטלת איסור על מכירת מוצרי נפט מזוקקים לאיראן, ובראשם הבנזין – תביא למחסור עצום (כיוון שאיראן איננה מסוגלת לספק את כל צרכיה בתזקי נפט, עקב היעדרם של מתקני זיקוק במידה מספקת, והיא נאלצת לייבא 49% מתצרוכתה מבחוץ), שיעורר ללא ספק זעם פנימי מחודש אשר יוכל להביא למיגורו של משטר האייתולות באיראן.

אולם עד שכל הצעדים המתוכננים נגד איראן אכן יבוצעו, נותרת ישראל פעם נוספת מבודדת מול סכנת השמדה חדשה. אנו חוזרים לימים שבהם הופקר העם היהודי לתוכנית החיסול הנאצית; שבהם הועמד יישוב קטן בן 650 אלף נפש מול צבאותיהן המצוידים של חמש מדינות ערביות ב-1948; לימים שבהם התחמקו המדינות הימיות מהתחייבותן הכתובה לפתוח את מצרי אילת, לאחר שעבד אל-נאצר סגר אותם ב-1967 – והפקירו את ישראל לתגרת ידם של שלושה צבאות יריבים שצרו על גבולות המדינה ביוני 1967.

ישראל עושה מאמצים כבירים כדי לגייס את העולם נגד הסכנה האיראנית (שבסופו של דבר מאיימת על העולם המערבי כולו), וכדי שלא תועמד בפני מצב שאין לו מוצא, כלומר פעולה צבאית ישירה נגד סכנת הקיום המאיימת עליה. אולם על פעולה צבאית כזאת, בעיקר אם היא תיעשה על ידי ישראל לבדה, ללא שיתוף המעצמות, מוטלות מגבלות רבות וסכנות לא מועטות, כפי שמפורט להלן:

♦ **בעיית היסוד בסכסוך** – היא העובדה שעוינותה של איראן לישראל היא בעיקרה עוינות דתית, אם כי כפי שניווכח להלן קיימים גם מניעים פוליטיים המזינים את מדורת השנאה. על פי הגישה השיעית הנקוטה בידי המנהיגות הדתית האיראנית, אין כל אפשרות לפשרה בין האסלאם לבין ישראל. זהו המאבק בין הטוב המוחלט (האסלאמי) לבין הרע המוחלט (ישראל). לכן חובה על כל מוסלמי-שיעי מאמין להיאבק לחיסולה של מדינת ישראל.

♦ **חזרה לעימות בין היהדות לנאציזם** – גישה חסרת פשרות כזאת, המבוססת על אידיאולוגיה (דתית או לאומנית), אפיינה לפני כ-90 שנה את האידיאולוגיה הנאצית: היהדות חטאה חטא שלא יסולח בזאת שהביאה לעולם את רעיון הצדק החברתי, המחייב לדאוג לעני ולנזקק, ליתום ולאלמנה; חייבה את העשיר והחזק לבוא לקראת אחיו העני ודרשה לא לחלות פניו של העשיר והחזק בריבו עם העני והחלש.

את הרעיונות הללו הנחילה היהדות לנצרות ובכך פגעה באישון עינו של רעיון מלחמת המינים המאפשרת לחזק לרשת את הכול, רעיון המונח ביסוד התפיסה הנאצית. השמדת היהודים היתה משום כך צו עליון, שנועד להבטיח את ניצחוננו של הנאציזם ללא כל חישובים כלכליים או מוסריים.

♦ **הצורך הדחוף באיתור מהות הסכנה** – ישראל חייבת אפוא לאתר את מהות הסכנה הזאת ולהתכונן לקראתה, לא רק במובנים הצבאיים. דוגמה מאלפת למצב ההולך ונוצר ניתנה במלחמת עיראק-איראן בשנות ה-80 של המאה הקודמת, כאשר חומייני התעקש להתמיד במלחמה למרות האבירות הכבדות שסבל הצבא וסבלה האוכלוסייה האזרחית. מכאן ניתן להסיק כי איראן לא תימנע ממלחמה עם ישראל גם אם יהיה מדובר באבירות קשות מצדה. לדעת משקיפים שונים, אי-פריצתה של מלחמה כזאת עד עתה נובעת מהחשש כי ישראל תגיב באמצעות מאגרי הנשק הגרעיני הנמצאים ברשותה. מכאן ההסבר להתעקשותה הנחרצת של איראן להגיע לשליטה בנשק הגרעיני. יחד עם זאת יש לציין כי מדובר כאן במניע כפול, המניע הדתי והמניע המדיני: איראן רואה בישראל את אבן הנגף העיקרית בחתירתה להפוך לגורם הבכיר במזרח התיכון.

♦ **עד כמה שהדבר עשוי להיראות אבסורדי**, על ישראל להקים במהרה חזית משותפת עם המדינות הערביות הסוניות (מצרים, ירדן, סעודיה ומדינות המפרץ הפרסי), שתתייצב מול שאיפות ההתפשטות של איראן. מסתבר כי קשרים רבים כאלה כבר קיימים, אולם הם מתחת לפני השטח – בעיקר בתחום שיתוף הפעולה המודיעיני:

יש מקום סביר להניח כי הצלחת החיסולים שערכה ישראל בשנים האחרונות, מתחת לאפס של משטרים עוינים – כמו חיסול מורנייה בלב לבה של דמשק, חיסול מבחוח בדובאי או התקפת השיירה שהובילה נשק בסודאן לעבר מצרים והרצועה – נעשו בעזרת מודיעין ערבי-איראני. זאת ועוד: הצלחתה של איראן להגיע לנשק גרעיני תאלץ את המדינות

הערביות המתונות להגיע ליכולת גרעינית מקבילה: מדינות כמו סעודיה או מצרים לא יתקשו לקבל עזרה מהמדינה הסונית פקיסטן, ואילו נסיכויות המפרץ הפרסי עוסקות כבר עתה בהקמת מתקני גרעין לצורך ייצור חשמל והתפלת מים, והמעבר משלב זה לשלב הצבאי יהיה עבורן קצר מאוד.

♦ אולם על דרכה של חזית משותפת כזאת עומד הסכסוך הישראלי-פלסטיני. איראן מנצלת את הסכסוך כדי להצטייר בעיני העולם הערבי והמוסלמי כגורם היחיד המתייצב נגד העלבון שבקיומה של מדינת כופרים יהודית על האדמה הערבית הקדושה: מכאן תמיכתה בחיזבאללה, בחמאס ובסוריה, ומכאן היד המושטת מצדה להקמת ברית מדינית (ובעתיד אולי גם צבאית) עם טורקיה וסוריה. גם כאן נכנסת לתמונה הדרישה שישראל תשלם עבור הפעילות נגד איראן, או כפי שניסחו זאת כמה מהנציגים האמריקנים למשא ומתן: **יצהר תמורת בושחר**.

♦ האינטרס החיוני המיידי של ישראל הוא אפוא לפורר את הברית הזאת עוד בטרם היווצרותה ולסלק את הגורם הפלסטיני, כמחסום אסטרטגי להשלמה מלאה עם מדינות ערב הסוניות, עם עולם האסלאם הסוני – ובעקבות כך גם עם הגוש האפרו-אסיאתי ומדינות המערב – ההולכות ומגבירות את לחצן על ישראל כדי שתפתור את סכסוכה עם הפלסטינים.

♦ היעדר פתרון פוליטי כזה, או לפחות תחילת המגעים להגיע לפתרון – ימשיך להוות גורם לבידודה של ישראל. בידוד כזה עלול להפוך להיות אקטיבי יותר ויותר, ככל שארה"ב וידידותיה המועטות האחרות של ישראל יפסיקו לתמוך בה, הן במוסדות האו"ם והן בקשרים הצבאיים והכלכליים עמה. אולם הסכנה הגדולה ביותר שתהיה נשקפת לישראל מהתמשכות הקיפאון הנוכחי, היא החלטה איראנית כי הגיעה השעה לתקוף את ישראל או החלטה ישראלית – כי בלית ברירה עליה לצאת, אפילו לבדה, נגד המשך התחמשותה של איראן בנשק גרעיני.

♦ **משמעות המלחמה עם איראן** – כיוון שאין מדובר כאן בהתנגשות בין צבאות, או באפשרות של כיבוש שטחו של היריב, כדי להביא לכניעתו, תהפוך המלחמה בין ישראל לאיראן למלחמה של סיבולת, שתעמיד כל אחת משתי היריבות במבחן יכולת הסיבולת המוראלית והכלכלית, הן של הממשלות והן של האוכלוסייה האזרחית – לעמוד בנזקי מלחמה מתמשכת כזאת.

♦ **מנקודת מבטה של ישראל** – הפצצת אתרי הגרעין האיראני, גם אם תצליח להפסיק או לעכב את המשך הדהירה האיראנית לפיתוח נשק גרעיני, תביא רק להפסקה (קצרה או מתמשכת יותר) של המשך הפיתוח. משאביה הכספיים של איראן יאפשרו לה לחדש עד מהרה את המשך הפיתוח, כל עוד יעמדו בראש המדינה האייתולות המקדמים את נחישותה של איראן להשתלט על נשק גרעיני. ישראל לא תוכל להביא לסילוקה של ההנהגה האיראנית הנוכחית על ידי הפצצת אתרי הגרעין האיראני, גם אם ההפצצה תביא להריסתם. מבלי קשר לשלטון הדרקוני שמפעילה ממשלת איראן בארצה, נגד האופוזיציה – יש אחדות דעים כמעט מקיר לקיר בדבר רצונה וזכותה של איראן להפוך למדינה גרעינית (כזכור, היתה זו ישראל שעודדה את השאח האיראני, בתקופת הפריחה של היחסים עם איראן – להתחיל להצטייד בנשק גרעיני...).

♦ **התגובה האיראנית להפצצת אתרי הגרעין שלה תהיה רב-צדדית:**

(1) **איראן תפעיל את ארסנל הטילים שלה** לטווח ארוך (שיהאב 3), ותפציץ את עריה של ישראל, בעיקר את גוש דן הצפוף. אין מידע כרגע אם הטילים האיראניים מצוידים גם בראשי חץ כימיים או ביולוגיים – אם כי סביר להניח שבידי האיראנים גם ראשי חץ כאלה. גם אם חלק מהטילים הללו ייורטו, ולנוכח העובדה שמספר הטילים הללו הנמצאים בידי האיראנים מוגבל, יש להניח כי ייגרם נזק חמור לעורף הישראלי. אין בידי כותב שורות אלה מידע כלשהו על אפשרות התגובה הישראלית להפגזות כאלה. אולם מההצהרות הישירות והעקיפות שהשמיעו גורמים ישראליים בתקופת מלחמת המפרץ (1991), ששימוש בטילים לא קונבנציונליים (הכוונה לראשי חץ כימיים או ביולוגיים) יהווה עילה לתגובה גרעינית ישראלית – ניתן להניח כי אזהרה כזאת תקפה גם היום. על השלכותיה של התקפה גרעינית ישראלית על איראן – ראו בהמשך.

(2) **איראן תפעיל את החיזבאללה** – שיתחיל להפגז את ישראל בטילים המצויים בידו, והמסוגלים (על פי המידע המצוי כרגע בידי ישראל) לכסות את המדינה כולה. כדי לעצור את ההפגזות הללו תיאלץ ישראל לכבוש את כל השטחים הנמצאים בשליטתו, כלומר לפתוח גם במלחמה יבשתית על כל הכרוך בכך. קיימת גם אפשרות שאיראן תשלח ללבנון יחידות של "משמרות המהפכה" שיחזקו את יכולתו הצבאית היבשתית של החיזבאללה.

- (3) **איראן תנסה להביא גם את סוריה לפתוח במלחמה** – אם כי הדבר איננו ודאי. יש להניח כי לנוכח ההתקרבות ההולכת ומתממשת של סוריה עם ארה"ב והמערב, ולנוכח האפשרות לפתיחה מחודשת של השיחות בין ישראל לסוריה, בתיווכה של טורקיה – מהלך כזה יימנע. על כל פנים, הצטרפותה של סוריה עלולה להעמיד את צה"ל במבחן יבשתי נוסף וקשה מצד אחד, ואת מדינת ישראל בפני הפגזות טילים מאסיביות על כל שטחה מצד אחר.
- (4) **איראן תפעיל את החמאס** – שיפתח בהפגזה מחודשת של שטחים ישראליים. על פי הידיעות המצויות כיום בידי ישראל, החמאס הצליח להבריח ולהתקין טילים ארוכי-טווח העלולים להגיע למרכז הצפוף של ישראל. גם כאן תיאלץ ישראל לפתוח פעם נוספת בכיבוש יבשתי על כל המשתמע מכך.
- (5) **איראן תפתח בפעילות חבלנית** – נגד מטרות יהודיות וישראליות בכל העולם. בתחום זה עלול להיווצר מפגש של אינטרסים בין איראן לבין אל-קאעידה, שיעמיד את התאים הרדומים שלו ברחבי העולם לשירותם של המפגעים האיראנים.
- (6) **תיתכן תבערת שרשרת** – אין לדעת כיצד תשפיע התקפה גרעינית על איראן, על התנהגותה של פקיסטן – בעלת "הפצצה האסלאמית". המצב הנזיל והרעוע של המשטר הפנימי יכול להביא להידרדרות ולהשתלטות הפלגים האסלאמיים הקיצוניים ושבטי הטליבאן על ארסנל הנשק הגרעיני, והעמדתו לרשות מה שיישאר מהממשל האיראני.

♦ הנה כי כן, מסתבר כי הפצצת המטרות הגרעיניות של איראן עלולה לסבך את ישראל במלחמת קיום חדשה ואכזרית. כאמור, לישראל לא תהיה כל אפשרות להכריע מלחמה כזאת על ידי ניצחון בשדה הקרב. תיוותר לה אפוא אופציה אחת – להשתמש במאגר הנשק הגרעיני שלה. שימוש כזה אולי יוכל להביא לסילוקה של מנהיגות האייתולות מן השלטון, אך היא תעורר בעיות חדשות וחמורות לא פחות:

- (1) זה יהיה השימוש השני בתולדות העמים בנשק גרעיני בשדה הקרב. בפעם הקודמת אירע הדבר ב-1945, לאחר קרבות עקובי דם עם האימפריה היפנית שנמשכו שנים ושהחלו ללא התגרות אמריקנית ביפנים (הפצצת פרל הארבור).
- (2) הטלת הפצצות על הירושימה ונגסאקי נעשתה על ידי מעצמה עולמית, שנתמכה גם על ידי המעצמה המקבילה הסובייטית, שאף היא לחמה

ביפנים. העולם ההרוס של אירופה רצה בסיום מהיר של המלחמה כדי להשתקם, לכן לא עלתה כל תגובה שלילית למעשה וגם לא היה מי שיגיב שלילית על כך. ניסיונות הביקורת על השימוש בנשק האכזרי הזה עלו רק לאחר שנים. הם הושקו על ידי הטענה האמריקנית כי הטלת הפצצות חסכה לפחות 300 אלף חיי אדם, בעיקר של חיילים אמריקנים. והחשוב מכול כאמור: הפצצות הוטלו על ידי מעצמה עולמית, ולא היה מי שיגער בה על כך...

(3) השימוש בנשק יום הדין על ידי ישראל, ללא הסכמה (אפילו בשתיקה) של ארה"ב, יעמיד את ישראל אל עמוד הקלון העולמי ואולי גם לניסיונות לפגוע בה על ידי מדינות אחרות. מדינות העולם מנסות בימים אלה (סוף שנת 2010) להחניק את הדהירה של איראן לנשק גרעיני על ידי הטלת סנקציות המחריפות והולכות, ולכן ניתן להניח כי הביקורת על ישראל תמריא שחקים – על שחרגה מהקונצנזוס הבין-לאומי הזה – ואין לדעת להיכן תוליך, שכן לא מדובר בסין הכובשת את טיבט; לא ברוסיה השוחקת עד עפר את המחוז הצ'צ'ני, ואף לא בארה"ב הפולשת בתואנות שווא לעיראק וגורמת למותם של כ-140 אלף עיראקים – מדובר בסך הכול בישראל הקטנה ו"החוצפנית".

(4) בינתיים נמסר (21 במאי 2009) כי איראן שיגרה טיל חדש, סאג'יל-2, בעל טווח של 2,000 ק"מ, המשפר את יכולתה האסטרטגית: מקצר את זמן התגובה של ישראל ליירוט טילים כאלה, ומקשה על מערך ההגנה הישראלי. הטיל הוא דו-שלבי ומופעל על ידי דלק מוצק, דבר המקצר את זמן הכנתו לירי. במחצית 2009 הוערך מספר הטילים לטווח ארוך של איראן ב-200, כולל השיהאב 3 בעל טווח של 1,300 ק"מ.

הנה כי כן, המנהיגות בישראל הועמדה ותועמד בפני החלטות הרות גורל והכרח הוא להתחיל לחשוב מהסוף להתחלה: כיצד למנוע התפתחות שתמיט שואה חדשה על הבית השלישי ותביא חלילה למצב של "תמות נפשי עם פלישתים".

כאן המקום להעיר (לדעת המחבר) כי ההכנות הנעשות בישראל להתגוננות פאסיבית של האוכלוסייה מפני אפשרות של התקפה אטומית – "הפטריוט", "החץ", "כיפת הברזל" וכן הכנסת האוכלוסייה כולה למצב של התגוננות על ידי חלוקת מסכות גז, התקנת מקלטים וכדומה – אין בהם כדי להרתיע את איראן, אם תחליט כי הגיע הזמן לתקוף. במקרה ששניים או שלושה טילים נושאי מטען

גרעיני יצליחו לחדור, חלילה, מבעד למערכת ההגנה האנטי-טילית של ישראל, ייגרם נזק (באבידות בנפש וברכוש) שישראל הצפופה לא תוכל להתאושש מהן. הדרך היחידה היא דרך ההרתעה: יש להכריז בגלוי כי לישראל יש מספיק כלי נשק גרעיני וטילים להזנקתם – ויכולת להנחית על איראן מכה שנייה (באמצעות הצוללות הישראליות הנושאות טילים גרעיניים – שמספרן יגדל עד שנת 2013), שתגרום להרס חסר תקדים על כל עריה המרכזיות של איראן.

אפילו משטר קיצוני המונהג על ידי האייתולות לא יבחר בהתאבדות כזאת בבחינת "תמות נפשי עם פלישתים".

אכן – בתום 62 שנים לקיומה של מדינת ישראל, חוזר הסכסוך הישראלי-פלסטיני למרכז האיום האסטרטגי על ישראל!

(לפרטים מקיפים יותר על המערך הטילי ועל תהליכי הייצור של נשק גרעיני על ידי איראן, ראו בספרי, מערכת הביטחון, הוצאת ידיעות ספרים, 2009)

סנקציות – מטרתן ויעילותן

לאחר שארה"ב רמזה (ואולי גם אמרה זאת בשיחות סגורות) שהיא מתנגדת להפעלת כוח נגד איראן, כולל התקפה ישראלית – עברה נקודת הכובד לתחום הסנקציות. כאמור ארה"ב הטילה סדרה רביעית של סנקציות על איראן. נשאלת השאלה עד כמה יעילה שיטת הסנקציות, ואילו הישגים היא עשויה להשיג לאור הניסיונות עם סנקציות שהוטלו על מדינות בעבר.

בספר – Hufbauer & Jeffrey J. Schott: "Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy" – Washington, Institute for International Economics, 1985 – מפורטים עשרות מקרים של הטלת סנקציות והתוצאות שהושגו. אנו נתייחס להלן רק לחלק מייצג של המקרים, אולם יחד עם זאת מן הראוי לעמוד על מהות המונח סנקציה, מטרות הפעלתה, יעילותה ותוצאותיה:

- ♦ הטלת סנקציות נובעת מתוך תחושה של הציבור או של הממשלה (או של השניים) במדינה דמוקרטית, שאין לעבור לסדר היום הבין-לאומי על מעשה נלוז של מדינה אחרת.
- ♦ הטלת סנקציות מהווה את הצעד הלא-מלחמתי היחיד שניתן להפעיל נגד המדינה הסוטה – ושעשויות להיות לה תוצאות.
- ♦ הטלת סנקציות נועדה להכריח באמצעים לא-מלחמתיים את המדינה לשנות מדרכה: להפסיק התעמרות באזרחיה (דרום אפריקה); להסתלק מטריטוריה שכבשה (איטליה באתיופיה, דרום אפריקה בנמיביה, בריה"מ

באפגניסטן); לשנות את המשטר הפנימי (קובה, ניקרגואה); להפסיק התחמשות המכוונת נגד מדינות אחרות (יפן בשנות ה-40 של המאה שעברה, איראן ב-2010) וכדומה.

♦ להביא לנתק בין הציבור לבין ממשלתו ובכך לשנות את המדיניות או את המשטר.

מסתבר כי להטלת סנקציות אין כל השפעה לגבי השגת היעדים הללו ולרוב התוצאה היא הפוכה:

- ♦ מצור כלכלי או מדיני מחזק את הרגשות הפטריטיים ומלכד את העם סביב ממשלתו, גם אם רובו מבקר אותה.
- ♦ המוצרים שנאסר לספק למדינה המוחרמת יסופקו לה על ידי סוכנים בין-לאומיים רבים שישמחו להציע פתרונות אלטרנטיביים, גם אם במחירים מופקעים.
- ♦ אם הסנקציות מוטלות רק על ידי מדינה אחת או קבוצת מדינות, יימצאו תמיד מקורות אספקה אלטרנטיביים שמדינות אשר אינן משתתפות בסנקציות ישמחו לספק. בכך ייפגעו דווקא אזרחי המדינה המטילה את הסנקציות שייאבדו שווקי ייצוא.
- ♦ הסנקציות מדרבנות את המדינה להגדיל את הייצור המקומי ובכך להפוך לתלויה פחות במקורות אספקה חיצוניים.
- ♦ במקרה שהסנקציות מצליחות לדחוף את המדינה לפינה, כמו האיסור האמריקני לספק ליפן דלק ופלדה ב-1940 (80% מהדלק היפני הגיע מארה"ב) – שיחק הדבר לידיה של החונטה הצבאית היפנית. זו שכנעה את הממשלה לאשר את ההתקפה על נמל הפנינים, במטרה להשתלט על מקורות הנפט של אינדונזיה. מכאן שהצלחתה של סנקציה עלולה לצאת בהפסדה: דחיפת המדינה לקיצוניות צבאית.
- ♦ המדינה הנצורה תמצא תחליפים למוצרים שיימצאו בהסגר: בריה"מ החליפה את הפלדה שהיתה דרושה לה כדי לבנות את צינור הגז (3,000 ק"מ) מסיביר לאירופה – באלומיניום שהיה לה לרוב; היא מצאה מקורות אספקה אלטרנטיביים לאמברגו שהטילה ארה"ב על ייצוא גרעינים לבריה"מ כורזו ליציאתה מאפגניסטן, ואילו חקלאי ארה"ב הפסידו שווקים חיוניים לתוצרתם; דרום אפריקה החלה לייצר נפט ממרבצי הפחם הרבים שברשותה.
- ♦ פרט לפגיעה אנושה בכלכלת מדינה מוחרמת (כמו המקרה של יפן במלחמת העולם השנייה, או ניצול האפשרות להפסקה מוחלטת של תזקי נפט לאיראן) – יכול רק עוד גורם אחד להביא לשינוי בעמדתה של

המדינה המוחרמת: התעייפות ההנהגה. כך קרה לגורבצ'וב, כשהגיע למסקנה כי לא יוכל להתמודד עוד עם תוכנית "מלחמת הכוכבים" האמריקנית והחליט על הפרסטרואיקה והגלסנוסט; כך קרה לנשיא דרום אפריקה פרידריק וילם דה-קלרק, שהגיע למסקנה כי לאפרטהייד אין תקומה; כך קרה לקדאפי, שלא ראה יותר תכלית בהצטיידותה של לוב בנשק גרעיני; וכך קרה גם לראש ממשלת רודזיה איאן סמית, שלמרות הצלחתו לעמוד בסנקציות הוא איבד את התקווה כי המיעוט הלבן יוכל להמשיך ולהחזיק בשלטון לאורך זמן.

♦ הדוגמה הטובה ביותר לאי-יעילותן של סנקציות, היא זו הנמצאת בשכנות הקרובה של האזרח הישראלי – הסגר על רצועת עזה: אף שגם הרשות הפלסטינית וגם מצרים שותפות למאמץ הישראלי לחסל את שלטון החמאס ברצועת עזה – אחיזתו של החמאס ברצועה והתמיכה שהוא זוכה לה מהאוכלוסייה גוברות והולכות: "תעשיית המנהרות" כמו גם ההכרח של ישראל לאפשר כניסתן של שיירות גדולות נושאות מזון, תרופות, ביגוד וכדומה – מאפשרות למשטר דיקטטורי, כמו זה של החמאס, רק להיבנות מהמצב התלתי של האוכלוסייה בו. חלקה העיקרי של העזרה מגיע לידי אנשי החמאס, ואלה מנצלים את אחיזתם בחלוקתו כדי להגביר את התמיכה הציבורית בהם. כך אחיזתו הקנאית של החמאס באוכלוסייה המקומית, הרציחות והעינויים של אנשי פת"ח ומתנגדים אחרים – כל אלה לא מנעו ממנו להציג את האוכלוסייה האזרחית כנתונה דווקא תחת המכבש הישראלי, ולמצוא לו אהדה בכל העולם – כפי שמעידות תוצאות המשט של 31 במאי 2010.

♦ כך קרה גם עם הסנקציות שהוטלו בזמנו על עיראק של סדאם חוסיין. הוא ניצל את העזרה ההומניטרית שקיבל (תמורת מכירה מבוקרת של נפט), כדי לחזק את משטרו ולהציג לעיני העולם את "הילדים הגוועים של עיראק" ובה בעת לרכוש בהיחבא, תמורת אותו הנפט המיוצא, חומרים אסטרטגיים שהיו דרושים לו. וכך קורה כיום (דצמבר 2010) בקוריאה הצפונית, שאזרחיה מוחזקים על סף הרעב (שתי ארוחות ליום), ולסנקציות המוטלות עליה יש תוצאה מתמשכת אחת: המשך התגררות הצבאית של קוריאה בעולם והמשך אספקת טילים וידע גרעיני למדינות מפקפקות.

♦ גם כשמועצת הביטחון מקבלת החלטות קשות כמו החלטה 1929, המחייבות את כל מדינות העולם, צודק לצערנו נשיא איראן הטוען כי את ההחלטה אפשר לזרוק לסל: בריה"מ תמשיך לספק לו ידע גרעיני כדי לקיים, כפי שהיא טוענת, את ההסכמים החתומים שלה... הדבר כולל גם

את אספקת טילי ה-SM 300 וכן תזקי נפט, וכך ינהגו גם מדינות רבות במפרץ. ואילו סין סחטה מארה"ב הבטחה לאשר את הדרישה מישראל לפתוח את הקריה הגרעינית שלה בפני הפקחים הבין-לאומיים תמורת הסכמתה של סין להצביע בעד הסנקציות החלולות...

- ♦ ואת החלטתה של רוסיה לבטל את הסכם ההספקה של טילי SM 300 לאיראן, השיגה דווקא ישראל, שהתנתה את הייצור וההספקה של מטוסים ללא טייס לרוסיה בביטול הסכם ההספקה של הטילים...
- ♦ אבל איש לא מדבר על הפסקת האספקה של תזקי נפט לאיראן, הפסקה העשויה להביא להתמוטטות-אמת של משטר האייתולות באיראן.

סיכום

- בעתיד הנראה לעין יש רק שתי אפשרויות לסילוק הסכנה האיראנית:
 - ♦ הצלחתה של מהפכה פנימית שתסלק את שלטון האייתולות ותביא להקטנת האיבה לישראל, גם אם יימשך הפיתוח הגרעיני.
 - ♦ התפתחותו של מרוץ לשלטון אזורי בין טורקיה לאיראן, שיחליש את שתיהן ויאפשר לישראל להמשיך ולהתקיים בשלום באזור.

יחסי ישראל-טורקיה

טורקיה היא המדינה המוסלמית הלא-ערבית השנייה (לצדה של איראן) במזרח התיכון. היא גובלת בצפון-מערב עם בולגריה ויוון; במזרח עם גאורגיה, ארמניה ואיראן; ובדרום עם עיראק וסוריה. כמו כן מקיימת טורקיה מובלעת טורקית באי קפריסין הסמוך. טורקיה שוכנת לחופיהם של שלושה ימים: הים השחור בצפון; הים האגאי במערב; והים התיכון בדרום. שטחה של טורקיה מגיע ל-780 אלף קמ"ר ומספר תושביה (2009) ל-77 מיליון.

החלוקה הדתית: 73% מוסלמים סונים, 25% עלאוויים ויתרם נוצרים ויהודים.
החלוקה האתנית: 70% טורקים, 20% כורדים, 8% ערבים ו-2% אחרים.
התמ"ג (2009): 863 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 608 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 11,200 דולר תמ"ג לנפש.

טורקיה המודרנית הוקמה על חורבותיה של האימפריה העות'מאנית ב-1923, על ידי הגנרל מוסטפא כמאל, שנקרא על ידי בני עמו אתא-טורק (אב טורקי). היה זה לאחר מלחמת העולם הראשונה (1914-1918) שבה השתתפה הממלכה

העותומאנית (שראשיה שלטו על כל המזרח התיכון – פרט לאיראן – ועל הבלקן במשך 500 שנה) לצדה של גרמניה. בנות הברית המנצחות (בריטניה, צרפת וארה"ב) החליטו לצמצם את שטחה בגבולות אנטוליה, וצבא יווני שפלש לתוכה ניסה לממש את התוכנית. גנרל מוסטפא כמאל ארגן את ההתנגדות הצבאית לפלישה, הדף את היוונים וכאמור ביסס את טורקיה בגבולותיה הנוכחיים. את-טורק שלט בטורקיה עד 1938 ובמהלך השנים הללו הוא חולל בה מהפכה פנימית מרחיקת לכת:

- ♦ הוא יזם ב-1923 הסכם בדבר חילופי אוכלוסייה, שבמסגרתו עזבו כמיליון יוונים את טורקיה ו-650,000 טורקים חזרו אליה מיוון. חילופי האוכלוסייה ארכו כחמש שנים (1925–1930).
- ♦ הוא הפריד את הדת מהמדינה.
- ♦ נאסר ריבוי נשים והוענקה זכות בחירה לנשים.
- ♦ על הנשים נאסר לחבוש את הבורקה וכל מטפחת אחרת לכיסוי הראש.
- ♦ הכתב הערבי הוחלף לכתב לטיני.
- ♦ הוא הפקיד את הצבא הטורקי כשומר על חילוניותה של טורקיה.
- ♦ הודקו היחסים עם מערב אירופה וכן עם המדינות השכנות במזרח התיכון ובמזרח אירופה (בריה"מ).

במשך השנים נעשו ניסיונות על ידי גורמים אופוזיציוניים לנצל את הרגשות הדתיים של מרבית האוכלוסייה כדי לחזור ולתפוס שליטה במדינה, אך אלה נהדפו תדיר על ידי הצבא, שנשאר נאמן למורשתו החילונית של את-טורק. כל אימת שנשקפה סכנה לשלטון החילוני הדמוקרטי, נהג הצבא להתערב ולעתים אף לתפוס את השלטון (בשנים 1960, 1980), עד אשר בשלו התנאים להחזרת המשטר הדמוקרטי החילוני.

טורקיה נתנה מקלט לאלפי יהודים שנמלטו מאירופה במהלך מלחמת העולם השנייה. היא חברה בברית נאט"ו ומבקשת להתקבל לאיחוד האירופי, אולם נדחתה עד כה ב"לך ושוב". התירושים לדחייה ולסחבת הצביעו לרוב על הפגיעה המתמדת של השלטון בזכויות האדם במדינה, וזאת עקב פעילותה נגד הלחץ הטורוריסטי המתמיד של מחתרת כורדית (PKK). זו מנסה להשיג עצמאות או לפחות אוטונומיה בחלקה הדרום-מזרחי של המדינה (ראו להלן). היו גם מדינות שהתנגדו (אם כי לא ביטאו זאת במפורש) לספח לאיחוד האירופי הנוצרי מדינה מוסלמית. ב-1974 פלשה טורקיה לקפריסין והקימה בחלקה הטורקי מדינת חסות. במהלך מלחמת המפרץ שימשו שדות התעופה שלה את מפציצי בנות הברית שלחמו בעיראק.

ישראל ניסתה במשך כל השנים לסלול נתיבות דיפלומטיות לטורקיה. אולם היא נדחתה עקב היותה של טורקיה מדינה מוסלמית (בהצבעה על חלוקת ארץ-ישראל, 29 בנובמבר 1947, הצביעה טורקיה נגד תוכנית החלוקה), אם כי היתה השלישית (אחרי ארה"ב ובריה"מ) שהכירה במדינת ישראל והמדינה המוסלמית הראשונה שעשתה זאת (איראן היתה השנייה).

בשנות ה-90 של המאה הקודמת החלו להתערער יחסיה של טורקיה עם שתיים משכנותיה:

סוריה – ב-1939 סיפחה טורקיה (בעקבות משאל-עם שנערך בין התושבים) את "חבל אלכסנדרטה" במסגרת תביעתה לריבונות על אזור זה. כמו כן נפגעה סוריה מתוכניות פיתוח מאגרי המים הטורקיים על הפרת, כיוון שהן צמצמו את מקורות המים שעמדו לרשותה. בתגובה החלה סוריה לעודד את תנועת ההתנגדות הכורדית למשטר הטורקי ונתנה מחסה לרבים ממנהיגיה ובראשם לעבדאללה אוצ'לאן, מנהיג תנועת המחתרת PKK. טורקיה ריכזה כוחות צבאיים על גבולה של סוריה, במטרה להניא אותה ממתן מחסה לאנשי המחתרת הכורדית. ואכן ראש המחתרת, אוצ'לאן, נדרש לעזוב את סוריה, ובמהלך נדודיו נתפס (ב-1999) על ידי שירותי המודיעין הטורקיים ונידון למוות. גזר הדין הומתק, בלחצו של האיחוד האירופי, למאסר עולם. עם גירושו של אוצ'לאן מסוריה השתפרו במידה רבה היחסים בין שתי המדינות. (קשרים אלה התהדקו מ-2007 ואילך, בעקבות הסחבת האירופית לקבל את טורקיה כחברה באיחוד, והחלטתה של זו לפנות ולבנות את מעמדה כמעצמה אזורית כמפורט להלן).

עיראק – אף היא נפגעה מצמצום מקורות המים שלה מהפרת והחידקל, תמכה בתנועת ההתנגדות הכורדית, וניסתה לעזור בהקמתה של מדינת-חסות כורדית שתכלול גם חלקים מטורקיה.

כל אלה הביאו לתפנית ביחסה של טורקיה לישראל (בעיקר לאחר שנחתמו הסכמי השלום עם מצרים וירדן והסכמי אוסלו עם הפלסטינים). תחילתם בהגברת קשרי המסחר, הפיתוח החקלאי והכלכלה בין שתי המדינות, והמשכה בשורה של הסכמים צבאיים כוללים בין היתר:

♦ העמדת שדות התעופה של שתי המדינות, זו לרשותה של זו, עובדה שהעניקה (עד הפסקת ההסכם בעשור הראשון של המאה ה-21) לחיל האוויר הישראלי מרחבי אימונים מצד אחד, ויכולת קלה יותר (מבחינת המרחקים) להגיע לעומק שטחיהן של אויבות פוטנציאליות כמו עיראק ואיראן.

♦ אימונים משותפים של חילות הים (בשיתוף חיל הים האמריקני).

- ♦ שיתוף פעולה בתחום הפיתוח של אמצעי לחימה מתוחכמים.
- ♦ שיפוץ והסבה של מטוסים, הליקופטרים וטנקים טורקיים.
- ♦ שיתוף פעולה מודיעיני.

ישראל זכתה להערכה רבה בטורקיה על התגייסותה לעזור בהצלת נפגעי רעידת האדמה הקשה שפקדה את מערב המדינה ב-1999 ושגרמה ל-18,000 הרוגים.

על יחסיה של ישראל עם טורקיה מעיבה פרשייה מוסרית אחת: בשנים 1915–1916 נטבחו על ידי הטורקים מאות אלפי ארמנים. טורקיה הרשמית מכחישה עד היום את קיום הטבח ומאיימת לנתק או להקפיא את יחסיה עם כל מדינה שתכיר באחריותה של טורקיה למעשה הנורא הזה.

ישראל, כמדינה יהודית ש-6 מיליון מבני עמה נטבחו על ידי הנאצים במלחמת העולם השנייה, ואשר דורשת מהעולם כולו להפנים את המעשה הנורא הזה ולהפיק ממנו לקחים אשר ימנעו חזרה על רצח-עם דומה, איננה יכולה להתעלם מתביעתה של מדינת ארמניה ומהקיבוצים הארמניים הרבים בעולם (כולל בישראל), התובעים שהעולם יכיר ב"שואה הארמנית". מצד אחר אין היא יכולה לסכן את יחסיה החיוניים עם טורקיה, יחסים המעניקים לה עומק אסטרטגי וחגורת ביטחון מפני התקפה של מדינות עוינות כמו סוריה ואיראן.

באופן רשמי אין מדינת ישראל מכירה אפוא באחריותה של טורקיה להרג הארמנים. טורקיה מנצלת עובדה זו כדי להפעיל גורמים פרו-ישראליים כמו האיפא"ק (AIPAC – American Israel Public Affairs Committee) – הלובי הישראלי בושינגטון) כדי למנוע מהקונגרס האמריקני להכיר בשואת הארמנים. עמדתה של ישראל (העדפה של אינטרסים מדיניים וכלכליים מול התעלמות מעיקרון של מוסר וצדק) מטילה צל על המדינה, שנציגיה תובעים ממדינות אחרות לא להיענות לתביעות אויבינו כמו כניעה לחרם הערבי. ההסתייגות העולמית מההתעלמות מ"שואת ארמניה" של 1915, הגיעה לבסוף גם לישראל: מליאת הכנסת החליטה להעביר (28 באפריל 2010) את ההצעה לסדר היום של חבר הכנסת חיים אורון (מרצ), שהציע להכיר ב"שואת ארמניה", לדיון בוועדת החינוך של הכנסת.

נוסף על הקשרים הצבאיים ההדוקים, זרמו כל שנה (ב-2009 כ-500 אלף) תיירים ישראלים לאתרי התיירות הטורקיים. כמו כן אפשרה ישראל לטורקיה להעסיק בישראל אלפי פועלים טורקים, כהחזר של חלק מהסכומים שטורקיה הוציאה בישראל על חימוש ושכלול הצבא שלה.

ב-1997 חתמו שתי המדינות על הסכם לאזור סחר חופשי (פרט לייבוא תוצרת חקלאית), והסחר בין שתי המדינות התרחב מאוד כמפורט להלן.

הקשרים ההדוקים עם ישראל לא נעמו לראשי ארגון אל-קאעידה, והם נפנו להביע את אי-שביעות רצונם על ידי שורה של פיצוצים, והפעם לא על ידי המחתרת הכורדית: ב-3 בנובמבר 2003 התפוצצו שתי מכוניות תופת סמוך לשני בתי כנסת באיסטנבול, וגרמו ל-27 הרוגים ולכ-300 פצועים. שנה לפני כן, ב-2002, התחולל מפנה דרמטי במקבילית הכוחות הפנימית בטורקיה (לאחר עשרות שנות שלטון של המפלגות החילוניות): ב-2002, "מפלגת הצדק והפיתוח" האסלאמית (AKP), בראשותו של רג'פ טאיפ ארדואן (יליד 1954), ניצחה בבחירות. ניצחונו התאפשר על רקע המשבר החברתי שפקד את המדינה (עקב שחיתות עמוקה בממשל), קריסת הכלכלה ופיטוריהם של עובדים רבים במשק.

כדי להפיג את חששות העולם ואת אלה של מנהיגות הצבא (האמון על פי החוקה לשמור על אופייה החילוני של המדינה), הבטיח ארדואן לשמור על דו-קיום בין האסלאם לאורח החיים המודרני (מערבי), והמשיך במרץ לנהל משא ומתן עם האיחוד האירופי על הצטרפותה של טורקיה.

האירופים דרשו שינויים מרחיקי לכת בתחום זכויות האדם והשוויון בין המינים, ביטול עונש המוות (שאכן בוטל), אך דיכוי האישות (ניאוף של אישה נחשב לעבירה פלילית) וכן הגבלת חופש הביטוי והאיסור לפרסם תכנים הפוגעים בלאומיות הטורקית (כמו למשל אזכור טבח הארמנים ב-1915) – תקפים עד היום. משום כך חלה סחבת בדיונים על הצטרפותה של טורקיה (וזאת על רקע התנגדות להכנסתה של מדינה מוסלמית לאיחוד האירופי המבוסס על מדינות נוצריות בלבד), ומתקיים דיאלוג ער בנושא – האם האיחוד דוחף את טורקיה לעבר הקצנה מוסלמית?

בעקבות הסחבת הזאת חלה תמורה ביעדיה המדיניים של טורקיה, שהחלה להפנות את התעניינותה לעבר המזרח התיכון. הדבר בא לא במעט גם בעקבות הסכנה ממזרח: מאמציה של איראן להפוך למעצמה האזורית. משום כך אירועי הראווה של ירידות לכאורה בין טורקיה לאיראן (שבאו לידי ביטוי גם בביקורים הדדיים של אנשי הממשל) אינם צריכים להטעות. אנו נהיה עדים בעתיד לתחרות גוברת והולכת בין השתיים על השפעה באזור.

בעקבות הצלחתה של ממשלת ארדואן להביא משקיעים לטורקיה, לייצב את המחירים ולהעלות את רמות השכר במשק, היא זכתה בניצחון סוחף בבחירות של יולי 2007. הניצחון אפשר לארדואן להתגבר על התנגדותו של הפרלמנט הקודם לבחירתו של מוסלמי נוסף, שר החוץ עבדאללה גול, לנשיא המדינה (למרות התנגדות הצבא). כאמור, הצעה דומה נפלה בשעתה בפרלמנט, ועוררה הפגנות של מאות אלפי חילונים, שהביאו בסופו של דבר לבחירות החדשות ולהגדלת כוחה של מפלגתו של ארדואן.

ההפתעה הגדולה היתה כמובן, שלמרות התמרדותו של החלק החילוני נגד הכוונה למנות נשיא דתי, זכתה המפלגה ברוב כל כך מרשים.

המשא ומתן עם האיחוד האירופי משחק היטב לידי של ארדואן במאבקו נגד המעמד המיוחד של הצבא במערכת השלטון הטורקית: האיחוד האירופי איננו מוכן לקבל את מעמדו המיוחד של הצבא כשומר החוקה (מעמד מיוחד זה נוסח מחדש על ידי ועדה שמונתה ב-1982, לאחר שב-1980 הצבא נטל את השלטון לידי עקב השחיתות שפשתה בממשל האזרחי של המדינה, בגלל האנרכיה, הטרור והמצב הכלכלי הירוד) וכבעל זכות להתערב צבאית ולסלק את הממשלה הנבחרת, אם לדעתו הופרה החוקה החילונית, שכן הדבר נוגד לטענת האיחוד את יסודות הדמוקרטיה. כמו כן הצליח ארדואן (ב-2008) לעבור את משוכת בית המשפט העליון, שדן בתלונה שהוגשה נגד מפלגתו. בהתאם לתביעה נוגדת פעילותה של המפלגה האסלאמית את החוקה הטורקית. בית המשפט לא קיבל את התביעה, ובכך הוסרה חרב מתהפכת מעל לראשה של המפלגה. עתה יכול היה ארדואן להפנות את מרצו לפעילות אזרחית.

אחת היוזמות שקידם ארדואן היא משאל-עם לשינוי החוקה, כדי לבער ממנה את עקרון החילוניות, לבטל את מעמדו המיוחד של הצבא ולנטרל את סמכותו של בית המשפט להוציא מפלגות (כולל מפלגתו שלו) אל מחוץ לחוק.

תוצאה ישירה של נסיגה מהחילוניות הטורקית באה לידי ביטוי באישור חוזר לנשים לעטוף את ראשן במטפחת גם בבואן למשרדי הממשלה ולמוסדות החינוך. מעשה זה היה אסור עד אז על פי החוקה. אשתו של ראש הממשלה עוטפת את ראשה במטפחת בצורה הפגנתית.

הדרישה של האיחוד האירופי להכפיף את הצבא למרותה של הממשלה הנבחרת, חיזקה את שליטתה של הממשלה האסלאמית במדינה ובביצור מעמדה הבלתי-תלוי בצבא. יתרה מזו: הממשלה העזה לראשונה להתמודד עם הגורמים הלא-מרוצים בשורות הצבא.

כמו כן חלה תפנית מרחיקת לכת בתחילת אוקטובר 2009: טורקיה חתמה על הסכם שלום עם ארמניה השכנה, והגבול בין שתי המדינות נפתח. במשחק כדורגל שנערך (14 בנובמבר 2009) בין הנבחרות של שתי המדינות, במסגרת המשחקים המוקדמים על גביע העולם, נכחו הנשיאים של שתי המדינות ואף לחצו ידיים. בכך שמטה טורקיה באחת את השטיח מתחת רגליהם של כל אלה שלחצו עד אז לגנות אותה בגין הטבח בארמנים.

אולם עדיין עומד ההסכם בפני אֶשְׁרוֹר של שני בתי המחוקקים, עובדה המוטלת בספק, לנוכח דרישת ארמניה כי טורקיה תכיר באחריותה לרצח-העם הארמני (1.5 מיליון נפש) ב-1915. דרישה זו קיבלה חיזוק בתחילת מארס 2010,

כשוועדה של בית הנבחרים האמריקני החליטה להכיר באירועי 1915 כמעשה של השמדת-עם (ג'נוסייד). הממשלה הטורקית החזירה מיד את שגרירה מוויינגטון, ובמקביל גם שוודיה הכירה באותם אירועים כפשע של השמדת-עם, ושגריר טורקיה במדינה זו הוחזר אף הוא ללא שהיות לארצו.

במקביל הביעה גם שכנתה המוסלמית של טורקיה ובעלת בריתה, אזרבייג'ן (שדרכה עוברים צינורות נפט חשובים לטורקיה, לים התיכון ולאיירופה), התנגדות לשיפור היחסים של טורקיה עם ארמניה כל עוד לא נפתרה בעיית אזור 'נגורנו-קרנבך'. זוהי מובלעת בתוך מדינת אזרבייג'ן, המיושבת ברובה על ידי הארמנים. אלה כבשו את המובלעת ב-1993, ועד כה הדפו כל יוזמה צבאית או מדינית להחזיר את המובלעת לשלטון אזרבייג'ני. טורקיה חייבת להתחשב בדעתה של שכנתה המוסלמית, שכן בשטחה של זו עוברים כאמור צינורות חיוניים של נפט וגז.

ארדואן גיבש ב-2009 תוכנית להענקת זכויות תרבותיות נדיבות לחבל הכורדי, עובדה המגבירה את כוחו ואת מעמדו אם אמנם בעקבות הרפורמה הזאת תניח המחתרת הכורדית את נשקה. הרפורמה המוצעת, שנקראת "היוזמה הכורדית", אמורה לחולל שינוי מרחיק לכת בהגדרת לאומיותה של טורקיה: "להיות אומה אחת אין פירושו שכולם צריכים להיות בעלי אותה זהות אתנית!" קובעת חוברת הסברה מטעם מפלגת השלטון האסלאמית.

ב-2010 היתה אמורה היוזמה להיות מוצגת בפני הפרלמנט הטורקי, במטרה להבטיח שוויון זכויות לכורדים גם אם הם בני גזע שונה. במסגרת זאת:

- ♦ ל-15 אלף יישובים וכפרים כורדיים, ששמן הוסב לשמות טורקיים בתקופתו של מוסטפא כאמל אתא-טורק, יוחזרו שמותיהם המקוריים.
- ♦ תינתן חנינה לפעילי מפלגת הפועלים הכורדית (ה-PKK) המתגוררים בצפון עיראק ורוצים לשוב לטורקיה.
- ♦ תוסר ההגבלה על שידורי הרדיו והטלוויזיה בשפה הכורדית.
- ♦ יותר להשתמש בשפה הכורדית בתעמולת הבחירות.
- ♦ הקוראן יתורגם לכורדית.
- ♦ יוקל עונשם של אסירים פוליטיים כורדים.
- ♦ תמיכה פומבית בכורדים לא תהיה עוד עילה להעמדה למשפט.

(מכלל הרפורמות המנויות לעיל, ניתן לעמוד על מלוא הקיפוח והאפליה השוררים בטורקיה בכל הנוגע למיעוט הכורדי).

גם הצבא הטורקי נתן את הסכמתו לשינוי הזה והוא עונה על דרישותיו של האיחוד האירופי להעמיק את הדמוקרטיזציה במדינה, כתנאי להצטרפותה של

טורקיה לאיחוד. כאמור מהלכים חדשים אלה מגבירים את עוצמתו של ראש הממשלה לעומת הצבא, מהלך שלא היה כמותו מאז מותו של אתא-טורק. אולם ראש הממשלה לא הסתפק בהישגים שהשיג, בעיקר בצמצום כוחו של הצבא, אלא הכין (20 במאוס 2010) שורה של הצעות לשינוי החוקה. מטרת השינויים היתה להגביל במידה קריטית את יכולתם של הצבא לשמור על חילוניות המדינה ושל בית המשפט העליון להוציא מפלגות אל מחוץ לחוק (חשש שממנו פחד ראש הממשלה לגבי מפלגתו האסלאמית). על פי ההצעה היתה אמורה הממשלה לקבל סמכות למנוע סגירה של מפלגות פוליטיות ולהעמיד לדין קציני צבא.

משאל-העם

ואמנם ב-12 בספטמבר 2010 נערך משאל-עם בטורקיה על תיקונים בחוקה, שאותם הציע ראש הממשלה ארדואן. המשאל זכה בתמיכה של 58% לעומת 42% מתנגדים. זהו הישג גדול לראש הממשלה ולמפלגתו, והוא מבטיח במידה רבה את סיכוייו להרכיב ממשלה המבוססת על מפלגתו בלבד, בבחירות שאמורות להיערך ביולי 2011.

השינויים המרכזיים בחוקה (נוסף על תיקונים רבים הנוגעים לצדדים הסוציאליים של החברה הטורקית, כגון שמירה על זכויות עובדים, הגנה על נשים, ילדים ונכים) נוגעים לבעיות השנויות במחלוקת רחבה בחברה הטורקית:

- ♦ אושר הסעיף המעניק הרחבה גדולה של סמכויות הממשלה. הדבר יאפשר לה להיות מעורבת יותר במערכת המשפט והצבא – שהם מעוזי החילוניות הטורקית.

- ♦ הרכב בית המשפט לחוקה יוגדל מ-11 ל-17 שופטים שחלקם ייבחרו על ידי הפרלמנט, ובכך יתאפשר לראשונה למערכת הפוליטית להשפיע על אופיו של בית המשפט – על ידי מינוי שופטים מטעם.

- ♦ משנת 1980 (השנה שבה התערב הצבא והפיל את הממשלה האזרחית) מוענקת לקצינים שחוללו את המהפכה חסינות מפני העמדה למשפט. אף על פי שחלק מהקצינים הללו חשודים בעינויים של אלפי בני אדם. החסינות הזאת הוסרה, וניתן יהיה להעמידם למשפט בפני בתי משפט אזרחיים.

בכך עורער במידה רבה מעמדו של הצבא כמופקד על שמירת החוקה החילונית של טורקיה, מעמד שהוענק לו על ידי מעצב החוקה הטורקית – אתא-טורק – ב-1923. התיקונים הללו יזכו בתמיכה גדולה באיחוד האירופי, הרואה בצמצום

מעמדו של הצבא כורח דמוקרטי ראשוני. חשוב לזכור כי המשאל נערך אחרי שנים של פריחה כלכלית בהנהגתו של ארדואן, פריחה שהגיעה גם אל השכבות העניות יותר של החברה הטורקית.

בסך הכול הכיל משאל-העם 26 שיוניים בחוקה. נוסף לאלה שהוזכרו יש לציין את הסעיף המעניק לעובדי ציבור הרשאה לחתום על חוזים קיבוציים, להתאגד ולשבות. ארדואן מציג את הישגי מפלגתו לא ככניעה לדת נוסח איראן, אלא כניצחונה של מפלגה דמוקרטית, כדוגמת המפלגות הנוצריות-דמוקרטיות באירופה. יש מקום לקבל גרסה זו לאור רצונה של טורקיה להתקבל לאיחוד האירופי. עתה לא נותר אלא לחכות ולראות אם גם צעדי הפיוס שלו כלפי המיעוט הכורדי יביאו להענקת אוטונומיה משמעותית לעם הגדול ביותר בעולם שאין לו טריטוריה משלו.

קבלת ההחלטה בבית הנבחרים האמריקני בנושא "השואה הארמנית" חיזקה את דרישתה של ממשלת ארמניה, שטורקיה תכיר באחריותה לשואה. ארדואן איים (20 במארכ 2010), כי אם ארמניה לא תיסוג מדרישתה זו, הוא יגרש מתחומי טורקיה 100 אלף ארמנים השוהים בה ללא אישור.

להחלטה האמריקנית יש גם קשר יהודי-ישראלי: במהלך כל השנים שבהן הועלו בבתי המחוקקים האמריקניים הצעות להכיר בשואה הארמנית, התייצב הלובי היהודי איפא"ק לצדה של ממשלת ארה"ב, שמצדה התנגדה לכך כדי לשמור על יחסים תקינים עם אנקרה (במקביל ליחסים ההדוקים בין ישראל לטורקיה). אולם הפעם הלובי הישראלי לא התערב, ולכן לדעת הטורקים התקבלה ההחלטה נגדם.

עם ניצחונה של מפלגתו של ארדואן ב-2007, התעוררו חששות בישראל לגבי האפשרות של הצטננות היחסים עם ישראל. בעיקר התגבר החשש בעקבות ביקורו של מנהיג החמאס חאלד משעל בטורקיה, בפברואר 2006, ובעקבות התבטאויות של התקשורת הטורקית בגנות הקשרים ההדוקים עם ישראל, הממשיכה את הכיבוש של רצועת עזה והגדה המערבית.

אולם דבר זה קרה עד כה רק באופן חלקי, למרות התבטאויות של ארדואן ושר החוץ שלו בצורך להחיש את פתרון הבעיה הפלסטינית (כמפורט להלן).

טורקיה, בעיקר נוכח השפעתה ההולכת וגוברת של איראן באזור, שואפת להפוך לגורם-מתווך במזרח התיכון – כמשקל-נגד – וגורם-מתווך בסכסוך עם הפלסטינים. בעקבות שיפור יחסיה עם סוריה (לאחר גירושו של מנהיג הכורדים מארצה) היא פעלה להרפות את היחסים המתוחים בין ישראל לסוריה ולמנוע פריצת מלחמה בין השתיים. ואילו הקשרים הכלכליים (ובעיקר אלה הצבאיים) עם ישראל התגברו והלכו.

טורקיה החלה ב-2006 לתווך בין ישראל לסוריה, במשא ומתן עקיף, במטרה למצוא את הפתרון שיאפשר חתימה על הסכם שלום בין שתי המדינות. המשא ומתן הופסק לאחר פרוץ מבצע "עופרת יצוקה" נגד החמאס ברצועת עזה, בסוף דצמבר 2008. ראש הממשלה הטורקי נעלב אישית מכך שראש הממשלה אהוד אולמרט לא הביא אותו בסוד ההחלטה לפתיחת הפעולה הישראלית נגד משגרי הטילים מאזור רצועת עזה. הוא ראה בכך מעשה של כפיות טובה מצד ישראל ולכן ביטל את המשך המגעים עם סוריה ויצא חוצץ נגד ישראל, כמי שהכזיבה את אמונו.

מערכת היחסים המשיכה להתערער לאחר פרוץ דין ודברים בין רג'ב טאיפ ארדואן לבין נשיא המדינה שמעון פרס, במסגרת פורום דיון משותף על המזרח התיכון, שהתקיים בדאבוס שבשווייץ. ארדואן האשים את ישראל ברצח ילדים ועזב בהפגנות את המקום. מאוחר יותר דרש להוציא את ישראל מהאום. העיתונות הטורקית שיבחה את צעדיו של ראש הממשלה, והמונים קיבלו את פניו כשחזר מדאבוס. מכאן ואילך החלה הידרדרות ביחסים:

- ♦ טורקיה ביטלה את קניית הלוויינים תוצרת ישראל והעבירה את ההזמנה לאיטליה ולצרפת. הסיבה שניתנה לכך היתה: ישראל דרשה מהטורקים להתחייב שהלוויינים שהיא תמכור למדינתם לא יצלמו את ישראל בעת שיחלפו בשמיה.
- ♦ טורקיה ביטלה את השתתפותה של ישראל (אוקטובר 2009) בתרגיל הצבאי המשותף בין שתי המדינות, בהשתתפות מטוסי נאט"ו וחילות האוויר של איטליה וארה"ב.
- ♦ בוטל ביקורו של שר החוץ הטורקי בישראל, לאחר שסירב להתחייב שלא לבקר בעזה.
- ♦ טורקיה הודיעה שהיא תדרוש דיון בדו"ח גולדסטון באו"ם.
- ♦ טורקיה החלה במסע התקרבות מהיר אל איראן, וחתמה עמה על הסכמי סחר ב-10 מיליארד דולר, תוך החלטה משותפת להגדיל את היקף הסחר ל-30 מיליארד דולר. כמו כן חתמה טורקיה על הסכם עם איראן להנחת צינור גז חדש שיעביר גז מדרום איראן לאירופה דרך טורקיה.

נראה כי ארדואן הצליח לכפות את דעתו על צמרת הצבא ולהביא להתקררות היחסים האסטרטגיים והביטחוניים עם ישראל. עמידתו נגד הצבא נתמכה כאמור על ידי האיחוד האירופי, שדרש את הכפפת הצבא לממשלה הנבחרת ללא שום מעמד מיוחד. בכך ניתן להסביר באופן חלקי את אי-התערבותו של הצבא עד כה בתופעת ההתגברות של האסלאמיזציה של החיים בטורקיה (כגון התרת השימוש בכיסוי השיער על ידי נשים בבואן למשרדי הממשלה ולמוסדות החינוך במדינה).

אף על פי כן נמשכת המתיחות בין ממשלתו של ארדואן לבין צמרת הצבא: (1) בינואר 2007 נעצרה קבוצה גדולה של קצינים בכירים בדימוס, יחד עם אינטלקטואלים ואנשי ציבור, בחשד שתכננו הפיכה צבאית שתוריד את ממשלתו של ארדואן מהשלטון. אישים אלה חשודים בהשתייכות לארגון הקיצוני "ארגנקון".

(2) אנשי ארגון "ארגנקון" מתנגדים לממשלה בגלל אופייה הדתי ומאמציה להתקבל לאיחוד האירופי. הם סבורים כי הממשלה מתרפסת בפני אירופה ומשנה חוקים הדרושים לדעתם למלחמה בטרור הכורדי (כמו ביטול עונש המוות).

(3) ב-19 בדצמבר 2009 נעצרו שני קצינים בכירים (אלוף-משנה ורב-סרן) באשמה שהם תכננו התנקשות בחייו של יו"ר הפרלמנט לשעבר ארינץ'.

(4) ב-22 בפברואר 2010 עצרה משטרת טורקיה כ-50 קציני צבא בכירים (כולל סגן הרמטכ"ל לשעבר) באשמה שתכננו לפוצץ מסגדים ולגרום להפיכה צבאית שתדיח את הממשלה. לפי התוכנית, שזכתה לכינוי "מבצע מקבת", עמדו הקצינים להתגרות ביוון כדי שזו תפיל מטוס טורקי, דבר שימש עילה להפיכה צבאית. פיצוץ המסגדים היה אמור לעורר תוהו ובוהו במדינה שיצדיק את התערבות הצבא.

(5) בתחילת מארס 2010 פורסמו תמונות מפגישת פיוס שערך ראש הממשלה ארדואן עם מפקד הצבא. תוכן השיחות ותוצאותיהן לא פורסמו.

במקביל נחלו מאמציו של ראש הממשלה ליצירת התנאים שיאפשרו לטורקיה להצטרף לאיחוד האירופי, מכה קשה, כאשר בית המשפט העליון של טורקיה קבע (דצמבר 2009) שיש להוציא אל מחוץ לחוק את המפלגה הכורדית האופוזיציונית, "מפלגת החברה הדמוקרטית", שלה 21 מושבים (מתוך 550) בפרלמנט הטורקי. בית המשפט האשים את המפלגה בקשרים עם המחתרת הכורדית והשעה את יו"ר המפלגה, אחמט טורק, ועוד חבר פרלמנט מהסיעה – אייסל טוגלוק, מפעילות פוליטית למשך חמש שנים. יש להניח כי האיחוד האירופי וארה"ב יראו בצעד כזה פגיעה חמורה בדמוקרטיה, שכן אחד התנאים לצירוף טורקיה לאיחוד הוא נורמליזציה ביחסים עם הכורדים. מאז 1925 פסל בית המשפט הטורקי העליון כ-10 מפלגות, מהן ארבע כורדיות.

כדי להבין את המהפך שחל בטורקיה יש לציין את העובדה, כי התרמית שהוצגה במשך כל השנים, שהיא מדינה חילונית, שיקפה למעשה את הנעשה בקרב כ-20% בלבד מתושבי המדינה (רובם ככולם תושבי הערים), ואילו הרוב הגדול הוא מוסלמי מאמין המתגורר בעיקר בכפרים ובעיירות השדה.

יחד עם זאת אין לראות בטורקיה מדינה הפונה עורף למערב, לארה"ב ולנאט"ו. האינטרס הישיר של טורקיה הוא בכל זאת להצטרף לאיחוד האירופי. אולם לנוכח הצמיחה הכלכלית הגדולה והרגשת העוצמה החדשה, חותרת טורקיה להפוך למעצמה אזורית שיש לה מדיניות משלה וזאת בניגוד למעמדה הקודם כגרורה אמריקנית.

כמו כן אין לשכוח כי הקשרים ההדוקים מחדש עם סוריה, עיראק ואיראן נועדו גם לנטרל במשותף את סכנת הטרור הכורדית.

יש הרואים בהתנהגות הבוטה של ראש ממשלת טורקיה כלפי ישראל, וכן הקולות האנטי-ישראליים הנשמעים במדינה (כולל ההפגנות האלימות, תעמולת הזוועה בטלוויזיה, האיום לפגוע בשחקני כדורסל ישראלים שהגיעו למשחק בינואר 2009, או זריקת ביצים על שגריר ישראל בנובמבר 2009) – כמעין "חזרה בתשובה" של טורקיה המוסלמית, על שלא התערבה עד כה בסכסוך הישראלי-פלסטיני או במלחמת לבנון השנייה.

בהקשר זה מן הראוי לעשות היכרות קרובה יותר עם הנעשה מאחורי הקלעים של מפלגת השלטון האסלאמית.

מאחורי גבו של ארדואן עומדת אישיות חשובה, שהיא הגורו של ראש הממשלה: אחמד דאוד אוגלו. כמו באיראן גם אוגלו הוא מוסלמי קיצוני בתחום החברתי, אך פתוח ומעשי כלפי קשרי החוץ של המדינה, כולל הקשרים עם ישראל. במשך עשרות שנים, מאז תום מלחמת העולם הראשונה, ראתה טורקיה בהצטרפות של ערבים לצדה של בריטניה במלחמת העולם – כולל הפעילות הצבאית בהשראתו של "לורנס איש ערב" ושל משפחת המלוכה ההאשמית – תקיעת סכין באחדות המוסלמית. והיא נהגה להגיש כתף קרה לשכנותיה הערביות. מבצע "עופרת יצוקה" זימן כאמור את העילה המתאימה לשיקום היחסים.

לרוע המזל החליט האלוף אבי מזרחי (14 בפברואר 2009) להתבטא בפומבי בנושא הטורקי, במהלך הרצאתו בפני תלמידי המכללה לביטחון לאומי: הוא שבר טאבו שישראל דגלה בו והזכיר לטורקים את השואה הארמנית, את כיבוש חלק מקפריסין ואת ההפצצות על מאות כפרים כורדיים בדרום-מזרח טורקיה. הדברים עוררו זעם רב בטורקיה ובעיקר בקרב המפלגה האסלאמית:

ראש ממשלת טורקיה הפך לאחד המבקרים הקולניים ביותר של ישראל ואף הכריז כאמור, ביום 17 בינואר 2009, שיש לגרש את ישראל מהאז"ם כיוון שהיא מסרבת למלא אחר החלטת מועצת הביטחון מס' 1860, הקוראת להפסקת אש מיידית בעזה. כמו כן ישראל לא קיימה לטענתו למעלה מ-100 החלטות של

מועצת הביטחון ואף השתמשה בנשק להשמדה המונית (פצצות זרחן) במהלך מבצע "עופרת יצוקה". "על ישראל להשתלב מיד בתהליך השלום ולא – היא תהיה מבודדת בעולם," אמר ארדואן בסוף ינואר 2010.

ב-2006 החלה כאמור התקרבות בין טורקיה לסוריה: אשרות הכניסה לשתי הארצות בוטלו הדדית, נערך תמרון צבאי משותף, ויחסי המסחר בין שתי המדינות הודקו באופן ברור. תמרון צבאי נוסף וגדול ממדים נערך בין הצבאות של שתי המדינות בימים 28–30 באפריל 2010.

ההתרחקות הטורקית מישראל החלה כבר ב-2002. בשנה זו הפסיק חיל האוויר הישראלי לפרוס טייסות מבצעיות על אדמת טורקיה, להתאמן בשמיה ולנחות בשדה התעופה הגדול אינג'רליק. במקום זאת החלו מטוסי חיל האוויר להתאמן במדינות אירופה ובמתקני האימונים המתקדמים בארה"ב. נותרו רק הטיסות המשותפות עם הטורקים, האמריקנים ומדינות נאט"ו, לשם בניית קואליציות אוויריות ופיתוח שפה משותפת נגד אויבים אפשריים בעתיד. גם על שיתוף הפעולה הזה החלו הטורקים לתהות ואף לשים לו רגל, והשתדלו למנוע השתתפות של ישראל.

אולם לישראל חשוב ביותר להמשיך את היחסים הטובים עד כמה שאפשר. כך למשל, כשהתגלה כי מסלול התעופה של המטוסים הישראליים שהפציצו את הכור האטומי הנבנה של הסורים, עבר על אדמת טורקיה (מכלי הדלק הנתיקים של המטוסים נמצאו על אדמתה) – חשוב היה שהמעשה לא יהפוך לתקרית דיפלומטית.

במסגרת ניסיונות הריכוך בגישה השלילית של ממשלת טורקיה לישראל, ביקר (13 בנובמבר 2007) באנקרה נשיא המדינה, שמעון פרס, ונאם בעברית בפני מליאת הפרלמנט הטורקי (אולם המסגרת הידידותית שהתגבשה אז נמוגה כליל, מטבע הדברים, לאחר מבצע "עופרת יצוקה" והתקרית בדאבוס בין ארדואן ושמעון פרס).

עוד לפני מבצע "עופרת יצוקה" ביקר בטורקיה (נובמבר 2009) שר התעשייה, המסחר והתעסוקה, בנימין בן-אליעזר, בראש משלחת כלכלית גדולה לקיום שיחות בוועדה הכלכלית המשותפת לטורקיה ולישראל. בתום השיחות הודיעו הנציגים הטורקים (שר ההגנה ושדי גונול, ושר החוץ פרופ' אחמט דאוד אוגלו) כדלהלן:

- ♦ טורקיה מעוניינת בשיתוף פעולה בין התעשיות הצבאיות של שתי המדינות גם במדינות שלישיות.
- ♦ טורקיה מעוניינת לחתום על הסכם תחבורה בין שתי המדינות ולהגביר את שיתוף הפעולה בין נמלי הים של שתי המדינות.

- ♦ טורקיה מעוניינת בשיתוף פעולה מצד ישראל להגברת שילובן של חברות תשתית טורקיות במשק הישראלי.
- ♦ טורקיה מעוניינת לקדם את אזורי התעשייה המשותפים לישראל ולפלסטינים, כמו בתרקומיא ובארז, ולשלב בהן חברות טורקיות.
- ♦ תחנת הכוח הפרטית הראשונה שתיבנה בישראל תתבסס על שותפות ישראלית-טורקית.
- ♦ שר החוץ הטורקי הוסיף כי המשבר ביחסי טורקיה-ישראל הסתיים בעקבות הביקור.
- ♦ נשיא המדינה שמעון פרס נפגש, ב-19 בדצמבר 2009, עם הנשיא הטורקי עבדאללה גול בקופנהגן, במסגרת ועידת האקלים העולמית. המטרה היתה לשקם את היחסים בין שתי המדינות ובין שני האזורים, שנפגעו קשות בעת הפגישה בדאבוס בין שמעון פרס וראש ממשלת טורקיה ארדואן, בתום מבצע "עופרת יצוקה". מלשכתו של הנשיא פרס נמסר, כי הנשיא הטורקי נענה להזמנה לבקר בישראל.
- ♦ מאמץ לשיקום היחסים נעשה בעת ביקור שר הביטחון אהוד ברק בטורקיה, בינואר 2010. השר קיבל הזמנה רשמית לביקור משר ההגנה הטורקי ושדי גונול. בכירי המערכת הביטחונית הטורקית הבטיחו לעמיתיהם הישראלים כי האינטרס האסטרטגי ההדדי בין ישראל לטורקיה חשוב יותר מכל ההתנצחויות הפוליטיות, וכי אינטרסים אלה לא ייפגעו.
- ♦ ב-20 בינואר 2010, ביקרה משלחת ישראלית בראשותו של מנכ"ל משרד החוץ, יוסי גל, בטורקיה ונפגשה עם מזכ"ל המועצה לביטחון לאומי, יו"ר ועדת החוץ של הפרלמנט ועם השר לענייני האיחוד האירופי המקורב לראש הממשלה. בפגישות השתתף גם השגריר הטורקי בישראל, שעבר את אירוע ההשפלה של סגן שר החוץ הישראלי.
- ♦ מאמץ נוסף לשיקום היחסים נעשה במסגרת הזמנתו של הרמטכ"ל הישראלי גבי אשכנזי להיות אורח כבוד בכינוס הרמטכ"לים של נאט"ו באנקרה במחצית חודש מארס 2010. במהלך הביקור (שבו התקבל אשכנזי במסדר צבאי בשרה התעופה) נפגש הרמטכ"ל לשיחות ארוכות עם הרמטכ"ל הטורקי, אילקר באשבוג', ועם שר הביטחון הטורקי ושדי גונול. בפגישות נדונו האפשרויות להידוק היחסים בין שני הצבאות, תרגילים משותפים (לאחר שהתרגיל האווירי הבין-לאומי שבו אמור היה להשתתף חיל האוויר הישראלי, בסתיו 2009, בוטל על ידי הטורקים) וכן סוגיות אסטרטגיות הנוגעות לאיראן, לסוריה ולעיראק.

- ♦ בלחץ ארה"ב ונאט"ו חל ריכוך בעמדתה של טורקיה והיא ערכה עם ישראל תרגיל אווירי (אפריל 2010) בתחום הצלה אווירית של טייסים.
- ♦ אמנם אין פרסומים מפורטים על היקף העסקאות הצבאיות שנחתמו ובוצעו בין שתי המדינות, אך לעתים זוכה הפעילות הזאת לחשיפה. בטקס שנערך בטורקיה ב-7 באפריל 2010, נמסר לטורקים הטנק האחרון של הצבא הטורקי שהושבח על ידי התעשייה הצבאית הישראלית. פרויקט השבחת הטנקים נחתם ב-2002 בהיקף של 687.5 מיליון דולר, ובמסגרתו השביחה התעשייה הצבאית 170 טנקים (M60 – מתוצרת אמריקנית) והעבירה ידע לייצור של חלקים ממערכות הטנק, לתעשייה הצבאית הטורקית.
- ♦ בעשור האחרון השביחה ישראל 56 מטוסי פנטום טורקיים ב-1.1 מיליארד דולר; סיפקה מערכות צילום ומודיעין למטוסי F-16 בהיקף של 141 מיליון דולר; ומכרה לה מל"טים בסכום של 190 מיליון דולר. כמו כן מכרה ישראל לטורקיה מערכות של הטיל "פופאיי" (קרקע-אוויר) בהיקף של 150 מיליון דולר, טילי שיוט מסוג "דלילה" שטווחם 400 ק"מ, טילי "חץ" (באישור ממשלת ארה"ב). אולם מאז סיומו של מבצע "עופרת יצוקה" לא התקבלו מטורקיה הזמנות רכש נוספות בתחום הצבאי.

נוסף על הקשר הצבאי ועל הגידול המתמיד בהיקף הסחר בין שתי המדינות, נעשו גם מאמצים להפעלת מפעלים כלכליים משותפים, כמו ניהול המשא ומתן עם טורקיה לקניית מים על ידי ישראל. אך הנושא לא הבשיל לאחר שהתברר כי עלות ההובלה של המים היתה בלתי-כלכלית. מאז חודש המשא ומתן לייבוא המים, כשהטורקים הציעו את המים במחיר השווה למחיר המים המותפלים בישראל. מדובר ב-30 מיליון מ"ק (קצת פחות מתנובת מתקן ההתפלה הקטן של ישראל בפלמחים), הניתנים מבחינה טכנית והנדסית להעברה. חוגים מדיניים שונים הזהירו מפני תלות פוליטית של ישראל בטורקיה, בעקבות רכישת המים ממנה, ולמרות זאת חודשו (בתחילת שנת 2010) השיחות בנושא.

ב-2006 הוחל בתכנון טורקי-ישראלי משותף של פרויקט "מסדרון התשתיות הימי". במסגרת המסדרון יונחו על קרקע הים, לאורך חופו המזרחי של הים התיכון, צינורות נפט, גז, חשמל, מים וסיבים אופטיים, שיצאו מחופה של העיר ג'יהאן (דרום-מזרח טורקיה) ויגיעו עד חיפה. מסדרון כזה יאפשר לישראל לקנות עודפי חשמל, מים, גז ונפט מטורקיה או מצינורות נפט שיגיעו עד חופה הדרומי. בסוף שנת 2008 הגיע היקף העסקים המשותפים בין יזמים ישראלים וטורקים

(Joint Ventures), בתחום האזרחי (ללא עסקים בתחום הצבאי) להיקף של כ-8 מיליארד דולר.

ב-2008 החל המשבר הכלכלי העולמי לתת אותותיו גם בטורקיה, אולם היא הצליחה להתגבר עליו ביתר קלות ממדינות אירופה. תעשיית התיירות הטורקית נזעקה לנוכח האפשרות של החרמתה על ידי מאות אלפי הנופשים הישראלים, שכן לאור המשבר החלו להישמע קולות בישראל להחרים את טורקיה, מחשש מפני העוינות של התקשורת ושל הפגנות ההמונים נגד ישראל. אולם טורקיה הצליחה לפצות את עצמה על ידי עידוד תיירות מארצות אירופה. בשנת 2010 נהנתה טורקיה מפריחה כלכלית.

כאמור, במאי 2010 ביקרו באיראן נשיא ברזיל אינסיו "לולה" דה-סילבה וראש ממשלת טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן בטהרן, במטרה למצוא נוסחת פשרה בנושא ההעשרה של האורניום שמבצעת איראן. האיראנים הסכימו להצעת השניים להעביר את האורניום האיראני להעשרה בטורקיה (ולא ברוסיה כפי שהציעו המעצמות).

ארה"ב לא קיבלה את ההצעה, ובמקביל היא העבירה (יוני 2010) במועצת הביטחון את ההחלטה בדבר העיצומים החדשים על איראן (פירוט מלא של ניסיון הפשרה הברזילאי-טורקי נמצא בסקירה על איראן).

תקרית המשט לעזה

ב-31 במאי 2010 אירע אירוע חמור ביחסיה של ישראל עם טורקיה ובמעמדה הבין-לאומי: משט של שש ספינות בין-לאומיות שאורגן כדי לפרוץ את המצור על עזה, נתקל בהתנגדות חיל הים הישראלי. כל האוניות, פרט לאונייה הטורקית "מרמרה" (Mavi Marmara), גילו התנגדות פסיבית בלבד לחיילי השייטת שעלו על סיפונייהן, וכוונו לנמל אשדוד לשם בדיקת המטענים שהיו בבטן. בדיקת המטענים נועדה להבטיח שלא יוברחו לעזה חומרים בעלי פוטנציאל ביטחוני, כולל מלט העשוי לשמש לבניית מתקנים צבאיים ומחפורות, להצבת כני טילים ומרגמות.

הסתבר לאחר מעשה, כי על האונייה "מרמרה" התרכזו כמה עשרות בריונים הקשורים לארגון הטרוריסטי IHH – International Humanitaire Hilfsorganization. אלה עלו על סיפון האונייה שבה הצטופפו כ-600 אנשים, לאחר שעזבה כבר את נמל היציאה, שכן כל העולים על האונייה נבדקו תחילה על ידי מגלי מתכות. אותם בריונים הביאו עמם לאונייה כלי נשק קרים: סכינים, מוטות ברזל, גרזנים וכדומה. תהליך ההשתלטות על האונייה התחיל בהצנחת לוחמים ממסוקים באמצעות

חבלים, לסיפון העליון, כדי להשתלט משם על גשר הפיקוד. הלוחמים הישראלים היו מצוידים ברובי צבע וגז מדמיע ובשוקרים חשמליים, כמקובל בפיזור הפגנות לא אלימות. אולם על הגשר חיכו להם כ-30 בריונים שתקפו אותם בסכינים ובגרזנים, הפילו אחד מהם מהסיפון (מגובה 10 מטרים – מעוצמת הנפילה איבד החייל את הכרתו) ולקחו בשבי 3 לוחמים פצועים, לאחר שלקחו את נשקם והורידו אותם למעמקי הספינה (כקלף מיקוח עתידי). את החבל שהשתלטל מהמסוק הם קשרו לאנטנה כדי להפילו. הטייס נאלץ לחתוך את החבל כדי להימנע מהתרסקות. הבריונים חטפו את נשקם של החיילים וירו מהם לעברם. כמה חיילים נאלצו לקפוץ למים כדי להינצל מההמון התוקפני. לאור ההתפתחות הבלתי-צפויה, נתן מפקד השייטת אישור ללוחמים להשתמש בנשקם האישי (אקדחים) ובכך להציל את עצמם. בשלב זה עלו כוחות נוספים, פרצו לספינה מהירכתיים והשתלטו עליה. ארבעת החיילים (זה שהופל והשלושה שנלקחו כשבויים) שוחררו. בפעולה נפצעו שבעה לוחמים, נהרגו תשעה מנוסעי הספינה ו-20 נפצעו (בעיקר מיריות הלוחמים ברגלי התוקפים). גם ספינה זו הופנתה לאשדוד.

הלקחים המעשיים

- ♦ לאחר מעשה מסתבר, כי לא היה בידי שירותי המודיעין של צה"ל מידע על הנשק הקר שהוכן בספינה וגם לא על נחישותם של הבריונים שהועלו אליה על מנת להתנגד בכוח לחיילים שיבואו להשתלט על המצב. בכל מקרה, גם אם היה מידע כזה הוא לא הועבר במועד למבצעי הפעולה.
- ♦ צה"ל לא הצליח לשבש את השידורים הרבים ששודרו מהאונייה לכל קצווי תבל בזמן אמת. כתוצאה מכך הושארה כל הזירה ההסברתית לאנשי הספינה ואילו התגובה הישראלית החלשה והמקוטעת החלה לעלות לשידור רק כשמונה שעות לאחר סיום האירוע.
- ♦ התנגשות של חיילים עם אזרחים יוצרת באופן טבעי הזדהות עם האזרחים, יהיו מניעיהם אשר יהיו. באופן מיוחד היה צורך מוקדם להתכונן להצגת העימות (שבו השתתפו אישים ממדינות אירופה ובהם גם חברי פרלמנטים) מנקודת המבט הישראלית כדלקמן:
 - להציג את המצב האמיתי בעזה, שאליה מוזרמות יום יום מאות משאיות המביאות מזון ומצרכים אחרים, לאחר בדיקה ביטחונית. כך שעזה איננה "גוועת ברעב" כפי שהמשתתפים במשט מצאו לנכון להציג.
 - להסביר כי המצור על עזה נועד למנוע מהחמאס להפוך את הרצועה לעמדה קדמית של המאמץ האיראני להשתלט על המזרח התיכון.

■ להצביע על כך כי זאת גם עמדתה של מצרים, שבנתה קיר ברזל בציר פילדלפי כדי למנוע הברחות לעזה ולהביא להתמוטטותו של המשטר החמאסי ברצועה. באותה עת להביע תמיהה על כך שהעולם "מבין" את עמדתה של מצרים המונעת פתיחת הגבול בינה לבין הרצועה, פעולה מתבקשת והגיונית יותר מפתיחת הגבול עם ישראל.

- ♦ יו"ר הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס (אבו-מאזן), שנפגש עם הנשיא אובמה ב-9 ביוני 2010 בבית הלבן, טען אף הוא כי הסרת המצור הימי מעל עזה תחזק את החמאס. ואילו את המצור היבשתי יש להסיר בזהירות ובהדרגות, תוך הוספה מתמדת של מצרכים שאינם משמשים לצרכים צבאיים, וזאת כדי שהדבר לא יהפוך לניצחון החמאס.
- ♦ גם מצרים הבהירה לישראל, לבית הלבן ולאיחוד האירופי כי היא מתנגדת להסרת המצור הימי, אך מוכנה להרשות מעבר לאחר בדיקה של סחורות נוספות דרך מעבר רפיח.
- ♦ לדעת מעצבי המדיניות הישראלית, על ישראל להתריע על המעורבות הטורקית הרשמית בביצוע המשט, ואף להצביע עליה כהתערבות לא מקובלת באינטרסים של מדינה ריבונית אחרת.
- ♦ כמו כן על ישראל להעביר באופן מקיף ומהיר את ההסברים הישראליים הללו למדינות העולם, על ידי מסע אינטנסיבי אצל הממשלות ורעת הקהל בארצות רבות ככל האפשר.

התוצאות

- כל זה לא נעשה, או לא נעשה בצורה מספקת ובמועד, וישראל הועמדה שוב אל עמוד הקלון והמשפט הבין-לאומי:
- ♦ ההפגנות ברחבי העולם, בעיקר ביוזמתם של המיעוטים המוסלמיים הרדיקליים, הציפו את התקשורת העולמית בתמונה אחת גדולה של זעם נגד ישראל, ודרישה להענישה או לפחות להטיל עליה חרם ולגנותה.
 - ♦ גם הממשלות המערביות האוהדות את ישראל לא יכלו להימנע מגינוי הפעולה, מי בקול תרועה ומי בקול ענות חלושה.
 - ♦ בעקבות התקדים של דו"ח גולדסטון התעוררה מיד תביעה להקמת ועדת חקירה בין-לאומית חדשה, להגשת הצעות למועצת הביטחון, לוועדת האו"ם לזכויות האדם ולגופים לא-ממשלתיים רבים הקופצים תמיד על המציאה להשחיר את פניה של ישראל.

- ♦ בכמה מדינות החלו להתארגן (יוני 2010) פעולות של חרם על ישראל: מניעת פריקה של אוניות ישראליות בשוודיה, חרם על סחורות ישראליות וכדומה.
- ♦ טורקיה העמידה עצמה במרכז הפעילות נגד ישראל, בעיקר לנוכח העובדה שהאונייה שהותקפה היתה טורקית. ראש ממשלת טורקיה ארדואן מצא כאן הזדמנות פז להעמיק את האיבה לישראל, לצמצם את המגעים המסחריים והצבאיים עמה ואולי גם לפרק את המוצב המודיעיני הישראלי במזרח טורקיה. מוצב זה אוסף מידע על הנעשה באיראן. כל זאת כחלק מהמאמץ החדש של טורקיה לבנות לעצמה מעמד מוביל במזרח התיכון (לעת עתה בשותפות עם איראן...).
- ♦ המחתרת הכורדית של טורקיה, שקרוב לשנתיים קיימה הפסקת אש עם הממשלה, הודיעה ביוני 2010 על הפסקתה, והחלה בתקיפת מטרות בתוך טורקיה ובגבולה עם עיראק. הצבא הטורקי החזיר אש אולם הפעם הצליחו המורדים לגרום אבידות רבות גם לו. בעקבות החמרת היחסים עם ישראל, האשים ראש הממשלה ארדואן כי "כוחות זרים" מלבים את האש, כשכוונתו לישראל וליועצים הצבאיים הפועלים מטעמה בחבל הכורדי האוטונומי.
- ♦ במקביל לצעדים המעשיים שננקטו מצד טורקיה ביחסיה הרשמיים עם ישראל, הוחל גם, ולא במעט בעידוד הממשלה, בהסתה תקשורתית נגד ישראל. בעיקר אמורים הדברים בסדרות מבוזזות בטלוויזיה הטורקית (למשל בתוכנית farewell, שבה מראים חיילים ישראלים יורים בילדים ובזקנים פלסטינים; וכן בסדרה "האמבוש בעמק הזאבים" שבו מוצג המוסד כארגון המרגל בתוך טורקיה, חוטף תינוקות טורקים ולוקח בשבי את השגריר הטורקי בישראל לאחר התקפה על השגרירות בתל אביב).
- ♦ בסוף פברואר 2010 הגישה ועדת האו"ם לחקר המשט לעזה את ממצאיה, שמאשימים את ישראל בהפרת החוק הבין-לאומי (תקיפת האוניות מחוץ למים הטריטוריאליים) ובביצוע פשעי מלחמה (על כי צה"ל תקף אזרחים לא-חמושים וגרם להרג תשעה מהנוסעים). ועדת האו"ם לזכויות האדם אימצה את הדו"ח בחום.
- ♦ טורקיה מסרבת לקיים מגעים כלשהם עם נציגים ישראלים עד אשר ישראל תתנצל על התקרית ותבטיח פיצויים לנפגעים ולמשפחות ההרוגים. במסגרת זאת דחה נשיא טורקיה, שהשתתף בעצרת האו"ם בניו יורק, את ההצעה להיפגש עם נשיא ישראל שמעון פרס, ששהה גם הוא באותה עת בעצרת.
- ♦ למרות היחסים המתוחים, טורקיה הצביעה (2010) בעד קבלתה של ישראל לארגון המדינות המפותחות ב-OECD.

יחד עם זאת אין להתעלם מההיבטים החיוביים שהיו לעימותים סביב המשט, מבחינתה של ישראל:

- ♦ הקהילייה הבינלאומית והממשל האמריקני העניקו הכרה כמעט מלאה בזכותה העקרונית של מדינת ישראל למנוע אספקת נשק לחמאס בעזה. ההכרה בזכות הזאת פירושה הכרה בזכותה של ישראל לקיים סגר ימי על הרצועה כדי למנוע הברחת נשק לתוכה.
- ♦ הפעולה נגד המשט גררה הצהרה אמריקנית באו"ם, שהיא לא תיתן ידה לפגיעה במעמדה של ישראל ובזכותה הלגיטימית להגן על עצמה כמו גם לחקור את עצמה.
- ♦ הפעולה נגד המשט הבליטה את האינטרס האסטרטגי המשותף בין ישראל לרשות הפלסטינית, שכן שני הצדדים ניצבים במשותף בפני איום חמור מצד חמאס ובני בריתו באזור.
- ♦ הפעולה נגד המשט זכתה גם בתמיכה אילמת של מצרים, שכן גם היא השתתפה במאמץ הישראלי לנתק את הרצועה מהעולם החיצוני כל עוד שולט בה החמאס.
- ♦ המציאות ברצועה והתמיכה הבינ"ל שהיא קיבלה בעקבות המשט מצביעות על הקשיים העתידיים שהיו לישראל במימוש הפירוז של המדינה הפלסטינית לכשתקום.

(עפ"י מאמרו של זכי שלום בגיליון 189 של המכון למחקרי ביטחון לאומי)

הערות סיום עם סגירת הספר בסוף דצמבר 2010

בעקבות השריפה שפרצה בכרמל בתחילת דצמבר 2010, הציעה טורקיה את עזרתה בכיבוי הדליקה ושלחה לארץ שני מטוסי כיבוי. ישראל ראתה במחוות הטורקית הזדמנות לאיחוי הקרע עם ממשלתה, וראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו הודיע על נכונותה של ישראל להתנצל ולשלם פיצויים למשפחות שנפגעו (כפי שדרשה ממשלת טורקיה). ואילו עיתוני טורקיה פרסמו ידיעה ולפיה מעוניין ראש הממשלה ארדואן לנרמל את יחסיו עם ישראל עוד לפני הבחירות בארצו בחודש יוני 2011.

למרבה האירוניה, הצהרתו של ראש הממשלה נתקלה בהתנגדות דווקא מבית: שר החוץ, סגנו, שר הביטחון וכן אנשי השייטת הודיעו על התנגדותם להסכם כזה. בעת כתיבת שורות אלה עדיין לא נודע אם היה המשך מעשי להצהרתו של ראש הממשלה נתניהו.

על משרד החוץ ונציגיו בעולם הוטלה משימה בלתי-אפשרית כמעט – למזער את הנזקים שנגרמו כבר ולהתמודד עם המבחנים המצפים לישראל בעתיד בגין המצב הבין-לאומי החדש שנוצר. ישראל תהיה נתונה בעתיד הקרוב במגננה קשה אל מול דעת הקהל הבין-לאומית.

- ♦ ב-2008 גדל היקף הסחר בין ישראל לטורקיה ל-3.4 מיליארד דולר (לא כולל ייצוא וייבוא ביטחוני): 1.6 מיליארד דולר ייצוא ו-1.8 מיליארד דולר ייבוא. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי לטורקיה ל-1.086 מיליארד דולר והייבוא מטורקיה ל-1.388 מיליארד דולר. בעקבות המשט, התפתחות היחסים הכלכליים (כולל הרכש הצבאי הרב שבוצע עד כה) עומדת בפני משבר וניתן רק לחכות ולראות עד כמה ימצא את ביטויו גם בתחום הכלכלי. לדעת אנשי עסקים טורקים, הקריאות לחרם על ישראל אינן משקפות את דעת המגזר העסקי במדינה.
- ♦ למרות כל המעלות והמורדות ביחסים בין שתי המדינות, ישראל העניקה לטורקיה ידע רב בתחומים חקלאיים וחברתיים כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 45; 1974 – 49; 1975 – 30; 1976 – 56; 1977 – 56; 1987 – 2; 1988 – 9; 1989 – 20; 1990 – 15; 1991 – 15; 1993 – 28; 1994 – 26; 1995 – 39; 1997 – 150; 1998 – 150; 2001 – 40; 2002 – 27; 2003 – 29; 2005 – 26; 2006 – 44; 2007 – 26.

קורסים מקומיים: 1997 – מדע וטכנולוגיה – 24 משת'; 1998 – חקלאות (2); רפואה ובריאות הציבור; מדע וטכנולוגיה – 163 משת'; 2001 – רפואה ובריאות הציבור – 35 משת'; 2002 – חקלאות ובריאות הציבור – 63 משת'; 2004 – חקלאות – 32 משת'; 2005 – חקלאות (2); חינוך – 166 משת'; 2007 – חקלאות – 37 משת'.

מומחים מהארץ: 1973 – 4; 1974 – 3; 1975 – 3; 1976 – 6; 1977 – 10; 1978 – 9; 1997 – 2; 1998 – 11; 2001 – 9; 2002 – 6; 2004 – 1; 2005 – 1.

להלן עיקרי האמנות וההסכמים שנחתמו עם ממשלות טורקיה במהלך השנים (לא כולל הסכמים צבאיים או ביטחוניים):

- ♦ הסכם מסחרי והסכם תשלומים – 1950.
- ♦ הסכמי תיירות – 1961 ו-1993.
- ♦ הסכם דואר – 1960.

- ♦ שיתוף פעולה טכני בתחום התכנון והפיתוח הכפריים – 1964.
- ♦ פרוטוקול סחר ותשלומים – 1969.
- ♦ הסכם למאבק נגד סחר בלתי-חוקי, שימוש לרעה בסמים, נגד טרור ופשעים חמורים אחרים – 1995.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בנושאי דואר ותקשורת – 1996.
- ♦ הסכם בענייני מכס – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מסחרי, תעשייתי, טכני ומדעי – 1997.
- ♦ הסכם אזור סחר חופשי (פרט למוצרים חקלאיים) – 1997.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 1998.
- ♦ הסכם בתחומי הבריאות והרפואה – 1998.
- ♦ הסכם לקידום השקעות והגנה הדדית עליהן – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1999.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הרפואה הווטרינרית – 1999.

הבעיה הכורדית

הכורדים הם עם ממוצא הודו-אירופי, שפתם דומה לפרסית ורובם מוסלמים-סונים, רק מיעוטים קטנים הם מוסלמים-שיעים ויזידים. מחקר גנטי שבוצע על ידי חוקרים גרמנים, הודים וישראלים גילה שהיהודים הם קרובים-רחוקים של הכורדים, שהיו להם אבות משותפים בעבר באזורי כורדיסטן הטורקית והעיראקית.

כורדיסטן משתרעת על פני שטח של כ-192,000 קמ"ר, בנקודת המפגש בין איראן, טורקיה, עיראק וסוריה (מיעוט קטן גם בארמניה). לכל ארבעת האזורים שבהם יושבים הכורדים אין מוצא לים, והם כלואים למעשה בין גבולותיהן של המדינות הללו, מנועים מלחצות את הגבולות מאזור אחד למשנהו.

מספר הכורדים בעולם מוערך ב-30 מיליון בקירוב: 15 מיליון בטורקיה; 5 מיליון בעיראק; 5 מיליון באיראן; 3 מיליון בסוריה וכ-500 אלף בארמניה. כמו כן קיימת פזורה גדולה של כורדים בארצות העולם. הכורדים הם הקבוצה הגדולה ביותר בעולם של מיעוט אתני ללא טריטוריה עצמאית משלו. הכורדים נלחמים על אוטונומיה אך במרבית המקרים ללא הצלחה: ב-70 השנים האחרונות אירעו מרידות כורדיות באיראן, בעיראק ובטורקיה וכולן דוכאו ביד ברזל. רבבות הוצאו להורג (כולל באמצעות מתקפות גזים עיראקיות בכפר חלבצ'ה, שהביאו למותם של 5,000 גברים, נשים וילדים!), רבים אחרים הוגלו ומאות כפרים נשרפו. רק הפלישה האמריקנית לעיראק, ב-2003, יצרה מצב

חדש שבמסגרתו הצליחו הכורדים להקים לעצמם אזור אוטונומי. באזור פועל בית נבחרים מקומי וכן שולחים הכורדים את נציגיהם לבית הנבחרים המרכזי בבגדד.

החתירה של הכורדים לעצמאות הובילה אותם, מפעם לפעם, להיענות להסתה של אחת המדינות השכנות נגד חברתה. כך תמכו האיראנים בכורדים כדי שאלה ימדרו בעיראקים.

ישראל היתה מעורבת בנעשה בכורדיסטן כבר בשנות ה-60 של המאה הקודמת. אנשי המוסד ביקרו במקום, אירחו את המנהיג הכריזמטי של הכורדים, מוסטפא ברזאני, בישראל, וסיפקו להם נשק ואימונים (כולל תותחים אנטי-אוויריים). המטרה היתה להחליש את העיראקים שהתייצבו בחזית המלחמה נגד ישראל. זאת היתה גם המטרה האמריקנית, לאור העובדה שסדאם חוסיין היה אז גרורה סובייטית.

הפעולות הבולטות בהנהגת המוסד בצפון עיראק היו (בשנות ה-70 של המאה שעברה) השמדת דיוויזיה עיראקית במארב שתוכנן על ידי תא"ל צורי שגיא, והפגזת בתי הזיקוק בכירכוכ על ידי סא"ל עוזי קרן.

אולם לאחר שהושגה הבנה בין הצדדים התבקשה ישראל (על ידי האמריקנים), שהיתה האומנת הצבאית של הכורדים, להסתלק מן האזור והכורדים הופקרו למעשי הטבח של סדאם חוסיין. מוסטפא ברזאני האשים את ישראל בכגידה. לאחר מותו המשיך בנו מסעוד לתקוף את ישראל, כחלק ממאבקו בג'לאל טלבאני, המנהיג השני של הכורדים, הנחשב למקורב לישראל.

אשר למרידות החוזרות ונשנות של הכורדים נגד ממשלת טורקיה, ומציאותה של מחתרת כורדית לוחמת (מפלגת הפועלים הכורדית – PKK), בעיקר במזרח המדינה – היתה הגישה הישראלית שונה. עקב היחסים ההדוקים בין ישראל לטורקיה, נמנעה ישראל מלפעול בעד הכורדים בטורקיה, שהופצצו והותקפו על ידי הצבא הטורקי. יתרה מזו, על פי שמועות שלא אושרו, "המוסד" הישראלי עזר לשירותי הביטחון הטורקיים לאתר את מנהיג PKK, עבדאללה אוצ'לאן, וללכוד אותו (1999) באחת מנסיעות המנוסה שלו לאחר שגורש מסוריה (בלחץ טורקי). כיוון שבלחץ האיחוד האירופי בוטל בטורקיה עונש המוות, מרצה אוצ'לאן מאסר עולם באי מבודד. פרסום החשדות נגד המוסד עוררו הפגנות אלימות בברלין נגד שגרירות ישראל, שהסתיימו בשלושה הרוגים, ב-16 פצועים וכן נפצעו 27 שוטרים גרמנים.

עם כל ההאשמות הצדקניות של ראש ממשלת טורקיה את ישראל, בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", אין איש מותח ביקורת על התנהלותו של הצבא הטורקי במזרח המדינה, המפציץ ומתקיף כפרים ויישובים כורדיים עד עצם היום הזה

(סוף שנת 2010), וגורם למאות הרוגים (על יחסה של טורקיה למיעוט הכורדי בארצה, ראו בהרחבה בתת-הפרק על טורקיה).

כאמור, אחת התוצאות הפוליטיות של הפלישה האמריקנית לעיראק היא התגבשותו של אזור אוטונומי כורדי בצפון המדינה. באזור חיים 4 מיליון תושבים, מהם 2.5 מיליון בעלי זכות בחירה. בבחירות שנערכו לפרלמנט האזורי (בעל 111 מושבים) ביום 29 ביולי 2009 (הבחירות הקודמות נערכו ב-2005), התחרו מספר ניכר של מפלגות. בראשן "הרשימה הכורדיסטנית" (בראשותו של ברהם צלאח – סגן ראש ממשלת עיראק ונאמנו של טלבאני), שהיא קואליציה של שתי המפלגות הראשיות באזור, אשר במשך שנים ארוכות לחמו זו בזו ורק לקראת הקמתו של האזור האוטונומי השלימו ביניהן והן פועלות במסגרת אחת.

שתי המפלגות המרכיבות את הקואליציה הזאת הן:

♦ "המפלגה הדמוקרטית הכורדיסטנית" – בהנהגתם של הנשיא המכהן של האזור, מסעוד ברזאני, ומוסטפא נאשירואן, ראש הממשלה של האזור האוטונומי.

♦ "האיחוד הפטריוטי הכורדיסטני" – בראשותו של ג'לאל טלבאני, המשמש כראש ממשלת עיראק כולה.

הרשימה המאוחדת זכתה ב-60 מושבים מכלל 110 המושבים בפרלמנט (הפסד של 29 מושבים אך בכל זאת מעניק רוב מוחלט לרשימה).

בראש האופוזיציה התייצבה "רשימת שינוי", בראשותו של מוסטפא נאשירואן, שזכתה ב-26 מושבים. זאת רשימה הנלחמת נגד השחיתות, הנפוטיות, וחוסר היעילות של המערכת הממשלתית הנשלטת על ידי שתי המפלגות הגדולות הללו.

המפלגה השלישית היא קואליציה של מפלגות אסלאמיות קטנות – "הרשימה לרפורמה ולשירות" – שהצליחה לזכות ב-14 מושבים (לעומת 11 ב-2005).

11 מושבים מוקצים למיעוטים: הטורקמנים, הנוצרים והארמנים.

ב-2004 נודע על פגישות של נציגים ישראלים בכירים עם המנהיגות הכורדית. דבר היחסים הטובים אושר על ידי המנהיגים מסעוד ברזאני וג'לאל טלבאני, והם אושרו גם על ידי ראש ממשלת ישראל אריאל שרון.

בשנים האחרונות מורגשת תמורה במבנה החברתי של האזור האוטונומי: תהליכי עיור, גידול דרמטי ברמת ההשכלה, הופעתו של מעמד בינוני מודרני, וצמיחתה של חברה אזרחית בעלת תפיסת עולם בורגנית (לעומת השיח השבטי שאפיין את המערכת החברתית הכורדית עד כה).

תמורות אלה חשובות, שכן האזור האוטונומי רוצה ושואף להיות בעל השפעה בממשל הפדרלי הכלל-עיראקי מצד אחד, והמבשר של תחילת בניינה של אומה כורדית הכוללת את האזורים הכורדיים של איראן, טורקיה וסוריה – מצד אחר. המציאות הכורדית במזרח התיכון היא אכן מסובכת, ומערבת מדינות ותנועות במאבקן של העם הכורדי לעצמאות. ישראל נמצאת בעין הסערה של המתחים הזאת, על צדדיה השונים (ולעתים גם המנוגדים): תמיכה בכורדים לעומת היחסים המצוינים עד סוף 2008 עם טורקיה), ושירותי המודיעין שלה מנסים לנצל את המציאות השברירית הזאת לטובת האינטרסים האזוריים של ישראל.

בתום המלחמה בעיראק, נעשים מאמצים כבירים על ידי האמריקנים לשמור על אחדותה המלאכותית של המדינה, שצורפה יחד משלוש ישויות נפרדות ואף מסוכסכות: השיעים בדרום – שהם הרוב, הכורדים בצפון והסונים במרכז. כיום (דצמבר 2010) נמשכים עדיין המאמצים להרכיב ממשלה חדשה בעיראק לאחר הבחירות שנערכו בה ב-7 במארס 2010.

בינתיים זוכה האזור הכורדי באוטונומיה, אולם אין לדעת עד כמה יימשך המצב הקיים. בידי הכורדים נמצאים מאגרי הנפט הענקיים של המדינה (והם דורשים בעלות עליהם), ולא ברור עד כמה יסכימו המדינות הגובלות – טורקיה ואיראן – להכיר בעצמאות (חלקית או מלאה) של האזור הכורדי העיראקי. בשתי המדינות הללו קיים חשש מהתפתחותה החוזרת של תנועה לצירופם של האזורים הכורדיים שבארצותיהם לעצמאות הכורדית של צפון עיראק.

פרשת מבקשי מקלט מדיני בישראל

מלחמת העולם השנייה יצרה בעיה חמורה של פליטים ועקורים: יוצאי מחנות ההשמדה והגיטאות היהודים; הגרמנים שגורשו מחבר הסודטים הצ'כי, משלזיה הפולנית ואלה שברחו מאזור הכיבוש הסובייטי של גרמניה, בסך הכול כ-12 מיליון איש ואישה.

כדי לטפל בפליטי מלחמת העולם השנייה, הקימו בנות הברית (1943) את ארגון אונר"א (UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration), שפעל בדיוק לפי הגדרתו: עזרה ושיקום. ב-1946 סיים את תפקידו.

העשור שלאחר סיום מלחמת העולם חזה בהיווצרותם של פליטים בעקבות מלחמות מקומיות. אלה פרצו בעת התגבשותן של מדינות חדשות שהגיעו לעצמאות בעקבות נסיגת הקולוניאליזם: בארץ-ישראל (כחצי מיליון פליטים), בתת-היבשת של הודו (כ-22 מיליון פליטים), בסין – לאחר מפלתו של צ'אן קאי ש'ק (מיליוני פליטים שעברו לפורמוזה) וכן פליטים בעקבות חלוקת

מדינות כמו וייטנאם וקוריאה, או כיבוש מדינות כמו כיבושה של טיבט על ידי סין.

מאז, ובמשך כיוכל שנים, מוסיפים להיווצר מחנות של פליטים שבורחים בדרך כלל ממלחמות וגם מהשתלטות של כנופיות מזוינות בעקבות מלחמות אזרחים, כמו בדארפור, בקמבודיה, בקונגו, בסיירה-לאונה, בבורונדי, בטיבט, בסומליה, באריתריאה, בניגריה ובחוף השנהב. כיום מוגדרים כפליטים הנמצאים בטיפול של 'הנציב העליון של האו"ם לפליטים' – 22 מיליון נפש. זהו ארגון שהוקם ב-1951 על ידי האו"ם, כדי למלא אחר האמנה (שהורחבה ב-1967) בדבר הצורך לטפל בפליטים הבורחים מפני אויבים (פנימיים או חיצוניים), להגדיר באופן משפטי מיהו פליט ומה מעמדו, ולטפל בפליטים שיוכרו ככאלה עד לשיקומם או חזרתם למולדתם לאחר חלוף הסכנה.

מספר הפליטים הללו אינו כולל את הפליטים הפלסטינים (שמספרם גדל מאז 1948 מחצי מיליון ל-3.5 מיליון נפש), אלה נמצאים בטיפולו (מאז 1948) של מוסד אחר של האו"ם (UNRWA – United Nations Relief and Works Agency). מוסד זה נכנע לדרישת מדינות ערב להמשיך ולטפל בפליטים עד שישראל תסכים לשובם למקומות שמהם ברחו או גורשו ב-1948.

כתוצאה מכך הוטל על האומות המאוחדות נטל שאין לו סוף של החזקת הפליטים הללו (מזון, ביגוד, השכלה, בריאות, תעסוקה וכדומה), שמספרם תפח כאמור ל-3.5 מיליון, כשהדור הרביעי של "פליטים" אלה ממשיך להיות מוחזק על ידי האו"ם (דיון מפורט בבעיית הפליטים הפלסטינים ייכלל בספרי, תולדות הרעיון הלאומי הפלסטיני, שיצא לאור בעתיד הקרוב).

על פי האמנה של האו"ם בדבר מעמדם של פליטים, שנחתמה ב-1951, יוכר אדם כפליט, אם התקיימו בו התנאים הבאים:

"נמצא מחוץ לארץ אזרחותו ובגלל פחד מבוסס להיות נרדף מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקבוצה חברתית מסוים או להשקפה מדינית מסוימת ואיננו יכול להיזקק להגנתה של אותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור; או הנמצא עקב המאורעות האמורים מחוץ לארץ שבה היה קודם לכן מקום מגוריו הקבוע, והוא חסר אזרחות, ואינו יכול לחזור לאותה ארץ או אינו רוצה בכך בגלל הפחד האמור."

עד שנת 1999 היה מספר הפונים לישראל בבקשת מקלט מדיני זעום, ומספר המבקשים שהוכרו כפליטים על ידי האו"ם עמד על כ-80 איש בלבד. את הפרטים של מבקש המקלט נהגו למלא בטפסים מיוחדים בארץ ולהעביר אותם לדיון ולהחלטה במשרדי הנציב לפליטים בז'נבה. מאז 2002, כשגלי הפליטים החלו לגבור (בעיקר מאריתריאה ודרום סודאן), הועבר הטיפול בפליטים לידי המדינה

(ועדה המורכבת מנציגי משרד החוץ, נציגי משרד הפנים ומשרד המשפטים, ובראשותו של משפטן בכיר שאיננו עובד מדינה), שפעלה על פי ההגדרות המקצועיות של האו"ם לגבי השאלה מיהו פליט.

משרד האו"ם התבקש על ידי מדינת ישראל להמשיך ולראיין את מבקשי המקלט בהתאם לאמנה, ולהעביר את המלצותיו לוועדה של מדינת ישראל ולא לז'נבה.

ב־2008 הפך האו"ם את "נציגות הכבוד", שפעלה עד אז, לנציגות מלאה ורשמית.

במקביל הכשירה המדינה 25 מראיינים מקצועיים כדי שיוכלו לתשאל את כל המבקשים מעמד של פליט, שכן מספר הנוהרים לארץ במחצית 2010 הפך לזרם (כ־1,500 לחודש!) שחייב להפעיל צוות גדול של מתשאלים.

במשך הזמן התגבשו שתי קבוצות של מבקשי מקלט:

♦ אלה שאושרו כיוון שאכן נשקפה להם סכנת חיים אם יוחזרו לארצם. מספרם ב־2010 הגיע לכ־22,000.

♦ מהגרי עבודה שהגיעו לארץ באופן לא־חוקי, אך מאז בואם התערער המצב הביטחוני בארצם ופשוט לא היה להם לאן לחזור, ומשום כך פנו בבקשה לקבל מעמד של פליט. מספרם עד שנת 2010 הגיע לכ־3,000 נפש.

מבקשי המקלט שאושרו כפליטים מקבלים מעמד של תושב ארעי, בעל רישיון עבודה. מבקשי המקלט שאינם יכולים לחזור לארצם – מקבלים מעמד ביניים. אמנם אין להם אישור חוקי להיות מועסקים בארץ, אך נאמר להם כי לא יינקטו צעדים – לא נגדם ולא נגד המעסיקים שלהם, כלומר יעלימו עין מנוכחותם. הנהירה של מבקשי המקלט (כמו גם של מהגרי עבודה) לישראל, נעשית במסלול היבשתי היחיד הקיים בין אפריקה לאסיה ואירופה. משום כך קל כל כך להגיע לישראל דרך סיני. הזרימה המוגברת לישראל החלה בסוף 2005, בעקבות תקריות בין משטרת מצרים לשובתי רעב סודנים. בעקבות הבורחים הראשונים באו רבים נוספים, שהמצב הכלכלי המשופר בישראל קרץ להם מאוד.

פרק ו

מקורות העוינות הערבית והמוסלמית כלפי ישראל

הקדמה

פירטנו את מערכות היחסים המדיניים (כולל העימותים הצבאיים) בין ישראל לבין התנועה הלאומית הפלסטינית על רכיביה השונים (פת"ח, חמאס, הג'האד האסלאמי וארגונים נוספים); בין ישראל לבין מדינות ערב; ובין ישראל לבין מדינות מוסלמיות לא-ערביות.

בהמשך מצויות סקירות נרחבות על הקשיים בקידום יחסי ישראל עם מדינות מוסלמיות ברחבי העולם ועם מדינות בעלות מיעוטים מוסלמיים. אלה מבהירות היטב כי על פני השטח עולים גורמים המשפיעים לשלילה על מערכת היחסים של מדינות כה רבות עם ישראל בגין ניגודים אידיאולוגיים, דתיים ומדיניים (הסכסוך הישראלי-פלסטיני). מן הראוי לעשות היכרות עם מכלול הגורמים הללו, העומדים לא-אחת כאבן-נגף על דרך הנורמליזציה של יחסי ישראל עם אותן מדינות.

נוסף על הרגשת העלבון שהנחיתה ישראל על המדינות אשר ניסו לחסל את קיומה, פעם אחר פעם, קיימים גורמים חזקים ביותר העומדים על דרך ההשלמה – לא רק של העם הפלסטיני אלא של העולם הערבי והמוסלמי כולו – עם קיומה הריבוני של המדינה היהודית במזרח התיכון.

הגורם המדיני

כבר בתחילת המאה ה-20, ובעיקר לאחר "מהפכת הטורקים הצעירים" (1908) החלו לנבוע זרמים לאומיים בקרב תושביה הערביים של הממלכה העות'מאנית. הממשלה העות'מאנית ניסתה לדכא את הגורמים שהעלו את הנושא על סדר היום, אולם כישלונה במלחמת העולם הראשונה וקריעת כל מדינות ערב שבמזרח התיכון משליטתה, הצמיחו לתנועות הלאומיות הערביות כנפיים. פעילים

ואידיאולוגים רבים (כמו למשל מייסדי מפלגת הבעת' הסורית: מישל עפלק, זכי ארסוזי וסלאח א-דין ביטאר) החלו להעלות על סדר היום הציבורי את נושא העצמאות הערבית, ולהציע מדינה של כלל האומה הערבית, בעלת סדר יום סוציאליסטי-ערבי כמפורט להלן.

תנועות אלה (כולל הסוציאליזם המצרי מבית מדרשו של עבד אל-נאצר), החלו לתת את דעתן על איחוד האומה הערבית, ככוח עתידי בעל השפעה. על דרכן של מגמות אלה עמדו שני מכשולים:

- ♦ הרצון של כל זרם אידיאולוגי להבטיח את בכורתו בניהול האומה הערבית המאוחדת, עובדה שהביאה ליריבויות ולמניעת אחדות ערבית כוללת.
- ♦ הופעתה של המדינה היהודית בעיצומם של תהליכי הגיבוש של המדינות הערביות וצעידתן לעבר עצמאות מדינית (מצרים, סוריה, לבנון, עיראק וירדן).

הופעת המדינה היהודית הנחיתה מכה קשה על השאיפות הפאן-ערביות, הן מצד מצרים והן מצד מדינות "הסהר הפורה" (סוריה ועיראק), שכן גבולותיה של המדינה היהודית קטעו את הקשר היבשתי בין שני הרכיבים המדיניים העיקריים שחלמו על הקמת האימפריה הערבית: מצרים לא יכלה להגיע יותר למגע יבשתי עם ארצות הסהר הפורה (אלא רק בצורה וירטואלית, כפי שהיה האיחוד שלה עם סוריה בשנת 1958 והקמת קע"ם – "קהילה ערבית מאוחדת") ולהשתמש בצבאה כדי להגיע להגמוניה (כמו הניסיונות להפיל את המשפחה ההאשמית בירדן או ניסיונותיה של מצרים לצרף את עיראק לקע"ם בעקבות המהפכה הצבאית של קאסם, ב-1958 – קאסם דחה בתוקף כל מחשבה על הצטרפות לקע"ם); וסוריה, אשר חלמה תמיד (גם היום) על הפיכתה ל"סוריה רבתי" במסגרת "הסהר הפורה", החולשת על עיראק, לבנון, ישראל, ירדן וחיג'אז – נאלצה להתמקד בתוך גבולות המנדט שהעניק "חבר הלאומים" לצרפת ב-1922, ולאחרונה (בעקבות מלחמת לבנון השנייה והרצח של ראש הממשלה הלבנוני אל-חירירי) אף להרפות מאחיזתה בלבנון.

למן אותה עת הפעילות האנטי-ישראלית המאפיינת את כל שכנותיה של ישראל (גם אלה המקיימות עמה שלום פורמלי וקר), ניזונה לא מעט מהרצון לסלק מהמזרח התיכון את הטריז שהקימה המדינה היהודית בלב האומה הערבית. זאת היא אם כן, במידה רבה, העילה הערבית המדינית לבידודה של ישראל ולניסיונות להביא לכמילתה או להיעלמותה.

הגורם האידיאולוגי החילוני

שתי תנועות אידיאולוגיות חילוניות התפתחו במהלך השנים בעולם הערבי:

התנועה הסוציאליסטית של הבעת' הסורי-עיראקי – מייסדי התנועה ב-1941 (ששמותיהם פורטו) הושפעו מהרעיונות החברתיים שניסרו בחלל עולמן של מדינות אירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה. תנועתם, ששמה בעברית הוא "תחייה" או "לידה מחדש", הגיעה לשלטון בסוריה ובעיראק ב-1963, אך עד מהרה (ב-1966) הן התפצלו והפכו ליריבות מרות בשל הוויכוח האידיאולוגי ביניהן והחתימה הנפרדת של כל אחת מהן להגיע להנהגת העולם הערבי. שלושת העקרונות שעליהם התבססה מפלגת הבעת' היו:

♦ **אחדות האומה הערבית וחירותה** – המולדת הערבית היא יחידה מדינית וכלכלית שאיננה ניתנת לחלוקה. מכאן שגם הסוציאליזם הערבי חייב להיות לאומי.

♦ **חופש מהשפעה וממעורבות זרה** – השלטון הזר הציב גבולות שלא היו קיימים כדי לשסע את העולם הערבי מבחינה כלכלית ומדינית. לכן יש לחסל את שרידי השלטון הזר, כדי להבטיח עצמאות מדינית וכלכלית. חיסול השלטון הזר כלל גם את חיסולה של מדינת ישראל – "יצירתו" של המערב הקולוניאליסטי במזרח התיכון.

♦ **סוציאליזם ערבי, השונה מהמרקסיזם** – הסוציאליזם של הבעת' קיבל אמנם כמה רכיבים של האידיאולוגיה הסוציאליסטית האירופית, כמו הצורך בחלוקה שווה של העושר הלאומי, הגבלת היקפו של הרכוש הפרטי, העברת אמצעי הייצור העיקריים מבעלות פרטית לבעלות המדינה. אולם לא היתה זו מהפכה סוציאליסטית במובנה האירופי. תחת זאת סומנה מגמה של הפיכת הכלכלה למערכת המתוחזקת על ידי המעמד הבינוני: עסקים קטנים, תעשייה זעירה, השתתפות הפועלים ברווחי התעשייה, ביטול השימוש בריבית, הקמת בנק ממלכתי אחד, פיקוח ממלכתי על הייצור הלאומי, על הייבוא והייצוא. בהשאלה ניתן לומר כי הבעת' שאפה להניח את היסודות הסוציאליסטיים של המשק הערבי העתידי על מערכת "פוסט-קומוניסטית", ללא שלטון מעמד הפועלים (שלא היה קיים כמעט ברחוב הערבי). האידיאולוגיה של הבעת' לא הותירה מקום לדת האסלאם, אלא ראתה בה חלק מביצור הלאומיות הערבית.

הסוציאליזם הערבי של גמאל עבד אל-נאצר – הפך במהרה לכלכלה ריכוזית, כשהמדינה היא המחלקת את הרכוש לפרטים והיא הקובעת את היקף הרכוש שכל אזרח רשאי לשמור בחזקתו. המטרה היתה צמצום הפערים החברתיים.

בעיקר היו הצעדים מכוונים כלפי בעלי האחוזות הגדולות, שהעסיקו מיליוני אריסים עניים. נאצר ראה בשכבה זו של בעלי האחוזות, "האפנדים", גורם אפוזיציוני.

הרפורמה האגררית – שאותה יזם נאצר, באה לידי ביטוי באמצעות ההלאמה של האחוזות הגדולות וחלוקתן לאריסים כדלקמן:

עד שנת 1969 הוגבל גודל חלקת האדמה שהותר להחזיק ל-200 פדאן (800 דונם). מאותה שנה (לאור העובדה שמיליוני פלאחים נותרו ללא אדמה) הוגבל עוד יותר השטח, ל-50 פדאן לפלאח ול-100 פדאן למשפחה פטריארכלית.

יש לזכור כי את עיקר הפעילות החקלאית במצרים היווה גידול הכותנה, מוצר שוק תעשייתי קלאסי. בעל האחוזות נהג ליטול לעצמו 3 חמישיות של היבול תמורת החכרת הקרקע, אספקת המים, אספקת זרעים, זבל כימי וקוטלי מזיקים, ולבסוף תמורת השיווק של התוצרת; עובדה שהותירה את עשרות מיליוני האריסים בעוני מנוון.

את בעלי האחוזות שסולקו תחילה מכל קשר עם האריסים שהפכו לבעלי הקרקע, היו אמורים להחליף פקירי ממשלה. תפקידם היה להקים קואופרטיבים בכל כפר, שימלאו את כל הפונקציות שאותן מילאו עד כה בעלי האחוזות. אולם היעדר מיומנות, ביורוקרטיה ושחיתות מנעו את הפעלתם של המוסדות העצמיים של הפלאחים, ולא נותרה ברירה אלא להחזיר את בעלי האחוזות, והפעם כיוזמים שמקבלים שכר עבור שירותי האספקה והשיווק שהעמידו לרשות הפלאחים...

כך חזרו בעלי האחוזות בדלת האחורית, כשהם מרוויחים פעמיים: פעם דמי פיצוי על ההלאמה (בתשלומים שנפרסו ל-30 שנה) ופעם כיוזמים קפיטליסטים לכל דבר. ואילו האיכרים החדשים מצאו את עצמם במצב קשה עוד יותר, כשהם נאלצים לשלם ליוזמים את שכרם מצד אחד ולשלם את החזר מחיר הקרקע (אף הוא פרוס ל-30 שנה) מצד אחר.

נאצר הגדיל את היקף השטחים המעובדים במצרים על ידי הקמת סכר אסואן, אך גם ההגדלה הותירה עדיין מיליוני פלאחים ללא קרקע, ואלו החלו לנהור לערים כפרולטריון חסר עבודה.

ההלאמה – חלקו האחר של הסוציאליזם הנאצרי התבטא כאמור בהלאמת התעשיות והבנקים של המדינה. הדבר הביא להשלטתה של הביורוקרטיה הבלתי-יעילה והמושחתת על הכלכלה המצרית. במקום לקדם את הכלכלה היא הפכה לריכוזית והביאה להתערבות הולכת וגדלה של הפקידות, שמנעה המראה

כלכלית. התוצאה היתה מיסוי גובר והולך על החלק היצרני של האוכלוסייה והתערבות כושלת של המדינה בהחלטות הכלכליות.

הרפורמה בחינוך – נאצר חולל במקביל מהפכה שלמה בתחום החינוך: צמצום האנאלפבתיות (בעיקר בקרב הנשים); הנהגת חוק חינוך חובה; הקמת בתי ספר בכפרים, וקידום החינוך הגבוה ובמסגרתו שימת דגש על החינוך הטכנולוגי. למרבה הצער יצרה המהפכה הזאת שכבה של אינטליגנציה, שציפתה לקבל משרות מהמדינה (שלא היה ביכולתה להיענות לכל הבקשות) והפכה בעקבות כך למחנה של מובטלים ממורמרים או שמילאה את מסגרות התעסוקה הממשלתיות באבטלה סמויה ובלתי-יעילה. מצב זה הפך מטבע הדברים לקרקע פורייה של התמרמרות שהצמיחה תנועות אופוזיציוניות ובראשן את "האחים המוסלמים".

את הקשיים הכלכליים והחברתיים מבית, ניסה נאצר לגמד על ידי ניסיונותיו לתעל את אי-הנחת הפנימית לאפיקים בין-לאומיים ובעיקר לכיוונה של ישראל. נוסף על התסכול שנבע מתוצאות שתי המלחמות עם ישראל (מלחמת העצמאות ו"מבצע קדש") ומהרצון לנקום בישראל על כך ("הסיכוב השני" שהסתיים אף הוא במפלה במלחמת ששת הימים) – היוותה ישראל כאמור טריז יבשתי בין מצרים לבין "הסהר הפורה", עובדה שמנעה מנאצר את הגשמת "המעגל הראשון" בתורתו, "הפילוסופיה של המהפכה".

כמו מייסדי הבעת' גם נאצר דגל בחזון הפאן-ערביות, הרואה בכל מדינות ערב יחידה לאומית אחת החייבת להתאחד תחת מנהיגות אחת (כמובן – מנהיגותו). קיומה של ישראל מנע ממנו כאמור לקיים הלכה למעשה את חזונו. הדבר מנע ממנו גם את המשך החתירה למימוש שתי המטרות הנוספות של אותה מהפכה: הקמת אפריקה מאוחדת ולאחר מכן מדינה מוסלמית מאוחדת תחת הנהגתו ("תיאוריית שלושת המעגלים"). משום כך הופנה עיקר מרצו לכיוון ההתמודדות עם ישראל.

נאצר לא ראה את עצמו כסוציאליסט עד שנת 1961, ורק אז החל להשתמש במונח "סוציאליזם ערבי". אולם הוא לא קשר אותו לתורות הסוציאליסטיות המערביות אלא לערביות ולאסלאם, עובדה שהפרידה אותו במידה רבה מהתורות הללו, שהיו אתאיסטיות.

יחד עם זאת נאצר לא אימץ את האסלאם כחלק מהסוציאליזם הערבי מבית מדרשו. הוא הגדיר את שני הזרמים הללו (הסוציאליזם הערבי והאסלאם) כשני זרמים מקבילים, המאפיינים את החברה הערבית, אך שאינם אמורים להתערב זה בזה.

העימות בין הסוציאליזם הערבי מבית מדרשה של מצרים לבין ישראל נבע אפוא ממניעים מדיניים-צבאיים, והוא שיקף במידה רבה גם את המעורבות של המעצמות הגדולות באזור, בעיקר בתקופת המלחמה הקרה.

אש"ף – תנועת ההתנגדות הפלסטינית החילונית – התנועה החילונית השלישית שפנתה נגד ישראל היתה התנועה הפלסטינית. בניגוד לשתיים הקודמות, שקיומה של ישראל מנע מהן הגשמת מטרות של התפשטות מדינית (לעבר כל העולם הערבי), התמקדה ומתמקדת ההתנגדות הפלסטינית במאבק להחזרת ארץ-ישראל לשלטון ערבי, בשלב הראשון – הקמת מדינה פלסטינית בגבולות 1967. ואכן, כל עוד נשלטה תנועת ההתנגדות הזאת על ידי מערכת חילונית, ניתן היה להגיע עמה להידברות על התנאים להקמתה של מדינה כזאת (ההסכמה העקרונית להקמתה באה לידי ביטוי בעמדתם של ראשי ממשלה רבים, החל בשנות ה-90 של המאה שעברה: יצחק רבין, שמעון פרס, בנימין נתניהו, אהוד ברק, אריאל שרון ואהוד אולמרט). אולם ההתעקשות על ניואנסים שונים בהסכם (משני הצדדים), כפי שבאה לביטוי במגעים הרבים שנערכו מאז הסכם אוסלו ב-1993, הביאה להתגברות הרכיב הדתי בחזית ההתנגדות הפלסטינית: הופעת החמאס, הג'יהאד האסלאמי וההשפעות של החיזבאללה, "האחים המוסלמים" ואל-קאעידה על אופי המאבק הישראלי-פלסטיני. ההתפתחות הזאת הביאה להקשחה בעמדותיו של אש"ף בכל הנוגע לעתידו של הר הבית, של זכות השיבה ושל חלוקת ירושלים. בתוך המסגרת של אש"ף (ומחוצה לו) פעלו ופועלים ארגוני טרור חילוניים רבים, בראשם הפת"ח שמנהיג עד היום את הרשות הפלסטינית מיסודו של אש"ף; וארגונים שבחלקם מונהגים על ידי ערבים נוצרים או בעלי דעות הקרובות לשמאל, ובחלקם היוו או מהווים היום חלק מהרשות הפלסטינית, כמו:

- ♦ **החזית העממית לשחרור פלסטין** – נוסדה ב-1967 על ידי ג'ורג' חבש, רופא נוצרי וקומוניסט בדעותיו.
- ♦ **החזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין** – הוקמה ב-1969 על ידי נאייף חוואתמה – אף הוא נוצרי יליד ירדן.
- ♦ **החזית העממית לשחרור פלסטין, המפקדה הכללית** – נוסדה ב-1967 על ידי אחמד ג'ובריל, רב-סרן בצבא הסורי שדגל בשיתוף פעולה מלא עם הסורים.
- ♦ **החזית לשחרור פלסטין** – נוסדה ב-1977 על ידי מוחמד זיידאן (אבו-עבאס).
- ♦ **חזית השחרור הערבית** – נוסדה ב-1969 ביוזמתה של מפלגת הבעת' העיראקית.

- ♦ פת"ח, המועצה המהפכנית, "יוני השחור" – נוסדה ב-1974 על ידי סברי אל-בהא (אבו-נידאל).
- ♦ חזית המאבק העממי הפלסטיני – נוסדה על ידי ד"ר סמיר רושה, יליד ליפתא (1942). הארגון היה בהשפעה עיראקית ולאחר מכן בהשפעה סורית, עד שהתמזג עם הפת"ח.
- ♦ ועדות ההתנגדות העממית – הוקמו בסוף שנת 2000 על ידי ג'מאל אבו-סמהדאנה ברצועת עזה. הדגש בפעולתן היה על ביצוען של פעולות טרור נטו, מבלי להזדהות עם אידיאולוגיות פוליטיות או דתיות. הזרוע המבצעת של הארגון נקראת "חטיבת סלאח א-דין" ואת המימון לפעולותיה קיבלה מארגון החיזבאללה הלבנוני (ראו להלן).
- ♦ חלוצי מלחמת השחרור העממית, א-צעיקה – הוקמה בדמשק ב-1966 כאלטרנטיבה סורית למנהיגותו של יאסר ערפאת.

(פרטים מלאים על כל הארגונים שהוקמו כדי להילחם בישראל ניתן למצוא בספרי, מערכת הביטחון, הוצאת ידיעות ספרים, עמ' 280–317)

כאמור, הארגונים הללו קיימים ברובם עד היום והם ארגונים לאומניים-חילוניים, ובחלקם גם ארגוני שמאל קומוניסטיים. ההתנגדות שלהם לקיומה של ישראל נבעה בעיקר ממניעים לאומיים, ולכן ניתן היה להגיע עם רובם להבנה במסגרת הסכמי אוסלו.

הגורם הדתי

משמעות המעורבות של הדת המוסלמית בסכסוך הישראלי-פלסטיני – רוב מנהיגי התנועות החילוניות הערביות היו גם הם אנשים דתיים, שביקרו באופן קבוע במסגדים וכיבדו את הדת ואת מנהיגיה. אולם הם עצמם לא היו אנשי דת (היו ביניהם גם נוצרים כמו מייסד הבעת', עפלק) ולא נזקקו להחלטות אנשי הדת ("עולמא") ולפרשנות הדתית שלהם לגבי הצעדים המדיניים שעל הממשלה או המנהיגות החילונית לנקוט. ברגע שסמכות ההחלטות ניתנה בידיהם של אנשי ה"עולמא", חדלו ההחלטות להתחשב במצבים המדיניים המציאותיים, והן נדרו להחלטות שנשאבו מפרשנויות קיצוניות של פסוקי הקוראן והתורה שבעל פה – "החאדית". במצב כזה לא נותר שום מקום לפשרה או להידברות: האלטרנטיבות היו חד-משמעיות: או שתהרוג את האויב הכופר או שתמות כקדוש (שאהיד) בשירותו של אללה. כפי שניווכח להלן, החובה להרוג כוונה לא רק לכופרים בני

"עם הספר" (הנוצרים והיהודים), אלא גם נגד משטרים ושליטים ערבים שאינם ממלאים אחרי החלטות אנשי הדת. בהקשר זה אין סיכוי לפשרה עם מדינת היהודים הכופרת, ואחת דתה להיעלם מהמפה של הטריטוריה הערבית. זאת ועוד: המסר הברור הכתוב על הקיר לגבי עתידה הצפוי של מדינת ישראל, איננו עובר בצורה נאותה לתודעתו של העולם הנוצרי:

- ♦ קריאתו של בן-לאדן, באחת הקלטות שלו, לעם האמריקני לקבל על עצמו את הדת המוסלמית, כתנאי להישרדותו העתידית.
- ♦ הכרזות הרבות המופיעות חדשות לבקרים בהפגנות של צעירים מוסלמים בערי אירופה: "האסלאם ישלוט בעולם".
- ♦ הנכונות של צעירים משכילים שקיבלו חינוך מערבי להפוך לשאהידים ולפגוע תוך התאבדות במטרות נוצריות.
- ♦ העמדה הרשמית של ה"עולמא" (בסעודיה, באיראן ובתנועות הדתיות הקיצוניות כמו "האחים המוסלמים" – כפי שיפורטו להלן) לגבי מטרותיו המדיניות של האסלאם הקיצוני: החזרת כל "האדמות המוסלמיות" לשלטון האסלאמי, ובהן כל הבלקן כולל הונגריה בואכה וינה, המדינות המוסלמיות של בריה"מ לשעבר, ארמניה וגאורגיה, חלק נכבד מאפריקה השחורה ומהודו, החרבתה של מדינת ישראל וכמובן החזרה לאנדלוסיה שבספרד – באה לידי ביטוי גלוי כנאומיהם, בדרשותיהם ובכתביהם של הנציגים המכובדים ביותר של האסלאם הדתי הקיצוני.

אכן הכתובת כתובה גם על הקיר של העולם המערבי, אולם היא לא נקלטת ומשאירה את מדינת ישראל הנכלמת והמוקעת לעמוד כמעט לבדה בחזית הג'יהאד המוסלמי, שהכריזו מיליארד וחצי מוסלמים על העולם הנוצרי-יהודי ("עמי הספר"). אולם לפני שנגיע למסקנות ולדרכי הפעולה האפשריות, צריך לעשות היכרות קרובה יותר עם אותן תנועות דתיות קיצוניות:

התנועה הוואאבית – אבי התנועה הוואאבית הוא מוחמד אבן-עבד אל-והאב, שנולד בסביבות 1700, במזרח הרמה המרכזית של נג'ד שבחצי האי הערבי (ונפטר ב-1791). היה זה בתקופה שבה נעצרה ההתפשטות האסלאמית בעולם (בשערי וינה, 1683), דבר שגרם לתסכול בקרב המנהיגות הדתית המוסלמית ברחבי המזרח התיכון. חכמי "העולמא" החלו לחפש את הסיבות לנסיגה בכוחו של האסלאם, והגיעו עד מהרה למסקנה כי האסלאם החל להתנוון, שכן הוא קלט לתוכו במהלך השנים מנהגים אליליים שפגעו בטהרתו, כמו עלייה לרגל לקברי קדושים, סגידה לאלילים או לעצים קדושים, קישוטים במסגדים או סטיות

מהאסלאם הטהור על ידי הערצת אישים פרט לאללה, ובכלל זה הערצתו של עלי על ידי השיעים. עבד אל-והאב אימץ גישה זו כלשונה ואף הרחיק לכת (כולל שריפת ספרי תפילות לנביא וספרי "חאדית"), עד כי עורר עליו את חמת "העולמא" ונאלץ לחפש מסתור ומקלט אצל מוחמד אבן-סעוד, שהיה אז מושל אזור דהרייה. שני האישים כרתו ברית ביניהם ויצאו יחד למלחמת ג'יהאד בכל מי שלא קיבל על עצמו את ההקשחה הפוריסטית בקיום מצוות האסלאם, מבית מדרשו של והאב. במסגרת זאת הותרה על ידי תקיפת שבטים אחרים שסווגו על ידי כופרים, מה שלא היה מקובל לפני כן בקרב השבטים המוסלמים. והאב פתח את הדלת למלחמה במוסלמים אחרים שהגדירו את האסלאם שלא על פי עיקרי האמונה הוואאבית. בתחילת המאה ה-20 החלה תקופה שבמהלכה לחמו השבטים הנאמנים למשפחת סעוד ונאמני האמונה הוואאבית נגד השבטים האחרים ששהו בחצי האי, בדרום עיראק והגיעו אף לצפונה אל סוריה. מטרתם היתה להכריח את השבטים האחרים לסגל לעצמם את העקרונות המחמירים של הוואאביות.

את המלחמות הללו ניהלו שבטים בדווים שהקימו (בהשראתו של עבדאללה בן עבד-אל-טיף, אחד מצאצאיו של יוצר התנועה הוואאבית) תנועה בשם "האחים". תנועה זו תבעה מחבריה לחיות על פי עקרונות והאביים מחמירים, להימנע ממגע עם אירופים ולהתגורר ביישובים שיתופיים שנקראו הוג'אר (ביחיד היג'רא). ניצחונותיהם של "האחים" והשתלטותם ההולכת וגדלה על אזור נג'ד, הביאו את אבן-סעוד (ב-1915) להחליטה לאמץ את תורתם ולהפוך למנהיג המדיני של הוואאביות החדשה והמחמירה הזאת. בכך הוא העניק ל"עולמא" הוואאבית מעמד שלטוני שבו היא מחזיקה עד היום. במהלך אותן השנים נחלה המשפחה הסעודית על צאצאיה ניצחונות רבים אך גם כישלונות ומפלות צבאיות. אולם שיתוף הפעולה שלה עם ה"עולמא" הוואאבית, הביא להתפשטות האמונה החדשה, גם כאשר הניצחונות הצבאיים הפכו לא-אחת למפלות. בסופו של דבר התבססה משפחת המלוכה בחצי האי, ועם גילוי הנפט בשטחה – הפכה למעצמה עתירת נכסים. את הקנאות הדתית הוואאבית היא הפכה למערכת של פעילות דתית לוחמנית, כשהיא תומכת (יחד עם ארה"ב...) בלוחמים האפגנים נגד צבאה הפולש של בריה"מ, בקבוצות טרור החותרות נגד מדינות ערביות "כופרות" כמו מצרים, וכן במערך הטרור העולמי של קבוצות כמו אל-קאעידה ותנועות כמו "האחים המוסלמים", החמאס, הג'יהאד האסלאמי ואף תנועת החיזבאללה השיעית (כדי שזו לא תערוך פעולות טרור נגד יעדים בתוך סעודיה, כולל מקומות ריכוז של אירופים ושל הצבא האמריקני). למרות חזותה שוחרת השלום (סעודיה יזמה את תוכנית ההכרה במדינת ישראל תמורת נסיגה

לגבולות 1967, אישור זכות השיבה והבטחת השליטה המוסלמית על הר הבית), מהווה סעודיה מרכז שממנו יוצאות מרב הקבוצות הטרוריסטיות (מבין 15 החבלנים שהשתתפו בהתקפה על מגדלי התאומים והפנטגון – 11 היו סעודים), והיא מממנת ישירות או בעקיפין (על ידי "תרומות פרטיות" של בני משפחת המלוכה) פעילות רבת היקף שכבר נזכרה של מימון "מחקרים" וחיבור ספרי לימוד על ידי אוניברסיטאות אמריקניות; החזקתם של אלפי סטודנטים מוסלמים באוניברסיטאות האמריקניות כתועמלנים או כמפריעים להופעות של אישים ישראלים; והדפסה והפצה של מערך אדיר של פרסומים בשפות רבות, העוסקים בתעמולה נגד ישראל ונגד המערב. סעודיה שימשה ומשמשת זה שנים רבות כגורם אנטי-ישראלי ביבשת השחורה, בדרום-מזרח אסיה ובאמריקה הלטינית. היא עוקבת אחרי הפעילות הישראלית (בעיקר בתחום העזרה הטכנולוגית שמגישים המומחים הישראלים באמצעות מש"ב לאותן מדינות) ופועלת לצמצומה או לביטולה באמצעות הבטחות לעזרה כספית או לחילופין באיומים להפסקת ההזרמה של נפט או של החזרת העובדים הזרים של אותה מדינה העובדים בארצות ערב השונות. הפעילות נגד ישראל מהווה אפוא חלק ממלחמתה הכוללת והבלתי-מתפשרת של התנועה הוואאבית נגד המערב והיהודים ("עמי הספר") ונגד כל סוג של סטייה או כפירה (גם של מוסלמים), מהאסלאם הטהור כפי שהוא מוגדר על ידי הוואאבים.

"האחים המוסלמים" – הם למעשה תעתיק מצרי של תנועת "האחים" הוואאבית. את התנועה ייסד חסן אל-בנא באיסמאעיליה, ב-1928. תנועה זו חרתה אף היא על דגלה את רעיון "החזרה למקורות" ואת הקמתה של מדינה אסלאמית אחת גדולה, שתדאג לתיקון החברה (תדחה את המודרניזציה המערבית על רעיונותיה הפוליטיים החדשניים) ותכפה את אורח החיים האסלאמי הטהור על כל המאמינים. את תבוסת הערבים במלחמת העצמאות ראו "האחים" כעונש על הסטייה מהאסלאם. ישראל מסמלת בעיני "האחים" את כניעתו של העולם האסלאמי לאויביו הראשיים: האימפריאליזם המערבי שנוצר על ידי היהדות והנצרות ברוח הפרוטוקולים של זקני ציון. היהדות היא כסרטן השולח את זרועותיו לצור על האסלאם בדמות הקומוניזם מצד אחד, והאימפריאליזם הכלכלי המערבי – מצד אחר.

"האחים" גייסו פלוגות לוחמים שלחמו נגד היישוב היהודי כבר בשנות ה-30 (בשיתוף עם קבוצתו של עז א-דין אל-קסאם) ובמהלך מלחמת העצמאות. לאחר מכן הם פנו (כמו "האחים" בסעודיה) "לתקן" את המשטרים החילוניים הערביים הנגועים בשחיתות וסוטים מהאסלאם. המאבקים שלהם נגד המשטר החדש

במצרים הסתיימו בדיכוי אכזרי כולל הוצאתו להורג של הוגה הדעות החשוב של "האחים" – סייד קוטב. בין קבוצות הסטודנטים שגייסו "האחים" באוניברסיטאות היו גם פלסטינים ובראשם יאסר ערפאת, אבו-אייד ואחרים שעמדו לאחר מכן בראשות הפת"ח. בגלל האופי האנטי-ממשלתי של ההתארגנות הם נאלצו לברוח לכוויית מפני ידו הארוכה של נאצר. למרות ביקורתם על המשטר בירדן, שיתפו "האחים" עמו פעולה כיוון שהוא אפשר להם להקים תאים בגדה המערבית וברצועת עזה. ואילו "הגיסיון" שלהם "להחזיר למוטב" את משטרו החילוני של חאפז אל-אסד בסוריה הסתיים במרחץ דמים בצפון המדינה, שבו נהרגו כ-20 אלף איש.

כיוון שמטרתם הראשונית של "האחים" היתה להחזיר למוטב את המשטרים הערביים החילוניים, הם החלו להתרכז לאחר מלחמת ששת הימים בקידום פרויקטים חברתיים: חינוך, בריאות, רווחה תוך שימת דגש על הפאן הדתי, וויתרו בשלב זה על רעיון הג'יהאד. במסגרת זאת הם הקימו אגודות רווחה וחינוך ובראשם הארגון "המוג'מע האסלאמי" שאף זכה להכרה על ידי ישראל. שלטונות ישראל ראו בארגון משום כוח מתחרה לכוחו של הפת"ח ביש"ע.

אולם עד מהרה נתקלו "האחים" בכוח חדש שהחל להופיע בשטחים, ובעיקר ברצועת עזה והוא "הג'יהאד האסלאמי" (ראו להלן), שדרש לא לוותר על הג'יהאד, כיוון שבלעדיו ישראל לא תוותר לעולם על אחיזתה בארץ-ישראל. הארגון פתח בפעילות חבלנית שהכריחה את "האחים" להעמיד מולו תשובה נאותה, וכך הוקמה "תנועת ההתנגדות המוסלמית" (הלוא היא החמאס) בהנהגתו של השיח' אחמד יאסין. החמאס הפך אפוא לזרוע המיליטנטית של "האחים" בשטחים. במצרים עצמה הפכו "האחים" לאופוזיציה למשטר הקצינים מיום הקמתו. הם אפילו התנקשו, ללא הצלחה, בנאצר באלכסנדריה (26.10.1957). נאצר ערך עליהם מצוד, הכניס מאות לבתי סוהר והביא אצלם לפילוגים חוזרים ונשנים, לאור הוויכוחים הפנימיים כיצד להתמודד עם המשטר החילוני של מצרים.

ממשלות מצרים (של נאצר, ולאחר מכן של סאדאת ומובארכ) לא הכירו ב"אחים" ומנעו מהם אפשרות פעולה כמפלגה לגיטימית. מצב זה נמשך עד היום, ופעילי "האחים" נאלצים להתמודד בבחירות כמועמדים עצמאיים. האיום לשלטונו החילוני של מובארכ, למרות העובדה שנאצר כלל בחוקה החדשה שהכין את הקביעה כי האסלאם הוא דת המדינה במצרים, ממשיך להעסיק את המשטר, ורק יד הברזל של שירותי המודיעין המצריים עוצרת את הלבנה הרוותחת הזאת מלעלות ולפרוץ מעל פני השטח.

אשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני, יש ל"אחים" עמדה מגובשת וברורה:

- ♦ שלילת קיומה של מדינת ישראל וחסולה, היא המטרה הסופית של העולם המוסלמי.
- ♦ מכאן שלילת העיקרון של משא ומתן, של הכרה או שלום עם ישראל.
- ♦ שחרור פלסטין יושג רק לאחר שתושגי אחדות העולם המוסלמי.
- ♦ על מצרים להמשיך במאבק נגד ישראל גם כאשר לכאורה אין בידה העוצמה הצבאית הדרושה לכך. העיקר הוא הפגנת הרצון להמשיך במאבק גם בעתות מצוקה.
- ♦ אין לקיים כל שיתוף פעולה עם ארה"ב שכן זו תומכת ותתמוך ללא תנאי בצד הישראלי.
- ♦ הסכם השלום עם ישראל מהווה הכרה בלגיטימיות של שוד הקרקעות הערביות שביצעה ישראל מאז הקמתה. הדבר נותן לגיטימציה להמשך השוד על ידי ישראל בעתיד.
- ♦ הקוראן קובע בבהירות שאין לעשות שלום ("צלח") עם היהודים.
- ♦ ישראל הוקמה בלב העולם המוסלמי, על ידי ארה"ב ובריה"מ, במטרה לחסל את האסלאם. ישראל תשתלט תוך שנים ספורות על העולם הערבי הודות לעליונותה המדינית, הכלכלית והטכנולוגית, אלא אם כן תושמד.

האסלאם השיעי – מהווה כ-16% מכלל המוסלמים בעולם. הפך לגורם בין-לאומי חשוב ואף מסוכן מרגע שובו של חומייני לאיראן, ב-1979, ובעקבות המהפכה האדירה שחולל בארצו. השלטון השיעי באיראן הונהג ב-1502, כאשר שושלת ספאוויד הגיעה לשלטון. ה"שיעה" היא פלג קיצוני שאיננו סובלני כלפי מיעוטים ובעיקר לא כלפי יהודים. השיעים אסרו על היהודים לרכוש בתים, בגדים ומצרכי מזון מידי המוסלמים, נערכו בהם פרעות והם אף אולצו להתאסלם. בעקבות כך התרוששה הקהילה וכן סבלה מתחרות קשה מצד הארמנים. מצב זה נמשך עד 1925.

בשנה זו הגיעה לשלטון משפחת פאכלאווי. זאת קיצצה בסמכויות ה"עולמא" והנהיגה מערכת חילונית במדינה. בהקשר זה היא ביטלה גם את כל ההגבלות שהוטלו על היהודים, כולל מס החסות ("הד'ימי") וסילקה את כל ההגבלות לגבי חופש העיסוק שלהם. אך המערכת הדתית ("העולמא") לא ויתרה בנקל על כוחה והשפעתה.

ב-1951 החליט בית הנבחרים האיראני ("המג'לס") להלאים את חברת הנפט האנגלו-איראנית ולבחור במוחמד מוצאדק לראש הממשלה (לאחר שקודמו, הגנרל חגי' עלי רזמרה, שהתנגד להלאמה, נרצח על ידי חבר התנועה האסלאמיסטית הקיצונית "פיראין אל-אסלאם"). התמיכה במוצאדק ניזונה משני

מקורות: מפלגת ה"טודה" הקומוניסטית, שייצגה את האינטרס הסובייטי לסילוק ההשפעה הבריטית מהמדינה; ו"העולמא", שרצו להחזיר עטרה ליושנה, לחסל את השלטון החילוני ולקבל את חלקם בשלטון. השירותים החשאיים של בריטניה וארה"ב חברו יחד והביאו לסילוקו של מוצאדק ב-1953. אולם זרמי המעמקים הדתיים האנטי-מערביים המשיכו לנבוע בקרב האוכלוסייה האיראנית והם שהביאו בסופו של דבר למהפכה הדתית השנייה ב-1979.

לדעת "העולמא", כפי שביטא זאת חומייני, את האסון על איראן הביאו האמריקנים שסילקו מהשלטון את מוצאדק ותמכו כל השנים במשטרו הבזבזני, הפרו-מערבי והדורסני של השאח. מכאן שנאתם לארה"ב, "השטן הגדול", ולבעלת בריתה האזורית ישראל, "השטן הקטן". אולם מאחורי כל ההנמקות הדתיות עומדים אינטרסים פרוזאיים:

♦ החתירה המתמדת של "העולמא" האיראנית להגיע לשלטון אבסולוטי באיראן.

♦ החתירה הלאומית האיראנית (עוד מתקופת השאח) להפוך למעצמה אזורית.

מן הבחינה הדתית מאיימת איראן על המדינות הערביות החילוניות: מצרים, ירדן, לבנון ואמירויות המפרץ. למעשה ניתן לכלול בקבוצה זו גם את סוריה, שכן זו נשלטת אמנם על ידי מנהיגות עלאויות (שהתפצלה מה"שיעה" לפני כמה מאות שנים), אך האוכלוסייה הסורית היא בפירוש חילונית במובן האסלאמיסטי (כלומר אוכלוסייה דתית המבקרת במסגדים אך המתנגדת להחלת ה"שריעה" הקיצונית כמו בסעודיה או באיראן).

מן הבחינה המדינית מאיימת איראן על בכורתה של מצרים בעולם הערבי מצד אחד ועל עצמאותן של מדינות סוניות רבות, ובראשן סעודיה, מצד אחר. העובדה שבכמה ארצות מהווה האוכלוסייה השיעית רוב, וברבות אחרות מתקיימים מיעוטים שיעיים ניכרים, הופכת את רעיון "הסהר השיעי" למסגרת מאיימת על העולם הערבי הסוני, למרות היותה מיעוט. העוצמה הגרעינית האיראנית, אם תתווסף ליצר ההתפשטות האיראנית, תעניק ל"סהר השיעי" בהנהגת איראן את היכולת להשיג את מטרותיה המדיניות ולהפוך למעצמה האזורית הדומיננטית.

העוינות הבלתי-מתפשרת כלפי ישראל עד כדי הכרזה על רצונה של איראן "למחוק את המדינה היהודית מעל פני האדמה", נועדה לפנות אל המכנה המשותף הנמוך ביותר של העולם הערבי (הסוני והשיעי כאחד) – השנאה לישראל, ובאמצעות המסר הזה להקטין את התנגדותו של העולם הסוני להתעצמותה של איראן.

החיזבאללה – אף הוא ארגון שיעי (1982) הנסמך על האוכלוסייה השיעית של דרום לבנון, שבו היא מהווה רוב. הוא נתמך במלואו על ידי איראן ומסתייע לוגיסטית (קבלת נשק, מתנדבים וכספים) דרך סוריה. להקמתו של החיזבאללה קדמה הקמתה של התנועה השיעית "אמל" – התקווה (1968), שכונתה בתחילת דרכה "תנועת המקופחים".

עם הפלישה הישראלית ללבנון ב-1982, התקבלו חיילי צה"ל בברכה הן על ידי הדרוזים והן על ידי השיעים. יחידות "אמל" קיבלו הוראה לא להשתתף בלחימה נגד ישראל (שנוהלה בלעדית על ידי יחידות הפת"ח בדרום המדינה), שכן כניסת צה"ל נתפסה כמעשה אשר ישחרר את דרום לבנון מהפלסטינים, ומהתגובות הצבאיות של צה"ל בלבנון להתקפותיהם על צפון ישראל.

אולם הגורמים הקיצוניים בארגון לא קיבלו את הוראת ההבלגה והתארגנו לקבוצות טרור עצמאיות. כל אלה התחברו יחד לארגון חדש "החיזבאללה", ב-1982. הארגון הוקם על ידי השיח' סיד מוחמד חוסיין פדלאללה (הסמכות הרוחנית העליונה של החיזבאללה עד היום), וכאמור בתמיכתה ובמימונה המלא של איראן. זו סיפקה לו נשק, מדריכים צבאיים (אנשי "משמרות המהפכה"), בסיסי אימונים ואף הדרכה להפיכתו של הארגון לתנועה פוליטית, שתיאבק להפיכתה של לבנון למדינת הלכה שיעית.

המזכיר הכללי הראשון של הארגון היה סובחי טופיילי, אך הוא הוחלף ב-1991 על ידי עבאס מוסאווי. זה האחרון חוסל על ידי ישראל (16 בפברואר 1992) ואת מקומו תפס השיח' חסן נסראללה המכהן בתפקידו עד היום (2010). נסראללה פנה מיד לאיחוד כוחות עם כל הארגונים הקיצוניים הקטנים שהוזכרו: "הארגון להגנת המשוחררים"; "המאבק לחופש"; "הג'האד האסלאמי"; "המדוכאים עלי אדמות" ולאחר השלמת המשימה הוא פנה להתמודדות עם ארגון "אמל" על השליטה במחנה השיעי בלבנון.

בשנים 1988 ו-1989 פרצו קרבות עזים בין יחידות "אמל" שנתמכו על ידי הסורים לבין החיזבאללה. אלה האחרונים נעזרו בלוחמים של משמרות המהפכה, בלוחמי אש"ף, בדרוזים ובקומוניסטים. בקרבות הללו נהרגו כ-400 לוחמים. הסורים כפו על הצדדים הפסקת אש וחתימה על הסכם שבעקבותיו הודיע ברי על פירוק המיליציות של "אמל" ועל החלטתו להתמקד בפעילות פוליטית בלבד. ואכן עד היום (2010) מכהן ברי כיו"ר הפרלמנט הלבנוני.

החיזבאללה מצדו פנה לפעילות צבאית מוגברת נגד הכוחות הישראליים בלבנון, מעשים שגררו אחריהם פעולות תגובה ישראליות: "מבצע דין וחשבון" ביולי 1993, ו"מבצע ענבי זעם" באפריל 1996. המבצע האחרון הופסק לאחר שפגזי ישראלי טועה פגע בריכוז של פליטים (בעיקר נשים וילדים) במחנה

יוניפי"ל ליד כפר כנא, וגרם למותם של כמאה אנשים. בעקבות כך הגיעו הצדדים ל"הבנות ענבי זעם" שלפיהן הם יימנעו מכל פגיעה באזרחים משני צדי הגבול. הסכם זה הותיר בידי החיזבאללה את חופש הפעולה נגד חיילי צה"ל וצד"ל, עד לפינוי דרום לבנון על ידי ישראל בשנת 2000. החיזבאללה ראה ורואה עד היום בנסיגה הישראלית (שנעשתה בעיקר בלחץ דעת הקהל הישראלית), ניצחון שאותו קרא להעביר מיד אל ארגוני הטרור הקיצוניים (הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני והחמאס) בשטחי י"ש"ע. נסיגת ישראל מדרום לבנון אפשרה לחיזבאללה להתבצר ולהכין עצמו למערכה מקיפה יותר נגד ישראל. הדבר התבטא בהפגזות חוזרות ונשנות על צפון הארץ ובשיאו: חטיפת שני חיילי צה"ל והריגת ארבעה נוספים ביולי 2006. כידוע הביא הדבר ל"מלחמת לבנון השנייה" באותה שנה.

אם כי המלחמה הסתיימה בסילוקו של החיזבאללה מדרום לבנון (אל מעבר לנהר הליטני) ולהתפרסות כוחות של האו"ם יחד עם הצבא הלבנוני, לאורך כל הגבול עם ישראל, עדיין מהווה הקיום העצמאי של החיזבאללה על מאגרי הנשק החדשים שסיפקה לו איראן – מקור של דאגה וסכנה לצפון המדינה ואף למרכזה (להרחבה ראו בספרי, מערכת הביטחון, הוצאת ידיעות ספרים, עמ' 308–310).

אל-קאעידה – זהו ארגון הטרור הסוני הגדול ביותר עד כה, שהכריז מלחמת השמד על העולם היהודי-נוצרי, במטרה להכניס את העולם כולו (על פי התפיסה הוואאבית) תחת כנפי האסלאם הפונדמנטליסטי הקיצוני. המוכן של השם הוא: היסוד או הבסיס, וכינויו בפי המייסדים הוא: "החזית העולמית האסלאמית למאבק בצלבנים וביהודים". במסגרת זאת כלול גם המאבק נגד המדינות המוסלמיות המתונות.

הארגון התגבש במהלך המאבק המזוין נגד הפלישה הסובייטית לאפגניסטן (ואז גם נעזר בנשק ובהדרכה של ה-CIA האמריקני...). לאחר גירוש הסובייטים התבסס הארגון באפגניסטן. את המימון סיפק מייסדו (1988) אוסאמה בן-לאדן (וכנראה גם על ידי מימון מחלקים נוספים של בני משפחתו, השוהים בסעודיה). את ההדרכה הצבאית סיפק סגנו: איימן א-זוואהרי. מאותה עת החל הארגון לבצע פעולות טרור ברחבי העולם.

זהו ארגון מתוחכם ואכזרי, שאיננו בוחל בהריגת אזרחים חפים מפשע, כפי שקרה בהתקפות הרצחניות על מגדלי התאומים בניו יורק, בפיצוץ הרכבת במדריד, בפיצוצים ברכבת התחתית של לונדון, בפיצוץ שגרירויות אמריקניות במזרח אפריקה ובפיצוץ בתי כנסת יהודיים באיסטנבול ובג'רבה שבתוניסיה. מבחינתה של ישראל מהווה הארגון סכנה בשני תחומים:

- ♦ התקפות על מטרות יהודיות וישראליות ברחבי העולם.
- ♦ חדירה והתחברות לארגוני הטרור הפלסטיניים ביש"ע ולחזבאללה בלבנון.
(להרחבה ראו בספרי, מערכת הביטחון, הוצאת ידיעות ספרים, עמ' 311–314)

סיכום

זוהי אפוא החזית הלאומנית והאסלאמית שהתגבשה במשך השנים נגד ישראל, אם ישירות ואם באורח עקיף (על ידי התנגדות למערב ולהשפעותיו האימפריאליסטיות כמו גם החברתיות).

זרועותיה של ההתנגדות הזאת מגיעות אל כל מיעוט ערבי או מוסלמי בעולם. ניתן יהיה לעקוב אחר השפעותיה בסקירות המופיעות בהמשך, במדינות כמו הפיליפינים, תאילנד, סרי-לנקה, מלזיה ואינדונזיה – שבהן מאיים המיעוט המוסלמי הקיצוני על הממשלות (ונעזר מיידית באיומי חרם של נפט והפסקת עזרה כספית ממדינות הנפט העשירות) ומונע או מעכב נירמול היחסים עם ישראל; עבור למיעוטים המוסלמיים באירופה המהווים ראש חץ לכל פעולה נגד ישראל; ולמיעוטים קולניים במדינות כמו ארה"ב, קנדה, אוסטרליה, דרום אפריקה וכמה ארצות לטינו-אמריקניות (כמו ונצואלה), המצרפים קולם ופעילותם לאלה של המדינות הערביות והמוסלמיות – ובסך הכול 1.6 מיליארד מוסלמים המשלבים כוחות נגד קיומה ויכולת התבססותה של המדינה היהודית על 5.5 מיליון תושביה היהודים.

פרק ז

יחסי ישראל עם ארגון האומות המאוחדות

ארגון האומות המאוחדות הוא ממשיכו של מוסד שקדם לו, "חבר הלאומים". זה האחרון הוקם ב-1920, במטרה להשכיך שלום ברחבי העולם. מקום מושבו היה בז'נבה והוא אשר אישר (בהתאמה ל"אמנת חבר הלאומים") את חוזה השלום שנחתמו בין המדינות שלקחו חלק במלחמת העולם הראשונה (1914–1918); העניק אישורי נאמנות (מנדט) למדינות המנוצחות – לפקח ולנהל מטעמו את הטריטוריות שנלקחו מהמדינות המנוצחות: מהאימפריה העות'מאנית ניתן לצרפת המנדט על לבנון וסוריה ולבריתניה על עיראק, ירדן וארץ-ישראל; ממושבותיה של גרמניה ניתן לדרום אפריקה מנדט על נמיביה; טנגניקה, טוגו וחלק מקמרון נמסרו לנאמנותה של בריטניה; המחצית השנייה של טוגו ורוב שטחה של קמרון – לצרפת; בלגיה קיבלה את רואנדה-אורונדי ויפן את איי מרשל. כמה איים באוקיינוס השקט נמסרו לאוסטרליה וניו-זילנד.

אולם חבר הלאומים נכשל במשימתו לפקח על השלום בעולם ולמנוע מלחמות: הוא לא מנע את פלישתה של איטליה לאתיופיה (1935), את מלחמת האזרחים בספרד (1936–1939), את פלישתה של יפן לסין ב-1938 ואת תוקפנותה של גרמניה באירופה, והוא חדל למעשה להתקיים.

מבחינתה של ישראל ייזכר מוסד זה לטובה, שכן הוא כלל בכתב הנאמנות שהפקיד בידה של בריטניה (המנדט), ב-1922, את ההוראה שעליה להקים בית לאומי ליהודים בארץ-ישראל ברוח הצהרת בלפור. כמו כן הוא אישר כמה הסכמים שעליהם חתמה ממשלת המנדט הבריטית, כמו סימון סופי של הגבול בין ארץ-ישראל לסוריה.

ארגון האומות המאוחדות הוקם ב-1945 על ידי 50 מדינות, וכיום (2010) הוא מונה 192 מדינות. מטרותיו (כפי שהן מנוסחות ב"מגילת האו"ם"): שמירה על השלום והביטחון הבין-לאומי; פיתוח יחסי ידידות בין עמים; שיתוף פעולה בין-לאומי בפתרון בעיות כלכליות, חברתיות, תרבותיות והומניטריות; שמירה על זכויות האדם והחירויות היסודיות.

מבנה האו"ם ומוסדותיו

העצרת הכללית – מורכבת מכל חברי האו"ם. לכל מדינה קול אחד. מתכנסת אחת לשנה (וכן במקרים יוצאים מהכלל) בסתיו, למשך שלושה חודשים (מקום מושבה בניו יורק אולם לעתים היא מתכנסת גם בז'נבה שבשווייץ). בסמכותה לברר את כל השאלות שבתחום מגילת האו"ם ובתחום סמכויותיו ותפקידיו של כל אחד ממוסדות האו"ם פרט למועצת הביטחון. החלטותיה, החייבות להתקבל ברוב של שני שלישים מן המשתתפים בהצבעה, הן בעלות תוקף של המלצה.

מועצת הביטחון – מורכבת מ-15 חברות: 5 חברות קבועות (ארצות הברית, רוסיה, בריטניה, סין וצרפת) ועוד 10 חברות לא-קבועות הנבחרות על ידי העצרת הכללית לשנתיים. בבחירת החברות הלא-קבועות מובא בחשבון ייצוג אזורי (אירופה, אסיה, אפריקה, אמריקה הצפונית והדרומית), לרוב שתי נציגות מכל אזור. החלטות המועצה מתקבלות ברוב קולות, אולם אם אחת מחמש החברות הקבועות מצביעה נגד, אין ההחלטה יכולה להתקבל (הצבעה כזאת נקראת "הצבעת וטו"). למועצה יש את הסמכות לשלוח כוח צבאי בין-לאומי להשלטת סדר במקרים של מלחמת אזרחים (סומליה – 1992), של פלישת מדינה אחת לשכנתה (מלחמת קוריאה – 1950, מלחמת המפרץ – 1991), או כדי להפריד בין כוחות נצים על ידי שיגור "כוח שלום בין-לאומי", וכן להורות לבתי הדין הבין-לאומיים להעלות לדיון ולפסיקה חריגות של מדינה-חברה מהחוק הבין-לאומי.

מזכיר האו"ם – נבחר לשתי תקופות כהונה, לכל היותר, בנות 5 שנים כל אחת. תפקידו הוא להפעיל את כל מוסדות האו"ם בעזרת מזכירות האו"ם, המופעלת על ידיו. לאחר מעורבותו הצבאית של האו"ם בסומליה ובעיראק, התחזק מעמדו הבין-לאומי של המזכיר והוא הפך לגורם מתווך ומפשר (כמו בנושא הצבת משקיפי או"ם בעיראק, לאחר מלחמת 1991, או הצבת הכוח הבין-לאומי המיוחד לאורך גבולה של לבנון עם ישראל, לאחר מלחמת לבנון השנייה) והוא נוקט לא אחת מדיניות עצמאית.

ארגון האו"ם לחינוך, למדע ולתרבות (אונסק"ו – UNESCO) – הוקם ב-1945, כדי לקדם את שיתוף הפעולה הבין-לאומי בתחומי החינוך, המדע והתרבות. אונסק"ו מכריז על ערים ואתרים חשובים כשכיות חמדה בין-לאומיות, ומעמיד אמצעים לרשות המדינות שבהן מצויים אתרים אלה, לשימורם ותפעולם הנאות.

(בישראל הכריז הארגון על מצדה ועל מקבץ הבתים הלבנים שנבנו בתל אביב בסגנון ה"באוהאוס", כעל שכיות חמדה בין-לאומיות).

ארגון הבריאות העולמי (WHO) – הוקם ב-1948 כדי לסייע לכל עמי תבל להשיג את רמת הבריאות המרבית. הארגון מפעיל תוכניות מיוחדות להדברת מחלות (שחפת, איידס), לחיסון אוכלוסיות שלמות נגד מגפות, להנהגת תנאים היגייניים נאותים ולהבטחת מי שתייה נקיים.

ארגון המזון והחקלאות (F.A.O) – הוקם ב-1945 כדי להעלות את רמת התזונה וייצור המזון בעולם, לשימור היערות והכנסת שיטות עבודה מודרניות וזנים עמידים בתחום החקלאות.

ארגון העבודה הבין-לאומי (O.L.I) – הוקם כבר ב-1919 ובמוסדותיו מכהנים נציגים במספר שווה של: ארגוני עובדים, ארגוני מעבידים והממשלות החברות. הארגון מקדם את תחיקת העבודה הבין-לאומית (אמנות למניעת עבודת ילדים, למלחמה בעבדות, למניעת ניצולן של נשים, להגנה על בריאות העובדים במקומות עבודתם, להנהגת שעות עבודה ומנוחה) וכן מעודד את המדינות-החברות לאמץ תחיקת עבודה מתקדמת. ההסתדרות הכללית, בהיותה הנציגה העיקרית של העובדים בארץ, ממנה את נציגי העובדים לחברות בארגון.

הנציבות העליונה של האו"ם לענייני פליטים (R.C.H.N.U) – הוקמה ב-1950, ומטפלת באוכלוסיות קטנות כגדולות ההופכות לפליטים, לרוב בעתות מלחמה, בזמן מלחמת אזרחים, בצורת ורעב. הנציבות דואגת להגשת עזרה מיידית (מחסה, ביגוד, מזון ועזרה רפואית) ובשלב מאוחר יותר ליישובם הקבוע של הפליטים – אם בהחזרתם לארצות מוצאם, ביישובם במקומות שאליהם נקלעו או בהבטחת קליטתם בארצות חדשות. ב-2010 חלה הרעה משמעותית במצב הפליטים בעולם, ומספרם עבר את ה-22 מיליון.

סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים פלסטינים במזרח התיכון (אונר"א – UNRRA) – הוקמה ב-1950 כדי לטפל בפליטים הפלסטינים של מלחמת 1948. הפעילה מחנות מיוחדים, הקימה בתי ספר ובתי חולים, ומספקת תעסוקה ומזון. הסוכנות פועלת גם היום, ומספקת ל-700 אלף פלסטינים ברצועה מזון וצרכים בסיסיים וכן בתי ספר, תרופות ועוד. זוהי סוכנות האו"ם היחידה שאימצה את עקרון הקבע של הפליטות לפלסטינים

ומקיימת אותם במצב זה (במקום ליישבם או להסדיר את קליטתם במדינות השונות) מאז 1948.

קרן החירום הבין-לאומית למען הילד (UNICEF) – הוקמה ב-1946. דואגת להבטחת רמת בריאות, חינוך ותזונה נאותה לילדים בארצות המתפתחות.

קרן המטבע הבין-לאומית (IMF) – הוקמה ב-1944, כדי לעזור למדינות החברות המתקשות לאזן את מאזן התשלומים שלהן (עודף ייבוא על ייצוא). הקרן מעמידה אשראי בין-לאומי לרשותן תמורת התחייבותן לאמץ תוכניות הבראה כלכליות על פי הנחיותיהם של מומחי הקרן. חשיבותה של הקרן באה לידי ביטוי בשנים 2008–2009, כשנדרשה לעזור למדינות שנפגעו מהמשבר העולמי, כשמדינות רבות (כמו איסלנד, הונגריה ויוון) קרסו תחת המפולת הכללית ונזקקו בדחיפות לאמצעים כספיים. הקרן העמידה אמצעים כאלה לרשותן לאחר בדיקה מדוקדקת של מצבן.

הבנק הבין-לאומי לשיקום ופיתוח – "הבנק העולמי" (IBRD) – הוקם ב-1944. מממן תוכניות פיתוח בארצות החברות על ידי מתן הלוואות לממשלות או הלוואות בערבות ממשלתית.

בית הדין הבין-לאומי – הוקם ב-1945 ומקום מושבו בהאג שבהולנד. חברים בו 15 שופטים מ-15 מדינות, הנבחרים על ידי עצרת האו"ם ומועצת הביטחון לתקופות של 9 שנים (כל 3 שנים מתחלפים 5 שופטים). בפני בית הדין יכולות להתדיין אך ורק מדינות החברות באו"ם והמסכימות מרצונן החופשי להופיע בפניו. כך למשל העבירו מצרים וישראל את סוגיית הריבונות על טאבה להכרעתו של בית הדין הזה. ההחלטות מתקבלות ברוב קולות, וכאשר מדינה אינה מצייתת לפסק הדין, רשאית (אך לא חייבת) מועצת הביטחון לנקוט צעדים כנגד מדינה זו. ביקורת רבה נמתחה על בית הדין הזה, מהסיבות הבאות:

- ♦ האם זה לגיטימי שמדינה אחת תשפוט מדינה אחרת?
- ♦ בניגוד לחוקי המדינות השואכים את תוקפם וסמכותם מהעם, הרי שמערכת המשפט הבין-לאומית שואבת את סמכותה מנציגיהן של מדינות. משום כך עלולים נציגים אלה להיות מושפעים מאינטרסים צדדיים.
- ♦ קיימים גם מקרים שבהם שופטים ממדינות בעלות אופי דיקטטורי ועריץ עשויים להטיף מוסר למדינה דמוקרטית... משום כך רוב המדינות אינן מיישמות פסקי דין של בית הדין הבין-לאומי והן נותרות כהמלצות בלבד.

בית הדין הבין-לאומי לפשעי מלחמה שבוצעו ביוגוסלביה לשעבר (ICTY) – הוקם בהאג ב-1993 על ידי מועצת הביטחון, כדי לשפוט מדינאים וחילים (ובניהם נשיא יוגוסלביה לשעבר סלובודן מילושוביץ') שהיו מעורבים בפשעי מלחמה ביוגוסלביה לשעבר בשנים 1993–1998. זה בית המשפט הבין-לאומי השני לשפיטת פושעי מלחמה (הראשון הוקם בנירנברג – גרמניה, ב-1945, כדי לשפוט את פושעי המלחמה הנאצים). כמו כן הוקמו על ידי האו"ם:

בית הדין הפלילי הבין-לאומי לפשעי מלחמה ברואנדה – הוקם ב-1996 כדי לשפוט מנהיגים מבני שבט ההוטו, שהיו אחראים ב-1994 לרצח מיליון מבני שבט הטוטסי. מקום מושבו בעיר ארושה שבטנזניה. מאז הקמתו נשפטו בפניו 42 נאשמים שמהם זוכו 6 והיתר נידונו לתקופות מאסר. קולונל תאונסט באגוסורה, המנהל לשעבר של משרד ההגנה של רואנדה ומתכנן רצח-העם במדינה, נידון (18.12.08) יחד עם עוד שני קציני משטרה למאסר עולם. בסך הכול נמנו כ-63,000 איש כחשודים בהשתתפות ברצח-העם ברואנדה.

בית דין לשפיטת פושעי מלחמה בסיירה-לאונה – הוקם על ידי ממשלת סיירה-לאונה והאו"ם, כדי לשפוט פושעי מלחמה שפעלו במדינה מאז נובמבר 1996.

בית הדין הבינלאומי הפלילי הקבוע (ICC – International Criminal Court) החל לפעול בשנת 2002. על בית הדין וכל אמנת רומא שהחליטה על הקמתו, ראה להלן עמוד 766.

באוגוסט 2007 נודע על הקמתו של בית דין מיוחד מטעם האו"ם שישפוט נאשמים ברצח ראש ממשלת לבנון רפיק אל-חרירי. מקום מושבו נקבע בהאג.

הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (IAEA) – הוקמה ב-1957, כדי לשמש פורום בין-לאומי לשיתוף פעולה בין-ממשלתי, מדעי וטכני, בשימוש בטכנולוגיה הגרעינית למטרות שלום. הסוכנות עוזרת למדינות-חברות להקים בתחומיהן מתקנים אטומיים – לצורכי מחקר או להפקת חשמל, וכן מפקחת על המתקנים האטומיים של חבריה, כדי להבטיח שייעשה בהם שימוש רק לצורכי שלום. מספר המדינות-החברות – 189. ישראל אינה חברה בסוכנות כיוון שהיא מסרבת לחתום על האמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני ולפתיחת המתקן הגרעיני שלה בדימונה לביקורת נציגי הסוכנות. משום כך אין היא יכולה לרכוש בעולם כורים גרעיניים למטרות שלום – בעיקר לייצור חשמל ולהתפלת מים.

מאז תחילת שנות ה-2000, עוסקת הסוכנות במעקב אחר ההכנות שעושה איראן (למרות היותה חתומה על האמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני) להגיע לשליטה בנשק אטומי. נציגיה מתאמצים לשכנע את הממשלה האיראנית להפסיק את פיתוח האמצעים לייצור נשק אטומי, ולהתרכז בניצול האנרגיה האטומית לצורכי שלום בלבד. כיום (סוף שנת 2010) לא הניבו מאמצי הסוכנות תוצאות. ארה"ב ובעלות בריתה הטילו כבר (באמצעות מועצת הביטחון) ארבע סדרות של סנקציות כלכליות, האחרונה ביוני 2010, על איראן, כדי להכריח אותה לסגת מתוכניותיה (ראו הסקירה על איראן).

המועצה הכלכלית והחברתית (ECOSOC) – מתאמת את הפעולות הכלכליות והחברתיות של האו"ם.

תוכנית האו"ם לפיתוח (UNDP) – מסייעת לצמיחתן הכלכלית של ארצות מתפתחות.

ועדת האו"ם למסחר ולפיתוח (UNCTAD) – מעודדת סחר בין-לאומי.

ארגון האו"ם לפיתוח תעשייתי (UNIDO) – מקדם פיתוח תעשייתי בארצות מתפתחות.

תוכנית האו"ם לענייני הסביבה (UNEP) – עוסקת בקידום פעולות להגנת הסביבה כגון: מניעת כריתתם של יערות-עד, הסכמים על מניעת זיהום הים (כמו הים התיכון), פעילות להקטנת השימוש בחומרים (דו-תחמוצת-הפחמן CO₂) היוצרים את "אפקט החממה" או הפוגעים בשכבת האוזון באטמוספירה.

הארגון הבין-לאומי למטאורולוגיה (WMO) – הוקם ב-1951. הנהיג תקנים בין-לאומיים אחידים לרישום תצפיות מזג האוויר ועל ידי כך לשיפור חילופי המידע הקשורים למזג האוויר.

הארגון הבין-לאומי לתעופה אזרחית (ICAO) – הוקם ב-1947, במטרה להביא להאחדה של נוהלי התעבורה האווירית, הכשרת צוותי אוויר והנהגת תקנים מוסכמים בתחום הטלקומוניקציה. הארגון מפקח גם על קיום תחרות הוגנת בין חברות התעופה.

האיגוד הבין-לאומי לטלקומוניקציה (ITU) – הוקם ב-1937. מקדם תקני שימוש אחידים במערכות הטלקומוניקציה השונות (רדיו, טלגרף, טלפון, מברקה וטלוויזיה), חלוקת תדרים ועזרה למדינות מתפתחות להנהיג בתוכן את המערכות המתקדמות בתחום זה.

מועצת האו"ם לזכויות האדם – בת 47 חברים, נבחרה ב-2006 כדי להחליף את "ועדת האו"ם לזכויות האדם", שעליה נמתחה ביקורת קטלנית בשל היות נציגי מדינות עריצות חברים בוועדה, ואף יושבי ראש שלה (הנציג הסורי).

כוחות השלום של האו"ם – האו"ם הפעיל ומפעיל "כוחות שלום" להבטחת קיומם של הסכמי הפסקת אש בין מדינות או מחנות לוחמים, וכן הפעיל ישירות כוח צבאי (מורכב ממדינות-חברות באו"ם) כדי להתמודד עם תוקפן, כמו נגד הפלישה הסינית-צפון קוריאנית לקוריאה הדרומית ב-1950; נגד הפלישה של עיראק לכוויית ב-1991–1990; להרגעת הרוחות בין המחנות הלוחמים בסומליה (1992–1995) ובארצות רבות באפריקה (קונגו, רואנדה, דארפור, כוויית) ובאסיה (קוריאה, טימור ואחרות).

הסכסוך הישראלי-ערבי חייב את האו"ם להציב באזור כוחות שלום רבים:

- ♦ ב-1957 – לאורך גבולה של מצרים עם ישראל בעקבות "מבצע קדש". הכוח סולק בפקודתו של עבד אל-נאצר, לקראת התקפתו המתוכננת על ישראל ב-1967;
- ♦ ב-1974 – לאורך גבול סוריה ברמת הגולן ובחרמון, בעקבות מלחמת יום הכיפורים (1,200 חיילי UNDOF);
- ♦ ב-1978 – לאורך גבול לבנון, לאחר נסיגת צה"ל מלבנון בעקבות "מבצע ליטני" (4,500 חיילי יוניפי"ל).
- ♦ ב-1979 – הוקם כוח בין-לאומי בפיקוד אמריקני (Multinational Force and Observers – MFO), כדי לפקח על הביצוע והשמירה של כל הסכמי השלום בין ישראל למצרים (בעיקר אי-הכנסת כוחות לשטחים המפורזים משני הצדדים). הכוח מוצב בשלוש נקודות במצרים (שתיים לאורך הגבול עם ישראל) ואחת בישראל, אף היא צמודה לגבול עם מצרים.
- ♦ לאחר שב-15 בנובמבר 2005 הסכימו ישראל והרשות הפלסטינית על תנאי המעבר והתנועה של תושבי הרצועה דרך מעבר רפיח, הסכימה מועצת האיחוד האירופי (21 בנובמבר 2005) להעמיד לרשות הבריקות וסידורי המעבר ברפיח, צוות אירופי שיבצע את המלאכה. לצורך זאת הוקם צוות (EU – Border Assistance Mission at Rafah) לפיקוח על המעבר.

אולם כיוון שהמנהרות המשיכו לפעול ומספרן גדל בהרבה, נוצרו שתי דרכי מעבר: הרשמית דרך רפיח, והבלתי-רשמית (כולל הברחה אדירה של אמצעי לחימה לרצועת עזה) – דרך המנהרות הרבות. מדי פעם בפעם, כאשר האירועים ברצועת עזה יצאו מכלל שליטה (כמו במהלך הקרבות בין החמאס לפת"ח, במחצית הראשונה של 2007), ציוותה ישראל על סגירת המעבר, עובדה שגרמה לקשיים רבים לתושבים. מאז השתלטותו של החמאס על רצועת עזה, עזבו המפקחים הבין-לאומיים את משמרתם והמעבר נותר סגור. בעקבות המשט לעזה ב-31 במאי 2010, החלה מצרים לפתוח את מעבר רפיח לתנועת אנשים בלבד (אך לא של סחורות) כל יום מ-09:00 עד 19:00.

- ♦ ב-1994 – בעקבות הטבח שערך ברוך גולדשטיין במתפללים פלסטינים במערת המכפלה, ולאור החלטת מועצת הביטחון מס' 904 – הוצב כוח משקיפים (TIPH – Temporary International Presence in the City of Hebron) המורכב מנציגי שש מדינות אירופיות, לפקח אחר מילוי תנאי הסכם חברון ואי-מניעת אלימות נוספת.
- ♦ ב-2006 – הוצב כוח חדש וגדול (כ-15,000 חיילים) לאורך גבולותיה של לבנון עם ישראל (אך לא עם סוריה).

כאמור, אלה הם הכוחות הקשורים עם ישראל, אולם כמותם הופעלו ומופעלים עשרות כוחות או"ם, כוחות נאט"ו או כוחות ארגוני מדינות אזוריות, כמו "האיחוד האפריקני", באזורי מתיחות ומלחמות ברחבי העולם.

ישראל והאו"ם – יחסים מיוחדים

ישראל היא למעשה יצירת כפיו של ארגון האו"ם, שכן היא קיבלה את האישור הלגיטימי להקמתה, מבחינת החוק הבין-לאומי, הודות להחלטה מס' 181 של עצרת האומות המאוחדות, מיום 29 בנובמבר 1947, על חלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות: יהודית וערבית. מנסחי מגילת העצמאות מתייחסים ונשענים על החלטה זו בשלוש פסקאות נפרדות:

"ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל... הכרזה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה."

"מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת, מיום 29 בנובמבר 1947, ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה."
 "אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים."

החלטת העצרת התקבלה הודות לעובדה שמרבית המדינות-החברות אז, היו מדינות נוצריות. אלה הכירו בזכויותיו ההיסטוריות של העם היהודי על ארץ-ישראל וחשו שיש לעשות צדק עם העם הנרדף הזה, שמדינה נוצרית (גרמניה) השמידה זה עתה 6 מיליון מבניו ובנותיו. אולם יחס חיובי זה למדינה היהודית החל להשתנות ולרעה, במהירות רבה. היו לכך כמה וכמה סיבות:

- ♦ תוצאותיה של מלחמת העצמאות לא תאמו בדיוק את החלטת האו"ם מס' 181: מדינת ישראל הרחיבה את גבולותיה והשתלטה על 20,000 קמ"ר מתוך 27,000 קמ"ר של ארץ-ישראל המערבית, כולל ירושלים המערבית. על ירושלים המזרחית השתלטה ממלכת ירדן ובכך הושמה לאל אותה פסקה בהחלטה 181 אשר הותירה את ירושלים וסביבתה כאזור בין-לאומי.
- ♦ הערבים החלו לדרוש באו"ם שמדינת ישראל תיסוג לגבולות 1947.
- ♦ המלחמה יצרה גם כ-500,000 פליטים פלסטינים. האו"ם בהחלטתו מס' 194 מחודש דצמבר 1948, הקים ועדת פיוס והטיל עליה לבצע את ההחלטה האומרת: "אותם פליטים המבקשים לשוב לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם, יורשו לעשות זאת בתאריך המוקדם ביותר שבגדר האפשר, ולאחרים ישולמו פיצויים. הוועדה לא הצליחה כמובן במשימתה, שכן ישראל הודיעה שתסרב להחזיר פליטים לגבולותיה. בכך הפכה ישראל לראשונה למדינה שאינה ממלאת אחר החלטות האו"ם.
- ♦ מאז הפכה החלטה 194 לנס ולדגל של הפלסטינים הדורשים ליישמה (ב-2010 כבר היה מדובר ב-4.8 מיליון פליטים פלסטינים, הם וצאצאיהם אחריהם) והמתייחסים עתה אליה בתואר "זכות השיבה" (ראה לעיל עמ' 147).
- ♦ המלחמה הקרה בין ארה"ב ובריה"מ (שב-1947 הביאה את שתי המעצמות לתמוך בהקמתה של המדינה היהודית: ארה"ב – בהשפעת הלחץ של הקהילה היהודית, ובריה"מ – מתוך רצון לדחוק את בריטניה מהמזרח התיכון ומתוך תקווה כי המדינה היהודית, שהיתה מונהגת על ידי מפלגות

סוציאליסטיות, תצטרף לגוש הקומוניסטי – הביאה בסופו של דבר להתייצבותה המלאה של בריה"מ לצד הערבים. בעקבות כך זכו הערבים לתמיכה מובטחת ותמידית מצד כל מדינות הגוש הקומוניסטי בכל החלטה אנטי-ישראלית שימצאו לנכון להעלות באו"ם.

♦ תגבורת נוספת קיבלו מדינות ערב מעשרות המדינות החדשות שהחלו לקום בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת, תוך כדי שחרורן מהשלטון הקולוניאלי. מדינות אלה התקבלו לאו"ם והצטרפו לגוש המדינות הבלתי-מזדהות, בהנהגתם של נהרו, נאצר, טיטו, צ'ו אן-לאי וסוקרנו. גם גוש זה (שב-2010 מנה 108 מדינות מתוך 192 המדינות החברות באו"ם) העמיד את תמיכתו האוטומטית לרשות הערבים.

כתוצאה מכך הצטברו בארכיון האו"ם מאות החלטות אנטי-ישראליות, יותר מאשר לגבי כל מדינה אחרת בעולם. השיא במסע האנטי-ישראלי באו"ם היה בקבלת החלטה מס' 3378, מ-10 בנובמבר 1975, שקבעה כי התנועה הציונית היא תנועה גזענית (החלטה זו בוטלה על ידי האו"ם ב-1992).

לישראל יש עניין רב בהשתלבות מלאה במערכת העצומה הזאת שמפעיל האו"ם. היא יכולה לתרום רבות וגם ליהנות מהיתרונות (וגם מההקצבות) שחברות כזאת מעניקה. אולם כאמור דרכה אינה סוגה בשושנים, בגלל הקשיים שמערימות מדינות ערב על דרכה.

הקבוצות האזוריות באו"ם

על דרכה של ישראל להשתלבות מלאה, כמו כל יתר מדינות העולם, במוסדות האו"ם ניצבת מסגרת חדשה (הוקמה ב-1961), הידועה בשם "קבוצות אזוריות". בהתאם לכך מתמנות מדינות לנציגות במוסדות האו"ם השונים לפי קבוצות של מדינות. כך למשל ניתנת נציגות במועצת הביטחון לקבוצות של מדינות באפריקה, באסיה, באמריקה הלטינית וכדומה. מדינות ערב הצליחו למנוע את היספחותה של ישראל לאחת הקבוצות הללו ומשום כך אין לה בסיס שיאפשר את בחירתה למוסדות הללו. רק בשנת 2000 התקבלה ישראל ל-WEQG (קבוצת מדינות אירופה המערבית), דבר המאפשר לה להציג מועמדות לגופים שונים של האו"ם. אולם חברותה במסגרת הזאת מסויגת לסניף ניו יורק של האו"ם ואילו בשאר הסניפים – ז'נבה, ניירובי, רומא ווינה – היא במעמד של משקיף בלבד.

קבוצת WEQG מחולקת לשתי קבוצות משנה:

♦ מדינות אירופה הנפגשות במסגרת האיחוד האירופי.

♦ ושאר המדינות – יפן, ארה"ב, קנדה, אוסטרליה וניו־זילנד, הנפגשות במסגרת קבוצה שנקראת JUSCANZ. ישראל איננה חברה בשתי קבוצות המשנה הללו, אם כי היא חברה מלאה במועצה הכלכלית-חברתית של הקבוצה, ואילו במועצה לזכויות האדם אין לה בכלל נציגות.

זהו עוד פרק בבידודה הבין-לאומי של ישראל, על ידי יריבותיה בעולם הערבי והמוסלמי.

החלטות חשובות אחרות של האו"ם, המתייחסות לישראל, הן כדלקמן:

החלטת עצרת האו"ם מס' 273 (11 במאי 1949) על קבלת ישראל לאו"ם

ב-29 בנובמבר 1948 הגישה ישראל למועצת הביטחון בקשה להתקבל כחברה באו"ם, אולם בקשתה זכתה בתמיכת חמש מדינות בלבד (עקב הפעילות הערבית נגד קבלתה) במקום תמיכת שבע מדינות כנדרש. באפריל 1949 היא הגישה בקשה דומה והפעם התקבלה, למרות מאמצייהן של מדינות ערב לעכב את ההחלטה.

החלטת מועצת הביטחון מס' 2322 (1 בספטמבר 1951) על חופש השיט בתעלת סואץ

למרות העובדה שאמנת קושטא, משנת 1888, קובעת כי על מצרים להחזיק את תעלת סואץ פתוחה לשיט אוניות של כל האומות, אפילו במצב מלחמה, החליטה ממשלת מצרים – תוך התעלמות מהסכם שביתת הנשק שלה עם ישראל – לסגור את התעלה בפני אוניות ישראליות או אוניות זרות השטות לישראל או ממנה. מועצת הביטחון החליטה כי סגירת התעלה מהווה הפרה של זכויות השיט החופשי ואין להצדיקה. אולם מצרים התעלמה מההחלטה.

החלטת עצרת האו"ם מס' 997 (2 בנובמבר 1956)

בדבר פלישת כוחות בריטיים, צרפתיים וישראליים לשטחה של מצרים ולחצי האי סיני, קוראת להפסקת אש מיידית ולמניעת התקדמות הצבאות מעבר לקווי הפסקת האש. קוראת לפתיחה מיידית של תעלת סואץ.

החלטת עצרת או"ם מס' 1000 (5 בנובמבר 1956)

בדבר הקמת כוח צבאי לפיקוח על הפסקת האש, בפיקודו של גנרל ברנס (ראש פקחי האו"ם באזור).

החלטת מועצת הביטחון מס' 242

התקבלה בעקבות מלחמת ששת הימים (22.11.68) והיא כוללת את המתווה הבין-לאומי הראשון והמקיף לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי כדלקמן:

(1) פינוי כוחות מזוינים ישראליים משטחים (על פי התרגום הצרפתי, "משטחים", עם ה"א הידיעה) שנכבשו במסגרת הסכסוך האחרון (ההישענות על הנוסח האנגלי העניקה לישראל את הבסיס לטענתה, שהמדובר לא בנסיגה "מכל השטחים" אלא "משטחים", כלומר שישראל תוכל להתמקח בעתיד, אילו מן השטחים שנכבשו על ידי כוחותיה יישארו בשליטתה).

(2) ביטול כל טענה או מצב של לוחמה, וכיבוד והכרה של הריבונות, השלמות הטריטוריאלית והעצמאות המדינית של כל מדינה ממדינות האזור, ושל זכותן לחיות בשלום בתוך גבולות מוכרים ובטוחים, ללא איומים או מעשי אלימות.

(3) המועצה מצביעה על הצורך לערוב לחופש השיט בנתיבים בין-לאומיים באזור.

(4) המועצה מכריזה על הצורך להגיע להסדר צודק של בעיית הפליטים.

(5) המועצה מצביעה על הצורך לערוב לשלמות הטריטוריאלית ולעצמאות המדינית של כל מדינה ממדינות האזור, באמצעים שבכללם יצירת אזורים מפורזים.

מצרים וירדן קיבלו את ההחלטה מיידית, ישראל הודיעה על הסכמתה במאי 1968. הסורים סירבו לקבלה וכן דחו אותה הפלסטינים בטענה שאין בעייתם מוזכרת בהחלטה כבעיה לאומית אלא רק כבעיה של פליטים. אולם גם הם חזרו בהם בסוף שנות ה-80 וקיבלו את ההחלטה.

עד היום משמשת החלטה זו אבן פינה לכל משא ומתן (כולל ניסוחי "מפת הדרכים") עם גורם ערבי על חתימת הסכם שלום, כאשר הצד הערבי רואה בה החלטה הקוראת לנסיגה ישראלית מוחלטת מכל השטחים שכבשה ב-1967, כולל מזרח ירושלים, ואילו ישראל רואה בה בסיס לתיקוני גבול, להבטחת המשך איחודה של ירושלים וליצירת בסיס של קבע שיבטיח את ביטחונה של המדינה בגבולות שיהיו ברי-הגנה ומוכרים על ידי כל שכניה.

החלטות מועצת הביטחון – 338, 339 ו-340

החלטות אלה התקבלו בעיצומה של מלחמת יום הכיפורים, והן קראו להפסקת אש מיידית (תוך 12 שעות); לנסיגת הכוחות הלוחמים לעמדות שבהן היו ב-22 באוקטובר 1973; להקמה מיידית של כוח חירום בין-לאומי, אשר ידאג להפרדה בין הכוחות הלוחמים ולהחזרת צדדי הלוחמים לדיונים על יסוד החלטה 242, לשם השגת שלום בר-קיימא בין הצדדים. נדרשו שלוש החלטות של מועצת הביטחון, בזו אחר זו (22, 24 ו-25 באוקטובר 1973) כדי להביא סוף סוף להפסקת הקרבות (וכן איום של בריה"מ לשלוח יחידות מוטסות לעזרת הצד הערבי), כשצה"ל ניצב במרחק 101 ק"מ מקהיר ו-40 ק"מ מדמשק.

החלטת העצרת הכללית מס' 3210 (14 באוקטובר 1974)

העצרת מזמינה את יאסר ערפאת לנאום ולהשתתף בדיוני עצרת האו"ם. ערפאת הופיע בפני עצרת האו"ם פעמיים (בז'נבה ובניו יורק), כשהוא לבוש במדים צבאיים וחוגר אקדח.

החלטת העצרת הכללית מס' 3237 (22 בנובמבר 1974)

ההחלטה מעניקה לאש"ף מעמד של משקיף בכל מוסדות האו"ם.

החלטת העצרת הכללית מס' 3379 (10 בנובמבר 1975)

קובעת כי הציונות היא תנועה גזענית.

החלטת מועצת הביטחון 425 (19 במארס 1979)

החלטה זו התקבלה בעקבות "מבצע ליטני". ההחלטה קראה לכבד באופן קפדני את שלמותה הטריטוריאלית של לבנון, האיצה בישראל לפנות את כוחותיה מדרום לבנון והורתה על הקמת כוח בין-לאומי (יוניפי"ל) שיסייע לממשלת לבנון להחזיר את יכולת שליטתה באזור. ישראל דרשה שימולאו כל סעיפי ההחלטה (גם הבטחת הביטחון לאורך הגבול) לפני שתיסוג. כיוון שזה לא קרה, היא יצרה את אזור החיץ וממנו היא נסוגה לגבול הבין-לאומי, שהותווה מחדש על ידי מומחי האו"ם רק במאי 2000.

החלטת העצרת הכללית מס' 34/89 (11 בדצמבר 1979)

יוצאת בתקיפות נגד התחמשותה של ישראל בנשק גרעיני, קוראת להטלת פיקוח על המתקנים הגרעיניים של ישראל, וקוראת למדינות העולם לא לשתף פעולה עם ישראל בתחום הגרעיני. החלטה זו פתחה פתח לשורה ארוכה של החלטות והצהרות בנושא הנשק הגרעיני של ישראל, שחזרו על עצמן כמעט מדי שנה בשנה.

החלטת העצרת הכללית מס' 36/27 (13 בנובמבר 1981)

מגנה את ההתקפה הישראלית על הכור האטומי העיראקי.

החלטת מועצת הביטחון מס' 910 (18 במארס 1994)

התקבלה בעקבות הטבח שערך ברוך גולדשטיין במתפללים מוסלמים במערת המכפלה בחברון. חשיבותה של החלטה זו היא בעובדה, שזה לראשונה קובעת מועצת הביטחון כי ירושלים כולה נחשבת בעיניה כשטח כבוש, שאמנת ז'נבה (לגבי היחס לשבויים ולאוכלוסייה אזרחית כבושה) חלה עליו.

החלטת מועצת הביטחון מס' 1397 (12 במארס 2002)

ההחלטה מסתמכת על החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338 ולראשונה מאז החלטה 181 של עצרת האו"ם מ-1947 – מדברת במפורש על הקמת מדינה פלסטינית לצד ישראל. ההחלטה מברכת על המאמצים הבין-לאומיים הנעשים לפתרון הסכסוך, כולל "היוזמה הסעודית" מטעמו של יורש-העצר הנסיך עבדאללה. ההחלטה קוראת לשני הצדדים לאמץ את המלצות טנט ומיטשל.

החלטה מס' 1701 של מועצת הביטחון (12 באוגוסט 2006)

קראה להפסקת אש בין ישראל לחיזבאללה במלחמת לבנון השנייה, תוך פריסת כוח חמוש של האו"ם יחד עם צבא לבנון בדרום לבנון, על מנת למנוע מארגון החיזבאללה להמשיך ולפעול משטח לבנון נגד ישראל.

החלטה מס' 1860 של מועצת הביטחון (9 בינואר 2009)

קראה לישראל (החמאס לא מוזכר) להפסיק מיד את האש בעזה (בעיצומו של מבצע "עופרת יצוקה"), להסיג את צה"ל מרצועת עזה, לאפשר העברת אספקה וסיוע הומניטרי לעזה וכן לפיוס פנים-פלסטיני. בהחלטה לא מוזכרים החמאס ואף לא הדרישה לשחרורו של גלעד שליט. **בהחלטה תשעה סעיפים:** (1) הפסקת אש ונסוגה מיידית של כוחות צה"ל מהרצועה; (2) דורשת הרשאה של העברת אספקה, של עזרה הומניטרית, דלק וטיפול רפואי לעזה; (3) תומכת בהקמת פרוזדור הומניטרי; (4) קוראת למדינות העולם להתגייס בעזרה לתושבי הרצועה ולאונר"א; (5) מגנה כללית אלימות וטרור נגד אזרחים; (6) קוראת להשגת הסדרים שימנעו הברחות נשק לעזה ולפתיחת נקודות המעבר על יסוד ההסכם משנת 2005; (7) קוראת לפיוס פנים-פלסטיני; (8) קריאה לחידוש המאמצים להשגת שלום ישראלי-פלסטיני; (9) תמיכה בוועידה הבין-לאומית המתוכננת במוסקבה ב-2009.

מעמדה של ישראל באו"ם החל להשתפר לאחר חתימת ההסכמים עם הפלסטינים ועם ירדן. בעקבות כך בוטלה כאמור גם ההחלטה שהגדירה את הציונות כתנועה גזענית. אולם במשך כל שנות חברותה של ישראל באו"ם (ישראל התקבלה לאו"ם ב-1950) היא נותרה מבודדת, כשמדינות ערב יוזמות החלטות (של העצרת – שבה אין לחמש המדינות הקבועות של מועצת הביטחון זכות וטו) אנטי-ישראליות שלרוב רק ארה"ב, מיקרונזיה הזעירה וישראל נותרות לבדן כדי להצביע נגדן. חלק מההחלטות הללו נועדו לפגוע במעמדה של ישראל כחברה מלאה באו"ם או במוסדותיו הרבים, או אף לבטל את חברותה בהם. וכאמור הקבוצה של המדינות הבלתי-מזדהות (108 מתוך 192 המדינות החברות באו"ם) מנעה מישראל את ההשתייכות לאסיה ובעקבות כך את יכולתה להיבחר למוסדות המנהלים של גופי האו"ם על פי השתייכות טריטוריאלית.

למרות האפליה הגלויה והבוטה נגד ישראל, הצליחה משלחתה (זו הפעם הראשונה) להעביר הצעת החלטה ישראלית (11.12.07) בעצרת האו"ם, במסגרת הכרזתו להילחם בעוני בעולם (המטרה להקטין את העוני והרעב בעולם ב-50% עד שנת 2015). שם ההצעה: "טכנולוגיה חקלאית לפיתוח". ההחלטה קוראת למדינות המפותחות להעמיד את הידע שלהן בתחום הטכנולוגיה החקלאית בצורה פתוחה וקבילה לרשות המדינות המתפתחות. בכך ניתן יהיה לעזור רבות בחיסול הרעב הקיצוני והעוני. ההצעה התקבלה בקולותיהן של 118 מדינות, 20 נמנעות וללא מתנגדות.

רק במועצת הביטחון, שהיא הגוף בעל המשמעות הביצועית של האו"ם (ביכולתו להטיל סנקציות ואף להפעיל כוח צבאי), נותרה ישראל מוגנת בזכות יכולתה של ארה"ב להטיל וטו על החלטות שנועדו לפגוע בה.

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" שוב החל מעמדה של ישראל להתערער באו"ם. בעקבות הביקורת הבין-לאומית שהוטחה נגד ישראל, על ההרס ועל אובדן חייהם של נשים וילדים במבצע "עופרת יצוקה", החליטה המועצה לזכויות האדם של האו"ם להקים ועדת חקירה מטעמה בראשותו של השופט הדרום אפריקני ריצ'רד גולדסטון. הוועדה הוקמה באפריל 2009 ופרסמה את מסקנותיה ב־15 בספטמבר.

הדו"ח קובע כי "ישראל הפרה את החוק הבין-לאומי לזכויות האדם ואת חוק ההומניטריות באופן ברור וכן ביצעה פעולות שניתן לסכמן כפשעי מלחמה ואולי גם כפשעים נגד האנושות." כמו כן קבע הדו"ח:

(1) ישראל פעלה במטרה לשלול מהפלסטינים בעזה – תעסוקה, דיור ומים; שללה מהם תנועה חופשית והגבילה את זכותם להישמע בבית דין, וכל זה יכול להיחשב כפשע נגד האנושות.

(2) בעת המבצע הצבאי הרסו כוחות צה"ל בתים, בארות, בתי ספר, בתי חולים, תחנות משטרה, מסגדים ובנייני ציבור.

(3) אף שעבר זמן מאז המבצע, משפחות רבות בעזה מתגוררות עדיין בהריסות שלא ניתן לשקם, בגלל המצור המתמשך שמטיל צה"ל על עזה.

(4) הפעולה הצבאית של צה"ל גרמה למותם של 1,400 בני אדם. כמו כן גרם המבצע לטראומה ולסבל נפשי לתושבי הרצועה ובמיוחד לילדים. על פי נציגי אונר"א, 30% מילדי בתי הספר שנבדקו סבלו מבעיות נפשיות.

(5) מטרת המבצע הצבאי בעזה היתה הענשת האוכלוסייה האזרחית, תוך שימוש בכוח מופרז.

(6) הוועדה תמליץ להעביר את מסקנותיה לבית הדין הבין-לאומי לפשעי מלחמה בהאג.

הוועדה בדקה לדבריה 36 תקריות בעזה וביניהן:

(1) צה"ל ירה לעבר מסגד שבו לא שהו חמושים, והרג 15 מתפללים.

(2) שבעה אזרחים נורו כשנופפו בדגל לבן בדרכם למצוא מחסה.

(3) ישראל השתמשה בזרחן לבן כשתקפה שלושה בניינים.

ממשלת ישראל החליטה להחרים את הוועדה מכמה סיבות עיקריות:

- (1) המנדט שקיבלה הוועדה היה חד-צדדי מראשיתו.
- (2) הוועדה הוקמה על ידי המועצה לזכויות האדם, הנשלטת על ידי מדינות ערב. אלה (ובראשן מדינות דיקטטוריות כמו לוב או איראן) מרשיעות בהתמדה את ישראל, ולכן ישראל מחרימה את המועצה.
- (3) מסקנותיה השליליות של הוועדה כלפי ישראל היו ידועות מראש.

בעקבות מסקנות הוועדה התעורר בישראל פולמוס אם לא היתה זו שגיאה להחרים את הוועדה ולהותיר את השטח למקטרגים השליליים בלבד. אחרים טענו כי השתתפותה של ישראל בעבודת הוועדה היתה מחייבת אותה גם לקבל על עצמה את האחריות לחלק השלילי של מסקנותיה.

אשר לאפשרות שיוגשו תלונות אישיות נגד קציני צבא ופוליטיקאים שהיו מעורבים אישית בקבלת ההחלטות הקשורות למבצע, הבהיר ד"ר רובי סיבל, לשעבר היועץ המשפטי של משרד החוץ ("הארץ", 16.9.09), כדלהלן:

- (1) הדו"ח ידרבן מתלוננים להגיש תלונות נגד אישים ישראלים לרשויות של מדינות שבהן יש סמכות שיפוט בין-לאומית, כמו אנגליה.
- (2) אולם ברוב מדינות אירופה קיימים מנגנונים משפטיים מסוגים שונים, שמאפשרים לרשויות התביעה למנוע הגשת תביעות מסוג זה, כפי שקרה בספרד.
- (3) קיימת אפשרות שהדו"ח יועלה לדיון במועצת הביטחון, אולם גם אם זה יקרה הרי לדעתו הדבר לא יסכן את ישראל מבחינה משפטית.
- (4) אשר להעמדת אישים למשפט בפני בית הדין הבין-לאומי לפשעי מלחמה בהאג, הדבר ייתכן אם מועצת הביטחון תפנה בקשה כזאת לבית הדין (כאן קיימת האפשרות להטלת וטו על ידי ארה"ב).
- (5) ניתן להעמיד לדין בבית הדין הזה אנשים הנאשמים בכיצוע פשע מלחמה חמור או פשע נגד האנושות, רק אם המדינה לא חקרה ולא העמידה לדין את החשודים.

משרד החוץ הקים צוות הסברה מיוחד כדי להתמודד עם השפעותיו השליליות של הדו"ח על דעת הקהל בעולם ולמזער את הנזק התדמיתי שנגרם לישראל. יחד עם זאת חברי הצוות וכן כל הדיפלומטים ונציגי הממשל הישראלי שיבואו להגן על כבודו ומוסריותו של צה"ל, טוב יעשו אם יזכירו לבאי עולם את המציאות הבין-לאומית הבאה:

♦ מה שמותר היה לרוסיה בהחרבת עיר בירתה של צ'צ'ניה.

- ♦ מה שמותר לארה"ב ובריטניה בעיראק – כולל הפצצת חוגגים בחתונה.
 - ♦ מה שמותר לצבאות נאט"ו באפגניסטן – כולל הפצצת מכליות נפט שנשדדו על ידי הטליבאן והריגת מאות אזרחים שנמשכו אליהן כדי למלא קנקנים בנפט.
 - ♦ מה שמותר לסין בטיבט.
 - ♦ ומה שמותר אפילו למדינה כמו סרי-לנקה שמחצה את המורדים הטאמילים ומחזיקה מאות אלפים מהם במחנות ריכוז.
 - ♦ ומה שמותר לטורקיה התוקפת כל העת את המורדים הכורדים (הנאבקים כמו הפלסטינים על אוטונומיה או עצמאות) – התקפות שבמחצית יוני 2010 גבו את מותם של 139 כורדים, ובהם אזרחים רבים.
- אסור בתכלית האיסור משום מה למדינת היהודים, שבאה לגונן על אזרחיה מפני גשם הטילים שניתך עליהם במשך שמונה שנים, מבלי שאיש בעולם העלה בדעתו לעשות משהו להפסקת הטרור מעזה. זאת גם לאור העובדה שפעילותו של צה"ל בעזה נעשתה במרב המאמץ למנוע פגיעה באזרחים.

ההיתקלות הבאה של ישראל עם מוסדות או"ם אירעה בעקבות המשט של "אוניות השלום" לכיוון עזה, ב-1 ביוני 2010 (כמפורט בפרק על יחסי ישראל-טורקיה).

יחסי ישראל-נאט"ו

(NATO – North Atlantic Treaty Organization), או בעברית: ארגון האמנה הצפון-אטלנטית) הארגון הוקם ב-1949, בשיאה של המלחמה הקרה, כדי ליצור מסגרת הגנתית מפני אפשרות של פלישה סובייטית לאירופה. הקימו את הארגון 12 מדינות מערביות (איטליה, איסלנד, ארה"ב, בלגיה, בריטניה, דנמרק, הולנד, לוקסמבורג, נורווגיה, פורטוגל, צרפת וקנדה). בהמשך הצטרפו גם יוון וטורקיה (1952), גרמניה (1955) וספרד (1982).

ישראל ניסתה במשך כל השנים להתקבל לארגון או לפחות ליצור עמו קשר כלשהו שיבטיח את ביטחונה, בגין המתיחות והמלחמות עם שכנותיה. אולם היא נדחתה, בעיקר לנוכח החשש של מדינות המערב, כי הדבר יניע את שכנותיה הערביות של ישראל להתחבר לגוש הקומוניסטי (שכבר הציב את רגלו במזרח התיכון במצרים, בסוריה ובלוב). אולם חברותה של ארה"ב, המחויבת לביטחונה של מדינת ישראל – בנאט"ו, היתה משום ערובה כי במקרה של סכנה לישראל לא יישאר המערב כולו אדיש.

רק ב-1994, לאחר קריסתה של בריה"מ, התפנה נאט"ו להקים מסגרת שבאמצעותה הוא קירב את מדינות הים התיכון. המסגרת קרויה בשם "הדיאלוג הים-תיכוני". מטרתה: מיסוד יחסים של שיתוף פעולה בין מדינות הים התיכון, המבוסס על אינטרסים הדדיים מבלי לכפות דעה כלשהי על מדינות אחרות. זהו המרכיב האינטגרלי של הגישה הקואופרטיבית לביטחון שאומצה על ידי נאט"ו לאחר סיום המלחמה הקרה.

החברות בדיאלוג הן המדינות הבאות: מצרים, ישראל, מאוריטניה, תוניסיה (1994), ירדן (1995), אלג'יריה (2000). בעקבות כך מקיימת ישראל דיאלוג מדיני ואסטרטגי עם נציגי נאט"ו. הדיאלוג מהווה הוכחה למידת הקרבה הקיימת בין ישראל למנהיגות נאט"ו. הדיאלוג האחרון נערך ב-22 בנובמבר 2009, במהלך ביקורו של סגן מזכ"ל נאט"ו בישראל.

יצוין כי אחרי התמוטטותה של בריה"מ החלו גם מדינות שהיו בעבר חברות בגוש המזרחי וב"ברית ורשה" הצבאית, להצטרף לנאט"ו כדלקמן: הונגריה, פולין, צ'כיה (1999); בולגריה, אסטוניה, לטביה, ליטא, רומניה, סלובקיה וסלובניה (2004); אלבניה וקראטיה (2009).

העברת הלוחמה בישראל לפסים אישיים

ניסיונות החרמה ובידוד היו מנת חלקה של ישראל מיום הקמתה. מדינות רבות מיאנו להכיר בה או לכונן עמה יחסים דיפלומטיים; מדינות ערב הקימו מערכת בין-לאומית שהטילה חרם על סחר עם ישראל; הצעות החלטה רבות שטפו את מוסדות האו"ם למיניהם ובהן גינויים לישראל ככל נושא שרק אפשר להעלות על הדעת, עד כדי קבלת החלטה שהציונות היא תנועה גזענית.

ישראל עמדה בכבוד רב במכלול העימותים הללו: מספר גדל והולך של מדינות כוננו עמה יחסים, ואחרות (מחשש לסנקציות מצד מדינות ערב) ניהלו את הקשרים בהיחבא דרך הדלת האחורית.

ישראל נחלצה מהסגר שניסו מדינות ערב להטיל עליה, ובלית ברירה החלו אף הן (מצרים, ירדן, אש"ף) להכיר בה ולנרמל את היחסים הדיפלומטיים עמה. אולם האיבה לישראל לא דעכה. אי-היכולת להגיע לביצועם של הסכמי אוסלו, עקב ניסיונו של ערפאת להשיג באמצעות טרור את מה שלא השיג ליד שולחן הדיונים, הביא להידרדרות נוספת שתוצאותיה פילוג במחנה הפלסטיני: רצועת עזה בידי החמאס והגדה המערבית בידי הפת"ח. פינוי רצועת עזה (גוש קטיף) על ידי ישראל (2005), במקום להביא להרגעה, דרבן את החמאס לפתוח במלחמת הטרדה טילית שהסתיימה במבצע "עופרת יצוקה".

בכל אותה העת הצליחו חוגי השמאל והמיעוטים המוסלמיים בארצות אירופה, וכן חוגים מוסתיים של מרצים באוניברסיטאות במערב – לראות בישראל את התוקפן שאינו מוכן להסיר את ידו משליטה בפלסטינים. כל זאת מבלי להיכנס כלל לבירור הסיבות שבגללן נאלצת ישראל להחזיק בשטחים עד אשר יובטח ביטחונה המלא – ופינוי גוש קטיף רק העצים את הסכנה הטמונה בפינוי ללא ערבויות מוצקות.

- נגד ישראל נפתחה מערכה אזורית (לא מטעם הממשלות) בתחומים רבים:
 - ♦ חרם על תוצרת ישראלית, בעיקר זו המיוצאת מיהודה ושומרון.
 - ♦ ניסיונות להטיל על האקדמיה הישראלית חרם של מוסדות אקדמיים – כמו הניסיון הנואל לעשות זאת בבריטניה.
 - ♦ חרם של איגודים מקצועיים.
 - ♦ סירוב להשכיר לממשלת ישראל מבנים לצורך שיכון השגרירויות שלה (שוודיה).
 - ♦ ביטול השתתפותם של נציגי ישראל בביאנלות, בתערוכות אמנותיות, בפסטיבלים של סרטים וכדומה.
 - ♦ הפגנות (המאורגנות בעיקר על ידי סטודנטים מוסלמים המקבלים תמיכה כספית ישירה מסעודיה או ממדינות ערביות אחרות) נגד הופעות של מרצים ישראלים באוניברסיטאות, מול נציגויות ישראל בחו"ל ונגד אישים ישראלים המבקרים בארצות חוץ, ובעקבות הדו"חות על פגיעות באזרחים פלסטינים, בעת פעילות צבאית נגד מחבלים ומפגעים, גם ניסיונות להעמיד לדין מדינאים ומפקדי צבא ישראלים באשמה של ביצוע פשעי מלחמה.

מסתבר כי רשת בין-לאומית של עורכי דין ופעילים פרו-פלסטינים משתפת פעולה בהכנת תיקים ובהעברת מידע נגד בכירים ישראלים, בניסיון להביא למעצרים ולהעמדתם לדין בחו"ל. הרשת כוללת פרקליטים מאנגליה, מאירלנד, מספרד, מהולנד ומניו-זילנד. עם הארגונים שמסייעים לתובעים בעיקר באיסוף חומר לתיקי החשודים, נמנים המרכז הפלסטיני לזכויות אדם וארגון אל-מאזן, שבסיסם בשטחים. הדו"ח של גולדסטון העניק לכל הפעולה הזאת רוח גבית חזקה.

באתר מיוחד (wanted.org.il) מופיעים שמותיהם ותמונותיהם של 15 בכירים ישראלים כדלקמן: אהוד ברק, גבי אשכנזי, אליעזר שקדי, מתן וילנאי, אבי דיכטר, כרמי גילון, גיורא איילנד, אהוד אולמרט, עמיר פרץ, שאול מופז, ציפי לבני, דן חלוץ, משה יעלון, בנימין בן-אליעזר ודורון אלמוג.

האישום: "פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה".
 אולם מה שכואב ומרגיז במיוחד, היא ההתגייסות של יהודים וישראלים נגד ממשלתם ונגד ישראל:

- ♦ איסוף נתונים על הנעשה בשטחים והעברתם לגופים חיצוניים על מנת להעמיד את ישראל אל עמוד הקלון ובמידת האפשר גם למשפט.
- ♦ פעילות פלילית נגד ישראל כמו הסגרת הנתונים על הנעשה במתקן האטומי בדימונה על ידי הטכנאי מרדכי ואנונו.
- ♦ מעשים פליליים של ערבים בישראל (כולל חבר הכנסת המכובד עזמי בשארה) בתחום מסירת ידיעות לאויב (בעיקר לחיזבאללה).
- ♦ השתתפות ערבים ישראלים ובהם חברת הכנסת זועבי ומנהיג התנועה האסלאמית הצפונית, השיח' סלאח ראאד, במשט הפרובוקטיבי לעזה ביוני 2010.
- ♦ ארגון עצומה שעליה חתמו למעלה מ-100 אנשי אקדמיה ישראלים, ושנמסרה למפלגה הקומוניסטית לשעבר בגרמניה "Die Linke", כדי שזו תפעל לגינויה של ישראל הן בגרמניה והן באירופה.
- ♦ פעילות אנשי אקדמיה ישראלים למען הטלת חרם על המוסדות האקדמיים הישראליים על ידי ארגון המרצים האקדמיים של בריטניה. למרבה האירוניה היו אלה פניות שהאיצו במקבילהן להטיל חרם על האוניברסיטאות הישראליות שהעסיקו את הפונים עצמם.
- ♦ פניות לאיגודים מקצועיים שיחרימו את האוניות הישראליות ולסופרמרקטים שיחרימו סחורות ישראליות.
- ♦ פעילותו חסרת המעצורים של הפרופסור היהודי-אמריקני נעם חומסקי בארה"ב ובאירופה נגד המדינה ואפילו נגד זכות קיומה.
- ♦ פעילות אמנותית נגד ישראל, כמו יצירת הפסל הפרובוקטיבי של האמן הישראלי לשעבר דרור פיילר, שהציב בשטוקהולם את דמותה של טרוריסטית ערבית בתוך בריכה מלאת דם. אותו פיילר היה בין המארגנים הבכירים של המשט לעזה ביוני 2010.
- ♦ מיפוי כל החברות הישראליות המחזיקות במפעלים מעבר לקו הירוק, והעברת הממצאים לשונאי ישראל באירופה ובארה"ב, כדי שיחרימו את סחורות המפעלים הללו. זהו תהליך גובר והולך הנותן אותותיו בשורה של הפסקת קשרים מסחריים בין לקוחות אירופיים לבין יצרנים ישראלים.

כבר נאמר בעבר על ידי נביא ישראלי, "מהרסייך ומחריבייך ממך יצאו" (ישעיהו מט, 17), ואכן אחת התכונות שבהן "התברך" העם היהודי היא הנכונות של

יהודים לצאת נגד עמם, בשר מבשרם – כמו המשומדים בימי הביניים. אלה התגייסו לשירות הכנסייה הקתולית בוויכוחים הכפויים שנגזרו על רבנים יהודים. בוויכוחים אלה הותקפה המורשת היהודית – בעיקר התלמוד. הוויכוחים הסתיימו לרוב בהעלאת ספרי התלמוד על המוקד ובהסגרת הרבנים לידי האינקוויזיציה.

תדמית גזענית למדינת ישראל

מחאה נגד הנוכחות המוסלמית באירופה

ברשימת הקהילות המוסלמיות במדינות אירופה – בהשוואה לגודל הקהילה היהודית המקבילה ונוכח האסלאמיזציה הגוברת והולכת של אירופה (כ-20 מיליון מוסלמים) – בולטת ההיחלשות המתמדת של יכולת הקיבוצים היהודיים באותן מדינות להגן על האינטרסים של מדינת ישראל ולהתמודד עם גלי השנאה למדינה וליהודים בכלל, הפוקדים שכבות רחבות באוכלוסיית מדינות רבות בעולם.

יחד עם זאת הולכת ומתפתחת תחושה של אי-נוחות מהנוכחות הצעקנית והמופגנת של הקהילות המוסלמיות בארצות אירופיות רבות. העובדה שאין המוסלמים מתמזגים באוכלוסייה הכללית, שהם שומרים על בידול, מקימים מסגדים, ובמקומות אחדים (בריטניה) אף מדברים בגלוי על הפעלת חוקי ה'שריעה' במקום המערכת החוקתית המודרנית של בריטניה – מביאה מטבע הדברים לתגובות, לעתים אף נזעמות.

תחילה מוצא הדבר את ביטויו בתנועות ומפלגות קיצוניות הדוגלות במניעת כניסתם של זרים (לאמור: מתחרים על מקומות העבודה) ומתפתח לדרישות לסילוק הזרים והחזרתם לארצות מוצאם, ולהתנגדות לצירופה של טורקיה לאיחוד האירופי.

סימנים ראשונים לכך התגלו בצרפת, הדורשת הימנעות מלבישת בגדים המבדילים את האישה המוסלמית מסביבתה; הם עברו לשווייץ שבה נאסר על המסגדים המוסלמיים להקים מגדלים, ואף מצאו ביטוי בקריקטורות של הנביא מוחמד שפורסמו בדנמרק והועתקו בעיתונים רבים באירופה. אחד הראשונים שפתחו בפעילות זו היה הסופר ההודי סלמן רושדי בספרו פסוקי השטן משנת 1988. בגין המהומה שקמה בעקבות פרסום הספר וה"פתווה" שהוציא מנהיג איראן חומייני, שלפיה חייב כל מוסלמי נאמן להרוג את רושדי – נחשף פרצופו הקיצוני של האסלאם, זה שמצא לאחר מכן את ביטויו בארגון אל-קאעידה (על זרועותיו הרבות והנעלמות), בטליבאן ובמשטר האימים של "משמרות המהפכה" באיראן.

ההתנגדות למציאות המוסלמית הזאת עברה גם למדינות מזרח אירופה, החוששות מהיווצרות מתחים ומהומות, שמאפיינות כיום מדינות רבות במערב אירופה:

- ♦ בתחילת אפריל 2010 נערכו הפגנות בוורשה נגד הקמתו של מסגד בעיר. בעקבות כך התנו שלטונות העיר את הקמת המסגד בכך שלא יהיה לו צריח ושלא יישמע ברבים קולו של המואזין הקורא לתפילה. בפולין חיים 48 אלף מוסלמים, רובם ממוצא פלסטיני וטטרי.
- ♦ במזרח אירופה מצויות קהילות מוסלמיות רבות, כדלהלן:
- ♦ אסטוניה – 10,000; לטביה – 2,000; בלרוס – 19,000; אוקראינה – 456,000; צ'כיה – 10,000; סלובקיה – 5,000; אוסטריה – 353,000; סלובניה – 49,000; רומניה – 66,000; הונגריה – 24,000; מולדובה – 17,000.

כוחות השלום של האו"ם בגבולות ישראל

העובדה שישראל הגיעה לעצמאות הודות להחלטה של האו"ם, והעובדה שהצד הערבי לא הצליח להגיע לכך – הטילו על מוסדות האו"ם אחריות ישירה ורבה:

- ♦ לדאוג להפסקת הקרבות ולפקח על ההפסקות הללו.
- ♦ להביא את הצדדים לשביתת נשק קבועה.
- ♦ לדאוג לפליטים הפלסטינים שנדחסו על ידי מדינות ערב למחנות: אספקת מזון, מסתור, לימודים ושירותי בריאות.
- ♦ להפריד בין הכוחות הנצים לאחר קרבות או מלחמות, כמו מבצע סיני, מבצע ליטני, מלחמת ששת הימים, מלחמת לבנון השנייה ועוד.

במכלול הפעילות הענפה הזאת, היתה דרושה מעורבותם של משרד החוץ מצד אחד ונציגי צה"ל מצד אחר. להלן פירוט הצבת כוחות האו"ם על גבולות ישראל, שכמעט בכולם נערכו קרבות שחייבו לאחר מכן הצבת כוחות שלום בין-לאומיים:

א) בעקבות ההכרזה על הקמתה של מדינת ישראל

בעיצומם של הקרבות בין ישראל לשכנותיה שפלו לתחומה מיד לאחר הכרזת העצמאות (15 במאי 1948), הקים האו"ם כוח משקיפים (29.5.1948) שנקרא UNTSO – United Nations Truce Supervision Organization. הכוח נועד לפקח על הפסקות האש שעליהן החליטה מועצת הביטחון במהלך הקרבות: ההפוגה הראשונה – 8.7.48–10.6.48; ההפוגה השנייה – 15.10.48–21.7.48; ההפוגה

השלישית – 1.12.48–22.12.48 ו"הסכם המפקדים" בין משה דיין והמקביל לו מהצד הירדני (7.1.49) לגבי הסדרים שונים לאורך קו הגבול כמו סדרי החלפת השוטרים הישראליים במובלעת הר-הצופים. כוח המשקיפים הזה, שמיקם עצמו בארמון הנציב הבריטי לשעבר בירושלים, קיים עד היום והוא מהווה מפקדה קדמית של האו"ם לארגון מהיר ולפריסה של כוחות שלום שלו, הן במזרח התיכון והן בחלקים אחרים של העולם (בעיקר באפריקה), והוא מייצג למשלחות האו"ם הנוספות המוצבות במזרח התיכון. חברי הכוח אינם חמושים. הכוח שימש כזרוע ביצועית לפיקוח על הפסקות האש שנחתמו בין ישראל לשכנותיה כמפורט להלן:

(ב) בעקבות מלחמת העצמאות

- (1) **הסכמי שביתת הנשק לאחר מלחמת העצמאות** – ב-12 בינואר 1949, נפתחו שיחות שביתת הנשק בין ישראל לארבע המדינות שהיו מעורבות ישירות במלחמה: מצרים, ירדן, סוריה ולבנון. עיראק לא הסכימה לחתום על הסכם כזה אף שכוחותיה היו מעורבים בהיקף ניכר במלחמה. למעשה עד היום הזה נמשך מצב המלחמה עם עיראק. את המשא ומתן הזה ליווה נציג האו"ם, ד"ר ראלף באנץ' (שזכה בפרס נובל לשלום על הצלחתו להביא לחתימה של ארבעת הסכמי שביתת הנשק).
- (2) **ההסכם עם מצרים** – נחתם ב-24 בפברואר 1949. מצד ישראל השתתפו: ולתר איתן (המנהל הכללי), ראובן שילוח, אליהו ששון ויועץ משפטי נציג משרד החוץ והאלוף יגאל ידין, רס"ן אריה סימון ורס"ן יהושפט הרכבי מאגף המודיעין, וכן האלוף דוד שאלתיאל וסא"ל יצחק רבין.
- (3) **ההסכם עם לבנון** – נחתם ב-23 במארס 1949. מצד ישראל השתתפו: יהושע פלמון ושבטאי רוזן מטעם משרד החוץ, וסא"ל מרדכי מקלף מצה"ל.
- (4) **ההסכם עם ירדן** – נחתם ב-3 באפריל 1949. מצד ישראל השתתפו: ראובן שילוח ויועץ משפטי מטעם משרד החוץ; סא"ל משה דיין וסא"ל דן לנר מטעם צה"ל.
- (5) **ההסכם עם סוריה** – נחתם ב-20 ביולי 1949. בראש המשלחת הישראלית עמד סא"ל מרדכי מקלף מטעם צה"ל ויהושע פלמון ושבטאי רוזן מטעם משרד החוץ.

בעקבות החתימה על ההסכמים הללו הוקם מנגנון פיקוח של משקיפי האו"ם לכל אחד מהסכמי שביתת הנשק. בראש המנגנון עמד תמיד גנרל שמונה על ידי מזכ"ל האו"ם. למנגנוני הפיקוח לא היתה שום יכולת צבאית למנוע עימותים

משני צדי הגבול. כל מה שהם יכלו לעשות הוא לדווח על כל הפרה של הסכם הפסקת האש והעברתו למרכז האו"ם בניו יורק. הפקחים היו אמנם אנשי צבא אך ללא אישור להפעלת כוח צבאי. ממשלת ישראל מינתה מקשרים רשמיים הן ממשרד החוץ והן מצה"ל שעמדו בקשר עם כל ועדה וליוו את דיוניה.

ג) בעקבות "מבצע קדש" – 1957

הקמת כוח UNEF – United Nations Emergency Force – על ידי מזכ"ל האו"ם דאז – דאג המרשלד. היה זה כוח האו"ם בן 6,000 חיילים הראשון בסוגו. הוא נועד לשמור על השלום בין ישראל למצרים ולהבטיח מעבר חופשי של אוניות ישראליות ואחרות דרך מצרי טיראן לאילת. הכוח פעל עד חודש מאי 1967. אז הוא סולק על פי דרישתו של נאצר ותוך הסכמה של מזכ"ל האו"ם או טנט, וזאת אף שלמזכ"ל האו"ם לא היתה כל סמכות להיענות לדרישה ללא החלטה מפורשת של מועצת הביטחון.

ד) בעקבות מלחמת יום הכיפורים

הקמת כוח חירום שני לחצי האי סיני – UNIEF – II – מועצת הביטחון החליטה על הקמת הכוח בן 7,000 חיילים, ב-25 באוקטובר 1967, לתקופה של חצי שנה, כדי לפקח על הפסקת האש בין ישראל למצרים. המנדט של הכוח הוארך מדי חצי שנה עד לשנת 1979, מועד החתימה על הסכם השלום בין ישראל למצרים. אולם גם לאחר מכן המשיכו משקיפים של האו"ם לפקח על ביצוע ההסכמים ממקום מושבם במצרים. הכוח מילא תפקיד חשוב במהלך הדיונים וההסכמות של הפרדת הכוחות, שאירעו בינואר 1974 ובספטמבר 1975. במסגרת ההסכמים הללו החלו כוחות צה"ל לסגת משטחים מסוימים בסיני. לכל שטח כזה שממנו נסוג צה"ל נכנסו חיילי האו"ם.

הקמת כוח חירום לשמירת הפרדת הכוחות בגולן (UNDOF – United Nations Disengagement Observer Force) – הוקם על ידי מועצת הביטחון (31 במאי 1974) כדי לפקח על הסכם הפרדת הכוחות שהושג בין ישראל לסוריה. הכוח מונה כ-1,000 חיילים (ב-2009) מאוסטריה, הודו, יפן, פולין וקוראטיה. הכוח מפקח על אזור מפורז בן 235 קמ"ר, באורך 80 ק"מ וברוחב של חצי ק"מ עד 10 ק"מ. אף שאין מעבר רשמי בין ישראל לסוריה ברמת הגולן, עוזר הכוח למעבר אנשים בין שתי המדינות כמו גם בייצוא תפוחים לסוריה של התושבים הדרוזים של רמת הגולן.

הקמת הכוח האמריקני בסיני (SFM – Sinai Field Mission) – הוקם בסיני ב-1975, כדי לפקח על הסכם הפרדת הכוחות שהושג בתיווכו של קיסינג'ר. בגלל העוינות שגילו חברות האו"ם לישראל, גם לאחר הקרבות של מלחמת יום הכיפורים, נמנעה ישראל מלהסכים להצבת כוח בין-לאומי לפיקוח על הסכם ההפרדה. הממשל האמריקני הסכים להקצות יחידה אמריקנית מיוחדת שתחצוץ בין הכוחות. אנשי היחידה, כ-160 במספר, היו אזרחים שעבדו באחד המשרדים הפדרליים (USAID) וכן אנשים שהועסקו על ידי קבלנים פרטיים הקשורים לממשלה הפדרלית.

הבסיס שלהם היה על הר אום-ח'שיבה. האמריקנים הפעילו מערכות של חיישנים סייסמיים, קוליים ואינפרא-אדומים וכן טיסות תצפית, שכיסו את מעברי הגידים והמיתלה והבטיחו את שני הצדדים מפני צעדי הפתעה כלשהם. ליעילותו של הכוח נודעה השפעה חשובה על הנכונות של שני הצדדים להתקדם לקראת שלום.

הקמת כוח המשקיפים הרב-לאומי בסיני (MFO – Multinational Force & Observers) – נכנס לתפקידו בסיני ב-25 באפריל 1982. הכוח מפקח על קיום הנספח הצבאי לחוזה השלום בין ישראל למצרים. בשונה מהכוחות הבין-לאומיים המעורבים בשמירת השלום לאורך גבולות ישראל עם שכנותיה – אין כוח זה נמנה עם כוחות השלום של האו"ם. הסיבה לכך היתה אי-יכולתו של האו"ם להחליט על הקמת כוח כזה נוכח התנגדותה של סוריה, אשר הפעילה את בריה"מ וזו איימה בהטלת וטו על הקמת הכוח. הסיבה להתנגדותה של סוריה נבעה מתסכולה על כי ישראל חתמה הסכם שלום עם מצרים ונסוגה מכל השטחים שכבשה, בעוד שלגבי סוריה נותרה בעינה שאלת השליטה ברמת הגולן: ישראל סירבה להסכים מראש על נסיגה מהגולן ומאוחר יותר, ב-14 בדצמבר 1981, אף העבירה חוק בכנסת על צירוף רשמי של הגולן לשטחה של מדינת ישראל. בעקבות הסירוב החליטו ישראל ומצרים להקים כוח מפקח כזה מחוץ לאו"ם. כאמור הכוח נפרס בסיני והחל במשימתו ב-25 באפריל 1982. עד אז מילא הכוח האמריקני SFM את תפקידי הפיקוח.

ההסכם הצבאי כלל שלוש רצועות דילול בצד המצרי ורצועת דילול אחת בצד הישראלי. בהתאם לכך:

- ♦ **אזור A** – בין תעלת סואץ לקו המסומן במפה כ-A, מותר למצרים להחזיק דיביזיית חי"ר ממוכנת אחת, וכן במתקניה ובביצורי השדה הנדרשים.
- ♦ **אזור B** – בין הקו A לבין הקו המסומן במפה כ-B, מותר למצרים להחזיק ארבעה גדודי משמר הגבול, חמושים בנשק קל ורכב גלגלי, כולל המתקנים וביצורי השדה הנדרשים.

- ♦ **אזור C** – בין קו B לקו הגבול הבין-לאומי מותרת שהייה של אנשי הכוח הרב-לאומי והמשקיפים וכוח משטרה אזרחי מצרי בלבד. בספטמבר 2005 נחתם הסכם נוסף המתיר למצרים להחזיק לאורך הגבול עם רצועת עזה (כ-12 ק"מ) גדוד משמר גבול ייעודי, כדי להבטיח מפני הברחות של נשק לרצועת עזה.
- ♦ **אזור D** – ברצועה ברוחב 3 ק"מ, מזרחית לקו הגבול הבין-לאומי, יותר לישראל להחזיק ארבעה גדודי חי"ר על מתקניהם והביצורים הנדרשים.

בראשות הארגון עומד המנכ"ל, שהוא תמיד שגריר אמריקני המתמנה לכהונה של 4 שנים. המטה ממוקם ברומא עם נציגויות בישראל ומצרים (בראשן עומדים תמיד אמריקנים) והם המטפלים בנושאים האזרחיים שבין ישראל למצרים כגון ענייני כספים, מכס, אישורי כניסה.

הכוח הצבאי הרב-לאומי מונה 1,600 חיילים מ-11 מדינות, ובראשו מפקד בדרגת אלוף אשר לעולם איננו אמריקני והוא מתמנה ל-3 שנים. הכוח פרוס באזור C.

בכוח יש גם יחידת משקיפים אזרחית (COU – Civilian Observer Unit), מחציתם עובדי משרד החוץ האמריקני ומחציתם עובדים שכירים. כולם אזרחי ארה"ב.

ה) בעקבות המלחמות בגבול לבנון

בעקבות מבצע ליטני (מארס 1978) הקימה מועצת הביטחון של האו"ם את כוח יוניפי"ל (UNIFIL – United Nations Interim Force in Lebanon). הכוח מנה 2,000 חיילים, ותפקידו על פי החלטות מועצת הביטחון (425 ו-426) לוודא את נסיגת צה"ל מהליטני והשבת היציבות לאזור. אולם כיוון שממשלת לבנון לא מילאה אחר החלטת האו"ם, שקרא לה להתפרס לאורך כל הגבול הלבנוני עם ישראל, נותרו פרצות שנוצלו על ידי מסתננים. כוח יוניפי"ל נותר בדרום לבנון גם לאחר שישראל פלשה ללבנון ב-1982 וגם לאחר שנסוגה לרצועת הביטחון.

למעשה, עד שנת 2006 יוניפי"ל שימש ככוח חסר יכולת פעולה או אכיפה משמעותית. לנגד עיני המשקיפים נחטפו שלושה חיילים ישראלים ונגררו אל השטח הלבנוני (לאחר מכן הם נרצחו והוחזרו לישראל בארונות), מבלי שחיילי יוניפי"ל נקפו אצבע. לוחמי החיזבאללה התמקמו על גבול "הקו הכחול" (הגבול המשוער בין ישראל ללבנון) מבלי שחיילי האו"ם ינקפו אצבע נגדם וכן הם לא מנעו את התקפות הטילים והמרגמות מלבנון לישראל.

לאחר יציאתה המלאה של ישראל מרצועת הביטחון בלבנון (יולי 2000) סימנו נציגי האו"ם סופית את הגבול הבין-לאומי בין ישראל ללבנון.

- ♦ **שינוי המנדט של יוניפי"ל לאחר מלחמת לבנון השנייה – הקמת יוניפי"ל 2** – על פי החלטת מועצת הביטחון 1701, הוגדל כוח יוניפי"ל ל-13,365 חיילים (11 גרודי חי"ר), צי איטלקי וכוח אווירי איטלקי, וכן ספינות סיור גרמניות שנועדו למנוע משלוחי נשק לחופי לבנון. חיילי הכוח הם חמושים ובעלי סמכות להשתמש בכוח נגד אנשים חמושים שאינם משתייכים לצבא הלבנוני. הכוח הביא לנסיגתו של החיזבאללה מהאזור, דרומית לליטני, ואפשר לצבא לבנון להתפרס לאורך כל הגבול עם ישראל, דבר שנמנע מעשותו עד אז מהחשש של היתקלות בלוחמי החיזבאללה. עם סיום הקמתו של יוניפי"ל 2 הוא מונה 15,000 חיילים.
- ♦ **לישראל יש ביקורת נוקבת על הכוח**, כיוון שהוא מתיר לאנשי החיזבאללה להקים מוצבים צמודים למוצבי יוניפי"ל (כדי שישראל לא תוכל לפגוע בהם), וכן על שאין חייליה מפרקים את החיזבאללה מנשקו, שאותו נושאים לוחמיו בגלוי באזור דרום לבנון ובניגוד להחלטה 1701.

(ו) כוח משקיפים אירופי במעבר רפיח

בעקבות יציאתה של ישראל מרצועת עזה, הוקם בנובמבר 2005 כוח משקיפים במעבר הגבול בין רפיח למצרים, כדי לפקח על מעבר אנשים וסחורות בין מצרים לרצועת עזה. הכוח הורכב מנציגי האיחוד האירופי בלבד, וזאת כדי לאפשר לצד האירופי מעורבות ישירה בהשכנת השלום באזור. נציגים ישראלים לא היו נוכחים בחדרי הבדיקות, אולם בכרם שלום הוקם חדר בקרה ישראלי שעקב אחר המתרחש במעבר וכך יכול היה להזהיר את המשקיפים מהופעתו של אדם חשוד במקום. המהפך בעזה, שהביא להשתלטותו של החמאס על הרצועה, הביא לסגירת המעבר ולשובם של המשקיפים לארצותיהם.

(ז) הנוכחות הבין-לאומית הזמנית בחברון

(TIPH – Temporary International Presence in Hebron) אחת לשישה חודשים מחדשות ממשלת ישראל והרשות הפלסטינית את המנדט של צוות משקיפים אזרחיים הפועלים בחברון, מאז הטבח שביצע ברוך גולדשטיין במערת המכפלה (25.2.1994). מטרתו העיקרית של הצוות היא לסייע בקיום חיי השגרה בחברון, ולדווח על הפרות החוק הבין-לאומי בכל הנוגע לזכויות האדם. המידע הנאסף מועבר לצה"ל ולכוח השיטור הפלסטיני בבקשה לקבלת הבהרות וכן הוא מועבר לשש המדינות השולחות נציגים לצוות (איטליה, דנמרק, טורקיה, נורווגיה, שוודיה ושווייץ). אלה האחרונות רשאיות להמשיך ולטפל בדיווחים בצניורות הדיפלומטיים.

הצוות החל לפעול ב-8.5.1994, אולם פעולתו הופסקה ב-8 באוגוסט של אותה שנה. לאחר מכן היא חודשה ב-2 במאי 1996, והיא נמשכת כאמור עד היום. במארס 2002 הרג חמוש פלסטיני שני משקיפים, נתפס ונשפט על רצח; פעם נוספת נאלצו המשקיפים להפסיק את נוכחותם בעיר לאחר שהותקפו על ידי מתפרעים פלסטינים (פברואר 2009). אולם מאז אפריל 2006 מתנהלת עבודתם ללא הפרעה.

פרק ח

יחסי ישראל-ארה"ב

ארה"ב שוכנת על כמחצית חלקה של אמריקה הצפונית, ולה שתי שכנות: קנדה בצפון ומקסיקו בדרום-מערב. שטחה מגיע ל-9.6 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-307 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 56% פרוטסטנטים; 28% קתולים; 10% אתאיסטים; פחות מ-2% יהודים; 4% אחרים.

החלוקה האתנית: 83% לבנים; 13% שחורים; 3% אסיאתים; 1% אינדיאנים ואחרים.

התמ"ג (2009): 14.3 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 14.4 טריליון לפי שער החליפין; 46,400 דולר תמ"ג לנפש.

מערכת היחסים בין ארה"ב לישראל היא מערכת של "יחסים מיוחדים". את המונח הזה טבע לראשונה הנשיא קנדי ב-1962, והנשיא קרטור חזר עליו ב-1977. מאז חזרו ואישרו אותו כל נשיאי ארה"ב. למונח זה משמעויות רבות, אולם העיקרית והחשובה ביותר היא זו הקובעת כי ההתחייבות הראשונה והראשית של ארה"ב במזרח התיכון היא להגן על זכותה של ישראל להתקיים לעולם בביטחון ובשלום.

מערכת היחסים המיוחדים נשענת על שני יסודות: (1) אינטרס אסטרטגי של ארה"ב בקיומה של בעלת ברית נאמנה וחזקה כמו ישראל במזרח התיכון; (2) קיומם של אידיאלים וערכים דמוקרטיים ומוסריים משותפים לשני העמים ברוח התנ"ך והברית החדשה. את הזהות הערכית הזאת מחזקת עובדת קיומה של קהילה יהודית גדולה ובעלת השפעה בארה"ב, וכן קיומם של למעלה מ-80 מיליון אוונגליסטים התומכים תמיכה דתית בישראל מתוך אמונה כי ריכוז העם היהודי בארץ הקודש יביא להופעתו המחודשת של ישו עלי אדמות.

האינטרס האסטרטגי הגיע לביטוי חיובי וממשי – כאשר ישראל התייצבה כליל לצדה של ארה"ב בתקופת המלחמה הקרה, ואילו רוב מדינות ערב (מצרים, סוריה, לוב, אלג'יריה ועיראק) התייצבו לצדה של בריה"מ, וכן לאחר מלחמת ששת הימים – כאשר כיבושה של ישראל (חצי האי סיני, רמת הגולן, הגדה

המערבית ורצועת עזה) הותירו את ארה"ב (ידידתה ופטרוניתה של ישראל) כגורם היחיד המסוגל להחזיר למדינות העימות את האדמות הכבושות, אם אך יעשו שלום עם ישראל על פי תנאיה של ארה"ב.

הדבר כרסם ביציבותה של הברית בין מצרים לבריה"מ ועזר בסופו של דבר (בעזרת חוזה השלום בין ישראל למצרים) להחליש את מעמדה של בריה"מ באזור.

ביטויים נוספים לחשיבותה האסטרטגית של ישראל היו אפשרות של יצירת חגורה של מדינות ידידותיות לארה"ב – ישראל, טורקיה ואיראן (עד נפילתו של השאח ב-1979); יכולתה של ישראל לעצור את הפלישה הסורית לירדן ב-1970; המודיעין המקיף שסיפקה ומספקת ישראל לארה"ב, כולל נאומי הסודי של כרושצ'וב בפני הוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית (1956), מידע על סוגי נשק רוסי מתקדם שנפלו לידי ישראל (המיג-21 שערק לישראל מעיראק, המכ"ם החדיש שנפל לידי ישראל במהלך מלחמת ההתשה); ויכולתה של ישראל לשמש כמקום זינוק לכוחות אמריקניים מצד אחד, וכמרכז למאגרי נשק וציוד אמריקני לשעת חירום, מצד אחר – העניקו ומעניקים לה עד היום חשיבות אסטרטגית ראשונה במעלה כבעלת ברית של ארה"ב.

היו תקופות שבהן פחתה חשיבותה האסטרטגית של ישראל: בעת "מבצע סיני" (1956) כאשר ישראל חברה לבריטניה וצרפת להפלת משטרו של נאצר, בעוד ארה"ב חיפשה דרכים להתקרב אל הלאומנות הערבית החדשה ולהפכה לבעלת ברית; לאחר מלחמת יום הכיפורים שבה ניצחה אמנם ישראל, אך היא נזקקה לרכבת אווירית אמריקנית מצד אחד ולהרתעה אמריקנית מפני התערבות סובייטית במלחמה מצד אחר; בעת "מלחמת המפרץ" שבמהלכה פעלה ארה"ב לבודד את סדאם חוסיין ולצרף מדינות ערביות (מצרים, סוריה, סעודיה) לקואליציה שיצאה למלחמה נגדו. התנאי שהציבו מדינות ערב להשתתפותן במלחמה זו היה מניעת שיתופה של ישראל. כך הן נהגו גם ב-2003, כשארה"ב ניסתה פעם נוספת להקים קואליציה שתביא קץ לשלטונו של סדאם חוסיין בעיראק; ועוד פעם ב-2006, כשישראל לא הצליחה להשיג הכרעה צבאית, ברורה והחלטית במלחמה עם החיזבאללה במסגרת "מלחמת לבנון השנייה".

הקשרים ההדוקים הללו לא נוצרו ביום אחד. לאמיתו של דבר, בתחילה הועמדה ישראל בפני עובדת הדחייה המוחלטת של תמיכה וקשר עם מעצמת-העל הזאת, והיו לכך הסיבות הידועות גם לגבי הרתיעה של מדינות מערביות אחרות מלקשור קשרים או להעניק תמיכה לישראל:

- ♦ הקשר עם הנפט הערבי, ובעיקר זה הסעודי. גורמים רבי-עוצמה עמלו קשות לשכנע את הבית הלבן (הנשיא טרומן) שלא לתמוך בניסיון היהודי להגיע להקמת מדינה. עד דצמבר 1947 שררה בבית הלבן הגישה השלילית להקמת המדינה (והופעלו כידוע גם לחצים על ההנהגה הציונית ועל יהדות ארה"ב להסכים לדחיית ההצהרה על הקמתה). הדבר בא לידי ביטוי בעמדתו השלילית של שר החוץ האמריקני, הגנרל ג'ורג' מרשל, שהושפע מעמדותיה של הפקידות הבכירה של משרדו ובראשם מנהל אגף המזרח התיכון, רוי הנדרסון, והבא אחריו הנרי ביירוט. אלה היו נחושים בהתנגדותם להקמת המדינה. רק בעקבות הלחץ היהודי שהופעל בעיקרו על ידי מנהיגים נועזים כמו הרב אבא הלל סילבר ועמנואל ניומן – נעתר הנשיא טרומן להסכים לתקומתה של המדינה והוא גם הכיר בה כ-11 דקות לאחר ההכרזה בתל אביב...
- ♦ אולי כדי להפיס את דעתם של המתנגדים מקרב מחלקת המדינה, הסכים הנשיא טרומן להטיל אמברגו על אספקת נשק לישראל, ואילו לא ההוראה הישירה שנתן סטלין לממשלת צ'כיה לספק נשק לישראל, ייתכן שתוצאות מלחמת העצמאות היו חלילה שונות לגמרי. הדרישה הפנימית להטלת אמברגו אמריקני על אספקת הנשק, נועדה לדעת תומכיה במחלקת המדינה להביא לניצחונם של הערבים, שבכל מקרה לא האמינו בסיכויי של היישוב היהודי לנצח במלחמה.
- ♦ עימות נוסף בין ישראל לארה"ב ולבריטניה, נוצר בתקופת נשיאותו של דווייט אייזנהאואר, בעקבות התוכנית של שתי המעצמות הללו לשנות את גבולותיה של מדינת ישראל ולספח את הנגב למצרים, כדי שתהיה לה נגישות יבשתית אל מדינות ערב בסהר הפורה. שם היוזמה היה "תוכנית אלפא" (1955). יש לזכור כי באותה עת היה נאצר בשיא הפופולריות שלו כאחד מראשי ועידת בנדונג שהקימה בג'קרטה את גוש המדינות הבלתי-מזדהות. כדי למשוך אותו לכיוון המערב ויחד איתו את הגוש החדש, הציעו שתי המדינות את התוכנית הזו תמורת הצטרפותו ל"ברית בגדד" והסרת החרם מישראל והכרה בה.
- ♦ אולם נאצר סירב להצטרף ל"ברית בגדד" האנטי-סובייטית, כיוון שראה בה הצרת צעדי לקראת מימוש השלב הראשון של תוכנית שלושת המעגלים שלו, כלומר השתלטות על כל מדינות ערב וחתירתו להגמוניה בעולם הערבי. הצטרפות ל"ברית בגדד", שהיתה בעיניו פרי התערבות אימפריאליסטית, היתה מונעת את חתירתו זו ואת החלטתו להילחם בישראל. הוא פנה לבריה"מ, וחתם על עסקת נשק גדולה (העסקה הצ'כית) באותה שנה (1955). הוא קיווה כי בעקבות העזרה הצבאית תגיע ממוסקבה גם עזרה כלכלית.

- ♦ נאצר היה זקוק לעזרה כזאת כיוון שהוא פתח בשורה של רפורמות חברתיות וכלכליות. הוא שאף להנהיג במצרים "סוציאליזם ערבי" והניח כי ביצוע רפורמות כאלה יתקבל יותר על דעתה של בריה"מ מאשר על דעתה של ארה"ב הקפיטליסטית.
- ♦ בעקבות כך ארה"ב סירבה לממן את הקמתו של סכר אסואן ונאצר פנה גם בנושא זה לבריה"מ שהסכימה לבנות את הסכר ולספק למצרים עזרה כלכלית. הסכמתה של בריה"מ לעזור לנאצר בשלוש הסוגיות הללו פתחה למעשה את המזרח התיכון לחדירה סובייטית (סוריה, עיראק, לוב ואלג'יריה) והפכה את מצרים לתלויה בבריה"מ למשך 23 שנים, עד חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1978.
- ♦ על המנהיגות הציונית בארה"ב ועל נציגיה הבלתי-רשמיים (ולאחר 15 במאי 1948 – הנציגים הרשמיים) הוטל גם לנטרל את ההשפעה המסוכנת של אישים ומוסדות יהודיים אנטי-ציוניים, שניסו להפעיל את מלוא השפעתם על הממסד האמריקני כדי שיימנע מלתמוך בהקמתה של מדינה יהודית. בעיקר יש לציין את: The American Council for Judaism, בהנהגתו של הרב רוזנוולד, עם קבוצה של 80 רבנים רפורמים (כולם ממוצא גרמני) שפעלו נמרצות נגד האינטרסים של התנועה הציונית. מנכ"ל הארגון היה אלמר ברגר (Elmer Berger), אנטי-ציוני מושבע שאף פפר בקיומו של עם יהודי וטען שהיהדות היא דת ולא לאום...
- ♦ אולם מה יש להלין על יהודים אמריקנים כאשר בשר מבשרו של היישוב היהודי, נשיא האוניברסיטה העברית, יהודה לייב מאגנס, טרח להגיע (למרות מחלתו שממנה לא קם) בעיצומה של מלחמת העצמאות לושינגטון כדי לשכנע את מחלקת המדינה שלא תתמוך בצד הישראלי של המאבק הצבאי...?
- ♦ ולבסוף אין להתעלם מהעובדה כי אפילו בימינו אלה קיים גרעין אנטי-ישראלי (ויש אומרים אנטישמי) במשרדי החוץ, הביטחון, ה-FBI וה-CIA של ארה"ב, המשמיעים את קולם כל אימת שיחסי ישראל-ארה"ב עולים על שרטון בתחום מסוים, כמו למשל במקרה של המרגל היהודי ג'ונתן פולארד. עד היום מסרבת הביורוקרטיה האמריקנית לשחררו למרות לחציהם של נשיאים כמו קלינטון ובוש.
- ♦ עד כמה היתה הממשלה האמריקנית אטומה לצרת העם היהודי בשנות ה-30 וה-40 של המאה שעברה, ניתן ללמוד מהאירועים הבאים:
 (1) ב-1938 יזמה המנהיגות של יהדות בריטניה לארגן, בהסכמתה של הממשלה הבריטית, רכבת הצלה של 10,000 ילדים יהודים מגרמניה ואוסטריה בגילים 15–17. פנייה מקבילה נעשתה על ידי ההנהגה של

יהדות ארה"ב לסנט האמריקני, כדי שיאשר אף הוא הבאת 20,000 ילדים לארה"ב. הבקשה נדחתה בנימוק, כי "יהיה אכזרי מדי לנתק ילדים מהוריהם..."

(2) ארה"ב אסרה על כניסת פליטים יהודים מאירופה לארצה, כולל האונייה המפורסמת "סנט לואיס" שנעה בשנת 1938 בין נמלי אירופה ואמריקה, בניסיון לאפשר להם להיקלט באחת הארצות. כידוע אף לא מדינה אחת (כולל ארה"ב) התירה את כניסתם והם נאלצו לחזור לנמל היציאה בגרמניה. האירועים הללו שיחקו לידם של הנאצים, אשר יכלו עתה להוכיח כי אף לא מדינה אחת בעולם מעוניינת בהצלת יהודים, ובכך התיר העולם המערבי הנאור את דמם של שישה מיליון נרצחים יהודים.

(3) כאשר הגיעו למערב הידיעות על ביצוע "הפתרון הסופי" על ידי הנאצים, הוגשה בקשה של המנהיגות היהודית באנגליה (לצ'רצ'יל) ובארה"ב (לרוזוולט) להפציץ את מחנות ההשמדה ואת פסי הרכבת המובילים אליהם. הבקשה נענתה בסירוב והנימוק היה: "אין לבנות הברית מטוסים במספר מספיק כדי לבצע את המשימה." אך מסתבר כי לבנות הברית היו מספיק מטוסים כדי להחריב ערים שונות כנקמה על ההפצצות הגרמניות על ברלין.

היו גם עימותים ואי-הבנות, לרוב מבלי שניתן להם פרסום רב, ושכסופו של דבר הוסדרו כמקובל בין ידידים. החשובים שבהם:

- ♦ לחצו של הנשיא קנדי על ישראל (1963) שתימנע מלהפעיל את הכור האטומי בדימונה.
- ♦ דחיית תוכנית רוג'רס (1969) על ידי ממשלת ישראל.
- ♦ דחיית תוכנית רייגן (1982) על ידי ממשלת ישראל.
- ♦ חשיפתו כאמור של המרגל פולארד בשליחותה של ישראל – בצי האמריקני (1985).
- ♦ לחצה של ארה"ב על ישראל שתפסיק את ההתנחלויות בשטחים בעקבות סירובו של ראש הממשלה, יצחק שמיר, לעצור את ההתנחלות, החליט הנשיא בוש האב, למנוע את אישורן של ערבויות כספיות בסך 10 מיליארד דולר שישראל ביקשה, כדי לקלוט את גלי העלייה הגדולה מבריה"מ (1991).
- ♦ דחיות "לשם עיון מחדש" של ארה"ב במועדי האספקה של ציוד מלחמתי, בדיונים על העמקת הקשרים האסטרטגיים או בהעברת כספי מענקים – כל אימת שישראל לא מילאה אחר דרישות מפורשות של הממשל.

♦ מכירות של נשק ישראלי, ובו פיתוחים מתוצרת ארה"ב, למדינות שארה"ב מתנגדת לחימושן בנשק מתוחכם – כמו סין. אולם כאמור, כל העימותים הללו אירעו בין ידידים ואף הסתיימו עד כה בהבנה ובפשרה.

♦ ולבסוף אין להסתיר את העובדה שקיים הבדל ניכר בין גישות ישראל וארה"ב (במהלך כהונתם של נשיאים אמריקנים רבים) בכל הנוגע להסדר הקבע עם הפלסטינים. הבדלים אלה יבואו ככל הנראה לכלל ביטוי בשלבים הסופיים של המשא ומתן על הסדר הקבע.

בתחום הערכי והאידיאולוגי – קיימת תמימות דעים לא רק בין הממשל לממשלות ישראל (כולל הנשיא, הסנט, בית הנבחרים, הממשלות של המדינות), אלא גם במכלול הקשרים בין האוכלוסיות (אקדמיה, תקשורת, כלכלה, רפואה, דת, פעילות הומניטרית וכדומה). לארה"ב השפעה מכרעת על המדיניות הישראלית אולם גם הישראלים מוכנים להתחשב באינטרסים של ידידתם הגדולה.

שותפות זאת גברה למן הרגע שישראל אימצה אסטרטגיה של עשיית שלום באזור (עם מצרים ועם ירדן) ואף הפתיעה את ארה"ב בעקבות המשא ומתן החשאי שניהלו נציגיה באוסלו, ושהביא לחתימת ההסכמים עם הרשות הפלסטינית. מדיניות זו תואמת את האינטרסים האסטרטגיים של ארה"ב (בעיקר בתחום הבטחת האינטרסים שיש לה במדינות הנפט – סעודיה, עיראק, כוויית ומדינות המפרץ הפרסי), השואפת להיות משכינת השלום באזור.

מאז 1948 ועד סוף שנת 2008, קיבלה ישראל מארה"ב עזרה אזורית וצבאית בהיקף של כ-101 מיליארד דולר (יותר מכל מדינה אחרת בעולם). סכום זה איננו כולל את העזרה הכספית שמושיטים לה יהודי ארה"ב. ארה"ב היא הספקית היחידה של נשק מתוחכם לישראל (כולל המטוסים המתקדמים ביותר בעולם), וישראל חתומה עם ארה"ב על הסכם של סחר חופשי (פטור מהיטלי מכס) המקל על ייצוא סחורותיה למדינה חשובה זו.

ב-1994 חתמה ארה"ב על הסכם סחר חופשי עם קנדה ומקסיקו (הסכם נפטא, Nafta) שהפך אז לאזור הסחר החופשי הגדול בעולם (אוכלוסייה בת 415 מיליון נפש) עד להפעלתו המורחבת של האיחוד האירופי ב-2004, המקיף כ-450 מיליון נפש (ראו להלן). בכך נפתחו בפני ישראל גם השווקים של שתי מדינות אלה (קנדה ומקסיקו) בכל הקשור לפטור ממכס על הייבוא והייצוא.

אולם גם ישראל תרמה כאמור תרומה צבאית גדולה לארה"ב, כשהעבירה

אליה ידע מודיעיני חשוב שאספו נציגיה (נאום כרושצ'וב בוועידה ה-20 של המפלגה הסובייטית), נשק סובייטי שנתפס או מטוס מיג-21 שהועבר על ידיה לאחר שעריק עיראקי הטיס את המטוס לישראל.

שיתוף הפעולה בין שתי המדינות גבר לאחר 11 בספטמבר 2001, כאשר ארה"ב הועמדה ישירות בפני מתקפה של טרור בין-לאומי ולאחר שנוכחה לדעת כי אל-קאעידה הקים מערכת מסועפת של תאים מאורגנים ומצוידים בארצות רבות בעולם – כולל ארצות אירופה.

יחד עם זאת אין לקבל את יחסי ארה"ב-ישראל כדבר מובן מאליה ובר-קיימא לעד. אסור לשכוח כי המדובר כאן בברית בין ענק, המעצמה המובילה בעולם, לבין בעל ברית קטן ביותר. לענק הזה יש אינטרסים גלובליים משלו, שלא תמיד יכולים להשתלב עם צרכיה ומטרותיה של ישראל, בעיקר לא על רקע העימות ההיסטורי והמתמשך בינה לבין הפלסטינים, מדינות ערב והעולם המוסלמי כולו. לאינטרסים הללו קשורים גורמים כלכליים אדירים בארה"ב: בראש ובראשונה חברות הנפט הגדולות, בעלות השקעות ענק במדינות הנפט הערביות והיונקות מהשקעות אלה הכנסות אדירות; לא פחות חשובה השפעתן של החברות המייצרות ומייצאות נשק – עבורן מהווה העולם הערבי, הרווי בפטרו-דולרים, שוק יעד חשוב ביותר לעסקיהן (בספטמבר 2010 הודיעה ממשלת ארה"ב כי היא תספק נשק מתקדם לסעודיה בהיקף אסטרונומי של 31 מיליארד דולר); ואין לשכוח את ציבור הצרכנים, בן מאות המיליונים בעולם הערבי והמוסלמי, שעליו מתחרה התעשייה האמריקנית עם יצרנים מהמדינות האחרות ובראשן סין, האיחוד האירופי ויפן.

עובדות נוספות, כבדות משקל, אם כי בצורתן המוקדמת יותר (בתחילת שנות ה-40 של המאה הקודמת), עמדו לנגד עיניהם של קובעי המדיניות האמריקנית, בבואם לקבוע את יחסם לתנועה הציונית ולחתיירתה להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל והן:

- ♦ הממסד המדיני-ביטחוני האמריקני התנגד כאמור למעורבותה של ארה"ב במזרח התיכון (שנחשב לאזור השפעה בלעדי של בעלת בריתה של ארה"ב – בריטניה); הוא לא תמך בהקמת המדינה היהודית והתנגד לכך שארה"ב תכיר בישראל.

- ♦ לדעתם של קובעי המדיניות הללו, ההתנגדות הערבית להקמת המדינה תכניס את האזור למצב מתמיד של אי-יציבות.

- ♦ בגלל ממדיה הקטנים וחולשתה של המדינה שתקום, היא תהיה זקוקה למשענת כלכלית, מדינית וביטחונית של גורם חיצוני. וכיוון שמערכת היחסים בין היישוב היהודי לבין בריטניה הגיעה לשפל, תיפול האחריות הזאת על כתפיה של ארה"ב.

♦ לא היה אפשר לדעת באותם הימים באיזו אוריינטציה תבחר המדינה היהודית לכשתקום. הממסד האמריקני חשש פן תפנה לעבר בריה"מ (וזאת בעיצומה של המלחמה הקרה, שהביאה את העולם פעם אחר פעם לסף פיצוץ צבאי) – בגלל תנועת הפועלים הסוציאליסטית ששלטה ביישוב היהודי (בעיקר חששו מעמדותיה הפרו-סובייטיות של מפ"ם), המוצא של תושבים רבים כל כך בארץ-ישראל משטחי בריה"מ ורגשות התודה שאפיינו רבים בארץ לצבא האדום על שהכריע את החיה הנאצית.

על כן, בחשבון האינטרסים האמיתיים של ארה"ב, התמיכה בישראל נראתה באותם ימים כנוגדת את טובתה של ארה"ב כמעצמה הנלחמת על מעמדה העולמי מול העולם הקומוניסטי. אסור לשכוח שבשנות ה-40 של המאה הקודמת היתה השפעתה של הקהילה היהודית קטנה יחסית; ראשיה פחדו פן יואשמו בנאמנות כפולה (בעיקר לנוכח רדיפתו של הסנטור מקארתי אחר כל סימן של קומוניזם בחברה האמריקנית והאשמתם של יהודים רבים באשמה הנוראה הזאת); והאנטישמיות בחברה האמריקנית (אך לא בממסד הפוליטי) ששלטה במערכות הכלכליות (בנקים, חברות ביטוח והבורסה), התעשייתיות (הקונצרנים הגדולים ובעיקר יצרן המכוניות פורד, ידידו של היטלר ומפיץ נאמן של הפרוטוקולים של זקני ציון), בתקשורת ובשירותים, מנעה מיהודים להגיע לעמדות השפעה כפי שהם מחזיקים בהן עתה.

בנקודה זו חשוב לעשות היכרות עם מערכת קבלת ההחלטות בממסד האמריקני: הקובעים והמובילים של ההחלטות הלאומיות אינם הפקידות (כולל שרי הממשלה, הממונים על ידי הנשיא) אלא הנבחרים: הנשיא, הסנט ובית הנבחרים. אל אלה פנתה ההנהגה היהודית באותם הימים, הימרה על שיקול דעתם המוסרי וזכתה.

שכן המנהיגות האמריקנית הנבחרת קושרת את עצמה, מאז ומתמיד, עם ערכים מוסריים (נוצריים) – המנחים אותה לטענתה במהלך קבלות ההחלטות שלה. כך הגדיר הנרי קיסינג'ר את התכונה הזאת: "גדולתה של אמריקה לא היתה רק בעוצמתה הפיזית אלא במשמעותה המוסרית. מאז לידתה התייצבה אומה זו עבור משהו נשגב יותר מעצמה. תחושת שליחות מוסרית היתה מאז ומתמיד בין מגיעי מעשינו; הדחף הוא הידיעה שאנו האמריקנים הננו מגיני ערכים אוניברסליים, ערכי החירות והקדמה."

לנקודת התפר הזאת חדרו כאמור ראשי הקהילה היהודית בשנות ה-40 הללו, ולעברה מופנים עד היום מאמצייהם של מנהיגים יהודים וישראלים, בכואם לטעון את טענותיהם או לשטוח את בקשותיהם בפני מקבלי ההחלטות האמריקנים.

בראשם של אלה עמדו מנהיגים ציונים נועזים כמו הרב אבא הלל סילבר, עמנואל ניומן והרב סטפן וייז.

מובן שבתחום זה של השפעות, בעיקר בימינו, קיים היזון חוזר בין דעת הקהל לבין החלטותיהם של המנהיגים. כיוון שסימון היררכיית מקבלי ההחלטות הוא הצעד החשוב ביותר (בעיקר בארה"ב) לקידום אינטרסים במדינה זרה, מן הראוי לעקוב אחרי החלטותיהם של נשיאי ארה"ב, בכל הקשור לאינטרסים של ישראל:

♦ **הנשיא הארי טרומן** הכריע בעד תמיכה בתוכנית החלוקה, בעד ההכרה במדינה היהודית לאחר ייסודה והעניק לישראל, באמצעות הבנק לייבוא ולייצוא, מלווה בסך 135 מיליון דולר, שהיה במידה רבה גלגל הצלה קיומי למדינה הצעירה וחסרת המשאבים. הוא הכיר בכיבוש הנגב על ידי ישראל (למרות הצעתו של המתווך מטעם האו"ם פולקה ברנדוט להעניק את הנגב לערבים). הוא תמך בהסכמי שביתת הנשק שהושגו ברודוס ובפעילותה של "ועדת הפיוס" (ראו לעיל).

♦ **אולם** כאמור הוא הסכים להטיל אמברגו על אספקת נשק ליישוב היהודי שנלחם על עצם קיומו ולמדינה הצעירה לאחר הקמתה ב-1950 (האמברגו המפורסם של שלוש המעצמות – ארה"ב, בריטניה וצרפת – על אספקת נשק למזרח התיכון, אמברגו שפגע רק במדינת ישראל).

היה זה אותו נשיא שלא היסס להטיל פצצות אטומיות על יפן; להתייצב צבאית נגד ניסיונותיו של העולם הקומוניסטי לקבוע עובדות מדיניות נוספות (על אלה שהוסכמו בוועידות יאלטה ופוטסדאם) – ביוון (שנלחמה נגד הניסיון של המפלגה הקומוניסטית היוונית להשתלט על המדינה) ונגד הפלישה הצפון קוריאנית-סינית לקוריאה הדרומית; כשם שלא היסס לפטר את המצביא הנערץ של המלחמה נגד יפן – דאגלס מקארטור, על שלא רצה לקבל את החלטתו של הנשיא שלא להטיל פצצות אטומיות על הצבאות הפולשים בקוריאה. והיתה זו מלחמת קוריאה שהביאה להחלטתה האמיצה של ישראל להיספח אל המחנה המערבי בהנהגתה של ארה"ב ולא להצטרף לגוש הקומוניסטי (עד אז הצביעה ישראל לא-פעם עם הגוש הקומוניסטי או עם גוש המדינות הבלתי-מזדהות).

החלטה זו שחררה את יהדות ארה"ב מדילמת "הנאמנות הכפולה" מצד אחד ופתחה פתח להעמקת הקשרים בין שתי המדינות – בעיקר בתחום שיתוף הפעולה המודיעיני והביטחוני – מצד אחר.

מחלקת המדינה האמריקנית, שלראשיה חרה מאוד על כי התקבלו החלטות מעל ראשם על ידי הנשיא, השתדלה לאזן בין מה שראתה כ"שיקולים מוסריים"

המושפעים מאינטרסים פוליטיים פנימיים, לבין מה שהממסד הגדיר כ"אינטרסים הלאומיים" האמריקנים. הבולט במהלכי האיזון הללו היה כאמור הטלת אמברגו קפדני (יחד עם בריטניה וצרפת) על ייצוא נשק למזרח התיכון (שפגע בעיקר בישראל) וכן איסור על יהודים אמריקנים להתנדב לצה"ל.

כמו כן השתדל אותו ממסד להצטייר בעיני המחנה הערבי כגורם אובייקטיבי וניטרלי, שיש לו אינטרס אחד בלבד: להביא להשלמה בין ישראל למחנה הפלסטיני-ערבי. אולם למעשה נכנסה ארה"ב למאבק איתנים עם בריה"מ על ההשפעה בעולם, כשהמזרח התיכון הולך ותופס מקום נכבד במאבק הזה.

בראש המאבק הזה הועמד הנשיא הנבחר החדש של ארה"ב: הנשיא דווייט אייזנהאואר, גיבור מלחמת העולם השנייה נגד היטלר באירופה (נבחר ב-1952), הגיע למשרתו לאחר שנחשף במהלך המלחמה ולאחריה (במסגרת ביקוריו במחנות ההשמדה) לגורלו הקשה של העם היהודי: הוא ביטל את החקיקה האנטי-יהודית של ממשלת וישי הצרפתית לאחר שכבש את צפון אפריקה; הוא ביטל את חוקי הגזע לאחר כיבוש אירופה; והוא נפגש עם בן-גוריון ונענה לבקשתו להקל על "הבריחה" של הפליטים למחנות משלהם לשם הכנה להעלאתם לארץ.

אולם בחירתו לנשיא מטעם המפלגה הרפובליקנית, שהיהודים כמעט לא הצביעו בעדה, הפכה אותו לבלתי-תלוי בלחצים פוליטיים פנימיים (גם לא של גורמים חלקיים אחרים בחברה האמריקנית). עיקר דאגתו היה נתון לסיום המלחמה בקוריאה ולעצירת החדירה הסובייטית למזרח התיכון. לצורך זאת הוא הקים את "ברית בגדד" (1955) שבה השתתפו: טורקיה, עיראק, איראן, פקיסטן ובריטניה, כדי להגן על האזור מפני פלישה סובייטית מצפון-מזרח; "הברית" היתה קשורה לנאט"ו באמצעות חברותיה בברית – בריטניה וטורקיה. הוא ניסה לצרף ל"ברית" גם את מצרים וסוריה (אולם לא את ישראל) אך אלה סירבו. "הברית" הגיעה לסוף קיומה ב-1979.

סירובה של מצרים להצטרף לברית חסם בפניה מקורות נשק מערביים, ואף דחף אותה בסופו של דבר לעסקת הנשק הצ'כית-סובייטית. עובדה זו הרגיזה עוד יותר את הממשל האמריקני והוא סירב לממן את הקמת סכר אסואן החדש, משימה שבריה"מ קיבלה על עצמה. בכך מצאה ארה"ב את עצמה מרחיקה את מצרים מתחום השפעתה, דרבנה את נאצר להלאים את תעלת סואץ ופתחה בבלי דעת את הפתח ל"מבצע קדש" ולהתקפה האנגלית-צרפתית-ישראלית על מצרים.

למרות זאת ניסה ממשלו של אייזנהאואר להפיג את המתח בין ישראל לשכנותיה: הוא מינה את השגריר המיוחד אריק ג'ונסטון למתווך (1953) בענייני

חלוקת המים בין ישראל, סוריה וירדן, וזאת לאחר שהכריח את ישראל לזנוח את תוכניתה להטות את הירדן, במסגרת הקמת מוביל המים הארצי, מהשטח המפורז בינה לבין סוריה ולשאוב את המים ישירות מהכנרת. ב-1956 הוא שיגר לראשונה שליח אמריקני מיוחד, רוברט אנדרסון, כמתווך מדיני (ללא הצלחה יתרה) בין קהיר לירושלים.

אולם הוא לא הובא בסוד ההכנות של אנגליה, צרפת וישראל לתקוף את מצרים, כדי למנוע את הלאמת התעלה על ידי נאצר. ישראל חששה מאוד לעתידה מפינוי הבסיסים האנגליים מאזור תעלת סואץ, חשש שאומת כשצבאה של מצרים פלש לסיני ערב מלחמת ששת הימים, וכן מהשפעת עסקת הנשק הצ'כית שהפרה לדעת ישראל את "האיזון האסטרטגי" שלה עם מצרים.

ההתקפה המשולשת אירעה כמה ימים לפני הבחירות (לקדנציה שנייה) של אייזנהאואר ובמהלך הפלישה הסובייטית להונגריה (אירועים אלה, לדעת שלוש המדינות, היו צריכים להסיח את דעתן של שתי המעצמות מההתקפה). תגובתו של אייזנהאואר היתה חד-משמעית: בעצה אחת עם ראשי בריה"מ הוא ציווה על הצבאות לסגת מיידית ואף איים כי לא ימנע בעד הסובייטים מלתקוף בטילים את הפולשים.

צרפת ובריטניה אכן נסוגו ללא השגת הישגים כלשהם, אולם ישראל הצליחה לקבל תמורת נסיגתה התחייבות אמריקנית (יחד עם עוד כ-20 מעצמות ימיות): שמירה על חופש השיט במצרי טיראן, הצבת כוח בין-לאומי של משקיפים לאורך הגבול המצרי עם ישראל ופירוז סיני.

וכך, למרות רצונה של ארה"ב להתרחק מהקלחת המזרח תיכונית, היא נאלצה לקפוץ למים הקרים. מערכת היחסים בין ישראל וארה"ב אמנם נפגעה במידה מסוימת, עקב חבירתה הסודית לבריטניה וצרפת, אולם מאידך – ניצחונה הצבאי המרשים (צה"ל הגיע תוך 100 שעות לסואץ, וכבש בדרך היבשה את מצרי טיראן) סילק את "החששות" שהיו מושמעות חדשות לבקרים בקרב הממסד האמריקני, שמא תיאלץ ארה"ב להגן על ישראל, וזו האחרונה תהפוך למעמסת קבע ביטחונית על העם האמריקני.

מכאן הצהרותיו החוזרות ונשנות של דוד בן-גוריון: "תנו לנו את הכלים ואנו נעשה את המלאכה!" וכן הצהרותיו שאף חייל אמריקני לא יידרש לבוא לעזרתה של ישראל.

בעקבות לקחי "מבצע קדש" – המעורבות האנגלית-צרפתית מצד אחד, והמעורבות הסובייטית-נאצרית מצד אחר – החליטה ארה"ב להעמיק את מעורבותה בנעשה במזרח התיכון. ב-5 בינואר 1957 פרסם הממשל האמריקני את "דוקטרינת אייזנהאואר" שכללה את הסעיפים הבאים:

- ♦ ארה"ב תציע סיוע כלכלי למדינות המזרח התיכון (כצעד נגד השפעתה של בריה"מ).
- ♦ הממשלה האמריקנית תוסמך להציע סיוע צבאי למדינות האזור.
- ♦ הנשיא יהיה רשאי להשתמש בכוחות המזוינים של ארה"ב כדי לבוא לעזרתן של מדינות האזור נגד התוקפנות הקומוניסטית אם יתבקש על ידי מדינה או מדינות לעשות כן, וזאת במסגרת מגילת האומות המאוחדות.
- ♦ הנשיא יגיש לקונגרס תוכנית מפורטת לעידוד צמיחתן הכלכלית של מדינות האזור, בעזרת מימי הפרת, הירדן והנלוס.

התוכנית עוררה התנגדויות גם בקרב ידידותיה של ארה"ב שחששו מנישולן מהאינטרסים שלהן באזור. אך ביתר שאת התנגדו לה מדינות הגוש הקומוניסטי ומצרים בראשותו של נאצר. מבחינה ישראלית יש לראות את ה"דוקטרינה" כצעד חשוב לקראת כניסתה המלאה של ארה"ב למבוך הפוליטי והצבאי של האזור, ונכונותה לעזור לידידותיה (ובכללן ישראל) בתחום הצבאי, המדיני והכלכלי.

תחום נוסף שבו עזר הנשיא אייזנהאואר לישראל הוא הסכמתו למכור לה כור גרעיני למטרות שלום. הכור הוקם בשפך נחל שורק לים התיכון והוא נחנך ב-1960. ב-1975 הועמד הכור תחת הפיקוח של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית.

בכל שנות נשיאותו של אייזנהאואר נאלצה ישראל (וגם הצליחה) להוכיח לממשל שלו שהיא איננה מעמסה ביטחונית על ארה"ב אלא להפך – נכס אסטרטגי שראוי לתמוך בו ולקדמו.

הנשיא ג'ון קנדי – נבחר לתפקידו ב-1960, ולמרות תקופת כהונתו הקצרה (הוא נרצח בנובמבר 1963), אירעו בתקופה זו אירועים חשובים שהשפיעו הן על הגידול בעוצמתה של יהדות ארה"ב והן בעניין שגילה קנדי בנושא הסכסוך הישראלי-ערבי:

- ♦ העובדה שלראשונה נבחר נשיא קתולי בארה"ב, הפיחה תקווה ורצון גם בקרב מיעוטים אחרים להגיע להשתתפות במערכת השלטונית.
- ♦ בעיקר הושפעה מבחירה זו הקהילה היהודית האמריקנית: שכן העובדה שקנדי ניצח בדי עמל את ניקסון בהפרש של כ-100,000 קולות, העלתה את חשיבותו של הבוחר היהודי, אשר העניק למפלגתו הדמוקרטית של קנדי למעלה מ-80% מקולותיו.

- ♦ בתקופת כהונה זו החל גם המאבק על שוויון הזכויות של השחורים בארה"ב, מאבק שיהודים רבים השתתפו בו והעלו את הביטחון העצמי של הקהילה היהודית כולה, ביכולתה לקדם נושאים ולהצליח בהם.
- ♦ בין עוזריו של קנדי וכן בקבינט הממשלתי כיהנו יהודים, והוא אף מינה מקשר יהודי מיוחד בין הבית הלבן לבין הקהילה היהודית. לאור עובדה זו קטן החשש של יהודים מפני ההאשמה ב"נאמנות כפולה".
- ♦ קנדי היה הנשיא האמריקני הראשון שהפסיק את האמברגו על אספקת נשק לישראל: הוא אישר מכירה בתנאי מימון מיוחדים, של טילים אנטי-אוויריים מסוג "הוק".
- ♦ בתקופתו של קנדי הועמקו קשרי המודיעין בין שתי הארצות והפכו מ"קשרים אישיים – ידידותיים" לקשרים ממוסדים.
- ♦ תדמיתה של ישראל בארה"ב השתפרה לאין-ערוך: עקב ניצחונה המרשים ב"מבצע קדש"; ועקב הסכמתה להטסת צנחנים בריטים מעל התחום האווירי שלה לירדן (1958), כדי להבטיח את המשך שלטונו של חוסיין, וכן נחיתת המארינס האמריקנים בלבנון – יצרו לישראל תדמית של אי יציב באזור שעליו תוכל ארה"ב להישען בעתיד.
- ♦ הצלחתה של ישראל לחדור לאפריקה ולדרום אמריקה באמצעות העזרה הטכנית (על ידי מש"ב של משרד החוץ) שהיה בידה להציע למדינות אלה, בפיתוח חקלאות מודרנית, ביצירת מסגרות ארגון חדשות: קואופרציה, יישובים קואופרטיביים, חיל נשים, גדנ"ע וכמובן הדרכה צבאית למשטרים החלשים של המדינות החדשות – יצרה לישראל תדמית חיובית בדעת הקהל האמריקנית, כמדינה היודעת גם לתת ולא רק לקבל.
- ♦ נושא שבכל זאת העיב על היחסים בין שתי המדינות, היה כרוך בהחלטתה של ישראל לפתח כושר ייצור גרעיני. ארה"ב, שהתנגדה להפצתו של נשק גרעיני, לחצה על ישראל להפסיק את התהליכים, אולם ללא הצלחה. "ההנחה" היחידה שלה היתה ישראל מוכנה להסכים, היו בדיקות תקופתיות של הכור בדימונה על ידי פקחים אמריקנים. ביקורים אלה פסקו בתקופת כהונתו של הנשיא ג'ונסון.

הנשיא לינדון ג'ונסון – נכנס לתפקידו ביום הירצחו של קנדי (נובמבר 1963) והביא לקידום משמעותי ביחסים שבין שתי המדינות. ג'ונסון פתח למעשה את תקופת ההליכה המשותפת של שתי המדינות במכלול האירועים העולמיים – הנמשכת עד היום:

- ♦ הנשיא ג'ונסון אישר לראשונה מכירת מטוסים אמריקניים לישראל: ה"סקייהוקים" (1964) וה"פנטומים" (1968).
- ♦ הוא אישר לגרמניה המערבית למכור לישראל (בעסקה סיבובית) טנקים אמריקניים משוכללים, והתניע בכך את היחסים הצבאיים עם גרמניה, בעיקר באספקה של ציוד צבאי חיוני לישראל (ומאוחר יותר צוללות משוכללות).
- ♦ הנשיא ג'ונסון היה הנשיא האמריקני הראשון שהזמין ראש ממשלה ישראלי (את לוי אשכול) לביקור ממלכתי רשמי בווינגטון. הנשיא קנדי נפגש אמנם עם דוד בן-גוריון בניו יורק, במסגרת מאמציו של בן-גוריון לרכך את התנגדותו של קנדי לפיתוח הגרעיני הישראלי – אבל לא היה זה ביקור רשמי אלא פגישת אגב.
- ♦ לאחר מלחמת ששת הימים חל מפנה חיובי חד עוד יותר ביחסה של ארה"ב לישראל, שהפכו מאז ל"יחסים מיוחדים" ואף קיבלו בהמשך גושפנקה רשמית לכך מנשיאי ארה"ב.
- ♦ מלחמת ששת הימים הביאה למעורבות גוברת והולכת של ארה"ב בסכסוך המזרח תיכוני כמפורט בתת-הפרק על היחסים עם הפלסטינים.

הנשיא ריצ'רד ניקסון (נבחר ב-1969) – נוסף לעיסוקיו הדוחקים בווייטנאם ומאוחר יותר ב"פרשת ווטרגייט", הועמד בפני שני משברי ענק עולמיים בגין המתיחות במזרח התיכון: מלחמת ההתשה לאורך תעלת סואץ, שהתפתחה למלחמת יום הכיפורים על כל משמעויותיה, ומשבר הנפט העולמי שבא בעקבותיה.

מבחינת ישראל, למרות הניצחון הצבאי המרשים במלחמת יום הכיפורים, גברה תלותה בארה"ב. אל מול טיעוניה של ראש הממשלה גולדה מאיר, שהמזרח התיכון "איננו חבית של אבק שריפה" כפי שטען ניקסון, וכי ישראל ערבה לכך שהיציבות היחסית באזור תישמר – נזקקה ישראל לרכבת סיוע צבאית מארה"ב. נוסף למעורבותה הישירה של ארה"ב בסכסוך וכן בקבלת הפתרונות החלקיים שהשיג שר החוץ האמריקני הנרי קיסינג'ר, היא נזקקה גם להגנה מפני מעורבות סובייטית ישירה בסכסוך ולהבטחת אספקה של נפט לישראל.

באותה תקופה (1971–1973) גדל הסיוע הצבאי האמריקני לישראל, מ-140 מיליון דולר לשנה, בשנים 1968–1970, ל-1.1 מיליארד דולר. בתחילת 1974 העלתה ארה"ב את הסיוע הצבאי השנתי ל-2.2 מיליארד דולר, ואילו ב-2007 חתם הנשיא בוש על הסכם ולפיו תספק ארה"ב לישראל ציוד צבאי בהיקף של שלושה מיליארד דולר לשנה במשך עשר שנים (עד שנת 1998 התווסף לסיוע

הביטחוני גם סיוע אזרחי בסך 1.3 מיליארד דולר לשנה). סכומי הסיוע העצומים הללו אינם כוללים פרויקטים מיוחדים, כמו השתתפות משרד ההגנה האמריקני ביחס של 80% ל-20% (ישראל), במימון הפיתוח של פרויקט ה"חץ".

את התמורה החשובה ביחסה של ארה"ב לישראל חולל קיסינג'ר, כאשר טען כי כדי שמדינות ערב יסכימו לזנוח את העזרה הסובייטית ולעבור למחנה המערבי, יש להבטיח ישראל חזקה, שאיננה ניתנת למיגור ושהדרך היחידה להשפיע עליה פוליטית היא באמצעות ארה"ב.

גישה זו הונחלה גם לממסד הפוליטי (מחלקת המדינה) והצבאי (הפנטגון) לאחר שקיסינג'ר מונה לשר החוץ וקיבל למעשה יד חופשית עקב מעורבותו של ניקסון בנושא ווטרגייט. מאז ירדה באורח תלול ההתנגדות של שני הממסדים הללו ליחסים המיוחדים של ארה"ב עם ישראל, והם מקבלים אותם כמובנים מאליהם וכדורשים התייחסות חיובית מתמדת. השינוי המשמעותי ביותר בתחום מעורבותה של ארה"ב במשבר המזרח תיכוני היה הערובה שהיא נתנה, בצורת נוכחות פיזית אמריקנית (משלחת השדה האמריקנית) בסיני, שהורכבה מאנשי צבא לובשי אזרחית ושהיוותה תקדים לשילוב כוחות אמריקניים בכוח הרב-לאומי שהוצב בסיני בעקבות הסכמי קמפ-דיוויד.

גם כוחו של הממסד היהודי והשפעתו של הלובי הפרו-ישראלי (איפא"ק) גברו במידה ניכרת, בעיקר בהשפעתם על בתי הנבחרים הפדרליים: כאשר ישראל סירבה, ב-1975, לפנות את מצרי הגידי והמיתלה, נוסף על בארות הנפט של אבו-רודו, מבלי שמצרים תתחייב בתמורה להסכם אי-לוחמה, הקפיאה ממשלת ארה"ב את יחסיה עם ישראל במה שהיה ידוע כ"הערכה מחדש של היחסים". הלובי הפרו-ישראלי גייס חתימות של 75 (מתוך 100) סנטורים על מכתב לנשיא פורד (שהחליף את ניקסון לאחר שהלה נאלץ להתפטר מתפקידו), שהביע התנגדות לאותה "הערכה מחדש" ודרש לתמוך בעמדותיה של ישראל.

הנשיא ג'רלד פורד (הנשיא הלא-נבחר היחיד בתולדות ארה"ב) – נכנס לתפקידו בעקבות התפטרותו של ריצ'רד ניקסון, באוגוסט 1974, ומצא עצמו בעיצומה של המערכולת הצבאית והפוליטית של המזרח התיכון. הוא חידש את מינויו של קיסינג'ר כשר החוץ, ובכך אפשר לו להמשיך במדיניותו שפורטה.

היה זה פורד ששלח לראשונה מכתב סודי לראש ממשלת ישראל, יצחק רבין, ובו הבטחה לאספקת נשק חדיש, התחייבות לשמירה על עליונותה האיכותית של ישראל וכן התחייבות שארה"ב לא תציע הצעות מדיניות חדשות ללא התייעצות מוקדמת עם ישראל.

הנשיא ג'ימי קרטר (נכנס לתפקידו ב-1977) – קבע, בניגוד למדיניותו של קיסינג'ר, כי הבעיה הפלסטינית היא לב לבו של הסכסוך באזור, וכי יש לעשות מעשה כדי לפתור אותה. הוא אימץ את תוכנית רוג'רס בנושא הגבולות וקבע כי ההתנחלויות מהוות מכשול לשלום וכי הגיע הזמן לשיתופו של אש"ף בתהליך השלום. הוא אף הגיע להבנה משותפת עם בריה"מ לגבי המשך הטיפול בסכסוך האזורי. היה זה הסכם חשאי אך הוא עורר התנגדות חריפה הן אצל מדינות האזור והן בקונגרס האמריקני והוא נגנז.

תוכנו של המסמך הזה שכנע את שני הצדדים (מצרים וישראל) שיש להישען על תיווכה הבלעדי של ארה"ב. הדבר נעשה בוועידת איסמאעיליה (26–25 ביולי 1977), שבמהלכה ביקר לראשונה ראש ממשלה ישראלי על אדמת מצרים; המשכה (יולי 1978) בוועידת לידס, שהכינה למעשה את שיחות קמפ-דייוויד שנערכו ב-5–17 בספטמבר 1978, ושהובילו לחתימת הסכם השלום בין שתי המדינות על הדשא בבית הלבן, ב-26 במרץ 1979.

כוונתו של קרטר להמשיך את המומנטום של הסכם השלום עם מצרים לכיוון של פתרון הבעיה הפלסטינית ויצירת בסיס להסכמי שלום גם עם סוריה ולבנון – לא הגיעה לכלל מימוש, בעיקר בגלל העיסוק בבעיה האיראנית ובכללה שחרור בני הערובה האמריקנים ופלישת בריה"מ לאפגניסטן.

קרטר התמודד לכהונה שנייה והפסיד. מאז הוא הפך לשגריר של קידום הדמוקרטיה בעולם, כשהוא משתתף כפקח מטעם האו"ם במערכות של בחירות במדינות חדשות או במדינות שהצליחו לעבור ממשטר דיקטטורי למשטר דמוקרטי. קרטר ניסה גם לקדם הסכמים בין ישראל לסוריה ובין ישראל לפלסטינים, אולם ללא הצלחה. בעקבות כך פרסם ספר, **פלסטיין – שלום ולא אפרטהייד**, ובו האשמה ישירה של ישראל ושל הלובי הפרו-ישראלי בארה"ב בכישלון להגיע לשלום ולהבנה עם הפלסטינים. ספרו עורר זעם רב הן בישראל והן בקרב יהדות ארה"ב. בדצמבר 2009 ביקש קרטר סליחה הן מישראל והן מהקהילה היהודית בארה"ב על תוכנו של הספר.

הנשיא רולנד רייגן – נכנס לתפקידו ב-1980 והתגלה במהלך שמונה שנות כהונתו כאחד הנשיאים הידועים לישראל, למרות נסיגות תקופתיות שונות:

- ♦ ההסכם האסטרטגי שחתמה ארה"ב עם ישראל (נובמבר 1980), שהיה אמור להפוך לנכס ביטחוני חשוב ביותר עבורה, בוטל לאחר שישראל החילה את החוק הישראלי על הגולן.
- ♦ ארה"ב סיפקה לסעודיה מטוסי AJWAC, למרות התנגדותה הנחרצת של ישראל.

- ♦ ישראל פלשה ללבנון במסגרת מבצע של"ג וסיכנה בכך את השלמת ביצועו של הסכם השלום עם מצרים; כמו כן מנעה מארה"ב להמשיך את לחצה להתקדמות בנושא הפלסטיני מעבר להצעת האוטונומיה האנמית שהציע מנחם בגין.
- ♦ ראש הממשלה יצחק שמיר דחה את רעיון הכינוס של ועידה בין-לאומית, שעליה הסכימו המלך חוסיין ושר החוץ הישראלי שמעון פרס, ואשר נתמכה על ידי ארה"ב (הסכם לונדון).
- ♦ ארה"ב החלה בשורה של מגעים עם אש"ף שהיו למורת רוחה של ישראל.
- ♦ המעורבות הגוברת והולכת של אמצעי התקשורת, ובראשם הטלוויזיה, באירועים הצבאיים באזור (בעיקר המצור על ביירות ואירועי האינתיפאדה הראשונה) פגעו בתדמיתה המסורתית של ישראל כ"דוד הנלחם בגוליית".
- ♦ פרשת פולארד ופרשת "איראן-גייט", שבה הוכחה גם מעורבות ישראלית, פגעו בתדמיתה של ישראל בדעת הקהל האמריקנית בצד הקשיים שהאירועים הללו עוררו ביחסיה של ישראל עם הממשל.

אולם בצד המתיחויות המדיניות הללו, חלה התקדמות רבה בתחום היחסים הכלכליים בין שתי המדינות: הסיוע השנתי הועמד על 3.1 מיליארד דולר (מזה 1.3 מיליארד דולר סיוע כלכלי); ההלוואות שניתנו לישראל בעבר לרכש ביטחוני הפכו למענקים; נחתם הסכם לאזור סחר חופשי; ארה"ב העמידה לרשות ישראל אשראי לשעת חירום – לשם ייצוב כלכלתה (1985). בתחום אחר: במאבק על שחרור יהודי בריה"מ הושיט ממשל רייגן עזרה רבה וחשובה.

הנשיא ג'ורג' הרברט ווקר בוש – נכנס לתפקידו ב-1989. פעילות ממשלו התרחשה בעולם חדש לגמרי: שקיעת המעצמה המתחרה בריה"מ. ארה"ב נטלה על עצמה תפקידי שיטור עולמיים כיאה למעצמה היחידה: בראש ובראשונה המלחמה במפרץ נגד סדאם חוסיין, בראש קואליציה שנתמכה על ידי האו"ם (אך ללא שיתופה של ישראל ותוך לחץ על ישראל שלא להגיב על ירי הטילים העיראקיים עליה); התחזקות השפעתה באזור עד כדי עריכת "ועידת מדריד", יחד עם מיכאיל גורבצ'וב ובהשתתפותה של סוריה (1990), ותחילת המגעים (באמצעות ועדות משא ומתן) עם משלחת ירדנית-פלסטינית. מדיניותו של בוש והביצוע שלה על ידי שר החוץ שלו, ג'יימס בייקר (ראו "חמש הנקודות של בייקר"), לא עלו תמיד בקנה אחד עם עמדותיו של ראש הממשלה הנצי של ישראל – יצחק שמיר, בעיקר בנושא הפסקת ההתנחלות בשטחים. כתוצאה מכך עיכב הנשיא בוש מתן ערבויות כספיות בסך 10

מיליארד דולר שהיו דרושות לישראל כדי לקלוט את גלי העלייה הגדולה שהחלה אז מבריה"מ לשעבר.

הנשיא ביל קלינטון – נכנס לתפקידו כנשיא ב-1992. הוא נחשב לנשיא הידידותי ביותר לישראל שכהן אי פעם בבית הלבן.

בתקופתו נחתמו הסכמי אוסלו והסכם השלום עם ירדן. הוא ביקר ארבע פעמים בישראל, השתתף בהלווייתו של ירדו הקרוב יצחק רבין (לו קרא "חבר") וכן נכח בישיבת המועצה הלאומית הפלסטינית בעזה, שבה בוטלו רשמית הסעיפים הקוראים להשמדתה של ישראל. קלינטון השקיע מאמצים רבים בקידום שלום עם סוריה שנכשל וכן בניסיון להביא לסיום העימות עם הפלסטינים בוועידת קמפ-דיוויד השנייה ולאחר מכן בוועידת שארם א-שיח' (טאבה) שבה השתתף. ולבסוף, כשכל ניסיונותיו להביא לפריצת דרך בנושא הפלסטיני כשלו, הוא פרסם את "מתווה קלינטון" המסכם את עמדותיה של ארה"ב כלפי הסכסוך, והמהווה עד היום בסיס לכל דיאלוג בין ישראל לפלסטינים.

הנשיא ג'ורג' ווקר בוש הבן (בנו של ג'ורג' הרברט ווקר בוש) – נבחר בשנת 2000. מעורבותו בתחום יחסי ישראל-ארה"ב הלכה וגברה משנה לשנה, שכן אלה הפכו לדוחקים יותר ויותר. הוסיפו לכך אירועים מחוץ ליחסי ישראל והפלסטינים, כמו ההתקפה הרצחנית על מגדלי התאומים בספטמבר 2001; מלחמתו של הממשל האמריקני בארגון אל-קאעידה, ובעקבות זאת הפעלת האו"ם לפלישה לאפגניסטן ומיגור שלטון הטליבאן שם; ולאחר מכן הפלישה לעיראק (1993).

הנשיא שיתף פעולה באופן הדוק עם ישראל; יזם את "מפת הדרכים", שלה הסכימה ישראל אך בצירוף למעלה מ-10 הסתייגויות; ועמד מאחורי רעיון ההתנתקות החד-צדדית של אריאל שרון וסילוק היישובים היהודיים מרצועת עזה וצפון השומרון. עקב קשייה של ארה"ב בניהול המלחמה בעיראק והקורבנות הרבים בקרב חייליה – ירדה יכולת התמרון של הנשיא יחד עם מידת הפופולריות שלו. אולם הוא ניצב לימינה של ישראל במהלך מלחמת לבנון השנייה. באוגוסט 2007 אישר הממשל האמריקני לישראל הקצבה של 31 מיליארד דולר לעשר שנים לשם רכישת ציוד צבאי מתקדם.

בנובמבר 2007 כינס הנשיא בוש ועידה בין-לאומית בעיר אנאפוליס, שבעקבותיה הוא החל ללחוץ על הצדדים לסכסוך הישראלי-פלסטיני, כדי שיגיעו לכלל הסכם שלום עד סוף 2008. כמו כן ביקר באזור בינואר ובמאי 2008, על מנת להדגיש את מחויבותו לקידום תוכנית השלום שיזם. באופן מיוחד יש

לציין את מכתבו של הנשיא בוש לראש ממשלת ישראל, אריאל שרון, ובו התחייבות נשיאותית לתמוך בהשגת גושי ההתיישבות היהודית בגדה המערבית בריבונות ישראל.

הנשיא ברק אובמה – הנשיא השחור הראשון בתולדות ארה"ב, נכנס לתפקידו ב-20 בינואר 2009. אובמה ביקר בישראל במהלך כהונתו כסנטור מטעם מדינת אילינוי ועמד על הבעייתיות של הקיום הישראלי באזור – הן בשיחותיו עם צמרת המדינה והן בסיוור אוירי מעל גבולותיה של המדינה – בעיקר ברמת הגולן ולאורך הגבול עם לבנון.

הנשיא הביע פעמים רבות את מחויבותו לביטחונה ולהבטחת קיומה של מדינת ישראל, הן במהלך מסע הבחירות והן בראיונות בתקשורת (גם הישראלית), וכן במפגשים עם נציגי הציבור היהודיים של ארה"ב. עם כניסתו לתפקיד הוא מינה את הסנטור לשעבר רוברט מיטשל, מי שעסק כבר בעבר בניסיונות תיווך בין ישראל לפלסטינים – לנציגו המיוחד למזרח התיכון. מיטשל אף ביקר בישראל למטרה זו פעמים אחדות ב-2009 וב-2010.

הנשיא אובמה עורר תקוות רבות לשינוי בארה"ב ובמדיניות ארה"ב בעולם. במהלך מערכת הבחירות פרסם אובמה שורה של תוכניות שבדעתו להוציא לפועל אם ייבחר, ואחת מהן היתה כמוכנן השכנת השלום במזרח התיכון. אולם מיד עם כניסתו לתפקיד נחת עליו המשבר הכלכלי שתחילתו במשכנתאות ה-Subprime. אלה היו משכנתאות שניתנו ללא אבחנה לכל דכפין, תכופות עם ידיעה ברורה כי לוקח המשכנתה לא יוכל לעמוד בהחזרים. חוזי המשכנתאות הפכו מיידית לסחורה עוברת לסוחר ונמכרו כ"השקעות" למשקיעים בארה"ב וברחבי העולם.

כשבועת המשכנתאות הללו התפוצצה, החלה קריסה בנוסח דומינו של ענקי הפיננסים של "וול סטריט" ושל עשרות בנקים. המשבר חייב הזרמה של למעלה מאלף מיליארד דולר (טריליון דולר) לחברות הכושלות; גרם לאבטלה של למעלה מ-10% ולקריסת חברות ייצור רבות (כמעט כל תעשיית המכוניות), והשפיע כפעולת שרשרת על העולם כולו. נושא נוסף שהעסיק את הנשיא מיום היבחרו היה הבטחת הבחירות שלו לבטל את בית המעצר הנודע לשמצה X-Ray בגוואנטנמו, ועריכת חקירה מקיפה של ההאשמות על עינויים ועל הטסת עצירים לארצות אחרות (כמו פולין) שבהן לא נאסר על עינוי אסירים. במציאות המחנה לא נסגר וחקירת האירועים מתנהלת כיום (דצמבר 2010) באטיות רבה.

הנשיא אובמה החליט לאחות את הקרע בין ארה"ב לעולם המוסלמי והערבי, שאירע בתקופת כהונתו של קודמו הנשיא בוש: הוא הסתייג מהפונה של ארה"ב

להשליט בכוח משטרים דמוקרטיים במדינות המוסלמיות האוטוקרטיות, והושיט יד לשלום (תוך התנצלות) לעולם הערבי והמוסלמי בנאומו בקהיר, ב-4 במארס 2009, ובנאומו באותו חודש בטורקיה. בכך הוא קיווה להחזיר לארה"ב את מעמדה כמתווכת חסרת-פניות בסכסוך הישראלי-פלסטיני, שכן לדעתו העימות עם העולם המוסלמי נגרם בעטיו של הסכסוך הזה.

בהמשך להצהרתו בקהיר ובמסגרת ניסיונותיו להתקרב לעולם המוסלמי, כינס הנשיא אובמה בווינגטון (27-26 באפריל 2010) ועידה נשיאותית ליזמות, בהשתתפות 250 יזמים מצליחים בתחומי העסקים והחברה ב-50 מדינות, רובן בעלות רוב מוסלמי (גם ישראל הוזמנה), במטרה ליצור מנגנון שיאפשר לאנשי עסקים מוסלמים וליזמים חברתיים להגיע לארה"ב להשתלמות, ואילו אנשי הייטק אמריקנים ייסעו למדינות השונות כדי להעביר ליזמים המקומיים ידע טכנולוגי. באופן מיוחד תאפשר התוכנית לנשים מוסלמיות להשתלם בתחומי הטכנולוגיה. הוועידה תתכנס בכל שנה, בפעם הבאה (ב-2011) בטורקיה.

בינתיים הוענק לנשיא אובמה (דצמבר 2009) פרס נובל לשלום, מתוך ציפייה להתקדמות לקראת שלום בחלקי העולם השונים ובעיקר במזרח התיכון, אך בה בעת נאלץ הנשיא לתגבר את הכוחות האמריקניים באפגניסטן בעוד 33,000 חיילים, ולהעמיד את הכוח האמריקני במדינה זו על 100,000 חיילים.

כיום נראית שקיעתה של ארה"ב בכוח האפגני כבעיה שקשה יהיה לצאת ממנה בניצחון. לפיכך החלו מגעים חשאיים עם נציגי הטליבאן כדי להביא לפשרה שתאפשר את הפסקת הלחימה. במסגרת זאת חשף ה"ניו יורק טיימס" (20 באוקטובר 2010) כי מטוס של נאט"ו הטיס בכירים מהטליבאן לקאבול, לשם ניהול משא ומתן עם ממשלתו של הנשיא האפגני חמיד קראזי... חוסר האמון בהצלחת הלחימה הצבאית באפגניסטן הגיע עד כדי כך, שגורמים שונים החלו לשחד את אנשי הטליבאן כדי שאלה לא יתקפו אותם:

♦ ינואר 2009 – בכיר בטליבאן אמר כי חיילים צרפתים הציעו שוחד למורדים כדי שלא יתקפו אותם...

♦ יוני 2009 – דווח כי ה"ניו יורק טיימס" שיחד לוחמי טליבאן באמצעות חברות האבטחה הפרטיות הפועלות באפגניסטן, במימון אמריקני, כדי לשחרר את העיתונאי דיוויד רוד.

♦ אוקטובר 2009 – הביון האיטלקי הואשם בשיחוד מנהיגי טליבאן כדי למנוע התקפות על החיילים האיטלקים.

בחזית העיראקית, שבה התחייבו האמריקנים לפנות את כוחותיהם מהמדינה עד מחצית 2010, נוצר מצב חדש בעקבות הבחירות שנערכו במדינה בתחילת חודש

מארס 2010: בבחירות אלה ניצח לכאורה המועמד השיעי החילוני והליברלי, ד"ר איאד עלאווי (מומחה לניתוחי מוח ששהה 30 שנה מחוץ לעיראק עד נפילתו של סדאם חוסיין). ד"ר עלאווי מונה ביוני 2004, על ידי האמריקנים, לראש הממשלה הזמנית של עיראק. בבחירות הכלליות שנערכו ב-2005 הוא הואשם אז בשחיתות, באחריות להידרדרות המצב הביטחוני לכדי מלחמת אזרחים ובהיותו בובה אמריקנית – ולכן הגיע רק שלישי. ואילו בבחירות 2010 הצליחה רשימתו, "הברית הלאומית העיראקית", להגיע למקום הראשון עם 91 מושבים בפרלמנט (המונה 325 נבחרים).

רשימתו של ראש הממשלה המכהן, נורי אל-מליקי – "אלבגדיה" – זכתה רק ב-89 מושבים; הרשימה השיעית הדתית – בראשותו של מוקתדא סאדר, זכתה ב-70 מושבים והרשימה הכורדית ב-43 מושבים. 23 מושבים התפזרו בין מפלגות קיקיוניות ומועמדים עצמאים.

עלאווי זכה לכאורה בניצחון, אך אין פירושו של דבר שהוא יצליח להרכיב ממשלה, שכן בהתאם לחוקה העיראקית רק מי שמצליח לרכז לפחות 51% מהקולות, כלומר 163 מנדטים, יזכה בראשות הממשלה. נראה כי סיכוייו של ראש הממשלה המכהן להרכיב ממשלה הם גבוהים. אולם לפי הערכות של מומחים, מחכה לעיראק תקופה בלתי-יציבה, מלווה בהרג הדדי רב, שתימשך עד סוף הקיץ (2010).

ב-23 בספטמבר 2010 הוציא בית המשפט העליון של עיראק הוראה לפרלמנט שנבחר, להתכנס ולהתחיל לפעול (בית הנבחרים הוציא עצמו לחופשה במארס 2010, עד להשגת הסכם בין המפלגות הגדולות על הרכבת ממשלה, ובית המשפט העליון הסכים ביוני 2010 להאריך את החופשה). תחילה עליו לבחור את יו"ר הפרלמנט ושני סגניו ולאחר מכן עליו לגשת להרכבת ממשלה. למרות כל החששות הללו פינה הנשיא אובמה את מרבית צבאו מעיראק. נותרו רק כ-50 אלף חיילים, לא לוחמים, האמורים להיות מדריכים ויועצים לצבא העיראקי עד סוף 2011. כבר בסוף אוקטובר 2010 החלה להתפתח פעילות חבלנית מצד פעילי אל-קאעידה בעיראק, שהפילה מאות קורבנות.

כל האירועים הללו התווספו לצרותיו של הנשיא מבית: עלייה של עד 10% באבטלה, סילוקם של רבבות אמריקנים מבתיים עקב אי-עמידה בתשלומי המשכנתאות, הרוגז המצטבר בקרב הציבור על כך שהממשל הפדרלי "בזבז" למעלה מטריליון דולר מכספי הציבור על הצלת הבנקים (שראשיהם ממשיכים לקבל משכורות עתק ובונוסים יקרים) בעוד האזרח הקטן נאנק תחת עול הקיום היום יומי – החלו להגיע לידי ביטוי בירידה הולכת וגדלה של הפופולריות של הנשיא בקרב הציבור.

את המרירות הזאת ניסתה לנצל המפלגה הרפובליקנית יחד עם חברות ביטוח הבריאות הגדולות, בהתנגדותן לחוק ביטוח הבריאות שהניח הנשיא אובמה על שולחנם של שני בתי המחוקקים (הסנט ובית הנבחרים).

החוק נועד להכליל במעגל המבוטחים 32 מיליון אמריקנים שאין להם בכלל ביטוח בריאות. על דרכו של אישור החוק ניצבו שני מכשולים:

♦ בסנט, שבו יש לדמוקרטים רוב, התערער הרוב המוחלט שלהם של 60 מושבים. הדבר אירע בעקבות בחירתו במסצ'וסטס של הרפובליקני סקוט בראון לסנט, במקומו של טד קנדי המנוח. הדבר יכול היה למנוע מהדמוקרטים להביא לסיומו של כל ניסיון "פיליבסטר" (תמרון פוליטי שנעשה על מנת לעכב החלטה כלשהי או כדי לתקוע מקלות בגלגלי החקיקה) מצד סנטורים רפובליקנים. אולם למזלו של הנשיא, ה"פיליבסטר" לא נוצל על ידי הרפובליקנים.

♦ בבית הנבחרים עברו כמה מהנבחרים הדמוקרטים למחנה של אלה השוללים את החוק, והסיכוי לקבלתו קטן. ואכן, ברוב דחוק של 219 קולות בעד (המינימום הנדרש היה 216) לעומת 212 נבחרים (ובהם 34 נבחרים דמוקרטים קתולים שהצביעו נגד, מתוך חשש שהחוק החדש יממן הפלות), התקבל החוק.

אישור החוק, שהדמוקרטים נאבקו על קבלתו למעלה מ-30 שנה, חיזק תחילה את מעמדו הציבורי של הנשיא אובמה בקרב הציבור האמריקני. אולם הביקורת הבלתי-נלאית של הרפובליקנים ושל חברות הביטוח הרפואי – על כי האזרח הקטן יהיה נאלץ מעתה לשלם את מחיר צירופם של 32 מיליון אמריקנים עניים לתוכנית הביטוח הרפואי – החלה להיקלט בדעת הקהל ולחבל ביוקרתו של הנשיא.

הישג חשוב נוסף של הנשיא הושג בתחום מדיניות החוץ: ב-8 באפריל 2010 חתמו שני הנשיאים – הנשיא אובמה האמריקני והנשיא הרוסי דמיטרי מדבדב – על הסכם מרחיק לכת לצמצום מאגרי הנשק האטומי (ברשות שתי המעצמות 90% מכלל הנשק האטומי בעולם). הסכם זה מחליף את ההסכם הקודם משנת 1991, שתוקפו פג בדצמבר 2009. בהתאם להסכם החדש, תוך עשר שנים יקטן הכוח הגרעיני ההתקפי של שתי המעצמות בשליש: מספר ראשי החץ הגרעיניים יקטן מ-2,200 ל-1,550; מספר המשגרים הזמינים יצומצם ל-800 ומספר המפציצים הזמינים ל-700 (ארה"ב הודיעה, בצעד יוצא דופן, כי ברשותה באפריל 2010 כמות של 5,113 טילים אטומיים פעילים ועוד כמה אלפי טילים המוחכים לפירוק).

הנשיא אובמה הכריז כי הוא מקווה לכך שההסכם החדש יסלול את הדרך לסילוק כל הנשק הגרעיני העולמי עד שנת 2030, וגם שם ניתן ליוזמה הזאת: "עולם ללא גרעין".

תוך ארבעה ימים מחתימת ההסכם עם רוסיה, כינס הנשיא אובמה בווינגטון ועידה בין-לאומית (יוני 2010), שבה השתתפו למעלה מ-50 ראשי מדינות, כדי לשים קץ להתפשטותו של הנשק הגרעיני בעולם, ובעיקר כדי למנוע זליגה שלו לארגונים לא-ממשלתיים כמו אל-קאעידה (NPT). ראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, חשש שמא תועלה בוועידה הדרישה האולטימטיבית כלפי ישראל, כדי שזו תצטרף לאמנה למניעת התפשטותו של הנשק הגרעיני ותפתח את שערי המתקן הגרעיני שלה בדימונה לביקורת של סוכנות האטום הבין-לאומית, ולכן לא השתתף בוועידה.

הוועידה קראה לישראל (אך לא להודו או לפקיסטן, וללא גינאי כלשהו לאיראן) לפתוח את הכור האטומי בדימונה בפני פקחי הרשות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית, ולהצטרף אל האמנה למניעת הפצת של נשק גרעיני. הנושא (שהועלה על סדר היום ונתמך באורח פעיל על ידי המצרים) אושר מבלי להזכיר את איראן, כיוון שזו איימה שתצביע נגד, ואז ייפגע העיקרון שכל ההחלטות חייבות להתקבל פה-אחד. גם ארה"ב הצביעה בעד וזאת כדי להבטיח את כינוסה של ועידת מעקב ב-2012. יחד עם זאת הודיע הבית הלבן, כי כל עוד לא יהיה שלום מלא ומבוסס עם העולם הערבי כולו, וכל עוד לא ינורמלו היחסים בין ישראל למדינות המוסלמיות, לא תיָדרש ישראל להעמיד את המערכת הגרעינית שלה תחת פיקוח בין-לאומי.

ב-23 בספטמבר 2010, לאחר שבוע של דיונים בעצרת השנתית של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) בווינה, נדחתה הצעתה של מצרים לגנות את ישראל ולקרוא לה להצטרף לאמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני (NPT) ולפתוח את מתקניה הגרעיניים לפיקוח. ההצעה נדחתה על חודם של חמישה קולות: 51 נגד ההצעה המצרית, 46 בעד ו-23 נמנעו. היה זה בעיקר הלחץ האמריקני שהביא לדחיית ההצעה המצרית. במחצית מאי 2010 נחל הנשיא אובמה הישג נוסף, כאשר שני בתי הנבחרים (הסנט ובית הנבחרים) אישרו רפורמה מרחיקת לכת (שלא היתה כמוה בארה"ב מאז תוכנית ה"ניו דיל" של הנשיא רוזוולט, בשנות ה-30 של המאה הקודמת) בתחום הפיקוח על המערכת הפיננסית של המדינה. התוכנית הוכנה לאור המסקנות מהמשבר הפיננסי של שנת 2008, שכמעט מוטט את כלכלת ארה"ב וגרם לגלי צונאמי פיננסיים הממשיכים לזעזע את כלכלות העולם עד היום.

כאמור, ב-3 בנובמבר 2010 נערכו "בחירות האמצע" – בחירות הביניים, בארה"ב. הרפובליקנים הצליחו להשיג בבית הנבחרים רוב של 245 מושבים,

לעומת 190 שהשיגו הדמוקרטים, אולם הם לא הצליחו לכבוש גם את הסנט. שם הצליחו הדמוקרטים לשמור על רוב של 51 חברים (לעומת רוב של 59 סנטורים שהיה להם עד כה). הנשיא אובמה התגייס לפעולה כדי למנוע את המפולת בשני בתי הנבחרים הפדרליים, אולם הוא הצליח רק חלקית (בסנט), שכן התמיכה בנשיא ירדה לשפל של 40%. בעקבות כך 54% מהאמריקנים לא האמינו, באוקטובר 2010, כי הנשיא ייבחר לקדנציה שנייה.

הירידה בפופולריות של הנשיא אובמה זקוקה עדיין להסברים ולפרשנויות, שכן תוך שנתיים מיום כניסתו לתפקיד, ולנוכח המפולת הכלכלית שהותיר אחריו הנשיא בוש, היו הישגיו של הנשיא אובמה מרשימים ביותר:

- ♦ רפורמה בבריאות, שנשיאים דמוקרטים לא הצליחו להעבירה במשך עשרות שנים. יחד עם זאת הצליחה התעמולה הרפובליקנית (שנעזרה רבות בחברות הביטוח הרפואי) להצביע על העול הכספי שהרפורמה מטילה על אזרחי ארה"ב, ושתפגע ביכולת להגיש עזרה לאזרחים שנפגעו מהמשבר הכלכלי.
- ♦ מניעת קריסתה של הכלכלה האמריקנית והצעדה אטית של המצב הקטסטרופלי למצב של מיתון – שבו ניתן לשלוט ואף לצאת ממנו.
- ♦ חילוץ תעשיית הרכב האמריקנית מהמשבר שבו שקעה והענקת עזרה להבראתה האטית.
- ♦ קידום הנושא של אנרגיה נקייה.
- ♦ העברת חוק "השכר ההוגן" המונעת את האפליה של הנשים בתחום השכר.
- ♦ הפעלת רגולציה מרחיקת לכת על גידול הטבק ועיבודו.
- ♦ רגולציה מקיפה במגזר הפיננסי כמפורט להלן.
- ♦ רפורמה ראשונה, זה עשרות שנים, במערכת החינוך האמריקנית.
- ♦ מהפכה בתחום החינוך האקדמי: הפעלת תוכניות סיוע כספיות לסטודנטים נזקקים, תמיכה במכללות הקהילתיות ופתיחת אפשרויות חדשניות המאפשרות לאמריקנים להגיע להשכלה אקדמית.

במסגרת הרתיעה מאובמה חשוב לציין את הנקודות הבאות:

- ♦ הצלחת הימין הקיצוני לעורר ספקות לגבי זכאותו של אובמה לכהן כנשיא, לאור העובדה שאביו כלל לא היה אזרח אמריקני.
- ♦ הצלחתה של תנועת "מסיבות התה" – חיקוי למרד הקדום של האמריקנים נגד שלטונה של בריטניה לפני מלחמת העצמאות האמריקנית. את היוזמה לתנועה נתנה מי שהיתה מועמדת לתפקיד סגנית הנשיא בבחירות 2008, הרפובליקנית שרה פיילין. התנועה הצליחה להכניס 12 מועמדים לבית הנבחרים ושני סנטורים לסנט.

- ♦ העובדה שהאבטלה לא ירדה ונותרה על רמה של 10% פגעה בעיקר במצביעיו הנאמנים של אובמה: השחורים, הצעירים והמהגרים. בקרב אלה גאתה האבטלה במדינות שונות ואף הגיעה ל-15%.
- ♦ העובדה שמאות אלפי משפחות נזרקו מבתיהן היישר לרחוב, גרמה לתחושות כעס ואין-אונים בקרב שכבות רחבות, עובדה שהביאה למיעוט הצבעה מצד אחד ולהצבעת מחאה נגד ממשל אובמה מצד אחר.
- ♦ למרות העזרה הכספית האדירה שהושיט הממשל הפדרלי לעשרות מוסדות פיננסיים ובנקים, פעולה שמנעה מפולת טוטאלית, אימצו ההמונים את ההאשמה של הרפובליקנים כי ממשל אובמה הזרים כספים לעשירים ולחזקים, וזנח כליל את משקי הבית. זאת ועוד, העזרה הכספית הזאת הולכת ומתבררת כאחת ההשקעות הטובות שיכלה ממשלת ארה"ב לעשות, כיוון שעם ההתאוששות מחזירים מקבלי ההלוואות את חובותיהם לממשלה בתוספת ריבית.

בתחילת שנת 2011, לא נותר אלא לחכות ולראות כיצד יתאושש הנשיא אובמה מהקריסה האלקטורלית הזאת. חשוב לזכור כי גם הנשיא קלינטון, למרות אי-הצלחתו בבחירות האמצע, התמודד לכהונה נוספת ונבחר.

למרות המצב הכלכלי – שהוא הנושא המרכזי שבגללו ירדה התמיכה באובמה – כיכב דווקא היחס לישראל בתשדירים התעמולתיים של שתי המפלגות, ובעיקר במפלגה הרפובליקנית. כל אחת מהן גינתה את רעותה על "הפקרת ישראל" או על הלחץ הבלתי-ראוי על ישראל. הגדילו לעשות המועמדים הרפובליקנים, שעשו מאמצים לשלב את הנושא הישראלי במערכת הבחירות:

- ♦ "הקואליציה היהודית הרפובליקנית" פרסמה מודעות המזהירות מפני עמדותיהם האנטי-ישראליות של מועמדים דמוקרטים בכמה מדינות.
- ♦ ארגון רפובליקני חדש נוסף שקם ב-2010, "ועד החירום למען ישראל", יזם תשדירים נגד מועמדים "אנטי-ישראלים", כמו 54 חברי הקונגרס שחתמו על מכתב, בינואר 2010, הקורא לנשיא אובמה לפעול למען הקלת הסגר על עזה.

שגריר ישראל בווינגטון הביע חשש כי הכנסת הנושא הישראלי למערכת הבחירות תפגע בסופו של דבר ביחסי שתי המדינות, שכן ישראל זקוקה לנשיא חזק ולארה"ב חזקה, וכל הרעה במעמד של שניהם מסוכנת לישראל.

עיקרי הרגולציה הפיננסית של הנשיא אובמה

- ♦ לראשונה יהיה פיקוח פדרלי על נגזרות פיננסיות (נגזרות הן ניירות ערך סחירים, שערכם נגזר ממחירים בפועל או מהמחיר הצפוי של נכס כלשהו. הנגזרות משמשות לצורכי גידור כדי להקטין סיכון או לספקולציה), שייסחרו רק בבורסות ציבוריות (הסנט ממליץ על איסור המסחר בנגזרות על ידי הבנקים, שהוכיחו חוסר אחריות במשבר האחרון).
- ♦ הקמת מועצת מפקחים שתנסה לחזות סיכונים מערכתיים ולמונעם מבעוד מועד.
- ♦ שקיפות בנושא שכר הבכירים.
- ♦ קיום הצבעת בעלי המניות בנוגע לשכר הבכירים.
- ♦ אפשרות לגבות מבכירים שכר ששולם על סמך דיווחים כוזבים (הצעת הסנט).
- ♦ איסור על מסחר בחשבון העצמי של הבנקים (ה"נוסטרו") בניגוד לאינטרסים של הלקוחות.
- ♦ הקמת סוכנות להגנה על הצרכן בתחום הפיננסים.
- ♦ הסמכת הרגולטורים להטיל הגבלות על מוסדות גדולים במשבר.
- ♦ הרגולטורים יהיו מוסמכים ליצור הליכי פירוק לחברות גדולות כדי שלא ימוננו מכספי משלם המסים.
- ♦ חברות המשווקות כלים פיננסיים מורכבים יידרשו להמשיך ולהחזיק בחלק מהם (כערוכה לכך שהמדובר בכלים יציבים ומבוססים).
- ♦ משקיעים יוכלו לתבוע חברות דירוג אשראי.

(על פי פרסום ב-The Marker, 23 במאי 2010)

יחד עם זאת מדאיגים הנתונים שפורסמו בתחילת יוני 2010, על חובה הלאומי של ארה"ב: בעשר השנים מאז שנת 2000 הכפיל החוב הלאומי את עצמו והגיע ל-13 טריליון דולר, המהווים 90% מהתמ"ג (בישראל הוא עומד על 79% ובהתאם לנתוני "ועידת מאסטריו" היחס האופטימלי חייב להיות לא יותר מ-60%). הגירעון התקציבי גדל אף הוא והגיע ב-2010 ל-1.4 טריליון דולר. למרות הנתונים המדאיגים הללו תרמו ארבעת ההישגים הללו, במדיניות הפנים ובמדיניות החוץ, להעלות מחדש את היוקרה של הנשיא ואת אחוזי התמיכה בו. הדבר מאפשר לו להתפנות לטיפול בנושאים בין-לאומיים רבים ורחופים העומדים על סדר היום העולמי:

- ♦ האולטימטום שהציב המערב לאיראן בתחום עצירת הפיתוח הגרעיני.
- ♦ המערכה הצבאית באפגניסטן ועל גבול פקיסטן, הגוררת רגליים ומרבה אבידות לכוחות האו"ם, ובראשם 100 אלף חיילים אמריקנים, והיחידות מ-41 מדינות נוספות המשתתפות בלחימה. בהקשר זה מן הראוי לציין את

מעורבותם של כלי נשק ישראליים במערכה המסובכת, הכרוכה במצור אחר מחבלים בנקיקי ההרים ובכפרים מבודדים: המל"טים הישראליים נחשבים למתאימים במיוחד ללחימה בשטחים הקשים הללו, וצבאותיהן של ארה"ב, בריטניה, גרמניה, צרפת, ספרד, פולין והולנד רכשו ומשתמשים בסוגים שונים של מל"טים המיוצרים על ידי תעשיית הנשק הישראלית; מפעל המיגון של קיבוץ סאסא ממגן אלפי מכוניות מלחמה אמריקניות, וכן עומדת על הפרק רכישת אמצעים לפריצה מהירה לבניינים ומערכות לנטרול מטעני צד המופעלים מרחוק, מתוצרת ישראל.

הבעיות החריפות הניצבות עתה בפני ארה"ב בשתי המדינות (עיראק ואפגניסטן) ובמזרח התיכון, הן כדלקמן:

- ♦ האם תצליח עיראק לתפקד כמדינה מאוחדת אחת לאחר העזיבה המוחלטת של הצבא האמריקני (כ-2011)?
- ♦ ההתפתחות המדיאגה של העימות הצבאי בצפון תימן, בין כוחות שיעיים מקומיים לבין כוחות סעודיים, תוך מעורבות הולכת וגדלה של איראן. עימות זה עלול להביא להשתלטותו של אל-קאעידה על תימן.
- ♦ כיצד לקדם את תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים, שלדעתו של אובמה מהווה ציר מרכזי בפירוק העוינות הערבית והמוסלמית לארה"ב.

השיחות ישירות עם הפלסטינים

עם כניסתו לתפקיד (20 בינואר 2009) העלה נשיא ארה"ב אובמה את נושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני לדרגת דחיפות גבוהה. כפי שהתברר מהנאומים שנשא בקהיר ובטורקיה (אפריל 2009), מייחס הנשיא את האיבה התהומית של העולם האסלאמי לארה"ב לפצע הפתוח של "הטרוריה הפלסטינית", שאינו ניתן לריפוי בגין תמיכתה הבלתי-מסויגת של ארה"ב למדינת ישראל. כל ניסיון פיוס בין ארה"ב והאסלאם חייב לפתור תחילה את הסכסוך הממושך הזה.

מבלי להתייעץ תחילה עם ישראל וכנראה גם ללא הכנה מספקת, אימץ הנשיא את התוכנה כי נושא ההתנחלויות בשטחים הוא המכשול העיקרי לפתיחת שיחות שלום בין שני הצדדים. בסיסמה זו הוא יצא לדרך תחתית שהטילה את כל האחריות להיעדר שיחות ישירות בין ישראל לפלסטינים – לעובדת קיומן של ההתנחלויות. הנחת היסוד שלו היתה, כי בהיות ההתנחלויות סלע מחלוקת גם בישראל, וכי כל העולם (המערבי, המזרחי והמוסלמי) יתייצב לימינו בדרישתו להפסיק את ההתנחלויות – הוא הפעיל לחץ (לעתים גם ומשפיל) על ראש

ממשלת ישראל, כדי שזה יסכים להקפאת הבנייה בגדה המערבית. הצד הפלסטיני אימץ מיד את התנאי של הנשיא האמריקני, אף שבתקופת כהונתו של ראש הממשלה אהוד אולמרט נוהלו השיחות באופן ישיר בין שני הצדדים ללא התניה של הפסקת ההתנחלויות.

העמדת תנאי מוקדם לחידוש השיחות (שכאמור לא היה קיים בעבר) הולידה מיד תנאי מוקדם גם מצדה של ישראל: הדרישה שהפלסטינים יכירו בישראל כמדינתו של העם היהודי.

הלחץ האמריקני דווקא על ישראל התבסס על הטיעון, כי היעדר הסכם ישראלי-פלסטיני מפריע לארה"ב להתקדם בנושאים האחרים, שהם גם אינטרס ישראלי חיוני. ההתפתחות הזאת, יחד עם ביטויים שונים במסגרת הפרוטוקול הדיפלומטי (כגון הורדת דרג החשיבות של פגישות הנשיא עם ראש ממשלת ישראל נתניהו) – יצרו את הרושם כי חל משבר אמיתי ביחסים בין שתי המדינות. משום כך הפגיעה מאוד הידועה שהופיעה בעיתונות (25 במאי 2010) על פגישה של הנשיא עם חברי קונגרס יהודים מהמפלגה הדמוקרטית, שבה הודה בפומבי בשגיאות שעשה ביחסיו עם ישראל:

♦ "צעדתי לתוך שדה המוקשים של המזרח התיכון, דרכתי על כמה מוקשים, וחלק מאצבעות רגלי נכרתו."

♦ "היחסים עם ישראל הם חזקים, וכל התיאורים בתקשורת על המשבר – מוגזמים."

♦ הנשיא התגאה בהחלטה שקיבל, להעניק לישראל הקצבה מיוחדת של 205 מיליון דולר כדי להשלים את ייצור מערכת "כיפת הברזל".

המפגש נועד לתקן את הרושם שנוצר על הכתף הקרה שמפנה אובמה לישראל. כיום אין לדעת אם הדבר נובע באמת משינוי בגישתו של הנשיא לישראל או מחישובים קרים שמקורם בחשש מפני תוצאות הבחירות שלא בישרו טובות למפלגה הדמוקרטית.

בתוך כך (ואולי כחלק מתהליך ההתפייסות עם הקהילה היהודית) קיים הזוג אובמה קבלת פנים בבית הלבן (סוף מאי 2010) לציון פתיחת חודש המורשת היהודית בארה"ב. לקבלת הפנים הוזמנו סופרים, שחקנים, אתלטים וקומיקאים יהודים.

אישור לשינוי לטובה ביחסו של הנשיא אובמה לישראל, בא לידי ביטוי בהזמנתו הפתאומית של ראש הממשלה נתניהו לבית הלבן, לפגישה עם הנשיא, ביום 1 ביוני 2010, לפי כל כללי הפרוטוקול והטקס. כמו כן פעל הנשיא מאחורי הקלעים להבטחת תמיכתה של טורקיה לצירופה של ישראל לקבוצת המדינות

העשירות – ה-OECD. הפגישה הזו לא התקיימה לבסוף, עקב הצורך הדחוף להפסיק את ביקורו של ראש הממשלה בקנדה ולחזור מיד לארץ, לאור ההסתבכות בעצירת אוניות המשט לעזה שארגנו ארגונים מערביים בצירוף קיצונים טורקים (ראו בתת-הפרק על טורקיה).

הממשל האמריקני עמד גם מאחורי המאמץ למנוע את קבלת ההצעה המצרית בוועידת סבא"א, לחייב את ישראל לפתוח את מתקניה הגרעיניים בפני ביקורת פקחי הארגון.

בעקבות לחץ אמריקני מחודש (הפעם באורח ידידותי) שארך חודשים ארוכים, הושגה הבנה כי הבנייה בהתנחלויות תופסק אך רק ל-10 חודשים. אחרי התרוצצות בתוך הקואליציה הממשלתית (בעיקר עם המפלגות הימניות שלה) התקבלה ההצעה בממשלת ישראל וההקפאה ל-10 חודשים נכנסה לתוקפה ב-25 בנובמבר 2009.

עתה נותרה בפני הנשיא הבעיה כיצד להביא למשא ומתן ישיר בין הצדדים, במקום "שיחות הקרבה" שיוזם השליח האמריקני, הסנטור מיטשל, ושלא קידמו את המשא ומתן. השכנוע של הצד הפלסטיני שיסכים לשיחות ישירות ארך חודשים אחדים, עד שהנשיא אובמה הצליח לכנס בווישינגטון פגישה רמת-דרג (בימים 31 באוגוסט – 2 בספטמבר 2010): נוסף על ראש ממשלת ישראל ויו"ר הרשות הפלסטינית, צורפו למפגש גם נשיא מצרים ומלך ירדן.

ראש ממשלת ישראל אמר במפגש: "העם היהודי איננו זר במולדתו, מולדת אבותינו, אבל אנחנו מכירים בכך שעם נוסף חולק את הארץ הזאת איתנו. באתי לכאן כדי להגיע לפשרה היסטורית שתאפשר לשני העמים לחיות בשלום, בביטחון ובכבוד."

במפגש נקבעו כללי ההמשך של המפגשים העתידיים בין שני הצדדים (כולל מפגש דו-שבועי בין ראש הממשלה ליו"ר הרשות הפלסטינית) שייערכו בהשתתפותה הפעילה של שרת החוץ האמריקנית הילרי קלינטון.

השיחות הישירות החלו כאמור בתאריך זה, אולם הן התנהלו בעצלתיים ותוך כדי כך חלפו חודשי ההקפאה מבלי שראש ממשלת ישראל יסכים להמשכה. לנוכח חידוש הבנייה (27 בספטמבר 2010) השעו הפלסטינים את השתתפותם בשיחות.

למרות זאת המשיך הנשיא אובמה ללחוץ על ישראל להסכים להקפאה נוספת בת שלושה חודשים. אולם בינתיים גברה בממשלת ישראל ההתנגדות להקפאה נוספת, כולל מרד של חברי סיעת הליכוד והפגנות של המתנחלים.

כדי לרכך את עמדתה של ישראל ולהביאה להסכים לעוד הקפאה, הבטיח הנשיא לגבות בכתב את ההצעה הבאה (נובמבר 2010):

- (1) ההקפאה השנייה תהיה הסופית ולא תתבקש הקפאה נוספת.
- (2) תהיה הבנה לגבי המשך מסוים של בנייה בירושלים.
- (3) ישראל תקבל במתנה עוד 20 מוטסי חמקן וכן שורה של כלי נשק חדישים שלא פורטו.
- (4) הסכם השלום עם הפלסטינים ילווה בברית אסטרטגית אמריקנית-ישראלית.

בתחילת דצמבר 2010 נמשך הקיפאון הן מצד ישראל והן מצד הפלסטינים (שדרשו הקפאה מוחלטת של הבנייה בכל הגדה המערבית ובירושלים). בינתיים העבירה הממשלה חוק חדש בכנסת (ברוב של 65 נגד 33) לפיו כל ויתור בירושלים או ברמת הגולן יחייב משאל עם. עובדה זו תקשה בעתיד על המשך המשא והמתן עם הפלסטינים ועם סוריה, אולם כיוון שלא הוענק לחוק החדש מעמד של חוק יסוד, ניתן יהיה לשנותו בעתיד ברוב רגיל. בכל מקרה, אישור החוק יהווה אבן נגף נוספת בקידום ההבנות בין שני הצדדים.

בינתיים חלה התפתחות פנימית בישראל, שהביאה את הממשלה לדבר בשני קולות מנוגדים: מצד אחד הכרזותיו של ראש הממשלה על רצונה של ישראל בהסכם שלום מלא עם הפלסטינים, כולל הקמת מדינה פלסטינית תוך שנה – ומן הצד האחר הביקורת הנוקבת של שר החוץ הישראלי, אביגדור ליברמן, על התהליך המדיני כפי שהוא מונהג על ידי ראש הממשלה: "הסדר שלום בין ישראל לפלסטינים אינו מציאותי בשנים הקרובות, ויושג רק בעוד כמה עשורים". השר הציג חלופה משלו: הסדר ביניים ארוך-טווח "שיתבסס על חילופי אוכלוסיות ושטחים". ההסדר הסופי לדעתו לא צריך להיות מבוסס על העיקרון של שטחים תמורת שלום, אלא כאמור על חילופי שטחים מאוכלסים, ללא הזת אוכלוסיות (כלומר ללא טרנספר): ההסכם יקבע גבולות חדשים בין ישראל לרשות הפלסטינית, שישקפו בצורה הטובה ביותר את המציאות הדמוגרפית. לחיזוק עמדתו הביא שר החוץ דוגמאות של חילופי אוכלוסין מהמלחמה בבלקנים ומהתפרקותה של צ'כוסלובקיה.

מאז נערכו מאמצים גדולים מהצד האמריקני להביא לחידוש השיחות, אולם הממשל האמריקני לא הצליח לגבש נוסחה מוסכמת להמשך ההקפאה למשך שלושה חודשים נוספים (בעיקר בירושלים). הפלסטינים דרשו לסכם תחילה את נושא הגבולות, שבעקבותיו לטענתם לא תידרש הקפאה נוספת, ואילו ישראל דרשה לדון במקביל גם בכל יתר הסוגיות.

ב-8 בדצמבר 2010 הודיעו האמריקנים וישראל על כישלון המאמצים לחידוש השיחות הישירות. שרת החוץ הילרי קלינטון פרסמה ב-10 בדצמבר (ב"פורום סבן" בווינגטון) את ההצעות האמריקניות להמשך השיחות, בצורה הקודמת של

"שיחות קרבה". היא הודיעה בצורה קטגורית כי ארה"ב מתכוננת למלא תפקיד אקטיבי במשא ומתן ותדרוש מהצדדים להגמיש את עמדותיהם בנושאי הליבה: הגבולות והביטחון, ההתנחלויות, המים, הפליטים וירושלים.

המתווה של הילרי קלינטון

- (1) ההסדר חייב להיות סופי, כך שישים קץ לתביעות כלשהן מצד הפלסטינים כלפי ישראל.
- (2) מדינת ישראל היא מולדת היסטורית של העם היהודי ולכן על הפלסטינים להכיר בישראל כמדינת העם היהודי.
- (3) יחסי ארה"ב עם ישראל איתנים כסלע ואינם ניתנים לערעור, כפי שמעידה התרחבות היחסים האסטרטגיים-ביטחוניים בין שתי המדינות.
- (4) על מדינות האזור להרחיב את יחסי הנורמליזציה עם ישראל.
- (5) מימוש השאיפות הלגיטימיות של הפלסטינים הוא לא רק אינטרס של הפלסטינים אלא גם אינטרס של ישראל וארה"ב.
- (6) הממשל האמריקני מקבל את עמדת הפלסטינים כי קודם כול יש לדון ולקבל החלטות בנושא הגבולות, ויש להבטיח כי יהיה קו גבול ברור ומוסכם בין שני הצדדים.
- (7) יחד עם זאת אסור שקווי הגבול שייקבעו יהפכו את מדינת ישראל לפגיעה יותר ויש לנקוט צעדים למניעת פעולות טרור נגדה.
- (8) ארה"ב תומכת בהסדר בינלאומי לירושלים לפי המתווה שהציע אהוד אולמרט בשעתו.

דרישות תקיפות אלה, שבפניהן הועמדה ישראל, סותרות הרבה מן ההבנות בכתב ובעל פה שהושגו עם נשיאים קודמים (בוש וקלינטון) והעמידו את ישראל בבת אחת בפני רגע של אמת. תקוותה של ממשלת ישראל כי היחלשותו של הנשיא אובמה תביא גם לריכוך בדרישותיו מישראל התבדתה: הנשיא חיזק מאוד את מעמדו הציבורי, עד כי תמיכה בכתב של 327 חברי בית הנבחרים (שני שלישים, דמוקרטים ורפובליקנים), משתי המפלגות, במכתב לנשיא שבו הם מבקשים להקל את הלחץ על ישראל ולפרק את המתיחות בין שתי המדינות – לא השפיעה עליו. גם לא מכתב דומה שעליו חתמו 76 סנטורים. נראה שיוזמה זו לא תרטיע את הנשיא מקידום תוכניתו.

היענות לתביעות הללו מהווה מתכון בטוח לפירוק הממשלה הישראלית וליצירת אי-שקט פוליטי פנימי מסוכן. ומצד אחר – אי-היענות לתביעות תסכן את הישגיה ואת מעמדה המיוחד של ישראל בעולם בזכות התמיכה הבלתי-מותנית

בה של ארה"ב, לאורך כמעט כל שנות קיומה. הבעיה חזרה אפוא למקומה הקבוע כפי שכינה זאת בזמנו, ברהיטות טיפוסית, שר החוץ האמריקני הנרי קיסינג'ר: "לישראל אין מדיניות חוץ, רק מדיניות פנים..."

בינתיים החלה תנועה מדינית בינלאומית מסוכנת ביותר לישראל (דצמבר 2010):

♦ ארבע מדינות באמריקה הלטינית (ארגנטינה, ברזיל, אורוגוואי ואקוודור) החליטו (דצמבר 2010) להכיר במדינה פלסטינית בגבולות 1967 ומצפים שמדינות נוספות (פרו, צ'ילה, מקסיקו ופרגוואי) תלכנה בעקבותיהן. ישראל עשתה מאמצים, בעזרתה של ארה"ב, למנוע את הצטרפותן של מדינות נוספות לתהליך ההכרה.

♦ מדינות כמו ארה"ב, ספרד, צרפת, פורטוגל ונורווגיה הודיעו על העלאת דרג הייצוג הדיפלומטי של הרשות הפלסטינית. מדינות נוספות: גרמניה, בריטניה, בלגיה, שוודיה, אוסטרליה, פינלנד ואיטליה תלכנה כנראה בעקבותיהן.

♦ 26 מנהיגים אירופים לשעבר, ובהם אישים כמו נשיא גרמניה לשעבר פון-וויצק, ראש ממשלת ספרד לשעבר פיליפה גונזאלס, המתאם המדיני-ביטחוני לשעבר של האיחוד האירופי חאבייר סולאנה ואחרים – יצאו בקריאה להטיל סנקציות על ישראל ולהקפיא את שדרוג היחסים עמה, עקב המשך הבנייה בהתנחלויות.

מעמדה של ישראל בדעת הקהל העולמית

בארה"ב: במשאל שנערך בחודש אוגוסט 2010 סברו רק 45% שממשלת נתניהו מחויבת לשלום לעומת 39% שחשבו כי היא איננה מחויבת לשלום. וזאת לעומת 63% מהאמריקנים שהשיבו באוגוסט 2009 שעל ארה"ב לתמוך בישראל לעומת 58% ביולי 2010.

בגרמניה: במשאל שנערך בקיץ 2010 רק 19% מהנשאלים השיבו כי הם חשים יחס חם לישראל, לעומת 50% שהשיבו כי הם חשים קרירות כלפיה. ואילו לגבי הפלסטינים – 26% חשו יחס חם ו-39% חשו קרירות.

בשוודיה: סקר שנערך בקיץ 2010 גילה כי רק 20% חשים יחס חם לישראל ואילו 49% השיבו שהם חשים יחס קר או אף יחס קר מאוד כלפיה.

בצרפת: בסקר שנערך במחצית 2010 השיבו רק 24% שהם חשים יחס חם לישראל, לעומת 31% שחשים קרירות כלפיה.

לסיום פרק זה מן הראוי להתרכז בעקרונות שהציב הנשיא אובמה לסיום הסכסוך:

תוכניתו של הנשיא אובמה לסיום הסכסוכים במזרח התיכון

- ♦ בשטחים הכבושים שישראל תפנה תוקם מדינה פלסטינית.
- ♦ למדינה הפלסטינית לא יהיה צבא עצמאי אך היא תיהנה מרצף טריטוריאלי.
- ♦ הפליטים לא יחזרו לישראל, אלא יקבלו פיצויים ומעמד חוקי מלא במדינות שבהן הם מתגוררים עכשיו (כאן המקום להעיר, כי נושא הפליטים הפך כבר מזמן למטבע שחוק בפיהן של מדינות ערב. "זכות השיבה" הפכה למכנה המשותף היחיד לחיזבאללה, לסעודים, לנוצרים בלבנון ולאייראן: לבנון לא יכולה להעניק זכויות אזרח ל-700 אלף הפלסטינים היושבים בתחומה, כי הדבר יערער את האיזון הדק בין מוסלמים לנוצרים ובין הסונים לשיעים; כוויית גירשה מתחומה – אחרי הפלישה של סדאם חוסיין – כרבע מיליון פלסטינים שקיבלו את סדאם בפרחים; עיראק השיעית מנהלת נגדם טיהור אתני; סוריה מעוניינת בקבלת הגולן ולמטרה זו היא מוכנה להפקיר את כל האינטרסים הפלסטיניים; ומצרים חוששת מהתגברות החמאס בקרב הפלסטינים ובעיקר הפליטים שבהם) ומהשפעתם של איראן ו"האחים המוסלמים" – המהווים אות סכנה לעתיד המשטר במדינה).
- ♦ מעמדה של ירושלים ייקבע במשא ומתן בין הצדדים.
- ♦ ייערכו, במקביל לשיחות עם הפלסטינים, שיחות מקבילות בשני ערוצים נוספים – הערוץ הסורי והערוץ הלבנוני.
- ♦ אחרי ההסכמה על הקמת מדינה פלסטינית, יכוננו יחסים דיפלומטיים ותחול נורמליזציה ביחסים בין ישראל לעולם הערבי והמוסלמי, כולל הסכמים כלכליים.
- ♦ ישראל תפסיק מיידית את כל הבנייה בהתנחלויות.
- ♦ תיירם ישראלים יורשו לבקר במדינות ערב.

למרות החששות לכאורה מפני מדיניותו של הנשיא אובמה, אסור לשכוח לרגע, כי מתחת לקצף התקשורת, שרירה וקיימת ברית איתנה בין שתי המדינות, שאיננה מבוססת על גחמות של נשיא זה או אחר. להלן כמה מפרטיה:

בתחום הכלכלי

- ♦ ישראל מקבלת מארה"ב ערבויות כספיות בהיקף של 9 מיליארד דולר. ערבויות אלה מאפשרות לה לקבל הלוואות בנקאיות בריבית מופחתת, דבר החוסך מיליוני דולרים בשנה. עד כה ניצלה ישראל את ההטבה הזאת פעמיים (בין היתר כדי לקלוט את העלייה ההמונית מבריה"מ לשעבר, בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת).

- ♦ בעת משברים כלכליים מעניקה ארה"ב לישראל מענקים כלכליים גדולים.
- ♦ ישראל נהנית ממעמד מועדף של אזור סחר חופשי בארה"ב, דבר המקל מאוד על הייצוא הישראלי למדינה זו. בעקבות הקמת אזור נפתא (המאגד לשוק משותף את ארה"ב, קנדה ומקסיקו) קיבלה ישראל את זכות המעמד המועדף גם בשתי מדינות אלה.

בתחום הצבאי

- ♦ נחתם הסכם בין ארה"ב לישראל, ולפיו תעמיד הראשונה, במשך 10 שנים, סכום שנתי של שלושה מיליארד דולר, לרכישת אמצעי לחימה מתקדמים מתוצרת ארה"ב.
- ♦ הרכש הישראלי בארה"ב מאפשר לישראל לעמוד בשורה הראשונה בעולם בתחום כל סוגי הנשק המתקדמים ביותר: מטוסי קרב: F-16 ו-F-15, מסוקי קרב מסוג "אפאצ'י" ו"קובר" ומסוקי הובלה מסוג "בלק הוק" ו"סעור", מטוסי התובלה "קרנף" (הרקולס), חלפים ופצצות חכמות, אמצעי התרעה מתקדמים, מערכות נ"מ וכן מימון חלק נכבד מעלות הפיתוח של החץ הישראלי.
- ♦ למרות אי-השתתפותה במימון פיתוחו של מטוס העתיד F-35 (החמקן), הסכימה ארה"ב למכור לישראל עד 70 מטוסים מסוג זה ואף לשלב בהם התקנות מתקדמות תוצרת ישראל. ממשלת ישראל החליטה לרכוש בינתיים 20 מטוסים כאלה בהוצאה של 3.5 מיליארד דולר.
- ♦ מערכות הלוויינים האמריקניות מספקות לישראל התרעות על שיגור טילים. על אלה נוספה מערכת התרעה אמריקנית המוצבת בישראל והקשורה עם מערכות ההתרעה העולמיות של צבא ארה"ב.
- ♦ ארה"ב התחייבה להעניק לישראל מטרייה אווירית למקרה של התקפה עליה בנשק לא קונבנציונלי.
- ♦ קיים שיתוף פעולה מודיעיני הדוק, המאפשר לישראל לקבל מידע קריטי החשוב לביטחונה.
- ♦ קיימת התחייבות אמריקנית להפעיל רכבת אווירית של חלקי חילוף תחמושת וציוד צבאי במקרה של מלחמה.
- ♦ ארה"ב מסייעת לישראל לחלץ יהודים מאזורי מצוקה.
- ♦ כדי לתקוף באיראן זקוקה ישראל לקבלת פרוזדור אווירי דרך עיראק וכן פצצות המסוגלות לחדור לעומק רב, כדי להגיע למתקני הגרעין החבויים במעבה האדמה.

- ♦ ישראל מקיימת אימונים משותפים עם הצבא, הצי וחיל האוויר האמריקני: בנובמבר 2009 נערך תרגיל משותף בין חילות האוויר של שתי המדינות ("ג'ניפר קובר") להגנה מפני ירי טילים.
- ♦ ארה"ב הקימה בישראל מחסני ענק לשעת חירום של ציוד צבאי מגוון.

בתחום המדיני

- ♦ ארה"ב מובילה את המהלך הדיפלומטי הבין-לאומי כדי לעצור את המרוץ האיראני לקראת ייצור נשק גרעיני הן במסגרת האו"ם והן מתוך יוזמה עצמית שלה ושל כמה מבעלות בריתה המערביות.
 - ♦ ארה"ב מספקת לישראל מטרייה מדינית, בעיקר באו"ם – שבו היא מטילה וטו על החלטות אנטי-ישראליות חד-צדדיות.
 - ♦ ארה"ב מובילה את המאבק הבין-לאומי נגד אנטישמיות.
 - ♦ ארה"ב הובילה את המאבק נגד דו"ח גולדסטון.
 - ♦ ארה"ב חוקקת חוק האוסר על חברות אמריקניות להיכנע לחרם הערבי על ישראל.
 - ♦ הצגתה של ארה"ב כידידתה האולטימטיבית של ישראל, מונעת מראש מחשבות או הכנות של מי מאויבותיה של ישראל לתקוף אותה.
 - ♦ במציאות כיום, של עולם חד-מעצמתי, מהווה נכונותה של ארה"ב לקיים בידה את מלאכת התיווך בכל שיחות השלום בין ישראל לפלסטינים ולעולם הערבי, נכס אסטרטגי ראשון במעלה עבור ישראל, שכן הידיעה כי התיווך נתון בידיה של ידידה כמו ארה"ב מבטיחה את אובייקטיביות התיווך.
- למרות המתח המדיני הגדול בין ארה"ב לישראל, נחתמה במחצית מארס 2010 עסקת נשק חשובה, שבמסגרתה תקבל ישראל מארה"ב שלושה מטוסי "הרקולס-ג'יי" משוכללים בעלות של 250 מיליון דולר, וכן הקצבה מיוחדת של 205 מיליון דולר להשלמת פרויקט "כיפת הברזל".

סיכום

מצאנו לנכון להציג באופן כרונולוגי את התפתחות היחסים בין ישראל לארה"ב, כפי שהם עוצבו ומעוצבים בבית הלבן בוושנינגטון. אולם בצדם פעלו ופועלים גורמים רבים וחשובים המשפיעים על המדיניות האמריקנית, כפי שהיא באה בסופו של דבר לידי ביטוי בפעולותיהם ובעמדותיהם של נשיאי ארה"ב. בראש כל אלה

יש להעמיד את שני בתי הנבחרים של ארה"ב, העומדים כצוק איתן לצדה של ישראל; את דעת הקהל האמריקנית כפי שהיא מעוצבת על ידי אמצעי התקשורת, והתומכת ברובה הגדול בישראל; את הקהילה היהודית שהשפעתה על המדיניות האמריקנית ועל גורמים וקבוצות ייחודיות בחברה האמריקנית (כמו האוונגליסטים) גברה מאוד בעשרים השנים האחרונות. סיכום זה לא יהיה מלא, אם לא נתייחס לעזרה הכספית (בצד העזרה הפוליטית והצבאית) שהושיטה ומושיטה ארה"ב לישראל: 101 מיליארד דולר, זה הסכום שהעבירה ארה"ב לישראל מאז קום המדינה ועד סוף 2007. בשנים 2009–2019 עלה הסיוע האמריקני כאמור, מ-2.4 מיליארד דולר בשנת 2008 ל-3.1 מיליארד דולר בכל אחת מעשר השנים הבאות.

יחד עם זאת אין להתעלם ממגמות שליליות ביחסיה של ישראל עם ארה"ב:

- ♦ הניסיונות לדה-לגיטימציה של ישראל, תנועה ההולכת ותופסת תאוצה בקרב חוגי המרצים באוניברסיטאות השונות.
- ♦ הקמתו של לובי מוסלמי (או ערבי) המנסה לחקות את הלובי הפרו-ישראלי.
- ♦ הפעילות של מדינות ערב, ובראשן סעודיה, במימון פעילותם של רכבות סטודנטים מוסלמים העורכים הפגנות אנטי-ישראליות בקמפוסים ומפריעים להופעותיהם של מרצים פרו-ישראלים.
- ♦ אדישותו ההולכת וגדלה של הדור הצעיר היהודי כלפי ישראל. בסקר שנערך בתחילת שנת 2010, הודיעו 26% מהנשאלים (בגילים 20–30) כי יישארו אדישים לאפשרות שישראל תיחרב על ידי אויביה.

הקהילה האוונגליסטית של ארה"ב – בקהילה זו מאורגנים למעלה מ-80 מיליון נוצרים אדוקים. הם מאמינים כי התגלותו המחודשת של ישו תתאפשר רק אם כל העם הנבחר (היהודים) יתרכזו בארץ הקדושה ויקבל על עצמו את האמונה במשיח הנוצרי. מבחינה פוליטית הם מהווים גוש אדיר של תמיכה במדינת ישראל (שהיא לדעתם המסגרת הפוליטית שתביא לריכוז כל העם היהודי בארץ הקודש), כולל התנגדותם לנסיגה ישראלית מכל פיסת קרקע.

עד לריכוזו של כל העם היהודי בארצו ועד בואו של המשיח הנוצרי (...), נהנית מדינת ישראל מתמיכה שמבטיחה, בין היתר, את המשך הקשרים המיוחדים בין ישראל לארה"ב.

הקהילה היהודית בארה"ב – יהודי ארה"ב מהווים רק כ-2% מאוכלוסיית המדינה, כ-5.3 מיליון ב-2008 (וחלק ניכר מהם לא רשומים כלל כחברים בקהילות ולא משתתפים בחיים היהודיים), אולם השפעתם רבה ביותר וזאת מהסיבות הבאות:

- ♦ היהודים תורמים הרבה יותר מכל קבוצה אתנית אחרת לתקציבי הבחירות של המועמדים השונים לכל רובדי השלטון (נשיאות, בתי הנבחרים הפדרליים, בתי הנבחרים והמושלים של המדינות, הרשויות המוניציפליות האזוריות והמקומיות ולשורה של תפקידים כמו שופטים, תובעים כלליים, מפקדי המשטרה וכדומה) – ומכאן השפעתם הרבה על הנבחרים הללו לאחר בחירתם.
- ♦ היהודים מיוצגים בהיקפים החורגים בהרבה מחלקם בכלל האוכלוסייה בסנט, בבית הנבחרים, בבית המשפט העליון ובמוסדות הנבחרים של מדינות ארה"ב. חלקם בקרב מקבלי פרס נובל האמריקנים מגיע ל-33%!
- ♦ אחוז המצביעים היהודים המשתתפים בבחירות בארה"ב הוא גבוה מאוד (כ-80%).
- ♦ היהודים בולטים בנוכחותם בתקשורת הכתובה והאלקטרונית, בעולם הסרטים, ברפואה, בעולם הפיננסי (הבורסות למיניהן) ובתחום המשפטי (עורכי דין). מתוך המערכות הללו מגייסים פוליטיקאים רבים (כולל הנשיאים, המושלים והסנטורים) את עוזריהם ויועציהם. כך קורה לא אחת שלמסתכל מהצד (בעיקר אם הוא פלסטיני או ערבי – כמו שר ההגנה של סוריה, מוסטפא טלאס) נדמה כי "היהודים שולטים בארה"ב".
- ♦ יהדות ארה"ב הקימה שדולה בווינגטון (השדולות או הלוביסטים מהווים מוסד מוכר במסדרונות השלטון בווינגטון ובערי הבירה של המדינות. הם מביאים לידיעת הנבחרים את הבקשות, הדרישות או הצרכים של שולחיהם. לרוב קשורה כל שדולה בקבוצה של מצביעים או של תורמים, היכולים להשפיע על הצבעתם או לבטל את תמיכתם הכספית – אם הנבחר לא יפעל ברוח דרישותיהם). שדולה זו ידועה בשם איפא"ק (ועד אמריקני-ישראלי לעניינים ציבוריים – AIPAC American-Israeli Public Affairs Committee) ונחשבת לאחת השדולות החזקות בווינגטון (עם מאה אלף חברים). השדולה היא בעלת תפיסת עולם ימנית והיא חברה לניאו-שמרנים בממשלו של בוש.
- ♦ במחצית 2008 הוקמה שדולה יהודית נוספת, הפעם מהצד השמאלי של הקשת הפוליטית. השדולה "ג'יי סטריט" מקושרת עם "שלום עכשיו" ועם יוזמי הסכם אוסלו ויוזמת ז'נבה בישראל. השדולה מנסה "להציל את ישראל מעצמה..." ודוגלת בשיחות עם החמאס, וכן מתנגדת לפעולה צבאית נגד איראן ונגד ההתנחלויות בשטחים. הקמתה של שדולה נוספת

כזאת, עם כל ההבנה לכך שהשדולה הקיימת דוגלת בעיקר בתפיסה המדינית של הימין הישראלי, ובכך מייצגת רק פן אחד של הציבור הישראלי, עלולה לפגוע ביכולתה של יהדות ארה"ב לדבר בקול אחד בבואה להגן על האינטרסים החיוניים של ישראל. גם העובדה שאחד התורמים הגדולים לשדולה החדשה הוא המיליארדר היהודי ג'ורג' סורוס, הנחשב לאנטי-ישראלי, עלולה להפוך את הכוונות הטובות של מקימי השדולה לחרב פיפיות.

♦ כל הרכיבים הללו הפכו את מערכת היחסים בין ארה"ב לישראל לאחת התופעות הנדירות בין שתי מדינות בעולם: מדינת ענק העומדת לצדה של מדינה קטנה המאוימת תמידית – מדינת ישראל.

יחד עם זאת אסור לישראל לקבל את מערכת היחסים החיובית הזאת כעובדה מוגמרת העומדת לעד. עליה לעקוב אחר השינויים המתחוללים בחברה האמריקנית, ולא תמיד לטובתה של ישראל:

♦ בחמישים השנה האחרונות חל שינוי דרסטי במבנה האוכלוסייה האמריקנית: גדלו באופן משמעותי חלקי האוכלוסייה שמוצאם אפרו-אסיאני, היספאני ואסיאני. זיקתן של אוכלוסיות אלה לנושאים המרכזיים של הרוב הנוצרי-אוונגליסטי היא קטנה ביותר.

♦ חל שינוי בהרכב הדתי של האוכלוסייה: כ-6 מיליון מוסלמים מצויים כבר עתה בארה"ב, והיא הדת הצומחת במהירות הגדולה ביותר בארה"ב לצד הדת המורמונית.

♦ חלה תפנית שלילית ביחסה של האליטה האקדמית, העומדת בראש האוניברסיטאות בארה"ב, כלפי ישראל. הנטייה השמאלית של שכבה חשובה זו (ובניהם יהודים לא מעטים) אינה משלימה עם עובדת הכיבוש של השטחים הפלסטיניים ועם הסבל הכרוך בכך למאות אלפי אנשים, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בדיווחים של אמצעי התקשורת.

♦ התמיכה הכספית המאסיבית של הפטרו-דולרים הערביים בפעילות אנטי-ישראלית מוצאת את ביטוייה בתמיכה כספית ברכבות סטודנטים מוסלמים שהפכו לראש חץ בהתקפותיהם על ישראל ועל הנוכחות של מורים ותלמידים יהודים בקמפוסים. נוסף לכך מוזרמים כספים כאלה (בעיקר על ידי סעודיה) למחלקות החינוך של האוניברסיטאות, המכניות את תוכניות הלימודים ואת ספרי הלימוד עבור מערכת החינוך האמריקנית, כך שכבר מגיל צעיר אמורים ילדי ארה"ב להיות מושפעים מגישה שלילית ליהודים, ליהדות וכמובן לישראל.

♦ אסור גם לשכוח כי בצד האהדה העצומה לישראל באמצעי התקשורת ובקרב הציבור האמריקני, מצויים במדינה זו המרכזים העולמיים העיקריים של קבוצות נאציות, אנטישמיות ואנטי-צבעוניות. אלה מפיצות חומר ארסי בכתב ובאינטרנט בארה"ב ובמערב כולו, ומרפדות את גלי השנאה העתידיים לכל תנועה או מחשבה ליברלית. כל זאת במעטה של חופש הדיבור המוענק לכל אזרח אמריקני על ידי החוקה.

המסחר בין ישראל לארה"ב הפך עם השנים למאזן חיובי מבחינתה של ישראל (עודף ייצוא על ייבוא), והסתכם ב-2008 ב-20 מיליארד דולר ייצוא ישראלי וב-8 מיליארד דולר ייבוא מארה"ב. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי לארה"ב ל-16.8 מיליארד דולר, והייבוא מארה"ב – ל-5.9 מיליארד דולר. על מידת הקרבה והקשר האמריקני-ישראלי ניתן לעמוד גם מעיון במכלול ההסכמים שעליהם חתמו שתי המדינות במהלך השנים. רובם של ההסכמים הללו עסקו בהענקת עזרה כספית (ובשווה-כסף – כמו עודפי חיטה, סויה, תירס וכדומה), טכנית ומדעית לישראל. אין הרשימה כוללת את ההסכמים הביטחוניים והצבאיים שנחתמו בין שתי המדינות ושהעמידו לרשות ישראל את כלי המלחמה המתקדמים ביותר בעולם.

רשימת עיקרי ההסכמים שנחתמו מאז 1950 בין ארה"ב וישראל

- ♦ הסכם בדבר חליפת פרסומים רשמיים – 1950.
- ♦ הסכם בנושא זכויות יוצרים – 1950.
- ♦ ברית ידידות, מסחר וספנות – 1951.
- ♦ הסכם בדבר פטור על חומרי אספקת מטוסים – מבלו, מסי ייבוא ומכס – 1951.
- ♦ הסכם בדבר הענקת אשרות כניסה לצוותי מטוסים – 1951.
- ♦ הסכם ביניים בדבר עזרה כלכלית לשעת חירום – 1951.
- ♦ הסכם בדבר ערבויות לפרסומים – 1952.
- ♦ הסכם לעזרה הדדית לישראל לפי סעיף 2005, ועם הביטחון ההדדי להפעלת תוכניות מיוחדות לסיוע ולשיקום של פליטים – 1952 (המדובר בפליטים היהודים שהגיעו ממחנות ההשמדה וממדינות ערב).
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1952.
- ♦ הסכם לאספקת מומחה אמריקני לבריאות הציבור – 1952 (בעיקר לאור מגפת שיתוק הילדים).

- ♦ הסכם על תוכנית לשיפורה ולטיפוחה של ההשקיה – 1952.
- ♦ הסכם על תוכנית לפיתוח האשלג ושאר מלחים מים המלח – 1952.
- ♦ הסכם על הפעלת תוכנית לתכנון ההובלה – 1952.
- ♦ הסכם על תוכנית לסלילת כבישים – 1952.
- ♦ הסכם על תוכנית למחקר מבצעי – 1952.
- ♦ הסכם על תוכנית לפיתוח התעשיות הכימיות – 1952.
- ♦ הסכם לפיתוחה ושכלולה של תעשיית הקרמיקה הישראלית – 1952.
- ♦ הסכם על תוכנית להעלאת התפוקה והפיריון התעשייתי – 1952.
- ♦ הסכם על הפעלת תוכנית להכשרה מקצועית של מבוגרים – 1952.
- ♦ הסכם על הפעלת תוכנית לאימונם המקצועי של תלמידי בתי"ס – 1952.
- ♦ הסכם להכשרתם של נבחרים ישראלים בארה"ב – 1952.
- ♦ הסכם בדבר הכנת תוכנית לערבויות להשקעות תעשייתיות – 1952.
- ♦ הסכם בדבר עזרה הדדית בענייני הגנה – 1952.
- ♦ הסכם להכנת מצע משותף לתובלה, לתחבורה ולעבודות ציבוריות – 1953.
- ♦ הסכם להכנת מצע משותף למסחר ותעשייה – 1953.
- ♦ הסכם להכנת מצע משותף לבריאות ותברואה – 1953.
- ♦ הסכם להכנת מצע משותף לחינוך ולאומון מקצועי – 1953.
- ♦ הסכם להכנת מצע משותף לחקלאות – 1953.
- ♦ הסכם לעריכת מצע משותף של אומדן אוצרות המחצבים ופיתוחם – 1953.
- ♦ הסכם לעריכת מצע משותף לאוצרות המים ופיתוחם – 1953.
- ♦ הסכם לעריכת מצע משותף לחינוך – 1953.
- ♦ הסכם לעריכת מצע משותף למנהל ציבורי ולשירותי הממשלה – 1953.
- ♦ הסכם על הענקת עזרה כלכלית מיוחדת לישראל – 1953.
- ♦ הסכם בדבר מתן אשרות חינוך – 1955.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף בשימוש אזרחי באנרגיה אטומית – 1955.
- ♦ הסכם בעניין מצרכים חקלאיים: פיתוח וסיוע בסחר חקלאי – 1955.
- ♦ הסכם למימון תוכניות מיוחדות לחליפין בשדה החינוך – 1956.
- ♦ הסכם בדבר עודפי מצרכים חקלאיים – 1956.
- ♦ הסכם מצרכים חקלאיים – 1960.
- ♦ אמנה בדבר מניעת פּפּל מסיים על הכנסה ועידוד סחר והשקעות בין-לאומיות – 1960.
- ♦ הסכם בדבר הענקת מענק לרכישת ציוד למחקר ולהכשרה גרעיניים – 1960.
- ♦ אמנת הסגרה – 1962.
- ♦ הסכם הקלות לתקשורת הרדיו במגרשי שגרירויות או בקרבנות – 1963.

- ♦ הסכם בדבר רכישת טובין ושירותים למטרות הגנה – 1965.
- ♦ הסכם בדבר רכישות של יחידות פעולה בכספים לא מיועדים של מחלקת ההגנה – 1965.
- ♦ הסכם בדבר פיתוחו וסיועו של הסחר החקלאי – 1966.
- ♦ הסכם בדבר הדדיות במתן רישיונות לחובבי רדיו – 1966.
- ♦ הסכם בדבר מכירת מצרכים חקלאיים – 1967.
- ♦ קבלה הדדית של תעודות כושר טיסה לכלי טיס מיובאים – 1968.
- ♦ הסכם לקביעת תוכנית לשיתוף פעולה מטאורולוגי – 1968.
- ♦ הסכם בדבר הקמת קרן מדע דו-לאומית – 1972.
- ♦ הסכם בדבר כינוס ועידת ז'נבה – 1976.
- ♦ תזכיר הבנה בענייני חינוך – 1978.
- ♦ הסכם בדבר הקמת קרן דו-לאומית למחקר ולפיתוח חקלאיים – 1979.
- ♦ הסכם הפטור ממכס בין שתי המדינות – 1985.
- ♦ הסכם בדבר הקמת תחנת ממסר בישראל – 1988 (התחנה לא הוקמה בגלל התנגדות התושבים שחששו מהקרנה מזיקה).
- ♦ הסכם לגבי מסים על הכנסה – 1994.
- ♦ הסכם בדבר מעמדם של אנשי סגל ארה"ב – 1994.
- ♦ אמנה בדבר מעמדם של אנשי סגל ישראל – 1994.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה נגד טרור – 1996.
- ♦ הסכם בדבר סיוע הדדי בענייני מכס – 1997.
- ♦ אמנה לעזרה הדדית בענייני פלילים – 1999.
- ♦ הסכם ליישום חוקי התחרות של שתי החותמות – 2001.

בינואר 2009 חתמה שרת החוץ של ישראל (ציפי לבני) ושרת החוץ של ארה"ב (קונדוליסה רייס) על הסכם, ולפיו התחייבה ארה"ב למנוע הברחת אמצעי לחימה לרצועת עזה. כאמור בספטמבר 2009 אישרה ממשלת ישראל את רכישתם של 20 מטוסי F-35 (החמקן), הטובים ביותר בעולם, בהוצאה של 3.5 מיליארד דולר. המטוסים יגיעו לישראל ב-2014.

יחסי ישראל-קנדה

קנדה משתרעת על פני חלקה הצפוני של אמריקה הצפונית, וכמו שכנתה מדרום (ארה"ב), היא שוכנת בין שלושת האוקיינוסים: האוקיינוס האטלנטי – במזרח, האוקיינוס השקט – במערב, ואוקיינוס הקרח הצפוני – בצפון (ארה"ב נושקת

לאוקיינוס הקרח הצפוני, באמצעות מדינת אלסקה, השייכת לארה"ב ומצויה בחלקה הצפוני של קנדה). קנדה היא המדינה השנייה בגודלה בעולם: 10 מיליון קמ"ר. גודל אוכלוסייתה (2009): 34 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 46% קתולים, 36% פרוטסטנטים, 13% חילונים, 2% אורתודוקסים, 3% אחרים.

החלוקה האתנית: 40% אנגלוסקסים, 27% צרפתים, 20% יוצאי אירופה, 2% אינדיאנים ואינואיטים, 11% אסיאתים ואחרים.

התמ"ג (2009): 1.3 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 1.25 טריליון לפי שער החליפין; 38,400 דולר תמ"ג לנפש.

קנדה נמנית עם ידידותיה המובהקות של ישראל, עוד בטרם קום המדינה: היא הצביעה באו"ם בעד תוכנית החלוקה וכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל כבר בינואר 1949. מאז הפכו הידידות והתמיכה בישראל לעמדתן המוצקה של כל המפלגות שראשיתן מרכיבות את הממשלה מדי פעם בפעם. הבחירות האחרונות נערכו ב-14 באוקטובר 2008, שבהן זכה מחדש ראש המפלגה השמרנית סטיבן הרפר, שהביע את תמיכתו המלאה בישראל. יהודי קנדה, המצביעים באופן מסורתי בעד המפלגה הליברלית, נתנו במערכת הבחירות האחרונה את תמיכתם בהרפר, עקב תמיכתו בישראל.

דוד בן-גוריון היה ראש הממשלה הראשון שערך ביקור רשמי בקנדה, במאי 1961. מאז ביקרו הדדית עשרות חברי פרלמנט, חברי ממשלה ושופטים עליונים, וכן ראשי ממשלה של הפרובינציות של קנדה – אלברטה, אונטריו, מניטובה והאי פרינס אדוארד – וכן שרים של הפרובינציות האחרות.

ב-1994 הוקמה קרן מו"פ (מחקר ופיתוח) משותפת לישראל ולקנדה (CIIRDF), הממנת פרויקטים משותפים בתחום ההייטק. הקרן חודשה במהלך ביקורו של סגן ראש הממשלה ושר התעשייה והמסחר דאז, אהוד אולמרט, במאי 2005. שיתוף הפעולה הוא בתחום המחקר והפיתוח הנעשים בשתי המדינות, וחיבור בין חברות בשתי המדינות המחפשות אחר שותפה למחקר, וכן תמיכה בפרויקטים המאושרים, עד כדי מחצית מעלויות המחקר והפיתוח.

מאז הקמתה אישרה הקרן למעלה מ-50 פרויקטים של שיתוף פעולה תוך כיסוי מחצית העלויות, עד למקסימום של 800 אלף דולר קנדיים לפרויקט. ב-1 בינואר 1997 נכנס לתוקפו ההסכם שחתמה ישראל עם קנדה, בדבר הקמת אזור סחר חופשי בין שתי המדינות (Canada-Israel Free Trade Agreement – CIFTA). היה זה ההסכם הראשון מסוגו שקנדה חתמה עם מדינה שמחוץ לחצי הכדור המערבי. 80% מכלל תעריפי המכס על מוצרים תעשייתיים וחקלאיים בוטלו, פרט למוצרי חלב, עופות וביצים. בשנים 2002 ו-2003 הוכנסו שינויים בהסכמים, המאפשרים

ייבוא ללא מכס של מוצרי טקסטיל שעברו עיבוד מסוים בארה"ב, וכן בוטלו היטלים על תוצרת חקלאית. באופן מיוחד יש לציין את העובדה שקנדה מאפשרת ייבוא מוצרים שיוצרו בשטחי יהודה ושומרון.

הסכם זה העלה את הסחר בין שתי המדינות ב-2005 ל-1.25 מיליארד דולר, והגיע ב-2008 ל-510 מיליון דולר ייבוא לישראל ול-902 מיליון דולר ייצוא ישראלי לקנדה, ובסך הכול ל-1,412 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי לקנדה ל-578 מיליון דולר והייבוא מקנדה ל-294 מיליון דולר.

ישראל החלה גם בקשרים ישירים עם המדינות השונות המרכיבות את הפדרציה הקנדית:

- ♦ ב-24 בספטמבר 2008 נחתם הסכם ישיר עם קוויבק (המדינה דוברת הצרפתית של קנדה) לשיתוף פעולה כלכלי ותרבותי.
- ♦ בין 10 ל-13 בספטמבר 2008 ביקרה בישראל משלחת כלכלית בראשותו של סגן המושל והשר לענייני ייצוא של מדינת אלברטה.
- ♦ ב-26 בספטמבר 2008 הגיע לישראל, בראש משלחת אנשי עסקים, שר הכלכלה של מדינת קוויבק.

במקביל עוסקים גם אנשי עסקים ישראלים בפעילות כלכלית בקנדה:

- ♦ איש העסקים הישראלי יצחק תשובה חנך, באוקטובר 2008, פרויקט של 2,300 דירות שהקים ושיווק בעיר טורונטו.
- ♦ התעשייה האווירית מכרה לצבא קנדה מל"טים ב-70 מיליון דולר.
- ♦ ישראל וקנדה כוננו פורום דו-שנתי של התייעצות, הנפגש אחת לשנתיים, לסירוגין בשתי המדינות. ב-22 באפריל 2009 התכנס הפורום בירושלים. בסיבוב הקודם ב-2007 נפגש הפורום באוטווה שבקנדה.

אלה הם רק אזכורים חלקיים של הפעילות הכלכלית והתרבותית המתנהלת בין שתי המדינות. אולם קיימים גם אירועים המעידים על היחסים הטובים הללו:

מספר המוסלמים במדינה גדל והולך בהתמדה: תוך חמש שנים (מאז 2005) מספר המוסלמים במדינה הכפיל את עצמו – מ-253,000 ל-580,000. בקצב זה יגיע מספרם ב-2015 ל-1.5 מיליון. המוסלמים (יחד עם הצמרות האינטלקטואליות של האוניברסיטאות) מהווים את ראש החץ למאבק גלוי ועממי נגד ישראל בקנדה. כך למשל העדיפו באוניברסיטאות קנדיות לציין את הנעשה בשטחי יהודה ושומרון ב"שבוע האפרטהייד" שהתקיים במדינה (ובמדינות נוספות), ולא את מעמד האיש בעולם המוסלמי או את היעדרן של זכויות האזרח במדינות

מוסלמיות כה רבות. הקהילה היהודית בקנדה, שמנתה ב-2008 כ-380 אלף נפש, פעילה מאוד הן בקידום החיים היהודיים במדינה והן במאבק על תדמיתה ומעמדה של ישראל במדינה. היא מאורגנת על פי המודל של קהילות ארה"ב: ארגון גג ארצי ושישה סניפים מרחביים. כל קהילה משולבת באחד המרכזים המרחביים ושולחת לשם את נציגיה. ארגון הגג מהווה חלק מארגון הגג האמריקני של הקהילות היהודיות בארה"ב ומשתתף בכל פעילויותיו.

המגבית היהודית של קנדה פועלת במטרה לחזק את הקשר בין הקהילות הישראליות והיהודיות של קנדה לבין ישראל, על ידי ארגון מגוון רחב של ביקורי משלחות קהילתיות, משלחות נוער ומשלחות סטודנטים, ועדות היגוי לגיבוש תוכניות מימון ותמיכה בפרויקטים שונים בישראל, משלחות הסברה ועוד.

אירוע מעציב שאירע ב-25 בספטמבר 1997 העיב למשך תקופה מסוימת על היחסים בין שתי המדינות. המדובר בשימוש שעשו שליחי המוסד הישראלי בדרכונים קנדיים במהלך ההתנקשות בחייו של חאלד משעל בבירת ירדן. לאחר שישאל התנצלה רשמית בפני ממשלת קנדה והבטיחה לא להשתמש להבא בדרכונים קנדיים – חוסלה הפרשה. במאי 2010 ביקר ראש הממשלה בנימין נתניהו בקנדה, ביקור שהעמיק את היחסים המיוחדים הקיימים בין שתי המדינות.

הסכמים נבחרים שנחתמו בין ישראל לקנדה

- ♦ ביטול חובת אשרות לבעלי דרכונים מיוחדים – 1955.
- ♦ מניעת כפל מס על הכנסות של כלי שיט וטיס – 1966.
- ♦ הסכם בדבר תקשורת רדיו בין תחנות חובבים – 1966.
- ♦ הסכם הסגרה – 1969.
- ♦ הסכם בדבר שירותי אוויר מסחריים – 1971 וכן ב-1987.
- ♦ הסכם בדבר ביטוח השקעות – 1972.
- ♦ מניעת כפל מס, וכן מניעת התחמקות לגבי הצהרות הון והכנסה – 1976.
- ♦ תזכיר הבנה בנושא החקלאות – 1979.
- ♦ הסכם בדבר תוכנית הקצבאות של קנדה – 1980.
- ♦ הסכם בדבר אשרות כניסה – 1985.
- ♦ הסכם בדבר הובלה אווירית – 1987.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה כלכלי – 1993.
- ♦ מזכר בדבר הקשרים בתחומי התרבות, האקדמיה והספורט – 1996.
- ♦ אמנה לעזרה הדדית בנושאים פליליים – 2000.
- ♦ תיקון הסכם סחר חופשי – 2002.

פרק ט

יחסי ישראל עם מערב אירופה

במונח "מערב אירופה" נכללו תחילה בסקירה זו כל ארצות אירופה שלא היו נתונות לשלטונה או להשפעתה של בריה"מ לשעבר. מספרן הגיע ל-23 ולהלן שמותיהן לפי סדר הא"ב: אוסטריה, איטליה, איסלנד, אירלנד, אנדורה, בלגיה, בריטניה, גרמניה, דנמרק, הולנד, יוון, לוקסמבורג, ליכטנשטיין, מונקו, מלטה, נורווגיה, סן-מרינו, ספרד, פורטוגל, פינלנד, צרפת, שוודיה, שווייץ.

מאז שנת 2004 חלו שינויים במבנה המסגרת האירופית: מצד אחד הוקמו מסגרות משותפות, תחילה כלכליות ומאוחר יותר גם פוליטיות, ומצד אחר נוסף למסגרות החדשות שהוקמו חלק נכבד מהמדינות שהיו מסונפות (עד פירוקה של בריה"מ, בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת) למחנה הקומוניסטי. חלק מהמדינות האירופיות שלא הצטרפו למסגרת הגדולה הקרויה "האיחוד האירופי", נשארו ללא מסגרת בין-מדינית או הקימו לעצמן מסגרת נפרדת.

אל מערכת היחסים של ישראל עם קבוצת המדינות הללו יש להתייחס בשתי רמות: הרמה הישירה עם כל מדינה ורמת התייחסות אל הארגונים השונים שחלק מהמדינות הללו הקימו, שכן באירופה קמו כמה מן הארגונים הרב-לאומיים המעניינים והחשובים ביותר בזירה העולמית המודרנית. לא-אחת מערכת היחסים שמקיימת ישראל עם מדינה ממדינות אירופה, אינה זהה עם מערכת היחסים שמקיים הארגון האירופי שבו שותפה אותה מדינה עם ישראל. משום כך חשוב ביותר להכיר את הארגונים הללו ולבחון את יחסיהם עם ישראל לפני שמפרטים את מערכת היחסים עם המדינות הבודדות.

הרעיון בדבר הצורך לשיתוף פעולה בתחום הכלכלי החל לקרום עור וגידים באירופה, לאור ההרס שזרעה מלחמת העולם השנייה שהותירה את כל המדינות הללו עניות ומשוועות לעזרה מן החוץ. ארה"ב הרימה את הכפפה והסכימה להושיט עזרה בתנאי שהמדינות המקבלות יתחייבו להגביר את הייצור, שיפעלו להגברת האמון במטבע שלהן, שישתפו פעולה בינן לבין עצמן ויקלו על סחר החוץ ביניהן על ידי הורדת חומות המכס. וכך באה לעולם:

תוכנית מרשל (1947–1952) – ERP

קרויה על שמו של שר החוץ האמריקני גנרל ג'ורג' מרשל. במסגרתה הגישה ארה"ב עזרה כספית (כ-17 מיליארד דולר במענקים וכ-5 מיליארד דולר במלוות) ל-17 מדינות באירופה, וכן ליפן, לסין (הלאומנית) ולקוריאה. הגוש הקומוניסטי לא שיתף פעולה מחשש שהעזרה הזאת תגביר את השפעתה הפוליטית של ארה"ב על המדינות המסונפות לו. הוקם "מנהל אירופי לשיתוף פעולה" (E.C.A) שפיקח מטעם ארה"ב על הגשת העזרה. הניסיון המוצלח בהפעלת תוכנית מרשל הביא ליוזמות נוספות בתחום שיתוף הפעולה האירופי: ב-1948 הקימו המדינות המשתתפות את "הארגון לשיתוף פעולה כלכלי אירופי" (O.E.E.C) שעזר בניצול כספי תוכנית מרשל.

מעורבותה הישירה של ארה"ב בכל התהליכים הללו, וההתנגדות הגוברת והולכת של הגוש הקומוניסטי למעורבות זו, הביאו להקמתה של מסגרת צבאית – להגנת מדינות מערב אירופה שנותרו דמוקרטיות. המסגרת המשותפת לארה"ב, לקנדה ולמדינות אירופה הפכה לארגון נאט"ו.

ארגון הברית הצפון-אטלנטית (נאט"ו)

אל מול עוצמתה של בריה"מ, אשר פתחה מיד עם תום מלחמת העולם השנייה במדיניות של השלטת משטרים קומוניסטיים במדינות מרכז ומזרח אירופה (צ'כוסלובקיה, הונגריה, פולין, רומניה, בולגריה, גרמניה המזרחית, המדינות הבלטיות), על ידי הקמת מסגרת צבאית בהנהגתה, "ברית ורשה", ואימה ישירות על יתר מדינות היבשת – יזמה ארה"ב (1949) ברית צבאית נגדית (הברית הצפון-אטלנטית – נאט"ו) יחד עם קנדה ושורה של מדינות אירופיות (בריטניה, צרפת, דנמרק, איסלנד, איטליה, הולנד, לוקסמבורג, נורווגיה, פורטוגל, יוון, טורקיה, גרמניה וספרד).

בצד מחויבותן של מדינות הברית להגן זו על זו מפני התקפה, היא שאפה לעודד שיתוף פעולה כלכלי-חברתי בין חברות הברית. לאחר התמוטטותה של בריה"מ (1990) החל נאט"ו לחבור בצירוף חברות נוספות לברית מבין מדינות הגוש הקומוניסטי לשעבר, מצד אחד, ולהתקרב לרוסיה על מנת להפיג את חששותיה (לאחר שנחלשה בעקבות פירוק בריה"מ והמסגרת הצבאית של הגוש הקומוניסטי – ברית ורשה), מצד אחר. בשנות ה-90 של המאה הקודמת קיבל נאט"ו על עצמו להפריד בין הצבאות הלוחמים ביוגוסלביה לשעבר, להחזיר את הסדר על כנו ולמנוע את גירושם או השמדתם של מוסלמים תושבי בוסניה ואלבנים תושבי קוסובו.

ישראל ניסתה בעבר (בעיצומה של המלחמה הקרה) לקבל ערבויות ביטחוניות מנאט"ו או אף להתקבל לשורותיה, אך נדחתה. הוסבר לה כי התחייבותה של ארה"ב (שהיא חברה בכירה בנאט"ו) לערוב לביטחונה של ישראל, מערבת בעקיפין גם את מדינות נאט"ו, שבוודאי ישתפו פעולה עם ארה"ב אם זו תחוש לעזרתה של ישראל. הידוק היחסים הצבאיים עם חברת נאט"ו נוספת – טורקיה, שהחל בשנות ה-90 של המאה שעברה, והתמרונים הצבאיים המשותפים לה, לארה"ב ולישראל, מחזקים בעקיפין גם את הזיקה בין ישראל למדינות נאט"ו. כאמור לעיל (ראה: יחסי ישראל-טורקיה), אין יותר יחסים צבאיים הדוקים עם טורקיה.

איחוד מערב אירופה – 1954 (W.E.U)

הוקם על ידי בריטניה, צרפת, גרמניה המערבית, בלגיה, איטליה, לוקסמבורג והולנד (ב-1988 הצטרפו גם ספרד ופורטוגל), במטרה לתאם ביניהן באופן עצמאי (ללא הנחיות אמריקניות) את מדיניות ההגנה ובמידת האפשר גם את מדיניות החוץ. כל זאת כדי להבליט את האינטרסים המיוחדים שהיו לארצות מערב אירופה בתחומים אלה – שלא תמיד היו זהים עם האינטרסים האמריקניים (בעיקר בלט הלחץ הצרפתי, בהנחייתו של דה-גול, לעמידה עצמאית מול ארה"ב, שאף הביא ב-1966 לפרישתה של צרפת מברית נאט"ו). יחד עם זאת הארגון פעל ופועל בשיתוף פעולה עם נאט"ו, שכן בתקופת המלחמה הקרה רק המטרייה האטומית האמריקנית יכולה להבטיח את ביטחונן של מדינות אלה אל מול האיום הסובייטי.

קדם לו "ארגון האמנה של בריסל" (Brussels Treaty Organization – B.T.O) שהוקם ב-1947 בלי השתתפותה של גרמניה (אשר היתה אז עדיין בבחינת מדינת אויב מובסת). ב-1954 צורפה גם גרמניה כמפורט. שיתוף פעולה הדוק כל כך הביא גם לנפילתן של חומות חשדנות וגאווה לאומית, ולנכונות להתחיל בויתור הדרגתי על בדלנות לאומית בתחומי הכלכלה.

שלבים בהקמת הקהילייה הכלכלית האירופית (EEC)

הדחף לשיתוף פעולה בין מדינות אירופה החל בשלבים: תחילה ביטלו שלוש מדינות השפלה – הולנד, בלגיה ולוקסמבורג ("ברית בנלוקס") את חומות המכס ביניהן (1948) ויצרו "מיני שוק משותף", שבמסגרתו נקבעו תקנים אחידים למחירים, לקצבאות הסעד, לשכר ולמסים, והותרה הגירה חופשית של עבודה והון ביניהן. ב-1952 הוקמה "קהילת הפחם והפלדה האירופית" (ECSC) על ידי

צרפת, גרמניה המערבית, איטליה ומדינות בנלוקס – לשם תיאום היקף הייצור, המחירים והיקף הסובסידיה הממשלתית לשתי תעשיות היסוד הללו. הדבר הביא לייעול מרחיק לכת בייצור הפחם והפלדה, ואפשר למדינות-החברות לעבור לתחומי תעשייה חדשים ומבטיחים.

ב-1958 הקימו אותן שש מדינות את "קהילת האנרגיה האטומית האירופית" (EURATOM), כדי לקדם ולפתח את ניצול האנרגיה האטומית באירופה לצורכי שלום. שני הארגונים הללו היוו את התשתית שעליה נבנתה "הקהיליה הכלכלית האירופית" (שנודעה בשנותיה הראשונות כ"שוק האירופי המשותף"). ב-1957 התכנסה ברומא ועידה של שש מדינות – צרפת, גרמניה המערבית, איטליה, הולנד, בלגיה ולוקסמבורג – שבסיומה נחתם חוזה בדבר הקמת "הקהיליה הכלכלית האירופית" (EEC). הקהיליה, או בשמה הקודם "השוק האירופי המשותף", החלה בפעולתה שנה לאחר מכן (1958). היא הציבה לעצמה שלוש מטרות:

- ♦ לבטל בהדרגה (עד תחילת שנות ה-70) את כל המכסים וההגבלות בסחר ההדדי בין הארצות החברות ולקבוע שיעורי מכס אחידים על ייבוא מארצות שמחוץ לשוק.
- ♦ להנהיג תנועה חופשית של עבודה והון בין ארצות השוק.
- ♦ לדאוג לתיאום המדיניות הכלכלית ומדיניות הרווחה של המדינות-החברות בתחומי העבודה, הרווחה הסוציאלית, החקלאות, התחבורה וסחר החוץ. במשך השנים הצטרפו ל"קהיליה" תחילה תשע מדינות – בריטניה, דנמרק, אירלנד, יוון, פורטוגל, ספרד, אוסטריה, שוודיה ופינלנד – והיא הפכה למסגרת של 15 מדינות. אולם בכך לא הסתיים התהליך: נוהל משא ומתן אינטנסיבי, בעיקר עם מדינות שהיו לפי כן תחת השפעתה של בריה"מ: פולין, צ'כיה, סלובקיה, הונגריה, סלובניה, רומניה, בולגריה, אסטוניה, לטביה, ליטא, קפריסין – החלק היווני – ומלטה. בעקבות כך גדל "השוק" ל-27 מדינות ובהן אוכלוסייה של 457 מיליון נפש – השוק החופשי הגדול ביותר בעולם.

צירופן של המדינות הנוספות אושר על ידי ועדה מיוחדת, לאחר שעמדו במבחן "הקריטריונים של קופנהגן" (שורה של תנאים מקדימים שנוסחו ואושרו על ידי ועדה מיוחדת של "הקהיליה" שהתכנסה לשם כך ב-1993 בקופנהגן).

גם טורקיה כאמור מבקשת להצטרף, והיא אף הוכרה כ"מדינה מועמדת" (על כל היתרונות הנובעים ממעמד כזה), אולם עקב יחסה של ממשלתה למיעוט הכורדי שבשטחה (אי-שמירה על זכויות האדם), הושהה בינתיים הדיון בבקשתה. כיוון שההחלטה על צירוף מדינה לקהיליה מותנית בהצבעה פה-אחד, קיבלו המדינות

זכות וטו מעשית לצירוף מדינות שאינן רצויות לטעמה של אותה מדינה. כך מנעה במשך שנים התנגדותה הנחרצת של יוון לקבלתה של טורקיה – בגין פלישתה של האחרונה לקפריסין – מוקש רציני שהביא לדחיות חוזרות ונשנות. יש הסוברים כי עובדת היותה של טורקיה המדינה המוסלמית היחידה המועמדת להצטרפות למערכת שבה חברות רק מדינות נוצריות, מהווה אף היא סיבה נכבדה לסחבת, אם כי איש באיחוד האירופי לא יודה בכך. שתי מדינות נוספות שמעמדן אושר "כמדינה מועמדת" הן קרואטיה (מועמדת משנת 2004) ומקדוניה (מועמדת משנת 2005).

ואלה הם תנאי הקבלה על פי "הקריטריונים של קופנהגן":

- ♦ יציבות מוסדות המדינה.
- ♦ שלטון דמוקרטי וחוקתי.
- ♦ שמירה על עקרון זכויות אדם.
- ♦ כיבוד זכויות המיעוטים והגנה עליהן.
- ♦ פעילותה של כלכלת שוק במדינה.
- ♦ יכולת לעמוד בתחרות כלכלית בתוך ה"קהילייה".
- ♦ אימוץ כל החוקים והתקנות שהתקבלו ב"קהילייה" בטרם הצטרפותה של המדינה המועמדת.
- ♦ היכולת להפנים את החובות והמטרות הנובעות מהחברות ב"קהילייה".

עם השלמת הרחבתו של האיחוד האירופי ל-27 חברות ב-2007, הוא מקיף כ-457 מיליון איש, לעומת 415 מיליון איש באזור הסחר החופשי נפטא, ויהווה משקל פוליטי וכלכלי משמעותי לצד ארה"ב: התוצר השנתי הצפוי של הגוש החדש הגיע ב-2009 ל-13.4 טריליון אירו (28,100 אירו תוצר לנפש) לעומת התוצר השנתי של ארה"ב שהגיע באותה שנה ל-14.4 טריליון דולר. החתירה להפיכתן של ארצות ה"קהילייה" ליחידה כלכלית (ובהמשך גם ליחידה מדינית אחת) לבשה צורות מצורות רבות:

- ♦ הונהגה מדיניות חקלאית משותפת (כולל הסובסידיות לחקלאות) – 1968.
- ♦ הונהג מטבע אחיד, ה-EURO (1.1.1999), והוא הוכנס לשימוש יום יומי ב-1 בינואר 2002 (ערכו של האירו במהלך 2010 היה 1.37 דולר) – ב-12 מתוך 15 מדינות הקהילייה. בריטניה, שוודיה ודנמרק לא הצטרפו. בכך הונהג לראשונה איחוד כלכלי ומוניטרי באירופה. הצטרפותן של יתר המדינות-החברות לגוש האירו מותנית בקידום משקן הכלכלי, בהתאם לתנאים שנקבעו ב"ועידת מאסטריכט" (1992), בין היתר: הקפדה על גירעון תקציבי שלא יעלה על 3%.

- ♦ **ועידת מאסטריכט** קבעה גם את המושג "אזרחות אירופית", ולפיה יכול כל אזרח אירופי לבחור ולהיבחר לעירייה במקום מגוריו; כמו כן הוחלט על מדיניות בין-לאומית וביטחונית משותפת ולשיתוף פעולה בנושאי ביטחון פנים.
- ♦ הונהגה תנועה חופשית של אנשים בין המדינות, ומי שנכנס לאחת ממדינות השוק יכול לנוע ביניהן ללא ביקורת נוספת של דרכונו.
- ♦ נקבעו כללים לתנועות הון בין המדינות-החברות (כגון איסור יצירת גירעון תקציבי מעל 3% כפי שנזכר) לכל המדינות (בעקבות המשבר של 2009 רק מדינות בודדות מילאו אחר כלל זה).
- ♦ נקבע הכלל כי אסור שהחוב של המדינה יעלה על 60% מהתל"ג. אף בסעיף זה מדינות רבות לא הצליחו לעמוד.
- ♦ הוחל בהאחדה אטית של מערכות המשפט – כגון היחס לפליטים פוליטיים, מדיניות ההגירה, הסגרת פושעים נמלטים, במטרה ליצור אזור משפטי אחיד של כל מדינות ה"קהילייה".
- ♦ הוקם **בנק אירופי** שמושבו בפרנקפורט (European Central Bank – ECB) ושמטרותיו הן: ייצוב מחירים בשטח הקהילייה; ניהול שערי חליפין; ניהול רזרבות מט"ח ויישום המדיניות המוניטרית של הקהילייה.
- ♦ הוקם **בנק אירופי להשקעות** (EIB) שתפקידיו הם: קידום האינטגרציה הכלכלית של המדינות-החברות (על ידי מתן הלוואות); ודאגה להתפתחות כלכלית וחברתית מאוזנת בין המדינות-החברות. הבנק משקיע גם במדינות זרות (כגון הרשות הפלסטינית) כדי לקדם מטרות פוליטיות וחברתיות של הקהילייה.
- ♦ **הוועדה הכלכלית-חברתית** – הוקמה בעת החתימה על אמנת רומא (1975) במטרה לייצג את האינטרסים החברתיים-כלכליים של הקהילייה.
- ♦ **ועדת האזורים** – הוקמה ב-1992, והיא מורכבת מראשי ערים ומחוזות הנבחרים על ידי המדינות ומאשרים פה-אחד במועצה. הוועדה עוסקת בנושאי חינוך, ליכוד חברתי, בריאות הציבור, תרבות, תשתיות טרנס-אירופיות, תעסוקה, סביבה, הכשרה מקצועית ותחבורה.
- ♦ הוחל בתיאום מדיניות חוץ וביטחון. לצורך זאת צירפו מיניסטרים נוסף ל"נציבות הקהילייה", שיהיה אחראי על עיצוב וביצוע המדיניות המשותפת בתחומי מדיניות החוץ והביטחון (CFSP). ליד מזכירות הנציבות הוקמו שלוש ועדות: הוועדה למדיניות חוץ וביטחון, הוועדה הצבאית והוועדה למנגנון הצבאי. משנת 2007 עומד לרשות המוסדות הללו כוח משימה בן 60 אלף חיילים, שמוכן להתערבות צבאית במקרה הצורך תוך 60 יום.

- ♦ גובש נוסח של חוקה ל"קהילייה", שהצריך (ב-2007) את אשרורה על ידי כל מדינות הקהילייה. החוקה אמנם אושרה על ידי מרבית המדינות-החברות, אולם בשתי מדינות – הולנד וצרפת – היא נדחתה במשאל-עם, ולכן נדחה מועד כניסתה לתוקף. בהתאם להסכם שהושג ביוני 2007, נערכו הצבעות חוזרות באותן מדינות (והפעם בפרלמנטים ולא במשאל-עם) שאשררו את החוקה והביאוה לכלל מימוש.
- ♦ במסגרת זאת נבחרו (20 בנובמבר 2009) הרמן ואן-רומפוי ראש ממשלת בלגיה לנשיא האיחוד האירופי, וגב' קתרין אשטון מבריטניה, לשרת החוץ של האיחוד. בכך יגבר הקול המאוחד של מדינות אירופה, לעומת קולותיהן של מדינות גדולות אחרות (ארה"ב, סין) ויעניק להן מעמד חזק יותר (שכן הן ידברו "בקול אחד") בנושאי חוץ.
- ♦ נותר עתה לראות עד כמה יהיה סמכותי מעמדם של השניים כלפי חוץ, מול פעילותן הבין-לאומית הנפרדת של מדינות כמו בריטניה, גרמניה וצרפת.
- ♦ סעיף נוסף שיחיש, במסגרת החוקה, את קצב קבלת ההחלטות במסגרת המאוחדת, הוא הסעיף שמאפשר לקבל החלטות ברוב קולות ולא פה-אחד, כמקובל עתה.

סדקים בחוסנו של גוש האירו

בעקבות המשבר העולמי של 2008 ו-2009, שתחילתו במשבר אגרות ה"סאב-פריים" בארה"ב ובקריסת שרשרת של בנקים גדולים וחברות ביטוח (AIG) במדינה זו, החל המשבר לזלוג גם לעבר אירופה. תחילה היתה זו איסלנד (שאמנם שייכת לארגון EFTA – ראה להלן) שפשטה את הרגל והכריזה על שמיטת חובות של הבנקים שלה למפקידים, רובם אזרחי בריטניה והולנד, בסכום של 5.3 מיליארד דולר. שתי המדינות מיהרו להלאים את החוב ובכך הבטיחו את פיקדונותיהם של אזרחיהן בבנקים האיסלנדיים. במקביל דרשו שתי המדינות מממשלת איסלנד לשפות אותן בסכום הנזכר. משאל-עם שנערך בנושא זה באיסלנד דחה את רעיון החזרת הכסף על ידי ממשלת איסלנד, אף שזו הודיעה כי רוסיה היתה מוכנה להלוות לה 4 מיליארד אירו. המפולת נגרמה עקב הפרטת הבנקים בתחילת העשור, שנותרו ללא פיקוח כלשהו (דוקטרינת הניאו-ליברליזם מבית מדרשו של הכלכלן האמריקני גרינשפן, שלפיה היזמים שיחתרו למיקסום רווחיהם יפקחו ממילא על הבאים עמם במגע פיננסי ללא כל צורך בפיקוח ממשלתי) והחלו ללוות כספים ללא כל בקרה.

בתחילת 2008 עמד היקף החובות של הבנקים האיסלנדיים על פי עשרה מכלל התל"ג של המדינה. כאשר החל המשבר העולמי ונסתתמו קווי האשראי, הבנקים האיסלנדיים הפכו לחדלי פירעון ופשטו את הרגל.

יוון – היתה השנייה בתור ובעלת היקף החוב הגדול ביותר (כמפורט בעמוד 397 להלן).

אירלנד – היתה המדינה השלישית באיחוד האירופי שהגיעה לפשיטת רגל (כמפורט בעמוד 378 להלן).

איתותים מדאיגים החלו להגיע גם מפורטוגל ומספרד, ובמאי 2010 אף מאיטליה, המדינה בעלת הכלכלה השביעית בעולם: שם נסק הגירעון הממשלתי ל-5.2% מהתוצר (לעומת הגירעון המקסימלי שמתיר הסכם מאסטריכט – של 3%) והחוב הממשלתי תפח ל-105.8% מהתוצר (לעומת 60% על פי ההסכם הנזכר). ב-2010 היו הבנקים של איטליה חייבים לבנקים באירופה כדלקמן: 82 מיליארד דולר לבריטניה, 27 מיליארד דולר לשווייץ, 489 מיליארד דולר לצרפת, ו-210 מיליארד דולר לגרמניה.

להלן רשימת חובות החוץ של המדינות שהיו נתונות (במחצית 2010) בסכנה של חדלות פירעון, והן קיבלו את הכינוי: The Pigs (על פי פרסום ב-The Marker מיום 3 במאי 2010).

במיליארדי דולרים: יוון – 236; אירלנד – 867; ספרד – 1,100; פורטוגל – 286; איטליה – 1,400.

בגלל ההכרח לשאת בעול הפיצויים לנושי הבנקים של איסלנד, מצאה בריטניה את עצמה חשופה לחובותיהם של הבנקים במדינות המתנדדות כדלקמן (2009): 192 מיליארד דולר לאירלנד, 121 מיליארד דולר לספרד, וכ-82 מיליארד דולר לאיטליה.

כדי למנוע את אפקט הדומינו של התמוטטויות באיחוד האירופי, החליטו המדינות המובילות להקים קרן בת טריליון אירו, שתעזור למדינות-החברות שייקלעו למצוקה כספית. אולם הפסימיות בקרב חברות האיחוד האירופי לגבי עתידו של האיחוד רק גוברת, ויש המנבאים את סופו של האירו האירופי תוך כמה שנים. להלן כמה סיבות מבוססות שמעניק פרופ' שלמה אבינרי ("הארץ", 4 ביוני 2010) לכישלוננו של האיחוד האירופי להפוך את 27 חברותיו ל"אירופה אחת":

♦ הכנסתן של יוון, ספרד ופורטוגל לשוק המשותף, ולאחר מכן לאיחוד האירופי, היתה החלטה פוליטית ללא כל בסיס כלכלי שיצדיק את הצירוף. הסיבה הישירה לכך היתה החשש של מדינות המערב מהשתלטות קומוניסטית על המדינות הללו לאחר הפלת הדיקטטורות ששלטו בהן.

- ♦ מדינות השוק החלו להזרים סכומי עתק והלוואות נוחות לשלוש המדינות הללו, שהעלו את רמת החיים אך לא את הצמיחה הכלכלית. הדבר הביא לרמת רווחה שהיתה בנויה על הכסף הזר בצורה שהתגלתה לפתע כבזבזנית (משכורות 13 ו-14, פרישה לפנסיה בגיל מוקדם, הטבות מיוחדות לרווקות ולפנסיונרים ועוד). אין פלא אפוא, כי כדי להמשיך את זרם הכספים, עוותו במידה רבה החשבונות הלאומיים של המדינות הנתמכות עד כדי זיוף. כאשר המשבר פקד את אירופה וההזרמה הנדיבה של הכספים פסקה – נותרו המדינות הללו ללא כל יכולת להציל את עצמן ונזקקו שוב להעברת כספים ענקית. הדבר עורר כמובן ביקורת עצומה במדינות התורמות ואף הרחיב את בקיעי הסולידריות בין מדינות האיחוד.
- ♦ המבנה של מוסדות האיחוד, שנסמך על ביורוקרטיה אדירה שהתפתחה בבריסל, מקום מושבה של הנציבות האירופית – לא הצליח ליצור מגע ישיר, הזדהות וסולידריות עם האוכלוסיות של המדינות-החברות, כפי שהוא בא לידי ביטוי בפרלמנטים ובממשלות הלאומיות. הנציבות בבריסל הפכה למשהו מרוחק ולעתים אף עוין לאינטרסים הלאומיים של החברות באיחוד.
- ♦ הניסיונות להעניק לאיחוד חוקה אחידה התמשך על פני שנים, כשמדינות רבות ממאנות לאשר אותה. נדרשו שינויים והנחות כדי לרצות את כל החברות. התוצאה היתה ריחוק רעיון האחדות האירופית מהרגשתם והכרתם של ההמונים במדינות-החברות.
- ♦ ביטוי לכך ניתן על ידי בחירתם (בסוף 2009) של אישים אלמוניים ושוליים לתפקידים המרכזיים של האיחוד: הנשיא ושר החוץ. נותרה ההרגשה שכל מדינה תמשיך לנהל את מדיניות החוץ שלה על פי האינטרסים הייחודיים שלה ולא בהתאם לסולידריות האירופית שאיננה קיימת.
- ♦ הדיבורים על קריסת האירו, ואולי על התפרקות האיחוד, החלו להישמע בקולות ברורים יותר. מכאן שיידרשו שנים נוספות של הטמעת רעיון האיחוד והסולידריות הבין-מדינתית האמיתית.

ישראל היא בעלת עניין חיוני ורב בנעשה במדינות האיחוד האירופי, שכן בהיותה מדינה מוטת ייצוא (30% מהייצוא הישראלי מופנה למדינות האיחוד), משברים כאלה יקטינו את יכולת הקנייה של המדינות הנפגעות. על ישראל לחפש במהירות יעדים אלטרנטיביים לייצוא שלה.

המחסור בעובדים באיחוד האירופי

למרות גודלו הנוכחי של האיחוד האירופי (הגיע עם צירוף המדינות הללו ל-490 מיליון נפש), ניצבת בפניו בעיה חריפה של מחסור עתידי בכוח אדם, בעיקר בכוח אדם מקצועי. הסיבות לכך הן שלוש:

- (1) צמצום מתמיד בגודל המשפחה האירופית, עד כי בכמה ארצות במערב אירופה, הגידול הטבעי קטן מהיקף התמותה.
- (2) הזדקנות האוכלוסייה עקב התארכות תוחלת החיים: ב-2050 יהיה שליש מהאוכלוסייה בגיל 65 ומעלה.
- (3) בריחה מתמדת של מוחות מאירופה לארה"ב, בסקטורים של טכנולוגיית המידע.

המחסור בכוחות מקצועיים מאיים על יכולתה של אירופה להתמיד במעמדה כמסגרת כלכלית ומדעית מובילה. העובדה המדאיגה היא שאין אירופה מעודדת כניסת מהגרים מקצועיים לתחומיה: בעלי מקצוע זרים מהווים היום רק 0.9% מכלל בעלי המקצוע באיחוד האירופי, לעומת 9.9% באוסטרליה, 7.3% בקנדה ו-3.5% בארה"ב. מנגד: 85% מהעובדים-המהגרים חסרי המקצוע זרמו לאיחוד האירופי, ורק 5% לארה"ב. ואילו מכלל המהגרים בעלי המקצוע זרמו 55% לארה"ב, ורק 5% לאיחוד האירופי. כדי לתקן עיוות זה הוחלט בנציבות האיחוד לאפשר כניסתם של 20 מיליון מהגרים בעלי מקצוע ב-20 השנים הבאות. כרטיס עבודה כחול (במקביל לכרטיס העבודה הירוק הנהוג בארה"ב) יונפק עבורם, ויועדפו רופאים, אחיות ומהנדסים ממדינות אסיה, אפריקה ואמריקה הלטינית.

מוסדות ה"קהיליה האירופית"

- (1) הפרלמנט האירופי – מונה 626 נציגים ומקום מושבו בשטרסבורג. הנציגים נבחרים במדינותיהם (קיים יום בחירות מיוחד למטרה זו) לפי רשימות מפלגתיות. בפרלמנט מתפקדים הנציגים, לא לפי השייכות הלאומית אלא לפי השייכות הפוליטית – הסיעה הסוציאליסטית, הסיעה הליברלית וכדומה. סמכויות הפרלמנט – זכות וטו לגבי מינוי של חברי הנציבות (שרי ה"קהיליה"), הצבעת אי-אמון בנציבות, אישור (בשיתוף עם "מועצת האיחוד האירופי") של תקציב הנציבות, שיתוף פעולה עם הנציבות ומועצת האיחוד האירופי בתחיקה של ה"קהיליה". בכל יתר הנושאים החלטות הפרלמנט הן בבחינת המלצות בלבד. כמו כן מאשר הפרלמנט הסכמים בין-לאומיים הנחתמים על ידי האיחוד האירופי וממנה "אומבודסמן" העומד לרשות כל חברי הקהיליה.

(2) **הנציבות** – היא למעשה הממשלה (הזרוע הביצועית) של ה"קהילייה" והמוסד החזק ביותר של המערכת. היא אינה תלויה בממשלות של המדינות-החברות. מספר חבריה 27 (אחד מכל מדינה-חברה). פעולות הנציבות כפופות לביקורת של הפרלמנט האירופי המוסמך להצביע נגדה, ואף לגרום לפיטוריה הקולקטיביים, ואילו בית הדין של הקהילה רשאי לכפות את התפטרותו של נציב, אשר מעל בתפקידו או שהפסיק להיות כשיר לתפקיד. הנציבות מציעה הצעות חקיקה (ל"מועצת השרים"), ומפקחת על יישומן בארצות החברות, וכן היא ממונה על ניהול הקרנות של האיחוד האירופי. הנציבות היא מעין יצור כלאיים הממונה הן על ייזום החקיקה, הן על ביצועה והן על הפיקוח להטמעתה בספרי החוקים של המדינות-החברות. נציבי השירות ממונים על פי מפתח מנציגי המדינות השונות, אולם מרגע מינויים אין הם כפופים יותר לממשלה ששלחה אותם וחובה עליהם להעדיף את האינטרסים של האיחוד האירופי על פני האינטרסים הפרטניים של מי מהמדינות החברות בו.

כיוון שהנציבים ממונים ולא נבחרים, אין עליהם כל חובה לרווח לבוחרים, דבר הפוגע בעקרון הדמוקרטי. לעומת זאת הם עמידים בפני לחצים פוליטיים, כיוון שאינם תלויים בבחירות הבאות... ההחלטה להעביר תחום מסוים לסמכות החקיקה של הנציבות ומוסדותיה, מחייבת כל מדינה להפסיק לחוקק חוקים באותו תחום ולשנות את החקיקה שלה בהתאם לחקיקה של האיחוד.

לנציבות סמכות לתבוע מדינה שאיננה מצייתת לחקיקה של האיחוד, לבית הדין האירופי לצדק. בנציבות מועסקים (2009) כ-20,000 עובדים בבריסל ובלוקסמבורג, המאיישים משרדים ממשלתיים כמו חקלאות, תרבות, חינוך ותחבורה.

(3) **מועצת האיחוד האירופי** – מורכבת מראשי הממשלות של כל המדינות-החברות, והיא המכריעה בהחלטות האסטרטגיות היסודיות והחשובות של ה"קהילייה". ההחלטות חייבות להתקבל פה-אחד, כלומר לכל מדינה-חברה יש זכות וטו, אולם בהתאם לחוקה שאושרה ב-2009 ניתן יהיה לקבל החלטות גם ברוב קולות.

(4) **מועצת האיחוד האירופי** – היא מוסד בן 27 שרים, אחד מכל מדינה (מתכנסים לפי נושאים העומדים על סדר היום: שרי תחבורה, שרי משפטים, שרי משטרה, שרי איכות הסביבה, ואז מתייחסים למועצה כ"מועצת התחבורה", "מועצת איכות הסביבה" וכדומה). היא ממונה על תחיקה ועל קבלת החלטות עקרוניות, מקבלת הצעות תחיקה וביצוע מ"הנציבות" ומעבירה אליה את החלטותיה לשם ביצוע. מועצה זו מקבלת את החלטותיה ברוב מיוחס. "המועצה לאירועים כלליים" היא מועצה של שרי החוץ, המהווה בין היתר מוסד מרכזי לתיאום ובקרה.

- (5) **בית המשפט האירופי לצדק** – תפקידו להבטיח שבתהליך היישום והתרגום של חוקי ה"קהילייה" בכל אחת מהמדינות-החברות, ובעת חתימה על אמנות – יישמרו תוכנם ורוחם של החוקים כפי שעוצבו במוסדות ה"קהילייה". מסמכותו להעניש מדינות-חברות החורגות מחוקי ה"קהילייה". במוסד זה חברים 15 שופטים בלתי-תלויים ו-9 פרקליטים כלליים.
- (6) **בית המשפט האירופי לפיקוח כלכלי** (מקביל בישראל למוסד מבקר המדינה ולמוסד החשב הכללי באוצר). מבקר את כל ההכנסות וההוצאות של ה"קהילייה" כולל כל המוסדות המסונפים לה. כיום ישנן 23 שפות רשמיות בקהילייה, דבר המחייב מערכת כמעט אין-סופית של תרגומים, המונעת קבלה מהירה ויעילה של החלטות.

התקדמותו של האיחוד האירופי להיותו "ארה"ב של אירופה"

במהלך שנות קיומו של האיחוד האירופי, נעשו צעדים מרחיקי לכת בתחום הידוק הקשרים בין המדינות-החברות. שלושת המהלכים החשובים ביותר, כאמור, הם ביטול הגבולות בין המדינות, הנהגת מכס אחיד ונהגת המטבע האירופי. נוסף לכך נחקקו חוקים אירופיים רבים, שהביאו את כל המדינות לפעילות משותפת בתחומי חקיקה רבים, כמו חוקי תנועה, תקן אחיד, הקפדה על אי-חריגה תקציבית (גירעון מקסימלי של 3% בלבד) וכדומה.

על מנת להגביר את שיתוף הפעולה וכדי להביא את האיחוד האירופי למעמד דומה לזה של ארה"ב הפדרלית, נדרשה חוקה לאיחוד. זו נוסחה במשך שנים רבות, ובאוקטובר 2009 אושרה סופית על ידי כל מדינות האיחוד. עתה נפתחה הדרך לייצוג פורמלי של האיחוד כישות ריבונית אחת, על ידי ממשלה (במקום מועצת הנציבים – שהם פקידים במהותם) שבראשה עומד נשיא נבחר וחברי ממשלה נבחרים. כאמור, ב-20 בנובמבר 2009, בחרה צמרת האיחוד האירופי בראש ממשלת בלגיה הרמן ואן-רומפוי כנשיא, ובנציבה הבריטית (שרה בממשלת האיחוד האירופי) קתרין אשטון לשרת החוץ והביטחון. אמנם ל"איחוד" היה נציג שטיפל ביחסי החוץ של הארגון, אולם החלטותיו לא יכלו לחייב את האיחוד, וניתן היה לטפח מדיניות חוץ נפרדת עם כל אחת ממדינות האיחוד. מעתה תלך ותגבר השפעתו של שר החוץ ותגדל סמכותו לדבר בשם כל האיחוד האירופי.

בתחילת שנת 2010, ובעקבות המשבר העולמי של 2008–2009, החלו להתגלות בקיעים במערכת הכלכלית והפיננסית של האיחוד: האירו החל לאבד מערכו (בישראל ירד האירו מ-5.7 ₪ בתחילת 2009 ל-4.97 ₪ בסוף אפריל 2010), וכמה

מדינות-חברות החלו להתקשות בעמידה בהתחייבויותיהן הבינ-לאומיות והפנימיות (פריון איגרות חוב ממשלתיות). הראשונה היתה יוון, שעמדה בפני ההכרזה של "חדלת פירעון", ונזקקה לתמיכה של 120 מיליארד דולר (של המדינות-החברות, המוסדות הפיננסיים של האיחוד וגם של קרן המטבע העולמית). מדינות נוספות שמצבן הכספי החל להתערער (מאי 2010) היו: אירלנד, פורטוגל וספרד.

ההכרח להעביר כספים לקופתה של יוון עורר התנגדויות במדינות-החברות, ובעיקר בגרמניה (שעליה הוטל סכום ההשתתפות הגבוה ביותר), בשל הידיעות שפורסמו על הניהול הבלתי-אחראי של כספי המדינה: משכורות 13 ו-14, הזכות לפרוש בגיל חמישים, מענקים לרווקות מזדקנות ועוד. כיוון שמדינות נוספות עמדו בפני בעיות דומות, החלו רבים לפקפק בתבונת האחריות ההדדית שהחברות באיחוד האירופי מחייבת. הספק הזה מהווה גם כיום גחלת לוחשת, שעלולה להתפרץ במקרה של פשיטות רגל נוספות.

יחסי ישראל-האיחוד האירופי

ישראל הכירה בחשיבות השוק הכלכלי המשותף, מיד עם היווסדו. היא היתה בין המדינות הראשונות שמינתה שגריר מיוחד ליד מוסדות ה"קהילייה" בבריסל. הודות להשתדלותה הדיפלומטית של ישראל, קיבלה ה"קהילייה" שורה של החלטות המעניקות לישראל מעמד מיוחד: ב-1975 חתמה ישראל על הסכם עם ה"שוק המשותף", ולפיו מותר לה לייצא מוצרים תעשייתיים לחברותיו ללא מכס. על ישראל היה להסיר במידה שווה את המכס על סחורות מיובאות מה"שוק" עד 1989.

ב-1995 קיבלה ישראל מעמד של "מדינה מאוגדת" (Associated Country) ל"קהילייה", המאפשר לה להמשיך ולייצא סחורות שייוצרו בשטחה (פרט לכמה מגבלות על מוצרים חקלאיים) ללא מכס, לפתח שיתוף פעולה מדעי וטכני, להביא להאחדת נוהלי מעבדה (תקנים אחידים), לאפשר לחברות משני הצדדים לגשת למכרזים ללא אפליה מקומית, ועוד (כמהלך העשור הראשון של המאה ה-21 החלה מגמה של הטלת מכס גבוה על סחורות שגודלו או יוצרו מעבר לקו הירוק).

כיוון שלישראל יש הסכם דומה גם עם מדינות נפטא (ארה"ב, קנדה ומקסיקו) – הרי שהיא נמצאת במצב ייחודי המאפשר לה לנייד סחורות ללא מכס בין שני השווקים הגדולים הללו.

"האיחוד האירופי" מבקש להיות גורם משתתף בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. תפקיד זה שמור בעיקרו לארה"ב, המקובלת על שני הצדדים. מעורבותו

של "האיחוד" הסתכמה במשך שנים בעיקר בהזרמת כספים לרשות הפלסטינית. אולם בעקבות גילויי השחיתות בצד הפלסטיני, החלה האטה משמעותית בסעיף זה. גם החשדנות הישראלית, פן המעורבות האירופית תהיה חד-צדדית לטובת הפלסטינים (לאור הביטויים האנטי-ישראליים הרבים בכמה ממדינות הקהילייה), הניחה קשיים על דרכו של "האיחוד" להיות גורם משמעותי.

במצב זה חל שינוי עם הקמתו של ה"קוורטט", שבו שותפים האו"ם, ארה"ב, רוסיה והאיחוד האירופי. "האיחוד" שותף גם בתוכנית "מפת הדרכים".

בשנת 2000 נכנס לתוקפו הסכם ההתאגדות בין האיחוד האירופי לבין ישראל. ההסכם כולל אזור סחר חופשי בעיקר במוצרים תעשייתיים, שיתוף פעולה בתחומים של שירותים פיננסיים, איכות הסביבה, אנרגיה וחינוך. כמו כן הוחלט על דיאלוג פוליטי בנושאים המעניינים את שני הצדדים. במסגרת ההסכם נערכת פגישה שנתית של "ועדת ההתאגדות" בדרג של פקידים בכירים, ו"מועצת ההתאגדות" בדרג של שרים.

ישראל היא המדינה הלא-אירופית היחידה המשתתפת (החל ב-1996) בתוכניות המו"פ של הקהילייה. ההשתתפות בתוכנית הפכה במהלך השנים לפרויקט אסטרטגי עבור ישראל: מוסדות אקדמיה וחברות עסקיות מצאו בתוכנית אפיק יוצא דופן בחשיבותו לשיתופי פעולה חוצי גבולות, למימון, להשקעות ולקידום יוזמות כלכליות. התוכנית הפכה למקור מימון המשתווה בגודלו לתקציבי המחקר של הקרן הלאומית (הישראלית) למדע.

ישראל חייבת להשתתף כספית בתוכנית. אולם במהלך השנים היא החלה לקבל הרבה יותר מהשקעתה, כיוון שהפרויקטים אשר הציעו מדעניה ואנשי התעשייה שלה זכו למימון מעל ומעבר למקובל. כך למשל בתוכנית השביעית, החמש-שנתית (שהחלה ב-2007), עד סוף 2009 השקיעה ישראל 160 מיליון אירו, וקיבלה מענקים בהיקף של 243 מיליון אירו. אולם התועלת לישראל מהשותפות הזאת נמדדת לא רק בתזרים המזומנים המגיע לאקדמאים ולחברות המשתתפות. התוכנית מהווה מינוף עצום לצבירת ידע וליצירת קשרים ארוכי-טווח המאפשרים לחברות הישראליות ליהנות מתזרים של ידע העולה בהרבה על תזרים המזומנים. כך למשל הערך הכולל של הפרויקטים שבהם משתתפת לפחות חברה ישראלית אחת, עמד ב-2009 בתוכנית השביעית (שהחלה כאמור ב-2007) על 1.3 מיליארד אירו. שליש מן הסכום הזה הוא ערכו של הידע שמנוצל על ידי התעשייה הישראלית.

ישראל חברה בתהליך ברצלונה (1995) הממצה את מדיניותה של הקהילייה כלפי ארצות (15 במספר) של אזור הים התיכון. ההסכם מבקש להביא את האזור לשגשוג כלכלי (אזור סחר חופשי עד 2010...) על בסיס של שלום ויציבות ושיפור ההבנה

ההדרית. תוכנית המימון של תהליך ברצלונה נקראת MEDA. כידוע התאריך להקמתו של אזור סחר חופשי למדינות הים התיכון לא הבשיל ב-2010 בגלל התמשכות הסכסוך הישראלי-ערבי (עם הרשות הפלסטינית, סוריה ולבנון), וניתן רק לקוות כי העשור השני של המאה ה-21 אכן יביא לכלל שלום ולהקמת השוק. האיחוד האירופי מינה נציג מיוחד לתהליך השלום במזרח התיכון; הוא מקיים נציגות קבועה – בדרג של שגרירות – בישראל, וכן מקדם האיחוד פרויקטים המביאים לשיתוף פעולה אזרחי בין מדינות האזור. היחסים עם הענק הפוליטי והכלכלי הזה חשובים מאוד לישראל, שייצאה ב-11 החודשים הראשונים של שנת 2008 כ-30% מסך ייצואה למדינות השוק. הייצוא הישראלי לארצות השוק האירופי המשותף (למעט יהלומים) ב-11 החודשים הראשונים של שנת 2008 הגיע ל-16.8 מיליארד דולר, ואילו הייבוא מארצות אלה הגיע באותה תקופה ל-21 מיליארד דולר.

איגוד הסחר החופשי האירופי (אפט"א – EFTA)

זהו אזור סחר חופשי שנוסד ב-1960, ביוזמתה של בריטניה, כמשקל-נגד ל"קהילייה הכלכלית האירופית", והוא הקיף בתחילתו 11 מדינות, ובכללן בריטניה, אוסטריה, פינלנד, איסלנד, נורווגיה, שוודיה ושווייץ. אולם עם הצטרפות רוב המדינות-החברות לשוק האירופי המשותף, נותרו באפט"א רק נורווגיה, שווייץ, איסלנד וליכטנשטיין. למדינות אפט"א הסכם סחר חופשי (נחתם ב-1984) עם השוק האירופי המשותף.

גם לישראל יש הסכם סחר חופשי עם מדינות אפט"א, שנחתם ב-1993. הייצוא הישראלי למדינות אפט"א, ב-11 החודשים הראשונים של שנת 2008, הגיע ל-1,205.3 מיליוני דולר, והייבוא ממדינות אלה ל-3,704.2 מיליוני דולר.

מועצת אירופה (Council of Europe)

הוקמה ב-1949, בעקבות הופעתן של תנועות והתארגנויות אשר שמו להן למטרה למנוע חזרה של הרס וסבל, שהיו מנת חלקן של מדינות אירופה במהלך מלחמת העולם השנייה. כל אלה התארגנו ל"ועדה הבין-לאומית של תנועות למען אחדות אירופה" וערכו, ב-7 במאי 1948, קונגרס בהאג הידוע בכינויו "הקונגרס של אירופה", שבעקבותיו הוקמה "מועצת אירופה".

מטרות המועצה: הגנה על זכויות האדם, על פי "הצהרת האו"ם בדבר זכויות האדם" משנת 1948, וכן "האמנה האירופית לזכויות האדם"; הגנה על דמוקרטיה

פלורליסטית ועל שלטון החוק. המועצה פועלת נגד אפליה של מיעוטים, שנאת זרים וחוסר טובלנות; נלחמת באיידס, בסמים ובפשע מאורגן; מתנגדת לשכפול בני אדם ובעד הגנה על איכות הסביבה. המועצה מקדמת פעולות להבטחת יציבות דמוקרטית במדינות החברות בה על ידי עידוד רפורמות בחקיקה ובמערכות הפוליטיות והחוקתיות של המדינות החברות בה. כל מדינה אירופית המקבלת את העקרונות הללו, יכולה להיות חברה במועצת אירופה.

ב-2007 היו חברות במועצה 42 מדינות ממערב וממזרח אירופה: אלבניה, אנדורה, ארמניה, אוסטריה, אזרבייג'ן, בלגיה, בולגריה, קרואטיה, קפריסין, צ'כיה, דנמרק, אסטוניה, פינלנד, צרפת, גאורגיה, גרמניה, יוון, הונגריה, איסלנד, אירלנד, ליכטנשטיין, ליטא, לוקסמבורג, מלטה, מולדובה, נורווגיה, פולין, פורטוגל, רומניה, רוסיה, סן-מרינו, סלובקיה, סלובניה, איטליה, לטביה, ספרד, שוודיה, שווייץ, מקדוניה, טורקיה, אוקראינה ובריטניה. ישראל התקבלה כנספחת למועצה ב-1957.

מוסדות המועצה

אסיפת הנבחרים – מורכבת מ-301 חברי פרלמנטים של המדינות-החברות ו-301 ממלאי מקום. הם ממונים על ידי הפרלמנטים של המדינות-החברות. מקום מושבה בשטרסבורג. החלטותיה מהוות המלצות ל"ועדת השרים".

ועדת השרים – הגוף המחליט של מועצת אירופה. חברים בה כל שרי החוץ של המועצה.

המזכיר הכללי – נבחר לתקופות של חמש שנים. תפקידו לנהל ולתאם את פעולותיהם של כל המוסדות המסונפים ל"מועצת אירופה".

הקונגרס האירופי של רשויות מקומיות ואזוריות – גוף מייצג בכל הנושאים הקשורים לממשל מוניציפלי.

בית המשפט האירופי לזכויות האדם – הוקם ב-1998 על יסוד "האמנה האירופית לזכויות האדם", שפעלה בנושאים אלה עד אותה שנה. ב-2001 כיהנו במסגרתו 41 שופטים, שתפקידם לוודא כי כל מדינה-חברה תכבד את התחייבויותיה על פי האמנה. לבית המשפט יכולים להגיש תלונות: מדינות, מוסדות ואף אנשים פרטיים. כך למשל דחה בית משפט זה, באפריל 2002, תביעה של חולה משותקת מאנגליה, לאפשר לבעלה לסייע לה לשים קץ לחייה (החוק הבריטי אוסר על הגשת עזרה מסוג זה). החולה טענה כי החוק הבריטי נוגד סעיפים באמנה האירופית לזכויות האדם, כמו הזכות לחיים, הזכות לפרטיות והסעיף האוסר על טיפול משפיל ולא אנושי.

ארגונים לא-ממשלתיים (Non-Governmental Organizations – NGO) – לצד
"מועצת אירופה" פועלים 350 ארגונים לא-ממשלתיים. מועצה זו מקיימת ועידות
 פסגה של ראשי המדינות-החברות בה וכן ועידות על נושאים מוגדרים, שבהן
 משתתפים שרי המדינות הנוגעות בדבר (איכות הסביבה, חינוך, משטרה, וכדומה) –
 ומקדמת בכך דיון ושיתוף פעולה בין השרים המשתתפים וכן הקמת פרויקטים
 משותפים.

סיכום

מגמות האיחוד בקרב מדינות אירופה הולכות ומתפתחות, אם כי אין עדיין
 הסכמה כוללת לגבי "המוצר הסופי" של מגמות האיחוד הללו: יש מדינות
 השואפות למעין קונפדרציה רופפת; יש הדוגלות באיחוד הדוק יותר (גרמניה
 וצרפת); ויש השואפות לשמור על עצמאותה של כל מדינה תוך קיום מסגרת
 משותפת (בעיקר בריטניה, שגם מסרבת להיכנס למסגרת האירו ושומרת על
 הליש"ט כמטבע החוקי בארצה).

עם התפוררותה של בריה"מ וחיסול האיגוד הכלכלי של המדינות
 הקומוניסטיות – ה"קומיקון" (נוסד ב-1949, כדי לתאם את המדיניות הכלכלית
 של המדינות-החברות: בריה"מ, מונגוליה, בולגריה, צ'כוסלובקיה, גרמניה
 המזרחית, הונגריה, פולין, רומניה, קובה ואלבניה – האחרונה פרשה ב-1961) –
 החלה התקרבות גם בין מדינות מערב אירופה למזרחה. מספר ניכר של מדינות
 קומוניסטיות לשעבר התקבלו ל"שוק האירופי המשותף" ולברית נאט"ו, וכן
 מעמיק והולך שיתוף הפעולה בין מזרח למערב במסגרת מועצת אירופה.

אנו עומדים אפוא בפני היווצרותו של ענק מדיני וכלכלי, של כ-500 מיליון
 אנשים, כפי שהם מאוגדים כיום ב"קהיליית האירופית", ההולך ולובש צורה
 מדינית וכלכלית. את המסגרות הללו מנהלים בדרך כלל פקידים לא-נבחרים,
 שזיקתם למדינות אשר שלחו אותם הולכת ונחלשת, ככל שהעוצמה של
 הארגונים העל-מדינתיים הללו גוברת. כבר כיום ישנה התמרמרות לא מועטה
 (בריטניה היא בין המובילות של מחאה זו) על כי רכיבים ריבוניים רבים מדי
 נשמטים מידיהן של המדינות-החברות ושל הפרלמנטים הנבחרים שלהן, ונמסרות
 לידי פקידים שאינם חייבים למסור דין וחשבון פרלמנטרי או ציבורי לאיש
 (לפרלמנט של אירופה סמכויות מוגבלות בלבד ואין להשוותו לסמכות של
 פרלמנט לאומי נבחר).

המסקנה המדינית המתבקשת מכך למדינות שנמצאות מחוץ למסגרות הללו,
 וישראל בכללן, שעליהן לפעול בנפרד מול כל מנגנון על-מדינתי כזה, במקביל

לפעילותן הישירה מול המדינות-החברות. החיסרון בפעילות כזאת הוא בכך, שעל הפירמידה המנהלית (הביורוקרטית) של המסגרות העל-לאומיות לא ניתן להפעיל לחץ – לא באמצעות חברי פרלמנטים, לא באמצעות התקשורת ואף לא על ידי הציבור הרחב (כמו הלובי היהודי בארה"ב).

"האיחוד האירופי" מבקש לבסס לעצמו מעמד מוביל לצדה של ארה"ב בפתרון בעיות עולמיות או אזוריות. לאור הצלחתו להתמודד עם משבר יוגוסלביה, מנסה "האיחוד" להיות שותף לארה"ב בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני (ולצורך זאת מינה שגריר מיוחד הפועל באזור). כבר ב-1980 חיברו חברי "האיחוד" מסמך הידוע כ"מסמך ונציה", ובו קריאה להקמתה של מדינה פלסטינית לצדה של ישראל שבירתה ירושלים. ב-2002 הם לחצו על ארה"ב להסכים להקמתו של מוסד משותף, בצירוף מזכיר האו"ם ונציג רוסיה – שיקבל על עצמו לפקח (וגם ללחוץ בצורה של "מקל וגזר") על שני הצדדים לסכסוך. המסגרת הזו, הקרויה "קוורטט", הכינה את "מפת הדרכים" הנזכרת לעיל.

מבחינתה של ישראל מהווה מעורבותה של אירופה גורם שלילי, שכן רוב חברות "האיחוד" נוטות במפורש לצדם של הפלסטינים ובראשן צרפת, שוודיה וספרד. ההתפתחויות באירופה לנוכח אינתיפאדת אל-אקצה ביחס לישראל הן מדאיגות: ניכרת במפורש מגמה של התעוררות האנטישמיות, הלובשת צורה של "אנטי-ישראליות", לעתים עד כדי שלילת זכות קיומה של המדינה.

יחסי ישראל-אוסטריה

אוסטריה שוכנת בלב אירופה ואין לה מוצא לים. שכנותיה מצפון הן: צ'כיה וגרמניה; ממזרח – סלובקיה והונגריה; מדרום – סלובניה ואיטליה; ושווייץ וליכטנשטיין – ממערב. שטחה של אוסטריה מגיע ל-84 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-8.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 85% קתולים; 6% פרוטסטנטים ו-9% אחרים.

החלוקה האתנית: 99% גרמנים; 1% קרואטים, סלובנים ומהגרי עבודה.

התמ"ג (2009): 323 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 379 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 39,400 דולר תמ"ג לנפש.

מערכת היחסים בין ישראל ואוסטריה ידעה במשך השנים מעלות ומורדות, בהיותה אמביוולנטית ודו-ערכית: ממשלות ישראל ראו באוסטריה חלק משלטון הרשע הנאצי. קבלת הפנים הצוהל לחיילי גרמניה, שצעדו ברחובות וינה ב-12 במארכ 1938, והשתתפותם של אוסטרים כה רבים במלאכת ההשמדה של יהודים – מעידות היטב על היות אוסטריה שותפה פעילה של ציר הרשע הנאצי. ואילו

שלטונות אוסטריה, מאז שנכבשה על ידי הצבא האדום ב-1945 והוכרזה כמדינה נייטרלית, טענו וממשיכות לטעון שגם מדינתם היתה קורבן של הכיבוש הנאצי. הטיעון האוסטרי מסתמך על הצהרת מוסקבה (1 בנובמבר 1943) של שלוש המעצמות (ארה"ב, בריטניה ובריה"מ), ולפיה היתה אוסטריה "המדינה החופשית הראשונה ליפול קורבן לתוקפנות ההיטלראית". כיוון שזאת היתה הכרזה רשמית של המעצמות המנצחות, וכיוון ששלוש המעצמות היו מעוניינות להותיר את אוסטריה נייטרלית כשדה התגוששות בין שירותי הביון של המעצמות – לא ניתן היה לערער על הטיעון.

לפיכך לא יכלה ישראל לתבוע מאוסטריה שילומים, כפי שדרשה מגרמניה. אולם אוסטריה הסכימה לשלם פיצויים אישיים ורנטות לאזרחים אוסטרים יהודים שנפגעו בשואה. אוסטריה הכירה מיידית במדינת ישראל וקשרה עמה יחסים דיפלומטיים כבר ביולי 1948. למרות כל אי-הנוחות שגרמה מערכת יחסים כזאת לישראל, היא לא יכלה להתעלם משיתוף הפעולה של הממשלה האוסטרית שלאחר המלחמה, בכל הנוגע להקלות על בריחת יהודים ממזרח אירופה, מיד לאחר המלחמה ובמשך שנים ארוכות לאחריה, כשהעמידה מחנות מעבר מיוחדים לעוזבים את מזרח אירופה גם בתקופת המשטר הקומוניסטי. בסך הכול עברו במחנות הללו במשך ארבעים שנה (1950–1990) כחצי מיליון יהודים.

בסכסוך הישראלי-פלסטיני נותרה אוסטריה נייטרלית, בעיקר בתקופת כהונתו הארוכה (1970–1983) של הקנצלר האוסטרי-יהודי ברונו קרייסקי (1911–1990), שהתנגד לציונות, נפגש עם ערפאת, התיר לאש"ף לפעול באוסטריה ואף הטיף לדיאלוג ישראלי-פלסטיני. במשך כל אותן שנים לא חדלה ישראל לעקוב אחר ההתפתחויות הפוליטיות הפנימיות באוסטריה. כך גם "מכון ויזנטל", העוסק במעקב ובגילוי פושעים נאצים, ושהשתכן במשך שנים ארוכות בווינה. פעמיים הוחמרו היחסים בין שתי המדינות:

♦ ב-1986 – כאשר קורט ולדהיים נבחר לנשיא המדינה, למרות הגילוי על עברו הנאצי הפעיל.

♦ ופעם שנייה – לאחר שהמפלגה הנאצית האוסטרית, "מפלגת החירות", בראשותו של ירג היידר (שזכתה ב-27% מהקולות והפכה למפלגה השנייה בפרלמנט) צורפה לממשלה (אוקטובר 1999). ישראל החזירה בשני המקרים את שגרירה מווינה.

אולם מאז, ולנוכח הביקורת החריפה שנמתחה על אוסטריה במרבית מדינות אירופה, החל כוכבה של "מפלגת החירות" להתפוגג, אך לא לאורך זמן, כמפורט להלן:

- ♦ בנובמבר 2000 ירד כוחה בבחירות ל-10.6%.
- ♦ באוקטובר 2006 קיבלה המפלגה (תחת הנהגת יורשו של היידר, שנהרג בתאונת דרכים – הנס כריסטיאן שטראכה) – 11.4% מהקולות.
- ♦ בבחירות שנערכו בספטמבר 2008 חזרו הקיצונים לפרלמנט בשני ראשים: "מפלגת החירות" בראשותו של שטראכה זכתה ב-18% מהקולות, וענף חדש של מפלגתו של שטראכה, "הברית למען עתיד אוסטריה", זכתה ב-10%.
- ♦ לאור ההצלחה הזאת ציפו רבים באוסטריה לעליית כוחם של הקיצונים, בבחירות שנערכו באפריל 2010 לנשיאות המדינה. אולם המועמדת מטעם "מפלגת החירות", ברברה רוזנקרנץ, זכתה ב-15.6% מהקולות בלבד. יחד עם זאת יש לראות בדאגה את התחזקות ההדרגתית של "מפלגת החירות": ב-10 באוקטובר נערכו בחירות למועצת העיר וינה, ומפלגה זו זכתה ב-27% מהקולות (לעומת 15% בבחירות הקודמות לעירייה) והפכה להיות הסיעה השנייה בגודלה במועצת העיר. ניצחון זה יגביר את סיכוייה של המפלגה להפוך לכוח הפוליטי השני בגודלו במישור הלאומי.

דוברי הממשלה האוסטרית מתמידים בעמדתם, כי יש לבחון את הנעשה בארצם על פי 75% של האוכלוסייה שאיננה מצביעה עבור מפלגתו של היידר, ולא אחרי ה-25% שתומכים בה. כמו כן נקטו ראשי המדינה בצעדי פיוס אמיצים:

- ♦ ב-1991 הכיר קנצלר אוסטריה פרנץ ורניצקי (בנאום פומבי בפרלמנט) באחריותה של אוסטריה לפשעי הנאצים.
- ♦ ב-15 בדצמבר 2008 ביקר בישראל נשיא אוסטריה, ד"ר היינץ פישר, וכמה משרי ממשלתו. הם פקדו את "יד ושם", ונפגשו עם ראש הממשלה אהוד אולמרט ועם אישים פוליטיים אחרים. הביקור נועד להדק את הקשרים בין שתי המדינות.
- ♦ האוסטרים תומכים באופן עקבי בעמדותיה של ישראל בסכסוך עם הפלסטינים.
- ♦ האוסטרים מחזירים רכוש מולאם, כולל יצירות אמנות ששרדו הנאצים, וכן מעניקים אזרחות לצאצאי יהדות אוסטריה.

הייצוא הישראלי לאוסטריה ב-2008 הסתכם ב-100 מיליון דולר, והייבוא מאוסטריה ב-399 מיליון דולר. ב-2009, שבה התחולל כידוע משבר עולמי, היה היקף המסחר: 100 מיליון דולר ייצוא ו-267 מיליון דולר ייבוא. מספר היהודים באוסטריה הגיע (2008) ל-9,000.

להלן עיקרי ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות, מאז כוננו היחסים הדיפלומטיים:

- ♦ הסכם בדבר תובלה אווירית – ב-1955 וב-1963.
- ♦ הסכם סחר – 1958.
- ♦ ביטול חובת אשרות לגבי דיפלומטים ונושאי דרכוני שירות – 1957.
- ♦ אמנת הסגרה – 1961.
- ♦ אמנה בדבר עזרה משפטית הדדית בעניינים פליליים – 1968.
- ♦ אמנה בדבר ההכרה והאכיפה של החלטות משפטיות בעניינים אזרחיים ומסחריים – 1968.
- ♦ הסכם בדבר אשרות – 1968.
- ♦ אמנה בדבר מניעת כפל מס על הכנסה והון – 1971.
- ♦ אמנה על ביטחון סוציאלי.
- ♦ הסכם לשם פישוט הקשר המשפטי בכל הנוגע לסדרי הדין האזרחי – 1982.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי – 1994.
- ♦ תוספת לאמנה על ביטחון סוציאלי – 2002.

יחסי ישראל-איטליה

איטליה משתרעת בדרום אירופה, על שטחו של חצי האי האפניני וכן על שני איים בים התיכון: סיציליה וסרדיניה. ממזרח משתרע לאורכה הים האדריאטי, ממערב – הים הליגורי, הים הטירני והים התיכון, ובדרום – הים היווני. שכנותיה היבשתיות של איטליה הן: סלובניה במזרח, אוסטריה ושווייץ בצפון, וצרפת במערב. שטחה מגיע ל-301 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-58 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 98% קתולים, 2% אחרים – בעיקר מחפשי עבודה מאלבניה ומאפריקה.

החלוקה האתנית: 94% איטלקים; 2% בני סרדיניה ו-4% אחרים.

התמ"ג (2009): 1.8 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 2.1 טריליון לפי שער החליפין; 30,300 דולר תמ"ג לנפש.

איטליה גילתה מאז ומתמיד יחס חם ואוהד ליהודים, תחילה לצרת העקורים באירופה, שהצטופפו בנמליה בהמתנה לאוניות מעפילים שיסיעו אותם לארץ-ישראל; ולאחר מכן לישראל לאחר הקמתה. איטליה היתה מנועה ב-1947 לקחת חלק כחברה באו"ם עקב עברה הפשיסטי, ואת קשריה הדיפלומטיים עם

ישראל היא קשרה בינואר 1949. היחס החיובי הזה בלט בעיקר בתקופות הכהונה של ממשלות מרכז, ובעיקר בממשלתו של ברלסקוני שקדמה לממשלתו השמאלית של רומני פרודי. זו עלתה לשלטון באפריל 2006 (והיתה ביקורתית כלפי ישראל) אך החזיקה מעמד פחות משנתיים והודחה בינואר 2008. ברלסקוני נבחר מחדש לראש הממשלה.

איטליה נושאת בעיקר העול של כוח השלום של האו"ם בלבנון (כ-10,000 מתוך 15,000 חיילי הכוח). ממשלתו של פרודי דגלה בהגדלת ה"גזר" לאיראן (הכרה בה כמעצמה אזורית) בצד הסנקציות; היא תמכה בהכרה בחמאס ובחיזבאללה כיוון שנבחרו בבחירות דמוקרטיות; כל זאת כיוון שלדעתה הסכסוך הישראלי-פלסטיני משליך על שאר הסכסוכים באזור ולכן יש לפתור אותו במהירות.

ב-2008 הפתיע נשיא איטליה וראש ממשלתה לשעבר, פרנצ'סקו קוסיגה (נפטר ב-17 באוגוסט 2010), כאשר סיפר כי בתקופת שלטונו של אלדו מורו כראש הממשלה (מורו נחטף על ידי ארגון שמאל ב-1978, ואף הוצא להורג על ידיהם) נרקמה ברית לא כתובה בין איטליה לארגוני הטרור הפלסטיניים, שלפיה התחייבו הארגונים לא לפגוע באזרחים איטלקים תמורת חופש תנועה ופעולה נגד יעדים יהודיים וישראליים ברחבי המדינה.

שמעון פרס, נשיא המדינה, ביקר באיטליה במהלך חודש ספטמבר 2007, וראש ממשלת איטליה, סילביו ברלוסקוני, ביקר מצדו בישראל (לאחר שכבר ביקר בה פעמים רבות בעבר), ואף נאם בפני הכנסת, ב-3 בפברואר 2010. הוא הגיע לישראל בראש צוות של שרים ממשלתו ויצר לראשונה דיאלוג בין-ממשלתי, שבמהלכו גם נחתמו הסכמים חשובים של שיתוף פעולה (כדוגמת הדיאלוג הבין-ממשלתי שבו פתחה הקנצלרית של גרמניה).

יש לציין במיוחד את הקשרים התרבותיים המפותחים בין שתי המדינות: בשנים 2000–2010 פורסמו בישראל תרגומים של 105 ספרים איטלקיים; מכון התרבות האיטלקי ("דנטה אליגורי") פועל בישראל משנת 1960 והוא מקדם בין היתר את לימוד השפה האיטלקית בבתי ספר תיכוניים, במכללות ובאוניברסיטאות בישראל. מאות סטודנטים ישראלים לומדים באוניברסיטאות איטלקיות לימודי רפואה, משפט, מדע המדינה, אדריכלות ואמנות.

מספר היהודים באיטליה הגיע (2008) ל-28,500.

הסחר בין שתי המדינות ב-2008 הסתכם ב-2,554 מיליארדי דולר ייבוא לישראל, ו-1,669 מיליארדי דולר ייצוא מישראל לאיטליה. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-1,101 מיליון דולר והייבוא ל-2,126 מיליון דולר.

אף שאיטליה נמנית עם שבע המדינות העשירות בעולם, נענתה ישראל לבקשותיה לעזור לה בתחומים שונים, כמפורט להלן.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 3; 1989 – 4; 1996 – 1; 1997 – 1; 2007 – 3.
מומחים מישראל: 2004 – 1; 2007 – 1.

הסכמים נבחרים בין המדינות

1971 – הסכם לשיתוף פעולה מדעי ותרבותי
1975 – הסכם לשיתוף פעולה בתחום המדע
הסכם למניעת כפל מס
הסכם לשיתוף פעולה בתחום המו"פ
2010 – הסכם בדבר הביטוח הסוציאלי והביטוח הלאומי
הסכם לשיתוף פעולה ברפואת חירום.

יחסי ישראל-איסלנד

מדינת איסלנד היא אי מצפון-מערב לאירופה, באוקיינוס האטלנטי, שזכתה בעצמאות מדנמרק ב-1918. שטחה מגיע ל-103 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-307 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 96% לותרנים, 3% נוצרים אחרים, 1% אתאיסטים.
החלוקה האתנית: 99.5% איסלנדים.

התמ"ג (2009): 12.09 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 12.14 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 39,400 דולר תמ"ג לנפש.

באיסלנד הוקם (בשנת 960) הפרלמנט העתיק ביותר בעולם, ה"אלתינג", וחברים בו היום 63 חברים. אלה נבחרים אחת לארבע שנים. הענפים הכלכליים העיקריים של איסלנד: הדיג (כ-1.7 מיליון טון של דגים בשנה), התיירות וכן תעשייה: אלומיניום (צורך חשמל רב המצוי בשפע באיסלנד ממקורות של מפלי מים ואנרגיה גיאותרמית), צורן, דשן ומלט. כאמור איסלנד איננה חברה ב"איחוד האירופי" אלא באיגוד הסחר החופשי האירופי (EFTA). לפי הדירוג השנתי של האו"ם לשנת 2007 (כולל 175 מדינות) – איסלנד היא המדינה שהכי כדאי להיות בה.

ב-2008 פקד את איסלנד משבר פיננסי חמור, שהחל במשבר הסאב־פְּרִיִּים האמריקני והגיע למדינות רבות בעולם. איסלנד הכירה בישראל כבר במאי 1948, ומאז מקיימת עמה יחסי ידידות. ישראל מיוצגת ברקאוויק על ידי שגריר ישראל בנורווגיה. קשר ישראלי יוצא דופן עם איסלנד הגיע לידי ביטוי בנישואיה של הישראלית דורית מוסאיוף (ילידת ירושלים – 1950) לנשיא איסלנד, אולפור ראנגר גרימסון. זהו המקרה השני שבו ישראלית נישאת לראש מדינה זרה (המקרה הראשון הוא של אליאנה קארפ, עובדת בנק לאומי, שנישאה לאלחנדרו טולדו, מי שכהן כנשיא פרו בשנים 2001–2006).

שרת החוץ של איסלנד ביקרה בישראל ביולי 2007, כדי לגייס את תמיכתה בבחירת איסלנד לחברה לא־קבועה במועצת הביטחון לשנים 2009–2010. ב-2010 עמדה אישה בראש הממשלה – יוהנה סיגורדרוטיר. באפריל 2010 נחתם הסכם בין שתי המדינות לביטול חובת הצטיידות באשרות כניסה לתקופה שלא תעלה על שלושה חודשים.

ב-2008 ייבאה ישראל מאיסלנד ב-18 מיליון דולר (בעיקר דגים) וייצאה לאיסלנד ב-3.5 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-3 מיליון דולר והייבוא ל-12 מיליון דולר.

יחסי ישראל–אירלנד

אירלנד היא אי באוקיינוס האטלנטי, מערבית לבריטניה. שטחה (כולל שש נפות בצפון אירלנד המצויות בשלטון בריטי) מגיע ל-70 אלף קמ"ר. גודל האוכלוסייה (2009): 4.2 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 93% קתולים; 3% אנגליקנים; 1% אתאיסטים; 3% אחרים.

החלוקה האתנית: 95% אירים, 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 177 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 230 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 42,200 דולר תמ"ג לנפש.

היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות כוננו רק ב-1975, עובדה המעידה על כך שהם לא הצטיינו מעולם בקרבה יתרה (אירלנד קיבלה עצמאות מלאה ב-1949). לממשל האירי נודעת גישה נוקשה לכל נושא של עימותים צבאיים, והוא דוגל במדיניות נייטרלית ופציפיסטית. זאת היתה גישתה של ממשלת אירלנד למכלול הנושאים המעסיקים את המזרח התיכון, שהתנגדה לעימותים הצבאיים, שבחלקם נזקפו לחובתה של ישראל. האירים צידדו במפורש בגישה הפלסטינית לבעיות העימות, והפגנות נגד ישראל וקריאות להחרמתה נשמעו לא־אחת בציבור האירי.

זאת היתה הסיבה ליחסים הקרירים ששררו בין שתי המדינות. היחסים ההדדיים ביניהן החלו כאמור רק ב-1975 ופתיחת השגרירויות התאפשרה רק לאחר הסכמי אוסלו. רק ב-2007 ביקר שר החוץ האירי לראשונה בישראל. גם הסחר בין שתי המדינות מקרטע, למרות שהכלכלות של שתיהן מוטות הייטק. ב-2008 הגיע היקף הייצוא הישראלי לאירלנד ל-100 מיליון דולר, והייבוא ל-473 מיליון דולר. ואילו ב-2009, שנת המשבר הכלכלי, ירד הייצוא ל-92 מיליון דולר אבל הייבוא עלה ל-473 מיליון דולר. מספר היהודים במדינה הגיע (2008) ל-1,200, ביניהם היתה גם משפחת הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג (1888-1959), רבה הראשי של אירלנד שעלה לישראל (1936) וכיהן כרבה הראשי של מדינת ישראל. בניו: יעקב הרצוג (1921-1972) היה מנכ"ל משרד ראש הממשלה, וחיים הרצוג (1918-1997) – נשיאה השישי של המדינה. נכדו יצחק הרצוג מכהן כיום (2010) כשר בממשלת ישראל.

קרירות היחסים בין שתי המדינות הגיעה לביטוי מיוחד ב-2006, כשממשלת אירלנד סירבה להעניק היתר חניה למטוסים אמריקניים שהובילו מטעני ציוד צבאי לישראל. המטוסים הופנו לשדה תעופה בסקוטלנד, וגם שם התעוררה תרעומת ציבורית נגד מתן היתרי החניה.

אירלנד הציגה במשך למעלה מ-20 שנה סיפור הצלחה כלכלי עם עלייה דרמטית של התמ"ג לנפש, ועם הזרימה הבין-לאומית של משקיעים ושל תעשיית ההייטק למדינה. נציגי ההסתדרות מישראל באו לאירלנד ללמוד את סוד היציבות ביחסי העבודה במדינה. אלה נבעו מהקמת מועצה משותפת לממשלה, למעבידים ולעובדים, שדאגה להגיע לידי הבנה והסכמה על מדיניות המחירים, המסים ושכר העבודה – ממש כמו ש"עסקאות החבילה" שנחתמו בישראל, גם כן בין שלושת הגורמים (ממשלה, מעסיקים, עובדים), עזרו לייצב את כלכלת ישראל בשנות ה-60 וה-70 של המאה שעברה.

הגורמים להצלחתה המסחרית של אירלנד

- ♦ אוכלוסייה צעירה שהתבגרה והגירה חיובית של אירים בחזרה לארצם.
- ♦ מדיניות ממשלתית שעודדה השקעות זרות והורידה מסים.
- ♦ תקציב ממשלתי מאוזן.
- ♦ השקעה גדולה בהשכלה ובהכשרה מקצועית.
- ♦ כוח עבודה גמיש, תחרותי ומשכיל.
- ♦ קשרים חזקים עם התפוצה האירית הגדולה בעולם.
- ♦ ריבית נמוכה שעודדה צריכה פרטית והשקעות בבניין ובנדל"ן.

תוצאות ההצלחה

- ♦ זינוק בהכנסה לנפש מ-12,000 דולר ב-1990 ל-43,000 דולר ב-2007.
- ♦ עלייה ברמת החיים והרכוש.
- ♦ צניחת האבטלה מ-16% ב-1993 ל-4.1% בשנים 2001–2007.
- ♦ עלייה דרמטית ברמת ההשכלה: 85% בוגרי תיכון, 40% מבני 25–34 – אקדמאים.
- ♦ זינוק בהשקעות זרות: 994 חברות זרות העסיקו באירלנד 130,000 עובדים.

הסיבות לכישלון בשנים 2008–2010

- ♦ איבוד התחרותיות בשל עלייה חדה בשכר.
- ♦ מדיניות הממשלה והריבית הנמוכה עודדו ספקולציות חסרות בסיס בנדל"ן.
- ♦ התנהלות חסרת אחריות של הבנקים שהלוו כספים ללא ביטחונות מתאימים.
- ♦ היעדר פיקוח וכישלון הרגולציה הממשלתית על הבנקים.
- ♦ אי-שימוש בכלים תקציביים לבלימת הבועה שהתפתחה.

בעקבות כך: ב-2010 החלו להתגלות סדקים ביציבות הכלכלית של המדינה, חובה החיצונית הגיע ל-867 מיליארד דולר ואיים עליה בפשיטת רגל. התמ"ג צנח ב-12.3%.

המשבר פרץ בשנת 2008, השנה שבה התפוצצה בועת הנדל"ן האירית, שסחפה אחריה את שלושת הבנקים הגדולים במדינה. הממשלה מיהרה להלאים (2009) את הבנק אנגלו-איריש, הזרימה 3.5 מיליארד יורו לשני הבנקים הגדולים והכינה תוכנית צנע שהיתה אמורה לקצץ 15 מיליארד יורו מהתקציב. בכך קיוותה להקטין את הגירעון בתקציב מ-12% ב-2010 ל-3% ב-2014. אולם כל הצעדים הללו לא מנעו התדרדרות נוספת: בעקבות כך פנתה ממשלת אירלנד לעזרת האיחוד האירופי, לבנק האירופי ולקרן המטבע הבינלאומית (נובמבר 2010) – ואלה הכינו חבילת עזרה בת 120 מיליארד יורו. התוכנית חייבה גם נקיטת צעדים חמורים עוד יותר שכללו הטלת מאסיבית של מיסים.

נותר רק להמתין ולראות (31 בדצמבר 2010) עד כמה יועילו צעדים אלה להבריא את מצבה של אירלנד.

במחצית 2010 הודיעה אירלנד כי היא מגרשת משטחה את נציג המוסד הישראלי, בגין שערוריית הדרכונים של צוות המחסלים של הטרוריסט, איש החמאס אל-מבחוח, בדובאי. בין הדרכונים שזויפו היה גם דרכון של אזרח אירי.

קרירות היחסים עם ישראל באה לידי ביטוי גם במיעוט ההסכמים ההדדיים שנחתמו בין שתי המדינות, כדלקמן:

- ♦ הסכם למניעת כפל מסים – 1995.
- ♦ הסכם הבנה לשיתוף פעולה בתחום המחקרי התעשייתי, המדעי והפיתוח הטכנולוגי – 2001.

יחסי ישראל ומדינות בלוקס (בלגיה, הולנד ולוקסמבורג)

שלוש המדינות הללו הצביעו בעד תוכנית החלוקה של האו"ם והכירו בישראל בתחילת פברואר 1949. מדינות בלוקס היוו את הדוגמה הראשונה באירופה להקמת גוש מדינות שביטלו ביניהן את הגבולות המדיניים, את המכס (1948), את התנועה של כוח העבודה וכדומה. באותה שנה הן חתמו על ברית הגנה עם צרפת ובריטניה, וב-1951 הקימו יחד עם גרמניה, צרפת ואיטליה את "איגוד הפחם והפלדה האירופי", איגוד שקידם את רעיון "השוק האירופי המשותף".

יחסי ישראל–בלגיה

בלגיה נמצאת אף היא באירופה, לחופו של הים הצפוני. שכנותיה היבשתיות הן: הולנד וגרמניה במזרח; לוקסמבורג בדרום; וצרפת במערב. שטחה מגיע ל-30.5 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-10.5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 75% קתולים; 25% פרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 58% פלמים; 32% ואלונים; 1% מרוקנים; 3% איטלקים ו-6% אחרים.

התמ"ג (2009): 381 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 467 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 36,600 דולר תמ"ג לנפש.

בלגיה הצביעה בעד הקמתה של מדינת ישראל וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים בינואר 1949. היא מדינה חצויה בין ואלונים (ממוצא צרפתי וקתולי) לבין הרוב הפלמי (ממוצא הולנדי ופרוטסטנטי). במהלך שנת 2010 חוותה בלגיה משבר פרלמנטרי ממושך, באין-יכולת להקים ממשלה לאחר הבחירות (שנערכו במדינה ביוני 2010). כמו כן נוצרו בה מתחים (עד כדי מקרי רצח) על בסיס גזעני, בעיקר בין המיעוט המוסלמי לבין חברי המפלגות של הימין הקיצוני. מאז הבחירות גברו הכוחות הפלמיים הדוגלים בפירוק המדינה ובהקמת שתי מדינות – פלמית וואלונית. בבחירות כלליות שנערכו ב-13 ביוני 2010, זכתה המפלגה הפלנדרית הבלדנית ב-27 מושבים בפרלמנט (מתוך 150 מושבים) לעומת 8 מושבים

ב-2007, והפכה למפלגה הגדולה בפרלמנט (23%). מנהיג המפלגה הוא בארט דה-וובר, הדוגל בפיצול המדינה ובהענקת עצמאות לפלנדריה. כיום (דצמבר 2010) בלגיה עדיין נתונה בשיתוק מדיני, בשל קשיים להרכיב ממשלה ועקב החרפת העימות הפלמי-אולוני.

הוויכוח העיקרי בין שני הצדדים הוא על כסף: בעוד המפלגה הפלנדרית דורשת שכל מחוז יעשה שימוש בכספי המסים שהוא גובה, דורשת המפלגה הוואלוניאית כי נוסף לכך יקבלו האזורים העניים של המדינה (המרוכזים באזור הוואלוני) את הסובסידיה שקיבלו עד כה, בשווי של 15.8 מיליארד אירו. הפלנדרים מצדם דורשים להתנות את כספי הסובסידיות בעמידה ביעדים כלכליים ולשלול אותם במקרה של אי-עמידה בהם.

העיר בריסל היא בירת האיחוד האירופי ובה מרוכזים משרדיו, כמו גם מפקדת נאט"ו. בעבר הורעו היחסים בין ישראל לבלגיה על רקע נטייתם של בתי הדין הבלגיים לקבל עתירות (בעיקר של נציגי ארגונים מוסלמיים) לשפיטת מדינאים (ראש הממשלה אריאל שרון) ואנשי צבא בגין "פשעי מלחמה". כדי לסלק את המכשלה הזאת יזמה ממשלת בלגיה שינוי בחוק. יחד עם זאת ניכרת פעילות אנטי-ישראלית פרטית במדינה, כגון הטלת חרם על מוצרים ישראליים (בעיקר אלה המיוצרים בשטחים), ביקורת באמצעי התקשורת והפגנות נגד ישראל ובעד הפלסטינים. אולם היחסים בין הממשלות הם הדוקים וחיוביים.

יהדות בלגיה, המאורגנת בגוף הקרוי "ועדת התיאום של הארגונים היהודיים בבלגיה", מקיפה 15 קהילות יהודיות בשבע ערים. "הוועדה" מגלה פעילות פוליטית רבה למען היהודים ומדינת ישראל:

- ♦ בשנות ה-70 של המאה הקודמת היא אירחה פעמיים את "הוועידה העולמית של הקהילות היהודיות של יהדות בריה"מ", פעולה שהשפיעה מאוד על דעת הקהל העולמית בכיוון של פתיחת שערי העלייה.
- ♦ בהשפעתה התקבל בבלגיה חוק האוסר על הכחשת השואה (1995).
- ♦ נחקקו חוקים נגד אי-סובלנות והוקמו אנדרטאות לזכר הנספים בשואה.
- ♦ נציגי "הוועדה" עוקבים אחרי החלטות "האיחוד האירופי" שמושבו בבריסל, במטרה למנוע החלטות אנטי-ישראליות.
- ♦ הקונגרס היהודי העולמי הקים אף הוא סניף בבריסל באותה מטרה, וגם "האיגוד העולמי של הסטודנטים היהודים" מיקם את מרכזו בבריסל מאותה סיבה.

ב-2008 היה לבלגיה את היקף הסחר הגדול ביותר עם ישראל באיחוד האירופי: הסחר בין שתי המדינות הגיע ל-9,063 מיליוני דולר, מזה 4,639 מיליוני דולר

ייצוא ישראלי לבלגיה ו-4,250 מיליוני דולר ייבוא ישראלי מבלגיה. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הסחר והגיע ל-2,363 מיליון דולר ייצוא, ול-2,568 מיליון דולר ייבוא.

מספר היהודים בבלגיה (2008) הגיע ל-30,500, והם מהווים גורם מרכזי בפיתוח תעשיית היהלומים המשגשגת של המדינה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 2004 – 1 (רפואה); 2007 – 1 (חקלאות).
להלן ההסכמים והאמנות שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ אמנה על סדרי הדין האזרחי – 1953.
- ♦ הסכם הסגרה זמני – 1954.
- ♦ הסכם לביטול חובת אשרות לבעלי דרכונים מיוחדים – 1954.
- ♦ הסכם הדריות בהוצאת תעודות של מרשם התושבים – 1966.
- ♦ הסכם תרבות – 1968.
- ♦ הסכם בדבר תפקידים קונסולריים – 1968.
- ♦ הסכם בדבר הפקה משותפת בתחום הקולנוע – 1971.
- ♦ אמנה בדבר ביטוח סוציאלי – 1973.
- ♦ אמנה בדבר מניעת כפל מס על הכנסה והון – 1975.
- ♦ הסכם בדבר הובלות בין-לאומיות של סחורות בדרכים – 1975.
- ♦ הכרה הדדית ברישיונות נהיגה לאומיים – 1982.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה עם אזור בריסל, בתחום המו"פ התעשייתי – 2002.

יחסי ישראל-הולנד

הולנד שוכנת בצפונה של אירופה, לחופי הים הצפוני. היא ארץ שפלה המגנה על חופיה הצפוניים מפני הצפה מהים על ידי שורה ארוכה של סכרים. שכנותיה היבשתיות הן: גרמניה במזרח ובלגיה בדרום. שטחה מגיע ל-41.5 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-17 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 34% קתולים; 25% פרוטסטנטים; 3% מוסלמים; 38% ללא דת.

החלוקה האתנית: 96% הולנדים; 1% טורקים; 1% מרוקנים; 2% אחרים.

התמ"ג (2009): 655 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 799 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 39,200 דולר תמ"ג לנפש.

הולנד גילתה מאז ומתמיד גישה חיובית לקהילה היהודית: ראשוני המגורשים מספרד מצאו בה מקלט, ולאחר מכן פרחו במקום חיים יהודיים תוססים. ב-1626 הקים מנשה בן-ישראל את הדפוס הראשון באמסטרדם; ב-1796 הוענקו זכויות מלאות ליהודים.

אולם במהלך מלחמת העולם השנייה שיתפו הולנדים רבים ("המשטרה הירוקה") פעולה עם הנאצים, והביאו להגלייתם ולרציחתם של כ-140 אלף יהודים, ובכלל זה משפחתה של אנה פרנק. יחד עם זאת התגלו בהולנד מקרים רבים של הצלת יהודים והסתרתם.

הולנד היא מדינה אוהדת ביותר לישראל ומקיימת עמה יחסים הדוקים (הצביעה בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-1947), וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים מלאים בינואר 1949. היא מאזנת במידה רבה את הלכי הרוח האנטי-ישראליים באירופה ובקרב שכנתה בלגיה.

ב-9 ביוני 2010 נערכו בחירות כלליות בהולנד, שהביאו במידה מסוימת לתיקו בין שתי המפלגות המנצחות: הסוציאל-דמוקרטיות בראשותו של היהודי יוב כהן (63) שקיבלה 30 מנדטים, והמפלגה הליברלית בראשותו של מארק רוטה (43) שזכתה ב-31 מושבים בפרלמנט (בן 150 מושבים). מה שהדאיג את הדמוקרטיות בהולנד הוא הצלחתה של המפלגה הלאומנית הקיצונית, "מפלגת החופש", שעלתה מ-9 מושבים בבחירות הקודמות ל-24 מושבים. בראש המפלגה עומד חירט וילדרס, המתנגד לנוכחות מוסלמים בהולנד. יוב כהן, שמפלגתו הפתיעה בתוצאות הגבוהות שבהן זכתה, הוא בן לניצולי שואה שהורי אביו נרצחו במחנה ברגן-בלזן. הוא פרופסור למשפטים וכיהן בעבר במשך 10 שנים כראש עיריית אמסטרדם. הוא נחשב לידיד היהודי של המוסלמים באירופה וזכה ב"פרס מרטין לותר קינג" על פועלו למען דו-קיום בין קהילות שונות. יחד עם זאת הוא נחשב לאנטי-ישראלי ודוגל בהטלת סנקציות על ישראל.

מעניין הקשר הישראלי דווקא לראש "מפלגת החופש", חירט וילדרס (46): בגיל 18 הוא התנדב במושב בבקעת הירדן, שם פיתח קשר עמוק עם ישראל. הוא הפיק שני סרטים אנטי-אסלאמיים (והשווה בהם את מוחמד להיטלר), ובעקבות כך נאלץ מאז להסתובב עם שמירה אישית צמודה. הוא מתנגד נמרץ לאסלאם ודוגל בהוצאת הקוראן אל מחוץ לחוק. כמו כן הוא בעד מתן תמריצים למוסלמים כדי שיעזבו את הולנד. כאמור מפלגתו כמעט שילשה את כוחה, מ-9 ל-24 מושבים. הרכבת הממשלה תהיה קשה כיוון שראש המפלגה הליברלית יכול להרכיב ממשלה רק בצירוף מפלגה שלישית: הנוצרים הדמוקרטים שהפסידו את השלטון (יורו מ-41 ל-21 מושבים) או עם "מפלגת החופש".

רק בחודש אוקטובר 2010 הצליח מנהיג המפלגה הליברלית מארק רוטה להרכיב ממשלת מיעוט כשהמפלגה הקיצונית "מפלגת החופש" תומכת בממשלה מבחוץ תמורת אימוץ עמדות קשוחות יותר בנושא המאבק בהגירה בכלל ובהגירה המוסלמית בפרט.

הייצוא הישראלי להולנד ב-2008 הגיע ל-2,035 מיליון דולר והייבוא מהולנד ל-2,465 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-1,551 מיליון דולר והייבוא מהולנד ל-1,885 מיליון דולר. מספר היהודים בהולנד (2008) הגיע ל-30,000.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ אמנה בנושא החלפת סחורות ותשלומים עבור סחורות ושירותים – 1950.
- ♦ הסכם בדבר חילופי סחורות – 1951.
- ♦ הסכמי סחר – 1953 ו-1955.
- ♦ הסכם בדבר הענקת אשרות חנם לסטודנטים המשתתפים בסיוור לימודים מאורגנים – 1953.
- ♦ הסכם בדבר הענקת אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1953.
- ♦ הסכם בדבר הסגרת עבריינים – 1956.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הדואר והתקשורת – 1962.
- ♦ הסכם בדבר תשלום קצבאות זקנה וקצבאות לאלמנות וליתומים – 1963.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס ומניעת התחמקות ממס – ב-1974 וב-1975.
- ♦ הסכם בדבר מניעת מסי כפל על עזבונות וירושות – 1975.
- ♦ הסכם תרבות – 1976.
- ♦ הסכם בדבר הובלה בין-לאומית בדרכים – 1977.
- ♦ אמנה בדבר ביטחון סוציאלי – 1985.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי בתחום המחקר החקלאי – 1992.
- ♦ הסכם בענייני מכס – 1997.
- ♦ תוספת להסכם תעופה – 2002.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 1; 1995 – 1; 2004 – 1; 2007 – 2.

יחסי ישראל-לוקסמבורג

לוקסמבורג היא נסיכות קטנה (2,600 קמ"ר), אף היא בצפונה של אירופה (אולם ללא מוצא לים). שכנותיה הן: בלגיה במערב ובצפון; גרמניה במזרח; וצרפת בדרום. גודל אוכלוסייתה מגיע (2009) ל-492,000 נפש.

החלוקה הדתית: 97% קתולים; 3% פרוטסטנטים ויהודים.

החלוקה האתנית: 68% לוקסמבורגים; 5% איטלקים; 3% בלגים; 12% פורטוגלים; 4% צרפתים; 3% גרמנים; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 381 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 467 מיליארד לפי שער החליפין; 36,600 דולר תמ"ג לנפש.

גם הנסיכות הקטנה הזאת מקיימת יחסים חמים עם ישראל (הכירה בה וכוונה עמה יחסים דיפלומטיים בינואר 1949, ואף הצביעה בעד חתימת הסכם מיוחד בין השוק האירופי לישראל ב-1985). שגריר ישראל בבלגיה מייצג את המדינה גם בלוקסמבורג, ושגרירות בלגיה והולנד מייצגות את לוקסמבורג בישראל.

ב-2008 הגיע הייצוא הישראלי ללוקסמבורג ל-20 מיליון דולר והייבוא לישראל ל-174 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-11 מיליון דולר והייבוא מלוקסמבורג ל-117 מיליון דולר. מספר היהודים בלוקסמבורג (2008) הגיע ל-600.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם בדבר פטור מחובת אשרות – 1954.
- ♦ הסכם בדבר פטור מאגרת אשרות – 1955.
- ♦ אמנה בענייני הסגרה – 1956.
- ♦ הסכם הובלה אווירית – 1995.

יחסי ישראל-בריטניה

ליחסי ישראל-בריטניה יש היסטוריה ארוכה. תחילתה בהצהרת בלפור מ-2 בנובמבר 1917, שלפיה קיבלה בריטניה על עצמה לעזור בהקמת בית לאומי יהודי בארץ-ישראל, ולאחר מכן (ולא במעט בשל אותה הצהרה) הוטלה עליה האחריות הבין-לאומית על ידי חבר הלאומים (1922) לנהל את ארץ-ישראל מטעמו (קיבלה את המנדט על ארץ-ישראל). היישוב היהודי בארץ-ישראל ציפה למימוש התחייבותה של בריטניה הן לעם היהודי והן לחבר הלאומים (הנחיה ברורה ברוח זו כלולה בכתב המנדט של חבר הלאומים) – להקים את הבית הלאומי היהודי. אולם לנוכח התנגדותו הגוברת והולכת של היישוב הערבי

בארץ-ישראל – הן לעליית יהודים והן למכירת קרקעות ליהודים (התנגדות ש"גובתה" על ידי פעולות איבה גוברות והולכות נגד היישוב היהודי, שהגיעו לשיאן במאורעות של השנים 1936–1939) – החלה ממשלת המנדט הבריטית לסגת מהתחייבויותיה ואף פרסמה ב-1939 "ספר לבן", שהגביל כמעט לגמרי את העלייה לארץ ואת זכותם של יהודים לרכוש בה קרקעות.

מכאן ואילך החלה הירדרדות ביחסים בין היישוב היהודי לממשלת המנדט וגם עם הממשלה המרכזית בלונדון. בעיקר נסב העימות על הפעולות שנקטה הממשלה הבריטית כדי למנוע את עלייתם של פליטים יהודים מאירופה לארץ-ישראל. זוהי פרשייה יחידה מסוגה שתוארה כבר אין-ספור פעמים, אולם רק לאחרונה נודע מספרו של ההיסטוריון הבריטי פרופ' קית' ג'פרי, כי סוכני השירות החשאי הבריטי MI6 הטמינו פצצות באוניות שנועדו להשיט את הפליטים מנמלי איטליה לישראל.

הדברים הגיעו לעימותים צבאיים בין המחתרות היהודיות לבין כוחות המשטרה והצבא הבריטיים, שבסופו של דבר הביאו את ממשלת בריטניה להחלטה להחזיר את המנדט שקיבלה (הפעם לאו"ם שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה). כזכור, עצרת האומות המאוחדות החליטה (29 בנובמבר 1947) על חלוקת הארץ לשתי מדינות: מדינה יהודית ומדינה ערבית.

כיוון שהיישוב הערבי לא קיבל את החלטת החלוקה, ואף פתח מיד בפעולות איבה שנועדו להפר אותה ולמנוע בעד היהודים להקים לעצמם מדינה, קבעו השלטונות הבריטיים כי אין למי להעביר את השלטון בצורה מסודרת. הם עזבו אפוא את הארץ בחופזה כשהם מותירים אחריהם תוהו ובוהו שלטוני, בתקווה כי ייקראו עד מהרה לחזור כדי להשיב את הסדר על כנו... כזכור, מוסדותיו של היישוב היהודי הצליחו להשתלט על המצב ולהקים מערכת מסודרת של מוסדות שלטוניים, כפי שצה"ל הצליח להדוף את ההתקפות הצבאיות. מדינה יהודית דמוקרטית אכן הוקמה (על 20,000 קמ"ר מתוך 26,000 הקילומטרים המהווים את כלל שטחה של ארץ-ישראל המערבית), וזו פנתה לקבל הכרה ממדינות העולם כולל מבריטניה (שנמנעה מלהצביע על החלוקה ב-29 בנובמבר 1947).

יצוין כי שלטונה של בריטניה בארץ-ישראל במשך 31 שנים היטיב בסופו של דבר עם מטרותיו הציוניות של היישוב היהודי. המסגרת השלטונית המסודרת שהנהיגו האנגלים אפשרה העלאת מאות אלפי עולים ועזרה בקליטתם הכלכלית והחברתית; הוקמו יישובים חדשים, נסללו כבישים, הוקם מנגנון ממשלתי מודרני ומערכות חינוך ובריאות (אלה האחרונות שירתו בעיקר את האוכלוסייה הערבית, שכן היישוב היהודי הקים לעצמו מערכות מקבילות משלו). במשך תקופות רבות לסירוגין קיים גם שיתוף פעולה צבאי (כבר במהלך מלחמת העולם הראשונה:

רשת הריגול ניל"י ו"הגדודים העבריים" שלחמו לצד בנות הברית בכיבוש הארץ מידי הטורקים), ובמהלך שנות המנדט בעיקר עם "ההגנה": בדיכוי מאורעות 1936–1939; בהכנות לפלישה אפשרית של הגרמנים לארץ (ב-1942); במהלך הפלישה הבריטית ללבנון ולסוריה שהיו עד אז תחת שלטונה של ממשלת וישי הצרפתית; בדיכוי המרד העיראקי של ראשיד עאלי אל-כילאני נגד בנות הברית (ב-1941); ועם היישוב היהודי המאורגן שהעמיד רבבות צעירים וצעירות יהודים לרשות המערך הצבאי הלוחם של בנות הברית הן ביחידות הבריטיות השונות והן במסגרת "החטיבה היהודית הלוחמת".

אין ספק שבני היישוב היהודי והנהגתם למדו רבות מהשלטונות הבריטיים בתחום המנהל הציבורי ובעיקר בתחום המנהל המוניציפלי, לימוד שעזר מאוד בעת כינונה של המדינה היהודית הצעירה. אולם הבריטים נטו מאז ומתמיד לצד הערבים והפלסטינים. כך למשל מנעו מ-8,000 בני נוער יהודים שנכלאו בקפריסין להגיע לארץ ולקחת חלק בהגנתה, במהלך מלחמת העצמאות; הם העדיפו מסירת מתקנים צבאיים ואסטרטגיים שנעזבו על ידיהם עם פינוי ארץ-ישראל – לידי הערבים; וחיליהם נהגו להתערב בהתקפות שערכו הערבים על יהודים בכך שנטלו את הנשק מידי היהודים והפקירו אותם לגורלם.

בשנים הראשונות לקיום המדינה היו היחסים עם ממשלת בריטניה קרירים מעט (אף כי הכירה במדינת ישראל בינואר 1949), והעובדה שבריטניה השתתפה יחד עם צרפת וארה"ב בהטלת אמברגו על משלוחי נשק לישראל לא עזרה אף היא, מטבע הדברים, לחיזוק היחסים. בריטניה ניסתה גם למנוע את השתלטותה של ישראל על הנגב, שהוקצה לה בהחלטת החלוקה, ומטוסים בריטיים נטלו חלק במערכה בגבול ישראל-מצרים. חיל האוויר הישראלי הצעיר הפיל שלושה מטוסי "ספיטפייר" שחגו מעל קווי החזית, דבר שגרם כמעט לפרוץ מלחמה בין שתי המדינות.

אולם עד מהרה התחממו היחסים ואף הגיעו לשיתוף פעולה צבאי (יחד עם צרפת) בניסיון ב-1956 ("מבצע קדש") להפיל את נאצר ולהחזיר את תעלת סואץ (שהולאמה על ידיו) להשפעתה של בריטניה.

מאז התפתחו היחסים מאוד, וההערכה המסורתית של אוכלוסיית ישראל לאורח החיים הבריטי ולדמוקרטיה הוותיקה ביותר בעולם העלתה את היחסים בין שתי המדינות למדרגה של ידידות. כך למשל אפשרה ממשלת ישראל להטיס צנחנים בריטים מעל שטחה לירדן כדי למנוע את נפילתו של המלך חוסיין (17 ביולי 1958); בריטניה מכרה לישראל כלי נשק חיוניים כמו טנקים וצוללות; ב-2008 הגיע היקף הסחר הישראלי עם בריטניה ל-1.9 מיליארד דולר ייצוא ול-2,520 מיליון דולר ייבוא. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא

הישראלי ל-1,412 מיליון דולר והייבוא הבריטי לישראל ל-1,907 מיליון דולר. בבריטניה מתקיימת קהילה יהודית ענפה (כ-300,000 נפש ב-2008) ופעילה מאוד הן בחיים הפוליטיים הפנימיים והן בתמיכתה העקבית והמלאה בישראל. מאז שנת 2000 ניכרים סימנים מדאיגים של ניכור וביקורת נוקבת על ישראל ברבדים גדלים והולכים של האוכלוסייה הבריטית. חלק גדול מההתפתחות הזאת יש לזקוף לחובת הנוכחות המאסיבית של מוסלמים במדינה, שהשפעתם גוברת והולכת (בעיקר בתחום קביעת המועמדים לפרלמנט הבריטי). ב-2007 החליט ארגון הפרופסורים והמרצים הבריטים, כמו גם ארגון עובדי התחבורה, לנתק את היחסים עם ישראל ולהטיל איסור על קשרים עמה. ואם כי הממשלה הבריטית ורוב הציבור בבריטניה גינו מהלכים אלה, ובסופו של דבר חברי הארגונים הללו הצביעו נגד ההחרמה – על מדינת ישראל לתת את דעתה ולפעול נמרצות לצמצום הבעיה.

כמו כן פשט הנוהג בבריטניה להוצאת צווי מעצר נגד מדינאים וקציני צה"ל שניתן לייחס להם, לכאורה, "פשעים נגד האנושות", על ידי בתי המשפט הבריטים. כך היה הדבר לגבי האלוף דורון אלמוג ובדצמבר 2009 נגד שרת החוץ לשעבר ציפי לבני. ראש הממשלה בראון הבטיח בשיחה טלפונית עם גב' לבני כי ממשלתו תעביר חוק שיאסור הוצאת צווים כאלה. תחום החרמה נוסף מקודם דווקא על ידי הממשלה עצמה: המדובר בהוראה למכס הבריטי לסמן מוצרים מישראל שיוצרו או גודלו מעבר לתחומי הקו הירוק ולהטיל עליהם מכס. כיום נעשית פעולה מקיפה על ידי נציגי ישראל לביטול ההנחיה.

ביולי 2010 הטיח נשיא המדינה שמעון פרס, בריאיון שנערך עמו, דברים קשים נגד ממשלת בריטניה, על המניעים האנטישמיים המכוונים לא-אחת את מדיניותה; על ההשפעה של הקהילה האסלאמית על נקיטת עמדות אנטי-ישראליות על ידי נבחרי הציבור הבריטי; על ההעדפה ההיסטורית של מדיניות החוץ הבריטית את האינטרס הערבי והפלסטיני; על אמברגו הנשק שהטילה בריטניה על ישראל מיד עם הקמתה בעוד שמדינות ערב היו חופשיות לרכוש נשק כרצונן, ועל ההצגה החד-צדדית של האירועים במזרח התיכון על ידי התקשורת הבריטית הכללית ובעיקר על עמדתו האנטי-ישראלית של שירות השידור הבריטי, ה-BBC.

רשימת ההסכמים והאמנות שנחתמו בין שתי המדינות יכולה ללמד על מערכות היחסים שהלכו והתפתחו במהלך השנים. שכן בשנותיה הראשונות של המדינה היו לא רק משקעים פוליטיים בין שתי המדינות (שנבעו מעוינותם של האדמיניסטרציה והצבא הבריטי שהיו מוצבים בארץ-ישראל ליישוב היהודי), אלא נוצרו גם בעיות רבות בתחום הכלכלי והכספי: למדינת ישראל הצעירה היו

רזרבות כספיות בבריטניה והיא נאלצה להתדיין ארוכות עם הממשלה הבריטית שהקפאה אותן. ההקפאה קרתה דווקא בתקופה שבה היו הכספים הללו דרושים באורח מיידי למימון גלי העלייה, שהחלו לזרום אז לארץ. כמו כן היו בעיות בגלל המעבר של ישראל להישענות על הדולר האמריקני ולא על הליש"ט הבריטי. בריטניה הקפידה גם ליישם את האמברגו על אספקת נשק לישראל (האמברגו הוכרז יחד עם ארה"ב וצרפת ב-1950). נדרשו שנים רבות עד שניאותה להתחיל למכור טנקים וכלי נשק אחרים לישראל.

ב-6 במאי 2010 נערכו בחירות כלליות בבריטניה שהביאו לסיומו של עידן מפלגת העבודה (ששלטה בבריטניה במשך 13 שנים), אולם זו הפעם הראשונה (לאחר כ-80 שנה) שבה לא הצליחה אף מפלגה לקבל רוב מלא בפרלמנט שיאפשר לה להקים ממשלה. במקום זאת הוקמה ממשלת קואליציה בין המפלגה השמרנית לבין המפלגה הליברל-דמוקרטית. כיום (סוף שנת 2010) לא נותר אלא לצפות כיצד תתפתח המדיניות הבריטית בכל הנוגע לאינטרסים של ישראל במזרח התיכון: בצד הנושאים הכבדים של המשא ומתן הישראלי-פלסטיני, שבריטניה לוקחת בו חלק במסגרת הקוורטט, קיימות בעיות בלעדיות בין שתי המדינות הדורשות פתרון מהיר: הסרת החרם הממשלתי על ייבוא מוצרים מהשטחים (הגדה המערבית, רמת הגולן ומזרח ירושלים); תיקון החוק שימנע אפשרות של הגשת תביעות נגד ראשי המדינה וצמרת צה"ל בגין "פשעים נגד האנושות" לכאורה; וכן יציאה נגד גלי השנאה והפגנות הרחוב נגד ישראל, המונהגות בעיקר על ידי התושבים המוסלמים של המדינה.

הנושאים החשובים שבהם הגיעו שני השותפים לממשלה החדשה בבריטניה לכלל פשרה, נוגעים לתחומים הבאים:

- ♦ ביטול התוכנית לפיתוח דרכון ביומטרי.
- ♦ הקטנת השימוש במצלמות במעגל סגור במקומות ציבוריים.
- ♦ קביעת מכסת מקסימום לכניסת מהגרים מהאיחוד האירופי.
- ♦ שלילת האפשרות שבריטניה תצטרף לגוש האירו, ומשאל-עם על כל העברת סמכויות נוספות לאיחוד האירופי.
- ♦ בית הלורדים ייבחר ישירות על ידי הציבור.
- ♦ יתקיים משאל-עם על שינוי שיטת הבחירות.

אולם המשבר הכלכלי שפקד את העולם כולו ב-2009 נתן אותותיו גם במדינות אירופה ובכללן בריטניה. לאחר שני עשורים של צמיחה ופיתוח, גילתה הממשלה החדשה כי ב-15 שנות שלטון ה"לייבור" גדל חלקה של הממשלה בכלכלה. בעקבות כך הועמס על המשק הבריטי נטל חובות בלתי-נסבל. בעקבות כך יהיה

על הבריטים לוותר על דמי אבטלה נוחים, לשלם עבור השכלה גבוהה ולוותר על מעמד מדינתם כשותפה הצבאית הבכירה של ארה"ב. ואכן הגזירות לא בוששו לבוא. ב-20 באוקטובר 2010 הודיע שר האוצר החדש ג'ורג' אוסבורן על הגזירות הבאות:

- ♦ קיצוץ חצי מיליון משרות בשירות הציבורי.
- ♦ קיצוץ של 30% בתקציבי משרד המשפטים, התקשורת והתרבות.
- ♦ קיצוץ בתקציבי המשפחה המלכותית, הקבינט ומשרד האוצר.
- ♦ קיצוץ מאסיבי בתקציב הביטחון והסגת כוחות צבאיים מאזורים שונים בעולם: 10% מכוח האדם הצבאי; ביטול של 40% מכוחות הארטילריה והשריון; הוצאת הכוחות הבריטיים מגרמניה תוך 10 שנים; קיצוץ 15 אלף משרות אזרחיות במשרד הביטחון; קיצוץ 7,000 תקנים בצבא (מתוך 175 אלף חיילים) ו-5,000 תקנים בחיל האוויר וכן בחיל הים.
- ♦ קיצוץ של 16% בתקציב ה-BBC.
- ♦ קיצוץ חד בסעד וברווחה.
- ♦ קיצוץ בתקציב ההשכלה הגבוהה והקצבאות לתלמידים.
- ♦ העלאת גיל הפרישה של עובדי ציבור ל-66 שנים.

בסך הכול יקוצצו במסגרת זו 83 מיליארד ליש"ט ב-4 שנים.

אירוע מעניין ובעל סממנים יהודיים הוא המאבק בין שני אחים יהודים: דיוויד מיליבנד (שר החוץ בממשלתו האחרונה של בראון) ואד מיליבנד (שר האנרגיה באותה ממשלה). הבחירות ב"לייבור" הבריטי נערכו ב-25 בספטמבר 2010, ובהן ניצח האח הצעיר אד מיליבנד (45), כשקיבל 50.65% מהקולות של "ועידת הלייבור", לעומת 49.3% שקיבל אחיו הגדול (49) דיוויד. הוריהם של האחים הגיעו לאנגליה מבבלגיה ומפולין והם מרקסיסטים בהשקפת עולמם.

אד זכה בתמיכתם של שלושה מארבעת האיגודים המקצועיים הגדולים של בריטניה החברים בלייבור, וכן של פעילי איכות סביבה. אשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני, טוען אד כי יש להסיר את המצור מעזה ושהוא בעד חקירת האירועים שאירעו במשט.

למרות הצהרות שני האחים על שילוב המאמץ למען ניצחון ה"לייבור" בבחירות הבאות, נוצר קרע ביניהם ודיוויד יפרוש כנראה מפעילותו במפלגה ומהפרלמנט (אוקטובר 2010). אד מיליבנד הוא היהודי הראשון בראשות ה"לייבור" הבריטי, ובתור שכזה מועמד לראשות הממשלה במקרה של ניצחון הלייבור בבחירות הבאות. רק יהודי אחד, בנימין דיזרעאלי, הצליח להגיע למשרה

רמה זאת בבריטניה. הוא הוטבל אמנם לנצרות על ידי אביו כשהיה בן 13, אולם מעולם לא הסתיר את מוצאו היהודי (וגם סבל בגלל כך מידי גורמים אנטישמיים בפרלמנט ובבית הלורדים).

היחסים בין ישראל לבריטניה נעכרו במידת מה לאחר הרצח של איש החמאס אל-מבחוח בדובאי (20 בינואר 2010), על ידי צוות מחסלים המיוחס למוסד הישראלי. בין קבוצת המחסלים אותרו נושאי דרכונים בריטיים, שנגנבו או זויפו. הדבר פגע במערכת היחסים הרגישה הקיימת בין שתי ידידות כמו בריטניה וישראל. ממשלת בריטניה הכריזה על ראש שלוחת המוסד בלונדון כעל אישיות בלתי-רצויה. הוא נאלץ לעזוב את בריטניה ועד היום סירבה ממשלת בריטניה לאשר את בואו של מחליף.

אירוע שלילי נוסף אירע ב-2010, כשרשות בריטית מנעה את פרסומה של חוברת הסברה ישראלית לתיירים ובה תמונתו של הכותל המערבי.

ישראל מקיימת עם בריטניה דיאלוג אסטרטגי, שבמהלכו מבורר מגוון רחב של סוגיות אזוריות, הנמצאות במוקד סדר היום. בראש שתי המשלחות לדיאלוג עומדים המנ"כלים של שני משרדי החוץ. הדיאלוג נערך בירושלים (14 באוקטובר 2010) זו הפעם השנייה, והוא הפך לאירוע קבוע בין שתי המדינות.

ב-2008 חיו בבריטניה כ-300 אלף יהודים המאורגנים בארגון ארצי, "ועד שליחי הקהילות היהודיות" (על הקהילה היהודית בבריטניה ותולדותיה, ניתן לקרוא בהרחבה בספרי, גלותו וגאולתו של העם היהודי, הוצאת ידיעות ספרים, 2010, עמ' 285-295).

להלן הסכמים שנחתמו בין שתי המדינות (לא כולל הסכמים צבאיים או ביטחוניים):

- ♦ הסכם למניעת כפל מס ולמניעת התחמקות ממס הכנסה – 1950.
- ♦ הסכם על שירותי האוויר בין שתי המדינות – 1950.
- ♦ הארכת גומלין של תקופת קדימה המותנה בסעיף 4 של האמנה בדבר קניין תעשייתי מ-2 ביוני 1934 – 1950.
- ♦ אמנה בדבר ביטוח לאומי – 1957.
- ♦ הסכם בדבר הסגרה הדדית של עבריינים – 1960.
- ♦ הסכם בדבר ייבואם לישראל של ספרים בריטיים וחומר בעל אופי חינוכי או תרבותי – 1960.
- ♦ הסכם בדבר הסחר בחוטי כותנה – 1960.
- ♦ הסדר עניינים כספיים תלויים ועומדים – 1965.
- ♦ הסכם לרישוי שדרנים חובבים – 1966.
- ♦ אמנה בדבר הליכים משפטיים בעניינים אזרחיים ומסחריים – 1967.

- ♦ הסכם בעניין אשרות – 1967.
- ♦ אמנת תרבות – 1970.
- ♦ אמנה בדבר הדדיות בהכרתם ובאכיפתם של פסקי דין בעניינים אזרחיים – 1971.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במו"פ תעשייתי במגזר הפרטי – 1999.

יחסי ישראל-גרמניה

גרמניה שוכנת במרכז של אירופה והיא גובלת במספר רב של מדינות: בצפון – בדנמרק ובחופיו של הים הבלטי והים הצפוני; במזרח עם פולין וצ'כיה; בדרום עם אוסטריה ושווייץ; ובמערב – עם הולנד, בלגיה וצרפת. שטחה מגיע ל-357 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-82 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 38% פרוטסטנטים; 34% קתולים; 2% מוסלמים ו-26% אתאיסטים.

החלוקה האתנית: 92% גרמנים; 3% טורקים; 5% איטלקים, פולנים, יוונים ואחרים.

התמ"ג (2009): 2.8 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 3.3 טריליון דולר לפי שער החליפין; 34,100 דולר תמ"ג לנפש.

אף שהפסידה במלחמה ב-1945 ותשתיתה האנושית (5.5 מיליון חיילים, 1.84 מיליון אזרחים, 160 אלף יהודים גרמנים – הרוגים) והכלכלית ומרבית עריה נהרסו לחלוטין, הצליחה גרמניה להשתקם ומהר מאוד הפכה ל"קטר הכלכלי" של אירופה, שלישית רק לארה"ב וליפן. עוצמה זו גדלה עוד יותר לאחר איחוד שתי הגרמניות (המזרחית והמערבית) ב-1990. כמו כן גדלה חשיבותה של גרמניה באירופה, בעקבות הצלחתה יחד עם צרפת להקים את השוק האירופי המשותף והאיחוד האירופי – כגורמים כלכליים ופוליטיים מקבילים לארה"ב.

מן הבחינה היהודית, השואה מעיבה כענן על יחסי העם היהודי ומדינתו היהודית עם גרמניה. אמנם קדמו לשואה כאלף שנות חיים גרמניים יהודיים משותפים, ובמהלך תקופה ארוכה זו תרמו היהודים רבות למדע, לספרות, למוזיקה, לאמנות ולכלכלה של גרמניה, אולם בחלוף השואה לא נותרו בה כמעט יהודים (מכלל 600 אלף היהודים שהיו בה ערב השואה הנאצית) כדי להמשיך מסורת זו. עד 1990 מנתה הקהילה היהודית כ-35,000 נפש בלבד, רובם יוצאי מזרח אירופה שהגיעו מהמחנות לאחר המלחמה ונותרו בגרמניה. לאחר התפוררותה של בריה"מ זרמו אליה רבבות יהודים והגדילו את הקהילה היהודית ל-130 אלף נפש. ממשלתה של גרמניה המערבית, בהנהגתו של קונרד אדנאואר,

החליטה לפצות אישית את היהודים שסבלו בשואה (בכל מקומות מגוריהם בעולם) ויחד עם זאת הכירה במדינת ישראל כיורשת החוקית של הרכוש היהודי הרב של ששת מיליוני הנרצחים, שנותר ללא יורשים.

ממשלת ישראל, בהנהגתו של דוד בן-גוריון (ובהתנגדות עזה של האגף הימני של הכנסת בראשותו של מנחם בגין), החליטה לאפשר לגרמניה לנסות ולתקן מקצת מן העיוות של המשטר הנאצי ותוצאותיו. בן-גוריון, שחזה כבר בתחילת שנות ה-50 של המאה הקודמת, כי גרמניה תהפוך לכוח חשוב באירופה – רצה לבסס את המדינה היהודית מבחינה כלכלית. משום כך קרא לעם בישראל לתת לאדנאואר ולממשלתו הזדמנות לבנות "גרמניה אחרת" ולעזור לה לחזור ולהתקבל למשפחת העמים. תמורת זאת התחייבה גרמניה לדאוג לרווחתה החומרית של ישראל, ולעזור לה לשקם את עצמה לאחר מלחמת העצמאות ולקלוט בתוכה את מיליוני העולים שזרמו אליה מאז.

גרמניה עמדה בהתחייבותה: הסכם השילומים שנחתם ב-10 בספטמבר 1952 הזרים לממשלת ישראל כ-3 מיליארדי מרקם גרמניים (כ-750 מיליון דולרים ב-12 שנים), וזאת נוסף על מלוות נוחים ועל תשלום פיצויים אישיים לקורבנות הנאצים תושבי ישראל, שהסתכמו אף הם במאות מיליוני דולרים. אולם המשא הכבד של השואה מנע נירמול של היחסים הדיפלומטיים הרשמיים. רק ב-1965 כוננו היחסים ושגרירות גרמניה בישראל נחשבת כשגרירות השנייה בחשיבותה לאחר זו של ארה"ב.

גרמניה הפכה לידידתה הקרובה של ישראל, שנייה בתמיכתה בה רק אחרי ארה"ב: ידידות הבנויה על "היחסים המיוחדים" שלהם מחויבת גרמניה עקב אשמת השואה. גרמניה סיפקה ומספקת נשק מתוחכם לישראל (כולל צוללות משוכללות), והיא התומכת הנחרצת ביותר בקידום מעמדה של ישראל באיחוד האירופי.

גרמניה מקיימת מערכת נרחבת של קשרים לא-ממשלתיים עם ישראל: בין אוניברסיטאות, מכוני מחקר, ערים-תאומות, חילופי נוער וספורט.

כאמור, גרמניה וישראל כוננו יחסים דיפלומטיים ביניהן ב-1965, מאז החלו גם הביקורים הרשמיים של אישים משני הצדדים:

♦ הנשיא הגרמני רומן הרצוג הקדיש את ביקורו הראשון מחוץ לגרמניה לישראל (1994), ואילו ראש הממשלה אהוד ברק היה ראש הממשלה הישראלי הראשון שהתקבל ברייכסטאג בברלין, לאחר שהממשלה הגרמנית עברה לשם מבון (1999).

♦ עוד לפני נפילתה של חומת ברלין, הרבו ראשי ממשלה ואישים גרמנים לבקר בישראל. מרשים ביותר היה ביקורו של ראש הממשלה וילי ברנדט בישראל, ב-7 ביוני 1973.

- ♦ נשיא ישראל חיים הרצוג היה הנשיא הישראלי הראשון שערך ביקור ממלכתי רשמי בגרמניה בשנת 1987.
- ♦ נשיא גרמניה יוהנס ראו, מגדולי ידידיה של ישראל, בחר אף הוא לבקר בישראל מיד לאחר היבחרו, והיה הנשיא הראשון של גרמניה שהורשה לשאת את דבריו בכנסת בשפה הגרמנית בשנת 2000.
- ♦ ראש ממשלת גרמניה, גרהארד שרדר, ביקר בישראל באוקטובר 2000.
- ♦ לציון 40 שנות יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות (2005) נערכו ביקורי גומלין של נשיאי שתי המדינות: הורסט קוהלר ומשה קצב.

עדות ליחסים האינטימיים כמעט שאליהם הגיעו יחסי ישראל-גרמניה, היא המפגשים השנתיים בין הממשלות של שתי המדינות: שנה אחת בברלין ולאחריה בירושלים. במפגשים אלה משתתפים כעשרה שרים מכל צד, ונערכים דיונים לעומק במגוון של נושאים המעניינים את הצדדים. בעקבות הדיונים נחתמים גם הסכמים נוספים המגבירים את הקשרים ההדדיים. הדיון הראשון נערך בירושלים במאדס 2008, ודיון גומלין ישראלי נערך בברלין בדצמבר אותה שנה. במהלך עריכתו של הדיון הראשון בישראל נאמה ראש הממשלה, אנגלה מרקל, בפני הכנסת וציינה את הבושה המלווה את גרמניה מאז השואה, ואת ההתחייבות המסורתית של גרמניה לדאוג לביטחונה של ישראל. מודל המפגשים הללו הועתק כבר על ידי ממשלת איטליה שערכה מפגש רב-משתתפים כזה בישראל ב-2010, וביוני 2010 הודיעה גם פולין על אימוץ המודל. בצד הגיוניים וההפגנות התקשורתיות נגד ישראל, המאפיינים ערים רבות באירופה וביבשות אחרות, הולכים ומתהדרים יחסי ישראל עם מדינות העולם, בצורה חסרת תקדים ביחסיהן של מדינות אחרות זו עם זו.

גרמניה, יותר מכל מדינה אירופית אחרת, ניצבת לצדה של ישראל במאבקה הבין-לאומיים, ובעיקר בנושא היחסים עם הפלסטינים, אם כי גם היא תומכת בעיקרון של שתי מדינות לשני עמים. גרמניה הזרימה כספים רבים לרשות הפלסטינית במטרה לאפשר לה להכין עצמה לקראת עצמאות מדינית.

במלחמת המפרץ ב-1991 סיפקה גרמניה לישראל מעבדות צבאיות ניידות לזיהוי גזים וכן סוללת טילי פטריוט; לאחר סיום המלחמה היא בנתה עבור ישראל שלוש צוללות מתקדמות (ומימנה שתיים מהן) ולקראת מלחמת עיראק ב-2003 היא השאילה לישראל שתי סוללות טילי פטריוט, להגנה מפני טילים. כיום מסיימת גרמניה את הבנייה של שתי צוללות משוכללות נוספות שיסופקו לישראל בשנים 2011-2012.

הטנק הישראלי "מרכבה-4" מצויד במנוע גרמני המיוצר בישראל ברישיון

גרמני, ואילו גרמניה משתמשת בטיל האנטי-טנקי "ספייק". ב-2008 נודע כי ישראל וגרמניה מפתחות יחד מערך התראה אטומי בשם "הציפור הכחולה". בביקורו של ראש הממשלה בנימין נתניהו בגרמניה, בראש הקבינט הממשלתי, למפגש הדו-שנתי בין שתי הממשלות (19 בינואר 2010), סוכם כי גרמניה תבנה עבור ישראל צוללת נוספת מסוג "דולפין" (שישית במספר) ושני סטי"לים חמקניים. עבור שתי הצוללות הראשונות ישראל לא שילמה דבר, ועבור שלוש הצוללות הנוספות שילמה ישראל רק שני שלישים ממחירן. יש להניח כי גם עבור הצוללת השישית ושתי ספינות הטילים תעניק גרמניה לישראל מענק חלקי.

גרמניה מחויבת לביטחונה וליכולת התקיימותה הכלכלית של ישראל
מערכת יוצאת דופן כזאת ביחסים בין שתי המדינות היא ביטוי להתחייבותה של גרמניה לקיים עם ישראל מערכת של "יחסים מיוחדים" כאמור, החורגים מן המקובל.

לאחר כישלון הסכמי אוסלו ופריצת אינתיפאדת אל-אקצה (ספטמבר 2000), החלה להסתמן תפנית, לרעת ישראל, בדעת הקהל הגרמנית, וזאת מהסיבות הבאות:

- ♦ הכרתם של גרמנים רבים שיש לעשות צדק עם הפלסטינים ולאפשר גם להם להקים מדינה משלהם.
- ♦ הזדהותה הטבעית של התקשורת עם "דוד הפלסטיני" שצעיריו מיידים אבנים בטנקים לעומת "גוליית הישראלי" – המפציץ מהאוויר, ההורס בתים והמטיל על האוכלוסייה הפלסטינית האזרחית סבל ואבטלה. אם כי במקביל מגנים הגרמנים את התקפות המתאבדים על האוכלוסייה האזרחית הישראלית.
- ♦ הרצון להשתחרר סוף סוף מאשמת השואה, ובעיקר נוכח האצבע המאשימה של הערבים: אלה טוענים כי לולא השואה לא היה נוצר לחץ בין-לאומי להעניק מדינה ליהודים. במילים אחרות: הערבים רואים את הגרמנים כאשמים בעקיפין במה שקרה לפלסטינים.
- ♦ המלחמה בעיראק (2003) נתפסת על ידי גרמנים רבים כקשורה בעקיפין גם בישראל. ואכן בהפגנות שנערכו ברחבי גרמניה נגד המלחמה נכרכו ארה"ב וישראל יחד כמחרחרות המלחמה.
- ♦ הביקורת על ישראל משמשת לא אחת ככיסוי וכמוצא נוח לאנטישמיות, שאיננה מקובלת בגרמניה הרשמית.

אסור להתעלם מהניצנים החדשים של צמיחת הניאו-נאציזם, בעיקר באותו חלק של גרמניה שהיה תחת השלטון הקומוניסטי (גרמניה המזרחית). מפלגות ניאו-נאציות מצליחות להכניס נציגים לפרלמנטים המחוזיים; הפגנות של "גלוחי ראש" למיניהם הופכות להתפרעויות נגד זרים; פרסומי שטנה רבים מודפסים או מובאים מבחוץ (בעיקר מארה"ב) ומופצים ברחובות; מקהלות ניאו-נאציות מחברות ומזמרות שירי ארס ושנאה.

משרד החוץ הישראלי מנסה להתמודד עם תופעות שליליות אלה, המלוכות לא-אחת על ידי המיעוט המוסלמי הגדול היושב בגרמניה.

באוקטובר 2009 נערכו בחירות כלליות בגרמניה, ובעקבותיהן הוקמה קואליציה חדשה בין מפלגת הנוצרית-דמוקרטית של הקנצלרית אנגלה מרקל, לבין המפלגה הליברלית. שותפתה של מרקל בממשלה היוצאת, "המפלגה הסוציאל-דמוקרטית", נותרה בחוץ. בקווי היסוד של הממשלה החדשה ניתן למצוא התייחסות למזרח התיכון כדלקמן: גרמניה חוזרת ומאשרת את מחויבותה המיוחדת לישראל כמדינה יהודית (התוספת של מדינה יהודית מוזכרת לראשונה במצע ממשלתי של מדינה אירופית כלשהי, ומהווה חידוש משמעותי רב-חשיבות), יציבה ודמוקרטית. גרמניה תומכת בעיקרון של "שתי מדינות לשני העמים": ישראל תוכר על ידי כל שכנותיה שיבטיחו את יכולתה לחיות בשלום ובביטחון; ופלסטין – לאזרחיה תינתן הזכות להגדרה עצמית.

המצע קורא לכינוס ועידה אזורית במתכונת "הוועידה לביטחון ושיתוף פעולה אזורי באירופה", ועל בסיס ההסכמים שהושגו ב"וועידת אנאפוליס" וב"מפת הדרכים". גרמניה מתכוננת להקטין באופן הדרגתי את השתתפותה בכוח יוניפי"ל בלבנון. זאת היתה דרישתו של השותף הליברלי שר החוץ גוידו וסטרולה, הטוען כי גרמניה מנועה לשלוח כוח צבאי למזרח התיכון בשל יחסיה המיוחדים עם ישראל (כלומר כדי שלא תיווצר אפשרות כלשהי לעימות בין חיילים גרמנים לישראלים). גרמניה נחושה בהחלטתה למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני, ולא תהסס לתת ידה להחרפה גדולה יותר של הסנקציות.

ב-31 במאי 2010 אירע אירוע יוצא דופן בפוליטיקה הגרמנית: נשיא גרמניה, הורסט קוהלר, הודיע על התפטרותו מתפקידו. הדבר אירע לאחר התבטאות אומללה שלו במהלך סיור באפגניסטן. כדי להצדיק את המעורבות הגרמנית במלחמה המתנהלת במדינה זו, אמר קוהלר: "מדינה גדולה כשלנו, המבוססת על סחר חוץ ומשום כך תלויה בסחר חוץ, צריכה לדעת כי במקרה של חירום עליה להשתמש גם בכוח צבאי כדי להגן על האינטרסים שלה – כמו לדוגמה דרכי סחר חופשיות". בעקבות כך נמתחה עליו ביקורת חריפה, על כי הפרשנות שלו למעורבות הצבאית באפגניסטן הפרה את עקרונות החוקה הגרמנית.

קוהלר נחשב לידיד גדול של ישראל. בפברואר 2005 הוא ערך כאמור ביקור ממלכתי בישראל ואף נאם בגרמניה בפני מליאת הכנסת. התפטרותו מהווה מכה קשה לתומכת הנלהבת שלו הקנצלרית מרקל. מכה נוספת ניחתה על הקנצלרית כאשר מפלגתה הפסידה בבחירות המקומיות (מאי 2010) במדינת המחוז הגדולה ביותר של הפדרציה הגרמנית: נורד-ריין-וסטפליה. ההפסד נגרם בעקבות חוסר הנוחות של הציבור הגרמני מהסכום הגדול (כ-22 מיליארד אירו) שהתחייבה גרמניה לתרום להצלתה של יוון.

הסחר עם גרמניה הסתכם ב-2008 ב-3,940 מיליארדי דולר ייבוא ו-1,951 מיליוני דולר ייצוא. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי לגרמניה ל-1,436 מיליוני דולר והייבוא מגרמניה ל-3,361 מיליוני דולר.

מספר היהודים בגרמניה הגיע (2008) ל-130,000 (על תרומתם ההיסטורית של היהודים להתקדמותה ולשגשוגה של גרמניה במשך כאלף שנים, ניתן ללמוד מעיון בספרי, גלותו וגאולתו של העם היהודי, הוצאת ידיעות ספרים, 2010, עמ' 298–313).

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות (למעט הסכמים צבאיים וביטחוניים):

- ♦ הסכם השילומים – 10.9.1952.
- ♦ הסכם בדבר רכוש חילוני גרמני בישראל – 1962 (נכסי הטמפלרים).
- ♦ הסכמים בדבר סיוע כלכלי – 1966, 1969, 1974.
- ♦ הסכם בדבר מניעת כפל מס – 1966.
- ♦ הסכם בדבר חילופי דברי דפוס רשמיים – 1966.
- ♦ הסכם הדדיות בהוצאת תעודות מרשם תושבים.
- ♦ הסכם בדבר הפקת משותפת של סרטים – 1971.
- ♦ אמנה על ביטחון סוציאלי – 1975.
- ♦ הסכם לפתיחת סניפי מכון גתה בישראל – 1978.
- ♦ הסכם לתובלה אווירית – 1980.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה כספי – 1980.
- ♦ הסכם בדבר הכרה הדדית בהחלטות בתי המשפט בנושאים אזרחיים ומסחריים – 1981.
- ♦ הסכם בדבר מניעת כפל מס על עזבונות וירושות – 1985.
- ♦ הסכם הדדי להפעלת תחנות רדיו של חובבים – 1986.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה בתחום קנייני רוח – 1991.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כספי בתוכנית אספקת מים וסילוק מי שופכין – 1992.
- ♦ הסכמים בשנים: 1996, 1997, 1998, 1999, 2000 – בעניין המרכז הבין-לאומי למאבק במדבור בשדה בוקר.

יחסי ישראל-יוון

יוון היא מדינה מרובת איים (למעלה מ-2,000) בדרומו של חצי האי הבלקני. שכנותיה היבשתיות הן: אלבניה, מקדוניה וبولגריה בצפון וטורקיה במזרח. פרט לכך היא מוקפת ימים: הים היווני במערב, הים התיכון בדרום והים האגאי במזרח. שטחה הכולל מגיע ל-132 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-11 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 98% אורתודוקסים, 2% מוסלמים ואחרים.

החלוקה האתנית: 98% יוונים; 2% אחרים.

התמ"ג (2009): 349 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 342 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 32,100 דולר תמ"ג לנפש.

יחסיה של יוון עם ישראל היו במשך שנים רבות קרים ולעתים גם עוינים. היא נמנתה עם המדינות שהצביעו נגד החלוקה של ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947. הדבר נבע מהאינטרסים ההיסטוריים שהיו (ובמידה מסוימת קיימים גם היום) ליוון במדינות ערב: בראש ובראשונה קיומן של קהילות יווניות גדולות בארצות ערב, בעיקר באלכסנדריה שבמצרים. העובדה שיוון היא מדינה ימית, בעלת צי גדול מאוד ובו מכליות המובילות נפט ערבי ליעדים בעולם – השפיעה גם היא על נטיותיה הפוליטיות.

עקב השנים הרבות שבהן יוון היתה חלק מהאימפריה העות'מאנית, היא מרגישה עצמה כגשר בין המזרח הערבי-מוסלמי לבין אירופה. השמאל הפוליטי ביוון עוין בגלוי את ישראל ותומך בפלסטינים המהווים לדעתו את ה-underdog. עמדה זו משתלבת, בעיקר אצל אנשי שמאל אינטלקטואלים, גם עם הלוך הרוח האנטי-אמריקני. מערכת היחסים הדיפלומטיים נשענה על דרג נמוך, ורק ב-1991 הועלה דרג הנציגויות לשגרירויות מלאות. בשנים האחרונות, ובעיקר לאחר חתימת ההסכמים עם הרשות הפלסטינית וירדן, חל שיפור רב ביחסים בין שתי המדינות. ניכר איזון בגינויים הבאים מאתונה לטרור הפלסטיני, לעומת אלה המגנים את הכיבוש הישראלי. יוון מנסה לאזן את יחסיה עם האזור לפי מתווה האיחוד האירופי. גישה זו הגיעה לכלל ביטוי בתקופה שבה כיהנה יוון כנשיאת האיחוד האירופי, במחצית הראשונה של 2003.

היוונים מארחים מדי פעם משלחות ישראליות-פלסטיניות.

בסוף 2009 החל להסתמן משבר פיננסי חמור ביוון, והיא אף הגיעה למצב של חדלות פירעון, כשחובותיה החיצוניים הגיעו ל-300 מיליארד דולר נטו; החוב הממשלתי לתוצר המקומי הגיע ל-110% (לעומת 60% המותרים על פי "אמנת מאסטריכט"); וחברות הדירוג הבין-לאומיות העניקו לאגרות החוב שלה את הדירוג של "איגרות זבל". האיחוד האירופי התגייס להצלתה של יוון והכין

עבודה חבילת עזרה בסך 70 מיליארד דולר, ואילו קרן המטבע הבין-לאומית קיבלה על עצמה להוסיף על כך עוד 50 מיליארד דולר, בריבית של 5%. את יתרת החוב נדרשה ממשלת יוון לכסות על ידי מדיניות של חיסכון והעמקת הגבייה של מסים, כדלקמן:

- ♦ השכר במגזר הציבורי יוקפא עד 2014, ויבוטלו משכורות 13 ו-14.
- ♦ המע"מ יועלה מ-21% ל-23%.
- ♦ המסים על דלק, סיגריות ואלכוהול יועלו ב-10%, כמו כן יועלו המסים על זכויות בהגרלות, נדל"ן יוקרתי ומכוניות פאר.
- ♦ תקציב הביטחון יקוצץ מ-14 מיליארד אירו ל-6.7 מיליארד אירו.
- ♦ הבונוסים לעובדים יקוצצו ב-12%.
- ♦ מס חדש, חד-פעמי, יוטל על חברות רווחיות, נוסף למסי רכוש חדשים ומסים ירוקים.
- ♦ תיאסר פרישה מוקדמת לפנסיה לפני גיל 60.
- ♦ יקוצצו 1,000 אירו מהשי לחג של עובדי הציבור הניתן להם פעמיים בשנה.
- ♦ יוון תדווח על התקדמותה בצמצום הגירעון על בסיס רבעוני.
- ♦ הגירעון היווני יקטן מ-13.6% ל-8.1% ב-2010, ול-7.6% ב-2011.

בצד הסכנה ליציבות המטבע האירופי (האירו), שצולל בערכו תוך שנה בלמעלה מ-10%, הובעה תרעומת לא מועטה בקרב הציבוריות האירופית (בעיקר זו בגרמניה ובצרפת) על כך ש"היוונים לא עובדים", שהם "מעלימי מס", שהמערכת המנהלית שלהם "מושחתת" – תרעומת שערכה לא במעט את הביצוע המעשי של חבילת העזרה וגם פגעה בתדמיתה ובתמיכה של הציבור הגרמני בקנצלרית מרקל. אולם נוכח סכנת ההידרדרות של מדינות נוספות (אירלנד, פורטוגל וספרד), מיהרו מדינות האיחוד לבצע את הושטת העזרה ליוון לפני שהיא מחוללת "מפולת דומינו" שתערער את כל המערכת הכספית של האיחוד. תוך כדי כך החלו להישמע בכמה ממדינות האיחוד תביעות לחזור למטבע הלאומי ולהיפרד מהאירו.

למרבה הפלא, הציבור היווני לא מיהר לקבל את התוכנית שהיתה אמורה לקצץ 24 מיליארד דולר מתקציב המדינה – להעלות מסים, לייקר מוצרים, לבטל עיוותים (כגון תשלומים לרווקות זקנות ומשכורות 13 ו-14) ולפגוע בפנסיה (העלאת גיל הפרישה). פרצו מהומות רחוב אלימות כדי למנוע קבלת ההסכם על ידי הממשלה והפרלמנט היווני. אולם בסופו של דבר נאלצו אזרחי יוון לקבל את הגזירות לנוכח האלטרנטיבה הקשה יותר שציפתה להם אם ההסכם לא יתקבל.

החזון האירופי ליצירת גוש כלכלי ופוליטי בין-לאומי, שיוכל להתמודד עם הענקים האחרים: האמריקנים, הסינים וההודים, גם מבחינה כלכלית וגם כגוף פוליטי עצמאי שאינו תלוי יותר באמריקנים – החל להתערער. כיום נותר רק לחכות ולראות כיצד ייפול דבר.

ליוון בעיה חמורה של הסתננות מהגרים מטורקיה בדרכם לארצות האיחוד האירופי (כ-80% מהמהגרים הלא-חוקיים הנכנסים למדינות האיחוד האירופי (בעיקר מאפגניסטן, פקיסטן, סומליה, עיראק ואלג'יריה מגיעים דרך יוון). מספר המהגרים הלא חוקיים שחצו את הגבול מטורקיה בשנת 2010 הגיע ל-33 אלף (כ-200 במוצע ליום). בסוף 2010 שהו ביוון 33 אלף מהגרים לא חוקיים. ממשלת יוון החליטה להקים גדר באורך 206 ק"מ בגבולה עם טורקיה אולם בעקבות הביקורת שעוררה התוכנית, צומצמה הגדר שתיבנה ל-12.5 ק"מ בלבד. האיחוד האירופי מסייע ליוון בשמירה על הגבול: 175 שומרים חמושים מ-25 מדינות מסיירים לאורך הגבול במטרה לעצור את המסתננים.

החרפת היחסים בין ישראל לטורקיה הביאה לקירוב בין יוון, יריבתה ההיסטורית של טורקיה, לישראל: יוון אישרה טיסות אימון של חיל האוויר הישראלי בשמי המדינה (לאחר שטורקיה אסרה על טיסות כאלה); תוך חודש ימים נערכו ביקורים הדדיים של שני ראשי הממשלות: ראש ממשלת יוון ביקר בישראל ביולי 2010 וראש ממשלת ישראל החזיר ביקור במחצית חודש אוגוסט של אותה שנה. ראש ממשלת יוון ג'ורג' פפנדריו מציא לנכון להסביר במסיבת עיתונאים בירושלים (22 ביולי 2010) את פשר המהפך ביחסיה של יוון עם ישראל, בהחלטתה של מדינתו להתחיל לפעול באזור על מנת להביא סוף סוף לשלום. באוקטובר 2010 סיימו מסוקי סער וקרב ישראליים אימון משותף בן שבוע עם חיל האוויר היווני – זה היה כאמור האימון המשותף השני בין חילות האוויר של שתי המדינות. שיתוף הפעולה עם יוון מייצג קירוב יחסים חיובי של ישראל עם חילות שונים החברים בנאט"ו.

יוון מצפה לקלוט חלק ניכר מהתיירות הישראלית שהפסיקה לנהור לטורקיה; היא מקווה לחבור לישראל ולקפריסין בניצול שדות הגז העצומים שהתגלו בין קפריסין לישראל ובשיווקם לאירופה; אולם יחד עם זאת יוון לא תוכל (וגם לא תרצה) להפוך לצרכנית הנשק הישראלי במקום טורקיה ונותרת עדיין גם הבעיה של שיתוף פעולה אסטרטגי ומודיעיני.

ב-2008 הגיע היקף הסחר בין ישראל ליוון ל-595 מיליוני דולר, מזה ייבוא מיוון 295 מיליוני דולר וייצוא ליוון 300 מיליוני דולר. ב-2009, שהיתה שנת

משבר עולמית, הסתכם הייצוא הישראלי ליוון ב-221 מיליון דולר והייבוא מיוון ל-201 מיליון דולר. מספר היהודים ביוון הגיע (2008) ל-4,500.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 13; 1974 – 5; 1976 – 6; 1977 – 10; 1988 – 3; 1989 – 5; 1990 – 2; 1995 – 1; 2003 – 1.

בעקבות רעש האדמה שפקד את מפרץ קורִיִּנט (1995) ארגן מש"ב משלוח של אספקה רפואית לאזור.

להלן עיקרי ההסכמים והאמנות שנחתמו בין שתי המדינות (לא כולל הסכמים ביטחוניים או צבאיים):

- ♦ הסכם בדבר זכות האומה המועדפת – 1951 (הפעלת ההסכם: ב-1954).
- ♦ אמנה בדבר מסחר וניווט – 1952.
- ♦ פטור גומלין ממס הכנסה על רווחים מסוימים – 1952.
- ♦ הסכם תעופה – 1952 ו-1973.
- ♦ הסכם בדבר מעמדן של אוניות מדינה אחת הנמצאות בנמלי המדינה השנייה, לגבי מסים – 1953.
- ♦ הסכם סחר והסכם תשלומים – 1954.
- ♦ הסכם בדבר פטור ממסי כפל מהכנסה על תובלה ימית ואווירית – 1955.
- ♦ אמנה בדבר הסגרה ועזרה משפטית בנושאים פליליים – 1956.
- ♦ הסכם לפטור לבעלי דרכונים דיפלומטיים מחובת אשרות – 1962.
- ♦ הסכם לפטור לבעלי דרכוני שירות, מחובת אשרות – 1964.
- ♦ הסכם תיירות – 1969 ו-1974.
- ♦ הסכם בעניין ביטול הדדי של אשרות – 1969.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס על עזבונויות וירושות – 1973.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס על הכנסה מהון – 1973.
- ♦ הסכם בדבר הובלת סחורות בדרכים – 1973.
- ♦ הסכם בדבר הפקת משותפת של סרטים – 1987.
- ♦ הסכם בדבר ביטוח סוציאלי לעובדים זמניים – 1989.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה במחקר האנרגיה – 1992.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות והרפואה – 1993.
- ♦ הסכם בתחום החקלאות – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במאבק נגד סחר בלתי-חוקי, סמים, טרור ופשעים חמורים – 1996.

יחסי ישראל-מלטה

חמישה איים מרכיבים את מדינת מלטה (שלושה מהם מיושבים) השוכנת בים התיכון, בין סיציליה ולוב. שטחה מגיע ל-316 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-405 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 98% קתולים, 2% אחרים.

החלוקה האתנית: 96% מלטזים; 2% אנגלים; 2% אחרים.

התמ"ג (2009): 10 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 8 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 23,800 דולר תמ"ג לנפש.

למלטה נודעת חשיבות אסטרטגית רבה, עקב שליטתה על המעבר הצר ממערב למזרח בים התיכון. בעקבות כך נאבקו גורמים רבי-תושייה להשתלט על האיים, שנמסרו ב-1530 לאבירי מסדר ההוספיטלרים על ידי קרל ה-5. מנקודת זינוק חשובה זו הרבו ההוספיטלרים לעסוק בשוד אוניות, וניסיונות של העותומאנים לסלקם משם עלו בתוהו. ב-1798 כבש את מלטה נפוליאון (בדרכו למצרים) וב-1800 כבשו אותו הבריטים מהצרפתים ושלטו בו עד שנת 1964. בשנה זו הוענקה למלטה עצמאות והיא הפכה לדומיניון בחבר העמים הבריטי. ב-1972 הפכה לרפובליקה שבראשה נשיא. במשך כל אותן שנים (מאז 1964) העסיקה את מלטה שאלת האוריינטציה: האם להצטרף לאיחוד האירופי או למדינות צפון אפריקה. שאלה זו הוכרעה ב-2004, שאז הצטרפה מלטה לאיחוד האירופי. ישראל מייחסת חשיבות רבה ליחסיה עם מלטה, עקב מיקומה האסטרטגי (למשל כאשר סירות הטילים שישראל הבריחה מנמל שרבורג – בדצמבר 1969 – עברו סמוך לה).

מאז 1965 מקיימת ישראל קשרים דיפלומטיים עם מלטה ויחסים ידידותיים. ב-2005 חתמה ישראל על הסכם שיתוף פעולה בתחום הבריאות והרפואה וכן פיתחה פעילות נרחבת בתחום מש"ב. לישראל שגריר לא-תושב היושב ברומא, ואילו למלטה יש שגריר תושב בישראל. במקביל (ואולי בגלל קרבתה ללוב) מקיימת מלטה קשרים חיוביים עם הפלסטינים. באותה שנה (2005) הציע ראש ממשלת מלטה, מיכאל פרנדרו, עזרה לפלסטינים בבניית נמל מתקדם בעזה ובהקמת מתקן להתפלת מים.

ב-1995 נרצח במלטה פתחי שקאקי, מייסד ומזכ"ל הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני על ידי אלמונים. ב-2008 ייבאה ישראל ממלטה ב-35 מיליון דולר וייצאה למלטה ב-51 מיליון דולר. ב-2009, שהיתה שנת משבר עולמי, ירד הייצוא למלטה ל-41 מיליון דולר והייבוא ל-41 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1975 – 1; 1977 – 1; 1990 – 1; 1991 – 1; 1994 – 2;
1995 – 8; 1997 – 5; 1998 – 6; 2001 – 2; 2003 – 1; 2004 – 1.
קורסים במקום: 1997 – קורס בחקלאות – 64 משת'; 1998 – חקלאות – 21 משת'.

מומחים מישראל: 1994 – 2; 2001 – 1.

הסכמים נוספים שנחתמו בין שתי המדינות:

1993 – ביטול אשרות לדיפלומטים ולדרכוני שירות.

1994 – שיתוף פעולה תרבותי, חינוכי ומדעי.

1995 – הסכם לשיתוף פעולה טכני.

2000 – הסכם לשיתוף פעולה נגד סחר בלתי-חוקי בסמים, וביצוע פשעים חמורים.

כמו כן שרירים וקיימים כל ההסכמים שיש לישראל עם האיחוד האירופי, כולל ביטול הדרי של אשרות.

יחסי ישראל-ספרד

ספרד משתרעת על רובו של חצי האי האיברי ולאורך חופיו של האוקיינוס האטלנטי – בצפון ובמערב, והים התיכון בדרום-מזרח. שכנתה הצפונית היא צרפת והמערבית – פורטוגל. בדרום המדינה שוכנת גם המושבה הבריטית גיברלטר. שטחה מגיע ל-505 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-41 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 99% קתולים.

החלוקה האתנית: 72% קסטיליאנים; 16% קטאלנים; 7% אנשי גליסיה; 2% בסקים; 1% צוענים ו-2% אחרים.

התמ"ג (2009): 1.4 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 1.5 טריליון דולר לפי שער החליפין; 33,700 דולר תמ"ג לנפש.

העם היהודי הטיל אמנם חרם בן 500 שנה על ספרד ופורטוגל, בעקבות גירוש היהודים ב-1492 (מספרד) וב-1496 (מפורטוגל), אולם במהלך המאה ה-20 החלה חזרה של יהודים (אמנם בהיקף קטן) למדינה. למרות המשטר הפשיסטי והקשרים ההדוקים שקיים שליטה של ספרד, פרנקו, עם גרמניה הנאצית – מצאו יהודים רבים מפלט בספרד במהלך מלחמת העולם השנייה. זאת ועוד: דיפלומטים ספרדים שהיו מוצבים במדינות שנכבשו על ידי הנאצים, פעלו מיוזמתם ולרוב נגד ההנחיות שהיו בידם – כדי להציל יהודים רבים. כך למשל הציל הדיפלומט

הספרדי אנחל סאנס בריס, שהיה מוצב בבודפשט, 5,200 יהודים, שלהם העניק "כתבי חסות" ושיכן אותם בשמונה בתים שהוכרוזו על ידיו כחלק מהשגרירות הספרדית.

כמוהו פעלו דיפלומטים ספרדים נוספים שהיו מוצבים בארצות הכבושות, לרוב בניגוד להנחיות שהיו בידיהם מהממונים עליהם במדינה. כמו כן אפשר פרנקו, בשתיקה, לכ-40 אלף יהודים שהצליחו להימלט אליה לעבור דרכה ליעדים חופשיים בעולם. ביניהם היו רבים שהגיעו לספרד עם "כתבי ההגנה" שהעניקו להם דיפלומטים בארצות השונות.

בשנותיה הראשונות של המדינה התעלמה ספרד מישראל, גם לאחר מותו של פרנקו ב-1975, וקיימה אוריינטציה מוחלטת על העולם הערבי. רק ב-1986 נקשרו לראשונה קשרים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ומאז ניכרת הטבה מתמדת ביחסים, ובעיקר ביחסי המסחר והתרבות. ספרד אירחה כמה וכמה מפגשים בין-לאומיים חשובים בתחום יחסי ישראל והעולם הערבי: ועידת השלום במדריד ב-1991, ועידת ברצלונה ב-1995, וכן תרמה רבות להקמתו של הקוורטט האמור ללוות את מימושה של מפת הדרכים, כשכינה כיושבת ראש התורנית של האיחוד האירופי.

התקשורת היא בדרך כלל שלילית ביחסה לישראל, המוצגת כמדינת כיבוש. בעיקר ניכר הדבר לאחרונה, לאחר שנבחר חוסה לואיס ספאטרו, איש שמאל מובהק, לראש הממשלה (14 במארס 2004). בעקבות הפיצוצים בתחנת הרכבת של מדריד ב-11 במארס 2004, הוא נכנע כליל לדרישות אל-קאעידה: הצהיר על מדיניות אנטי-אמריקנית, הוציא את כל כוחותיה של ספרד מעיראק, ובמקביל קירר גם את היחסים עם ישראל. אולם הדבר לא פגע ביחסים הכלכליים בין שתי המדינות: חברות ספרדיות משתתפות במכרזים על פרויקטים של פיתוח בישראל (כמו רכבות קלות, חציבת מנהרות ועוד) וחברות ישראליות פועלות ללא הגבלות פוליטיות בספרד.

שר החוץ הספרדי ערך ביקור רשמי בישראל במאי 2008.

ספרד סובלת זה שנים רבות מפעילותה של מחתרת באסקית אלימה (אט"א – ETA), הדורשת עצמאות לאזור הבאסקי בצפון המדינה ובחלק הצרפתי של החבל הבאסקי. המחתרת הוקמה ב-1959, ומאז ועד ספטמבר 2010 שילמו 850 בני אדם בחייהם בשל פעילותה. במאבק נגד המחתרת היו לממשלת ספרד עליות וירידות. המחתרת הכריזה ב-2006 על הפסקת אש, ואף החלה במשא ומתן עם הממשלה, אולם זה נפסק לאחר שפעילי אט"א פוצצו מטען חבלה בשדה התעופה של מדריד וגרמו למותם של שני אזרחים מאקוודור.

במקביל החל מצור נרחב (שנעזר גם במשטרת צרפת) ובעקבותיו נעצרו, מאז

תחילת שנת 2010, 62 מחברי המחתרת וביניהם מפקד אט"א. בעבר נהנה הארגון מתמיכת 15% מהאוכלוסייה הבאסקית, אולם אחוז זה ירד מאוד בעקבות האוטונומיה הרחבה שכבר הוענקה לאזור. בתחילת ספטמבר 2010 הודיעו אנשי אט"א על הפסקה חד-צדדית של האש. עתה נותר לחכות ולהיווכח אם תתחיל מחדש מערכת של שיחות שתביא להפסקה מוחלטת של פעילות המחתרת.

ב-2010 החלו להסתמן זעזועים בחוסנה הכלכלי של המדינה, והיא הוזכרה (יחד עם יוון, אירלנד ופורטוגל) כמועמדת למשבר כספי עמוק. האבטלה במדינה הרקיעה ל-20%; הגירעון הממשלתי הגיע ל-11.4% (לעומת גירעון מותר על פי אמנת מאסטריכט של 3%); חוב המגזר הפרטי נמצא ברמה של 178% מהתמ"ג בספרד; העובדה ששליש מבין 45 הבנקים האזוריים עומדים בפני בעיית נזילות, בעיקר בגלל הפסדים שנגרמו על ידי חובות אבודים לענף הבנייה; הורדת דירוג האשראי על ידי סוכנות הדירוג S&P מ: AA+ ל: AA; וחובות חיצוניים הנאמדים ב-560 מיליארד אירו.

הבעיה הלוחצת ביותר בספרד היא הפער העצום בין פירון העבודה הנמוך – גידול בין 0.2% לבין 1.4%, בין השנים 2002 ו-2008 – לבין הגידול בשכר שנע בין 1.9% ל-5.5% באותן השנים. רק ב-2009, אחרי ריאורגניזציה חריפה, השתווה הגידול באחוז הפירון, 3%, לאחוז הגידול בשכר.

ב-2008 הגיע היקף המסחר בין שתי המדינות ל-2.067 מיליארדי דולר, מזה 1.108 מיליארד דולר לייצוא ו-959 מיליוני דולר לייבוא. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא לספרד ל-940 מיליון דולר והייבוא מספרד ל-880 מיליון דולר.

מספר היהודים בספרד הגיע (2008) ל-12,000.

העמדת בכירים ישראלים לדין באשמת התקיפה שהרגה את סאלח שחאדה

השופט הספרדי פרננדו אנדרו החליט (ינואר 2009) להעמיד לדין שבעה בכירים בממשל הישראלי (שר הביטחון לשעבר בנימין בן-אליעזר, מפקד חיל האוויר דן חלוץ, הרמטכ"ל משה יעלון, אלוף פיקוד הדרום דורון אלמוג, ראש המל"ל האלוף גיורא איילנד ומזכירו הצבאי של שר הביטחון, מייק הרצוג) – באשמת "פשע נגד האנושות". הסיבה: אישור ההפצצה על ביתו של הטרוריסט סאלח שחאדה בעזה (2002), באמצעות פצצה במשקל טונה, שגרמה למותם של 14 אזרחים, ובהם תשעה ילדים. החקירה נפתחה בעקבות פנייתם של קרובי קורבנות ההתקפה, באמצעות "המרכז הפלסטיני לזכויות אדם".

ההחלטה לפתוח בחקירה נשענה על חוק ספרדי – חוק הסמכות האוניברסלית – המאפשר להעמיד לדין אנשים בספרד על פשעים נגד האנושות שנעשו בכל פינה בעולם, במקרים שבהם בית המשפט המקומי לא עשה זאת. התובע הכללי הספרדי, שהתנגד לפתיחת החקירה, הגיש ערעור לבית המשפט הספרדי ואכן האחרון חזר בו מהחלטתו להעמיד למשפט את האישים הללו (30 ביוני 2009). הדבר התאפשר לאחר שבית המחוקקים הספרדי אישר להגביל את בית המשפט הספרדי לדון בפשעים שנעשו מחוץ לגבולות ספרד. בכך הושם מחסום בפני הגשת תביעות דומות על ידי ארגונים פלסטיניים או תומכיהם, תביעות שאינן עומדות בכל יחס להתקפות חסרות הרסן של מחבלים פלסטינים על אזרחים ישראלים.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 4; 1998 – 6; 1989 – 7; 1993 – 1; 2007 – 1.
מומחים מישראל: 1997 – 1; 2007 – 2.

הסכמים נבחרים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ אמנת תרבות – 1987.
- ♦ הסכם תיירות – 1988.
- ♦ הסכם הובלה ימית – 1990.
- ♦ הסכם להדדיות בהכרה ובאכיפת פסקי דין בעניינים אזרחיים ומסחריים – 1991.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי – 1991.
- ♦ הסכם בעניין המאבק נגד המדבור – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1995.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בענייני הסביבה ושימור הטבע – 1995.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 2001.

יחסי ישראל עם מדינות סקנדינביה

הקדמה

מדינות סקנדינביה (דנמרק, נורווגיה, פינלנד ושוודיה) עומדות לאורך השנים בראש טבלאות ההישגים הבינ-לאומיים בתחומים רבים: רמת החיים הגבוהה; ניקיון ושקיפות בתחום הניהול המדיני; חקיקה סוציאלית; סובלנות דתית;

ומעורבות יזומה בהושטת עזרה כלכלית, מנהלית ורפואית למדינות נזקקות ברחבי העולם.

מסקנדינביה (נורווגיה ושוודיה) יצאה הקריאה לקידום המדע, התרבות והשלוש בעולם, בצורה של הענקת פרסים יוקרתיים (פרסי נובל) למדענים ואנשי תרבות מצטיינים בתחומים שונים: כימיה, פיזיקה, רפואה, כלכלה וספרות. פרס מיוחד מוענק כל שנה לאישיות שפעלה לקידום השלוש בעולם. למרבה האירוניה מימון הפרס מגיע מההכנסות שצבר אלפרד נובל (1833–1896), כימאי ואיש עסקים שוודי, מהמצאתו – ייצור דינמיט... מדיניות הרווחה שהנהיגו מדינות סקנדינביה נבעה לא במעט מרגישות אוכלוסיותיהן לצדק סוציאלי, שהביא לעלייתן של מפלגות סוציאל-דמוקרטיות לשלטון. אלה הנהיגו בדרכי שלום וללא אלימות עקרונות שוויוניים, שהעניקו למדיניות הרווחה שלהן מעמד של מודל לחיקוי על ידי מדינות העולם.

מן הראוי להזכיר את החלטתה של ממשלת נורווגיה להימנע מלהזרים את הרווחים העצומים שנפלו בחלקה, עם גילוי הנפט בים הצפוני, להעלאת רמת החיים במדינה. תחת זאת הופנו הרווחים לקידום התשתיות הלאומיות, להעמקת החינוך ולהקמת קרן מיוחדת (בת 400 מיליארד דולר) המשקיעה את משאביה בקידום פרויקטים חיוניים בסקנדינביה וברחבי העולם. קרן דומה פועלת גם בשוודיה.

יחסי ישראל–דנמרק

דנמרק שוכנת בחצי האי יוטלנד שבצפון אירופה וסביבו כ-400 איים (ביניהם איים גדולים כמו זילנד, לולן ופיין). כמו כן שייך לדנמרק האי גרנלנד בצפון האוקיינוס האטלנטי, שהוא האי הגדול בעולם (2.2 מיליון קמ"ר) אך הוא כמעט אינו מיושב, וכן איי פארו באותו אזור. שכנותיה של דנמרק הן: גרמניה בדרום ושוודיה בצפון-מזרח. שטחה של דנמרק מגיע ל-43 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-5.5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 91% לותרנים, 2% נוצרים אחרים, 3% מוסלמים, 4% אחרים.

החלוקה האתנית: 95% דנים; 4% סקנדינבים ויוצאי ארצות אסלאם; 1% תושבי האיים בצפון האוקיינוס האטלנטי.

התמ"ג (2009): 198 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 308 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 36,200 דולר תמ"ג לנפש.

דנמרק נודעה מאז ומתמיד בגישתה הסובלנית וההומנית למיעוט היהודי שהתגורר בתוכה: כבר ב-1622 הותרה התיישבות יהודית במדינה; ב-1814 הוענק להם שוויון זכויות אזרחי וב-1849 – אזרחות מלאה. דנמרק קלטה פליטים

יהודים רבים: לאחר המהפכה הבולשביקית – פליטים מבריה"מ, ולאחר עליית היטלר לשלטון – מגרמניה, מאוסטריה ומצ'כיה. באופן מיוחד ייזכר לעד מעשה ההצלה של כל יהדות דנמרק שביצעו מאות בעלי סירות דנים, אשר העבירו בלילה אחד למעלה מ-6,000 יהודים (כמעט כל הקהילה היהודית!) בחשאי לשוודיה כדי למנוע את שילוחם למחנות ההשמדה על ידי הנאצים.

דנמרק הצביעה בעד הקמתה של מדינת ישראל ומיהרה להכיר בה מיד לאחר הקמתה בינואר 1949. מאז ועד היום שוררים יחסי קרבה וידידות בין שתי המדינות. בעשרים השנים האחרונות החלו להופיע סימני ביקורת נגד ישראל, בעיקר עקב הכיבוש המתמשך של שטחי עזה, יהודה ושומרון ואירועי ההתכתשות עם הפלסטינים מעת לעת: האינתיפאדה הראשונה (1987) והשנייה (2000) וכן מבצע "עופרת יצוקה" (במהלך המבצע תמכו בישראל 29% ובצד הפלסטיני 22%. 38% האשימו את שני הצדדים). אולם דנמרק עמדה לצדה של ישראל הן במלחמת ששת הימים והן במלחמת יום הכיפורים. את הטון האנטי-ישראלי נותנים פעילים מוסלמים המתגוררים בדנמרק (כ-140,000) והעומדים בדרך כלל בראש כל ההפגנות נגד ישראל.

דנמרק נקלעה בספטמבר 2005 לסערה בין-לאומית, לאחר שהעיתון הדני "לנרס פוסט" פרסם שורה של 12 קריקטורות של מוחמד, שבאחת מהן מתואר הטורבן שחבש לראשו – כפצצה מתקתקת. על פי הדת המוסלמית אסור לצייר דיוקנים של הנביא, גם לא למטרות חיוביות או פולחניות. הדבר עורר מחאות ומהומות בארצות ערביות ומוסלמיות רבות, כולל גינויים לדנמרק, שריפת דגליה, התפרצויות לשגרירויותיה והטלת חרם על מוצריה. הקריקטורות הועתקו בעיתונים רבים באירופה ושלחו עוד יותר את התבערה, שלא שככה עד היום.

הייצוא הישראלי לדנמרק ב-2008 הגיע ל-167 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-215 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-136 מיליון דולר והייבוא ל-200 מיליון דולר.

מספר היהודים בדנמרק (2008) – 6,400.

מפגשים וביקורים

1970 – שר החוץ הדני – Pour Hartling מבקר בישראל.

1987 – הנשיא חיים הרצוג עורך ביקור ממלכתי בדנמרק.

יולי 2001 – כרמי גילון מתמנה לשגריר ישראל בדנמרק ומעורר גלי התנגדות עקב כהונתו הקודמת כראש השב"כ. אולם עד מהרה הוא הצליח להתחבב על הדנים והפך לשגריר מוצלח ביותר.

- 2004 – המוזיאון היהודי הראשון נפתח בבירת דנמרק.
 16.3.05 – ראש ממשלת ישראל אריאל שרון נפגש עם ראש ממשלת דנמרק – Anders Fogh Rasmussen. האורח הביע באופן ברור התנגדות לטרור, תמך בתוכנית ההתנתקות, ודחק בהנהגה הפלסטינית כדי שזו תפרק את נשקם של ארגוני הטרור.
 2005 – שר החוץ הדני Peter Stig Moller ביקר בישראל (15 בנובמבר) וציין את היחסים הידידותיים ההדוקים בין שתי המדינות.
 אוגוסט 2007 – נחתם הסכם בין שתי המדינות להקמת ועדת תיאום לקידום שיתוף פעולה הדדי בתחום המחקר והפיתוח, בעיקר בביוטכנולוגיה ובמדעי החיים.
 4.1.09 – שני ישראלים נורו בקניון בקופנהגן על ידי מתנקש פלסטיני.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל: 1995 – 1; מומחים מישראל: 1998 – 7.
 להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:
 ♦ הסכם סחר ותשלומים – 1952.
 ♦ הסכם בדבר פטור-גומלין ממסים המוטלים על הכנסה מפעילות בספנות או בכלי טיס – 1955.
 ♦ הסכם בדבר הענקת אשרות חנייה – 1955.
 ♦ אמנה בדבר מניעת כפל מס – 1966.
 ♦ הסכם בדבר השפות שישמשו במסמכים הנוגעים לעזרה הדדית בעניינים משפטיים – 1967.
 ♦ הסכם תרבות – 1972.
 ♦ הסכם בדבר שירותי אוויר – 1978.
 ♦ אמנה בדבר ביטחון סוציאלי – 1996.

יחסי ישראל-נורווגיה

נורווגיה נמצאת בצדו הצפון-מערבי של חצי האי הסקנדינבי ושכנותיה הן שוודיה במזרח ופינלנד ורוסיה בצפון-מזרח. שטחה מגיע ל-324 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-4.7 מיליון נפש.
 החלוקה הדתית: 88% לותרנים ואוונגליסטים; 4% נוצרים אחרים; 8% שונים (חלקם מוסלמים).

החלוקה האתנית: 95% נורווגים; 4% מוסלמים מארצות שונות; 1% לאפים. **התמ"ג (2009):** 277 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 369 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 59,300 דולר תמ"ג לנפש.

נורווגיה השתחררה משלטונה של שוודיה השכנה והגיעה לעצמאות ב-1905. ב-1940 נכבשה נורווגיה על ידי הגרמנים, שהיו להוטים להשתלט על המתקנים לייצור מים כבדים שפעלו בנורווגיה ושהיו דרושים לייצור נשק גרעיני. בנורווגיה הוקמה ממשלת בובות בראשותו של ויטקון קוויזלינג. שם זה הפך מאז לכינוי גנאי לכל משתף פעולה עם הנאצים. קוויזלינג הסכים להסגיר את יהודי נורווגיה (כ-900 במספר) לידי הנאצים ולשלחם למחנות ההשמדה. אולם המחתרת הנורווגית ריכזה כמעט את כולם והעבירה אותם באחד הלילות לשוודיה, שבה מצאו מקלט עד תום המלחמה.

נורווגיה תמכה בישראל בעקביות, מההצבעה בעד הקמה מדינה יהודית ב-1947, ההכרה הדיפלומטית במדינה בינואר 1949, ועד הקמת שגרירות קבע בישראל ב-1961. בעקבות כך התפתחו קשרי התרבות, המסחר והתיירות בין שתי המדינות. עוד לפני הקמת המדינה הצליחה ההסתדרות הכללית לפתח קשרים עם המפלגה הסוציאל-דמוקרטית ועם האיגודים המקצועיים של נורווגיה. עובדה זו עזרה מאוד בגיבוש הקשרים המדיניים בין שתי המדינות, שכן הסוציאל-דמוקרטים שלטו במדינה משנת 1935 ועד 1981 (לא כולל שנות הכיבוש הנאצי).

ב-1971 התגלו בחופי נורווגיה מאגרי נפט גדולים שהביאו מיידית לפריחה כלכלית. אולם בניגוד למדינות אחרות, כאמור, ההכנסות הגדולות תועלו להשקעה בתשתיות ובחינוך ולא להעלאה בלתי-מבוקרת של רמת החיים. במקביל הקימה הממשלה קרן פנסיה שנועדה להבטיח את רמת החיים של האוכלוסייה הנורווגית המזדקנת. ב-2010 ניהלה הקרן נכסים בהיקף של 400 מיליארד דולר!

במסגרת המצור אחרי רוצחי הספורטאים הישראליים באולימפיאדת מינכן (1972), שעליו הופקד המוסד הישראלי, זיהו נציגיו בטעות (יולי 1973) את המלצר המרוקני, אחמד בושיקי, כעלי סלמה, מפקד הפעולה של "ספטמבר השחור" במינכן. הם ארכו לו ליד ביתו בעיר הצפונית לילהאמר והרגו אותו. הדבר עורר סערה ציבורית בנורווגיה, שהקפידה לשמור מרחק מהסכסוך הישראלי-פלסטיני. משטרת נורווגיה הצליחה לעצור חמישה מהמשתתפים בפעולה והם נידונו לחמש וחצי שנות מאסר ול-30 חודשי מאסר. הם שוחררו לאחר ריצוי שליש מעונשם.

הסכמי אוסלו – במהלך שנת 1993 יזם סגן שר החוץ, ד"ר יוסי ביילין, שורה

של שיחות חשאיות ישירות עם הנהגת אש"ף, תחילה בלונדון ולאחר מכן באוסלו, בחסותו של שר החוץ הנורווגי יוהאן יורגן הולסט. בשלב הראשון ייצגו את ישראל ד"ר יאיר הירשפלד ורון פונדק. עם התקדמות השיחות דיווח עליהן ביילין לשר החוץ שמעון פרס וזה דיווח על כך לראש הממשלה יצחק רבין, שנתן את הסכמתו להמשכן.

ההסכם הראשון נחתם בחשאי באוסלו, ב-20 באוגוסט 1993, על ידי שמעון פרס ומחמוד עבאס. ב-9 בספטמבר החליפו רבין וערפאת מכתבי הכרה הדדית דרך שר החוץ הנורווגי. היוזמה הזאת הביאה לחתימה על "הסכמי אוסלו" על מדשאת הבית הלבן ב-13 בספטמבר 1993 (על התוכן המלא של ההסכמים ראו לעיל).

אולם התחממות הסכסוך עם פרוץ האינתיפאדות (הראשונה ב-1987 והשנייה בשנת 2000) החלה לפגום בתדמיתה של ישראל בנורווגיה. ב-2004 נתקלו ספינות ישראליות בהתנגדות לפירוק מטענן בנמל אוסלו, החלו יוזמות להחרמת תוצרת ישראלית ובעיקר תוצרת טרייה של פירות וירקות בסופרמרקטים, וכתבות אנטי-ישראליות ואף אנטישמיות החלו להופיע בתקשורת הנורווגית. יחס זה החמיר עם התגברות ההתגרויות מעזה שגררו אחריהן מבצעים ישראליים. האחרון והגדול שבהם, מבצע "עופרת יצוקה", גרם כידוע ביקורת בין-לאומית שבאה לידי ביטוי בדר"ח גולדסטון, ושהדיה ניכרו היטב גם בנורווגיה. כך למשל החליטה קרן הפנסיה הממשלתית למשוך את השקעתה העצומה, בסך 45 מיליון דולר, בחברת הנשק הישראלית "אלביט מערכות". הסיבה שניתנה: השתתפות החברה בבניית החומה לאורך הקו הירוק, חומה שלדעת שרת האוצר הנורווגית תורמת ישירות להפרת חופש התנועה של האנשים המתגוררים בשטחים הכבושים.

תחום נוסף שבו הביעה ממשלת נורווגיה את הסתייגותה מישראל, הוא החלטתה למנוע משתי הצוללות שגרמניה מסיימת לבנות עבור ישראל, מלעבור את הניסויים האחרונים במים עמוקים, כפי שהם מבוצעים על פי הסכם עם נורווגיה בבסיס הימי הדרומי שלה מרוויקה (במחוז קריסטיאנלנד). ההסבר שנתנה ממשלת נורווגיה לצעדה זה, הוא שהצוללות הישראליות אוכפות את המצור על עזה.

ידידי ישראל בנורווגיה הקימו ארגון נגדי, "המרכז למאבק באנטישמיות". אגודת ידידי ישראל בפרלמנט הנורווגי מנתה, ב-2005, 28 חברים משלוש מפלגות. מנהיגת המפלגה השנייה בגודלה בנורווגיה, גב' סיב ג'נסן, היא ידידת ישראל מסורה הקוראת ליתר המפלגות לתמוך בזכותה של ישראל להגן על עצמה. היא ביקרה בעיירה שדרות, בקיץ 2008, ונאלצה להסתתר במקלט לנוכח

ההפגזות מעזה. היא ביקרה בחריפות את החלטת ממשלתה להכיר בחמאס וטענה שאין מכירים בארגון טרוריסטי. היא ומפלגתה עמדו בראש הפגנה פרו-ישראלית תחת הסיסמה: "עם ישראל למען השלום".

מים כבדים לישראל – נושא נוסף שהעיב במשך תקופה ארוכה על יחסי ישראל-נורווגיה, היה קשור לפרשת מים כבדים שקיבלה ישראל מנורווגיה, לקידום הייצור של פצצות גרעיניות. הצרפתים, שכנו את הכור, סיפקו לישראל 4 טונות של מים כבדים, אולם לא היה בכך כדי לענות על צרכיו הראשוניים של הכור. ישראל הצליחה לרכוש 20 טונות נוספים של מים בדרך סיבובית מבריטניה: זו האחרונה הזמינה את הכמות הזאת מנורווגיה, אולם ביטלה את העסקה וביקשה למזער את הפסדיה. הפתרון היה כאמור למכור את המים לישראל. ישראל הודיעה כי המים דרושים לה עבור הכור לצורכי שלום שהוקם בחוף פלמחים, ושתי המדינות העדיפו להעלים עין ולא לחקור מדי את המטרה האמיתית של השימוש במים. ביוני 1959 וביוני 1969 הועמסו מכלים בני 10 טונות על אוניות ישראליות שעגנו באנגליה והועברו לישראל.

גילוייו של הטכנאי הישראלי מרדכי ואנונו ב"סנדיי טיימס" הלונדוני העלו את הנושא לדיון ציבורי בנורווגיה: פוליטיקאים ואנשי ציבור דרשו לדעת מה עלה בגורלם של 20 הטונות הללו של מים כבדים. ישראל סירבה לאפשר לטכנאים נורווגים או לנציגי הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית לערוך ביקור בכור בדימונה, כדי לבדוק אם שימשו המים הכבדים של נורווגיה את ייצורו של נשק גרעיני ישראלי. לאחר משא ומתן ארוך הסכימה ישראל להחזיר לנורווגיה 10.5 טון מים כבדים, שנותרו על פי טענתה כיוון שחלק התאייד וחלק נשפך ואבד.

הייצוא הישראלי לנורווגיה עמד ב-2008 על 52 מיליון דולר והייבוא ממנה על 76 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמית, ירד הייצוא הישראלי ל-61 מיליון דולר והייבוא מנורווגיה נותר כשהיה – 52 מיליון דולר. מספר היהודים בנורווגיה (2008) – 1,200.

להלן הסכמים שנחתמו במהלך השנים בין שתי המדינות:

- ♦ הסכמי מסחר – ב-1951, ב-1952 וב-1953 וב-1954.
- ♦ הסכם תשלומים – 1953.
- ♦ ביטול הדדי של מסים המוטלים על הכנסות מהפעלת כלי שיט וכלי תעופה – 1955.
- ♦ הסכם בדבר ביטול אגרות על אשרות – 1955.

- ♦ הסכם תרבות – 1957.
- ♦ הסכם בדבר ביטול אשרות – 1966.
- ♦ הסכם בדבר ביטול כפל מס – 1968.
- ♦ הסכם בדבר שירותי אוויר – 1978.

יחסי ישראל–פינלנד

פינלנד שוכנת בחלקו המזרחי של חצי האי הסקנדינבי. שכנותיה הן: שוודיה במערב, נורווגיה בצפון ורוסיה במזרח. שטחה מגיע ל-337 אלף קמ"ר, וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-5.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 86% לותרנים; 12% אתאיסטים; 2% אורתודוקסים.

החלוקה האתנית: 93% פינים; 6% שוודים; 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 182 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 238 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 35 אלף דולר תמ"ג לנפש.

כבר עם הגעתה לעצמאות, ב-1917, ניסו גורמים קומוניסטיים להשתלט על המדינה, אך הובסו. עובדה זו לא מנעה מבריה"מ ללטוש עין לחלקה המזרחי של פינלנד – חבל קרליה. הסכם ריבנטרופ-מולוטוב אפשר לסובייטים לא רק לספח את מחציתה של פולין, אלא פינה מקום להתקפה סובייטית על פינלנד ("מלחמת החורף" – 1939). הפינים נלחמו בגבורה והנחילו לסובייטים מפלות גדולות אך לבסוף נאלצו להיכנע ולהסכים לקריעתו של חבל קרליה ולגירושם של 400 אלף פינים ממנו.

הכעס על בריה"מ הביא את הפינים להצטרף לגרמניה הנאצית שתקפה את בריה"מ ב-1941. ההפסד במלחמה זו הביא לאובדן של עוד 12% משטחה של פינלנד ולתשלום פיצויים גבוהים. מאז שומרת פינלנד על מעמד נייטרלי, אולם התמוטטותה של בריה"מ אפשרה לה להצטרף לאיחוד האירופי.

פינלנד נמנית גם היא עם ידידותיה של ישראל, מאז ההצבעה באו"ם על חלוקת ארץ-ישראל ב-1947. כבר בינואר 1949 הכירה בישראל וקשרה עמה קשרים דיפלומטיים.

שלמה זבלדוביץ, אזרח פיני ניצול שואה, שהגיע לפינלנד בתחילת שנות ה-50 של המאה הקודמת, הקים תעשיית נשק מקומית, קנה שני מפעלי נשק בפינלנד ובדנמרק, והציע לראש ממשלת ישראל דוד בן-גוריון להקים מפעל נשק גם בישראל. המפעל, "סולתם", הוקם ביקנעם בשותפות עם חברת "כור" ההסתדרותית. המפעל ייצר מרגמות שהוצבו על רכב מתנייע, קני תותחים ותחמושת למרגמות. כמו כן פנה "סולתם" לייצור לשוק האזרחי של מערכות משוכללות של סירי

בישול. לאחר שנים ספורות יצא זבלדוביץ מהשותפות ונשאר רק בחברת השיווק של המפעל.

למרות ממדיה הקטנים הצליחה פינלנד להקים את אחד מענקי ההייטק העולמי, חברת "נוקיה", שהיא חברת התקשורת הגדולה בעולם.

כל עוד שלטה בפינלנד קואליציה סוציאל-דמוקרטית, נטתה מדיניות החוץ של פינלנד לתמוך בעמדות הפלסטיניות והערביות. ב-2007 הוקמה ממשלת מרכז-ימין שגישתה לסכסוך היא מאוזנת יותר, ובשנה זו ביקרה בפינלנד שרת החוץ הישראלית, ציפי לבני.

פינלנד היא אחת המדינות המובילות בעולם בתחום השוויון בין המינים: הנשים מהוות 40% מהפרלמנט הפיני, נשיאת פינלנד וראש הממשלה הן נשים, כמו גם 11 מתוך 20 חברי הממשלה, ובראש בית המשפט העליון עומדת אישה.

הסחר בין ישראל לפינלנד גבוה בהרבה מהסחר עם יתר המדינות הסקנדינביות. ב-2008 הגיע הייצוא הישראלי לפינלנד ל-170 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-370 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-120 מיליון דולר והייבוא מפינלנד ל-333 מיליון דולר. מספר היהודים בפינלנד (2008) – 1,100.

הסכמים נבחרים שנחתמו במשך השנים בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם סחר והסכם תשלומים – 1950.
- ♦ חילופי איגרות בדבר ביטול אגרות על אשרות – 1955.
- ♦ הסכם בדבר הענקת אשרות לבעלי דרכון ימאי – 1964.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס ומניעת התחמקות ממס על הכנסה ורווחי הון – 1966.
- ♦ הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות – 1966.
- ♦ הסכם תרבות – 1985.
- ♦ הסכם שירותים אוויריים – 1998.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס – 1998.
- ♦ אמנה בדבר ביטחון סוציאלי – 1999.
- ♦ מזכר הבנה לשיתוף פעולה בתחום המו"פ התעשייתי.

יחסי ישראל-שוודיה

שוודיה שוכנת במרכז חצי האי הסקנדינבי. שכנותיה הן: נורווגיה במערב ובצפון; פינלנד בצפון-מזרח; ודנמרק בדרום-מערב. שטחה מגיע ל-450 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-9 מיליון נפש (מהם כ-450,000 מוסלמים).

החלוקה הדתית: 92% נוצרים לותרנים; 5% מוסלמים; 2% קתולים; 1% פנטקוסטים.

החלוקה האתנית: 92% שוודים; 3% פינים ולְאָפִים; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 333 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 398 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 36,800 דולר תמ"ג לנפש.

היהודי הראשון ששיבתו בשוודיה הותרה היה אהרן איזאק, אומן תחריטים, ב-1774. עד אז מנעה העוינות של הכנסייה הלותרנית כלפי היהודים (עוינות הנמשכת גם היום) את כניסתם של יהודים לשוודיה. ב-1779 התיר הפרלמנט השוודי ליהודים להתיישב בכמה ערים, ב-1782 לסחור בכל המדינה, ורק ב-1838 בוטלו ההגבלות עליהם – אם כי בחלקן עמדו בתוקף עד 1865. באותה שנה קיבלו היהודים את זכות הבחירה לפרלמנט אולם הזכות לכהן במשרות פרלמנטריות ניתנה להם רק ב-1951. במהלך שנות ה-30 של המאה שעברה, כשהורע מצב היהודים במרכז אירופה, מנעו השלטונות מפליטים רבים להגר לשוודיה, ורק 3,000 הורשו להיכנס ועוד 1,000 הורשו לעבור דרכה ליעדים אחרים. אולם בשנות המלחמה שונתה הגישה – ב-1942 קלטת שוודיה 900 מיהודי נורווגיה, שהוכרחו אליה לפני שילוחם למחנות המוות, וב-1943 חזרה על כך, כשקלטה את 8,000 יהודי דנמרק שהוכרחו אליה על ידי מאות סירות של מתנדבים דנים. בשנות השלטון הקומוניסטי במזרח אירופה קלטת שוודיה יהודים שהצליחו לברוח אליה מפולין ומאחר יותר מבריה"מ. ב-2008 הגיע מספרם של יהודי שוודיה ל-15,000.

אזרח שוודי מפורסם, שהפך לאחד מחסידי אומות העולם, היה ראול ולנברג (נולד ב-1912), דיפלומט שוודי ששהה בכודפשט בתקופת המלחמה. הוא הנפיק אלפי תעודות חסות שוודיות ליהודים, הקים בתי מחסה ששימשו להם מקלט בטוח, ואף הפעיל לחץ על הגרמנים וההונגרים כדי לעצור את משלוחי היהודים לאושוויץ. ב-1945 הוא נעצר על ידי הצבא הסובייטי שהגיע להונגריה ומאז אבדו עקבותיו. הממשלה הסובייטית טענה שהוא מת ב-1947, אולם עדויות שהתגלו ב-2010 מצביעות על כך שהוא נראה בחיים (ואף נחקר) לאחר התאריך שנקבע כתאריך מותו, ושהוא חי במשך שנים רבות במחנות עבודה בבריה"מ.

שוודיה שמרה לכאורה על נייטרליות במלחמת העולם השנייה. אולם יחד עם זאת סיפקה לגרמניה ברזל ופחם שהיו חיוניים לתעשיית הפלדה הגרמנית; הבנקים השוודים סחרו עם גרמניה ואפשרו לה לרכוש מוצרים אסטרטגיים ברחבי העולם ואף אפשרו לצבא הגרמני להחיש עזרה ליחידותיו בנורווגיה על ידי מעבר חופשי דרך שוודיה.

בשוודיה התפתחה במהלך מלחמת העולם השנייה מפלגה נאצית חזקה, שחלקים ממנה ממשיכים בפעילותם עד היום ומפיצים תעמולה אנטי-ישראלית. בשוודיה נהג, עד שנות ה-60 של המאה שעברה, חוק שתמך בעיקור "אנשים פגומים", וביניהם בעלי פיגור שכלי. את הרעיון הזה, שפותח לאחר מכן לרצח שיטתי של מוגבלים, העתיקו הנאצים משוודיה.

יו"ר ועדת האו"ם לארץ-ישראל, שהמליצה על הקמת המדינה, היה השוודי אמיל סנסטרום, שהפעיל את השפעתו כיו"ר לקבלת ההמלצות על ידי הוועדה.

השוודים הצביעו בעד הקמת המדינה באו"ם וקשרו עמה קשרים דיפלומטיים כבר בינואר 1949. אירוע מוקדם בהיסטוריה של ישראל, שהעייב על הקשרים, היה רצח המתווך השוודי מטעם האו"ם, הרוזן פולקה ברנדוט (1895–1948), סגן נשיא הצלב האדום השוודי. לאחר שהציע לנתק את הנגב מישראל ולמוסרו לערבים, התנקשו בו אנשי ארגון לח"י (לוחמי חירות ישראל) בירושלים.

אף על פי כן היחסים עם ישראל התפתחו בצורה מהירה ואוהדת. לא מעט תרמו לכך הקשרים המיוחדים שהיו להסתדרות העובדים הכללית עם האיגודים המקצועיים בארצות אירופה וביניהן ארצות סקנדינביה. העובדה שמפלגה סוציאל-דמוקרטית שלטה בשוודיה עזרה אף היא בקידום היחסים באמצעות המפלגות הסוציאליסטיות הישראליות. באותן שנים זרמו אלפי צעירים וצעירות משוודיה לעבוד כמתנדבים בקיבוצים בישראל, ורבבות אחרים נהגו להגיע לאילת בחודשי החורף. בשוודיה חל איסור על השחיטה היהודית מטעמים של צער בעלי חיים. את הצריכה של בשר כשר מספקת דנמרק, שבה השחיטה היהודית מותרת.

ראש ממשלת שוודיה, טאג ארלנדר הסוציאליסט, תמך בישראל בכל מהלך שנות ה-60 (ערך ביקור ממלכתי ב-1962) והצדיק את ישראל בשל מלחמת ששת הימים. אולם עם כניסתו של אולוף פלמה לתפקיד ראש הממשלה וראש המפלגה, ב-1969, החלה האהדה השוודית לנטות לטובת הערבים בכלל והפלסטינים בפרט. ישראל החלה להיות מוצגת בשוודיה כמעצמה קולוניאלית וכובשת לצדה של ארה"ב.

- ♦ במהלך מלחמת יום הכיפורים גינה שר החוץ השוודי, קריסטר וויקמן, דווקא את ישראל, וטען כי את הבעיות במזרח התיכון לא ניתן לפתור באמצעות עליונות צבאית.
- ♦ ב-1981 גינתה שוודיה את הפצצת הכור האטומי העיראקי.
- ♦ ביולי 1982, לאחר פלישת ישראל ללבנון, השווה ראש הממשלה אולוף פלמה את התנהגות הצבא הישראלי לילדים הלבנונים, ליחס שגילו הנאצים לילדים היהודים במחנות ההשמדה.
- ♦ בדצמבר 1988 הוזמן יאסר ערפאת באופן רשמי לביקור בשוודיה, שלאחריו הודיע כי הוא מוכן להכיר בזכות קיומה של מדינת ישראל ואף גינה את כל פעולות הטרור.
- ♦ באוקטובר 1999 ערך ראש הממשלה, גורן פרסון, ביקור רשמי בישראל (הראשון מאז ביקורו של ארלנדר ב-1962) שבמהלכו הציע את שירותי התיווך של ארצו.

בעקבות האינתיפאדה השנייה (2000) החלה ממשלת שוודיה לגנות בגלוי את ישראל וראש הכנסייה קרא להטיל חרם על מוצרים ישראליים. נציגי שוודיה מצביעים באופן שיטתי נגד ישראל במוסדות הבין-לאומיים וקוראים לעצור את שדרוג יחסיה עם האיחוד האירופי. שלטונות שוודיה אינם נוקטים שום פעולה נגד ההסתה הנערכת במסגד של שטוקהולם נגד היהודים וקוראת להשמדתם; הם לא עצרו את השיח' קרדאווי, המטיף להרג יהודים, מלהיכנס ולהטיף בשוודיה; והתקשורת השוודית מגויסת כולה נגד ישראל:

- ♦ שרת החוץ השוודית אנה לינדר, היתה אנטי-ישראלית פעילה והביעה לא פעם שנאה פתלוגית למדינת ישראל. היא נרצחה ב-19 בספטמבר 2003, בהיותה לבדה בקניון, ע"י חולה רוח ממוצא סרבי.
- ♦ ב-2004 הציג אמן ישראלי לשעבר, דרור פיילר (האיש שארגן, ביוני 2010, את משט הספינות לרצועת עזה), את העבודה "שלגיה ושיגעון האמת" בתוך בריכת מים בצבע אדום שעליה צפה סירה ובה "שלגיה" – דיוקן של הנאדי ג'ראדת, המחבלת המתאבדת ממסעדת "מקסים" בחיפה. שגריר ישראל בשוודיה באותה עת, צבי מזאל, השחית בתגובה את היצירה לעיני כול.
- ♦ בסקר שנערך בשוודיה בשנת 2005 בקרב בני 16–75, נתקבלו התוצאות הבאות: 41% הגדירו עצמם כאנטישמים; 5% – כמאוד אנטישמים; 25% טענו כי ביקור ראש ממשלת ישראל בשוודיה איננו רצוי; 26% טענו כי ישראל פועלת עפ"י העיקרון של עין תחת עין.

- ♦ במהלך מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" גינתה ממשלת שוודיה את ישראל וקראה להפסקה מיידית של הקרבות.
- ♦ באוגוסט 2009 פרסם העיתון השוודי "אפטנבלדט" עלילה, שלפיה חיילים ישראלים הורגים בכוונה פלסטינים כדי לסחור באיבריהם. שגרירת שוודיה בישראל גינתה את הידיעה והסתייגה ממנה, לא כן משרד החוץ השוודי שהסתייג מהגינוי בתואנה של "חופש העיתונות".
- ♦ אולם כשאתר אינטנט שוודי העתיק ופרסם את הקריקטורות נגד הנביא מוחמד, שפורסמו לפני כן בדנמרק, מיהרה שרת החוץ דאז, גבי פריוואלד, לסגור את האתר והתנצלה בפני גורמים מוסלמיים.
- ♦ כאשר משלחת הטניס הישראלית הגיעה לתחרות בעיר מאלמה, היא נתקלה בעוינות כוללת ובהפגנות אלימות של המוסלמים וגורמי שמאל בעיר. עיריית מאלמה החליטה לאסור על מכירת כרטיסים לתחרות והשחקנים השוודים, שהפסידו במשחק, סירבו ללחוץ את ידי הישראלים.
- ♦ ב-2009 היתה שוודיה הנשיאה התורנית של האיחוד האירופי ושרת החוץ שלה עשתה ככל יכולתה להעביר החלטה הקובעת כי ירושלים תחולק בין ישראל לפלסטינים, וכן לעכב את שדרוג יחסיה של ישראל עם האיחוד האירופי. אולם יוזמתה לא צלחה והאיחוד החליט כי מעמדה של ירושלים ייקבע במשא ומתן.
- ♦ שר החוץ השוודי, קרל בילדט, הודיע על תמיכתו הבלתי-מסויגת בדו"ח גולדסטון.
- ♦ שגרירות ישראל נתקלה בקשיים לשכור בית לשימושה בגלל התנגדות בעלי הבתים להעמיד מבנה כזה לרשותה.
- ♦ גם קרן הפנסיה השוודית, AP Funds, המנהלת את קרנות הפנסיה של כל האנשים העובדים או שעבדו בשוודיה, הודיעה במקביל להודעה הנורווגית על חיסול השקעותיה ב"אלביט מערכות" מסיבות דומות לאלו של נורווגיה.
- ♦ למרות ממדיה הצנועים של המדינה, הצליחו כמה חברות שוודיות להפוך למעצמות בין-לאומיות: חברות המכוניות Volvo ו-Saab, חברת הרהיטים IKEA וחברת ההלבשה H&M.
- ♦ במקביל יש להזכיר את יוזמתו החיובית של גורן פרסון, ראש ממשלת שוודיה לשעבר: הוא החל לפעול בסוף שנות ה-90 של המאה שעברה, להנהגת לימודי השואה במערכת החינוך השוודית. הוא הקים לשם כך ארגון מיוחד, Living History, ואף חיבר ספר לימוד להוראת השואה וקיים השתלמויות בנושא ב"יד ושם" בירושלים. בשנת 2000 הוא הרחיב את

פעילותו במסגרת ועידה בין-לאומית כדי לדון בנושא. הוועידה הקימה "כוח משימה" (task force) המקדם את הנושא בארצות אירופה. אולם המורים בשוודיה מתקשים ללמד את הנושא עקב ההתנגדויות של התלמידים המוסלמים.

♦ ישראל עושה מאמצים לשפר את היחסים עם שוודיה ובמסגרת זאת ביקר בה שר התעשייה, המסחר והעבודה – בנימין בן-אליעזר, בראש משלחת תעשיינים גדולה, והגיע להבנות עם שרת המסחר במשרד החוץ השוודי, להגברת שיתוף הפעולה הכלכלי. משלחת מקבילה נועדה לבקר בישראל במחצית 2010.

♦ פעולה מיוחדת נעשית על ידי אגודת הידידות שוודיה-ישראל, שנוסדה ב-1953. כיום פועלים בשוודיה 26 סניפים של האגודה ובהם למעלה מ-3,000 חברים. פעולתם תורמת רבות לתיקון דימויה של ישראל בדעת הקהל השוודית.

♦ גם בארזים נפלה שלהבת: שוודיה, המתפארת בחתירתה לקיום יחסי שלום מוסריים בין מדינות, ובעקבות כך מבקרת בחריפות את מדינת ישראל, עומדת בפני התפתחות מדאיגה מטעמה: לראשונה בתולדותיה נכנסה לבית הנבחרים מפלגת הימין הקיצוני, "הדמוקרטים השוודים", בבחירות לפרלמנט שנערכו ב-19 בספטמבר 2010. המפלגה זכתה ב-5.7% (שהם 1.7% מעל אחוז החסימה של 4% הנוהג בשוודיה). קואליציית ימין בת ארבע מפלגות (הנמצאת עתה בשלטון) קיבלה 49.1% והאופוזיציה הסוציאל-דמוקרטית (בת שלוש מפלגות) קיבלה 45.2%.

התוצאה יצרה תיקו שיחייב את אחד משני הגושים לצרף את המפלגה הקיצונית לממשלה, וזאת אף ששני הגושים הודיעו לפני הבחירות כי לא יעשו זאת.

♦ הטיעונים של מפלגת "הדמוקרטים השוודים", שהוקמה ב-1988 ושמנהיגה הוא ג'ימי אקסון, הם כדלקמן:

(1) האסלאם הוא האיום הגדול ביותר על המדינות האירופיות מאז מלחמת העולם השנייה.

(2) יש לצמצם את ההגירה לשוודיה ב-90%.

(3) יש להטיל עונשי מאסר עולם על פשעים חמורים.

(4) יש לגרש נתינים זרים שהורשעו בפשעים חמורים.

(5) יש להתנגד לנישואים חד-מיניים.

הייצוא הישראלי לשוודיה ב-2008 הגיע ל-182 מיליון דולר והייבוא ל-694 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא לשוודיה ל-120 מיליון והייבוא משוודיה ל-523 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 1; 2007 – 4.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם בדבר אשרות חניס – 1955.
- ♦ הסכם בדבר פטור ממס הכנסה על הכנסות מספנות וכלי טיס – 1956.
- ♦ הסכם למניעת מסי כפל על הכנסה והון – 1959.
- ♦ הסכם למניעת מסי כפל על נכסי נפטרים – 1962.
- ♦ הסכם להסגרת גומלין של עבריינים – 1964.
- ♦ הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות – 1966.
- ♦ הסכם בדבר הפקת משותפת של סרטים – 1971.
- ♦ הסכם בדבר שירותי אוויר – 1978.
- ♦ הסכם בדבר ביטחון סוציאלי – 1983.
- ♦ אישור לעבודה בשכר לבני משפחה של דיפלומטים – 2003.

יחסי ישראל–פורטוגל

פורטוגל שוכנת בחלקו המערבי של חצי האי האיברי, לאורך האוקיינוס האטלנטי. שכנתה היחידה היא ספרד במזרח. שטחה מגיע ל-92 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-11 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 97% קתולים; 1% פרוטסטנטים ו-2% אחרים.

החלוקה האתנית: 99% פורטוגלים; 1% אפריקנים.

התמ"ג (2009): 233 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 222 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 21,800 דולר תמ"ג לנפש.

עד שנת 1974 שרר בפורטוגל משטר דיקטטורי, תחילה בראשותו של אנטוניו סלזאר (1932–1968) ולאחר שזה חלה בשיתוק, על ידי ממשיכו מרסלו קאטנו (1968–1974). בתקופה זו כמעט לא היו קשרים בין שתי המדינות, אף על פי כן היה זה השליט קאטנו שהתיר לרכבת האווירית האמריקנית, שהטיסה ציוד צבאי חיוני לישראל ב-1973, לתדלק בפורטוגל. כל "ידידותיה" האחרות של ישראל, שהתמודדה אל מול מתקפת הפתע של מצרים וסוריה, סירבו לעשות כן.

לפורטוגל יש קשרים היסטוריים למורשת העם היהודי, למרות היותה שותפה לספרד בגירוש יהודיה, בסוף המאה ה-15 (1496). במיוחד יש לציין את הדיפלומט הפורטוגלי, אריסטיד דה סוזה מנדש, האיש שהציל את המספר הגדול ביותר של יהודים בימי מלחמת העולם השנייה, על ידי הענקת אשרות כניסה לפורטוגל.

ב-1975 פתחה ישראל את הקונסוליה הראשונה שלה בליסבון, שב-1977 הפכה לשגרירות. ב-1996 הביע נשיא פורטוגל את התנצלותו על גירוש היהודים מארצו לפני 500 שנה. מאז נערכו ביקורים הדדיים של שרי החוץ (השר הפורטוגלי אמדו ב-2006, וביקור גומלין של ציפי לבני ב-2007). ב-1992 נחתם בין המדינות הסכם לשיתוף פעולה תרבותי, אקדמי ומדעי, שפתח את הדלת לנוכחות תרבותית ישראלית רחבה בפורטוגל – בתחומי המחול והקולנוע.

ב-2008 ייצאה ישראל לפורטוגל ב-99 מיליון דולר (הייטק, טלקום, מוצרים כימיים ומוצרי חקלאות); וייבאה מפורטוגל בהיקף של 114 מיליון דולר (חומרי גלם לייצור נייר, שעם, תבניות לתעשייה ובקבוקים). ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה דווקא הייצוא הישראלי ל-111 מיליון דולר ואילו הייבוא ירד ל-100 מיליון דולר.

החברה הממשלתית "מקורות ייזום" מייעצת (2009) לחברת המים של העיר ליסבון בתחומים של חיסכון במים, מניעת נזילות, התקנת מונים וכדומה, בהיקף של מאות מיליוני אירו. היחסים ההדדיים בין שתי המדינות החלו באיחור רב, וזאת מאותה סיבה כמו ספרד: הצורך לעבור מהמשטר הדיקטטורי ששלט בה במשך עשרות שנים, למשטר דמוקרטי.

מספר היהודים בפורטוגל הגיע (2008) רק ל-500, אולם יש בה קהילה גדולה של אנוסים.

ב-2009 גברו הדיווחים על קשיים כלכליים שנוצרו במדינה, והיא הוזכרה (יחד עם יוון, אירלנד וספרד) כמועמדת למשבר פיננסי. החוב החיצוני של פורטוגל באותה שנה הגיע ל-93 מיליארד דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1976 – 4; 1978 – 95 (כולל קורס לאחיות); 1978 – 9; 1987 – 5; 1988 – 3; 1989 – 10; 1990 – 1; 1991 – 2; 1992 – 1; 2004 – 2. **קורסים מקומיים:** 1977 – 3 בחקלאות וסמינר הדרכה בחקלאות; 1978 – פיתוח קהילתי – 1; שיווק חקלאי – 1; 50 משת'. **מומחים מהארץ:** 1977 – 5.

- להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:
- ♦ הסכם סחר ותשלומים – 1959.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה חקלאי – 1977.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום התיירות – 1989.
- ♦ הסכם הבנה בתחום הטכנולוגיה המתקדמת – 1989.
- ♦ הסכם תרבות – 1994.
- ♦ ביטול חובת אשרות – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, תעשייתי, טכני ומדעי – 1995.
- ♦ הקמת לשכות מסתר הדדיות – 1996.

יחסי ישראל-צרפת

צרפת שוכנת בחלקה המערבי של יבשת אירופה, נושקת לאוקיינוס האטלנטי ולמצר למאגש במערב; וליים התיכון בדרום. שכנותיה הן: בלגיה בצפון-מזרח; גרמניה, שווייץ ואיטליה במזרח; וספרד בדרום. שטחה (יחד עם האי קורסיקה) מגיע ל-547 אלף קמ"ר ומספר תושביה (2009) ל-64 מיליון.

החלוקה הדתית: 81% קתולים; 7% מוסלמים; 2% פרוטסטנטים; 1.5% יהודים ו-8.5% אחרים.

החלוקה האתנית: 91% צרפתים; 3% ערבים; 3% ברטונים ואֶלזאסים; ו-3% פְּלֶמִים, קורסיקאים ובֶּאסקים.

התמ"ג (2009): 2.2 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 2.7 טריליון לפי שער החליפין; 32,800 דולר תמ"ג לנפש.

צרפת שלאחר מלחמת העולם השנייה היתה ידידותית ביותר לעניין היהודי, ובפרט בהגשת עזרה (או בהעלמת עין) לתנועת הבריחה וההעפלה הבלתי-חוקית של יהודים לארץ-ישראל. היא הצביעה בעד תוכנית החלוקה של האו"ם והיתה בין המדינות הראשונות שהכירו במדינת ישראל הצעירה (ינואר 1949) ובאותה שנה כוננה עמה יחסים דיפלומטיים והקימה שגרירות בתל אביב. צרפת סולקה מהמזרח התיכון על ידי בריטניה במהלך מלחמת העולם השנייה (סוריה ולבנון היו אז תחת שלטון וישי הפרו-גרמני, והן נכבשו על ידי הצבא הבריטי ב-1941). אולם זיקתה המסורתית של צרפת ללבנט לא פסקה. אלא שעל דרך התקרבותה המחודשת לעולם הערבי, עמדה כאבן-נגף מלחמת השחרור שניהלה נגדה "חזית השחרור הלאומי" (FLN) באלג'יריה.

היה זה אפוא אך טבעי כי העמדה העוינת של העולם הערבי כלפי ישראל וצרפת תביא להתקרבות בין שתי המדינות הללו, שאף קיבלה משמעות מעשית

ב-1956, כאשר ישראל חברה לצרפת ולבריטניה בהתקפה על סיני ותעלת סואץ. מטרתן של צרפת ובריטניה היתה להחזיר את התעלה להשפעה מערבית לאחר שנשיא מצרים עבד אל-נאצר הלאים אותה, ואילו לישראל היה חשוב לפגוע במערכות החימוש החדשות שקיבלה מצרים בעסקת הנשק המפורסמת (1954) עם צ'כיה.

בשנות ה-50 ועד אמצע שנות ה-60 של המאה הקודמת, הפכה צרפת לספקית הנשק העיקרית של ישראל (מטוסים, טנקים, ספינות מלחמה) וכן מכרה לנו את הכור הגרעיני שהוקם בדימונה (1963) למטרות צבאיות. במקביל החלה פעילות ענפה של שיתוף פעולה מדעי לפיתוח אמצעי לחימה חדישים כמו טילים. המטוס "מיראז'", שצרפת סיפקה לישראל, הפך לאחר זמן למודל שעל פיו פיתחה ישראל את המטוס הישראלי "הכפיר".

אולם מיד עם סיום המלחמה באלג'יריה ויציאת הצרפתים ממנה (1962), השתנו היחסים. הנשיא דה-גול, שכינה עוד כמה שנים קודם לכן את ישראל "ידידתנו ובעלת בריתנו במזרח התיכון", חתר בכל יכולתו להחזיר לצרפת עטרה של מעצמה עולמית וכן להופכה מחדש לגורם קובע במזרח התיכון. השגת מטרות אלה נעשתה בהכרח על חשבון יחסיה של צרפת עם ישראל.

התקררות היחסים באה לידי ביטוי ממשי במלחמת ששת הימים. הנשיא דה-גול, שממשלתו התחייבה, יחד עם עוד כעשרים מדינות ימיות ובראשן ארה"ב, להבטיח שיט חופשי במצרי טיראן, תמורת נסיגתה של ישראל מהמצרים ב-1967, לא עשה דבר כדי לפרוץ את ההסגר הימי שהטיל עבד אל-נאצר על המצרים ב-22 במאי 1967, או על הכנסת הצבא המצרי לחצי האי סיני. תחת זאת הזהיר את שר החוץ, אבא אבן, ב-24 במאי כדלקמן: "אם תותקף ישראל, לא נניח לה להישמד, אולם אם תתקפו אתם, נוקיע את יוזמתכם".

כשנוכחה ישראל שהמלחמה היא בלתי-נמנעת (לאור ריכוז כוחות בסיני ובמקביל של הסורים ברמת הגולן), החליטה על מכת מנע בסיני שהכריעה את המערכה. דה-גול נעלב וניתק את כל הקשרים המיוחדים עם ישראל ובראשם את אספקת הנשק ושיתוף הפעולה המדעי. אף על פי כן הצליחה ישראל, במבצע מלהיב ומתואם כראוי, להבריח (ב-24 בדצמבר 1969) מנמל שרבורג הצרפתי שש ספינות טילים שנבנו שם עבורה ושישראל שילמה את מלוא תמורתן; ואילו 50 מטוסי קרב מתקדמים מסוג "מיראז'", שהיו מוכנים במפעלי דאסו להטסה לישראל, לא נמסרו לה כלל.

יחסי ישראל-צרפת הידרדרו והלכו, בתחום הצבאי כמו גם בתחום המדיני, ככל שגדלה האוריינטציה של צרפת על מדינות ערב וככל שגדל סחרה עמן – אם כקניינית של נפט ערבי ואם כיצואנית של נשק, כולל כור אטומי לעיראק. גם

שני הנשיאים שבאו אחרי דה-גול – ז'ורז' פומפידו וז'סקאר ד'אסטן – המשיכו במדיניות זו. ואילו הנשיא הסוציאליסטי פרנסואה מיטראן, שנבחר ב-1981, חידש את הדיאלוג הידידותי עם ישראל ואף היה הנשיא הצרפתי הראשון שביקר בישראל ונאם בפני הכנסת ב-1982. אולם ב-1990, כשהתגלה כי מיטראן ניהל קשרים חיוביים עם ממשל וישי, ואף סירב להתנצל בשם העם הצרפתי על משלוחי היהודים למחנות ההשמדה בתקופת הכיבוש הנאצי, התקררו היחסים עמו, בפרט לאור העובדה שהאוריינטציה על מדינות ערב ועל תמיכה בלת-מסויגת בצד הפלסטיני נמשכה ללא הפוגה.

בכך המשיך גם הנשיא שנבחר אחריו, ז'אק שיראק (נבחר ב-1995), שביקר אמנם בישראל (הגיע להלווייתו של יצחק רבין בנובמבר 1995; השתתף בוועידת שארם א-שיח' במאס 1996, והגיע באותה שנה לביקור ממלכתי מעורר מחלוקת בישראל), ובאוקטובר 2000 אירח בפריז את אהוד ברק ויאסר ערפאת. אולם במקום להביא את שני האישים להסכם בדבר הפסקת האלימות (אינתיפאדת אל-אקצה החלה חודש לפני כן), האיץ לדברי ברק בערפאת לא לחתום על הסכם להפסקת ההתנגשויות. הוא תמך כספית בערפאת ועמד בראש הלוחצים על ארה"ב והאו"ם – להכריח את ישראל לסגת מהשטחים; התייצב כליל בצד הפלסטיני; והתנגד נמרצות (בתחילת 2003) להתקפה אמריקנית על עיראק, תוך שהוא מפר את האמברגו שהטיל האו"ם על מדינה זו.

עם כניסתו של שרון לתפקיד ראש הממשלה וביצוע ההתנתקות ברצועת עזה (2005), החלו היחסים להתחמם. שרון התקבל באהדה רבה בביקורו בפריז (יולי 2005) והביא לכך שממשלת צרפת דרשה מהחמאס להכיר במדינת ישראל ולהפסיק את התקפות הטרור עליה. הוקמה ועדה משותפת לשיפור דימויה של ישראל בדעת הקהל הצרפתית.

ב-16 במאי 2007 נבחר ניקולא סרקוזי (יליד 1955) לנשיאה השישי של צרפת. בחירתו מסמלת שינוי מהותי בהתנהלותה של צרפת בתחום מדיניות החוץ:

- ♦ התקרבות לארה"ב.
- ♦ עמדה תקיפה נגד התחמשותה של איראן בנשק גרעיני.
- ♦ שינוי עמדה מקיף ביחסיה של ממשלת צרפת עם המנהיגות היהודית הצרפתית אירע בארוחת צהריים מטעם ארגון יהודי צרפת (CRIF), שנערכה ב-13 בפברואר 2008: הנשיא סרקוזי הכריז כי ישראל יכולה לסמוך על קיום יחסים חיוביים עם האיחוד האירופי וכי צרפת לא תתפשר לעולם בכל הנוגע לביטחונה של ישראל. באותה שנה ערך נשיא מדינת ישראל שמעון פרס ביקור ממלכתי בפריז.

- ♦ שינוי מהותי ביחסיהן של צרפת וישראל: נשיא צרפת ערך ביקור בישראל לציון יום העצמאות ה-60 למדינה. כמו כן הוא טרח והגיע לישראל פעם נוספת בינואר 2009, כדי לקדם הסכם הפסקת אש בין ישראל (שהיתה בעיצומו של מבצע "עופרת יצוקה") לבין החמאס.
- ♦ לישראל קשרי תרבות רחבים עם צרפת, גם בגלל קיום קהילה גדולה של דוברי צרפתית בישראל (כ-600 אלף). ב-2007 נפתח בישראל מכון צרפתי נוסף לציון 60 שנות המדינה; ישראל היתה האורחת הרשמית בתערוכת הספרים בפריז (מארס 2008); ותקציבים נאותים מוקדשים על ידיה לקידום הקשרים המדעיים בין שתי המדינות. מאז 2004 ממומנות שש תוכניות מחקר משותפות בתחומים שונים – גנטיקה רפואית, מתמטיקה, ביוראינפורמציה, הרמיה רפואית וביולוגיה, רובוטיקה, ומחקר סרטן – שבהן עוסקים מאה חוקרים משני הצדדים.
- ♦ צרפת היא השוק התשיעי בחשיבותו לייצוא הישראלי, ומהווה את היעד השני בחשיבותו (אחרי ארה"ב) של תיירים ישראלים. במקביל מתחולל גידול מתמיד בביקורי תיירים צרפתים בישראל. אף שישראל היא אחת הלקוחות הגדולים של צרפת (ב-2008 ייבאה ישראל מצרפת סחורות ושירותים ב-1.890 מיליארדי דולר בעוד הייצוא שלנו לצרפת הסתכם ב-1.3 מיליארד דולר ואילו ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-1,111 מיליון דולר והייבוא מצרפת ל-1,429 מיליון דולר), קולות רמים נשמעים בציבור, הקוראים להחרים סחורות מישראל ולנתק את הקשרים האקדמיים עמה, וכן מתרבות והולכות ההתקפות על יהודים ועל מוסדות יהודיים בצרפת. בחוד החזית האנטי-ישראלית-יהודית עומדים בני הקהילה הצפון אפריקנית המוסלמית, שמספרם מגיע ל-6 מיליון. אלה יוזמים הפגנות, פוגעים ביהודים ברחובות, מחללים בתי כנסת ובתי קברות.
- ♦ בתחילת שנת 2010 נקלעה צרפת לסערה בין-לאומית בגלל החלטתו של הנשיא ניקולא סרקוזי לגרש מארצו כ-8,000 צוענים, המתגוררים בצרפת באורח בלתי-חוקי. הביקורת הקשה ביותר הוטחה בו בפגישת פסגה של מדינות האיחוד האירופי. במהלך הישיבה הושוותה פעולת הגירוש על ידי נציבת האיחוד לענייני משפט, ויויאן רדינג, לגירוש יהודי צרפת בתקופת שלטון וישי, האשמה שהולידה התקפה משוללת רסן של הנשיא הצרפתי ושר החוץ שלו. ההשתלחות הקשה ביותר בנשיא באה מנציגי בולגריה ורומניה, המדינות שמהן באו הצוענים, שטענו כי לא יעלה על הדעת גירוש אזרחים של מדינה החברה באיחוד האירופי, שכן אלה זכאים לשהות

בכל מדינה ממדינות האיחוד. מסתבר כי הטפות מוסר צדקניות מפני מנהיגים אירופים, כשמדובר באינטרסים חיוניים וקיומיים של ישראל – הם דבר אחד, ואילו פעולה בלתי-מוסרית כמו גירוש אכזרי של אזרחי מדינה אחרת, בעלי זכות חוקית לשהות בצרפת – הם דבר שונה בתכלית....

♦ סערה נוספת ומסוכנת התרחשה בצרפת לאחרונה, לאור החלטתו של הנשיא סרקוזי להעלות את גיל הפרישה מ-60 ל-62 שנים. שינוי זה התבקש לאור סכנת הקריסה של המערך הפנסיוני הלאומי. במשך ימים תמימים נערכו הפגנות סוערות ובחלקן אלימות ברחבי צרפת, שאליהן הצטרפו גם הסטודנטים. אולם המרי האזרחי הזה לא עזר והתיקון אושר על ידי בתי המחוקקים הצרפתיים. נותר עתה רק לראות כיצד תשפיע הרפורמה על סיכוייו של סרקוזי להיבחר לתקופת כהונה נוספת.

בצרפת חיים כ-494 אלף יהודים (2008), מרביתם יוצאי צפון אפריקה. לקהילה היהודית זיקה חזקה מאוד לישראל. ההתפתחות האנטי-יהודית, הכוללת פגיעות במבנים יהודיים, בבתי כנסת וביהודים (כולל רציחות) – הביאה יהודים רבים לחשוב על עלייה לישראל. מאז שנת אלפיים ניכרת התעוררות רבה בכיוון של עלייה, של רכש דירות ושל כילוי מאסיבי של חופשות בישראל. היקף העלייה השנתית לישראל גדל מ-1,441 בשנת 2000 ל-3,000 בשנת 2007.

מעורבות מש"ב

משתלמים בארץ: 1994 – 1; 1998 – 1; 2007 – 4.

מומחים מהארץ: 1994 – 1; 1998 – 1; 2007 – 1.

להלן רשימה נבחרת של ההסכמים והאמנות העיקריים (לא כולל הסכמים ביטחוניים או צבאיים) שנחתמו במהלך השנים בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם הסגרה – 1951.
- ♦ הסכם בדבר תובלה ימית – 1952.
- ♦ הסכם בדבר פטור גומלין ממסים לגבי חומר תעמולה המיועד לתיירים – 1952.
- ♦ הסכם מסחרי וכספי – 1953.
- ♦ הסכם בדבר סחר וכספים – 1959.
- ♦ הסדר בדבר תנועת ימאי צי הסוחר – 1959.
- ♦ ביטול אשרות לנושאי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1958.

- ♦ הסכם תרבות – 1959.
- ♦ אמנה והסדר מנהלי בדבר שירותם הצבאי של בעלי אזרחות כפולה – 1959.
- ♦ הסכם בנוגע לדרכונים קולקטיביים – 1963.
- ♦ פטור מהיטלים למוסדות צדקה ואיגודים העוסקים בענייני תרבות וצדקה – 1963.
- ♦ אמנת ביטוח סוציאלי – 1966.
- ♦ הסכם בדבר הובלות בין-לאומיות של סחורות בדרכים – 1973.
- ♦ הסכם בדבר הפקה משותפת וחילופי סרטים – 1972.
- ♦ הסכם בדבר טיפול בהשקעות ובהגנה עליהן – 1985.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות, הרפואה ובתי החולים – 1993.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 1996.

יחסי ישראל-קפריסין

קפריסין היא אי בצפון-מזרחו של הים התיכון, ומשתרעת על 9.2 אלפי קמ"ר. גודל אוכלוסייתה הגיע ב-2009 ל-1.1 מיליון נפש. **החלוקה הדתית:** 77% יוונים אורתודוקסים, 18% מוסלמים, 5% ארמנים ומארוניים.

החלוקה האתנית: 77% יוונים, 18% טורקים, 5% אחרים. **התמ"ג (2009):** 23 מיליארד לפי כוח הקנייה; 24 מיליארד לפי שער החליפין; 21,200 דולר תמ"ג לנפש.

ב-2004 צורפה קפריסין היוונית לאיחוד האירופי והפכה לשכנה הקרובה ביותר של האיחוד למדינת ישראל. יחסי ישראל-קפריסין החלו כבר עם הקמת המדינה ב-1948, כשקפריסין היתה עדיין ארץ חסות בריטית. היחסים היו קרירים במשך שנים רבות, בהתאמה עם המדיניות של יוון, וכן מחשש לתגובותיהן של מצרים וסוריה השכנות. הדבר לא הפריע לקפריסין, לאחר שקיבלה את עצמאותה ב-1960, לפתח את יחסיה המסחריים עם ישראל. לאחר שהצטרפה לאיחוד האירופי, התחממו היחסים עוד יותר כשקפריסין מיישרת קו עם העמדות הפוליטיות של האיחוד האירופי כלפי הסכסוך עם הפלסטינים. סיבה נוספת לכך היא המאמץ הקפריסאי לשמור על האינטרסים שלה, לנוכח היחסים ההדוקים שהיו לישראל עם טורקיה (עד 2009). בעיקר אמורים הדברים לגבי מאמציה של טורקיה להקים "משרדי אינטרסים" של הממשלה הטורקית-קפריסאית במדינות שונות כולל ישראל. קפריסין וכן האיחוד האירופי מתנגדים להענקת מעמד של מדינה עצמאית לאזור הטורקי של קפריסין.

למטרה זו הגיעה לישראל שרת החוץ הקפריסאית (דצמבר 2007), גב' ארקטו קוזקו-מרקוליס, וכן כמה שרים קפריסאים אחרים.

חברת "מקורות ייזום" הממשלתית זכתה במכרז בהיקף של כ-60 מיליון דולר, לשם הקמה והפעלה של מתקן התפלה בהספק של 14 מיליון מ"ק מים לשנה בלימסול.

ב-1983 הכריז האזור הטורקי על הקמת מדינה עצמאית: "הרפובליקה הטורקית של צפון קפריסין" (נתמכת על ידי 35,000 חיילים טורקים החונים באי), אולם שום מדינה פרט לטורקיה כאמור לא הכירה בה. קפריסין הטורקית משתרעת על שטח של 3,400 קמ"ר והיא בעלת אוכלוסייה של 265 אלף נפש. במשך כל השנים נעשו ניסיונות למצוא פשרה בין שני חלקי האי, אולם עד כה ללא הצלחה. הבעיות העומדות במרכז המחלוקת הן:

- ♦ **שאלת הריבונות:** האם הסכם השלום יבוסס על הרפובליקה הקפריסאית הנוכחית, כפי שרוצים היוונים, או על מדינה פדרלית של שתי קהילות שוות – כפי שרוצים הטורקים.
- ♦ **שיטת הערבים:** היוונים רוצים לבטל את השיטה, שבה טורקיה, יוון ובריטניה ערכות לנעשה באי. הטורקים מתעקשים על ערכויות מטורקיה.
- ♦ **ממשל:** מי יקבע כמה סמכויות תקבל כל קהילה בשלטון הפדרלי.
- ♦ **חלוקת הרכוש:** אלפי אנשים טוענים לזכותם על רכוש שנלקח מהם לפני עשרות שנים. השאלה היא איזה מנגנון יוקם כדי לאתר את הבעלים של הרכוש וכיצד תיעשה ההחזרה (עם פיצויים או בלעדית).

ב-17 באפריל 2010 נערכו בחירות באזור הטורקי של קפריסין. למרבה הפליאה נבחר (בתמיכה של 51% מהקולות) דווקא המנהיג הלאומני דרוויש ארולו, המתנגד לתוואי ההסכם שכבר התקבל עקרונית בשיחות בין שני הצדדים, בדבר הפיכתה של קפריסין למדינה פדרלית. הוא דורש עצמאות מדינית מלאה לחלק הטורקי – תביעה שהמנהיג היווני של הרוב באי מתנגד לה בתכלית. בינתיים מפריע המצב הנוכחי לטורקיה להגיע לנוסחה שתאפשר לה להתקבל לאיחוד האירופי. ראש ממשלת טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, מיהר להצהיר כי מדינתו תמשיך לתמוך בקידום שיחות השלום, ואין זה משנה מי ניצח בבחירות.

קפריסין, כמו פרגוואי, מהווה מחוז חפץ לזוגות שאינם רוצים או שאינם יכולים (בגלל היותם פסולים לנישואים על פי ההלכה היהודית) להינשא בישראל. "נישואי קפריסין", הנערכים בפני רשות ממשלתית או עירונית קפריסאית, מוכרים בישראל לצורכי רישום על ידי משרד הפנים.

ישראל מכרה לקפריסין ספינות טורפדו ומערכות תקשורת אלקטרוניות. ב-2008 ייצאה ישראל לקפריסין ב-880 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-69 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-567 מיליון דולר, והייבוא ל-44 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 2001 – 14; 2002 – 7; 2003 – 10; 2004 – 9; 2005 – 13; 2007 – 1.

קורסים מקומיים: 2002 – קורס בחינוך – 30 משת'; 2003 – פיתוח קהילתי – 32 משת'.

מומחים מישראל: 2001 – 1; 2004 – 1.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ ביטול הדדי של אגרות על הנפקת אשרות – 1961.
- ♦ הסכמי סחר – 1964 ו-1967.
- ♦ ביטול הדדי של אשרות – 1989.
- ♦ הסכם תיירות – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי התרבות, החינוך והמדע – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הדואר והתקשורת – 1996.
- ♦ שיתוף פעולה במאבק נגד סחר בלתי-חוקי, שימוש בסמים, טרור ופשעים חמורים – 1996.
- ♦ הסכם תעופה – 1997.
- ♦ הסכם בענייני המכס – 2001.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 2002.

יחסי ישראל-שווייץ

שווייץ היא מדינה יבשתית בלב אירופה ללא מוצא לים. היא מורכבת משלושה אזורים עיקריים: הגרמני, הצרפתי והאיטלקי. בהתאם לכך משמשות שלוש השפות הללו כשפות רשמיות במדינה. שכנותיה של שווייץ הן: גרמניה בצפון; צרפת במערב; איטליה בדרום ואוסטריה במזרח. שטחה של שווייץ מגיע ל-41 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-7.6 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 48% קתולים; 40% פרוטסטנטים; 12% אחרים.

החלוקה האתנית: 65% גרמנים; 18% צרפתים; 10% איטלקים ו-7% אחרים.

התמ"ג (2009): 317 מיליארד דולר כוח קנייה; 490 מיליארד לפי שער החליפין; 41,700 דולר תמ"ג לנפש.

שווייץ עלתה על מפת הפעילות הציונית כבר ב-1887, כשנערך בה הקונגרס הציוני הראשון. מאז נערכו בשווייץ 15 מכלל 22 הקונגרסים הציוניים. עוד לפני הקמת המדינה קיימה שווייץ קונסוליה בירושלים וסוכנות קונסולרית בתל אביב. שווייץ הכירה בישראל כבר בינואר 1949, ואף פתחה קונסוליה בתל אביב, ששודרגה ב-1958 לשגרירות, אולם כיוון שאיננה חברה באו"ם, היא לא השתתפה בהצבעה על חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947. היחסים עם שווייץ הם ידידותיים וקיימים שיתופי פעולה רבים בין שתי המדינות.

עם החרפת הסכסוך במזרח התיכון, החליטה שווייץ להפסיק למכור נשק לישראל, החלטה שקוימה בשנים 2002–2005. לאורך השנים העיבו כמה פרשיות על היחסים הללו: אי-נכונותה של שווייץ לפתוח את שעריה בפני פליטים יהודים בתקופה הנאצית (ושילוחם חזרה לגורלם), ואי-נכונות הבנקים השווייצריים לפרסם את רשימות הפיקדונות שהפקידו אצלם יהודים שמאז מתו או הושמדו בשואה.

פרשה נפרדת אך לא חיובית במיוחד היתה ההחלטה שהתקבלה עוד ב-1893, ולפיה נאסרה השחיטה היהודית, מטעמים של "צער בעלי חיים", ולמעשה התקבלה ההחלטה הזאת כדי למנוע הגירה של יהודים רוסים (שעזבו בתקופה זו את רוסיה בהמוניהם) לשטחה של שווייץ. בנובמבר 2009 נערך משאל-עם נוסף, שאסר על הקמת מגדלים על מסגדים מוסלמים. אף כאן כוונה היוזמה השווייצרית להצטרף צעדיהם של מהגרים מוסלמים מלהגיע למדינה.

ב-1995 החל הקונגרס היהודי העולמי, בראשותו של אדגר ברונפמן, לדרוש מהבנקים השווייצריים לחשוף את חשבונות המפקידים היהודים במהלך השואה ולפניה, שנספו. כדי להרפות מהלחץ הקימו הבנקים השווייצריים קרן הומניטרית בת 600 מיליון דולר (1998) למען ניצולי השואה. אולם הלחץ לא פסק, ועורכי דין אמריקנים הגישו נגד הבנקים השווייצריים תביעות משפטיות בארה"ב. ב-1999 הפסידו שני בנקים גדולים במשפט, נאלצו לשחרר כספים ואף לפרסם את רשימות המפקידים היהודים שחשבונותיהם נותרו ללא תנועה מאז השואה. שווייץ מגלה עניין רב בנעשה במזרח התיכון, עקב רגישותה לכל נושא זכויות האדם ושמירת החוק הבין-לאומי בתחומים ההומניטריים – לאור ארבע אמנות ז'נבה שנחתמו בתחום זה.

מרכז הצלב האדום הבין-לאומי מצוי בשווייץ. ממשלת שווייץ עזרה ל"מגן דוד אדום" הישראלי להתקבל לשורות הצלב האדום (2006) לאחר שסמל המגן דוד הוכר כסמל רשמי מטעם הארגון הבין-לאומי.

ממשלת שווייץ עוסקת רבות בקידום ניסיונות ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני, והיתה מעורבת (גם כספית) ב"יוזמת ז'נבה". קשרי הידידות בין שתי המדינות באים גם לביטוי במספרם הרב של ביקורי ראשי המדינה בישראל:

- ♦ מארס 2005 – נשיא שווייץ, סמואל שמיד, חונך אגף חדש ב"יד ושם".
- ♦ אוקטובר 2005 – שני ביקורים באותה שנה של שרת החוץ השוויצרית, מישלין קלמי-מי.
- ♦ 15.10.08 – נשיא שווייץ, היינץ פישר, מבקר בישראל.

באפריל 2009 קראה ישראל לשגרירה לחזור "לשם התייעצויות", בעקבות הנימה האנטישמית והאנטי-ישראלית שהשתלטה על ועידת האו"ם נגד גזענות (ועידת דרבן השנייה). סיבה נוספת להחזרת השגריר היתה פגישתו של נשיא שווייץ, הנס רודולף מרץ, עם נשיא איראן.

ב-1993 נחתם הסכם סחר חופשי בין ישראל למדינות אפ"ט (EFTA), הכולל גם את שווייץ. בשל היחסים הכלכליים המפותחים בין שתי המדינות, הפכה שווייץ למרכז הפצה וחדירה של מוצרים ישראליים לכל מדינות האיחוד האירופי. ב-2008 ייצאה ישראל לשווייץ ב-1.210 מיליארד דולר וייבאה משווייץ סחורות ושירותים בסך 3.974 מיליארד דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-941 מיליון דולר והייבוא ל-3,290 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל: 1989 – 1; 2007 – 2.
- מומחים מהארץ: 1997 – 1; 1998 – 3.
- להלן הסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:
- ♦ הסכמי תעופה – 1952, 1965 ו-1970.
- ♦ פטור הדדי ממסים לחברות "אל על" ו"סוויס אייר" – 1951.
- ♦ הסכם בתחום הדואר והתקשורת – 1953.
- ♦ פטור מחובת אשרות למחזיקי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1962.
- ♦ פטור מאגרת רדיו וטלוויזיה – 1966.
- ♦ אמנה בדבר פיוס, הסדר משפטי ובוררות – 1966.
- ♦ הסכם לביטול הדדי של אשרות – 1967.

- ♦ הסכם בדבר פטור גומלין ממס עיזבון לטובת מוסדות מסוימים – 1969.
- ♦ אמנה בדבר ביטוח סוציאלי – 1985.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 2003.

מספר היהודים בשווייץ (2008) מגיע ל-17,000. הם מייצגים קהילה חמה ומאורגנת הקשורה בקשר הדוק עם ישראל.

יחסי ישראל-הוותיקן

מדינת הוותיקן היא אמנם מדינה קטנה (פרוור ברומא), אך היא מייצגת למעלה ממיליארד מאמינים קתולים ברחבי העולם. יש סיפור ידוע על סטלין, שכאשר נשאל מה יחסו לוותיקן, ענה בשאלה: "כמה דיוויזיות יש למדינת הוותיקן?"... אולם מסתבר כי לוותיקן יש ויש דיוויזיות, אמנם לא של צבא אלא של מיליוני אנשי כמורה, בעלי השפעה רבה (גם על הממשלות בארצותיהם). באמצעות האמונה הדתית יכולה הכנסייה לדרבן או למנוע מאנשים לפעול, מבלי להזדקק לחוק הרשמי של המדינה, כמו איסור על פירוק נישואים, איסור על הפלות מכל סוג שהוא, איסור השימוש באמצעי מניעה ועוד.

הכנסייה הקתולית היתה מעורבת, מאז ומתמיד, בפוליטיקה העולמית (בעבר הרחוק יותר עמדו אפיפיורים רבים בראש צבאות, נלחמו וכבשו חלקים נכבדים מאדמת איטליה).

הסכם מיוחד בין ממשלת הוותיקן של האפיפיור (הקרויה "הכס הקדוש" ומורכבת מהאפיפיור ומה"קוריה" – החשמנים ראשי המחלקות השונות של הוותיקן – ברומא) לבין ממשלת איטליה נחתם ב-1929, והוא מכיר בקריית הוותיקן כישות ריבונית עצמאית. מאז מתפקדת מדינת הוותיקן ככל מדינה ריבונית אחרת.

הכנסייה מסוגלת להפעיל את מאמיניה גם בתחומים פוליטיים, כמו מעורבותה של הכנסייה בפולין בהתנגדות למשטר הקומוניסטי ששרר במדינה זו, או מעורבותה וניסיונה להשפיע על החלטת החלוקה של ארץ-ישראל על ידי האו"ם ומניעת הקמתה של מדינה יהודית. בהקשר זה יש להזכיר את הביקורת היהודית ברחבי העולם על האפיפיור פיוס ה-12, שלא השמיע את קולה של הכנסייה נגד השמדת יהודי אירופה על ידי הגרמנים במהלך מלחמת העולם השנייה.

העניין המיוחד שיש לכנסייה הקתולית בנעשה בארץ-ישראל, נובע מהסיבות הבאות:

- ♦ דאגתה של הכנסייה לחופש הפולחן ולשלמות האתרים הקשורים לנוכחותו של יוצר הדת, ישוע איש נצרת: מקום הולדתו בנצרת, מקום צליבתו וקבורתו בירושלים, מקום הטבלתו על ידי יוחנן בירדן, מקום הנסים שחולל והדרשות שנשא בסביבות הכנרת ועוד.
- ♦ קיומה של אוכלוסייה ערבית-נוצרית בישראל וביהודה ושומרון, שהכס הקדוש רואה עצמו כאפוטרופוס לגורלם (במהלך השנים ובעיקר עקב התגברות הלחץ המוסלמי על השכנים הנוצרים, הולך מספרם ומתמעט והם מהגרים לארה"ב ולדרום אמריקה).
- ♦ הדאגה של הכס הקדוש לגורלן של קהילות נוצריות בארצות ערב ובארצות מוסלמיות אחרות, לנוכח התגברות האסלאם הקיצוני.
- ♦ הלחץ המתמיד שמשכילות מדינות ערב להפעיל על הכס הקדוש לטובת עמדותיהן, בעיקר בתחום הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

היחס של הוותיקן לעם היהודי ידע מעלות ובעיקר מורדות במהלך השנים: כשקיבל הקיסר קונסטנטינוס את הדת הנוצרית בשנת 313, הורע מצב היהודים משום שלא הכירו בכרית החדשה. מאז ועד העת החדשה סבלו היהודים שהתגוררו במדינות הנוצריות מתגרת ידה של הכנסייה, שניסתה להוכיח תדיר את עליונותה של הדת החדשה על פני זו שממנה צמחה. הם הואשמו כרוצחי ישו, נרדפו בגלל עלילות דם כוזבות ואף גורשו ממרבית מדינות אירופה. הנצרות הפקיעה את זכותם של היהודים על הארץ הקדושה בתואנה כי זכותם זו פקעה והועברה ליורשת החוקית – הנצרות.

הקשר של הוותיקן עם התנועה הציונית ומדינת ישראל התרכז בדאגתו למקומות הקדושים. אמנם בנימין זאב הרצל נפגש עם האפיפיור (1904) וביקש את תמיכתו בהשגת הצ'ארטר מהסולטן העות'מאני, לשם הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, אך הוא נענה בשלילה שכן יחסו של הוותיקן לתנועה הציונית היה קריר למן ההתחלה: הוא לא ראה בעין יפה את יישום החזון הציוני.

במהלך הדיונים לקראת תוכנית החלוקה של ארץ-ישראל באו"ם ב-1947, תמך הוותיקן בבינאום ירושלים; ובמהלך הקרבות פרסם האפיפיור פיוס ה-12 "קול קורא" (In Multiplicibus Curis), שבו קרא להעניק לירושלים ולסביבותיה מעמד בין-לאומי שנתמך בערבויות בין-לאומיות, ושיאפשר גישה חופשית לכל המקומות הקדושים. באפריל 1949 הוא פרסם קול קורא נוסף ("Redemptoris Nostri Cruciatu") ובו קרא "לעשות צדק" עם הפליטים הפלסטינים וכן חזר על תביעתו לבינאום ירושלים.

את החלטת החלוקה קיבל הוותיקן בדיעבד, ורק לאחר כיבוש כל ארץ-ישראל.

במלחמת ששת הימים התחזק הקשר, ואף זאת עקב שליטתה של ישראל בכל המקומות הקדושים לנצרות.

התנגדות הכנסייה לתנועה הציונית ולרצונם של היהודים לחזור לארץ נתמכה בתואנה נוספת: החדרת הקומוניזם לארץ הקדושה באמצעות תנועת הפועלים והתנועה הקיבוצית... חטא זה הועצם אחרי החלטת האו"ם על חלוקת הארץ, כיוון שכל הגוש הקומוניסטי תמך בהקמת המדינה היהודית ואף סיפק לה נשק (באמצעות צ'כיה) שהודות לו ניצח היישוב היהודי במלחמת העצמאות. מאז, ועד כינון היחסים הדיפלומטיים עם ישראל ב-1994, התרכזה עיקר הפעילות הדיפלומטית של הוותיקן בניסיונות הבאים:

- ♦ הבטחת משטר בין-לאומי לירושלים ולסביבותיה (עד בית-לחם).
- ♦ הגנה על יתר המקומות הקדושים הפזורים בשטחה הריבוני של ישראל על ידי ערובות בין-לאומיות.
- ♦ הבטחת חופש הגישה והפולחן לצליינים למקומות האלה.
- ♦ מניעת חילול הארץ על ידי הקמת אתרי בילוי חילוניים משחיתים...
- ♦ ערובה לזכויות הקתוליות על המקומות הקדושים.

בכל אותן שנים העדיף הוותיקן את המשמורת הערבית-מוסלמית על המקומות הקדושים על פני משמורת ישראלית. את המהלכים האנטי-ישראליים הללו הוליך האפיפיור פיוס ה-12, שנפטר ב-1958 לאחר שישב על כיסאו במשך 20 שנה. יוחנן ה-23, שירש אותו וכיהן במשך חמש שנים, חולל מפנה ביחסו של הכס הקדוש ליהדות ולישראל: הוא כתב מכתב רשמי לנשיא המדינה יצחק בן-צבי (כמו לכל יתר ראשי המדינות) המודיע לו על כניסתו לתפקיד, וכן הזמין משלחת ישראלית להשתתף בטקס הכתרתו. כמו כן הוא הטיל על אחד הקרדינלים להכין מסמך שיתווה קווים לגישה חדשה של הכנסייה ליהודים, ושיוגש לאישור הוועידה האקומנית. בין יתר הסעיפים שכלל המתווה היה זיכוי העם היהודי מההאשמה הקולקטיבית בצליבת ישו. אשר לדרישה המתמשכת לבינאום ירושלים, החלה להסתמן נסיגה מדרישה כוללנית כזאת, לאחר מלחמת ששת הימים. תחת זאת ניסח הכס הקדוש את דרישותיו (התקפות עד היום) כדלקמן:

- ♦ כל הצדדים הנוגעים בדבר חייבים להכיר במשמעות האוניברסלית של העיר.
- ♦ יש להבטיח מעמד שווה ושוויון זכויות לכל שלוש הדתות העיקריות, ללא שום יתרון לאחת מהן על פני האחרות.
- ♦ בכל הסדר יש להביא בחשבון את המקומות הקדושים, את האוכלוסיות המקומיות ואת עולי הרגל של שלוש הדתות העיקריות.

- ♦ אין הכס הקדוש מתערב בשאלת הריבונות על העיר (!), שפתרונה חייב להימצא במשא ומתן בין הצדדים. הוותיקן יתאים את עצמו לכל פתרון שיהיה מבוסס על עקרונות הצדק והמשפט.
- ♦ הכס הקדוש מכיר אמנם במשמעות המיוחדת של ירושלים ליהודים, אך איננו יכול להסכים לצעדים חד-צדדיים כמו "חוק ירושלים" או לכל שינוי חד-צדדי של מעמד העיר.

אט אט, בעבודת נמלים של אישים ישראלים רבים (ובראשם מוריס פישר ויעקב הרצוג), החל הכס הקדוש לעשות הפרדה בין הפן הדתי לבין הפן המדיני ביחסו לארץ הקדושה בכלל ולירושלים בפרט. תחילה נעשתה עבודת קירוב בתחום הדיאלוג הדתי, עד כי האפיפיור יוחנן פאולוס השני כינה את היהודים "אחינו הבכורים" ואף ביקר לראשונה בבית הכנסת היהודי ברומא. ולאחר מכן (ב-1994), בעקבות שליטתה של ישראל בכל המקומות הקדושים לנצרות בארץ-ישראל המערבית, ובעקבות החתימה על הסכם אוסלו עם הפלסטינים ב-1993 – נכונו גם יחסים דיפלומטיים בין הכס הקדוש למדינת ישראל.

להלן אירועים נבחרים ביחסי הוותיקן עם היהודים ועם מדינת ישראל, מאז מלחמת העולם השנייה:

- ♦ 1939–1945 – האפיפיור פיוס ה-12 איננו יוצא נגד השמדת היהודים על ידי הנאצים.
- ♦ 1946 – האפיפיור פיוס ה-12 מורה שלא להחזיר ילדים יהודים שהוחבאו במהלך המלחמה במנזרים והוטבלו לנצרות.
- ♦ 1948 – הוותיקן מסרב להכיר במדינת ישראל.
- ♦ 1952 (מארס) – האפיפיור פיוס ה-12 מקבל לראשונה לריאיון פרטי את שר החוץ הישראלי – משה שרת.
- ♦ 1955 (מאי) – התזמורת הפילהרמונית הישראלית הוזמנה לנגן בפני האפיפיור את הסימפוניה השביעית של בטהובן.
- ♦ 1959 (ספטמבר) – הוותיקן מקים נציגות בישראל.
- ♦ 1960 – האפיפיור יוחנן ה-23 מורה להוציא מהתפילה הנוצרית את ההתייחסות ליהודים כאל "חסרי אמונה".
- ♦ 1964 – האפיפיור פאולוס ה-6 מבקר בישראל.
- ♦ 1965 – ועידת הוותיקן השנייה קובעת שאין להאשים את היהודים ברציחתו של ישו.
- ♦ 1986 – האפיפיור פאולוס ה-6 מבקר בבית הכנסת היהודי של רומא ומכריז כי הוא מכבד את העם היהודי בתור "האח הבכור של הנצרות".

- ♦ 1993 – האפיפיור יוחנן פאולוס השני משתתף בטקס להעלאת זכר גטו ורשה.
- ♦ 1993 – 30 בדצמבר – הסכם יסוד נחתם בין שני הצדדים, שאפשר את כינון היחסים הדיפלומטיים שנה לאחר מכן. ההסכם כולל הקמת ועדה בילטרלית הנפגשת פעמיים בשנה, לטיפול ולפתרון כל בעיה העולה בין שני הצדדים. הוועדה נפגשה ב-2009 פעמיים: ב-30 באפריל וב-10 בדצמבר.
- ♦ 1994 – הוותיקן קושר קשרים דיפלומטיים מלאים עם ישראל.
- ♦ 1997 – נחתם הסכם בירושלים המגדיר את מעמדה של הכנסייה הקתולית בישראל.
- ♦ 2000 – האפיפיור יוחנן פאולוס השני מבקר בישראל, ומתנצל בפני העם היהודי על מאות שנות רדיפות.
- ♦ 2009 (מאי) – האפיפיור בנדיקטוס ה-19 מבקר בישראל וברשות הפלסטינית.
- ♦ 2010 (ינואר) – האפיפיור בנדיקטוס ה-19 מבקר בבית הכנסת היהודי ברומא.

נוסף על עיסוקו הצמוד של הוותיקן בבעיית המקומות הקדושים לנצרות בארץ-ישראל, הוא נקלע לסערות ציבוריות כלל-עולמיות הנוגעות לתחומים הבאים:

- ♦ הביקורת על הכס הקדוש בגלל עמדתו השלילית כלפי החד-מיניים (לסביות והומוסקסואלים).

- ♦ הביקורת על הכס הקדוש בגלל התעקשותו לאסור שימוש באמצעי מניעה, ובכך הוא מטרפד את המאמצים להדביר את מחלת האיידס בעולם.
- ♦ הביקורת על הכס הקדוש בגין ההתעללות המינית של כמרים קתולים בילדים במשך עשרות שנים. האפיפיור בנדיקטוס ה-16 התנצל אמנם – וחזר והתנצל – על הפשעים הללו, אולם הביקורת לא פחתה והיא הגיעה לשיאה במהלך ביקור ממלכתי שלו באנגליה ב-16–20 בספטמבר 2010.

סיכום

ניתן לסכם את מערכת היחסים הרואלית הזאת בין מדינת ישראל (מדינת היהודים) והעם היהודי לבין הכס הקדוש, בתוכנו של המסמך הנוסף שפרסמה "הוועדה ליחסים דתיים עם היהדות" של הכס הקדוש (24 ביוני 1995) כדלקמן (מובא כלשונו):

"ההיסטוריה של ישראל לא הסתיימה בשנת 70 לספירה (מועד חורבן הבית השני). היא נמשכה, בייחוד בגולה, ואפשרה לישראל להביא בפני העולם כולו את עדותו, לעתים קרובות בגבורה, לנאמנותו לאל האחד 'ולרוממו בפני כל חי' (טוביה 4:13), בעוד ששמר תמיד בכל תקוותיו את זכר ארץ אבותיו (סדר פסח). הנוצרים מתבקשים להבין זיקה דתית זו, ששורשיה נעוצים במסורת התנ"כית, וזאת מבלי לאמץ לעצמם פירוש דתי מיוחד כלשהו של קשר זה. "אשר לקיומה של מדינת ישראל ולאופציות הפוליטיות שלה, יש לראותן בראייה שאינה דתית כשלעצמה, אלא מתייחסת לעקרונות המקובלים של המשפט הבין-לאומי."

אירופה – מחרימים את ישראל

- לסיכום הפרק על יחסי ישראל-אירופה המערבית ניתן להוסיף עוד סקירה (נוסף על הדיווח לעיל לגבי מעמדה של ישראל בדעת הקהל המערבית), והיא תופעת ההחרמות של ישראל, של סחורות הייצוא שלה (בעיקר מרמת הגולן והגדה המערבית) ושל המערכות האקדמיות והתרבותיות הפועלות בקרבה. ההחרמה מבוצעת הן על ידי חברות ממשלתיות (או על פי צווים ממשלתיים מפלים, בעיקר הטלת מכס מיוחד) והן על ידי חברות וארגונים פרטיים. להלן כמה דוגמאות בולטות:
- (1) קרן הנפט הלאומית של נורווגיה הוציאה את השקעותיה בחברת אפריקה-ישראל ו"דניה סיבוס" – כיוון שהן מעורבות לטענתה בכנייה בלתי-חוקית בשטחים (22.5.10).
 - (2) קרן הפנסיה השוודית החליטה להחרים את "אלביט מערכות" בגלל חלקה בבניית גדר ההפרדה (מארס 2010).
 - (3) גם קרן הפנסיה הממשלתית של נורווגיה הפסיקה להשקיע ב"אלביט מערכות" מאותה סיבה (ספטמבר 2009).
 - (4) "דויטשה בנק" מכר אף הוא את כל מניותיו ב"אלביט מערכות".
 - (5) עיריית פריז ביטלה את השתתפותה של החברה הישראלית "סודה קלאב" ביריד גדול לקידום שתיית מי ברז.
 - (6) חברת התחבורה הצרפתית "ואוליה", מפעילת הרכבת הקלה בירושלים, מכרה את כל מניותיה בפרויקט, בעקבות תביעה נגדה שהוגשה לבית משפט בצרפת, שמאשימה אותה בכניית חלק מקו הרכבת בתוך מזרח ירושלים.
 - (7) חברת הענק "אסא אבלני", הבעלים של חברת "מולטילוק" הישראלית, הבטיחה להעביר את המפעל שלה מאזור התעשייה של ברקן לתוך הקו הירוק.

פרק י

יחסי ישראל עם מזרח אירופה

היחסים עם מדינות הגוש הקומוניסטי לשעבר

עם התפרקות הגוש הקומוניסטי (1989–1991) ובעיקר לאחר חתימת "הסכמי אוסלו" עם הפלסטינים ב-1993, החלה גם תקופה של פריחה ביחסיה של ישראל עם כל יתר מדינות בריה"מ לשעבר. פירוקה של בריה"מ הביא לאוויר העולם 15 מדינות חדשות, שחיבו מישראל (כמו גם מיתר מדינות העולם) התייחסות נפרדת, כולל יחסים דיפלומטיים, הקמת נציגויות ובנייה של יחסי מסחר, תרבות ומדע. המדינות החדשות שנוספו למעגל המדינות העצמאיות שעל ישראל היה לפתח עמן יחסים דיפלומטיים היו:

אוזבקיסטן, אוקראינה, אזרבייג'ן, אסטוניה, ארמניה, בלרוס, גאורגיה, טג'יקיסטן, טורקמניסטן, ליטא, לטביה, מולדובה, קזחסטן וקירגיזסטן. כל זאת נוסף על שיפור היחסים עם המדינות העצמאיות של הגוש הקומוניסטי (פולין, צ'כוסלובקיה, גרמניה המזרחית, הונגריה, בולגריה) שנאלצו על פי הוראות מוסקבה לנתק את יחסיהן עם ישראל או לשמור אותם "על אש קטנה". האחיזה של בריה"מ בגרורותיה הרבות עזרה גם לקיומן הכפוי של מסגרות מדיניות רב-לאומיות, כמו מדינת יוגוסלביה – שהתפרקה אף היא והביאה לעולם שבע מדינות עצמאיות: סרביה, מקדוניה, סלובניה, קרואטיה, בוסניה-הרצגובינה ולאחרונה גם מונטנגרו וקוסובו.

סילוק המשטר הקומוניסטי מצ'כוסלובקיה, הביא להיפרדותה האתנית: לצ'כיה ולסלובקיה. גם אלבניה – שנחשבה לבעלת בריתה של יוגוסלביה הקומוניסטית (ושל סין הקומוניסטית) ונודעה במשטר הקשוח ששרר בה – נפתחה לעולם ואף לישראל. כאמור, על ישראל הוטלה משימה מדינית חדשה וכבדה: לקשור קשרים עם כל המדינות הללו, להציע להן עזרה במידת הצורך ולפתח קשרי סחר, תרבות ומדע עם כל אחת מהן. שגרירויות אכן הוקמו ונחתמו הסכמי סחר, תרבות ומדע. יזמים ישראלים החלו לפעול במדינות: פולין, צ'כיה, רומניה, בולגריה, גאורגיה, קזחסטן, הונגריה ואוקראינה (כולל מפעלי בנייה גדולים ופיתוח רשתות טלפון ואינטרנט); ישראל מגישה עזרה והדרכה מקצועית (בעיקר בתחומי החקלאות,

כמו למשל בגידול כותנה) לרפובליקות המוסלמיות האסיאתיות; משתתפת בשיפוץ מערכות הנשק המיושנות (הבנויות בעיקר על נשק מתוצרת בריה"מ לשעבר) של פולין ורומניה; משתתפת בתוכניות פיתוח של משאבי נפט וגז ברפובליקות האסיאתיות, וכדומה.

המדינות החדשות של מזרח אירופה, נושאות את עיניהן למערב, למשטרים הכלכליים החופשיים ולהיסחפות – מהר ככל האפשר – לאיחוד האירופי. ואכן חלקן הארי – פולין, רומניה, הונגריה, צ'כיה, סלובניה, סלובקיה, אסטוניה, ליטא, לטביה ובלגריה – כבר צורפו.

עובדה זו (וכן הצטרפות מדינות כמו פולין לנאט"ו – הברית הצפון-אטלנטית) יוצרת מציאות מדינית חדשה באירופה. מציאות זו עשויה להשפיע על מאזן הכוחות העולמי:

רוסיה, המוצאת עצמה מנוטרלת מנכסים מדיניים רבים, מנסה לחזור ולתפוס מחדש את מקומה כמעצמה השנייה לצדה של ארה"ב. ייצוב המשטר הפנימי (כולל התאוששות כלכלית מרשימה) על ידי שלטון כמעט אוטוקרטי של הנשיא פוטין – (ולאחר בחירתו של דמיטרי מדבדב לנשיא ב־2008, ממשיך פוטין את אחיזתו ברוסיה ממשרת ראש הממשלה) העמיד בסימן שאלה את יכולתם של ארה"ב ושל האיחוד האירופי להתעלם מהאינטרסים או מעמדותיה של רוסיה.

הדבר בא לידי ביטוי בכמה תחומים:

- ♦ התלות הגוברת והולכת של אירופה באספקת הגז והנפט מרוסיה.
- ♦ מדיניות התמיכה של רוסיה באיראן, כולל אספקת הכור האטומי, והתנגדותה להטלת סנקציות עליה.
- ♦ ההתנגדות הנחרצת של רוסיה להצבת סוללות אנטי-טילים במדינות מזרח אירופה לשעבר (פולין וצ'כיה), אף שהן מכוונות נגד איראן ולא נגד רוסיה.
- ♦ תוכנית הנגד הרוסית, המתכוננת להקים בסיסים צבאיים בסוריה, בלוב ובמדינות נוספות.
- ♦ עמדותיה העצמאיות, הנוטות לרוב לצד הערבי, בנושא מפת הדרכים והמאמצים הבין-לאומיים לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

סיכום

הופעתן של מדינות עצמאיות חדשות, רבות כל כך, מעמידה בפני העולם כולו, ובעיקר בפני ישראל, אתגרים מדיניים חשובים, מבטיחים אך גם מלאי סיכונים, שכן העולם השתנה: לא עוד שתי מעצמות, שכל אחת מהן דורשת הזדהות

חד-משמעית עמה, אלא מגוון של מדינות עם אינטרסים שונים; מעצמות-על שאיבדו את עוצמת הבלעדיות שלהן (גם ארה"ב); צמיחת ענקים מדיניים חדשים: האיחוד האירופי, הודו, סין – הניכרים לעת עתה בעוצמתם הכלכלית, אולם לא ירחק היום שעוצמה כלכלית כזאת תהפוך גם לעוצמה מדינית וצבאית.

ישראל חייבת למצב את מקומה בעולם החדש הזה, כשבעורפה נושפת העוינות הערבית והמוסלמית מצד אחד, וכשנכסיה המסורתיים כנושאת דברה של הדת היהודית העתיקה מאבדים מהשפעתם במדינות רבות שלא צמחו על ברכי הנצרות.

ישראל יכולה להציע למדינות החדשות את הישגיה החברתיים, הכלכליים, הצבאיים והמדעיים ואת יכולתה להנחיל אותם ללא מחויבויות מדיניות. בזאת תיבחן הצלחתה.

יחסי ישראל ומדינות ברית ורשה לשעבר

ברית ורשה הוקמה ביוזמת בריה"מ, על ידי מדינות מזרח אירופה (למעט יוגוסלביה) ב-1955. היה בכך מענה, במסגרת "המלחמה הקרה" להקמת נאט"ו על ידי ארה"ב וצירופה אליו של גרמניה המערבית. הברית, שנחתמה בוורשה (ומכאן שמה) ב-15 במאי, הקיפה – מלבד את בריה"מ – גם את צ'כוסלובקיה, הונגריה, פולין, רומניה, בולגריה, אלבניה (עזבה ב-1968) וגרמניה המזרחית (הצטרפה ב-1956).

בברית נכללו 300 דיוויזיות ובראשה עמד הרמטכ"ל הסובייטי. חברות הברית היו מחויבות לשלוח צבא במקרה של תקיפת מדינה ממדינות הברית. אולם הן הופעלו גם כדי למנוע מרידות בתוך המדינות-החברות: כך נשלח צבא "הברית" לדכא את המרד בהונגריה ב-1956 ואת "האביב של פראג" שהנהיג הנשיא אלכסנדר דובצ'ק בצ'כוסלובקיה (1967), במגמה להנהיג בה משטר דמוקרטי.

יחסיה של ישראל עם מדינות אלה נגזרו מיחסה של בריה"מ לישראל: יחסים מוגבלים, קרים, תחת פיקוח מתמיד של שירותי הביטחון המקומיים ותוך הקפדה על ניתוק מוחלט של הקהילות היהודיות המקומיות מכל קשר עם ישראל או עם העם היהודי (כולל ארגוני סעד כמו הג'וינט). ביוני 1967, לאחר פרוץ מלחמת ששת הימים, נותקו היחסים כליל עם מדינות ברית ורשה (למעט רומניה) בפקודתה של בריה"מ.

למרות זאת הצליחו נציגי ישראל לקשור קשרים עם יהודים ולהביא להם את בשורת קיומה של המדינה ואת החלטתה הנמרצת לגרום לפתיחת שערים ולעלייתם ארצה.

כתוצאה מכך נוצר לחץ פנימי לעלייה, כבר שנים לפני התפרקותה של בריה"מ:

- ♦ ב-1956 התיר נשיא פולין, ולדיסלב גומולקה, עליית יהודים לישראל. היה זה במסגרת הרפורמות שהנהיג במדינה ושהקלו יחסית את זכויות הפרט במדינה. במסגרת זאת עלו לישראל 35 אלף יהודים, חלקם אזרחי פולין ששהו בבריה"מ.
 - ♦ במהלך שנות ה-70 של המאה שעברה, החל לחץ פנימי גדל והולך של יהודים בבריה"מ שדרשו (למרות כל הסכנות האישיות שהיו כרוכות בכך – כמו פיטורים מהעבודה, גירוש מהדירה הממשלתית ואף מאסר) לקבל רישיון עלייה לישראל. לחץ של מדינות המערב ביוזמת ישראל ושל יהדות העולם והרצון של בריה"מ לזכות בהטבות סחר מארה"ב – הביאו לשינוי גדל והולך ביחסם של שלטונות בריה"מ לעלייה.
 - ♦ במהלך שנות ה-70 עלו לישראל 160 אלף יהודים מבריה"מ.
 - ♦ יהודים רבים, שהורשו לצאת מבריה"מ, בחרו להגר לארה"ב.
 - ♦ במהלך שני העימותים הצבאיים שהוזכרו לעיל (בהונגריה ובצ'כוסלובקיה) ניצלו יהודים רבים את המצב ועזבו, חלקם לישראל.
- ליחסים הקרים, ובתקופות מסוימות גם העוינים, בין ישראל למדינות "ברית ורשה" (למעט רומניה), היו גם ביטויים מעשיים שפגעו בישראל:
- ♦ ראשית היתה ההצבעה האוטומטית של כל המדינות הללו יחד עם הגוש הערבי והאסלאמי נגד ישראל באו"ם.
 - ♦ עסקת הנשק הצ'כית-מצרית גרמה ל"מלחמת קדש" ב-1956.
 - ♦ מדינות הברית, ובעיקר גרמניה המזרחית, הושיטו בגלוי עזרה לפת"ח על ידי אימון אנשיו, ובאספקת נשק ומודיעין.
 - ♦ כדי להגביר את הלחץ על הקהילות היהודיות במדינות השונות הוחל בארגון חיסולים ומשפטי-ראווה נגד יהודים: באוגוסט 1952 הוצאו להורג בפקודתו המפורשת של סטלין 12 סופרי יידיש, שחקני תיאטרון, עיתונאים, מדענים ורופאים.
 - ♦ בסוף 1952 נפתחו "משפטי פראג" שבהם הועמדו לדין 14 נאשמים, ביניהם 11 יהודים, שהבולט בהם היה מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית, היהודי רודולף סלאנסקי, וכן הישראלים מרדכי אורן ושמעון אורנשטיין, ששהו באותה עת בפראג. 11 נאשמים נידונו למוות, ביניהם סלאנסקי, והוצאו להורג. אורנשטיין נשפט למאסר עולם ושוחרר ב-1954; אורן שנידון לעשרים שנות מאסר שוחרר ב-1956. וכן נאסרה מחדש פעילות של הג'וינט במדינות בריה"מ (מנהל הג'וינט בפראג, צ'ארלס גורדון, נמצא ב-1967 מת במימי נהר הוולטבה בפראג).

♦ בעקבות משפטי פראג ומוסקבה החלו רדיפות נגד יהודים גם ברומניה. סגנית ראש הממשלה ושרת החוץ היהודייה, אנה פאוקר, הודחה מתפקידיה בממשלה ובמפלגה, ונערכו משפטים המוניים לעשרות מנהיגים ציוניים. בשנים 1953–1954 נידונו כ-250 מנהיגים ציונים מכל המפלגות לשנות מאסר ארוכות.

מציאותם של יהודים רבים כל כך בצמרות של המשטרים הקומוניסטיים במזרח אירופה, נובעת מהעובדה שמוסקבה התקשתה בגיוס פעילים נאמנים מקרב תושבי המדינות שבהן שלטה. אלה גילו התנגדות לאומנית להשתלטות הקומוניזם על ארצותיהם (רבים מהם ממניעים דתיים), ואילו ליהודים היה קל יותר להיספח לתורה הקומוניסטית ולבשורה שהיא הביאה עמה – לדעתם. בולטותם של היהודים במשטרים הקומוניסטיים עוררה רגשות אנטישמיים בקרב הציבור. ואם כי היא לא באה לידי ביטוי גלוי – הרי שהמשפטים הללו והשימוש ביהודים כמטרה לפירוק המתחים האנטי-קומוניסטיים בארצות השונות – פרנסו את זרמי המעמקים האנטישמיים בארצות רבות של "ברית ורשה".

יחסי ישראל-רוסיה

הפדרציה הרוסית היא המדינה בעלת השטח הגדול ביותר בעולם: 17 מיליון קמ"ר, ומספר תושביה (2009): 140 מיליון. היא משתרעת על חלק נכבד של אירופה המזרחית, ועל כמחצית משטחה של אסיה. הימים המקיפים אותה הם: בצפון אוקיינוס הקרח הצפוני (ים ברנץ; ים קרח; ים לפטב; ים מזרח סיביר וים הצ'וקצ'ים); במזרח האוקיינוס השקט (ים ברינג, ים אוצוק וים יפן); במערב היא נושקת באופן חלקי לים הבלטי וליים השחור; ובדרום היא נוגעת בחלקו המערבי של הים הכספי.

שכנותיה היבשתיות הן: בצפון-מערב פינלנד; במערב אסטוניה, לטביה, בלרוס, אוקראינה; בדרום גאורגיה, אזרבייג'ן, קזחסטן, סין ומונגוליה.

החלוקה הדתית: 75% אורתודוקסים; 25% מוסלמים, בודהיסטים, יהודים ופרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 82% רוסים; 4% טטרים; 3% אוקראינים; 4% מולדבים, בלרוסים, בשקירים וצ'ובשים; 7% אחרים.

התמ"ג (2009): 2.2 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 1.2 טריליון לפי שער החליפין; 15,100 דולר תמ"ג לנפש.

עד להתפרקותה של ברית המועצות הקומוניסטית ב-1991, היוותה רוסיה את מרכזה של

הברית (הפרדציה) שכללה 15 רפובליקות (רוסיה, קזחסטן, קירגיסטן, טג'יקיסטן, אוזבקיסטן, טורקמניסטן, אזרבייג'ן, ארמניה, גאורגיה, אוקראינה, מולדובה, בלרוס, ליטא, לטביה ואסטוניה), ואילו בריה"מ היוותה את מרכזו של הגוש המזרחי הקומוניסטי (רומניה, בולגריה, צ'כוסלובקיה, הונגריה, פולין, גרמניה המזרחית, מונגוליה, קובה, וייטנאם, קמבודיה, קוריאה הצפונית, סין, יוגוסלביה ואלבניה).

במשך השנים חלו פרצות במונוליטיות של הגוש: יוגוסלביה פרשה מהגוש ב-1948 וכן חל קרע (1961) אידיאולוגי ופוליטי עם סין. קוריאה הצפונית ואלבניה הצטרפו לסין ואילו רומניה, הגם שלא פרשה מהגוש, פתחה במדיניות עצמאית שהתבטאה בפתיחות למערב, כולל ישראל. כמו כן ניסו כאמור לעיל כמה מדינות גרורות להשתחרר מאחיזתה של בריה"מ: ב-1953 פרץ מרד בגרמניה המזרחית; ב-1956 פרץ מרד דומה בהונגריה וב-1968 ניסה מנהיג צ'כוסלובקיה, אלכסנדר דובצ'ק, לנתק את ארצו מהברית. כל הניסיונות הללו דוכאו בכוח ובאכזריות רבה על ידי כוחות ברית ורשה.

עם התבססותו של המשטר הקומוניסטי בבריה"מ, באמצע שנות ה-20 של המאה הקודמת, ובעיקר אחרי שיוסף סטלין ביסס את מעמדו כשליט יחיד (1929), חל קרע מוחלט בין המשטר הקומוניסטי לבין התנועה הציונית מצד אחד, ובינו לבין הקיבוץ היהודי הגדול והתוסס של מזרח אירופה – מצד אחר. פעילים ציונים נכלאו ונשלחו לסיביר, השפה העברית ופולחני הדת היהודית נאסרו, ועמם גם כל קשר עם ארצות חוץ ובראשן היישוב היהודי בארץ-ישראל.

כדי להפחית את הלחץ הפנימי של הקיבוץ היהודי לקשר עם ישראל ועם תרבותו העברית – יזמה החטיבה היהודית של המפלגה הקומוניסטית הרוסית (ה"בסקציה") הקמת מערכת תרבותית ומוניציפלית המבוססת על שפת היידיש: רשת חינוך ומפעלי תרבות; עיתון יידי בשם "עמעס" (אמת); מועצות עירוניות וכפריות שיידיש היתה אחת מהשפות הרשמיות בהן; וכן תמיכה בהקמתו של החבל האוטונומי היהודי (1934) בבירוביג'ן (במזרח הרחוק), שהיה אמור להיות התשובה הקומוניסטית למפעל הציוני בארץ-ישראל.

בשנות מלחמת העולם השנייה, כשברי"מ לחמה בגרמנים וגבה אל הקיר, הפשיר סטלין את המגעים של הקהילה היהודית עם העולם החיצוני, כולל היישוב היהודי בארץ-ישראל. הוקם "הוועד היהודי האנטי-פאשיסטי" (1941), ועד של אמנים ואנשי רוח יהודים, שבראשו הועמד השחקן שלמה מיכאליס, ונמנו עמו גם הסופר היידי דוד ברגלסון והסופר איליה ארנבורג. חבריו סיירו בארצות אירופה ואמריקה וכן בארץ-ישראל, עוררו את היהודים לתמוך במאבקה של בריה"מ בגרמניה הנאצית, וכן אספו תרומות למימון מאמץ המלחמה הסובייטי. אחרי המלחמה חוסלו רוב חברי הוועד בפקודתו של סטלין.

ב-1947 חלה תפנית זמנית ביחסה של בריה"מ אל הציונות, לפחות זו שמחוץ למסך הברזל הקומוניסטי: שר החוץ, אנדריי גרומיקו, נשא ב-1947 באו"ם נאום נלהב בזכות תוכנית החלוקה של ארץ-ישראל למדינה יהודית ולמדינה ערבית. בריה"מ הזרזה להכיר מיידית במדינת ישראל (כולל הקמת צירות בתל אביב) וכן אישרה אספקת נשק מצ'כוסלובקיה לישראל בתקופה הקריטית של תחילת מלחמת העצמאות. אולם עד מהרה התברר כי תמיכה זו באה משיקולים סובייטיים רחבים יותר: רצונה לחדור למזרח התיכון ולעתודות הנפט העצומות שלו. הסובייטים קיוו כי המנהיגות הסוציאליסטית שעמדה אז בראש המדינה תשתף עמם פעולה להשגת מטרה זו.

עד מהרה נכזבה תקוותם: ישראל אימצה את המודל הדמוקרטי המערבי. במקביל פתח סטלין בפעולות דיכוי נגד הקהילה היהודית: חיסל באמצעות משפטים מבוים את האינטליגנציה היהודית ובראשה את הסופרים והאמנים (1952); ארגן משפטי עלילה נגד רופאים יהודים (1953); והתכונן כנראה טרם מותו להגלות את כל היהודים לסיביר.

הסובייטים פנו לתמיכה בצד הערבי ולניצול איבתם של הערבים לישראל, כקרח קפיצה לחדירה מחודשת לאזור. זו החלה בצורה של עסקת נשק גדולה בין מצרים לצ'כוסלובקיה (1955). העסקה, ואלה שבאו בעקבותיה, פתחו מרוץ חימוש שגרם לחמש מלחמות באזור: מבצע סיני (1956); מלחמת ששת הימים (1967); מלחמת ההתשה לאורך תעלת סואץ (1967-1970); מלחמת יום הכיפורים (1973); ומלחמת שלום הגליל (1982).

בריה"מ וגרורותיה התייצבו באורח תמידי בצד הערבי, בכל דיון והחלטה שהיו באו"ם: ב-1957 איימו ראשיה להפציץ את ישראל בטילים אם לא תיסוג מסיני; ניתקו את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל מיד עם תום מלחמת ששת הימים ב-1967; וב-1973 איימו להתערב במלחמת יום הכיפורים אם ישראל לא תעצור את התקדמותה לעבר קהיר (ישראל עצרה בקילומטר ה-101).

למרות כל זאת צידדה בריה"מ בזכות קיומה של מדינת ישראל בגבולות בטוחים, ובמקביל דרשה ממנה לסגת מכל השטחים שכבשה ב-1967 כדי לאפשר הקמת מדינה פלסטינית. לאחר עלייתו של גורבצ'וב לשלטון בבריה"מ, ובעיקר לאחר התפרקותה, השתנה היחס לישראל: ב-1991, עם פתיחת ועידת מדריד, חידשה רוסיה (מדינות הגוש הקומוניסטי עוד לפני כן) את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. נירמול היחסים הביא לסחר גדל והולך עם רוסיה, פיתוח יחסי תרבות ומדע וכן חתימה על שורה של הסכמים ואמנות דו-צדדיות. אף על פי כן נותרה נטיית לבה של רוסיה לצד הערבי.

הדבר נובע לא מעט מהאינטרסים הכלכליים של רוסיה, המעוניינת בפיתוח

הסחר עם מדינות הנפט הערביות, כולל מכירת כלי נשק מתוחכמים (וכורים אטומיים) למדינה מוסלמית קיצונית כמו איראן.

רוסיה משתתפת ב"קבוצת הארבע" (הקוורטט), יחד עם האיחוד האירופי, מזכיר האו"ם וארה"ב – המנסה להביא לסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ישראל לא ויתרה מעולם על הקשר עם יהדות בריה"מ, שכונתה בשם "יהדות הדממה". באמצעות ארגון חשאי מיוחד "נתיב", היא פילסה דרכים עלומות לקשר עם היהדות ולאספקת חומר הסברה על ישראל ועל יהדות העולם. "נתיב" פעל גם בארצות המערב ויצר דעת קהל עולמית שדרשה מבריה"מ לאפשר את יציאת היהודים – תחת הסיסמה: "שלח את עמי".

במקביל פעל משרד החוץ כדי להמריץ משרדי חוץ של מדינות ידידותיות לפעול למען יהודי בריה"מ, כולל הופעות באו"ם. הגל הראשון של יהודים שהורשה לצאת מבריה"מ היה בשנים 1969–1975, שמהם הגיעו לישראל כמאה אלף עולים. בעקבות שיפור היחסים בין בריה"מ וארה"ב (ה"גלסנוסט" – שמשמעו פתיחות חברתית ותרבותית; וה"פרסטרויקה" – שמשמעה רפורמות חברתיות וכלכליות) שהחל ב־1989, נפתחו שערי היציאה, ומאז ועד שנת 2010 הגיעו לישראל ממדינות בריה"מ לשעבר למעלה ממיליון עולים. העלייה הגדולה הזאת שינתה במידה רבה את פניה החברתיים, הכלכליים והתרבותיים של מדינת ישראל: היא היוותה גורם חשוב בהרחבת תעשיית ההייטק הישראלית; בקידום החינוך – בעיקר של המדעים המדויקים; בפיתוח האמנויות (בעיקר בתחום המוזיקה, הציור והתיאטרון); בקידום ענפי ספורט רבים ובחיזוקם של ערים ויישובים רבים ברחבי הארץ.

מאז 2003 ניכרת חדירה עמוקה של חברות בנייה ומסחר ישראליות לרוסיה: בהקמת בנייני מגורים, מרכזי קניות ומלונות. תחום מיוחד השמור ליוזמה הישראלית הוא תחום הסחר ביהלומים. במקביל מושקעת עבודה רבה של הסוכנות היהודית, של "נתיב" ושל אנשי ממון ישראלים (לב לבייב) בהפצת השפה העברית, בריכוז הקהילות היהודיות (שהצטמקו עם העלייה הגדולה לארץ) – סביב מרכזי תרבות, בתי כנסת, בתי ספר ומועדונים יהודיים. פעולה מיוחדת נעשית להעלאת בני נוער לישראל (במסגרת התוכנית "נעלה") במטרה להביא בהמשך גם לעליית משפחותיהם.

אחת הבעיות החמורות שיצרה העלייה המאסיבית הזאת לישראל (וגם לארצות המערב – בעיקר לארה"ב ולגרמניה) היא התפוררות משפחות מעורבות, כשאחד מבני הזוג או הילדים הבוגרים סירבו להתלוות לחלק המשפחתי היהודי שעלה לישראל. הדבר יצר הרבה משפחות חד-הוריות (בעיקר של נשים). הבעיה החמורה השנייה נובעת מהעובדה שחלק ניכר מהעולים אינם מוכרים כלל על ידי הרבנות כיהודים, ואחרים – המצהירים על נצרותם – מבקשים להמשיך את חייהם הנוצריים גם בארץ.

בעיה מדאגה במיוחד ברוסיה, לא רק כלפי היהודים שנותרו ברוסיה אלא כלפי כל הזרים, בעיקר ממוצא אסיאני ואפריקני, היא התגברות השנאה, המלווה במעשי חוליגניות, בתקיפת זרים ויהודים, בפציעתם ולעתים אף בהריגתם (ילדה טג'יקית בת תשע וסטודנטית וייטנאמית נרצחו ב-2004, וניאו-נאצי דקר שמונה אנשים בבית הכנסת במוסקבה ב-2006).

בבית הנבחרים הרוסי פועלות שתי מפלגות המצהירות בגלוי על עקרונותיהן האנטישמיים ועל שנאת הזרים שלהן: המפלגה הליברל-דמוקרטית של ולדימיר ז'ירינבסקי, ו"רודינה" (מולדת) שהוקמה ב-2003 על ידי דימיטרי רוגוזין, וזכתה ב-9% מהקולות. כמו כן מעוררת תמיהה הרדיפה של המשטר דווקא אחר הטייקונים היהודים, בעוד חבריהם הנוצרים (העולים עליהם ברכושם ובמספרם) ממשיכים לפעול ללא הגבלות. הדבר מאותת על נטיות מדאגות בתחום זה של זכויות האזרח וההגנה עליהן ברוסיה החדשה. היהודים הם הראשונים שנפגעו שם מתמורות כאלה.

בעיה מיוחדת ביחסיה של ישראל עם רוסיה היא בעיית האספקה של נשק ושל ידע גרעיני (כולל אורניום מעושר) לאיראן. כמו כן מספקת רוסיה נשק מתקדם גם לסוריה. ממשלת ישראל עושה מאמצים מיוחדים לשכנע את רוסיה להתנער מהקשרים הללו. אין הדבר קל, שכן הקשר הפוליטי והתלות האסטרטגית הישראלית בארה"ב – שוללים אותה מראש כבעלת ברית או כמדינה נייטרלית, בעימותים הקיימים בין ארה"ב לרוסיה:

- ♦ ההכרה של ארה"ב באזור קוסובו כמדינה עצמאית.
- ♦ התמיכה של ארה"ב בגאורגיה, כולל אספקת נשק ועזרה כלכלית.
- ♦ הניסיון להציב טילים ארוכי-טווח אמריקניים בצ'כיה ובפולין. רוסיה ראתה בצעד כזה מעשה עוין כלפיה.
- ♦ הניסיון של ארה"ב לצרף את אוקראינה וגאורגיה (שתי מדינות הגובלות ישירות עם רוסיה) לנאט"ו.
- ♦ הביקורת הנמתחת על רוסיה על ידי ארה"ב והאיחוד האירופי על קשריה עם איראן ועם סוריה.
- ♦ הניסיון הרוסי להבטיח את גישתה למים החמים של הים התיכון על ידי הקמת בסיסים בסוריה, בלב ובאלג'יריה.

חלק ניכר מהעמדות הרוסיות הללו פוגעות גם באינטרסים הישראליים. אף על פי כן מדיניות החוץ הישראלית מנסה להוכיח לרוסיה, כי למרות היותה קשורה בברית אסטרטגית עם ארה"ב אין היא שבויה בתכתיבים אמריקניים ויש בידה הכוח לפתח גם מדיניות עצמאית:

- ♦ ישראל לא הכירה בקוסובו כמדינה עצמאית, אף שארה"ב עשתה זאת ואף האיצה במדינות ידידותיות לה לעשות כמוה.
- ♦ יומיים לפני שרוסיה פלשה לגאורגיה פורסם בעיתונות העולמית כי ישראל אסרה על ייצוא נשק התקפי למדינה זו.
- ♦ ישראל החזירה לרוסיה את הבעלות על חצר סרגיי בירושלים, מחווה שהשפיעה מאוד לטובה על מערכת היחסים בין שתי המדינות.
- ♦ ראש הממשלה אהוד אולמרט עדיין את הממשל הרוסי בתוכנית ההפעלה של מבצע "עופרת יצוקה", ובכך הפך את רוסיה לשותפת סוד ולבעלת מעמד בסכסוך הישראלי-חמאסי. כתוצאה מכך נהגה רוסיה באיפוק רב בכל הנוגע לביקורת על ישראל בשל המבצע.
- ♦ החל מהפך ביחסי הרכש הצבאי בין ישראל לרוסיה: אחרי שנוכחו ביעילות המזל"טים הישראליים, שהופעלו על ידי צבא גאורגיה בעימות האחרון, החלו גישושים (ינואר 2009) מצד רוסיה לאפשרות הצטיידות במזל"טים ישראלים. גישושים אלה הסתיימו בחוזה לאספקת מזל"טים ישראלים לרוסיה (ראה להלן).
- ♦ העובדה שבישראל מתגוררים מיליון יוצאי בריה"מ לשעבר, הפכה את המדינה לקרובה יותר לצמרת הרוסית, ולנכונותה של זו להסתכל הפעם על מדינת ישראל דרך משקפיים ורודים יותר.

בעקבות ההתפתחויות הללו (ואף לפנייהן) החלה להתפתח מערכת של הבנות בין ישראל לרוסיה:

- ♦ הרוסים התחייבו לא לספק לסוריה טילי S-300 התקפיים, או נשק אחר "שובר איזון", ולהסתפק באספקת טילי הגנה מסוג "איסקנדר". אולם ראש ועדת החוץ בבית העליון של הפרלמנט הרוסי הודיע כי ההסכם לאספקת הטילים לאיראן לא יעוכב והטילים יימסרו כמוסכם. בינתיים נמסר (אוקטובר 2010) מפי דובר רוסי בכיר כי רוסיה תחזיר לאיראן את דמי הקדימה שקיבלה על חשבון אספקת הטילים, כיוון שהעסקה בוטלה. ביטול העסקה נבע מהתנאי שהציבה ישראל לרוסיה: ביטול מכירת הטילים לאיראן תמורת האספקה של המזל"טים... גם הסנקציות החדשות על איראן (מאי 2010) שהכינה ארה"ב כוללות איסור על מכירת הטילים.
- ♦ הרוסים ניסו להניע את החמאס להכיר במדינת ישראל, ולסיים את פעילות האיבה הצבאית נגדה. לצורך זאת הם הזמינו כאמור את חאלד משעל לביקור במוסקבה, אולם הם נכשלו בניסיונם זה. המופתי של רוסיה יצא נגד החמאס. הרוסים מעוניינים להוציא את סוריה ממעגל ההשפעה

האיראני, כיוון שהם חוששים מהתחברות של הפונדמנטליזם המוסלמי עם שרשרת גורמים שיעיים: בעיראק, בלבנון (חיזבאללה), חמאס ו"האחים המוסלמים" – והכול בהנהגתה של איראן.

♦ הרוסים מעוניינים באמת ובתמים בחיסול שרשרת האימה הישראלית-פלסטינית, גם כדי למנוע התחזקות המגמה הסוני-והאבית מבית מדרשה של סעודיה, שתחבור לברית מאיימת עם אל-קאעידה.

♦ בימים 9-10 בדצמבר 2010 נערך במלטה כנס מדעי במסגרת פורום "Valdai", שבמסגרתו באו לידי ביטוי רעיונות חדשים המעסיקים את רוסיה והעומדים להביא אותה להתערבות פעילה יותר בתחום תהליך השלום במזרח התיכון:

- (1) רוסיה מצאה את עצמה נדחקת לשולי הטיפול בתהליך השלום.
- (2) רוסיה מרגישה את עצמה עתה חזקה יותר וראויה לשותפות שוויונית יותר בקביעת סוגיות עולמיות כמו תהליך השלום.
- (3) ההרגשה שמעמדה של ארה"ב נחלש ושתהליך השלום בניהולה הגיע למבוי סתום.

♦ הפעילות הצפויה על ידיה היא מאמץ להחיות את מסגרת ה"קוורטט", לצרף אליה מדינות כמו סין והודו ולהעניק לה סמכות מחויבת. במסגרת זאת ניתן יהיה ללחוץ על ישראל (שבידה, לדעת רוסיה, המפתח להצלחת השיחות) שתגלה גמישות במו"מ להשגת פתרון מתקבל על דעת שני הצדדים.

♦ ישראל משגרת לוויינים באמצעות טילים רוסיים מאזור השילוחים בקזחסטן. כמו כן הסכימה רוסיה למכור לישראל מטוסי "אליושין" לשם הפיכתם למטוסי ביון שנמכרים על ידי התעשייה האווירית של ישראל להודו (כזכור עסקה דומה שהיתה אמורה להתבצע עבור סין, טורפדה על ידי ארה"ב וגרמה לאי-נעימות גדולה, ואף לצורך לשלם פיצויים לסין).

♦ הרוסים לא רואים באיראן מדינת עימות ויכולו לחיות עם איראן גרעינית. אולם הם לא מעוניינים בכך. לדעתם איראן רחוקה עדיין מאוד מייצור נשק גרעיני. בינתיים נוח להם שהנעשה באיראן מטריד את מנוחת ארה"ב.

♦ מן הראוי לציין גם את המפנה שחל בכל הנוגע לאספקת נשק בלעדית למדינות ערב ולמדינות אחרות הנמנות עם אויביה של ישראל: ישראל מקיימת בידה יכולת להזיק לרוסים, כמו למשל לצייד את גאורגיה בנשק מתקדם (כפי שעשתה עד פרוץ המלחמה בין רוסיה לגאורגיה). יכולת זו עשויה לנטרל את נכונותה של רוסיה למכור את טילי ה-S-300 לאיראן.

כאמור, בתחילת אוקטובר 2010 הודיע דובר רשמי של משרד הביטחון הרוסי, כי רוסיה תחזיר לאיראן את דמי המקדמה שזו שילמה על חשבון אספקת טילי S-300. יש לקוות כי בזאת יושם הקץ לסכנת התחמשותה של איראן בטיילים הללו.

♦ וכאמור, צריך להצביע על ההתפתחות המפתיעה שלפיה ישראל הופכת לספקית נשק לרוסיה... ב-2009 רכשה רוסיה מישראל 15 מערכות של מזל"טים מסוג Bird Eye ומל"טים מסוג "סרצ'ר" בעלות של 53 מיליון דולר. רוסיה ניסתה להעתיק את המזל"טים שקנתה בישראל והשקיעה בכך 172 מיליון דולר אולם ללא הצלחה. משום כך היא פנתה פעם נוספת לישראל (אפריל 2010) והציעה לתעשייה האווירית הישראלית להקים קו ייצור משותף של מטוסים ללא טייס בהיקף של 200 מיליון דולר. העסקה מחכה (מאי 2010) לאישור משרד הביטחון האמריקני. רוסיה זקוקה לפחות ל-100 מטוסים ללא טייס ולעשר מערכות הנחיה, כדי לאפשר לה פעילות יעילה בשדה הקרב. כמו כן מעוניינת רוסיה בשיתוף פעולה עם ישראל בפרויקטים צבאיים נוספים, כמו המשך השיפוצים של מטוסי "אליהו" והפיכתם ליחידות בקרה אווירית עצמאיות. שני מטוסים כאלה כבר נמכרו להודו (במחיר 1.1 מיליארד דולר), והשני שבהם הועבר לצבא ההודי בקיץ 2010. עתה מדובר בהגדלת העסקה עם הודו במכירת שלושה מטוסים נוספים.

וכך נהפכת רוסיה, המדינה שציידה מאז 1954 את אויבי ישראל בנשק חדיש, ללקוחה של התעשייה הצבאית הישראלית מצד אחד, ולשותפה בייצור ובמכירה של מערכות נשק למדינות שלישיות, מצד אחר.

במהלך השנים מאז תחילת האלף השלישי ביקרו בישראל נציגים רבים של השלטון הרוסי, לרבות ראש הממשלה (ועתה הנשיא) דמיטרי מדבדב ושר החוץ סרגיי לברוי, וראשי הממשלה הישראלים שרון, אולמרט ונתניהו ביקרו במוסקבה יותר מפעם אחת. הנשיא שמעון פרס ביקר ברוסיה ב-2009 ושר הביטחון אהוד ברק ביקר במדינה ב-6 בספטמבר 2010, ואף חתם לראשונה עם רוסיה על הסכם לשיתוף פעולה ביטחוני-צבאי. עוד לא יבשה הדיו על הסכם זה והנה פורסמה הודעה מטעם ממשלת רוסיה (18 בספטמבר 2010), כי היא אכן מתכוונת לספק לסוריה טילי שיוט מסוג Iskander-E בעלי טווח של עד 300 ק"מ. מסתבר כי טילים אלה אינם רק טילי הגנה, אלא הם "נשק שובר איזון אסטרטגי". הטילים (סוריה ביקשה לרכוש 18 טילים כאלה) הם טילי שיוט מתקדמים מסוג P800 המכונים "יאחנוט" ויוכלו לשלוט על כל המרחב שבין סוריה לקפריסין וכן

לאורך כל חופיה המערביים של ישראל. בכך תנוטרל כליל יכולתה של ישראל לפעול מול לבנון. הדבר התקבל בהפתעה בישראל.

בהקשר זה יצוין כי כבר משנת 2005 מכשירים טכנאים רוסים רציפים בנמלי טרטוס ולדקיה הסורים, לעגינת ספינות מלחמה רוסיות. זהו איום נוסף על ישראל שכן:

- ♦ כדי להגן על הבסיסים הרוסיים יתקינו מערכות נ"מ ומערכות יבשה-ים, שבאופן טבעי יהפכו למוצבי הגנה על סוריה עצמה.
- ♦ הרוסים יתקינו במקום מרכזי האזנה והתראה אוויריים. קיימת סכנה מוחשית שהקלט של מרכזים כאלה יועבר גם לידיעת אויביה של ישראל. ההצדקה הרוסית להצבת מתקני ההאזנה הללו היא האצבע המאשימה שהם מפנים לארה"ב ולישראל על שהקימו במשותף מרכז מכ"ם משוכלל בנגב.

סיכום מאזן היחסים בין שתי המדינות בשנים האחרונות הוא אפוא כדלקמן:
מצד ישראל: הופסק כמעט כליל שיתוף הפעולה הביטחוני עם גאורגיה; ישראל איננה מוכרת לגאורגיה נשק התקפי; בוטל הצורך של אזרחי רוסיה להצטייד בוויזות לישראל; ישראל העבירה את השליטה על "חצר סרגיי" בירושלים לרוסים; ישראל תקים בנתניה אנדרטה להנצחת הניצחון של הצבא האדום על גרמניה הנאצית.
מצד רוסיה: רוסיה סירבה לבטל את העסקה למכירת טילי "יאחנוט" לסוריה, למרות שאספקתם פוגעת באיזון האסטרטגי בין שתי המדינות; רוסיה הצביעה נגד ישראל בוועידה של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית; רוסיה העלתה את דרג קשריה עם החמאס – הנשיא מדברבב נפגש בדמשק (מאי 2010) עם חאלד משעל; נשיא רוסיה ביטל את עסקת טילי S-300 לאיראן; רוסיה חתמה על עסקת מזל"טים עם התעשייה האווירית בהיקף של 400 מיליון דולר; רוסיה ביטלה את הצורך בוויזות לאזרחי ישראל.

ממסמכי ויקיליקס שפורסמו ב-28 בנובמבר 2010, מסתבר כי ביטול עסקת הטילים עם איראן נעשתה תמורת אספקת מזל"טים ישראלים כמפורט לעיל.

מדיניות החוץ הישראלית תיאלץ להתמודד בעתיד עם הגישה הדואלית של רוסיה לבעיות המזרח התיכון: מצד אחד חברה בקוורטט שמשתדל להביא לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני ומצד אחר האינטרס הרוסי ההיסטורי לתקוע יתד בים התיכון.

ב-2008 ייצאה ישראל לרוסיה בהיקף של 777 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 1,047 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-656 מיליון דולר והייבוא מרוסיה ל-489 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל: 1993 – 7; 1994 – 35; 1995 – 45; 1997 – 78; 1998 – 36; 2001 – 232; 2002 – 76; 2003 – 61; 2004 – 50; 2005 – 46; 2007 – 134.
- קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה, בריאות הציבור – משת' 58; 1995 – חקלאות, חינוך – משת' 160 (בעקבות רעש אדמה שפקד את סחלין – שלחה ישראל 5 טון תרופות); 1997 – חקלאות, שני קורסים – משת' 56; 1998 – חקלאות – משת' 50; 2005 – חינוך – משת' 36; 2007 – חקלאות – משת' 90.
- מומחים מישראל: 1994 – 1; 1995 – 4; 1997 – 2; 1998 – 2; 2001 – 1; 2002 – 5;

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי המדע והטכנולוגיה – 1994.
- ♦ הסכם תיירות – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי התרבות והחינוך – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות ומדע הרפואה – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי החקלאות והתעשייה החקלאית – 1994.
- ♦ הסכם תעופה – 1994.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הדואר והתקשורת – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במלחמה נגד הפשיעה – 1997.
- ♦ אמנה למניעת כפל מסים – 2000.
- ♦ הסכם להקמה ולהפעלה הדרתית של מרכזי תרבות – 2000.

יחסי ישראל-אלבניה

אלבניה היא מדינה מוסלמית קטנה (3.7 מיליון תושבים ב-2009, ושטח של 29,000 קמ"ר) השוכנת על חופו המערבי של הבלקן, לאורך הים האדריאטי והים היווני. היא גובלת עם יוון, מקדוניה וקוסובו (לשעבר חלק מסרביה).
 החלוקה הדתית: 70% מוסלמים; 20% אורתודוקסים; 10% קתולים.
 החלוקה האתנית: 95% אלבנים; 3% יוונים; 2% ולאכים, צוענים, סרבים ובולגרים.
 התמ"ג (2009): 23 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 12 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 6,300 דולר תמ"ג לנפש.
 אלבניה הגיעה לעצמאות ב-1912, והפכה למונרכיה (בראשותו של אחמט זוגו)

ב-1928. ב-1939 פלשה איטליה למדינה, ולאחר התנגדות מרה הצליחה להשתלט עליה עד לסיום מלחמת העולם השנייה ב-1945. בכל אותה עת הגנו האלבנים על הקהילה היהודית הקטנה שניצלה בדרך זו מהשמדה, אולם כ-400 פליטים שהגיעו לאלבניה מאוסטריה, מגרמניה, מקרואטיה ומסרביה נספו במחנות המוות. לאחר השחרור נמנו באלבניה 300 יהודים.

ב-1945 הונהג באלבניה משטר קומוניסטי בראשותו של האיש אשר עמד בראש הפרטיזנים שלחמו באיטלקים ובגרמנים – אנואר הודג'ה (שלט במדינה עד מותו ב-1985). ב-1961 חל קרע בין אלבניה לבריה"מ והיא הפכה לבת חסותה של סין, עד 1978 שאז נותקו הקשרים גם עם סין.

ב-1991 הונהג במדינה משטר רב-מפלגתי, אך הוא לא היה יציב ועבר תהפוכות רבות, ורק בתחילת האלף השלישי החל להתייצב קמעה. היחסים בין אלבניה לסרביה שכנתה הם מתוחים עד היום, עקב תמיכתה של הראשונה במאבק של תושבי קוסובו (מוסלמים ברובם) להכריז על עצמאותו של האזור.

אף שאלבניה הכירה במדינת ישראל כבר באפריל 1949, היא לא כוננה עמה יחסים דיפלומטיים במשך 42 שנים – עד אוגוסט 1991. אז נחתם הסכם חידוש היחסים בירושלים על ידי שר החוץ האלבני, קפלני. כל הניסיונות לכוון יחסים כאלה, שנעשו מצדה של ישראל מאז 1949, נענו בשתיקה רועמת. שליטיה הדיקטטוריים של אלבניה הקומוניסטית ראו בישראל את "אקדוחה המעשן של ארה"ב במזרח התיכון".

מאז כינון היחסים הדיפלומטיים, נחתמו (עד 2009) בין שתי המדינות 12 הסכמים לשיתוף פעולה בתחומים הבאים: חקלאות, כלכלה, סחר, תרבות ומדע, הסכם לקידום השקעות והגנה עליהן (1995) וכן הסכם לשיתוף פעולה בתחום הרפואה הווטרינרית (2001). אלבניה היתה אחת המדינות באו"ם שקדמה את הצעת ההחלטה להכריז על ה-27 בינואר כיום הזיכרון הבין-לאומי לשואה. לאלבניה שגריר תושב בישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1991 – 1; 1993 – 5; 1994 – 12; 1995 – 41; 1997 – 10; 1998 – 6; 2001 – 9; 2002 – 6; 2003 – 8; 2007 – 1.

קורסים מקומיים: 1994 – פיתוח כפרי; 12 משת'; 1995 – חינוך – 15 משת'; 2001 – חקלאות – 89 משת'; 2002 – חקלאות – 135 משת'; 2003 – חקלאות – 137 משת'.

מומחים מישראל: 1991 – 1; 1995 – 1; 2001 – 2; 2002 – 1.

יחסי ישראל-בולגריה

בולגריה ממוקמת במרכז הבלקן ומשתרעת במזרחה על חופו של הים השחור. שכנותיה היבשתיות הן: רומניה בצפון; יוגוסלביה ומקדוניה במערב; יוון וטורקיה בדרום. שטחה מגיע ל-111 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-7.2 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 85% אורתודוקסים; 13% מוסלמים; 2% יהודים קתולים ואחרים.

החלוקה האתנית: 86% בולגרים; 8.5% טורקים; 2.5% מקדונים; 2% צוענים; 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 91 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 45 מיליארד לפי שער החליפין; 12,600 דולר תמ"ג לנפש.

בולגריה הכריזה על עצמאותה המלאה (לאחר כיבוש רב-שנים מאז 1396 על ידי העותומאנים) ב-1908. כמו הונגריה, שיתפה בולגריה פעולה עם גרמניה בשתי מלחמות העולם, ובעקבות כך איבדה את המוצא שלה לים האגאי ושטחים ממנה הועברו ליוון ולסרביה. בבולגריה נותר מיעוט טורקי בן כ-650,000 נפש. ממשלת בולגריה מנסה לכולל את המיעוט בכלל האוכלוסייה, או לגרשו מתחומיה. כך עשתה ב-1989 כשגירשה 300,000 מבני העדה לאזור הטורקי שעמו היא גובלת.

בולגריה היא המדינה השנייה (אחרי דנמרק) שמנעה את השמדת הקהילה היהודית שלה על ידי הגרמנים. יו"ר הפרלמנט, דמיטרי פשב, וכן שניים מראשי הכנסייה הבולגרית, מנעו את משלוח היהודים לאושוויץ (מארכס 1943) ובכך נמנעו חיסולם של 49,000 יהודים. אולם 11,343 יהודי תראקיה, מקדוניה והעיר פירוט הוסגרו לגרמנים (כי לא היו אזרחי בולגריה) והושמדו בטרבלינקה. למרות השתלטות הקומוניסטים על המדינה בעקבות כיבושה על ידי הצבא האדום (1944), התירה בולגריה את עליית היהודים לישראל. בשנים 1948–1949 עלו לישראל 37,000 יהודים.

יחסי ישראל עם בולגריה בכל התקופה הקומוניסטית נגזרו ממדיניותה הכוללת של בריה"מ לישראל: הצבעה בעד הקמת המדינה ב-1947, קשירת קשרים דיפלומטיים (פברואר 1949), ומאוחר יותר העברת התמיכה לצד הערבי וניתוק היחסים ב-11 ביוני 1967. בולגריה הקומוניסטית מילאה באדיקות אחר המדיניות הסובייטית, כולל השתתפות בפלישה לצ'כוסלובקיה ב-1968.

במהלך היחסים הדיפלומטיים עד ניתוקם ביוני 1967, וכן אחרי הניתוק, קוימו קשרים כלכליים, תרבותיים וקשרי תיירות בין שתי המדינות. אישים ישראלים רשמיים וכן משלחות הורשו להשתתף בכנסים בין-לאומיים שנערכו בבולגריה,

רעיית נשיא המדינה, גב' אופירה נבון, הוזמנה לבקר במדינה (1981), ובולגריה נמנעה מלהצביע בעצרת האו"ם בעד הצעתן של מדינות ערב לבטל את חברותה של ישראל באו"ם. נוסף על גב' נבון, הוזמנה גם רעייתו של ראש הממשלה יצחק שמיר, גב' שולמית שמיר, שהיא ילידת בולגריה, לבקר בבולגריה פעמיים: ב-1986 וב-1988. גם משלחת של הקונגרס היהודי העולמי בהנהגתו של אדגר ברונפמן ביקרה במדינה בנובמבר 1989, והתבקשה על ידי המארחים לפעול לשיפור תרמיתה של בולגריה בארה"ב (זו נחשדה ששלחה רוצח להתנקש באפיפיור). תשובת ראש המשלחת היתה: הדרך לתמיכה בבולגריה עוברת דרך חידוש היחסים עם ישראל...

למרות ניתוק היחסים הדיפלומטיים ביקר בבולגריה, על פי הזמנת ממשלתה, שר המסחר והתעשייה אריאל שרון (1988), וחתם הסכם בדבר סיוע הדדי וכינון קשרים כלכליים בין שתי המדינות. בעקבות כך הגיעה לביקור בישראל משלחת בראשותו של מנכ"ל המשרד הבולגרי לסחר חוץ (1989), שבמהלכו הוחלט להקים לשכות מסחר בשתי המדינות. יחד עם זאת מילאה בולגריה באדיקות אחר מדיניותה של בריה"מ, הכירה באש"ף, אפשרה לו לפתוח שגרירות בסופיה, ואימנה את לוחמיו.

מקרה חמור ומצער קרה ביום 27.7.1955, כששני מטוסי "יאק" בולגריים הפילו מטוס נוסעים של "אל על". המטוס סטה כנראה ממסלולו עקב רוחות חזקות, 59 נוסעיו ובהם 15 ישראלים נהרגו.

מיד עם התפרקותה של בריה"מ, החלה בבולגריה ההסתהגות ממנה: הסרת הכוכב האדום מדגל המדינה ותנועה אטית לקראת דמוקרטיזציה של המדינה (קבלת חוקה חדשה ב-1991 ולפיה יכהן במדינה נשיא ללא סמכויות שליטה וראש ממשלה). תחילה ניסו הכוחות הקומוניסטיים "להיבחר" ולהמשיך לנהל את המדינה, אולם אט אט הגיעו הכוחות דמוקרטיים (1997) לשלטון. ב-2001 חזר המלך הגולה של בולגריה, סימאון, לארצו ונבחר לראש הממשלה.

במאי 2004 התקבלה בולגריה לנאט"ו וב-2007 לאיחוד האירופי. אולם עליה להמשיך ולתקן תחומים פנימיים רבים, ביניהם השחיתות, הפעילות של המאפיה והביורוקרטיה.

היחסים הדיפלומטיים עם בולגריה חודשו בשני שלבים: סגן שר החוץ בנימין נתניהו חתם בראשי תיבות בסופיה (3 באפריל 1990) על הפרוטוקול לחידוש היחסים, יחד עם מקבילו הבולגרי; ובדיוק חודש לאחר מכן חתם שר החוץ משה ארנס על הפרוטוקול המלא ונתן תוקף רשמי לחידוש היחסים ברמה של שגרירויות (עד אז היה דרג הנציגויות ברמה של צירות). יחסי ישראל עם בולגריה הם הדוקים. ישראלים השקיעו מאז ומעולם במדינה, אולם לעתים

גורמות ההשקעות הללו, אם הן לא מוצלחות, לאווירה שלילית, כמו למשל רכישת חברת התעופה הבולגרית "בלקן" על ידי המשקיע הישראלי זאבי, שלא עלתה יפה.

ישראל ייצאה לבולגריה ב-2008 56 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-52 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה דווקא היקף הייצוא הישראלי ל-70 מיליון דולר ואילו הייבוא מבולגריה ירד ל-42 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב:

משתלמים בישראל: 1989 – 1990; 4 – 1991; 13 – 1973; 19 – 1994 – 64; 1995 – 49; 1997 – 98; 1998 – 40; 2001 – 53; 2002 – 45; 2003 – 12; 2004 – 17; 2005 – 15; 2007 – 1.

קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה – משת' 52; 1995 – קואופרציה – משת' 60; 1998 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 30.

מומחים מישראל: 1994 – 1; 1995 – 1; 1998 – 2; 2001 – 2; 2007 – 1. להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם סחר והסכם תשלומים – 1954.
- ♦ הסכם תעופה – 1991.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום התרבות, המדע והחינוך – 1991.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בפיתוח המסחר, הכלכלה, התעשייה והמחקר – 1992.
- ♦ פטור מאשרות לנושאי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1994.
- ♦ הסכם לקידום השקעות והגנה עליהן – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הבריאות ומדע הרפואה – 1996.
- ♦ הסכם תיירות – 1999.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 2001.
- ♦ הסכם להקמת אזור סחר חופשי – 2002.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הדואר והתקשורת – 2002.
- ♦ ביטול החובה להצטייד באשרות כניסה לבולגריה.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס.

בנק לאומי פתח סניף ראשון בסופיה בספטמבר 2008. יחסה של בולגריה לסכסוך הישראלי-פלסטיני מושפע מעמדותיו של האיחוד האירופי, אולם לא פעם מפתיעה בולגריה בהצבעותיה העצמאיות לטובת ישראל. ביקורים ממלכתיים של שרים נערכים בין שתי המדינות. ביוני 2006 ביקר נשיא ישראל בבולגריה.

יחסי ישראל-הונגריה

הונגריה שוכנת בלב אירופה ללא מוצא לים. שכנותיה הן: סלובקיה בצפון; אוקראינה בצפון-מזרח; רומניה במזרח; סרביה וקרוואטיה בדרום; אוסטריה וסלובניה במערב. שטחה מגיע ל-93 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 68% קתולים; 20% קלוויניסטים; 5% לותרנים; 7% אתאיסטים.

החלוקה האתנית: 90% הונגרים; 4% צוענים; 3% גרמנים; 2% סרבים; 1% רומנים וסלובקים.

התמ"ג (2009): 185 מיליארד לפי כוח הקנייה; 126 מיליארד לפי שער החליפין; 18,600 דולר תמ"ג לנפש.

במהלך שתי מלחמות העולם ניצבה הונגריה בצד המפסיד: במלחמת העולם הראשונה כחלק מהאימפריה האוסטרית-הונגרית, ובמלחמת העולם השנייה כבעלת ברית פעילה של גרמניה הנאצית (העמידה דיוויזיות של חיילים לעזרת הגרמנים במלחמתם בבריה"מ). כתוצאה מכך היא איבדה את מרבית שטחה (חוזה טריאנון – 1920) וכשלושה מיליון הונגרים הפכו למיעוטים (לעתים קרובות נרדפים) במדינות הגובלות עמה (רומניה, סלובקיה, סרביה ואוקראינה).

האדמירל הורטי, שליט המדינה (מאז 1919), ניסה ב-1944 לקשור קשרים עם מדינות ההסכמה, ובעקבות כך פלשה גרמניה להונגריה, מה שהביא לחורבנה של יהדות הונגריה: כ-564 אלף יהודים נרצחו, רובם באושוויץ, תוך ארבעה חודשים. אחרי המלחמה נותרו בהונגריה 145,000 יהודים, רבים מהם היגרו בעיקר לישראל. כיום חיים בהונגריה כ-100,000 יהודים.

כיבוש המדינה על ידי הצבא האדום בסופה של אותה שנה, הביא להפיכתה של הונגריה לרפובליקה קומוניסטית עממית (1949). ב-1956 פרץ מרד אנטי-סובייטי במדינה, שדוכא ביד קשה על ידי צבאות ברית ורשה.

ב-1989 החלה דמוקרטיזציה של המדינה והבחירות החופשיות הראשונות נערכו ב-1990. ב-1999 התקבלה הונגריה לנאט"ו, וב-2004 לאיחוד האירופי.

עד להתפרקותה של בריה"מ הוכתבו יחסיה של הונגריה עם ישראל על פי התכתיב הסובייטי (תחילה תמיכה והכרה במדינה החדשה דה-יורה ב-1948, ומאוחר יותר ניתוק יחסים ב-1967). הונגריה הקומוניסטית סירבה בתוקף לאפשר עלייה יהודית לארץ, למרות פניות חוזרות ונשנות של נציגי ישראל. רק בתקופה הקצרה של המרד ההונגרי ב-1956 הגיעו כמה אלפי יהודים לארץ.

אולם בניגוד למדינות קומוניסטיות אחרות, הממשלה ההונגרית אפשרה לקהילה היהודית לנהל חיים דתיים ללא הגבלה, להקים בית מדרש לרבנים

- (היחידי בגוש הקומוניסטי) ואף בית ספר תיכון יהודי. למרות ניתוק היחסים הרשמיים, נמשכו יחסים בלתי-רשמיים הדוקים בין שתי המדינות:
- ♦ ב-1983 נפתחו קווי אשראי הדדיים על ידי שני הבנקים המרכזיים של המדינות כבסיס לקידום קשרי המסחר.
 - ♦ באותה שנה ביקר משה זנבר (נגיד בנק ישראל לשעבר) בהונגריה, לאחר שהוקמה בארץ אגודת ידידות עם הונגריה, ונקשרו קשרים לקידום יחסי המסחר בין שתי המדינות.
 - ♦ בתחום התרבות נעשתה עבודה גדולה משני הצדדים, כמו הוצאת הספר ירושלים על ידי ההונגרים, ב-70 אלף עותקים ועם איורים של יוסי שטרן; הוצאת אנתולוגיות עבריות והונגריות בתחום הספרות; וחילופי חומר תיעודי מימי השואה בין ארכיוני הונגריה ו"יד ושם".
 - ♦ משלחות רשמיות מהונגריה הגיעו לישראל: משלחת של הקהילות היהודיות לוועידה העולמית של יוצאי הונגריה בישראל; ומשלחת לבית התפוצות לרגל פתיחת תערוכה על יהודי הונגריה (1984); וכן השתתפה הונגריה ביריד הספרים בירושלים ב-1985.
 - ♦ משלחת של הקונגרס היהודי העולמי, מלווה במנהל מחלקה במשרד החוץ הישראלי, ביקרה בהונגריה ב-1985 ודנה באפשרויות לשיתוף פעולה הונגרי עם יהדות העולם הממוסדת.
 - ♦ ממשלת הונגריה החלה להנפיק אשרות כניסה מיידיות לישראלים בכל נציגות הונגרית בעולם.

כאמור: אחת המטרות של הונגריה, כמו גם של יתר גרורותיה של בריה"מ, בקידום היחסים (גם אם בתחילה לא-פורמליים) עם ישראל, היתה האמונה כי בידי ישראל מצוי המפתח לקשרים עם העולם המערבי ובעיקר עם ארה"ב, וכן עם המערכת הכספית העולמית, שנדמה היה כי היא נתונה כל כולה בידי יהודים. לאחר פגישות בין שרי החוץ של ישראל והונגריה, במסגרת דיוני מועצת האו"ם בניו יורק (ב-1985 וב-1986), ולאחר שראש ממשלת הונגריה קיבל אור ירוק מממשלת בריה"מ בראשותו של מיכאיל גורבצ'וב – הוחל בצעדים לחידוש הקשרים הדיפלומטיים:

- ♦ נחתם הסכם בברן על פתיחת משרדי אינטרסים של שתי המדינות בשגרירויות שייצגו אותן בכל תקופת ניתוק היחסים (ספטמבר 1987).
- ♦ ההסכם על החידוש המלא של היחסים נחתם בבודפשט על ידי שר החוץ משה ארנס והשר ההונגרי המקביל, בספטמבר 1989. כך הפכה הונגריה למדינה הראשונה של הגוש הקומוניסטי שחידשה את יחסיה עם ישראל.

- ♦ בפברואר 2006 מונה סגן שר הכלכלה והתחבורה ההונגרי, ד"ר טיבור סזניי, לעמוד בראש "צוות ישראל" בממשלת הונגריה, כאחראי על קידום שיתוף הפעולה הכלכלי בין שתי המדינות. ד"ר סזניי ביקר בישראל ב-6.2.2006.
- ♦ 22.7.04 – ביקור בישראל של סגן ראש ממשלת הונגריה – פיטר קיש.
- ♦ 3.3.08 – נשיא הונגריה לאדלו שויום ביקר בישראל.
- ♦ ראש הממשלה האחרון, לפני הבחירות שנערכו ב-25 באפריל 2010, היה גורדון ביינאי. הוא היה ראש ממשלה עצמאי ולא קשור למפלגה כלשהי, שהגיע למעמדו אחרי שהממשלה הסוציאליסטית נפלה בהצבעת אי-אמון באפריל 2009, וביקשה ממנו לקבל את התפקיד עד למועד הבחירות. בתקופת כהונתו השיג ביינאי הישגים כלכליים רבים:

 - (1) הוא השיג חבילת חילוץ בת 20 מיליארד אירו מקרן המטבע הבין-לאומית, שהצילה את הונגריה מחדלות פירעון.
 - (2) בתמורה קיצץ ביינאי בעלויות השכר ובפנסיה.
 - (3) העלה את גיל הפרישה מ-62 ל-65 שנים.
 - (4) הקטין את הגירעון ל-3.8% מהתמ"ג לעומת 9% ב-2006.
 - (5) ארגן מחדש את התחבורה הציבורית.
 - (6) הציב יעד צמיחה של 2% מעל הממוצע של האיחוד האירופי.
 - (7) הציב יעד להונגריה להתקבל לגוש האירו עד 2014.

לאור ההצלחות הללו, עלה האמון במערכת הכספית של המדינה, והיא הצליחה (8 באפריל 2009) לגייס 2 מיליארד דולר בהנפקת איגרות חוב ל-10 שנים בארה"ב.

ההצלחות ריככו במידה רבה את המרי האזרחי שדחף רבים מאזרחי הונגריה להקצנה.

- ♦ מתחילת שנות ה-2000 החלה להסתמן בהונגריה עלייה של מפלגת ימין קיצוני – "יוביק" (שהזירה מפני השתלטות הון יהודי על המדינה). אולם תוצאות הבחירות לפרלמנט שנערכו ב-25 באפריל 2010 ביטלו את החשש: בבחירות זכתה מפלגת פיד"ס (מרכז-ימין) ברוב מוחץ של למעלה משני שלישים מהמושבים בפרלמנט (263 מתוך 386); המפלגה הסוציאליסטית זכתה ב-59 מושבים והמפלגה הקיצונית "יוביק" ב-47 מושבים בלבד.
- ♦ מאז חידוש היחסים הדיפלומטיים החלה התעניינות ישראלית גדולה בהשקעות נדל"ניות בהונגריה: הוקמו בתי מלון, שכונות דיור, מרפאות, בתי חולים וקניונים.

עם שובה של הונגריה למחנה הדמוקרטי שופרו היחסים בין שתי המדינות והפכו לידירותיים מאוד.

בעקבות כך החלה תנופה של השקעות ישראליות בהונגריה. כ-800 סטודנטים ישראלים לומדים באוניברסיטאות של הונגריה: רפואה, וטרינריה, רפואת שיניים, רוקחות, אדריכלות והנדסה. חברת "מקורות ייזום" הממשלתית מבצעת (2009) פיילוט למניעת דלף מים בצנרת. ראשי המדינה ההונגרית ביקרו ומבקרים בארץ. הביקור הבכיר היה של נשיא הונגריה, לאדלו שויוס, במארס 2008. ב-2008 ייצאה ישראל להונגריה בהיקף של 175 מיליון דולר וייבאה מהונגריה בהיקף של 289 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-113 מיליון דולר והייבוא מהונגריה ל-252 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין המדינות:

- ♦ הסכם תשלומים – 1954.
- ♦ הסכמי סחר בשנים 1956, 1961, 1963.
- ♦ הסכם תיירות – 1989.
- ♦ הסכם תעופה – 1989.
- ♦ הסכם תרבות, חינוך ומדע – 1990.
- ♦ שיתוף פעולה בנושאי בריאות – 1991.
- ♦ שיתוף פעולה מסחרי וכלכלי – 1991.
- ♦ שיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי – 1991.
- ♦ אמנה למניעת כפל מסים – 1992.
- ♦ הסכם לביטול אשרות לבעלי דרכון דיפלומטי או דרכון שירות – 1991.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1997.
- ♦ הסכם בדבר מאבק נגד סחר בלתי-חוקי, סמים, טרור ופשעים – 1997.
- ♦ הסכם בדבר אבטחת מידע – 2002.
- ♦ הסכם בדבר הקמת אזור סחר חופשי.
- ♦ קידום השקעות והגנה על השקעות בנרל"ן.
- ♦ ביטול חובת הצטיידות באשרות כניסה.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 2; 1988 – 1; 1989 – 4; 1990 – 12; 1991 – 8;
1993 – 8; 1994 – 6; 1995 – 40; 1997 – 51; 1998 – 22; 2001 – 21; 2002 –
21 – 2003; 20 – 2004; 32.

קורסים מקומיים: 1993 – חקלאות – משת' 19; 1994 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור – משת' 55; 1995 – חינוך – משת' 50; 1998 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 60.
מומחים מישראל: 1993 – 2; 1995 – 2; 1998 – 3; 2001 – 1.

יחסי ישראל–סלובקיה

סלובקיה שוכנת במרכז אירופה ללא מוצא לים. שכנותיה היבשתיות הן: אוסטריה בדרום-מערב; הונגריה בדרום; אוקראינה במזרח; פולין בצפון; צ'כיה בצפון-מערב. שטחה מגיע ל-49 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה ל-5.5 מיליון נפש. החלוקה הדתית: 60% קתולים; 11% פרוטסטנטים; 4% אורתודוקסים; 10% אתאיסטים; 15% אחרים.

החלוקה האתנית: 86% סלובקים; 11% הונגרים; 1.5% צוענים; 1.5% צ'כים. התמ"ג (2009): 116 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 89 מיליארד לפי שער החליפין; 21,200 דולר תמ"ג לנפש.

סלובקיה היתה חלק מצ'כוסלובקיה מאז הקמתה ב-1923. אולם בעקבות הסכם מינכן משנת 1938 פלשה גרמניה לצ'כוסלובקיה, חילקה את המדינה והקימה את סלובקיה הפשיסטית. בראשה עמד הכומר הלאומן יוזף טיסו, ששילם לגרמנים 100 מארק עבור כל יהודי שהם הסכימו לקבל ולהעביר למחנות ההשמדה... בדרך זו הושמדו 70,000 מיהודי המדינה. כיום מתגוררים בסלובקיה כ-3,000 יהודים. לצערנו עדיין קיימים גורמים לאומניים במדינה המנסים כל העת להעניק לעבר המפוקפק הזה הילה לאומית.

ניסיון מרידה אנטי-פשיסטי גדול שנעשה ב-1944 דוכא באכזריות על ידי הגרמנים.

לאחר סיום המלחמה עמדה בריה"מ על כך ששתי המדינות, צ'כיה וסלובקיה, יאוחדו מחדש, והנהיגה בה משטר קומוניסטי נוקשה (1947). אולם המתחים בין שני החלקים לא פסקו, בעיקר בגלל ההבדלים הכלכליים ביניהן: צ'כיה בעלת התעשייה המפותחת, המסוגלת להעניק לאזרחיה רמת חיים גבוהה יותר; וסלובקיה החקלאית, הענייה יותר, שתעשייתה היחידה היתה תעשיית נשק. הדבר הביא ב-1969 להפיכת צ'כוסלובקיה למדינה פדרלית, שבה כל מדינה בפדרציה מנהלת את חייה בנפרד כולל בתי מחוקקים מחוזיים וממשלות מחוזיות נפרדות.

צ'כוסלובקיה הצליחה להוביל מהפכה שקטה (דצמבר 1989) אשר הביאה לסיום המשטר הקומוניסטי במדינה בדרכי שלום. מהפכה זו קרויה מאז

"מהפכת הקטיפה" (ראו פרטים נוספים בסקירה על צ'כיה). מאז הונהג במדינה משטר דמוקרטי, אולם הוא לא הצליח לחסל את המתחים בין שני מחוזותיה של המדינה. כעבור 4 שנים, ב-1992, בעקבות החלטתה של המועצה הלאומית הסלובקית, הוחלט להפריד את המדינה לשתי מדינות ריבוניות, שקמו ב-1993.

ישראל הכירה בסלובקיה מיד עם הכרזת עצמאותה ואף תמכה במועמדותה כחברה באו"ם. סלובקיה מנסה להתנער ממעשיה של הממשלה הפשיסטית במהלך מלחמת העולם השנייה, ואף גינתה באופן רשמי את פשעי המדינה באותה תקופה. היחסים המדיניים בין שתי המדינות הם טובים, כשממשלת סלובקיה מתאמת את מדיניותה הבין-לאומית עם זו של האיחוד האירופי. סלובקיה תומכת בעקביות ביישוב הסכסוך במזרח התיכון בדרכי שלום.

במהלך השנים נערכו ביקורים רבים של אישים סלובקים, כולל נשיא סלובקיה רודולף שוסטר (פברואר 2000) בישראל, וכן של שרים וסגני שרים ישראלים בסלובקיה.

ישראל חתומה עם סלובקיה על שורה של הסכמים דו-צדדיים בתחומים רבים כדלקמן:

- ♦ ויתור על הצורך באשרות לנושאי דרכון דיפלומטי או דרכון שירות – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום ההסגר על צמחים והגנה על צמחים – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הבריאות והרפואה – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הרפואה הווטרינרית – 1997.
- ♦ הסכם תעופה – 1997.
- ♦ הסכם לביטולן ההדדי של אשרות – 1997.
- ♦ הסכם להקמת אזור סחר חופשי בין שתי המדינות – 1997.
- ♦ אמנה לקידום השקעות והגנה עליהן – 2000.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 2000.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס – 2000.

ב-2008 ייצאה ישראל לסלובקיה סחורות ושירותים בהיקף של 29 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 49.4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-23.4 מיליון דולר והייבוא מסלובקיה דווקא עלה ל-61 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 2; 1994 – 21; 1997 – 10; 1998 – 9; 2001 – 6;
2003 – 5; 2004 – 2; 2005 – 1; 2007 – 3.
קורסים מקומיים: 2003 – חקלאות – משת' 22.
מומחים מישראל: 1997 – 2; 1998 – 2.

יחסי ישראל-פולין

פולין שוכנת בצפון-מזרחה של אירופה ונושקת לים הבלטי בצפון. שכנותיה היבשתיות הן: גרמניה במערב; צ'כיה וסלובקיה בדרום; אוקראינה בדרום-מזרח; בלרוס במזרח; ליטא בצפון-מזרח; ורוסיה בצפון. גודל שטחה מגיע ל-313 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-35 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% נוצרים אחרים.

החלוקה האתנית: 97% פולנים ויתרם (3%) גרמנים, אוקראינים ובלרוסים.

התמ"ג (2009): 690 מיליארד לפי כוח הקנייה; 428 מיליארד לפי שער החליפין; 17,900 דולר תמ"ג לנפש.

יחסיה של ישראל עם פולין טעונים במטען כבד של זכר השואה, שאירעה בהיקף כה גדול דווקא על אדמת פולין. אתרי ההשמדה הרבים, כמו גם קברי ההרוגים – חוזרים ומספרים את הסיפור הנורא מכול שאירע על אדמה זו. הפיכת פולין לגיא הריגה של היהודים אירעה לאחר אלף שנות חיים משותפים ומלאי יצירה של יהודים ופולנים, שידעו גם מעלות ומורדות, כולל שנאת יהודים, רדיפתם ודיכויים, אך ידעו גם מלחמות משותפות נגד אויביה של פולין. היו אלה ניסיונות של מלחמות שחרור נגד הרוסים והאוסטרים – בהנהגת טדאוש קושצ'ושקו ב-1794, ונגד הרוסים והאוסטרים בשנים 1831 ו-1863.

האנטישמיות בפולין, שנבעה במידה רבה מאדיקותה הקתולית של האוכלוסייה, הביאה לידי כך שגם הניצולים המעטים שניסו לחזור לפולין לאחר השואה (בעיקר מרוסיה) נתקלו ביחס עויין עד כדי עריכת פוגרום ביהודי קיילצה ב-1946, שבמהלכו נהרגו 42 יהודים (בעקבות עלילת דם מבוזבת). אחרי הפוגרום היגרו מפולין מאות אלפי יהודים בדרכם לארץ-ישראל ולמדינות המערב. כיום מצויים בפולין בין חמשת אלפים לעשרת אלפים יהודים. אתרי השואה, בעיקר אושוויץ-בירקנאו, אתרי גטו ורשה ומחנות השמדה נוספים (טרבלינקה), מהווים היום אתרי עלייה לרגל של רכבות בני נוער וצעירים יהודים, מישראל ומרחבי העולם. אלה באים כדי לחוות ולו במעומעם את חוויית השואה וכדי לחקוק אותה כיהודים על לוח לבם.

למרות ההרס העצום שעבר על יהודי פולין, כמו גם על הקהילות היהודיות במדינות אירופה האחרות שהושמדו על ידי הנאצים, אסור לשכוח את אלף שנות החיים המשותפים (תיאור מפורט של המרכז היהודי בפולין לדורותיו מצוי בספרי, גלותו וגאולתו של העם היהודי, הוצאת ידיעות ספרים, 2010). פולין של האלף השלישי מנסה לשחזר את תולדות היהודים בארצה, ולטפחם כחלק מהמורשת הפולנית, דבר שמביא לקירוב נוסף בין ישראל לפולין.

פולין היתה בין המדינות הראשונות שהכירו בישראל עם הקמתה (18 במאי 1948), ואף יזמה הצהרת ברכה מיוחדת למדינה היהודית החדשה, מטעם כל מדינות הגוש הקומוניסטי, וכן אפשרה ל"הגנה" לאמן בשטחה 1,500 לוחמים. תחילה הוקמה צירות וב-1963 הועלתה לדרגת שגרירות.

אולם הקשרים עמה הושפעו (ואף נקבעו) על פי יחסיה של בריה"מ למדינה היהודית. קשרים אלה התקררו בשנים 1950–1955, ובעקבות כך ובלחצה של האחרונה, צומצמו היתרי היציאה של יהודים מהמדינה, וב-1953 אף גורש הציר הישראלי (שהיה מאומן בוורשה ובפראג) בתואנת שווא, של מעורבות לכאורה בקשר של סלאנסקי (מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית בפראג) הידוע כ"משפטי פראג". בתקופת כהונתו של ולדיסלב גומולקה בפולין (1956), הותרה יציאת יהודים מהמדינה, והוחזר הציר הישראלי לוורשה אחרי שלוש שנות היעדרות. אולם עם פרוץ מלחמת ששת הימים, נותקו כאמור היחסים הדיפלומטיים של כל הגוש הקומוניסטי (פרט לרומניה) עם ישראל.

ניתוק היחסים נתן גם דרור לגלים חדשים של אנטישמיות. הוחל בהדחת יהודים ממשורותיהם בממשל הפולני, לא מעט בגלל האהדה שגילו לישראל בעקבות ניצחונה ב-1967, ובגלל החשד של נאמנות כפולה. מתוך 20,000 היהודים שחיו באותה עת בפולין, 12,000 מהם היגרו לשוודיה ולדנמרק ומקצתם לישראל. וכך קרה שבמשך עשר שנים, מ-1967 ל-1977, היה נתק מוחלט בין שתי המדינות בכל התחומים.

ב-1977, שבע שנים לאחר הדחתו של גומולקה ובחירתו של אדוארד גרייק למזכיר המפלגה הקומוניסטית, החלו להופיע הגישושים הראשונים מצד שלטונות פולין לבחינת האפשרות של חידוש הקשרים ובעקבותיהם היחסים בין שתי המדינות. גם כאן יש לציין את הזהירות הרבה שבה נערכו המגעים הללו, ראשית, כדי לא לסטות מהקו שהובילה בריה"מ, ושנית – החשש מפגיעה ביחסיה של פולין עם מדינות ערב.

תחילה הגיע עורך השבועון הפולני "קולטורה" (אפריל 1977), שנשלח לישראל כדי לבדוק את הלכי הרוח בקשר לחידוש היחסים, ולנסות ולתקן את הדימוי של פולין כארץ אנטישמית; ביוזמתו הוזמנו אליה עיתונאים ישראלים

(אוקטובר 1977) כדי שיוכלו לרווח על מצבה של הקהילה היהודית; משלחת של הארגון העולמי של יהודי פולין שביקרה במדינה בדצמבר 1977, הביאה גם היא מסר של רצון לחידוש היחסים, וכן הריאיון שנתן מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית אדוארד גרייק (מאי 1978), שבו הביע בגלוי כי ברצונה של פולין לחדש בהקדם את יחסיה עם ישראל.

מגעים רבים נוספים נערכו מאז, רובם כנראה עקב קשייה הכלכליים של פולין ותקוותה לקבל עזרה מהמערב באמצעות שיפור דימויה האנטישמי בקרב יהדות העולם. אולם הם נערכו בזהירות ובאטיות, כדי לא לפגוע – כאמור – בקו המדיני שהוליכה בריה"מ וכדי לא להרגיז את מדינות ערב. בין המגעים הללו יש להזכיר:

- ♦ ביקורו של שר הדתות הפולני, יז'י קוברסקי, בישראל (ינואר 1981).
- ♦ ביקורי משלחות מישראל: משלחת היסטוריונים, משלחת נוער ומשלחת סופרים במהלך 1981.
- ♦ פגישות שר החוץ הישראלי יצחק שמיר עם עמיתו הפולני, במהלך כינוס מועצת האו"ם – ספטמבר 1981, ופעם נוספת בספטמבר 1984.
- ♦ הצבת "ממונה על ענייני ישראל" בשגרירות הולנד בוורשה, וממונה פולני מקביל במשרדי הבנק הפולני פ-קאו בתל אביב (ספטמבר 1985).
- ♦ פתיחת "משרד אינטרסים" ישראלי בוורשה, בחסות שגרירות הולנד, אולם לא בבניין שבו שכנה שגרירות ישראל עד ניתוק היחסים (ספטמבר 1986).
- ♦ בפברואר 1990, מיד עם התפרקותה של בריה"מ, חודשו היחסים. שר החוץ משה ארנס הגיע לוורשה וחתם שם בטקס מרשים על חידוש היחסים.

מאז מתקיימים היחסים על בסיס חיובי, הכולל ביקורים של נשיאי המדינות, זו אצל זו, וכן ביקורים הדדיים של שרים ובכירים. בזירת האו"ם ניכר שינוי מהפכני בעמדותיה של פולין בכל הנוגע לנושאים שהועלו לדיון והקשורים למדינת ישראל, לנושא הציונות ולסכסוך הישראלי-ערבי. הוחל בהקמת מחלקות ללימודי היהדות באוניברסיטאות של פולין; הוקמו אגודות ידידות וכן נחתמו בריתות של ערים תאומות, כמו בין תל אביב ולודז'; והוחל בשיתוף פעולה מדעי בין ההיסטוריונים של שתי המדינות בחקר השואה מצד אחד וחקר תולדות היהודים בפולין – מצד אחר.

גולת הכותרת של היחסים הללו היא הטקסים הרבים באתר גטו ורשה וביקוריהם של אלפי בני נוער ישראלים ומקהילות יהודיות בעולם במה שקרוי "מצעד החיים". במסגרתו צועדים הנערים, לאחר ביקור במחנה אושוויץ, אל מחנה ההשמדה הסמוך בירקנאו. מסתבר כי גם בני נוער ומורים מגרמניה כוללים

את נושא השמדת היהודים על ידי הנאצים בתוכנית הלימודים שלהם, ומשלחות של בני נוער גרמנים מבקרות אף הן באתר.

מתחילת האלף השלישי משתדלת ממשלת פולין להרחיב את שיתוף הפעולה בנושא היהודי עם ישראל. הכוונה היא לתקן את התדמית של פולין כבית קברות יהודי גדול, ולפתח אתרים יהודיים נוספים שיציגו את החיים היהודיים לאורך אלף שנות הקיום היהודי בפולין.

יחד עם זאת החלה ממשלת פולין להיאבק בסימני האנטישמיות המפעפעים עדיין בחברה הפולנית: באמצעי התקשורת; בפרסומים לאומניים; ובחילול בתי קברות יהודיים:

- ♦ הקרדינל מחארסקי מקרקוב היה איש הדת שהביא לסילוקו של מנזר הכרמליתים מתחומו של מחנה אושוויץ (1978).
- ♦ הוא גם פרסם איגרת נגד האנטישמיות (1991) והגדיר אותה כחטא נגד הנצרות.
- ♦ ב-1991 הקים נשיאה של פולין, לך ואלנסה, מיד עם בחירתו לנשיאות, מועצה נשיאותית לעניינים יהודיים-פולניים כדי שזו תיאבק באנטישמיות.
- ♦ משרד התיירות הפולני הכין מסלולי סיור באתרים שבהם פכו חיים יהודיים טרם השואה וכן עוזרים השלטונות לקבוצות ולמשפחות הבאות לפולין במסגרת של "סיורי שורשים".

ב-2009 חיו בפולין כ-10,000 יהודים, מחציתם ללא קשר עם גורמים יהודיים (ועד הקהילה) או ישראלים. מוסדות הקהילה נעזרים בסיוע מהג'וינט, מקרן לאודר וכן מהשלטון המרכזי. יהודים רבים (למרות מספרם הזעיר בקרב האוכלוסייה המונה כ-40 מיליון נפש) תופסים עמדות בתחום התקשורת, הספרות, התרבות והאקדמיה. כמו כן מתקיימים קשרים הדוקים עם המוסדות המקבילים בישראל. בוורשה פועל תיאטרון יידיש שחלק ניכר משחקניו אינם יהודים.

ב-2008 ייצאה ישראל לפולין בהיקף של 287 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 153 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-202 מיליון דולר, ואילו היקף הייבוא עלה ל-179 מיליון דולר. בין שתי המדינות נחתמו הסכמים רבים המחזקים את הזיקה ההדדית ביניהן, כדלהלן:

- ♦ הסכם מסחרי והסכם תשלומים – 1951; ופעם נוספת – 1954.
- ♦ הסכם תעופה – 1991.
- ♦ הסכם בדבר מניעת כפל מס – 1991.

- ♦ הסכם בדבר הקמתם ההדדית של מרכזי תרבות ומידע – 1991.
- ♦ הסכם בדבר חידוש תשלומים לנפגעי תאונות עבודה ומחלות מקצוע – 1991.
- ♦ הסכם לקידום השקעות והגנה עליהן – 1992.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בסחר ובכלכלה – 1992.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי התרבות, החינוך והמדע – 1992.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בפיתוח משק החלב – 1997.
- ♦ הסכם בתחום הדואר והתקשורת – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, מדעי וטכנולוגי בתחומי החקלאות, התעשייה והמזון – 1997.
- ♦ הסכם תיירות – 1999.
- ♦ הסכם להקמת אזור סחר חופשי בין המדינות – 1999.
- ♦ הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות – 2000.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום המכס – 2001.

חברות נדל"ן ישראליות רבות פועלות בפולין, והן בונות שיכונים, בתי משרדים, מלונות ומרכזי קניות.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1988 – 12; 1989 – 13; 1990 – 24; 1991 – 28; 1993 – 26; 1994 – 26; 1995 – 46; 1997 – 67; 1998 – 44; 2001 – 23; 2002 – 40; 2003 – 28; 2004 – 22; 2005 – 2.

קורסים מקומיים: 1993 – חקלאות – משת' 30; 1995 – מדע וטכנולוגיה – משת' 38; 1997 – חקלאות – משת' 80; 1998 – חקלאות, חינוך – משת' 102; 2001 – פיתוח קהילתי – משת' 40; 2002 – פיתוח קהילתי – משת' 45; 2003 – חקלאות – 100.

מומחים מישראל: 1993 – 3; 1995 – 2; 1997 – 1; 1998 – 8; 2002 – 6; 2003 – 1; 2004 – 1.

יחסי ישראל-צ'כיה

צ'כיה במתכונתה הנוכחית קיימת רק משנת 1993. באותה שנה נפרדה צ'כיה מסלובקיה, וצ'כוסלובקיה שהכילה את שתי המדינות חדלה להתקיים. לצ'כיה, השוכנת בחלקו המזרחי של מרכז אירופה, אין מוצא לים. שכנותיה

הן: פולין בצפון; סלובקיה במזרח; אוסטריה בדרום; וגרמניה בצפון-מערב ומערב. שטחה מגיע ל-29 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 40% קתולים; 5% פרוטסטנטים; 3% אורתודוקסים; 40% אתאיסטים; 12% אחרים.

החלוקה האתנית: 95% צ'כים; 3% סלובקים; 2% גרמנים, הונגרים, צוענים ופולנים.

התמ"ג (2009): 257 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 192 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 25,100 דולר תמ"ג לנפש.

צ'כוסלובקיה המאוחדת הוקמה ב-1918, וקיימה דמוקרטיה למופת (עם שוויון מלא ליהודים) עד לכיבושה על ידי הנאצים ב-1939. אז חולקה המדינה לראשונה: סלובקיה הפכה ל"עצמאית" בחסות גרמניה (ואנטי-יהודית – שילמה לגרמניה 100 מרקים גרמניים עבור כל יהודי שזו "הואילה" להגלות למחנות ההשמדה...) וצ'כיה, על חבל הסודטים שהיה מאוכלס בגרמנים, סופחה לגרמניה. הנשיא הראשון שלה, תומאס מסריק, תמך בתנועה הציונית ואף ביקר בארץ-ישראל ב-1927. הקיבוץ כפר מסריק במפרץ חיפה נקרא על שמו.

גם אחרי מלחמת העולם השנייה היוותה צ'כוסלובקיה מדינה ידידותית ביותר לעניין היהודי והציוני: היא אפשרה להעביר פליטים יהודים דרך ארצה (1946–1947) אל חופי הים התיכון (בעיקר איטליה) כדי להגיע משם באוניות מעפילים לארץ-ישראל. הנשיא בנש ושר החוץ יאן מסריק (בנו של תומאס) הצביעו באו"ם בעד חלוקת ארץ-ישראל למדינה יהודית ומדינה ערבית, ועם הקמת המדינה הכירה בה צ'כוסלובקיה כבר במאי 1948. יחסים דיפלומטיים כוננו בין שתי המדינות ב-3 ביולי 1948.

באותה שנה השתלטו הקומוניסטים על המדינה (ששחררה על ידי הצבא האדום ב-1945). בהתאם למדיניותה של בריה"מ תמכה גם צ'כוסלובקיה (שאוחדה מחדש) כאמור, בהקמת מדינת ישראל וסיפקה לנו נשק חיוני שעזר לניצחון על מדינות ערב במלחמת העצמאות. אולם כשבריה"מ פנתה עורף לישראל, נאלצה גם צ'כוסלובקיה ללכת בעקבותיה: היא חתמה עם מצרים ב-1995 על עסקת נשק גדולה; ב-1962, שוב בלחץ סובייטי, נערכו משפטי פראג (1951–1952) המפורסמים, שבהם נאשמו אנשי ממשלה בכירים (ובהם מזכיר המפלגה הקומוניסטית הצ'כית, היהודי רודולף סלאנסקי, וכן הישראלים מרדכי אורן ושמעון אורנשטיין) בריגול לטובת ארה"ב.

מתוך 14 הנאשמים 11 היו יהודים, שמונה מהם, כולל סלאנסקי, הוצאו להורג,

והשלושה האחרים נידונו למאסר עולם. אורן ואורנשטיין עונו ונשפטו לתקופות מאסר ארוכות ואף הוכרחו להשמיע עדויות כוזבות נגד סלאנסקי וחבריו. הם שוחררו אחרי כמה שנים. ניסיון לחזור למשטר דמוקרטי (האביב של פראג) ב-1968, בהנהגתו של דובצ'ק, דוכא באכזריות על ידי מדינות ברית ורשה. רק בעקבות התפרקותה של ברית המועצות הצליחה צ'כוסלובקיה לחזור למשטר דמוקרטי ("מהפכת הקטיפה" נובמבר-דצמבר 1989), ערכה בחירות חופשיות ב-1990 וכאמור ב-1993 נפרדה מסלובקיה.

צ'כיה נמנית עם המדינות הידועות ביותר לישראל במרכז אירופה. ב-1997 ביקר בארץ נשיא צ'כיה ואצל האו"ל, וכן ביקר בישראל ב-2008 שר החוץ הצ'כי, בעקבות בחירתו התורנית לעמוד בראש האיחוד האירופי. צ'כיה מתנגדת ל"זכות השיבה" שתובעים הפלסטינים, לא במעט בגלל חששה ליישום תביעה דומה של 3 מיליון גרמנים שגורשו מחבל הסודטים בתום מלחמת העולם השנייה.

בצ'כיה חיים היום כ-3,000 יהודים והיא משמרת היסטוריה ותרבות יהודית בת מאות שנים, כולל בית הכנסת וקבר המהר"ל. בפראג מצוי גם מוזיאון יודאיקה גדול, שכן הנאצים ריכזו בעיר את האוצרות הללו מכל אירופה במטרה להציג אחרי המלחמה את "התרבות המנוונת של היהדות".

צ'כיה הצטרפה לנאט"ו ב-1999 ולאחר האירופי ב-2004. בסוף 2008 נסגר מעגל ביחסי ישראל עם צ'כיה: במחצית השנייה של 2009 התאמנו טייסי מסוקים צ'כים וכן חיילי יחידות מיוחדות בבסיסי צה"ל, כדי ללמוד מהניסיון המבצעי הישראלי לגבי המאבק נגד חבלנים מצד אחד והשימוש במסוקים בתנאי מדבר מצד אחר (יחידה של הצבא הצ'כי מוצבת באפגניסטן). בכך גמל צה"ל לצ'כיה על עזרתה החיונית באספקת נשק ומטוסים לישראל במהלך מלחמת העצמאות. בעבר כבר נחתמו הסכמים לאספקת נשק ישראלי לצ'כיה: מערכות ירי מבוקרות בשלט רחוק על ידי הנהג בתאו, והתקנתן ברכב משוריין מתוצרת מפעל שטייר האוסטרי. ב-2009 נערכו שיחות עם שר הביטחון הצ'כי בדבר אספקת מטוסים ללא טייס ומערכות בתחום המודיעין לצבא הצ'כי.

ראשי מדינה צ'כים רבים ביקרו בישראל, להלן כמה מהם:

♦ ראש הממשלה מירק טופולנק, שנודע בתמיכתו האקטיבית בישראל, ביקר כאן פעמיים: ב-10.3.2008 וכן יחד עם חמישה ראשי ממשלות אירופים אחרים (ראו לעיל מבצע "עופרת יצוקה") שבאו להפגין תמיכתם בישראל בעיצומו של המבצע. טופולנק פעל רבות לשדרוג מעמדה של ישראל באיחוד האירופי.

- ♦ במארכ 2009 נאלץ טופולנק לפנות את מקומו אחרי שהפסיד בהצבעת אי-אמון. שתי המפלגות הגדולות הציעו ליאן פישר היהודי לכהן כראש ממשלה זמני עד לעריכת בחירות חדשות. ואכן פישר, שקיבל מינוי מנשיא צ'כיה, עמד בראש המדינה עד הבחירות שנערכו במאי 2010. פישר הוא יהודי שומר מצוות, חבר הקהילה היהודית של פראג וילדיו מקבלים חינוך יהודי. הוא ביקר בארץ במהלך כהונתו (22.7.09) ופעל גם הוא לשדרוג היחסים של ישראל עם האיחוד האירופי.
- ♦ ב-4 במאי 2010, הגיע לישראל סגן ראש הממשלה ושר החוץ הצ'כי, יאן קוהוט, ובין היתר ביקר במוזיאון לזכר גטו טרזין, בקיבוץ גבעת חיים מאוחד. הוא תרם מיליון קרונות (163 אלף ₪) לשדרוג המוזיאון.
- ♦ נשיא הפרלמנט הצ'כי, פרמיסל סובוטקה, ביקר בישראל (3.6.2010) בראש משלחת של אנשי עסקים ומנהלי מפעלים, לשם קידום הקשרים הכלכליים בין שתי המדינות. במהלך הביקור הוא יצא בחריפות נגד המשט הטורקי ותמך בעמדתה של ישראל.

הייצוא הישראלי לצ'כיה ב-2008 הסתכם ב-162 מיליון דולר והייבוא ממנה ב-166 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-132 מיליון דולר, ואילו היקף הייבוא מצ'כיה גדל ל-188 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתרבות, חינוך ומדע – 1991.
- ♦ הסכם תעופה – 1992.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בסחר ובכלכלה – 1992.
- ♦ הסכם למניעת כפל מסים – 1994.
- ♦ ויתור הדדי על אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1996.
- ♦ ביטול אשרות לבעלי דרכונים לאומיים (ישראלים וצ'כיים) – 1996.
- ♦ הסכם על הקמת אזור סחר חופשי – 1997.
- ♦ הסכם לסיוע הדדי בענייני מכס – 1998.
- ♦ הסכם לקידום השקעות והגנה עליהן – 1999.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הווטרינרי – 2002.
- ♦ אמנה בדבר ביטחון סוציאלי – 2002.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1990 – 3; 1991 – 34; 1993 – 20; 1994 – 38; 1995 – 25; 1997 – 14; 1998 – 21; 2001 – 24; 2002 – 7; 2003 – 10; 2004 – 10; 2005 – 2; 2007 – 1.
 קורסים מקומיים: 1993 – חינוך – משת' 110; 1995 – חקלאות – משת' 16.
 מומחים מישראל: 1997 – 1; 1998 – 1.

יחסי ישראל-רומניה

רומניה שוכנת בדרום-מזרח אירופה לחופו של הים השחור (במזרח). שכנותיה היבשתיות הן: בולגריה בדרום; סרביה בדרום-מערב; הונגריה בצפון-מערב; אוקראינה בצפון; מולדובה בצפון-מזרח ואוקראינה במזרח. שטחה מגיע ל-238 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-22 מיליון נפש.
 החלוקה הדתית: 70% אורתודוקסים; 6% קתולים; 6% פרוטסטנטים; 18% שונים.

החלוקה האתנית: 89% רומנים; 9% הונגרים; 2% צוענים וגרמנים.
 התמ"ג (2009): 225 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 162 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 11,500 דולר תמ"ג לנפש.

תולדות היהודים ברומניה רוויים ברדיפות, בפוגרומים וברציחות המוניות. בעיקר יש להזכיר את הפוגרום בבוקרסט (21–23 בינואר 1941), שבמהלכו נהרגו 125 יהודים; את הפוגרום ביאסי (29.11.41), שבמהלכו נהרגו קרוב ל-15,000 יהודים; את הפוגרום בצ'רנוביץ (2,000 הרוגים) ואת הרצח השיטתי של יהודי בסרביה (בסך הכול כ-200 אלף). עד לשחרורה של רומניה בידי הצבא האדום, במאוס 1944, נרצחו ונספו על ידי השלטון הפשיסטי כ-400 אלף מיהודי רומניה, בסרביה, בוקובינה ומשרידי החרב שהובלו על ידי הפשיסטים לטרנסניסטריה.

הכיבוש הרוסי של רומניה ב-1945 ביסס בה משטר קומוניסטי נוקשה, שבהקמתו, ובעיקר בביסוס המשטרה החשאית – הסקוריטטה, השתתפו גם יהודים (קומוניסטים) רבים. הבולטת מבין היהודים במשטר הקומוניסטי היתה אנה פאוקר, שרת החוץ וסגנית ראש הממשלה.

האישיות הבולטת בהנהגת המודרנית של רומניה היה ניקולא צ'אושסקו (1989–1918), שעלה בהתמדה במעלות המנהיגות של המפלגה הקומוניסטית (נקראה תחילה: "מפלגת הפועלים הרומנית"): 1945 – מזכיר איגוד הנוער הקומוניסטי; 1947 – שר החקלאות וסגן השר הממונה על הכוחות המזוינים;

1954 – חבר מלא בפוליטבירו הרומני; 1965 – מזכיר כללי של המפלגה; 1967 – נשיא מועצת השרים (ראש הממשלה); 1974 – נשיא.

רומניה היתה תופעה חריגה בקרב מדינות הגוש הקומוניסטי: היא הצליחה לשמור על עצמאותה בתחום יחסי החוץ ובתחום יחסי הכלכלה עם שאר מדינות העולם. צ'אושסקו החליט גם להפר את ההחלטה הסובייטית להפוך את רומניה לאסם התבואה של הגוש הקומוניסטי (להשאירה בנחשלותה), והחליט לתעש את המדינה.

כתוצאה מכך שקעה המדינה בחובות כבדים, שהביאו לירידה דרסטית ברמת החיים ולהתמרמרות רבה. את אלה דיכא צ'אושסקו ביד ברזל.

כדי "לאזן" את ההוצאות החל צ'אושסקו לסחור ביהודים ובגרמנים, שאותם נהג "למכור" (לאפשר את יציאתם מרומניה) תמורת קבלת מזומנים עבור כל ראש: מהגרמנים כמו גם מהמוסדות היהודיים העולמיים ומישראל. רומניה היתה המדינה היחידה של הגוש הקומוניסטי שלא ניתקה את יחסיה עם ישראל בעקבות פריצתה של מלחמת ששת הימים; היא לא הצביעה בעד החלטת האו"ם שהציונות היא תנועה גזענית (1972); לא השתתפה בפלישה של כוחות ברית ורשה לצ'כוסלובקיה; השתתפה במשחקים האולימפיים בלוס-אנג'לס אף שהם הוחרמו על ידי הגוש הקומוניסטי (כתגובה על החרמת המשחקים האולימפיים במוסקבה על ידי האמריקנים ב-1980), ואפשרה חופש פולחן מלא לקהילה היהודית וקשר עם השגרירות הישראלית.

צ'אושסקו העמיד עצמו כמתווך בין-לאומי בסכסוך הישראלי-ערבי: תחילה בין מנחם בגין לסאדאת – מעשה שתרם לביקורו של סאדאת בירושלים ולאחר מכן ביחסי ישראל והפלסטינים. לצ'אושסקו נודעה השפעה רבה על ערפאת, שאותו ניסה לשכנע שיכיר בזכות קיומה של מדינת ישראל באזור, ויחתור לכריתת הסכם שלום עמה. שליחיו של צ'אושסקו הגיעו לישראל לעתים מזומנות עם הצעות מהצעות שונות לפתרון הסכסוך. במקביל אישים ישראלים רבים הוזמנו לרומניה לאותה מטרה. יש הרואים במאמצים אלה תרומה חשובה שהביאה לקיום ועידת מדריד (1991) מצד אחד ולהסכמי אוסלו עם הפלסטינים (1993) מצד אחר.

צ'אושסקו פיתח קשרים כלכליים, תרבותיים ומדעיים רחבים עם ישראל, לעתים למורת רוחם של חוגים רחבים בישראל, שהסתייגו משלטון הברזל שהנהיג בארצו. אולם גורלם של מאות אלפי היהודים שצ'אושסקו אפשר את הצלתם והעלאתם לארץ – השתיק את הקולות הביקורתיים. לאחר מותו של צ'אושסקו (הוא הוצא להורג, יחד עם אשתו, לאחר מהפכה שפרצה בארצו בסוף דצמבר 1989), ולאחר שהשינויים בגוש הקומוניסטי החלו לתת אותותיהם גם

ברומניה – החל בה מעבר מלא לאורח חיים דמוקרטי: הוקמה ממשלה זמנית, "החזית להצלה לאומית", וב-1990 נערכו הבחירות החופשיות הראשונות. יחסי רומניה הדמוקרטית עם ישראל התחזקו מאוד. ישראלים משקיעים ובונים ברומניה: תשתיות כבישים ותקשורת, מרכזי קניות ושכונות מגורים, בתי משרדים ומלונות – בהשקעה של מיליארדי דולרים. פועלי בניין רומנים רבים עובדים בישראל, ומתקיימת תנועת תיירים ערה מישראל לרומניה. ב-2008 הגיע היקף הייצוא הישראלי לרומניה ל-231 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-106 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-136 מיליון דולר, ואילו הייבוא מרומניה גדל ל-112 מיליון דולר. להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכמי סחר והסכמי תשלומים – 1957; 1966; 1967.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, טכני ומדעי – 1967.
- ♦ הסכם תעופה – 1968.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני וחקלאי – 1975.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה תרבותי ומדעי – 1980.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות והרפואה – 1994.
- ♦ הסכם תיירות – 1995.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1999.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במאבק נגד סחר בלתי-חוקי, סמים ופשעים חמורים – 2002.
- ♦ מזכר בנוגע לשיתוף פעולה בתחום השיכון והפיתוח העירוני – 2002.
- ♦ הסכם בתחום התקשורת והדואר – 2002.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 10; 1974 – 11; 1975 – 12; 1976 – 10; 1977 – 10; 1978 – 17; 1990 – 6; 1991 – 20; 1993 – 25; 1994 – 24; 1995 – 61; 1997 – 21; 1998 – 55; 2001 – 18; 2002 – 18; 2003 – 19; 2004 – 21; 2005 – 13; 2007 – 2.

קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה – משת' 27; 1995 – פיתוח קהילתי – משת' 42; 2004 – חקלאות – משת' 50.

מומחים מישראל: 1994 – 3; 1995 – 3; 2001 – 5; 2003 – 19; 2004 – 4.

יחסי ישראל עם מדינות יוגוסלביה לשעבר

לאחר מלחמת העולם הראשונה ופירוקה של האימפריה האוסטרו-הונגרית, אוחדו המדינות הבלקניות הקטנות למה שהיה קרוי: ממלכת הסרבים הקרואטים והסלובנים. ב-1929 נוספו לממלכה המדינות הבלקניות: מונטנגרו, מקדוניה ובוסניה-הרצגובינה (האחרונה – מדינה מוסלמית) – ושם חדש ניתן לפדרציה הזאת: יוגוסלביה.

במהלך מלחמת העולם השנייה שוב נפרדה החבילה: קרואטיה הפכה בעלת ברית לגרמניה הנאצית ואילו יתר חלקיה של יוגוסלביה, תחת מנהיגותו של טיטו (יוסיפ ברוז – 1892–1980) פתחו בלוחמה פרטיזנית נגד צבא הכיבוש. לאחר המלחמה איחד טיטו מחדש את כל המדינות, והשליט ביוגוסלביה משטר קומוניסטי. אולם למשטרו היה גוון מתון יותר עם הגש על חופש היוזמה והפעולה של התושבים ושל הגורמים הכלכליים. בעקבות כך הוחרם על ידי מוסקבה והפך ליריב מוצהר שלה.

יחסו של טיטו ליהודים וליישוב היהודי בארץ-ישראל היה חיובי בכל תקופת מלחמת העולם השנייה: הוא קלט פרטיזנים יהודים וכן את הצנחנים הישראליים שצנחו ביוגוסלביה והועברו על ידי אנשי טיטו ליעדיהם באירופה. הוא אפשר לפליטים יהודים להגיע לחופי יוגוסלביה ולהפליג משם באוניות מעפילים לארץ-ישראל והוא אפשר גם העברת נשק חיוני לישראל במהלך מלחמת העצמאות. יד ימינו והאיש השני בהיררכיה הקומוניסטית היה היהודי משה פיאדה. יוגוסלביה נמנעה בהצבעה על הקמת המדינה היהודית. היא הגישה, עם עוד כמה מדינות, הצעה משלה, הקוראת להקמת מדינה פדרטיבית יהודית-ערבית על פי המודל היוגוסלבי. אולם היא הכירה בישראל מיד עם הקמתה. בניגוד למוסקבה, טיטו התיר קשרים עם ישראל ואפשר את לימוד השפה העברית. אולם במקביל הוא ניהל מדיניות בין-לאומית משלו, שלרוב הזדהתה עם הצד הערבי: ב-1961 הקים יחד עם נאצר, סוקרנו, נהרו וצ'ו אן-לאי הסיני את ארגון המדינות הבלתי-מזדהות (ועידת בנדונג), שהפך ברכות השנים לארגון עוין לישראל; וב-1967 היה בין היוזמים לניתוק הקשרים הדיפלומטיים בגין מלחמת ששת הימים. טיטו החליט על הניתוק בניגוד לדעת רוב חברי ממשלתו, רוב חברי הפוליט-ביוורו ורוב חברי ועדת החוץ של הפרלמנט היוגוסלבי.

היו לכך כמה סיבות:

- (1) ידידותו האישית עם נאצר.
- (2) עמידתו בראש קבוצת המדינות הבלתי-מזדהות יחד עם נהרו, נאצר, סוקרנו וצ'ו אן-לאי, שראו בתוצאות המלחמה – כיבוש שטחים ערביים על ידי ישראל – חזרה לימי הקולוניאליזם המערבי.

- (3) ניתוק היחסים ובידודה של ישראל, בשל הכיבוש של אדמות ערביות, נועדו להפוך לקו מנחה נגד מדיניותו של ברז'נייב, נשיא בריה"מ אשר דגל בהתערבות צבאית (דוגמת זאת שאירעה בהונגריה ב-1956) בכל מקרה שמשטרה של מדינה קומוניסטית עמד בפני סכנת התמוטטות.
- (4) תלותה של יוגוסלביה בנפט הערבי וקשריה הכלכליים עם מדינות ערב.

יוגוסלביה לא הסתפקה בניתוק היחסים אלא החלה לפעול בצורה יזומה נגד האינטרסים של ישראל במוסדות האו"ם ומחוצה להם. טיטו אף חיבר מסמך חד-צדדי בן 5 סעיפים (ספטמבר 1967) להסדר היחסים בין ישראל למדינות ערב, כדלקמן:

- (1) נסיגה ישראלית לגבולות 6 ביוני 1967 בפיקוח האו"ם.
- (2) מתן ערובה לגבולותיהן של כל המדינות באזור ולביטחונן, על ידי מועצת הביטחון של האו"ם או על ידי ארבע המעצמות (ארה"ב, בריטניה, צרפת ובריה"מ) – עד לפתרון הסופי של כל הבעיות התלויות ועומדות. עד אז יועמד כוח או"ם משני צדי הגבול.
- (3) יובטח מעבר חופשי של אוניות ישראליות במעברי טיראן עד להחלטת בית הדין הבין-לאומי.
- (4) השיט בתעלת סואץ יאופשר לאוניות ישראליות באותה מתכונת שהיתה נהוגה לפני 6 ביוני 1967 (כלומר: היעדר כל שיט...).
- (5) אחרי ביצועם של כל הסעיפים הללו, תטפל מועצת הביטחון של האו"ם ביתר הבעיות ובמיוחד בבעיית הפליטים ובשיט הישראלי בתעלת סואץ.

ישראל דחתה את התוכנית הזאת מכול וכול. יוגוסלביה מצדה המשיכה להיות פעילה נגד ישראל, המשיכה להציע פתרונות מוטים לטובת הצד הערבי ואף פעלה להטלת סנקציות על ישראל אם תתמיד במדיניות ההתפשטות שלה...

גם אחרי שישראל חתמה על הסכם השלום עם מצרים וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים, לא חידשה יוגוסלביה את הקשרים עם ישראל. היא המשיכה לדרוש שישראל תיסוג מכל שטחי יהודה ושומרון כתנאי לחידוש היחסים. רק באמצע שנות ה-80 של המאה שעברה, ולאחר מותו של טיטו (1980), החלה תזוזה בעמדתה של יוגוסלביה, שהביאה בסופו של דבר לחידוש היחסים הדיפלומטיים ב-1991. מן הדין לעקוב אחר הצעדים, ההסכמים תחילה, שגרמו לשינוי המיוחד:

- (1) איגרת של שר החוץ הישראלי, יצחק שמיר (מאי 1952), אל עמיתו היוגוסלבי ובה הצעה לחידוש היחסים – נותרה ללא מענה.
- (2) הצעת ישראל להציב דיפלומט ישראלי בשגרירות בלגיה (שייצגה את האינטרסים הישראליים ביוגוסלביה) באותה שנה, נתקלה אף היא בסירוב.
- (3) בשנים 1984–1985 החלו להופיע מאמרים בעיתונות היוגוסלבית שמתחו ביקורת על מדיניותה של יוגוסלביה כלפי ישראל.
- (4) 1987 – פגישה ראשונה (באו"ם) בין שר החוץ הישראלי שמעון פרס לבין שר החוץ היוגוסלבי – ביוזמתו של האחרון.
- (5) יוגוסלביה החלה לנסות ולנרמל את היחסים עם ישראל מבלי לחדש את היחסים הדיפלומטיים. הדבר בוצע כהחלטה של ועדת החוץ של הפרלמנט היוגוסלבי (יוני 1988), שאישרה פיתוח יחסי כלכלה, תרבות ותיירות וכן ניהול דיאלוג מדיני בין שתי המדינות.
- (6) בעקבות ההחלטה הזו ננקטו הצעדים הבאים, מצדה של יוגוסלביה:
 - (א) בוטלה חובת ההצטיידות באשרות כניסה ליוגוסלביה לישראלים.
 - (ב) נפתחו קווי תעופה בין שתי המדינות על ידי שתי חברות התעופה הממלכתיות.
 - (ג) הוקמו לשכות מסחר הדדיות בשתי המדינות.
 - (ד) צוותי טלוויזיה ועיתונאים החלו לדווח מישראל בצורה אובייקטיבית.
 - (ה) הרב הראשי של יוגוסלביה קיבל אישור להשתתף בכנס סולידריות יהודי עולמי עם ישראל, שנערך בירושלים.
 - (ו) נציגי המפלגה הקומוניסטית היוגוסלבית החלו בדיאלוג מדיני עם "חוגים פרוגרסיביים" בישראל, קרי מפ"ם.
- (7) בספטמבר 1988 נערכה פגישה נוספת בין שר החוץ הישראלי שמעון פרס לבין עמיתו היוגוסלבי.
- (8) באוקטובר 1988 ביקר ביוגוסלביה חבר הכנסת אבא אבן, ודן עם עמיתו בדרכים להגברת הפעילות בין שתי המדינות בתחומי החקלאות, הכלכלה והתיירות, מבלי לכונן יחסים דיפלומטיים...
- (9) בנובמבר 1989 ביקר בישראל שר החוץ של סרביה ובשוכו המליץ על חידוש היחסים עם ישראל.

כאן יש להסביר כי משטר הברזל שהנהיג טיטו בפדרציה היוגוסלבית כיסה על זרמי מעמקים של ניגודים עמוקים בין המדינות השונות. התפרקות הפדרציה, עם מותו של טיטו ב-1980, העלתה מחדש על פני השטח את הזרמים הללו שהתרחחו את המערכת הפוליטית של הבלקן זה דורות:

הגורם הראשון – מתייחס לעובדה, שכתוצאה מהשליטה העותומאנית בת מאות השנים בבלקן, וייבוא מכוון של מוסלמים לאזור, נותרו בבלקן שלושה מוקדים מוסלמיים הזרים לסביבתם הנוצרית: האזור המוסלמי של בוסניה, האזור המוסלמי-אלבני בקוסובו שהכריז על עצמאותו, ומדינת אלבניה (שאמנם לא נמנתה עם יוגוסלביה לשעבר, אך הוציאה מתוכה מאות אלפי מהגרים לקוסובו, עד שהפכו בה לרוב מוחלט).

הדבר הביא באופן טבעי למתח ולעימותים עם שני המרכזים האחרים: האזור הנוצרי-פרבוסלבי של סרבים והאזורים הקתוליים של קרואטיה וסלובניה.

הגורם השני – מתייחס לנטיות הפוליטיות של מרכיבי הפדרציה לשעבר: סרביה הסלאבית עם נטייה ברורה לבריה"מ ועתה לרוסיה; וקרואטיה וסלובניה עם נטייה ברורה לתרבות ולכלכלה הגרמנית. במהלך מלחמת העולם השנייה, לאחר כיבושה של יוגוסלביה על ידי הגרמנים, הוענקה עצמאות לקרואטיה בחסות גרמנית והונהג בה משטר נאצי שרדף את היהודים והביא גם להשמדתם של קרוב למיליון סרבים.

העימותים שהחלו להתפתח בין המדינות החברות בפדרציה היוגוסלבית החלישו מאוד את הממשלה הפדרלית, שעמדה מצד אחד בלחץ פנימי לחידוש היחסים ומצד אחר בלחץ חיצוני של מדינות ערב וכמה מהמדינות הבלתי-מזדהות – לדחות את כינונם.

בלית ברירה הציעה הממשלה היוגוסלבית לנציגי ישראל (פברואר 1990) להתחיל את הקשרים על ידי הקמת נציגויות קונסולריות וכלכליות בשתי המדינות. ישראל סירבה להצעה ונדרשו עוד כ-19 חודשים של דיונים, מגעים והצהרות מטעם היוגוסלבים, עד שהוחלפו האיגרות בדבר חידוש היחסים (אוקטובר 1991).

את כל השלבים המהוססים הללו מצד הממשלה היוגוסלבית החלשה ניתן להבין לאור חריפות העימותים שהתפתחו מיד לאחר התפוררות הפדרציה ב-1990: המלחמה בין סרביה לקרואטיה, הניסיון "לטהר" שטחים בבוסניה מתושביה המוסלמים, והמאבק המר של סרביה להשיב לעצמה את השליטה על חבל קוסובו, הנחשב למקום היווצרותה של האומה הסרבית, אף שרוב מכריע של אלבנים-מוסלמים מאייש אותו כיום. סרביה, בשותפות עם מדינת מונטנגרו, המשיכה לכנות עצמה בשם יוגוסלביה, וכיוון שרוב הצבא הפדרלי היוגוסלבי היה מורכב מסרבים, היא הפעילה אותו כדי למנוע את פרישת המדינות. פרצו מלחמות עקובות מדם (מלוות באונס המוני, במחנות ריכוז ובהוצאות המוניות להורג), והן הסתיימו ב-1995 כשנחתם הסכם דייטון, לסיום המלחמה בין סרביה, קרואטיה ובוסניה-הרצגובינה (כ-10,000 הרוגים), לא לפני שצבא נאט"ו

התערב, הפציץ את עיר הבירה של סרביה, בלגרד, כדי להכריח אותה להפסיק את מסע הטיהור של קוסובו מתושביו האלבנים ולקבל את עובדת חלוקתה של בוסניה-הרצגובינה לשתי ישויות פנימיות בעלות מעמד אוטונומי: הישות המוסלמית והישות הסרבית-קרואטית של אותם אזורים שאינם מיושבים על ידי המוסלמים, בשם רפובליקה סרפסקה.

בתחילת מלחמת העולם השנייה ישבו ביוגוסלביה 70,000 יהודים ב-100 קהילות, ומהם נותרו בתום המלחמה רק 14,000. לישראל עלו 8,000 יהודים יוגוסלבים.

ישראל הכירה בכל מדינה חדשה כזאת מיד לאחר שהכריזה על עצמאותה (החל ב-1991), כולל עם קרואטיה, אך לא כוננה עמה יחסים דיפלומטיים בגלל ספרו של נשיא קרואטיה, פרניו טודג'מן (1922–1999), שבו המעיט את ממדי השואה ובשל קביעותיו האנטישמיות. זו נדחתה עד שנת 1997.

עד להתפרקותה של יוגוסלביה נחתמו עמה ההסכמים הבאים:

- ♦ הסכם תשלומים – 1951.
- ♦ הסכמי סחר – 1955; 1963; 1967.
- ♦ פרוטוקול בדבר חילופי מצרכים (בהיעדר תשלומים בכסף הוחלפו סחורות) – 1966.

יחסי ישראל-בוסניה-הרצגובינה

בוסניה-הרצגובינה היא מדינה נוספת שהתפלגה מהפרציה היוגוסלבית. שכנותיה הן: קרואטיה ממערב ומצפון; סרביה ממזרח וכן גישה צרה לים האדריאטי במערב. שטחה מגיע ל-51 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-4.6 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 40% מוסלמים; 38% אורתודוקסים; 15% קתולים; 4% פרוטסטנטים; 3% אחרים.

החלוקה האתנית: 40% סרבים; 38% בוסנים; 22% קרואטים.

התמ"ג (2009): 29 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 17 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 6,300 דולר תמ"ג לנפש.

בוסניה-הרצגובינה היא מדינה מוסלמית. בתקופת מלחמת העולם השנייה שהה המופתי הירושלמי בבוסניה, ואף גייס גרוד חיילים שנלחמו לצדם של הנאצים נגד רוסיה. הדבר נעשה תמורת הבטחה של היטלר כי גרמניה תעמיד את כל ארץ-ישראל (לאחר שתכבוש את המזרח התיכון...) לשליטת הפלסטינים. עם פירוק הפרציה היוגוסלבית, לחמו קרואטיה וסרביה ביניהן (וכן נגד

האוכלוסייה הבוסנית), במטרה לספח אליהן לפחות אותם החלקים של בוסניה שהיו מיושבים על ידי הסרבים או הקרואטים. מתנדבים מוסלמים, כולל אנשי אל-קאעידה, הגיעו לבוסניה כדי להילחם לצדם של המוסלמים. "הסכם דייטון" (1995) הביא להפסקת הקרבות, ולהקמת אזור אוטונומי בתוך בוסניה-הרצגובינה בשם רפובליקה ספרסקה. האזור נשמר על ידי חיילי נאט"ו. ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם בוסניה-הרצגובינה בספטמבר 1997, על ידי שגריר לא-תושב.

ב-2008 ייצאה ישראל לבוסניה כ-4.2 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 1.5 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, קטן היקף הייצוא הישראלי ל-2.1 מיליון דולר והיקף הייבוא מבוסניה ירד ל-300 אלף דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 2003 – 2; 2004 – 1; 2007 – 25.
קורסים מקומיים: 2005 – חקלאות – 109 משת'; 2007 – 9 קורסים בחקלאות – 247 משת'.
מומחים מהארץ: 2005 – 1; 2007 – 1.

יחסי ישראל-מונטנגרו

אחרי החלוקה נותרה מונטנגרו, בדרום-מערבה של סרביה, עם מוצא לים האדריאטי וגבול יבשתי עם בוסניה במערב; סרביה בצפון-מזרח; קוסובו במזרח; ואלבניה בדרום. שטחה מגיע ל-14 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-672 אלף נפש.

החלוקה הדתית: אורתודוקסים 74%; מוסלמים 18%; קתולים 4%; אחרים 4%.

החלוקה האתנית: 43% מונטנגרים; 32% סרבים; 8% בוסנים; 5% אלבנים; 12% אחרים.

התמ"ג (2009): 7 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 5 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 9,800 דולר תמ"ג לנפש.

בעקבות משאל-עם החליטה מונטנגרו לפרוש מהאיחוד עם סרביה (יוני 2006) ובאותה שנה התקבלה לאו"ם. כאמור, ישראל קשרה עִמה יחסים דיפלומטיים באמצעות שגריר לא-תושב ב-2007.

משקיעים ישראלים מגלים עניין במדינה (2010): חברת "שיכון ובינוי" זכתה

יחד עם חברה יוונית במרכז להקמת כביש אגרה – כולל מימון, תכנון, הקמה ותפעול למשך 30 שנה; חברות "אל-על" ו"ארקיע" מתחרות על רכישת חברת התעופה הלאומית שהוחלט להפריטה.

יחסי ישראל-מקדוניה

מקדוניה ממוקמת במרכז הבלקן ללא מוצא לים. שכנותיה הן: יוון בדרום; בולגריה בצפון-מזרח; אלבניה במערב; וסרביה בצפון. שטחה מגיע ל-25 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-2 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 67% אורתודוקסים; 30% מוסלמים; 3% אחרים.

החלוקה האתנית: 65% מקדונים; 22% אלבנים; 4% טורקים; 3% צוענים; 2% קרואטים; 4% אחרים.

התמ"ג (2009): 19 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 9,000 דולר תמ"ג לנפש.

מקדוניה הגיעה גם היא לעצמאות אחרי התפוררות הפדרציה היוגוסלבית. בין מקדוניה ליוון שוררת מתיחות מאז ייסודה ב-1991: יוון חוששת כי מקדוניה תדרוש בעתיד את צירופה של מקדוניה היוונית. לכן התנגדה לכניסת מקדוניה לאו"ם (1993) עד שהוסכם על שינוי שמה של מקדוניה ל"הרפובליקה היוגוסלבית של מקדוניה". ב-1963 פקד את עיר הבירה סקופיה רעש כבד שגבה 1,066 קורבנות. ישראל התגייסה לעזור והזרימה למקום צוותי הצלה וצוות רפואי. לפני המלחמה התגוררו במקדוניה 8,000 יהודים. ב-1943 גירשו הבולגרים, ששלטו במדינה כבעלי ברית של הגרמנים, את היהודים לאושוויץ. כיום נותרו במדינה 100 יהודים בלבד.

ישראל מקיימת יחסים ידידותיים עם מקדוניה מאז שזו הגיעה לעצמאות. הייצוא הישראלי למדינה ב-2008 הגיע ל-21 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-0.8 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-12 מיליון דולר אך הייבוא עלה למיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 1; 1995 – 1; 1998 – 1; 2001 – 8; 2002 – 4; 2003 – 3; 2004 – 3; 2005 – 2; 2007 – 1.

יחסי ישראל-סלובניה

סלובניה נמצאת בצפון של הבלקן, באירופה הדרומית, עם מוצא צר בדרומה לים האדריאטי. שכנותיה היבשתיות הן: איטליה במערב; אוסטריה בצפון; הונגריה בצפון-מזרח; וקרואטיה בדרום. שטחה מגיע ל-20 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-2 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 71% קתולים; 4.5% אתאיסטים; 2% לותרנים, 1% מוסלמים; 22.5% אחרים.

החלוקה האתנית: 91% סלובנים; 3% קרואטים; 2% סרבים; 4% אחרים. **התמ"ג (2009):** 56 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 50 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 27,900 דולר תמ"ג לנפש.

סלובניה היא מדינה הומוגנית (91% סלובנים) המפעילה מערכת שלטון יעילה (כמעט ללא שחיתות) ונהנית מרמת חיים גבוהה. המדינה הגיעה לעצמאותה ב-1991, כמעט ללא עימותים עם הצבא היוגוסלבי. היא בעלת ההכנסה הגבוהה ביותר לנפש מכל מדינות הפדרציה לשעבר. ב-2004 התקבלה לאיחוד האירופי וב-2007 לגוש האירו.

ישראל מקיימת עם סלובניה קשרים ידידותיים מאוד.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לביטול אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1993.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתרבות, במדע ובחינוך – 1996.
- ♦ הסכם תעופה – 1998.
- ♦ הסכם בדבר הקמתו של אזור סחר חופשי בין שתי המדינות, עד להצטרפותה של סלובניה לאיחוד האירופי – 1998.
- ♦ הסכם לקידום הדדי של השקעות והגנה עליהן – 1999.
- ♦ רבים מראשי סלובניה ביקרו בישראל, ביניהם הנשיא דנילו טורק – מאי 2008.

ב-2008 ייצאה ישראל לסלובניה בהיקף של 125 מיליון דולר (לא כולל ייצוא ביטחוני) וייבא ממנה ב-65.4 מיליון דולר. ב-2009, למרות היותה שנת משבר עולמי, נשאר היקף הייצוא 124 מיליון דולר והייבוא מסלובניה כמעט הכפיל את עצמו ל-122 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 2; 1995 – 2; 1997 – 1; 2001 – 1; 2002 – 1;
2003 – 2; 2004 – 2; 2005 – 1.

יחסי ישראל-סרביה

גם סרביה ומונטנגרו נמצאות בבלקן. עם היפרדות השתיים, ב-2006, נחסמה למעשה הגישה של סרביה לים האדריאטי. הכרות קוסובו על עצמאות יצרה חיץ בין סרביה למקדוניה ולאלבניה בדרום. השכנות היבשתיות האחרות של סרביה הן: בולגריה ורומניה במזרח; הונגריה בצפון; קרואטיה ובוסניה במערב. שטחן של שלוש המדינות (סרביה, מונטנגרו וקוסובו), לפני ההיפרדות, הגיע ל-102 קמ"ר, ושל סרביה בלבד ל-78 אלף קמ"ר. גודל שלוש האוכלוסיות (2009) הגיע ל-9 מיליון נפש. אוכלוסיית סרביה בלבד הגיעה ל-7.4 מיליון נפש.

החלוקה הדתית (של שלוש המדינות הללו): 65% אורתודוקסים; 19% מוסלמים; 4% קתולים; 1% פרוטסטנטים; 11% אחרים.

החלוקה הדתית של סרביה (אחרי ההיפרדות): 85% אורתודוקסים; 6% קתולים; 3% מוסלמים; 1% פרוטסטנטים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית (של שלוש המדינות): 63% סרבים; 14% אלבנים; 6% מונטנגרים; 4% הונגרים; 13% אחרים.

החלוקה האתנית של סרביה (אחרי ההיפרדות): 83% סרבים; 4% הונגרים; 2% בוסנים; 1% צוענים; 1% מונטנגרים; 9% אחרים.

התמ"ג (2009) של סרביה בלבד: 78 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 43 מיליארד לפי שער החליפין; 10,400 דולר תמ"ג לנפש.

יחסה של ישראל לסרביה היה מאז ומתמיד חיובי מאוד. הוא החל במהלך מלחמת העולם השנייה, כשהסרבים יחד עם היהודים נרדפו על ידי הגרמנים ועל ידי המשטר האוסטאשי של קרואטיה, והם אף לחמו יחד בשורות הפרטיזנים. שתי המדינות (סרביה ומונטנגרו) המשיכו לקרוא לעצמן בשם "יוגוסלביה החדשה", וזאת עד יוני 2006. באותה שנה החליטה מונטנגרו להיפרד מסרביה והכריזה על עצמאותה. ב-2005 ביקר בישראל נשיא סרביה, בוריס טאדיץ', כאות להידוק היחסים בין שתי המדינות.

כמו כן ביקר בישראל באותה שנה השר ליחסי חוץ כלכליים, מילן פרידוביץ, בראש משלחת בכירה שכללה את סגן השר למסחר ותיירות, סגן שר התשתיות, סגן שר החקלאות ופקידים בכירים. השר הזמין חברות ישראליות לבוא ולפעול בסרביה לנוכח אפשרויות ההשקעה המבטיחות, לאחר סיום המלחמה בת עשר

השנים. בין השנים 2002–2004 גדל מספר החברות הישראליות שפעלו בסרביה מ-25 ל-80. עד שנת 2005 הגיעו ההשקעות הישראליות בסרביה ל-300 מיליון דולר.

ב-2008 ייצאה ישראל לסרביה בהיקף של 45.2 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 8.8 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל (לפני פירוק יוגוסלביה): 1976 – 2; 1989 – 3; 1990 – 2; 1991 – 3; 1993 – 1.

סרביה ומונטנגרו בלבד: 1994 – 3; 1995 – 2; 1997 – 11; 2002 – 6; 2003 – 6; 2004 – 3; 2005 – 25.

מומחים: 1997 – 1 (סרביה בלבד: 2007 – 5).

יחסי ישראל–קרואטיה

קרואטיה היא חלק מהבלקן ושוכנת לחופו המזרחי של הים האדריאטי. שכנותיה היבשתיות הן: סלובניה בצפון-מערב; הונגריה בצפון; סרביה במזרח; ובוסניה-הרצגובינה בדרום ובמערב (בגלל גבולותיה הפתלתלים של קרואטיה). שטחה מגיע ל-57 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-4.5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 72% קתולים; 14% אורתודוקסים; 2% מוסלמים; 12% אחרים.

החלוקה האתנית: 80% קרואטים; 12% סרבים; 2% בוסנים, סלובנים והונגרים; 6% אחרים.

התמ"ג (2009): 80 מיליארד לפי כוח הקנייה; 62 מיליארד לפי שער החליפין; 17,600 דולר תמ"ג לנפש.

קרואטיה נהנתה עוד לפני פרישתה מהפדרציה מתמיכה כלכלית ופוליטית של גרמניה. בתיווכה מיהר האיחוד האירופי להכיר בעצמאותה של קרואטיה. כאמור, ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם קרואטיה רק ב-1997, אולם יחסי המסחר, המדע והתרבות החלו כבר עם ההכרזה על עצמאות. הסכמים שונים מתקיימים בתחומים הבאים: תעופה ותיירות (1998); ביטול אשרות לנושאי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות (1998); שיתוף פעולה טכנולוגי וצבאי (1999); הגנת השקעות ומניעת כפל מס (2000); ושיתוף פעולה בתחומי התרבות, החינוך והמדע (2002).

הדחייה בכינון היחסים עם קרואטיה נבעה מהעובדה שבראשה כיהן כנשיא פרניו טודג'מן, אשר פרסם (1989) ספר היסטורי כביכול ובו התקפה על היהדות, האשמה שהיהודים הביאו את השואה על עצמם ובאשמתם, וכן ש"רק" 2 מיליון יהודים, ולא שישה, הושמדו בשואה. שנים אחדות לאחר מכן הוא התנצל על כך (1997), ואף פרסם מהדורה שנייה של הספר ללא הפרק היהודי, ורק אז הסכימה ישראל לכונן יחסים דיפלומטיים עם קרואטיה. לאחר מותו של טודג'מן ביקר בישראל ב-2001 נשיא קרואטיה החדש, סטפן מסיץ, מתח ביקורת קשה על טודג'מן והתנצל על הפגיעה של הממשלה הקרואטית הנאצית, ה"אוסטאשה", ביהודי קרואטיה.

ישראל השביחה את מטוסי מיג-21 של קרואטיה.

ב-2008 ייצאה ישראל לקרואטיה ב-23.2 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 5.9 מיליון דולר. ב-2009 גדל היקף הייצוא ל-25 מיליון דולר והייבוא ל-15.3 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 2001 – 1; 2002 – 4; 2003 – 2; 2004 – 5; 2005 – 1; 2007 – 2.

יחסי ישראל-קוסובו

עד 1989 נהנה חבל קוסובו – שהיווה מאז ומעולם חלק מסרביה – מאוטונומיה, לאור העובדה ש-90% מתושביו הם מוסלמים. האוטונומיה בוטלה ב-1989 על ידי נשיא סרביה, סלובודן מילושביץ. ההצדקה לכיטול היתה הטענה כי חבל קוסובו הוא מולדת האומה הסרבית ומשום כך הוא חייב להישאר סרבי (בשיחות עם ישראלים טענו הסרבים כי קוסובו היא עבורם "ירושלים הסרבית"). החלה פעולה סרבית לשינוי מבנה האוכלוסייה המוסלמית על ידי טיהורים אתניים. בעקבות כך פתחו האלבנים, בסוף שנות ה-90 של המאה הקודמת, במאבק צבאי להשבת האוטונומיה. הם זכו בתמיכת נאט"ו לדרישתם. מילושביץ סירב לקבל את האולטימטום שהציבה לו נאט"ו, שלפיו עליו להסיג את צבאו מקוסובו, וכוחות נאט"ו פתחו בהפצצה שכתשה את סרביה, ובעיקר את עיר הבירה שלה בלגרד במשך 10 שבועות. בעקבות כך מילושביץ נכנע והוחלף על ידי נשיא סרביה, וויסלב קושטוניצה. אולם אז סירבו הקוסובים להסתפק באוטונומיה ודרשו עצמאות מלאה.

המשא ומתן לא התקדם, בעיקר נוכח איומיה של רוסיה, שתמכה בסרבים, כי היא תכיר במחוזות הפורשים בגאורגיה: אבחזיה ודרום אוסטיה. אחרי משא ומתן מייגע שהגיע למבוי סתום, הכריז הפרלמנט של קוסובו באופן חד-צדדי על עצמאות האזור (פברואר 2008). מאז מתקוטטים שני הצדדים (רוסיה והמערב) סביב ההכרה בין-לאומית בעצמאותו של אזור קוסובו. המעשה עורר חששות במדינות רבות: ספרד חוששת ממהלך דומה של התנתקות אזורי קטלוניה ובאסקיה; רוסיה חוששת מהכרה בין-לאומית באזורים כמו צ'צ'ניה. מצד אחר, רוסיה מנסה כאמור להביא להכרה בין-לאומית במחוזות הגרוזיניים הפורשים, אבחזיה ודרום אוסטיה, שהתנתקו מגאורגיה בתמיכתה, וטורקיה מנסה להשיג תמיכה בין-לאומית בעצמאותו של האזור הטורקי בקפריסין הנקרא על ידיה "הרפובליקה הטורקית של קפריסין". ישראל נמנעה עד כה מלהכיר במדינת קוסובו החדשה וכן באזורים הדוחפים לעצמאות הנזכרים לעיל.

יחסי ישראל-המדינות הבלטיות

יחסי ישראל עם המדינות הבלטיות מושפעים מאוד מהעבר הקרוב, כשהאזרחים המקומיים הקדימו את הנאצים בחיסול הקהילות היהודיות, ולאחר הכיבוש השתתפו בחרוה בהמשך החיסולים.

לקהילות היהודיות בארצות הבלטיות, ובעיקר בליטא, מקום חשוב ביותר בתולדות יהדות אירופה: וילנה נחשבה בשעתה ל"ירושלים של ליטא", כאן פעל הגאון מווילנה וכאן פרחו עשרות ישיבות מפוארות. לצדן של אלה התפתחה התנועה הציונית, פרחו בתי ספר עבריים ("תרבות") וכן פעלו גופים יהודיים אחרים כמו מפלגת הפועלים היהודים, ה"בונד". המדינות הבלטיות קיבלו את עצמאותן מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה. הן העניקו אוטונומיה רחבה לקהילות היהודיות, אפשרו לקחת חלק בחיים הפוליטיים, לבחור ולהיבחר לפרלמנטים ואף לכהן בממשלות.

מצב זה החל להשתנות בסוף שנות ה-20 של המאה הקודמת ובמהלך שנות ה-30 שלה. היתה זאת ההשפעה הגרמנית שהגיעה מעבר לגבול, מגרמניה. במדינות הבלטיות התמקם מיעוט גרמני גדול, שפיתח את המסחר של המדינות, הקים ערי נמל מסחריות ("ערי האנזה") כמו העיר מְּמֶל, ופיתח את התעשייה. בשלוש המדינות קמו ארגונים לאומניים-אנטישמיים: "זאב הברזל" בליטא; "צלב הרעם" בלטביה; ו"לוחמי החזית" באסטוניה.

רגשי השנאה ליהודים גברו לאחר הפלישה הסובייטית למדינות הבלטיות ב-1940 וסיפוחן לבריה"מ, שכן הממשל הסובייטי היטיב עם היהודים. לאחר

כיבוש המדינות על ידי הגרמנים ב-1941 החל חיסולן השיטתי של הקהילות היהודיות, על ידי הוצאות להורג המוניות. אזור ההרג הגדול ביותר היה ביער פונאר (15 ק"מ מוילנה) שבו נרצחו כ-70,000 מיהודי ליטא. הרוסים הקימו דיוויזיה ליטאית בת 10,000 לוחמים ששותפה בלחימה נגד הנאצים. מחצית מהחיילים היו יהודים שהצטיינו בקרבות. גם עובדה זו העלתה את סף השנאה ליהודים, כיוון שמרבית הליטאים רחשו איבה כלפי בריה"מ. חלק מחברי תנועות הנוער היהודיות פתחו במרידות, ובראשן מרד גטו וילנה, שהסתיימו בהרג המורדים. אחרים ברחו אל הפרטיזנים, אולם גם כאן נתקלו בדחייה של הפרטיזנים הנוצרים. רק הפרטיזנים הקומוניסטים קיבלו את היהודים, דבר שגרם פעם נוספת לליכוי השנאה אצל ההמונים שהתנגדו לקומוניזם הרוסי. מכלל 350,000 יהודי המדינות הבלטיות שרדו לא יותר מ-5%. עם התפוררותה של בריה"מ קיבלו גם שלוש המדינות הבלטיות את עצמאותן.

יחסי ישראל-לטביה

לטביה שוכנת בצפון-מזרחה של אירופה, לאורך חופיו של הים הבלטי. שכנותיה היבשתיות הן: אסטוניה בצפון; רוסיה בצפון-מזרח; בלרוס בדרום-מזרח וליטא בדרום. שטחה מגיע ל-65 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-2.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 53% לותרנים; 35% נוצרים אורתודוקסים; 5% קתולים; 2% פרוטסטנטים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 57% לטבים; 30% רוסים; 5% בלרוסים; 3% פולנים; 3% אוקראינים; 3% אחרים.

התמ"ג (2009): 32 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 25 מיליארד לפי שער החליפין; 14,500 דולר תמ"ג לנפש.

תושבי לטביה לקחו חלק פעיל ברצח היהודים: מכלל 94,000 יהודים שהיו במדינה ב-1939, הצליחו לברוח; 5,000 הוגלו על ידי הסובייטים לסיביר וכך ניצלו. מבין הנותרים נרצחו ביער רומבולה (ליד ריגה) 59,000 נפש. ב-1970 היו בלטביה 36,600 יהודים, ומהם שליש עלו לישראל. עתה (2009) חיים בלטביה כ-10,000 יהודים. יחסי ישראל עם מדינה זו, כמו עם שתי שכנותיה, מושפעים עד היום מהעבר האפל של רצח היהודים.

לטביה, מדינה בת 2.3 מיליון תושבים, הכריזה על עצמאותה ב-1991. ישראל קשרה יחסים דיפלומטיים עם לטביה בינואר 1992, ומאז מנסה האחרונה להתנער מעברה האנטישמי: הצהרות ממשלתיות נגד אנטישמיות, איסור על עריכת

תהלוכות והפגנות לאומניות, החזרת רכוש יהודי במיליוני דולרים – מאפיינים כיום את התנהלותה של הממשלה. ב-2004 הצטרפה לטביה לנאט"ו ולאיחוד האירופי.

ב-2008 ייצאה ישראל ללטביה ב-34 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 329 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-25 מיליון דולר והיקף הייבוא מלטביה ל-101 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם להנהגת אזור סחר חופשי בין שתי המדינות, עד להצטרפותה של לטביה ל"שוק האירופי המשותף" – 1993.
- ♦ קידום השקעות הדדי והגנה עליהן – 1994.
- ♦ הסכם תעופה – 1996.
- ♦ הסכם על ויתור אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי התקשורת והדואר – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה נגד סחר בלתי-חוקי, סמים, טרור ופשעים – 1998.
- ♦ הסכם על ביטול הדדי של אשרות – 2001.
- ♦ הסכם לעזרה הדדית בתחום המכס – 2002.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום התיירות – 2002.
- ♦ הסכם הדדי למניעת כפל מס – 2006.

ב-2005 ביקר נשיא ישראל בלטביה, ובפברואר 2006 החזירה הנשיאה, וירה ויק פרייברגה, ביקור גומלין בישראל יחד עם שרי האוצר והחקלאות ו-75 אנשי עסקים. בתחילת 2009 נקלעה לטביה למשבר כלכלי ועמדה על סף פשיטת רגל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 1; 1994 – 7; 1995 – 14; 1997 – 26; 1998 – 18; 2001 – 19; 2002 – 19; 2003 – 17; 2004 – 11; 2007 – 1.

קורסים מקומיים: 1995 – חינוך – 20 משת'; 1997 – רפואה ובריאות הציבור; חינוך – 59 משת'; 2001 – רפואה ובריאות הציבור – 32 משת'; 2002 – רפואה ובריאות הציבור – 29 משת'; 2003 – רפואה ובריאות הציבור – 32 משת'.

מומחים מישראל: 1995 – 1; 1997 – 1.

יחסי ישראל-ליטא

ליטא היא אחת משלוש המדינות הבלטיות (הדרומית שבהן) בצפון-מזרחה של אירופה. גם היא שוכנת (במערב) לחופו של הים הבלטי, ושכנותיה היבשתיות הן: לטביה בצפון; בלרוס במזרח; פולין וכן המובלעת הרוסית קלינינגרד בדרום. שטחה מגיע ל-62 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-3.7 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: קתולים 85%; פרוטסטנטים ואורתודוקסים 15%.

החלוקה האתנית: 81% ליטאים; 9% רוסים; 7% פולנים; 2% בלרוסים; 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 55 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 37 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 15,400 דולר תמ"ג לנפש.

ליטא הכריזה על עצמאותה ב-1991. ישראל קשרה עמה קשרים דיפלומטיים בינואר 1992, כשענן ההשמדה של יהודי המדינה ממשיך לרחף מעליהם. את זאת ביטא יו"ר הכנסת ראובן ריבלין, שנאם בפרלמנט הליטאי ב-2003: הוא התייחס לעובדה שממשלת ליטא העניקה רהביליטציה לכל פושעי המלחמה הליטאים; על כך שחוקקה חוק המונע החזרת רכוש ליהודי ליטא ויורשיהם; ועל כך שכל כך הרבה ליטאים עסקו בחרוזה ברצח 94% (206,000) מיהודי המדינה.

יחד עם זאת יש לציין כי מספר חסידי אומות העולם מקרב תושבי ליטא הוא הגבוה ביותר, ביחס לגודל האוכלוסייה, בכל אירופה – 723. כמו כן חשוב להזכיר את נשיא ליטא, אלגרידס בראזאוסקס, שנאם בכנסת ב-1995 וביקש בפומבי סליחה על מה שעוללו הליטאים ליהודים. הנאום עורר רוגז רב בליטא ויש הסבורים שבגינו הוא לא נבחר יותר. ליטא הצטרפה לנאט"ו ולאיחוד האירופי ב-2004.

ב-2008 ייצאה ישראל לליטא ב-42.4 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 25 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-20 מיליון דולר והייבוא מליטא ל-14 מיליון דולר.

בימים 19–22 בדצמבר 2010 ביקר בישראל ראש ממשלת ליטא אנדריוס קוביליוס. ליטא משקיעה מאמצים רבים בניסיון לזכות בהכרה בינלאומית בטענתה השקרית שפשעי הקומוניזם שווים לאלה של הנאצים וראויים להתייחסות דומה. הפעילות הזאת מסתמכת על "הצהרת פראג" משנת 2008 שעליה חתמו 40 אישים מארצות פוסט-קומוניסטיות (כולל ואצלב האוול נשיא צ'כיה לשעבר). קבלת התיזה הזאת תעמיד גם את היהודים, שבלטו במשטר הסובייטי, אל עמוד הקלון ותעמעם את ייחודיותה של השואה.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ ויתור הדדי על אשרות לנושאי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1995.
- ♦ הסכם לקידום הדדי של השקעות והגנה עליהן – 1996.
- ♦ הסכם דואר, תקשורת וידע – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה תרבותי, חינוכי ומדעי – 1998.
- ♦ הסכם בתחומי הבריאות והרפואה – 1998.
- ♦ הסכם לביטול הדדי של אשרות – 2006.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס ומניעת התחמקות ממסים – 2006.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל: 1994 – 2; 1995 – 12; 1997 – 18; 1998 – 12; 2001 – 12; 2002 – 18; 2003 – 18; 2004 – 78; 2005 – 56; 2007 – 68.
- קורסים במקום: 1994 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 25; 1995 – חינוך – משת' 72; 1998 – חינוך – משת' 26; 2001 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 35; 2002 – רפואה ובריאות הציבור, ומדע וטכנולוגיה – משת' 56.

יחסי ישראל-אסטוניה

אסטוניה היא המדינה הבלטית השלישית, ולה חופים ארוכים במפרץ הפיני (בצפון) ובים הבלטי (במערב). שכנותיה היבשתיות הן: רוסיה במזרח ולטביה בדרום. שטחה מגיע ל-45 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-1.3 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 78% לותרנים; 19% אורתודוקסים; 3% אחרים.

החלוקה האתנית: 64% אסטונים; 29% רוסים; 2.5% אוקראינים; 1.5% בלרוסים; 3% פינים.

התמ"ג (2009): 24 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 18 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 18,700 דולר התמ"ג לנפש.

אסטוניה היתה שותפה להשמדת יהודי הבלטיקום. אולם 5,000 יהודים (שהואשמו על ידי הסובייטים כגורמים "לא-פרודוקטיביים") הוגלו לסיביר וכך ניצלו. עוד 3,000 פונו יחד עם הנסיגה הסובייטית ב-1941; ואילו 1,000 הנותרים הושמדו על ידי שכניהם. המנהיגות הנאצית של אסטוניה שמחה להודיע לברלין כי אסטוניה היא המדינה הראשונה באירופה הנקייה מיהודים (Juden Rein)...

אסטוניה הכריזה על עצמאותה ב-1991, וצורפה לאיחוד האירופי ולנאט"ו

ב-2004. ישראל קשרה עם אסטוניה קשרים דיפלומטיים בינואר 1992, ומנסה לקיים יחסים תקינים עמה, למרות העבר העכור. בספטמבר 2005 ביקר באסטוניה נשיא המדינה.

ב-2008 ייצאה ישראל לאסטוניה ב-14 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-8 מיליון דולר והייבוא מאסטוניה ל-3.7 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לקידום הדדי של השקעות והגנה עליהן – 1995.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתקשורת, בדואר ובידע – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי התרבות, החינוך והמדע – 1998.
- ♦ הסכם לביטול הדדי של אשרות – 2001.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 1; 1995 – 5; 1997 – 2; 2001 – 6; 2002 – 6; 2003 – 4; 2004 – 1.

קורסים מקומיים: 1995 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 35; 1997 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 32; 2002 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 28; 2003 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 30.

מומחים מישראל: 1998 – 1.

בעקבות התפרקותה של בריה"מ

התפרקותה של בריה"מ, לא זו בלבד ששחררה מספר רב של מדינות שהיו כבושות על ידיה או שהיו בהשפעתה המלאה מאז 1945 (הארצות הבלטיות, פולין, גרמניה המזרחית, רומניה, בולגריה, הונגריה, צ'כיה וסלובקיה), אלא אפשרה ל-14 מכלל 16 הרפובליקות שהרכיבו את בריה"מ לשעבר לפרוש מהברית ולהגיע לעצמאות. ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם כל המדינות החדשות הללו, דבר המכביד אמנם מאוד על יכולת התפרסותו של משרד החוץ הישראלי מצד אחד, אבל פותח אפשרויות חדשות וחשובות לקידום האינטרסים של המדינה, מצד אחר.

יחסי ישראל-אוקראינה

אוקראינה שוכנת בדרום-מזרח אירופה לאורך חופו של הים השחור בדרום. שכנותיה היבשתיות הן: מולדובה ורומניה בדרום; הונגריה, סלובקיה ופולין במערב; בלרוס ורוסיה בצפון. שטחה מגיע ל-604 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-46 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 76% אורתודוקסים; 14% קתולים; 9% נוצרים אחרים ומוסלמים; 1% יהודים.

החלוקה האתנית: 73% אוקראינים; 22% רוסים; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 294 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 117 מיליארד לפי שער החליפין; 6,400 דולר תמ"ג לנפש.

כבר בדצמבר 1991 כוננה ישראל יחסים דיפלומטיים עם אוקראינה, שהיו טעונים מעט עקב העבר האפל של שנאת יהודים והשמדתם לאורך מאות שנים על ידי אוקראינים. נקודות שיא בתחום זה היו המרד של בוגדן חמלניצקי (1597–1657), שמרד במשטר הפולני בארצו וטבח בפולנים וביהודים (גזירות ת"ח ות"ט). כ-300 אלף יהודים נהרגו באותן פרעות. חמלניצקי נחשב כיום לגיבורה הלאומי של אוקראינה ופסלו מקשט את אחת הכיכרות המרכזיות של עיר הבירה קייב.

במהלך מלחמת העולם הראשונה השתלט על המדינה אוקראיני אחר – סמיון פטליוורה (1880–1926), ובעזרת צבאו הלבן (שהתנגד לצבא האדום) ערך פוגרומים והביא למותם של 16,000 יהודים. הוא נרצח בפריז (שאליה ברח) על ידי מתנקש יהודי – שלום שוורצברד. הקולקטיביזציה הקומוניסטית של החקלאות האוקראינית, החל ב-1932, הביאה לרעב כבד ולמותם של כ-8 מיליון איכרים. כיוון שיהודים רבים התבלטו כפעילים במנגנון הקומוניסטי שביצע את הקולקטיביזציה, הביא הדבר לתוספת שנאה ליהודים ולהתגברות העוינות לבריה"מ.

אף שאוקראינה היתה חלק בלתי-נפרד מבריה"מ, מוסקבה העניקה לה מעמד בין-לאומי עצמאי, ובתוקף מעמד זה היא היתה חברה באו"ם, וקשרה קשרים דיפלומטיים עם מדינות בעולם. כשפרצה מלחמת העולם השנייה ואוקראינה נכבשה על ידי הגרמנים, הם מצאו אוכלוסייה מקומית ידידותית, שחברה לכוחות הגרמניים (הוקמו דיוויזיות אוקראיניות שלחמו נגד הצבא האדום) ושיתפה פעולה באורח יזום בהשמדת היהודים. באופן מיוחד יש להזכיר את רצח 60 אלף היהודים בבאבי-יאר ליד קייב, בסתיו 1941 ובחודשים שלאחר מכן, וכן את התנכחותם של שוטרים אוקראינים לשמור על מחנות ההשמדה ולהשתתף בפועל ברצח היהודים.

מתוך 2,400,000 יהודי אוקראינה ב־1939, ברחו רובם לפנים בריה"מ וכך ניצלו. 100,000 נותרו בעת הכיבוש ומחציתם נרצחו כאמור. יתרם ברחו גם כן. ב־1959 היו באוקראינה 850,000 אלף וב־2007 נותרו בה 142,000.

תהודת אירועי עבר אלה חייבת ללוות כל דיפלומט ישראלי המכהן באוקראינה, שכן זרמי מעמקים של שנאת ישראל עוד מפכים בתוך האוכלוסייה האוקראינית. הם באים לידי ביטוי במחקרים אנטישמיים, באוניברסיטת קייב המטיפה לשנאת יהודים, ובהתפרצויות נגד יהודים.

יחד עם זאת, ואולי בגלל ההיקף העצום של רדיפת היהודים והשמדתם, פעלו אלפי אוקראינים להצלת יהודים, ומספר חסידי אומות העולם מטעם "יד ושם" במדינה זו מגיע ל־2,272. במקביל יש לזכור את תרומתה של יהדות אוקראינה לכל התנועות היהודיות: החסידות, ההשכלה, הציונות, הספרות היהודית והעברית. אישים כמו זאב ז'בוטינסקי, חיים נחמן ביאליק, מנדלי מוכר ספרים, שלום עליכם, מנחם אוסישקין, גולדה מאיר ומאות רבות נוספות, נולדו או פעלו באוקראינה (בעיקר באודיסה). כמו כן היתה באוקראינה קהילה גדולה של קראים (שאגב לא הושמדו על ידי הנאצים כיוון שהוכרו כלא־יהודים).

באוקראינה פעלו רבבות איכרים יהודים עובדי אדמה, תחילה במשקים עצמאיים ולאחר מכן בקולחוזים יהודיים (כולל חברי "גדוד העבודה" ע"ש יוסף טרומפלדור, שחזרו לקרים בשנות ה־20 של המאה שעברה ונכחדו במהלך הפלישה הנאצית).

כאמור, ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם אוקראינה מיד עם הכרזת עצמאותה ב־1991. אולם עוד לפני כן (1986), ישראל הושיטה עזרה לאוקראינה בעקבות אסון צ'רנוביל, שזיהם כעשירית משטחה של המדינה ופגע וסיכן כ־4 מיליון תושבים.

ההנהגה הפוליטית של אוקראינה מגנה את האנטישמיות ופועלת לצמצומה. נשיא המדינה, ליאוניד קרצ'וק, ביקר באתר באבי-יאר באוקטובר 1991, וגינה את פשעי הנאצים ועוזריהם מקרב תושבי אוקראינה. הוא חזר על כך כשביקר בכנסת ב־12 בינואר 2003. בספטמבר 2006 החזיר נשיא המדינה ביקור באוקראינה, ונלווה אליו גם יו"ר הסוכנות היהודית.

בנובמבר 2007 ביקר בישראל הנשיא החדש של המדינה, ויקטור יושצ'נקו, שהודיע על החזרת 700 ספרי תורה שהוחרמו על ידי המשטר הקומוניסטי, ועל החזרת מאות בתי כנסת לקהילה היהודית. כמו כן הבטיח את המשך הדאגה לקבר של הרבי מברסלב, וקרא לישראל לשתף פעולה עם אוקראינה לגבי פיתוח אתרים נוספים הקשורים בחיי הקהילה היהודית באוקראינה בעבר. בביקורו הביא עמו ארגז מלא במסמכים מקוריים המתייחסים לתולדות היהודים באוקראינה. הוא ציין

כי מספר האירועים האנטישמיים בארצו נמצא בירידה – "רק" 183 ב-2007... הנשיא האוקראיני ניסה לשכנע את ישראל להכיר ב"שואת העם האוקראיני" – כלומר במסע ההרעבה והדיכוי של איכרי אוקראינה על ידי סטלין, במהלך שנות ה-30 של המאה שעברה – שבמהלכה כאמור נהרגו 8 מיליון אוקראינים. אולם ישראל סירבה, כיוון שרוסיה מתנגדת לכך בכל תוקף. ארה"ב הכירה בשואת העם האוקראיני. כמו כן דחתה ישראל בעבר את בקשתו של הנשיא להגיע לישראל ביום השואה ולהשתתף בטקס ב"יד ושם". הנה כי כן מערכת קשרי החוץ של ישראל עם מדינה טעונה כמו אוקראינה, חייבת לסוב סביב ההיסטוריה היהודית בארץ זו בעבר ובגורל יהודיה כיום.

ב-2010 נערכו בחירות חדשות לבית המחוקקים האוקראיני ובהן התמודדו שלושה מועמדים: ויקטור יושצ'נקו, שהגיע לנשיאות ב-2004, לאחר שהמנצח בבחירות, ראש הממשלה ויקטור ינוקוביץ' (התומך בקשרים עם רוסיה) הואשם בזיוף הבחירות. בעקבות כך נערכו הפגנות, הידועות בשם "המהפכה הכתומה", שהעלו לשלטון את ויקטור יושצ'נקו ולראשות הממשלה את יוליה טימושנקו.

ראש הממשלה שהודח ב-2004, ויקטור ינוקוביץ', התמודד הפעם בשנית וכן ראש הממשלה, יוליה טימושנקו. כיוון שאיש מהמתמודדים לא זכה במחצית הקולות, נערכו בחירות נוספות, ב-8 בפברואר 2010, בין ינוקוביץ' וטימושנקו. בבחירות אלה זכה ינוקוביץ' ב-48.95% וטימושנקו ב-45.47%. למרות האשמות חדשות על זיופים, אושרו הבחירות וינוקוביץ' הפך לנשיא המדינה.

הנשיא הנבחר, בניגוד לקודמו, נחשב לבעל ברית של הרוסים. מיד לאחר הבחירות קיבלה הממשלה החלטה להאריך את שהות הצי הרוסי בנמלי אוקראינה עד שנת 2042, תמורת הוזלה של 30% במחיר הגז שרוסיה מוכרת לאוקראינה. המהלך עורר הפגנות רבות נגד הממשלה. ראש הממשלה טימושנקו שינתה גם היא את עמדותיה, והחלה להטיף לשיתוף פעולה עם רוסיה. נראה כי בעקבות כך ייחלש מעמדה של ארה"ב במדינה, והדיונים על כניסתה של אוקראינה לאיחוד האירופי או לנאט"ו ירדו בינתיים מהפרק. לחיזוק הקשר של רוסיה עם אוקראינה הודיע ראש ממשלת רוסיה, ולדימיר פוטין, על מיזוג חברות הגז של שתי המדינות. המיזוג נועד לסלק אחת ולתמיד את העילה לחיכוכים בין שתי המדינות, שפגעו תכופות גם באספקת הגז לאירופה.

לקשרים עם אוקראינה יש חשיבות רבה גם בתחום הצבאי, בהיותה בעלת מאגר עצום של נשק אטומי (שפורק ברובו במימון אמריקני) ובעלת יכולת ייצור של טילים ומוצרי מתכת מתוחכמים. כזכור, ב-4 באוקטובר 2001 נורה והופל מטוס של חברת "סיביר אייר", שהמריא מתל אביב לרוסיה, על ידי טיל אוקראיני, וגרם למותם של 66 נוסעים (רובם עולים מרוסיה) ו-12 אנשי צוות.

נשיא המדינה שמעון פרס ושר החוץ אביגדור ליברמן ערכו ביקור ממלכתי באוקראינה שהחל ב-24.11.10.

ב-2008 ייצאה ישראל לאוקראינה בהיקף של 196 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 202 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא ל-88 מיליון דולר והיקף הייבוא מאוקראינה ל-104 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1993.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החינוך והתרבות – 1993.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה למניעת פשיעה ולאכיפה של החוק – 1994.
- ♦ הסכם להקמה הדדית של מרכזי תרבות ומדע – 1995.
- ♦ הסכם לקידום הדדי של השקעות ולהגנה עליהן – 1995.
- ♦ הסכם תעופה – 1995.
- ♦ הסכם לווייתור על אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בסחר ובכלכלה – 1996.
- ♦ הסכם מכס – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום התקינה והמטאורולוגיה – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות ומדעי הרפואה – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בענייני סביבה ושמירת הטבע – 1999.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החינוך – 2000.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החלל והשימוש בו למטרות שלום – 2002.
- ♦ הסכם בדבר נושאים ימיים וספנות – 2002.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס – 2003.
- ♦ הסכם להקמת אזור סחר חופשי.
- ♦ שיתוף פעולה בהכנות לאליפות אירופה בכדורגל ב-2012.
- ♦ שיתוף פעולה הדוק בין המשטרות של שתי הארצות במלחמה בפשיעה (כולל הברחת נשים אוקראיניות לזנות בישראל) וכן במניעת זליגה של חומרים אטומיים וידע לגורמים עוינים.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 2; 1994 – 10; 1995 – 42; 1997 – 36; 1998 – 30; 2001 – 34; 2002 – 33; 2003 – 22; 2004 – 20; 2005 – 26; 2007 – 54.
קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה – משת' 40; 1997 – רפואה ובריאות

הציבור – משת' 47; 1998 – חקלאות – משת' 17; 2007 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 70.
מומחים מישראל: 2001 – 1; 2002 – 4.

יחסי ישראל-ארמניה

ארמניה היא מדינה בדרום הקווקז, ללא מוצא לים. שכנותיה הן: גאורגיה בצפון; אזרבייג'ן במזרח; איראן בדרום-מערב; וטורקיה במערב. שטחה מגיע ל-30 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 94% הכנסייה הארמנית; 3% מוסלמים; 3% אחרים.

החלוקה הדתית: 93% ארמנים; 2% רוסים; 3% אזרים, 2% אחרים.

התמ"ג (2009): 16 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 5,900 דולר תמ"ג לנפש.

הארמנים היו העם הראשון שקיבל על עצמו, במאה הרביעית, את הדת הנוצרית. בישראל קיימת נוכחות ארמנית משמעותית, ולכנסייה הארמנית יש חזקה וקאפלה בכנסיית הקבר בירושלים. רוב שטחה של ארמניה ההיסטורית נמצא בתחומה של טורקיה. בחלק הרוסי ניסו הארמנים להכריז על עצמאות ב-1918, אולם הצבא האדום כבש את המדינה והפך אותה לחלק מ"הרפובליקה הטרנס-קווקזית הסובייטית הסוציאליסטית". ב-1936 הפכה לרפובליקה עצמאית במסגרת בריה"מ.

בשנים 1914–1915 נטבחו למעלה ממיליון ארמנים על ידי הצבא הטורקי. הארמנים מכנים את האסון הזה בשם "השואה הארמנית" ואף הקימו מוזיאון שואה (בדומה ל"יד ושם" הישראלי) בעיר הבירה אריוואן. הם תובעים מהעולם ובכלל זה מישראל להכיר בשואה הארמנית.

התביעה (שנענתה עד כה רק על ידי בתי המחוקקים של ארה"ב, שוודיה וניקרגואה) מעמידה את ישראל במצב קשה מאוד: מצד אחד, דרישתה האולטימטיבית של טורקיה שלא להכיר בשואה, ומצד אחר העיקרון המוסרי, בעיקר של עם אשר חווה בעצמו את השואה הגרמנית. ביום 27.3.08 הועלתה השאלה לדיון פעם נוספת בכנסת, וזו הפעם הראשונה שמליאת הכנסת העבירה את הנושא לדיון מקיף באחת מוועדות הכנסת. בספטמבר 2008 פרסמו 200 אינטלקטואלים טורקים מניפסט התנצלות על הג'נוסייד הטורקי ב-1915 למגינת לבם של הממשלה הטורקית.

בדצמבר 1988 פקד את ארמניה רעש אדמה קשה (6.9 בסולם ריכטר) שגרם למותם של 25,000 אנשים. ישראל שיגרה לארמניה משלחת הצלה ובית חולים נייד.

ארמניה הכריזה על עצמאותה ב-1991, וישראל קשרה עמה קשרים דיפלומטיים באפריל 1992. מיד עם הכרזת העצמאות פרצה מלחמה בין ארמניה לבין שכנתה אזרבייג'ן, על השליטה באזור האזורי – נגורנו-קרנבך. זהו אזור המיושב ברובו הגדול על ידי ארמנים אולם אין לו גבול משותף עם ארמניה. במלחמה ניצחה ארמניה, ולאזור הוענקה אוטונומיה רחבה, אולם הסכסוך לא שכך והוא עלול לפרוץ בעתיד. לארמניה יש הסכם הגנה עם רוסיה.

באוקטובר 2009 נחתם הסכם שלום היסטורי בין טורקיה לארמניה, הגבולות נפתחו, נערך משחק כדורגל בין הנבחרות של שתי המדינות בנוכחות ראשי הממשלה, וההסכם הועבר לאשרור שני בתי המחוקקים. אולם האישור מתעכב עד כה (סוף 2010) בעטיין של שתי המדינות:

- ♦ ארמניה דורשת שהפרלמנט הטורקי יכיר באחריותה של טורקיה לרציחתם של 1.5 מיליון ארמנים במהלך מלחמת העולם הראשונה (1915) – דבר שבוודאי לא יקרה.
- ♦ טורקיה דורשת מארמניה, על פי פנייתה של שכנתה המוסלמית אזרבייג'ן, לוותר על שליטתה באזור נגורנו-קרנבך, שהוא כיום מובלעת ארמנית אוטונומית בתוך שטחה של השכנה אזרבייג'ן.
- ♦ תחילת היווצרותו של האזור האוטונומי הזה ב-1992 (השנה שבה זכתה ארמניה בעצמאות). צבא ארמני מקומי שנעזר בצבאה של ארמניה פתח במלחמה נגד אזרבייג'ן, במגמה להשתלט על האזור, שהיה מיושב ברובו על ידי ארמנים. ב-1993 הצליחו הארמנים לכבוש את האזור ועוד 9% משטחה של אזרבייג'ן. בעקבות הכיבוש נערכו חילופי אוכלוסין כפויים: 800 אלף אזרים נעקרו מבתיים בארמניה ובנגורנו-קרנבך, ו-230 אלף ארמנים נעקרו משטחי אזרבייג'ן. לאזור הוענקה אוטונומיה רחבה בהנהלה ארמנית. במלחמה נהרגו כ-35,000 איש משני הצדדים.
- ♦ התחשבותה של טורקיה בדרישתה של אזרבייג'ן נובעת בעיקרה מהעובדה שצינורות המובילים גז ונפט חוצים את אדמת אזרבייג'ן בדרכם לטורקיה.

יש עדויות לישיבת יהודים בארמניה כבר מהמאה הראשונה לספירה. במאה ה-13 ערכו הסלג'וקים טבח ביהודי אריוואן. רק במאות ה-19 וה-20 יש עדויות לקיום קהילה יהודית בארמניה. מספר היהודים כיום מגיע ל-750. בינואר 2000 ביקר בישראל נשיאה לשעבר של ארמניה, רוברט קוצ'ריאן. ב-2003 ביקר הקתוליקוס של הכנסייה הארמנית, קרקין השני, בישראל. הוא נפגש עם הרב

הראשי לישראל יונה מצגר, ומסר לו הזמנה לבקר בארמניה. "יד ושם" העניק תעודות של "חסיד אומות העולם" ל-10 אזרחים ארמנים שהצילו יהודים בתקופת השואה.

ב-2008 ייצאה ישראל לארמניה בהיקף של 27.1 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-2 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-6.5 מיליון דולר והייבוא ל-100 אלף דולר. להלן ההסכם שנחתם בין שתי המדינות: ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות והרפואה – 1999.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 2; 1994 – 3; 1995 – 6; 1997 – 26; 1998 – 9; 2001 – 7; 2002 – 4; 2003 – 11; 2004 – 10; 2005 – 8; 2007 – 1.
קורסים מקומיים: 1998 – חקלאות – משת' 42.
מומחים מישראל: 2004 – 4.

יחסי ישראל–בלרוס (רוסיה הלבנה)

בלרוס היא מדינה ללא מוצא לים, במרכז של מזרח אירופה. שכנותיה היבשתיות הן: אוקראינה בדרום; רוסיה במזרח; לטביה בצפון-מערב; ליטא ופולין במערב. שטחה מגיע ל-208 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-9.6 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 80% אורתודוקסים; 10% פרוטסטנטים; 8% קתולים; 2% יהודים ומוסלמים.

החלוקה האתנית: 78% בלרוסים; 13% רוסים; 4% פולנים; 3% אוקראינים; 1% יהודים, 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 118 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 46 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 11,600 דולר תמ"ג לנפש.

בלרוס עברה כיבושים רבים: של רוסיה, פולין, ליטא וגרמניה הנאצית. כמו כן נעשו מאמצים לרוסיפיקציה של המדינה ולהמרת הדת מקתולית לאורתודוקסית. בעקבות המהפכים הללו, סבלו היהודים (וגם הפולנים) מרדיפות, מפוגרומים ומהגליות. בלרוס נחשבת עד היום לערש התרבות היהודית הליטאית, שבה פעלו הישיבות המפורסמות ביותר: וולוז'ין; מיר; גרודנה; קמניץ; קוצק; וסלוצק, וכן פרוחה בה תרבות ההשכלה (חיים נחמן ביאליק). מדינה זו העמידה לעם היהודי

שורה ארוכה של מנהיגים, מלומדים ואמנים: חיים ויצמן; מנחם בגין; שמעון פרס; יצחק שמיר; זלמן שזר; דוד רזיאל; ברל כצנלסון; דוד רמז; אברהם קריניצי; מנחם אוסישקין; יצחק טבנקין; קדיש לוז; אליעזר קפלן; חיים משה שפירא; אליעזר בן-יהודה; ומאירק שאגאל.

ב-1939 חיו בבלרוס 750,000 יהודים, חלקם הצליחו לברוח אך מרביתם נרצחו. לאחר המלחמה החלו החיים היהודיים לפרוח מחדש אך חיש מהר הם דוכאו על ידי המשטר הקומוניסטי. רק ב-1991, כשבבלרוס הכריזה על עצמאותה, החלו לקום מחדש בתי ספר ובתי כנסת והחלה פעילות של רבנים וחסידי חב"ד. עד 2004 עלו לישראל כ-70,000 עולים וב-2008 נותרו בה כ-25,000 יהודים.

מאז 1994 עומד בראש המדינה הנשיא אלכסנדר לוקשנקו, שתפס את השלטון בכוח ומפעיל במדינה משטר ריכוזי (זכה לכינוי "הרודן האחרון באירופה"). ב-19 בדצמבר 2010 נערכו בחירות לנשיאות (תשעה מועמדים התמודדו על התפקיד ושישה מהם נאסרו...). הממשלה הודיעה על ניצחונו של לוקשנקו (80%), אולם הציבור לא קיבל את התוצאות וטען לזיופים. הדבר גרם למהומות קשות, למאסרים ולפגיעה במועמדים. גם המשקיפים הזרים הטילו ספק בכשרות התוצאות, ואילו רוסיה הודיעה כי התוצאות היו הוגנות. בבלרוס נשענת על קשרים הדוקים עם רוסיה ונהנית מתמיכתה.

ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם בבלרוס ב-1991 וחתמה עמה על שורה של הסכמים דו-צדדיים. ב-2008 ייצאה ישראל לבלרוס ב-23 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-6 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-18 מיליון דולר והייבוא ל-4.3 מיליון דולר. להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם תעופה – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במאבק בפשיעה – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1997.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 11; 1995 – 29; 1997 – 26; 1998 – 25; 2001 – 30; 2002 – 39; 2003 – 29; 2004 – 7; 2005 – 13; 2007 – 19.

קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה – משת' 36; 1995 – חקלאות וחינוך – משת' 42; 1997 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 35; 1998 – חקלאות – משת' 25; 2001 – חקלאות – משת' 32; 2007 – מגדר – משת' 30.

ישראל והארגון CICA (Conference on Interaction & Confidence in Asia)

ישראל חברה בארגון CICA, המאגד בתוכו את מדינות אסיה ואירואסיה, במטרה לעודד שיתוף פעולה ובניית אמון בין המדינות באזור. ישראל חברה בארגון למרות הנוכחות הגבוהה בו של מדינות ערביות ואסלאמיות העוינות את ישראל. מפגשי הארגון נערכים אחת לחצי שנה. בכינוס שנערך באלמאטי בקזחסטן, באוקטובר 2007, הוחלט כי ישראל תהיה אחראית לפיתוחם של מיזמים אזוריים בתחומי החקלאות, המים, הטכנולוגיה, החינוך וההייטק. ההתפתחות הזאת תאפשר הזרמת סכומים נכבדים לכלכלה הישראלית.

בשנים 2002–2010 עמד בראש הארגון נשיא קזחסטן, נורסולטן נזרבייב, אשר שיתף את ישראל בעבודת הארגון. ב־2010 עברה הראשות לטורקיה, וראש ממשלתה החל מיד לגייס את הארגון נגד ישראל. ככנס הארגון בטורקיה, ב־8 ביוני 2010, התקבלה שורה של החלטות המגנות את ישראל בהקשר למשט לעזה. במפגש השתתפו "ידידי" ישראל כמו נשיא איראן, נשיא סוריה ואחרים. מרשימת החברות בארגון ניתן ללמוד כי לישראל לא היה שום סיכוי לזכות בהבנה: חברות: אפגניסטן, אזרבייג'ן, סין, מצרים, הודו, איראן, עיראק, ישראל, ירדן, קזחסטן, קירגיסטן, מונגוליה, פקיסטן, הרשות הפלסטינית, קוריאה הדרומית, רוסיה, טג'יקיסטן, תאילנד, טורקיה, איחוד האמירויות, וייטנאם. משקיפות: אינדונזיה, יפן, מלזיה, קטאר, אוקראינה, ארה"ב. ארגונים בין-לאומיים משקיפים: אונסקו, OSCE הארגון לביטחון וקואופרציה של אירופה, הליגה הערבית.

יחסי ישראל–גאורגיה

גאורגיה שייכת לקבוצת המחוזות הקווקזיים (המערבית שבהם) עם מוצא ניכר במערבה – לים השחור. שכנותיה היבשתיות הן: רוסיה בצפון; אזרבייג'ן במזרח; ארמניה וטורקיה בדרום. שטחה מגיע ל-70 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-4.7 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 65% אורתודוקסים-גרוזינים; 10% אורתודוקסים-רוסים; 8% ארמנים; 11% מוסלמים; 6% אחרים.

החלוקה האתנית: 70% גרוזינים; 8% ארמנים; 6% אזורים; 6% רוסים; 3% אוסטים; 2% אבחזים; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 21 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 11 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,400 דולר תמ"ג לנפש.

גאורגיה נחשבת למדינת מעבר מאירופה לאסיה, אף כי היא רואה עצמה כמדינה אירופית לכל דבר. זוהי מדינה עם מסורת עתיקה וייחודית, בת 3,000 שנה. אחת המדינות הראשונות שקיבלו על עצמן את הנצרות. התנ"ך תורגם לגרוזינית כבר במאה החמישית. משום כך התנגדו התושבים לניסיונות הרוסיפיקציה של המדינה, דבר שהשפיע לטובה גם על מצבו של המיעוט היהודי. גאורגיה היתה אחת הרפובליקות הראשונות של בריה"מ שהכריזה על ריבונותה ב-1990, ועל עצמאותה ב-1991. בעקבות כך הכריזו שני מחוזות הגובלים עם רוסיה ובתמיכתה על התנתקות מגאורגיה – אבחזיה ודרום אוסטיה – עובדה שגורמת עד היום לעימותים.

בעקבות העצמאות התחוללה מלחמת אזרחים שבמהלכה נרצח הנשיא הנבחר גמסחורדיה. ב-1995 נבחר שר החוץ לשעבר של בריה"מ, אדוארד שוורדנדזה, לנשיא. הוא הודח במה שקרוי "מהפכת הוורדים" ובמקומו נבחר בבחירות דמוקרטיות מיכאיל סאקסשווילי.

יהדות גאורגיה אף היא עתיקת יומין, יש המונים את ראשיתה בתקופה שלאחר חורבן הבית הראשון. כאמור, היהודים במדינה זו נהנו מחופש פולחן (מחצית מכל בתי הכנסת שפעלו בבריה"מ בתקופה הקומוניסטית היו בגאורגיה). גם הקשר עם ישראל (שהחל בעליות לארץ במאה ה-19) נשמר והגיע לשיאו במכתב ששלחו, באוגוסט 1967, 18 משפחות יהודיות לוועדה לזכויות האדם של האו"ם בתביעה להגר לישראל. מכתב זה הניע את ממשלת ישראל ואת יהדות העולם לפתוח במערכה בין-לאומית לפתיחת שערי ההגירה של בריה"מ בפני היהודים. מכתב נוסף נשלח למזכיר האו"ם או טנט (נובמבר 1969) וביוני 1971 קיימה קבוצת יהודים שביתת רעב במוסקבה. הפעילות המשותפת הביאה לפתיחת השערים בשנות ה-70 של המאה הקודמת ולעליית רבבות יהודים, ובהם יהודי גאורגיה, לישראל. העלייה לישראל נמשכה לאחר השגת העצמאות ב-1991. עתה (2009) נותרו במדינה כ-14,000 יהודים.

ישראל קשרה קשרים הדוקים עם גאורגיה (היחסים הדיפלומטיים נכונו ביוני 1992). שר הביטחון שלה, דוד קזראשווילי, הוא יהודי אשר התחנך בישראל. במשך שבע שנים סיפקה ישראל נשק לגאורגיה, שמומן על ידי ארה"ב. תוכניות פיתוח רבות, כמו גם עזרה צבאית, הופעלו במהלך השנים.

ישראל אימנה את הצבא הגאורגי ומעריכים כי במשך השנים עסקו במלאכה מאות קצינים ישראלים. גאורגיה הפכה גם ליעד מרכזי להשקעות ישראליות בנדל"ן ולהקמת פרויקטים כלכליים גדולים (בתי מלון, מרכזי קניות, מגורים וכדומה), ונערכו ביקורים הדדיים רבים. נשיא גאורגיה ביקר בישראל פעמים אחדות. מצב זה השתנה בתכלית, כאשר הנשיא הגאורגי החליט להחזיר בכוח את

שני המחוזות הפורשים למרותה של ממשלתו (אוגוסט 2008). הדבר נעשה כדי להוכיח לאיחוד האירופי שגאורגיה שמה קץ לסכסוכים עם המחוזות הברדלניים ושהיא כשירה להתקבל לאיחוד ולנאט"ו. כמו כן מיהר הנשיא הגאורגי לפתוח במלחמה כל עוד הנשיא בוש (שלעזרתו ולהגנתו קיווה) מכהן בבית הלבן.

הצבא הרוסי נכנס בכוח גדול הן לשני המחוזות והן לחלקים של גאורגיה והפציץ מטרות בתוך המדינה. מסתבר כי רוסיה איננה יכולה להשלים עם קיומה של מדינה החברה בנאט"ו ממש על גבולה. ארה"ב לא נחלצה לעזרתה של גאורגיה (פרט למס שפתיים). גם ישראל מיהרה לסלק מגאורגיה את יועציה הצבאיים, כדי שלא תואשם על ידי הרוסים בפעילות צבאית נגדם. לאחר שהובטח המשך עצמאותם של המחוזות הפורשים ובעקבות לחץ בין-לאומי, נסוג הצבא הרוסי. אולם הרס רב נגרם למדינה הזקוקה עתה לעזרה בין-לאומית גדולה (ארה"ב הבטיחה מיליארד דולר). פרט מעניין הוא הצלחתם של המטוסים-ללא-טייס הישראליים, שלחמו נגד הרוסים במהלך המלחמה הזו. הרוסים התפעלו מהם, ולאחר המלחמה פנו לישראל בבקשה לקנות ממנה מטוסים וכן להקים קו ייצור ישראלי-רוסי ברוסיה...

המשבר הכלכלי העולמי יקשה עתה מאוד על גאורגיה להשתקם מהריסותיה. ב-2008 ייצאה ישראל לגאורגיה בהיקף של 132 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-2 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-35 מיליון דולר ואילו הייבוא מגאורגיה הגיע ל-1.9 מיליון דולר. להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1996.
- ♦ הסכם תיירות – 1996.
- ♦ הסכם תעופה – 1996.
- ♦ הסכם לקידום השקעות ולהגנה הדדית עליהן – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הרואר והתקשורת – 1996.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993; 22 – 1994; 14 – 1995; 26 – 1997; 43 – 1998 – 40; 2002 – 49; 2003 – 37; 2004 – 33; 2005 – 46; 2007 – 69.

קורסים מקומיים: 2003 – חקלאות – משת' 22; 2005 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 23.

מומחים מישראל: 1994 – 6; 1997 – 5; 1998 – 3; 2001 – 2; 2002 – 4; 2003 – 2; 2004 – 4; 2005 – 3; 2007 – 1.

יחסי ישראל-מולדובה

זהו חבל-ארץ הידוע כִּסְרֶפִּיה, שעבר מיד ליד בין רוסיה לרומניה, עד שסופח לבריה"מ ב-1940. בחלקו המזרחי (טרנסניסטריה) הוא מיושב בעיקר על ידי רוסים אוקראינים, הדוחפים לאיחודה של מולדובה או לפחות של החבל שלהם עם רוסיה, בעוד מרבית המולדבים מבקשים להיספח לרומניה.

גם מדינה זו נמצאת בלב מזרחה של אירופה ללא מוצא לים. שכנותיה הן: אוקראינה בדרום, במזרח ובצפון; ורומניה במערב. שטחה מגיע ל-34 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-4.3 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 98% אורתודוקסים; 2% יהודים.

החלוקה האתנית: 85% מולדבים; 14% אוקראינים; 13% רוסים; 4% גנאוזים; 2% יהודים ו-2% אחרים.

התמ"ג (2009): 10 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 5.4 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,300 דולר תמ"ג לנפש.

לאחר הכרזת העצמאות ב-1991 פרצו במדינה קרבות שהופסקו רק לאחר שכוח רוסי בן למעלה מ-1,000 חיילים נכנס כדי להשליט סדר, וזאת על פי בקשתה של ממשלת מולדובה. בסופו של דבר חתמה ממשלה חדשה שקמה במדינה ב-1997 על הסכם עם החבל המורד, והעניקה לו אוטונומיה רחבה. במדינה קיים מצבור עצום (כ-40,000 טון) של נשק ותחמושת רוסית, המשמש לא במעט לסחר עם כנופיות פשע.

מאז 1992 עלו לישראל 42,000 מיהודי מולדובה. ישראל מקיימת יחסים דיפלומטיים סדירים עם מולדובה מאז יוני 1992. הסכמים נחתמו בתחומים כלכליים (כפל מס) וכן הוקמה באוקטובר 2004 ועדה כלכלית מעורבת של מ"מ ראש הממשלה (אז) אהוד אולמרט, שר התעשייה והמסחר, וסגן ראש ממשלת מולדובה ולריאן קרוסטו, לשם הגברת קשרי הכלכלה והמסחר בין שתי המדינות. ב-2008 ייצאה ישראל למולדובה ב-26 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-2 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-8 מיליון דולר והייבוא נותר בהיקף של כ-2 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ ויתור על אשרות למחזיקי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות והרפואה – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי התרבות, החינוך, המדע, הנוער והספורט – 1998.
- ♦ הסכם תעופה – 1988.
- ♦ הסכם לקידום השקעות והגנה עליהן – 1999.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1995 – 1997; 17 – 1998; 18 – 2001; 7 – 2002 –
13; 2003 – 6; 2004 – 3; 2005 – 2; 2007 – 19.
קורסים מקומיים: 1998 – חקלאות – 70 משת'.
מומחים מישראל: 1997 – 2; 1998 – 3.

יחסי ישראל עם הרפובליקות האסלאמיות של בריה"מ לשעבר

אוזבקיסטן, אזרבייג'ן, קזחסטן, טג'יקיסטן, טורקמניסטן וקירגיזסטן – הן שש רפובליקות מוסלמיות של בריה"מ לשעבר, שהכריזו על עצמאותן ב-1991. ישראל הכירה בכל המדינות ומקיימת עמך קשרים דיפלומטיים. האסלאם במדינות אלה הוא מתון ואיננו חלק מהאסלאם הקנאי נוסח איראן או הוהאבים. העניין המיוחד שיש לישראל במדינות אלה נובע מהטעמים הבאים:

- ♦ ישראל מעוניינת למנוע את הצטרפותן של המדינות הללו למעגל האיבה המוסלמי נגד ישראל.
- ♦ לחלק נכבד ממדינות אלה יש מרכזי נפט וגז וכן צינורות נפט העוברים בשטחן.
- ♦ בהיותן מדינות חקלאיות בעיקרן, יכולה ישראל להושיט להן עזרה רבה בתחום זה.
- ♦ לישראל יש עניין רב באתר שילוח הלוויינים 'בייקונור' הקיים בקזחסטן, והיא אף ניצלה אותו לשיגור הלוויין 'עמוס 2' (2.1.04).
- ♦ במסגרת זאת יש לציין את הקמת החוות החקלאיות, לדוגמה: בקירגיזסטן, בקזחסטן ובאוזבקיסטן, בהדרכת מומחים ישראלים.
- ♦ כמו כן יש לציין את מאות המשתלמים שהוכשרו בארץ בתחומים כמו חקלאות, רפואה וחינוך; ואת המדריכים הישראלים שיצאו לשליחויות הדרכה קצרות או כדי לקיים קורסים ניידים.
- ♦ בתחום הרפואה הוקם אגף לטיפול נמרץ בליווי הדרכה ישראלית, בבית חולים מרכזי בטורקמניסטן; הוחל בהקמת בית חולים בבאקו שבאזרבייג'ן וכן בקזחסטן.
- ♦ פעילותה של ישראל ברפובליקות הללו נעשית גם במסגרת ארגון CICA, הדואג לביטחון ולשיתוף פעולה אזורי בכל אסיה. ישראל משתתפת בחמישה תחומים מובילים: חינוך, מים, טיפול באסונות טבע, חקלאות ובריאות. נערכו ומתוכננים ביקורים הדדיים רבים. נשיא ישראל ביקר במרכז אסיה באמצע 2009; ומנהיגים בעלי משמעות ביקרו בישראל במסגרת כנס הנשיא ב-2008.

♦ ולבסוף יש לציין, אמנם בזהירות רבה, את העובדה כי במרבית המדינות הללו (כמו גם ברפובליקות לשעבר אחרות של בריה"מ שהגיעו לעצמאות), התבססו בראש פירמידות השלטון המזכירים הקומוניסטים לשעבר, והמשיכו להנהיג את השלטון הטוטליטרי מבית מדרשו של הקומוניזם, אלא שהפעם תחת שמות יותר דמוקרטיים... אט אט, בעיקר תחת לחץ מלמטה של ההמונים, החלו להשתרג לתוך המערכות השלטוניות הללו גם רכיבים דמוקרטיים של ממש. אחת הדוגמאות האחרונות היא המהפכה ההמונית נגד שליטה של קירגיסטן (ראה להלן).

יחסי ישראל עם אוזבקיסטן

אוזבקיסטן נמצאת בדרומה של אסיה, על דרך המשי המסורתית לסין, מוקפת מכל צדדיה (ללא מוצא לים ולא לים הכספי) במדינות מוסלמיות: קזחסטן במערב ובצפון; קירגיסטן בצפון-מזרח; טג'יקיסטן במזרח; אפגניסטן וטורקמניסטן בדרום.

שטחה מגיע ל-447 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-28 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 88% מוסלמים סונים; 9% אורתודוקסים; 3% אחרים.

החלוקה האתנית: 80% אוזבקים; 6% רוסים; 5% טג'יקים; 3% קזחים; 2% טטרים; 3% קרקלפקים; 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 78 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 31 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,800 דולר תמ"ג לנפש.

ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם אוזבקיסטן בפברואר 1992. לישראל שגריר תושב בכירה טשקנט. ב-2008 חיו באוזבקיסטן כ-4,800 יהודים.

ב-2008 ייצאה ישראל לאוזבקיסטן כ-23.3 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 2.7 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-21 מיליון דולר והייבוא מאוזבקיסטן ל-400 אלף דולר.

היחסים הטובים עם אוזבקיסטן מתבטאים בשורה של הסכמים המדברים בעד עצמם:

- ♦ הסכם תיירות – 1995.
- ♦ הסכם להובלה ימית – 1996.
- ♦ הסכם לקידום השקעות והגנה עליהן – 1997.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה בתחומי התרבות, המדע והחינוך – 1999.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה בתחומי הסחר והכלכלה – 1999.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה טכני – 1999.

- ♦ הסכמים בתחומי הבריאות והרפואה – 1999.
- ♦ פרוטוקול להקמה הדדית של מרכזי תרבות – 1999.
- ♦ אמנה בדבר מניעת כפל מסים – 1999.
- ♦ הסכם בדבר סיוע הדדי בענייני מכס – 2002.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 24; 1994 – 50; 1995 – 78; 1997 – 76; 1998 – 72; 2001 – 117; 2002 – 157; 2003 – 79; 2004 – 137; 2005 – 132; 2007 – 42.

קורסים מקומיים: 1995 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 34; 1997 – חקלאות (2) – משת' 64; 1998 – חקלאות (2); רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 100; 2004 – חקלאות – משת' 100.

יחסי ישראל-אזרבייג'ן

אזרבייג'ן נמנית אף היא עם מדינות קווקז המוסלמיות, שהגיעו לעצמאות לאחר התפוררותה של ברית"מ. היא שוכנת לחופיו של הים הכספי ושכנותיה היבשתיות הן: רוסיה בצפון; גאורגיה וארמניה במערב; ואיראן בדרום. שטחה מגיע ל-87 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-8.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 94% מוסלמים; 2.5% רוסים; 2.5% ארמנים אורתודוקסים; 1% שונים.

החלוקה האתנית: 90% אזרים; 2.5% ארמנים; 2.5% רוסים; 3% דגסטנים; 2% אחרים.

התמ"ג (2009): 86 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 43 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 10,400 דולר תמ"ג לנפש.

קשריה של ישראל עם אזרבייג'ן הם הדוקים מאוד. היחסים הדיפלומטיים כוננו באפריל 1992, מיד עם קבלת עצמאותה של המדינה. ישראל מקיימת בבירה באקו שגרירות עם שגריר-תושב. נשיא המדינה, שמעון פרס, ביקר ביקור ממלכתי במדינה ביוני 2009. ישראל מייבאת ממדינה זו נפט, בהיקף של 25 מיליון חביות לשנה (כרבע מכל כמות הנפט שישראל רוכשת בעולם). הקשר הזה מאפשר לישראל לגוון את מקורות הרכש של הנפט הדרוש לה מבלי להיות תלויה בספק אחד.

באזרבייג'ן פועלים מומחים ישראלים בתחום המים; טיפולי חירום; תחום

ההמטולוגיה וכן מסייע 'מגן דוד אדום' הישראלי ל'סהר האדום' של המדינה. לישראל יש קשרים עם אזרבייג'ן גם בתחום האסטרטגי. אזרבייג'ן הטילה וטו על הסכם השלום שנחתם בין טורקיה לארמניה באוקטובר 2009. אזרבייג'ן דורשת כי ארמניה תפעל להחזרת אזור נגורנו-קרנבך לריבונותה. האזור נמצא בתוך גבולותיה אך מיושב כיום, רובו ככולו, על ידי ארמנים. בחורף 1992 פרצה כאמור מלחמה בין שתי המדינות ובאביב 1993 כבשו הארמנים את האזור כולו (כ-7% משטחה של אזרבייג'ן) ועוד 9% משטחה הכללי של המדינה. כ-230 אלף ארמנים שישבו בחלקיה האחרים של אזרבייג'ן וכ-800 אלף אזרבייג'נים שישבו בארמניה ובאזור נגורנו-קרנבך – נעקרו מבתיהם ונערכו חילופי אוכלוסין כפויים.

ב-1994 הושגה הפסקת אש בתיווך רוסי, ואזור נגורנו-קרנבך קיבל מעמד של אוטונומיה רחבה. במלחמה נהרגו כ-35,000 בני אדם משני הצדדים. במהלך המלחמה תמכו רוסיה וישראל בצד האזרי וסיפקו לכוחות הלוחמים ציוד אווירי, ארטילריה, נשק אנטי-טנקי ונשק קל.

דרישה זו של אזרבייג'ן, בעלת בריתה המוסלמית של טורקיה (שבשטחה עוברים צינורות גז ונפט חיוניים לטורקיה), מעכבת עד היום (מחצית 2010) את אישור ההסכם עם ארמניה על ידי בית הנבחרים הטורקי.

באזרבייג'ן פועלת מחתרת טרוריסטית אסלאמית (בת כמה מאות לוחמים) בשם היזב עוט-תחריר, הפועלת נגד הממשלה וגם נגד ישראל. ב-2008 התגלה קשר לפיצוץ השגרירות הישראלית בבאקו על ידי פעילי חיזבאללה בתמיכת איראן, כנקמה על הריגתו של קצין המבצעים של הארגון, עימאד מורנייה. לפני פרוץ הסכסוך המתקשר בין ישראל לטורקיה (2009), דובר על שותפות אסטרטגית של שתי המדינות עם טורקיה וארה"ב. עתידה של שותפות כזאת מוטל עתה בסימן שאלה.

אזרבייג'ן היא מולדת "יהודי ההר", ש-12 אלף מהם התגוררו במדינה במשך 2,500 שנה. ב-2008 חיו במדינה כ-7,000 יהודים ו-40,000 עלו לישראל.

מאז 1994 פועלות במדינה שתי חברות תקשורת ישראליות: בזק – המתקינה מערכות של קשר טלפוני קווי, וחברת GTIB המתקינה מערכת של תקשורת סלולרית. כמו כן פועלות במדינה עשרות חברות ישראליות בתחום האנרגיה (נפט וגז). בתערוכת הנפט והגז של הים הכספי, שנערכה בבאקו ביוני 2007, התייחס השגריר הישראלי לאפשרות שהארכת צינור הנפט באקו-טביליסי-שיהאן לים התיכון תאפשר אספקת נפט דרך הצינור אשדוד-אילת לאסיה.

הייצוא הישראלי לאזרבייג'ן ב-2008 הגיע ל-130 מיליון דולר (בעיקר של החברות "נטפים" ו"נס-טכנולוגיות"), והייבוא ממנה (פרט לנפט) ל-0.3 מיליון

דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה היקף הייצוא הישראלי ל-264 מיליון דולר והייבוא נשאר בהיקף של 300 אלף דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 9; 1995 – 16; 1997 – 26; 1998 – 20; 2001 – 15; 2002 – 23; 2003 – 17; 2004 – 9; 2005 – 19; 2007 – 31.
קורסים מקומיים: 1998 – חינוך – משת' 51; 2001 – פיתוח קהילתי – משת' 51; 2002 – פיתוח קהילתי – משת' 21; 2007 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 30.
מומחים מישראל: 1995 – 1; 1997 – 3; 1998 – 2; 2002 – 1; 2003 – 1; 2004 – 2; 2005 – 2; 2007 – 2.

יחסי ישראל – טג'יקיסטן

גם טג'יקיסטן ממוקמת במרכז אסיה וללא מוצא לים. שכנותיה הן: אוזבקיסטן במערב; קירגיסטן בצפון; סין בצפון-מזרח; פקיסטן ואפגניסטן בדרום. שטחה מגיע ל-143 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-7.5 מיליון תושבים. החלוקה הדתית: 80% מוסלמים סונים; 9% מוסלמים שיעים; 15% נוצרים שונים.

החלוקה האתנית: 64% טג'יקים; 24% אוזבקים; 6.5% רוסים; 1.5% קירגיזים; 1.5% טטרים; 1% אורקאינים וגרמנים; 1.5% אחרים.

התמ"ג (2009): 14 מיליארד לפי כוח הקנייה; 5 מיליארד לפי שער החליפין; 1,800 דולר תמ"ג לנפש.

טג'יקיסטן קיבלה את עצמאותה ב-1991, לאחר נפילת הגוש הקומוניסטי. המוסלמי רחמן נבחר לנשיא והוקמה ממשלה מוסלמית, שסולקה מהשלטון ב-1992 בעקבות התמרדותם של הקומוניסטים לשעבר. ב-1994 הוענקה חוקה חדשה למדינה, שהרחיבה את סמכויות הנשיא. אמומלי רחמונוב עלה לשלטון והחל בטיהור אתני נגד שבטים מוסלמים. הדבר גרם להתמרדות בקרב השבטים האלה והחלה מלחמת אזרחים קשה שנמשכה עד שנת 1997. הפסקת האש שנכנסה לתוקף בין אנשיו של רחמונוב (המייצגים את הממשלה) לאנשי מיליציה שנלחמו נגדו, נמשכת עד היום. המתנגדים לא הצליחו להדיח את רחמונוב מהשלטון, ובשנת 2000 נערכו לראשונה בחירות רב-מפלגתיות, שבהן רחמונוב נבחר כמעט פה אחד להמשך כהונה. התושבים הלא-מוסלמים, הרוסים והיהודים,

ברחו בזמן המלחמה מהמדינה בגלל רדיפות וכפועל יוצא המדינה התאסלמה מאוד. בעקבות המלחמה של רוסיה באפגניסטן הציבו הרוסים חיילים בגבול בין טג'יקיסטן לאפגניסטן בשטח הטג'יקי עד שנת 2005. לאחר אירועי 11 בספטמבר גם חיילים אמריקנים וצרפתים נמצאים בגבול כיום. ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם טג'יקיסטן באפריל 1992, ויש לה שגריר לא-תושב במדינה. ישראל מקדמת את יחסיה עם טג'יקיסטן באמצעות מש"ב.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 1; 1995 – 12; 1997 – 18; 1998 – 15; 2001 – 9; 2002 – 14; 2003 – 21; 2004 – 25; 2005 – 4; 2007 – 12.
קורסים מקומיים: 2004 – חקלאות – משת' 14.
מומחים מישראל: 2003 – 1; 2007 – 3.

יחסי ישראל-טורקמניסטן

גם טורקמניסטן שוכנת על חופו המזרחי של הים הכספי; שכנותיה היבשתיות מצפון הן קזחסטן ואוזבקיסטן; בדרום-מזרח אפגניסטן ובמזרח איראן. שטחה מגיע ל-488 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) הגיע ל-5 מיליון נפש.
החלוקה הדתית: 87% מוסלמים סונים; 7% רוסים אורתודוקסים; 6% אחרים.
החלוקה האתנית: 77% טורקמנים; 9% אוזבקים; 7% רוסים; 2% קזחים ו-5% אחרים.

התמ"ג (2009): 34 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 16 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 6,900 דולר תמ"ג לנפש.

טורקמניסטן היא רפובליקה דמוקרטית שבראשה עומד נשיא, ואולם השלטון במדינה אינו דמוקרטי. מאז עצמאותה באוקטובר 1991 שלט בה ספרמורט ניאזוב שליטה מלאה. ב-28 בספטמבר 1999 אף הורחבה תקופת כהונתו לצמיתות על ידי הפרלמנט (מג'אלס). המפלגה הדמוקרטית של טורקמניסטן (DPT), מפלגתו של ניאזוב, היתה המפלגה החוקית היחידה במדינה, כך שאופוזיציה לא באה בחשבון. לפני קבלת עצמאות המדינה, נקראה מפלגת השלטון בשם "המפלגה הקומוניסטית של הרפובליקה הסובייטית של טורקמניסטן" והיא שלטה במדינה אז כמו היום. ניאזוב שלט במדינה עד מותו ב-21 בדצמבר 2006. כממלא מקומו התמנה גורבנגולי ברדימוחמדוב, וב-11 בפברואר 2007 נבחר ברוב של 89 אחוזים לנשיא. בהשוואה לקודמו, ברדימוחמדוב נתפס כמתון ורציונלי בתפקידו...

בין ישראל לטורקמניסטן נכרתו יחסים דיפלומטיים באוקטובר 1993. ב-2009 החליטה ישראל לפתוח לראשונה שגרירות בעיר הבירה אשחבט. מספר היהודים שחיו במדינה ב-2008 הגיע לכ-200. ב-2008 ייצאה ישראל לטורקמניסטן ב-1.7 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-200 אלף דולר והייבוא ממנה ל-600 אלף דולר. היחסים החמים באים לידי ביטוי בהסכמים הבאים:

- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה בתחומי הבריאות והרפואה – 1996.
- ♦ הסכם תיירות – 1996, כמו כן התפתחה פעילות רבה בתחום השיתוף הטכנולוגי עם ישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 8; 1995 – 5; 1997 – 24; 1998 – 7; 2001 – 3; 2002 – 14; 2003 – 1; 2005 – 13; 2007 – 4. מומחים מישראל: 1994 – 1; 1995 – 3; 1998 – 7.

יחסי ישראל-קזחסטן

קזחסטן נמצאת בדרום-מערבה של רוסיה האסיאתית, לאורך חופו הצפון-מזרחי של הים הכספי וצפונית ליתר הרפובליקות המוסלמיות בבריה"מ לשעבר. שכנותיה היבשתיות הן: רוסיה בצפון ובמערב; סין במזרח; קירגיסטן, אוזבקיסטן וטורקמניסטן בדרום. היא אחת המדינות הגדולות בעולם: בשטח של 2.7 מיליון קמ"ר. גודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-16 מיליון נפש. החלוקה הדתית: 52% אורתודוקסים; 48% מוסלמים סונים. החלוקה האתנית: 47% קזחים; 35% רוסים; 5% אוקראינים; 2% אוזבקים; 2% טטרים.

התמ"ג (2009): 182 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 108 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 11,800 דולר תמ"ג לנפש. קזחסטן הכריזה על עצמאותה ב-1991 והיחסים הדיפלומטיים עם ישראל כוננו באפריל 1992. לישראל שגריר-תושב בבירה אסטאנה. נשיא קזחסטן ביקר בישראל פעמיים.

קזחסטן היא בעלת מאגרי נפט עצומים (מספר 7 בגודלם בעולם) והיא מספקת כרבע מתצרוכתה של ישראל בנוזל השחור. הנפט אחראי ל-50% מהייצוא

ול-49% מהכנסותיה של הממשלה. אולם היא עשירה גם באורניים, כרום, עופרת, אבץ, זהב, ברזל ופחם.

ב-2008 ייצאה ישראל לקזחסטן בהיקף של 159 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 3.4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-57 מיליון דולר והיקף הייבוא ל-900 אלף דולר.

מאות יזמים ישראלים פועלים בקזחסטן במגוון של תחומים: ייעוץ בגידול כותנה, בשימוש יעיל במים, בהקמת בתי חולים ובהכשרת צוותים רפואיים, בטלקומוניקציה ובנושאים נוספים. בנק הפועלים רכש את הבנק DKB שהוא במקום ה-21 מבין 33 הבנקים הפועלים במדינה.

ממשלת קזחסטן מעוניינת להעתיק את המודל של סינגפור ולהפוך למרכז הכלכלי של מרכז אסיה. משום כך היא משתדלת לחקות את הצורה שבה הגיעה ישראל, שהיא חסרת אוצרות טבע, ליכולתה הטכנולוגית. הם משתוקקים לסיפורי הצלחה ישראלים כמו מודל תפן של סטף ורטהיימר. הקרן הממשלתית של המדינה השקיעה בקרן הון סיכון ישראלית, "וורטס", במגמה לקנות חברות ישראליות קטנות ולהעביר את הטכנולוגיה שלהן יחד עם העובדים לפעולה בקזחסטן. ישראל השתמשה באתר השילוחים של לוויינים ('בייקונור'), המצוי בשטחה של קזחסטן, לשיגור הלוויין המסחרי שלה 'עמוס 2' – ב-28 בדצמבר 2003.

ישראל מקיימת מפגשים קבועים עם נציגי ענפי כלכלה שונים, כמו מפגש לשיתוף פעולה של תעשיות התקשורת (2007); ועדה מעורבת לקידום הסחר בין שתי המדינות בהשתתפותו של שר התעשייה והמסחר של קזחסטן (2004); הסכמים בתחום הצבאי; הקמת לשכת מסחר משותפת ואף הקמת אגודת ידידות פרלמנטרית ישראלית-קזחית.

כמו כן מתכננת ישראל דיאלוג בין-דתי שבמסגרתו (2011) יגיע לישראל המופתי של קזחסטן.

בקזחסטן חיים כ-4,000 יהודים (2008).

שורה ארוכה של הסכמים נחתמו בין שתי המדינות בתחומים הבאים:

- ♦ הסכם להובלה אווירית – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1996.
- ♦ הסכם תיירות – 1997.
- ♦ הסכם לקידום הדדי של השקעות והגנה עליהן – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בהגנה על הסביבה – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי – 1998.
- ♦ הסכם תרבות – 1998.

- ♦ הסכם סחר ושיתוף פעולה כלכלי – 2001.
- ♦ הסכם לסיוע הדדי בענייני מכס – 2002.
- ♦ וכן הסכמים בתחום הרפואה, הטלקומוניקציה והמים.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 20; 1994 – 65; 1995 – 76; 1997 – 63; 1998 – 59; 2001 – 56; 2002 – 96; 2003 – 46; 2004 – 95; 2005 – 26; 2007 – 27.

קורסים מקומיים

1994 – חקלאות – 20 משת';

1995 – חקלאות; רפואה ובריאות הציבור; חינוך – 136 משת';

1998 – חקלאות; פיתוח קהילתי – 86 משת';

2001 – חקלאות (3); פיתוח קהילתי (4) – 204 משת';

2002 – חקלאות (9); רפואה ובריאות הציבור – 131 משת';

2003 – חקלאות (7); רפואה ובריאות הציבור (2); פיתוח קהילתי (4) – 263 משת';

2004 – חקלאות (4); רפואה ובריאות הציבור (2); פיתוח קהילתי (29); מגדר (1) – 227 משת'.

מומחים מישראל: 1994 – 11; 1995 – 14; 1997 – 11; 1998 – 4; 2001 – 23; 2002 – 13; 2003 – 13; 2004 – 8; 2005 – 1.

יחסי ישראל-קירגיסטן

קירגיסטן היא השישית מבין הרפובליקות האסלאמיות שהגיעו לעצמאות לאחר התפורותה של בריה"מ. אף היא שוכנת במרכז אסיה וללא מוצא לים. שכנותיה הן: קזחסטן מצפון; סין ממזרח; טג'יקיסטן מדרום; ואוזבקיסטן במערב. שטחה מגיע ל-200 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-5.5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 75% מוסלמים סונים; 20% נוצרים אורתודוקסים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 53% קירגיזים; 13% אוזבקים; 18% רוסים; 2.5% גרמנים; 2.5% אוקראינים ו-11% אחרים.

התמ"ג (2009): 12 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 5 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,100 דולר תמ"ג לנפש.

קירגיסטן הגיעה אף היא לעצמאות ב-1991, ולנשיא נבחר אסקר אקייב. הוא

התקבל כאחד שמעוניין לבצע תהליך של רפורמות כמו ההפרטה של הקרקע ומשאביה הכלכליים של המדינה. אולם, למרות התמיכה של התורמות המערביות, כולל קרן המטבע הבין-לאומית, הכלכלה של קירגיסטן סבלה מנקודת פתיחה חלשה, בעיקר בגלל תוצאות פירוק בלוק הסחר של בריה"מ, אשר מנע מהמדינה את המעבר החלק לכלכלה חופשית. ב-2002, לקראת הבחירות לפרלמנט, הואשם חבר הפרלמנט אזימבק בקנזורב בשחיתות ואף הועמד למשפט בעיר ג'ללבר, כנראה כדי למנוע ממנו מלהתחרות באקייב; המונים צעדו לעיר אולם המשטרה נקטה צעדים אלימים לפיזור ההפגנות, מה שהוביל לעשרות פצועים. בהמשך השנה ההפגנות הגיעו לבירה בישקק, והמפגינים דרשו את שחרור בקנזורב והתפטרותו של אקייב. ב-2005 דרשה האופוזיציה לבטל את הבחירות השנויות במחלוקת לפרלמנט. לאחר שאקייב סירב לדרישה, ההמונים בראשות האופוזיציה ביצעו הפיכה ("מהפכת הטוליפ"). לאחר שההפגנות האלימות התפשטו גם לבירה, נמלט אסקר אקייב עם משפחתו לקזחסטן השכנה במסוק (בתום 14 שנות שלטון) והפרלמנט מינה את קורמנבק בקייב, ממנהיגי האופוזיציה, לעמוד בראש המדינה.

בנובמבר 2006 פרץ משבר פוליטי נוסף במדינה לאחר שהמונים יצאו להפגנות בדרישה מבקייב לחתום על החוקה החדשה שמציע הפרלמנט, הכוללת הקטנת כוחו של הנשיא והעברת סמכויות לפרלמנט. ההפגנות נערכו בעקבות טענות על כך שבקייב לא מימש את הבטחותיו להקטין את כוחו של הנשיא ולהילחם בשחיתות, בעוד הוא ומשפחתו צברו הון רב. במהלך ההפגנות נגד בקייב נהרגו למעלה מ-100 מפגינים.

בתגובה לכך גברו ההפגנות, וב-7 באפריל 2010 הרגו מפגינים את שר הפנים מולדומוס קונגנטייב, ואילו בקייב ומשפחתו ברחו מעיר הבירה בישקק במטוס לכיוון בלתי-ידוע. למחרת הכריזה רוזה אוטונבייבה, שרת החוץ לשעבר, העומדת בראשות הממשלה החדשה במדינה, על הקמת ממשלה זמנית שתכהן במשך שישה חודשים, והצהירה כי תפעל לגיבוש חוקה חדשה ולקיום בחירות במדינה בחודשים הקרובים.

היתה זו עוד הוכחה לצורך הפנימי להיפטר ממנהיגים קומוניסטים לשעבר שניסו להתכסות בפרוות כבש דמוקרטית, ותחת זאת הקימו משטר טוטליטרי פנימי, שהביא להתקוממות העממית. ביוני 2010 פרצו מהומות אתניות במדינה: קבוצות מיליטנטיות קירגיזיות תקפו את השכונות של המיעוט האוזבקי בעיר מוש שבדרום המדינה. מאות נהרגו ונפצעו, וידה של הממשלה הזמנית (והחלשה), שהוקמה לאחר הדחתו של הדיקטטור בקייב, היתה קצרה מלהפסיק את המהומות. כ-100,000 פליטים אוזבקים נמלטו למולדתם הסמוכה.

ב־10 באוקטובר 2010 נערכו הבחירות הדמוקרטיות הראשונות. בבחירות התמודדו 29 רשימות.

בשטח קירגיסטן פועל הבסיס האווירי האמריקני מאהאס, החיוני למלחמה באפגניסטן. בקיב עמד לסגור אותו ב־2009, אך חזר בו לאחר שארה"ב הגדילה את דמי השכירות השנתיים של הבסיס ל־60 מיליון דולר לשנה. גם רוסיה מחזיקה בבסיס אווירי במדינה.

ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם קירגיסטן במארס 1993, והפעילה במדינה מערכת מקיפה של עזרה טכנולוגית.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 20; 1994 – 29; 1995 – 46; 1997 – 28; 1998 – 21; 2001 – 33; 2002 – 49; 2003 – 29; 2004 – 29; 2005 – 30; 2007 – 22.
קורסים מקומיים: 1995 – חינוך – משת' 103; 1998 – חקלאות – משת' 44; 2001 – פיתוח קהילתי – משת' 64; 2002 – חקלאות – משת' 45; 2003 – חקלאות (1); פיתוח קהילתי (1); 2004 – חקלאות (5) – משת' 115.
מומחים מישראל: 1994 – 9; 1995 – 7; 1997 – 8; 1998 – 5; 2001 – 5; 2002 – 7; 2003 – 8; 2004 – 5.

ב־2008 התגוררו בקירגיסטן 800 יהודים.

פרק יא

יחסי ישראל-אפריקה

חתירתה של ישראל להתקבל למשפחת העמים (למרות ההתנגדות שעוררה הקמתה בעולם הערבי והמוסלמי, וההתנכרות לה בגוש הקומוניסטי ובגוש הארצות הבלתי-מזדהות) מצאה לעצמה כר נרחב לפעולה דווקא במדינות החדשות שהחלו לקום לעשרותיהן במהלך שנות ה-60 של המאה שעברה, "בעולם השלישי".

היו אלה מדינות שהגיעו לעצמאות אחרי מאות שנים של שלטון קולוניאלי, אשר הותיר אותן לרוב עניות, בלתי-מפותחות, חסרות ניסיון שלטוני וברמת השכלה נמוכה. הניסיונות של המדינות הקולוניאליות לשעבר "לכפר" על שנות שלטונן הנצלני (הניצול נמשך גם לאחר מכן, בצורה של חברות זרות שהחזיקו בידן את הזכויות – לרוב תמורת שלמונים לשליטים המקומיים – להמשך הניצול של אוצרות הטבע של אותן מדינות) על ידי העמדת "חבילות סיוע", התגלו כבלתי-יעילים: הסתבר עד מהרה כי המודל המערבי המודרני והמתקדם של פעילות כלכלית או חברתית איננו מתאים למדינות העניות הללו שרק זה עתה החלו את דרכן המדינית העצמאית.

למדינות אלה חסרו הכלים לקלוט את המערכות המתקדמות, שהיו מנת חלקן של מדינות אירופה וארה"ב, כשם שאדם אשר הורעב במשך חודשים רבים איננו יכול לקלוט ולעכל לפתע שפע של אוכל עשיר.

לממשלות ישראל התחוויר מהר מאוד, כי דווקא הניסיון הישראלי, המשלב ידע בסיסי מתקדם עם הצורך להתמודד עם ארץ חדשה וחרבה ועם שפעת אוכלוסייה המתקבצת מכל רחבי העולם – יכול לענות על צורכיהן של המדינות החדשות הללו. הניסיון הישראלי בהשרשת המוני אדם, שבאו לרוב מסביבה עירונית – בחקלאות מודרנית; הלקחים שהופקו מהצורך לשכן במהירות מאות אלפי אנשים; להתמודד עם המחלות הרבות שהביאו עמם; להכניסם למעגל של עבודה וייצור ובעיקר להקנות להם הרגלים של אוכלוסייה לומדת בעלת אורח חיים מודרני (כולל התנהגות דמוקרטית) – עונים בצורה ראויה על צורכיהן של המדינות החדשות הללו באסיה ובאפריקה ועל צורכיהן של מדינות דרום אמריקה.

זאת ועוד: העזרה שיכלה ישראל להושיט למדינות הללו לא היתה מאיימת, שכן מדינות חדשות רבות חששו פן העזרה שהוצעה להן על ידי השליטים הקולוניאליים לשעבר אינה אלא דרך אחרת לחזור ולהשתלט עליהן ועל כלכלתן. מצדה של ישראל לא נשקפה למדינות הללו סכנה כזאת.

מבחינה ישראלית נודעה לפעילות כזאת חשיבות יוצאת דופן, שכן בכך היא יכלה להושיט יד של קשרים דיפלומטיים אל מעבר ומבעד לחומת ההסגר שהטילו עליה מדינות ערב והמדינות המוסלמיות הסובבות אותה. שרת החוץ, גולדה מאיר, עמדה באותה תקופה (1956–1966) בראש הפעולה לקירוב מדינות אפריקה החדשות. התמונה המפורסמת שלה כשהיא רוקדת את ריקוד ההורה בגאנה היוותה נקודת ציון חשובה בפיתוח היחסים הללו.

ואכן עד מהרה יצא שמה של ישראל, כמקור של ידע ויכולת עזרה, בקרב העולם השלישי. ההתחלה היתה בבורמה ב-1954, לאחר מכן הושטה יד עוזרת לגאנה ולמדינות נוספות של היבשת השחורה, של מרכז אמריקה ודרומה. מאז ועד תחילת המאה ה-21 למדו בישראל עשרות אלפי מתלמידים מכמאה ארצות מתפתחות בקורסים ובתוכניות הדרכה: פיתוח חקלאי ותעשייתי, שיכון, תחבורה ותקשורת, רווחה חברתית, רפואה, יחסי עבודה ואיגוד מקצועי, קואופרציה, ביטחון סוציאלי וארגון קהילתי. מודלים כמו הקיבוץ והמושב, הקואופרציה, הגדנ"ע, הנח"ל וחיל הנשים שימשו בסיס להפעלת מסגרות דומות על ידי מדריכים מישראל; חוות חקלאיות לדוגמה; שיטות חדישות בגידול בעלי חיים ובשימוש בזרעים מובחרים ובשיטות השקיה מתקדמות – הוציאו את שמה של ישראל למרחוק והביאו בתמורה אהדה רבה והערכה למדינה החדשה, שאך זה קמה במזרח התיכון.

משרד החוץ הקים אגף מיוחד לשיתוף פעולה בין-לאומי – **מש"ב** – ובו ארבע מחלקות: מחלקת הדרכה המארגנת השתלמויות וקורסים, הדרכות ופרסומים; מחלקה לקשרי חוץ ויחסי ציבור; מחלקה לפרויקטים מיוחדים (כמו הקמת חוות חקלאיות) ומחלקה לתקצוב ומנהל. משרד החוץ נעזר רבות בשירותיה של הסתדרות העובדים הכללית לשעבר, אשר הקימה בישראל שני מכונים למשתלמים מחו"ל: המכון האפרו-אסיאתי והמכון הלטינו-אמריקני, שבהם למדו במשך השנים רבבות משתלמים, גם ממדינות שלא קיימו יחסים דיפלומטיים עם ישראל. משרד החוץ וההסתדרות הפעילו גם קורסים בארצות עצמן ושיגרו אליהן אלפי מומחים ומדריכים.

מוסדות ההדרכה שהופעלו על ידי משרד החוץ היו כדלקמן:

- 1) משרד החקלאות הישראלי הפעיל את Centre for International – CINADO Agricultural Development Cooperation, המשרד עובד באמצעות שני מוקדי הכשרה: מוסד רופין להכשרה ומרכז הדרכה בקיבוץ שפיים.

- (2) MCTC – Mount Carmel Training Center for Community Services
נוסד ב-1961 ונועד לקדם נשים מהעולם השלישי. הדגש הושם ומושם על
חינוך מבוגרים וילדים; פיתוח קהילתי; וקידום פרויקטים מגבירי הכנסה,
בעיקר ביזמות נשית.
- (3) המכון האפרו-אסיאתי של ההסתדרות הכללית הוקם ב-1958, במטרה לקדם
ייסוד והפעלה של איגודים מקצועיים והכשרת מנהיגות קואופרטיבית.
- (4) CECLAL – Centre of Cooperation and Labor Studies for Latin America
– הוקם ב-1962 על ידי ההסתדרות הכללית.
- (5) SSC – Rehovot Settlement Study Center – הוקם ב-1962 בפקולטה
לחקלאות ברחובות. עוסק בעיקר במתן קורסים בתחום התכנון והפיתוח
הכפרי.
- (6) בית הספר לרפואה "הדסה" ירושלים – עורך קורסים בנושא ניהול אסונות
וכן מעניק הכשרה רפואית למשתלמים בודדים.
- (7) המכון המטאורולוגי של משרד התחבורה – עורך קורסים במטאורולוגיה
חקלאית.
- (8) הטכניון בחיפה – עורך קורסים בתחומי המנהל כמו ניהול חברת תעופה
ובתחום ההנדסה האזרחית.
- (9) מכון וולקני בבית דגן – עורך קורסים בטיפול במשולחי פירות וירקות,
הבטחת טריותם והגעתם לשווקים ללא פחת.
- (10) אוניברסיטת חיפה כמו גם אוניברסיטת באר שבע עורכות קורסים בנושאי
מנהל והכשרה רפואית.

למאמץ הגדול הזה היו תוצאות פוליטיות חשובות: רבים מהמשתלמים הגיעו
לאחר מכן לעמדות מנהיגות ומפתח בארצותיהם, ולא שכחו במרום שבתם את
המדינה שהעניקה להם את הכלים ואת האפשרויות להגיע לאן שהגיעו. מבחינה
מדינית, ישראל התייחסה כאמור לפעילות הזאת כאל פעולת איגוף, שנועדה
לפרוץ את מעגל הבדידות שמדינות ערב והמדינות המוסלמיות ניסו לכופף עליה.
ואכן, אף שמדינות רבות באפריקה נאלצו להיכנע לתכתיבים ערביים, בעיקר
לאחר מלחמת יום הכיפורים, ולנתק את קשריהן הדיפלומטיים עם ישראל
(מדינות ערב השתמשו בנשק הנפט כדי להבטיח את הציות לדרישותיהן), נשארה
דלת היחסים עם ישראל פתוחה, אם באמצעות מכוני ההשתלמות של ההסתדרות,
אם בעזרת שגרירויות של מדינות זרות שאפשרו את פעילות הנציגים הישראליים
מתוכן, ואם באמצעות חברות ישראליות שהמשיכו לבנות פרויקטים גדולים
במדינות הללו ולשקוד על קשרי הייבוא והייצוא.

עם הפשרת היחסים של ישראל עם העולם הערבי, באמצע שנות ה-90 של המאה הקודמת – בעקבות ועידת מדריד (נובמבר 1991), החתימה על הסכמי אוסלו (אוגוסט 1993) ועל השלום עם ירדן (1994) – חודשו מיידית היחסים עם מדינות אפריקה השחורה, כולל מדינות מוסלמיות כמו מאוריטניה וניגריה. כך הושיטה ישראל בשנית יד עוזרת ומדריכה לאפריקה השחורה, מעבר למחסום הפוליטי של מדינות צפון אפריקה הערביות וסודאן.

בצורה כזאת הצליחה ישראל לצאת מהבידוד המדיני בעולם השלישי. הניסיון למדר אותה כאחת מחמש המדינות המנודות (דרום אפריקה של תקופת האפרטהייד, דרום וייטנאם במהלך מלחמת וייטנאם, קוריאה הדרומית וטייוואן) נכשל – דרום אפריקה החדשה המשיכה וממשיכה בקשריה עם ישראל, וכן חודשו הקשרים עם רוב מדינות אפריקה.

אחת לשנה, כ-25 במאי, מצוין באפריקה ובעולם "יום אפריקה". משרד החוץ מארגן לכבוד האירוע, יחד עם "אגודת הידידות ישראל-אפריקה", שורה של אירועים שאליהם מוזמנים כל נציגי מדינות אפריקה בישראל, וכן גופים וגורמים כלכליים המקיימים יחסים מסחריים או חברתיים עם היבשת. הבעיה הקריטית ביחסיה של ישראל עם מדינות אפריקה השחורה, נעוצה בתחומים הבאים:

♦ המלחמות הרבות בתוך מדינות אפריקה בין קבוצות נצות – בקונגו, בדרום סודאן, בסיירה-לאונה, בניגריה, בחוף השנהב, בליבריה ובאנגולה, ובין המדינות עצמן (בין אתיופיה לאריתריאה, ובניהן לבין סומליה) – רוששו את היבשת, גרמו לאובדן של כ-450 מיליארד דולר והרסו תשתיות ומקורות מזון ומחיה.

♦ כדי להתמודד עם היריבויות הרבות הללו ייסדו מדינות אפריקה (25 במאי 1963) את "ארגון אחדות אפריקה" שכלל את כל מדינות אפריקה (53 מתוך 54 מדינות אפריקה היו חברות בארגון). מטרת הארגון: לשחרר את היבשת משרידי הקולוניאליזם; לעודד סולידריות ושיתוף פעולה בין חברי הארגון; לפעול למען פיתוח היבשת; לשמור על הריבונות והאיחוד הטריטוריאלי של חברות הארגון; לשתף פעולה עם האו"ם כדי להבטיח את היציבות ביבשת.

♦ הארגון פורק בשנת 2002 והוחלף בארגון חדש בשם "האיחוד האפריקני" על פי המודל של "האיחוד האירופי".

♦ מחלת האיידס, שהכתה קשות (ומכה עד היום) ברבות ממדינות היבשת, גרמה לעשרות מיליוני קורבנות, בעיקר בקרב החלק הצעיר יחסית של האוכלוסייה והפעיל בדרך כלל בתחום הכלכלי. היא הותירה מעמסה חברתית אדירה של טיפול במיליוני יתומים, הזקוקים למזון, לבית

ולחינוך. בעיקר נפגעו המדינות מדרום לסהרה (חוץ השנהב, קניה, טנזניה, אוגנדה וזימבבואה וכן דרום אפריקה). 72% מכל האנשים שנדבקו באידס ב-2004 חיו במדינות הללו ואחוז התמותה מאידס בהן הגיע ל-80%! מדינות המערב ובראשן ארה"ב וכן האו"ם עושים מאמצים להוזיל את מחירי התרופות הדרושות לחולים הללו. בעליה של חברת "מייקרוסופט", ביל גייטס, הקדיש למטרה זו תרומות בהיקף של מאות מיליוני דולרים. אולם הבעיה העיקרית היא בעיה חינוכית: להרגיל את התושבים לקיים יחסי מין בטוחים.

♦ בעיה זו אינה קלה כלל וכלל: העובדה כי ברבות מהמדינות מצויים חלקים נרחבים של האוכלוסייה תחת השפעתן של אמונות עממיות (עובדי אלילים) ושל רופאי האליל השולטים בהן; העובדה שהדת המוסלמית והדת הקתולית מטיפות למין לא-מוגן והעובדה המצערת של מקרי האונס הרבים המתרחשים בין קבוצות יריבות הלוחמות זו בזו (הסתבר כי אפילו חיילי האו"ם, שנשלחו כדי להפריד בין הכוחות, לא נמנעו מלקיים יחסי מין עם ילדות ונערות תמורת תשלום) – מקשים ביותר על ביעור האידס מאפריקה.

♦ המסגרות הכל-אפריקניות – כולל צבא שלום אפריקני – האמורות להפריד בין כוחות לוחמים ביבשת, לא מצליחות במשימתן ופעולות איבה בין מדינות או בתוך מדינות אפריקה נמשכות (קונגו, דארפור, סומליה) עד היום. הסיבה לכך היא פעם נוספת המורשת הקולוניאליסטית: כשהמעצמות חילקו ביניהן את השליטה באפריקה במאות ה-18 וה-19, הן לא התחשבו במארג החברתי של האוכלוסיות, וחתכו באמצעות מתיחת קווי גבול שרירותיים בין שבטים ומדינות אפריקניות עתיקות (שיטה דומה אימצו המעצמות בריטניה וצרפת ב-1916, כשנציגיהן – סייקס הבריטי ופיקו הצרפתי – חילקו ביניהם את המזרח התיכון). כשהמושבות הללו הגיעו לעצמאות, מצאו שבטים רבים את עצמם משני צדי גבולות בין-לאומיים. הדבר יצר מתחים ומלחמות בתוך המדינות הקיימות, וביניהן לבין שכניהן, שחלקן לא הסתיים עד היום.

♦ מאבקים על שליטה באפריקה – נוסף על ידן הארוכה של המעצמות הקולוניאליות לשעבר (בריטניה, צרפת, בלגיה, פורטוגל), שהמשיכו לבחוש ביבשת, נערכו עימותים נוספים לשם השגת השפעה באפריקה: בתקופת המלחמה הקרה ניסתה בריה"מ לתקוע יתד באפריקה, בעיקר באמצעות אספקה של נשק ואף התערבות ממשית, כפי שקרה באנגולה שבה ישבו אלפי חיילים קובנים כדי להבטיח את השלטון הקומוניסטי שהוקם

במדינה. מדינות נוספות נסחפו אחר "הבשורה" שהבטיח להן הקומוניזם והנהיגו בארצן משטרים דומים. במקביל להיחלשותה של בריה"מ במחצית השנייה של שנות ה-80 במאה שעברה, החלו להופיע שוחרי רווחים והשפעה אחרים כמו לוב (שאף ניסתה להשתלט צבאית על שכנתה הדרומית צ'אד), סעודיה ואיראן (שנופפו בין היתר בהבטחות להענקת מענקים ומלוות נוחים – שכרובן לא מומשו). מטרתם של אלה היתה בין השאר הצרת צעדיה וקשריה של ישראל ביבשת, כמפורט להלן.

♦ הכניסה המשמעותית ביותר לאפריקה נעשתה על ידי סין. בחיפושיה האגרסיביים אחרי מקורות של חומרי גלם ובעיקר של נפט, סימנה סין את אפריקה כמטרה העיקרית. סין הנהיגה סוג חדש של אפריאליזם – "אנרגיה תמורת סיוע" – שבמסגרתו סין משקמת תשתיות רעועות ביבשת. לעתים תכופות בונים הסינים מעין "פילים לבנים" של פרויקטים (כגון סלילת כבישים מהירים) שאינם דרושים כלל לאותה מדינה. סין פועלת באפריקה במלוא העוצמה, ולא פעם נמתחה עליה ביקורת כי בחיפושיה אחר משאבים טבעיים, היא מנצלת את אפריקה ומתעלמת מהפגיעה בזכויות האדם במדינות רבות ביבשת. בסוף חודש אוקטובר 2009 נערכה בשארם א-שיח' פסגה אפריקנית-סינית בהשתתפותו של ראש ממשלת סין, ון ג'יאבאו (יו"ר הפסגה היה נשיא מצרים חוסני מובארכ), שבה השתתפו ראשי 49 מדינות (כולל נשיאי סודאן וזימבבווה). במהלך הפסגה הבטיח ראש ממשלת סין להלוות 10 מיליארד דולר למדינות אפריקה, במהלך השנים 2010–2013, לשם פיתוח תשתיות ותוכניות רווחה.

♦ כמו כן הבטיח המדינאי הסיני לוותר על החובות הממשלתיים של המדינות העניות ביותר ביבשת ולבנות במהלך אותן שלוש השנים 100 פרויקטים של אנרגיה נקייה. השקעותיה של סין באפריקה הסתכמו ב-2008 ב-7.8 מיליארד דולר, ואילו הסחר שלה עם מדינות אפריקה גדל פי 10 מאז שנת 2000 והגיע ב-2008 ל-107 מיליארד דולר.

♦ אחת הבעיות המדאיגות בתחום הממשל הפנימי בארצות אפריקה היא הנסיגה המתמדת של המערכת הדמוקרטית הפנימית אל עבר משטרים חד-מפלגתיים. מתוצאות הבחירות שנערכו באתיופיה במחצית חודש מאי 2010, מסתבר כי מפלגתו של השליט הנוכחי מלס זינאווי, "החזית הדמוקרטית מהפכנית של אתיופיה", השולטת במדינה מאז 1991, זכתה ב-97% מהקולות. מפלגות האופוזיציה נמחקו לגמרי (רק שני מושבים בפרלמנט). אולם המערב לא מתנער ממלס, למרות כל הטענות לזיוף הבחירות, כיוון שהוא משתף פעולה בתחום המלחמה בטרור ומעניק למדינות המערב דריסת רגל בארצו.

♦ גישה זו מנחה את ארה"ב גם ביחסיה לשלטון החד-מפלגתי במדינות אפריקה האחרות:

א. באוגנדה, הנשיא יוברי מוסווי, שבעבר שימש מופת לשלטון דמוקרטי, החליט לדבוק בכיסא לכל החיים.

ב. בבורונדי וברואנדה מתפתח תהליך דומה של דיכוי מפלגות האופוזיציה וצמצום מספר המשקיפים העצמאיים.

ג. בדרום אפריקה שולט הקונגרס הלאומי האפריקני ביד רמה, מאז המהפך השלטוני במדינה, ללא כל תמורה פוליטית נראית לעין בעתיד.

ד. בקונגו מופעל לחץ מתמיד להוצאתו של כוח אכיפת השלום של האו"ם כדי שלא יהיה מי שיפקח ויבקר את מערכת הבחירות לנשיאות ולפרלמנט שייערכו במדינה ב-2011.

ה. וכל זאת נוסף על המדינות המצויות כיום במסגרת של שלטון חד-מפלגתי למעשה, כמו למשל רוברט מוגאבה בזימבבואה, אולם להלכה קיימות מפלגות נוספות אך מצרים את צעדיהן וקולן לא נשמע.

♦ במחצית מאי 2010, במסגרת "יום אפריקה", פורסם דו"ח מיוחד: "דו"ח הפיתוח של אפריקה", על ידי גוף בלתי-תלוי שבראשו עמד מזכ"ל האו"ם לשעבר – קופי אנאן. בצד האופטימיות לגבי עתידה של היבשת הזהיר מפני תופעת המנהיגים המועלים בתפקידם: "עדיין יש מקרים רבים מדי של שחיתות, השתלטות האליטות על משאבים, גידול בחוסר השוויון, פגיעה בהליכי הבחירות ויחס סלקטיבי לשלטון החוק" (על פי סיימון טיסדייל מה"גרדיאן", פורסם ב"הארץ", 28.5.10).

♦ **נפט** – אפריקה (בעיקר ניגריה) הפכה בעשרים השנים האחרונות לאחת מיצרניות הנפט הגדולות בעולם, אולם השחיתות הנהוגה בה מונעת את הזרמת חלק ניכר מהכסף לשיפור רמת החיים במדינות מפיקות הנפט (כך למשל כ-400 מיליארד דולר שהוזרמו לניגריה בשנים 1960–1999 בגין מכירות נפט, זרמו לכיסיהם הפרטיים של מנהיגי המדינה). תפוקת הנפט באפריקה תגדל בעשור השני של האלף ל-30% מכלל תפוקת הנפט העולמית (לעומת 12% ב-2006). 32% מתצרוכת הנפט של סין מיובאים עתה מאפריקה.

♦ אנגולה היא ספקית הנפט הגדולה ביותר של סין. גם סודאן מוכרת לסין כ-460 אלף חביות נפט ליום. נוסף על התשלום הכספי מגנה סין על סודאן מפני סנקציות של האו"ם, בגלל מלחמתה הווירטואלית בדרום המדינה, נגד השבטים השחורים-הנוצרים.

♦ יחד עם זאת יש לציין כי למרות מצבה הנוכחי העגום של היבשת, היא מהווה את הפוטנציאל הבא של פריצה כלכלית לשוקי העולם (כדוגמת סין, הודו וברזיל):

- (1) יבשת אפריקה מכילה את המאגר הגדול ביותר בעולם של מחצבים. ניצולם הנכון והשימוש בהם לטובת האוכלוסייה המקומית – יביאו להעלאה מתמדת ומהירה של התמ"ג לנפש, שכבר בחמש השנים הבאות (עד סוף 2014) יעלה מ-2,500 דולר ל-3,100 דולר.
- (2) אפריקה מתאפיינת באוכלוסייה הצעירה ביותר בעולם, והיא צומחת במהירות הגדולה בעולם: מ-110 מיליון ב-1850, למיליארד ב-2009 ולשני מיליארד ב-2050. באותה שנה יהיו ביבשת 349 מיליון אנשים בגיל 15–24, שהם 29% מהסך העולמי, לעומת 9% בלבד ב-1950.
- (3) בעוד האישה הממוצעת בעולם יולדת 2.6 ילדים במהלך חייה, יולדת האישה האפריקנית 5.3 ילדים ובמדינה כמו ניגריה – 7.4 ילדים.
- (4) בעוד 62% מהנשים הנשואות בגיל הפוריות בעולם משתמשות באמצעי מניעה, באפריקה האחוז המקביל הוא 28 בלבד.
- (5) באפריקה קיים תהליך העיור המהיר בעולם, והוא יחייב היערכות לחיים במגה-ערים על כל הבעיות שהדבר יעורר, ובעיקר מהתמותה מ"מחלות חדשות" כמו תאונות דרכים ועישון.
- (6) הבעיות הקשות שיהיה על מדינות אפריקה לפתור כבר מעתה הן: סכנת המדבור והמחסור במים; סניטציה והורדת שיעורי התמותה של תינוקות; איחוד כלכלי של מדינות קטנות כדי להתגבר בצורה טובה יותר על הבעיות הכלכליות; הרחבת מערכות החינוך; שיפור מערכות השלטון והפיכתן לדמוקרטיות יותר; חיסול המלחמות השבטיות.

♦ במצב אי-היציבות המדינית בכל כך הרבה ארצות, קשה לפתח יחסים כלכליים. עובדה זו, כמו גם עונייה של היבשת, באים לידי ביטוי בהיקף הסחר של ישראל עמה ב-11 החודשים הראשונים של שנת 2008: רק 2.3% מהייצוא הכולל של ישראל (1,351 מיליון דולר) ו-0.9% מהייבוא של ישראל (682.5 מיליון דולר) נעשה עם מדינות אפריקה.

חדירתה של ישראל לאפריקה כשבפיה בשורה של פיתוח וקידום חקלאי, חברתי וכלכלי, היתה לצנינים לעולם הערבי. עוד לפני החרם של 1973, שמדינות ערב

הצליחו לכפות על מדינות אפריקה בכוח האיום להפסקת האספקה של נפט, קיבלו על עצמן שתי מדינות נפט ערביות, סעודיה ולוב, לזנוב בהישגיה של ישראל על ידי הבטחות (שלרוב לא קוימו) לאותן מדינות להעמיד לרשותן אשראים ולהעניק להן תרומות כספיות. בסוף שנות ה-90 של המאה הקודמת נכנסה גם איראן לתמונה, ונציגיה עוקבים אחרי כל הישג ישראלי ביבשת במטרה לחסלו על ידי מענקים והסכמים מפתים. נציגיה של ישראל נאלצים להילחם בהשפעות אלה ולהדוף את הניסיונות לצמצום פעילותה של ישראל ביבשת. ביקורו של שר החוץ אביגדור ליברמן, במהלך חודש ספטמבר 2009, בחמש מדינות באפריקה – אתיופיה, קניה, גאנה, ניגריה ואוגנדה – העלה כי קיים פוטנציאל של עסקים לחברות ישראליות נוספות במדינות אלה, בהיקף של כמיליארד דולר.

אפריקה מפיקה 60% מכל היהלומים הנכרים בעולם. בנובמבר 2006 הקימו 12 מדינות אפריקניות איגוד של המדינות המפיקות יהלומים (כולל נמיביה), במטרה ללחוץ על קוני היהלומים לעבד חלק גדול והולך של האבנים (חיתוך וליטוש) במדינות המפיקות. בכך מקוות המדינות הללו להעלות את ערך הייצוא שלהן. היה זה מכון היהלומים הישראלי שארגן את הוועידה שבה התקבלה ההחלטה על הקמת האיגוד. כמו כן החל האיגוד להיאבק נגד רכישת יהלומים על ידי סוחרים מחוץ לאפריקה, שהופקו על ידי מורדים בארצות שונות. יהלומים אלה כונו "יהלומי דם", שכן ההכנסות ממכירתם מימנו את מלחמות הגרילה נגד הממשלות הלגיטימיות של מדינות כמו ליבריה וסירה-לאונה. האיגוד הביא להסדרת הסכם בין-לאומי (The Kimberli Process) האוסר על סחר ביהלומים הנגועים בדם.

ההישגים והכישלונות

פעילותה של ישראל באפריקה, עם כל הישגיה המיוחדים, לא היתה נקייה משגיאות, שבחלקן הביאו לניתוק יחסים עמה (עוד לפני מלחמת יום הכיפורים) או להתקררות מדינית. להלן עיקרי ההישגים והכישלונות:

(1) החדירה הישראלית לאפריקה השחורה היוותה את אחת הפריצות הדיפלומטיות החשובות ביותר של ישראל מאז הקמתה: מתוך 41 המדינות האפריקניות, 33 פיתחו יחסים דיפלומטיים עמה. שמונה המדינות שלא עשו כן היו המדינות הערביות: מצרים (עד הסכם השלום עמה), סודאן, לוב, תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו, ושלוש מדינות מוסלמיות – ג'יבוטי, מאוריטניה וסומליה.

(2) חלק נכבד מהעזרה שהגישה ישראל למדינות אפריקה כלל אימון הצבאות החדשים שלהן; העתקת מודלים צה"ליים כמו הגדנ"ע, הנח"ל וחיל הנשים; הדרכה בהקמת משטרות יעילות, יחידות עילית לשמירה על המנהיגים, וכדומה. אולם כשהדבר הגיע לצורך לצייד את המדינות הללו בכלי נשק חדישים התעוררה בעיית התשלום.

בשנות ה-60 היתה ישראל מעורבת בהענקת אימונים צבאיים ל: חוף השנהב, הרפובליקה המרכז-אפריקנית, דהומיי (עתה בֶּנִין), קמרון, סנגל, טוגו, טנזניה, אוגנדה, אתיופיה, קונגו, ניגריה וסומליה; כולן מדינות בעלות אוריינטציה מערבית. אם הפעילות הזאת היתה מצליחה, היה בכך כדי להקים גוש פרו-מערבי באפריקה השחורה שהיה מחזק גם את מעמדה הביטחוני של ישראל. אולם ישראל לא יכלה לשאת במעמסה הכספית ולמדינות הזקוקות לא היו אפשרויות מימון משלהן (סך העזרה שהגישה ישראל למדינות אפריקה בתחומים הללו הגיעה ל-0.5% מכלל העזרה שהגישו מדינות העולם ליבשת). וכאן באו לעזרה מדינות המערב ובראשן ארה"ב.

(3) נוסף על העזרה המערבית שזרמה למדינות אפריקה באמצעות ישראל, שימשה גם צרפת כגורם מסייע חשוב. אמנם תרומתה הכספית היתה מועטה, אך היא העניקה לישראל (במהלך העשור של היחסים החמים בין שתי המדינות: 1956–1966) עזרה דיפלומטית חשובה: היא אפשרה לישראל גישה ישירה להנהגות הפוליטיות של מושבותיה לשעבר – קמרון, הרפובליקה המרכז-אפריקנית, דהומיי (בֶּנִין), ניג'ר, טוגו, וולטה עילית, סנגל, גבון, חוף השנהב ומדגסקר.

(4) מדינות המערב חששו מאוד מחדירתן של בריה"מ וסין ליבשת, בעיקר לנוכח נטייתם של כמה וכמה מנהיגים להנהיג בארצותיהם משטרים מרקסיסטיים. התקבלותה של ישראל, כמדינה שאין לחשוש מהשתלטותה הכלכלית, היוותה אמצעי נוח להזרים דרכה אמצעים כספיים לאותם שליטים שהיה צורך להבטיח את נאמנותם למערב.

(5) בצורה כזאת הפכה ישראל לחלק מהמדיניות האמריקנית, שלא תמיד תאמה את האינטרסים או את עקרונות הפעולה הישראליים. כידוע ארה"ב לא היססה לקשור קשרים ולתמוך במשטרים עריצים, כל עוד ראשיהם שיתפו עמה פעולה. בעקבות כך מצאה ישראל את עצמה מטפחת דיקטטורים צמאי דם ומושחתים כמו אידי אמין באוגנדה ומובוטו בקונגו (לימים זאיר). המדיניות הזאת עוררה תרעומת בקרב מנהיגי מדינות רבות באפריקה והביאה להסתייגות הולכת וגדלה מישראל.

- (6) מדינות ערב, ובראשן לוב וסעודיה, ניסו לזנוב בקשריה של ישראל עם מדינות אפריקה השחורה על ידי הבטחת מענקים (שברובם לא שולמו) ובעיקר על ידי הצגתה של ישראל כמדינה אימפריאליסטית שהשתלטה על האדמות הערביות במזרח התיכון ומקיימת בהן משטר כיבוש אכזרי. תעמולה זו גברה לאחר ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים ואף מצאה אוזן קשבת באפריקה. ההאשמה שהאשימו מדינות ערב את ישראל היתה שהיא כבשה חלק מאדמות אפריקה...
- (7) במקביל לכך הגבירו מדינות ערב את נוכחותן בפורומים בין-לאומיים רבים, ודאגו לכך שיתקבלו בהם החלטות אנטי-ישראליות. השתתפותן של מדינות אפריקניות בפורומים הללו הביאה לשיתוף פעולה בינן לבין הנציגים הערביים והובילה להצבעות משותפות נגד ישראל. בין היתר הם לחצו על הארגון לאחדות אפריקה וזה קיבל החלטה להמליץ בפני חבריו לנתק את היחסים עם ישראל.
- (8) התקררות היחסים בין ישראל לצרפת, לאחר מלחמת ששת הימים, הביאה גם להצרת צעדיהם של הדיפלומטים הישראלים במדינות שהיו בעבר מושבות צרפתיות. בניגוד למושבות שהיו בשלטוןן של מדינות כמו בריטניה, פורטוגל ודרום אפריקה (נמיביה), שהגיעו לעצמאות לרוב מתוך מאבק צבאי להשגתה, הסתיימה התקופה הקולוניאלית הצרפתית (פרט לאלג'יריה) מתוך הבנה והסכמים. צרפת השכילה לטפח אליטה מקומית שהתחנכה על ברכי התרבות הצרפתית, ומשום כך המשיכה לשמור על קשריה עם "המדינה-האם". השבר ביחסי ישראל-צרפת זלג אפוא גם ליחסיה של ישראל עם מושבותיה לשעבר.
- (9) אולם הפצע המדמם ביחסיה של ישראל עם אפריקה היו יחסיה ההדוקים עם המדינה השנואה והמצורעת – דרום אפריקה. בתיאור היחסים הללו יימצאו הסיבות הקיומיות שהביאו את ישראל לשתף פעולה עם דרום אפריקה, כנגד עמדותיהן של מרבית מדינות העולם וארגון האומות המאוחדות. אולם לא היה בכך כדי להסיר את הכתם שדבק בישראל ושאפשר, בעיקר למדינות ערב ולנציגי הגוש הקומוניסטי, למתוח קו מקביל בין יחסה הקשה של ישראל לפלסטינים בשטחים לבין יחסה של ממשלת דרום אפריקה לשחורים.
- (10) משום כך, הניתוק ההמוני של הקשרים הדיפלומטיים של מדינות אפריקה עם ישראל ב-1973, לא בא רק עקב לחץ מדינות הנפט הערביות (כמה וכמה מדינות באפריקה מפיקות כמויות נפט היכולות לענות על צורכיהן של כל מדינות היבשת), אלא גם כתוצאה מתעמולה מתמדת ומרושעת של מדינות הליגה הערבית וסוכניה של בריה"מ, שהעמידו את ישראל אל עמוד הקלון.

נציגיה הדיפלומטיים של ישראל ביבשת, כמו גם גורמים חשובים נוספים (המוסד, חברות ישראליות שפעלו במדינות השונות), עמלו קשות כדי להתמודד עם ההאשמות הללו. בחלוף עשרים שנה (מאמצע שנות ה-80) ניתן היה לסכם בסיפוק כי רוב המדינות של אפריקה השחורה חזרו לקיים יחסים גלויים והדוקים עם ישראל. במקביל לחידושי היחסים חזר גם שיתוף הפעולה הממשלתי, אולם בממדים מצומצמים יותר, בעיקר מש"ב (המחלקה לשיתוף פעולה בין-לאומי של משרד החוץ) וסיוע הומניטרי. עיקר הפעילות ביבשת כיום היא של חברות פרטיות, בעיקר בתחומי פיתוח של יהלומים, חומרי גלם ומשאבים טבעיים, תשתיות וטלקומוניקציה ופרויקטים חקלאיים גדולים.

מספר המדינות האפריקניות המקיימות ב-2010 קשרים דיפלומטיים עם ישראל מגיע ל-43, ואלו הן: אוגנדה, איי סיישל, אנגולה, אריתריאה, אתיופיה, בוצוואנה, בורונדי, בורקינה-פאסו, בנין, גבון, גאנה, גינאה ביסאו, גינאה המשוונית, גמביה, דרום אפריקה, הרפובליקה של מרכז אפריקה, זימבבווה, זמביה, חוף השנהב, טוגו, טנזניה, ליבריה, לסוטו, מאוריטניה, מאוריטיוס, מדגסקר, מוזמביק, מלאווי, מצרים, ניגריה, נמיביה, סאו תומה ופרינציפה, סוודילנד, סיריה-לאונה, סנגל, הרפובליקה של קונגו, הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו, קייפ ורדה, קמרון, קניה, רואנדה.

11 מדינות אינן מקיימות יחסים דיפלומטיים עם ישראל, ואלו הן: אלג'יריה, ג'יבוטי, גינאה, לוב, מאלי, מרוקו, ניג'ר, סודאן, סומליה, צ'אד, קומורוס ותוניסיה.

בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" ניתקה מאוריטניה את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל.

העזרה הרפואית

אי-אפשר לסיים הקדמה זו מבלי לציין את העזרה הרפואית שישראל הושיטה ומושיטה גם כיום לעמי אפריקה, כמו גם למדינות אחרות: צוותים של קרדילוגים ישראלים משתתפים בפרויקט הבין-לאומי (Sach) Save a Child's Heart, שבמסגרתו הם מאתרים ילדים עם מומי לב הזקוקים לניתוחים מסובכים, שאותם לא ניתן לבצע בארצותיהם (בגלל היעדר מומחים לכך והיעדר חדרי ניתוח מתאימים). הילדים המאותרים מובאים לארץ לניתוחי לב פתוח. מאז התחלת פעילותם של הצוותים ב-1995 בוצעו בישראל 750 ניתוחים כאלה בילדים שהובאו מהמדינות: אתיופיה, ניגריה, זנזיבר, קונגו וגאנה, וכן משש מדינות נוספות מחלקי העולם האחרים (סין, וייטנאם, ירדן, עיראק, מולדובה,

אוקראינה והרשות הפלסטינית). יש לציין כי כמה קרדיולוגים פלסטינים השתתפו אף הם במשלחות.

אולם לפני שאנו ניגשים לסקירות המפורטות על יחסי ישראל עם מדינות אפריקה הרבות, מן הראוי להקדיש תשומת לב לתמורה החיובית המתחוללת באפריקה השחורה, וזאת למרות כל הקשיים המובנים שפורטו לעיל. להלן נתונים שפורסמו בעיתון "כלכליסט" ב-1 במארכ 2010:

- ♦ בשנים 2007 ו-2008 היתה הצמיחה הכוללת באפריקה דומה לזו של "השווקים המתעוררים" של אסיה (הודו וסין).
- ♦ ב-2009, בשיא המיתון העולמי, היתה הצמיחה הכוללת באפריקה – 2%(!).
- ♦ התחזית של קרן המטבע הבין-לאומית לשנת 2010 ציפתה לצמיחה של 4.1%, גבוהה מכל העולם פרט להודו, לסין ולברזיל.
- ♦ הגידול בצמיחה נובע משוק פנים-אפריקני הגדל בהתמדה. מעמד הביניים (שהוא לרוב המנוע הכלכלי) גדל והגיע ל-300 מיליון נפש מסך אוכלוסייה של מיליארד נפש.
- ♦ סקטור השירותים, המהווה 40% מכלל התמ"ג בעשר המדינות האפריקניות המובילות, לא רחוק מזה של הודו שבה תורם הסקטור 53% מהתמ"ג.
- ♦ בשנים האחרונות ניכרת יציבות שלטונית גוברת עם מינוס מהפכות צבאיות.
- ♦ אפריקה זוכה למשקיעים פרטיים גדולים (בעיקר מסין) המקטינים את מעורבות הממשלה (שהיא מושחתת במקרים רבים).
- ♦ הכלכלות במדינות אפריקניות רבות נהנות מחדשנות טכנולוגית ומשיפור אדיר בתשתיות. צמיחה זו תורמת 1% לצמיחה.
- ♦ עובדים אפריקנים רבים חוזרים למולדתם ומביאים עמם מיומנויות מקצועיות שרכשו בארצות המערב.
- ♦ וכאמור: מגמת העיור באפריקה הולכת ומתרחבת. כיום רק 33% מהאוכלוסייה מתגוררים בערים, אך הם תורמים 80% מכלל התמ"ג. לפי התחזיות, ב-2040 תתגורר מחצית האוכלוסייה בערים.

בסקירות על המדינות השונות כלול מידע על פעילותה של המחלקה לשיתוף פעולה של משרד החוץ באותן ארצות. המדובר בהכשרה מקצועית של רכבות משתלמים בעשרות מקצועות, הן בארצות עצמן והן בישראל. הסטטיסטיקות הן לגבי שנים נבחרות, בעיקר לאחר 1973, כשמדינות אפריקה החלו לחדש את

יחסיהן הדיפלומטיים עם ישראל (אלה נותקו כזכור בעקבות מלחמת יום הכיפורים, בלחצן של מדינות ערב).

יחסי ישראל-אוגנדה

אוגנדה שוכנת בחלק המזרחי של מרכז אפריקה ומשתרעת על פני שטח של 237 אלף קמ"ר. שכנותיה הן: קניה במזרח; סודאן בצפון; הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו במערב; רואנדה בדרום-מערב וטנזניה בדרום. כמו כן היא גובלת בדרום-מזרח עם אגם ויקטוריה. גודל אוכלוסייתה (2009) הגיע ל-32 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 33% קתולים; 33% פרוטסטנטים; 16% מוסלמים; 18% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 17% בני שבט בגנדה; 8% בני שבט איטסו; 8% בני שבט בסוגו; 12% בני שבט קרמוג'ונג; 42% בני שבטים שחורים אחרים; 6% רואנדים; 6% בני שבט לנגי; 1% אירופים, אסיאתים וערבים.

התמ"ג (2009): הגיע ל-42 מיליארד דולר (לפי כוח הקנייה); ול-16 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,300 דולר תמ"ג לנפש. המשטר במדינה הוא דמוקרטיה נשיאותית.

אוגנדה הגיעה לעצמאות ב-1962, אולם הקשרים של ישראל עם מנהיגים וגופים שונים (איגודים מקצועיים) במדינה החלו כבר בשנות ה-50 המאוחרות של המאה שעברה. ישראל ראתה באוגנדה קרש קפיצה למדינות אפריקה השחורות, וכהושטת זרוע איגוף למצור היבשתי שהטילו עליה שכנותיה הערביות. גורם רגשי נוסף היו הזיכרונות מ"פולמוס אוגנדה" שהתחולל בשנים 1903–1905 בקונגרסים הציוניים – השישי והשביעי. אם כי שטח הקרקע שהועידה ממשלת בריטניה לצורך הקמתה של אוטונומיה יהודית באפריקה, נמצא למעשה בקניה ולא באוגנדה....

אוגנדה קיימה יחסים ידידותיים עם ישראל מיום הקמתה, ואפשרה לישראל להזרים עזרה צבאית למחתרת של דרום סודאן: "אניה אניה" (Anyanya). ישראל השקיעה באוגנדה יותר מכל מדינה שחורה אחרת באפריקה: בחקלאות, בתעשייה ובחינוך; בהכשרת קאדרים מקומיים כדי שידעו לנהל את מדינתם. כמו כן נפתח שיתוף פעולה הדוק בתחום הצבאי. מאות סטודנטים קיבלו הכשרה בישראל ובקורסים שנערכו באוגנדה.

הנשיא אובוטה (Obote) (ביקר בישראל ב-1962) ניסה, באמצעות העזרה הרבה שקיבל מישראל, לצמצם את השפעתה של בריטניה, שנציגיה היו משולבים

בזרועות השלטון והכלכלה ולמעשה ניהלו את המדינה מבחוץ. מישראל, בהיותה מדינה קטנה ולא אימפריאליסטית, לא נשקפה לו סכנת השתלטות כזאת. בחגיגות העצמאות של אוגנדה ייצג שר החינוך יגאל אלון את ישראל. הוא הכריז על הענקת 150 מלגות למשתלמים מאוגנדה בישראל בתחומי החקלאות והרפואה.

שרת החוץ גולדה מאיר ביקרה באוגנדה (תחילת 1993) וחתמה על הסכם לשיתוף פעולה טכנולוגי. יגאל אלון ביקר במדינה פעם נוספת, בספטמבר 2003. חברות ישראליות רבות החלו לפעול באוגנדה: סללו כבישים, בנו שדות תעופה ושכונות מגורים ופיתחו מקורות מים. אחד המפעלים הגדולים היתה סלילת הכביש בין Kabale ל-Ntungamo באזור הררי קשה, שבוצעה על ידי חברת "ורד" הישראלית. את עלות הסלילה בסך מיליון שטרלינג תרמה ממשלת גרמניה. חברת מכתשים הישראלית הקימה באוגנדה בית חרושת לחומרי הדברה. פרופסור מהפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית ברחובות ערך מחקר יחד עם פרופסור מאוניברסיטת Makerere, לגבי התמעטות הדגה באגם ויקטוריה. הסתבר שהדבר נגרם על ידי הכנסת הדג "נסיכת הנילוס" לאגם על ידי הבריטים בשנות ה-50 של המאה הקודמת. הדג חיסל את מושבות הדגים המסורתיות וגרם לחוסר תזונה לאורך חופי האגם. הסוכנות האמריקנית לפיתוח בין-לאומי מימנה הקמת בריכות דגים מיוחדות לגידול דג ה"קרפ", ושלחה משתלמים מהאזור לקיבוץ המעפיל בעמק חפר ללמוד את מלאכת גידול הדגים בבריכות. כששבו המשתלמים הם הקימו וניהלו את בריכות הדגים הללו.

בתחום הצבאי הגיע שיתוף הפעולה לממדים גדולים שנפלו רק מאלה שהשקיעה ישראל באתיופיה: מאות מומחים ישראלים הדריכו את הצבא האוגנדי הצעיר בתחומי חיל הרגלים, הצנחנים, חיל השריון, חיל האוויר, הגדנ"ע וחיל הנשים.

ב-1963 – הסתיים בישראל הקורס הראשון של קציני חיל רגלים אוגנדים.

ב-1963 – נחתם הסכם לשיתוף פעולה טכני.

ב-1966 – ביקר באוגנדה ראש ממשלת ישראל, לוי אשכול.

ב-1968 – נחתם הסכם תרבות.

בסוף שנות ה-60 של המאה שעברה – כשהנשיא אובוטה ניסה לצמצם את המשלוחים של נשק ישראלי למחתרת הסודנית, וזאת כיוון ששיפר את יחסיו עם ממשלת סודאן – הורעו היחסים. אובוטה החל להצביע עם מדינות ערב נגד ישראל באו"ם ואף לחבור (בעיקר לאחר מלחמת ששת הימים) להצהרות שהשמיעו מדינות ערב נגד ישראל ודרש לצמצם את משלוחי הנשק למחתרת הסודנית. למרות זאת נמשכו היחסים עם אוגנדה כסדרם, לא במעט בזכות

הקשרים שקשרה ישראל עם רמטכ"ל הצבא האוגנדי – אידי אמין. ב-1971 הדיח אידי אמין את אוכוטה ומינה עצמו לנשיא אוגנדה (ישראל הואשמה בהושטת עזרה לאמין בביצוע ההפיכה).

אמין, שביקר בישראל עוד בתקופת היותו רמטכ"ל (וזכה בכנפי צנחן מבלי שצנח...), ביקר בישראל פעם נוספת ב-1971 אחרי שתפס את השלטון והבטיח תקופה של יחסים משופרים. ישראל מכרה לאוגנדה טנקים, מטוסי פוגה, מטוסי סילון וכלי נשק מגוונים בהיקף של מיליון שטרלינג וזאת נוסף על ההדרכה שניתנה על ידי מאות מומחים ישראלים.

אולם תאבוננו הלך וגדל והוא הפנה לישראל דרישות, שהיא נאלצה להשיב ריקם:

- ♦ הוא דרש להכיר במשטרו (שהושג על ידי הפיכה) נוסף על ההכרה במדינה.
- ♦ הוא דרש לקבל הלוואה בסך 10 מיליון שטרלינג ואת ביטול החוב של אוגנדה לישראל ולחברות הישראליות בסך של עשרות מיליוני דולר.
- ♦ הוא דרש למכור לו מטוסי "פאנטום" (שישראל עצמה קונה בארה"ב) כדי שיוכל להפציץ את יריביו בקניה ובטנזניה...
- ♦ והוא דרש התערבות צבאית ישראלית נגד הגורמים האופוזיציוניים בארצו...

כשקיבל סירוב לכל הפניות הללו, הוא פנה למדינות ערב (שהיו מודאגות מאוד מהחדירה הישראלית לאוגנדה ואף חששו כי שדות תעופה הנבנים במדינה נועדו להתקפות מהעורף על סודאן ומצרים) וקיבל מהן עזרה: 18 מיליון דולר מענק לובי-סעודי ו-15 מיליון מלווה סעודי וכן הבטחה לקבל עוד 16 מיליון לשימוש האישי...

אמין החל להצהיר הצהרות נגד ישראל: שיבח את רצח הספורטאים במינכן; הילל את היטלר על שכילה את היהודים; דרש לגרש את ישראל מהאזורים ולבסוף גירש את כל הישראלים, כולל השגרירות על צוותה, תוך ימים ספורים.

את סטירת הלחי מישראל קיבל אמין ב-1976 במסגרת מבצע אנטבה. ב-1979, לאחר שאמין הפציץ ערים בגבול טנזניה, שלח נשיא ג'וליוס ניררה (Julius Nyerere) חיל משלוח בן 40,000 חיילים לאוגנדה והביס את צבאה. אידי אמין ברח ללוב ומשם לסעודיה, שבה מת ב-2003.

הנתק עם אוגנדה נמשך 23 שנים, עד לאחר החתימה על הסכמי אוסלו ב-1994. הנשיא יוברי מוזרמי (Yoweri Museremi), שתפס את השלטון בינואר 1986, החל להתקרב לארה"ב ולישראל במטרה לשפר את מצבה הכלכלי של המדינה. הוא ביקר בישראל בינואר 2003. בפברואר 2006 נערכו בחירות נוספות,

הבחירות הרב-מפלגתיות הראשונות מאז 1980, ובהן קיבלה מפלגתו של הנשיא, "תנועת ההתנגדות הלאומית", שני שלישים מהקולות והנשיא עצמו נבחר מחדש ברוב של 59%. מאז 1986 קיימה ישראל יחסים סדירים לא-רשמיים עם אוגנדה, אם כי לא בלהיטות שאפיינה אותה בשנות ה-60 וה-70. וזאת לאור הביקורת שנמתחה בישראל על ההשקעות העצומות באפריקה השחורה, שהביאו לבסוף את ניתוק היחסים – כפוי הטובה – ב-1973. הקשרים הדיפלומטיים כוננו מחדש ב-1994.

ישראל שיפצה לאוגנדה מטוסי "מיג 21" ומטוסי "הרקולס". שני כפרים, ובהם קהילה יהודית בת 700 נפש, מתקיימים באזור מְבֵלֶה (Mbale). הם גוררו לפני כמאה שנה על ידי מיסיונרים יהודים. לקהילה יש רב, בית כנסת, בית ספר לעברית והם מקפידים על מצוות ("קלה כחמורה"). מדינת ישראל לא מכירה בהם ואין להם זכות לעלות לארץ על פי חוק השבות.

ב-2008 ייצאה ישראל לאוגנדה ב-12 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-7 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה דווקא היקף הייצוא ל-13 מיליון דולר והייבוא מאוגנדה ל-8.1 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1976 – 2; 1977 – 1; 1987 – 2; 1988 – 7; 1989 – 3; 1990 – 7; 1991 – 5; 1993 – 6; 1994 – 14; 1995 – 25; 1997 – 26.

יחסי ישראל-אנגולה

אנגולה ממוקמת בדרום-מערב אפריקה וגובלת בדרום עם נמיביה; בצפון עם הרפובליקה של קונגו; ובמזרח בזמביה. שטחה מגיע ל-1,247,000 קמ"ר ואוכלוסייתה (2008) מונה 18 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 38% קתולים; 47% עובדי אלילים; 15% פרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 37% בני אוכימבונדו; 25% בני קימבונדו; 23% בני בנטו; 13% פליטים מקונגו; 22% בני בנטו אחרים; 2% מולטים; 2% מוסלמים; 1% אירופים.

התמ"ג (2009): לפי כוח הקנייה הגיע ל-114 מיליארד דולר; לפי שער החליפין ל-70 מיליארד דולר; ו-8,800 דולר תמ"ג לנפש (בעיקר הודות לייצוא נרחב של נפט ויהלומים).

המשטר במדינה הוא דמוקרטיה נשיאותית.

אנגולה זכתה בעצמאות ב-1975, אולם מיד לאחר מכן החלה מלחמת אזרחים: מצד אחד התנועה העממית לשחרור אנגולה (MPLA), שנתמכה על ידי בריה"מ וקובה, ומצד אחר תנועת "האיחוד הלאומי" (UNITE) שנתמכה על ידי ארה"ב ודרום אפריקה. ביוזמתה של בריה"מ הוזרמה קובה למדינה 37,000 חיילים, שעל כידונייהם הצליחה תנועת MPLA להקים ממשלה.

ישראל עזרה לתנועת UNITE עוד בשנים שקדמו לקבלת העצמאות. רוברטו הולדן, ראש התנועה, ביקר בישראל בשנות ה-60 של המאה שעברה וחברי ארגונו נשלחו לישראל לצורך אימונים. בשנות ה-70 העבירה ישראל נשק ל-UNITE דרך זאיר. דרום אפריקה פלשה ב-1975 לאנגולה והעמיקה לחדור כ-1,000 ק"מ, אולם הופעת הקובנים כאמור החזירה את צבאה של דרום אפריקה לארצו. רק ב-2002 הסתיימה המלחמה האזרחית בת 27 השנים שגבתה חצי מיליון קורבנות. אנגולה היא יצרנית הנפט השנייה בגודלה באפריקה לאחר ניגריה. גילוי הנפט בים מול אנגולה מחסן אותה מפני התקפות והתנכלויות מקומיות. שדות הנפט שלה קרובים לאירופה ולאררה"ב. אנגולה היא גם ספקית הנפט הגדולה ביותר של סין. לאחר חיסולו של המשטר הקומוניסטי באנגולה (1992), נקשרו קשרים דיפלומטיים מצוינים בין ישראל לאנגולה. כבר ב-2005 הגיע מחזור הסחר בין שתי המדינות ל-400 מיליון דולר (בעיקר בתחום היהלומים), אולם מאז הצטמצמו הקשרים הכלכליים.

ב-2008 ייצאה ישראל לאנגולה ב-30 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-90,000 דולר. נשיא אנגולה, ג'וזה אדוארדו דוס-סנטוס, ביקר בישראל ב-2005. באוקטובר 2006 ביקר באנגולה צוות רפואי ישראלי השייך לארגון הבין-לאומי SACH (Save a Child's Heart) – שבדק כמאה ילדים חולים והחליט את מי מהם יש להביא לישראל לשם ניתוח. באנגולה ישנם 600 חולים נוספים הזקוקים לניתוח לב פתוח. קשר נוסף עם האירועים הטרגיים של מלחמת האזרחים באנגולה נוצר בעקיפין, באמצעותו של ארקדי גאידמק, יהודי יוצא רוסיה שהשתקע למשך שנים אחדות בישראל.

גאידמק, יחד עם הטייקון הצרפתי פייר פאלקון, הואשמו על ידי ממשלת צרפת בהזרמה לא חוקית של נשק לאנגולה בשנים 1993–1998, בהיקף של 790 מיליון דולר. מכירת הנשק נגדה את "פרוטוקול לוסאקה", שאסר מכירת נשק לקבוצות היריבות באנגולה. גאידמק נשפט שלא בנוכחותו ונידון לשש שנות מאסר. ממשלת צרפת ניסתה להביא לידי הסגרתו מישראל, שלא התאפשרה מבחינה משפטית, אולם כשיושרו ההדורים עבר גאידמק לרוסיה, שאין לה הסכם הסגרה עם צרפת.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1977 – 2; 1990 – 2; 1995 – 3; 1997 – 11.

מומחים מישראל: 1995 – 4.

יחסי ישראל-אריתריאה

אריתריאה שוכנת לאורך חופו הדרומי של ים סוף. זהו מיקום אסטרטגי חשוב השולט במידה רבה (הודות לקרבתה למצרי פאב אל-מנדב) על המעבר לאוקיינוס ההודי. שטחה מגיע ל-121 אלף קמ"ר, וגודל אוכלוסייתה (2010) 6 מיליון נפש. היא גובלת עם אתיופיה וג'יבוטי בדרום; ועם סודאן בצפון-מערב.

החלוקה הדתית: 45% נוצרים (קופטים וקתולים); 45% מוסלמים.

החלוקה האתנית: 50% בני עם הטיגרי; 40% טיגרי יחד עם קונמה; 3% סאפו; 3% אפאר; 3% אחרים.

התמ"ג (2009): לפי כוח הקנייה הגיע ל-4.3 מיליארד דולר; לפי שער החליפין ל-1.7 מיליארד; 700 דולר תמ"ג לנפש.

המשטר במדינה הוא רפובליקה נשיאותית.

ב-1952, לאחר שסוכם בין המעצמות הגדולות על חלוקת המושבות האיטלקיות לשעבר ביניהן, הוחלט להקים פדרציה בין אתיופיה לאריתריאה. אולם כעבור עשר שנים (1962) החליטה אתיופיה לצרף באופן חד-צדדי את אריתריאה לשטחה. המעשה הוליד מלחמת חורמה בין שתי המדינות שנמשכה 30 שנה והסתיימה בניצחון אריתריאה ב-1991.

ב-1993 הכריזה אריתריאה על עצמאותה, ובאותה שנה הכירה בה ישראל וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים. ב-1998 פרצה מלחמת גבולות נוספת, שהסתיימה בתיווך האו"ם ב-2002 ובהצבת 4,000 חיילי או"ם להבטחת שביתת הנשק. כמו כן סימנו מומחי האו"ם את הגבול המדויק בין שתי המדינות, אולם אתיופיה איננה מוכנה להכיר בו ואיננה מסיגה את כוחותיה מהקו המפורז.

המלחמה האחרונה פגעה קשות בכלכלת המדינה (600 מיליון דולר נזקים, והרס של 52,000 בתים). כדי לשקם את הכלכלה נטלה הממשלה לידיה את כל הפעילות הכלכלית, כולל את הפיקוח על מטבע חוץ. הפזורה האריתריאית הגדולה מזרימה גם היא אמצעים כספיים למדינה. במסגרת הפעילות הכלכלית חתמה המדינה הסכם עם חברת כרייה קנדית להפקת מחצבים, וכן הוכרו נמל מאסאבה וסביבתו כאזור סחר חופשי. ישראל מקיימת יחסים קרובים מאוד עם אריתריאה, אך יחסים אלה הועמדו לא פעם במבחן לאור המלחמות שניטשו עם אתיופיה, שבמרבית השנים נמנתה אף היא עם ידידי ישראל.

ב-1998 פרצה מלחמה נוספת בין שתי המדינות שהביאה חורבן על אריתריאה. מאז שנת 2000 הודקו היחסים של ישראל עם אריתריאה מאוד. ישראל עזרה לה במהלך העימות בינה לבין תימן על איי 'האניש' (Hanish), שכן לישראל אינטרס מיוחד בכל מה שקורה בדרום ים סוף ובקרן אפריקה, לשם הבטחת חופש השיט שלה באותו אזור. נשיא אריתריאה ביקר בישראל למטרות מרפא. יחד עם זאת, גם איראן מצליחה לתקוע יתד מסוכנת לישראל בחופי אריתריאה: ב-2009 פורסם על הקמת נמל ימי איראני בחוף אריתריאה, בעיר הנמל אצאב (Assab), לשימוש אנשי משמרות המהפכה האיראניים. הגברת הנוכחות הימית האיראנית במוצא הדרומי של הים התיכון הביאה כמה מדינות ערביות להכריז, בנובמבר 2009, לראשונה על הקמת "כוח משימה ימי בים האדום". הכוח יכלול את סעודיה, את נסיכויות המפרץ הפרסי, את ג'יבוטי, סודאן, תימן, מצרים וירדן. התפתחות חמורה זאת מהווה גם אות אזהרה לישראל וליכולת קיום נוכחות בים סוף.

בעיה נוספת המעסיקה את ישראל היא הסתננותם של אלפי פליטים אריתריאים לתחומה המבקשים הכרה כפליטים, עקב העימותים הפנימיים הקשים במולדתם.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 28; 1995 – 26; 1997 – 22.
קורסים מקומיים: 1993 – בחקלאות – 2; בפיתוח אזורי – 1; משתלמים – 98.
 1994 – בחקלאות – 3; במדע וטכנולוגיה – 1; משתלמים – 101.
מומחים מישראל: 1993 – 6; 1994 – 2.

יחסי ישראל-אתיופיה

אתיופיה היא רפובליקה פדרלית דמוקרטית בראשות נשיא, המשתרעת על שטח של 1,246,700 קמ"ר ואוכלוסייתה מונה (2009) 77 מיליון נפש. המדינה גובלת במזרח עם סודאן; בצפון עם אריתריאה וג'יבוטי; במזרח עם סומליה; ובדרום עם קניה.

החלוקה הדתית: 43% מוסלמים; 37% נוצרים; 17% עובדי אלילים.
החלוקה האתנית: 40% בני אורומו; 32% אמהרים וטיגרים; 9% בני סידמו; 19% אחרים.

התמ"ג (2009): 84.7 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 34 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 900 דולר תמ"ג לנפש.

אתיופיה קיבלה הכרה מלאה בריבונותה מידי הבריטים (ששחררו אותה משלטון האיטלקים ב-1941) ב-1944, ואילו החוקה החדשה שלה (במקום החוקה משנת 1930) הונהגה ב-1955.

אתיופיה היא אחת המדינות בעלות תרבות עתיקה באפריקה. יש הטוענים שהיא אף קדמה לתרבות המצרית. בה בעת היא גם אחת המדינות העניות בעולם. מסורות קדומות קושרות את שליטי אתיופיה עם העם היהודי: לפי המסורת מלכת שבא הגיעה לירושלים כדי לפגוש את שלמה המלך (המחצית השנייה של המאה ה-10 לפנה"ס) ואף להרות ממנו. מייסד ממלכת אקסום האתיופית, מלניק ה-1, נחשב לצאצא של הפגישה הזאת.

מסורת אתיופית נוספת טוענת כי ארון הקודש היהודי נמצא באחד המקדשים במדינה. כמו כן ידועה נוכחותם של שבטים יהודיים חזקים וגדולים, בחצי האי ערב, שהשפיעו כנראה על שבטים שחורים באפריקה לקבל על עצמם את הדת היהודית. ההשפעה הדתית היהודית בחצי האי ערב היתה חזקה מאוד במאות הראשונות לספירה. עדות לכך הן המלחמות הרבות שנאלץ מוחמד להילחם בשבטים היהודיים לאחר שסירבו לקבל את דת האסלאם.

במחצית השנייה של המאה החמישית החליטו שליטי חמיר – מדינה בדרום-מערב חצי האי ערב, לקבל על עצמם את הדת היהודית, כדי לעמוד בפני הלחץ של אתיופיה הנוצרית (זו קיבלה על עצמה את הנצרות במאה ה-4), שלטשה עין לחבל-ארץ זה.

האגדות מספרות כי במאה העשירית ניהלה המלכה יהודית מלחמה נגד הנוצרים. מלחמות אלה גברו החל מהמאה ה-14 והיהודים התגוננו בעיקר בהרי סמיאן.

הלחץ הכלכלי שנתלווה ללחץ להמרת הדת שחרר את הנטבלים לנצרות ממעמד של אריסים – פאלאסי בשפה האתיופית. ואילו הדבקים בדתם היהודית נותרו חסרי זכויות על הקרקע.

מכאן קיומם של שני סוגי יהודים בקהילה האתיופית: הפלאשים – כלומר חסרי הקרקע שדבקו ביהדותם, ואלה שנאלצו להמיר את דתם כדי להישאר על אדמתם (הפלאשמורה), והתובעים כיום להכיר גם בהם כיהודים. הקשר המיוחד הזה של אתיופיה לעם היהודי בא לידי ביטוי גם בתקופת שלטונו של הקיסר היילה סלאסי שהגיע לשלטון ב-1913, וראה עצמו כצאצא של שלמה ומלכת שבא. כאשר נאלץ לברוח מאתיופיה לאחר שנכבשה על ידי האיטלקים שמשלו בה בשנים 1935–1941, הוא קבע את מקום מושבו בשנים אלה בירושלים עד לשובו לאדיס-אבבה ב-1941.

היועצים הישראלים שהיו מוצבים באדיס-אבבה הצילו את הקיסר שלוש

פעמים מניסיונות הפיכה, אולם נכשלו בפעם הרביעית: ב-1974 סולק הקיסר היילה סלאסי מכיסאו (הוא שלט במדינה משנת 1930) במהפכה צבאית, על ידי מנגיסטו היילה מריאם. מנגיסטו הנהיג במדינה רודנות מרקסיסטית שנתמכה על ידי הסובייטים. למרות זאת נמשכו הקשרים הבלתי-פורמליים עם השליט החדש, כולל מתן אפשרות להעלאה שקטה של יהודים מאתיופיה. במבצע הגדול הראשון, "מבצע משה" (1977-1978), הועלו לארץ במבצע צבאי (בעיקר מסודאן) 8,000 יהודים, אולם פליטת פה של שר הביטחון משה דיין, שאמר כי ישראל ממשיכה לספק נדשק לאתיופיה, הביאה לניתוק מוחלט של הקשרים ולאיסור יציאת יהודים מהמדינה.

ב-1973 נותקו היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות בעקבות מלחמת יום הכיפורים והם חודשו ב-1989. כששלטונו של מנגיסטו החל להיסדק ולהגיע לסופו, הוא הסכים תמורת הנשק שסיפקה לו ישראל, וכן תמורת תשלום של 35 מיליון דולר, לאפשר את העלאתם של 15,000 יהודים נוספים במסגרת "מבצע שלמה" (24.5.91).

ב-1991 התאחדו נגד מנגיסטו כוחות משותפים של מורדים מאריתריאה יחד עם "החזית הדמוקרטית המהפכנית של העם האתיופית" (EPRDF), ובעזרת מדינות המערב הדיחו את הרודן. הוקמה פדרציה של 14 מחוזות, כשכל מחוז נהנה מאוטונומיה רחבה.

למרות זאת פרצה מלחמה נוספת בין שתי המדינות (1998-2000) שהסתיימה בתיווך האו"ם (ראו בתת-הפרק על אריתריאה). כלכלתה של אתיופיה נשענת בעיקר על חקלאות, המהווה 50% מהתפוקה הלאומית, 60% מהייצוא ו-80% מהתעסוקה. החקלאות סובלת מבצורות תקופתיות ומשיטות עיבוד מיושנות. ענף הייצוא העיקרי, שהוא קפה, הכניס 350 מיליון דולר ב-2006. על פי החוק הנוהג באתיופיה, כל האדמות שייכות לממשלה (לפני כן לקיסר) והיא זו שמעניקה את זכויות העיבוד תמורת חוזי חכירה. הדבר מונע פיתוח שכן אין הוא מאפשר למשכן את היבולים במטרה לקדם פיתוח. ב-2005 החליטה קרן המטבע העולמית (IMF) למחוק את חובה של אתיופיה כדי לאפשר לה לשקם את כלכלתה.

כניסתה של ישראל לאתיופיה החלה כבר בשנות ה-50 וקשרי המסחר ב-1952. מיד לאחר מבצע סיני ב-1957, נפגש נציג ישראלי בכיר עם הקיסר היילה סלאסי ושריו (בתיווכה של צרפת) וקשר עמו קשרים הדוקים. המטרה האסטרטגית של כניסת ישראל לאתיופיה היתה הקמת הקודקוד הדרומי של "תוכנית המשולש" הישראלית, שנועדה להוציא את ישראל מבדידותה האזורית. שני הקודקודים האחרים נועדו להיות טורקיה ואיראן...

העזרה הצבאית שהגישה ישראל לאתיופיה כללה: אימון יחידות קומנדו; הפעלת מומחים למאבק נגד חתרנות; התקנת מערכת תקשורת עבור הצבא האתיופי; אימון משטרת חירום (3,100 איש). ב-1962 הועלה דרג הנציגות הישראלית מקונסוליה לשגרירות.

מקורות ערביים דיווחו ב-1971, כי אתיופיה העמידה לרשות ישראל שני איים במצרי באב אל-מנדב מול ג'בוטי: חאלב ופאטימה.

במקביל הוקמה על ידי יזמים ישראלים חברה לייבוא בשר מאפריקה בשם "אינקודה", שנוסף על עיסוקה המסחרי האזרחי, שימשה גם כיסוי לפעילות ישראלית ולקשרים עם מרגלים במדינות ערב.

הנה כי כן, חלק נכבד מהמסורות הקושרות את עברה של אתיופיה עם ישראל הקדומה, ושפורטו לעיל, מונח גם היום ברקע היחסים המיוחדים שמקיימת מדינת ישראל עם אתיופיה. יחסים אלה אפשרו את העלאת יהודי אתיופיה לארץ (אמנם כאמור בתקופת השלטון הדיקטטורי של מנגיסטו נאלץ המוסד הישראלי להעלות יהודים בדרך חשאית מסודאן, מבצע שתבע קורבנות רבים שלא עמדו בתלאות הדרך). החלק הארי של יהודי אתיופיה הועלה לארץ בשני מבצעים הרואיים ממש: "מבצע משה" ו"מבצע שלמה". ב-2010 עוד נמשך המשא ומתן להעלאתם של אחרוני בני הפלאשמורה לישראל, תוך שיתוף פעולה עם ממשלת אתיופיה.

היחסים בין שתי המדינות חיוביים. ישראל השקיעה רבות בקידום החקלאות האתיופית על ידי מדריכים בישראל. אחד הענפים שהוכנסו למדינה זו היה ענף הפרחים, שהצליח מאוד ומשמש היום אפילו כתחרות לפרחי ישראל...

ב-2008 ייצאה ישראל לאתיופיה ב-18 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-46 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-12.4 מיליון דולר והייבוא ל-36 מיליון דולר.

ב-1952 נחתם הסכם בין שתי המדינות למניעת כפל מס בתחום הספנות והטיס; ב-1953 נחתם הסכם בדבר תובלה ימית; ב-1956 נחתם הסכם בדבר פישוט ההליכים הפורמליים בקשר לאשרות; ב-1959 נחתם הסכם הסגרה הדדי; ב-1978 נחתם הסכם בתחום הדיג; ב-1991 נחתם הסכם לשיתוף פעולה רב-צדדי; ב-2004 נחתם הסכם לשיתוף פעולה תרבותי-חינוכי, ונערכו חילופי ביקורים של שרים משתי המדינות. באותה שנה ביקר ראש ממשלת אתיופיה בישראל. במאי 2008 נחתם בין שתי המדינות הסכם כולל למניעת כפל מס ומניעת התחמקות ממס.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: (1973 – ניתוק יחסים) 1974 – 7; 1976 – 1; 1977 – 2;
 1986 – 12; 1988 – 33; 1989 – 17; 1990 – 31; 1991 – 32; 1993 – 72;
 1994 – 64; 1995 – 81; 1997 – 46.
קורסים מקומיים: 1973 – בחקלאות – 2; בקואופרציה – 2; בכלכלה – 1; משת' – 47.
 1990 – במנהל – 1; משת' – 34.
 1991 – בקואופרציה – 1; משת' – 52.
 1993 – בחקלאות – 2; בפיתוח אזורי – 1; בחינוך – 1; משת' – 137.
 1994 – בחקלאות – 4; בקואופרציה – 2; בפיתוח קהילתי – 1; משת' – 199.
 1995 – בפיתוח קהילתי – 1; משת' – 25.
מומחים מישראל: 1973 – 33; 1989 – 4; 1990 – 4; 1993 – 8; 1994 – 4;
 1995 – 1.

יחסי ישראל–בוצוואנה

מדינת חסות בריטית בעברה, וכיום דמוקרטיה פרלמנטרית המשתרעת על שטח של 582 אלף קמ"ר ומספר תושביה (2009) 2 מיליון נפש. שכנותיה הגובלות עמה הן: נמיביה במערב; זמביה בצפון; זימבבווה בצפון-מזרח; ודרום אפריקה במזרח ובדרום.

החלוקה הדתית: 50% נוצרים; 50% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: צוואנה – 95%; שבטים אחרים 4%; לבנים 1%.

התמ"ג (2009): הגיע ל-26 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; ול-11 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 13,000 דולר תמ"ג לנפש.

הגיעה לעצמאות ב-1966. בשנות ה-70 וה-80 נתנה בוצוואנה מקלט לחברי המחתרות שלחמו במשטרים הלבנים ברודזיה ובדרום אפריקה. בעקבות כך פלש צבא דרום אפריקה למדינה בשנות ה-80 ונשאר בה עד נפילת משטר האפרטהייד בדרום אפריקה. ב-1996 אושרה חוקה חדשה במדינה.

מאז המהפך בדרום אפריקה החלה כלכלתה של בוצוואנה לשגשג וקצב הצמיחה הכלכלית בה היה מהגבוהים בעולם (כ-5%). בין אוצרותיה הטבעיים ניתן למצוא: יהלומים, נחושת, ניקל, מלח, אשלג, פחם וגז. מכרה הפחם (Jwanenya) הוא הגדול והעשיר ביותר בעולם. ענף התיירות מהווה את הענף המכניס השני בגודלו במדינה. בראש המדינה עומדת, מאז העצמאות, המפלגה הדמוקרטית, והיא נגועה בשחיתות רבה. אולם לנוכח הפריחה הכלכלית

שהעלתה את בוצוואנה למדינה המשגשגת ביותר באפריקה, מצליחה המפלגה לשרוד. תוחלת החיים במדינה היא רק 35 שנה בגלל התפשטות מחלת האיידס, המקיפה כ-40% מהאוכלוסייה הבוגרת.

הקשרים הדיפלומטיים בין שתי המדינות חודשו ב-1993, לאחר הנתק שאירע ב-1973. במדינה פעילים כיום כמאה יהודים, רובם ישראלים העוסקים בסחר היהלומים (מכון היהלומים הישראלי פעיל מאוד במדינה), בהדרכה חקלאית וכן בביצוע פרויקטים בתחום התקשורת והאנרגיה הסולארית. ב-2008 ייצאה ישראל לבוצוואנה ב-80 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-60 מיליון דולר. בשתי השנים הללו לא היה כל ייבוא מבוצוואנה לישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 1 (ניתוק יחסים); 1976 – 2; 1987 – 2; 1988 – 1;
1990 – 1; 1991 – 5; 1993 – 5; 1994 – 1; 1995 – 1; 1997 – 3.
מומחים מישראל: 1994 – 1.

יחסי ישראל-בורונדי

בורונדי שוכנת במרכז אפריקה (ללא מוצא לים). בצפון היא גובלת עם רואנדה; במזרח עם זאיר וימת טנגניקה; ובמזרח ובדרום עם טנזניה. המדינה משתרעת על 28 אלף ק"מ ואוכלוסייתה מנתה (2009) 10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 62% קתולים; 5% פרוטסטנטים; 1% מוסלמים; 32% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 85% נמנים עם שבט ההוטו; 14% בני שבט הטוטסי.

התמ"ג (2005): הגיע ל-5.6 מיליארד דולר והתמ"ג לנפש ל-885 דולר, אך הוא ירד מאז ל-3.3 מיליארד דולר ב-2009 לפי כוח הקנייה; ל-1.5 מיליארד לפי שער החליפין; ול-300 דולר תמ"ג לנפש, עקב קרבות הדמים שנוהלו במדינה (ראו להלן).

עד מלחמת העולם הראשונה היתה בורונדי מושבה גרמנית. מ-1918 ועד קבלת העצמאות, ב-1962, היא היתה תחת שלטון מנדטורי של בלגיה. הבלגים העדיפו את בני הטוטסי, שאותם ראו כבעלי השכלה ותרבות העולים על בני ההוטו. וכך, אף שהטוטסי היוו רק 15% מאוכלוסיית בורונדי, נציגיהם שלטו בממשלה ובצבא, והפכו לרודנים בכל הנוגע לזכויותיה של מרבית האוכלוסייה

של בורונדי שהשתייכה לבני ההוטו. מאז קבלת העצמאות ועד הבחירות הדמוקרטיות ב-1993, נשלטה בורונדי בידי אותם רודנים צבאיים בני המיעוט הטוטסי.

ארבע פעמים פרצו מלחמות בבורונדי מאז קבלת העצמאות ב-1962. בקרבות של 1972 נהרגו לפחות 200 אלף בני אדם, כשהאצבע המאשימה הופנתה לעבר המיעוט הטוטסי השליט במדינה.

ב-1993 נערכו הבחירות החופשיות הראשונות במדינה, ובהן נבחר מלכיוור נדאדיה, בנקאי מבני ההוטו (יליד רואנדה הסמוכה) לנשיא. בני ההוטו ראו בכך את תחילתה של תקופה חדשה שבה יינתנו זכויות שוות לרוב ההוטי במדינה. אולם הנשיא נרצח, כנראה על ידי בני הטוטסי, ונפתחה תקופה חדשה של מרחץ דמים, שנמשכה 12 שנים. במהלכה נהרגו כ-200 אלף איש, 48 אלף פליטים נמלטו לטנזניה השכנה ועוד 140 אלף פליטים המשיכו להתגורר בתוך גבולות המדינה.

תיווך בין-לאומי הביא להסכם בדבר חלוקת הכוחות במדינה (2003), נחקקה חוקה חדשה (2005) ונבחרה ממשלה עם רוב של בני הוטו. נשיא המדינה מבני ההוטו, פייר נקורונזיזה, חתם על הסכם הפסקת האש עם קבוצת המורדים האחרונה – ב-2006.

המלחמות המרובות רוששו את המדינה, והיא נחשבת עתה (2010) לאחת המדינות העניות בעולם:

68% חיים מתחת לקו העוני ו-7% מתושבי המדינה הם נשאים של איידס.

35% מהתמ"ג מגיע מענף החקלאות, המעסיק 90% מכוח העבודה. עיקר

הייצוא – קפה ותה.

ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם בורונדי ב-1962, אולם אלה נותקו (1973) בעקבות מלחמת יום הכיפורים (והלחץ הערבי). היחסים חודשו ב-1995. ישראל מיוצגת במדינה על ידי השגריר הישראלי באתיופיה.

מאז חידוש היחסים נעזרה בורונדי על ידי מש"ב בהכשרת משתלמים כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1988 – 1; 1990 – 1; 1991 – 2; 1993 – 2; 1994 – 2;

1995 – 3; 1997 – 1.

יחסי ישראל-בורקינה-פאסו (לשעבר וולטה העילית)

מדינה השוכנת במערב אפריקה ללא מוצא לים. שכנותיה הן: מאלי בצפון ובמזרח; ניג'ר בצפון-מזרח; בּנין בדרום-מזרח; טוגו, גאנה וחוף השנהב בדרום. שטחה של המדינה מגיע ל-274 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה מונה 16 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 50% מוסלמים; 10% קתולים; 40% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 50% בני שבטי מוסי; 20% בני שבטי פוהי וטמג'ק-באלה; 30% אחרים.

התל"ג (2009): 19 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 8 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,200 דולר תל"ג לנפש.

המדינה הגיעה לעצמאות (מצרפת) ב-1962, אולם מהפכות צבאיות חוזרות ונשנות שאירעו בשנות ה-70 ושנות ה-80 של המאה הקודמת, ערערו הן את המערכת השלטונית והן את המערכת הכלכלית. ב-1987 הגיע לשלטון בалиסה קומפאור, אף הוא במהפכה צבאית. הוא הכריז על כוונתו להשיב למדינה את השלטון הדמוקרטי, ואכן מאז נערכות בחירות במדינה, שבכולן ניצח הנשיא המכהן. על פי החוקה שאושרה ב-1991, המשטר במדינה הוא רפובליקה פרלמנטרית, שבראשה נשיא המוסמך לפזר את הפרלמנט. זאת אחת המדינות העניות בעולם – 45% מהאוכלוסייה מצויים מתחת לקו העוני. המדינה סובלת ממדבור ההולך ומתפשט לתוכה מהצפון חסר הגשמים. המדינה זקוקה לעזרת חוץ תמידית – לרוב מצרפת וכן מההכנסות של מאות אלפים מאזרחיה העובדים בגאנה ובחוף השנהב.

היחסים הדיפלומטיים עם ישראל חודשו ב-1993, לאחר שנותקו ב-1973 בלחץ הערבים. שגריר ישראל בחוף השנהב משמש כשגריר לא-תושב במדינה. הסכמים שנחתמו: ברית ידידות ואמנה בדבר שיתוף פעולה כללי. עוד לפני חידוש היחסים הדיפלומטיים השקיעה ישראל רבות בתחום העזרה הטכנית למדינה כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1986 – 6; 1988 – 8; 1989 – 24; 1990 – 5; 1991 – 1;
1993 – 7; 1994 – 11; 1995 – 27; 1997 – 13.
מומחים מישראל: 1995 – 5.

יחסי ישראל-בּנין (עד 1975: דהומיי)

בּנין שוכנת במערב אפריקה והיא גובלת: בצפון עם ניג'ר ובורקינה-פאסו; במערב עם טוגו; במזרח עם ניגריה; ובדרום עם האוקיינוס האטלנטי. שטחה מגיע ל-113 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2008) ל-9 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 15% נוצרים; 15% מוסלמים; 70% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 42% בני שבטי פון; 16% בני שבטי אדוה; 12% בני שבאטי, יורובה; 29% אפריקנים אחרים; 1% לבנים.

התל"ג (2009): 13 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 6.4 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,500 דולר תל"ג לנפש.

בּנין הגיעה לעצמאות (מצרפת) ב-1960, ובאותה שנה כוננה ישראל עמה קשרים דיפלומטיים. מיום הקמתה ועד 1972 סבלה המדינה ממהפכות צבאיות חוזרות ונשנות. באותה שנה הגיע לשלטון מתייה קרקו, שהנהיג במדינה משטר מרקסיסטי-לניניסטי שנמשך עד שנת 1991. באותה שנה נערכו לראשונה בחירות דמוקרטיות שבעקבותיהן נבחר ראש הממשלה המכהן, נייספור סוגלו, לנשיא המדינה. היה זה המעבר הראשון באפריקה מדיקטטורה לדמוקרטיה. ב-1996 הפתיע קרקו כשנבחר (בבחירות דמוקרטיות) לנשיא. הוא כיהן בתפקידו שתי קדנציות, ונאמן לחוקה פרש והוחלף ב-2006 (בבחירות דמוקרטיות) על ידי תומאס יאיי פוני. מיד עם היבחרו פתח הנשיא בפעולה רחבה נגד השחיתות ולקידום הכלכלה. היחסים הדיפלומטיים של ישראל עם בּנין חודשו ב-1992, לאחר שנותרו ב-1973 בלחץ הערבים. שגריר ישראל בחוף השנהב מכהן גם כשגריר לא-תושב בבּנין. גם לבּנין המשיכה ישראל להושיט עזרה טכנית, למרות ניתוק היחסים, כפי שניתן להיווכח מהטבלה הבאה:

הסכמים שנחתמו

אמנה ברבר שיתוף פעולה טכני – וברית ידידות 1961.

הסכם סחר ושיתוף פעולה כלכלי וטכני – 1964.

הסכם סחר נוסף – 1968.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1976 – 5; 1989 – 1; 1990 – 3; 1991 – 3; 1993 – 20;

1994 – 19; 1995 – 22; 1997 – 16.

קורסים מקומיים: 1995 – קואופרציה – 1; משת' 35.

מומחים מישראל: 1995 – 1.

יחסי ישראל-גאנה

גאנה היא המדינה האפריקנית הראשונה שקיבלה עצמאות (1957). הוקמה של שטחה של המושבה הבריטית – חוף הזהב. המדינה שוכנת במערב אפריקה ושכנותיה הן: בורקינה-פאסו בצפון; חוף השנהב במערב; טוגו במזרח; והאוקיינוס האטלנטי בדרום (במפרץ גיניאה). שטחה מגיע ל-240 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-23 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 30% מוסלמים; 24% נוצרים; 38% עובדי אלילים; 8% אחרים.

החלוקה האתנית: 44% בני שבטי האקאן; 16% שבטי מושי-דגומבה; 13% בני שבט אווה; 8% בני שבט גה; 19% אפריקנים אחרים.

התמ"ג (2009): 37 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 15 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,500 דולר תל"ג לנפש.

ראש ממשלתה הנבחר הראשון היה פרופ' קוומה אנקורמה, הוגה דעות שהעלה לראשונה את רעיון הפאן-אפריקניות. היה בין מקימי הקונגרס העממי הכל-אפריקני ולאחר מכן של ארגון "איחוד מדינות אפריקה". היה בעל תפיסת עולם סוציאליסטית ובעקבות כך החל ליישמה בגאנה. הדבר הביא למשבר כלכלי חריף שגרם לארבע מרידות צבאיות, שבראשונה שבהן (1966) הודח אנקורמה. ב-1981 הגיע לשלטון ליוטננט ג'רי רולינגס, שאסר על קיום מפלגות עד לאישור חוקה חדשה שבמסגרתה הוחזר השלטון הרב-מפלגתי (1992) ונערכו בחירות חופשיות. רולינגס נבחר פעמיים לראש הממשלה, וכיוון שלא יכול היה לרוץ פעם שלישית, נבחר במקומו ג'ון קופור (2000) שאף הוא נבחר לשתי קדנציות. ב-2008 נערכו הבחירות הבאות ובהן נבחר לנשיא ג'ון אוונס אטא-מילס.

במהלך השנים הרגועות הללו עלתה גאנה מחדש על דרך המלך מבחינה כלכלית. שטחה הגדול ואוכלוסייתה הגדולה אפשרו פיתוח חקלאי (אם כי פרימיטיבי) האחראי ל-35% מסך התפוקה הלאומית ומעסיק 55% מכוח העבודה. מקורות ההכנסה העיקריים הם זהב ומטעי הקקאו, וכן הכנסות של פועלי חוץ (מיליון תושביה שהיגרו בשנות ה-70 לניגריה השכנה, הזרימו את משכורותיהם בחזרה למדינה. אולם ב-1983 גורשו רובם).

גם על חובותיה של גאנה חל מורטוריום, שהוכרז על ידי מעצמות המערב באמצעות קרן המטבע העולמית, ויחד עם עליית מחירי הזהב והקקאו בעולם, אפשר לה הדבר לעלות מחדש על דרך המלך.

גאנה היתה המדינה הראשונה באפריקה שקשרה קשרים דיפלומטיים עם ישראל ב-1958. קונסוליה ישראלית הוקמה בגאנה כבר ב-1957. ישראל קדמה בברכה רבה את הקשר החדש הזה, שסימן לגביה את הפריצה הישראלית אל

מעבר לחומת הברידות שכפו עליה שכנותיה, מדינות ערב. תמונתה של שרת החוץ, גולדה מאיר, הרוקדת הורה יחד עם עמיתיה הגנאים, זכורה עד היום לישראלים ותיקים. אולם ירח הדבש הזה לא נמשך זמן רב: במהלך ועידת קזבלנקה שנערכה ב-1961, הצטרפה גאנה לגינויים החריפים ביותר של ישראל. מאז ועד להדחתו של אנקרומה ב-1966, הקשרים היו מועטים. אולם ישראל לא רצתה לוותר על נוכחותה בגאנה, ששימשה עבורה ארץ מודל לאפשרויות העזרה שישראל יכולה להגיש למדינות אפריקה, והמשיכה בפיתוח תוכניות העזרה שלה למרות הכתף הקרה של אנקרומה.

לאחר הדחתו של אנקרומה פנה גנרל אנקרה, שעמד בראש ההפיכה, לישראל, במטרה להגביר את שיתוף הפעולה ולקבל ממנה עזרה אזרחית וצבאית. אולם באותן חמש שנים (של קשרים קלושים) העבירה ישראל את עיקר פעילות העזרה שלה למזרח אפריקה והיתה מוצפת בהתחייבויות שלא אפשרו לה להרחיב את פעילותה בגאנה כפי שהתבקשה.

אף על פי כן, במשך 15 שנה נמשכו יחסים חמים בין שתי המדינות, שהובילו לשיתוף פעולה ולהגשת עזרה ישראלית בתחומי הבנייה, החקלאות, יחסי עבודה, קואופרציה, מדע, רפואה, ואף בנושאים ביטחוניים.

ב-1968 נחתם הסכם סחר וב-1973 (לפני ניתוק היחסים) נחתם הסכם תרבות. היחסים נותקו ב-1973 יחד עם כל מדינות אפריקה, בלחץ מדינות ערב, וחודשו ב-1994 לאחר חתימת הסכמי אוסלו עם הפלסטינים. שגרירות גאנה בישראל נפתחה מחדש ב-1996 ואילו שגרירות ישראל בגאנה נפתחה רק בשנת 2010.

ישראל הקימה יחד עם גאנה קו ספנות בשם "הכוכב השחור", עזרה בהקמת חיל האוויר הגנאי (יחד עם הודו) ובאימון צוותי האוויר והקרקע. ב-2008 ייצאה ישראל לגאנה בהיקף של 34 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-1.9 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, גדל דווקא היקף הייצוא הישראלי ל-90 מיליון דולר ואילו הייבוא מגאנה ירד ל-1.3 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 53 (ניתוק יחסים); 1974 – 9; 1977 – 18; 1987 – 66; 1988 – 72; 1989 – 43; 1990 – 13; 1991 – 13; 1993 – 9; 1994 – 12; 1995 – 30; 1997 – 27.

קורסים מקומיים: 1995 – קואופרציה – 1; 72 משת'.

מומחים: 1973 – 12.

יחסי ישראל-גבון

גבון, בעלת 1.5 מיליון תושבים (2009) ובעלת שטח של 268,000 קמ"ר, היא מושבה צרפתית לשעבר, שהגיעה לעצמאות ב-1960. באותה שנה נקשרו גם היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לגבון. שכנותיה של גבון הן: קמרון בצפון; גיניאה המשוונית בצפון-מערב; וקונגו במזרח ובדרום.

החלוקה הדתית: 75% קתולים, 20% פרוטסטנטים; 4% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 35% שבטי פאנג; 29% שבטי בנטו; 25% שבטי אשירה; 9% אפריקנים אחרים.

התמ"ג (2009): 21 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; ו-11 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 13,700 דולר (!) תל"ג לנפש.

עיקר ההכנסה של גבון נובע מבארות הנפט שהתגלו בים בשנות ה-70 של המאה הקודמת, וכן מייצוא של מנגן ועץ. עם קבלת העצמאות נבחר לאון מֶפֶה לנשיא ושלט בארצו (לאחר שפיזר את הפרלמנט) עד יום מותו ב-1967. במהלך כהונתו הודח על ידי הצבא לתקופת מסוימת והוחזר לתפקידו בעזרת הצבא הצרפתי שחנה בארצו. לאחר מותו ירש אותו סגן הנשיא, אֶלְפֶר בֶּרְנֶר בונגו. הוא הפך את גבון למדינה בעלת מפלגה אחת, הושפע מאוד משכנו נשיא לוב קדאפי (1973), התאסלם ושינה את שמו לעומָר בונגו. מיד לאחר מכן ניתק את יחסי מדינתו עם ישראל. ב-1993, לאחר עשרות שנים של אי-שקט, הפגנות ותהפוכות – נערכו לראשונה בחירות רב-מפלגתיות והמדינה חזרה לתפקד כמדינה דמוקרטית.

ב-1996 חזרה מפלגת השלטון וניצחה בבחירות דמוקרטיות. מאז גילוי הנפט הפכה גבון לאחת המדינות היציבות והעשירות מדרום לסהרה, אולם עקב חלוקה בלתי-צודקת של העושר, נותר חלק גדול מהאוכלוסייה בעוני (20% אבטלה). הנפט מהווה 50% מהתפוקה הלאומית. הודות לגידול בהכנסות קיבלה על עצמה המדינה להחזיר את חובותיה לארה"ב ולצרפת, על פי לוח תאריכים חדש ונדיב. ב-1993 חודשו היחסים הדיפלומטיים עם ישראל (לאחר שנותקו ב-1973 בלחץ הערבים), בהסכם שנחתם בבניין האו"ם בניו יורק, על ידי שר החוץ שמעון פרס ושרת החוץ הגבונית פסקלין בונגו. ביוני 1994 הגיש שגריר ישראל את כתב האמנה שלו לנשיא עומר בונגו, כשגריר לא-תושב היושב דרך קבע בקמרון. מאז נערכו ביקורים תקופתיים של השגריר הלא-תושב, התפתח שיתוף פעולה כלכלי וחקלאי, משתלמים מגבון נשלחו לישראל ומדריכים מישראל קיימו קורסים ניידים בחבליה החקלאיים של המדינה.

בין ישראל לגבון נחתמו הסכמים רבים; ביניהם: ב-1962 ברית ידידות; שיתוף פעולה טכני; הצהרה בדבר חליפין מסחריים; וב-1981 – ביטול הדרי של אשורות.

ב-2008 ייצאה ישראל לגבון כ-3 מיליון דולר, וב-2009 כ-2 מיליון דולר. בשתי השנים לא היה ייבוא מגבון לישראל.

במאי 2010 פורסמה ידיעה כי חברת "טלמניע" הישראלית (אחת מ-10 החברות הגדולות בעולם להקמת תחנות כוח) זכתה בפרויקט ענק, בהיקף 120 מיליון דולר, להקמת תחנת כוח בהיקף של 70 מגה-ואט שתספק את כל צורכי החשמל של 500 אלף תושבי הבירה ליברוויל. התחנה תופעל על ידי גז ממקורות מקומיים. זוהי דריסת רגל ראשונה של החברה הישראלית בגבון. תוכניותיה של ממשלת גבון הן להקים תחנות כוח נוספות (מונעות בגז) בהיקף של 400 מגה-ואט ובהשקעה כוללת של 500 מיליון אירו.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 7 (ניתוק יחסים); 1993 – 2; 1994 – 3; 1995 – 6; 1997 – 1.

מומחים: 1973 – 3.

יחסי ישראל-ג'יבוטי

מדינת מדבר (למעשה עיר-מדינה) השוכנת בכניסה הדרומית לים סוף. היא גובלת במערב ובדרום עם אתיופיה; בצפון עם אריתריאה; בדרום-מזרח עם סומליה; ובמזרח עם ים סוף ומפרץ עדן.

שטחה 22 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-725 אלף.

החלוקה הדתית: 94% מוסלמים; 6% נוצרים.

החלוקה האתנית: 60% שבטי עיסא (סומלים); 35% אפארים, צרפתים וערבים; 5% אתיופים ואיטלקים.

התמ"ג (2009): 2 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; מיליארד אחד לפי שער החליפין; 2,800 דולר תמ"ג לנפש.

ג'יבוטי איננה מכירה בישראל והיא משתפת פעולה עם מדינות כמו איראן, אולם חשיבותה האסטרטגית היא גדולה בשל העובדה שהיא שוכנת במפרץ עדן, על פתחו של מוצא ים סוף (באב אל-מנדב) לאוקיינוס ההודי.

ישראל מנסה לקיים עם ג'יבוטי יחסים לא-פורמליים (למטרה זו נפגשו נציגים משני הצדדים ב-1995) ואף הזמינה משתלמים ממדינה זו להשתלם בישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1995 – 2; 1997 – 2.

יחסי ישראל-גיניאה

גיניאה שוכנת במערב אפריקה לחופו של האוקיינוס האטלנטי (במערב). שכנותיה בדרום הן – סיירה-לאונה וליבריה; בדרום-מזרח חוף השנהב; בצפון-מזרח מאלי; ובצפון-מערב סנגל וגיניאה-ביסאו. שטחה של גיניאה מגיע ל-36 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2010) ל-10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 85% מוסלמים; 8% נוצרים; 7% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 49% שבטי פולה; 30% שבטי מלינקה; 20% שבטי סוסו; 10% אפריקנים אחרים.

התמ"ג (2009): הגיע ל-11 מיליארד דולר כוח קנייה; ול-4.5 מיליארד דולר על פי שער החליפין; 1,100 דולר תמ"ג לנפש.

גיניאה הגיעה לעצמאות ב-1958, תוך כדי קרע עם צרפת ששלטה במדינה עד שנה זו. בהתחשב ביחסיה של ישראל עם צרפת (ובעיקר עזרתה של זו לישראל לקשור קשרים עם מושבותיה לשעבר), לא מיהרה ישראל לקשור עמה קשרים דיפלומטיים ואלה בוצעו רק ב-1959. שגרירה הראשון של ישראל במדינה זו, שלמה הלל, איתר שלושה גורמים חשובים שהיה בהם כדי לפעול נגד האינטרסים של ישראל: התבססותו של הגוש הקומוניסטי במדינה במטרה ליצור בה ראש גשר לחדירה לאפריקה השחורה; הפעילות של מדינות ערב תוך הפעלת האוכלוסייה המוסלמית של המדינה נגד ישראל, וחוסר היציבות השלטונית. זו באה לידי ביטוי בהפיכות חוזרות ונשנות.

ב-1984 תפס את השלטון במדינה הגנרל לאנסאנר קונטה, שליט אכזר, שהחזיק בו עד למותו בדצמבר 2009. בגלל קשריה עם לוב, ניתקה גם גיניאה את יחסיה עם ישראל (1973) ולא חידשה אותם עד היום. אך הדבר לא מנע מחברות ישראליות לפעול במדינה: קבוצת "אל. אר" של יוצאי חיל האוויר בתחום הסלולרי, קבוצת "מר" להתקנת תשתיות סולריות, וכן חברת הכרייה של בני שטיינמץ (BSGR) שעסקה (מאז 2006) בכריית עפרות ברזל, אלומיניום ואורניום. שבועיים לפני מותו העניק הנשיא קונטה זיכיון כרייה של עפרות ברזל על מחצית השטח של אחד המכרות הגדולים ביותר בעולם לחברה של בני שטיינמץ.

אף ששר המכרות הגינאי הודיע כי העסקה עם שטיינמץ סגורה, מערערת חברת הכרייה ביו-טינטו (חברה בריטית-אוסטרלית השלישית בגודלה בעולם

בתחום הכרייה) שממנה נלקח הזיכיון על הפסד הזיכיון (לדבריה היא השקיעה עד כה בשטח הזיכיון 450 מיליון דולר). כיום (2010) נותר לראות כיצד יתפתחו הדברים. בינתיים הסתבר כי חברה אחרת של שטיינמץ, "סקורפיו" (זרוע הנדל"ן הפרטית של שטיינמץ במרכז ובמזרח אירופה) נתקלה בקשיים (עקב המשבר העולמי) בפירעון איגרות החוב שלה (קרן וריבית) בשיעור של כ-250 מיליון דולר. בעקבות כך חתמה BSGR הסכם עם חברת VALE SA, חברת כרייה ברזילאית מהגדולות בעולם על מכירת 51% מהחברה תמורת 2.5 מיליארד דולר, ותשלום מידי של 500 מיליון דולר. בכך מקווה החברה להיחלץ ממצבה הכספי הקשה.

לנעליו של הנשיא המת קונטה נכנס סרן מוסה "דודס" קאמרה, ראש מנהל הדלק בצבא גיניאה. למרות הצהרותיו הנאות בדבר חידוש הדמוקרטיה במדינה, ירו חייליו במאות אזרחים שהתכנסו באצטדיון הכדורגל של הבירה קונאקרי, והרגו 157 מהם. לאחר מכן אנסו החיילים מאות נשים שהיו במקום. השליט החדש קאמרה נורה על ידי מתנקש והוא מקבל טיפול במרוקו. בינתיים הגיעו לגיניאה אנשי צבא ומשטרה לשעבר מישראל – כדי להציע את שירותיהם באימון היחידות המיוחדות של הצבא (בעיקר אלה שנועדו לשמור על ביטחונם של השליט החדש).

אולם משרדי הביטחון והחוץ הישראליים אסרו על ייצוא ביטחוני (נשק ואימונים) לגיניאה. ופעילותם של הישראלים מצטמצמת (לדבריהם) בקידום נושאים אזרחיים כמו אספקת מים לבירה קונאקרי. למרות היעדר היחסים, משרד החוץ מקיים קשרים הדוקים עם גיניאה באמצעות העזרה הטכנית שמושיט לה המרכז לשיתוף פעולה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 12; 1988 – 13; 1989 – 8; 1990 – 12; 1991 – 9; 1993 – 17; 1994 – 15; 1995 – 13; 1997 – 5; 1998 – 25.

יחסי ישראל–גיניאה ביסאו

היא שכנתה הצפונית של גיניאה (מצפון ומזרח) ושל סנגל בצפון. שטחה מגיע ל-36 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה מונה (2009) 1.6 מיליון נפש. החלוקה הדתית: 45% מוסלמים; 5% נוצרים; 50% עובדי אלילים. החלוקה האתנית: 30% שבטי בלנטה; 20% שבטי פולה; 13% שבטי מגדינגה;

14% שבטי מנז'יקה; 7% שבטי פפל; 15% שחורים אחרים; 1% חבנים ומולטים.
התמ"ג (2009): לפי כוח הקנייה הגיע ל-933 מיליון דולר; ולפי שער החליפין ל-443 מיליון; 600 דולר תמ"ג לנפש.
 הקשרים הדיפלומטיים עם גינאה-ביסאו נותקו ב-1973, וחודשו ב-1994.
 שגריר ישראל בסנגל מכהן כשגריר לא-תושב במדינה.

יחסי ישראל-גינאה המשוונית

גינאה המשוונית, השוכנת אף היא לחופו של מפרץ גינאה במערב אפריקה, הגיעה לעצמאות מספרד ב-1968. מרבית אוכלוסייתה נוצרית-קתולית. מספר תושביה כשש מאות אלף ושטחה 28,000 קמ"ר. שכנותיה של גינאה המשוונית הן: קמרון בצפון; גבון במזרח ובדרום; והאוקיינוס האטלנטי במערב.
החלוקה הדתית: 90% קתולים; 10% עובדי אלילים.
החלוקה האתנית: 83% בני עם הפנג; 10% בני שבט בובי; 4.5% אפריקנים אחרים; 2.5% אירופים.

התמ"ג (2009): לפי כוח הקנייה הגיע ל-23 מיליארד דולר; ולפי שער החליפין ל-11 מיליארד דולר; 36,100 דולר (!) תל"ג לנפש.
 בתקופה הקולוניאלית הובאו רבים מתושביה לאמריקה ונמכרו כעבדים. הנשיא, תיאודורו אוביאנג מגואמה מבאסוגו, מקיים במדינה דיקטטורה רודנית מאז 1979. גינאה המשוונית היא חלק מהאיחוד הכלכלי והמוניטרי של אפריקה המרכזית (CEMAC) המקיף 14 מדינות. מקור ההכנסה העיקרי של המדינה הוא הנפט (ייצור של כ-360,000 חביות ליום) המעמיד אותה כיצואנית השלישית בגודלה באפריקה. מקורות הכנסה נוספים: עיבוד עץ, קפה, קני סוכר וכותנה, וכן מחצבים – טיטניום, ברזל, מגנזיום, אורניום וזהב. בעקבות גילוי הנפט עלו הכנסות המדינה, אולם עקב השחיתות והרודנות במדינה הפסיקו הבנק העולמי וקרן המטבע הבין-לאומית את קשריהן עם המדינה (1993). העסקים במדינה נשלטים על ידי אנשי המנגנון הממשלתי ובני משפחותיהם, דבר היוצר פערים עמוקים בהכנסה ולהתעשרות שכבה מושחתת המחזיקה במוסרות השלטון.
 ישראל הכירה בגינאה המשוונית עם הכרזת עצמאותה ב-1968, אולם היא ניתקה עמה את היחסים ב-1973 והם חודשו במהלך שנת 1994. הנשיא מבאסוגו הביע עניין בשיתוף פעולה צבאי, אולם בגלל המשטר הרודני שהנהיג בארצו, הוא לא נענה. יזמים ישראלים פרטיים הזדרזו אז למלא את צורכי המדינה בנשק – ספינות סיוור, ספינות טילים ומספנה, וכן כלי רכב לתצפית צבאית – כולם מתוצרת ישראל, מצאו דרכם לגינאה המשוונית. כמו כן אימנו קצינים ישראלים

במיל' את משמר הנשיאות. למרות בקשותיו של נשיא גיניאה המשוונית, אין ישראל מוכנה להזמין ארצה, אולם היא מקבלת משתלמים מגיניאה המשוונית להשתתפות בקורסים של מש"ב בישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1991 – 1; 1994 – 2; 1995 – 3; 1997 – 1.

יחסי ישראל-גמביה

המדינה הקטנה ביותר באפריקה: 11,000 קמ"ר, 2 מיליון תושבים. החלוקה הדתית: 90% מוסלמים, 9% נוצרים; 1% עובדי אלילים. החלוקה האתנית: 42% בני שבט מלינקה; 18% בני שבט פולה; 16% בני שבט וולוף; 10% בני שבט ג'ולה; 9% בני שבט סרהולי; 5% אחרים. התמ"ג (2009): 2.4 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 726 מיליון דולר לפי שער החליפין; 1,300 דולר תל"ג לנפש.

גמביה משתרעת כנחש לאורך נהר גמביה. מוקפת משלושת צדדיה על ידי סנגל, ובעלת מוצא לאוקיינוס האטלנטי. קיבלה עצמאות ב-1965. בשנים 1982–1989 יצרה גמביה פדרציה עם סנגל אך לאחר שבע שנים הן נפרדו מחדש. ב-1991 חתמו על הסכם ידירות ביניהן. כנשיא המדינה שימש דוודו ג'ווארה עד שנת 1994, שאז הודח בהפיכה צבאית. הנשיא החדש, שהיה מחולל המהפכה, יאהאי ג'אמה, נבחר לנשיא ב-1996. ב-1997 נחקקה חוקה חדשה ונערכו בחירות כלליות. החיים האזרחיים חזרו למסלולם אם כי כל ההליכים הללו, שהביאו גם לניצחונה של המפלגה של ג'אמה בחירות לפרלמנט, היו מפוקפקים מבחינת טוהר הבחירות.

75% מהאוכלוסייה עוסקים בחקלאות ובתעשייה חקלאית: עיבוד בוטנים, דגים ועורות. המדינה נהנית גם מתיירות רבה.

ישראל הכירה בגמביה ב-1965 ועזרה לה בשני תחומים: חינוך (67% אנאלפבטים) וחקלאות. הקשרים הדיפלומטיים חודשו בספטמבר 1992, לאחר שנותקו בלחץ הערבים ב-1973.

עקב נטיותיו הפרו-איראניות של הנשיא ג'אמה (הוא ערך ביקור בטהרן במהלך שנת 2006), מחקה ארה"ב את גמביה מרשימת המדינות האפריקניות הזכאיות לעזרה.

קשריה של איראן עם גמביה, כמו גם הסיוע שערכה משלחת איראנית ב-12

מדינות אפריקניות וערביות ב-2007, מעידות על הקשיים שבהם נתקלת מדיניות העזרה הישראלית למדינות העולם השלישי: איראן כמו גם מדינות ערביות (סעודיה, לוב) מנסה לזנב בהישגיה ובקשריה ביבשת. הייצוא הישראלי לגמביה הסתכם ב-2009 ב-22 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 4 – ניתוק יחסים; 1974 – 1 – 1987; 2 – 1988 – 5 – 1989; 2 – 1990; 3 – 1991; 6 – 1993; 3 – 1994; 3 – 1995; 7 – 1997 – 7 – 1998; 12 – 2001; 5 – 2002; 7 – 2003; 1 – 2007; 5 – 65. **קורסים מקומיים:** 1997 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' – 65. **מומחים:** 1973 – 1 – 1998; 2 – (גמביה מהווה את אחת הדוגמאות של מדינות אפריקניות שחברו לכל יתר המדינות השחורות בניתוק היחסים הדיפלומטיים עם ישראל, אך לא היססו במקביל לבקש את עזרתה והדרכתה למרות הניתוק...).

יחסי ישראל-דרום אפריקה

דרום אפריקה שוכנת בקצה הדרומי של יבשת אפריקה והיא נושקת בדרום-מערב לאוקיינוס האטלנטי ובדרום-מזרח לאוקיינוס ההודי. שכנותיה ביבשת הן: נמיביה במערב; בוצואנה בצפון; זימבבואה ומוזמביק בצפון-מזרח. דרום אפריקה היא אחת המדינות הגדולות בשטח באפריקה – 1.2 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה הגיע (ב-2009) ל-49 מיליון תושבים. 18% מתושבי המדינה הם נשאי איידס (350,000 מתו מהמחלה ב-2007).

החלוקה הדתית: 68% נוצרים; 2% הינדים; 2% מוסלמים; 28% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 23% בני זולו; 9% בני קוסה; 38% שחורים אחרים; 16% לבנים; 19% בני תערובת; 4% הודים.

התמ"ג (2009): 489 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 277 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 10,000 דולר תל"ג לנפש.

בדרום אפריקה (2009) קיימת אבטלה של 24% ומספר מקבלי קצבת סעד מגיע ל-25%. את דרכה הבין-לאומית החלה דרום אפריקה כמושבה בריטית. היישוב הלבן במדינה נחלק לשניים: יוצאי הולנד ("הבורים") דוברי הולנדית מקומית ומתיישבים אנגלוסקסים דוברי אנגלית. הבורים מרדו בבריטים בתחילת המאה ה-20 (מלחמות הבורים) עד שהוכרעו, ודרום אפריקה הפכה לדומיניון

בריטי עם ממשל עצמי (1910). גם האוכלוסייה השחורה, שנעדרה כל זכויות, התמרדה והקימה את "הקונגרס הלאומי האפריקני" (1912). גוף זה לחם למען שוויון זכויות לשחורים במשך קרוב ל-80 שנה, עד שניצח ב-1994.

תולדות האירועים הללו חשובים מאוד כדי להבין את הנעשה בדרום אפריקה כיום ואת מערכת היחסים העדינה של מדינה זו עם ישראל: מאז 1910, מועד קבלת העצמאות, ועד שנת 1948 שלטו בדרום אפריקה, לסירוגין ולעתים במשותף, שתי המפלגות הלבנות – המפלגה הדרום אפריקנית (בראשותם של לואי בותה, בארי הרצוג ויאן סמאטס), בעלת האוריינטציה על בריטניה והגישה המתונה לבעיית הגזעים (אם כי אף היא לא דגלה בשוויון זכויות לשחורים במדינה). במפלגה זו תמכו בעיקר יוצאי אנגליה דוברי אנגלית; ו"המפלגה הלאומית" של המתיישבים ההולנדים (הבורים) דוברי האפריקנס (דיאלקט הולנדי).

אלה האחרונים, מתוך שנאתם לבריטניה (שדיכאה את המרד שלהם בנחישות בשנים 1899–1902), התנגדו להצטרפות דרום אפריקה למלחמת העולם השנייה וציידו באפליה הגזעית מבית מדרשם של הנאצים. היה זה ראש הממשלה יאן סמאטס שהוביל את המדינה למאבק נגד גרמניה לצדה של בריטניה. סמאטס היה תומך נלהב ביישוב היהודי בארץ-ישראל ובהקמת המדינה. קיבוץ רמת יוחנן קרוי על שמו. עד 1948 לא עוררה האפליה הגזעית תשומת לב מיוחדת בעולם, שכן היחס לשחורים בדרום אפריקה לא חרג מיחסן של המדינות הקולוניאליסטיות לילידי המושבות שבהן שלטו או למצב ששרר בדרום ארה"ב. יאן סמאטס נבחר אפילו על ידי האו"ם לנסח את המבוא למגילת האומות המאוחדות שאושרה ב-1945...

מצב זה השתנה כאשר המפלגה הלאומית של האפריקנס ניצחה בבחירות ב-1948. מיד הוחל בחקיקת חוקי הפרדה (אפרטהייד) בניצוחם של שני ראשי ממשלה: מאלאן ופרוור. ואלה החוקים העיקריים:

- ♦ חוק איסור נישואי תערובת (1949) – אסר על נישואים בין-גזעיים.
- ♦ חוק המוסר (1950) – אסר על קיום יחסי מין בין הגזעים.
- ♦ חוק מרשם התושבים (1950) – כל אדם חייב להירשם כלבן, כשחור או כצבעוני.
- ♦ חוק דיכוי הקומוניזם (1950) – אפשר לממשלה להוציא אל מחוץ לחוק כל ארגון, תנועה או פוזיציונית או התאגדות שלא היו לרוחה.
- ♦ חוק אזורי הקבוצות – התיר למעשה רק ללבנים לגור בתוך הערים ואילו האחרים נדחקו לפרוורי העוני בשוליהן.
- ♦ חוק המעבר (1952) – כל אדם שחור, מגיל 16 ומעלה, חייב לשאת תעודה המאפשרת או מגבילה את תנועתו.

- ♦ **חוק שמירת מתקנים נפרדים (1953)** – הועיד למעשה את מרבית המתקנים הציבוריים וכן את חופי הרחצה ללבנים בלבד.
- ♦ **חוק חינוך הבנטו (1953)** – הגביל את שירותי החינוך לשחורים ברמה נמוכה.
- ♦ **חוק המכרות והעבודה (1956)** – מיסד את האפליה בתעסוקה והותיר את התפקידים הבכירים ללבנים בלבד.
- ♦ **חוק עידוד שלטון עצמי שחור (1958)** – במטרה להחזיר לאזורים הנחשלים של המדינה את השחורים שצבאו על הערים (בעקבות סיכויי התעסוקה), הוקצו לשחורים חבלי-ארץ שבהם יוכלו ליהנות מאוטונומיה לכאורה.
- ♦ **חוק אזרחות ארצות המולדת השחורות (1971)** – שלל את האזרחות הדרום אפריקנית מתושבי אותם אזורים "אוטונומיים".

ב-1961 הכריזה דרום אפריקה על עצמה כרפובליקה (ניתקה את עצמה מהכתר הבריטי). רק ב-1994, לאחר דיונים וסנקציות נגד דרום אפריקה הלבנה, הבינה הנהגתה (ראש הממשלה דה-קלרק) כי אין סיכוי למיעוט הלבן להמשיך ולהחזיק בשלטון תוך כדי דיכוי אלים של הרוב השחור. מנהיגו הכריזמטי של הרוב השחור, נלסון מנדלה, שוחרר ממאסר שבו שהה במשך 27 שנים והשלטון עבר לרוב השחור במדינה. החוקה הדמוקרטית החדשה של דרום אפריקה אושרה ב-1996. מאז פועלת המדינה כדמוקרטיה פרלמנטרית לכל דבר. לאחר שנלסון מנדלה סיים את כהונתו כנשיא (1994–1999) נבחר טאבו מבקי על ידי האסיפה הלאומית כנשיא. אולם הוא נאלץ להתפטר ב-2008 (שנה לפני תום כהונתו) עקב החשדות שניסה להפליל את סגנו ג'ייקוב זומה. זה האחרון נבחר לנשיא במקומו ב-2009.

ראש הממשלה מאלאן הכיר בישראל דה-יורה כבר ב-1949, והיה ראש הממשלה הראשון שביקר בישראל ב-1953. אולם ישראל, נאמנה לעקרונותיה הדמוקרטיים, החלה לאכזב את משטר האפרטהייד הדרום אפריקני: דוד בן-גוריון ונשיא וולטה העילית פרסמו ב-1961 הודעה משותפת, שביקרה את האפרטהייד, וכן הצביעה באו"ם בעד סנקציות נגד אפריקה הדרומית (1962).

יתרה מזו: ישראל הציעה מיוזמתה באו"ם להקציב סכום סמלי של 2,850 דולר לארגון לאחדות אפריקה, למגינת לבו של המשטר הלבן בדרום אפריקה. התרומה אמנם נדחתה אך המעשה הסמלי השיג היטב את מטרתו. לתוך מצב בלתי-נסבל זה נגררה יהדות דרום אפריקה המפוארת והפורחת בת 120,000 נפש (1970), ואם כי היהודים נהנו מכל הזכויות של הלבנים, התבלטו בתוכם לוחמים למען שוויון

זכויות לשחורים, ששיתפו פעולה עם הקונגרס הלאומי האפריקני ואף היו מעורבים בפעילות טרוריסטית נגד כוחות הממשלה. הדבר גרם לחשדנות מסוימת מצד הממשלה כלפי הקהילה היהודית. עובדה זו גרמה להפעלת קשרים מדיניים קרובים יותר של ישראל עם הממשלה הדרום אפריקנית, כדי להבטיח למיעוט היהודי יכולת תפקוד.

קשרים אלה עם הממשלה הדרום אפריקנית התהדקו באמצע שנות ה-70 של המאה הקודמת, כאשר אמברגו הנפט הערבי הכריח את מרבית מדינות אפריקה העצמאיות לנתק את יחסיהן עם ישראל. כך נותרה היא מוחרמת על ידי מדינות העולם השלישי מצד אחד, ונדרשת להתנהגות אוהדת לממשל הדרום אפריקני, בגלל הקהילה היהודית, מצד אחר.

היחס המיוחד שהשיגה מדינת ישראל לקהילה היהודית אפשר ליהודים רבים להעביר הון לישראל (דבר שנאסר על כל האוכלוסייה הלא-יהודית); אפשר ליהודים להגר ולקחת עמם את רוב רכושם; ולקהילה שנותרה (כ-80 אלף איש) להמשיך ולקיים קשרים מלאים ואינטנסיביים עם ישראל.

עד מהרה הביא מצב זה לשיתוף פעולה ישראלי-דרום אפריקני גם בתחומים רבים נוספים, בעיקר בתחום הצבאי. דרום אפריקה סיפקה לישראל אורניום, רכשה ממנה סדרות נשק מתקדם, ופיתחה שיתוף פעולה בתחום הייצור של כלי מלחמה כמו מטוסי קרב, ספינות טילים וכדומה. כמו כן הסכימה ממשלת דרום אפריקה לספק לישראל נשק צרפתי שנמנע ממנה בעקבות האמברגו שהטיל הנשיא דה-גול על ישראל לאחר מלחמת ששת הימים.

יש הטוענים כי ההבזק שנקלט על ידי הלוויין האמריקני VELA, ב-22 בספטמבר 1979, מעל איי פרינס אדוארד שבריבונות דרום אפריקנית, היה למעשה פיצוץ אטומי מבוקר שביצעה ישראל בשיתוף פעולה עם דרום אפריקה. ויש הטוענים (לפי מקורות זרים) כי ישראל ביצעה גם ירי של פגז אטומי מתותח "הוביצר" מיוחד, גם זאת על אדמת דרום אפריקה (1980). כמו כן ביצעה ישראל (1985) ניסוי של טיל "יריחו 2", אף זאת על אדמת דרום אפריקה.

למרות הביקורת על האפרטהייד בדרום אפריקה לא מיהרו מדינות המערב לנקוט אמצעים נגדה. הסיבה לכך היתה הקשרים שהחל הקונגרס האפריקני לטפח עם בריה"מ, והחשש שמא קשרים אלה יובילו לחדירתה של זו לאזור החיוני של היבשת (לאחר שהצליחה לחדור לכמה ארצות כמו אתיופיה, אנגולה ומוזמביק). אולם השתחררותן של מרבית המושבות האפריקניות משלטון זר, והצלחתו של המאבק האמריקני להשגת שוויון זכויות לשחורים בדרום, הפנו את

תשומת לב העולם למצב הבלתי-נסבל שלתוכו הידרדרה דרום אפריקה, מצב שכלל גם הרג שחורים, מעצרים שרירותיים ועינויים. בהדרגה הוטל חרם בין-לאומי על המדינה, עובדה שהעמידה את ישראל במצב קשה נוכח המשך קשריה עם המשטר הלבן. היה בכך משום מבחן מוסרי ועקרוני למדינת ישראל: אינטרס החימוש והבטחת הביטחון, יחד עם הדאגה לגורל הקהילה היהודית, מצד אחד, מול הצו המוסרי להתייצב לצדו של הרוב השחור והמדוכא פיזית של דרום אפריקה, מצד אחר.

מלחמת ששת הימים, שתוצאותיה שיחקו לידיהן של מדינות ערב, בהוכיחן כי ישראל איננה עוד ה"אנדרדוג" באזור, אלא מעצמה הכובשת שטחים לא-לה, הביאה להתרחקות מתמשכת של מדינות היבשת מישראל. ההתרחקות הזאת הגיעה כאמור לשיאה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. וכך, ככל שגברה ההסתייגות האפריקנית מישראל, היא מצאה הצדקה גוברת והולכת ללכת יד ביד עם המשטר הדרום אפריקני. ישראל מצאה עצמה מוחרמת יחד עם דרום אפריקה על ידי העולם השלישי מצד אחד, וראתה במצבו של המיעוט הלבן בדרום אפריקה מקבילה לחרם הערבי על ישראל, מצד אחר. כמו כן חששה ישראל פן המשטר השחור, במקרה שיקום בדרום אפריקה, יפנה לתמיכה באש"ף וזאת לאור הקשרים שקיים הקונגרס האפריקני עם מדינות ערב.

ב-1986 היתה ישראל המדינה הדמוקרטית היחידה שלא הטילה סנקציות על דרום אפריקה. רק ב-1987 הוחלט בישראל על נקיטה במגוון סנקציות על דרום אפריקה.

חששה של ישראל מפני שינוי מגמה במדיניות החוץ של דרום אפריקה, לאחר המהפך הפנימי (בבחירות החופשיות הראשונות שנערכו במדינה, ביום 27.4.1994, זכה הקונגרס האפריקני בהנהגתו של נלסון מנדלה ב-62.4%), החל להתגשם מהר מאוד: מאמרו המכונן של הנשיא מנדלה בתחום מדיניות החוץ, תחת הכותרת: "ההגנה על זכויות האדם צריכה לעמוד ביסוד היחסים הבין-לאומיים", קיבלה עד מהרה משמעות מעשית מסוכנת: תמיכה בפירל קסטרו, במועמר קדאפי, בסדאם חוסיין וביאסר ערפאת.

יחד עם זאת דרום אפריקה החדשה לא הסתייגה מישראל. נלסון מנדלה ביקר בישראל ב-1999 וקבע: "אף שישאל פעלה באופן הדוק עם ממשלת האפרטהייד, היא לא נתנה ידה לפעולותיו הנלוזות של המשטר בתחום הדיכוי של האזרחים השחורים, ולכן באתי לבקר." ממלא מקום ראש הממשלה, אהוד אולמרט, החזיר ביקור ב-2004. זה היה הביקור הרשמי הראשון של אישיות ישראלית אחרי תום משטר האפרטהייד. במהלך הביקור הוא נפגש עם נשיאה של המדינה טאבו מבקי.

עם הגעתה לעצמאות נאלצה ממשלת דרום אפריקה (והיא עדיין נאלצת) להתמודד עם נושאים מכאיבים ביותר:

- ♦ הפשע התרחב מאוד מאז ביטול האפרטהייד, ועתה דרום אפריקה היא המדינה בעלת שיעור מקרי הרצח (115 מקרים ל-100,000 נפש) הגבוה בעולם.
- ♦ בעיקר יש לתת את הדעת על העובדה שכ-1,500 חוואים לבנים נהרגו מאז שנות ה-90 של המאה שעברה.
- ♦ המדינה נגועה עד צוואר במחלת האיידס: 4.5 מיליון אזרחים נגועים במחלה (2010) המותירה אחריה מיליוני ילדים יתומים, עובדה המגבירה את שיעור העוני מצד אחד ואת שיעורי הפשע מצד אחר.
- ♦ חלק נכבד מהאוכלוסייה הלבנה עוזב את המדינה. מאז 1994 (שנת העצמאות) עזבו את דרום אפריקה 250,000 לבנים. הדבר מביא לאובדן החלק המשכיל והפעיל של האוכלוסייה ולמחסור בבעלי מקצוע כמו רופאים, מחנכים ואחרים.

תחת שלטונו של טאבו מבקי, שירש את מנדלה, הרחיקה דרום אפריקה לכת ביחסיה עם מדינות עוינות למערב ובכלל זה לישראל:

- ♦ היא מצדיקה את זכותה של איראן לפתח נשק גרעיני.
- ♦ היא כרתה ברית צבאית עם משטרו המדכא של מוגאבה והעניקה לו סיוע דיפלומטי.
- ♦ היא הצביעה במועצת הביטחון (שבה היא חברה מינואר 2007) נגד הטלת סנקציות על משטר הגנרלים האלים של מיאנמר (בורמה לשעבר).
- ♦ שר המודיעין הדרום אפריקני תקף את יחסה של ישראל לציר איראן-סוריה-חיזבאללה-חמאס. ואילו סגנית שר החוץ, פאטימה חג'ג', קראה במהלך הפגנה נגד ישראל לפעול נגד מדיניות האפרטהייד של מדינת ישראל והטבח בעזה, וקבעה: "אמריקה ומדינות מערביות אחרות עדיין תלויות בכוח של הכסף היהודי. למעשה הם שולטים באמריקה, וזה לא משנה איזה ממשל נמצא בשלטון – רפובליקני או דמוקרטי."
- ♦ בסוף 2006 ביקר שר המודיעין של דרום אפריקה ברצועת עזה, והזמין את מנהיג החמאס איסמעיל הנייה לביקור ראשון במדינה שמחוץ לעולם המוסלמי.
- ♦ הבישוף כסמונד טוטו ביקר את ישראל על יחסה לפלסטינים והשווה יחס זה לתקופת האפרטהייד; ואילו הקונגרס של האיגודים המקצועיים, המקיף 1.2 מיליון חברים, הודיע על תמיכתו בחרם שהטיל איגוד העובדים הציבוריים בקנדה על ישראל, כולל החרמת תוצרת ישראלית.

- ♦ יחד עם זאת, שגריר דרום אפריקה בישראל הסתייג מההאשמות הללו ואילו משאל-עם שנערך בדרום אפריקה ב-2007 גילה, להפתעת הכול, כי 28% מהנשאלים תמכו בישראל לעומת 19% שתמכו בצד הפלסטיני...
- ♦ דרום אפריקה תומכת בתוכנית של שתי מדינות לשני עמים.
- ♦ כאמור, דרום אפריקה מטפחת יחסים עם מדינות דיקטטוריות ומשטרים טרוריסטיים כמו איראן, קובה, ונצואלה, החיזבאללה והחמאס תוך הטלת ביקורת על ארה"ב ומדינות המערב – אך בה בעת אינה מתנזרת מקבלת הלוואות ותמיכות מארה"ב ומהאיחוד האירופי...

בספטמבר 2008 נאלץ הנשיא מבקי לפנות את כיסאו בעקבות שערוריית שחיתות ובמקומו נבחר ג'ייקוב זומה. הנשיא החדש הוא פוליגמיסט מוצהר ושמרני נקשר בשערוריות מין רבות. יש לו כיום שלוש נשים וכ-20 ילדים מהן ומאשתו המנוחה. למרות זאת הוא פוליטיקאי אהוד בדרום אפריקה.

ועידת דרבן נגד גזענות – ספטמבר 2001

ועידת האו"ם נגד גזענות התכנסה בדרבן שבדרום אפריקה, והיתה אמורה להציג חזית בין-לאומית נגד גזענות, שנאת זרים וחוסר סובלנות. תחת זאת היא הפכה, בהשפעת מאות ארגונים לא-ממשלתיים (NGO), שהשתתפו בוועידה כמשקיפים מתוקף החלטה 1996/13 של האו"ם, למסע שטנה נגד ישראל וניסיונות להביא לדה-לגיטימציה של עצם קיומה. נוסף על ההשמצות והצעות ההחלטה האנטי-ישראליות בתוך הוועידה, נערכו עשרות הפגנות נגד המדינה תוך שימוש במונחים נאציים כדי לתאר את מדינת היהודים.

קדמו לוועידה הגדולה ארבע ועידות אזוריות. האחרונה שבהן נערכה בטהרן וישראל לא הורשתה להשתתף בה. ועידה זו פרסמה כתב אישום חריף נגד ישראל שכלל שבעה סעיפים:

- ♦ כיבוש הוא פשע נגד האנושות, צורה חדשה של אפרטהייד ואיום על השלום והביטחון הבין-לאומי. וישראל היא מדינה כובשת.
- ♦ ישראל היא במהותה מדינת אפרטהייד.
- ♦ ישראל מפרה את זכויות האדם בכל דרך אפשרית.
- ♦ ישראל מחוללת פשעים בין-לאומיים: פשעי מלחמה, פשעים נגד האנושות ורצח-עם. לכן קיימת זכות לנהל "מאבק מזוין" וכן "תנועת התנגדות" נגד המדינה הפושעת הזאת.

- ♦ אין שואה אחת – אין ייחוד בשואה של העם היהודי, אלא היא אחת מכמה אסונות דומים שעברו על עמי העולם, ולכן יש להתייחס אליה כשואת אירופה.
- ♦ הציונות היא צורה של גזענות.
- ♦ ישראל נולדה בחטא כיוון שנוסדה באמצעות טיהור אתני כלפי הערבים.

ההצהרה הזאת היא שיצרה את האווירה העוינת לישראל במליאת הוועידה נגד גזענות, בוועידה המקבילה של הארגונים הלא-ממשלתיים וברחובות דרבן שהתמלאו בהפגנות אנטי-ישראליות.

הצעת הפשרה של המשלחת הדרום אפריקנית שהתקבלה, נוסחה בין היתר כדלהלן: "אנו מודאגים ממצוקתו של העם הפלסטיני הנמצא תחת כיבוש זר. אנו קוראים לשלום צודק ובר-קיימא באזור, שבמסגרתו יוכלו כולם ליהנות משוויון זכויות וכן מזכויות האדם הבסיסיות, שבהן מכירה הקהילה הבין-לאומית." כמו כן הכירה הוועידה בזכותו של העם הפלסטיני להגדרה עצמית ולהקמת מדינה עצמאית, ובה בעת קבעה שאסור לשכוח את שואת היהודים.

המצער בוועידה הזאת היא העובדה, שהן האו"ם והן הממשלה הדרום אפריקנית אפשרו התפרצות כזאת של עוינות כלפי מדינה החברה באו"ם והמקיימת קשרים חיוביים עם המדינה המארחת.

ועידת דרבן השנייה – 20.4.2009

התקדים שיצרה ועידת דרבן הראשונה, בתמיכתה המלאה של ממשלת דרום אפריקה, הפך את המסגרת הבין-לאומית החשובה הזאת למאבק נגד גזענות – לכלי ניגוח קבוע נגד ישראל. במכלול ההכנות לוועידה נעשו ניסיונות להוציא משורת הצעות ההחלטה את האישומים החד-צדדיים נגד ישראל, אולם לטובת הנוסחים שהוגשו להחלטה היו חריפים עוד יותר. על מקהלת ההשמצות נגד ישראל ניצח נשיא איראן אחמדינג'אד, ואחריו החרו-החזיקו נציגי מדינות ערב ונציגי מדינות מוסלמיות. 24 נציגי מדינות (אירופיות ברובן) עזבו את האולם במהלך נאומו של נשיא איראן, ו-10 מדינות חריוו כליל את הוועידה ובראשן ארה"ב.

חמישה סעיפים אנטי-ישראליים חריפים במיוחד אושרו בוועידה:

(1) דאגה מהאפליה הגזעית של הפלסטינים והסורים בשטחים הכבושים על ידי ישראל.

(2) כדי לחזק את הכיבוש הישראלי מוטלים על הפלסטינים עונשים קולקטיביים, עינויים, מצור כלכלי והגבלות של חופש תנועתם. כן מגנה הוועידה את המשך הבנייה של התנחלויות בשטחים.

- (3) החוק הגזעני, חוק השבות, מונע מהפליטים הפלסטינים לחזור לבתיהם שמהם גורשו ב-1948. הוועידה קוראת לשיבתם למולדתם בהתאם להחלטת מועצת האו"ם מס' 194, מיום 11 בדצמבר 1948.
- (4) מתנגדת לגדר ההפרדה.
- (5) קוראת לקהילה הבין-לאומית לספק לתושבים הפלסטינים הגנה בין-לאומית.

על מדיניות החוץ הישראלית הוטלה אפוא משימה חשובה ביותר: לפרק את התוכן המזויע של החלטות הוועידה ולהביא לגינוין על ידי מדינות העולם.

הבעיות הפנים-חברתיות של דרום אפריקה

שנות האפרטהייד הארוכות פוררו כמעט לחלוטין את המתווה הפנימי של האוכלוסייה השחורה: מיליונים עזבו את אזורי המחיה המסורתיים שלהם, בתקווה למצוא עבודה במכרות או סביב הערים, והפכו לאבק אדם מבחינה חברתית; חמישית מהאוכלוסייה הבוגרת נגועה באידס; האבטלה מגיעה ל-25%; ורמת מקרי הרצח היא הגבוהה ביותר בעולם (ביחס לגודל האוכלוסייה).

בצד הפשיעה הגואה נערכו גם ניסיונות להשתלט על חוותיהם של הלבנים ובמסגרת זאת נרצחו 1,700 חוואים. קרוב ל-900 אלף לבנים עזבו את המדינה ופגעו בכך ביכולתה לקיים רמת שירותים וכלכלה נאותה. בין העוזבים גם קרוב ל-50 אלף יהודים. למרות ההסתייגויות שפורטו לעיל והבעייתיות של קיום הקשרים עם ממשלת דרום אפריקה (ניכרת נסיגה מדאגה בתפקוד הדמוקרטי של מוסדות השלטון), משתדלת ישראל להמשיך ולקיים יחסי מסחר, תרבות ומתן ייעוץ מקצועי בתחומים רבים (חקלאות, בריאות, קואופרציה), שכן דרום אפריקה מייצגת את הכלכלה הגדולה ביותר של אפריקה והיא עתירת מחצבים רבים (זהב, יהלומים, פלטינום, אורניום, פלדיום).

הסחר עם דרום אפריקה מהווה 35% מכלל הסחר הישראלי עם כל מדינות אפריקה.

ב-2008 ייצאה ישראל לדרום אפריקה ב-460 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-494 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-258 מיליון דולר והיקף הייבוא ל-198 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 1988; 13 – 1989; 11 – 1990; 18 – 1991 – 17; 1993 – 47; 1994 – 19; 1995 – 39; 1997 – 58; 1998 – 23; 2001 – 40; 2002 – 16; 2003 – 18; 2004 – 28; 2005 – 17; 2007 – 5.

קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה – משת' 200; 1997 – פיתוח חברתי וכלכלי – משת' 34; 1998 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 42; 2001 – פיתוח קהילתי – משת' 19; 2002 – חקלאות (1), פיתוח קהילתי (1) – משת' 126; 2003 – חינוך – משת' 69; 2004 – מגדר – משת' 100.

מומחים מישראל: 1987 – 4; 1994 – 1; 1997 – 1; 1998 – 1; 2002 – 2; 2004 – 2; 2007 – 2.

יחסי ישראל-זימבבווה (לשעבר דרום רודזיה הבריטית)

הרפובליקה של זימבבווה שוכנת בחלק הדרומי-מזרחי של אפריקה אולם ללא מוצא לים. שכנותיה היבשתיות הן: בוצוואנה ונמיביה במערב; זמביה בצפון-מערב; מוזמביק במזרח; ודרום אפריקה בדרום. שטחה מגיע ל-391 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (ב-2009) הגיע ל-11.4 מיליון נפש.

החלוקה הדתית של האוכלוסייה: 50% נוצרים (עם תערוכת של אמונות עממיות); 24% בעלי אמונות עממיות; 25% נוצרים; 1% אחרים.

החלוקה האתנית: 71% בני שבט שונה; 16% בני שבט הנדבלה; 11% שחורים אחרים; 1% לבנים; 1% אסיאתים.

התמ"ג (2009): 332 מיליון דולר לפי כוח הקנייה; 200 מיליון דולר לפי שער החליפין; 200 דולר תמ"ג לנפש!

זימבבווה, לשעבר רודזיה (מושבה בריטית), ביצעה את המעבר לעצמאות תוך כדי סערות של איחודים, פילוגים, מלחמות ומתח בין-עדת. תחילה הוקמה פדרציה (1953) של שלושה אזורים: זימבבווה – שכללה את רודזיה הדרומית, זמביה – שכללה את רודזיה הצפונית, וניאסלנד – שכללה את אזור מלאווי. אולם המתח הפנימי, בעיקר בין הלבנים ששלטו על מרבית הקרקעות הפוריות של המדינה, לבין הרוב השחור, העמיקו והפדרציה התפרקה לשלוש מדינות עצמאיות ב-1963.

ברודזיה הדרומית (זימבבווה) ניצחו בבחירות הלבנים (1962), דבר שהביא למרד של השחורים שפתחו במלחמת גרילה נגד הלבנים. אי-השקט נמשך עד 1980, אז הסכימו הלבנים להעביר את השלטון לשחורים, על פי חוקה חדשה שנחקקה שנה קודם לכן. בהתאם לחוקה זו הובטחו ללבנים 20 מקומות בפרלמנט. באותה שנה

נבחר מוגאבה לראש ממשלה. הוא ביטל את החוק המבטיח ייצוג ללבנים בפרלמנט וכן את המשטר הרב-מפלגתי. למעשה הוא הפך לדיקטטור הממשיך לשלוט במדינה זה קרוב ל-30 שנה, תוך השלטת משטר אימים (כולל ארגון התקפות על חוות הלבנים וגירושם בכוח מעל אדמתם). ב-1983 ביקר בישראל אָפֶל מוזוֹרֶוּה, ראש ממשלתה הקודמת של זימבבווה-רודזיה, ודחק במוגאבה להכיר בישראל ולכונן עמה קשרים דיפלומטיים. לטענתו אי-קיום הקשרים פוגע בחקלאות ובתעשייה של זימבבווה. ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם זימבבווה רק ב-1993.

לישראל יש יחסים גרועים מאוד עם זימבבווה, בעיקר לאור העובדה שישראל תמכה בתחילה במשטרו של איין סמיט, ראש הממשלה הלבן. יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות כוננו כאמור רק ב-1993, אולם מערכת היחסים שואפת לאפס. מוגאבה הכיר באש"ף ב-1983 ואישר קבלת שגריר מטעמו. ב-2007 ביקר מוגאבה באיראן במטרה לרכוש דלק. בתמורה הוא הבטיח לאפשר לאיראן לנצל את מרבצי האורניום המצויים בזימבבווה. ואכן, במאוס 2010, ביקר בטהרן נציג בכיר של זימבבווה וחתם על הסכם המבטיח לאיראן גישה חופשית למחצבי האורניום של המדינה בתמורה לנפט איראני.

במחצית אפריל 2010 ביקר נשיא איראן אחמדינג'אד בזימבבווה, כאות תמיכה בנשיא המושחת של המדינה, רוברט מוגאבה, שחוגג ב-2010 שלושים שנות שלטון. החלטתו של מוגאבה "לפנות מזרחה" (לסין ולאיראן) מהווה תגובה לכידוד שהטיל עליו המערב, לאחר הרפורמה בקרקעות שהנהיג (ושגזלה אדמות בעיקר מהמתיישבים הלבנים) והבחירות השנויות במחלוקת של שנת 2002. באורח רשמי תומכת זימבבווה בעיקרון של שתי מדינות לשני העמים. ישראל ייצאה לזימבבווה ב-2008 ב-2 מיליון דולר, וב-2009 ב-1.5 מיליון דולר. בשתי השנים לא היה ייבוא מזימבבווה לישראל.

ב-26 ביוני 2010 פרסם ה"ניו יורק טיימס" ידיעה על מכרות יהלומים חדשים שהתגלו בזימבבווה, העשויים להניב הכנסה למדינה של 1–1.7 מיליארד דולר לשנה. הדבר יעמיד את זימבבווה בשורה אחת עם שש יצרניות היהלומים הגדולות בעולם. בחוגים בין-לאומיים הובע החשש כי עובדה זו תחזק את מעמדו המפוקפק של נשיא זימבבווה מוגאבה. למרות היחסים הגרועים, אין ישראל מונעת עזרה טכנולוגית מהמדינה כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1988 – 3; 1989 – 6; 1991 – 10; 1993 – 1; 1994 – 1;
 1995 – 7; 1997 – 27; 1998 – 21; 2001 – 13; 2002 – 14; 2003 – 6; 2004 – 3;
 2005 – 1.
 קורסים מקומיים: 1997 – חקלאות – משת' 24; 2001 – חקלאות – משת' 78;
 2002 – חינוך – משת' 31.
 מומחים מישראל: 1989 – 1; 1994 – 2; 1997 – 2; 2001 – 3; 2002 – 1.

יחסי ישראל-זמביה (לשעבר צפון רודזיה הבריטית)

זמביה היא מדינה השוכנת בחלק הדרומי של אפריקה ללא מוצא לים. שכנותיה הן: אנגולה וקונגו (זאיר) במערב; טנזניה בצפון-מזרח; מלאווי במזרח; מוזמביק וזימבבווה בדרום-מזרח; ונמיביה ובוצוואנה בדרום. שטח המדינה מגיע ל-753 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה מונה (2009) 12 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 60% נוצרים; 30% הינדים ומוסלמים; 10% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 99% של האוכלוסייה הם שחורים.

התמ"ג (2009): 19 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 13 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,500 דולר תמ"ג לנפש.

זמביה הגיעה לעצמאות ב-1964, השנה שבה כוננה ישראל עמה קשרים דיפלומטיים. אלה נותקו ב-1973 וחודשו בדצמבר 1991. שגרירה של ישראל בקניה מכהן גם כשגריר לא-תושב בזמביה.

נשיאה הנבחר הראשון של זמביה היה קנת קאונדה, שמשל במדינה עד להרחקתו ב-1991. במהלך שנות שלטונו (ב-1973) הנהיג קאונדה חוקה חדשה, שלפיה הונהג במדינה שלטון חד-מפלגתי. כאמור ב-1991 נערכו בחירות דמוקרטיות, שבהן ניצח פרדריק צ'ילובה, וקאונדה התחייב לנטוש את הזירה הפוליטית. ב-2001 נבחר לנשיא, בבחירות דמוקרטיות חופשיות, לוי מבנבסה, אשר הקים ועדות בדיקה לאיתור שחיתויות שבוצעו בתקופת שלטונו של צ'ילובה. הוא נבחר מחדש ב-2006 אך מותו הפתאומי העלה לשלטון את סגנו, רופיה בנדה, שנבחר לאחר מכן בבחירות כלליות ב-2008. ישראל סיפקה לזמביה תורות לחימה צה"ליות והדרכה צבאית. ענף הייצוא העיקרי של זמביה הוא הנחושת (90% מהייצוא). נפילת מחירי הנחושת ברבע האחרון של המאה ה-20 פגעה קשה בכלכלת המדינה. פגיעה אנושה נוספת היא מחלת האיידס המשתוללת במדינה, שהורידה את תוחלת החיים מ-61 שנים ב-1989 ל-40 שנה בעשור הראשון של המאה ה-21.

הייצוא והייבוא של ישראל עם זמביה עמד ב-2008 על 2 מיליון דולר לכל צד.

ב-2009, שנת המשבר העולמי, ייצאה ישראל לזמביה ב-1.8 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-600 אלף דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים מישראל: 1973 – 9 (ניתוק יחסים); 1977 – 1; 1988 – 2; 1990 – 2; 1991 – 6; 1992 – 13; 1994 – 14; 1995 – 31; 1997 – 5; 1998 – 15; 2001 – 9; 2002 – 9; 2003 – 4; 2004 – 2; 2005 – 5; 2007 – 2.
קורסים מקומיים: 1993 – חקלאות (1) קואופרציה (1) – משת' 47; 1994 – פיתוח קהילתי – משת' 24.
מומחים מישראל: 1973 – 13; 1992 – 4; 1995 – 1; 1998 – 2.

יחסי ישראל-זנזיבר

אי באוקיינוס ההודי מזרחית לטנגניקה. היה בעבר מרכז עולמי לסחר עבדים. השוק נסגר בסוף המאה ה-19. האי עצמו היה נתון לשלטונה של סולטנות עומאן עד 1861, שאז הפך לעצמאי. ב-1890 הפך לשטח חסות בריטי וב-1963 זכה לעצמאות בהנהגתו של סולטן.

ב-1964 הופל הסולטן וזנזיבר חברה לטנגניקה למדינה אחת בשם טנזניה. זנזיבר מהווה אזור אוטונומי בפדרציה הזאת. למרות היות האוכלוסייה מוסלמית, קיימה זנזיבר קשרים הדוקים עם ישראל עד 1973 (ומאז הם הפכו לפורמליים) ונהנתה ממשלחות ישראליות שערכו סמינרים במקום (לאנשי הדרג הממשלתי הבכיר), ומשלחות של רופאים שאיתרו ילדים עם מומים בלב והעבירו אותם לניתוחי לב פתוח בישראל.

יחסי ישראל-חוף השנהב

שוכנת במרכז אפריקה וגובלת ב: ליבריה, גינאה, מאלי, בורקינה-פאסו, גאנה ומפרץ גינאה (על החוף האטלנטי). שטחה 323 אלף קמ"ר; גודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-21 מיליון נפש; צורת המשטר היא רפובליקה נשיאותית.

החלוקה הדתית: 60% נוצרים; 30% מוסלמים והינדים; 10% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 99% שחורים; 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 36 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 21 מיליארד דולר לפי

שער החליפין; 1,700 דולר תמ"ג לנפש.

המדינה עשירה ביהלומים, מנגן, קובלט, בוקסיט ונחושת. נחשבת ליצואנית גדולה של קפה, קקאו (ייצוא של מיליארד דולר לשנה), בננות, סוכר, כותנה, גומי ועץ, ומאז 2006 יצרנית של גז ונפט (ייצוא של 1.3 מיליארד דולר). ב-1842 השתלטה צרפת על חוף השנהב והפכה אותה למושבה צרפתית (1893). חוף השנהב קיבלה את עצמאותה מצרפת ב-1960 וצורפה ל"חבר העמים הצרפתי". בראש המדינה, מיום היווסדה ועד מותו ב-1993, עמד האינטלקטואל והמשורר הפרנקופלי – פליקס הופואה בואני. הוא בנה שלטון יציב והבטיח שגשוג יחסי. לאחר מותו נכנסה המדינה לסחרור שלטוני: הפיכה צבאית ראשונה ב-1999 על ידי הרמטכ"ל רובר גיי ולאחריה (2000) – בחירות כלליות שבהן ניצח לורן גבאגבו (55%). אולם הקרבות נמשכו עד מרס 2007, שנה שבה חתמו שני הצדדים על הסכם: הנשיא גבאגבו וראש המורדים Guillaume Soro. המורדים שולבו בצבא ונערכו בחירות שבהן ניצח גבאגבו. רובר גיי נאלץ לברוח מהמדינה. אולם בסיבוב השני של הבחירות הודיעו שני המתמודדים: הנשיא המכהן לורן גבאגבו והמועמד המוסלמי מנהיג האופוזיציה מהצפון – אלסאן אואטרה, על ניצחונם (למרות שלפי הכרזת ועדת הבחירות היה זה אואטרה שניצח): וכל אחד מהם הכתיר את עצמו כנשיא. כיוון ששני המחנות חמושים, פרצו בדצמבר 2010 קרבות שגרמו ל-200 הרוגים. בעקבות ההתקוממות מחולקת המדינה לשניים: בחלק הצפוני שולטים המורדים ובחלק הדרומי – הממשלה הנבחרת. בעת כתיבת שורות אלה (סוף 2010) עמדה לפרוץ בכל רגע מלחמת אזרחים לסילוקו של גבאגבו.

יחסה הידידותי והבלתי-מסויג של צרפת לישראל בשנות ה-50 וה-60 (עד מלחמת ששת הימים) השפיע גם על הופואה בואני (שכיהן גם כנציג חוף השנהב באסיפה הכללית של צרפת וכן היה חבר הקבינט הצרפתי בתקופתו של גי מולה) והוא הפך לתומך נמרץ ומסור לעניין הישראלי. הודות לפעילותו הוקם גוש חוסם של המדינות האפריקניות הדוברות צרפתית בעצרת הכללית, למניעת החלטות אנטי-ישראליות ולתמיכה בתוכנית השלום שגיבשה ישראל בשנים 1961–1962 וב-1962–1963. אולם בלחצה של ארה"ב הסירה ישראל את הצעתה ומאז לא הצליחה לגייס מספיק קולות כדי למנוע החלטות אנטי-ישראליות באו"ם.

הופואה בואני ביקר בישראל ביולי 1962, והשתכנע כי הדרך להעלאת רמת החיים בארצו היא בהשקעה בחקלאות מודרנית, שרק העודף שלה יופנה לפיתוח התעשייה, וזו תעבד בשלב ההתחלתי (הלימודי) את התוצרת החקלאית. גישה זו, בעצת ישראל, עמדה בניגוד לארצות אפריקה אחרות שראו בבניין תעשייה את

חזות הכול, גם אם לא היתה להם כל תשתית אנושית ומדעית לפיתוח תעשייה כזאת. הדבר הסתיים אצלן ברכישות כושלות של ציוד – לרוב מיושן וחסר תועלת – שסיים את חייו בבתי קברות לציוד תעשייתי.

בעקבות ביקורו של הנשיא בישראל הוחל בשורה ארוכה של פעולות הדרכה ופיתוח בחוף השנהב:

- ♦ 1962 – משלחת של 16 קציני צה"ל צעירים, מומחים לאימון נוער וחקלאות, מקימה בית ספר להכשרת מנהיגים צעירים בעיר בואקה.
- ♦ 1962 – אל"מ דינה נָרְט, לשעבר קצינת ח"ן ראשית, מקימה שירות לאומי לבנות.
- ♦ 1963–1964 – מוקמות שש תחנות הדגמה חקלאיות של שיטות עיבוד חרישות, של שימוש בזרעים נבחרים, בדשן כימי, בחומרי הדברה ובשיטות השקיה מודרניות (בעיקר באזורים הצחיחים).
- ♦ 1962–1967 – קורסים מיוחדים אורגנו לגידול תירס, לגידול צמחי מרפא ולגידול עופות. 188 מומחים ישראלים שירתו באותן שנים במדינה.
- ♦ "סולל-בונה" הקים במקביל חברת בנייה משותפת עם ממשלת חוף השנהב, בשם "סוניטרה", שהקימה בין היתר את הכנסייה הנוצרית הגדולה ביותר באפריקה; ו"האחים מאיר" בנו באבידג'ן (עיר הבירה) מלון בן 1,400 חדרים, הגדול ביותר באפריקה השחורה.
- ♦ במקביל, חברת "אגרידב" הישראלית הקימה עבור ממשלת חוף השנהב חברה לפיתוח חקלאי בשם "מוטואגרי", שהפכה אדמה בתולית למטעי קפה, קקאו ואננס.
- ♦ לקראת סוף שנות ה-60 פעלו בחוף השנהב, מטעם הממשלה ומטעם חברות פרטיות, 1,000 ישראלים (וקיימו שלושה בתי ספר עבריים).

ב-8 בנובמבר 1973 (הרבה אחרי הפסקת האש בין ישראל למצרים), נענה סוף סוף הופואה בואני ללחצן של מדינות ערב, ובראשן חסן מלך מרוקו ובורגיבה נשיא תוניסיה, וניתק את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל, אך המשיך לשמור על יחסים ישירים וידידותיים עם הנציגים הישראלים. הוא ראה בנוכחותה של ישראל באפריקה טריז נגד החדירה הסובייטית הרחבה ליבשת: באלג'יריה, בלוב, באתיופיה, באנגולה, במוזמביק, במאלי, בגינאה, בגאנה ובקונגו, וכן את השפעתו של הקונגרס הלאומי האפריקני בדרום אפריקה וחזית השחרור האריתריאית (שתיהן נתמכו על ידי הסובייטים). הוא אף התריע על כך שארה"ב איננה עוזרת לישראל לייצב את מעמדה ביבשת. עד מהרה הבינו מדינות היבשת, וחוף השנהב בכללן, כי הן המפסידות

האמיתיות ממלחמת יום הכיפורים: היה עליהן לשלם מחיר גבוה (וללא הנחות שהובטחו) עבור הנפט הערבי; קדאפי החל לממן הפיכות פרו-מוסלמיות בארצות אפריקניות (באוגנדה, בניגריה, בצ'אד ובבורקינה-פאסו), ורוב ההבטחות לסיוע כספי ערבי קוימו רק בחלקן ורק למדינות בעלות נטייה לבריה"מ.

מדינות אפריקניות רבות הצביעו נגד הצעת ההחלטה הערבית שהוגשה לעצרת הכללית שכינתה את הציונות כתנועה גזענית (1975).

ב-1981 החלה ההתפכחות וחודשו המגעים בדרגים הבכירים:

♦ 1981 – ביקור שר הביטחון אריאל שרון באבידג'ן, שבמהלכו פגש את הנשיא.

♦ 1983 – שר החוץ יצחק שמיר פוגש את הנשיא בז'נבה.

♦ 1985 – ראש הממשלה שמעון פרס נפגש עם הנשיא. במהלך הפגישה הוכרו על חידוש היחסים.

♦ 1986 – שגרירי שתי המדינות הגישו את כתבי האמנה שלהם לנשיאים.

אולם היחסים בין שתי המדינות, כמו גם עם יתר מדינות אפריקה, לא חזרו לקדמותם. ישראל לא חידשה את העזרה הטכנית ואילו אי-השקט שפקד את חוף השנהב, בעיקר לאחר מותו של הופואה בואני, מנע כל התקדמות בכיוון של הגשת העזרה. ממשלת ישראל נוכחה לדעת, לצערה, עד כמה חלולה הידידות עם מדינות אפריקניות, ועד כמה מוטלת בספק יעילותה ועמידותה של העזרה הרבה שהושיטה ישראל לארצות הללו. כך גם חוט השדרה של היחסים עם חוף השנהב מצומצם עתה (2010) לרמה נמוכה.

ב-2008 ייצאה ישראל לחוף השנהב ב-9.3 מיליון דולר וייבאה מחוף השנהב ב-8.9 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-8.4 מיליון דולר והייבוא מחוף השנהב ל-8.1 מיליון דולר.

הסכמים שנחתמו

ביטול הצורך באשרות כניסה – 1961.

הסכם יסוד בדבר שיתוף פעולה טכני – 1962.

הסכם סחר ושיתוף כלכלי וטכני – 1965.

הכרה הדדית ברישיונות נהיגה לאומיים – 1968.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 11 (ניתוק יחסים); 1974 – 1; 1976 – 3; 1977 – 4; 1987 – 24; 1988 – 18; 1989 – 18; 1990 – 12; 1991 – 28; 1993 – 57; 1994 – 24; 1995 – 29; 1997 – 20; 1998 – 33; 2001 – 30; 2002 – 31; 2003 – 33; 2004 – 30; 2005 – 28; 2007 – 27.

קורסים מקומיים: 3 קורסים מקומיים; 1988 – קואופרציה – משת' 82; 1990 – קואופרציה – משת' 30; 1993 – פיתוח קהילתי – משת' 25; 1994 – חקלאות (1), פיתוח קהילתי (1) – משת' 55; 1997 – פיתוח קהילתי – משת' 26; 1998 – חקלאות (1), פיתוח קהילתי (1) – משת' 153; 2001 – חקלאות – משת' 68; 2002 – חקלאות – משת' 35; 2004 – חקלאות – משת' 37; 2005 – פיתוח קהילתי – משת' 55.

מומחים מישראל: 1973 – 40! (מהם 24 לטיפול בתנועת נוער); 1974 – 11; 1977 – 4; 1987 – 1; 1988 – 3; 1989 – 1; 1990 – 2; 1993 – 2; 1995 – 5; 1997 – 2; 1998 – 2; 2001 – 4; 2002 – 1; 2007 – 1.

יחסי ישראל-טוגו

טוגו שוכנת לחופו של האוקיינוס האטלנטי במפרץ בֶּנִין. שכנותיה הן: גאנה בצפון; בורקינה-פאסו במזרח; ובנין בדרום.

שטחה משתרע על 57 אלף קמ"ר, ומספר תושביה מגיע (2009) ל-6 מיליון.

החלוקה הדתית: 20% נוצרים; 10% מוסלמים; 70% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 43% שבטי אווה; 27% שבטי קבייה; 16% שבטי גורמה; 3.8% שבטי קבו; 3.2% שבטי יורובה; 6% שחורים אחרים; 1% אירופים, סורים ולבנונים.

התמ"ג (2009): 5.3 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 2.8 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 900 דולר תמ"ג לנפש.

טוגו קיבלה את עצמאותה מצרפת ב-1960, ובאותה שנה הכירה בה ישראל וכוננה עמה קשרים דיפלומטיים. אלה נמשכו עד 1973, שאז נותקו בהשפעת הלחץ הערבי. היחסים חודשו ביוני 1987. שגריר ישראל בחוף השנהב מכהן גם כשגריר לא-תושב בטוגו.

ב-1967 חולל הגנרל אטיין איאדמה הפיכה צבאית, ועמד לאחר מכן בראש המדינה (שבה הונהגה מדיניות של מפלגה אחת) עד 2005. עם מותו הכתירה הקבוצה הצבאית את בנו, שהצליח לשלוט עד אוקטובר 2007. באותה עת נערכו בחירות דמוקרטיות שהחזירו את טוגו למשפחת העמים לאחר שנים של חרמות וניתוק מצד ארגונים בין-לאומיים ולוחמים נגד פגיעה בזכויות האדם.

עיקר ייצואה של טוגו הם פוספטים בעלי האיכות הטובה בעולם. גם בשנות הזעזועים במשטרה של טוגו, לא מנעה ישראל את עזרתה הטכנית מהמדינה, כפי שניתן להיווכח מהנתונים המופיעים להלן:

הסכמים שנחתמו

הסכם בדבר שיתוף פעולה טכני – 1961.
 הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות – 1965.
 הסכם בדבר שיתוף פעולה כלכלי, מדעי, טכני, תרבותי וחברתי – 1990.
 הסכם נוסף בתחומי הכלכלה, החקלאות והחינוך – 2009.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 8 (ניתוק יחסים); 1976 – 7; 1977 – 5; 1987 – 27; 1988 – 31; 1989 – 21; 1990 – 17; 1991 – 22; 1993 – 18; 1994 – 27; 1995 – 39; 1997 – 21; 1998 – 16; 2001 – 22; 2002 – 24; 2003 – 15; 2004 – 4; 2005 – 8; 2007 – 5.
 קורסים מקומיים: 1991 – חקלאות – משת' 25; 1995 – קואופרציה – משת' 41.
 מומחים מישראל: 1973 – 3; 1994 – 1; 1995 – 1; 1998 – 2.

יחסי ישראל-טנזניה

טנזניה היא מדינה בחלק הדרומי-מזרחי של אפריקה. היא גובלת באוגנדה, רואנדה ובורונדי בצפון-מזרח; בקונגו (זאיר) במזרח; בזמביה ומלאווי בדרום-מערב; במוזמביק בדרום; ובקניה והאוקיינוס ההודי במזרח. שטחה מגיע ל-945 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה הגיע ב-2009 ל-41 מיליון נפש.
 החלוקה הדתית של האוכלוסייה: 35% מוסלמים; 30% נוצרים; 35% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 99% בני שבט בנטו; 1% אחרים.
 התמ"ג (2009): 58 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; ו-22 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,400 דולר תמ"ג לנפש.

בראש המדינה החדשה (שנקראה תחילה טנגניקה) עמד ג'וליוס נייררה, חסיד הכלכלה המרקסיסטית ולוחם ותיק לקידום הלאומיות האפריקנית. טנגניקה, שהיתה מושבה בריטית, הגיעה לעצמאות ב-1961, וב-1964 הקימה פדרציה עם

האי השכן זנזיבר (שהגיע אף הוא לעצמאות ב-1962), והיא נקראת מאז – טנזניה. ניררה הנהיג משטר חד-מפלגתי אולם לא הצליח לעצור את גלישתה הכלכלית של המדינה, שהגיעה לתמ"ג אישי של 500 דולר לנפש לשנה. במהלך כהונתו אירעו התנגשויות גבול עם צבאו של אידי אמין מאוגנדה השכנה, שפלש למדינה (1978). ניררה גמל לו בפלישה לשטח אוגנדה ב-1979, אשר הביאה לגירושו של אמין מהמדינה. ב-1985 התפטר נייררה מרצונו וסגנו, עלי חסן מוויני, בא במקומו. הוא הנהיג משטר רב-מפלגתי, כלכלה פתוחה ומשטר דמוקרטי. ב-1998 פוצצו אנשיו של ארגון אל-קאעידה את שגרירות ארה"ב בבירה דיר א-סאלם, והחל בכך את שרשרת הפיגועים במטרות מערביות בעולם, שהגיעו לשיאם בהתקפה על מגדלי התאומים בניו יורק.

ישראל הכירה בטנזניה כבר ב-1961 וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים. אלה נותקו ב-1973 בלחץ מדינות ערב וחודשו ב-1995. שגריר ישראל בקניה מכהן גם כשגריר לא-תושב בטנזניה.

ב-2008 ייצאה ישראל לטנזניה ב-21 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-6.2 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-12.5 מיליון דולר והייבוא עלה דווקא ל-6.6 מיליון דולר. ישראל הזרימה לטנזניה עזרה טכנולוגית רבה, מיד עם הגיעה לעצמאות. עזרה זו חודשה עוד לפני שהיחסים שבו למסלולם, החל ב-1977.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – ניתוק יחסים; 1977 – 5; 1988 – 3; 1989 – 2; 1990 – 1; 1991 – 2; 1993 – 2; 1994 – 4; 1995 – 15; 1997 – 32; 1998 – 26; 2001 – 17; 2002 – 28; 2003 – 6; 2004 – 16; 2005 – 11; 2007 – 9.
קורסים מקומיים: 1997 – חקלאות – משת' 37; 1998 – חקלאות (3) – משת' 74; 2003 – חקלאות – משת' 28; 2004 – חקלאות (2) – משת' 93.
מומחים מישראל: 1973 – 1; 1994 – 1; 1997 – 1; 2005 – 2; 2007 – 1.

יחסי ישראל-ליבריה

ליבריה היא מדינה במערב אפריקה הנושקת במערב לאוקיינוס האטלנטי (חוף הפלפל); בצפון-מזרח עם סירה-לאונה ועם גיניאה; ובמזרח והדרום עם חוף השנהב. שטחה מגיע ל-111 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-3.4 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 20% מוסלמים; 10% נוצרים; 70% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 95% שחורים, בני 30 שבטים שונים; 2.5% בני עבדים שחורים שהוחזרו מארה"ב; 2.5% אחרים.

התמ"ג (2009): 1.6 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; ו-866 מיליון דולר לפי שער החליפין; 500 דולר (!) תמ"ג לנפש.

השם ליבריה ניתן למדינה בשל הניסיון שנעשה בארה"ב ליישב בה עבדים משוחררים, בתחילת המאה ה-19 (1822). 20 אלף עבדים משוחררים הגיעו לחבל הארץ שנקנה על ידי אגודה אמריקנית ("חברת ההתיישבות האמריקנית") והכריזו על עצמאותם ב-1847. הם הפכו למושלי הארץ עד 1971. כיום מגיע מספרם של הצאצאים במדינה ל-2.5% בלבד והשלטון במדינה עבר לידי ראשי השבטים המקוריים של המדינה.

ליבריה, השוכנת לחופו של האוקיינוס האטלנטי (חוף הפלפל), שימשה (מאז 1924) כארץ גידול של מטעי גומי (כ-4 מיליון דונם) עבור חברת הצמיגים האמריקנית "פירסטון". המדינה נוהלה בצורה יציבה תחת הנהגתו של הנשיא ויליאם טאבמן, שמשל במדינה במשך 30 שנה (1941–1971). מאז ובמשך 25 שנה סבלה המדינה ממלחמות אזרחים שאף חייבו התערבות צבאית של ארגון מדינות אפריקה וגרמו ל-150,000 הרוגים.

ליבריה הכירה במדינת ישראל לאחר הקמתה. בשנים 1961 ו-1962 נחתמו עם ליבריה הסכמים בתחומים הבאים: הסכם תרבות, ביטחון, כלכלה, שיתוף פעולה טכני, ביטול הדדי של אשרות והסכם לתובלה אווירית.

אולם גם היא ניתקה את היחסים לאחר מלחמת יום הכיפורים. יחסים אלה חודשו ב-1983 אך הם לא הפכו לידידותיים וחמים. רק ב-2007, לאחר שנבחרה אלן ג'ונסון בבחירות דמוקרטיות לנשיאה (2005), נרגעו הרוחות וחלה התקרבות גדולה: אושרו מחדש האמנות בתחומי תעופה, ביטחון, כלכלה וטכנולוגיה. ישראל מגישה לליבריה עזרה בתחומי הביטחון והכלכלה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 17 (ניתוק יחסים); 1974 – 2; 1987 – 57; 1988 – 67; 1990 – 17; 1991 – 2; 1994 – 3; 1995 – 5; 1997 – 5; 1998 – 3; 2001 – 3; 2002 – 2; 2004 – 2.

קורסים מקומיים: 1988 – קואופרציה – משת' 48; 1989 – תכנון אזורי – משת' 17.

מומחים מישראל: 1973 – 7; 1987 – 5; 1988 – 3; 1989 – 3; 1990 – 1.

יחסי ישראל-לסוטו

מובלעת עצמאית בתוך דרום אפריקה ללא מוצא לים וללא שכנות נוספות. שטחה 30 אלף קמ"ר ומספר תושביה מגיע (2009) ל-2.2 מיליון נפש. החלוקה הדתית: 80% נוצרים בשילוב אמונות עממיות; 20% מוסלמים ובהאים.

החלוקה האתנית: 99.7 שבטי לסוטו; 0.3% לבנים וסינים. התמ"ג (2009): 3.3 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 1.6 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,500 דולר תמ"ג לנפש. 40% מהתושבים חיים מתחת לקו העוני (= 1.25 דולר ליום), 29% הם נשאי איידס ואילו אצל נשים עד גיל 40 מדובר ב-40% המדינה הגיעה לעצמאות ב-1966 וישראל הכירה בה באותה שנה וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים. אלה נותקו ב-1973 וחודשו באוגוסט 1986.

הסכמים שנחתמו

הסכם על ביטול הדדי של אשרות כניסה – 1970.

ישראל מקפידה להושיט למדינה עזרה טכנית בהיקף גדול כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 9; 1974 – 22; 1975 – 21; 1976 – 25; 1977 – 18; 1987 – 13; 1988 – 10; 1989 – 9; 1990 – 7; 1991 – 8; 1993 – 13; 1994 – 8; 1995 – 8; 1997 – 7; 1998 – 8; 2001 – 5; 2002 – 3; 2003 – 2; 2004 – 3; 2005 – 1.

קורסים מקומיים: 1973 – 76 משת' בקורסים מקומיים; 1977 – סמינר השתלמות לרופאים ברפואת עיניים; קורס לאחיות ברפואת עיניים; 1978 – קורס נייד לחינוך הגיל הרך – משת' 20; 1988 – קואופרציה – משת' 22; 1989 – חקלאות (2) – משת' 70; 1990 – פיתוח קהילתי – משת' 40; 1991 – חינוך – משת' 29; 1994 – חקלאות – משת' 26; 1997 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 67.

מומחים מישראל: 1973 – 8; 1974 – 12; 1975 – 6; 1976 – 9; 1977 – 4; 1978 – 5; 1979 – 8; 1987 – 8; 1988 – 3; 1989 – 1; 1990 – 3; 1994 – 1; 1995 – 1.

יחסי ישראל-מאוריטניה

מאוריטניה היא מדינת מדבר לאורך החוף של האוקיינוס האטלנטי. שכנותיה היבשתיות הן: סהרה המערבית המרוקנית בצפון-מערב; אלג'יריה בצפון-מזרח; מאלי במזרח ובדרום; סנגל בדרום. בעלת אוכלוסייה של 3.2 מיליון נפש בשטח של 2 מיליון קמ"ר.

החלוקה הדתית: 100% מוסלמים סונים.

החלוקה האתנית: 20% שחורים; 30% מורים; 40% תערובת של מורים ושחורים.

התמ"ג (2009): 6.5 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 3.2 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,100 דולר תמ"ג לנפש.

מאוריטניה היא המדינה המוסלמית הלא-ערבית היחידה שקשרה קשרים דיפלומטיים עם ישראל (1999). מאוריטניה חברה בליגה הערבית. קשרים אלה, עוד יותר מאשר עם צ'אד, נחשבו מאוד בישראל עקב האסלאם המתון השורר במדינה וכאמור מתוך הרצון הישראלי להוכיח כי אין לה מלחמה עם האסלאם. בעקבות כך פתחה ישראל שגרירות בבירה נואקשוט, ופיתחה מערכת של עזרה טכנית בחקלאות, ברפואה (הקמת בית חולים לחולי סרטן והכשרת הצוותים בישראל) וכן בעזרה בילדים שאיבדו את הוריהם בגלל מחלת האיידס.

המשטר במדינה איננו יציב: מהפכה צבאית אירעה ב-2005 והביאה לבחירות חדשות ומהפכה נוספת אירעה באוגוסט 2008, והביאה להטלת מאסר-בית על הנשיא סיד מוחמד אוולד אל-שיח' עבדאללה. במהלך שנת 2009 ניסה הנשיא המודח להגיע לידי הבנה עם הפיקוד הצבאי ולהחזיר את השלטון האזרחי לתקנו. אולם ראש החונטה הצבאית הגנרל מוחמד וולד עבד אל-עזיז דחה את פנייתו. ביקורת רבה נגד היחסים עם ישראל הושמעה הן בחוגי האופוזיציה והן בחוגי הקואליציה, וזאת עקב המצב בעזה בפרט והסכסוך הישראלי-פלסטיני בכלל.

במאוריטניה פועלים תאים של אל-קאעידה, שאף תקפו ביריות (1.2.2008) את שגרירות ישראל. בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" הודיעה נציגות מאוריטניה במפגש הפסגה של הליגה הערבית בדוחה (16.1.09) על הקפאת יחסיה עם ישראל. ואילו במאס 2009 הורו השלטונות לשגריר ישראל ולצוותו לעזוב את המדינה תוך 48 שעות. במקביל סגרה מאוריטניה את שגרירותה בישראל. בכך נותקו היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות.

במשך עשר שנים (1995–2005) הושיטה ישראל למאוריטניה עזרה טכנית רבה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1995 – 2; 1997 – 3; 1998 – 9; 2001 – 14; 2002 – 8;
2003 – 4; 2004 – 3; 2005 – 2.
מומחים בישראל: 2001 – 4; 2002 – 2; 2003 – 3.

יחסי ישראל-מאוריציוס

האי מאוריציוס שוכן מערבית לאי מדגסקר באוקיינוס ההודי. שטחו 1,860 קמ"ר וגודל אוכלוסייתו (2009) 1.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 52% הינדים; 28.3% נוצרים; 16.6% מוסלמים; 3.2% אחרים.

החלוקה האתנית: 68% הודים; 27% קריאולים; 2% צרפתים; 3% סינים.
התמ"ג (2009): 16 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 12,400 דולר תמ"ג לנפש.

האי זכור במיוחד בישראל בעקבות פרשת ההגליה של כ-1,300 מעפילים יהודים, מצ'כיה, גרמניה ופולין, שנתפסו על ידי אוניות המלחמה הבריטיות בעת מאמציהם להגיע לארץ-ישראל. הדבר היה ב-1941 והגולים שהו במחנה מיוחד שהוקם עבורם במשך ארבע שנים ושמונה חודשים. ב-1945 הורשו הגולים לעלות לארץ-ישראל. ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם מאוריציוס ב-1968 אולם הם נותקו, יחד עם כל מדינות אפריקה ב-1973. היחסים הדיפלומטיים חודשו בספטמבר 1993. ב-2008 ייצאה ישראל למאוריציוס ב-11 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-800 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-12.5 מיליון דולר והייבוא ל-200 אלף דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ חילופי איגרות בדבר אשרות – 1969.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני בחקלאות – 1998.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: (ניתוק יחסים); 1974 – 2; 1976 – 4; 1977 – 6; 1987 – 8; 1988 – 11; 1989 – 6; 1990 – 12; 1991 – 8; 1993 – 16; 1994 – 15; 1995 – 19; 1997 – 35; 1998 – 31; 2001 – 10; 2002 – 14; 2003 – 3; 2005 – 1.

קורסים מקומיים: 1994 – חקלאות (1) – קואופרציות (19) – משת' 170; 1995 –

חקלאות – 32; 1998 – חקלאות – 30; 2001 – חקלאות – 46; 2002 – חקלאות –
משת' 25; 2003 – חקלאות – משת' 125.
מומחים מישראל: 1973 – 4.

יחסי ישראל-מאלי

מדינה ללא מוצא לים במערב אפריקה. שכנותיה: סנגל ומאוריטניה במערב;
גיניאה וחוף השנהב בדרום-מערב; אלג'יריה בצפון-מערב, וניג'ר ובורקינה-פאסו
בדרום-מזרח.

שטחה של המדינה 1.2 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) 13.5 מיליון
תושבים.

החלוקה הדתית: 90% מוסלמים; 9% עובדי אלילים; 1% נוצרים.

החלוקה האתנית: 50% בני השבטים מנדה, במברה ומלינקה; 17% בני שבט
פולה; 12% בני שבט וולטאיק; 10% בני שבטי טוארג ומורים; 6% בני שבטי
סונגהאי; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 15 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר לפי שער
החליפין; 1,100 דולר תמ"ג לנפש.

לישראל אין יחסים דיפלומטיים עם מאלי. אף על פי כן לא "הפריע" הדבר
לממשלתה לנצל את העזרה הטכנית של ישראל במסגרת:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1990 – 1; 1994 – 2; 1995 – 6; 1997 – 11; 1998 – 14;
2001 – 10; 2002 – 14; 2003 – 6; 2004 – 1; 2005 – 1; 2007 – 6.
קורסים מקומיים: 1998 – פיתוח קהילתי – משת' 26.
מומחים מישראל: 1998 – 1.

יחסי ישראל-מדגסקר (לשעבר: הרפובליקה המלגשית)

האי מדגסקר מצוי מזרחית ליבשת אפריקה (ליד מצר מוזמביק) והוא האי
הרביעי בגודלו בעולם – 587,000 קמ"ר. אוכלוסייתו מונה (2009) 27 מיליון
נפש.

החלוקה הדתית: 41% נוצרים; 7% מוסלמים; 52% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 99% מלגשים; 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 21 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,000 דולר תמ"ג לנפש.

האי מדגסקר הופיע לראשונה בהקשר יהודי ב-1940, לאחר שהגרמנים כבשו את צרפת. כיוון שהאי היה תחת שלטונה של צרפת, ואחר כניעתה – תחת שלטונה של ממשלת וישי – נולד הרעיון להגלות 4 מיליון מיהודי אירופה לאי. התוכנית היתה כמובן בלתי-מעשית מראשיתה, כיוון שדרכי הים היו חסומות לשיט גרמני, גם סביב כף התקווה הטובה ועוד יותר דרך תעלת סואץ. עם פלישתה של גרמניה לבריה"מ ב-1941, ירדה התוכנית מעל הפרק, וגרמניה נפנתה להשמדה כוללת של כל יהדות אירופה. ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם מדגסקר ב-1960. ב-1973 נותקו היחסים והם חודשו רק בינואר 1994. ישראל מיוצגת במדינה על ידי שגריר לא-תושב שמקום מושבו במשרד החוץ בירושלים.

הסכמים שנחתמו

- ♦ ברית ידידות – 1961.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כללי – 1998.
- ♦ פטור מאשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1961.
- ♦ אמנה בדבר שיתוף פעולה טכני, וביטול הדדי של אשרות – 1963.
- ♦ הסכם סחר ושיתוף פעולה כלכלי וטכני – 1964 ו-1968.

בנובמבר 2010 נערכו שני ביקורים מקבילים במדגסקר: משלחת איראנית בראשותו של סגן שר החוץ האיראני ובה 22 דיפלומטים, עם סל מלא הבטחות כולל השקעה של 100 מיליון דולר. במקביל הגיע השגריר הלא-תושב של ישראל, המקדם את פעילות העזרה הטכנית של ישראל. זו נמשכת כבר שנים רבות והשגריר הבטיח קידום של פרויקטים נוספים בתחומי החקלאות והבריאות. למרות הלחצים המופעלים על ממשלת מדגסקר, היא ממשיכה לתמוך בישראל ופתוחה להשקעות ישראליות.

ישראל הפעילה מערכת של הדרכה טכנית במסגרת מש"ב כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – ניתוק יחסים; 1989 – 2; 1990 – 3; 1991 – 5; 1993 – 2; 1997 – 13; 1998 – 14; 2001 – 22; 2002 – 5; 2004 – 2; 2007 – 1.

קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה – משת' 50; 1997 – חקלאות (1); פיתוח כלכלי וחברתי (1) – משת' 105; 1998 – חקלאות – משת' 24. מומחים מישראל: 1973 – 3.

יחסי ישראל-מלאווי

שוכנת בקצהו הדרומי של השבר האפרו-אסיאני, ללא מוצא לים. שכנותיה ממערב הן: זמביה, ומוזמביק מקיפה אותה גם ממערב וגם ממזרח; בצפון-מזרח נמצאת טנזניה וכן גובלת המדינה עם ימת מלאווי ממזרח. שטח המדינה 118 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-15 מיליון נפש. החלוקה הדתית: 55% נוצרים פרוטסטנטים; 20% מוסלמים; 20% נוצרים קתולים; 5% עובדי אלילים. החלוקה האתנית: כל תושבי המדינה נמנים עם שבטי הבנטו. התמ"ג (2009): 15 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 5 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 900 דולר תמ"ג לנפש. ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם מלאווי ביולי 1964, אשר לא נותקו ב-1973. ישראל מיוצגת במדינה על ידי שגריר לא-תושב, שמקום מושבו בקניה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1974 – 9; 1975 – 1; 1987 – 42; 1988 – 40; 1989 – 31; 1990 – 49; 1991 – 47; 1993 – 22; 1994 – 15; 1995 – 7; 1997 – 3; 1998 – 6; 2001 – 10; 2002 – 9; 2003 – 7; 2004 – 5; 2005 – 9; 2007 – 10. קורסים מקומיים: 1975 – הכשרת עיתונאים של תנועות נוער – משת' 30; 1976 – רכזי ספורט, מאמני ספורט ושופטי כדורגל; 1977 – השתלמויות בתחום הספורט; 1978 – קורס נייך לאחיות חדרי ניתוח – משת' 15; 1988 – חקלאות (2) – משת' 71; 1989 – קואופרציה – משת' 31; 1990 – חינוך (1) – מנהל (2) – משת' 82. 1991 – מנהל – משת' 29; 1994 – חקלאות; 1998 – פיתוח קהילתי – 16 משת'; 2001 – חינוך – משת' 35; 2002 – חקלאות – סה"כ משת' 36; 2004 – חינוך – משת' 24. מומחים מישראל: 1973 – 15; 1974 – 12; 1975 – 17; 1976 – 11; 1977 – 8; 1978 – 6; 1987 – 20; 1988 – 6; 1989 – 2; 1990 – 10; 1994 – 2; 1995 – 7; 1997 – 3; 1998 – 3.

יחסי ישראל-מוזמביק

שוכנת לאורכו של האוקיינוס ההודי, דרומית לטנזניה ומערבית לזמביה, זימבבווה ודרום אפריקה.

שטחה מגיע ל-802 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה 22 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 30% נוצרים; 10% מוסלמים; 60% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: רוב התושבים הם בני הבנטו ומתחלקים לשבטים רבים.

העיקריים שבשבטים: 47% שבט מקואה; 23% שבט תונגה; 11% שבט שונה; 12% שבט מלאווי; 4% שבט יאו.

התמ"ג (2009): 20 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 10 מיליארד דולר לפי

ערך שער החליפין; 900 דולר תמ"ג לנפש.

יחסים דיפלומטיים נקשרו לראשונה רק ביולי 1993. ישראל מיוצגת במדינה

על ידי שגריר לא-תושב שמקום כהונתו הקבוע באנגולה. מאז שנכוננו היחסים, החלה ישראל להגיש עזרה טכנית למוזמביק כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 1; 1997 – 6; 1998 – 6; 2001 – 2; 2005 – 1.

מומחים מישראל: 1989 – 5; 1993 – 3; 1997 – 2.

יחסי ישראל-ניגריה

ניגריה היא המדינה המאוכלסת ביותר באפריקה – 150 מיליון נפש ב-2009 (רבע מכלל תושבי היבשת). שטחה מגיע ל-924 אלף קמ"ר, והיא גובלת עם ניג'ר בצפון; עם צ'אד בצפון-מזרח; עם קמרון במזרח; עם פֶּנִין במערב; ועם האוקיינוס האטלנטי בדרום.

החלוקה הדתית: 50% מוסלמים (בצפון); 40% נוצרים (בדרום); 10% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 21% שבטי יורובה; 21% שבטי אוסה; 18% שבטי איבו; 11% שבטי פולה; 29% אחרים.

התמ"ג (2009): 353 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 164 מיליארד לפי שער

החליפין; 2,400 דולר תמ"ג לנפש.

ניגריה הגיעה לעצמאות ב-1960. השבר החברתי של המדינה (כדוגמת זה

שתואר לגבי דרום אפריקה) מקורו בהימצאותן של 250 קבוצות אתניות שונות במדינה. כתוצאה מכך סובלת המדינה מאי-שקט פנימי רצוף, הכרוך במהפכות

ובחילופי שלטון כוחניים, מאז שקיבלה את עצמאותה. מלחמת האזרחים הגדולה והחמורה ביותר פרצה ב-1967. אז מרדו בני איבו הנוצרים, היושבים בדרום המדינה (והעולים על בני הצפון המוסלמים בהשכלתם וברמת החיים שלהם), והכריזו על עצמאות האזור שלהם – ביאפרה.

המרד ארך שלוש שנים, שלאחריהן נחלו בני האיבו תבוסה שלווה בהרג של רבבות בני אדם. מאז פורצות מדי פעם בפעם תקריות בין מוסלמים ונוצרים, הגובות מאות הרוגים בכל תקרית. חשיבותה הבין-לאומית של ניגריה נובעת מאוצרות הנפט המצויים באדמתה: עתודות של 18 מיליארד חביות נפט. בצד העובדה שאוצרות אלה מעניקים למדינה משאבים לפיתוחם גם מהווים מקור לשחיתות ולתחרות בין גורמים פנימיים (הנתמכים על ידי בעלי אינטרסים חיצוניים) ובעקבות כך למתח פנימי רב. תושבים רבים נוהגים לחורר את הצינורות המובילים את הנפט ולשאוב מהמוצר היקר לצורכיהם. ב-1998, חוסר זהירות בטיפול בנפט הנפלט הביא למותם של 700 "מוצצי נפט". באוגוסט 2010, פיטר לפתע נשיא ניגריה גודלאק ג'ונתן, את הרמטכ"ל, את מפקד חיל האוויר, את מפקד חיל הים ומפקד חיל היבשה. האשמה, שפורסמה בעיתונות וגובתה במסמכים, מתייחסת לקניית נשק מסוגים רבים בהיקף של מיליארד דולר, תוך הערפה של סוחרים ששילמו שוחד. בין אלה הוזכרה גם חברה ישראלית. החשוד הישראלי דחה כליל את ההאשמות והוסיף כי הדבר נובע ממערכת הבחירות המתקרבת שבמהלכה אין המתמודדים בוחלים בהאשמות שווא.

ישראל הכירה בניגריה מיד עם הקמתה (1960) ופיתחה עמה מערכת יחסים מסועפת הן בתחום הכלכלי (השקעות גדולות בנדל"ן ובבנייה ותקשורת) והן בתחום העזרה וההדרכה בתחומים של חקלאות, בריאות, קואופרציה, קשרים צבאיים ונושאים נוספים. ב-1973 ניתקה ניגריה את יחסיה עם ישראל בעקבות הלחץ הערבי, אולם פעילותן של חברות ישראליות (כחמישים במספר) נמשכה ללא הפרעה. במאי 1992 חודשו היחסים. לישראל יש שגרירות בניגריה.

בין ניגריה לישראל קיים הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, בעיקר בתחום החקלאות והתקשורת, וכ-500 ישראלים פועלים במדינה בתחומים כלכליים שונים. כמו כן חתומות שתי המדינות על הסכמים בתחום מניעת כפל המסים והתחבורה. היחס של השלטון הניגרי לישראל הוא חיובי ביסודו: לעומת התואר "המדינה השלילית ביותר בעולם" שלו "זכתה" ישראל בסקר שערך ה-BBC, היו ארה"ב וניגריה שתי המדינות היחידות שזיכו את ישראל בדירוג חיובי. ממשלת ניגריה דוגלת בפתרון של שתי מדינות לשני עמים, ומתנגדת לחיזבאללה. ב-2009 הגיעה לישראל משלחת של בכירים מניגריה (מהממשלה, יועצי

הנשיא וסגניו, ממשרדי המדע והטכנולוגיה) לסמינר בן 5 ימים, להיכרות עם הפרויקט "ממשל זמין" ועם תוכנית המחשוב הממשלתית "מרכבה".
ב-2008 ייצאה ישראל לניגריה בהיקף של 304 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 1.4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-210 מיליון דולר אך הייבוא מניגריה עלה ל-2.4 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 37 (ניתוק יחסים); 1974 – 9; 1976 – 7; 1977 – 10; 1988 – 24; 1989 – 10; 1990 – 28; 1991 – 24; 1993 – 44; 1994 – 67; 1995 – 73; 1997 – 66; 1998 – 53; 2001 – 86; 2002 – 46; 2003 – 88; 2004 – 77; 2005 – 117; 2007 – 134.
קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה, משת' 27; 1995 – חקלאות (1) – קואופרציה (19) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 104; 1997 – חקלאות (1) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 178; 1998 – חקלאות (1) – פיתוח קהילתי (1) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 180; 2001 – פיתוח קהילתי (1) – רפואה ובריאות הציבור (2) – משת' 245; 2002 – חקלאות (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 90; 2003 – מדע וטכנולוגיה – משת' 23; 2004 – חקלאות – משת' 78; 2005 – חקלאות – משת' 98; 2007 – חקלאות (11) – משת' 285.

יחסי ישראל-ניג'ר

ניג'ר שוכנת בלב אפריקה השחורה ללא מוצא לים. שכנותיה היבשתיות הן: לוב ואלג'יריה בצפון; מאלי במערב, בורקינה-פאסו בדרום-מערב; בֶּנִין וניגריה בדרום; צ'אד במזרח. שטחה מגיע ל-1.3 מיליון קמ"ר, וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-15.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 80% מוסלמים; 20% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 56% שבטי אוסה; 46% שבטים אחרים.

התמ"ג (2009): 11 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 5 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 400 דולר תמ"ג לנפש.

ניג'ר הגיעה לעצמאות ב-1960. באותה שנה הכירה בה ישראל וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים, אשר נותקו ב-1973 ולא חודשו עד כה. אולם אין עובדה זו מונעת ממנה ליהנות מעזרתה הטכנולוגית של ישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1991 – 1; 1993 – 4; 1994 – 5; 1997 – 20; 1998 – 14;
 2001 – 14; 2002 – 12; 2003 – 1; 2004 – 1; 2005 – 12; 2007 – 8.
 קורסים מקומיים: 2002 – חקלאות – משת' 40; 2003 – חקלאות – משת' 20;
 2004 – חקלאות (2) – משת' 58; 2005 – חקלאות – משת' 44.
 מומחים מישראל: 1973 – 4 (ניתוק יחסים); 1997 – 3; 1998 – 2.

יחסי ישראל-נמיביה

נמיביה, ארץ מדברית ברובה, שוכנת לאורך החוף הדרומי של האוקיינוס האטלנטי, וגובלת בצפון עם אנגולה; בצפון-מזרח עם זמביה וזימבבווה; במזרח עם בוצוואנה ובדרום עם דרום אפריקה. שטחה מגיע ל-825 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) רק 2.1 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 51% לותרנים; 20% קתולים; 5% אנגליקנים; 24% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 50% שבטי אובמבו; 9% שבטי קבנגוס; 7% שבטי דמרה; 3% בושמנים; 7% שבטי הררו; 7.5% בני תערובת; 10% שחורים אחרים; 6.5% לבנים.

התמ"ג (2009): 13.5 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 6,400 דולר תמ"ג לנפש.

נמיביה היתה מושבה גרמנית עד מלחמת העולם הראשונה, אז הפכה למדינת חסות של דרום אפריקה שקיבלה מנדט מחבר הלאומים לשלוט במדינה. ב-1947 הודיעה דרום אפריקה על סירובה להחזיר את המנדט לאו"ם, ואף הנהיגה בנמיביה את חוקי האפרטהייד. הדבר הביא להקמתו של ארגון מורד: "הארגון של תושבי דרום-מערב אפריקה" (סוואפ"ו) שפתח במאבק מזוין. הארגון הוכר על ידי מועצת הביטחון, שהכריזה את דרום אפריקה לערוך בחירות כלליות במדינה (1989), שבהן ניצח מנהיג סוואפ"ו, סם נוג'ומה, ונבחר לנשיא. מאז זכה האזור לעצמאות ושמו הוסב לנמיביה.

ישראל כוננה יחסים עם נמיביה ב-1994. אולם כבר ב-1980 נחתמה ברית "ערים תאומות" בין שתי ערים בשתי המדינות. ישראל עוזרת לנמיביה בקידום תעשיית עיבוד האבנים היקרות המצויות בשטחה (עבור אבנים מעובדות מקבלים מחירים גבוהים יותר) כדי להעלות את ערך הייצוא המקומי. האבנים היקרות לסוגיהן מהוות 50% מייצוא המדינה. ישראל מיוצגת בנמיביה על ידי שגריר ישראל בדרום אפריקה.

ב-2008 ייצאה ישראל לנמיביה בהיקף של 22 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 500 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-3 מיליון דולר והייבוא ל-200 אלף דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 1; 1995 – 1; 1997 – 1; 1998 – 6; 2001 – 3; 2002 – 2; 2003 – 1; 2007 – 2.
קורסים מקומיים: 1997 – חקלאות – משת' 21; 2001 – חינוך – משת' 32.
מומחים מישראל: 1994 – 1; 1995 – 1; 1998 – 1.

יחסי ישראל–סוויילנד

סוויילנד הוקמה על ידי שבטי הבנטו שנדרו דרומה במגמת התנחלות. למדינה אין מוצא לים והיא מוקפת מצפון, ממערב ומדרום על ידי דרום אפריקה; ובמזרח על ידי מוזמביק.

שטח המדינה מגיע ל-17 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-1.4 מיליון נפש. **החלוקה הדתית:** 60% נוצרים; 40% עובדי אלילים.
החלוקה האתנית: 84% בני עם הסווי; 10% בני זולו; 3% הודים, פקיסטנים ולבנים.

התמ"ג (2009): 6 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 3 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,400 דולר תמ"ג לנפש.

סוויילנד מוקפת כאמור משלושת צדדיה על ידי דרום אפריקה ובעקבות כך היא קשורה עמה בקשר אמיץ: מרבית תוצרתה החקלאית (החקלאות תופסת 70% מהתפוקה הלאומית) מיוצאת לדרום אפריקה, וכן המטבע שלה קשור לראנד הדרום אפריקני. אחוז האבטלה במדינה מגיע ל-40% (2009); 69% מהאוכלוסייה חיים מתחת לקו העוני ו-25% מהאוכלוסייה הבוגרת הם נשאי איידס. הקשרים הדיפלומטיים בין שתי המדינות נקשרו בספטמבר 1968 ולא נותקו מאז. ישראל מיוצגת במדינה על ידי שגריר לא-תושב שמקום מושבו בדרום אפריקה. בראש המדינה עומד המלך מסוואטי השלישי (מדורג ברשימת המגזין "פורבס" כמספר 15 ברשימת אנשי המלוכה העשירים בעולם). למלך כ-14 נשים ו-23 ילדים, והוא בוחר את נשותיו בדרך כלל מ-10,000 נערות הרוקדות לפניו. למרות היותה מדינה קטנה זוכה סוויילנד בעזרה טכנית מרובה מישראל, כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 7; 1974 – 20; 1975 – 20; 1976 – 15; 1977 – 17; 1987 – 20; 1988 – 15; 1989 – 15; 1990 – 19; 1991 – 25; 1993 – 19; 1994 – 15; 1995 – 24; 1997 – 4; 1998 – 4; 2001 – 6; 2002 – 4; 2003 – 4; 2004 – 5; 2007 – 2.

קורסים מקומיים: 1975 – פיתוח אזורי – משת' 18; 1978 – קורס נייד לחינוך בגיל הרך; 1988 – חקלאות – משת' 89; 1990 – חינוך – משת' 41; 1991 – חקלאות – משת' 66; 1994 – חקלאות – משת' 22; 1995 – חקלאות (2) – משת' 50; 1997 – חקלאות (2) – פיתוח כלכלי (1) – משת' 46; 2003 – חינוך – משת' 28.

מומחים מישראל: 1973 – 9; 1974 – 19; 1975 – 8; 1976 – 6; 1977 – 4; 1978 – 5; 1987 – 7; 1988 – 6; 1989 – 2; 1990 – 5; 1994 – 5; 1995 – 7; 1997 – 3; 1998 – 2.

יחסי ישראל-סומליה

לישראל אין קשרים דיפלומטיים עם סומליה, פרט לעימותים עם שודדיי-הים המנסים לעתים להשתלט (עד כה ללא הצלחה) על ספינות ישראליות העוברות בסמוך לחופי סומליה...

יחסי ישראל-סיירה-לאונה

מדינה במערב אפריקה הנושקת לאוקיינוס האטלנטי וגובלת בגינאה בצפון-מערב ובצפון-מזרח; ובליבריה בדרום-מזרח. שטחה מגיע ל-72 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-5 מיליון תושבים. החלוקה הדתית: 60% מוסלמים; 10% נוצרים; 30% עובדי אלילים. החלוקה האתנית: 30% בני שבטי טמנה; 30% בני שבט מנדה; 38% שחורים אחרים. התמ"ג (2009): 4.5 מיליארד דולר בכוח הקנייה; 2 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 900 דולר תמ"ג לנפש.

הסכמים שנחתמו

ביטול הרדי של אשרות – 1961.
הסכם חרבות – 1965.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 8 (ניתוק יחסים); 1974 – 1; 1977 – 9; 1987 – 5;
1988 – 2; 1989 – 4; 1990 – 6; 1991 – 10; ספט' 1992 – חידוש היחסים;
1993 – 4; 1994 – 4; 1995 – 5; 1997 – 2. 1998 – 1; 2002 – 2; 2004 – 1;
2005 – 1; 2007 – 1.
מומחים מישראל: 1973 – 3.

יחסי ישראל-איי סיישל

איי סיישל מקיפים כ-115 איים המצויים באוקיינוס ההודי, כ-1,000 ק"מ מצפון-מזרח לאי מדגסקר. שטחם הכולל – 455 קמ"ר, גודל האוכלוסייה (2009) 88,000 נפש.

החלוקה הדתית: 89% קתולים; 8% נוצרים; 3% הינדים ואחרים.
החלוקה האתנית: 100% סיישלים, שהם תערובת של אפריקנים, לבנים ואסיאתים.

התמ"ג (2009): 1.7 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 656 מיליון דולר לפי שער החליפין; 19,400 דולר (!) תמ"ג לנפש.

היחסים עם מדינת סיישל כוננו בספטמבר 1992, לסיישל שגרירות בתל אביב ואילו ישראל מיוצגת בבירה ויקטוריה על ידי שגריר ישראל בדרום אפריקה. הקשרים של מדינה זו עם ישראל באים לידי ביטוי בעיקר בזרם התיירים הישראליים המבקרים באיים הקסומים. יחד עם זאת מגישה ישראל לאיי סיישל עזרה טכנית כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1994 – 10; 1995 – 9; 1997 – 12; 1998 – 9; 2001 – 4;
2002 – 5; 2004 – 1; 2005 – 3.
קורסים מקומיים: 1994 – חקלאות – משת' 20; 1995 – חקלאות – משת' 24;
1998 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 30; 2001 – רפואה ובריאות הציבור –
משת' 30; 2002 – חקלאות – משת' 25; 2005 – רפואה ובריאות הציבור –
משת' 27.
מומחים מישראל: 1995 – 1; 1998 – 1.

יחסי ישראל-סנגל

סנגל היא מדינה במרכז אפריקה המערבית, נושקת לאוקיינוס האטלנטי במערבה. שכנותיה היבשתיות הן: מאוריטניה בצפון; מאלי במזרח; גיניאה וגיניאה-ביסאו בדרום. כמו כן מבתרת אותה בדרום מדינת גמביה, החודרת לתוכה כמעין מובלעת והמוקפת על ידיה מכל הצדדים פרט למערב, ששם יש לגמביה מוצא לים. שטחה של המדינה מגיע ל-196 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה ל-14 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 92% מוסלמים; 2% נוצרים; 6% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: מורכבת בעיקר משבטים שונים: 45% וולוף; 23% פולה וטוקולור; 13% סרר; 3% מלינקה; 5% דיולה; 10% שחורים אחרים; 1% אירופים וערבים.

התמ"ג (2009): 22 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 13 מיליארד לפי שער החליפין; 1,600 דולר תמ"ג לנפש.

ב-23 בספטמבר 1940 ניסו כוחות הברית (ברובם חיילי צרפת החופשית) לכבוש את העיר דקאר, כדי לפתוח בפעולת שכנוע אצל מושבות נוספות של צרפת, שהיו תחת שלטון וישי, להצטרף לכוחות צרפת החופשית. ההתקפה, שנמשכה כמה ימים, לא הצליחה והכוחות התוקפים נסוגו. סנגל הגיעה לעצמאות ב-1960 וישראל קשרה עמה מיד קשרים דיפלומטיים, אולם אלה נותקו ב-1973, יחד עם הניתוק ההמוני של מדינות אפריקה השחורה, בלחצן של מדינות הנפט הערביות. היחסים חודשו באוגוסט 1994. לישראל יש שגרירות בבירת סנגל – דקאר.

סנגל היא רפובליקה דמוקרטית, נשיאותית ומתונה (היחסים בין בני הדתות השונות הם טובים למרות היות המדינה מוסלמית ברובה). הנשיא הראשון ששלט במדינה היה לאופולד סדאר סנגור, משורר, ממקדמי דוקטרינת הסוציאליזם האפריקני – אבל מושל ריכוזי שהחזיק בידיו את מרבית סמכויות השלטון, עד לפרישתו ב-1980. ב-2001 נכנסה לתוקפה במדינה חוקה חדשה, שהכירה במפלגות האופוזיציה, והעניקה זכויות מסוימות לנשים. הנשיא הנוכחי (והליברלי) של סנגל (2010) הוא עבדולאי ואדה, שנבחר לקדנציה שנייה ב-2007.

מעניין לציין את מפעלו של היהודי, יליד אלג'יריה, ז'אק מימראן, שהקים בסנגל את החברה CSS השולטת על 10% מכלכלתה של סנגל. מטעי סוכר עצומים שפיתחה החברה לאורך נהר סנגל (לאחר שהצליחה לטהר את המים ממליחות יתר) העלו את רמת החיים של תושבי הסביבה (בחברה מועסקים 5,000 עובדים קבועים ועונתיים), ואפשרו לחברה לבנות עבור עובדיה בתים (תמורת

משכנתאות לטווח ארוך) וכן בתי ספר ומרכזים רפואיים. ההשפעה הערבית מורגשת במדינה. כך למשל מקדם גבר לבנוני בבירה דקאר ובשרה התעופה שלה מכירת ספרים אנטישמיים ואנטי-ישראליים, פרי עטו של הסופר הצרפתי מכחיש השואה – אלן קוט. בין הספרים הללו ניתן למצוא כותרים כמו: **היטלר – המריונטה של הציונים, ישראל – הרייך השלישי**, וכן 11 בספטמבר 2001 שבו הוא מייחס את ההתקפה על מגדלי התאומים בניו יורק ליהודים אמריקנים. כמו כן הוא טוען כי את סחר העבדים ניהלו בשעתו היהודים. ספרים אלה לא זוכים להצלחה כלשהי בצרפת, אולם כאן בסנגל הם עלולים ליצור דמות מסולפת הן ליהודים והן למדינת ישראל.

ב-2008 ייצאה ישראל לסנגל בהיקף של 8.8 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 700 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-3.7 מיליון דולר ואילו הייבוא מסנגל עלה ל-1.1 מיליון דולר.

הסכמים שנחתמו

הסכם תובלת אוויר – 1964.

הסכם לשיתוף פעולה כללי – 1994.

בכל שנות הניתוק הוסיפה ישראל להעניק לסנגל את מלוא העזרה הטכנית כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – ניתוק יחסים; 1974 – 1; 1976 – 1; 1987 – 6; 1988 – 10; 1989 – 7; 1990 – 4; 1991 – 4; 1993 – 5; 1994 – 10; 1995 – 30; 1997 – 37; 1998 – 60; 2001 – 41; 2002 – 37; 2003 – 19; 2004 – 18; 2005 – 22; 2007 – 12.

קורסים מקומיים: 1997 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 5; 1998 – פיתוח קהילתי – משת' 26; 2001 – פיתוח קהילתי – משת' 20; 2002 – חקלאות – משת' 25; 2005 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 45.

מומחים מישראל: 1973 – 3; 1995 – 6; 1997 – 4; 1998 – 2; 2001 – 7; 2002 – 2; 2003 – 5; 2004 – 1; 2005 – 1; 2007 – 1.

יחסי ישראל-צ'אד

צ'אד היא מדינה מוסלמית ברובה (עצמאית משנת 1960) השוכנת בלב אפריקה השחורה ללא מוצא לים. שכנותיה של צ'אד הן: לוב בצפון; ניג'ר במערב; ניגריה וקמרון בדרום-מערב; הרפובליקה המרכז-אפריקנית בדרום-מזרח; וסודאן במזרח. שטחה של המדינה 1.3 מיליון קמ"ר ומספר התושבים (2009) 10 מיליון.

החלוקה הדתית: 53% מוסלמים; 20% קתולים; 14% פרוטסטנטים; 13% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 28% שבטי סרה; 6.5% שבטי טנולה; 7% שבטי חדג'ריי; 6.5% שבטי גורנה; 9% ערבים נוודים משבטי אואדיי; 9% שבטי קאנס-בורנו; 12% שבטי מאיר-קבי; 22% אחרים.

התמ"ג (2009): 16 מיליארד דולר על פי כוח הקנייה; 7 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,500 דולר תמ"ג לנפש.

אחת הארצות העניות בעולם עם תמותת תינוקות של 16%. היא השכנה של סודאן במזרח וסובלת מחדירתם של מאות אלפי פליטים שברחו מאזור דארפור בעקבות הקרבות. צ'אד נשלטת למעשה על ידי הנשיא אידריס דבי מאז 1990 (ובאופן רשמי מאז 1996, השנה שבה אומצה החוקה של צ'אד). ב-2005 הצליח דבי לשנות את החוקה כדי לאפשר לו להיבחר פעם שלישית. נוסף על המתחים הקיימת במזרחה של צ'אד, שאליה פולשים מדי פעם הכוחות הבלתי-סדירים הסודניים ברדיפתם אחרי פליטי דארפור ומנהיגיהם, קיימים במדינה ארגונים צבאיים המנהלים מאבק נגד משטרו של דבי. אלה אף הצליחו, בתחילת 2008, להטיל מצור על ארמון הנשיאות, אולם הם נהדפו על ידי כוחות הממשלה בשיתוף אנשי קומנדו צרפתים. צ'אד נאלצה כמו כן להתעמת מאז 1960 עם השכנה הצפונית לוב, שלטשה עיניים ופלשה לחלק מהמדינה (אזור אאוזו). ב-1987 ניגף הצבא הלובי ונסוג מהמדינה. ב-1990 נחתם הסכם בין שתי המדינות שסיים את הפלישות של לוב לצ'אד. לצ'אד עתודות נפט גדולות בהיקף של 1.5 מיליארד חביות, שנתגלו תודות להשקעות בחיפושי נפט של משקיעים אמריקנים וסינים. צ'אד החלה לייצא נפט ב-2004.

ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם צ'אד כבר בתחילת שנות ה-60 של המאה שעברה, והיא ייחסה להם חשיבות מיוחדת בגלל הרוב המוסלמי במדינה. קשירת היחסים נועדה להוכיח כי הסכסוך הישראלי-פלסטיני איננו סכסוך עם העולם המוסלמי. עקב המצב הביטחוני הפנימי, התרכזו ישראל בהכשרת כוחות הביטחון והמשטרה, והקימה מסגרות כמו הנח"ל והגדנ"ע.

אולם תקווה זו נגוזה חיש מהר: שתי מדינות ערביות – לוב וסעודיה – לקחו על עצמן לקצץ בהשפעתה של ישראל במדינות שמדרום לסהרה. בלחצן ניתקה

צ'אד את היחסים עם ישראל עוד לפני מלחמת יום הכיפורים. על אף ניתוק היחסים הרשמי (הנמשך עד היום) הוסיפה ישראל לסייע לצ'אד בענייני צבא וביטחון וכן באמצעות מש"ב כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 6; 1988 – 8; 1989 – 4; 1990 – 5; 1991 – 1;
1993 – 3; 1994 – 2; 1995 – 6; 1997 – 5; 1998 – 3; 2001 – 3; 2002 – 4;
2007 – 1.

יחסי ישראל-קונגו

שוכנת בחלק המערבי של מרכז אפריקה לחופו של האוקיינוס האטלנטי. שכנותיה הן: גבון במערב; קמרון והרפובליקה המרכז-אפריקנית בצפון; והרפובליקה הדמוקרטית של קונגו (זאיר) ממזרח ומדרום. שטח המדינה 342 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה מונה (2009) 4 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 50% נוצרים; 2% מוסלמים; 48% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 48% שבטי קונגו; 20% שבטי סנגהא; 17% שבטי טקה; 12% שבטי מבוצ'י; 3% אחרים.

התמ"ג (2009): 17 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 9 מיליארד דולר על פי שער החליפין; 4,200 דולר תמ"ג לנפש.

קונגו הגיעה לעצמאות ב-1960 וישראל כוננה עמה קשרים דיפלומטיים באותה שנה. קשרים אלה נותקו ב-1973 בלחצן של מדינות ערב, וחודשו ביולי 1991. שנה לפני כן הסתיים השלטון הדיקטטורי-מרקסיסטי, בראשותו של דניס סאסו-נגואסו, וממשלה נבחרת דמוקרטית הגיעה לשלטון. אולם היריבות האתנית לא פסקה וגרמה לאבידות בנפש ולפליטים רבים. ב-1997 הצליח הנשיא המודח סאסו-נגואסו לחזור לשלטון ולהנהיג מחדש משטר צבאי. ב-2003 הצליחו הסיעות היריבות להגיע להסכם שלום, אך הוא נותר שביר ופגיע. קונגו היתה בעבר היצרנית הגדולה ביותר של נפט, אך התמעטות הנביעה תחייב השקעות גדולות נוספות בים כדי להוזיל מחדש את הייצור הגבוה. בקונגו מכהן שגריר ישראלי לא-תושב שמקום מושבו הקבוע הוא בקמרון. ישראל ייצאה לקונגו ב-2008 כ-12 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 400 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה דווקא היקף הייצוא הישראלי ל-20.5 מיליון דולר. לא היה ייבוא באותה שנה מקונגו.

הסכמים שנחתמו

הסכם בדבר פטור הדדי על אשרות – 1964.

הסכם בדבר שיתוף פעולה – 1991.

למרות ניתוק היחסים חידשה ישראל את העזרה הטכנית למדינה כבר ב-1988 כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1988 – 1; 1991 – 5; 1993 – 5; 1994 – 12; 1995 – 19; 1998 – 8; 2001 – 19; 2002 – 5; 2003 – 1.

קורסים מקומיים: 1995 – חקלאות – משת' 41; 1997 – פיתוח חברתי וכלכלי – משת' 26.

מומחים מישראל: 1995 – 1; 2002 – 4.

יחסי ישראל-הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו (לשעבר זאיר)

הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו שוכנת בחלקה הדרומי של מערב אפריקה עם גישה צרה לאוקיינוס האטלנטי. שכנותיה הן: הרפובליקה של קונגו במערב; הרפובליקה המרכז-אפריקנית בצפון; סודאן בצפון-מזרח; אוגנדה, רואנדה, בורונדי וטנזניה במזרח; זמביה בדרום-מזרח; ואנגולה בדרום.

המדינה משתרעת על 2.4 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (ב-2009) הגיע ל-69 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 50% קתולים, 20% פרוטסטנטים; 10% מוסלמים; 20% בעלי אמונות עממיות.

החלוקה האתנית: 18% בני שבט בלובה; 42% בני מאתיים ומעלה שבטים ועמים; 10% רואנדים; 14% בני שבטי מונגו; 16% בני שבטי קונגו.

התמ"ג (2009): 22 מיליארד דולר בכוח הקנייה; 11 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 300 דולר תמ"ג לנפש!

הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו ידעה סבל, ניצול ומלחמות מאז המאה ה-15, כשסוחרים העבדים הגיעו לחופיה. ב-1870 השתלט על המדינה ליאופולד ה-2, מלך הבלגים, וייסד בה את המושבה היחידה בעולם שהיתה בבעלות אדם פרטי. הוא הנהיג במדינה משטר אכזרי שתוך 40 שנה הביא למותם של כמחצית מתוך תושבי המדינה (כ-10 מיליון נפש) מרעב, מחלות ורציחות.

ב-1908 הפכה קונגו למושבה בלגית וב-1960 זכתה בעצמאות. המשטמה והרוגז שנצברו אצל האוכלוסייה השחורה, לנוכח הניצול האכזרי (גם בתקופת שלטון הבלגים), הביא לבריחת הלבנים מהמדינה. מדיניות ה"הפרד ומשול" הבלגית המשיכה לתת אותותיה במדינה: מלחמות שבטיות ופרישת המחוז העשיר, קטנגה, מהמדינה (פרישה שחוסלה רק ב-1965), העלו לשלטון את הרמטכ"ל ז'וזף מובוטו (מובוטו ססה-סקו). הוא ייצב את המדינה, שינה את שמה לזאיר ומשל בה ביד רמה עד שנת 1997 – שאז הודח (במסגרת מלחמת קונגו הראשונה ב-1996). מובוטו דיכא את המרד של אזור קטנגה שפרש מקונגו, וחזר וסיפח אותו למדינה. מעריכים שמובוטו צבר רכוש של כ-4 מיליארד דולר בשנות כהונתו.

בעקבות כך החלה מעורבות של המדינות השכנות (בני הטוטסי היושבים במזרח המדינה וכן ברואנדה השכנה ובאוגנדה) שתמכו במורד לויין קבילה, שתפס את השלטון. אולם לאחר שהתנער מתמיכת הטוטסי, שפלו לקונגו ברדיפתם אחרי בני שבט ההוטו, הם פתחו במרד נגדו (מלחמת קונגו השנייה – 1998), שבו השתתפו עשרים קבוצות חמושות ממדינות שונות. הוא נרצח ב-2001 ואת מקומו ירש בנו הצעיר ז'וזף (29). ב-2002 מת מנהיג המרד, ג'ואס סאבימפי, ובמידה מסוימת נרגעו הרוחות, אולם פלישתם של בני שבט הטוטסי למזרח קונגו, ברדיפתם אחרי בני ההוטו, יצרה מערבולת של צבאות פרטיים הנלחמים אלה באלה וגם נגד הממשלה המרכזית. בעיקר היתה ידועה פעילותו של הגנרל לוראן נקונדרה, גנרל לשעבר בצבא קונגו, שהקים צבא פרטי, בתמיכתה של ממשלת רואנדה השכנה, כדי להילחם בפליטי שבט הוטו הרכים שברחו מפני ממשלת רואנדה (הנשלטת על ידי בני שבט הטוטסי) ואשר הקימו במקום תנועת התנגדות משלהם.

בניסיון לחסל את המלחמות במזרח המדינה, נענתה ממשלת רואנדה ואסרה (ינואר 2009) את הגנרל והוא יועמד לדין בפני בית הדין הבין-לאומי בעוון גיוס כפוי של ילדים לצבאו. למדינה נשלח אמנם משלוח של צבא אפריקני אך הוא לא עזר להרגעת הרוחות (חיילי הכוח עסקו באונס, בשוד ובחטיפת נערות).

הייצוא הרשמי של יהלומים מקונגו הגיע מאז 2003 לכ-700 מיליון דולר לשנה, אולם מעריכים כי הייצוא גדול בהרבה, עקב ייצוא מחתרתי ובלתי-חוקי של יהלומים על ידי גורמים שונים. 85% מהתל"ג של קונגו מקורו בנפט (כ-2 מיליון חביות ליום), והוא גדל בהיקף של 15% לשנה. קונגו קיבלה קו אשראי של כ-7 מיליארד דולר מסין תמורת חוזי נפט המבטיחים את מכירתו לסין. בעקבות כך ירדה האינפלציה מ-325% לפחות מ-13% ב-2008. העושר העצום הטמון באדמתה של קונגו – זהב, יהלומים, מתכות יקרות, ענפי החקלאות והדיג האטלנטי, וכמובן ההכנסות מהנפט – מבטיחות עתיד טוב יותר למדינה אם רק תדע להרגיע את המחנות הנצים בתוכה.

ישראל היתה מעורבת בתמיכה במשטרו של מובוטו במשך 25 שנה. היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות נחנכו ב-1962, ומאז 1963 החלו לפעול במדינה משלחות של צה"ל. באותה שנה ביקר בישראל הנשיא הנבחר יוסף קאסאבובו וכן הגיעו לישראל 250 חיילים לאימונים. ביניהם היה גם הרמטכ"ל מובוטו שקיבל את כנפי הצנחן שלו.

ב-1964 החלה ישראל לספק נשק לקונגו, 10 טנקים מסוג "שרמן" משופצים, וכן חתמה עמה הסכם לעזרה טכנית. ב-1969 החלה ישראל לאמן את יחידת הקומנדו המוטסת של צבא קונגו, בבית ספר לצניחה שהקימו קציני צה"ל בקונגו עצמה. אולם הקשרים ההדוקים הללו לא עמדו בפני מתקפת ההסברה, השוחד והלחץ על מובוטו, על ידי נציגיהן של מדינות ערב: יומיים לפני מלחמת יום הכיפורים (4.10.73) הודיע מובוטו באו"ם על ניתוק היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. שנתיים לאחר מכן הודיע מובוטו על הכרה באש"ף (1975) כנציג הרשמי של הפלסטינים. למרות זאת נמשכו הקשרים הבלתי-פורמליים, ונציג ישראלי ישב באופן קבוע בשגרירות קנדה בקינשאסה.

לאחר ביקוריהם של עזר ויצמן (1979), דוד קמחי ואריק שרון (בנפרד) ב-1981, נפתח משרד אינטרסים ישראלי בשגרירות קנדה ובמאי 1982 חודשו היחסים. מובוטו קיבל מענק של 10 מיליון דולר תמורת חידוש היחסים... מובוטו נהג לדרוש מהשגריר הישראלי להביא את יהודי ארה"ב להשקיע בקונגו (שאת שמה הפך לזאיר), וחזר על תביעתו זו בעת ביקורו של נשיא המדינה, חיים הרצוג, בקונגו ב-1984. על תלונתו זו חזר במהלך פגישה (באותה שנה) עם שר החוץ הישראלי יצחק שמיר. על מנת לשפר את תדמיתו של מובוטו בארה"ב הוסכם על מינויו של קנט ביאלקין, יו"ר ועדת הנשיאים בארה"ב, כנציגו האישי של מובוטו בארה"ב. ב-1985 ביקר מובוטו בישראל וחתם על שלושה הסכמים: תעופה, השקעות ועזרה טכנית.

בזאיר ובשכנותיה, דרום סודאן ואוגנדה, משתוללת זה שנים (מאז 1997) מיליציה בשם "צבא ההתנגדות של האל", בראשותו של ג'וזף קוני, השואף להקים באוגנדה תיאוקרטיה המבוססת על עשרת הדיברות...

בעקבות מבצע צבאי נגדו על ידי צבאותיהן של שלוש המדינות הללו דולדל כוחו אך הוא ממשיך במסעי הרג של מאות אזרחים:

- ♦ בצפון אוגנדה ב-1997, נרצחו 400 תושבים ו-100 אלף גורשו מבתיהם.
- ♦ בדרום סודאן נרצחו במאי 2002 – 450 אזרחים.
- ♦ בדצמבר 2008 רצחו אנשי המיליציה בצפון-מזרח קונגו-זאיר – 320 אנשים וחטפו 250 נוספים, ביניהם 80 ילדים המיועדים להיות חיילים במיליציה. באפריל 2010 חזר מבצע הרציחות על עצמו והותיר אחריו עשרות הרוגים.

הסכמים שנחתמו

ברית ידידות והסכם תרבות – 1966.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 12 (ניתוק יחסים); 1974 – 1; 1976 – 4; 1987 – 23; 1988 – 32; 1989 – 38; 1990 – 25; 1991 – 17; 1993 – 12; 1994 – 16; 1995 – 13; 1997 – 2; 1998 – 6; 2001 – 14; 2002 – 6; 2003 – 3; 2004 – 3; 2005 – 5.

קורסים מקומיים: 1989 – חקלאות (1) – פיתוח כלכלי וחברתי (1) – משת' 141; 1997 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 28; 1998 – קואופרציה (2) – פיתוח קהילתי (2) – משת' 163; 1999 – מנהל (1) – משת' 30; 2001 – חקלאות (1) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 88; 2002 – חקלאות – משת' 34. מומחים מישראל: 1973 – 5 (ניתוק יחסים); 1987 – 21; 1988 – 21; 1989 – 1; 2001 – 2.

יחסי ישראל-קמרון

קמרון היא מדינה במרכז אפריקה הנושקת בדרומה לאוקיינוס האטלנטי וגובלת בארצות: ניגריה, צ'אד, הרפובליקה המרכז-אפריקנית, הרפובליקה של קונגו, גבון וגניאה המשוונית. שטחה 475 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) 19 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 16% מוסלמים; 33% נוצרים; 51% עובדי אלילים. החלוקה האתנית: 19% שבטי דואלה ולאונדה; 19% שבטי כמון ובמילקה; 20% שבטי פאנג; 8% שבטי טיקאר; 6% שבטי מנדרה; 10% שבטי פולה; 18% שחורים אחרים.

התמ"ג (2009): הגיע ל-43 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 22 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,300 דולר תמ"ג לנפש.

בעבר היתה קמרון מושבה גרמנית. לאחר מלחמת העולם הראשונה היא ניתנה בשני חלקים לשלטונם של הבריטים והצרפתים. היתה מהמדינות הראשונות שקיבלו עצמאות באפריקה (1960). היחסים הדיפלומטיים עם קמרון נקשרו כבר ב-1960, ונותקו ב-1973 בשל לחצן של מדינות הנפט הערביות, בעקבות מלחמת יום הכיפורים, וחזרו לתקנם באוגוסט 1991. אולם גם בשנות הניתוק התקיימה פעילות רבה בתחום הכלכלי ובסיוע צבאי. בעיקר יש לציין את החברות

"סולל-בונה" ו"מוטורולה", שהמשיכו את פעילותן בחסות חברות זרות (אמריקנית וצרפתית). לישראל יש שגרירות קבע בעיר הבירה יאונדה.

כבר ב-1959 ביקרה גולדה מאיר בקמרון, כמו כן ביקרו בה ראש הממשלה לוי אשכול ושר החקלאות משה דיין. ב-1962 נחתמו הסכמים בתחומים הבאים: סחר, תרבות ושיתוף פעולה טכני. נשיא קמרון, אחמדו אהידג'ו, ביקר בישראל ב-1971, במסגרת ביקורה של משלחת "החכמים האפריקנים" שהגיעה לישראל ולמצרים, מטעם הארגון לאחדות אפריקה, בניסיון להביא לסיומו את הסכסוך במזרח התיכון. ב-1982 הוחלף הנשיא המוסלמי אהידג'ו בנשיא נוצרי, פול ביאה, ששינה את יחסה של קמרון לישראל ואפשר (1984) הקמת משרד אינטרסים בחסות בלגית, ולאחר שנתיים (אוגוסט 1986) חידש את היחסים הרשמיים בנוכחותו של ראש הממשלה הישראלי שמעון פרס. הניסיונות להפיל את משטרו של הנשיא ביאה דרבנו אותו לבקש סיוע צבאי מישראל. ב-1987 ביקר בקמרון ראש הממשלה יצחק שמיר. לתושבי קמרון הנוצרים והמוסלמים קשרי דת הדוקים עם ישראל, הכוללים צליינות לארץ הקודש (גם של מוסלמים אחרי ביקורם במקדש); קיימת התעניינות רבה בדת היהודית ובקבלה. רבים ביקרו בהרצאות ובשיעורים על יהדות שערכו רבנים מישראל בקמרון. ב-1972 נערך בירושלים כנס על הנושא "התנ"ך ואפריקה", בהשתתפות נציגים מ-17 מדינות אפריקניות.

הפעילות הכלכלית של ישראל בקמרון היתה וממשיכה להיות גם היום רחבה ומשמעותית: בניית בתי מלון על ידי "סולל-בונה"; חברות ביטחוניות – התעשייה האווירית, "מוטורולה ישראל", "תדיראן", תע"ש, תעשיות רכב נצרת, וחברות נוספות – סיפקו ציוד לצבא קמרון; חברות אחרות הקימו חוות לגידול עופות, גידול תירס וגידול בוטנים (תה"ל). וכן פעלו במדינה חברת "נטפים" בתחום ההשקיה, וחברת "דגם" בתחום שירותי הדואר. משרד החוץ מפעיל, באמצעות מש"ב, קורסים מקומיים וכן שלח משתלמים לישראל – כמפורט להלן. ב-2008 ייצאה ישראל לקמרון ב-18 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 500 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה דווקא היקף הייצוא הישראלי ל-24.3 מיליון דולר ואילו הייבוא ירד למאה אלף דולר.

השגרירות הישראלית, הממוקמת בבירת קמרון – יאונדה, הפכה לשגרירות אזורית האחראית גם על הייצוג הישראלי ברפובליקה המרכז-אפריקנית; בגיניאה המשוונית; בגבון; בסאו תומה ובפרינציפיה (מדינת איים קטנה לחופה של גבון ובה כמאה אלף תושבים).

בגלל השקט הפוליטי הצליחה קמרון לפתח את אחת הכלכלות החיוביות באפריקה השחורה. הדבר אפשר את פיתוח החקלאות, הדרכים, הרכבות ותעשיית

הנפט. אבל הבירוקרטיה הבלתי-יעילה דוחה משקיעים. עיקר הייצוא של המדינה: נפט וקקאו. כמו כן קיימות תעשיית אלומיניום, טקסטיל, עץ ותיקוני אוניות.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – ניתוק יחסים; 1986 – 50; 1987 – 3; 1988 – 59; 1989 – 48; 1990 – 34; 1991 – 54; 1993 – 40; 1994 – 53; 1995 – 54; 1997 – 43; 1998 – 48; 2001 – 51; 2002 – 45; 2003 – 38; 2004 – 37; 2005 – 26; 2007 – 40.

קורסים מקומיים: 1988 – חקלאות (1) – קואופרציה (1) – משת' 52; 2002 – פיתוח קהילתי (1) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 46; 2003 – חקלאות (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 58; 2004 – פיתוח קהילתי – משת' 30; 2005 – פיתוח קהילתי (1) – פיתוח עירוני וכפרי (1) – משת' 53; 2007 – חקלאות – משת' 46.

יחסי ישראל-קניה

קניה שוכנת בחלקה המזרחי של היבשת לחופו של האוקיינוס ההודי במזרח, וגובלת עם סומליה במזרח; עם אתיופיה בצפון; עם סודאן בצפון-מערב; עם אוגנדה ועם ימת ויקטוריה במערב; ועם טנזניה בדרום. שטחה 583 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-39 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 38% פרוטסטנטים; 28% קתולים; 6% מוסלמים; 28% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 22% בני שבט קיקוי; 12% בני שבט קלנז'ין; 13% בני שבט לואו; 14% בני שבט לוי; 11% בני שבט קמבה; 27% אפריקנים שונים; 1% לבנים ואסיאתים.

התמ"ג (2009): 64 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 30 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,600 דולר תמ"ג לנפש.

הקשר היהודי, הציוני והישראלי עם קניה החל לפני מאה שנה, כאשר שר המושבות הבריטי יוסף צ'מברליין הציע (אוגוסט 1902) להסדרות הציונית, לכוון אוטונומיה יהודית בחלק מסוים מקניה, שהיה אז אוגנדה. הוויכוח הסוער סביב "תוכנית אוגנדה" (שהרצל כידוע תמך בה) חילק את ההסתדרות הציונית לשניים – התומכים והמתנגדים. כל אלה הגיעו לביטוי חריף בקונגרס הציוני

השישי. לבסוף התקבלה הצעתו של הרצל לשלוח לאוגנדה משלחת סקר, שתביא לקונגרס הבא את מסקנותיה (ברוב של 295 לעומת 175 ו-132 נמנעים). בינתיים נפטר הרצל (1904) והעניין עלה מחדש בקונגרס השביעי, שנערך אף הוא בבזל, ב-1905. משלחת הסקר דיווחה לקונגרס שאוגנדה אינה מתאימה להתיישבות יהודים והעניין כולו הורד מסדר היום. בעקבות הפולמוס החריף חזר הקונגרס והחליט כי היעד היחידי של התנועה הציונית הוא הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל.

קניה הגיעה לעצמאות ב-1963, בהנהגתו של ג'ומו קניאטה, ראש שבט הקיקוי, הגדול בשבטי קניה. קניאטה הקים תנועת מרד נגד השלטון האנגלי שהעדיף את האינטרסים של הלבנים. התנועה – "האיחוד האפריקני של קניה" (KAU) – ניהלה סדרה של שביתות ומעשי אלימות נגד הממשלה (1945). כשפעולות אלה לא הועילו פרץ מרד, בהנהגתו של קניאטה, נגד הממשל של בריטניה (1952). את המרד ניהלו 1,500 מבני שבט הקיקוי שנקראו בשם מאו-מאו. נדרשו לממשלה הבריטית 50 אלף חיילים ושלוש שנים עד שהצליחו לרכב את המרד במחיר 13,500 הרוגים קנייתים (ורק 32 לבנים...). ב-1957 נערכו לראשונה בחירות ל"מועצה המחוקקת" ואף שקניאטה ישב בכלא, הוא ניצח בבחירות, שוחרר מכלאו (1959), הכין מערכת שלטונית והפך לנשיאה הראשון של המדינה (1964) לאחר שהגיעה לעצמאות ב-1963. הוא העדיף בגלוי את בני שבטו, שבט הקיקוי. גם יורשו, דניאל אראפ מואה (מוי) (1978), הלך בעקבותיו. שניהם התעשרו יחד עם מנהיגי השבט משיטת האפליה הזאת ומהשחיתות שפשתה במדינה.

כבר בתקופת קניאטה הונהג משטר של מפלגה אחת ומוי הלך בעקבותיו. החל לחץ בין-לאומי להנהגת שלטון רב-מפלגתי (כולל הפסקת התמיכה של הבנק העולמי וקרן המטבע העולמית), ואכן ב-1997 נערכו בחירות כלליות רב-מפלגתיות, אך מוי חזר וניצח בהן וגם ב-1997. לקראת בחירות 2002 נאסר על מוי להתמודד ונציג האופוזיציה מוואי קיבאקי נבחר כנשיא.

ישראל קשרה קשרים דיפלומטיים עם קניה ב-1963. באותה שנה ביקרה שרת החוץ גולדה מאיר במדינה, והניחה יחד עם הנשיא, ג'ומו קניאטה, את אבן הפינה לשגרירות הישראלית בניירובי הבירה. ב-1966 נחתם הסכם לשיתוף פעולה טכני ומדעי. עוד לפני קבלת עצמאותה, קשרה ישראל קשרים והגישה עזרה למנהיגות המתגבשת של המדינה החדשה. כך למשל "שירות הנוער הלאומי" שהוקם על ידי ממשלת קניה, כדי להפעיל צעירים באמצעות שיטות מתקדמות בחקלאות, נכנה על פי המודל של הגדנ"ע הישראלי. כמו כן נשלחו לקניה מדריכים רבים בתחום החקלאות.

לאחר קבלת העצמאות נערכו קורסים רבים למשתלמים הן בקניה והן בישראל (כמפורט להלן). הקשרים הללו לא נותקו גם בתקופה הקשה שבה הוכרחו מדינות אפריקה השונות, על ידי המדינות הערביות (יצרניות הנפט), לנתק את יחסיהן עם ישראל (1973). חברות ישראליות רבות, כולל מדריכים של משרד החוץ, המשיכו לפעול במדינה. היחסים הדיפלומטיים חודשו ב-1988.

עם חידוש היחסים חזרה ישראל לפעול באורח מלא בקניה, בעיקר יש לציין את פרויקט ההשקיה של מחוז קיבוזי (בין השנים 1991–1996). במסגרת הפרויקט (בחוות הדגמה של 400 דונם) הוכשרו מאות איכרים בשיטות שימוש יעיל במים, בשיטות עיבוד מתקדמות, שימוש בזרעים מובחרים ובעיבוד נכון של הקרקע. בעקבות כך הצליחו איכרי האזור למלא את כל מחסורם ועוד נותרו להם עודפים למכירה. למרות ניתוק היחסים לכאורה, אפשרה ממשלת קניה (1976) למטוסי חיל האוויר שאספו את בני הערובה משדה התעופה של אנטבה באוגנדה, לנחות ולתדלק בשטחה. בעקבות זאת ב-1978, למרות הניתוק הרשמי ביחסים, קנתה קניה בישראל שתי ספינות טילים ו-48 טילי "גבריאל". בינואר 1994 ביקר נשיא קניה אראפ מואה בישראל, נאם בפני הכנסת ונפגש עם ראש הממשלה יצחק רבין.

ב-1988 פוצץ ארגון אל-קאעידה את השגרירות האמריקנית בניירובי. ישראל הטיסה מיידית יחידות הצלה שעזרו להציל אנשים שנותרו קבורים תחת ההריסות. בהזדמנות זאת הכשירו אנשי הרפואה של היחידה הישראלית – רופאים, אחיות ואנשי הצלה קנייתים לפעילות במקרה של אסונות גדולים. ב-1 בנובמבר 2002 התרחש פיגוע טרוריסטי נוסף, על ידי שלושה טרוריסטים מתאבדים, הפעם במלון השייך לישראלי, בעיר קיקמבאלה. 15 איש נהרגו, ביניהם 3 ישראלים, ו-80 נפצעו. במקביל נורו שני טילים אנטי-אוויריים אל מטוס ארקיע שהחל בהמראה בשדה התעופה MOI במומבסה, כשעל סיפוןו 264 נוסעים. למרבה המזל, הטיילים החטיאו. בנובמבר 2004 נפתח המלון מחדש לאחר ששוקם.

ב-2003 ביקשה קניה מישראל עזרה בפיתוח מערכת לאומית של אנרגיה סולארית לאומית. ב-2006 שלחה ישראל לקניה צוות גדול של פיקוד העורף, 80 אנשים, כדי להציל אנשים שנלכדו בהריסות של בית קומות שקרס. ב-2007 שלחה ישראל שני מנתחים מומחים למחנה קאקומה, שאכלס באותה עת 70,000 פליטים מדארפור. שיגור המנתחים נעשה בעקבות פנייה של הנציב העליון לענייני פליטים של האו"ם. ב-21 בפברואר 2008 שלחה ישראל משלוח של 3 טון תרופות שנתרמו לבית החולים הקנייתי "אלדורה", לאחר התנגשויות הדמים שאפיינו את מערכת הבחירות האחרונה במדינה, שבהן נהרגו יותר מאלף בני

אדם. כדי לייצב מחדש את היחסים בין השבטים של קניה, נערך (אוגוסט 2010) משאל-עם להנהגת חוקה חדשה במדינה, והיא אושרה ברוב של 69%. החוקה החדשה מאפשרת ביקורת ובלמים רבים יותר על הנשיא; האצלת סמכויות נרחבות יותר לממשלים המקומיים והרחבת חירויות האזרח. החוקה החדשה מתמודדת גם עם נושאים כמו: המאבק בשחיתות, פטרונות פוליטית, הפקעת אדמות ושבטיות. כמו כן קובעת החוקה שיש להקים ועדה ממשלתית לניהול הקרקעות הציבוריות; הקמת בית עליון בפרלמנט והכרה בסמכותם של שופטים לשפוט לפי המסורת המוסלמית.

אחרי שנתיים של מהומות שגבו את חייהם של למעלה מאלף בני אדם (האופוזיציה טענה שהנשיא קיבאקי זייף את הבחירות לנשיאות ב-2007), הצליחה קניה לערוך משאל-עם לאישור חוקה חדשה, האמורה לשים קץ למהומות הדמים ולאפשר לקניה לחזור למערכת דמוקרטית, ומסדירה סוף סוף את היחסים בין הנשיא (קיבאקי) לבין ראש הממשלה ריילה אודינגה. לישראל יש שגרירות קבע בבירת קניה, ניירובי. כיום פועלות בקניה למעלה מ-230 חברות ישראליות.

ב-2008 ייצאה ישראל לקניה בהיקף של 115 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-23.5 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-66.4 מיליון דולר ואילו הייבוא מקניה עלה ל-24.3 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 43 (ניתוק יחסים); 1974 – 3; 1976 – 8; 1977 – 32; 1987 – 43; 1988 – 45; 1989 – 48; 1990 – 85; 1991 – 71; 1993 – 67; 1994 – 76; 1995 – 89; 1997 – 78; 1998 – 91; 2001 – 107; 2002 – 106; 2003 – 83; 2004 – 69; 2005 – 57; 2007 – 92.

קורסים מקומיים: 1987 – חקלאות (2) – משת' 56; 1989 – חקלאות (4), אגרומטאורולוגיה – משת' 157; 1990 – קואופרציה (1) – מנהל (1) – אגרומטאורולוגיה (1) – משת' 74; 1991 – מדע וטכנולוגיה (1) – חקלאות (5) – משת' 122; 1993 – חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 85; 1995 – חקלאות (2) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 76; 1997 – חקלאות (2) – רפואה ובריאות הציבור (2) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 141; 1998 – חקלאות (2) – פיתוח קהילתי (1) – רפואה ובריאות הציבור (1) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 260; 2001 – חקלאות (3) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 204; 2002 – חקלאות (2) – רפואה ובריאות הציבור (1) – מדע וטכנולוגיה (1) – חינוך (1) –

משת' 146; 2003 – חקלאות (3) – רפואה ובריאות הציבור (1) – מנהל (1) – משת' 148; 2004 – רפואה ובריאות הציבור (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 115; 2005 – רפואה ובריאות הציבור (1) – פיתוח קהילתי (3) – פיתוח כפרי ועירוני (1) – משת' 13; 2007 – חקלאות – משת' 24.
 מומחים מישראל: 1973 – 26; 1977 – 2; 1978 – 3; 1987 – 9; 1988 – 6; 1989 – 3; 1990 – 18; 1993 – 6; 1997 – 4; 1998 – 4; 2001 – 4; 2002 – 5; 2003 – 7; 2004 – 3; 2005 – 3; 2007 – 5.

יחסי ישראל-רואנדה

רואנדה היא מדינה במרכז אפריקה הגובלת עם הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו (לשעבר זאיר) במזרח; עם אוגנדה בצפון; עם טנזניה במזרח; ועם בורונדי בדרום. שטחה של רואנדה מגיע ל-26 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) 8.5 מיליון נפש. המשטר ברואנדה הוא של רפובליקה נשיאותית. החלוקה הדתית: 69% עובדי אלילים; 20% קתולים; 10% פרוטסטנטים; 1% מוסלמים.

החלוקה האתנית: 84% בני שבט הוטו; 15% בני שבט טוטסי; 1% בני שבט בטוואה.

התמ"ג (2009): הגיע ל-11 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 5 מיליארד על פי שער החליפין; 1,000 דולר תמ"ג לנפש.

ברואנדה חזרה על עצמה הטרגדיה של בורונדי, עקב היותה אף היא נשלטת על ידי המיעוט הטוטסי (15%). ב-1962 זכתה רואנדה בעצמאות ונערכו בה בחירות כלליות, שבהן זכו בני שבט ההוטו (שהם הרוב במדינה). הגעתם לשלטון של בני ההוטו נתנה הזדמנות לקיצונים שבהם להיפרע מבני הטוטסי ששלטו עד אז במדינה (בתמיכת הבלגים) ביד רמה: פרצו מהומות שבהן נהרגו כ-20 אלף מבני הטוטסי וכ-200 אלף נמלטו והפכו לפליטים במדינות השכנות.

ב-1985 הקימו פליטים מבני הטוטסי שהתגוררו באוגנדה את "החזית הפטריוטית הרואנדית" (FPR), שדרשה להחזיר את הפליטים בני הטוטסי לארצם. הם פלשו לרואנדה (1990) ופתחו בפעילות צבאית נגד כוחות הממשלה של ההוטו. לחץ בין-לאומי הביא (1993) לחתימת הסכם בין שני הצדדים "הסכם ארושה" (בירת טנזניה), שהפסיק את המלחמות והעניק ייצוג לבני הטוטסי בממשלה הרחבה שהוקמה. אולם הסדר זה לא נשא חן בעיני הקיצונים מבני שבט ההוטו, שפרצו בפעולות השמדה נגד בני הטוטסי ב-1994. העילה לפרוץ המאורעות היתה הפלתו של המטוס שהסיע את נשיאי רואנדה ובורונדי (שני בני

הוטו), מעשה שבו הואשמו בני הטוטסי. טבח מאורגן נערך בבני הטוטסי, שבו לקחו חלק כ-30 אלף חברי מיליציות מבני ההוטו. במהלך הרציחות נהרגו כמיליון בני טוטסי.

כדי להפסיק את רצח העם הטוטסי, פלשו כוחות של "החזית הפטריוטית הרואנדית" (FPR) לרואנדה, הביסו את כוחות הממשלה והפסיקו את הטבח. כשני מיליון מבני ההוטו ברחו מרואנדה מפחד נקמה והם מצטופפים מאז במחנות פליטים בבורונדי, בטנזניה, באוגנדה ובקונגו (זאיר). רבים מהם מתו ממחלות ואחרים משפיעים על אי-היציבות במדינות שבהן הם יושבים. יחד עם זאת מאות אלפים מהם חזרו לרואנדה לאחר שממשלת הטוטסי הבטיחה את שלומם. האו"ם הקים בארושה בית דין בין-לאומי לשפיטת הנאשמים ברצח העם ברואנדה. אי-אפשר להימנע מתהייה על האדישות האיומה שגילו מדינות העולם, כולל האו"ם, למעשי הרצח הנוראים שנמשכו חודשים רבים. לאור כל ההתחסדויות האנטי-ישראליות המתחוללות סביב הסכסוך הישראלי-פלסטיני, לא נותר אלא להגיע למסקנה, כי עדיין שוררת משום מה התחושה בקרב בני המדינות האימפריאליסטיות לשעבר, שדמם של ילידים איננו סמוק דיו...

ישראל נזעקה מוקדם מאוד לעזור לפליטי המחנות הגוועים ברעב ובצמא, והמתים באלפיהם ממחלות כמו הכולירה – ושלחה ב-24 ביולי 1994 משלחת רפואית שהקימה בית חולים בתנאי שדה. בית החולים כלל חדרי ניתוח, מכשיר רנטגן ומעבדה. בית החולים הוקם בעיר גומה שעל גבול רואנדה – קונגו (זאיר). עובדי המעבדה גילו מהר מאוד שנגיף הכולירה העושה שְׁמוֹת בפליטים, חסין בפני האנטיביוטיקה שהיתה בשימוש. הם שינו את המינון והצילו בכך מאות אלפי חולים במחלה, כמו כן הגיעו למסקנה שיש לחסן את הפליטים נגד המחלות הזיהומיות שלהן היו חשופים, וגם בכך הצילו רבבות אנשים נוספים. בסך הכול איישו את בית החולים שלוש משלחות של אנשי רפואה. בית החולים הישראלי היה היחיד שביצע ניתוחים. כל הארגונים והצוותים הרפואיים הזרים הפנו לבית החולים הישראלי את החולים שלא היה ביכולתם המקצועית להגיש להם את הטיפול הדרוש.

ב-1973 נותקו היחסים הדיפלומטיים, והם חודשו באוקטובר 1994. ישראל מיוצגת ברואנדה על ידי שגריר לא-תושב שמקום מושבו באדיס-אבבה. ב-2008 ייצאה ישראל לרואנדה בהיקף של 20 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 600 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמית, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-4.8 מיליון דולר ולא היה ייבוא. מאז סיום מעשי האיבה בין שבטי הטוטסי וההוטו, הגבירה ישראל את עזרתה הטכנית לרואנדה, כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 5; 1988 – 11; 1989 – 11; 1990 – 7; 1991 – 8;
 1993 – 12; 1994 – 4; 1995 – 6; 1997 – 4; 1998 – 10; 2001 – 20; 2002 –
 7; 2003 – 16; 2004 – 1; 2005 – 1; 2007 – 3.
 קורסים מקומיים: 1991 – חקלאות – משת' 35; 2001 – חקלאות – משת' 20;
 2002 – חקלאות – משת' 48.
 מומחים מישראל: 1973 – 2; 1995 – 4; 1998 – 7; 2001 – 1; 2007 – 2.

יחסי ישראל-הרפובליקה המרכז-אפריקנית

המדינה שוכנת במרכז אפריקה ללא מוצא לים. שכנותיה הן: קמרון במערב; צ'אד בצפון; סודאן במזרח; הרפובליקה של קונגו והרפובליקה הדמוקרטית של קונגו בדרום. שטחה של המדינה מגיע ל-623 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-4.5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 50% נוצרים; 15% מוסלמים; 24% עובדי אלילים; 11% אחרים.

החלוקה האתנית: 34% בני שבט באיה; 27% בני שבט בנדה; 10% בני שבט סארה; 4% בני שבט מכום; 4% בני שבט מ'באקב; 21% בני שבט מנדז'יה.
 התמ"ג (2009): 3.3 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 2 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 700 דולר תמ"ג לנפש.

אחת המדינות העניות בעולם. היתה מושבה צרפתית מסוף המאה ה-19 וזכתה בעצמאות ב-1960. אולם בין שנות ה-60 ועד 2005 שלטו ברפובליקה שליטים דיקטטורים, שהעריץ ביניהם (נחשד בקניבליזם) היה ז'אן דאל בוקסה, ששלט במדינה בין השנים 1965–1979.

אחרי שנים של שלטון בלתי-יציב, הוקמה ממשלה אזרחית ב-1993 שהחזיקה מעמד כעשר שנים. רק במאי 2005 נערכו לראשונה בחירות חופשיות והוגנות (בהשגחת מפקחים מבחוץ), שבהן נבחר פרנסואה בוזיזה לנשיא. אולם קבוצות קטנות של מורדים ממשיכות לפעול במדינה גם עתה (2010). הענפים הכלכליים במדינה הם: ענף היהלומים המבטיח כ-20% מכלל התמ"ג הלאומי; עיבוד עץ וייצואו מעניקים למדינה עוד 30% מהייצוא. במדינה יערות רחבי ידיים ושלל חיות בר (פילים, אריות, נמרים וקרנפים). ההישענות על חקלאות (50% מהתמ"ג), התחבורה הלקויה, כוח העבודה הלא-מיומן והיעדר מדיניות מאקרו – מונעים את חידוש הכלכלה. חלוקת ההכנסה לא שוויונית. לצפון-מערב הרפובליקה מגיעים פליטים מדארפור (דרום סודאן). משרד החוץ הישראלי הקים

מטה בבירה הנג'י, כדי להשתלב בהושטת העזרה לפליטים, אולם עניין זה הוא מסוכן בגלל חוסר היציבות הצבאית באזור: פועלות שם כנופיות מזוינות הרוצחות את המתנדבים. הקשרים הדיפלומטיים בין שתי המדינות חודשו ב-1991, לאחר שנותקו ב-1973 בלחץ הערבי. ב-1962 נחתמו הסכמים בין ישראל לרפובליקה המרכז-אפריקנית בתחומים: שיתוף פעולה טכני וביטול אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות, וב-1989 נחתם פרוטוקול לשיתוף פעולה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1988 – 3; 1990 – 12; 1991 – 18; 1993 – 23; 1994 – 10; 1995 – 5; 1998 – 2; 2001 – 5; 2002 – 2; 2004 – 1.
קורסים מקומיים: 1989 – קואופרציה – משת' 30; 1990 – פיתוח קהילתי – משת' 30.
מומחים מישראל: 1989 – 1; 1990 – 2; 1994 – 1; 1995 – 2.

פרק יב

יחסי ישראל עם מזרח אסיה ודרומה

הקדמה

כבר בתחילת שנות ה-50 של המאה שעברה ניבא דוד בן-גוריון, שמדינות הענק של מזרח (סין) ודרום (הודו) אסיה יהוו את הכוחות הכלכליים, הפוליטיים ואפילו הצבאיים שיירשו את המערב. ליד שתי הענקיות ויפן (שלה הכלכלה השנייה בגודלה בעולם), צמחו גם מדינות קטנות יותר אך מצליחות מאוד, "הנמרים של אסיה", קוריאה הדרומית, סינגפור, טייוואן והונג-קונג (לפני צירופה לסין ב-1997), וכן עשר המדינות שהקימו את ASEAN – איגוד מדינות דרום-מזרח אסיה, הכולל את: אינדונזיה, מלזיה, הפיליפינים, סינגפור, תאילנד, בורנאו, וייטנאם, לאוס, מיאנמר (בורמה) וקמבודיה. כמה ממדינות אלה כבר חוללו פלא חברתי, ללא תקדים בעולם כולו: מעבר מנחשלות ומעוני לטכנולוגיה מתקדמת, בלי פצעי הבגרות הנלווים לעתים לתהליך הצמיחה. הנהלת ASEAN חתמה ב-2007 הסכם עם סין, שלפיו תבוצע ליברליזציה בתחומים רבים: תיירות, טלקום, אנרגיה ומחשבים. ב-2010 אמור היה להיכנס לתוקפו הסכם סחר חופשי בין מדינות ASEAN לסין.

ואכן בוועידה שנערכה במנילה, בתחילת 2007, הסכימו מדינות אלה להפוך את המרחב המדובר לאזור סחר חופשי עד שנת 2015: ב-1 בינואר 2010 הצטרפו שש המדינות העשירות של האזור: סין, אינדונזיה, סינגפור, מלזיה, הפיליפינים, תאילנד ובורנאו לאזור הסחר החופשי, וארבע הנוספות – וייטנאם, קמבודיה, מיאנמר ולאוס יצטרפו ב-2015. בכך נוצר אזור סחר חופשי הגדול ביותר בעולם, המקיף 1.9 מיליארד בני אדם. היקף הסחר בכלכלות של המדינות-החברות הגיע ב-2009 ל-4.5 טריליון דולר. המדינות-החברות החליטו להוריד 90% מהמכסים המוטלים על ייבוא סחורות לארצותיהן מהחברות באזור הסחר: סין הורידה את המכס על ייבוא מוצרים לשטחה מאותן מדינות מ-9.8% ל-0.1%. חמש המדינות האחרות הורידו את המכס על ייבוא סחורות מסין מ-12.8% ל-0.6%. הסחר בין סין ליתר חברות אזור הסחר החופשי עלה מ-39.5 מיליארד דולר בשנת 2000 ל-182.5 מיליארד דולר ב-2008.

מדינות ASEAN חתמו באותו מפגש ב-2007 על אמנה מחייבת לשיתוף פעולה נגד הטרור. ישראל תצטרך להסדיר את יחסיה הכלכליים עם המדינות-החברות באזור הסחר החופשי, לאור ההתארגנות החדשה, כדי להבטיח את שוקי הייצוא והייבוא החיוניים לה.

ישראל מקיימת יחסים דיפלומטיים מלאים עם כל מדינות האזור פרט לקוריאה הצפונית, מלזיה ואינדונזיה (אם כי עם האחרונה קיימים יחסי מסחר וראש הממשלה יצחק רבין ביקר בה בחשאי ב-1994).

ב-2008 הגיע היקף הסחר של ישראל עם אסיה לכ-25 מיליארד ו-894 מיליון דולר, מזה ייצוא ישראלי ב-12.2 מיליארד דולר וייבוא ב-13.7 מיליארד דולר. ב-2009, שהיתה שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-9.5 מיליארד דולר והייבוא ל-10 מיליארד דולר.

ב-2008 סין נטלה 18% מהיקף הייצוא הישראלי לאסיה; יפן – 15%; טייוואן וקוריאה הדרומית, כל אחת – 14%; הודו 9.5%; סינגפור – 9%; והונג-קונג 6.5%.

גם בתחום הייבוא תופסת סין את המקום הראשון (32%); אחריה יפן (18%); קוריאה הדרומית (11.5%); הונג-קונג (10%); טייוואן (8.5%); הודו (7%); וסינגפור (6%).

הייצוא הישראלי לאסיה כולל: ציוד תקשורת, בקרה וציוד רפואי (36%); רכיבים אלקטרוניים (26%); כימיקלים (11%); מכונות וציוד (6%). **הייבוא הישראלי מאסיה כולל:** מכונות וציוד אלקטרוני (33%); יהלומים (17%); כלי רכב והובלה (11%); טקסטיל (8.5%); מוצרי פלסטיק (5%); וכימיקלים (5%).

כיוון שהחדירה הישראלית לאזור זה אינה יכולה להישען על היכרות הדדית מתחום הדת (יהדות – נצרות), או על נוכחות של קהילות יהודיות במדינות השונות שיכולות לשמש כמקשרות ומדריכות, מבוססת הנוכחות הישראלית באסיה כמעט כולה על היתרונות הכלכליים שהיא יכולה להציע למדינות, כולל הדרכה בתחומים מובילים כמו: חקלאות; קואופרציה; ארגון הצבא; והייטק. בסקירות על המדינות השונות, כלולה אינפורמציה על היקף פעילות ההדרכה שביצעה בהן ישראל, באמצעות המנהל לשיתוף פעולה של משרד החוץ (מש"ב), בשנים נבחרות, בעיקר לאחר 1973 כאשר היחסים הדיפלומטיים עם חלק ניכר מהמדינות החלו לחזור לתקנם (כזכור כמה ממדינות אסיה ניתקו את יחסיהן עם ישראל בלחץ מדינות ערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים).

יחסי ישראל-בורמה (מאז 1989 – מיאנמר)

מיאנמר שוכנת בצפון-מערבו של חצי האי של הודו-סין, לאורכו של האוקיינוס ההודי במערב. שכנותיה היבשתיות הן: בנגלדש והודו בצפון; סין, לאוס וטאילנד במזרח. שטחה הכולל מגיע ל-679 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) מונה 48 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 90% בודהיסטים; 5% נוצרים; 4% מוסלמים; 1% עובדי אלילים.

החלוקה האתנית: 68% בורמזים; 9% שבטי שאן; 7% שבטי קארן; 4% שבטי קאצ'ין; 3% סינים; 2% הודים; 2% שבטי מון; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 57 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 27 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,200 דולר תמ"ג לנפש.

בורמה (מיאנמר כיום) קיבלה עצמאות ב-1948 והפכה לחברה באו"ם. כשישראל הגישה את בקשתה להתקבל לאו"ם במאי 1949, הצביעה בורמה נגדה יחד עם כל הגוש האפרו-אסיאתי. אולם לא עברו אלא שישה חודשים ובורמה הכירה בישראל הכרה מלאה. כמה התפתחויות חיוביות הביאו להתקרבות נוספת בין שתי המדינות:

- ♦ ביקור של משלחת המפלגה הסוציאליסטית הבורמזית בראשותו של מזכ"ל המפלגה (1952), שעמדה על פוטנציאל העזרה שיכולה ישראל להושיט לבורמה.
- ♦ כינוס "הוועידה הסוציאליסטית הראשונה" בראנגון (1953), שאליה הוזמנה גם ישראל (למרות התנגדותן של מדינות ערב). המשלחת הישראלית, שבראשה עמד משה שרת, קשרה קשרים חשובים עם מנהיגות בורמה ועם ראשיהן של מפלגות סוציאליסטיות נוספות.
- ♦ פתיחת צירות ישראלית-תושבת בראנגון בראשותו של דוד הכהן, שהחל בפעילות ענפה של פיתוח תוכניות עזרה והכשרה מקצועית לבורמה במגוון שטחים, פעילות שהיתה חדשנית שכן שום מדינה מערבית אחרת לא העלתה בעבר הצעות דומות. הישג חשוב היה בקשירת הקשרים בין צה"ל לצבא הבורמזי. אולם טיפול זוחל, רשלני ולא-מקצועי בעסקת רכישה של 30 מטוסי "ספיטפייר" מישראל לצבא הבורמזי, החל להעיב על הקשרים בין חילות האוויר.
- ♦ ביקור או נו, ראש הממשלה הבורמזי, בישראל (מאי 1955) למרות הלחצים של עבד אל-נאצר לבטל את הביקור.
- ♦ חתימת הסכם כלכלי ראשון לשלוש שנים בין שתי המדינות (דצמבר 1955).

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי נחתם במארכס 1956, וכלל: הקמת מפעלי תעשייה משותפים; הקמת חברה קבלנית משותפת לבנייה; עיבוד משותף של 10 מיליון דונם בעמק השאן, לגידול חיטה, תירס, סויה שיוצאו לישראל; הכנת תוכנית השקיה לאזור היבש של בורמה; והכשרת עובדים בורמזים לעבודה מקצועית בחקלאות ובתעשייה.
- ♦ ביקור הרמטכ"ל משה דיין ומנכ"ל משרד הביטחון שמעון פרס בבורמה (ינואר 1958) כאורחי משרד ההגנה הבורמזי ולרגל חגיגות העשור לעצמאות בורמה.
- ♦ שני ביקורים חשובים ב-1959 היו ביקורו של הרמטכ"ל הבורמזי נה-וין בישראל וביקור נשיא המדינה יצחק בן-צבי ורעייתו בבורמה (1959).
- ♦ ישראל הצליחה לכנס בישראל (1960) את האינטרנציונל הסוציאליסטי (שבמסגרתו נהנו מפלגת מפא"י וההסתדרות הכללית ממעמד מיוחד) ולהביא להשתתפותם של מנהיגים סוציאליסטים חשובים מאסיה ובכללם גם מבורמה.
- ♦ שיא היחסים בין שתי המדינות היה ביקורו של ראש הממשלה דוד בן-גוריון בבורמה (דצמבר 1961). אולם מיד אחריו ביקר או נו במצרים ופרסם יחד עם נאצר הודעה בגנות ישראל. בהודעה מגנים השניים את ההתנהלות האימפריאליסטית של ישראל המסרבת להחזיר לפלסטינים את זכויותיהם החוקיות.
- ♦ שרת החוץ גולדה מאיר מיהרה לראנגון (פברואר 1962) וערכה שיחת נפש עם הרמטכ"ל הבורמזי נה-וין שהבטיח לה לשמור על מערכת היחסים המיוחדת. אולם התפוררותה של הממשלה הבורמזית והמרירות של שבטי הגבול נגדה, הביאו חודש לאחר מכן למהפכה צבאית בראשותו של נה-וין, למאסרו של או נו ושל רבים משריו.

ב-1962, חודש לאחר ביקורה של גולדה מאיר, תפס הרמטכ"ל של צבא בורמה נה-וין את השלטון, הקים מועצת הפיכה, פיזר את הפרלמנט ואסר על קיום מפלגות. הוא הנהיג משטר צבאי-דיקטטורי של רודנות ודיכוי זכויות. המדינה נותקה כמעט כליל מהעולם החיצוני והחלה לשקוע בשפל כלכלי חמור. נה-וין שלט במדינה 26 שנים. תחילה לא השפיע הדבר על היחסים בין ישראל לבורמה, אולם אט אט היחסים הכלכליים בין שתי המדינות נקטעו והלכו וכל המפעלים המשותפים הולאמו. בעיקר זעמו בהנהגה הצבאית של המדינה על כך שהמומחים הישראליים קיבלו משכורות גבוהות (כיוון שהם הועסקו על ידי ארגונים בין-לאומיים המשלמים משכורות גבוהות למומחים מטעמם), פי כמה מאלו של

חבריהם המקומיים, וכן חשדו כי מפא"י תומכת במפלגה הסוציאליסטית המקומית, שהתנגדה למשטר הקצינים ושרוב חבריה ישבו מאחורי סורג ובריח. למרות ביקורים שערכו מנהיגים ישראלים בבורמה – הרמטכ"ל יצחק רבין ב-1966; שר החוץ אבא אבן ב-1967, ושר החוץ משה דיין במאי 1979 – ופגישותיהם עם הנשיא נהרין, עם ראש הממשלה, עם שר החוץ והמזכיר הכללי של מועצת המדינה, שקעו והלכו היחסים בין שתי המדינות עד שהגיעו להפסקה מוחלטת. היחסים חודשו במשורה ב-1988.

מאז פועלות הנציגויות של שתי המדינות כסדרן. מפעם לפעם בוצעו תוכניות כלכליות צנועות וכן קשרים וגם עסקאות נשק עם צבא בורמה (ראו להלן). בורמה לא הצטרפה להחלטות הגינוי הרבות נגד ישראל שהתקבלו בוועידות של המדינות הבלתי-מזדהות, אם כי הצביעה נגד ישראל בהחלטות האו"ם לאחר מלחמת יום הכיפורים. היחסים מאז היו ספוראדיים: משתלמים מבורמה התקבלו תכופות, מומחים ישראלים נשלחו לבורמה, יחסים מסחריים שוליים המשיכו להתקיים (כגון אספקת אשלג במיליון דולר ב-1967, ועוד).

ב-1974 עבר השלטון הצבאי במיאנמר לשלטון אזרחי לכאורה, כשהצבא בראשות נהרין מנווט את הממשלה, לאחר שזו נבחרה בבחירות אזרחיות אך באמצעות מפלגה בודדת אחת: "מפלגת הפרוגרמה הסוציאליסטית של בורמה" (BSPP). לאחר ששלטונו של נהרין הגיע לקצו ב-1988 – פרצו מהומות קשות הן בגלל המצב הכלכלי הקשה והן בגלל הדיכוי האכזרי של כל סימן אופוזיציוני במדינה. המהומות דוכאו ביד קשה ובמחיר של אלפי הרוגים (בעיקר סטודנטים ונזירים בודהיסטים). כדי לעמוד בלחץ הביין-לאומי הקשה על המדינה, לנוכח הפעילות האנטי-דמוקרטית (באותה עת הושמה הפעילה הדמוקרטית, אונג סן סו-צ'י, במעצר בית), ערכה החונטה בחירות כלליות (1990).

למרות הדיכוי ורדיפת האופוזיציה זכתה מפלגתה של סן סו-צ'י (מפלגת "הליגה הלאומית למען הדמוקרטיה" – NLD) ב-392 מתוך 489 מושבים ובראשות הממשלה. בעקבות כך ביטלה החונטה הצבאית את הבחירות ויעצה לסן סו-צ'י לעזוב את המדינה. זו סירבה ומאז ועד נובמבר 2010 היא היתה נתונה במעצר בית. ב-1991 זכתה בפרס נובל לשלום אולם סירבה לנסוע כדי לקבלו, מחשש שלא תותר חזרתה למדינה. מדי פעם בפעם מתחוללות מהומות במדינה על ידי סטודנטים ונזירים, כמו לאחר סופת הציקלון "נאגריס", שבמהלכה מצאו את מותם כמאה אלף איש, או לאחר העלאה פתאומית של מחירי הדלק באוגוסט 2007, וכן נערכות חדשות לבקרים תהלוכות מחאה שמפוזרות לרוב בכוח רב וגובות גם הן מחיר בחיי אדם.

לאור הלחצים הבין-לאומיים החוזרים ונשנים, החליטה החונטה הצבאית לאפשר בחירות במדינה (הראשונות לאחר 20 שנה) והן נערכו ב-6 בנובמבר 2010. הבחירות היו ל-1,159 המושבים של הפרלמנט המורכב משני בתים ול-14 בתי נבחרים אזוריים. אולם תחילה דאגה החונטה להבטיח את ניצחונה של המפלגה המזוהה איתה – "איחוד הסולידריות והפיתוח". שתי המפלגות הנוספות שהתמודדו היו "מפלגת האחדות הלאומית", שנתמכה על ידי אוהדי המשטר הצבאי הקודם, ו"הכוח הדמוקרטי הלאומי" שהיא מפלגת האופוזיציה הגדולה ביותר. מפלגתה של המתנגדת הוותיקה למשטר החונטה, אונג סן סו-צ'י, לא השתתפה בבחירות כדי לא להעניק לגיטימציה למשטר הקיים, אולם לאור ניצחונה של מפלגת החונטה, היא ביטלה לראשונה את מאסר הבית על סו-צ'י והיא נפגשה עם תומכיה.

ארה"ב ומדינות מערביות אחרות, וכן האיחוד האירופי, מתנגדים למשטר בבורמה ומטילים עליו סנקציות כלכליות. הודו וסין דווקא מחזרות אחריו, הן בגלל אוצרות חומרי הגלם המצויים במדינה; הן כדי להתמודד יחדיו נגד יחידות גרילה במפגש הגבולות המשותף בין מיאנמר והודו, והן כמוצא לאוקיינוס ההודי עבור סין. מיאנמר חתמה ב-2007 על הקמת אזור הסחר החופשי ASEAN שנכנס לתוקפו ב-2010. לאחר ההפיכה ב-1988 ותפיסת השלטון על ידי החונטה הצבאית, הוטלו סנקציות חריפות על מיאנמר על ידי מדינות המערב. בעקבות כך פנתה החונטה הצבאית לישראל בבקשה לקבלת נשק וציוד צבאי. להלן פרטים על עסקאות הנשק שביצעה ישראל מאז:

- ♦ אוגוסט 1989 – שתי ספינות מגיעות למיאנמר, עמוסות בנשק שלל שלקחה ישראל במהלך מלחמת לבנון הראשונה (בעיקר נשק מזרח-אירופי): טילי נ"ט 55 מ"מ; מטולי רימונים 40 מ"מ ונשק אחר.
- ♦ 1991 – משלחת ביטחונית ישראלית מבקרת במיאנמר ומוכרת לכווחות הביטחון 500 יחידות של תת-מקלע "עוזי".
- ♦ 1992 – מפעל מיוחד של החונטה הצבאית מתחיל לייצר רובי סער מסוג "גליל".
- ♦ 1997 – חברת "אלביט" משביחה 16 מטוסי קרב מסוג F-7 של צבא מיאנמר, ומספקת מערכות ניווט מתקדמות, מערכות לראיית לילה, פצצות מונחות לייזר וטילי אוויר-אוויר.
- ♦ 1998 – חברת "אלביט" משביחה 12 מטוסים נוספים.
- ♦ 1998 – ישראל מוכרת, דרך צד שלישי, 16 תותחי 155 מ"מ.
- ♦ 2000 – ישראל משתתפת בכניית שלוש משחתות חדשות של צי מיאנמר, במשקל 1,200 טונה כל אחת, ומזוודת אותן בתותחי 76 מ"מ.

- ♦ 2003 – ישראל מוכרת להודו 3,400 רובי סער מסוג "תבור" ו-200 רובי צלפים מסוג "גליל", שהועברו לאחר מכן לממשלת מיאנמר.
- ♦ מאי 2008 – ישראל שולחת עזרה הומניטרית למיאנמר בעקבות הציקלון הקטלני "נארגיס" שגרם למותם ולפציעתם של רבבות ולהפיכתם של מאות אלפים לחסרי בית.

נוסף על הקשרים הביטחוניים ממשיכה ישראל להכשיר פקידי ממשל ומשתלמים בתחום החקלאות ומגישה תמיכה מדעית וטכנולוגית לממשלת מיאנמר. הייצוא הישראלי למיאנמר ב-2008 הסתכם ב-1.3 מיליון דולר והייבוא ב-600 אלף דולר. ב-2009 עלה הייצוא הישראלי ל-4.6 מיליון דולר וכמעט ללא ייבוא. הנתונים הללו אינם כוללים את הצד הכספי של עסקאות הנשק שבוצעו בין שתי המדינות.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם סחר – 1955.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי – 1956.
- ♦ הסדר תשלומים וחישוב – 1957.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1974 – 4; 1975 – 6; 1976 – 10; 1977 – 25; 1987 – 7; 1988 – 5; 1989 – 16; 1990 – 38; 1991 – 52; 1993 – 20; 1994 – 19; 1995 – 27; 1997 – 16; 1998 – 22; 2001 – 23; 2002 – 27; 2003 – 17; 2004 – 12; 2005 – 12; 2007 – 4.

קורסים מקומיים: 1990 – חקלאות (2) – אגרומטאורולוגיה (1) – משת' 20; 1991 – חקלאות (4) – חינוך (1) – משת' 195; 1994 – חקלאות (1) – חינוך (1) – משת' 93; 1995 – חקלאות (1) – חינוך (1) – משת' 123; 1998 – חקלאות (3) – משת' 101; 2001 – חינוך (1) – משת' 30; 2002 – חקלאות (1) – חינוך (1) – משת' 85; 2003 – חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 64; 2004 – חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 58; 2005 – חקלאות – משת' 37.

מומחים מישראל: 1975 – 1; 1976 – 2; 1977 – 2; 1987 – 1; 1990 – 9; 1998 – 2; 2004 – 1; 2005 – 1.

יחסי ישראל-הודו

הודו היא תת-יבשת המשתרעת על שטח של 3.3 מיליון קמ"ר. שכנותיה היבשתיות הן: פקיסטן בצפון-מערב; סין, נפאל ובהוטאן בצפון; מיאנמר (בורמה) ממזרח; וכן סוכבת הודו את מדינת בנגלדש ממערב, מצפון וממזרח. הודו משתרעת לאורך חופי האוקיינוס ההודי במזרח והים הערבי במערב. כמו כן היא משיקה בדרומה עם סרי-לנקה. אוכלוסייתה של הודו מגיעה (2009) ל-1.2 מיליארד נפש.

החלוקה הדתית: 83% הינדים; 11% מוסלמים; 2.5% סיקים; 3.5% אחרים.

החלוקה האתנית: 72% הודו-ארים; 25% דרווידים; 3% מונגולים ואחרים.

התמ"ג (2009): 3.5 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 1.3 טריליון דולר לפי שער החליפין; 3,100 דולר תמ"ג לנפש.

הודו, בהשפעת האוכלוסייה המוסלמית הגדולה שלה, הצביעה נגד חלוקת ארץ-ישראל ב-1947. תחת זאת הציעה להפוך את ארץ-ישראל למדינה פדרלית עם אוטונומיה ליישוב היהודי.

במשך 43 שנים (עד 1991) לא שררו יחסים דיפלומטיים בין ישראל להודו. הודו סירבה להכיר בישראל (עד 1950), והתעקשה לא לקיים עמה יחסים דיפלומטיים (פרט לקונסוליה בכומביי). הצטרפותו של נהרו להנהגת גוש המדינות הבלתי-מזדהות, ב-1955, יחד עם טיטו, נאצר, סוקרנו וצ'ו אן-לאי, הרחיקה את הודו, שנטתה לגוש הקומוניסטי, עוד יותר מכל מגע עם ישראל.

גורמים נוספים שהניעו את ממשלת הודו להימנע מקשרים עם ישראל היו:

- ♦ המוני העובדים ההודים במדינות ערב, ובעיקר בארצות המפרץ.
- ♦ קיום 11% מוסלמים (כ-140 מיליון!) בהודו עצמה.
- ♦ התלות של הודו בנפט הערבי.

בעקבות ועידת מדריד, התמוטטותה של בריה"מ והמתיחות המתמדת עם פקיסטן (כולל שלוש מלחמות) על השליטה בחבל קאשמיר, החל שינוי הדרגתי ביחסה של הודו לישראל. הודו החלה להתקרב לארה"ב וראתה בהשפעה הישראלית והיהודית בארה"ב מכשיר חשוב מאוד לקידום האינטרסים שלה; תלותה בנפט ירדה עקב ירידת מחירו; ותמיכתן של מדינות ערב בפקיסטן בסכסוכה עם הודו על השליטה בקאשמיר – ציננה את יחסיה עמן. גורם חשוב בהחלטתה של הודו להתקרב לישראל היה כינון היחסים הדיפלומטיים בין סין לישראל.

אף על פי כן מקיימת הודו קשרים הדוקים עם איראן, וזאת כדי לשמור על

מעמדה בקרב מדינות מרכז אסיה המוסלמיות, לאור העובדה שבהודו חיים היום 140 מיליון מוסלמים (יותר מאשר בפקיסטן המוסלמית השכנה), מהם 30 מיליון שיעים. הסימן המהותי הראשון לשינוי היה הצבעתה של הודו ב-1992 בעד החלטה מס' 4686 של האו"ם. החלטה זו ביטלה החלטה קודמת שקבעה כי הציונות היא תנועה גזענית. בסוף ינואר 1992 הודיעה הודו על כינון יחסים דיפלומטיים מלאים עם ישראל. מאז הלכו היחסים והתהדקו במהירות רבה. ישראל היא כיום הספקית הראשית של נשק מתוחכם להודו לפני רוסיה. להלן לקט חלקי של עסקאות הנשק בין ישראל להודו:

- ♦ הפיכת שלושה מטוסי פאלקון למערכות התרעה אוויריות בהיקף של 1.1 מיליארד דולר.
- ♦ סיכויים למכירת שלושה מטוסי התרעה נוספים שהציוד המיוחד שלהם יותקן על מטוסים קטנים יותר.
- ♦ חברת "אלתא" מכרה להודו ארבעה מכ"מים משוכללים להצבה על גבולה עם פקיסטן בהוצאה של כ-600 מיליון דולר. שתי מערכות כאלה סופקו כבר בשנים 2004 ו-2005.
- ♦ טילי ברק 8 נרכשו בעבר עבור הצי ההודי והותקנו על ספינותיו. ב-2010 החלה להתגבש עסקה נוספת (1.4 מיליארד דולר) של טיל ברק משופר להגנה מפני מטוסים, מסוקים וטילי שיוט מטווחים של עד 70 ק"מ.
- ♦ עסקה רחבת היקף נוספת הלכה והתגבשה ב-2010: מכירת מערכת Spyder, שהיא מערכת הגנה אווירית ניידת לטווח קצר.
- ♦ ישראל שיגרה ב-2008 את לוויין הריגול שלה, TechSAR, באמצעות משגר לוויינים הודי.
- ♦ לוויין הריגול ההודי Risat-2 ששוגר ב-2009 נושא מכ"ם ישראלי מסוג SAR.
- ♦ ישראל סיימה להשביח מסוקי תקיפה מתוצרת רוסיה מדגם מיג-24.
- ♦ נחתם הסכם להשבחת 50 מטוסי הובלה AN-32 מתוצרת אוקראינה.
- ♦ הודו רכשה את מל"ט התקיפה HAROP – גרסה מודרנית של הנשק נגד המכ"מים.
- ♦ הודו חתמה עם ישראל עסקה בהיקף של 2.5 מיליארד דולר לפיתוח מערכת הגנה נגד מטוסים וטילים.
- ♦ התעשייה האווירית מפתחת (2010) את הטיל "ברק-8" עבור חיל הים וחיל האוויר ההודי. הטיל מסוגל להגן מפני טילים הנורים ממתקנים צבאיים ומספינות למרחק של 70 קילומטרים.

- ♦ לכך יש להוסיף: ספינות מלחמה, תותחים, טילים, ציוד אלקטרו-אופטי, טילים נגד טילים ימיים (מסוג "ברק") וכן המכ"ם המשוכלל "אור ירוק" המשרת את סוללות טילי החץ הישראליים (הודו מתעניינת ברכישת טילי חץ מישראל). כמו כן ישראל מאמנת חיילים הודים בשמירה על הגבול, בפעילות נגד טרור ובהפעלת מערך מודיעיני התומך בפעילות המבצעית. בין השנים 1991 עד 2010 רכשה הודו מישראל ציוד צבאי בהיקף של 10 מיליארד דולר. הקשרים הצבאיים ההדוקים הפכו את שתי המדינות לבעלות ברית לא-כתובה בתחום הביטחוני. הדבר חשוב במיוחד לאור העובדה שהודו, כמו ישראל, היא בעלת נשק אטומי אך לא חתומה על האמנה למניעת הפצתו של נשק כזה (NPT).
- ♦ ישראל מקיימת דו-שיח מתמיד עם הודו בקשר לפעילות משותפת נגד הטרור.
- ♦ בדצמבר 2009 ערך הרמטכ"ל הישראלי, גבי אשכנזי, ביקור היסטורי בהודו, אשר חיזק מאוד את הקשרים הצבאיים בין שתי המדינות. בין היתר נמסר כי בשנת 2000, צוללות ישראליות ערכו ירי ניסויי של טילי שיוט ישראליים (המסוגלים – לדברי מקורות זרים – לשאת ראשי חץ גרעיניים) במימי האוקיינוס ההודי לא רחוק מסרי-לנקה.

כבר ב-1968, למרות היעדר יחסים כמפורט, יעצה ראש ממשלת הודו אינדירה גנדי לראש המודיעין שלה לקשור קשרים עם המוסד הישראלי כדי לרכוש ידע על דרכי ההפעלה של מערכת כזאת.

אולם מערכת הקשרים בין שתי המדינות איננה מתייחדת בתחום הצבאי בלבד. שיתוף פעולה הדוק התפתח בתחום החקלאות: מומחים ישראלים פועלים בהודו בתחום ההשקיה, המלחת קרקע, שימוש בדשנים, גידול בחממות, התפלת מים, ניצול אנרגיית השמש ועוד.

היקף הסחר בין שתי המדינות (ללא ציוד ביטחוני) גדל מ-200 מיליון דולר ב-2001 ליותר מ-4 מיליארד דולר ב-2009. מעריכים כי הסחר הדו-כיווני בין שתי המדינות (בעיקר לאחר הקמת אזור סחר חופשי בין שתי המדינות) יגיע ב-2015 ל-12 מיליארד דולר!

באופן מיוחד יש לציין את הקשרים בין קבוצת הענק ההודית "טאטא" (נוסדה ב-1870, פעילה ב-85 מדינות, מעסיקה כ-400 אלף עובדים ובעלת מחזור של 67 מיליארד דולר לשנה) לבין התעשייה האווירית הישראלית: פיתוח מערכות ביטחוניות – 140 מיליון דולר; הענקת שירותי IT לחברות ישראליות – 2 מיליון דולר; פיתוח כלי טיס חדשניים עם איירוספיס. מנהל ההשקעות האזרחיות של

הקונצרן ביקר בישראל בנובמבר 2010 יחד עם 15 מנהלים בכירים, בחיפוש אחר השקעות בתחומי המים, החקלאות, הרשנים, האגרו-טכנולוגיה, איכות הסביבה, הביורטק והננוטכנולוגיה.

יחד עם זאת אין לשכוח את עמדותיה המיוחדות של הודו כאחת המדינות המובילות של הגוש האפרו-אסיאתי, השומרת על קשרים הדוקים עם רוסיה ועם איראן גם יחד, אוהדת באופן חד-צדדי את הצד הפלסטיני, ומסתייגת מההגמוניה האמריקנית בעולם. משום כך אין לראות ביחסים המיוחדים בין שתי המדינות משום ברית אסטרטגית, אלא "חתונה מחושבת המבוססת על כדאיות".

משקיעים ישראלים רבים "גילו" את הודו, בעיקר בתחומי נדל"ן והייטק, אולם היזמות הישראלית פונה גם לכיוונים אחרים בהודו: כך אישר שר התחבורה לחברת נמלי ישראל (20 במאי 2010) להתמודד במכרז של 600 מיליון דולר להקמת נמל מכולות חדש במדינת גוג'ראט שבמערב הודו.

הסכם אזור סחר חופשי

ב-17 בפברואר 2010 נערכה בירושלים פגישה בין שר המדינה של הודו לנושאי סחר, ג'אוטירדיטיה סינדיה מאדהרווה, לבין שר התמ"ת הישראלי בנימין בן-אליעזר. במהלכה הודיע השר ההודי על החלטת ראש ממשלת הודו לקבל את הצעת ישראל לפתוח במשא ומתן להקמת אזור סחר חופשי בין שתי המדינות. המועד לפתיחת המשא ומתן נקבע למחצית שנת 2010. לדעת השר האורח יש מקום לשיתוף פעולה הדוק בין שתי המדינות בתחומים הבאים: מים, פיתוח זרעים, שימוש בדשנים, נושאים של תרופות, ביוטכנולוגיה, ננוטכנולוגיה, אנרגיה סולארית, תקשורת, חלל ואירונאוטיקה.

ישראל והודו פיתחו (מאז 1998) מערכת מסועפת של שיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי, הקימו פורומים מדעיים משותפים וכן קרנות למימון משותף של מחקרים בתחומים הללו.

שיתוף הפעולה בתחום החלל יבוא לידי ביטוי בהצבת לוויינים בחלל אשר יעזרו לטיפול טוב יותר באדמות החקלאיות, ביערות, במקורות המים ובמחצבים. ישראל אף הביעה את רצונה להשתתף בפרויקט ההודי של שיגור חללית לא-מאוישת לירח. במאוס 2009 שיגרה הודו לראשונה לוויין שנבנה ונרכש על ידיה על פי קודמו הישראלי "טסקאר", כלוויין ריגול הודי.

ב-2003 נערך לראשונה ביקור של ראש ממשלה ישראלי בהודו. היה זה אריאל שרון, שהתקבל ברוב עם והדר, ונתן חיזוק רב להמשך היחסים ההדוקים בין שתי המדינות.

תחילת דיאלוג יהודי-מוסלמי

באוגוסט 2007 ביקרה בישראל משלחת מוסלמית רמת-דרג של הארגון הכל-יהודי של אימאמים ומסגדים, בראשותו של המואלנה ג'מיל איליאס. היה זה ביקור גומלין של משלחת דומה של רבנים ישראלים שביקרה בהודו בתחילת אותה שנה. מואלנה איליאס ציין כי הופתע ללמוד שישראל מתייחסת למוסלמים טוב יותר משלטונות הודו, וזאת כיוון שהיא מכירה בחוקי ה"שריעה" ומאפשרת למוסלמים בארצה לנהוג לפיהם (הכוונה לבתי הדין השריעיים) בכל הנוגע לנישואים, גירושים, אפוטרופסות ודיני ירושה. הביקור הוכיח לראשונה למנהיגי דת חשובים כי הבעיה הפלסטינית איננה בעיה דתית אלא בעיה חילונית ופוליטית, וכך צריך גם לפתור אותה.

פסגה יהודית-הינדית

בפברואר 2007 נערך מפגש פסגה בין רבנים בישראל, בראשותו של הרב הראשי יונה מצגר, מצד ישראל, וסוואמי דיאנאנד סאראסוואטי, העומד בראש ארגונים דתיים הינדיים. בסיומו הוצהרו הצהרות חיוביות לגבי העבר המשותף של שתי הדתות (בתחום ההתנגדות לדיכוי ולרדיפות) ועל הגשרים שנבנו ביניהן במהלך הדורות, קשרים שאפשרו ליהודים לחיות בהודו במשך אלפיים שנה ללא רדיפות ואפליה. ארגון שני הכנסים הללו נעזר רבות בוועד היהודי-האמריקני.

ביקורים מדיניים של נציגים יהודים בישראל

- ♦ 2000 – ביקור ראשון של שר חוץ הודי, ג'אזוואנט סינג, בישראל. במהלך הביקור הקימו שני הצדדים ועדה משותפת למלחמה בטרור.
- ♦ 2006 – במהלך השנה ביקרו בישראל השרים – שראד פאוואר, קאפי סיפל וקמאל נאט, וכן ביקר בארץ ראש ממשלת מדינת המחוז גוג'ראט.
- ♦ פברואר 2010 – ביקור של שר המסחר ההודי לדיון בהקמת שוק חופשי בין שתי המדינות.

הסכמים רבים נחתמו במהלך השנים בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בחקלאות – 1994.
- ♦ הסכם תעופה – 1995.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 1996.
- ♦ הסכם לעידוד השקעות ולהגנה עליהן – 1997.

- ♦ הסכם מכס – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני.
- ♦ הסכם בתחום המחקר והפיתוח התעשייתי והטכנולוגי – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום התקשורת והדואר – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בסחר ובכלכלה – 1999.

הסחר בין שתי המדינות נמצא בעלייה מתמדת: מ-996 מיליון דולר בשנת 2000 ל-3,832 מיליון דולר ב-2008: 2,361,000 מיליון דולר ייצוא להודו ו-1,649 מיליון דולר ייבוא (לא כולל ייצוא נשק ישראלי). ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-1,819 מיליון דולר והייבוא מהודו ל-1,157 מיליון דולר. בתחום האזרחי מייבאת ישראל מהודו בעיקר אבנים יקרות ויהלומים גולמיים (66% מהייבוא), טקסטיל ומוצריו, כימיקלים ומוצרי פלסטיק וגומי. הייצוא הישראלי להודו מורכב בעיקרו גם כן מייצוא יהלומים ואבנים יקרות (מלוטשים, כ-69%), מוצרי תקשורת, כימיקלים ומוצרי פלסטיק וציוד רפואי.

בעיה עדינה הקשורה לפקיסטן

היחסים ההדוקים שנקשרו בשנים האחרונות עם הודו, ובעיקר הקשרים הצבאיים, מחייבים את ישראל לזהירות רבה – שכן הודו נמצאת בעימות מתמיד עם שכנתה פקיסטן (בעיקר לגבי שאלת השליטה בקאשמיר) שהביא גם לפריצת כמה מלחמות ביניהן.

פקיסטן נמנית עם בעלות בריתה הקרובות ביותר של ארה"ב באזור, ושליטה הקודם, הגנרל מושארף, שיתף פעולה עמה במאבקה נגד ארגון אל-קאעידה ונגד ההתגברות המחודשת בכוחו של הטליבאן האפגני. ואילו הודו ניהלה כל השנים רומן עם הסובייטים ואף קנתה נשק סובייטי. רק לאחר התמוטטותה של בריה"מ עברה הודו כליל למחנה האמריקני. הבעיה הקשה הניצבת בפני ישראל, לאור קשריה הצבאיים עם הודו, היא כיצד לא להצטייר כאויבתה של פקיסטן. שכן גם להודו וגם לפקיסטן שליטה על נשק גרעיני.

זאת ועוד: אבי הפיתוח האטומי של פקיסטן, ד"ר עבד אל-קאדי חאן, העמיד את הידע הגרעיני הפקיסטני לרשות קוריאה הצפונית; איראן; עיראק; לוב; וסוריה. מאז פועלת במדינה קבוצה של מדעני גרעין אסלאמים קיצוניים, שעלולה לא להסס ולהעביר ידע גרעיני גם לקבוצות טרור כמו אל-קאעידה. חשש נוסף היה כרוך בעבר ביכולתו של מושארף להחזיק במוסרות השלטון, לנוכח המתקפה שבה היה נתון (נובמבר 2007) מצד הכוחות הדמוקרטיים מצד

אחד (אלה דורשים החזרת השלטון הדמוקרטי למדינה) וממוסלמים קיצוניים החותרים להשתלט על המדינה – מצד אחר. מושארף נאלץ לוותר על תוארו כמפקד הצבא, דבר שהחליש מאוד אותו ואת תומכיו. בעקבות כך נאלץ בלית ברירה להסכים לבחירות שהעבירו את השלטון למפלגת האופוזיציה (מפלגתה של בנזיר בוטו, שנרצחה על ידי שליחי אל-קאעידה). ההתנהלות הדמוקרטית של הבחירות הפיחה רוח חדשה ותקווה בפקיסטן להתבססותו המחודשת של המשטר הדמוקרטי במדינה.

יש לזכור כי ניצחון הקיצונים בפקיסטן יביא לנגישות אסלאמית לנשק הגרעיני של פקיסטן, מציאות שתהפוך לאיום מיידי, ממשי וישיר, לא רק על הודו אלא גם על ישראל.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 1974; 15 – 1975; 7 – 1977; 13 – 1988 – 17; 18 – 1989; 18 – 1990; 18 – 1991; 87 – 1994; 102 – 1995; 81 – 1997; 85 – 1998; 103 – 2001; 72 – 2002; 99 – 2003; 61 – 2004; 51 – 2005; 72 – 2007.

קורסים מקומיים: 1993 – חקלאות – משת' 52; 1994 – חקלאות (2) – משת' 84, ועוד 5 בקורס אזורי בפיליפינים; 1995 – חקלאות (6) – קואופרציה (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 241; 1997 – חקלאות (6) – פיתוח כלכלי וחברתי (1) – פיתוח קהילתי (1) – חינוך (2) – משת' 460; 1998 – חקלאות (7) – פיתוח קהילתי (1) – פיתוח כפרי ועירוני – משת' 86; 2001 – חקלאות (6) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 190; 2002 – חקלאות (2) – פיתוח קהילתי (3) – רפואה ובריאות הציבור (1) – חינוך (1) – משת' 170; 2003 – חקלאות (2) – רפואה ובריאות הציבור (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 116; 2004 – חקלאות (1) – משת' 28; 2005 – פיתוח קהילתי (1) – משת' 26; 2007 – חקלאות (4) – משת' 128.

מומחים מישראל: 1973 – 1974; 3 – 1975; 5 – 1993; 2 – 1994; 8 – 1995 – 3; 7 – 1998; 8 – 2001; 3 – 2002; 4 – 2003; 1 – 2004; 3 – 2005.

יחסי ישראל-הונג-קונג ("הנמל הריחני")

שטחה של הונג-קונג (כ-1,103 קמ"ר) משתרע על 236 איים ועל חצי האי קאולון. בשטחים אלה יושבים כ-7 מיליון נפש. ב-1 ביולי 1997 הוחזר האי לשלטונה של סין, לאחר שהיה תחת שלטון בריטי החל מ-1842. ב-1898 אילצה

בריטניה את סין לחתום על הסכם החכרה של הונג-קונג לבריטניה למשך 99 שנים. מועד זה הגיע כאמור לסיומו ב-1997.

סין הבטיחה להמשיך ולשמר את אופייה הקפיטליסטי של הונג-קונג תחת הסיסמה: "מדינה אחת – שתי שיטות". בעקבות כך ממשיכה הונג-קונג לקיים מערכת משפט, מטבע, מכס והגירה משלה, פרט לנושא ההגנה הצבאית והיחסים הדיפלומטיים. כמו כן נשמרת בה מידה רבה יותר של חופש אזרחי מאשר ביבשת. כלכלתה של הונג-קונג משגשגת והיא תופסת את המקום ה-10 בעולם בהיקף הסחר שלה והמרכז הבנקאי שלה את המקום ה-11. הונג-קונג מילאה מאז ומתמיד תפקיד חשוב כשער כניסה ליבשת סין (גם בתקופות שבהן היתה סין נתונה תחת חרם אמריקני). מאז החזרתה של הונג-קונג לסין, החל להסתמן גידול בענפי הסחר שלה לעומת צמצום ענפי הייצור, שהועברו בהדרגה ליבשת (שהיתה מסוגלת להציע שכר עבודה נמוך יותר).

התמ"ג לנפש בהונג-קונג מגיע לכ-30,000 דולר (המקום ה-15 בעולם), גבוה אף מזה של יפן.

ישראל מקיימת קונסוליה פעילה מאוד בהונג-קונג. קשרי הכלכלה של ישראל עם הונג-קונג מתמקדים בתחומי ההייטק, השירותים המקצועיים, איכות הסביבה, מכשור רפואי, חלקי חילוף למטוסים, קוסמטיקה וציוד למעבדות ופלסטיקה.

לקשרי ישראל עם הונג-קונג נודעים יתרונות חשובים בתחום החדירה ליבשת סין, שכן יש לה יתרון של נזילות כספית ויכולת עסקית ביבשת, המאפשר לקדם טכנולוגיות ישראליות ולהיות חלק מעסקאות משולשות: ישראל מספקת את הטכנולוגיות, הונג-קונג את ההנהלה והמימון, וסין את השוק וההזדמנות. בסוף אפריל 2009 ביקרה בישראל משלחת לימוד מהונג-קונג, בראשות השר לאיכות הסביבה אדוארד יאהו, שבאה להשתתף בוועידה לענייני מים שנערכה בישראל.

בנובמבר 2009 ביקרה בישראל משלחת לימוד נוספת, בראשות שר המזון והבריאות, כדי לעמוד מקרוב על מערכות החקלאות והבריאות של ישראל. יאו שינג טונג, פרופסור למתמטיקה מהאוניברסיטה הסינית של הונג-קונג, נבחר לאחד משני חתני וולף לשנת 2010.

ב-2008 ייצאה ישראל להונג-קונג בהיקף של 4,141 מיליון דולר וייבאה מהונג-קונג בהיקף של 1,814 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי להונג-קונג ל-2,875 מיליון דולר והייבוא מהונג-קונג ל-1,111 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם בדבר שירותים אוויריים – 1998.
- ♦ שיתוף פעולה במידע ובטכנולוגיית תקשורת – 2001.
- ♦ הסכם בדבר הגשת עזרה משפטית הדדית בתחום הפלילים – 2005.
- ♦ הסכם הבנות בנושא המכס – 2010.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 2; 1974 – 1; 1975 – 4; 1977 – 1; 1988 – 1;
 1994 – 2; 2001 – 2.
מומחים מישראל: 1975 – 6; 2002 – 1.

יחסי ישראל–וייטנאם

וייטנאם היא מדינה בחלק המזרחי של חצי האי הודו-סין. היא משתרעת במערב לאורך חופיו של ים סין. שכנותיה היבשתיות הן: קמבודיה ולאוס ממערב, וסין מצפון. שטחה הכולל מגיע ל-330 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-89 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 55% בודהיסטים; 7% נוצרים; 38% אתאיסטים.

החלוקה האתנית: 88% וייטנאמים; 4% סינים; 2% תאים; 6% שבטי הרים.

התמ"ג (2009): 256 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 92 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,900 דולר תמ"ג לנפש.

רפובליקה קומוניסטית. וייטנאם היא אחת היצואניות הגדולות בעולם של אורז. וייטנאם קיימת במתכונתה הנוכחית (כמדינה אחת) החל ב-1976, ולאחר מלחמה ארוכה ואכזרית עם צבא דרום וייטנאם וצבא ארה"ב. מלחמה זו הסתיימה בכיבוש דרום וייטנאם על ידי צפונה והקמת מדינה מאוחדת. תחילה התנהל המאבק לעצמאות וייטנאם נגד צרפת, שווייטנאם היתה מושבה שלה. כשהצרפתים כשלו בדיכוי המרד, הוסכם על חלוקת המדינה לשתי מדינות נפרדות, צפונית ודרומית, כשקו הגבול ביניהן הוא קו הרוחב 17 (1954). אולם בכך לא הושג שלום בין שתי המדינות. מחתרת קומוניסטית (וייטקונג) שנעזרה בצפון וייטנאם, החלה לפעול במדינה הדרומית נגד הממשלה.

הפעילות הזאת התפתחה למלחמה גלויה בין צפון וייטנאם והווייטקונג, לבין דרום וייטנאם והצבא האמריקני שהזדעק לעזרתה. המעורבות האמריקנית צמחה מתוך האמונה, כי בתמיכתה של ארה"ב בדרום וייטנאם, היא עוצרת את התפשטותו של הקומוניזם בדרום-מזרח אסיה. אגב, היתה זו דווקא בריה"מ ולא

השכנה המיידית סין, שתמכה בצפון וייטנאם, כיוון שבין מדינה זו וסין שררה מתיחות רבת דורות.

המלחמה הסתיימה במפלת הדרום כשצבא וייטנאם הצפונית כובש את דרומה ומאחד מחדש את המדינה (1976). ב-1994 השלימה גם ארה"ב עם קיומה של וייטנאם המאוחדת והסירה את החרם שהטילה עליה באמצע שנות ה-70 של המאה הקודמת.

מן הראוי להזכיר אפיזודה שלא היה לה המשך: ב-1946 התארחו בן-גוריון (אז יו"ר הסוכנות היהודית) ומשה סנה (אז ראש המטה הארצי של "ההגנה") באותו מלון בפריז שבו התאכסן הו"צ מין (לימין נשיא צפון וייטנאם ולאחר מכן של וייטנאם המאוחדת), שבא להתדיין עם הצרפתים על עצמאותה של ארצו. המנהיגים הכירו זה את זה במלון, ובמשך שבועיים קיבל הו"צ מין סמינר על העם היהודי, התנועה הציונית והמאבק של היישוב היהודי בארץ מפיו של דוד בן-גוריון. הו"צ מין הציע לבן-גוריון להקים ממשלה גולה בווייטנאם, ולהשתמש בנמלי המדינה כמקום יציאה של ספינות המעפילים לארץ...

לישראל לא היו כל מגעים עם המשטר של צפון וייטנאם, עקב יחסה השלילי של בריה"מ לישראל. אולם דרום וייטנאם, שהיתה תחת השפעה אמריקנית, נחשבה על ידי ממשלת ישראל (בעיקר לאחר סיום מלחמת קוריאה) כיעד רציני לכינון קשרים דיפלומטיים. אך ממשלתה של דרום וייטנאם השתמטה מכך בגלל הלחץ הערבי. אלה איימו להכיר בצפון וייטנאם אם הדרום יכיר בישראל. העובדה שמאוחר יותר מדינות ערב אכן הכירו בצפון וייטנאם – לא עזרה מטבע הדברים לקידום היחסים. אלה הצטמצמו לנושאים כלכליים ולסיוע טכני. למרות זאת העניקה דרום וייטנאם לישראל (1962) מעמד של מדינה מועדפת בתחום היחסים הכלכליים.

ב-1965 התהפך הגלגל: את השלטון תפס הצבא, והממשלה שהקים ביקשה קשרים עם ישראל (בעיקר בתחום הצבאי). בקשה זו נתמכה על ידי ממשלת ארה"ב. אולם עקב מעורבותה העמוקה של ארה"ב במלחמה בווייטנאם – ולנוכח הלחצים שהפעילו על ממשלת ישראל, בריה"מ וכן מפלגות השמאל בישראל – נמנעה הממשלה מלהיענות לבקשה וכן דחתה את ההצעה לכונן יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות. בינתיים החלו מדינות מערביות להכיר בדרום וייטנאם ולכונן עמה קשרים דיפלומטיים. ההתפתחות הזאת הכשירה את הקרקע לכינון יחסים כאלה גם עם ישראל. ב-1972 נחתם חוזה בין שתי המדינות בדבר כינון יחסים דיפלומטיים. ישראל פתחה שגרירות בסייגון ב-1973, ואילו ממשלת דרום וייטנאם לא מיהרה לעשות זאת. בינתיים התקדם מבצע הכיבוש של דרום וייטנאם על ידי צפונה, ושגרירות דרום וייטנאמית לא נפתחה בישראל. בעקבות המלחמה וניצחונה של צפון וייטנאם, נוצרה בעיה חריפה של פליטים

שנמלטו מפני הצבא המתקדם, חלקם בסירות ובאוניות. ב-1977, קצת אחרי כניסתו של מנחם בגין למשרד ראש הממשלה, הצילה אוניית סוחר ישראלית 66 פליטים וייטנאמים שסירתם התהפכה. בגין החליט לקבל את הפליטים בישראל ולהעניק להם אזרחות ישראלית. את החלטתו נימק בכך שאוניות עם פליטים יהודים שטו במרחבי הימים באמצע שנות ה-30 של המאה שעברה, ושום מדינה לא נאותה לקבלם. ההחלטה הישראלית נועדה להעמיד מראה אל מול פניהן של הדמוקרטיות הנכבדות, שכל כך התעלמו ממצוקת היהודים באותה עת. במהלך השנתיים הבאות אימצה ישראל עוד שתי קבוצות של פליטים שלא מצאו מקלט בשום מדינה. עד 1979 עלה מספר הפליטים הווייטנאמים שנקלטו בארץ ל-366.

הניסיון הישראלי לקשור קשרים דיפלומטיים גם עם צפון וייטנאם לא עלה יפה: ממשלתה של זו תמכה בעמדות הערביות, הו צ'י מין הביע בגלוי את תמיכתו בערביי פלסטין, וכשמדינות ערב הכירו בווייטנאם הצפונית, נסתם הגולל על פנייה חיובית שלה גם לעבר ישראל. אף על פי כן לא נמנעה וייטנאם מלבקש ולקבל עזרה טכנית מישראל כבר ב-1973 (השנה שבה ביקר בישראל השר הווייטנאמי לחינוך ולפיתוח לאומי), כמפורט להלן.

אחרי האיחוד בין שני חלקי וייטנאם, החלו הדברים להשתנות:

- ♦ 1991 – משלחת מטעם לשכת המסחר ישראל-אסיה מבקרת בווייטנאם.
- ♦ 1992 – ממשלת וייטנאם מזמינה משלחת מסחרית ישראלית לבקר בווייטנאם.
- ♦ סוף 1992 – משלחת מטעם לשכת המסחר והתעשייה של וייטנאם מבקרת בישראל.
- ♦ 1993 – ביקור של משלחת מטעם משרד החוץ בהנוי וביקור נוסף של לשכת המסחר הווייטנאמית בישראל.
- ♦ 1993 – משלחת ישראלית חותמת בהנוי על מזכר הבנה מסחרי.
- ♦ יולי 1993 – כינון יחסים דיפלומטיים מלאים בין שתי המדינות. ישראל פותחת שגרירות בהנוי ובאוקטובר 1994 מגיש השגריר הווייטנאמי הלא-תושב הראשון את כתב האמנתו לנשיא מדינת ישראל.
- ♦ 1994 – שר התעשיות הקלות של וייטנאם מבקר בישראל.
- ♦ 1995 – סגן שר החוץ הווייטנאמי מבקר בישראל.
- ♦ 1996 – שר האוצר הישראלי אברהם (בייגה) שוחט מבקר בווייטנאם. במהלך הביקור נחתם הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, מדיני, טכנולוגי, מסחרי וחקלאי.

- ♦ 1997 – ביקור משלחת פרלמנטרית וייטנאמית בישראל. חתימת הסכם – באותה שנה – בהנוי בדבר המשך שיתוף הפעולה בתחום החקלאי.
- ♦ 1999 – סגן ראש ממשלת וייטנאם מבקר בישראל.
- ♦ 2009 – השגריר הווייטנאמי התושב הראשון מגיש את כתב ההאמנה שלו לנשיא ישראל (עד אז ייצג את וייטנאם בישראל שגריר לא-תושב שמקום מושבו היה בקהיר).
- ♦ 2010 – תוכנית לייצור חלב בהשקעה של 500 מיליון דולר ושימוש בידע של קיבוץ אפיקים יצאה לדרך. במסגרת התוכנית תוקם רפת אוטומטית ומודרנית ל-30,000 פרות שייצרו 500 אלף ליטר חלב ליום (כ-40% מכלל התצרוכת הנוכחית של וייטנאם!). אנשי אפיקים יהיו אחראים על יישום התוכנית וכן על נושא הרחבת העדר ובריאותו, וכן הכנת הקרקעות שידרשו וגידול היבולים הדרושים להזנת הפרות.

במהלך השנים הללו הלך וגדל מספר המשתלמים מווייטנאם שהגיעו לארץ, או שהשתתפו בקורסים הניידים של משרד החוץ בווייטנאם. ישראל הגישה לווייטנאם עזרה הומניטרית אחרי שני אסונות טבע שפגעו בה (1995 ו-1997), כאשר שיטפונות קשים פקדו את המדינה. כמו כן הוגשה עזרה רפואית (2004–2005) של ניתוחי עיניים לתושבים ההרריים של המדינה. קיימים גם קשרי תרבות חזקים בתחום המחול, המוזיקה והקולנוע.

היהודים הראשונים (כ-1,000 במספר) הגיעו לווייטנאם במאה ה-19 עם הכיבוש הצרפתי. אך ב-1954, עם הכרזת העצמאות, רובם עזבו. בעת נוכחות הצבא האמריקני בדרום וייטנאם עלה במהירות מספר היהודים במדינה והגיע עד 30 אלף! היו אלה בעיקר אנשי עסקים שבאו לדרום המדינה כדי לקדם את עסקיהם. הם עזבו ברובם הגדול לאחר איחוד וייטנאם.

ממשלת הנוי מתנגדת לבנייה בשטחים ותומכת בהחלטותיו של הקוורטט. וייטנאם חתומה על הסכם להקמת שוק חופשי (ה-ASEAN) שנכנס לתוקפו ב-2010.

ב-2008 ייצאה ישראל לווייטנאם בהיקף של 79 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-140 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה הייצוא הישראלי ל-118 מיליון דולר ואילו הייבוא מווייטנאם ירד ל-72 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין המדינות:

- ♦ זכויות המדינה המועדפת – 1962.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, מדעי, טכנולוגי, חקלאי ומסחרי – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה חקלאי – 1998.

- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי ומסחרי – 2009 (באותה שנה פתחו שתי חברות ישראליות, "אגרונט" ו"אסטרקו", נציגויות בהנוי).
- ♦ הסכם בדבר מניעת כפל מס – 2009.
- ♦ הסכם בתחום הטסת מטענים והסכם כספי, שבמסגרתו מעניקה ישראל אשראי לטווח ארוך, נחתם בשנת 2010, וצפוי גם הסכם בדבר התעבורה הימית. ישראל מצויה במקום ה-60 ברשימת 85 המדינות המשקיעות בווייטנאם.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי נחתם בהנוי ב-18 בינואר 2010.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל: 1973 – 10; 1974 – 26; 1991 – 2; 1993 – 11; 1994 – 25; 1995 – 28; 1997 – 22; 1998 – 22; 2001 – 15; 2003 – 11; 2004 – 9; 2005 – 6; 2007 – 28.
- קורסים מקומיים: 1973 – איגוד מקצועי – משת' 45; 1974 – קואופרציה – משת' 42; 1995 – חקלאות (3) – קואופרציה (1) – משת' 269; 1997 – חקלאות (2) – משת' 95; 1998 – חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 164; 2001 – חקלאות (1) – חינוך (1) – משת' 64; 2002 – חינוך – משת' 46; 2003 – חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 133; 2004 – חקלאות – משת' 26; 2005 – חקלאות (2) – משת' 100; 2007 – מגדר (1) – תקשורת (2) – משת' 503.
- מומחים מישראל: 1973 – 2; 1974 – 4; 1994 – 6; 1995 – 2; 1998 – 8; 2004 – 1; 2005 – 2; 2007 – 2.

יחסי ישראל-טייוואן

- טייוואן היא מדינה סינית השוכנת על האי פורמוזה במרחק 160 ק"מ מיבשת סין. שטחה מגיע ל-36 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-23 מיליון נפש.
- החלוקה הדתית: 93% בני דת הבודהה וקונפוציוס; 2.5% נוצרים; 4.5% אחרים.
- החלוקה האתנית: 84% טייוואנים ילידי המקום; 14% סינים שהגיעו מסיין; 2% אחרים.
- התמ"ג (2009): 718 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 361 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 30,000 דולר תמ"ג לנפש.

כיוון שישראל הצביעה בעד צירופה של סין הקומוניסטית לאו"ם והוצאתה של טייוואן, היא מחויבת לתמוך ב"מדיניות סין אחת". מחויבות זו פירושה תמיכה בממשלה החוקית היחידה של סין, שטייוואן היא חלק בלתי-נפרד ממנה. לכן ישראל אינה מנהלת קשרים דיפלומטיים עם טייוואן, והנציגויות הפועלות בשתי המדינות מוגדרות כלא-רשמיות, המוסמכות לטפל בשני תחומים בלבד: התחום הכלכלי והתחום התרבותי. תושבי טייוואן עצמה חייבים ללכת על חבל דק של שמירה על עצמאות פעילותם ברחבי העולם, אך מבלי לסתור בפומבי את חובת הקשר הפוליטי שלהם עם היבשת. על כל פנים, סין מאיימת בשימוש בכוח נגד טייוואן במידה שתכריז על עצמאותה הפוליטית. עמדה זו משמשת פתח לעימות צבאי אפשרי אמריקני-סיני, שכן ארה"ב מחויבת לשמור על עצמאותה של טייוואן בכל מצב.

בטייוואן עצמה גוברים הכוחות הדורשים להכריז בגלוי על הינתקות, אולם דרישה זו לא הגיעה עדיין לכלל עמדה רשמית וגלויה. בינתיים גוברים הקשרים הכלכליים בין טייוואן ליבשת: השקעות גדולות, סחר מקיף, ביקורי תיירות וכדומה.

הסחר בין ישראל לטייוואן נמצא בתהליך של גידול מתמיד: ב-2008 הגיע היקף הסחר ל-1,185 מיליון דולר, מזה ייצוא של 473 מיליון דולר וייבוא של 712 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה הייצוא הישראלי לטייוואן ל-478 מיליון דולר, ואילו הייבוא ממנה ירד ל-544 מיליון דולר. סעיפי הייצוא העיקריים: מכונות וציוד חשמלי (59%); מכשירים אופטיים וציוד רפואי (22%). גם סעיפי הייבוא דומים: מכונות וציוד חשמלי (60%), מוצרי פלסטיק וגומי (11%).

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 - 6; 1974 - 8; 1976 - 2; 1977 - 3; 1987 - 2;
1988 - 4; 1989 - 4; 1990 - 4; 1993 - 3; 1994 - 1; 1995 - 2; 1997 - 2.

יחסי ישראל-יפן

יפן משתרעת על ארבעה איים גדולים ואלפי איים קטנים לאורך 2,800 ק"מ באוקיינוס השקט. שטחה של יפן מגיע ל-378 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה מונה (2009) 127 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 84% בני דת שינטו ובודהיסטים; 1% נוצרים; 15% אחרים.

החלוקה האתנית: 99.4% יפנים; 0.6% קוריאנים.
התמ"ג (2009): 4.2 טריליון דולר בכוח הקנייה; 5 טריליון לפי שער החליפין;
 32,600 דולר תמ"ג לנפש.
 כלכלתה של יפן היא השנייה בגודלה בעולם לאחר ארה"ב, בגודל התמ"ג, והשלישית (אחרי סין) בכוח הקנייה שלה.
 עד מועד כניעתה ללא תנאי לארה"ב, ב-15 באוגוסט 1945, היתה יפן מדינה מיליטריסטית:

- ♦ 1904–1905 – מלחמה עם רוסיה.
- ♦ 1910 – כיבוש קוריאה.
- ♦ 1914 – מצטרפת למלחמת העולם הראשונה לצדן של בנות הברית.
- ♦ 1931 – כובשת את מנצ'וריה.
- ♦ 1937 – פולשת לסין.
- ♦ 1941 – ההתקפה על פרל הארבור.
- ♦ 1945 – 6 ו-9 באוגוסט – ארה"ב מטילה על הירושימה ונגסאקי פצצות אטום.

15 באוגוסט 1945 – יפן נכנעת ללא תנאי; הופכת את אט למדינה דמוקרטית, נטולת צבא. יפן היתה תחת כיבוש אמריקני עד שנת 1952. הפריצה הכלכלית העצומה של יפן לאחר המלחמה התאפשרה בגלל התנאים הבאים:

- ♦ שיתוף פעולה ממשלתי-תעשייתי.
- ♦ מוסר עבודה גבוה.
- ♦ שליטה בטכנולוגיה עילית.
- ♦ דגש חזק על חינוך.
- ♦ תקציב הגנה קטן (ארה"ב קיבלה על עצמה את האחריות לביטחונה של יפן).

משנת 1990 נתונה יפן במשבר כלכלי עמוק, שהלך והחריף והגיע לשיאו במשבר העולמי של 2009. יפן, שלא ידעה מעולם את המושג אבטלה (בהתאם למסורת היפנית, כל אדם שהתקבל לעבודה במפעל כלשהו עבד בו עד צאתו לפנסיה), שלא היה מוכר ביפן, הגיע ב-2008 לאבטלה של 5.7%!

היהודים ביפן – היהודים הגיעו ליפן כבר ב-1845, בעיקר מסיין. הם ייסדו בה שלוש קהילות: ביוקוהמה, בקובה ובנגסאקי. ב-1931 נכבשה מנצ'וריה על ידי היפנים, ו-13,000 יהודי חרבין באו תחת שלטון יפני אך לא נפגעו וקיימו את האוטונומיה שלהם.

תהליך ההתוועדות של מנהיגים וקצינים יפנים ליהודים וליהדות, למרות מספרם הקטן ביפן עצמה, הוא נושא מרתק בפני עצמו:

♦ תחילתה של הפרשה בקצינים יפנים (הם שירתו בסיביר, שם ניסו להושיט עזרה לצבא הלבן הנסוג מפני הצבא האדום), שעבדו במשרד הייעוץ של הצי האימפריאלי לענייני יהודים. עותק של הפרוטוקולים של זקני ציון נפל לידם והם קיבלו את עובדת העוצמה הכלכלית היהודית, כפי שהיא מתוארת בפרוטוקולים, כלשונה וללא כל קונוטציה אנטישמית. הם החלו להתעניין בעם היהודי ואף ביקרו בארץ-ישראל ונפגשו עם חיים ויצמן ובן-גוריון. הם תרגמו את הפרוטוקולים של זקני ציון ליפנית, שהפכו מאז ל"רב-מכר" עד היום. הדבר הביא להתעניינות של משרד החוץ היפני בעם היהודי, וכל נציגות יפנית בעולם קיבלה הנחיה לעקוב אחר הנעשה בקהילה היהודית במדינה שבה שירתה.

♦ ב-1934 הועלתה לראשונה בחוגי השלטון היפני "תוכנית פוגו" (על שם הדג היפני הארסי, שיש להכינו למאכל בזהירות רבה, ורק מתי מעט שולטים במלאכה זו, בשל הרעל הקטלני הטמון בו). על פי התוכנית היה על יפן להציע לפליטים היהודים הרבים שהחלו לזרום מגרמניה ומסביבותיה, להגיע למנצ'וריה ולשנחאי שנכבשו על ידי היפנים באותה עת, ולהתיישב בהן. גישה זו היתה פרי אמונתם התמימה של היפנים בכוחם הכלכלי של היהודים, כפי שהיא באה לידי ביטוי בפרוטוקולים. "הוכחה ניצחת" לגבי הכוח היהודי שימש הבנקאי היהודי-אמריקני, יעקב שיף, שבתחילת המאה ה-20 העמיד הלוואה כספית גדולה לרשותה של ממשלת יפן, הלוואה שאפשרה לה לנצח במלחמתה עם רוסיה ב-1905 (שיף תמך ביפנים כנקמה על הפוגרומים שעשו הרוסים ביהודי המדינה).

♦ התוכנית נדונה בחוגי הממשלה הגבוהים ביותר, אולם לא הגיעה לכלל מימוש. אחד הגורמים להצטננות היפנית מהתוכנית היתה בקשתה של הקהילה היהודית בשנחאי להפסיק את ההכוונה של פליטים יהודים לשנחאי, כיוון שהתמיכה בהם היתה למעלה מכוחה הכספי של הקהילה...

יחד עם זאת ברור כי היחס החיובי של יפן ליהודים באותה תקופה אפשר את הצלתם של כמה אלפי יהודים, ביניהם כל אלה שקיבלו ויזות מהקונסול היפני, צ'יון סוגיהארה בקובנו שבליטא, והורשו להגיע ליפן ברכבת הטרנס-סיבירית. בין הניצולים גם התלמידים והמורים של ישיבת מיר. מוסד "יד ושם" העניק לקונסול היפני את אות "חסיד אומות העולם".

במהלך מלחמת העולם השנייה נמלטו ליפן יהודים רבים (ביניהם מנחם

סבידור, לימים יו"ר הכנסת). למרות היותה בעלת ברית של גרמניה ואיטליה, שלטונות יפן לא נתנו יד לניסיונות ההשמדה של יהודים, שהוצעו להם על ידי הגרמנים.

ב־2009 חיו ביפן כ־1,000 יהודים; וכן פועלות במדינה שתי קבוצות נכבדות של יפנים אוהדי ישראל: כת "המקויה" ו"בית שלום".

ממשלת ישראל היססה רבות אם לקשור קשרים כלשהם עם יפן, מאחר שזו חברה לגרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה. אולם הידיעות על הצלת היהודים והעובדה שיפן הפכה לדמוקרטיה, הניעו את משרד החוץ להסכים לקשירת קשרים דיפלומטיים. הדבר נעשה ב־15 במאי 1952, 17 יום לאחר שיפן קיבלה את עצמאותה מחדש. ישראל היתה המדינה הראשונה במזרח התיכון שיפן כוננה עמה יחסים דיפלומטיים. באותה שנה הקימה ישראל צירות בטוקיו. יפן הקימה נציגות דומה בישראל ב־1955. באותה שנה היא רכשה לראשונה פוספטים מישראל. ב־1963 הועלו הנציגויות לדרגת שגרירויות. אולם תלותה המוחלטת של יפן בייבוא נפט (רובו ככולו ממדינות ערב) והשוק הנרחב לייצוא היפני שהציעו מדינות ערב העשירות, העיבו מאוד על פיתוח היחסים. יפן הקפידה מאוד לנהוג על פי ההנחיות של משרד החרם של הליגה הערבית, עד כדי צמצום כמעט מוחלט של הייצוא היפני לישראל. אפילו בתחום ייצוא המכוניות, יפן הקציבה לישראל מוצר אחד (שולי) בתחום זה – את המכוניות הפשוטות מתוצרת "סובארו", ומנעה ייצוא של מכוניות אחרות (שנמכרו גם בשווקים הערבים).

ב־31 במאי 1971 אירעה תקרית טרוריסטית שזעזעה את דעת הקהל ביפן ובישראל: שלושה מחברי "הצבא האדום היפני", שהיו קשורים עם "החזית העממית לשחרור פלסטין" של ג'ורג' חבש, נחתו בשדה התעופה בן-גוריון ופתחו ביריות על הקהל. התוצאה: 26 הרוגים, 71 פצועים. רוב ההרוגים היו תיירים מפוארטו ריקו. בין ההרוגים היה גם המדען הישראלי פרופ' אהרן קציר.

שנים מהתוקפים נהרגו, והשלישי, אוקאמוטו קוזו, נשפט למאסר עולם אך שוחרר בעסקת חילופי האסירים עם ג'בריל ב־1985.

בגלל חשיבותה הכלכלית של יפן, ניסתה המנהיגות הישראלית לחמם את היחסים בין שתי המדינות, וראשיה ביקרו למטרה זו ביפן:

- ♦ 1956 – ביקור ח"כ משה שרת ביפן.
- ♦ 1958 – ביקור שר המסחר והתעשייה פנחס ספיר.
- ♦ 1959 – ביקור שר הפיתוח מרדכי בנטוב.
- ♦ 1962 – ביקור שרת החוץ גולדה מאיר, ביקור הרמטכ"ל צבי צור ומנכ"ל משרדו אשר בן-נתן.

- ♦ 1966 – ביקור הרמטכ"ל יצחק רבין.
- ♦ 1985 – ביקור שר החוץ יצחק שמיר.
- ♦ 1986 – ביקור משלחת של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, בראשות אבא אבן.
- ♦ 1989 – ביקור נשיא ישראל, חיים הרצוג, לרגל פטירתו של הקיסר.
- ♦ 1989 – ביקור שר החוץ משה ארנס (ולשם איזון: גם יאסר ערפאת...).
- ♦ 1992 – ביקור שר החוץ שמעון פרס.
- ♦ 1993 – ביקור שר המסחר והתעשייה מיכה חריש.
- ♦ 1994 – ביקור ראש הממשלה יצחק רבין.
- ♦ 1997 – ביקור שר החוץ דוד לוי וראש הממשלה בנימין נתניהו.
- ♦ 1999 – ביקור סגן שר החוץ נואף מסאלחה.
- ♦ 2008 – ביקור ראש הממשלה אהוד אולמרט.

ביקורים של חברי הממשלה היפנית בישראל

- ♦ 1988 – שר החוץ (Sousuje Uno)
- ♦ 1991 – שר החוץ (Taro Nakayama)
- ♦ 1994 – שר החוץ (Koji Kakizawwa)
- ♦ 1995 – ראש הממשלה (Tomiichi Murayama) ושר החוץ (Yohei Kono)
- ♦ 1996 – שר החוץ (Ikeda Yukihiko)
- ♦ 1999 – שר החוץ (Masahiko Koumura) ושני מנכ"לים של משרד החוץ
- ♦ 2002 ו-2003 – ביקורים של שר החוץ (Yoriko Kawaguchi)
- ♦ 2005 – שר החוץ (Nobutaka Machimura)
- ♦ 2006 – ראש הממשלה (Junichiro Kpizumi)

לצערנו, מרבית הביקורים הללו לא שינו את יחסיה הקרירים של יפן עם ישראל, וזאת בגלל רצונה להבטיח את מקורות אספקת הדלק ממדינות ערב, שכן אלה היו אחראיות ל-80% מכלל צריכת הדלק של המדינה. כדי לשנות את יחסיה של יפן לישראל, הופעלו לחצים גדולים בארה"ב (כולל הממשל האמריקני ובתי הנבחרים), וכן הוקם ארגון יהודי מיוחד שטיפל בנושא ("הוועדה האמריקנית לסחר חופשי עם ישראל") שבראשו עמד עורך הדין היהודי וולטר סטרן (מאז נקראה הוועדה על שמו: "ועדת וולי סטרן"), משום ש-40% מהייבוא האמריקני מיפן היה נתון בידי חברות יהודיות. מכלול הלחצים הללו לא עזר הרבה, פרט למחוות לכאורה, שכללו הרחבה מזערית של יחסי המסחר בין

ישראל ליפן, וביקורים של נציגים יפנים לא רשמיים ותיירים בישראל. הביקור המשמעותי הראשון (והקצרצר, יש לומר) של אישיות יפנית בישראל, היה של שר החוץ היפני סוסוק אונו, שהגיע למשך 12 שעות לישראל (יוני 1988), שמהן ארבע שעות הוקדשו למפגש ולביקור במחנה הפליטים דהיישה. היחס הקר לישראל השתנה לאחר ועידת מדריד, מלחמת המפרץ הראשונה וחתירתה של ישראל על הסכמים עם הפלסטינים ועם ירדן, וכן בעקבות כינון היחסים הדיפלומטיים עם סין והודו וחידוש היחסים עם בריה"מ.

מאז סוף 2004 היחסים הדיפלומטיים, כמו גם היחסים הכלכליים והתרבותיים, התפתחו מאוד. יפן החלה לקחת חלק בניסיונות לקידום השלום באזור על ידי מימון פרויקטים כלכליים, כמו הפרויקט: "פרוזדור של שלום ושגשוג אזורי" שהוצע על ידי ראש ממשלת יפן, ג'וניצ'ירו קויזומי ב-2006. במסגרת פרויקט זה (במימון יפני) מתוכננת הקמתו (בעמק הירדן, באזור יריחו) של פארק הייטק אגרו-עשייתי. בפארק תעובד התוצרת החקלאית המקומית – הירדנית, הפלסטינית והישראלית – למוצרים מסחריים שישווקו ברחבי תבל, כולל מדינות המפרץ הפרסי. כמו כן גילו נציגים יפנים עניין בהשתתפות בפרויקטים שיוקמו סביב חפירת תעלת המים מים סוף לים המלח – תחנות חשמל, התפלת מים וכדומה.

בשנים 1993–2007 תרמה יפן 900 מיליון דולר לביצוע פרויקטים ברשות הפלסטינית. יחסי הסחר ב-2008 בין ישראל עם יפן: ייצוא ב-883 מיליון דולר (מוצרי אופטיקה, מכונות וציוד חשמלי, מוצרים כימיים, תכשירי מזון, מוצרי צמחים, פלסטיק וגומי); ייבוא ב-2,227 מיליון דולר (כלי רכב, מכונות וציוד חשמלי, מוצרי אבן, גבס, מלט ואזבסט, מוצרים כימיים, מוצרי פלסטיק וגומי, ומתכות). ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ליפן ל-528 מיליון דולר והייבוא ל-1,524 מיליון דולר.

לסיכום פרק זה יש לציין את הנסיגה הממושכת של הכלכלה היפנית. יש לכך כמה וכמה מדדים:

♦ זה 36 שנים ברציפות ששיעור הילדים מתחת לגיל 15 נמצא בירידה מתמדת, והוא עמד ב-2010 על 13.3% מכלל האוכלוסייה, ואילו אחוז הזקנים (מגיל 65 שנה ומעלה) נמצא בעלייה מתמדת והוא עמד באותה שנה על 23%.

♦ הצמיחה ביפן ירדה מ-3% ב-1995, למינוס 1% בסוף 2009.

♦ החוב הציבורי הגיע ב-2010 ל-120% בהשוואה לתמ"ג והתשוואה על אג"ח ממשלתיות (ל-10 שנים) ירדה ל-1.4%.

אולם בצד הבעיות הפיננסיות הקשות המאיימות על יפן, היא נשארה עדיין הכלכלה השנייה בגודלה בעולם, והיא עשויה להיות שוק מעניין מאוד עבור הטכנולוגיות הישראליות המתקדמות. היפנים מגלים התעניינות רבה בהייטק הישראלי. אולם אולי בגלל קשיי שפה או מעצורים תרבותיים אחרים, החברות הישראליות לא ממהרות להגיע ליפן. אולי עתה (סוף שנת 2010), לאור הצטמצמות שוקי הייצוא הישראליים באירופה, תהיה פנייה ישראלית חזקה יותר למזרח אסיה. בעיקר אמורים הדברים כיוון שהתחזקות המסחר היפני-סיני עשויה לשמש מקפצה נוספת של ישראל לסין באמצעות יפן. נוסף על כל אלה, על ישראל להיערך לקראת הקמתו של אזור סחר חופשי בין סין, קוריאה הדרומית ויפן. דיונים על הקמת שוק כזה החלו בין שלוש המדינות במחצית 2010.

הסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ 1964 – הסכם בדבר כניסתם ויציאתם של אנשי צוות.
- ♦ 1969 – הסכם בדבר הושטת עזרה משפטית הדדית בהמצאת מסמכים הנוגעים למשפטים אזרחיים.
- ♦ 1971 – הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות.
- ♦ 1993 – הסכם למניעת כפל מס ומניעת השתמטות מתשלום מס הכנסה.
- ♦ 1994 – הסכם קשרי תרבות.
- ♦ 1995 – הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי.
- ♦ 2000 – הסכם תעופה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 105; 1974 – 44; 1975 – 53; 1976 – 53; 1977 – 45; 1987 – 5; 1988 – 1; 1989 – 6; 1994 – 1; 2007 – 2.
 מומחים מישראל: 1977 – 3; 1987 – 1.
 קורסים מקומיים: 1973 – קואופרציה – משת' 35.

יחסי ישראל עם הרפובליקה הדמוקרטית העממית של לאוס

לאוס גובלת עם וייטנאם במזרח; עם קמבודיה בדרום; עם תאילנד במערב; ועם מיאנמר בצפון-מערב וללא מוצא לים. שטחה 237 אלף קמ"ר, אוכלוסייתה מגיעה (2009) ל-7 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 58% בודהיסטים; 34% עובדי אלילים; 5% אתאיסטים; 1% מוסלמים; 2% נוצרים.

החלוקה האתנית: 68% שבטי לום; 22% שבטי ת'ונג; 9% שבטי סונג; 1% וייטנאמים וסינים.

התמ"ג (2009): 5.7 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 2.1 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,100 דולר תמ"ג לנפש.

במהלך מלחמת וייטנאם כונתה לאוס "המדינה המופצצת ביותר בעולם". ב-1954 זכתה לאוס בעצמאות מלאה, וזאת בעקבות ועידת ז'נבה שסיימה את מלחמת הודו-סין הראשונה. ישראל החליטה להכיר בלאוס ב-1955, וב-1957 הגיש שגריר ישראל בראנגון, יעקב שמעוני, את כתב האמנתו כשגריר לא-תושב בלאוס. ביולי 1964 הועלה דרג הנציגויות לשגרירויות. הנציג הלא-תושב הראשון של לאוס הגיש את כתב האמנתו לנשיא מדינת ישראל ב-1960.

להלן פירוט עיקר הפעילויות של ישראל בלאוס:

- ♦ 1965 – ישראל פותחת בפעולות סיוע בלאוס במסגרת תוכנית נהר המקונג הדרומי (ראו הסקירה על תאילנד): הקימה חוות הדגמה חקלאית, הכשירה איכרים להשתמש בכלים חקלאיים, הכינה תוכנית פיתוח כוללת לאחד האזורים הכפריים והכשירה עשרות איכרים מלאוס בישראל.
- ♦ 1968 – ישראל מכרה ללאוס 1,000 תת-מקלעים מסוג "עוזי" ושיפצה מטוס "דקוטה".
- ♦ פברואר 1974 – ניתוק היחסים הדיפלומטיים בעקבות השתלטות המחתרת הקומוניסטית על המדינה.
- ♦ 1993 – חידוש היחסים הדיפלומטיים, לאחר שלאוס הפכה לרפובליקה עממית. ממשלת לאוס הבטיחה לבחון מחדש את מדיניות ההצבעות שלה במוסדות האו"ם ובמוסדות בין-לאומיים אחרים (שהיו עוינים ביותר בתקופת ניתוק היחסים). בעקבות כך חודש שיתוף הפעולה בין שתי המדינות.
- ♦ 1994 – ביקור שר החוץ של לאוס בישראל וחתימה על הסכם לשיתוף פעולה כלכלי-טכני.
- ♦ מאז ועד היום ממשיכים משתלמים מלאוס להשתלם בישראל, ומומחים ישראלים מגישים ייעוץ בתחומי החקלאות, הפיתוח הקהילתי והרפואה הציבורית.

ביוני 2009 הודיעה ארה"ב כי לאוס חדלה להיות מדינה מרקסיסטית-לניניסטית. הודעות דומות פורסמו בעבר לגבי סין ווייטנאם – ופתחו את המדינות הללו לסחר מקיף עם המערב. אמנם גם היום שולטת במדינה (כמו בסין ובווייטנאם)

מפלגה אחת בלבד, המתיימרת להיות קומוניסטית או סוציאליסטית – אך בה בעת היא משחררת את הפיקוח הנוקשה על הפעילות הכלכלית: ב-2010 היתה אמורה להיפתח הבורסה הראשונה במדינה; ניכרים סימני התעשרות בבירה ויינטיאן וצרכנות ראוותנית; בתי קזינו מפוארים רבים נפתחו למהמרים סינים ותאילנדים. המגמה היא לחקות את הדוגמה הסינית של משק קפיטליסטי תחת פיקוח קומוניסטי.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 13; 1974 – 20; 1975 – 8; 1993 – 1; 1994 – 1;
 1995 – 10; 1997 – 10; 1998 – 3; 2001 – 9; 2002 – 12; 2003 – 4; 2004 – 1.
קורסים מקומיים: 1975 – הדרכה חקלאית – משת' 40; 1997 – חקלאות –
 פיתוח כלכלי – משת' 135.
מומחים מישראל: 1973 – 6; 1974 – 15; 1994 – 1; 1998 – 3.

יחסי ישראל–מונגוליה ("ארצם של בני החיל")

מונגוליה שוכנת בצפון-מזרח אסיה, בין רוסיה לסין, וללא מוצא לים. שטחה 1.6 מיליון קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) מונה 3 מיליון נפש (אחת המדינות דלילות האוכלוסין בעולם: רק 1.8 נפש לקמ"ר).

החלוקה הדתית: 96% בודהיסטים; 4% מוסלמים.

החלוקה האתנית: 90% מונגולים; 4% קזחים; 2% סינים; 2% רוסים; 2% אחרים.

התמ"ג (2009): הגיע ל-11 מיליארד דולר בכוח הקנייה; 4.2 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 3,400 דולר תמ"ג לנפש.

בעבר הופרדה מונגוליה לשני מחוזות: מונגוליה החיצונית ומונגוליה התיכונה. זו האחרונה נותרה כחלק מסין ואילו מונגוליה החיצונית הפכה למדינה עצמאית – רפובליקה עממית (קומוניסטית) ב-1921. תחילה נחשבה לגרורה קומוניסטית, אולם לאחר מלחמת העולם השנייה הוכרה כמדינה העומדת בזכות עצמה וב-1951 התקבלה לאו"ם. רק ב-1996 (לאחר נפילת המשטר הקומוניסטי בבריה"מ ובמזרח אירופה) נבחרה לראשונה מפלגה לא-קומוניסטית לעמוד בראש המדינה.

בשנים 1960–1967 נעשו על ידי ישראל ניסיונות לקשור קשרים דיפלומטיים עם מונגוליה, אולם רק לאחר שנקשרו קשרים כאלה עם סין, עם

הודו ומדינות אחרות באסיה, חל גם שינוי במונגוליה. היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות נקשרו ב-1991, ובכל אחת משתי המדינות מכהן שגריר לא-תושב.

- ♦ 1993 – הסכם לשיתוף פעולה מדעי בין האקדמיות הלאומיות למדעים של שתי המדינות.
- ♦ 1994 – סגן שר החקלאות המונגולי חותם הסכם בישראל לשיתוף פעולה בתחום החקלאות.
- ♦ 1996 – שר החקלאות המונגולי חותם בישראל הסכם כללי לשיתוף פעולה חקלאי והסכם הדדי לפטור מאשרות כניסה.
- ♦ 1997 – משלחת פרלמנטרית מונגולית מבקרת בישראל. מאז נמשכים חילופי המשלחות והאישים בין שתי המדינות.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 1; 1994 – 4; 1995 – 9; 1997 – 15; 1998 – 4; 2001 – 4; 2002 – 6; 2003 – 8; 2004 – 6; 2005 – 9; 2007 – 6.
 קורסים מקומיים: 1994 – קואופרציה (1) – פיתוח אזורי (1) – משת' 51; 2003 – חקלאות (2) – משת' 43; 2004 – חקלאות (3) – משת' 57; 2005 – חקלאות (2) – משת' 62.
 מומחים מישראל: 1994 – 3; 1995 – 5; 1998 – 4.

יחסי ישראל-מיקרונזיה

מדינת איים זעירה באוקיינוס השקט (702 קמ"ר), צפונית לאוסטרליה ואינדונזיה. גודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-107 אלף נפש.
 החלוקה הדתית: 50% קתולים; 47% פרוטסטנטים; 3% אחרים.
 החלוקה האתנית: פרט לטרוקים (42%) ולפוהנפיים (26%) עוד שורה של יוצאי שמונה גזעים שונים.
 התמ"ג (2009): 238 מיליון דולר בכוח קנייה; 238 מיליון דולר לפי שער החליפין; 2,200 דולר תמ"ג לנפש.
 ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם מיקרונזיה בספטמבר 1987. הייחוד בקשרים הללו הוא בעובדה כי ממשלת מיקרונזיה מצביעה באופן רצוף יחד עם ישראל במכלול הנושאים העולים להצבעה באו"ם. לעתים נותרות בהצבעת מיעוט רק שתי מדינות: ישראל ומיקרונזיה...

משום כך מקדישה ישראל תשומת לב מיוחדת לקשריה עם מיקרונזיה. הדבר בא לידי ביטוי בעזרה הטכנית המוגשת למדינת איים זו כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1993 – 2; 1994 – 2; 1997 – 5; 1998 – 1; 2001 – 50; 2002 – 2; 2003 – 2; 2004 – 1; 2005 – 1.
קורסים מקומיים: 1990 – חקלאות – משת' 20; השתתפות בסמינר על ייעור באיי מרשל – 3 משת'.
מומחים מישראל: 1990 – 2; 1994 – 1; 2001 – 4.

יחסי ישראל-נפאל

נפאל שוכנת לרגלי הרי ההימאליה, שחלקם (כולל חלק מהאזורסט) מצויים בשטחה. שכנתה מדרום היא הודו; מצפון טיבט (סין). שטחה מגיע ל-141,000 קמ"ר ומספר תושביה (2009) 29 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 54% נפאלים; 18% ביהארים; 2% מאגארים; 3% בני שבט נוואר; 5% בני שבט ת'ארי; 5% בני שבט טאמאנג; 13% אחרים.

החלוקה האתנית: 90% הינדו; 3% מוסלמים; 5% בודהיסטים; 2% אחרים.
התמ"ג (2009): 33 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 12 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,200 דולר תמ"ג לנפש.

בין השנים 1846 ל-1951 שלטה בנפאל משפחת ראנה, שתפסה את השלטון בהפיכה אלימה והשאירה את המלוכה במעמד סמלי בלבד. ב-1951 התרחשה מהפכה אשר החזירה את השלטון לבית המלוכה. מאז ועד 2008 נעשו ניסיונות רבים לשלב ממשל מלוכני עם תהליכי מודרניזציה. אולם כאשר גברה השפעת המפלגות הנבחרות, לא היסס המלך בירנדרה לפזר את הפרלמנט ואף להושיב בבית הסוהר את ראש הממשלה ורבים משריו.

ב-2001 ערך יורש העצר דיפנדרה טבח בבני משפחתו (אביו, אמו וכמה בני דודים) וירה בעצמו, על רקע סירובם לאשר לו את הנישואים עם כלה שבחר. אחיו של המלך הנרצח – גיאנדרה – נמשח למלך במקומו. ב-1996 החלה להתפתח התנגדות אלימה של סטודנטים וצעירים למלך, כנראה בהשפעת השכנה מסין ובתמיכת האוכלוסייה הכפרית שנוצלה על ידי האליטות השולטות. מטרתם היתה ביטול שלטונו הריכוזי של המלך ושל השכבה העשירה שתמכה בו. המלך הקדים לנצל את המהומות כדי לבטל את המשטר הפרלמנטרי (2005),

בתואנה שעליו להילחם במורדים. הדבר הגביר עוד יותר את האלימות במדינה. המרד נמשך עד 2006 והביא למותם של 12,000 איש. אז נחתם הסכם עם המורדים והם הצטרפו לבית הנבחרים ולממשלה.

ההסכם החליש מאוד את סמכותו של המלך, וביום 28.5.08 החליטה האסיפה הלאומית לבטל את משטר המלוכה. המלך הפך לאזרח ככל האדם.

כמו במקרים רבים אחרים, מדינת ישראל ניצלה את הקשרים שרקמו נציגי מפא"י (בהיותה חברה באינטרנציונל הסוציאליסטי) וההסתדרות הכללית (בהיותה חברה באינטרנציונל של האיגודים המקצועיים) – במסגרת המפגשים הבין-לאומיים של מוסדות אלה או של הוועידה הסוציאליסטית האסיאנית, שנערכה בראנגון בדצמבר 1953 (בוועידה השתתפו: משה שרת – שר החוץ; ראובן ברקת – מזכ"ל מפא"י; וראובן שילוח – מייסד המוסד לתפקידים מיוחדים). לפגישות אלה היה המשך במהלך ביקורו של משה שרת בקטמנדו ב-1956.

אולם המאמצים לקשור קשרים דיפלומטיים עם נפאל עוררו הסתייגויות בקרב השלטון, בעיקר נוכח התנגדותה של הודו (שהיתה אז אנטי-ישראלית ומראשי ועידת בנדונג – שבה הוקם הגוש הנייטרלי האפרו-אסיאני). רק ב-1959 נפתח פתח להתקרבות, כשמפלגת הקונגרס הנפאלית ניצחה בבחירות והיו"ר שלה, ב"פ קויראלה, נבחר לראש הממשלה. קויראלה ביקר בישראל ב-1958 כאורח ההסתדרות, ולכן גישתו לגבי נושא כינון היחסים הדיפלומטיים היתה חיובית והם אכן כוננו ב-1 ביוני 1960. ב"פ קויראלה עוד הספיק לבקר בישראל פעם נוספת, באוגוסט 1960, ולהשתתף בוועידה שארגן מכון ויצמן על תפקיד המדע בקידום מדינות. אך בדצמבר אותה שנה הדיח אותו המלך ושם אותו במאסר. בהתערבות ישראלית הוא שוחרר ועבר להתגורר בכלכותה, כשהוא נתמך כספית על ידי ממשלת ישראל.

בספטמבר 1963 ביקרו בישראל מלך נפאל בירנדרה ורעייתו בלוויית משלחת גדולה של שרים ומומחים נפאליים. במהלך פגישות העבודה (שנערכו למרות מחאותיהן הנמרצות של מדינות ערב), הודקו היחסים ושודרגה מערכת ההדרכה הישראלית בנפאל. להלן פירוט עיקרי הפעילויות שביצעה ישראל בנפאל:

- ♦ בשנים 1960–1963 הגיעו 60 משתלמים מנפאל לישראל (במימון אמריקני) והשתלמו בתחומים הבאים: הנדסה, רפואה, חקלאות, פיתוח כפרי, קואופרציה ולימודי עבודה.
- ♦ הוקמה חברת בנייה משותפת עם "סולל-בונה", שבנתה באותה עת בית ספר חדש ושדה תעופה בקטמנדו.
- ♦ מומחים ישראלים פיתחו שני שטחי קרקע בתולה נרחבים והכשירו אותם להתיישבות. בעקבות כך הוקמו, בשנים 1960–1975, 22 כפרים חדשים עם אלמנטים שיתופיים (שאותם למדו כמה משתלמים שנשלחו למטרה זו לארץ).

- ♦ מומחה ישראלי הקים את השירות המטאורולוגי של נפאל במימון האו"ם.
- ♦ ב-1964 ממנה משרד החוץ הישראלי שגריר-תושב בקטמנדו.
- ♦ ב-1965 הקימו קצינים ישראלים גדוד מוצנח נפאלי, ובית ספר לצניחה. פלוגה בת 120 חיילים עברה אימוני צניחה בישראל.
- ♦ הנשיא זלמן שזר ורעייתו החזירו ביקור גומלין למלך נפאל ב-1966.
- ♦ יורש העצר הנפאלי, הנסיך בירנדרה, ערך ביקור ממלכתי בישראל.
- ♦ 1969 – משלחת פרלמנטרית מנפאל מבקרת בארץ.
- ♦ נפאל התנגדה להחלטות אנטי-ישראליות שקיבל הגוש האפרו-אסיאתי בהשפעה ערבית, והתבטאה בנושא בוועידות של המדינות הבלתי-מזדהות שנערכו בבלגרד (1961) ובקהיר (1964).
- ♦ נפאל לא תמכה בהחלטת האו"ם מיום 10.11.1975, שקבעה כי הציונות היא תנועה גזענית.
- ♦ אפריל 1979 – שר החוץ משה דיין מבקר בנפאל ומתקבל לשיחות אצל המלך, ראש הממשלה ושר החוץ.
- ♦ 1993 – ראש הממשלה החדש של נפאל, ג'יג'ה קויראלה (אחיו של ב"פ קויראלה), מבקר בישראל.
- ♦ מאז ועד היום נמשכים קשרי העזרה בתחומים רבים: חקלאות, פיתוח כפרי וקהילתי, רפואה, חינוך וקואופרציה, כמפורט להלן.
- ♦ ישראל מכרה לנפאל רובים מסוג "גליל".
- ♦ נפאל הפכה למחוז חפץ לאלפי תיירים ישראלים ובראשם התרמילאים. סדר הפסח שמארגנים חסידי חב"ד במקום, למאות תרמילאים השוהים באותה עת בקטמנדו, הפך לשם-דבר.
- ♦ בישראל שהו ב-2009 כ-12,000 עובדים נפאליים. רובם ככולם הובאו לארץ בצורה בלתי-חוקית. מכאן שהשתלבותם בשוק העבודה הישראלי נתקלת בקשיים רבים. בנוסף, אין הם שולטים באנגלית ואין להם כל הכשרה בעבודות סיעור.
- ♦ ב-2009 החלו לפעול בנפאל מתנדבים של הארגון הישראלי "תבל בצדק". זהו ארגון ישראלי של מתנדבים שהוקם ב-2006 במטרה לפעול בארצות המתפתחות (וכן בקרב העובדים הזרים בישראל) לקידום צדק חברתי וסביבתי. יחד עם שותפים אחרים (וכן בעזרתו של מש"ב), הקימו מתנדבי הארגון בנפאל פרויקטים בתחום החקלאות האורגנית, בתחומי סניטציה, חינוך והעצמת נשים, וכן חווה חקלאית לדוגמה שהוקמה בכפר נפאלי. במהלך שנת 2010 שקדו מתנדבי הארגון להקים תנועת נוער סוציאליסטית במדינה.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 10; 1974 – 24; 1975 – 22; 1976 – 22; 1977 – 29; 1987 – 14; 1988 – 20; 1989 – 21; 1990 – 28; 1991 – 40; 1993 – 55; 1994 – 54; 1995 – 44; 1997 – 45; 1998 – 52; 2001 – 27; 2002 – 37; 2003 – 31; 2004 – 25; 2005 – 26; 2007 – 13.

קורסים מקומיים: 1975 – הדברת מזיקים בכותנה (2) – משת' 22; 1978 – קורס נייד להגנת הצומח – משת' 25; 1989 – אגרומטאורולוגיה – משת' 35; 1990 – חקלאות (2) – חינוך – פיתוח קהילתי – משת' 95; 1991 – פיתוח קהילתי, פיתוח כפרי, מדע וטכנולוגיה, חקלאות – משת' 188; 1993 – חקלאות (3) – משת' 83; 1994 – חקלאות וקורס אזורי בפיליפינים – משת' 21; 1995 – חינוך (2) – משת' 335; 1997 – חקלאות, מדע וטכנולוגיה – משת' 67; 1998 – חקלאות – משת' 20; 2001 – חקלאות, חינוך – משת' 87; 2002 – פיתוח קהילתי – משת' 16; 2003 – חקלאות, פיתוח קהילתי – משת' 80; 2004 – חקלאות, חינוך – משת' 84; 2005 – חינוך – 26.

מומחים מישראל: 1973 – 7; 1974 – 10; 1976 – 6; 1977 – 2; 1978 – 3; 1990 – 7; 1993 – 6; 1994 – 6; 1995 – 1; 1998 – 1; 2001 – 1; 2002 – 6; 2003 – 1.

יחסי ישראל-סין

סין היא אחת המדינות הגדולות בעולם ומשתרעת על שטח של 9.6 מיליון קמ"ר במרכזה ובמזרחה של יבשת אסיה. שכנותיה מצפון הן: רוסיה ומונגוליה; בצפון-מערב קזחסטן; במזרח קירגיסטן, טג'יקיסטן, פקיסטן והודו; בדרום נפאל, בהוטן, בורמה, לאוס ווייטנאם; במזרח קוריאה הצפונית וים סין. אוכלוסייתה (2009) מונה כ-1.4 מיליארד תושבים.

החלוקה הדתית: 72% אתאיסטים; 2% מוסלמים; 6% בודהיסטים; 20% בעלי אמונות עממיות (פאנלון גונג).

החלוקה האתנית: 92% האן; 1.5% ז'ואנג; 1% מנצ'ו; 5.5% כ-50 קבוצות אתניות שונות.

התמ"ג (2009): לפי כוח הקנייה הגיע ל-9 טריליון דולר; לפי שער החליפין ל-5 טריליון; 6,500 דולר תמ"ג לנפש.

הצמיחה השנתית בסין מגיעה כבר שנים אחדות ל-8% בשנה ומעלה! סין במתכונתה הנוכחית קיימת מאז 1949, כאשר הקומוניסטים ניצחו את הלאומנים וגירשו אותם מסין (לפורמוזה – טייפה). סין הוכרזה באותה שנה

כ"רפובליקה העממית הסינית". ב-2009 החלה סין להתחרות עם יפן על המעמד של הכלכלה השנייה בעולם (אחרי ארה"ב). סין הצליחה לסלק משטחה את שרידי הקולוניאליזם האירופי בכך שקיבלה בחזרה מבריטניה ב-1997 את הונג-קונג (990 קמ"ר, 6.8 מיליון תושבים) ומפורטוגל את איי מקאו (21 קמ"ר, 450 אלף תושבים). אולם ניסיונותיה לכבוש את פורמוזה, הנחשבת על ידיה לחלק אינטגרלי של סין, לא צלחו עד כה. וזאת בעיקר בגלל התנגדותה של ארה"ב ונכונותה להיכנס לקרבות עם הסינים במקרה שינסו לפלוש. אולם סין הצליחה לגרום לגירוש של פורמוזה מהאזור ולבידודה מבחינה דיפלומטית: רוב המדינות אינן מקיימות עמה קשרים דיפלומטיים אלא רק קשרי מסחר.

מאז 2003 חלה התקרבות בין שני הצדדים: תושבי פורמוזה וממשלתה משקיעים בסין, מבקרים בה ומנהלים עמה קשרי מסחר אמיצים.

ישראל היתה המדינה הראשונה במזרח התיכון שהכירה בסין הקומוניסטית (9 בינואר 1950), שלושה חודשים לאחר הקמתה (מדינות ערב סירבו באותה עת להעניק הכרה דיפלומטית לסין הקומוניסטית). בעקבות כך החלו גישושים מצד הסינים לגבי אפשרות כינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל (יש לזכור כי סין היתה אז מוחרמת על ידי ארה"ב והמערב, עקב ההשתלטות הקומוניסטית על המדינה). ישראל נענתה לגישושים והחליטה ב-28 בינואר 1950 לכוון יחסים כאלה. אולם מלחמת קוריאה שפרצה באותה שנה הקפיאה את היוזמה.

לאחר סיום המלחמה חודשה היוזמה והיתה הנחה שהיחסים יחודשו לקראת סוף 1954, אולם אז החלו ההכנות הנמרצות לכינוס ועידה של המדינות הבלתי-מזדהות (יוזמה שהובילו טיטו מיוגוסלביה, נאצר ממצרים, נהרו מהודו, סוקרנו מאינדונזיה וצ'ו אן-לאי מסין). זו נערכה בתחילת 1955 בעיר בנדונג שבאינדונזיה. בוועידה השתתפו 29 מדינות (ביניהן 9 מדינות ערב): 23 מאסיה ו-6 מאפריקה. ישראל לא הוזמנה לוועידה.

בהשפעתו של נאצר ונציגי המדינות הערביות שהשתתפו בוועידה, הובע יחס שלילי לישראל (בהחלטות הסיכום של הוועידה הוכרו "הזכויות של העם הפלסטיני" ללא אזכור שמה של ישראל) שבה ראו יציר מלאכותי של המערב. עובדה זו השפיעה במשך שנים רבות על יחסו הצונן של הגוש למדינת ישראל. בעקבות כך גם בוטלו הגישושים לכינון יחסים דיפלומטיים בין המדינות, ויחסי ישראל-סין נכנסו לקיפאון עמוק שארך למעלה מ-20 שנה. במשך כל התקופה הזאת גילתה סין עוינות לישראל, תמכה ללא סייג בעמדות הערביות (כולל בזכות מאבק מזוין נגדה); וכן היתה המדינה הלא-ערבית הראשונה שהכירה באש"ף ושאימנה פלסטינים בשטחה.

בתחילת שנות ה-70 התקבלה סין לאו"ם (תוך כדי הוצאתה של טייוואן), ואף שישראל תמכה בקבלתה, המשיכה סין במדיניותה העוינת גם באו"ם. רק בתחילת שנות ה-80, בעקבות הפשרה הדרגתית של יחסיה עם המערב, החלה גם התקרבות בין שתי המדינות. תחילה קיבלה סין את העמדה בזכות קיומה של ישראל במזרח התיכון (אם כי תוך תמיכה מלאה בעמדה הערבית בדבר נסיגה כוללת של ישראל מכל השטחים שכבשה ב-1967), ואט אט החלו להירקם גם קשרים מעשיים: כבר ב-1979 הגיעה לסין (בתייוכו ובמטוסו הפרטי של המיליארדר הישראלי שאול אייזנברג) משלחת ראשונה של נציגי תעשיית הנשק הישראלית. קשרים אלה הלכו והתהדקו לאורך כל שנות ה-80 (עקב רצונה של סין לחדש את צבאה ולנוכח אי-יכולתה לקבל יותר סיוע מבריה"מ [שעמה הגיעה לעימות] או מהמערב) והתרחבו גם לתחומי האנרגיה הסולארית והחקלאות. סיום המלחמה הקרה בתחילת שנות ה-90 של המאה שעברה, ובעיקר בעקבות ועידת מדריד (אשר הקהתה את ההתנגדות והחרם הערבי על ישראל), הביאו גם לשינוי בעמדתה של סין:

- ♦ בנובמבר 1991 ביקר בסין בחשאי שר הביטחון הישראלי משה ארנס.
- ♦ ב-23 בינואר 1992 ביקר בסין שר החוץ דוד לוי, כדי להשתתף למחרת היום בטקס כינון היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות.
- ♦ ב-2007 ביקר בסין ראש הממשלה אהוד אולמרט.

ב-24 בינואר 1992 כוננו יחסים דיפלומטיים מלאים בין שתי המדינות, הותרה תיירות בלתי-מוגבלת ונחתמו הסכמי סחר והסכמים רבים נוספים. הייצוא הישראלי לסין מתמקד בטכנולוגיה של מים, התפלת מים, אנרגיה סולארית, רובוטיקה, השקיה, טכנולוגיה חקלאית. ישראל מייבאת מסין בעיקר מוצרים מוגמרים בטקסטיל ובמכלול מקיף של מוצרים אחרים כולל מוצרי הייטק כמו טלוויזיות, טלפונים סלולריים וכדומה.

ישראל החלה למכור נשק לסין כבר בשנות ה-80 של המאה הקודמת, אף שלא כוננו עדיין יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות (מתווך חשוב ובעל השפעה בקידום היחסים הללו היה שאול אייזנברג). היקף המכירות החל להגיע למיליארדי דולרים, והפך את ישראל לספקית הנשק השנייה של סין אחרי רוסיה. בין היתר קנתה סין בישראל: טילי "פיתון 3", מכ"ם, כוונות לשריון והדרכה צבאית. סין הצטיידה אפילו בלווייני תקשורת ישראליים.

פיתוח היחסים הללו נעשה במידה רבה תחת עינה הפקוחה של ארה"ב, הרואה בסין מתחרה עוינת ובעתיד אולי גם יריב פוליטי וצבאי (בעיקר נוכח הוויכוח על המשך זכות קיומה העצמאי של טייוואן והתנגדות כוחנית ברורה של ארה"ב לכל

ניסיון סיני לתקוף אותה). משום כך ידעו היחסים של ישראל עם סין, מאז כינונם, גם מעלות וגם מורדות:

- ♦ ארה"ב הכריחה את ישראל (באיום הפסקת הסיוע הצבאי ובביטול ועידת קמפ-דיוויד שהיתה מתוכננת לאותה שנה) לבטל עסקה שכבר נחתמה, בין התעשייה האווירית הישראלית לסין, בדבר הפיכתו של מטוס "אליושין" סובייטי למטוס ביון מזווד בפיתוחים מתקדמים בתחומי הרדאר וההאזנה מתוצרת ישראל (יולי 2000).
- ♦ הביטול גרם למשבר ביחסים ולמתן פיצויי ישראלי לסין בסך 350 מיליון דולר. העילה ללחץ האמריקני היתה, שישראל כללה במערכת הזיווד גם רכיבים שקיבלה מארה"ב.
- ♦ ב-2003 שבו היחסים לתקנם והביאו לביקורו הרשמי של נשיא המדינה משה קצב בסין.
- ♦ ב-2005 פרץ משבר חדש, כשארה"ב הכריחה את ישראל לבטל שדרוג של מזל"טים מתוצרת ישראל, שנמכרו קודם לכן לסנים, בפיתוחים ישראליים חדישים – אף זאת בטענה כי מדובר בידע אמריקני שניתן לישראל תוך הגבלת ייצואו למדינות אחרות. הקרע עם ארה"ב היה חריף והביא להתפטרותו של מנכ"ל משרד הביטחון ולהקמת ועדה חדשה, בראשות משרד החוץ הישראלי, שבסמכותה הבלעדית לאשר ייצוא נשק ישראלי למדינות העולם.
- ♦ עובדות אלה, על אף פגיעתן בקשרים הדיפלומטיים בין המדינות, לא עצרו את שיתוף הפעולה הכלכלי: כאמור סין קנתה מישראל לווניני תקשורת מסוג "עמוס" ב-180 מיליון דולר. כמו כן החלה סין להתעניין בהשקעות בישראל, בעיקר בחברות הייטק שניתן יהיה להעביר את הייצור שלהן לסין. למטרה זו הוקמה בישראל (2009) חברת Tonga Net works, שהיא חברת 'סטארט-אפ' אנונימית. החברה מגייסת עשרות עובדים למרכז הפיתוח שהקימה בהוד השרון. זהו מרכז הפיתוח של חברת-האם (Hauwei) הסינית, המייצרת ציוד תקשורת קווי ואלחוטי; מספקת ציוד תקשורת לרוב חברות הטלקום בעולם; מעסיקה כ-95 אלף עובדים ובעלת מחזור (2009) של 22 מיליארד דולר. הרווח של החברה באותה שנה הגיע ל-2.7 מיליארד דולר. עד כה הקימה החברה מרכזי פיתוח נוספים בטורקיה ובקנדה, ובדעתה להרחיב את רשת המרכזים הללו לגרמניה, הודו, שוודיה וארה"ב.
- ♦ למרות כל העזרה הגדולה (של מש"ב המפורטת להלן) והפעילות הכלכלית המשותפת, סין ממשיכה לצרף קולה לכל החלטה אנטי-ישראלית באו"ם.

- ♦ סין יזמה את החתימה ב-2007 על הסכם להקמת אזור חופשי בדרום-מזרח אסיה (ASEAN), שבו לוקחות חלק תשע מדינות. הפעלת האזור ב-2010 היתה אמורה להפוך אותו לאזור החופשי הגדול ביותר בעולם עם אוכלוסייה של 1.7 מיליארד אנשים!
- ♦ סין ממשיכה לטפח את יחסיה עם איראן (בגלל תלותה בנפט האיראני) ומסרבת לאפשר הטלת סנקציות של האו"ם עליה. האינטרס הסיני במגננה שהיא מעניקה לאיראן מקורו לא רק בתלותה בנפט האיראני, יש לכך רכיבים חשובים נוספים:
- (1) **ביסוס מעמדה הבין-לאומי של סין** (מול ארה"ב) – היא מציעה עזרה למדינות העולם השלישי תמורת קבלת אפשרות עתידית לרכוש מהן אוצרות טבע (כולל נפט) הדרושים לה מאוד לאור התפתחותה המהירה. אולם בניגוד לארה"ב היא איננה מתנה עזרה כזאת בהתערבות כלשהי במבנה המשטר הפנימי של אותן מדינות – וזאת בניגוד לדרישותיה הקבועות של ארה"ב להבטיח שקיפות שלטונית, מלחמה בשחיתות וקידום הדמוקרטיה הפנימית.
 - (2) **הגנה על ההשקעות הסיניות באיראן** – במקביל להשקעותיה העצומות של סין בתוכניות פיתוח בעולם השלישי, היא השקיעה גם מאות מיליוני דולרים במערך הנפט האיראני. מניעת הסנקציות מהווה אפוא גם הגנה על ההשקעות הללו.
 - (3) **הקמת חזית מדינית ואולי גם צבאית נגד ארה"ב** – אף שסין מכנה את המזרח התיכון "בית קברות למעצמות", היא מבינה כי גם לה לא יהיה מנוס אלא לגבש נוכחות משפיעה באזור. נוסף על הקשרים וההשקעות הכלכליות היא מנסה גם להדק את קשריה הצבאיים עם מדינות באזור (כולל איראן), ובכך להציב את עצמה בעתיד בחזית נגד ארה"ב. לכן חשוב לה להצטייד כמי שאיננה נכנעת לתכתיבים אמריקניים.
 - (4) **החלשת הנוכחות הצבאית האמריקנית במזרח התיכון** – סין חוששת כי החמרת היחסים עם ארה"ב בעתיד עלולה להביא לחסימת מקורות הנפט וקווי ההובלה שלהם לסין, עקב שליטתה של ארה"ב במדינות כמו פקיסטן, אפגניסטן, עיראק והמפרץ הפרסי. משום כך, שחרור איראן מלחציה של ארה"ב ישאיר לפחות מדינה אחת מחוץ לשליטה האמריקנית. עובדה היא, כי סין לא היתה מוכנה לוותר על הנפט האיראני, אף שסעודיה הציעה לה את מלוא הכמות במחיר מוזל.

מכלול ההתפתחויות הללו הביא לשינוי בהתנהלותה הבין-לאומית של סין, שהופכת לאגרסיבית יותר ויותר:

- ♦ סכסוך ימי עם יפן.
- ♦ תביעה חוזרת מהודו לקבל מידה שטחים במדינת ארצ'ונל פראדש (בגינם פרצה בעבר מלחמה בין הודו לסין).
- ♦ הצי הסיני מטריד יותר ויותר כלי שיט אמריקניים ויפניים השטים בימים האסיאתיים.
- ♦ סכרים שהקימו הסינים במעלה נהר המקונג פוגעים בפרנסתם של האיכרים והדייגים של המדינות השוכנות במורד הנהר.

במקום לנצל את עלייתה של סין ליצירת משקל-נגד לעליונות האמריקנית, רוב מדינות האזור חוברות בשקט ובצנעה לארה"ב. כמו כן מקצות מדינות האזור סכומים גדלים והולכים לרכישת נשק המיועד בעיקרו להגנה מפני סין. המשבר הגדול של הקפיטליזם המערבי, ההתערבות הגוברת של קציני הצבא הסיני בעניינים מדיניים ומעל הכול – דעת הקהל הסינית, ההולכת וצוברת תאוצה למרות ניסיונות הדיכוי שלה על ידי ההנהגה הסינית, נותנים מקום גם לדעות לאומניות ומיליטריסטיות, השואפות להחזיר את סין למעמד הבכיר שהיא קיימה בידה במאות הקודמות. אולם הפניית תשומת הלב לנושאי חוץ פוגעת קשות בטיפול בבעיות הפנימיות הדוחקות של סין, שהן: העוני, השחיתות וחוסר השוויון.

לאור עובדות אלה ניתן להבין את התרעתו של נשיא ארה"ב בפגישתו עם נשיא סין בבייג'ין בנובמבר 2009, כי לנוכח תעתועיה של איראן הוא לא יוכל לעצור עוד זמן רב את ישראל מלהפציץ את אתרי הגרעין של איראן. וכך נקלעה לפתע ישראל לעימות הסיני-אמריקני בדמות "המקל" שבו מאיים נשיא ארה"ב על סין, אם זו לא תצטרף לסנקציות החמורות יותר על איראן.

מציאות זו, והנזק הגדול שהפצצת איראן על ידי ישראל יכולה לגרום לסין – הקנו לפתע לישראל מעמד מיוחד מול סין, שאותו היא תוכל לנצל כדי להגביר את השפעתה במדינה העצומה הזאת:

- ♦ סין מקפידה שישראל לא תעמיק את יחסיה הדיפלומטיים עם טייוואן, פרט לקשרים כלכליים ותרבותיים. גם עובדה זו יכולה להגביר את השפעתה של ישראל בבייג'ין.
- ♦ בעקבות היתקלות באספקת הציוד הצבאי המתוחכם לסין, הצטמצם מאוד הסחר הצבאי בין שתי המדינות.

♦ ישראל ממשיכה להגיש עזרה בתחום הפיתוח החקלאי, על ידי הקמת חוות הדגמה וכן חוות מסחריות לגידולים חקלאיים חדשים. בהקשר זה יש לציין את רפת החלב הממוכנת ל-2,500 פרות, בשתי קומות, שקיבוץ אפיקים בנה (סוף 2009) בבייג'ין. הרפת הזאת תספק 25 אלף טון חלב לשנה, ל-8 מיליון תושבים. כדי שהרפתנים הסינים יוכלו לעקוב אחר כל פרה הותקנה ברפת מערכת "אפיקמילק" (אף היא פיתוח של אפיקים), המאפשרת מעקב ממוחשב אחר כל פרה באופן אישי, והאוספת נתונים לגבי זמני האכילה והמנוחה של הפרה. כל חריגה מהתנהגותה הטבעית של הפרה מזעיקה אליה את הרפתן ("ריעיות אחרונות", 25 בנובמבר 2009).

ישראל ממשיכה להשקיע מאמצים רבים בקידום היחסים עם המעצמה העולה הזאת. בתחילת 2007 ביקר בסין, בביקור ממלכתי, ראש הממשלה אהוד אולמרט. במאי 2010 ביקר בישראל לראשונה שר המדע והטכנולוגיה של סין וואן גאנג וחתם כאן על הסכם מו"פ עם ישראל. על פי ההסכם, כל שיתוף פעולה תעשייתי בין חברה ישראלית וסינית יקבל תמיכה של 50% מהצד הישראלי (המדען הראשי) ו-50% תמיכה מהצד הסיני (משרד המדע הסיני). הייצוא הישראלי לסין (ללא מוצרים ביטחוניים) הסתכם ב-2008 ב-1,294 מיליון דולר והייבוא ב-4,244 מיליון דולר. ב-2009 היתה ירידה ממוצעת של כ-18% בסחר שבין שתי המדינות: ייצוא לסין – 1.04 מיליארד דולר, ייבוא מסין – 3.52 מיליארד דולר. בשנת 2010 זינק הייצוא הישראלי לסין ל-1.8 מיליארד דולר והייבוא מסין – ל-4.7 מיליארד דולר.

היהודים בסין

היהודים הראשונים הגיעו כסוחרים לסין, כנראה מהודו או ב"דרך המשי", כבר במאה השביעית. הקהילה היהודית הראשונה הוקמה בעיר קאיפנג במאה ה-11. יהודים בודדים שרדו מבלי להתבולל כליל בקאיפנג. ב-1898 הוקמה קהילה יהודית בעיר חרבין במנצ'וריה ומספר תושביה היהודים גדל עד ל-8,000 בעקבות מלחמת יפן-רוסיה ב-1905. בסוף שנות ה-30 של המאה שעברה ובמהלך המלחמה הגיעו לסין כ-20 אלף פליטים ממרכז אירופה ויושבו בשנחאי. נציג סין באוסטריה, פְּנִי שאן הו, העניק (1938–1940) אלפי תעודות מסע ליהודים שבחרו לצאת מזרחה לסין. רוב יהודי סין, כולל הקהילה היהודית בחרבין, עלו לישראל או פנו לארה"ב. להלן מבחר ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם סחר – 1992.
- ♦ הסכם תרבות – 1993.
- ♦ הסכם הובלה אווירית – 1994.
- ♦ הקמת קרן למחקר ולפיתוח מדעי ותשתיתי – 1995.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס – 1995.
- ♦ הסכם תיירות – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכנולוגי – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הדואר והתקשורת – 1996.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הבריאות והרפואה – 1996.
- ♦ הסכם בדבר הובלה ימית – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בענייני המכס – 1998.
- ♦ הסכם בתחום המו"פ בטכנולוגיה התעשייתית – 2001.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה חקלאי וטכנולוגי – 2010.
- ♦ בשנים 1985–2008 ביקרו בסין האישים הישראלים הבאים: שרי החוץ – יצחק שמיר, שמעון פרס ודוד לוי; ראשי הממשלה, יצחק רבין ואהוד אולמרט; וכן הנשיא חיים הרצוג.
- ♦ במחצית השנייה של 2010 נמסר כי סין עקפה את יפן והפכה לכלכלה השנייה בעולם, לאחר ארה"ב, עם תמ"ג של 9 טריליון דולר לפי כוח הקנייה (יפן 4); ו-6 טריליון דולר לפי שער החליפין (יפן 5.5).

מעורבות מש"ב

העזרה הישראלית לסין התבטאה בהיקפים עצומים – אלפי משתלמים במכלול של מאות קורסים:

- משתלמים בישראל: 1987 – 3; 1988 – 4; 1989 – 18; 1990 – 30; 1991 – 33; 1993 – 65; 1994 – 82; 1995 – 120; 1997 – 210; 1998 – 182; 2001 – 112; 2002 – 74; 2003 – 77; 2004 – 107; 2005 – 130; 2007 – 170.
- קורסים מקומיים: 1989 – חקלאות – משת' 80; 1990 – חקלאות (2) – תכנון אזורי (4) – משת' 194; 1991 – חקלאות (2) – משת' 85; 1993 – חקלאות – מדע וטכנולוגיה – משת' 209; 1994 – חקלאות (6) – קואופרציה, פיתוח קהילתי, פיתוח אזורי – משת' 379; בקורס אזורי בפיליפינים – 6; 1995 – חקלאות (13) – קואופרציה – משת' 894; 1997 – חקלאות (14), פיתוח קהילתי (2) – רפואה ובריאות הציבור (1) – מדע וטכנולוגיה (2) – משת' 1,089; 1998 – חקלאות (14) – פיתוח קהילתי (4) – רפואה ובריאות הציבור (3) – מדע

וטכנולוגיה (2) – משת' 1,215; 2001 – חקלאות (20) – פיתוח קהילתי (2) – פיתוח כפרי ועירוני (1) – רפואה ובריאות הציבור (3) משת' 1,755; 2002 – חקלאות (46) – פיתוח קהילתי (7) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 3,735; 2003 – חקלאות (40) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 3,127; 2004 – חקלאות (34) – פיתוח קהילתי (1) – מדע וטכנולוגיה (11) – עסקים קטנים (2) – משת' 3,718; 2005 – חקלאות (29) – רפואה ובריאות הציבור (2) – מגדר (1) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 2,065; 2007 – חקלאות (23) – רפואה ובריאות הציבור (3) – פיתוח כפרי ועירוני (1) – תקשורת (1) – משת' 2,055.

מומחים מישראל: 1987 – 4; 1989 – 1; 1994 – 8; 1995 – 9; 1998 – 17; 2001 – 21; 2002 – 16; 2003 – 13; 2004 – 13; 2005 – 9; 2007 – 11.

יחסי ישראל–סינגפור

סינגפור היא מדינת איים הנמצאת בחלקו הדרומי של חצי האי מלאיה, כששכנתה היחידה (מצפון) היא מלזיה. שטחה מגיע ל-647 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה ל-5 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 32% בודהיסטים; 22% טאוואיסטים; 13% נוצרים; 3% הינדים; 15% מוסלמים; 15% אתאיסטים.

החלוקה האתנית: 77% סינים; 6% הודים; 15% מלאים; 2% אחרים.

התמ"ג (2009): 234 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 163 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 50,300 דולר תמ"ג לנפש.

סינגפור נחשבת לאחת הידידות הקרובות ביותר של ישראל בדרום-מזרח אסיה. תוך 40 שנה הצליחה מדינה קטנה זו להפוך למרכז כלכלי וצבאי חשוב באזור. הקשר בין שתי המדינות הוא תוצאה של נכונותה של ישראל להושיט לסינגפור עזרה צבאית ולאחר מכן עזרה בתחומי הבריאות והחינוך, כשמדינה זו נאבקה על עצמאותה לנוכח עוינותה של מלזיה, השכנה הגדולה מצפון, שממנה נפרדה סינגפור ב-1965 (היחסים בין שתי המדינות מתוחים עד היום).

סינגפור הרגישה עצמה מבודדת באותה עת, שכן ניסיונותיה לקבל עזרה ממדינות כמו הודו, בריה"מ ומצרים נתקלו בסירוב (עקב המתרחקות הללו עם מדינה מוסלמית כמו מלזיה).

סינגפור פנתה לישראל בבקשת עזרה ונענתה: מומחים ישראלים בנו את הצבא, את המשטרה ואת שירות בתי הסוהר של המדינה. כמו כן סיפקה ישראל לסינגפור השבחת מטוסי F-5, טילי ברק, טילי אוויר-אוויר, מערכות תחקור טיסות, מערכות ראית לילה למסוקים, ועוד. בעקבות כך הפך צבא סינגפור

לצבא החזק והמתקדם ביותר באזור. גם הישגיה של סינגפור בתחומי החינוך והבריאות הם תוצאה של שיתוף הפעולה בין שתי המדינות. כמו כן קיים שיתוף פעולה בין שתי המדינות גם בתחומים של: פיתוח קהילתי, מו"פ, תרבות ומדע. סינגפור היתה בין המדינות שהקימו את ASEAN (Association of South-East Asian Nations) – אזור סחר חופשי המקיף כיום את כל עשר מדינות האזור: מיאנמר, לאוס, קמבודיה, וייטנאם, תאילנד, מלזיה, סינגפור, אינדונזיה, הפיליפינים ובורנאו. לכן פעילות ישראלית בסינגפור (כולל ניסיון לקדם מוצרים ישראליים) משמש שדה מבחן וקרש קפיצה של ישראל לכל האזור.

סינגפור מודאגת מהתגברות הטרור האזורי כמו הפיצוץ בבאלי ב-2002 (כולל גילוי תא טרוריסטי של שלוחת אל-קאעידה: "ג'מאעה אסלאמייה" בסינגפור). זאת סיבה נוספת להידוק יחסיה עם ישראל.

על פי דיווח (במארס 2010) בכתב העת הצרפתי לענייני מודיעין וביטחון, "אינטליג'נס און ליין", מכרה ישראל לסינגפור טילי ים-ים מסוג "ברק" והשביחה את מטוסי הקרב של סינגפור. כמו כן סופקו על ידי ישראל מזל"טים למשימות ימיות והמזל"ט "הרמס". העסקה האחרונה בין שתי המדינות, על פי אותו כתב עת, היא העברת כמה סוללות של "כיפת הברזל" שיוצרו בישראל על ידי חברת "אלביט", תמורת השתתפותה של סינגפור בהוצאות הפיתוח של המערכת החדשה.

היחסים בין שתי המדינות הם מצוינים וממשלת סינגפור החלה בהשקעות בישראל: הוקמה קרן דו-לאומית למו"פ וכן הוקמו קרנות השקעה של סינגפור בהייטק הישראלי.

הסחר עם סינגפור הסתכם ב-2008 ב-1,090 מיליון דולר, מזה ייצוא 537 מיליון דולר, וייבוא 553 דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי לסינגפור ל-477 מיליון דולר והיקף הייבוא מסינגפור ל-534 מיליון דולר. הסכמים שנחתמו בין המדינות:

- ♦ הסכם סחר – 1968.
- ♦ הסכם שירותי אוויר.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במחקר ובפיתוח תעשייתי במגזר הפרטי – 1997.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 14; 1974 – 9; 1975 – 5; 1976 – 2; 1977 – 5;
 1987 – 5; 1988 – 13; 1989 – 9; 1990 – 3; 1991 – 3; 1993 – 2; 1994 – 3;
 1995 – 2; 1997 – 2; 1998 – 3; 2004 – 1; 2005 – 15.

קורסים מקומיים: 1978 – סמינר מחשבים – משת' 40; 1994 – קורס אזורי בפיליפינים – 6.
 מומחים מִישראל: 1973 – 6; 1974 – 9; 1975 – 4; 1976 – 9; 1977 – 8; 1978 – 8; 1987 – 2; 1988 – 5.

יחסי ישראל–סרי-לנקה (האי הקדוש)

סרי-לנקה (או ציילון עד 1972) היא אי בדרומה של הודו המוקף מכל צדדיו באוקיינוס ההודי. שטחה 66 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה 21 מיליון נפש. החלוקה הדתית: 69% בודהיסטים; 16% הינדים; 8% מוסלמים; 7% נוצרים. החלוקה האתנית: 74% סינהלזים; 18% טאמילים; 7% מורים; 1% אחרים. התמ"ג (2009): 99 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 41 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,500 דולר תמ"ג לנפש. המדינה קיבלה את עצמאותה מבריטניה ב-1948. סרי-לנקה מפורסמת במוצרי התה שהיא מייצאת וכן קפה, קינמון וקקאו. הבעיה הפנימית החריפה ביותר של סרי-לנקה היא עובדת מציאותו של מיעוט טאמילי גדול בצפון המדינה, בהיקף של 18% מתושבי המדינה (כ-2.8 מיליון נפש). הטאמילים הובאו לסרי-לנקה מדרום הודו במאה ה-19 על ידי הבריטים, ככוח עבודה זול במטעים הרבים. הרוב הסינהלזי נהג להפלות את המיעוט הטאמילי והביא בעקבות כך לתגובה אלימה וליצירת צבא מחתרת טאמילי ("נמרי השחרור הטאמילים"). המחתרת ביצעה מאות פעולות חבלה והתנקשויות באישים במדינה (גם באמצעות מתאבדים), כמו רצח ראש ממשלת הודו, רג'יב גנדי (1991), ורצח נשיא סרי-לנקה, רנאסינג פרמאדסה (1993). עד מהרה הפכו ההתנגשויות עם הצבא הממשלתי לקרבות של ממש, שהגיעו לשיאם ב-2009. בשנה זו הכריע הצבא כליל את ההתנגדות, לאחר שהרג את מנהיג המורדים ולופיאלי פרבהקראן. באוקטובר 2010 הואשם צבא סרי-לנקה בכיצוע פשעי מלחמה בעת הכרעתו של הצבא הטאמילי: להערכת האו"ם נהרגו, בשלבים האחרונים של המלחמה, כ-6,500 אזרחים בהפצצות ללא אבחנה; וכן מואשם הצבא בפגיעה בזכויות של עשרות אלפי טאמילים הנמצאים ב"מחנות עקורים", שבהם שולטת הממשלה, שאף מונעת מהם את צורכיהם המינימליים. נוסף על ההרס והאבידות בנפש בגלל המלחמה, פקדה את סרי-לנקה סופת צונאמי (2004) שגבתה 31,000 קורבנות בנפש, הרסה כמאה אלף בתים והפכה חצי מיליון אזרחים לחסרי בית. ציילון (בשמה הקודם) הכירה בישראל כבר ב-1950, אולם נמנעה מלתת לכך

פומבי מחשש לתגובה ערבית. ואכן מדינות ערב איימו על ציילון לבל תכיר בישראל. הנשק העיקרי שלהן היה האיום שהן יפסיקו לרכוש תה (המדובר היה בתה מסוג ירוד שלא נמצאו לו שווקים במדינות המערב, והקונים היחידים שלו היו תושבי המדינות הערביות) מציילון. באוקטובר 1956, במהלך ביקורו של משה שרת בציילון, אישרה ממשלתה את מינויו של ציר ישראלי לא-תושב בקולומבו הבירה. אולם המינוי עוכב עד 1957, בעיקר בגלל "מבצע קדש" ואיומיהן של מדינות ערב. בעקבות כך נאלצה ישראל להוריד את דרג הייצוג שלה מ'ציר' ל'ממונה על הצירות'. ממשלת ציילון נאלצה אפוא לנהל את קשריה עם ישראל, שלהם היתה זקוקה מאוד (בעיקר בתחום הצבאי), כמעט בחשאי. ב-1959 רכשה ציילון בישראל שתי פריגטות של חיל הים, "מבטח" ו"מזנק". אחרי השיפוצים הן נמסרו לחיל הים הציילוני בשנים 1959 ו-1960. המסירה היתה בהסתר, על מנת שלא לעורר רוגז במדינות ערב. אולם הלחצים הערביים על ציילון לא פסקו והם קיבלו תמיכה רבה מראש ממשלת הודו נהרו, שאף הוא לא ראה בעין יפה את החדירה הישראלית לדרום-מזרח אסיה. הציילונים נאלצו לצמצם את קשריהם עם ישראל. ב-20 באוגוסט 1960 הודיעה ראש הממשלה, סרימבו באנדארניקה, מיד לאחר בחירתה – על ביטול מינויו של הציר הציילוני הלא-תושב לישראל (הוא מונה רק בסוף 1959). הסיבה שניתנה לכך: חשש משינוי יחסן הידידותי של מדינות ערב לציילון...

אולם למרות הניתוק הרשמי, המשיכה ממשלת ציילון לטפח יחסים ידידותיים עם ישראל:

- ♦ 1961 – ציילון רוכשת תת-מקלעים מסוג "עוזי" ותחמושת.
- ♦ 1963 – ציילון רוכשת מישראל מרגמות 81 מ"מ.
- ♦ משתלמים מציילון המשיכו את השתלמויותיהם בישראל, כמו גם משלחת של מורים.
- ♦ 1965 – נערכו סקרים חקלאיים על ידי מומחים ישראלים; מומחה ישראלי בדק את האפשרויות להקים תנועת נוער במדינה; וכן נערכו ביקורים בישראל של חברי הפרלמנט הציילוני, שופט עליון ואישים פוליטיים שונים.

בעקבות מלחמת ששת הימים חלה הרעה נוספת ביחסים בין שתי המדינות בדרג הרשמי, אולם גם הפעם לא היססו שרי המדינה לבקש את עזרתה של ישראל "מתחת לשולחן":

- ♦ 1964 – משלחת סקר ישראלית מגישה את המלצותיה בתחום הפיתוח החקלאי לממשלת ציילון.
- ♦ 1965 – ביקור ראשון של נשיא הפרלמנט ונשיא הסנט בישראל.

♦ 1965 – משלחת סקר ישראלית נוספת מגישה את המלצותיה לממשלת ציילון.

♦ 1966 – צוות ישראלי מבצע קידוחי מים בשני אזורים שחונים, כדי לגדל בהם פרי הדר, כותנה ואורז.

בסרי-לנקה (מאז 1972) מתגורר גם מיעוט מוסלמי גדול (8% – 1.6 מיליון נפש), שנתמך על ידי מדינות ערב, בעיקר לוב וסעודיה. כדי לרצות את מדינות ערב נבחרים נציגי המיעוט הזה לפרלמנט ואף לממשלה. עובדה זו גרמה להחרפת היחסים עם ישראל עד כדי סילוק הנציגות הישראלית מהמדינה (1970). מדינות ערב לא החזירו טובה לסרי-לנקה: כאשר עלו מחירי הנפט, בעקבות מלחמת יום הכיפורים, הן לא הסכימו לתת הנחה כלשהי לסרי-לנקה, התלויה כל כך בנפט הערבי.

ב-1982 העניקה הממשלה לאש"ף מעמד של שגרירות. אולם כשהחמיר המרד הטאמילי בצפון המדינה, היו לוב ואש"ף הראשונים שהגישו עזרה למורדים דווקא... וכמותם עשתה גם ממשלת הודו. בצר לה, חזרה ממשלת סרי-לנקה לבקש את עזרתה של ישראל.

מן הראוי לציין כאן את המלכוד שבו היתה נתונה ממשלת סרי-לנקה, גם בתקופות שבהן כיהנו בממשלה ידידי ישראל, כמו הנשיא ג'איוורדנה (1983): מצד אחד, האיומים של מדינות ערב כללו הפסקת רכישה של התה הירוד שלא נמצאו לו קונים במדינות המערב; הפסקה של מכירת נפט או העלאת מחירו; הפסקת העסקתם של כ-300 אלף אזרחי סרי-לנקה במדינות המפרץ הפרסי ובסעודיה, המזרימים עד היום סכומי עתק למדינתם (סעיף ההכנסה השני בגודלו לאחר ייצוא התה); והשעיית הלוואות (כוויית וסעודיה) למימון מפעלי השקיה חיוניים. מצד אחר, מציאותו של המיעוט המוסלמי התובעני והנתמך על ידי מדינות ערב.

וכך הושארה ממשלת סרי-לנקה בודדה במאבקה נגד מרד הטאמילים, כששום מדינה לא מוכנה לעזור לה, וכשאלה האמורים להיות ידידיה (מדינות ערב) תומכים דווקא בטאמילים.

בלית ברירה פנתה סרי-לנקה פעם נוספת בבקשת עזרה מישראל, שהתנתה הפעם את הענקת הסיוע בפתיחת "מדור אינטרסים" ישראלי, שתחילה החל לעבוד במסגרת השגרירות האמריקנית אם כי לא באותו בניין. מדינות ערב פתחו בפעילות מקיפה למניעת הפעלתו של המדור, אולם הפעם ללא הועיל. המדור החל להרחיב את פעילותו בהתמדה:

♦ המומחים הישראליים חזרו והחלו לפעול בתחומים מגוונים.

♦ עשרות משתלמים מסרי-לנקה שוגרו לישראל.

- ♦ אשרות כניסה נופקו ללא שהות לנושאי דרכונים ישראליים.
- ♦ נוצר קשר טלפוני ישיר בין שתי המדינות.
- ♦ התפתח מאוד הסיוע הצבאי:
- ♦ בין השנים 1974–1987 רכשה סרי-לנקה בישראל ספינות "דבור" וספינת "דבורה", מטוסי סיור ללא טייס, נשק מסוגים שונים וציוד אלקטרוני.
- ♦ 1985 – השר לתעשיות כפריות מבקר בישראל; נשיא סרי-לנקה וראש ממשלת ישראל נפגשים בפריז; שרי החוץ של ישראל וסרי-לנקה נפגשים בניו יורק.
- ♦ 1986 – ביקור ממלכתי של נשיא ישראל חיים הרצוג בסרי-לנקה.

למרות כל זאת נותקו היחסים פעם נוספת ב-1990 ו"מדור האינטרסים" נסגר. אולם מכירת הנשק לסרי-לנקה נמשכה: ספינות מסוג "דבורה" ו"סער 4.5", ומזל"טים מסוג "סופר הוק", מכ"ם לגילוי מוקשים, מערכות לוחמה אלקטרוניות, מטוסי "כפיר" מעודפי חיל האוויר הישראלי, וכן נמשך אימון יחידות משטרה וצבא בישראל. לבסוף לא ניתן היה להמשיך בקשרים ההדוקים הללו ללא יחסים דיפלומטיים. ואכן ב-1999 החליטה נשיאת סרי-לנקה, לאחר שנבחרה לתפקידה פעם שנייה, לכוון יחסים דיפלומטיים מלאים עם ישראל למרות כל המחאות הערביות. אולם הפעם ישראל לא מיהרה להיענות, הן בגלל ניסיון העבר והן מפני שבאותה עת כבר כוננו יחסים דיפלומטיים מלאים עם הודו (1992). ישראל דרשה שסרי-לנקה תודיע בעצמה על חידוש היחסים. ואכן כך נעשה ב-15 במאי 2000. סרי-לנקה פתחה באותה שנה שגרירות בישראל ושלחה לכאן שגריר-תושב.

בכך נסגר מעגל רצוף מעלות ומורדות, שיש בו כדי להדגים את קשייה של ישראל להגיע ליחסים נורמליים עם מדינות העולם, והכול בשל העימות הקיים בינה לבין העולם הערבי ובעקבותיו גם עם העולם המוסלמי.

ב-2008 ייצאה ישראל לסרי-לנקה ב-73 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-48 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-42 מיליון דולר והיקף הייבוא ל-26 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 59; 1988 – 70; 1989 – 38; 1990 – 13; 1991 – 2; 1993 – 1; 1994 – 2; 1995 – 2; 1998 – 1; 2001 – 99; 2003 – 127; 2004 – 17; 2005 – 25; 2007 – 20.

קורסים מקומיים: 1988 – 3 קורסים; 1989 – פיתוח קהילתי – משת' 21; 2004 – חקלאות – משת' 70.
מומחים מישראל: 1987 – 2; 1988 – 9; 1989 – 2; 2002 – 1; 2003 – 2; 2004 – 1.

יחסי ישראל–הפיליפינים

מדינת הפיליפינים היא מדינה בת כ-7,100 איים (שרק כ-300 מהם מיושבים), השוכנת בדרום-מזרח אסיה ומשתרעת על שטח של 300 אלף קמ"ר. מספר תושביה מגיע (2009) ל-98 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 83% קתולים; 5% מוסלמים; 9% פרוטסטנטים; 3% בודהיסטים. החלוקה האתנית: 91% מלאים נוצרים; 4% מלאים מוסלמים; 2% סינים; 3% אחרים.

התמ"ג (2009): 327 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 159 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 3,300 דולר תמ"ג לנפש. המשטר במדינה הוא חוקתי-נשיאותי.

במדינה ניכרים עקבותיהם והשפעתם של עמים רבים:

♦ האסלאם הגיע לפיליפינים במאה ה-13 ויצר ריכוז מוסלמי בכמה איים בדרום המדינה. אלה לוחמים עד היום נגד הממשל המרכזי בתביעה לעצמאות.

♦ הספרדים הקתולים כבשו את האיים ב-1521 וקראו אותם על שם מלכם – פיליפ.

♦ האמריקנים כבשו את האיים מידי הספרדים ב-1898.

♦ במהלך מלחמת העולם השנייה היו הפיליפינים תחת כיבוש יפני אכזרי.

הפיליפינים קיבלו את עצמאותם ב-1935 ופעם נוספת (אחרי גירוש היפנים) ב-1946. מאותה שנה ועד 1966 נבחרו לכהונת הנשיא חמישה נשיאים, ואילו הנשיא השישי – פרדיננד מרקוס – הכריז ב-1972 על משטר צבאי ופיזר את הפרלמנט. אולם ההתנגדות לשלטונו גברה והוא נאלץ לברוח מהמדינה ב-1985. מאז נערכות בחירות דמוקרטיות בהתאם לחוקה.

כ-10 מיליון אזרחים פיליפינים עובדים מחוץ לגבולות המדינה, ומזרימים אליה כל שנה מיליארדי דולרים. גם בישראל מצויים עובדים רבים מהפיליפינים העוסקים בעיקר בעבודות סיעוד של זקנים ומוגבלים. כ-200 יהודים (ברובם אנשי עסקים) מתגוררים כיום בפיליפינים, רובם במנילה הבירה. כמו כן חיות

במדינה כשישים משפחות של צאצאי האנוסים שחזרו לרתם. כמאה יהודים מתכנסים בכל שבת בבוקר בבית הכנסת של הקהילה במנילה. כמו כן פועל בית חב"ד בעיר מקאטי סיטי.

הממשלה הפיליפינית היתה המדינה היחידה באסיה שתמכה בתוכנית החלוקה של האו"ם ב-1947 והצביעה גם בעד קבלת ישראל לאו"ם. היא הכירה בישראל באפריל 1949, וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים ב-1957. השגרירויות של שתי המדינות נפתחו ברזמניט ב-1962. מאז ועד היום מתקיימים יחסים ידידותיים בין שתי המדינות, כדלקמן:

- ♦ 1949 – ביקור משלחת ידידות מישראל בפיליפינים.
- ♦ 1950 – ביקור משלחת תעופה פיליפינית בישראל. המשלחת הכינה את טיוטת הסכם התעופה בין שתי המדינות שנחתם ב-1951.
- ♦ 1950 – ביקור שר האוצר הפיליפיני בישראל יחד עם משלחת של אישי ציבור.
- ♦ 1954 – ישראל משתתפת במשחקי אסיה במנילה למרות החרם מצד מדינות ערב.
- ♦ 1955 – סיור משלחת מסחרית ישראלית בפיליפינים בראשותו של דוד הכהן.
- ♦ 1956 – משה שרת מבקר במנילה.
- ♦ 1957 – ציר ישראל בראנגון מגיש את כתב האמנתו, כציר לא-תושב, לנשיא הפיליפינים.
- באותה שנה מגיש השגריר הפיליפיני ברומא את כתב האמנתו כציר לא-תושב בישראל.
- ♦ 1958 – חתימה על הסכם ידידות. ההסכם אושרר על ידי הממשלה הפיליפינית רק ב-1963. החל משנה זו החלו להגיע לישראל עשרות משתלמים ומשתלמות מהפיליפינים, ומומחים ישראלים יצאו למדינה כדי לעזור בפיתוח החקלאי של אזורים שונים.
- ♦ 1960 – ישראל ממנה את הציר-התושב הראשון שלה במנילה. יש לציין את הלחץ המתמיד של חברי פרלמנט וממשלה מוסלמים, כדי לסכל את מערכת היחסים הידידותית שהחלה להתפתח בין ישראל לפיליפינים. באותה שנה מבקר בישראל סגן הנשיא ולימים נשיא המדינה, דיוסדאדו מקפאגאל.
- ♦ 1962 – ביקור שרת החוץ, גולדה מאיר, בפיליפינים והעלאת דרג הנציגויות של שתי המדינות לשגרירויות. באותה עת הוקמה גם "האגודה לידידות ישראל-הפיליפינים".

- ♦ 1963 – נחתם הסכם ידידות והסכם לשיתוף פעולה במחקר גרעיני לצורכי שלום.
- ♦ 1964 – אושר הסכם לסיוע טכני בחקלאות ובפיתוח כפרי. באותה שנה מבקר בפיליפינים שר העבודה יגאל אלון.
- ♦ 1966 – ישראל מגישה עזרה צבאית והדרכה לפיליפינים ורמטכ"ל צה"ל יצחק רבין מבקר במדינה.

בשנות ה-70 החל לגבור הלחץ הערבי על הפיליפינים, שהיו תלויים בנפט הערבי. כמו כן עבדו בסעודיה ובמדינות המפרץ כמאה אלף פיליפינים. אלה הזרימו למולדתם כמיליארד וחצי דולרים לשנה. במקביל החלה תמיכה צבאית ופוליטית במוסלמים של דרום המדינה, על ידי לוב, איראן, מלזיה, סוריה, סעודיה ואש"ף. אלה סיפקו להם נשק, כספים, אימונים ותמיכה פוליטית. כדי להדוף את הלחץ החל הנשיא באותה עת, מרקוס, לרופף את יחסי מדינתו עם ישראל.

ממשלתו החלה לפרסם הצהרות אנטי-ישראליות, להצביע עם הערבים באו"ם נגד ישראל, וכן הכירה באש"ף כנציגו הלגיטימי של העם הפלסטיני. ב-1997 חתמו שתי המדינות על מזכר הבנה לעריכת דיאלוגים. המצב שופר בימי כהונתה של הנשיאה אקינאו, שירשה את מרקוס. אולם מקרים של התנגשויות בין יחידות גרילה מוסלמיות לבין הצבא הפיליפיני נמשכות עד היום. המצב בדרום הפיליפינים, המיושב ברובו על ידי מוסלמים, ממשיך להיות נזיל, ורבות היריבויות גם בתוך המחנה הזה עצמו: כך נרצחו (נובמבר 2009) 57 בני אדם (ביניהם 27 עיתונאים) מוסלמים במחוז מינדאנו בדרום המדינה, על ידי משפחה מוסלמית יריבה. הנרצחים היו בדרכם לרשום את מועמדותו של בן המשפחה לבחירת מושל המחוז מול המושל המוסלמי הנוכחי, בבחירות שנקבעו לחודש מאי 2010.

הפיליפינים משתתפים בפרויקט השוק המשותף, ASEAN, שהתחיל כאמור לפעול ב-2010 והמקיף אוכלוסייה של 1.7 מיליארד נפש.

בשנים 1964–1980 השתלמו בישראל כ-350 משתלמים בתחומי החקלאות, הקואופרציה, הרפואה וקידום האשה. מאז החל זרם של ביקורים בכירים משני הצדדים, שהעמיקו את הקשרים בין שתי המדינות.

ב-2008 ייצאה ישראל לפיליפינים ב-151 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-87 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, לא ירד היקף הייצוא הישראלי ונותר בהיקפו כמו שהיה ב-2008, ואילו היקף הייבוא מהפיליפינים ירד ל-71 מיליון דולר.

נשיא הפיליפינים לשעבר, הגנרל פידל ראמוס, ביקר בישראל בשנת 1999.
להלן ההסכמים שנחתמו בין המדינות:

- ♦ הסכם תעופה – 1951.
- ♦ ביטול אשרות לדרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1961.
- ♦ הסכם בדבר ביטול אשרות מעבר ואשרות ביקור – 1970.
- ♦ הסכם חינוך, תרבות ומחקר אקדמי – 1991.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני בתחומי החקלאות – 1994.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחומי הדואר והתקשורת – 1998.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1974 – 16; 1975 – 4; 1976 – 11; 1977 – 9; 1987 – 54;
1988 – 102; 1989 – 148; 1990 – 97; 1991 – 121; 1993 – 86; 1994 – 83;
1995 – 87; 1997 – 68; 1998 – 71; 2001 – 74; 2002 – 56; 2003 – 75;
2004 – 46; 2005 – 27; 2007 – 2.

קורסים מקומיים: 1974 – גידול אורז, שיטות הדרכה, קורס למדריכי
אוניברסיטת XAVIER, קורס למדריכי CVCDD, סמינר אזורי לשיטות הדרכה,
חקלאות – משת' 288; 1975 – הדרכה בגידול הקוקוס, שיטות הדרכה חקלאיות,
הכשרת מנהיגים – משת' 150; 1976 – קורס נייד לחקלאות – משת' 50; 1977 –
הדרכה חקלאית – משת' 38; 1988 – חקלאות (7) – קואופרציה (1) – משת'
839; 1989 – חקלאות (2) – משת' 40; 1990 – מנהל, תכנון אזורי – משת' 69;
1991 – קואופרציה, פיתוח קהילתי, פיתוח כפרי ועירוני, מדע וטכנולוגיה,
חקלאות (7) – משת' 308; 1994 – חקלאות (4) – פיתוח קהילתי – משת' 177;
1995 – חקלאות (3) – קואופרציה (1) – משת' 137; 1997 – חקלאות (2) –
חינוך (1) – משת' 88; 1998 – חקלאות (2) – חינוך – משת' 86; 2001 –
חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 98; 2002 – פיתוח קהילתי, חינוך – משת' 46;
2003 – חקלאות (2) – משת' 50; 2004 – פיתוח כפרי ועירוני, מדע וטכנולוגיה
– משת' 70; 2005 – מדע וטכנולוגיה – משת' 28.

מומחים מישראל: 1973 – 12; 1974 – 16; 1975 – 11; 1976 – 10; 1978 – 4;
1987 – 8; 1988 – 24; 1990 – 6; 1994 – 2; 1995 – 5; 1998 – 3; 2001 – 3;
2002 – 6; 2003 – 1; 2005 – 3; 2007 – 5.

יחסי ישראל-קוריאה הדרומית

קוריאה הדרומית נמצאת בחלקו הדרומי של חצי האי קוריאה (החלק הצפוני נותר בידי השליטים הקומוניסטים). היא גובלת עם קוריאה הצפונית ושוכנת לאורך חופיהם של ים יפן והים הצהוב. שטחה מגיע ל-99 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-49 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 49% נוצרים; 47% בודהיסטים; 3% קונפוציאנים; 1% אחרים.

החלוקה האתנית: 99.99% קוריאנים.

התמ"ג (2009): 1.343 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 800 מיליארד לפי שער החליפין; 27,700 דולר תמ"ג לנפש.

החל מסיום המלחמה בין שתי הקוריאאות (1953) ידעה קוריאה הדרומית תהפוכות פנימיות רבות: תחילה היתה נתונה לשלטונו האוטוקרטי של סינגמן רי, ולאחר שמשטרו הופל (1960) נטל הצבא את השלטון, ובראשותו פארק צ'ינגרי, ולאחר שזה נרצח – הגנרל צ'ין דוהן. כל אותה עת התנהלו מחאות סטודנטים ופועלים שדרשו הנהגת משטר דמוקרטי. שעתו של זה הגיעה ב-1987, עם הנהגת חוקה חדשה למדינה ועריכת בחירות כלליות דמוקרטיות שבהן נבחר רו טאו לנשיא. מבחינה כלכלית ידעה המדינה התקדמות רבה גם תחת המשטר הצבאי.

עם קוריאה הדרומית כוננה ממשלת ישראל יחסים דיפלומטיים ב-1962, אולם בגלל היעדר פעילות דיפלומטית או כלכלית בין שתי המדינות, ובגלל היעדר הדדיות – נסגרה שגרירותנו בסיאול ב-1979, ורק ב-1992 נפתחה מחדש. כמו כן נפתחה שגרירות קוריאה הדרומית בישראל ב-1993. בעקבות התמוטטותה של בריה"מ נחלצה קוריאה הדרומית מהדימוי של "מדינה מצורעת" (כך נקראו מדינות אחדות שמסיבות שונות הוחרמו על ידי מדינות העולם – בעיקר בהשפעת הגוש הקומוניסטי וחברות בגוש המדינות הבלתי-מזדהות – טייוואן, דרום וייטנאם, קוריאה הדרומית, דרום אפריקה וישראל).

קוריאה הדרומית הפכה לאחד מפלאי הכלכלה של מזרח אסיה (אחת מ"ארבעת הנמרים" – הונג-קונג, טייוואן, סינגפור וקוריאה הדרומית), היא התקבלה לארגון OECD היוקרתי (ארגון המדינות המפותחות בעולם) והפכה למרכז תעשייתי חשוב בתחום ייצור כלי רכב ומוצרי הייטק. מאז שוררים יחסים מצוינים בין שתי המדינות:

- ♦ ביקורים הדדיים של בכירים משתי המדינות.
- ♦ שיתוף פעולה בתחום ההשכלה: השתלמות מורים מקוריאה הדרומית בישראל.
- ♦ שיתוף פעולה בתחום התרבות: הענקת מלגות למשתלמים, מופעי מחול ותיאטרון.
- ♦ שיתוף פעולה מדעי.

- ♦ ב-2008 הסתכם הייצוא הישראלי לקוריאה הדרומית ב-819 מיליון דולר (בעיקר דשנים, אלקטרוניקה, אופטיקה וציוד רפואי). ואילו הייבוא לישראל הסתכם ב-1,103 מיליון דולר (בעיקר מכונות, ציוד אלקטרוני, מוצרי פלסטיק וטקסטיל). ב-2009, שנת המשבר העולמי, עלה דווקא היקף הייצוא הישראלי ל-841 מיליון דולר, ואילו הייבוא מארץ זו ירד ל-871 מיליון דולר.
- ♦ מן הראוי לציין את הדמיון במצבן של שתי המדינות: הן סובלות מהיעדר מוחלט כמעט של מחצבים, ומוקפות באויבים: קוריאה הדרומית מול קוריאה הצפונית וסין; ישראל מול העולם הערבי.
- ♦ שר החוץ הדרום-קוריאני, חאן קי מון, נבחר למזכ"ל האו"ם בתחילת 2007, ובכך הוסר לחלוטין כל צל של החרמה בין-לאומית של המדינה.
- ♦ בימים 7 עד 10 ביוני 2010 ערכה משלחת ישראלית בכירה בראשותו של נשיא המדינה שמעון פרס, ביקור רשמי בקוריאה הדרומית. נלוו לנשיא כ-60 אנשי עסקים. במהלך הביקור הידדתי נחתמו עסקאות ביטחוניות ושיתופי פעולה אסטרטגיים וכלכליים ארוכי-טווח.

הסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם ביטול אשרות – 1995.
- ♦ הסכם מכס – 1997.
- ♦ הסכם הבנה לשיתוף פעולה טכני בתחום החקלאות – 1997.
- ♦ הסכם בדבר שירותים אוויריים – 1997.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס – 1997.
- ♦ מזכר הבנה לשיתוף פעולה בתחומי התקשורת והדואר – 1998.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במו"פ תעשייתי במגזר הפרטי – 1999.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי – 2001.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1974 – 5; 1975 – 7; 1976 – 13, ועוד 25 במסגרת אקדמית; 1977 – 18; 1987 – 6; 1988 – 5; 1989 – 38; 1990 – 7; 1991 – 3; 1993 – 16; 1994 – 2; 1995 – 5; 1997 – 29; 1998 – 22; 2001 – 69; 2002 – 49; 2003 – 65; 2004 – 85; 2005 – 52; 2007 – 88.

קורסים מקומיים: 1994 – השתלמות בקורסים אזוריים בפיליפינים – 6; 2001 – חקלאות – משת' 29; 2002 – חינוך – משת' 30.

יחסי ישראל-קוריאה הצפונית

קוריאה הצפונית נמצאת בחלק הצפוני של חצי האי הקוריאני והיא גובלת בסין. שטחה מגיע ל-121 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-23 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: לא קיימת דת פעילה במדינה פרט לאידיאולוגיה הקומוניסטית.

החלוקה האתנית: 100% קוריאנים.

התמ"ג (2009): 40 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 28 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,800 דולר תמ"ג לנפש.

גם קוריאה הצפונית הוקמה ב-1948 (באוקטובר), אך לא כוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל. היא ניהלה מדיניות חוץ על פי ההנחיות והמתכונת של בריה"מ. ב-1950, כשפרצה מלחמת קוריאה, וארה"ב התייצבה לצדה של קוריאה הדרומית, גינה ראש ממשלת ישראל, דוד בן-גוריון, את התוקפנות הצפון-קוריאנית, צעד שהוביל ליחס עויין מצדה לישראל. במהלך מלחמת יום הכיפורים הוצבה טייסת צפון קוריאנית של מטוסי "מיג 21" במצרים. עם התפתחות תעשיית הנשק הצפון-קוריאנית, היא הפכה לספקית נשק למדינות ערב, בעיקר טילים (סקאד) שסיפקה לסוריה (ובאמצעותה לחיזבאללה) וכן את הידע לייצורם.

במכלול קשרי החוץ, הגלויים והסמויים, של משרד החוץ, שמור מקום מיוחד לניסיון לקשור קשרים דיפלומטיים עם קוריאה הצפונית. הדבר היה ב-1992. רעב כבד פקד את קוריאה הצפונית עד כי הממשל הקומוניסטי החל לנהל תעמולה כדי לשכנע את התושבים לאכול שתי ארוחות ליום במקום שלוש... במקביל התערערה בריאותו של הנשיא, קים אל סונג (1912–1994), ואחזתו היום יומית בשלטון החלה להיחלש. ראשי הממשל השליט פקפקו ביכולתו של בנו (קים ג'ונג איל) להיכנס לנעליו הגדולות של אביו (ואכן מינויו הרשמי לנשיא קוריאה הצפונית נדחה במשך ארבע שנים, לאחר מות האב, והוא הוכרז רשמית כנשיא רק ב-1998).

היו אלה ימים של התפוררות בריה"מ והיערכות חדשה של סין לעידן הסחר החופשי – כך שלא ניתן היה לקוות לעזרה דווקא מ"האחיות הקומוניסטיות". באמצעות אנשי עסקים יהודים בניו יורק, שעמדו בקשר עם עמיתיהם בקוריאה הדרומית, נוצר קשר עם קוריאה הצפונית, ששיוועה כאמור לעזרה כלכלית דחופה. הצפון-קוריאנים הציעו למכור מכרה זהב בצפון המדינה, שעמד עזוב מאז מלחמת קוריאה – ב-30 מיליון דולר.

הנושא הועבר לטיפולו של משרד החוץ הישראלי. לאחר קבלת הזמנה רשמית לביקורה של משלחת ישראלית בקוריאה הצפונית, הוסכם על ידי שר החוץ שמעון פרס, באישורו של ראש הממשלה יצחק רבין, להיענות להזמנה. המנכ"ל

איתן בנצור וחברו לעבודה אבי סיטון, מתוגברים על ידי שני גיאולוגים מומחים למתכות, הגיעה לפיונגיאנג. האירוח היה ממלכתי (כולל מופעי אמנות גדולים) והמשלחת הוטסה למכרה בהליקופטר ממשלתי.

שיחות בדרג ממשלתי גבוה נערכו עם האיש מס' 2 בהיררכיה: ג'אנג שואה, שבמהלכן הביעו הצפון-קוריאנים נכונות לפתוח קונסוליה ישראלית רשמית (עם דגל) וכן להזמין את שר החוץ הישראלי שמעון פרס לביקור גלוי בקוריאה הצפונית. הקשר הזה דווח גם לגורמים ביטחוניים ישראלים, והסתבר כי אלה לא ראו בעין יפה את היווצרותו. מסתבר כי לאותם גורמים היו כבר קשרים (אם כי בדרג נמוך) עם גורמים צפון-קוריאניים, והם ראו בקשר החדש משום תחרות. אותם גורמים הפעילו את מקביליהם בממשל האמריקני, וזה דרש ממשרד החוץ להפסיק את הקשרים. פגישה נוספת שנערכה בין איתן בנצור וגנרל צפון קוריאני בכיר, שהגיע במיוחד לפגישה בסין, הסתיימה לכן בקול ענות חלושה: ישראל נאלצה להפסיק את היוזמה.

כאשר הגיע (1996) עוזר מזכיר המדינה האמריקני וורן כריסטופר לירושלים, הוא ביקש ממשרד החוץ את רשימת האישים הצפון-קוריאנים שעמם נוהלו בזמנו השיחות, וזאת כדי לנסות ולחדשן, הפעם באופן ישיר עם ממשלת ארה"ב, אך הסתבר שקשרים אלה כבר היו שרופים...

בתחילת האלף השלישי, כשקוריאה הצפונית החלה לשלוט בייצור נשק אטומי, היא התחילה לייצא את הידע שלה ואת יכולת הייצור של כורים אטומיים למדינות אחרות ובראשן לסוריה.

ב-2007 פורסם בעיתונות הזרה כי חיל האוויר תקף והשמיד כור גרעיני שהיה במהלך בנייה בסוריה. הכור נבנה בסיוע קוריאה הצפונית.

מצבה הכלכלי הרעוע של קוריאה הצפונית הביא אותה בעבר ללחוץ על קוריאה הדרומית ועל ארה"ב בת-בריתה – לבוא לקראתה בתחום העזרה הכלכלית. הסתבר לה כי הקשרים עם איראן וסוריה, שלהן מכרה קוריאה הצפונית ידע רב בתחום הגרעיני וכן טילים ארוכי טווח, לא הצליחו לפתור את מכלול בעיותיה. לכן היא משתמשת מעת לעת באמצעי לחץ בצורה של הפגנת "יכולת הצקה" בבחינת "החזיקו אותי אחרת אתפרע!": בשנים האחרונות היא שיגרה טילי ניסוי מעל יפן; ביצעה שני ניסויים גרעיניים; הטביעה משחתת של קוריאה הדרומית; חשפה מתקן חדש לייצור אורניום ברמת העשרה של 90% ובו 2,000 צנטריפוגות (חומר מספיק לחימוש שלוש פצצות גרעין); ופתחה בהפגזה ללא אבחנה וללא אזהרה על האי יאונפיאונג שבריבונות קוריאה הדרומית, בהפגזה נהרגו חיילים ואזרחים.

קוריאה הדרומית כמו גם ארה"ב לא מיהרו להגיב מהחשש שהדבר עלול להתגלגל לעימות גרעיני שיגרור אחריו גם את סין.

יחסי ישראל-קמבודיה

קמבודיה גובלת עם וייטנאם במזרח ועם לאוס ותאילנד בצפון. יש לה מוצא קטן לים במפרץ תאילנד. שטח המדינה 181 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-15 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% בודהיסטים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 90% ח'מר; 5% ווייטנאמים; 4% סינים; 1% אחרים.

התמ"ג (2009): 28 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 11 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,900 דולר תמ"ג לנפש. המשטר במדינה – מונרכיה חוקתית.

קמבודיה היתה במאה ה-19 מושבה צרפתית ובימי מלחמת העולם השנייה נכבשה על ידי יפן. לאחר סיום המלחמה חזרה למעמדה כמושבה צרפתית, עד שקיבלה את עצמאותה ב-1954. בשנים 1975–1979 ידעה קמבודיה את אחת הטרגריות הלאומיות הגדולות: המפלגה הקומוניסטית הקמבודית – הח'מר-רוז' – בתמיכת כוחות של וייטנאם הצפונית, השתלטה על המדינה כדי להנהיג בה משטר קומוניסטי. מנהיג המפלגה, פול פוט, הנהיג מסע חיסול של 1.7 מיליון (!) קמבודים, אשר נחשבו על ידיו כבלתי-נאמנים למשטר.

פרט לחיסול הפנימי של אזרחים ברחבי בריה"מ, בתקופתו של סטלין, היתה זו השואה הגדולה ביותר שהונחתה על עם כלשהו על ידי ממשלתו. ב-1979 סולק שלטונו של פול פוט על ידי פלג קומוניסטי מתחרה שנעזר בצבא הווייטנאמי, אחרי שזה כבש את קמבודיה. החלה תקופה של אי-שקט, טרור ואנרכיה עד שווייטנאם שחררה את אחיזתה בקמבודיה, ב-1998. נערכו לראשונה בחירות חופשיות במדינה והוקמה ממשלת קואליציה. רק אז החלה קמבודיה להתאושש והצמיחה השנתית שלה טיפסה עד 5%.

יחסי ישראל-קמבודיה ידעו מעלות ומורדות בהתאם להתרחשויות הפנימיות שאירעו במדינה:

- ♦ 1955 – ישראל מחליטה להכיר בקמבודיה אך שום תגובה אינה מתקבלת מהאחרונה, וזאת גם לאחר ששר החוץ משה שרת שולח מכתב לשר החוץ הקמבודי (1956) ומציע לו כינון יחסים וסיוע טכני.
- ♦ 1959 – משלחת קמבודית מבקרת בישראל. בעקבות הביקור מחליטה ממשלת קמבודיה לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל בדרג של ציריות. ביוני 1960 העלתה קמבודיה את דרג הנציגויות לשגרירויות, אך לא מינתה שגריר לישראל.
- ♦ 1962 – ישראל מוכרת לקמבודיה חמישה מטוסי אימון מסוג "פוגה מגיסטר".

- ♦ 1962 – שרת החוץ גולדה מאיר מבקרת בקמבודיה.
 - ♦ 1963–1967 – חילופי משלחות בין ישראל לקמבודיה; מוקמת חוות הדגמה במסגרת הפיתוח הבין-לאומי של חבל נהר המקונג (ראו להלן בפרק על תאילנד) וישראל פותחת שגרירות קבועה בפנום פון.
 - ♦ ראש ממשלת קמבודיה, הנסיך סיהנוק, פיתח גישה דואלית לישראל: מצד אחד נהג להעתיך עליה שבחים ותודות על עזרתה; ומצד אחר מיהר להתיישר על פי הקו של מדינות ערב בכל דיון בין-לאומי, וזאת כדי לא לאבד את תמיכתן. למרות זאת נמשכו היחסים המעשיים בין שתי המדינות: ביקורים של נכבדים קמבודים ומשתלמים בישראל והגשת עזרה ישראלית באימון יחידות קמבודיות בישראל.
 - ♦ 1970 – מתרחשת הפיכה צבאית. ראש הממשלה סיהנוק מוצא מקלט מדיני בסין. ראש המהפכה הוא הגנרל נול, שהיה פרו-אמריקני והחליט להרחיב את קשרי קמבודיה עם ישראל.
 - ♦ 1972 – מינוי ראשוני של שגריר קמבודי (לא-תושב) בישראל, ומאוחר יותר הקמת שגרירות קמבודית קבועה בירושלים. קמבודיה נאבקה קשות נגד המאמצים באו"ם של הגוש הקומוניסטי והנסיך סיהנוק, לגרש אותה מהאו"ם. לצורך זאת קמבודיה נזקקה לתמיכתן של מדינות ערב ושל גוש המדינות הבלתי-מזדהות. הדבר הביא להתקררות היחסים עם ישראל, להחזרת השגריר הקמבודי לארצו והעברת השגרירות הקמבודית לתל אביב.
 - ♦ 1975 – ישראל מפנה את כל המומחים שלה וכן את צוות השגרירות מקמבודיה.
- באותה שנה כבש הח'מר-רוז' בעזרת הצבא של צפון וייטנאם את קמבודיה, וניתק כליל את היחסים עם ישראל. את בניין השגרירות הישראלית הוא מסר לנציג אש"ף... אולם כשנודעה הזוועה שהביא הח'מר-רוז' על תושבי המדינה, הודיע ראש ממשלת ישראל, כי למרות היעדר יחסים דיפלומטיים, החליטה ישראל להושיט עזרה לפליטים הקמבודים ואף שלחה באותה שנה משלחת רפואית. גם אייבי נתן המנוח ארגן משלחת רפואית במימונו, שפעלה בקמבודיה.
- ♦ 1993 – שינוי לטובה מתחולל במעמדה של ישראל בקרב המדינות הבלתי-מזדהות וזאת בעקבות הסכמי השלום עם אש"ף ועם ירדן. בעקבות כך נתכוננו יחסים דיפלומטיים עם סין, עם הודו ועם מדינות אסיאתיות אחרות. הדבר הביא גם לחידוש היחסים עם קמבודיה.

- ♦ 1994 – שר החוץ הקמבודי חותם בישראל על הסכם לשיתוף פעולה טכני. באותה שנה הגיעה משלחת צבאית מקמבודיה לישראל ומשלחת של מש"ב הישראלית ביקרה בקמבודיה.
- ♦ ישראל עזרה לקמבודיה ברכש של ספינות להגנת החופים ובבניית מערכת לאיסוף מודיעין. כמו כן השביחה ישראל מטוסי קרב מסוג "מיג-21", וכן מערכות אוויוניקה למטוסי אימון L-39. באותה שנה הגיש את כתב האמנתו שגריר ישראלי לא-תושב בקמבודיה.

מאז נמשכת מערכת חיובית של חילופי משלחות, הכשרת משתלמים בישראל וביקורי מומחים ישראלים בקמבודיה, העוזרים בתחומי החקלאות, הקואופרציה, לימודי העבודה והפיתוח הקהילתי.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל:** 1973 – 23; 1974 – 27; 1975 – 7; 1994 – 4; 1995 – 14; 1997 – 12; 2001 – 18; 2002 – 17; 2003 – 1; 2004 – 2; 2005 – 1; 2007 – 1.
- מומחים מישראל:** 1973 – 5; 1974 – 3; 1994 – 1; 1995 – 1; 2002 – 1; 2007 – 2.

יחסי ישראל-תאילנד (לשעבר סיאם)

המדינה תאילנד שוכנת במרכז חצי-האי הודו סין. שכנותיה הן: מיאנמר (בורמה) בצפון-מערב; לאוס בצפון-מזרח; קמבודיה בדרום-מזרח; ומלזיה בדרום. היא משתרעת על שטח של 514 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה מגיע (2009) ל-66 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95.5% בודהיסטים; 4.5% מוסלמים.

החלוקה האתנית: 80% תאים; 12% סינים; 4% מלאים; 4% קמרים.

התל"ג (2009): 356 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 267 מיליארד לפי שער החליפין; 8,100 דולר תמ"ג לנפש.

תאילנד היא מדינה עצמאית בדרום-מזרח אסיה משנת 1238, והמשטר בה הוא מלוכה חוקתית. ב-1872 תפס את השלטון מפקד הצבא צ'קרי, והכתיר עצמו כ"מלך ראמה הראשון". מאז כל מלכי תאילנד נקראים "ראמה". התאילנדים מקפידים מאוד בכבודו של המלך, וכל פגיעה בו גוררת אישומים פליליים.

ב-1932 תפס הצבא את השלטון ושלט במדינה עד שנת 1992, כאשר מקומו של המלך נשמר כבעבר. בתקופת מלחמת העולם השנייה היתה תאילנד תחת כיבוש יפני. ב-1992 פינה הצבא את האחיזה בשלטון ונערכו בחירות חופשיות אולם מצב זה לא החזיק מעמד זמן רב. ב-2006 ערך הצבא מהפכה נוספת ותפס שוב את השלטון, בתואנה שיש לשים קץ למשטר השחיתות של הממשלה ונבחרי הציבור.

מנהיגי המהפכה מינו ראש ממשלה זמני חדש, טקסין צ'ולאנונט, והודיעו כי בחירות חדשות יתקיימו ב-2007. אולם ב-2006 השתלט הצבא מחדש על הממשלה וסילק את ראש הממשלה. בבחירות שנערכו ב-2007 חזרה מפלגתו של טקסין ("מפלגת הכוח של העם" PPP), והקימה ממשלת קואליציה בהנהגתה. הדבר הביא להפגנות אלימות (2008) נגד הממשלה, שראשה טקסין (שהוא מיליונר בפני עצמו) הואשם בשחיתות. המהומות שככו רק לאחר שבית משפט ציווה לפזר את שלוש המפלגות שהרכיבו את הקואליציה בגלל זיופי בחירות. מפלגת האופוזיציה ("האיחוד הדמוקרטי") הרכיבה את הממשלה ומינתה את אבהיסיט ווטשהצ'יווה לראש ממשלה. טקסין יצא מרצונו לגלות. אולם תומכיו לא השלימו עם לכתו ופתחו בהתקוממות עממית מקיפה, שאף גבתה קורבנות רבים, ודוכאה רק באביב 2010.

הצבא ניסה, אך ללא הצלחה עד כה, להביא לשלום ולהכנה עם המיעוט המוסלמי בדרום המדינה (4% מכלל האוכלוסייה). השטח המוסלמי הזה סופח לתאילנד משטחה של מלזיה הסמוכה והמוסלמית, לפני כ-100 שנה.

תאילנד הכירה בישראל ב-1950, וב-1953 כוננו בין שתי המדינות יחסים דיפלומטיים, תחילה בדרג של ציריות, ומשנת 1958 הועלה דרג הקשרים הדיפלומטיים לשגרירות. אולם תאילנד פתחה את שגרירותה הקבועה בישראל רק ב-1995.

פעילותה של ישראל בתאילנד התפתחה כדלהלן:

- ♦ 1959 – ביקור שר החקלאות התאילנדי בישראל.
- ♦ 1961 – ביקור שר הבריאות הישראלי, ישראל ברזילי, בבנגקוק.
- ♦ ישראל לקחה חלק פעיל וחשוב בקידום תוכנית הפיתוח של עמק המקונג התחתון (שטח של 4,200 קמ"ר) המשיק לארבע ארצות: לאוס, קמבודיה, תאילנד ווייטנאם. הנציג הישראלי קיבל מעמד של משקיף קבוע ב"מועצה הכלכלית לאסיה ולמזרח הרחוק" מטעם האו"ם, אולם לא הסכימו להעניק לנציג הישראלי מעמד של חבר מלא... במסגרת זאת ערכו מומחים ישראלים מחקרים והכינו תוכניות בתחום ההשקיה, הניקוז וההתיישבות בשני אזורים בלאוס ובקמבודיה. בעקבות כך הוקמו חוות הדגמה בשתי הארצות.

- ♦ 1960 – נחתם הסכם בדבר ביטול אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות.
- ♦ 1963 – הסכם לשיתוף פעולה בתחום פיתוח אנרגיה אטומית לצורכי שלום.
- ♦ 1971 – הסכם תעופה (נכנס לתוקפו רק בשנות ה-90 של המאה הקודמת).
- ♦ 1972 – השתלטות מחבלים חברי "ספטמבר השחור" על שגרירות ישראל בבנגוק. התקרית הסתיימה בדרכי שלום וששת בני הערובה שהוחזקו על ידי המחבלים – שוחררו.
- ♦ 1973 – ישראל מקימה מרכז הוראה והכשרה למורים ולפקידים תאילנדים, בשיתוף ארגון העבודה העולמי (ILO).
- ♦ 1973 – החלה התקררות גדלה והולכת בין תאילנד לישראל. הדבר נגרם בעקבות לחץ של מדינות ערב (ספקיות הנפט של תאילנד) ותלותה בכספים שהזרימו אליה 200 אלף עובדים תאילנדים בסעודיה ובמדינות המפרץ הפרסי (כ-1.5 מיליארד דולר בשנה). תאילנד, שלא כמו מדינות אחרות בגוש האפרו-אסיאתי, לא ניתקה את יחסיה עם ישראל, אך הנמיכה את הפרסום של מגעים כאלה וכן הצביעה עם הגוש הערבי-סובייטי נגד ישראל באו"ם.
- ♦ למרות ההתפתחות השלילית הזאת, לא הפסיקה ישראל לעזור לתאילנד. בשנים 1973–1983 השתלמו בישראל 730 תאילנדים ו-140 מומחים ישראלים המשיכו בעבודתם בתאילנד. כמו כן נמשכו הביקורים ההדדיים כדלקמן מהצד התאילנדי:
- ♦ ב-1974 ערכה ישראל סמינר לתכנון אזורי ברחובות, שבו השתתפו 16 משתלמים מארבע הארצות. אולם בעקבות המלחמות שפרצו בשתי הארצות (לאוס ווייטנאם) וניתוק יחסיהן עם ישראל (ראו הסקירות הנפרדות בכל אחת מהארצות הללו) הופסקה השתתפות ישראל בתוכנית המקוננת.
- ♦ יולי 1976 – ביקור סגן ראש הממשלה ושר החקלאות התאילנדי בישראל.
- ♦ יולי 1976 – ביקור יועצו החקלאי של מלך תאילנד.
- ♦ 1977 – ביקור שתי בנותיו של המלך. הנסיכה צ'ולהבורן חזרה לישראל ב-1974, ואף הביאה לחתימת הסכם לשיתוף פעולה בין מכון וולקני הישראלי לבין מכון מחקר מקביל בתאילנד.
- ♦ 1977 – ביקור שר הפנים התאילנדי בישראל.
- ♦ 1977 – ביקור משלחת פרלמנטרית תאילנדית בישראל.
- ♦ 1978 – ביקור יו"ר הפרלמנט התאילנדי בישראל.
- ♦ 1979 – ביקור בישראל של הוועדה הפרלמנטרית לחקלאות ולקואופרציה.

- ♦ 1989 – יורש העצר התאילנדי מבקר בישראל.
- ♦ 1995 – ביקור נוסף של משלחת פרלמנטרית.
- ♦ 1995–1996 – ישראל מקימה בתאילנד כפר שיתופי לדוגמה ובו 120 משקים חקלאיים, וכן חוות הדגמה ממשלתית. כ-30 אלף איכרים תאילנדים פוקדים את חוות ההדגמה מדי שנה, וזאת במסגרת מפעל ההדרכה שהפעיל משרד החקלאות של תאילנד.
- ♦ 1997 – ביקור שר התקשורת התאילנדי בישראל.
- ♦ 1999 – ביקור סגן שר החוץ התאילנדי בישראל.
- ♦ 1995–2008 – מאות תאילנדים ורבים אחרים השתלמו בישראל והשתתפו בקורסים מגוונים שאורגנו על ידי משרד החוץ בתאילנד עצמה.

ביקורים של ישראלים בתאילנד:

- ♦ 1979 – ביקור גומלין פרלמנטרי בראשות יו"ר הכנסת יצחק שמיר.
- ♦ 1979 – ביקור שר החוץ משה דיין.
- ♦ 1993 – ביקור שר החוץ שמעון פרס.

בראשית שנות ה-90 חודשו היחסים הדיפלומטיים עם לאוס וקמבודיה, ונקשרו קשרים דומים עם וייטנאם. הדבר אפשר את חידוש פעילותה של ישראל בתוכנית הפיתוח של נהר המקונג – בתחומי החקלאות, המים, ההשקיה והפיתוח הכפרי.

בהמשך נחתמו ההסכמים הבאים:

- ♦ 1990 – הוקמה לשכת מסחר ישראל–תאילנד.
- ♦ 1992 – הסכם בין האקדמיה הישראלית למדעים לבין המכון הלאומי למחקר של תאילנד.
- ♦ 1993 – פתיחת קו של אל-על מבנגקוק לישראל דרך מומבאי.
- ♦ 1994 – רכש צבאי של תאילנד בישראל.
- ♦ 1995 – תאילנד פותחת (סוף סוף) שגרירות בישראל.
- ♦ 1996 – אמנה בדבר מניעת כפל מסים.
- ♦ 1997 – אמנה בדבר חילופי אסירים וביצוע גזרי דין פליליים.
- ♦ 1999 – עדכון הסכם התעופה.
- ♦ 2000 – ביטול הצורך באשרות כניסה למחזיקי דרכונים ישראליים.

במהלך אותן השנים גברה תנועת התיירות הישראלית לתאילנד והגיעה ל-100 אלף תיירים ב-2003. מופעלת לשכת מסחר ישראל–תאילנד, ופועלת אגודת ידידות ישראל–תאילנד.

מספר גדול והולך של תאילנדים החלו לעבוד בארץ כעובדים זרים, בעיקר בענפי החקלאות ובמיוחד בערבה ובתעשיית הפרחים. בשנות ה-2000 הגיע מספרם לכ-20,000.

ב-2008 ייצאה ישראל לתאילנד ב-495 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-557 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי לתאילנד ל-336 מיליון דולר, והיקף הייבוא מתאילנד ל-402 מיליון דולר. פירוט הצעדים והפעילויות שהיה על נציגי ישראל לערוך כדי להגיע ליכולת עבודה עם מדינה כמו תאילנד, מעיד על הקשיים הרבים העומדים בדרכם של מעצבי מדיניות החוץ הישראלית.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 42; 1974 – 69; 1975 – 82; 1976 – 105; 1977 – 68; 1987 – 48; 1988 – 78; 1989 – 83; 1990 – 71; 1991 – 73; 1993 – 107; 1994 – 107; 1995 – 45; 1997 – 53; 1998 – 37; 2001 – 43; 2002 – 35; 2003 – 29; 2004 – 29; 2005 – 24; 2007 – 26.

קורסים מקומיים: 1976 – ניהול חוות, מרכזי מחשבים, פיתוח כפרי ועירוני, קורס לגננות ומפקחי חינוך, תכנון תוכניות לימודים; 1977 – קורסים ניידים לפיתוח חקלאי, הגנת הצומח, קואופרציה – משת' 67; 1978 – קורס נייד לניהול משק ואשראי חקלאי; 1988 – חקלאות (2) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 115; 1989 – חקלאות (1) – פיתוח קהילתי (2) – משת' 115; 1990 – חינוך (1) – מנהל (3) – תכנון אזורי (1) – אגרוטאורולוגיה (1); 1991 – מדע וטכנולוגיה (1) – חינוך (3) – חקלאות (2) – משת' 239; 1993 – חקלאות (10) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 130; 1994 – חקלאות (2) – חינוך (1) – משת' 151; 1995 – חקלאות (1) – מדע וטכנולוגיה (2) – חינוך (1) – משת' 136; 1997 – חקלאות (2) – פיתוח כלכלי (1) – חינוך (1) – משת' 171; 1998 – חקלאות (2) – פיתוח כלכלי וחברתי (1) – פיתוח קהילתי (1) – מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 153; 2001 – חקלאות – משת' 80; 2002 – חקלאות – משת' 35; 2003 – חקלאות (2) – חינוך (2) – משת' 217; 2004 – חקלאות (2) – חינוך (2) – משת' 342; 2005 – חקלאות (2) – חינוך (2) – פיתוח קהילתי (2) – משת' 237; 2007 – חקלאות (4) – חינוך (1) – משת' 354.

מומחים מישראל: 1973 – 10; 1974 – 10; 1975 – 23; 1976 – 20; 1977 – 16; 1978 – 7; 1987 – 15; 1988 – 9; 1989 – 1; 1990 – 18; 1995 – 4; 1998 – 7; 2002 – 1; 2003 – 2; 2004 – 2; 2005 – 3; 2007 – 4.

יחסי ישראל עם המדינות המוסלמיות באסיה

בסקירות על המדינות הודו, תאילנד, הפיליפינים וסרי-לנקה – הוקדשה תשומת לב רבה לבעייתיות שמיעוטים מוסלמיים באותן מדינות גורמים לממשלותיהם. נוכחנו ביתר שאת כיצד החשש של ממשלות אלה מפני חתרנותם של המיעוטים המוסלמיים והעזרה שהם מקבלים ממדינות ערב וממדינות מוסלמיות – פוגעת קשות ביחסי ישראל עמן. ממשלת ישראל משקיעה מאמצים רבים כדי להמשיך ולקיים מערכת יחסים תקינה עם המדינות בעלות המיעוטים המוסלמיים, שכן כל קול ידידותי לישראל באזור זה מגביר את יכולתה להתמודד עם מדיניות ההחרמה והעוינות נגדה ברחבי העולם ובעיקר במוסדות הבין-לאומיים.

באסיה הבעיה אף החריפה, לנוכח קיומן של מדינות מוסלמיות גדולות שכולן עוינות לישראל ופועלות נגדה יד ביד עם מדינות ערב והפלסטינים. המדובר במדינות הבאות:

הרפובליקה של אינדונזיה

אינדונזיה היא מדינת איים (17 אלף במספר) בדרום-מזרח אסיה (על קו המשווה) התופסים יחד שטח ימי של כ-8 מיליון קמ"ר. כ-6,000 איים מיושבים. השטח היבשתי של אינדונזיה משתרע על 2 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-240 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 87% מוסלמים (המדינה המוסלמית הגדולה בעולם ובה 201 מיליון מאמינים); 6% פרוטסטנטים; 3% קתולים; 2% הינדים; 2% בודהיסטים.

החלוקה האתנית: 45% ג'אווים; 14% סודאים; 7.5% מדורסים; 33.5% אחרים.

התמ"ג (2009): 969 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 515 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,000 דולר תמ"ג לנפש.

אינדונזיה היא רפובליקה נשיאותית. ב-1602 השתלטה הולנד על מרבית שטחם של האיים ושלטה בהם עד 1949. באותה שנה הוענקה עצמאות לאינדונזיה ואחמד סוקרנו, מי שעמד בראש המאבק לעצמאות, נבחר לנשיא. ב-1965 ניסתה המפלגה הקומוניסטית המקומית לתפוס את השלטון אולם היא דוכאה על ידי הצבא (כחצי מיליון הרוגים קומוניסטים). את מקומו של סוקרנו ירש הגנרל סוהרטו (1966) שהחזיק בשלטון סמכותי ורודני במשך 32 שנים. ב-1998 נאלץ סוהרטו להתפטר ובבחירות דמוקרטיות שנערכו באותה שנה נבחר לנשיא עבד אל-רחמן וַחִיד, אולם שלטונו לא האריך ימים בגלל תופעות של שחיתות. ב-2001 נבחרה על ידי הפרלמנט מגאואטי סוקרנופוטרי, בתו של הנשיא הראשון סוקרנו, לנשיאת אינדונזיה. מאז ועד 2010 התחלפו שלושה נשיאים נוספים, כולם בבחירות דמוקרטיות. באותה

שנה כיהן כנשיא סוסילו באמבאנג יודהונו, שזו היתה כבר הקדנציה השנייה שלו. אינדונזיה כמעט שלא נפגעה מהמשבר העולמי של 2008–2009, והתמיכה העממית בממשלה נשארה יציבה, הודות לצעדים פופוליסטיים מסוימים, כמו חלוקת המזון והתמיכה הכספית בעניים; המלחמה הנמרצת בשחיתות; המלחמה העקבית נגד הטרור האסלאמי וייצוב הכלכלה ברמה הארצית שלה. ישראל תמכה באו"ם בהכרה בעצמאותה של אינדונזיה, בדיון שנערך בשאלה זו באו"ם ב-1949, ואף שלחה (על ידי הנשיא חיים ויצמן וראש הממשלה דוד בן-גוריון) מברקי ברכה לנשיא סוקרנו. האיחולים זכו למכתבי תודות אך לא יותר מכך. אינדונזיה לא הכירה במדינת ישראל ולא הסכימה לקשור עמה קשרים כלשהם. תחילה עוד הותרו כניסות של ישראלים ואף של נציגים של משרד החוץ למדינה, אולם גם אלה הלכו והצטמצמו עד שפסקו כליל ב-1953, ככל שאינדונזיה פנתה אל עבר מדינות ערב ובייחוד לאחר הקמת גוש המדינות הבלתי-מזדהות.

אינדונזיה היתה שושבינה ראשית בהקמת הגוש (יחד עם טיטו, נאצר, נהרו וצ'אן לאי) בוועידה שנערכה בארצה (בעיר בנדונג) ב-1955, ועמדה על כך שישראל לא תוזמן לוועידה. כמו כן התנגדה להשתתפותה של ישראל בוועידות בין-לאומיות אחרות שנערכו בתחומה. עובדה זו הביאה להעברת שתי ועידות כאלה לארצות אחרות. כמו כן סירבה אינדונזיה להזמין ספורטאים ישראלים למשחקי אסיה, שנערכו ב-1962 בג'קרטה. בעקבות כך היא הורחקה מחברות בוועד האולימפי ונאסר על ספורטאיה להשתתף באולימפיאדה של טוקיו ב-1964, אלא אם כן תתנצל. למרות זאת לא היסס הנשיא סוהרטו לחתום על עסקת נשק עם ישראל (1979), שבמסגרתה רכשה אינדונזיה מישראל 28 מטוסי "סקיהוק" ו-11 מסוקים. אינדונזיה הודתה שהיא סוחרת עם ישראל באמצעות צד שלישי, ובמקביל החלה להקל על אזרחים אינדונזים לבקר בישראל (1983). סימנים נוספים להפשרה קלה ביחסים היו:

- ♦ קיומם של ביקורים הדדיים חשאיים של בכירים משתי הארצות.
- ♦ הקלה במתן אשרות לישראלים, בעיקר לאנשי עסקים מוזמנים ובאופן חלקי גם לקבוצות.
- ♦ הזמנת פרופ' משה מעוז מהאוניברסיטה העברית לסדרת הרצאות באוניברסיטאות אינדונזיות (1963).
- ♦ עיתונאים אינדונזים החלו לבקר בישראל ולדווח על הנעשה בה.
- ♦ נפתחו קשרי דואר וחיוג טלפוני ישיר בין שתי הארצות.
- ♦ הורגש שינוי לטובה בהתבטאויות של נציגים אינדונזים רשמיים בפורומים בין-לאומיים.
- ♦ שר החוץ הישראלי, שמעון פרס, ושר החוץ האינדונזי, עלי אלאטשס, נפגשו באו"ם (יוני 1993).

♦ לאחר חתימת הסכם העקרונות באוסלו בין ישראל לאש"ף, באוגוסט 1993, ביקר באינדונזיה ראש הממשלה יצחק רבין (15 באוקטובר 1993) ונפגש עם הנשיא סוהרטו למשך שעה אחת.

אולם החוגים הקיצוניים שבאסלאם האינדונזי לא השלימו עם מהלכי ההתקרבות הללו, אף לא לאחר שנחתמו הסכמי השלום עם מצרים ואש"ף. הם טענו שאין לאיש (אף לא לערפאת) הזכות לוותר על אדמת פלסטין הקדושה, וערכו הפגנות מחאה. בעקבות רכישות הנשק של הצבא האינדונזי בישראל (שכללו בין היתר מטוסים ללא טייס ומטוסי קרב "סקיי הוק" מעודפי חיל האוויר הישראלי), החל להתפתח גם סחר אזרחי שב-1992 כבר הגיע ל-1.8 מיליון דולר וכלל: מוצרי הייטק, ציוד ביטחוני, טלקומוניקציה וכימיקלים. חילופי משלחות מסחריות נערכו, וחברת החשמל הישראלית החלה (1994) לרכוש פחם באינדונזיה. היקף הרכישה ב-2001 הגיע למיליון וחצי טון. שינוי חשוב ביחסה של אינדונזיה לישראל חולל עבד אל-רחמן וחיד (המנוח), יו"ר הארגון המוסלמי "נהדת אל-עולמא" ולעתיד נשיא אינדונזיה (1998). הוא ביקר בישראל ב-1994, השתתף בטקס החתימה על הסכם השלום עם ירדן, ואף החל להטיף בגלוי על הצורך לקשור יחסים דיפלומטיים עם ישראל ("לא להיות צדיקים גדולים יותר מאש"ף וירדן שחתמו על הסכמים עם ישראל!"). הקשרים בין שתי המדינות החלו להתהדק אולם רק בהיחבא, מחשש לתגובת החוגים האסלאמיים הקיצוניים:

- ♦ הותרה עלייה לרגל של מאמינים מוסלמים לירושלים (1995).
- ♦ נערכו ביקורים של משלחות מסחריות ישראליות באינדונזיה ושל משלחות אינדונזיות בישראל, כולל משלחות רשמיות של משרד המסחר והתעשייה ומשרד החוץ.
- ♦ גבר זרם העיתונאים האינדונזים שביקרו בישראל ודיווחו על הנעשה בה.
- ♦ עבד אל-רחמן וחיד ביקר פעם נוספת בישראל לרגל כנס היסוד של "מרכז פרס לשלום" ונבחר להנהלת המרכז.
- ♦ בינואר 2001 ביטלה ממשלת אינדונזיה את כל ההגבלות על הסחר בין ישראל לאינדונזיה, שבשנת 2000 הגיע כבר ל-130 מיליון דולר.
- ♦ באפריל 2010 הודיעה חברת "אורמת טכנולוגיות" שהיא חתמה על חוזה עם חברת החשמל האינדונזית PT על הקמת תחנת כוח גיאותרמית, בהספק של 330 מגה-ואט, באתר Sarulla. הפרויקט כולו (שבו משתתפות גם חברות יפניות) יגיע להיקף של מיליארד דולר, מהם חלקה של "אורמת" יהיה 300 מיליון דולר.
- ♦ הוחל בהענקת סיוע טכני שבמסגרתו נשלחו משתלמים אינדונזים לישראל.

סיכום

כיום (שלהי 2010) נותרה שאלת כינונם של יחסים פורמליים כלשהם פתוחה. אינדונזיה ניצבת בפני בעיות פנימיות קשות: התקפה של ארגון הטרור האסלאמי, "ג'מאעה אסלאמייה" (מסונף לאל-קאעידה), על מועדון לילה באי באלי, שגרמה ל-202 הרוגים ומאות פצועים; התקפה נוספת של הארגון על שלוש מסעדות באי באוקטובר 2005 שגרמו ל-33 הרוגים ומאה פצועים; פגיעת הצונאמי של שנת 2006 גרמה למותם של 300 איש ולנזק של כ-11 מיליארד דולר; היא סובלת מאי-שקט פנימי הבא לידי ביטוי בהתנכלויות אלימות במיעוט הנוצרי ומחולשת ממשלתה. קידום יחסי ישראל עם אינדונזיה חייב להתנהל בזהירות ולהתחשב במציאות השבירה של המערכת השלטונית של מדינה גדולה זו. אין ספק כי אינדונזיה תמשיך להתיישר על פי הקו הערבי בכל הנוגע ליחסיה הרשמיים עם ישראל, תוך שהיא מקיימת עם ישראל יחסי מסחר וקשרים צבאיים דרך החצר האחורית. ב-2008 ייצאה ישראל לאינדונזיה ב-16 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-294 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-12.5 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-91 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

למרות היחסים הלא-פורמליים, נענתה ישראל להגיש לאינדונזיה עזרה טכנית כדלקמן:

משתלמים בישראל: 1994 – 2; 1997 – 13; 1998 – 1; 2001 – 4; 2002 – 21; 2003 – 2; 2005 – 3. כמו כן השתתפו 6 משתלמים בקורסים אזוריים בפיליפינים (1994).

יחסי ישראל-מלזיה (מלאיה)

מדינה מוסלמית (54%) השוכנת בדרומו של חצי האי מלאיה. זאת מדינה פדרלית (של 13 מדינות או מחוזות ו-3 טריטוריות פדרליות – כלומר ללא שלטון עצמי) ששתיים מ-13 המדינות המרכיבות אותה מצויות באי בורנאו הסמוך. בקצה הדרומי של המדינה מצויה מדינת סינגפור המשתרעת על כ-650 קמ"ר. שטחה של מלזיה: 330 אלף קמ"ר, וגודל אוכלוסייתה מגיע ל-29 מיליון (2009).
החלוקה האתנית: 50% מלאים; 24% סינים; 11% ילידים; 7% הודים; 8% אחרים.
החלוקה הדתית: 60% מוסלמים; 19.7% בודהיסטים; 9% נוצרים; 6% הינדים; 6% אחרים.

התמ"ג (2009): 383 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 193 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 13,800 דולר תמ"ג לנפש.

הפדרציה של מלזיה זכתה בעצמאות ב-1957. המשטר במדינה הוא מונרכיה חוקתית פדרלית. "המלך" נבחר כל חמש שנים מקרב תשעת הסולטנים של המדינה. תפקידו הוא ייצוגי בלבד והכוח הממשי נתון בידי ראש הממשלה. מאז קבלת עצמאותה ב-1957, עומדת בראש המדינה "מפלגת הארגון המלאי המאוחד". המדינה סובלת מאי-שקט פנימי הנגרם מהמתחים בין המלאים המוסלמים לבין הסינים וההודים.

ישראל הכירה במלזיה מיד עם קבלת עצמאותה, אולם כל ניסיונותיה לקשור עמה קשרים רשמיים עלו בתוהו עד עצם היום הזה. ראש הממשלה הראשון, טונקו עבד אל-רחמן, גילה אמנם יחס חיובי לישראל ואף שקל להכיר בה רשמית, אולם הלחץ מבפנים של האסלאם הקיצוני כמו גם לחצן של מדינות ערב (שבהצבעתן היתה מלזיה תלויה במוסדות הבין-לאומיים), הביאו לידי כך שהאדהה הזאת נותרה כמס שפתיים. מינויו של ד"ר דאטו מוחמד בן מאהאטיר לראש ממשלה, ב-1981, העמיד בראש המדינה אישיות אנטישמית ואנטי-ישראלית קנאית. הוא הוביל שורה של מהלכים שנועדו להדגיש את הזדהות ארצו עם אש"ף ועם מדינות ערב, וחבר לכל פעולה בין-לאומית שנועדה להחרים או להכפיש את ישראל. למרות זאת החלו להתגלות ב-1994 סימנים לשינוי בגישתה הבלתי-רשמית של הממשלה המלזית לנושא הקשרים הבלתי-פורמליים והמסחריים עם ישראל:

- ♦ 1994 – ישראלים קיבלו אישורים להשתתף בכנסים בין-לאומיים שנערכו במלזיה; מלזים מוסלמים מקבלים רשות לעלות לרגל למסגד אל-אקצה בירושלים.
- ♦ 1995 – משלחת של סוכני נסיעות מלזים מבקרת בישראל, כדי לדון בהסדרת ביקורים הדדיים של תיירים; נחתם הסכם תעופה בין "אל-על" לחברת התעופה הלאומית המלזית.
- ♦ 1996 – משלחת אנשי עסקים ממלזיה מבקרת בישראל; משלחת בת 16 מלזים משתתפת בכינוס בין-לאומי שארגנה בישראל רשות הנמלים; הבנק המלזי – Public Bank Bhd – מכונן קשרים ישירים עם בנק הפועלים כדי לאפשר לחברות מסחריות משני הצדדים לבצע עסקאות כספיות ישירות.
- ♦ 1997 – קבוצה בת ארבעה-עשר תלמידים ותלמידות ישראלים הוזמנה לבקר במלזיה.
- ♦ 2000 – שתי נבחרות מישראל, של גברים ונשים, השתתפו בטורניר טניס שולחן.

פעילויות אלה ואחרות עוררו תמיד מחאות והפגנות של החוגים האסלאמיים הקיצוניים, וגם מאהאטיר עצמו לא פסק מלהטיל בוך הן ביהודים והן בישראל. הזדמנות פז באה לידו כשנודע כי אשף הבורסה היהודי, ג'ורג' סורוס, הימר נגד המטבע המלזי בעיצומו של המשבר הכלכלי במדינה (1997). הוא קישר זאת לפרוטוקולים של זקני ציון ולשליטה היהודית בכסף הבין-לאומי, במטרה להרוס את כלכלתן של מדינות מוסלמיות ומלזיה בראשן.

בסיכומו של עניין, מלזיה לא עמדה מעולם בראש פעולתה של ישראל לקידום קשרים דיפלומטיים עמה, אם כי התפתחות כזאת נראתה תמיד כרצויה. גם לאחר סיום תקופת כהונתו של מאהאטיר בראש המדינה, נותר היעדר היחסים בעינו.

ב-2008 ייצאה ישראל למלזיה כ-30 מיליון דולר וייבאה ממנה כ-101 מיליון דולר. ב-2009 עלה היקף הייצוא הישראלי למלזיה (למרות המשבר העולמי ששרר אז בעולם) ל-117 מיליון דולר, ואילו היקף הייבוא לישראל ירד ל-69 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

השתלמו בישראל: 1976 – 1998; 1, וכן משתלם אחד בקורס האזורי בפיליפינים (1994).

יחסי ישראל-פקיסטן

פקיסטן היא רפובליקה אסלאמית הגובלת עם איראן, אפגניסטן, סין והודו. שטחה 804 אלף קמ"ר ומספר תושביה 2010 מתקרב ל-170 מיליון.

החלוקה הדתית: 95% מוסלמים (75% סונים; 20% שיעים); 9% נוצרים ויהודים.

החלוקה האתנית: 45% פונג'אבים; 15% פשטונים; 14% סינדרו; 8% סריאקי; 6% מוהג'ירים; 4% בלוצ'ים; 8% אחרים.

התמ"ג (2009): 433 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 162 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,400 דולר תמ"ג לנפש.

פקיסטן נולדה בעקבות חלוקתה של הודו ב-1947, והשתרעה על פני שני מחוזות שהיו מרוחקים זה מזה מרחק של 1,000 ק"מ: פקיסטן המערבית ופקיסטן המזרחית. אולם הממשלה המרכזית, שמקום מושבה היה בחלק המערבי של המדינה, הפלתה לרעה את המחוז המזרחי. הדבר הביא לפרוץ מרד ב-1971 שעלה בחצי מיליון הרוגים וב-9 מיליון פליטים שברחו להודו. צבא הודו התערב

במלחמה וגירש את הצבא הפקיסטני, דבר שאפשר להקים במזרח פקיסטן מדינה עצמאית בשם בנגלדש (ראו להלן). נקודת תורפה מדינית נוספת היא הוויכוח על הריבונות באזור קאשמיר, הגובל בין שתי הארצות. האזור נשלט ריבונית על ידי הודו אף שרוב תושביו הם מוסלמים. הדבר הביא לשורה של מלחמות בין שתי המדינות: ב-1947, ב-1965 וב-1971.

בכל המלחמות הללו ניצחה הודו, אולם העימות המתמשך הביא את שתי המדינות להתחמש בנשק גרעיני, מבלי לחתום על האמנה למניעת הפצתו של נשק כזה (הודו ב-1997 ופקיסטן ב-1998). ייצור "הפצצה האסלאמית", שנעזר בידע מקוריאה הצפונית ובתמיכה כספית של לוב וסעודיה, עורר דאגה רבה בישראל. הפקיסטנים דאגו לשכנע בדרכים עקיפות את הנציגים הישראלים שהנשק הגרעיני שלהם נועד להגנה מפני הודו, ובשום אופן לא נועדו לו מטרות התקפיות, כולל נגד ישראל. אולם הבטחות אלה לא עמדו במבחן המציאות: האחראי הפקיסטני על הפיתוח הגרעיני, ד"ר עבד אל-קאדי חאן, העביר תמורת שלמונים את הידע ללוב, ולאחר מכן לאיראן, וכן ניסה לעניין בו את סדאם חוסיין ואת הנשיא הסורי. פקיסטן הכחישה אמנם כי ידה היתה במעשה, ואף שפטא את חאן וגזרה עליו שנים של מאסר בית, אולם עובדה היא כי המידע דלף ועתה הוא משמש את איראן במרוץ שהיא עורכת להשגת נשק גרעיני.

בין מבחן צבאי אחד עם הודו למשנהו, פועלות קבוצות חבלניות מוסלמיות בקאשמיר ובהודו עצמה. הפיגוע הגדול ביותר היה ב-26 בנובמבר 2008, כשקבוצה טרוריסטית פקיסטנית ("לשקאר אל-טויבה" הקשורה לארגון "אל-קאעידה") בת 10 לוחמים נחתה בחופה של מומבאי והחלה בהרג שיטתי של אורחי בתי מלון, של אזרחים בתחנת הרכבת ובבית החולים, במטה המשטרה ובבית קולנוע, וכן פגעה אנושות ביושבי בית חב"ד בעיר. בסך הכול נהרגו בפעולה 163 אזרחים ו-308 נפצעו. כיניהם גם שישה יהודים וישראלים. פעילות מלחמתית נוספת פקדה את פקיסטן, בעקבות פלישתם של כוחות או"ם – בהנהגתה של ארה"ב – לאפגניסטן, כדי לחסל את שלטון הטליבאן באותה מדינה, שלטון שהאמריקנים האשימו אותו בטיפוח הארגון הטרוריסטי אל-קאעידה, הארגון שמוטט את מגדלי התאומים בניו יורק ופגע במתחם הפנטגון בושינגטון.

בעקבות כך החלו שבטי הטליבאן שעל הגבול עם פקיסטן לפלוש לתחומה, כדי לנקום על שיתוף הפעולה שמדינה זו מקיימת עם ארה"ב. כוחותיהם הצליחו להתקדם עד ל-80 ק"מ מהבירה אסלאמאבאד. הדבר עורר דאגה רבה במערב, שכן נוצרה סכנה לביטחונם של מאגרי הנשק האטומי (כ-50 עד 80 ראשי חץ גרעיני) של המדינה. כיום המלחמה באפגניסטן נערכת במלוא עוזה, כששבטי הגבול תומכים בטליבאן ומסתירים את בן-לאדן ואנשיו. קיימות שמועות שגם

במסגרת שירותי הביטחון הפקיסטניים ישנה נטייה גוברת לתמיכה בטליבאן, עובדה המקשה מאוד על פעילותו של צבא פקיסטן. ב-2009 תגבר הנשיא האמריקני, ברק אובמה, את סדר הכוחות של נאט"ו באפגניסטן ב-30,000 חיילים אמריקנים, אולם כפי שהדברים נראו בדצמבר 2010, הדבר לא הביא להכרעה צבאית. יתרה מזו: ארה"ב החלה לנהל מגעים עקיפים עם נציגי הטליבאן, השוכנים על הגבול עם פקיסטן, בדבר מציאת פתרון פוליטי לבעיה האפגנית.

השלטון הפנימי בפקיסטן סבל מתמורות רבות:

- ♦ 1947 – פקיסטן מכריזה על עצמאותה.
- ♦ 1958 – השלטון במדינה נמסר לרמטכ"ל מוחמד איוב חאן, בעקבות תסיסה פנימית חמורה.
- ♦ 1962 – איוב חאן נבחר לנשיא.
- ♦ 1969 – הרמטכ"ל אגא מוחמד יחיא חאן מושבע לנשיא.
- ♦ 1971 – זולפיקאר עלי בוטו נבחר בבחירות כלליות לנשיא.
- ♦ 1977 – גנרל זיא אל-חאק תופס את השלטון. ב-1988 נהרג חאק בתאונת מטוס.
- ♦ 1988 – בנזיר בוטו, בתו של זולפיקאר עלי בוטו, מנצחת בבחירות כלליות לאחר חידוש המשטר הפרלמנטרי.
- ♦ 1990 – הנשיא והצבא מדיחים את בוטו באשמת שחיתות. נאוואז שריף מתמנה לראש הממשלה.
- ♦ 1993 – בוטו חוזרת לשלטון.
- ♦ 1996 – הנשיא מדיח פעם נוספת את בוטו.
- ♦ 1997 – נאוואז שאריף נבחר מחדש לראש הממשלה. באותה שנה שונתה החוקה כדי למנוע מהנשיא את האפשרות לפטר את ראש הממשלה.
- ♦ 1999 – הרמטכ"ל פרבז מושארף תופס את השלטון, כדי לחסל את השחיתות... הוא הואשם על ידי הפונדמנטליסטים האסלאמים בבגידה בגלל תמיכתו בארה"ב, שפלשה לאפגניסטן אחרי הפיצוץ של מגדלי התאומים, בספטמבר 2001. היו כמה ניסיונות להתנקש בחייו.
- ♦ 2007 – מנהיגת מפלגת האופוזיציה, בנזיר בוטו, נרצחה על ידי מתנקש מארגון אל-קאעידה. הרצח הביא למהומות גדולות שערערו את שלטונו של מושארף.
- ♦ 2008 – בבחירות שנערכו באותה שנה ניצחה מפלגתה של בנזיר בוטו, שבראשה עמד בעלה, אסיף עלי זרדרי. לאור הניצחון גבר הלחץ על מושארף להתפטר ואכן הוא עשה זאת. מיד לאחר התפטרותו נערכו בחירות גם לנשיאות ואסיף עלי זרדרי, ראש "מפלגת העם", נבחר לנשיא (ספטמבר 2008).

המציאות המעורערת הזאת, הלחץ מלמטה של הכוחות המוסלמיים הקיצוניים (בפקיסטן הונהג חוק ה'שריעה' המוסלמי ב-1991); המאבק עם כוחות טרוריסטיים המסבכים את פקיסטן בעיקר עם הודו בקאשמיר; חולשתו של הצבא הפקיסטני שכאמור איננו זוכה לתמיכת כל צמרת הצבא והמאבק עם הטליבאן – מערערים את יציבותה הפנימית של המדינה המוסלמית השנייה בגודלה בעולם, ומעוררים דאגה רבה לגורל המאגר האטומי הנמצא ברשותה. הדאגה הפכה לדאגה בין-לאומית. בעקבות המאבקים בצמרת הממשלה הפקיסטנית (סוף 2009), בעיקר לקראת תפוגת החנינה שהגנה על הנשיא אסיף עלי זרדרי, ועל אלפי פקידים ופוליטיקאים בגין שחיתות ופליילים. בעקבות הביקורת של הצבא על גישתו הפשרנית של הנשיא להודו ועל הסכם הסיוע הצבאי עם ארה"ב, שלדעת הצבא איננו מספק – הודיע הנשיא כי הוא מוותר על סמכותו להפעיל את הארסנל הגרעיני של ארצו, ומעביר את הסמכות הזאת לראש הממשלה. נותרה עדיין השאלה והדאגה אם ארסנל הנשק הגרעיני של פקיסטן נמצא בידיים בטוחות ואם לא תהיה זליגה אל עבר גורמים טרוריסטיים בלתי-נשלטים.

הניסיונות לקשור קשרים עם פקיסטן

למרות כמה ניסיונות ישראליים ראשוניים לסלול נתיבות לפקיסטן ולהציע לה את יכולתה של ישראל לעזור בתחומים רבים, הושבו כל הניסיונות הללו ריקם. פרט לכמה פגישות אקראיות, כמו זו של השגריר אבא אבן ושר החוץ הפקיסטני ב-1953, לא התגבשו יחסים יציבים. פקיסטן הזדהתה למן ההתחלה עם העולם הערבי ואימצה את גישתו השלילית למדינת ישראל. היו לכך סיבות מהותיות למדי מנקודת השקפתה:

- (1) הצורך לגייס תמיכה ערבית נגד הודו.
- (2) אינטרסים כלכליים כמו הרצון לקבל נפט ערבי זול והדאגה למאות אלפי פקיסטנים שעבדו במדינות המפרץ הפרסי (הניבו כ-3 מיליארד דולר ב-1983).
- (3) החשש מפני בריה"מ שפלשה לאפגניסטן ואיימה להפוך לשכנתה של פקיסטן (במקרה של ניצחון), וכן מיליוני הפליטים שזרמו לשטחה מאפגניסטן.
- (4) חשש נוסף היה מפני איראן ויצר ההתפשטות שלה.
- (5) הלחץ הפנימי של החוגים הדתיים הקיצוניים, שמהם חשש כל ממשל פקיסטני.

פקיסטן הגישה סיוע לערבים במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים; היא שלחה מתנדבים שלחמו לצד הפלסטינים במלחמת לבנון הראשונה (50 מהם נפלו בשבי ישראל); אש"ף קיבל הכרה רשמית ופתח שגרירות בבירת פקיסטן (1975); היא ניתקה את יחסיה עם קוסטה ריקה על שזו קבעה את שגרירותה בירושלים וחברה לכל מסע אנטי-ישראלי במוסדות האו"ם ובפורומים בין-לאומיים אחרים. למרבה הפלא, ישראל לא התנגדה למכירת נשק מסוג תת-מקלע "עוזי" לפקיסטן על ידי החברה הבלגית שייצרה אותם על פי רישיון ישראלי (ב-1961 וב-1963)... במהלך כל שנות ה-90 של המאה שעברה, גורמים יהודיים, בעיקר בארה"ב, וכן ממשלות ידידותיות לישראל, ניסו ללחוץ על פקיסטן שתכונן יחסים כלשהם עם ישראל. גם נערכו פגישות בין שני הצדדים (שגריר ישראל באו"ם גר יעקובי וכן ראש הממשלה יצחק שמיר בעת ביקורו באו"ם), וישראל אף הצביעה בעד בחירתה של פקיסטן למועצת הביטחון. פקיסטן היתה זקוקה לתמיכה ישראלית כדי לשפר את מעמדה הירוד בארה"ב בעיקר בגלל הפיתוח הגרעיני – אולם החשש מפני תגובת הכוחות המוסלמיים הקיצוניים בתוך המדינה וכן של מדינות ערב מנע כל אפשרות של התקדמות בכיוון הזה.

דאגה נוספת שהביעו הפקיסטנים היתה בגלל ההתפתחות המהירה והנרחבת של הקשרים הצבאיים בין ישראל להודו. ישראל מיהרה להרגיע את הפקיסטנים כי בשום אופן אין הפעילות הזאת מכוונת נגד מדינה שלישית. יחד עם זאת סירבה ישראל לפרט בפני פקיסטן את מהות ותוכן הקשרים שלה עם הודו. לצורך זאת, נאמר בתשובות הישראליות, חייבת פקיסטן לכוון יחסים תקינים עם ישראל כמו הודו. למרות כל המאמצים שנעשו באופן ישיר ועקיף להביא לקשרים כלשהם בין ישראל לפקיסטן, הדבר לא הגיע לכלל מימוש ולו גם בדרך עקיפין. הדבקות הפקיסטנית במדיניות המוכתבת על ידי מדינות ערב, בכל הנוגע לישראל; והחשש מפני ערעור מבפנים על ידי החלקים האסלאמיים הרדיקליים במדינה – מונעים מפקיסטן סטייה ולו הקלה ביותר ממדיניות ההחרמה שמנהלות מדינות ערב כלפי ישראל. גם העובדה ששתי מדינות ערביות (מצרים וירדן) כוננו יחסים דיפלומטיים מלאים עם ישראל, אין בה כדי לשנות את העמדה הזאת, עד (כדברי הנציגים הפקיסטנים) שיוחזרו כל הזכויות לפלסטינים, תוקם מדינה ערבית וירושלים תהיה בירתה.

יחסי ישראל-בנגלדש

בנגלדש היא דמוקרטיה פרלמנטרית הגובלת בהודו ובמיאנמר, שטחה – 144,000 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה כ-160 מיליון נפש. האסלאם הוא דת המדינה משנת 1988. החלוקה האתנית: 98% בנגלים; 2% אחרים.

החלוקה הדתית: 89% מוסלמים; 10% הינדים; 1% אחרים.
התמ"ג (2009): 241 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 95 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,600 דולר תמ"ג לנפש.

כאמור, בנגלדש היוותה בתחילה (לאחר שבריטניה נסוגה מיבשת הודו ב-1947) חלק ממדינת פקיסטן, אולם היתה מרוחקת מהחלק המערבי העשיר של המדינה בכ-1,000 ק"מ. הממשלה שישבה בחלק המערבי קיפחה את החבל המזרחי ובעקבות כך פרצה מרידה בראשות המפלגה "ליגת אוואמי" שזכתה ב-1970 בבחירות. ב-1971 הכריזה בנגלדש על עצמאותה, צעד שהוביל למעשי דיכוי אכזריים של צבא פקיסטן. המרד נעזר בצבאה של הודו והביא להקמתה של בנגלדש כמדינה עצמאית ונפרדת. כמיליון אנשים נהרגו בקרבות וכ-10 מיליון פליטים הגיעו להודו.

מאז הקמתה אין בנגלדש מדינה יציבה: נשיאים נרצחים, גנרלים תופסים את השלטון, ומעת לעת אף מתקיימות בחירות חופשיות. בנגלדש היא אחת המדינות העניות והצפופות בעולם. שיטפונות עזים ושנות בצורת פוקדים אותה לפרקים. השיטפונות נובעים מבירוא היערות במעלה הרי ההימאליה, שבעקבותיהם נותרים ההרים חשופים ואינם עוצרים את מי הגשמים ואת הסחף והבוץ שגורמים גשמי המונסונים. בשנים 1971–1988 נספו יותר מ-5 מיליון תושבים מרעב!

במהלך המרד נגד פקיסטן המערבית, ישראל וגופים מתנדבים בתוכה (כמו מגן דוד אדום) העבירו תרופות, אוהלים ועזרה אחרת – דרך הודו לבנגלדש, אולם לא זכו לשום הוקרת תודה. בנגלדש החליטה לדבוק במדיניות של מדינות ערב ושל הודו באותה עת ולא לכוונן יחסים עם ישראל, אף שישאל מצדה הכירה בבנגלדש (1972). בנגלדש פנתה כולה לעבר המחנה הערבי, שתמך בה כספית (ערב הסעודית); צבאית (מצרים סיפקה לה נשק כבד והדרכה) וכן סיפקו לה מדינות המפרץ וסעודיה שוק נרחב לעובדים ורכשו את בד היוטה שבייצורו מתמחה המדינה. בנגלדש התקבלה ל"ארגון הוועידה האסלאמית" ובעקבות כך נוצר לחץ על פקיסטן שתכיר בעצמאותה של בנגלדש, והיא אכן נענתה לתביעה ב-1974.

בנגלדש נבחרה גם ל"ועדת ירושלים" של "ארגון הוועידה המוסלמית" ובעקבות כך החלה לפתח מערכת יחסים מיוחדת עם אש"ף שפתח משרד במדינה (1975), והיא קיבלה בחום את ערפאת בשני ביקוריו במדינה. לאחר כינון היחסים הדיפלומטיים עם הודו וסין ב-1992, ניסתה ישראל להגיע למצב דומה עם בנגלדש, אולם ללא הצלחה. החשש מפני הפיכה פנימית או מפלה בבחירות מידם של הגורמים האסלאמיים הקיצוניים, שימש ומשמש עד היום את ההסבר שנותנים נציגי בנגלדש לנציגים ישראלים, לנציגי ארגונים יהודיים וכן לסנטורים אמריקנים, בכל עת שהם נדרשים לנושא.

מעורבות מש"ב

משתלמים לישראל: 1994 – 1; 1995 – 2; 2001 – 1. כמו כן השתתפו 6 משתלמים בסמינר האזורי בפיליפינים (1994) על נושאים חקלאיים.

האיים המלדיביים

זוהי הרפובליקה האסלאמית (סוניית) הקטנה ביותר באסיה: 1,192 איים בשטח כולל של 300 קמ"ר ואוכלוסייה של 310,000 נפש. האיים (שגובהם מעל פני הים מגיע ל-2.3 מטר בלבד) נמצאים כ-700 ק"מ דרומית-מזרחית לסרי-לנקה.

החלוקה הדתית: 100% מוסלמים סונים.

החלוקה האתנית: 100% מלדיבים.

התמ"ג (2009): 1.7 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 1.4 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,200 דולר תמ"ג לנפש.

האיים סבלו קשות מהצונאמי שפגע בדרום-מזרח אסיה ב-2004, הציף חלקים נרחבים של האיים ושינה את גבולותיהם. אנשים רבים נותרו חסרי בית. משערים כי עד שנת 2060 ייעלמו האיים לגמרי בגין עליית גובה הימים. האיים זכו לעצמאות מאנגליה ב-1965. באותה שנה הכירה ישראל במדינה החדשה ושגריר לא-תושב שלה הגיש את כתב האמנתו לסולטן, שהיה אז ראש המדינה. פעם נוספת הגיש שגריר ישראלי לא-תושב את כתב האמנתו לנשיא החדש של האיים, איברהים נאצר, ב-1969.

ישראל ייחסה חשיבות עקרונית לטיפול היחסים עם האיים המלדיביים, כדי להבטיח את נוכחותה במדינה החדשה לפני שנציגי מדינות ערב יקדימו אותה. ואכן, התגובה הערבית לא איחרה לבוא: מצרים הבטיחה שלושים מלגות השתלמות, ומדינות ערב האחרות הפעילו לחץ ואיומים כדי להפסיק את הקשרים עם ישראל. מאז, במשך כ-20 שנה הוקפאו היחסים ורק ב-1974 אושרה כניסתם של ישראלים לתקופות של עד חודש ימים; משלחת ישראלית הגיעה לאיים; ב-1994 הסירה ממשלת המלדיביים את החרם המסחרי על ישראל ונערכו ביקורים של מומחים ישראלים באיים – אולם היחסים הדיפלומטיים לא חודשו באופן רשמי. וכך עד 2008 לא היו שום קשרים רשמיים בין שתי המדינות. ב-2008 הודיעה ממשלת המלדיביים על כוונתה לכוון יחסים עם ישראל ולהיעזר בה (כנראה באמצעות השפעתה בארה"ב) להיחלץ ממצבה הכלכלי העגום. הממשלה לא נרתעת מלגנות את "אחיותיה" המוסלמיות: עיראק, סוריה, לוב ומצרים על התעלמותן ממנה ומצרכיה הכלכליים, ורואה לכן בקשרים עם ישראל עוגן הצלה עתיד.

סיכום

במאמציו להגדיל את מוטת המדינות שעמן יש לישראל קשרים דיפלומטיים, לא זנח משרד החוץ הישראלי כל סיכוי, ולו גם הקטן ביותר, להגיע למערכת יחסים תקינה עם כל מדינה בעולם. מאמץ מיוחד הושקע בניסיונות לטפח יחסים כאלה עם מדינות מוסלמיות לא-ערביות, הן באפריקה והן באסיה. נוכחנו לדעת כי טבעת החרם הערבית-מוסלמית היא עדיין חזקה מאוד, ויכולתה להזיק למעמדה של ישראל אפילו במדינות שבהן קיים מיעוט מוסלמי קטן ועוין (כמו סרי-לנקה או הפיליפינים) עדיין גדולה.

פרק יג

יחסי ישראל עם אוקיאניה

יחסי ישראל-אוסטרליה

מדינה/יבשת ומהווה לכן תופעה מיוחדת כשמדינה אחת שולטת על יבשת שלמה (החמישית). שטחה הכולל מגיע ל-7.7 מיליון קמ"ר ומספר תושביה ל-21 מיליון תושבים.

החלוקה הדתית: 26% נוצרים אנגליקנים; 26% נוצרים קתולים; 24% נוצרים פרוטסטנטים; 24% אחרים.

החלוקה האתנית: 92% אירופים (רובם בריטים ואירים); 7% אביאנים; 1% ילידים אבוריג'ינים.

התמ"ג (2009): 819 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 920 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 38,500 דולר תמ"ג לנפש.

אוסטרליה נמנית עם המדינות שהצביעו בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל כבר בינואר 1949. לחיילי אוסטרליה ניו-זילנד – ה"אנזאק", שמורה פינה חמה בלבנות תושביה היהודים של ארץ-ישראל: בשתי מלחמות העולם שטפו את הארץ רבבות חיילים אוסטרלים במסגרת המלחמות נגד הטורקים והגרמנים: ב-1917 היו אלה הפרשים האוסטרלים שהפתיעו את הצבא הטורקי בעזה וכבשו אותה בסערה, תוך שהם מקיזים דם רב; ובמלחמת העולם השנייה ניצבו מול צבאו של רומל באל-עלמיין (1941) והמשיכו לזנוב בצבא הגרמני, לאחר הבקעת החזית, לאורך כל צפון אפריקה. במהלך מלחמת העולם השנייה התחברו חיילים אוסטרלים רבים עם היישוב היהודי, בילו את חופשותיהם בעבודה בקיבוצים ויצרו מערכות הדוקות של ידידות שנמשכה גם לאחר שובם למולדתם. בתי קברות רבים, ובהם קבריהם של אלפי חיילים אוסטרלים שנפלו בקרבות בארץ, מהווים עדות עצובה לתרומתם.

ב-21 באוגוסט 2010 נערכו בחירות כלליות באוסטרליה. לראשונה עמדה בראש מפלגת העבודה אישה – ג'וליה גילארד, שנבחרה להנהגת מפלגתה לאחר שקודמה בתפקיד (ובראשות הממשלה). קווין ראד איבד את תמיכת הציבור בגלל

המיסוי הנוסף שרצה להטיל על חברות הכרייה הרבות של אוסטרליה, אלה פתחו במאבק נגדו ונוצר חשש כי מפלגת הלייבור תפסיד את הבחירות. ואכן תוצאות הבחירות העניקו מספר מושבים שווה עם המפלגה הליברלית, בראשות טוני אבוט, כל אחת 74 מושבים מתוך 150 המושבים. לאחר משא ומתן ארוך הצליחה גב' גילארד להקים ממשלת מיעוט הנתמכת על ידי שני הצירים העצמאיים בבית הנבחרים.

היחסים עם אוסטרליה הם מצוינים ובאים לידי ביטוי בשורה ארוכה של הסכמים שנחתמו בין שתי המדינות מאז 1951:

הסכם MFN (הסכם "האומה המועדפת") נחתם ב-1951; הסכם לשיתוף פעולה מדעי, ב-1987; הסכם תעופה – 1994; הסכם מו"פ חקלאי – 1997; הסכם להפקה משותפת של סרטים – 1997. כמו כן נחתמו הסכמים נפרדים עם מדינות של הפדרציה האוסטרלית: ויקטוריה וקווינסלנד.

הייצוא הישראלי לאוסטרליה ב-2008 הגיע ל-711 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-240 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי לאוסטרליה ל-433 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-179 מיליון דולר.

אזורי אוסטרליה סבלו פיגוע טרוריסטי של שלוחת אל-קאעידה, "ג'מאעה אסלאמיה", שאנשיה פוצצו מועדון לילה באי באלי שבאינדונזיה (12 באוקטובר 2002) וגרמו למותם של 202 גברים ונשים, רובם אזרחים אוסטרלים. ממשלת אוסטרליה משתפת מאז פעולה עם מדינות נוספות בעולם (כולל ישראל) בהידוק המאבק המשותף נגד הטרור העולמי. באוסטרליה קיימת הערכה רבה לטכנולוגיה ולידע הישראליים. הדבר בא לידי ביטוי בביקורים של משלחות עסקיות רבות וכן של ראשי המדינה (שרים ומושלי מדינות) במדינת ישראל.

באוסטרליה קיימת קהילה יהודית, פעילה מאוד, בת כ-102,000 נפש (ועוד כ-8,000 נפש בניו-זילנד) ובה גם מספר ניכר של ישראלים לשעבר. הקהילה קשורה מאוד לישראל ועוזרת בקידום הקשרים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים בין שתי המדינות. כיום פועלות באוסטרליה כ-50 חברות ישראליות ומעל 150 חברות נוספות מיוצגות על ידי נציגים מקומיים.

אוסטרליה על 21 מיליון תושביה משמשת לכלכלת ישראל מקפצה נוחה לדרום-מזרח אסיה, שכן היא פעילה ומעורבת בהסכמים אזוריים רבים, עובדה הפותחת פתח לכניסת סחורות ישראליות למדינות רבות. תקרית בלתי-נעימה אירעה בין ישראל לממשלת אוסטרליה, כשהתברר שאחדים מאנשי היחידה שביצעה את ההתנקשות בפעיל החמאס אל-מבחוח בדובאי (31 בינואר 2010) נשאו דרכונים אוסטרליים. לאחר חקירה שערכו נציגי משטרת אוסטרליה (גם בישראל) החליטה הממשלה האוסטרלית לגרש את ראש יחידת המוסד באוסטרליה מהמדינה.

- להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:
- ♦ הסכם בדבר זכויות מדינה מועדפת – 1951.
 - ♦ הסכם דואר – 1954.
 - ♦ הסכם בדבר פישוט הנוהל בקבלת אשרות – 1964.
 - ♦ אמנה בדבר הסכם הסגרה – 1975.
 - ♦ הסכם בדבר גביית עדות בארץ אחת לשימוש בהליכים פליליים במדינה האחרת – 1983.
 - ♦ הסכם בדבר הפעלת תחנות רדיו של חובבים – 1986.
 - ♦ הסכם כלכלי, הסכם סחר ושיתוף פעולה טכני – 1989.
 - ♦ אמנה לעזרה משפטית הדדית בענייני פלילים – 1995.
 - ♦ הסכם להפקה משותפת של סרטים.

יחסי ישראל–ניו-זילנד

ניו-זילנד היא מדינת איים השוכנת במרחק 1,600 ק"מ דרומית/מזרחית לאוסטרליה. עיקר שטחה מצוי בשני איים גדולים. שטחה הכולל מגיע ל-269 אלף קמ"ר ומספר תושביה ל-4.2 מיליון.

החלוקה הדתית: 24% אנגליקנים; 18% פרסביטריאנים; 15% קתולים; 5% מתודיסטים; 3% פרוטסטנטים אחרים; 2% בפטיסטים; 24% בני דתות אחרות.

החלוקה האתנית: 82% לבנים; 9% מאורים; 6% סינים; 3% ילידי האוקיינוס השקט.

התמ"ג (2009): 117 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 110 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 27,700 דולר תמ"ג לנפש.

ניו-זילנד נמנתה עם המדינות שהצביעו בעד תוכנית החלוקה ב-29 בנובמבר 1947, וכווננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל כבר בינואר 1949. במרבית השנים נקטה ניו-זילנד מדיניות בלתי-ידידותית כלפי ישראל, אף על פי כן התפתחו קשרי מסחר וגם תרבות בין שתי המדינות.

באפריל 2004 נגרמה לישראל הרשמית מבוכה גדולה, כששני שליחי המוסד נתפסו בניו-זילנד במהלך ניסיונם להשיג דרכון ניו-זילנדי על שמו של אזרח מקומי נכה. השניים נידונו לשישה חודשי מאסר ולתשלום של 32 אלף דולרים אמריקניים כתרומה לאגודת נכים מקומית. האירוע גרם לתקרית דיפלומטית חמורה בין שתי המדינות, שכתוצאה ממנה החליטה ממשלת ניו-זילנד להטיל חובת הצטיידות באשרה על כל שליח רשמי של ממשלת ישראל שירצה להיכנס למדינה. גם ביקור מתוכנן של נשיא מדינת ישראל, משה קצב, בניו-זילנד בוטל.

כמו כן דרשו הניו-זילנדים התנצלות רשמית של ממשלת ישראל תוך הבטחה כי אירועים דומים לא יישנו.

התנצלות כזאת הגיעה מישראל רק ב-2005 ובעקבות כך התירה ניו-זילנד מחדש להציב שגריר ישראלי בתחומה. השגריר יושב בקנברה שבאוסטרליה. ויחסי שתי המדינות חזרו לתקנם.

הסוכן השלישי של המוסד לטענת משטרת ניו-זילנד – זאב ויליאם ברקן, הצליח להימלט מניו-זילנד לפני שנחשפה הפרשה, והוא עדיין מבוקש במדינה זו. בתחילת מאי 2010 פרסמה משטרת דובאי רשימה של חמישה חשודים נוספים בפרשת חיסולו של אל-מבחוח, בין אלה מצוי לדעת חוקרים בין-לאומיים גם שמו של ברקן. עובדות אלה מחזירות אותנו לנאמר על המטלות המוטלות על שגריר ישראלי במדינה זרה: לא רק לייצג את האינטרסים הגלויים של המדינה, אלא גם להיות אחראי לתקלות שקורות במחשכים, כמו הפעולה בניו-זילנד שספק בכלל אם השגריר ידע עליה.

ב-2008 ייצאה ישראל לניו-זילנד בהיקף של 68 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-22 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא לניו-זילנד ל-60 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-13 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

♦ הסכם סחר – 1959.

♦ ביטול החובה של אזרחי ניו-זילנד לקבל אשרת כניסה לישראל – 1964.

יחסי ישראל-פיג'י

מדינת פיג'י היא מדינת איים (332 במספר) בדרום האוקיינוס השקט (צפונית-מזרחית לאוסטרליה) שהגיעה לעצמאות ב-1970. שטחה הכולל מגיע ל-18 אלף קמ"ר, וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-950 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 38% הינדים; 37% מתודיסטים; 8% מוסלמים; 9% קתולים; 6% נוצרים אחרים; 2% אחרים.

החלוקה האתנית: 49% פיג'ים ילידים; 46% הודים; 5% אחרים.

התמ"ג (2009): 3.7 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 3 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,900 דולר תמ"ג לנפש.

אחת הבעיות הפנימיות הקשות של פיג'י היא העימות המתמיד בין הפיג'ים הילידים לבין הפיג'ים ממוצא הודי. הפיכות צבאיות רבות גרמו לאפליית ההודים לרעה ורבים מהם היגרו להודו. פיג'י, שהיתה בעבר מושבה בריטית, הוצאה מחבר העמים הבריטי בגלל כך ורק ב-1997 אושרה חוקה חדשה המונעת את

אפליית ההודים והיא הוחזרה לחבר העמים. ב-1998 נבחר לראשות הממשלה אורח ממוצא הודי, דבר שעורר מחדש את אי-השקט, את הדחתו של ראש הממשלה ההודי (2000) ואת ההגירה המחודשת של ההודים מהמדינה. ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם פיג'י באוגוסט 1970 והיא מיוצגת על ידי שגריר לא-תושב שמקום משכנו באוסטרליה.

ב-2008 ייצאה ישראל לפיג'י כ-3 מיליון דולר וייבאה ממנה כ-300 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-2 מיליון דולר ואילו הייבוא מפיג'י עלה ל-700 אלף דולר.

מן הראוי לציין כי המאבק הישראלי להתקבלות בעולם, למרות מתנגדיה הרבים – מביא את משרד החוץ להבטיח את היחסים הדיפלומטיים התקינים עם כל מדינה בעולם, תהיה קטנה ככל שתהיה; שכן לכל מדינה החברה באו"ם יש קול השווה לגדולות והחשובות שבמדינות העולם, ותוצאות ההחלטות באו"ם נבחנות בסופו של דבר במניין הקולות בעד ונגד. מכאן גם ההשקעה הרבה שמשקיעה ישראל, בעיקר בתחום העזרה הטכנית, בכל מדינה המבקשת זאת, כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1975 – 2; 1977 – 2; 1987 – 1; 1988 – 10; 1989 – 11; 1990 – 8; 1991 – 16; 1993 – 15; 1994 – 24; 1995 – 18; 1997 – 8; 1998 – 5; 2001 – 4; 2002 – 2; 2003 – 6; 2004 – 2; 2005 – 3; 2007 – 26.
מומחים מישראל: 1973 – 1; 1974 – 1; 1975 – 1; 1978 – 1; 1987 – 3; 1988 – 6; 1989 – 1; 1990 – 2; 1994 – 1; 1995 – 1.

יחסי ישראל עם מיקרונזיה, איי מרשל ואיי פאלאו

אלה הן שלוש מדינות איים זעירות באוקיינוס השקט. המשותף לשלושתן הוא תמיכתן הבלתי-מסויגת בישראל והצבעותיהן עמה בכל התמודדות באו"ם. שלוששתן הן בעלות אוריינטציה על ארה"ב ויחד עם ישראל הן נותרות כחמש מדינות במיעוט כמעט בכל הצבעה בעצרת הכללית של האו"ם הנוגעת לישראל. היחסים של שלוש המדינות הללו עם ישראל הם הדוקים והיא מתגמלת אותן בהגשת עזרה טכנית רחבה באמצעות מש"ב.

פרק יד

יחסי ישראל עם אמריקה הלטינית

מבוא

כבר בקרב חברי ועדת האו"ם לארץ-ישראל (UNSCOP – United Nations Special Committee of Palestine) ניכר רוב לנציגי המדינות, שמאוחר יותר הצביעו בעד החלוקה (8 מתוך 11 חברי הוועדה). בין חברי הוועדה היו שלושה מאמריקה הלטינית – אנריקו רודריגז פבריקט מאורוגוואי; חורחה גרסיה גרנרוס מגואטמלה; ואלברטו אלואה מפרו – שלושתם ידידי העניין היהודי, ואילו בהצבעה על המלצות הוועדה, 13 מבין 33 המצביעות בעד היו מדינות אמריקה הלטינית, שש נמנעו ואילו קובה הצביעה נגד.

רבות ממדינות אלה מיהרו לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל. היו גם כאלה שהתעלמו מההפרדה שעשה האו"ם בין ירושלים (שנשארה על פי ההחלטה, אך לא למעשה, שטח נייטרלי בחסות האו"ם – Corpus Seperandum) לבין שטחה של מדינת ישראל, וקבעו את שגרירותיהן בה. למרות היותן מדינות נוצריות, לא התחשבו המדינות שקבעו את שגרירותן בירושלים בהסתייגות הוותיקן (המעוניין עד היום לשמר את בין-לאומיותה של ירושלים).

מדינות אמריקה הלטינית עמדו בלחצי חרם הנפט שהפעילו עליהן מדינות ערב לאחר מלחמת יום הכיפורים. רק שתי מדינות קומוניסטיות, קובה וגיאנאה, נעתרו ללחץ הזה שתאם גם את מדיניותה של בריה"מ וניתקו את יחסיהן עם ישראל (1973). גם ניקרגואה, לאחר שהשתלטו עליה הסנדיניסטים (הקומוניסטים) ב-1979, ניתקה את יחסיה עם ישראל (היחסים חודשו ב-1992 אך נותקו פעם נוספת, ב-3 ביוני 2010, בעקבות המשט לעזה). ככלל נותרו יחסי הידידות עם מדינות אלה על כנם: 10 מתוך 16 הנציגויות של אמריקה הלטינית בישראל קבעו את מושבן בירושלים (למרות מחאות הערבים), אולם לאחר קבלת "חוק ירושלים" על ידי הכנסת ב-1980, עברו הנציגויות הללו (פרט לקוסטה ריקה ואל-סלוודור) לשפלה. ב-1982 החליטה קוסטה ריקה להחזיר את נציגותה לירושלים אך חזרה וירדה לשפלה ב-2006.

העובדה שמרבית מדינות אמריקה הלטינית העצמאיות באותה עת הכירו

במדינה החדשה זמן קצר לאחר ייסודה, תרמה רבות להתבססותה של ישראל בדעת הקהל העולמית, למרות ההסתייגויות שבמשך השנים הלכו וגברו, של מדינות ערב, מדינות הגוש האפרו-אסיאני, מדינות הגוש הקומוניסטי וב-1973 – של מרבית מדינות אפריקה השחורה שניתקו את יחסיהן עם ישראל בלחץ מדינות הנפט הערביות.

ב-1962 הוחל בשיתוף פעולה בין ישראל למדינות אלה בתחומי הפיתוח, כולל מערכת הדרכה מסועפת בתחומים רבים. נחתמו הסכמים כלליים לשיתוף פעולה טכני עם מדינות רבות וכן עם ארגון מדינות אמריקה הלטינית ועם המזכירות הכללית של מדינות אמריקה המרכזית.

היחסים עם ניקרגואה חזרו למסלולם עד יוני 2010, שאז כאמור חזרה וניתקה את היחסים בגין המשט לעזה. ונצואלה – לאחר ניצחוננו של הוגו צ'אווס והכתרתו לנשיא המדינה (1998) – ניתקה את היחסים עם ישראל בינואר 2009 (בעקבות מבצע "עופרת יצוקה"); גם בוליביה ניתקה בינואר את היחסים ואקוודור החזירה את שגרירה מישראל בעקבות המשט לעזה ב-2 ביוני 2010.

תמורות מדאגות באמריקה הלטינית

בראשית שנות ה-50 של המאה שעברה, היו מרבית מדינות היבשת נתונות בעוני, כשהאוכלוסייה האינדיאנית שלהן שרויה בבערות ובעוני משווע (הכנסה של 1.3 דולר ליום!), והכלכלה נתונה בידיהן של כמה משפחות עשירות ובעלות שטחי קרקע עצומים (מטעים ומרעה). משפחות אלה נתמכו על ידי החברות האמריקניות הבין-לאומיות, שהחזיקו בזיכיונות או בבעלות על מתקנים ונכסים לאומיים, כמו תעלת פנמה, רכבות, בארות נפט, מחצבים וגידולי-שוק אופייניים (קנה-סוכר, כננות ומוצרי בשר). בעיקר מדובר במדינות בעלות רוב אינדיאני ברור כמו פרו, גואטמלה, אקוודור, בוליביה, מקסיקו ופרגוואי.

להמונים אלה קמו מנהיגים אותנטיים, שאימצו את הבשורה הסוציאליסטית-קומוניסטית מבית מדרשה של קובה ויצרו בחלקם הגדול את "הציר הלטינו-אמריקני", המתנגד ל"ארה"ב.

באותן מדינות שבהן רוב האוכלוסייה היא לבנה (דרום ברזיל, ארגנטינה, אורוגוואי וצ'ילה), השפיעו הופעתו של מנהיג קובה, פידל קסטרו, בתחילת שנות ה-60 של המאה הקודמת, והבשורה הסוציאליסטית שהחל להפיץ ושגרמה להתעוררותן של מחתרות אנטי-ממשלתיות. אלה ניסו להביא להפיכות דומות לזו שחולל קסטרו בקובה. הממשלות הדמוקרטיות של אותן מדינות היו חלשות מדי מכדי להתמודד עם התופעה. מצב זה הביא לתפיסת השלטון על ידי חונטות

צבאיות, לרוב בתמיכתו של ה-CIA האמריקני. ארה"ב ראתה (ועדיין רואה) באמריקה הלטינית את "החצר האחורית" שלה, ולכן היא רגישה לכל שינוי במשטרים היכול להתפתח לרעתה או לכניסה של גורם מעצמתי זר שיכול לפגוע באינטרסים שלה. "דוקטרינת מונרו" (של הנשיא ג'יימס מונרו, משנת 1823) קבעה כי: "ארה"ב לא תסכים לסבול קולוניאליזם אירופי ביבשת אמריקה (תחת הסיסמה: 'אמריקה לאמריקנים'). הקמת קולוניות אירופיות חדשות או פגיעה בעצמאות מדינות באמריקה תיחשב כפעילות עוינת נגד ארה"ב." "דוקטרינת מונרו" כללה גם פסקה הקובעת כי ארה"ב לא תשתתף במלחמות מחוץ לאמריקה, ובכך החלה תקופה של בדלנות אמריקנית.

ואכן לארה"ב היה קשה ביותר להחליט על השתתפות במלחמת העולם הראשונה (עד שהוכח כי אוניותיה הותקפו על ידי צוללות גרמניות) ואילו למלחמת העולם השנייה היא נכנסה לאחר ההתקפה היפנית עליה בפרל הארבור. "דוקטרינת מונרו" נשמרה עד שנת 1947, שאז היא הוחלפה על ידי "דוקטרינת טרומן". דוקטרינה זו היתה אמורה להגן על מדינות דמוקרטיות גם מפני מהפכה אנטי-דמוקרטית (קרי קומוניסטית) מבפנים. בעיקר היו הדברים אמורים מיד עם תום מלחמת העולם השנייה, כשהקומוניסטים ניסו להשתלט מבפנים על מדינות באירופה (יוון), באסיה, באפריקה ובאמריקה הלטינית. "דוקטרינת טרומן" החלה למעשה את המאבק האמריקני נגד ניסיונות החדירה של תנועות קומוניסטיות לחצי הכדור המערבי. אולם הגישה האמריקנית, בהתאם לדוקטרינה זו, היתה מחמירה ביותר: כל ניסיון לכונן משטר ליברלי וצודק יותר, שעשוי היה לפגוע באינטרסים של השכבה השלטת המקומית (כמו למשל ממשלו של איינדה בצ'ילה), נתקל בחשדנות ובשליחיה של ה-CIA האמריקנית, אשר פעלו למגרור גם בכוח הנשק.

גישה זו של ארה"ב הביאה כאמור לצמיחתן של תנועות מחתרת שמאלניות ביבשת. את העידוד לכך (בהשראתה של בריה"מ) הן קיבלו לאחר הצלחתו של פידל קסטרו לכבוש את השלטון בקובה, לסלק את שלטונו המושחת של בטיסטה שנתמך על ידי האמריקנים, ולהנהיג בה משטר קומוניסטי (1959). ארה"ב ביוזמתו של הנשיא קנדי ניסתה להפיל את משטרו של קסטרו, על ידי ארגון פלישה לאי של "מתנדבים" קובנים, אולם הפולשים ניגפו בפני הקובנים ב"מפרץ החזירים" (17.4.1961). לנוכח כישלונו לסלק בכוח את האיום הקומוניסטי-קובני, נקט הנשיא קנדי ב"שיטת הגזר": באוגוסט 1961 כינס קנדי ועידה של כל מדינות היבשת בפונטה דל אסטה באורוגוואי, שבסיומה הוקם ארגון כל-אמריקני בשם: Alliance for the Progress, אשר שם לו למטרה להגשים את המטרות הבאות:

- ♦ הגדלה של הצמיחה בתפוקה הלאומית ב-2.5% לשנה.
- ♦ כינון ממשלות דמוקרטיות.
- ♦ חיסול הבערות בקרב המבוגרים עד 1970.
- ♦ יציבות מחירים כדי למנוע אינפלציה או דפלציה.
- ♦ חלוקה יותר צודקת של ההכנסה, כולל רפורמות אגרריות ותכנון כלכלי וסוציאלי.

מדינות אמריקה הלטינית נקראו להשקיע בתוכנית 80 מיליארד דולר בעשר שנים, לעומת השקעה של ארה"ב בסך 20 מיליארד דולר במשך תקופה מקבילה. התוצאות:

- ♦ רק 7 מתוך 19 המדינות בפרויקט הגיעו לצמיחה המתוכננת. אולם הצמיחה המשיכה ובשנים 1970–1974 אף הגיעה ל-3.8%.
- ♦ האנאלפבתיות של המבוגרים צומצה אך לא חוסלה כליל.
- ♦ ל-25% מהילדים בגיל בית ספר הובטחה מנת מזון נוספת.
- ♦ כמה מהמדינות זכו לתוספת של בתי ספר חדשים, של ספרי לימוד ושל שיכון.
- ♦ הוקמו מרפאות ברחבי היבשת אולם ההצלחה בהעלאת רמת הבריאות נבלמה בעקבות הגידול המהיר בגודל האוכלוסייה.
- ♦ מתוך עשרות מיליוני האיכרים של היבשת, רק מיליון אחד נהנה מתמורה כלשהי ברפורמה האגררית, שכן השכבות השליטות במדינות, בעלות האחוזות הגדולות, עיכבו כל רפורמה כזו. בכל עת שנשקפה סכנה לשלטונן של שכבות אלה במשקי המדינות, הם קראו להתערבות הצבא.
- ♦ הנהגת שכר מינימום בחלק מהארצות היתה ברמה כל כך נמוכה, שהיא לא נבדלה בהרבה משכר הרעב שהיה נהוג אז. יתרה מזו, כל העלאה ממשית של שכר המינימום הביאה לפיטורי עובדים שהוחלפו על ידי מיכון.
- ♦ הכישלון הגדול של התוכנית היה בתחום הדמוקרטיזציה של המשטרים: במהלך שנות ה-60 הופלו 13 משטרים דמוקרטיים על ידי מהפכות צבאיות.

ב-1973 הוכרז על כישלון התוכנית. על הקשיים שפורטו נוספו ההסברים הבאים:

- ♦ היעדר הנכונות של המדינות להנהיג רפורמות, בעיקר בתחום הקרקעי.
- ♦ נשיאי ארה"ב שכיחנו אחרי מות קנדי לא תמכו בתוכנית.
- ♦ ההקצאה האמריקנית של 20 מיליארד דולר לתוכנית היתה בלתי-מספקת בעליל. היא ייצגה הקצאה לנפש של 10 דולר בלבד...

מאז החלו לחלחל למדינות האזור האידיאולוגיות הסוציאליסטיות והקומוניסטיות, שהוצגו כאמצעי להיחלץ מהעוני ומהשלטון המדכא של האליטות העשירות. אחד המפיצים של בשורה זו היה הרופא הארגנטיני, ארנסטו צ'ה גווארה, בעל בריתו של קסטרו בכינון המשטר הקומוניסטי בקובה, שניסה לארגן תנועות מחתרת במדינות האזור. הוא נתפס בבוליביה (9.10.1967) והוצא להורג בו-במקום וללא משפט.

תנועות מחתרת כאלה הופיעו (בשנות ה-70) באורוגוואי, בארגנטינה, בברזיל, בפרו ובכמה מן המדינות הקטנות של מרכז אמריקה. התגובה, שנתמכה ברוב המקרים על ידי ארה"ב, היתה השתלטות הצבא על המדינות הללו (ובכללן כאמור: השתלטות הצבא בפיקודו של הגנרל אוגוסטו פינושה, ובתמיכת ה-CIA, על צ'ילה, ורצח הנשיא הנבחר, סלבדור איינדה, ב-1973). המשטרים הצבאיים הוציאו להורג ואסרו רכבות סטודנטים ואינטלקטואלים ודרדדו את היבשת לתקופה אפלה ומתמשכת של פגיעה בזכויות האזרח ובדמוקרטיה.

מדינות נוספות שניסו ללכת בדרכה של קובה – ניקרגואה, גרנדה והרפובליקה הדומיניקנית – מצאו את עצמן מותקפות על ידי צבאות שאורגנו במדינות הסמוכות במימון אמריקני (הקונטראס בהונדורס הסמוכה לניקרגואה) או בפני הצבא האמריקני עצמו, כמו ברפובליקה הדומיניקנית ב-1964 ובגרנדה ב-1984. בכמה מהפעילויות הללו היתה מעורבת גם ישראל, כמו מימון פעילות הקונטראס באמצעות מכירת נשק לאיראן (פרשת איראנגייט); וגם במכירות נשק ישראלי למשטר הגנרלים בארגנטינה.

מציאות זאת הקשתה על ישראל בפיתוח היחסים הדיפלומטיים עם רבות ממדינות האזור, והעמידה בסימן שאלה את הצדקת הקשרים עם משטרים צבאיים עריצים. חשוב להזכיר כי הגישה הזהירה של ישראל למשטרים הצבאיים במדינות אלה, נבעה גם מהצורך להתחשב בגורלן של הקהילות היהודיות הגדולות המרוכזות בהן. עם החזרת המשטר הדמוקרטי למדינות העיקריות של היבשת – ברזיל (1985); ארגנטינה (1983); צ'ילה (1989); פרו (1975); ואורוגוואי (1985) – נפתרה הבעיה במידה רבה. הנשיאים שנבחרו באים אמנם לרוב מקרב השמאל הפוליטי המתון (למגינת לבם של ארה"ב) אולם עליה לקבל את התמורות הללו, שכן השינויים נעשים בצורה דמוקרטית.

כך למשל נבחר בגואטמלה, בנובמבר 2008, מועמד השמאל אלווארו קולום (מהנדס תעשייתי בן 56), לאחר שתי מערכות בחירות אלימות שבהן נהרגו יותר מעשרה אנשים. ואילו נשיאה של ברזיל ("לולה"), על אף שהוא מפתח כלכלה קפיטליסטית בארצו, רואה עצמו כשייך למחנה השמאלי של היבשת ומצביע לרוב עם הגוש שלהן.

לעומת זאת החלה תופעה חדשה: הצלחתם של המעמדות המדוכאים – האינדיאנים, להגיע לשלטון ולהעמיד נשיאים ממוצא אינדיאני בארצותיהם: כך קרה בבוליביה, שבה נבחר איבו מוראלס לנשיא ב-2005. נשיא נוסף ממוצא אינדיאני, אלחנדרו טולדו, כיהן כנשיא פרו בשנים 2001–2006. הוא היה יריד גדול של ישראל (אשתו, אליאנה קארפ, היתה ישראלית לשעבר) והרבה לבקר בארץ.

נשיא נוסף מקרב השמאל המובהק היה רפאל קוריאה, שנבחר באקוודור ב-30 בנובמבר 2006 (56.58%), ובכך גדל עוד יותר הצייר הלטינו-אמריקני המתנגד להשפעתה של ארה"ב. אף זו מדינה מוכת עוני וניצול קפיטליסטי אמריקני, שבה 45% מהתושבים מוגדרים כעניים (חיים כאמור על 1.3 דולר דולר ליום או אף פחות...).

במארס 2008 נוצרה מתיחות גדולה על גבולה של אקוודור עם קולומביה, לאחר שצבאה של האחרונה פלש לג'ונגלים של אקוודור במרדף אחר מורדים של הארגון FARC. ונצואלה נזעקה לעזרתה של אקוודור והציבה צבא על גבולה עם קולומביה. אולם לאחר זמן שככה המתיחות והיא מתבטאת כרגע (2010) בהשעיית היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות.

ונצואלה, אקוודור ובוליביה, יחד עם קובה, מבססות גישה עצמאית הדוגלת מצד אחד בתפיסה חברתית-כלכלית-סוציאליסטית (משק מולאם, פיתוח שירותי רווחה, הבטחת תעסוקה מלאה ושיפור מערכת החינוך) ומצד אחר בניסיון להשתחרר מההגמוניה האמריקנית.

ב-2006 חזרה ניקרגואה והצטרפה לצייר האנטי-אמריקני בתת-היבשת: דניאל אורטגה, המהפכן המרקסיסטי האנטי-אמריקני, ניצח בבחירות לנשיאות (ראו להלן: ניקרגואה).

גם במקסיקו המצב שביר מאוד: אחרי שלטון לאורך כמעט כל המאה ה-20 של מפלגת המהפכה (PRI), התפצלה המפלגה לשניים (1988) ואפשרה את קיומו של בית נבחרים מגוון יותר. אמנם בבחירות ב-2003 הצליחה המפלגה להמשיך ולהחזיק בשלטון (צברה 241 מתוך 500 מושבי הפרלמנט), אולם בבחירות ב-2006 עבר הרוב ל"מפלגת הפעולה הלאומית" (PAN) שצברה 206 מושבים. עתה מכהנות בפרלמנט שלוש מפלגות עיקריות: המפלגה השלטת הזו ושתי המפלגות שהתפצלו כאמור. שלוש המפלגות מייצגות 487 מושבים מתוך 500.

התמורה אפשרה גם את בחירתו של הנשיא משורות מפלגת PAN. ב-1 בדצמבר 2006 הושבע נשיא חדש (פליפה קלדרון), שקיבל אמנם רק 35.9% מהקולות (יריבו לופז אוברדור, פופוליסט ואיש שמאל, קיבל שש עשיריות של אחוז פחות ממנו: 35.3%), ובסך הכול הצביעו רק 58.9% מסך בעלי זכות הבחירה (במקסיקו לא דרוש רוב מוחלט כדי לנצח בבחירות).

הדבר מעיד על הסתייגותם של המצביעים העניים ממוצא אינדיאני, שאיבדו את אמונם במערכת הפוליטית וביכולתה לחלצם מעוניים. המצוקה של מרבית האוכלוסייה האינדיאנית מעיבה על היציבות הפוליטית של המדינה, ועלולה להתפרץ (כפי שכבר קרה בעבר) פוליטית ולדחוף את המדינה שמאלה, כפי שקורה במדינות שהוזכרו לעיל. גם שלטונן של כנופיות הסמים האכזריות בצפונה של המדינה עלול לעזור בניפוץ המערכת הפוליטית-הדמוקרטית. אולם עד עתה (סוף 2010) עומדת המערכת הפוליטית של מקסיקו במבחן של יציבות.

תופעת כנופיות המאראס (מארה = כנופיה בסלנג הספרדי, ופירוש אחר: נמלה טורפת ביערות האמזונס) מאיימת על הביטחון האזרחי של מדינות רבות: מערב ארה"ב, מקסיקו, הונדורס, אל-סלוודור וגואטמלה. תחילתן בשנות ה-80 של המאה שעברה בפרוורי העוני של ערי ארה"ב, שאלהן הגיעו אלפי פליטים בעקבות המלחמות הפנימיות במרכז אמריקה. לאחר שמשטרות ארה"ב הצליחו לגרש את חלקן הגדול בחזרה לארצותיהן, הן השתקעו בפרוורים העניים של אותן מדינות והחלו לפעול בהברחת סמים ונשק, בסחיתות מאורגנות ובחטיפות תמורת כופר.

מעריכים את מספר חברי הכנופיות הללו (שבהן נקלטים ילדים זנוחים כבר מגיל עשר) בין 50 אלף ל-250 אלף. חלק מהכנופיות משמשות למעשה כמעין משטרה פרטית של קרטלי הסמים, והם קוטלים זה את זה בצורה אכזרית ביותר. מעריכים את מספר הנרצחים על ידי הכנופיות הללו ב-20 אלף איש בשנה. כיוון שבריה"מ איננה קיימת יותר, ולאור ירידת כוחה היחסי של ארה"ב (היא לא יכולה יותר להרשות לעצמה עוד מעורבות צבאית, אפילו לא בדרום אמריקה), צומח ועולה כאמור מודל חדש של עצמאות לטינו-אמריקנית, המשתחרר והולך מאחיזת החנק הכלכלית של השכבות המסורתיות ושותפויותיהן האמריקניות.

כך למשל סיכלו נציגיהן של הממשלות השמאליות, בהנהגת ברזיל וונצואלה, את ניסיונותיה של ארה"ב ליצור שוק חופשי (2005) אזורי – שיעמוד תחת השפעתה הדומיננטית.

נשיא ברזיל, "לולה", מקיים אמנם משק קפיטליסטי בארצו, אך הדבר נעשה תחת פיקוח צמוד ותוך כדי התחברותו השקטה של הנשיא עם הקואליציה האנטי-אמריקנית.

גורמים נוספים הנכנסים לתוך המערבולת הלטינו-אמריקנית הן:

♦ סין – הזקוקה נואשות לחומרי הגלם שהיבשת הדרום אמריקנית יכולה לספק לה (קודם כול נפט וגז).

♦ איראן – מי שנושא בעיקר המשימה של שיווק איראן למדינות נוספות ביבשת הוא לא אחר מהוגו צ'אוס, נשיא ונצואלה. מטרותיה של איראן בתת-היבשת הן:

- (1) להציב אתגר מהפכני לארה"ב ב"חצר האחורית" שלה, כדי להקטין את הלחץ של זו האחרונה.
- (2) שיפור מעמדה של איראן בתת-היבשת מול ארה"ב.
- (3) כרסום משטר הסנקציות המוטל על איראן.
- (4) בניית תשתית מודיעין וטרור (שכבר הראתה את כוחה בעבר באמצעות הפיגועים של החיזבאללה בשגרירות הישראלית ובבית הקהילה היהודית בבואנוס-אירס).
- (5) יצירת תשתית לפגיעה מדינית ביחסים בין ישראל לבין מדינות אמריקה הלטינית.
- (6) הפצת האסלאם השיעי.

מה שנוגע למדיניות החוץ הישראלית היא העובדה המצערת שההתנגדות לארה"ב מתורגמת במדינות אלה (דוגמת התנהגותה המסורתית של קובה) גם לדחיית בעלת בריתה המוצהרת של ארה"ב – ישראל. בולט בתחום זה יחסו העוין של צ'אווס למדינת ישראל, וחיזוריו אחר איראן ומדינות ערב. יחס עוין כזה מסכן במידה רבה את הקהילה היהודית (בת 15,000 נפש בוונצואלה).

ניסיונות האיחוד בדרום אמריקה

אחת הסיבות המרכזיות למבנה השברירי של המדינות הלטיניות של מרכז אמריקה היא שורת המלחמות, המרידות, מלחמות האזרחים, המשטרים הצבאיים, הדיקטטורים הצבאיים ומשטרים מושחתים אזוריים – ששררו במדינות הללו לאורך מאות שנים. במקביל פעמה תמיד בלב מנהיגים רבים באזור השאיפה להקים מסגרות משותפות של כמה מדינות, על מנת להיחלץ יחד מהבורות, מהמרידות נגד הספרדים והפורטוגזים, וממאבקים ומלחמות בין המדינות הללו לבין עצמן, שאפיינו את האזור במשך מאות שנים. תחילה צורפו מרבית המדינות של מרכז אמריקה ל"אימפריה המקסיקנית הראשונה". ואילו ב-1819, בהשפעתו של אחד ממשחרי דרום אמריקה, סימון בוליבר, הוקמה "מדינת קולומביה הגדולה" שהורכבה משטחים שהפכו לאחר מכן למדינות – קולומביה, ונצואלה, אקוודור ופנמה. המדינה התפוררה ב-1830.

ב-1823 הקימו חמש מדינות – ניקרגואה, הונדורס, גואטמלה, אל-סלוודור וקוסטה ריקה – את "הרפובליקה הפדרלית של מרכז אמריקה". התקוות שתלו רבים ברפובליקה החדשה היו עצומות, מטבע הדברים, תוך הבעת תקווה כי ארה"ב תשמש כמודל למערך המדיני החדש.

אולם לצערם של תומכי הרעיון, המבנה החדש החזיק מעמד רק 17 שנים, כשהשנתיים האחרונות (1838–1840) מתאפיינות במלחמות אזרחים, שכן השכבות השליטות של השמרנים ובעלי הנכסים, וכן של הכנסייה הקתולית, התנגדו לאיחוד. העוני והבערות המשיכו להוות מקור לניצול כלכלי ולשעבוד של השכבות הנמוכות ובעיקר של האיכרים. האיחוד פורק ב-1840, כשהוא מותיר אחריו שובלים של איבה, של מלחמות מתמשכות ושל היעדר שיתוף פעולה כלכלי.

התוכניות לחפור תעלה בין האוקיינוס השקט לאוקיינוס האטלנטי, דרך ניקרגואה, שהיו יכולות להעלות את רמת החיים של כל המדינות באזור, אף הן לא המריאו.

עתה (2010) מחפשת ממשלת ניקרגואה השקעות בהיקף של כ-18 מיליארד דולר, כדי לחפור תעלה חדשה בין שני האוקיינוסים: תעלה באורך של 100 ק"מ מהים הקריבי לאגם ניקרגואה (לאורך הגבול עם קוסטה ריקה) ועוד תעלה של 20 ק"מ מאגם ניקרגואה לאוקיינוס השקט.

קיומה של ארה"ב של מרכז אמריקה, למרות שהתפוררה ב-1840, הנביט זרעים חיוביים של רצון לשיתוף פעולה, למרות כל הזעזועים השלטוניים, הצבאיים והכלכליים שפקדו את המדינות. ואכן ב-1960 הוקם "אזור סחר חופשי של מרכז אמריקה" (CACM), על ידי אותן חמש מדינות: גואטמלה, אל-סלוודור, הונדורס, ניקרגואה וקוסטה ריקה. למרות עליות וירידות בתוקפו של השוק (כולל מאבקים ומלחמות שנמשכו כ-20 שנה), הצליחו חמש המדינות לחתום על הסכם מיזוג ב-1993, אשר נוסף לנכונותן לכינון שלום ומיזוג כלכלי הביא לייסודו של פרלמנט ובית משפט מאוחד למרכז אמריקה. ב-1958 החלו ניסיונות לאיחוד כלכלי נוסף ולפעילות משותפת של עשר מדינות בים הקריבי, כשהוקמה הפדרציה של הודו המערבית הבריטית. אלא שזו החזיקה מעמד רק ארבע שנים. אולם כבר ב-1963 החלה פעילות נמרצת להקמת שוק משותף, שאכן הוקם ב-1968: Caribbean Free Trade Association (CARIFTA) ובו 12 מדינות. ב-1973 הפך האיחוד ל"קהיליית הקריבית", ובה חמש-עשרה המדינות הקטנות ביבשת The Caribbean Community (CARICOM) וחמש מדינות מסופחות כדלקמן:

המדינות-החברות: אנטיגואה וברבודה; איי בהמה; ברבדוס; בליז; דומיניקה; גרנדה; האיטי; ג'מייקה; מונטסראט; איי סנטה לוצ'יאה; איי סנט קיטס ונוויס; איי סנט וינסנט וגרנדינס; סורינאם; טרינידד וטובגו.

המדינות המסופחות: אנגוילה; ברמודה; איי הבתולה הבריטיים; איי קיימן; איי טורקס וקייקוס. רוב רובן של מדינות אלה הם איים מזעריים וחלקן משמש אף כמקלט מס.

שני גושי מדינות נוספים שהגיעו לאיחוד מכסים ושוק משותף היו (2008):
 ♦ "מדינות מרקוסור" (MERCOSUR) – ברזיל, ארגנטינה, אורוגוואי, פרגוואי וונצואלה. ארגון זה אחראי ל-75% מסך התוצר של אמריקה הלטינית. הארגון הוקם ב-1991 וישראל חתמה על הסכם סחר חופשי עמו ב-2009, בעת ביקורו של נשיא המדינה שמעון פרס בברזיל.
 ♦ קהיליית מדינות האנדים – בוליביה, קולומביה, אקוודור ופרו.

ארה"ב ניסתה להפוך את כל המסגרות הללו לשוק כל-אמריקני אחד עוקף ונצואלה, אולם ציר המדינות המתנגדות להגמוניה האמריקנית ביבשת דחה את ההצעה. ארגוני המדינות שחברו יחד לאזורים של אזורי סחר חופשי, מהווים אמנם מודל חשוב של שיתוף פעולה, המקשה את היריבויות ההיסטוריות באמריקה הלטינית, אולם ריבוי המסגרות מעיד על שביריות המערכות ועל סכנות של התפרקות, אלא אם כן יעמיק הקשר ויורחב בין המדינות הגדולות והעשירות לבין המדינות הקטנות והעניות.

ב-2007 הקימו מדינות היבשת את "בנק הדרום". נשיא ונצואלה הוגו צ'אווס, שתרגם את מרבית המימון הראשוני, רצה להפוך את הבנק לתחליף לקרן המטבע הבין-לאומית ולבנק העולמי (הנשלטים ע"י ארה"ב) – אולם ארגנטינה וברזיל הטילו את כובד משקלן לכיוון של פיתוח אמריקה הלטינית. בעקבות כך הקים צ'אווס בנק נוסף (ינואר 2008) יחד עם המדינות המתנגדות להשפעתה של ארה"ב (ניקרגואה, בוליביה וקובה), וזאת במסגרת "האלטרנטיבה הבוליברית לאמריקות" (ALBA). ישראל פועלת ליצירת קשר ישיר והדוק עם כל המסגרות הכלכליות הללו, כדוגמת קשריה עם שווקים בין-לאומיים אחרים וההסכם שנחתם בינה לבין "מדינות מרקוסור" (2009). עם אזור הסחר החופשי של המדינות בוליביה, קולומביה, אקוודור ופרו – מתנהל משא ומתן לביטול המכסים בין שני הצדדים (2010).

ב-1998 תקף "הוריקן מיי" (בדרגה חמש) את חופי האוקיינוס האטלנטי של מרכז אמריקה, והותיר חורבן רב בשבע מדינות: קוסטה ריקה, גואטמלה, אל-סלוודור, הונדורס, ג'מייקה, מקסיקו, פנמה וניקרגואה. זו האחרונה נפגעה פגיעה חמורה, כשעשרת אלפים בני אדם נקברו תחת מפולות הבוץ ששטפו מהר הגעש קאסיטה בעקבות הגשמים העזים. מדינות אחדות נחלצו לעזרתה ומחקר את חובה להן ב-1999.

המונח "רפובליקת בננות" בהקשר למדינות באמריקה הלטינית

המונח "רפובליקת בננות" נולד במרכז אמריקה הלטינית, והוא מכוון למדינות הנשלטות על ידי כוחות זרים המפעילים לרוב ממשלים מקומיים מושחתים ולא יעילים. במקורו יוחס הכינוי למדינת הונדורס, שבה שלט מיעוט שנהנה מזכויות יתר ומשליטה על מרבית האדמות הפוריות של המדינה ונשען על צבא מדכא. למיעוט הזה לא היתה כל מוטיבציה לקדם את המדינה ואת כלכלתה. לחלל הזה נכנס תאגיד אמריקני בעל משאבים, יכולת ארגונית ויוזמה (The United Fruit Company) וכן שתי חברות אמריקניות נוספות (The Standard Fruit Company ו־ Sam Zemurray's Cuyamel Fruits Company).

התאגיד רכש מהאליטה את הזכויות לעיבוד האדמות הפוריות, בנה כבישים ונמלים ושיווק את התוצרת החקלאית – בעיקר בננות (ומכאן השם) לארה"ב ולאירופה. באופן הדרגתי השתלט התאגיד על כלכלת הונדורס ועל המערכת הפוליטית והצבאית שלה. כאשר איכרים או פועלים ניסו להתמרד נגד הניצול – הם דוכאו על ידי כנופיות של שכירים וגם בעזרתה הצבאית של ארה"ב. ב־1910, כשהנשיא סירב להעניק הקלות מס לתאגיד, הוא הודח בעזרת בריונים שכירים מניו־אורלינס והתאגיד הציב במקומו נשיא משלו שהעניק לחברה פטור ממסים ל־25 שנה.

המונח "רפובליקת בננות" יוחס למדינות נוספות באמריקה הלטינית, כמו אל־סלוודור, קוסטה ריקה וגואטמלה. מאז מייחסים כינוי זה למדינות ברחבי העולם שבהן מחלקים בצורה מושחתת את מוקדי הכוח הממלכתיים (ללא בחירות) למקורבים לשלטון, תוך כדי הזנחת שליחותו ומחויבותו לציבור הרחב.

התמורות ביחסיה של ישראל עם ארצות אמריקה הלטינית

מאז הקמת מדינת ישראל ב־1948 גדל מספר המדינות העצמאיות באמריקה הלטינית מ־20 ל־33, ב־2010. מהן, רק ארבע מדינות ניתקו יחסיהן עם ישראל: גיאנה, קובה (1973), ונצואלה ובוליביה (2009), ואילו אקוודור החזירה את שגרירה מישראל. למרות ההישג הגדול הזה (שלא חזר על עצמו באפריקה או בדרום־מזרח אסיה) ניכרת נסיגה גם ביחסיה של ישראל עם תת־היבשת (יש אומרים נורמליזציה...), הנותנת אותותיה בעיקר בתחום ההצבעה של מדינות אלה במוסדות הבין־לאומיים ובראשם האו"ם. להלן פירוט השלבים השונים בהתפתחות הזאת:

- ♦ במהלך שנות ה-60 של המאה שעברה, קבעו 10 מתוך 14 הנציגויות הדיפלומטיות של אמריקה הלטינית את מושבן בירושלים (למרות התנגדותו של האפיפיור שדגל ודוגל גם היום בהפיכת ירושלים לאזור בין-לאומי).
- ♦ באותן שנים נהגו הנציגויות הלטיניות להוקיע פעולות טרוריסטיות נגד ישראל, כמו זו שאירעה בשדה התעופה בלוד (30.5.1972). גינוי הפעולות היה משותף למדינות בעלות משטרים שמאליים (איינדה בצ'ילה) כמו גם משטרים במרכז ובימין המתון (גנרל הוגו בנזר, 1971–1974, בבוליביה).
- ♦ בתי הפרלמנט וחברי הממשלות של מדינות אלה נהגו לציין בהרחבה את ימי העצמאות של ישראל, לקרוא כיכרות ורחובות על שם מנהיגים ישראלים, ולפעול למען יציאתם של יהודים מבריה"מ ומסוריה. נשיאים, ראשי ממשלות ושרים ביקרו לרוב בישראל. כן ביקרו בה משלחות כלכליות ומשלחות של אקדמאים – ביקורים שהביאו בעקבותיהם חתימות על הסכמים דו-צדדיים רבים (ראו להלן בסקירות על כל מדינה).
- ♦ ישראל השכילה לפלס לעצמה נתיבות אל הכוחות הפוליטיים הפנימיים באמצעות הקשרים הלא-פורמליים שקשרו מפלגות הפועלים וההסתדרות עם מפלגות ותנועות מקבילות בכמה מן המדינות הלטיניות.
- ♦ הקהילות היהודיות, שהזדהו כליל עם ישראל, היוו מכשיר חשוב ליצירת אווירה אוהדת בקרב האליטות השולטות במדינותיהן.
- ♦ ההתקררות ביחסים החלה עם יציאתן של המדינות הלטיניות מעיסוק בלעדי בענייניהן הפנימיים, ומעבר להתעניינות ומעורבות בסוגיות בין-לאומיות, וזאת בעקבות אינטרסים גלובליים שהתחילו להתפתח בהן. במגעים אלה הן פגשו בגישות עוינות לישראל בתחומים רבים, כמפורט להלן.
- ♦ פיתוח של קשרים עם בריה"מ, באמצעות מדינות שנטו לקומוניזם ובראשן קובה. זו ניסתה לייצא את תפיסת עולמה למדינות נוספות ביבשת כמו ניקרגואה. הדבר הביא למעורבות כוחנית של ארה"ב נגד המגמות הללו, אם באופן ישיר, כמו סילוק באמצעות צבא ארה"ב את מושלה של מדינת גרנדה (1983); ארגון "התנגדויות פנימיות" כמו הקונטראס בניקרגואה (נושא שבו היתה מעורבת גם ישראל) וניסיון ישיר למוטט את שלטונו של קסטרו בקובה על ידי פלישה ("מפרץ החזירים", ביום 17.4.61). המעורבות הזאת (שנשענה על "דוקטרינת מונרו" משנת 1823) עוררה מורת רוח בקרב מדינות לטיניות אחרות, שלא יצאו בגלוי נגד ארה"ב, אולם יכלו להוציא במידה מסוימת את זעמן (כפי שזה קורה עד היום) על בעלת בריתה של ארה"ב – ישראל...

- ♦ תוצאה נוספת של המציאות השבירה הזאת היתה השתלטות חונטות צבאיות בכמה מדינות (צ'ילה – 1973, אורוגוואי – 1973, ארגנטינה – 1976, ברזיל – 1964, ובמדינות אחרות), כנראה בתמיכתה של ארה"ב, כדי למנוע זליגה קומוניסטית למדינות נוספות ביבשת. המציאות החדשה העמידה את ישראל במצב דואלי, שלא תרם לתדמיתה: מצד אחד ההכרח להמשיך בקשרים עם המשטרים הצבאיים, בעיקר המשטר הצבאי האכזרי בארגנטינה, כדי לגונן על הקהילות היהודיות (שאלפים מצעיריהן, אינטלקטואלים ברובם, הועלמו על ידי המשטרים הצבאיים) ומצד אחר הצורך להתמודד עם התדמית השלילית שנוצרה לישראל בגין קשרים אלה – בעולם החופשי.
- ♦ מאז 1973, השנה שבה הצליחו מדינות הנפט הערביות להביא את מדינות המערב לקנוסה, גברה גם השפעתן באמריקה הלטינית. לקידום ההשפעה הזאת גויסו הקהילות הערביות הגדולות הקיימות ברבות מהמדינות הלטיניות. העלייה במחירי הנפט, בעקבות החרם הערבי, פגעה גם בכלכלותיהן של מדינות אלה והאשמה הוטלה לא פעם על ישראל.
- ♦ הקשרים שהלכו והתהדקו בין המדינות הלטיניות לבין הגוש האפרו-אסיאתי, הביאו אותן להצביע במוסדות הבין-לאומיים יחד עם הגוש ותמיד נגד ישראל. אף על פי כן יצוין כי ההצבעות הללו לא פגעו כלל בקשרים הביטורליים עם המדינות הלטיניות.
- ♦ כיום מנסה נשיאה של ונצואלה למנף את הגישה האנטי-ישראלית למדינות נוספות; תוך הזדהות עם איראן ושימוש בנשק הנפט של ונצואלה כדי להשפיע על מדיניותן של מדינות באזור כלפי ישראל. גם נשיאה של ברזיל ("לולה"), שערך אמנם ביקור ידידותי בישראל, הושיט יד לראש ממשלת טורקיה ארדואן. שניהם ביקרו באיראן במטרה להסיר את איום הסנקציות (ואולי גם את האיום הצבאי) מעל איראן. הם הביאו את ממשלת איראן להסכים להסכם אמורפי ודו-משמעי לגבי נכונותה של איראן לקיים את תביעות הארגון הבין-לאומי לאנרגיה אטומית. יוזמות כאלה, על אף שנדחו על ידי מדינות המערב ומועצת הביטחון, אינן מוסיפות מטבע הדברים לחיזוק הקשרים עם ישראל.

סיכום

ישראל עושה מאמצים כבירים כדי לשמור על המערכת הידידותית עם מדינות היבשת הלטינית. כפי שמפורט להלן, בסקירות על כל מדינה – עושה ישראל גדולות בהגשת העזרה הטכנית לרוב מדינות היבשת (באמצעות מש"ב); בחתימת

הסכמים דו-צדדיים, שהאחרון והחשוב שבהם היה הסכם הסחר החופשי "מרקוסור", ב-2009, עם ארבע המדינות: ארגנטינה, ברזיל, אורוגוואי ופרגוואי; וחתימה על תיקון משמעותי להסכם אזור הסחר החופשי עם מקסיקו (שנחתם לראשונה בשנת 2000), מחודש מארס 2010, המקל על המעבר של סחורות ישראליות ממדינות שלישוניות.

צה"ל והתעשיות הצבאיות עושים פעולה נרחבת לקשור קשרים עם המנהיגות הצבאית של המדינות, הן כספק של נשק מודרני ואמין והן כמסגרת לימודית בנושאי הביטחון הלאומי והבין-לאומי.

אירועים מיוחדים ביחסי ישראל-אמריקה הלטינית

- ♦ האירוע החשוב והבעייתי ביותר אירע ב-11 במאי 1960, כששליחי המוסד הישראלי גילו ולכדו את אדולף אייכמן על אדמת ארגנטינה. אייכמן הוברח לישראל ב-21 במאי, הועמד כאן למשפט, נידון למוות ונתלה. הפעולה פגעה בתחום הריבוני של ארגנטינה, אך למרות זאת לא נקטה מדינה זו בצעדים חריפים נגד ישראל (רק הסתפקה בגירוש השגריר הישראלי...), וזאת מתוך הבנה לעוצמת חשיבות לכידתו של צורר היהודים.
- ♦ אירוע קשה אחר אירע בארגנטינה ב-1992, כשמחבלים איראנים ואנשי חיזבאללה, בשיתוף פעולה עם מקומיים, פוצצו את בית השגרירות הישראלית וב-1994 את בית הקהילה היהודית AMIA בבואנוס-אייर्स. בהתקפות אלה קיפחו את חייהם עשרות ישראלים, וכן תושבים יהודים, עובדים מקומיים במוסדות הללו ועוברי אורח שונים (ראו פירוט בסקירה על ארגנטינה להלן). החקירה של נסיבות האירועים הללו התנהלה במשך שנים בעצלתיים. רק ב-2006 הורתה ממשלת ארגנטינה להוציא צווי מאסר בין-לאומיים לנשיא איראן לשעבר, אכבר האשמי רפסנג'אני, ולשמונה איראנים נוספים; ואילו עצרת האינטרפול החליטה, ב-7 בנובמבר 2007, להוציא צווי מעצר בין-לאומיים נגד ראש מנגנון הג'יהאד האסלאמי בחיזבאללה, עימאד מורנייה, וחמישה בכירים איראנים נוספים. כולם נאשמים במעורבות ובתכנון הפיגוע בבניין הקהילה (מורנייה נהרג ב-2008 ממטען חבלה שהוטמן במכוניתו בעת ששהה בדמשק).
- ♦ ישראל לא היססה להירתם למבצע ההצלה של קורבנות רעידת האדמה הגדולה שאירעה בניקרגואה ב-1972 והיתה בעוצמה של 6.5 בסולם ריכטר. הרעידה הרסה את מרבית עיר הבירה מנגואה, ומשלחת מישראל, בניצוחו של לובה אליאב המנוח, הגיעה למקום ועשתה רבות להצלת לכודים, לטיפול בפצועים ולפינוי ההריסות.

♦ בעיה מיוחדת התעוררה ביחסי ישראל עם ונצואלה, מאז נבחר הוגו צ'אווס לנשיא המדינה: בהיות ונצואלה אחת מיצואניות הנפט הגדולות בעולם, החל הנשיא החדש (בעל אוריינטציה שמאלית קיצונית) לפעול לסילוק השפעתה הכלכלית של ארה"ב על המדינה. לצורך זה הוא הלאים תעשיות רבות ובראשן את תעשיית הנפט. כדי להעצים את מעמדו הוא החל לחבור עם מנהיגים (בעלי אוריינטציה דומה וכן עם קובה, אויבתה המסורתית של ארה"ב) שהגיעו לשלטון במדינות שכנות. כמו כן הוא הרחיב את מערכת קשריו עם רוסיה ואיראן, כדי להעצים את עצמאותו ואת התנגדותו להגמוניה האמריקנית באמריקה המרכזית והדרומית. המהלך האנטי-אמריקני הזה מצא עד מהרה את ביטויו הקל יחסית – בהתקפה על בעלת הברית הידועה של ארה"ב – מדינת ישראל. היחסים בין שתי המדינות הלכו והורעו, וצ'אווס החל בגינויה של ישראל בכל הנוגע ליחסיה עם הפלסטינים ולתמיכה קולנית בחמאס. בתחילת ינואר 2009, בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", גירש צ'אווס את צוות השגרירות הישראלית מהמדינה. במקביל גורש גם שגריר ישראל מבוליביה.

♦ הסחר בין ישראל למדינות אמריקה המרכזית והדרומית הוא עדיין בתחילתו: בתחום זה יכולה ישראל לפתח מערכת רחבה של קשרים כלכליים. בעיקר קיימת הציפייה להידוק היחסים לאחר שנחתם הסכם אזור סחר חופשי (Mercosur) עם המדינות: ברזיל, ארגנטינה, פרגוואי ואורוגוואי. ההסכם נחתם על ידי שר התעשייה, המסחר והעבודה הישראלי, שהגיע במיוחד לאירוע, ואושרר במאי 2010 על ידי ממשלת ישראל.

♦ ב-11 החודשים הראשונים של שנת 2008 הגיע הסחר עם מדינות האזור להיקפים הבאים:

- (א) אמריקה המרכזית: 199.8 מיליון דולר ייצוא ו-47 מיליון דולר ייבוא.
- (ב) אמריקה הדרומית: 1,654 מיליון דולר ייצוא ו-982 מיליון דולר ייבוא.

סיכום

תמיכתן של המדינות הלטינו-אמריקניות בישראל היא עדיין גדולה, אם כי יש להשקיע מאמצים רבים כדי לשמר אותה ולמנוע מכוחות אחרים, כמו גם מהקהילות הערביות הגדולות, הקיימות בכמה ממדינות היבשת – לפרוש מהמדיניות המסורתית האוהדת לישראל. יש לחזור על העובדה כי באמריקה הלטינית מרוכזות קהילות יהודיות גדולות יחסית, ועל מדיניות החוץ הישראלית להתחשב, אם כי לא תמיד, גם בעובדה זו.

להלן פירוט גודלן של הקהילות היהודיות העיקריות ב-2008:
 באמריקה המרכזית – 55,000 (מהם: 40,000 במקסיקו; 8,000 בפנמה; 2,500 בקוסטה ריקה; 1,500 בפוארטו ריקו; 900 בגואטמלה).
 באמריקה הדרומית – 338,000 (מהם: 183,000 בארגנטינה; 96,000 בברזיל; 21,000 בצ'ילה; 18,000 באורוגוואי; 3,000 בקולומביה; 2,000 בפרו; 15,000 בונצואלה).*

יחסי ישראל–אורוגוואי

אורוגוואי שוכנת בחלק הדרום-מזרחי של אמריקה הלטינית, לאורך חופי האוקיינוס האטלנטי והנהר (ממערב) ריו דה לה פלאטה. שכנותיה הן: ארגנטינה ממערב, וברזיל מצפון וממערב.

שטחה מגיע ל-176 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) ל-3.5 מיליון נפש.
 החלוקה הדתית: 66% קתולים; 30% אתאיסטים; 2% פרוטסטנטים; 2% אחרים.
 החלוקה האתנית: 88% לבנים; 8% בני תערובת (מסטיצ'ו); 4% שחורים.
 התמ"ג (2009): 44 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 32 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 12,600 דולר תמ"ג לנפש.

עד 1811 היווה שטחה של אורוגוואי שטח מריבה בין הפורטוגזים לספרדים. באותה שנה הניף הגיבור הלאומי של אורוגוואי, חוסה ארטיגס, את נס המרד ותוך ארבע שנות מלחמה גירש את הספרדים מארצו. ארטיגס החל לבצע רפורמות אגרריות שלא מצאו חן בעיני בעלי האחוזות הגדולות, ואלה הזמינו את ברזיל לבוא ולכבוש את המדינה. ב-1828 הוכרה עצמאותה של אורוגוואי על ידי שתי שכנותיה הגדולות: ארגנטינה וברזיל. ב-1830 הושבע הנשיא הראשון של המדינה, פרוקטוריוס ריברה, שהשמיד את כל האינדיאנים שהתגוררו במדינה והפך בכך את אורוגוואי למדינה היחידה ביבשת אמריקה שאין בה אינדיאנים. מאז ועד 1986 עברו על המדינה תקופות של מלחמות אזרחים, מלחמות עם מדינות שכנות ותקופות של דמוקרטיה מלאה כדלקמן:

♦ 1865–1836 – מלחמת אזרחים.

♦ 1870–1865 – מלחמה משולשת (יחד עם ברזיל וארגנטינה) נגד פרגוואי.

* במכלול 33 מדינות אמריקה הלטינית כלולות גם מדינות זעירות, לרוב מדינות איים, בעלות אוכלוסיות זעירות. למרות חשיבות הקשרים הדיפלומטיים עמן (כאמור, לכל אחת מהן יש קול בעצרת האו"ם), והעובדה כי משרד החוץ באמצעות מש"ב מושיט להן עזרה רבה, הן הושמטו, בגלל קוצר הידיעה, מהסקירות להלן, ואלו הן: איי בהמה; אנטיגואה-ברבודה; בליז; ברבדוס; דומיניקנה; טרינידד טובגו.

- ♦ 1933 – הפיכה צבאית.
- ♦ 1942 – דמוקרטיה מלאה.
- ♦ 1960 – תחילת הפעילות של המחתרת הקומוניסטית "טופאמרוס".
- ♦ 1973–1984 – הפיכה ומשטר צבאי של הגנרלים.
- ♦ 1984 – בחירות דמוקרטיות.
- ♦ 1986 – חנינה כללית לכל מי שפגעו בזכויות האדם בתקופת הדיקטטורה.

כבר בשנת 1911 הוקמה התנועה הציונית באורוגוואי, "דורשי ציון". אחריה קמו מפלגת "פועלי ציון" ויתר המפלגות הציוניות. לאחר מכן הוקם ארגון ארצי שכלל את כל המפלגות הציוניות פרט לרוויזיוניסטים. אלה הצטרפו ב-1960. אורוגוואי היא מהמדינות הידידות ביותר לישראל. כבר בעת כהונתה של ועדת האו"ם לארץ-ישראל (מאי 1947) שהמליצה על חלוקת הארץ ועל הקמת המדינה היהודית, התבלט נציג אורוגוואי, אנריקו רודריגז פבריקט, שהפך ללוחם המרכזי למען מסקנות הוועדה על חלוקת הארץ. בכמה מערי ישראל נקראו רחובות על שמו כאות הוקרה. אורוגוואי הצביעה בעד חלוקת הארץ ומיהרה להכיר במדינה החדשה ולכונן עמה יחסים דיפלומטיים כבר בחודש ההכרזה – מאי 1948.

מן הראוי לציין כי בכל תקופות האי-שקט או המהומות הפנימיות שבה, לא נפגעו קשריה עם ישראל. הקהילה היהודית במדינה, למרות ממדיה הקטנים (כ-25,000 ב-1948 ורק כ-18,000 ב-2008) – גילתה פעילות ציונית מרשימה. מאות מבניה עלו לארץ כחלוצים, הקימו קיבוצים ומקיימים את הקשר עם תנועות הנוער הציוניות הפועלות באורוגוואי עד היום.

ב-1986 ביקר בישראל נשיאה של אורוגוואי, ד"ר חוליו מאריה סאנגיניטי, כאורחו של הנשיא חיים הרצוג. הוא חתם עמו על מגילת ידידות שהניחה את היסוד להסכמים רבים בשנים שלאחר מכן.

על המדינה עברו משברים כלכליים רבים ורק במאוס 2005, כשנכנס לתפקידו כנשיא ד"ר (לאונקולוגיה) טאבארה רמון וסקז רוסאס (איש השמאל הראשון שנבחר לתפקיד זה), החל השיפור. בניגוד לכמה מדינות אחרות באמריקה הלטינית (ונצואלה, בוליביה ואקוודור) שהלאימו את התעשיות והבריחו את המשקיעים – נקט רוסאס במדיניות של שילוב כלכלה חופשית עם מרכיבים סוציאליסטיים, שהקטינו את האבטלה, סגרו פערים והעלו את רמת החיים. בכך הוא חבר למדינות כמו ברזיל, צ'ילה ופרו שנקטו באותה דרך והצליחו להעלות את משקיהן מבחינה כלכלית.

באוגוסט 2008 הגיע נשיא מדינת ישראל בראש משלחת אנשי עסקים

מתחומים רבים, לבחון את פוטנציאל אפשרויות הסחר ההדדי בין שתי המדינות. בעקבות כך נחתם בין שתי המדינות הסכם מו"פ. באורגוואי יכול נשיא לכהן תקופת כהונה אחת בלבד. את מקומו של הנשיא רוסאס תפס (30 בנובמבר 2009) חוסה מוחיקה, חקלאי ומראשי תנועת ההתנגדות הקומוניסטית ה"טופאמרו", שבגלל פעילותו בה ישב במשך 15 שנה בבית סוהר. מוחיקה עומד בראש מפלגה הקרויה "החזית הרחבה", המשלבת את עקרונותיה השמאליים עם כלכלה חופשית כדוגמת קודמו.

ב-2008 ייצאה ישראל לאורגוואי ב-19 מיליון דולר וייבאה ממנה (בעיקר בשר) ב-80 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא ל-9.6 מיליון דולר והיקף הייבוא ל-50 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכמי סחר – ב-1951 וב-1970.
- ♦ הסכם תרבות – 1953.
- ♦ הסכם סחר חדש יחד עם הסכם ימי והסכם תשלומים – 1958.
- ♦ הסכם על ביטול חובת אשרות לבעלי דרכונים של ימאים ודרכוני שירות – 1966.
- ♦ הסכם למניעת כפל מס מהפעלת אוניות או מטוסים – 1969.
- ♦ הסכם בדבר סידורים הדדיים לרישוי שדרים חובכים – 1982.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה מדעי וטכני.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום הרפואה הווטרנרית – 1999.
- ♦ אמנה בעניין ביטחון סוציאלי – 1999.
- ♦ הסכם תיירות – 2001.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל:** 1973 – 14; 1974 – 9; 1975 – 4; 1976 – 12; 1977 – 14; 1987 – 17; 1988 – 32; 1989 – 30; 1990 – 27; 1991 – 37; 1993 – 31; 1994 – 43; 1995 – 39; 1997 – 36; 1998 – 45; 2001 – 39; 2002 – 38; 2003 – 9; 2004 – 29; 2005 – 20; 2007 – 15.
- קורסים מקומיים:** 1976 – שיווק קואופרטיבי, תיעוש חקלאי קואופרטיבי – משת' 49; 1977 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 40; 1978 – משת' 30; 1988 – חקלאות (2) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 101; 1989 – חקלאות (4) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 40; 1990 – מנהל (1) – תחבורה קואופרטיבית (1) – משת' 81; 1991 – קואופרציה, חקלאות – משת' 54; 1993 – חקלאות (1) –

קואופרציה (1) – משת' 67; 1994 – חקלאות – משת' 45; 1995 – חקלאות (2) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 23; 1997 – חקלאות (2) – רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 101; 1998 – חקלאות (2) – פיתוח כלכלי וחברתי (1) – משת' 300; 2001 – חקלאות (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 93; 2002 – חקלאות (1) – פיתוח קהילתי (1) – משת' 101; 2007 – פיתוח קהילתי – משת' 27.

מומחים מישראל: 1973 – 1; 1974 – 3; 1975 – 10; 1976 – 15; 1977 – 6; 1978 – 6; 1988 – 9; 1993 – 4; 1995 – 1; 1997 – 3; 1998 – 4; 2002 – 2; 2003 – 1.

יחסי ישראל-אל-סלוודור

אל-סלוודור שוכנת באמריקה התיכונה, לאורך חופו של האוקיינוס השקט במערב; גואטמלה בצפון-מערב; והונדורס בצפון. שטחה מגיע ל-21 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-7.2 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 75% קתולים; 25% פרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 94% מסטיצו (בני תערובת); 5% אינדיאנים; 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 43 מיליארד דולר בכוח קנייה; 22 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 6,000 דולר תמ"ג לנפש.

אל-סלוודור הגיעה לעצמאות מלאה ב-1838, לאחר שניסיון של כמה מדינות במרכז אמריקה להקים מדינה מאוחדת ב-1823 התפורר לאחר 15 שנה. ניסיון נוסף לחזור ולהקים איחוד כזה נעשה ב-1872, אך גם הוא התפרק ב-1898. במשך כל אותן תקופות וביניהן, חוותה אל-סלוודור מאבקים צבאיים ומהפכות תכופות, ואלה נמשכו עמוק עד שלהי המאה ה-20.

נשיא אל-סלוודור בשנים 1847–1852 היה היהודי סלברדור לינדו חואן.

ב-1980 פרצה מלחמת אזרחים בין חברי המפלגה המרקסיסטית, הצבא האל-סלוודורי ו"חוליות המוות" (קבוצות ימניות קיצוניות), שנמשכה 12 שנה וגבתה 75,000 קורבנות. היה זה עוד מבחן חדירה קומוניסטי למרכז אמריקה הלטינית, כשארצ"ב מממנת ומאמנת את צבאה של הממשלה, ואילו קובה, ניקרגואה הקומוניסטית, מדינות מזרח אירופה וכן בריה"מ מממנות ותומכות במורדים המרקסיסטים. לאחר נפילת בריה"מ התמתן המרד והפסקת אש נחתמה ב-16 בינואר 1992. באותה שנה חתמה אל-סלוודור גם על הסכם גבולות עם הונדורס השכנה, עובדה שגרמה להפסקה בתקריות הגבול הרבות בין שתי המדינות. במהלך מלחמת האזרחים נחטף קונסול הכבוד של ישראל

באל-סלוודור, על ידי קבוצת גרילה, והוצא להורג. מאז 1989 שלט במדינה הגוש הימני ואילו ב-2009 נבחר נציג מפלגת השמאל FNLN (משמעות שמה: "חזית השחרור פרבונדו מרטי"), מאוריסיו פונס. בכך החלה גם אל-סלוודור לנטות לצד השמאלי של מקבילית הכוחות במרכז אמריקה, עובדה שתיתן בוודאי את רישומה בעתיד.

המטבע החוקי באל-סלוודור הוא הדולר האמריקני. המדינה הקימה אזור סחר חופשי עם ארה"ב יחד עם חמש מדינות מרכז אמריקניות והרפובליקה הדומיניקנית. כמו כן חתומה אל-סלוודור על הסכמי סחר חופשי עם מקסיקו, צ'ילה ופנמה. במהלך מלחמת העולם השנייה הציל הקונסול הכללי של אל-סלוודור בז'נבה, ג'וזה ארתורו קסטליאנוס קונטררס, כ-25,000 מיהודי הונגריה, שלהם העניק תעודות זהות של מדינתו.

אל-סלוודור נמנעה בהצבעה על חלוקת ארץ-ישראל, אך כוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל כבר בינואר 1950. לישראל יש שגרירות-תושבת בעיר הבירה אל-סלוודור, שמצדה שיכנה את שגרירותה בירושלים, ואף המשיכה לעשות כן גם לאחר שכל מדינות אמריקה הלטינית עברו לשפלה בעקבות חקיקת החוק הישראלי שסיפח את ירושלים לישראל (1980). אולם ב-2006 נכנעה גם היא ללחץ והעבירה את השגרירות לשפלה. ב-2008 התגוררו באל-סלוודור כמאה יהודים.

הייצוא הישראלי לאל-סלוודור הגיע ב-2008 ל-13 מיליון דולר והייבוא ממנה ל-300 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-2 מיליון דולר והייבוא מאל-סלוודור ל-200 אלף דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ פטור הדדי של אגרות על אשרות – 1960.
- ♦ ביטול חובת אשרה לדרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1961.
- ♦ הסכם תרבות – 1972.

מן הראוי לשים לב להיקפה הגדול של העזרה הטכנית שהגישה (ומגישה גם כיום) מדינת ישראל למדינה זו:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 13; 1974 – 4; 1975 – 14; 1976 – 18; 1977 – 20; 1987 – 32; 1988 – 70; 1989 – 44; 1990 – 24; 1991 – 73; 1993 – 67; 1994 – 57; 1995 – 62; 1997 – 50; 2001 – 50; 2002 – 48; 2003 – 55; 2004 – 49; 2005 – 52; 2007 – 27.

קורסים מקומיים: 1973 – חקלאות – משת' 62; 1974 – מדריכי נוער, חקלאות (3), פיתוח קהילתי, קואופרציה (2) מנהל (1) – משת' 165; 1976 – שיווק חקלאי, תחבורה קואופרטיבית – משת' 70; 1978 – קורסים ניידים – השקיה, דישון, הדרכה חקלאית, הדברת מזיקי כותנה, שיווק חקלאי, קואופרציה חקלאית, פיתוח קהילתי, פיתוח תחבורה קואופרטיבית ושיכון עממי – משת' 320; 1987 – 11 קורסים שונים – משת' 325; 1988 – 11 קורסים שונים – משת' 311; 1989 – פיתוח קהילתי, קואופרציה (2) – רפואה ובריאות הציבור (2) – משת' 195; 1990 – חינוך (2) – משת' 80; 1991 – קואופרציה (2), פיתוח קהילתי – משת' 80; 1993 – רפואה ובריאות הציבור, חינוך – משת' 98; 1994 – חקלאות, חינוך, קורס אזורי בגואטמלה – משת' 108; 1995 – חקלאות, חינוך – משת' 51; כמו כן השתתפות בשלושה קורסים אזוריים – שירותים סוציאליים בקהילה (1) חינוך למדע (12) כלכלה חקלאית (1); 1997 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 32; 2001 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 4; 2002 – חקלאות (3), פיתוח קהילתי (1), חינוך (1) – משת' 182; 2003 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור, פיתוח קהילתי (2) – משת' 110; 2004 – חקלאות (3), פיתוח קהילתי (1) – משת' 147; 2005 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור, חינוך, פיתוח קהילתי – משת' 125.

מומחים מישראל: 1973 – 9; 1974 – 9; 1975 – 12; 1976 – 12; 1977 – 13; 1978 – 38; 1979 – 17; 1988 – 33; 1989 – 4; 1990 – 7; 1993 – 7; 1994 – 3; 1995 – 6; 1997 – 3; 2001 – 7; 2002 – 3; 2003 – 4; 2004 – 3; 2005 – 6; 2007 – 2.

יחסי ישראל-אקוודור

אקוודור שוכנת בצפונה של דרום אמריקה לאורך חופי האוקיינוס השקט. שכנותיה הן: קולומביה בצפון; ופרו במזרח ובדרום. שטחה מגיע ל-284 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-15 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 25% אינדיאנים; 3% שחורים; 7% לבנים; 65% בני תערובת (מסטיצ'ו).

התמ"ג (2009): 167 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 56 מיליארד לפי שער החליפין; 7,300 דולר תמ"ג לנפש.

הספרדים כבשו את אקוודור ב-1533 ומשלו בה עד 1822. בשנה זו פרץ מרד בהנהגתו של הגיבור הלאומי, אנטוניו חוסה דה סוקרה, ואקוודור הצטרפה לרפובליקת קולומביה הגדולה (ראו לעיל). ב-1830 פרשה אקוודור מהברית

והפכה למדינה עצמאית. במהלך כל השנים עד מחצית המאה ה-20 ידעה אקוודור מהפכות פנימיות רבות וכן מלחמות עם שכנותיה, שבהן הפסידה שטחי קרקע גדולים. בשנת 2000 הכריזה אקוודור על עצמה כ"חדלת פירעון" (בהיקף של 3.5 מיליארד דולר) והנהיגה דולריזציה של המטבע.

בעקבות כך ובעקבות עליית מחירי הנפט (מחצית מהכנסות הייצוא של אקוודור מקורה בנפט) השתפר מצבה של המדינה, העוני ירד ל-38% והגידול בתמ"ג הגיע ל-7%. אולם המשבר העולמי של 2009 שוב הרע את מצבה הכלכלי. בין אקוודור לפרו קיימת איבה נושנה. האחרונה ניסתה פעמיים לפלוש לאקוודור: ב-1982 – אז נודע לפולשים כי מומחים צבאיים ישראלים שוהים באקוודור, ובעקבות כך ביטלו את הפלישה; וב-1995 – אז הפציצו מטוסי כפיר מתוצרת ישראל את הפולשים תוך שהם משתמשים גם בטיילים ישראלים. גם פלישה זו לא צלחה. הסתבר מאוחר יותר כי ישראל סיפקה נשק לשני הצדדים...

החל ב-2007 מושל באקוודור הנשיא רפאל קוריאה. ב-2008 הצליח לאשר חוקה חדשה המעניקה לו סמכויות רחבות ומבטלת את השפעת הקונגרס והצבא. קוריאה משתייך אף הוא לשמאל הפוליטי והכלכלי של המדינה, ובעקבות בחירתו מחדש (ברוב גורף) ב-2009, הוא פנה לברית עם ונצואלה, בוליביה, איראן ורוסיה. ב-30 בספטמבר 2010 התחוללו מהומות בעיר הבירה קיטו ובערים אחרות, שהונהגו על ידי שוטרים. הם מחו על הפגיעה המתוכננת של הממשלה בשכרם. הנשיא שהגיע למקום כדי להרגיע את השוטרים, הותקף על ידיהם (גם בגז מדמיע) ונפצע. הוא הוחש לבית החולים הקרוב, שהוא בית חולים של המשטרה, ומחשש לחייו פרצה יחידת עילית לבית החולים ושחררה את הנשיא. בעקבות כך נלקחה האחריות על ביטחון הפנים במדינה מהמשטרה וניתנה לצבא. ראש המשטרה וכמה מקציניו הבכירים התפטרו לאחר הפרשה.

אקוודור הצביעה בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עמה בינואר 1950. הצטרפותה לאחרונה לציר הסוציאליסטי האנטי-אמריקני איננה מבשרת טובות לעתיד היחסים עם ישראל. אולם לנוכח המשבר הכלכלי החמור שפקד כאמור את המדינה מאז 2008, ייתכן שהזדקקותה לתמיכה כלכלית מערבית תחליש את נטייתה לכיוון המחנה השמאלי.

היהודים הגיעו לאקוודור כאנוסים כבר במאות ה-16 וה-17. יש המייחסים את מוצאו של הנשיא הראשון סוקרה לאותם אנוסים. אקוודור קיבלה בחיוב הגירת יהודים אליה, בעיקר פליטים מגרמניה בשנות ה-30 של המאה שעברה. ב-1940 היו במדינה כ-3,000 יהודים. מספרם ב-2010 הגיע ל-930. יש עלייה מתמדת של יהודים מאקוודור לישראל.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ ביטול הדדי של אשרות – 1966.
- ♦ הסכם לחילופי תרבות ומדע – 1977.
- ♦ הסכם חדש לשיתוף פעולה בתחומי התרבות, המדע והחינוך – 2001.

ב-2008 ייצאה ישראל לאקוודור ב-41 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-5 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-25 מיליון דולר והיקף הייבוא ל-3.5 מיליון דולר. גם כאן מן הראוי לציין את ההיקף הגדול של עזרה טכנית שהוגשה על ידי ישראל:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 23; 1974 – 43; 1975 – 34; 1976 – 36; 1977 – 40; 1987 – 14; 1988 – 19; 1989 – 51; 1990 – 54; 1991 – 42; 1993 – 50; 1994 – 57; 1995 – 63; 1997 – 43; 1998 – 40; 2001 – 71; 2002 – 77; 2003 – 69; 2004 – 57; 2005 – 58; 2007 – 53. בארץ נערך גם קורס מיוחד ל-16 קצינים במסגרת השירות הצבאי-חקלאי (1974).

קורסים מקומיים: 1974 – שיטות הדרכה, הטיפול במי תהום – משת' 53; 1975 – ניתוח מערכות במחשבים, סימפוזיון בנושא מחשבים, תכנון אזורי – משת' 130; 1976 – תכנון מערכות בתקשורת, שירותי בריאות (קורס נייד), תקינה (נייד) – משת' 72; 1977 – קורסים ניידים: דישון, השקיה, שיווק חקלאי קואופרטיבי, קואופרציה חקלאית, תיעוש חקלאי, מנהל חקלאי, תחבורה קואופרטיבית, רפואה ציבורית, הנהלת חשבונות, מחשבים; 1978 – קורסים ניידים: שיטות הדרכה, תחבורה קואופרטיבית, שיכון עממי, תיעוש חקלאי, אופטלמולוגיה (סמינר) – משת' 198; 1988 – חקלאות (4), פיתוח קהילתי (1), קואופרציה (1) – משת' 207; 1989 – חקלאות (6), פיתוח קהילתי (29), תחבורה (1), רפואה ובריאות הציבור (1) – משת' 373; 1990 – חקלאות, קואופרציה, חינוך, רפואה ובריאות הציבור – משת' 165; 1993 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור – משת' 98; 1994 – חקלאות (2) – משת' 77; 1995 – חקלאות (4), חינוך (1) – משת' 243 (+6 משתלמים בקורסים אזוריים); 1997 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 32; 1998 – רפואה ובריאות הציבור, חינוך – משת' 137; 2002 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי (1) – משת' 117; 2005 – חינוך – משת' 120; 2007 – מגדר, עסקים קטנים – משת' 79.

מומחים מִישראל: 1973 – 8; 1974 – 15; 1975 – 13; 1976 – 9; 1977 – 32; 1978 – 27; 1987 – 2; 1988 – 18; 1989 – 11; 1990 – 14; 1993 – 4; 1994 – 3; 1995 – 4; 1997 – 1; 1998 – 2; 2002 – 2; 2005 – 2; 2007 – 2.

יחסי ישראל–ארגנטינה

ארגנטינה שוכנת לאורך חופו הדרומי של האוקיינוס האטלנטי והיא המדינה השנייה בגודלה בדרום אמריקה. שכנותיה: אורוגוואי וברזיל בצפון-מערב; פרגוואי ובוליביה מצפון; צ'ילה ממערב.

שטחה של ארגנטינה מגיע ל-2,780,400 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-41 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 92% קתולים; 2% פרוטסטנטים; 0.5% יהודים; 5.5% אחרים.

החלוקה האתנית: 97% לבנים; 3% בני תערובת (מסטיצ'ו).

התמ"ג (2009): 558 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 301 מיליארד לפי שער החליפין; 13,800 דולר תמ"ג לנפש.

♦ היהודים הראשונים הגיעו לארגנטינה כאנוסים במאה ה-16, אולם בעקבות רדיפות האינקוויזיציה רובם התנצרו ואבדו לעם היהודי. למרות זאת ניתן למצוא לעתים בנים למשפחות המכובדות ביותר בארגנטינה הטוענים כי דם יהודי זורם בעורקיהם.

♦ יהודים החלו להגיע לארגנטינה בתחילת המאה ה-19, ומספרם גדל בהתמדה במשך השנים בעקבות הפוגרומים ברוסיה. באמצע המאה ה-19 הגיע מספרם ל-200 אלף ובערב מלחמת העולם השנייה ל-450 אלף. מאז הלך מספרם והתמעט (בעיקר בעקבות הגירה לארה"ב) וב-2008 הגיע מספרם ל-183 אלף.

♦ כאשר הברון מוריס דה-הירש (1831–1896) החליט (1889) להעביר רכבות יהודים לערכות ארגנטינה ולהופכם לעובדי אדמה, הוא הקים (1891) את "החברה היהודית להתיישבות" (ICA) והעניק לה סכום התחלתי של 10 מיליון דולר (סכום עצום בימים ההם) למימון פעולותיה: רכישת אדמות, מימון העברת יהודים ממזרח אירופה לארגנטינה, וההוצאות שהיו כרוכות בהושבתם על הקרקע. כך נולד ה"גאוצ'ו" (הקאובוי) היהודי, בערכות ארגנטינה. אולם היהודים לא החזיקו מעמד ורובם עזבו ועברו לערים, רק מתי מעט נותרו כיום בכמה חוות.

- ♦ ב־1919 נערך פוגרום גדול ביהודים, רובם מהגרים חדשים שהגיעו ממזרח אירופה, בתואנה שהם קומוניסטים.
- ♦ ההגירה הגדולה של יהודים ממזרח אירופה לארגנטינה לאחר מלחמת העולם הראשונה (ב־1920 מנתה יהדות ארגנטינה 150 אלף נפש), אירעה במקביל למשבר כלכלי ולאבטלה כבדה שפקדו את המדינה. המשבר הביא להפיכה צבאית (1930) ולעליית כוחות לאומניים וצבאיים לשלטון, שהטילו בין היתר הגבלות חמורות על המשך הגירתם של יהודים לארגנטינה.
- ♦ ביוני 1943 נערכה עוד הפיכה צבאית במדינה, שהעלתה לשלטון (מאחורי הקלעים) את הגנרל חואן פרון. חמש שנים לאחר מכן (1948) נבחר פרון בבחירות דמוקרטיות לנשיא המדינה. מי שעזר לו בבחירות הללו היו דווקא המוני הפועלים המנוצלים, שנקראו "חסרי החולצות" ושאשתו, אווה פרון, מצאה נתיבות ללבם.
- ♦ פרון אפשר את כניסתם של פושעים נאצים רבים שברחו מאירופה להתיישב בארגנטינה. על פי החלטתו ארגנטינה לא הצביעה באו"ם בעד הקמתה של מדינת ישראל (נמנעה מהצבעה). אולם במקביל הוא טרח ליצור קשרים הדוקים עם ישראל מיד לאחר הקמתה: ארגנטינה הכירה בישראל כבר בינואר 1949.
- ♦ הסתבר עד מהרה שהאינטרסים של ישראל אינם תואמים תמיד את עמדותיה של הקהילה היהודית המאורגנת בארגנטינה. זו האחרונה ציפתה להסתייגות ישראלית מ"המשפחה המלכותית" (פרון ואווה) מסיבות פנים-ארגוניות, אולם שגרירה הראשון של ישראל בארגנטינה, יעקב צור, הבהיר לראשי הקהילה כי ישראל הריבונית איננה יכולה לקבוע עם מי היא תקשור קשרים: ואם בראש המדינה עומד אנטישמי כמו פרון, חייב נציגה הרשמי של ישראל להידבר עמו ולנסות ולהפיק את מלוא התועלת מקשריו עבור מדינת ישראל.
- ♦ גם אירועים נוספים יצרו לא אחת ניגודי אינטרסים. כך למשל חטיפתו של אדולף אייכמן מביתו בארגנטינה (מאי 1960) והבאתו לארץ, תוך כדי פגיעה חמורה בריבונותה של ארגנטינה, הולידה את החשש בקרב יהודי המדינה פן יבולע להם כנקמה על הפעולה הישראלית, שכן משרד החוץ הארגנטיני עשה ככל יכולתו כדי לפגוע בישראל בגלל החטיפה.
- ♦ בשנים 1976–1983 שלטה בארגנטינה חונטה של קצינים, שהנהיגה במדינה משטר אימים. במסגרתו "הועלמו" למעלה מ-30 אלף צעירות וצעירים שנחשדו כמתנגדי המשטר. ביניהם היו גם כ-1,300 צעירות וצעירים יהודים.

- ♦ המנהיגות הישראלית ייחסה חשיבות רבה ליחסיה של המדינה עם ארגנטינה, הן בגלל מקומה החשוב באמריקה הלטינית והן בגלל הקהילה היהודית הגדולה שלה. במסגרת זאת ביקרו בארגנטינה מנהיגים ישראלים רבים, ביניהם נשיא המדינה זלמן שזר, ראש הממשלה דוד בן-גוריון ושרת החוץ גולדה מאיר.
- ♦ ברבות השנים הפכה הקהילה היהודית לערבה, לפחות בעיני אויביה של ישראל (איראן והחזיתבאללה), לעימותים בין שני הארגונים וישראל. הם בחרו בה כדי לנקום על כישלונותיהם בעימותים עם ישראל במזרח התיכון: באפריל 1992 פוצצה שגרירות ישראל בבואנוס-אירס, כנראה על ידי סוכנים איראנים בשיתוף עם גורמים אנטישמיים במשטרה המקומית. בפיצוץ נהרגו 32 איש ונפצעו עשרות. ב-18 ביולי 1994 פוצץ המרכז הקהילתי היהודי (AMIA) בעיר, וגרם ל-85 הרוגים ולכמאתיים פצועים. הפיצוץ יוחס לחיזבאללה, שבדרך זו רצה לנקום בישראל על חיסולו של מזכ"ל הארגון עבאס מוסאווי, בפברואר 1992. עד היום לא נתפסו המפגעים ואף לא פורסמו כיווני החקירה, אף שנמסר לשלטונות הארגנטינאים מידע רב על ידי גורמים ישראליים ואחרים.
- ♦ בתחילת המאה ה-21 פרץ משבר כלכלי קשה בארגנטינה, והיא הפכה ל"חדלת פירעון". הדבר פגע גם בקהילה היהודית. יהדות ארה"ב התגייסה לעזור כמידת יכולתה.
- ♦ 2004 – אניבל פרננדו, שר הפנים של ארגנטינה, ביקר בישראל.
- ♦ 2005 – סגן ראש הממשלה ושר התמ"ת, אהוד אולמרט, ביקר בארגנטינה, בראש משלחת בכירה של ראשי חברות. הם ערכו במקום סמינר עסקי שבו השתתפו 220 ראשי חברות ארגוניות. השר נפגש גם עם נשיא ארגנטינה דאז, נסטור קירשנר, אשר הבטיח כי בכל שלב בהתפתחות הקשרים של ארגנטינה עם העולם הערבי, לא יבוא הדבר על חשבונה של ישראל.

ליהדות ארגנטינה יש ארגון גג, DAJA – Delegation of Argentine Jewish Associations. זהו ארגון פעיל מאוד המייצג את יהדות ארגנטינה בפני השלטונות ובה בעת שומר בקנאות על זכויותיהם האזרחיות. במדינה למעלה מ-70 מוסדות לימוד יהודיים ובהם 22,000 תלמידים. בקהילה קיימת פעילות תרבותית ענפה: עיתונים ותקופונים ביידיש, בספרדית ובעברית, תיאטרון יהודי, פעילות ציונית מגוונת, מוזיאון יהודי, תנועות נוער ציוניות, אגודת "מכבי" לספורט, וכן מרכזים קהילתיים.

מאז 1948 עלו לישראל 45,000 יהודים. המשבר הכלכלי שפקד את ארגנטינה

בשנות ה-90 של המאה שעברה, הביא להגירה נוספת של יהודים מהמדינה: רובם לארה"ב וקנדה ומיעוטם לישראל.

ב-2008 ייצאה ישראל לארגנטינה כ-125 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 150 מיליון דולר (בעיקר בשר). ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-76 מיליון דולר והיקף הייבוא ל-147 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ פרוטוקול זמני בעניין סחר וכספים – 1955.
- ♦ אמנה בדבר יחסי תרבות – 1953 ופעם נוספת – 1957.
- ♦ הסכם סחר – 1960.
- ♦ אמנה בעניין מניעת כפל מס בהפעלת כלי שיט וטיסה – 1982.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1990.
- ♦ הסכם בדבר קידום השקעות והגנה עליהן – 1997.
- ♦ הסכם חדש לשיתוף פעולה בסחר ובכלכלה – 1998.
- ♦ הסכם למאבק משותף נגד סחר בלתי-חוקי, סמים, טרור ופשעים חמורים – 2002.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 11; 1974 – 25; 1975 – 8; 1976 – 10; 1977 – 7; 1987 – 24; 1988 – 38; 1989 – 37; 1990 – 33; 1991 – 34; 1993 – 30; 1994 – 42; 1995 – 51; 1996 – 55; 1998 – 65; 2001 – 67; 2002 – 24; 2003 – 31; 2004 – 51; 2005 – 84; 2007 – 12.

קורסים מקומיים: מניעת זיהום ים – משת' 80; הטיפול במי תהום – משת' 50; 1987 – חקלאות, קואופרציה – משת' 48; 1988 – חקלאות, קואופרציה – משת' 51; 1989 – פיתוח קהילתי, קואופרציה, תחבורה קואופרטיבית (2) – משת' 110; 1990 – קואופרציה – משת' 30; 1994 – פיתוח קהילתי (2), חקלאות (1) – משת' 93; 1995 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי (4), חינוך (2) – משת' 229; 1996 – חקלאות (3), פיתוח קהילתי (3), פיתוח כפרי ועירוני (2), מדע וטכנולוגיה (1) – משת' 415; 1998 – חקלאות – משת' 20; 2001 – פיתוח כלכלי וחברתי (1), פיתוח קהילתי (3) – משת' 192; 2002 – חקלאות (2), פיתוח כלכלי וחברתי (1) – משת' 83; 2004 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור – משת' 52.

מומחים מישראל: 1973 – 7; 1974 – 10; 1975 – 7; 1976 – 9; 1977 – 2; 1978 – 2; 1987 – 2; 1988 – 6; 1989 – 1; 1990 – 2; 1995 – 2; 1998 – 1.

יחסי ישראל-בוליביה

בוליביה שוכנת במרכזה של דרום אמריקה ללא מוצא לים. שכנותיה הן: במערב צ'ילה ופרו; בצפון ברזיל; בדרום-מזרח פרגוואי; ובדרום ארגנטינה. שטחה משתרע על מיליון ומאה אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה מגיע (2009) ל-10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% נוצרים קתולים; כ-5% פרוטסטנטים (וכ-500 יהודים ב-2008).

החלוקה האתנית: 32% בני השבטים האינדיאניים איימרה; 32% בני השבט האינדיאני קואצ'ואה; 13% בני תערובת; 10% לבנים; 13% אחרים. **התמ"ג (2009):** 45 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 18 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,600 דולר תמ"ג לנפש.

בוליביה (נקראה על שמו של הגיבור הלטיני סימון בוליבר) הכריזה על עצמאותה מהשלטון הספרדי בשנת 1809. נדרשו עוד 16 שנים של מלחמות עקובות מדם עד אשר הצליחו תושבי בוליביה לייצב את עצמאותם (1825). אולם הדבר לא הביא לרגיעה: מלחמות ומהפכות רדפו זו את זו (עד 1981 בוצעו בבוליביה 192 הפיכות!) שהותירו את בוליביה ענייה ומרוששת.

ההפיכות החלישו מאוד את הצבא והוא לא יכול היה לעמוד בפני התאנויות של המדינות השכנות שקרעו ממנה במהלך השנים חלקים נכבדים. כך למשל כבשה צ'ילה את כל חוף הים של בוליביה והותירה אותה ללא מוצא לים. במקביל נעשו ניסיונות לרפורמות אגרריות במגמה להיטיב את מצבם של הילידים, שנוצלו על ידי השכבה השלטת של בעלי האחויות. אט אט גברה יכולת ההתארגנות של הילידים עד כי הצליחו לבחור נשיא ממוצא אינדיאני.

הנשיא איבו מוראלס הוא הנשיא האינדיאני השני שנבחר (18.12.06 – 53%) באמריקה הלטינית (קדם לו צ'אוס בונצואלה). הוא איש שמאל ונמנה עם מחנהו של נשיא ונצואלה צ'אוס, המתנגד להשפעתה של ארה"ב בדרום אמריקה. בוליביה היא מדינת מכרות ענייה שרק בשנים האחרונות נתגלו בה מאגרי גז גדולים (שניים לאלו של ונצואלה). הגז מנוצל על ידי מדינות זרות (כולל ספרד) המותירות את האוכלוסייה בבורותה ובעונייה. ניצחונו של מוראלס מצביע על התמורה המתרחשת במדינה והמובילה אותה היישר לחברות בציר הלטיני האנטי-אמריקני – יחד עם ונצואלה, אקוודור וניקרגואה. עם בחירתו נסע מוראלס לקובה ולונצואלה וקיבל את ברכתם של מושליה: קסטרו הבטיח לו 50,000 ניתוחי עיניים ו-5,000 מלגות רפואה; צ'אוס הבטיח לו אספקה של 150,000 חביות נפט בחודש בתמורה למוצרים חקלאיים. וכן ביקר בספרד שהבטיחה לו להמשיך ולהשקיע בתעשיית הגז המקומית תמורת העדפות שיינתנו

לחברות הספרדיות בתחום ניצול הגז. כמו כן ביקר בצרפת, אף היא בעלת חברות הקשורות לנפט הבוליביאני, שהתנתה את עזרתה באי-פגיעה בחברות הללו.

בביקורו בסין הבטיח מוראלס קבלת השקעות סיניות בחיפושי גז נוספים, ובדרום אפריקה – שיתוף פעולה ועזרה בתחום החינוך והמלחמה בבערות בארצו, וכן בברזיל שבראשה עמד הסוציאליסט ("לולה") דה-סילבה. סיבוב הפגישות הללו הניב כמפורט התחייבויות רבות להושטת עזרה לבוליביה, והניח את היסוד להלאמה גמישה של תעשיית הגז כאשר מדינות כמו ספרד וצרפת מקבלות עדיפות, מצד אחד, וכאשר ספרד וסין מבטיחות את המשך ההשקעות בתעשיית הגז במסגרת ההלאמה מצד אחר.

כמו כן הבטיח מוראלס את מקומו הנכבד בציר הלטיני האנטי-אמריקני. מובן שפעילות אנטי-אמריקנית פירושה הראשון הוא פגיעה ביחסים עם בעלת בריתה של ארה"ב – ישראל.

בוליביה הצביעה בעד הקמתה של מדינת ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עמה בינואר 1950, אולם היא חזרה וניתקה אותם בינואר 2009 (יחד עם ונצואלה), וזאת למרות העזרה הטכנית הנרחבת שהוגשה לה על ידי מדינת ישראל, כמפורט להלן.

בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" איים מוראלס לתבוע את ישראל לדין בפני בית הדין הבין-לאומי לפשעי מלחמה בגין פעולתה ברצועת עזה ("מבצע עופרת").

כאמור בינואר 2009 ניתקה בוליביה את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל.

ב-2008 ייצאה ישראל לבוליביה כ-6 מיליון דולר וייבאה ממנה כ-2 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, גדל היקף הסחר בין שתי המדינות. הייצוא הישראלי עלה ל-7.3 מיליון דולר והייבוא ל-2.8 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם תרבות – 1961.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1961.
- ♦ הסכם בדבר ביטול הדרי של אשורות – 1972.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי, תרבותי ומדעי – 1973.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 25; 1974 – 19; 1975 – 25; 1976 – 27; 1977 – 13; 1987 – 34; 1988 – 47; 1989 – 36; 1990 – 25; 1991 – 50; 1993 – 32; 1994 – 43; 1995 – 28; 1997 – 18; 1998 – 21; 2001 – 25; 2002 – 36; 2003 – 33; 2004 – 12; 2005 – 13; 2007 – 8.

קורסים מקומיים: 1974 – הדרכה חלקאית – משת' 28; 1975 – סמינר בענייני נוער, סמינר מחשבים – משת' 55; 1977 – מנהיגות נוער, תחבורה קואופרטיבית – משת' 78; 1978 – מניעת עיוורון – משת' 28; 1988 – חקלאות (1), קואופרציה (2) – משת' 116; 1989 – חקלאות (3), קואופרציה, תחבורה, רפואה ובריאות הציבור – משת' 142; 1990 – קואופרציה, מנהל (2) – משת' 90; 1991 – קואופרציה, חקלאות – משת' 69; 1993 – קואופרציה, חינוך – משת' 87; 1994 – חקלאות – משת' 33; 1997 – פיתוח כלכלי, רפואה ובריאות הציבור, חינוך – משת' 130; 1998 – חינוך – משת' 58; 2002 – חקלאות (2) – משת' 88; 2007 – עסקים קטנים – משת' 28.

מומחים מישראל: 1973 – 3; 1974 – 17; 1975 – 14; 1976 – 8; 1977 – 19; 1978 – 12; 1987 – 3; 1988 – 9; 1990 – 6; 1994 – 1; 1995 – 3; 1997 – 1; 1998 – 1; 2001 – 1; 2003 – 1; 2004 – 8.

יחסי ישראל-ברזיל

ברזיל היא הגדולה במדינות אמריקה הלטינית ותופסת כמעט את מחצית היבשת (47.5%). שכנות רבות לה, וזאת נוסף על חוף ארוך ומפותל לאורך האוקיינוס האטלנטי: אורוגוואי וארגנטינה בדרום; פרגוואי, בוליביה, פרו וקולומביה במערב; ונצואלה, גיאנה, סורינאם וגיאנה הצרפתית בצפון. שטחה הכולל מגיע ל-8.5 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה מגיע (2009) ל-199 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 90% קתולים; 10% אחרים.

החלוקה האתנית: 55% לבנים; 38% מולטים; 6% שחורים; 1% אינדיאנים, יפנים וערבים.

התמ"ג (2009): 2.024 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 1.5 טריליון דולר לפי שער החליפין; 10,200 דולר תמ"ג לנפש.

ברזיל היתה מושבה פורטוגלית החל במאה ה-16, ורק ב-1822 הכריזה על עצמאותה וזו הוכרה על ידי פורטוגל ב-1825. בראשה עמד מלך ממוצא פורטוגלי (פדרו השני) עד 1889, שאז הודח על ידי הפיכה צבאית, וברזיל הוכרזה כרפובליקה פדרלית. ההפיכה היתה פרי יוזמתם של האוליגרכים הפורטוגלים שפיתחו במדינה את מטעי הקפה, ולצורך זאת ייבאו מיליוני עבדים מאפריקה. המלך ביטל את העבדות ב-1888 למגינת לבם, וכתגובה הם יזמו כאמור את ההפיכה הצבאית. בתחילת המאה ה-20 החליף גידול הסוכר את הקפה כמוצר הייצוא העיקרי של ברזיל.

מאז המהפכה ועד 1930 עברו על ברזיל תקופות של מרידות ומהפכות, עד

שב-1930 נכתבה חוקה חדשה למדינה המבוססת על המודל של ארה"ב. להלן התמורות שחלו במבנה השלטון בברזיל:

1930–1945 – ז'יטוליו ורגאס עולה לשלטון בהפיכה צבאית. בתקופת שלטונו (שהיה רודני) הועבר מרכז הכובד הפוליטי מאוליגרכים בעלי אחוזות גדולות (יצרני הקפה) למעמד הבינוני בערים. הדבר התאפשר הודות לפיתוח התעשייתי המואץ. בהנהגתו של ורגאס הצטרפה ברזיל למלחמת העולם השנייה לצדן של בנות הברית. ורגאס המודח בהפיכה צבאית.

לואיס מרטינס דה סוסה דנטס היה בתקופת המלחמה שגריר ברזיל בצרפת. לאחר נפילת צרפת בידי הגרמנים דָּבָקָה ברזיל במדיניותה מלפני המלחמה וסירבה להעניק ליהודים נמלטים אשרות כניסה. דה סוסה דנטס מצא דרך לעקוף מגבלה זו באמצעות הנפקת אשרות דיפלומטיות – שעדיין היו מותרות לפי חוק – לכמה מאות יהודים, וכך אפשר להם לעזוב את צרפת בשנים 1940 ו-1941, לפני שהחלו הגירושים. כאשר ביטלה ממשלתו את האישור לאשרות כניסה דיפלומטיות, שינה De Souza את התאריך בדרכון מבקש האשרה לתאריך מוקדם יותר ולא הותיר לרשויות ההגירה בברזיל ברירה אלא לאפשר את כניסתם. ביוני 2003, לאחר מותו, הכיר "יד ושם" בלואיס מרטינס דה סוסה דנטס כחסיד אומות העולם.

♦ 1945–1950 – תקופה של חוסר יציבות פוליטית ומשבר כלכלי. ב-1946 התקבלה חוקה דמוקרטית חדשה.

♦ 1950–1954 – תקופת נשיאות שנייה של ורגאס, שהצטיינה בקצב מואץ של פיתוח. הוא התאבד ב-1954. ורגאס הוכר בברזיל כאישיות החשובה ביותר בקידומה הכלכלי של ברזיל.

♦ 1955–1964 – הנשיא ז'סלינו קוביצ'ק בונה בירה חדשה לברזיל ומעביר אותה מריו דה-ז'נרו לברזיליה (1960). בתקופת שלטונו החלה נהירה של איכרים לאזורים של יערות העד בצפון המדינה, שהובילה לביעורם ולפגיעה חמורה באיכות האוויר של כדור הארץ כולו.

♦ 1964–1985 – הפיכה צבאית חדשה. ביטול המפלגות (פרט למפלגת השלטון ARENA ולמפלגת אופוזיציה אחת). היתה זו תקופה של פיתוח כלכלי מואץ ("הנס הכלכלי") שנמשכה עד משבר הנפט של שנות ה-70 של המאה הקודמת. בעקבות המשבר וצבירה מסוכנת של החוב החיצוני, החליטה הכת הצבאית להחזיר את השלטון הדמוקרטי ב-1985.

♦ 1988 – התקבלה חוקה חדשה והשלטון במדינה היה נתון בידיהן של מפלגות הימין והמרכז. החוקה קבעה כי ברזיל היא רפובליקה פדרלית דמוקרטית-נשיאותית, וכי נשיא המדינה הוא גם ראש הממשלה במערכת רב-מפלגתית.

♦ 2003 – לואיס אינסיו דה-סילבה ("לולה"), איש מפלגת הפועלים הברזילאית, נבחר לנשיאות ומקים את קואליציית השמאל הראשונה במדינה (אחרי 40 שנה). למרות היותו איש שמאל, המשיך "לולה" את האופי הקפיטליסטי של המשק הברזילאי עם תיקונים שנועדו להיטיב את מצבה של אוכלוסיית העוני. אולם העוני במדינה לא הודבר והוא כרך עצמו עם הפשע המאורגן הממשיך עד היום לערער את יכולת התפקוד הדמוקרטית של המדינה. את הנטייה שלו שמאלה הפגין "לולה" בהתחברותו למהלכים אנטי-אמריקניים ביבשת הלטינו-אמריקנית, וכן במהלכים בין-לאומיים כמו התמיכה באיראן (ראו להלן). למרות כל אלה הפכה ברזיל לאחר "הענקים המתעוררים" בעולם השלישי: סין, הודו, רוסיה וברזיל.

ברזיל היתה בין המדינות שהצביעו בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1950. מאז ועד היום התפתחו יחסים ידידותיים ופוריים בין שתי המדינות, שהפכו חשובים עוד יותר לאור המהפכה הכלכלית המתרחשת במדינה וההופכת אותה לאחת מארבע מעצמות העתיד של העולם, בין היתר בשל הסיבות הבאות:

- ♦ יצרנית המטוסים השלישית בעולם.
- ♦ יצרנית של מכוניות, פלדה, חומרים פטרוכימיים ומחשבים.
- ♦ אחת המדינות המובילות בעולם בייצור אנרגיה הידרואלקטרית (90% מתצרוכת החשמל) – מסכר איטיפו ומסכר הפרנה.
- ♦ כור גרעיני המספק אלף מגה-ואט. בכיצוע ובתכנון עוד שני כורים בהספק של עוד 2,000 מגה-ואט.
- ♦ מחצבים: ניקל, בדיל, כרום, בוקסיט, ברזל, בריליום, נחושת, עופרת, טונגסטן, אבץ וזהב.
- ♦ עץ.
- ♦ אספקה עצמית של כל תצרוכת הנפט. ב-2007 התגלה לחופי ברזיל שדה נפט בממדים המשתווים לאלה של ונצואלה, ניגריה וסעודיה (ראו להלן).

בברזיל מתפקדת קהילה יהודית (בת כמאה אלף נפש ב-2008) הפעילה מאוד בחיים הפנימיים של ברזיל אך גם באוריינטציה שלה על ישראל ועל קידום מטרותיה הפוליטיות. מרבית יהודי המדינה מגדירים עצמם כציונים. מתחילת שנות השישים של המאה הקודמת החלה להסתמן נטייה גוברת של הדת: קמה תנועה קונסרבטיבית גדולה, צמחה קהילה אורתודוקסית וכן החלו להופיע

מקרים של חזרה בתשובה בהשפעת חב"ד. כמו כן קיימת קהילה רפורמית גדולה. הקהילה הקימה באמצע שנות ה-70 של המאה הקודמת, בסן פאולו, את בית החולים "אלברט איינשטיין", שהוא אחד מבתי החולים הגדולים והמשוכללים בכל אמריקה הלטינית. מתנדבי בית החולים פועלים בתוך אחת הפאנולות (שכונות העוני) שבשולי העיר, ובה 80 אלף נפש. הם הקימו במקום מרפאה משוכללת, בית אבות, חוגי העשרה ולימוד, ספרייה, מתקני ספורט ואולם תיאטרון. המתנדבים מחלקים קונדומים ונותנים ייעוץ לנערות בהיריון. לכל הפעילות הזאת יש השלכה חיובית על הקהילה ודרכה גם על היחס לישראל.

בברזיל אין מתח בין יוצאי הארצות השונות (הנשיא "לולה" טוען כי ברזיל היא מדינת לבנון הגדולה בעולם, שכן מספר יוצאי מדינה זו בברזיל גדול יותר מכל אזרחי לבנון), שקיבוצים גדולים שלהן נקלטו בברזיל. ומכאן עמדתו הנחרצת של הנשיא שיש לפתור את הבעיות בין עמים בדרכי הידברות ושלום. הוא עצמו הגיע לנשיאות מתחום האיגודים המקצועיים, שבהם התנסה, ואף גילה מנהיגות והשיג הישגים באמצעות משא ומתן וללא שביתות. בין הישגיו המשמעותיים של "לולה" בשמונה שנות כהונתו (2002–2010), ניתן למנות:

- ♦ העלאת תוחלת החיים מ-63.5 שנים ל-72.3 שנים.
- ♦ הגדלת יודעי קרוא וכתוב מ-83.3% ל-88.4%.
- ♦ הורדת האבטלה מ-7.4% ל-6.2%.
- ♦ הורדת האינפלציה מ-12.5% ל-4.4%.
- ♦ העלאת התמ"ג מ-1.34 טריליון דולר ל-2 טריליון דולר.
- ♦ הגדלת החיבור של משקי בית ומפעלים לביו, מ-34% ל-51%.
- ♦ הגדלת הצמיחה השנתית 4.5%.
- ♦ הגדלת יתרות מטבע החוץ ל-276 מיליארד דולר (ספטמבר 2010).

את הניסיון שרכש נשיא ברזיל דה-סילבה בתחום האיגוד המקצועי, הוא הטמיע בשני הנושאים הגדולים העומדים על הפרק במזרח התיכון – הסכסוך הישראלי-פלסטיני והמתיחות עם איראן.

במסגרת זאת הוא אירח (11 בנובמבר 2009) את נשיא ישראל, שמעון פרס, שלווח במשלחת גדולה של אנשי עסקים ישראלים. פרס התקבל בכבוד רב ומארחיו טרחו להדגיש בפניו את הערכתם לישראל ולהישגיה. הוא נאם בפני שני בתי הנבחרים של ברזיל, בפני אנשי עסקים ובפני הקהילה היהודית. הביקור הניב פירות רבים:

- ♦ נחתם הסכם לשיתוף פעולה בתחום התיירות.
- ♦ נחתם הסכם הסגרה – במסגרת הכוללת את כל מדינות אמריקה הלטינית.
- ♦ בית הנבחרים אישר את ההסכם בדבר צירופה של ישראל לאזור הסחר החופשי של "מדינות מרקוסר" (ברזיל, ארגנטינה, אורוגוואי ופרגוואי).
- ♦ ברזיל החליטה לקנות בישראל 14 מזל"טים עבור המשטרה לצורך מלחמה בפשיעה.
- ♦ חברת "אלביט" עובדת בברזיל (באמצעות חברה מקומית) בהשבחת מטוסים.
- ♦ חברת אל-על פתחה קו סדיר לברזיל (נובמבר 2010).
- ♦ תע"ש זכתה במכרז להשבחת נגמ"שים לחיל הנחתים הברזילאי והיא מתמודדת (יוני 2010) על מכרז להשבחת נגמ"שים לצבא כולו.
- ♦ ברזיל עומדת לקנות 32 מטוסי קרב (יוני 2010), והתעשיות הביטחוניות של ישראל מתמודדות על מכירת המערכות למטוסים שיירכשו: "אלביט" – לגבי המערכות הפנימיות, רפא"ל – לגבי חימוש המטוסים.
- ♦ לפני ביקורו של הנשיא פרס בברזיל, ביקר השר הברזילאי לתכנון אסטרטגי בישראל. מטרת הביקור היתה לשתף את התעשיות הביטחוניות הישראליות בשדרוג התעשייה הביטחונית של ברזיל. זו האחרונה סובלת מפיגור מאז שבוטל שלטון הגנרלים במדינה. התנאי הברזילאי לכך הוא ששיתוף הפעולה בין שתי המערכות יכלול גם העברת טכנולוגיות והפעלת חברות מקומיות בייצור, ולא רק יחסים של קונה-מוכר.
- ♦ בחודש נובמבר 2010 נחתם הסכם היסטורי לשיתוף פעולה ביטחוני עם ברזיל. בעקבות כך תספק ישראל לברזיל מערכות של מל"טים, מערכות מכ"ם יבשתי, גדרות אלקטרוניות, אמצעים אופטיים, רכבים לא מאוישים וטכנולוגיות לוויינים.

מיד לאחר ביקורו של הנשיא פרס, הוזמן לברזיל נשיא איראן אחמדינג'אד. הנשיא הברזילאי הבטיח לפרס שהוא ישוחח עמו על כך שעליו להפסיק ולהכחיש את השואה ולהפסיק לאיים על ישראל בהשמדה פיזית. בימים 14–16 במאי 2010 ביקר בישראל נשיא ברזיל דה-סילבה, ואף נאם בכנסת. הוא הביא עמו את הפטיש שבו השתמש שגריר ברזיל באו"ם, אוסוואלדו אראניה, בעת שכיחן כיו"ר העצרת הכללית שבה התקבלה ההחלטה המפורסמת על חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947. יו"ר הכנסת ראובן ריבלין השתמש בפטיש זה בפתירת המושב המיוחד של הכנסת שבו נכח ונאם נשיא ברזיל. במהלך ביקורו הוא הזמין את ראשי האוניברסיטה העברית בירושלים להגיע לברזיל כדי ליצור קשרים מדעיים עם אוניברסיטאות מקבילות בארצו.

בכל השיחות הפוליטיות דחה דה-סילבה את רעיון ההפצצה של איראן, והטיף להידברות ולמציאת פתרונות פוליטיים לבעיות שבין שתי המדינות וכך גם בנושא המשא ומתן עם הרשות הפלסטינית. לדעתו יש לדבר עם כולם, כולל החמאס. ואכן ימים ספורים לאחר הביקור בישראל, הגיע דה-סילבה יחד עם ראש ממשלת טורקיה ארדואן לטהרן. במהלך הפגישות הגיעו האורחים להבנה עם איראן, שזו תפקיד בטורקיה 1,200 ק"ג של אורניום המועשר ב-5% ותקבל תמורתו מוטות אורניום מעושר ב-20%, שיטופל במדינה שלישית (אולי ברוסיה). ההסכם, שהוצג כהישג משמעותי על ידי שני האורחים (מבלי שיפורט בו המנגנון שיעשה את החילופין וכן מי ישלם עבור כל המערכת הזאת), היה אמור לדעתם לבוא במקום הסנקציות שמדינות המערב עיבדו וניסחו בדיוק באותה עת על מנת להביאן בפני מועצת הביטחון.

בכל מקרה, הרעיון החדש הביא לפילוג בין חברי מועצת הביטחון, אך לא עד כדי ביטול ההחלטה של מועצת הביטחון בדבר הטלת שורה רביעית של סנקציות, החלטה מס' 1929 בתאריך 9 ביוני 2010. בעד הצביעו 12 חברות המועצה, שתיים – טורקיה וברזיל – הצביעו נגד, ולבנון נמנעה.

ב-3 בינואר 2011, פג מועד הקדנציה השנייה של "לולה", ולקראת מועד זה נערכו בחירות לנשיאות באוקטובר 2010, בין שלושה מועמדים:

- ♦ דילמה רוסף, המועמדת של הנשיא היוצא, כלכלנית בת 63, שלפני 40 שנה היתה חברה פעילה במחתרת השמאלית נגד הדיקטטורה הצבאית. היא נעצרה בשעתו ונידונה לשש שנות מאסר אך שוחררה אחרי שנתיים כשהיא חולה וסובלת מתשישות. אחרי נפילת המשטר הצבאי (אמצע שנות ה-80), הצטרפה דילמה ל"מפלגת העבודה הדמוקרטית" של ברזיל, ופעלה לבחירתו של "לולה" לנשיא המדינה (2002). מיד עם בחירתו מינה אותה "לולה" לשרת האנרגיה בממשלתו, ולקראת הבחירות לנשיא חדש הציג אותה כיורשת שלו. למזלה הרע, בסמוך להכרזתו של "לולה" על היורשת שלו, היא חלתה בסרטן השד, ובמקביל למערכת הבחירות היא נאלצה להתמודד עם המחלה. ב-3 באוקטובר 2010 נערכו הבחירות לנשיאות, ודילמה רוסף זכתה ב-46.6% מהקולות. אך כיוון שעל פי החוקה דרוש רוב של 51% מקולות הבוחרים על מנת לנצח בבחירות, נקבע מועד שני לבחירות ב-31 באוקטובר 2010.
- ♦ חוזה סרה – מנהיג האופוזיציה, זכה ב-32.7% מהקולות.
- ♦ מרינה סילבה – נשיאת מפלגת הירוקים, קיבלה 19.5% מהקולות.

בסיבוב הבחירות השני שנערך ב-31 באוקטובר 2010, זכתה דילמה רוסף ב-58% והיתה לאישה הראשונה שנבחרה כנשיאה בברזיל. למרות המצב הכלכלי המשופר

של ברזיל (כולל מציאת עתודות נפט בשיעור של כמאה מיליארד חביות באוקיינוס האטלנטי, כ-183 ק"מ מזרחית לריו דה-ז'נרו) יעמדו בפני הנשיאה החדשה, כלכלנית במקצועה, האתגרים הבאים:

- ♦ הפחתת החוב הציבורי ביחס לתמ"ג מ-41% לכ-30% עד 2014.
- ♦ מלחמה בעוני והמשך החלוקה מחדש של העושר במשק, מהלך ש"לולה" החל בו בהצלחה.
- ♦ ייעול הממשלה, הפחתת הסחבת הביורוקרטית והמשך המאבק בשחיתות הממשלתית.
- ♦ המשך השקעות ענק בתשתיות לקראת משחקי המונדיאל והאולימפיאדה.

ב-2008 ייצאה ישראל לברזיל כ-1,172 מיליון דולר וייבאה ממנה כ-297 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-717 מיליון דולר והיקף הייבוא מברזיל ירד ל-208 מיליון דולר.

הסכמים קודמים שנחתמו בין המדינות:

- ♦ הסכם סחר – 1956.
- ♦ אמנת תרבות – 1959.
- ♦ ביטול הדדי של חובות אשרות – 2000.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 15; 1974 – 13; 1975 – 12; 1976 – 31; 1977 – 22; 1987 – 39; 1988 – 39; 1989 – 61; 1990 – 30; 1991 – 35; 1993 – 27; 1994 – 39; 1995 – 40; 1997 – 56; 1998 – 54; 2001 – 34; 2002 – 30; 2003 – 23; 2004 – 7; 2005 – 4; 2007 – 26.

קורסים מקומיים: 1973 – פיתוח אזורי – משת' 80; 1974 – פיתוח אזורי – משת' 25; 1976 – תכנון אזורי (2) – משת' 60; 1977 – תכנון אזורי – משת' 30; 1978 – השקיה, גידול בקר – משת' 50; 1987 – חקלאות, תכנון אזורי – משת' 60; 1988 – חקלאות – משת' 45; 1989 – אגרו-מטאורולוגיה – משת' 54; 1995 – קואופרציה (1) – משת' 46; 1997 – חקלאות (2) – משת' 85; 1998 – חקלאות – משת' 57; 2002 – חקלאות – משת' 25.

מומחים מישראל: 1973 – 26; 1974 – 26; 1975 – 28; 1976 – 11; 1977 – 11; 1978 – 9; 1987 – 3; 1988 – 3; 1994 – 2; 1997 – 1; 1998 – 1; 2001 – 1; 2002 – 2.

יחסי ישראל-גואטמלה

גואטמלה שוכנת במרכז אמריקה לאורך חופו של האוקיינוס השקט. שכנותיה הן: מקסיקו ממערב ומצפון; בליז, הונדורס ואל-סלוודור במזרח. שטח המדינה מגיע ל-109 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה מגיע (2009) ל-13 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 78% קתולים; 20% פרוטסטנטים; 2% בני מאיה.

החלוקה האתנית: 45% אינדיאנים בני מאיה; 50% בני תערובת (מסטיצ'ו); 5% לבנים ושחורים.

התמ"ג (2009): 69 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 36 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 5,200 דולר תמ"ג לנפש.

הספרדים כבשו את גואטמלה ב-1523 ושלטו בה עד 1821. באותה שנה הוקמה מדינת "הפרובינציות המאוחדות של מרכז אמריקה" שגואטמלה היתה חברה בה עד שנת 1840, השנה שבה הפכה לעצמאית. אולם העצמאות הזאת היתה שזורה במהפכות, בממשלות לא-דמוקרטיות וכן בהתערבות חוזרת ונשנית של ארה"ב באמצעות הזרוע הארוכה שלה, ה-CIA. הפלת המשטר המכהן במדינה (1954), בעזרת ה-CIA, עוררה מלחמת אזרחים שנמשכה 36 שנים ופגעה קשות בכלכלת המדינה. ב-1996 נחתם הסכם שלום עם כוחות הגרילה.

החזרה לאורח חיים דמוקרטי החלה ב-1985. הבחירות האחרונות נערכו ב-2007. הנשיא וחברי הפרלמנט (158 מושבים) נבחרים אחת ל-4 שנים. הנשיא רשאי לכהן תקופת כהונה אחת בלבד.

בגואטמלה פועלת קהילה יהודית שראשוניה היו אנוסים. ההשפעה של האנוסים ניכרת עד היום, כמו למשל בכנסייה בעיר אנטיגואה שבה מצויים ציורים של המנורה וכלי המשכן. כמרים הנכנסים לכנסייה מנשקים את המשקוף הימני ואף ממלמלים בעברית (מבלי להבין את המשמעות) את הפסוק שיהודים ואנוסים היו אומרים כשנאלצו להיכנס לכנסייה: "שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא..."

ראשוני היהודים בזמן החדש החלו להגיע למדינה ב-1870, רובם מטורקיה, מסוריה ומלבנון. בשנות מלחמת העולם השנייה הצטרפו אליהם פליטים מאירופה. כיום מרבית בני הקהילה הם יוצאי גרמניה וניצולי שואה. ב-2009 חיו בגואטמלה כ-1,000 יהודים, רובם בעיר הבירה. הם מנהלים חיים יהודיים ערים וקשורים מאוד למדינת ישראל. נציג גואטמלה בוועדת האו"ם לארץ-ישראל (אונסקו"פ – United Nations Special Committee on Palestine) ב-1947, היה Jorge Garcia Garandados. הוא פעל רבות כדי להביא את הוועדה להחליט על ההמלצה להקמת מדינה יהודית בכ"ט בנובמבר 1947. גואטמלה הצביעה בעד הקמתה של מדינת ישראל, וכן כוננה עמה יחסים דיפלומטיים בינואר 1950.

היחסים בין שתי המדינות הם חיוביים. בעיר הבירה נקראה כיכר על שם מדינת ישראל ובמרכז מגן דוד גדול. ישראל סיפקה לגואטמלה ציוד נגד טרור ומטוסי תובלה.

ישראל מקיימת בבירת גואטמלה שגרירות קבועה. ישראל ייצאה לגואטמלה ב-2008 31 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-3 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-23 מיליון דולר ואילו הייבוא גדל ל-4.8 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

♦ אמנה לחילופי תרבות – 1961.

♦ הסכם סחר ושיתוף פעולה כלכלי – 1983.

העזרה הטכנית לגואטמלה היא יוצאת דופן בהיקפה, כמפורט להלן:

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 12; 1974 – 14; 1975 – 42; 1976 – 23; 1977 – 15; 1987 – 36; 1988 – 48; 1989 – 75; 1990 – 38; 1991 – 68; 1993 – 53; 1994 – 76; 1995 – 66; 1997 – 46; 1998 – 45; 2001 – 52; 2002 – 55; 2003 – 48; 2004 – 53; 2005 – 50; 2009 – 38.

קורסים מקומיים: 1973 – הדברת מזיקים, תחבורה קואופרטיבית – משת' 28; 1976 – השקיה, שיווק חקלאי קואופרטיבי, תחבורה קואופרטיבית, קורס מחשבים – משת' 100; 1977 – קורסים ניידים: השקיה, הדרכה חקלאית, שיווק חקלאי, תיעוש חקלאי, יצירת מנהיגות נוער, מלחמה בזכוכ הים התיכון; 1978 – הדרכה חקלאית, דישון, השקיה, קואופרציה חקלאית, תיעוש חקלאי, מנהל כפרי, בנייה כפרית, מנהיגות נוער – משת' 200; 1988 – חקלאות (6), פיתוח קהילתי, תחבורה קואופרטיבית – משת' 194; 1989 – פיתוח קהילתי (2); קואופרציה (2), תחבורה קואופרטיבית (1), רפואה ובריאות הציבור (3) – משת' 336; 1990 – חינוך (2), תחבורה קואופרטיבית – משת' 155; 1991 – קואופרציה, רפואה ובריאות הציבור, חקלאות – משת' 119; 1993 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי, מדע וטכנולוגיה – משת' 118; 1994 – חקלאות, קורס אזורי לחינוך כפרי – משת' 57; 1995 – חקלאות, קואופרציה, פיתוח אזורי, רפואה ובריאות הציבור – משת' 174; 1997 – חקלאות, פיתוח כפרי ועירוני, פיתוח קהילתי – משת' 137; 1998 – פיתוח כפרי ועירוני – משת' 90; 2001 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור, מדע וטכנולוגיה – משת' 257; 2002 – חקלאות (2), חינוך – משת' 257.

166; 2003 – חקלאות, פיתוח קהילתי – משת' 71; 2005 – חקלאות – משת' 43; 2007 – חקלאות, עסקים קטנים – משת' 62.
 מומחים מִיִּשְׂרָאֵל: 1973 – 9; 1974 – 2; 1975 – 17; 1976 – 24; 1977 – 32; 1978 – 26; 1987 – 4; 1988 – 24; 1989 – 7; 1990 – 9; 1993 – 8; 1994 – 6; 1995 – 2; 1997 – 3; 1998 – 2; 2001 – 1; 2004 – 1; 2005 – 2; 2007 – 3.

יחסי ישראל-ג'מייקה

ג'מייקה היא אי בים הקריבי בשטח של 11 אלף קמ"ר. מספר תושביה (2009) – 2.8 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 56% פרוטסטנטים; 5% קתולים; 5% רסטפרים; 34% אחרים.
החלוקה האתנית: 76% שחורים; 15% מולטים; 3% הודים; 1.2% סינים; 4.2% לבנים.

התמ"ג (2009): 23 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 12 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 8,300 דולר תמ"ג לנפש.

כריסטופר קולומבוס נחת בג'מייקה ב-1494 ומאז טענו הספרדים לבעלות על האי. הם גורשו מג'מייקה ב-1655 על ידי הבריטים שהפכוה מאז למושבה שלהם. האנגלים הפכו את ג'מייקה ליצרנית הסוכר הגדולה בעולם, ולמטרה זו הביאו עבדים רבים מאפריקה. מספרם של אלה הגיע ליחס של 20 על כל אירופי. הדבר הביא למרידות גדולות שבסופן בוטלה העבדות ב-1834. מאז החלו האנגלים לייבא עובדים זולים מסין ומהודו, שאף הם מהווים היום חלק אינטגרלי של האוכלוסייה.

ג'מייקה הגיעה לעצמאות ב-1962 ובאותה שנה כוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל. היהודים הראשונים הגיעו לג'מייקה ב-1656. הם היו בדרכם מברזיל להולנד (שם יכלו לחזור לדתם בגלוי) אך נשבו על ידי הצי הספרדי והועברו לג'מייקה. האשמה נגדם היתה שהם עברו על חוקי האינקוויזיציה שאסרה על יהודים להתיישב ביבשת אמריקה. ב-1740 זכו היהודים לאמנציפציה מהשלטון הבריטי. כיום מתגוררים בג'מייקה כ-300 יהודים וכן כמה עשרות משפחות ישראליות.

גם בג'מייקה קיים המתח בין מפלגת הלייבור העומדת במרכז הבמה הפוליטית לבין "המפלגה הלאומית העממית" השמאלית. הבעיות העיקריות המטלטלות כיום את ג'מייקה הן הפערים הכלכליים העמוקים בין השכבה הדקה של העשירים לבין ההמונים העניים, והיעדר הביטחון האישי (ג'מייקה נמנית עם המדינות בעלות שיעור מקרי הרצח הגבוהים בעולם) בעיקר עקב פעילותן של

כנופיות הסמים במדינה. מצד אחר, בג'מייקה החלה "התנועה לזכויות האישה הקריבית", ונשים יכולות להגיע בה למעמד בכיר בעסקים ובפוליטיקה. אירוע מיוחד אירע ביוני 2010, בעיר הבירה של ג'מייקה: המוני תושבים יצאו לרחובות כדי לגונן ממאסר ומהסגרה לארה"ב על גדול ברוני הסמים של האי. הסיבה לכך הייתה התנהגותו הנדיבה של הברון כריסטופר "דודוס" קוק (42) לתושבי ג'מייקה, ותמיכתו בצורכי הרווחה של משפחות רבות, וכן בהיותו המעסיק הגדול ביותר של הנוער המובטל של המדינה. לבסוף החליט "דודוס" לוותר על המאבק (שגבה עשרות הרוגים ופצועים) והחליט להסגיר את עצמו מיוזמתו.

המאבק בסמים, בגידולם, בזיקוקם ובהברחתם לארה"ב מהווה את אחת הבעיות החמורות של ארה"ב, ביחסיה עם המדינות העוסקות בסחר בסמים (ובראשם קולומביה), והיא משקיעה מאות מיליוני דולרים במגוון של פעולות: פיצוי חקלאים על הפסקת הגידול של צמחי הקוקאין, מימון תוכניות רווחה לחקלאים על מנת להתחרות בתמיכה של הברונים, חיזוק המשטרים ויכולתם להתמודד עם כנופיות הברונים, הפעלת יחידות לוחמים בשיתוף עם המדינות הסובלות מהברונים ומפעילותם.

אולם אסור לשכוח כי הבעיה האמיתית הכרוכה בנגע הסמים המתפשט והולך בעולם היא בעיית הצריכה: כל עוד לא תיעשה פעולה של ממש להקטנת הצריכה, יימצאו תמיד אלה שייתנו ידם להגדלת ההיצע.

ג'מייקה כוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1962. ישראל מיוצגת על ידי שגריר לא-תושב שמקום מושבו ברפובליקה הדומיניקנית.

ב-2008 ייצאה ישראל לג'מייקה ב-14 מיליון דולר וב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד הייצוא הישראלי ל-3.7 מיליון דולר. בשתי השנים הללו לא היה ייבוא מג'מייקה לישראל.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

♦ הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות – 1968.

♦ הסכם בדבר מניעת כפל מס – 1985.

♦ הסכם תרבות – 1984.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 6; 1974 – 20; 1975 – 16; 1976 – 16; 1977 – 22; 1987 – 18; 1988 – 17; 1989 – 16; 1990 – 10; 1991 – 26; 1993 – 28; 1994 – 10; 1995 – 22; 1997 – 7; 1998 – 10; 2001 – 4; 2002 – 2; 2003 – 1; 2005 – 1; 2007 – 5.

קורסים מקומיים: 1974 – קואופרציה חקלאית – משת' 45; 1976 – קורסים
 ניידים: שיטות הדרכה והשקיה, קואופרציה, טכנולוגיה של מזון – משת' 99;
 1978 – קואופרציה – משת' 31; 1988 – חקלאות – משת' 24; 1990 –
 קואופרציה – משת' 67; 1991 – פיתוח קהילתי, מדע וטכנולוגיה, חקלאות (3) –
 משת' 126; 1993 – קואופרציה – משת' 16; 1994 – חינוך – משת' 33; 1995 –
 חקלאות – משת' 55; 2002 – חקלאות – משת' 35.
מומחים מהארץ: 1973 – 5; 1974 – 4; 1975 – 2; 1976 – 14; 1977 – 1;
 1978 – 2; 1987 – 17; 1989 – 6; 1990 – 3; 1993 – 2; 1994 – 2; 1995 – 1.

יחסי ישראל-גיאנה

גיאנה ממוקמת בחלק הצפוני של אמריקה הדרומית לחופו של האוקיינוס האטלנטי.
 שכנותיה של גיאנה הן: ונצואלה בצפון-מערב, ברזיל במערב ובדרום; סורינאם
 במזרח. שטחה מגיע ל-215 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 57% נוצרים; 34% הינדים; 9% מוסלמים ואחרים.

החלוקה האתנית: 49% הודים; 32% שחורים; 12% בני תערובת; 6% אינדיאנים;
 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 11 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 4.5 מיליארד דולר לפי
 שער החליפין; 8,100 דולר תמ"ג לנפש.

גיאנה הגיעה לעצמאות ב-1966 וישראל כוננה עמה יחסים דיפלומטיים
 באותה שנה. ב-1973 נותקו היחסים בעקבות יוזמה סובייטית (גם קובה ניתקה
 באותה שנה את יחסיה עם ישראל) ואלה חודשו רק במאוס 1992 – לאחר
 התפוררותה של בריה"מ. ישראל מיוצגת במדינה על ידי שגריר לא-תושב שמקום
 מושבו היה בוונצואלה, עד שזו ניתקה את היחסים עם ישראל. קיימת גם נקודה
 יהודית מעניינת: ג'אנט ג'ייגן, בחורה יהודייה ששם נעוריה היה רוזנברג (ילידת
 שיקגו 1920) התחתנה (1943) עם צ'די ג'ייגן יליד גיאנה. הם עברו לגיאנה
 והקימו את "מפלגת העם הפרוגרסיבית" (PPP), שהייתה מפלגה מרקסיסטית
 קיצונית והתנגדה לשלטון האימפריאליסטי של בריטניה או להשפעתה הגדולה
 של ארה"ב. ב-1953 נבחרה לפרלמנט וכיהנה כסגן יו"ר הבית. בגלל הפעילות
 המרקסיסטית נכלאו שני בני הזוג, אך ג'אנט ג'ייגן נבחרה מחדש ב-1957 וכיהנה
 את התקופה הארוכה ביותר בתולדות גיאנה (46 שנים!) כחברת הפרלמנט.

ב-1992 נבחר בעלה לנשיא המדינה (בשנה זו גם חודשו היחסים הדיפלומטיים
 עם ישראל) ועם מותו ב-1997 נבחרה לנשיאת המדינה, תפקיד שמילאה עד שנת
 1999, אז פרשה בשל מחלה ונפטרה ב-2009.

גיאנה התפרסמה בעקבות ההתאבדות ההמונית הגדולה ביותר שאירעה במאה ה-20: 909 בני כת "מקדש העם" התאבדו בקומונה של ג'ים ג'ונס בג'ונסטאון ב-1978.

על אף העובדה כי בגיאנה יש רק 9% מוסלמים, הם פעילים ביותר ואף נוטים לטרור: ביוני 2007 עצרה הבולשת הפדרלית של ארה"ב שני אזרחים אמריקנים מגיאנה: אזרח בן 60 שעבר בשדה התעופה קנדי, וחבר לשעבר בפרלמנט של גיאנה המשמש כ"אימאם", שתכננו לפוצץ את צינור הדלק לשדה התעופה קנדי ולהביא לאובדן חייהם של אלפי אזרחים שבשטחם עובר הצינור.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1974 - 4; 1994 - 3; 1997 - 4; 1998 - 2; 2003 - 1;
2004 - 1; 2005 - 1; 2007 - 1.
מומחים מישראל: 1973 - 2; 1974 - 1; 1997 - 1; 2004 - 2; 2005 - 5.

יחסי ישראל-גיאנה הצרפתית

גיאנה הצרפתית, השוכנת בין ברזיל לסורינאם, בצפון-מזרח תת-היבשת הלטינית, היתה בעבר מושבה צרפתית (בה שוכן אי השדים ששם נאסרו בין היתר אלפרד דרייפוס ו"הפרפר" - הנרי שרייר). אולם עקב רצונה של צרפת להשאיר את האזור תחת שליטתה, היא הפכה אותו לחלק אינטגרלי של צרפת והוא נחשב לטריטוריה צרפתית. בהתאם לכך היא מהווה חלק מהקהילייה האירופית בכל הנוגע למטבע (אירו) וליתר הרכיבים המתחייבים מהחברות באיחוד. גיאנה הצרפתית משמשת אזור מתאים ביותר לשיגור לוויינים, ולכן נבנה בה (ליד העיר קורו) בסיס החלל האירופי. גם התעשייה האווירית של ישראל שיגרה מבסיס זה את הלוויין "עמוס 1".
כל הקשרים עם אזור זה נעשים באמצעות הממשל הצרפתי בפריז.

יחסי ישראל-גרנדה

גרנדה היא מדינת איים בים הקריבי, כ-160 ק"מ צפונית לחופי ונצואלה. שטחה מגיע ל-344 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-91,000 נפש.
החלוקה הדתית: 53% קתולים; 33% פרוטסטנטים; 14% אנגליקנים.
החלוקה האתנית: 85% שחורים; 11% בני תערובת; 3% הודים; 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 1.2 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 700 מיליון דולר לפי שער החליפין; 10,800 דולר תמ"ג לנפש.

גרנדה החלה להיות מושפעת מהתורה הקומוניסטית של קובה, בהשפעתו של ראש הממשלה, מוריס בישוף, אך הוא נרצח כנראה על ידי סגנו (1983) ברנרד קוארד, שביקש להאיץ את המעבר של גרנדה למדינה קומוניסטית. דבר זה נגד את הדוקטרינה של הנשיא האמריקני ג'יימס מונרו (משנת 1826), ולכן ראתה ארה"ב את עצמה זכאית להתערב באופן צבאי ולהדיח את המשטר הפרו-קומוניסטי (1984). מאז נבחרו בגרנדה ממשלות על בסיס בחירות דמוקרטיות אך למרות זאת קיימת נטייה גדולה מאוד להתחבר עם מדיניותה של קובה.

גרנדה כוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1975, והיא מיוצגת בגרנדה על ידי שגריר לא-תושב, שמקום מושבו ברפובליקה הדומיניקנית.

מעורבות מש"ב

משתלמים בארץ: 1973 – 3; 1975 – 1; 1976 – 1; 1977 – 1; 1987 – 4; 1988 – 4 – 9; 1989 – 3; 1990 – 10; 1991 – 4; 1993 – 9; 1995 – 2; 1997 – 1; 2003 – 1.

קורסים מקומיים: 2003 – פיתוח קהילתי – משת' 22; 2005 – חקלאות – משת' 31.

מומחים מישראל: 1973 – 1; 1975 – 1; 1976 – 1; 1977 – 1; 1978 – 1.

יחסי ישראל-הרפובליקה הדומיניקנית

הרפובליקה הדומיניקנית חולקת את האי היספניולה (2/3) עם האיטי. היא שוכנת בין האוקיינוס האטלנטי לים הקריבי במרכז אמריקה, שטחה מגיע ל-49 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) ל-10 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 73% מולטים; 11% שחורים; 16% לבנים.

התמ"ג (2009): 79 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 45 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 8,200 דולר תמ"ג לנפש.

הרפובליקה הדומיניקנית עברה תהפוכות צבאיות ושלטוניות רבות, מאז שזכתה בעצמאות ב-1814:

- ♦ 1861–1863 – הספרדים חוזרים לשלוט במדינה.
- ♦ 1869 – מאמץ של תושבי האי (שלא עלה יפה) להיספח לארה"ב.
- ♦ משנה זו ועד 1916 – המדינה בכאוס שלטוני, הפיכות ומרידות לרוב.

- ♦ 1924-1916 – המדינה נכבשת על ידי צבא ארה"ב.
- ♦ 1961-1930 – שלטונו האכזרי של הרודן (בתמיכת ארה"ב) רפאל לאונידס טרוחיו.
- ♦ 1963-1961 – מלחמת אזרחים לאחר בחירתו הדמוקרטית של חואן בוש לנשיא. בוש הודח וארה"ב פלשה פעם נוספת לאי ב-1964 אך לא אפשרה את חזרתו של בוש לתפקיד. הפלישה האמריקנית לאי, לאחר שתמכה שנים בשלטונו האכזרי של טרוחיו ומנעה את חזרתו של בוש לכס הנשיאות, חוללה התנגדות מאסיבית של מדינות באמריקה הלטינית לארה"ב על השימוש הכוחני הגלוי בענייניהן הפנימיים.
- ♦ 2000 – לאונל פרננדס נבחר לנשיא בבחירות דמוקרטיות. משנה זו החלה יציבות פוליטית וצמיחה כלכלית.

כלכלתה של המדינה התבססה במשך שנים רבות על גידול סוכר, ששימש (ומשמש עד היום) את הבסיס לכלכלה ולתעשייה המקומית. אולם חשיבותו החלה לרדת עם ירידת מחירי הסוכר בעולם. הרפובליקה הדומיניקנית נהנית מאוד מתעשיית התיירות וכן יש לה הכנסות ממכרות: ניקל, בוקסיט, נחושת, זהב וכסף. אף שכלכלתה של הרפובליקה היא הגדולה ביותר בקריביים, היא נחשבת לאחת המדינות העניות באזור עם פער עצום בין המיעוט העשיר לבין הרוב העני (רובו מולטים ושחורים).

גישתה של הרפובליקה הדומיניקנית לעם היהודי, ולאחר מכן למדינת ישראל, היתה ונשארה עד היום חיובית ביותר. בוועידת אוויאן שנערכה בצרפת ביולי 1938, נדונו הצרכים הלוחצים של קליטת היהודים הפליטים מגרמניה ומאוסטריה (לאחר כיבושה על ידי גרמניה) שחיפשו ארצות מקלט בכל מחיר. רוזוולט, שלא רצה לקלוט פליטים כאלה בארצו, זימן ועידה בין-לאומית, The intergovernmental Committee בהשתתפות 32 מדינות, כדי לחלק לכאורה מכסות נוספות של קליטת פליטים. אולם למעשה רוזוולט התנגד להכנסת פליטים ל"חצר האחורית" של ארה"ב מחשש של הסתננות סוכנים נאצים... ובעקבותיו הלכו יתר המדינות. לוח הזמנים המהיר של ביצוע השואה חברו אפוא לסירוב האמריקני, ופרט לרפובליקה הדומיניקנית שהודיעה על נכונותה לקלוט 100 אלף פליטים, לא נענתה ל"קריאה" אף לא מדינה נוספת. בסופו של דבר הצליחו להגיע לרפובליקה הדומיניקנית על פי תוכנית זו רק 600 פליטים. יחד עם זאת הצליחו להגיע למדינה כ-10,000 פליטים בשנים שקדמו למלחמה. הרפובליקה הדומיניקנית הצביעה בעד חלוקת ארץ-ישראל בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1949. לישראל שגרירות-תושבת בבירת המדינה. השגריר מכהן גם כשגריר לא-תושב בכמה מדינות שכנות ובראשן האיטי. ב-2010 התגוררו ברפובליקה הדומיניקנית 300 יהודים.

ב-2008 ייצאה ישראל לרפובליקה הדומיניקנית ב-22 מיליון דולר וייבאה ממנה במיליון דולר. ב-2009, שנת המיתון העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-17 מיליון דולר והייבוא ל-800 אלף דולר.
להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:
♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1965.
♦ הסכם בדבר ביטול הדרי של אשרות – 1968.
♦ אמנה לחילופי תרבות – 1975.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 14; 1974 – 16; 1975 – 20; 1976 – 14; 1977 – 27; 1987 – 28; 1988 – 47; 1989 – 44; 1990 – 24; 1991 – 14; 1993 – 27; 1994 – 32; 1995 – 24; 1997 – 8; 1998 – 20; 2001 – 31; 2002 – 27; 2003 – 14; 2004 – 4; 2005 – 16; 2007 – 9.
קורסים מקומיים: 1975 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 22; 1976 – הדרכה מקצועית – משת' 25; 1977 – השקיה, הדרכה חקלאית, ניהול כפרי, הנהלת חשבונות, תחבורה קואופרטיבית – משת' 170; 1978 – תחבורה קואופרטיבית, פיתוח קהילתי – משת' 73; 1988 – חקלאות (3), פיתוח קהילתי, תחבורה קואופרטיבית – משת' 140; 1989 – פיתוח קהילתי – משת' 60; 1990 – חקלאות, קואופרציה, מנהל – משת' 75; 1991 – קואופרציה (2), פיתוח קהילתי – משת' 80; 1993 – חקלאות, קואופרציה – משת' 90; 1994 – חקלאות (2), רפואה ובריאות הציבור – משת' 83; 1997 – חקלאות, חינוך – משת' 130; 1998 – חקלאות – משת' 112; 2001 – חקלאות (5) – משת' 156; 2002 – חקלאות (3) – משת' 110; 2003 – חקלאות (2) – משת' 53.
מומחים מישראל: 1973 – 8; 1974 – 8; 1975 – 8; 1976 – 10; 1977 – 39; 1978 – 9; 1987 – 6; 1988 – 15; 1989 – 4; 1990 – 10; 1993 – 6; 1994 – 6; 1995 – 6; 1997 – 8; 1998 – 3; 2001 – 2.

יחסי ישראל-האיטי

מדינת האיטי שוכנת על מחצית האי היספניולה במרכז אמריקה, שמחציתו השנייה היא הרפובליקה הדומיניקנית. היא גובלת עם האוקיינוס האטלנטי בצפון ועם הים הקריבי בדרום. שטחה מגיע ל-28,000 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-9 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 68% נוצרים; 28% בעלי אמונות עממיות; 2% הינדים; 2% מוסלמים.

החלוקה האתנית: 95% שחורים; 5% לבנים ומולטים.

התמ"ג (2009): 12 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 7 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 1,300 דולר תמ"ג לנפש.

בין המאות ה-15 ל-17 השתייכה האיטי לספרד, בעקבות תביעתו של קולומבוס לבעלות ספרדית על האי, כיוון שהוא היה האירופי הראשון שנחת בחופיו. במאה ה-17 השתלטו הצרפתים על האי ובעזרת המוני עבדים שחורים, שהביאו עמם, גידלו במקום קפה וסוכר.

האיטי ידעה שתי מהפכות של עבדים: האחת בשנת 1791, בהנהגת טוסן לוברטור, שהכריח את הצרפתים לכרות עמו שביתת נשק, אך נבגד ונהרג על ידיהם; והשנייה ב-1804, בהנהגתו של ז'אן-ז'אק דסאלין, שהביאה עצמאות למדינה. מאז עברה האיטי מהפכות ומלחמות פנימיות לרוב. גם ארה"ב לא ויתרה על מעורבותה בנעשה במדינה ושלטה בה בכוח צבאה בין השנים 1915–1934.

בין השנים 1957 עד 1986 שלטו בהאיטי שני רודנים: אב (פרנסואה שובלייה) ובנו (ז'אן קלוד) ששלטונם העריץ נודע לשמצה בעולם. מערכות של בחירות שנערכו במדינה הופסקו לא פעם באמצע בגלל מלחמות פנימיות שגרמו להרוגים רבים. ב-1990 נבחר הכומר ז'אן ברטראן אריסטיד, אך גם הוא הודח ב-1991 על ידי מהפכה נוספת. בעקבות סנקציות שהטילו מדינות בעולם על האיטי, הושב אריסטיד לתפקידו ב-1995. נשיאה של האיטי ב-2010 היה רנה פרוואל.

בתחילת דצמבר 2010 נערכו בחירות חדשות לנשיאות. בסיבוב הראשון ניצחו גב' מירלנדר מנגיאט (31.37%) וג'ורד סלסטין (22.48%) שנחשב ל"בובה" של שנשיא המכהן. ואילו מועמד שלישי, הזמר הפופולרי מישל מרטלי (המכונה "סוויט מיקי"), קיבל רק 21.8% ולכן לא עלה לסיבוב השני. הדבר עורר שמועות בדבר זיוף הבחירות ובעקבותיהן פרצו מהומות בעיר הבירה.

האיטי היא הענייה במדינות אמריקה הלטינית ובעלת הפערים העמוקים ביותר בין עשירים לעניים: אחוז אחד של האוכלוסייה מחזיק ב-60% מאדמות המדינה הראויות לעיבוד וב-44% מהתל"ג.

היהודי הראשון שהגיע להאיטי היה האנוס לואיס דה טורס (1492) באונייתו של קולומבוס. היהודים ממוצא הולנדי שבאו מברזיל הגיעו לאי ב-1634, לאחר כיבושו על ידי הצרפתים. ב-1683 גורשו מרבית היהודים על ידי הצרפתים, ובמרד העבדים ב-1804 נטבחו היהודים יחד עם עמיתיהם הצרפתים. בסוף המאה ה-19 החלו להגר לאי יהודים מלבנון, ממצרים ומסוריה. בשנות ה-30 של המאה ה-20 קלטה האיטי פליטים יהודים מגרמניה ומאירופה, ומספרם הגיע ל-300.

עתה חיים בהאיטי כמה עשרות יהודים בלבד. האיטי הצביעה בעד חלוקת ארץ-ישראל וכווננה יחסים דיפלומטיים עמה כבר בינואר 1950.

ב-12 בינואר 2010 אירעה רעידת אדמה בהאיטי בדרגה 7 של סולם ריכטר, וגרמה ל-230 אלף הרוגים, 250 אלף פצועים ו-1.3 מיליון מחוסרי בית. ישראל מיהרה לשלוח למקום משלחת בת 220 קצינים וחיילים, שהקימו במקום בית חולים שטיפל בכ-1,200 מטופלים ליום, אף שהיה ערוך לטפל בכ-500 מטופלים ליום בלבד. זה היה בית החולים הגדול והיעיל ביותר שהוקם על ידי מדינות אשר נזעקו לעזור, והוא זכה בשבחים מפי כול, גם מפיו של ביל קלינטון, אשר מונה על ידי הנשיא אובמה לתאם את העזרה האמריקנית לאי. צוותים של פיקוד העורף הישראלי פעלו בחילוץ לכודים מההריסות והצליחו להציל בדרך זו כ-15 איש. בסוף שנת 2010 שכנו עדיין במחנות 135 אלף אנשים שבתיהם נהרסו. אחת הבעיות הקשות במחנות הללו היא תופעה של חבורות בריונים האונסים מדי לילה בלילה מאות נשים וילדות. שוטרי מג"ב ישראלים משתתפים עד היום (סוף שנת 2010) בכוח השיטור של האו"ם האמור להבטיח את הביטחון במחנות הפליטים.

בעקבות התנאים הסניטריים הירודים שלהם נחשפו מאות אלפי הפליטים שאיבדו את בתיהם – פרצה בסוף אוקטובר 2010 מגפת הכולירה. בעת כתיבת שורות אלה (31.12.10) המגפה ממשיכה להשתולל והיא גבתה עד כה מאות קורבנות.

בהאיטי אין שגריר-תושב. השגריר ברפובליקה הדומיניקנית השכנה הוא גם השגריר הישראלי בהאיטי. אולם במקביל פועל במקום קונסול כבוד של ישראל, ז'ילבר ביג'ו. בעת האסון נעדר הקונסול מהאיטי וכנו ראובן תיאם במיומנות רבה את כל פרויקט הסיוע של המשלחת הישראלית עם רשויות האיטי ועם משלחות העזרה האחרות שהגיעו לאי. על כן החליט משרד החוץ למנות את הבן כסגן קונסול הכבוד של ישראל בהאיטי.

ב-2008 ייצאה ישראל להאיטי כ-4 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-2.1 מיליון דולר. בשתי השנים הללו לא היה ייבוא מהאיטי לישראל.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ ברית ידידות, מסחר וספנות – 1967.
- ♦ הסכם בדבר ביטול הדדי של אשרות – 1975.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני ומדעי – 1978.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 23; 1974 – 26; 1975 – 10; 1976 – 15; 1977 – 7; 1987 – 39; 1988 – 41; 1989 – 28; 1990 – 15; 1991 – 18; 1993 – 18; 1994 – 20; 1995 – 25; 1997 – 30; 1998 – 23; 2001 – 20; 2002 – 17; 2003 – 8; 2005 – 5; 2007 – 8.

קורסים מקומיים: 1974 – קואופרציה – משת' 43.

מומחים מישראל: 1973 – 7; 1974 – 17; 1975 – 7; 1976 – 6; 1977 – 14; 1978 – 15; 1987 – 1.

יחסי ישראל–הונדורס

מדינת הונדורס שוכנת במרכז אמריקה, בין הים הקריבי לאוקיינוס האטלנטי. שכנותיה הן: ניקרגואה במזרח; אל-סלוודור וגואטמלה במזרח. שטחה מגיע ל-112 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-8 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 97% קתולים; 3% פרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 90% בני תערובת (מסטיצ'ו); 7% אינדיאנים; 2% שחורים; 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 33 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 15 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,200 דולר תמ"ג לנפש.

משנת 1502 ועד 1821 היתה הונדורס מושבה ספרדית. באותה שנה היא הגיעה לעצמאות, אולם בדבוקה אחת עם מדינות מרכז אמריקה נוספות, שיצרו את "האימפריה המקסיקנית". זו התפוררה ב-1838 והונדורס הפכה למדינה עצמאית. מאז ועד סוף המאה ה-19 ידעה הונדורס מהפכות וחילופי שלטון תדירים, כשקולונלים צבאיים משליטים בה שלטון דיקטטורי.

בתחילת המאה ה-20 השתלטה "חברת הפירות המאוחדת" האמריקנית (עם שתי חברות אמריקניות נוספות – ראו לעיל) על המדינה והחלה לייצא בננות לכל העולם (מכאן המושג "רפובליקת בננות" שהודבק להונדורס, עקב היות השלטון שלה חלש ומוטה על ידי אינטרסים חיצוניים). שליטתה של החברה היתה כה חזקה עד כי היא הדיחה את הנשיא כאשר סירב לתת לה הקלות מס.

המפלגות הגדולות במדינה הנן מפלגות ימין או מרכז ואין בהן התגודדות שמאלית. ארה"ב השתמשה בשטחה של הונדורס כדי לאמן יחידות גרילה אשר לחמו נגד המשטר הקומוניסטי בניקרגואה – "הקונטראס" (כמפורט לעיל).

ב-2007 נבחר נציג המפלגה הליברלית, מנואל סלאיה, לנשיא. אולם הוא הודח כיוון שניסה לשנות את החוקה, שלפיה יוכל הנשיא לכהן יותר מקדנציה אחת בת

ארבע שנים. במחצית 2010 כיהן כנשיא בפועל – יו"ר הפרלמנט. על חיי היום-יום של הונדורס מעיבה תופעת ה"מאראס", כנופיות מזוינות ואללימות מאוד המשרתות את קרטלי הסמים הרבים הפועלים במדינה. תחילתן של הכנופיות הללו באזורי העוני של ערים אמריקניות ובראשן לוס-אנג'לס. כשהן נהדפו מארה"ב הן מצאו מקום מקלט בשכונות העוני של מרכז אמריקה. כך אלפי אזרחים נופלים קורבן כל שנה בהונדורס במלחמות בין הקבוצות הנצות ובמסגרת מעשי שוד וביזה.

כלכלת הונדורס נמצאת במשבר תמידי והיא נאלצה לקבל (2005) הקלות מהבנק העולמי בתשלום החוב שלה. האבטלה במדינה (2009) מגיעה ל-28%; הונדורס נמנעה מהצבעה על חלוקת ארץ-ישראל ב-20 בנובמבר 1947, אך הכירה בישראל וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים בינואר 1950. ישראל סיפקה להונדורס רובי "גליל" וכן מטוסי "סופר מיסטר" ששופצו ושודרגו בישראל.

ב-2008 ייצאה ישראל להונדורס ב-30 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-700 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-12 מיליון דולר ואילו הייבוא עלה ל-900 אלף דולר.

ב-2009 החלה לפעול בהונדורס חברה ישראלית בשם BDP. היא מפעילה מיזם בנייה הנקרא "טוריו אקו דֶּבְלוּפֶּמֶנט", על שטח של 2,500 דונם, בחוף הקריבי של המדינה. החברה מוכרת מגרשים עם זכויות בנייה לישראלים, ואף מקבלת על עצמה לבצע את הבנייה (על ידי חברה מקומית) וכן את הניהול והאחזקה של הבתים הבנויים במיזם.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ ביטול חובת אשרות לבעלי דרכונים דיפלומטיים ודרכוני שירות – 1962.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1970.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי – 1987.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 5; 1974 – 7; 1975 – 6; 1976 – 10; 1977 – 20; 1987 – 32; 1988 – 78; 1989 – 76; 1990 – 36; 1991 – 66; 1993 – 40; 1994 – 45; 1995 – 31; 1997 – 21; 1998 – 91; 2001 – 36; 2002 – 30; 2003 – 32; 2004 – 31; 2005 – 21; 2007 – 12.

קורסים מקומיים: 1973 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 40; 1974 – מנהיגי נוער, הרברת מזיקים – משת' 75; 1975 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 27; 1976 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 32; 1977 – דישון ושיטות השקיה,

מנהל כפרי, ניהול קואופרטיב – משת' 83; 1978 – גידול כותנה, שיטות השקיה, שיטות הדרכה, ניהול משק קואופרטיבי, מנהל כפרי, קואופרציה – משת' 170; 1987 – חקלאות (9), קואופרציה (3), פיתוח קהילתי (5) – משת' 510; 1988 – חקלאות (8), קואופרציה (2), פיתוח קהילתי (5) – משת' 449; 1989 – חקלאות (6), פיתוח קהילתי (3), קואופרציה (1), רפואה ובריאות הציבור (3) – משת' 827; 1990 – חקלאות (1), חינוך (2) – משת' 75; 1991 – רפואה ובריאות הציבור, חינוך – משת' 62; 1993 – חקלאות, חינוך – משת' 62; 1994 – חקלאות, חינוך – משת' 61; 1995 – פיתוח קהילתי – משת' 21; 1997 – חקלאות, פיתוח כפרי ועירוני – משת' 205; 1998 – חינוך – משת' 91; 2001 – חקלאות – משת' 57; 2003 – חקלאות, פיתוח קהילתי – משת' 70.

מומחים מישראל: 1973 – 5; 1974 – 7; 1975 – 7; 1976 – 9; 1977 – 14; 1978 – 28; 1987 – 19; 1988 – 45; 1989 – 16; 1990 – 13; 1993 – 4; 1994 – 2; 1997 – 2; 1998 – 5; 2004 – 1; 2005 – 1; 2007 – 1.

יחסי ישראל-ונצואלה

ונצואלה שוכנת בחלק הצפוני של אמריקה הדרומית לחופי הים הקריבי. שכנתה ממערב היא קולומביה; מדרום ברזיל; ממזרח גיאנה; וכן מצויה בצפונה (במרחק כ-15 ק"מ) בים הקריבי מדינת האיים טרינידד וטובגו. שטחה של ונצואלה מגיע ל-912 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה ל-27 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 96% קתולים; 2% פרוטסטנטים; 2% אחרים.

החלוקה האתנית: 67% בני תערובת ספרדית-אינדיאנית (מסטיצ'ו); 10% שחורים; 21% לבנים; 2% אינדיאנים.

התמ"ג (2009): 349 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 337 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 13,200 דולר תמ"ג לנפש.

תעשיית הנפט, שהחל להתגלות במדינה ב-1908, הביאה לקיטוב חברתי שממנו סבלו בעיקר תושביה הקדומים של ונצואלה – האינדיאנים. הדבר הביא למהומות חוזרות ונשנות, לתפיסות שלטון בעקבות מהפכות צבאיות, ולמרידות של קבוצות שמאל. תעשיית הנפט מספקת כשליש מהתוצר הלאומי וכ-80% מהייצוא. הוחל בפיתוח תעשיות בתחום הברזל והאלומיניום; חומרי בניין; טקסטיל; הרכבה של כלי רכב וכלי טיס; וכן קידום נמרץ של החקלאות.

למרות הפיתוח הנמרץ משתוללת במדינה אינפלציה של למעלה מ-20% ואבטלה בשיעור של כ-10%. עיקר הייצוא של ונצואלה (למרות המתיחות הפוליטית) הוא לארה"ב (כ-50%) וכן מגיע ממדינה זו כשליש מהייבוא. פיתוח

אוצרות הנפט העמיק את הפער החברתי בין עשירים לעניים במדינה. ב-1992 ניסה גנרל אלמוני, הוגו צ'אווס (ממוצא אינדיאני), לחולל מהפכה צבאית, אך נכשל. עם צאתו מהכלא הוא הקים תנועה פוליטית שחרתה על דגלה הנהגת סוציאליזם במדינה ומלחמה בשחיתות.

- ♦ דצמבר 1998 – צ'אווס נבחר לנשיא.
- ♦ 1999 – משאל-עם: 70% מאשרים חוקה חדשה שמרחיבה את תקופת כהונת הנשיא.
- ♦ יולי 2000 – צ'אווס נבחר מחדש לנשיא על פי החוקה החדשה (תמיכה של 60%).
- ♦ דצמבר 2006 – ניצחון נוסף של צ'אווס בבחירות לנשיאות (63% תמיכה).
- ♦ דצמבר 2007 – במשאל-עם חדש דוחים תושבי ונצואלה את הצעת הרפורמה שנועדה לאפשר לצ'אווס להתמודד לנשיאות ללא הגבלת תקופות.
- ♦ פברואר 2009 – משאל-עם נוסף: מבטל את תוצאות המשאל הקודם ומאפשר לנשיא להתמודד ללא הגבלה של משך כהונה.
- ♦ ספטמבר 2010 – בבחירות לבית הנבחרים (165 מושבים) זכתה אמנם מפלגתו הסוציאליסטית של צ'אווס (PSUV) ברוב מוחלט: 95 מושבים. אך גם האופוזיציה, שהחרימה את הבחירות ב-2005, זכתה ב-60 מושבים. מפלגתו של צ'אווס איבדה את הרוב של שני שלישים ולכן לא תוכל לבצע שינויים חוקתיים ללא הסכמת האופוזיציה, כגון: פיזור הפרלמנט, הדחה ומינוי שופטים, מינוי התובע הכללי ומבקר המדינה, וכן מינוי חברי ועדת הבחירות המרכזית. למרות ההתאוששות של האופוזיציה, נשמעו ברמה תלוונות מוכחות על זיוף הבחירות על ידי השלטון. בכל מקרה, תוצאות הבחירות מבשרות על רוח גבית לאופוזיציה לקראת הבחירות לנשיאות ב-2012.

העשור הראשון של המאה ה-21 חוזה אפוא בוונצואלה תופעה חוזרת של לחצים לכיוון סוציאליזציה של הכלכלות הדרום אמריקניות, הפעם מבית מדרשו של צ'אווס. הדבר מתבטא גם בהלאמת התעשיות העיקריות של המדינה והעברתן לניהול כושל של הביורוקרטיה הממשלתית.

צ'אווס לא התספק בתמיכתם של אזרחי ונצואלה. מיליארדי דולרים נשפכו על מדינות רבות בדרום אמריקה. חלק מהכספים ניתנו לפוליטיקאים שתמכו בו כגון איבו מוראלס מבוליביה, רפאל קוריאה מאקוודור ודניאל אורטגה מניקרגואה. חלק נוסף הופנה למטרות הומניטריות כגון מימון ניתוחים שניתנו בחינם לאזרחי

המדינות העניות ביותר בדרום אמריקה, כאזרחי בוליביה ופרו. הניתוחים נערכו על ידי רופאיה המיומנים של קובה. גם מורים קובנים נשלחו לאזורים נחשלים ביבשת, כדי להביא את בשורת הקדמה. צעדים אלה, נאצלים בפני עצמם, האדירו את שמו של צ'אוס כמגן החלשים, למגינת לבם של עניים רבים בוונצואלה שהביטו בעיניים כלות כיצר מצבם הבסיסי אינו משתנה בעוד מנהיגם מעביר מיליארדים למדינות שכנות.

צ'אוס אף הוביל ורכב על גל השנאה לארה"ב, הקיים בדרום אמריקה. הוא מיצב עצמו כמנהיג הציר הלטיני, ובמסגרת זו לחם בארה"ב ובכנות בריתה בכל חזית אפשרית כמעט, אגב הידוק הקשרים עם מדינות דוגמת איראן ובלרוס. לשיא הגיעו הדברים כשהראה נכונות לצאת למלחמה נגד קולומביה, בת בריתה המובהקת של ארה"ב בדרום אמריקה, על רקע סכסוך שנוצר לאחר שקולומביה חיסלה מנהיגי טרור על אדמת אקוודור.

מדיניותו של צ'אוס הובילה לעימות עם ארה"ב, שהטילה אמברגו על מכירת נשק לוונצואלה. הדבר הוביל לפנייתו של צ'אוס לרוסיה, שעמה חתם על עסקת נשק גדולה שכללה 103 אלף רובי "קלצ'ניקוב", 24 מטוסי קרב מסוג "סוחוי-30" ו-30 מטוקי קרב. העימות עם ארה"ב השפיע מיידית על יחסיו של צ'אוס עם ישראל, ידידתה של ארה"ב ומדינה שקל יותר לפגוע בה מאשר בארה"ב. יחד עם זאת יש לזכור כי כ-40% מתושבי המדינה מתנגדים לצ'אוס, וכדי לקיים את שלטונו הוא מקפיד על קיום תסיסה מתמדת נגד ארה"ב ונגד בעלת בריתה ישראל: מכאן היחסים החמים עם איראן (כולל ביקורים הדדיים של הנשיאים); הידיעות על כי ונצואלה הפכה לבסיס קדמי של החיזבאללה באמריקה הלטינית, תמיכתו בחמאס ובפלסטינים ואף הודעתו כי הוא מתכוון להעניק לרוסים בסיס צבאי בארצו...

ונצואלה הצביעה בעד החלוקה של ארץ-ישראל ב-1947 וכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1950. מאז שררו יחסים הרוקים בין שתי המדינות והקהילה היהודית (שהגיעה ל-20 אלף נפש) פרחו וחבריה לקחו חלק נכבד בכלכלתה המתפתחת. ונצואלה נמנעה מלתמוך בהחלטה הנואלת של האו"ם בנובמבר 1975, שקבעה כי הציונות היא תנועה גזענית. באותה שנה ביקר שר החוץ הישראלי שמעון פרס בקראקס, במסגרת סיורו בארצות הידידותיות באמריקה הלטינית. שגרירות ונצואלה שכנה בירושלים עד 1980, כשבעקבות החלטת הפנסת על סיפוח ירושלים עזבו כל השגרירויות את הבירה.

ההתפתחויות שהביאו להתבססותו של צ'אוס בראשות המדינה השפיעו מאוד על מעמדה של הקהילה היהודית, ומחציתה היגרה מהמדינה. ב-2010 עמד מספר חברי הקהילה על 15,000 בלבד, כשעיונות גוברת והולכת נגדה החלה להתפתח

ברחובות הבירה. צ'אווס יצא מגדרו כדי להוקיע את ישראל על מלחמתה בלבנון ב-2006, ועוד יותר במהלך מבצע "עופרת יצוקה". בעקבות המבצע ניתק צ'אווס את יחסיה הדיפלומטיים של ונצואלה עם ישראל, סגר את שגרירותה בתל אביב וסילק את כל צוות השגרירות הישראלית מקראקס.

צ'אווס המשיך בהתמדה בביקורת ובהאשמות נגד ישראל ונגד המוסד. ביוני 2010 הודיע כי ישראל מממנת את האופוזיציה במדינה וכי רוצחים, שליחי המוסד, עוקבים אחריו כדי לפגוע בו...

במשך כל השנים, כולל שנותיו הראשונות של צ'אווס בתפקיד, ניסתה ישראל להמשיך בקיום היחסים הטובים עם ונצואלה, ואף להמשיך ולמכור לה נשק – עד שב-2005 אסרה מחלקת המדינה של ארה"ב על ישראל לשרדג את מטוסי ה-F-16 של ונצואלה. התנהגותו וביטוייו של צ'אווס נגד ישראל בכל הזדמנות (כולל בעת ביקוריו בסין, באיראן ובסוריה) והאוריינטציה הטוטאלית שלו על העולם הערבי ועל איראן – הביאו לנתק מוחלט בין שתי המדינות.

באוגוסט 2006 קרא צ'אווס להעמיד לדין את מנהיגי ישראל על רצח ילדים ונשים בלבנון, וכינה את מעשיה של ישראל במדינה זו מעשים הגרועים יותר ממעשי הנאצים...

ביום 27.4.09 נפגש שר החוץ של ונצואלה, ניקולאס מאדורו, עם שר החוץ הפלסטיני ריאד אל-מאליקי, וכונן יחסים דיפלומטיים מלאים עם הרשות הפלסטינית. התפתחות נוספת שחזקה את אחיזתו של צ'אווס במדינה היא הופעתה של סין באזור. במסגרת ניסיונות החדירה שלה למדינות המתפתחות, כדי להבטיח לעצמה גישה למקורות של חומרי גלם (כולל נפט), חתמה ונצואלה על הסכם חדש עמה, שלפיו היא קיבלה הלוואה בשווי 20 מיליארד דולר במטרה להקים מיזם משותף לקידוחי נפט באזור מבטיח במיוחד, הקרוי "חגורת האורינוקו". כבר היום משווקת ונצואלה לסין 460 אלף חביות נפט מדי יום ביומו, כדי להחזיר לסין הלוואה בשווי 8 מיליארד דולר שקיבלה לשם מימון פרויקטים שונים בתחום התשתיות.

אולם התופעה המדאיגה ביותר מבחינתה של ישראל היא האיראניזציה של ונצואלה: האיראנים השקיעו בוונצואלה בשנים 2005–2010 כ-40 מיליארד דולר. זוהי השקעה חד-צדדית שעד מהרה התגלו מטרותיה: איראן הקימה מפעלים בוונצואלה שמאפשרים לה לעקוף את הסנקציות הבין-לאומיות: האיראנים הקימו שורה של מפעלים תמימים לכאורה, אך הם אינם מייצרים את המוצרים שלשמן הם נועדו: מפעל המלט איננו מייצר מלט, ומפעל הטרקטורים איננו מייצר טרקטורים... מכרה סודי שהוכרז עליו כמכרה זהב הוא למעשה מכרה אורניום. שתי המדינות חתומות על הסכם לשיתוף פעולה בנושא

הטכנולוגיה הגרעינית. במשך שנים קיימו האיראנים טיסה שבועית לוונצואלה וחזרה, אולם לא אפשרו לציבור הרחב לטוס בקו זה, שנהג גם לחנות חניית ביניים בדמשק. הקו שימש להעברת חומרים רדיואקטיביים ואחרים, וכן להעברת טרוריסטים כמו עימאד מורנייה.

"המהפכה האינדיאנית" של אמריקה הלטינית, המאפיינת את תחילת העשור השני של המאה ה-21, חדרה כבר לבוליביה, שאף נשיאה – שהוא ממוצא אינדיאני – ניתק את יחסי ארצו עם ישראל וכך עשה גם ארטיגס מניקרגואה. סימנים של התפתחות דומה מגיעים גם מאקוודור.

ב-2008 ייצאה ישראל לוונצואלה ב-35 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-700 אלף דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-20 מיליון דולר והייבוא מוונצואלה ל-400 אלף דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני וליחסי תרבות – 1970.

♦ הסכם לשיתוף פעולה בתחום החקלאות – 1986.

מסתבר פעם נוספת (על זו שאירעה ב-1973 באפריקה), כי העזרה הבלתי-תלויה (אך החשובה כל כך) שישראל הגישה לוונצואלה במשך עשרות שנים, לא היה בה גם הפעם כדי למנוע קרע, כאשר אינטרסים גדולים יותר (כמו רצון ההתבססות של צ'אווס במדינה) עמדו על הפרק.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 23; 1974 – 14; 1975 – 29; 1976 – 36; 1977 – 44; 1987 – 4; 1988 – 12; 1989 – 20; 1990 – 17; 1991 – 22; 1993 – 19; 1995 – 59; 1997 – 39; 1998 – 27; 2001 – 17; 2002 – 23; 2003 – 14; 2004 – 20; 2005 – 22; 2007 – 14.

קורסים מקומיים: 1973 – חקלאות – משת' 17; 1990 – חקלאות – משת' 53; 1994 – פיתוח קהילתי – משת' 127; 1995 – פיתוח כפרי – משת' 40; 1997 – חקלאות (1), רפואה ובריאות הציבור (2) – משת' 161; 1998 – פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 22; 2003 – חקלאות – משת' 30.

מומחים מישראל: 1973 – 15; 1974 – 15; 1975 – 15; 1976 – 6; 1977 – 4; 1978 – 41; 1987 – 1; 1989 – 2; 1990 – 3; 1995 – 1; 1998 – 1.

יחסי ישראל-מקסיקו

מקסיקו נמצאת בחלק הצפוני של חצי הכדור המערבי, והיא נושקת לשני ימים: האוקיינוס השקט במערב והאוקיינוס האטלנטי במזרח. שכנותיה היבשתיות הן: ארה"ב בצפון-מזרח; וגואטמלה ובלז' בדרום-מזרח. שטחה מגיע קרוב ל-2 מיליון קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) ל-111 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 89% קתולים; 6% פרוטסטנטים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 55% בני תערובת (מסטיצ'ו) של לבנים ואינדיאנים; 20% אינדיאנים; 16% לבנים; 9% אחרים.

התמ"ג (2009): 1.5 טריליון דולר לפי כוח הקנייה; 866 מיליארד לפי שער החליפין; 13,200 דולר תמ"ג לנפש.

מקסיקו היא מדינה פדרלית בת 31 מדינות ומחוז פדרלי אחד. היא מולדתן של תרבויות אינדיאניות מפוארות (אולמקים, טולטקים, המאיה, האצטקים) שהתקיימו במדינה במשך כ-3,000 שנה עד הכיבוש הספרדי שהתבסס במדינה ב-1521. ב-1810 הכריזה מקסיקו על עצמאותה ונאלצה להילחם בספרדים השולטים, מלחמה שנמשכה 11 שנים עד שביססה את עצמאותה. אולם האימפריה הגדולה שקמה בעקבות העצמאות לא החזיקה מעמד: ב-1835 פרשה טקסס מהרפובליקה והכריזה על עצמאותה. הדבר גרם למלחמה בת שישה חודשים עם הממשלה הפדרלית, שבסיומה ביססה טקסס את עצמאותה. ב-1846 פרצה מלחמה בת שנתיים עם ארה"ב שבסיומה צורפו שטחי ענק מקסיקניים לארה"ב (כיום המדינות: קליפורניה, נוודה, יוטה, אריזונה, וכן חלקים מווימינג, קולורדו וניו-מקסיקו). כמו כן המשיכה ארה"ב לרכוש ממקסיקו שטחים נוספים בצפונה של המדינה. מלחמה נוספת נכפתה על מקסיקו על ידי צרפת (1863), ששאפה להקים אימפריה צרפתית בצפון אמריקה ולהמליך עליה את הדוכס פרדיננד מקסימיליאן מאוסטריה. הדוכס שלט במדינה בעזרת הכידונים של צבא צרפת עד 1867. וכשהצבא הצרפתי נסוג, הופל משטרו על ידי מנהיג אינדיאני, בניטו חוארס (בתמיכת ארה"ב). פרדיננד נשבה והוצא להורג בידי כיתת יורים (ציור ההוצאה להורג הפך לאחד הציורים הנודעים בעולם).

בעקבות הניצחון הוקמה רפובליקת מקסיקו ובניטו חוארס (אינדיאני במוצאו) חזר לכהן כנשיא. הוא ניסח חוקה חדשה שעיקריה היו הפרדת הדת מהמדינה, הנהגת דמוקרטיה אמיתית והענקת שוויון זכויות למיעוטים. כמו כן דאג למודרניזציה של מקסיקו. עד היום הוא נחשב לגיבור לאומי.

ב-1876 תפס את השלטון הגנרל פורפיריו דיאס, ששלט במדינה ביד ברזל (ובשליחותם של המעמדות השליטים) במשך 35 שנה. תחת שלטונו הנוקשה שרר

אמנם שקט מדיני שאפשר שגשוג כלכלי, אולם העושר החדש היה מנת חלקן של השכבות העשירות בלבד, ואילו הפער הכלכלי גדל במידה רבה.

ב-1911 הוכרז דיאס לוותר על כיסאו ויצא לגלות בצרפת, שם מת בשנת 1915. מאז ועד 1929 נערכו במקסיקו מהפכות ומלחמות אזרחים שגבו את חייהם של כ-900 אלף נפש. עיקר המאבק היה נגד הניסיונות לחדש את כוחה של הכנסייה הקתולית (שנתמכה על יד בעלי ההון והאחוזות) ולבטל את הפרדת הדת מהמדינה. המלחמות (ובעיקרן זו שהחלה ב-1926 במגמה ברורה להנהיג מחדש רפורמה דתית) הסתיימו ב-1929 בפתרון דיפלומטי מבית מדרשה של ארה"ב: חוקי ההפרדה בין הדת למדינה נותרו על מקומם אולם בפועל לא בוצעה אכיפה מסודרת שלהם.

ההכרזה של האו"ם (1948) לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, חיזקה את הלגיטימיות ויכולת העמידה של החוקה המקסיקנית נגד מתנגדיה הדתיים. בשנת 1929 התבססה בשלטון "מפלגת המהפכה" (PRI) שהצליחה לייצב את המדינה לאורך שלטונה הארוך עד 1988. הדבר הבטיח תקופה ארוכה של שגשוג למרות העוני הגדול של הילידים בדרומה של המדינה. אלה האחרונים סבלו מביטול הרפורמה האגררית (1992) והצטרפותה של מקסיקו להסכם NAFTA שפתח את המדינה לייבוא מתחרה. הם ניסו לא פעם להביע את מחאתם על ידי מרידות, אולם אלה דוכאו על ידי הצבא הפדרלי.

בשנת 1988 פרשה מהמפלגה חטיבה שלמה והקימה את "מפלגת המהפכה הדמוקרטית". עד 2003 המשיכה "מפלגת המהפכה" בשיתוף פעולה עם מפלגת הירוקים (PVEM) להחזיק בשלטון, אולם ב-2006 הצליחה מפלגה חדשה, "מפלגת הפעולה הלאומית" (PAN), לכבוש את השלטון (206 מתוך 500 המושבים של הפרלמנט) ומנהיגה, פליפה קלדרון, נבחר לנשיא.

במקסיקו לא דרוש רוב מוחלט כדי לנצח בבחירות, אלא המפלגה או המועמד המשיג את מרב הקולות (גם אם המדובר בפחות מ-50%) הוא המנצח. העובדה שפליפה קלדרון קיבל רק 35.9% מהקולות וזכה בנשיאות, בעוד מתחרהו העיקרי לופז אוברדור קיבל 35.3%, מעידה על השבריריות של המערכת הפוליטית של המדינה. אם נוסיף לכך את העובדה שהרוב האינדיאני חי בעוני מרוד ובצפון המדינה מערערים קרטלי הסמים על יכולת השליטה של המדינה – ניתן להבין את הבעייתיות השלטונית של מדינה גדולה וחשוכה זו.

מקסיקו נמנעה אמנם מלהצביע בעד תוכנית החלוקה ב-29 בנובמבר 1947, אך מיהרה ליישר קו עם יתר מדינות אמריקה הלטינית, ש-13 מהן הצביעו בעד, אחת (קובה) הצביעה נגד ושש מדינות כולל מקסיקו נמנעו. מקסיקו כוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1950.

מאז שוררים יחסי ידידות ושיתוף פעולה בין שתי המדינות. במקסיקו מתקיימת קהילה יהודית ענפה ופעילה שמנתה ב-2008 כחמישים אלף נפש. ב-1 ביולי 2000 נחתם הסכם סחר בין שתי המדינות. הוא מבטיח תנאי תחרות שווים לייצוא הישראלי מול ספקים מתחרים, בעיקר מארה"ב, הנהנים מגישה חופשית לשוק המקסיקני במסגרת "הסכם נפטא" (הסכם סחר חופשי בין ארה"ב, קנדה ומקסיקו, שישראל חתומה עליו ונהנית אף היא מסחר חופשי עמן). ההסכם משלים את מערכת הסכמי הסחר החופשי של ישראל עם ארה"ב וקנדה, ומבטיח לכן את הזרמתה החופשית של תוצרת ישראלית לכל שלוש החתומות על הסכם נפטא. בעשר שנות קיום ההסכם (עד 2010) ייצאה ישראל למקסיקו ב-2.6 מיליארד דולר וייבאה ממנה באותן השנים ב-240 מיליון דולר. ב-2008 היה היקף הייצוא 271 מיליון דולר והיקף הייבוא 116 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-272 מיליון דולר ואילו היקף הייבוא ממקסיקו עלה ל-118 מיליון דולר. להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם מסחרי – 1952.
- ♦ אמנה לחילופי תרבות – 1959.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה טכני – 1968.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה במאבק נגד סחר בלתי-חוקי, סמים ופשעים חמורים – 1997.
- ♦ הסכם מכס – 1998.
- ♦ אמנה למניעת כפל מס – 2000.
- ♦ הסכם סחר חופשי – 2000.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 71; 1974 – 81; 1975 – 116 (+11 מומחים שבאו להשתלמות מיוחדת); 1976 – 59; 1977 – 69; 1987 – 70; 1988 – 37; 1989 – 62; 1990 – 42; 1991 – 30; 1993 – 54; 1994 – 101; 1995 – 51; 1997 – 33; 1998 – 38; 2001 – 31; 2002 – 36; 2003 – 31; 2004 – 51; 2005 – 55; 2007 – 30.

קורסים מקומיים: 1974 – התפלת מים, תכנון והדרכה חקלאית – משת' 53; 1975 – השקיה, פיתוח עירוני וכפרי – משת' 50; 1976 – הוראת מדעים – משת' 20; 1977 – זכוב הים התיכון, דיג – משת' 70; 1978 – תהליכים כימיים, חיזוי טכנולוגי – משת' 55; 1988 – פיתוח קהילתי (3), רפואה ובריאות הציבור

(1) – משת' 112; 1989 – תחבורה קואופרטיבית, רפואה ובריאות הציבור – משת' 60; 1990 – חינוך – משת' 30; 1994 – פיתוח קהילתי, רפואה ובריאות הציבור – משת' 185; 1995 – חקלאות, פיתוח קהילתי – משת' 185, קורסים אזוריים – תכנון חקלאי, כלכלה חקלאית – משת' 40; 1997 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי (1) – משת' 172; 1998 – חקלאות (3) – משת' 113; 2001 – חקלאות (2) – משת' 115; 2002 – חקלאות – משת' 50; 2003 – חקלאות (5), פיתוח קהילתי (1) – משת' 229; 2005 – פיתוח עסקים קטנים – משת' 51; 2007 – פיתוח עסקים קטנים – משת' 29.

מומחים מישראל: 1973 – 47; 1974 – 55; 1975 – 13; 1976 – 18; 1977 – 14; 1978 – 63; 1987 – 4; 1988 – 12; 1994 – 3; 1997 – 1; 1998 – 2; 2002 – 2.

יחסי ישראל-ניקרגואה

ניקרגואה נמצאת בלב פס היבשה המחבר את צפון אמריקה לדרומה, והיא הגדולה מבין המדינות הממוקמות על הפס הזה, כשהאוקיינוס השקט סוגר עליה ממערב, והים הקריבי ממזרח. שכנותיה היבשתיות הן: הונדורס מצפון וקוסטה ריקה מדרום. שטחה מגיע ל-130 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-6 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% פרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 69% מסטיצ'ו; 17% לבנים; 9% שחורים; 5% אינדיאנים.

התמ"ג (2009): 17 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 6 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 2,800 דולר תמ"ג לנפש.

על ניקרגואה, מאז כיבושה על ידי הספרדים ב-1502, עברו מאות שנים של עבדות ורודנות ומגפות שהובאו על ידי הכובשים והפילו מאות אלפי קורבנות, וכן שלטה בה אי-יציבות שלטונית עקב מאבקים פנימיים בתוך האליטה הספרדית, על השלטון במדינה. המדינה הפכה למדינת ייצוא חקלאי בעיקר של קפה, בננות, עץ וכן של זהב, על גבם של האינדיאנים המקומיים. ב-1893 השתלט על המדינה הדיקטטור הספרדי חוסה סנטוס סלייה, אשר עודד השקעות מבחוץ (בעיקר מארה"ב) בדרכים, במסילות ברזל ובנמלים, כדי להגביר את הייצוא. הוא הודח ב-1909 על ידי 400 נחתים ששלחה ארה"ב למדינה, כיוון שהתכוון (כדי להגביר את כוח המיקוח שלו כלפי האמריקנים) לפנות למדינות כמו צרפת ויפן ולהתמודד על המכרז לכריית תעלה בין שני האוקיינוסים, שעמדה אז על הפרק. ארה"ב שלטה בניקרגואה עד 1933, והעלתה לשלטון לפני יציאתה את מפקד המשמר הלאומי (זה היה כוח שהוקם על ידי ארה"ב לפני פינוי

ניקרגואה, כדי שיגן על האינטרסים של ארה"ב במדינה), אנסטסיו סומוסה גרסיה, שהפך לעריץ (נבחר לנשיאות ב-1936). אנשיו רצחו את אוגוסטו סנדינו – שעמד בראש המאבק נגד השליטה האמריקנית במדינה (התנועה האופוזיציונית שקמה בתחילת שנות ה-70 של המאה הקודמת, נקראה על שמו, "תנועת החזית הסנדיניסטית לשחרור לאומי").

סומוסה ושני בניו שלטו במדינה עד 1979, כשהם מספחים לעצמם רכוש רב ואדמות רבות, בשיתוף פעולה אמיץ עם החברות האמריקניות שפעלו במדינה. דיכוי המרידות הרבות של האופוזיציה גרם להרס רב ולרכבות הרוגים. סומוסה שלט במדינה עד להירצחו ב-1956. שני בניו שלטו אחריו עד 1979. באותה שנה הצליחו המורדים להדיח את הדיקטטור ולהביא ליציאתו מהארץ.

הממשלה שהקימו הסנדיניסטים החלה לנטות שמאלה והחוגים המתונים עזבו אותה. הנטייה שמאלה החריפה כשמנהיג הסנדיניסטים, דניאל אורטגה, זכה בנשיאות ב-1984 (67% מהקולות). הבחירות היו דמוקרטיות ובפיקוח של משקיפים בין-לאומיים. עם הקמתה החלה הממשלה בהלאמת חמישית מהאדמות הראויות לעיבוד, שהיו עד אז בבעלותה של משפחת סומוסה ובידי תומכיה. הממשל האמריקני לא רצה להשלים עם המצב וחשש להדירה קומוניסטית מאסיבית לניקרגואה. ה-CIA הקים צבא מורדים ("הקונטראס") שהחל לערוך פעולות גרילה כדי להפיל את המשטר השמאלי. כאן נכנסת לתמונה מעורבות ישראלית, שסיבכה את ישראל במה שנודע לאחר מכן כ"איראן-גייט":

♦ אף שהקונגרס האמריקני קיבל ב-1985 תיקון חקיקתי שאסר כל תמיכה במורדים בניקרגואה וכן אסר על כל תמיכה בשלטון האיראני – נענה השלטון האמריקני להצעה ישראלית, שלפיה הכומר האמריקני בנג'מין ויר, שהוחזק בלבנון בידי החיזבאללה, ישוחרר בתמורה לאספקת 508 טילי "טאו" נגד-טנקים לאיראנים, שניהלו אז מלחמה נואשת בפלישה העיראקית לארצם. בתמורה היתה אמורה ישראל לקבל טילים חילופיים מארה"ב. העסקה יצאה לפועל באוקטובר 1983.

♦ במהלך 1986 התבצעו שלבים נוספים של העברת טילים, כלי נשק וחלפים לאיראנים, והפעם במעורבות ישראלית קטנה יותר. תמורת הצידוד הצבאי הם הועברו לקולונל אוליבר נורת' מהמועצה לביטחון לאומי, והוא שהעביר את הכסף למימון הפעילות של ה"קונטראס" נגד ניקרגואה.

♦ הוקמה ועדת חקירה אמריקנית, שנזפה ברייגן ובסגנו בוש (האב), וכן העמידה לדין את נורת' ועובד נוסף – פוינדקסטר, שהורשעו אך זוכו בערעור מסיבות טכניות. שר הביטחון האמריקני קספר וינברגר הורשע במתן עדות שקר וזכה בחנינה מהנשיא.

- ♦ בסוף אותה שנה (1986) הצליחו הסנדיניסטים להדוף כליל את ההתקפות של "הקונטראס". אולם נוכח התערעורת המצב הכלכלי ירדה התמיכה באורטגה והוא הפסיד בבחירות ב-1990 למועמדת האופוזיציה הימנית ויולטה צ'מורו (אלמנתו של לוחם נגד המשטר של סמוסה, פדרו חואקין צ'מורו, שהשתייך דווקא לאחת המשפחות העתיקות והמכובדות במדינה ונרצח בפקודת בנו של סמוסה בינואר 1978).
- ♦ ב-2006 הצליח דניאל אורטגה מהשמאל לנצח פעם נוספת (אחרי שני כישלונות) בבחירות לנשיאות (קיבל 38% מהקולות – יותר מכל מועמד אחר).
- ♦ עם בחירתו צירף אורטגה את ארצו (שהיא השנייה בעונייה באמריקה הלטינית) לציר האנטי-אמריקני, בהנהגתו של הוגו צ'אווס נשיא ונצואלה. במסגרת הציר החדש אימצה ניקרגואה את גישת חברותיה לישראל, וניתקה עמה את היחסים ב-2 ביוני 2010, בעקבות המשט לעזה.

תחום נוסף שבו בלטה המעורבות הישראלית בניקרגואה (והפעם לחיוב) אירע בדצמבר 1972, כאשר רעידת אדמה קטלנית הרסה 80% משטחה של עיר הבירה מנגואה, והותירה אחריה 10,000 חללים וכ-50 אלף חסרי בית. בעוד חיילי המשמר הלאומי ואנשי סמוסה, במקום להגיש עזרה לנפגעים – החלו לבזוז את הסיוע שזרם למדינה, וסמוסה עצמו שם ידו על עשרות מיליוני הדולרים מכספי הסיוע – הגיעה למדינה משלחת גדולה מישראל בראשותו של לובה אליאב המנוח. המשלחת – ובה בית חולים גדול ואנשי פיקוד העורף שהתמחו בפינוי נלכדים בהריסות – הגישה עזרה רבה והצילה חיים רבים. פעילותה זכתה להוקרה ולהערכה בין-לאומית.

ישראל מכרה לניקרגואה גם נשק: ספינות משמר מדגם "דבור" (1997) וזאת לפני ההשתלטות הקומוניסטית על המדינה.

ב-2008 ייצאה ישראל לניקרגואה כ-5.3 מיליון דולר ללא ייבוא; ואילו בשנת 2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא ל-3.9 מיליון דולר וכן היה ייבוא בהיקף של 200 אלף דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 9; 1974 – 4; 1975 – 10; 1976 – 15; 1977 – 14; 1987 – 1; 1990 – 1; 1995 – 24; 1997 – 22; 1998 – 37; 2001 – 12; 2002 – 13; 2003 – 13; 2004 – 21; 2005 – 24; 2007 – 5.

קורסים מקומיים: 1973 – הדברת מזיקים – משת' 25; 1976 – השקיה, ניהול קואופרטיבי, תחבורה קואופרטיבית – משת' 60; 1977 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 32; 1978 – השקיה, שיטות הדרכה – משת' 75; 1993 – חקלאות (2) – משת' 79; 1995 – קואופרציה, רפואה ובריאות הציבור – משת' 64; 1997 – פיתוח כלכלי וחברתי (2) – משת' 50; 1998 – חקלאות (2) – משת' 65; 2001 – חקלאות (2) – משת' 170; 2005 – פיתוח קהילתי – משת' 38.

מומחים מישראל: 1973 – 11; 1974 – 12; 1975 – 10; 1976 – 17; 1977 – 23; 1978 – 11; 1993 – 4; 1994 – 3; 1995 – 1; 1997 – 3; 1998 – 7; 2002 – 1; 2003 – 12; 2005 – 8; 2007 – 3.

יחסי ישראל-סורנאם

סורנאם ממוקמת צפונית לקר-המשווה, בצפונה של אמריקה הלטינית. בצפון היא נשענת על חופו של האוקיינוס האטלנטי, ושכנותיה היבשתיות הן: גיאנה הצרפתית במזרח; ברזיל בדרום; וגיאנה במערב. שטחה מגיע ל-164 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-481 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 27% הינדים; 25% פרוטסטנטים; 23% קתולים; 20% מוסלמים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 37% הודים; 31% קריאולים; 15% אינדונזים; 12% שחורים; 3% אינדיאנים; 2% סינים.

התמ"ג (2009): 4.3 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 3.2 מיליארד לפי שער החליפין; 9,500 דולר תמ"ג לנפש.

ב-1975 קיבלה סורנאם עצמאות מהולנד. ב-1980 השתלט על המדינה הזירה "דזי" בוטרסה, אז סגן-אלוף בצבא, מינה עצמו לנשיא וביצע טבח אכזרי במתנגדיו. הוא הודח מתפקידו במהפכת-נגד בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת ופנה ל"עסקים" בתחום הסמים. בעקבות כך הוא הועמד למשפט (שלא בפניו) בפני בית הדין הבין-לאומי בהאג ב-1999, ונידון ל-11 שנות מאסר. מאז הוא מצוי ברשימת המבוקשים של האינטרפול. ב-2007 הקים מפלגה, "המפלגה הלאומית הדמוקרטית", ונבחר על ידי הפרלמנט (51 מושבים) לנשיא לתקופה של חמש שנים. הדבר העניק לו חסינות למשך תקופת נשיאותו אולם הוא מבקש בימים אלה (2010) לשנות את החוקה כך שתובטח לו חנינה גם בעתיד.

כלכלת סורנאם נשענת בעיקר על ייצוא בוקסיט (כ-70%) ולאחרונה גם על עתודות נפט. כמו כן היא מייצאת אורז, בננות וחסילונים.

היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לסורנאם נכונו ב-1976, וישראל היתה מיוצגת

בסוריאנאם (עד לסגירת שגרירותה בוונצואלה) על ידי שגריר ישראל שם. היהודים הראשונים הגיעו לסוריאנאם במאה ה-17. היו אלה אנוסים מספרד ופורטוגל. הולנד העניקה להם זכויות וכך היו הם חופשיים מרדיפותיה של האינקוויזיציה, שפעלה בשטחים שהיו כבושים על ידי ספרד ופורטוגל. ואכן כשפורטוגל כבשה שטחים שהיו בשליטת הולנד (1644) הגיעו גלים נוספים של יהודים לסוריאנאם. הם הקימו לעצמם אזור אוטונומי בשם "יודן סוואנה", ובו היישוב המשגשג "יודן דורף" (שנעזב ב-1832). כיום חיים בסוריאנאם כ-200 יהודים.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1974 – 3; 1975 – 8; 1976 – 2; 1977 – 5; 1978 – 3;
1987 – 1; 1989 – 1; 1990 – 2; 1991 – 4; 1994 – 4; 1995 – 3; 1997 – 2;
1998 – 2; 2001 – 1; 2002 – 2; 2004 – 1; 2005 – 2; 2007 – 1.
קורסים מקומיים: איגוד מקצועי – משת' 23; 1978 – קואופרציה – משת' 34.

יחסי ישראל–סנטה לוצ'יאה (לושה)

מדינת-אי בים הקריבי לא הרחק מחופה הצפון-מזרחי של אמריקה הלטינית, ובסמיכות לאיי סנט וינסנט. שטחה מגיע ל-620 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-160 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 90% קתולים; 7% פרוטסטנטים; 3% אנגליקנים.

החלוקה האתנית: 90% שחורים; 6% מולטים; 3% הודים; 1% לבנים.

התמ"ג (2009): 1.8 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 1 מיליארד לפי שער החליפין; 11,000 דולר תמ"ג לנפש.

ישראל כוננה יחסים דיפלומטיים עם סנטה לוצ'יאה ב-1979, והיא מיוצגת במדינה על ידי שגריר ישראל ברפובליקה הדומיניקנית.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1976 – 2; 1977 – 1; 1987 – 5; 1989 – 1; 1990 – 6;
1991 – 4; 1994 – 1; 1995 – 1; 1997 – 2; 2005 – 2.
קורסים מקומיים: 1994 – חינוך – משת' 38.
מומחים מישראל: 1974 – 2; 1978 – 3; 1987 – 1; 1989 – 1; 1990 – 2; 1994 – 1.

יחסי ישראל-סנט קיטס ונוויס

מדינה בת שני איים בים הקריבי. שטחה מגיע ל-261 קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-40 אלף נפש.

החלוקה הדתית: 33% מתודיסטים; 33% אנגליקנים; 11% קתולים; 10% מורבים; 13% אחרים.

החלוקה האתנית: 94% שחורים; 3% מולטים; 3% לבנים ואחרים.

התמ"ג (2009): 753 מיליון דולר לפי כוח הקנייה; 553 מיליון דולר לפי שער החליפין; 15,200 דולר תמ"ג לנפש.

היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות כוננו ב-1984. ישראל מיוצגת על ידי שגרירה ברפובליקה הדומיניקנית.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1987 – 5; 1988 – 2; 1993 – 5; 1994 – 1; 1995 – 4; 1997 – 4; 1998 – 1.

מומחים מישראל: 1978 – 4; 1998 – 1.

יחסי ישראל-פנמה

פנמה שוכנת בחלק המרכזי של אמריקה הלטינית המחבר את שתי האמריקות. היא שוכנת בין האוקיינוס האטלנטי לאוקיינוס השקט. שכנותיה היבשתיות הן: קוסטה ריקה בצפון-מערב וקולומביה במזרח. שטחה מגיע ל-75.4 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2010) ל-3.4 מיליון נפש.

החלוקה האתנית: 70% מסטיצ'ו; 14% שחורים; 10% לבנים; 6% אינדיאנים.

החלוקה הדתית: 85% קתולים; 15% פרוטסטנטים.

התמ"ג (2009): 41 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 25 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 12,100 דולר תמ"ג לנפש.

רוחבה של המדינה במקום הצר ביותר שלה הוא 50 ק"מ בלבד, ואילו התעלה המחברת בין שני האוקיינוסים אורכה 80 ק"מ. התעלה מאפשרת מעבר מקוצר בין אוקיינוס לאוקיינוס מבלי הצורך לעקוף את דרום אמריקה סביב כף מגלן. הרעיון לכרות תעלה מקשרת הועלה כבר במאה ה-16 אבל רק ב-1880 ניסו הצרפתים, שקיבלו מקולומביה (שפנמה היתה אז חלק ממנה) את זכויות החפירה, ליישם את הרעיון. הניסיון נכשל לאחר ש-22 אלף עובדים מתו ממלריה ומקדחת צהובה. כדי לקבל את הזיכיון לחפירת התעלה (ממשלת קולומביה התנגדה לכך)

עודדו האמריקנים את המהפכנים המקומיים להתנתק מקולוביה ולהכריז על עצמאות פנמה. הדבר אירע ב-1903. הוקמה ממשלה צבאית שממשלת ארה"ב ערבה לעצמאותה. ארה"ב קיבלה זיכיון ללא הגבלת זמן על האדמות משני עברי התעלה, והיא החלה לחפור אותה ב-1904. ב-1914 חצתה האונייה הראשונה את התעלה.

במשך שנים רבות היו חיכוכים עד כדי שימוש בכוח, בין ארה"ב לממשלת פנמה. גם קולומביה תרמה למתיחות כיוון שסירבה להכיר בעצמאותה של פנמה עד שנת 1921. אז היא קיבלה מענק של 25 מיליון דולר מארה"ב כדי לחזור בה מהתנגדותה. ואילו ארה"ב עצמה, שראתה בתעלה ובאדמות משני עבריה טריטוריה אמריקנית, המשיכה להתערב בענייניה הפנימיים של פנמה עד 1936. אז היא ויתרה על זכות ההתערבות מחוץ לשטחי התעלה וב-1977 חתמה על הסכם להעברת התעלה לריבונותה של פנמה ב-1999; כפי שאכן קרה בטקס חגיגי ב-1 בינואר 2000.

המעורבות המתמדת של ה-CIA בענייניה הפנימיים של פנמה הביאה לידי עלייתם של משטרים עריצים בפנמה. ב-1984 נטל הגנרל מנואל נורייגה, ראש המשטרה החשאית וסוכן ה-CIA לשעבר, את השלטון לידי. הוא דיכא את הדמוקרטיה והפך את פנמה למרכז של הפצת סמים והלבנת כספים. הוא הכריז מלחמה על ארה"ב (1989) ואלה פלשו למדינה, שבו את נורייגה והביאו אותו למשפט בארה"ב. הוא נשפט ל-40 שנות מאסר.

בכך הוחזרה הדמוקרטיה לפנמה. הנשיאים שנבחרו פעלו (ופועלים עד היום) לביצוע תוכניות הפרטה, לשיפור התשתיות, ולשיפור הבריאות והחינוך במדינה. פנמה הצביעה בעד הקמת מדינת ישראל (1947) וכוננה עמה יחסים דיפלומטיים כבר בינואר 1949. מאז נמשכים יחסי הידידות בין שתי המדינות. באוקטובר 2009 ביקרה בפנמה משלחת של ארגוני היהלומים הישראליים ונפגשה עם נשיא פנמה ריקרדו מרטינלי, שהבטיח לקדם חקיקה אשר תאפשר סחר יהלומים פטורים ממס בתחומה, והענקת מעמד חוקי לבורסת יהלומים מקומית. הדבר יאפשר לענף היהלומים הישראלי להפוך את פנמה לבסיס הזינוק שלה לרחבי היבשת הלטינית (לאחר שתושג הגדרת הבורסה כאזור סחר חופשי ביהלומים).

ב-12 באפריל 2010 ביקר בישראל שר התמ"ת הפנמי רוברטו אנריקו, וחתם יחד עם שר התמ"ת הישראלי על הסכם לשיתוף פעולה כלכלי ומסחרי בין שתי המדינות. במאי 2010 ביקר בארץ שר החקלאות הפנמי. בעקבות שני הביקורים יוכלו חברות ישראליות להשתלב בפרויקטים בפנמה בתחום שדרוג נמל פנמה והתעלה ובתחומי המים והחקלאות. לאחר בחירתו של ריקרדו מרטינלי לנשיא

פנמה (2009) שופרו במידה רבה היחסים בין שתי המדינות, דבר הבא לידי ביטוי בהצבעותיה של פנמה במוסדות האו"ם.

יהודים החלו להגיע לפנמה כבר במאה ה-17 (אנוסים מספרד ומפורטוגל). ועם ביטול שלטונה של ספרד במדינה (1821) החלו להגיע אליה יהודים בגלוי מג'מייקה, ממרכז אירופה ובעיקר מסוריה. בפנמה כיהנו שני נשיאים יהודים. כיום חיים בפנמה כ-8,000 יהודים, רובם יוצאי סוריה, אך גם כ-1,000 ישראלים. הקהילה פעילה מאוד, מקיימת מוסדות יהודיים, בתי ספר ומסעדות כשרות ונודעת בנדבנותה לצרכים מקומיים ולישראלי. הודות לכך קטן מאוד מספר נישואי התערובת. הקהילה היתה וממשיכה להיות פעילה גם בחברה הפנמית ושניים מחבריה כיהנו כנשיאי המדינה: מקס דלאוול, בשנים 1964–1968, ואריק דלאוול בשנים 1986–1988 (הודח על ידי נורייגה).

ב-2008 ייצאה ישראל לפנמה בהיקף של 17 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 32.6 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ייצאה ישראל לפנמה ב-19 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-14.3 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם כללי לשיתוף פעולה טכני.
- ♦ אמנה לחילופי תרבות – 1980.
- ♦ הסכם תיירות – 1990.
- ♦ ביטול כל האשרות – 1997.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה נגד סחר בלתי-חוקי, סמים ופשעים חמורים – 2002.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 17 (וכן 14 רופאים ערכו סיור לימודים בארץ); 1974 – 9; 1975 – 15; 1976 – 39; 1977 – 12; 1987 – 75; 1988 – 21; 1989 – 14; 1990 – 7; 1991 – 26; 1993 – 33; 1994 – 27; 1995 – 28; 1997 – 54; 1998 – 30; 2001 – 43; 2002 – 37; 2003 – 24; 2004 – 16; 2005 – 11; 2007 – 27.

קורסים מקומיים: 1973 – הדרכה חקלאית – משת' 23; 1974 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 35; 1975 – הדברת מזיקים – משת' 25; 1976 – רפואה ובריאות הציבור – משת' 24; 1977 – רכזי משק, חקלאות (8), תחבורה קואופרטיבית – משת' 235; 1978 – אופטומולוגיה, תחבורה קואופרטיבית – משת' 53; 1987 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי (1) – משת' 73; 1988 – פיתוח

קהילתי – משת' 17; 1990 – חינוך, מנהל – משת' 45; 1991 – פיתוח קהילתי, רפואה ובריאות הציבור, חקלאות – משת' 101; 1993 – פיתוח קהילתי, חינוך – משת' 61; 1994 – חקלאות, קואופרציה, מדע וטכנולוגיה – משת' 130; 1995 – חקלאות, קואופרציה, פיתוח קהילתי, חינוך – משת' 126; 1997 – פיתוח קהילתי – משת' 61; 2002 – חקלאות – משת' 32; 2005 – פיתוח קהילתי (2) – משת' 364; 2007 – חינוך, פיתוח קהילתי, פיתוח עסקים קטנים – משת' 139. מומחים מישראל: 1973 – 10; 1974 – 12; 1975 – 12; 1976 – 7; 1977 – 9; 1978 – 31; 1987 – 5; 1988 – 3; 1990 – 5; 1993 – 4; 1994 – 2; 1995 – 2; 1997 – 21; 1998 – 5; 2001 – 1; 2007 – 1.

יחסי ישראל-פרגוואי

פרגוואי היא מדינה במרכז אמריקה הלטינית, ללא מוצא לים. שכנותיה היבשתיות הן: בוליביה בצפון; ארגנטינה במערב ובדרום; ברזיל במזרח. חשוב לציין כי בנקודת המפגש הדרומית של שלוש השכנות: ברזיל, ארגנטינה ופרגוואי – מצויים מפלי איגואסו, הגדולים ביותר בכל דרום אמריקה. שטחה של פרגוואי מגיע ל-407 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-7 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 90% קתולים; 10% פרוטסטנטים.

החלוקה האתנית: 95% מסטיצ'ו; 5% לבנים ואינדיאנים.

התמ"ג (2009): 28 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 14 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 4,100 דולר תמ"ג לנפש.

פרגוואי הכריזה על עצמאותה מהשלטון הספרדי ב-14 במאי 1811.

פרגוואי היתה מעורבת בשנים 1865–1871 באחת המלחמות העקובות מדם בתולדות המלחמות בעולם: היתה זו המלחמה נגד "הברית המשולשת" של ברזיל, ארגנטינה ואורוגוואי. המלחמה פרצה כאשר שליט פרגוואי פרנציסקו סולנו לופז נענה לבקשת אורוגוואי למנוע את התערבותן של ארגנטינה וברזיל בענייניה הפנימיים. לבסוף גם אורוגוואי הצטרפה לשתייהן ויחד לחמו נגד פרגוואי במלחמת דמים שבעקבותיה נהרגו 300 אלף מתוך 525 אלף תושבי פרגוואי. מתוך 221 אלף תושבי פרגוואי בשנת 1871 רק 28,000 היו גברים... בעקבות המלחמה איבדה פרגוואי שטחים לטובת אויביה.

המלחמה הקפידה את כלכלת פרגוואי למשך כחמישים שנה, אולם יצר הקרבות לא פסק: בשנים 1932–1935 ערכה פרגוואי מלחמה נגד שכנתה בוליביה בדרישה לקבל בעלות על אזור הצ'אקו, שבו נתגלה נפט. במחיר 30 אלף הרוגים זכתה פרגוואי בשטח המיוחל אולם לבסוף התברר כי אין בו נפט...

מלחמות הפנים נמשכו עוד כעשרים שנה עד שב-1954 השתלט על המדינה הגנרל אלפרדו סטרוסנר (ממוצא גרמני) והנהיג בה משטר עריצות שנמשך 35 שנה! הוא נתמך על ידי ארה"ב, שראתה בו בן-ברית למניעת החדירה הקומוניסטית לאמריקה הלטינית, וכן הוא חבר למנהיגים נאצים שברחו מאירופה לאחר המלחמה. רק בשנת 1992 הצליחה פרגוואי לייצב משטר דמוקרטי באמצעות חוקה שהבטיחה הפרדת רשויות. אף על פי כן, במפגש גבולותיה עם ארגנטינה וברזיל, מתקיימת מובלעת פלסטינית ופועלים בה קני חיזבאללה.

פרגוואי הצביעה בעד תוכנית החלוקה של ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עמה בינואר 1949. קשר מיוחד קושר את פרגוואי עם זוגות יהודים שאינם רוצים או אינם יכולים להינשא על פי חוק הנישואים והגירושים הישראלי, המכיר רק בנישואים שנערכו על פי ההלכה ועל ידי רב מוסמך לכך. בנסיבות אלה נחשבים "נישואי פרגוואי" כאחת האפשרויות הנוחות והמהירות למיסוד בין בני זוג ה"פסולים" על ידי ההלכה היהודית. היתרון בנישואים כאלה הוא המהירות היחסית שבה ניתן לקיימם, והעובדה שניתן לבצעם בנוכחות אחד משני בני הזוג בלבד, תוך היעזרות בהגשת המסמכים הדרושים על ידי עורך דין מקומי. עורך הדין מייצג את בני הזוג מול רשויות השלטון, ואת תעודת הנישואים הוא יכול לשלוח אליהם בדואר. "נישואי פרגוואי" מוכרים בישראל כנישואים שקוימו בחו"ל לפי החוק המקומי, ומשרד הפנים מכיר בהם לכל דבר לצורך רישום נישואים.

ב-3 במאי 1970 בוצעה התקפה של טרוריסטים נגד הנציגות הישראלית במדינה. קשרי ישראל עם פרגוואי הם טובים וכך מרגישה גם הקהילה היהודית הקטנה, המונה כ-900 נפש.

ב-2008 ייצאה ישראל לפרגוואי ב-18 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-20 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, ירד היקף הייצוא הישראלי ל-5 מיליון דולר ואילו היקף הייבוא עלה ל-22.6 מיליון דולר.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 5; 1974 – 6; 1975 – 8; 1976 – 8; 1977 – 11; 1987 – 5; 1988 – 25; 1989 – 15; 1990 – 27; 1991 – 27; 1993 – 40; 1994 – 35; 1995 – 37; 1997 – 28; 1998 – 29; 2001 – 36; 2002 – 40; 2003 – 34; 2004 – 18; 2005 – 17; 2007 – 24.

קורסים מקומיים: 1975 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 26; 1976 – סמינר תקינה – משת' 40; 1977 – דישון, שיווק חקלאי, אשראי מודרך – משת' 77;

1988 – תחבורה קואופרטיבית (2) – משת' 25; 1989 – קואופרציה, תחבורה קואופרטיבית – משת' 65; 1990 – חקלאות, קואופרציה – משת' 50; 1991 – חקלאות (4) – משת' 240; 1993 – קואופרציה (3), חינוך (1) – משת' 240; 1994 – קואופרציה – משת' 140; 1995 – קואופרציה – משת' 81; 2003 – חקלאות (2) – משת' 120; 2007 – עסקים קטנים – משת' 20.
 מומחים מישראל: 1973 – 3; 1974 – 11; 1975 – 6; 1976 – 3; 1977 – 7; 1978 – 9; 1988 – 6; 1989 – 1; 1990 – 4; 1993 – 7; 1994 – 1; 1995 – 1; 2001 – 1; 2004 – 1.

יחסי ישראל-פרו

פרו שוכנת לאורך חופי האוקיינוס השקט במערב אמריקה הלטינית. שכנותיה היבשתיות הן: אקוודור וקולומביה במערב; ברזיל במזרח; ובוליביה בדרום-מזרח. שטחה מגיע ל-1.3 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-30 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 45% אינדיאנים; 37% מסטיצ'ו; 15% לבנים; 3% שחורים, יפנים וסינים.

התמ"ג (2009): 253 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 127 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 8,600 דולר תמ"ג לנפש.

פרו השתחררה משליטתה של ספרד ב-1826, לאחר שכוחותיו של סן מרטין (בתיאום עם כוחותיו של בוליבר) גירשו את הספרדים מהאזור. מאז נשלטה פרו בעיקר על ידי רודנים מקומיים שלחמו ביניהם, התפטרו, גורשו או נהרגו.

ב-1877 התחוללה מלחמה בין פרו ובוליביה נגד צ'ילה. כוחות פרו הובסו (1884), והיא הפסידה מחוזות עשירים לצ'ילה, שהוחזרו לה רק ב-1929. המלחמה גרמה להרס רב במדינה. לפרו עבר של חוסר יציבות שלטונית, שנגרמה בעיקר עקב הפערים הכלכליים העצומים בין שכבה דקה של בעלי אחוזות ענק (63% מהקרקע המעובדת היתה ברשותם של 1.4% מן העוסקים בחקלאות) לבין 95% מן העוסקים בחקלאות שברשותם רק 25% מהקרקע הראויה לעיבוד. בעיקר בלט הדבר בקרב האוכלוסייה האינדיאנית הגדולה והענייה.

מצב זה גרם מטבע הדברים למרידות, לזעזועים בשלטון, להלאמות של קרקע, לרפורמות אגרריות ולהשתלטות חוזרת ונשנית של אנשי צבא על המדינה. שני ארגוני מחתרת פעלו במדינה במשך תקופה ארוכה וגרמו לאלפי הרוגים: "השביל הזוהר" – בהנהגת אבימאל גוזמן (נתפס בספטמבר 1992), ו"טופאק-אמרו" בהנהגתו של ויקטור פולאי (נתפס אף הוא ביוני 1992). מי שהכריע את הארגונים

הללו והביא שקט ואף פריחה כלכלית למדינה, היה הנשיא ממוצא יפני אלברטו פוג'ימורי, ששלט במדינה ביד רמה במשך עשר שנים (1990–2000). אולם הוא הואשם בשחיתות, בפגיעה חמורה בזכויות אדם ובהקמת יחידות חיסול צבאיות, ונידון ל-25 שנות מאסר.

את מקומו ירש ב-2001 אלחנדרו טולדו, אינדיאני בעל תואר שלישי מאוניברסיטת סטנפורד האמריקנית ובעלה של הישראלית אליאנה קארפ. טולדו רשם לזכותו תקופה של שגשוג כלכלי חסר תקדים באמריקה הלטינית: מספר העניים ירד ב-25%; הייצוא גדל פי שלושה; הסכם סחר חופשי נחתם עם ארה"ב (ונכנס לתוקפו לאחר תום כהונתו, ב-2001) וכן שונתה החוקה והיא מאפשרת עתה רק כהונה אחת לנשיא המדינה. ב-2006 נבחר אלן גרסיה פרו לנשיא, לתקופה של חמש שנים. בתקופתו המשיכה פרו לקצור את הקידום הכלכלי שאותו התחיל קודמו טולדו: הגידול בתמ"ג ב-2008 הגיע ל-9.8% (מהגבוהים בעולם).

פרו כמו קודמו, הגם שהם סוציאליסטים בהשקפת עולמם, לא חברו לקבוצה השמאלית של נשיאי ונצואלה, בוליביה ואקוודור – שאותם אין הם רואים כסוציאליסטים אלא כהרפתקנים פופוליסטים. לדעתם הסוציאליזם האמיתי מיוצג בדרום אמריקה על ידי נשיאים כמו "לולה" מברזיל, נשיאת צ'ילה, מישל בצ'לט, ונשיא אורוגוואי טאבארה וסקו, שכן למרות הרפורמות הסוציאליסטיות שהם מבצעים בארצותיהם, הם לא פנו נגד העולם המערבי ומקדמים השקעות שיכולות להמשיך ולהעלות את רמת החיים באמריקה הלטינית. התפתחות מעניינת נוספת לכיוון הספקטרום השמאלי בפרו, היא ההתמודדות על ראשות לימה, עיר הבירה. במשך 500 השנה האחרונות כיהנו בעיר כ-300 ראשי ערים, כולם גברים וכולם אנשי ימין ומרכז. באוקטובר 2010 עמדו שתי נשים בראש המתמודדים – סוסנה מריה דל כרמן ויז'ארן דה לה פואנטה – ומהן מועמדת השמאל היתה בעלת הסיכויים הטובים ביותר להיבחר. ניצחון השמאל בעיר לימה (בת 8.5 מיליון תושבים) ייתן קרוב לוודאי גם רוח גבית למועמד השמאל לנשיאות בבחירות שעומדות להיערך בפרו באפריל 2011, שכן הנשיא המכהן מנוע מריצה נוספת לנשיאות, על פי החוקה.

נציג פרו בוועדת האו"ם לארץ ישראל ב-1947 – UNISCOPE – אלברטו אלואה הצביע בעד חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית. פרו הצביעה בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים עם ישראל בינואר 1949.

המעורבות הישראלית בפרו היא רבת שנים:

♦ שגריר ישראל בלימה ב-1964, נתנאל לורך, עזר והיה מעורב בניסוח הרפורמה האגררית שהתקבלה באותה שנה.

♦ איש העסקים הישראלי יוסי מימן גדל בפרו והקים בה את הבסיס הכלכלי לאימפריה העסקית שלו, לפני שפנה לעסקים במדינות אחרות ובישראל.

- ♦ מימן אף הביא לפרו את חברו הישראלי, ברוך איבצ'ר, שנוסף על מפעל המזרנים הגדול במדינה שהקים, הוא מחזיק בבעלותו תחנת טלוויזיה פופולרית. סביב התחנה התחולל בשעתו עימות עממי, כאשר הנשיא פוג'ימורי ניסה לסגור – ללא הצלחה – את התחנה, כיוון שהיא התנגדה לו.
- ♦ כאמור ב-2001 נבחר אלחנדרו טולדו, לנשיא. הוא היה הנשיא האינדיאני הראשון של פרו, והוא נשוי כאמור לאליאנה קארפ, אזרחית ישראלית לשעבר. הוא הרבה לבקר בישראל, הזמין לפרו משלחות של אנשי עסקים, ואף מינה ישראלים לתפקידים שלטוניים.
- ♦ ב-2006 נבחר כנשיא אלן גרסיה פרז, המוסיף לקיים קשרים הדוקים עם ישראל ועם אנשי עסקים ישראלים. בין היתר חתם על חוזה לשיתוף פעולה ביטחוני והרחיב את הסכמי שיתוף הפעולה המסחריים בין שתי המדינות.
- ♦ ב-19 באפריל 2010 נמסר (*The Marker*, מיום 19.4.2010) על הפעילות הנרחבת של חברות-בנות של החברה לישראל לייצור חשמל – הפועלות בפרו, בוליביה, אל-סלוודור, פנמה, ג'מייקה והרפובליקה הדומיניקנית. הפעולה מבוצעת על ידי החברה-הבת – "אינקה", שהיא בעלת הספק ייצור של 3,000 מגה-וואט. חברת "קלפה" (75% בבעלות החברה לישראל) שייכת לקבוצת החברות של "אינקה" ומספקת 40% מצריכת החשמל של פרו. ההשקעה הכוללת של החברה בפרו תגיע ל-600 מיליון דולר.
- ♦ חברת התקשורת הלוויינית "גילת" מחברת לתקשורת ולאינטרנט את האזורים הכפריים הנידחים בהרי האנדים.
- ♦ חברת התרופות "טבע" רכשה רשת של בתי מרקחת ומחזיקה במקום חברת תרופות מצליחה.
- ♦ בולטות מיוחדת נודעת לעסקים בתחום החקלאות. נוסף על ההדרכה הטכנית שמושיטה המש"ב לאלפי משתלמים פרואנים (ראו להלן), חברות ישראליות מספקות ציוד חקלאי מתקדם, כמו השקיה בטפטפות, דבר המעלה את רמת הפיריון של החקלאות הפרואנית.
- ♦ קיים שיתוף פעולה רפואי, שבמסגרתו ישראלים מדריכים במרפאות בכפרים, וחולים פרואנים מגיעים לקבל טיפולים רפואיים בבית החולים "הרסה" בירושלים.
- ♦ משלחות אנשי עסקים משתי הארצות מגיעות באופן קבוע ויוצרות התקשרויות בתחום הייבוא והייצוא. ב-2010 פעלו בפרו יותר מ-200 חברות ישראליות.

- ♦ ולבסוף אין להתעלם מהמקרה המביך שבמסגרתו ברח השופט לשעבר דן כהן לפרו, ועתה מבקשת ממשלת ישראל להסגירו, והעניין מתברר בערכאות משפטיות ממש בימים אלה (דצמבר 2010).
- ♦ ב-2008 ייצאה ישראל לפרו ב-47 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-5 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, גדל הייצוא הישראלי לפרו ל-49.2 מיליון דולר אך הייבוא ממנה ירד ל-4.1 מיליון דולר.
- ♦ בפרו חיים כיום (2010) כ-2,000 יהודים וכן קהילה גדולה למדי של ישראלים.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ הסכם תרבות – 1963.
- ♦ הסכם לביטול אשרות לדיפלומטים ולמחזיקי דרכוני שירות – 1970.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה ביטחוני.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל:** 1974 – 12; 1975 – 14; 1976 – 15; 1977 – 20; 1987 – 20; 1988 – 52; 1989 – 27; 1990 – 40; 1991 – 39; 1993 – 34; 1994 – 40; 1995 – 34; 1997 – 38; 1998 – 44; 2001 – 54; 2002 – 83; 2003 – 41; 2004 – 37; 2005 – 37; 2007 – 34.
- קורסים מקומיים:** 1974 – תחבורה קואופרטיבית, פיתוח ותכנון אזורי – משת' 63; 1977 – רפואה ושירותי בריאות, תחבורה קואופרטיבית – משת' 85; 1978 – שיטות הדרכה, מנהיגות נוער – משת' 60; 1988 – חקלאות (4), תחבורה (1) – משת' 153; 1989 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי – משת' 60; 1990 – חקלאות, חינוך – משת' 125; 1993 – חקלאות (2) – משת' 176; 1994 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור, חינוך – משת' 333; 1995 – חקלאות, פיתוח קהילתי, בריאות הציבור – משת' 310; 1997 – חקלאות – משת' 86; 2001 – חקלאות – משת' 70; 2004 – פיתוח קהילתי – משת' 35; 2005 – חקלאות – משת' 40; 2007 – פיתוח קהילתי – משת' 39.
- מומחים מישראל:** 1973 – 16; 1974 – 23; 1975 – 15; 1976 – 14; 1977 – 24; 1978 – 18; 1987 – 12; 1988 – 15; 1989 – 1; 1990 – 6; 1993 – 4; 1994 – 11; 1995 – 2; 1997 – 4; 1998 – 2; 2001 – 1; 2002 – 8; 2004 – 4; 2005 – 1; 2007 – 4.

יחסי ישראל-צ'ילה

צ'ילה היא מדינה צרה וארוכה המתמשכת אלפי קילומטרים מצפון לדרום, לאורך 6,435 ק"מ של חופיו של האוקיינוס השקט. שכנותיה ממזרח הן ארגנטינה (5,308 ק"מ) ובוליביה (860 ק"מ), ומצפון פרו (171 ק"מ). שטחה מגיע ל-757 אלף קמ"ר ואוכלוסייתה (2009) ל-17 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 77% קתולים; 13% פרוטסטנטים; 6% אתאיסטים; 4% יהודים ומוסלמים.

החלוקה האתנית: 66% מסטיצ'ו; 25% לבנים; 75% אינדיאנים; 2% אחרים. **התמ"ג (2009):** 244 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 150 מיליארד לפי שער החליפין; 14,700 דולר תמ"ג לנפש.

צ'ילה נמנעה בהצבעה על חלוקת ארץ-ישראל על ידי האו"ם ב-29 בנובמבר 1947, אולם מיהרה אף היא לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל בפברואר 1949. הקשרים עם צ'ילה היו מאז ומתמיד עמוסים בבעיות פוליטיות, כאשר על השלטון מתמודדים שלושה כוחות פוליטיים השווים בכוחם: הימין, השמאל בלבוש של המפלגה הרדיקלית (שנתמכה גם על ידי האיגודים המקצועיים), והמפלגה הליברלית: מפלגת הדמוקרטים הנוצרים. הצלחתו של המנהיג הסוציאליסטי סלבדור איינדה להיבחר לנשיא ב-1970, עוררה התנגדות של שני הכוחות האחרים שניסו לנטרל את פעילותו. כמו כן החלו אנשי ההון (ובניהם יהודים רבים) לעזוב את המדינה מפחד ההלאמות.

בהפיכה שערך הצבא (בעזרתו של ה-CIA האמריקני), נרצח איינדה והגנרל אוגוסטו פינושה עלה לשלטון (1973), שבו החזיק ביד רמה עד 1990. תמורות אלה הקשו על ישראל לקיים קשרים נורמליים עם צ'ילה (שאגב קלטה מאות מנהיגים נאצים המתגוררים בה עד היום). כמו כן ישראל היתה רגישה למדיניות ההעלמות שהנהיג המשטר נגד מתנגדיו. "הנעלמים" נרצחו בדם קר ורבים אחרים הושמו מאחורי סורג ובריח, ובניהם צעירים יהודים. ב-1990 החזיר הצבא את השלטון לאזרחים ומאז נוהגת בצ'ילה דמוקרטיה רב-מפלגתית. הנשיאים שנבחרו לאחר החזרת הדמוקרטיה למדינה היו ברובם סוציאליסטים מתונים, שהמשיכו את הפתיחות הכלכלית של המדינה כפי שעוצבה בהצלחה בתקופת המשטר הצבאי, אך דחפו ודוחפים לביצוע רפורמות שנועדו לסגור את הפערים החברתיים בתוך המדינה.

ב-2006 נבחרה לראשונה אישה, מישל בצ'לט, לנשיאת המדינה, אף היא סוציאליסטית.

מוצר הייצוא העיקרי של צ'ילה הוא הנחושת (25% מהייצוא) וכן יין משובח, דגי סלמון, עץ וענף התיירות. בשנות ה-90 של המאה שעברה היה בצ'ילה קצב

צמיחה מרשים, של 7%-12%! זאת הודות לרפורמות הכלכליות שהונהגו במדינה ושהפכו למודל חיקוי למדינות אחרות. בעיקר מדובר במודל הפנסיה הצ'יליאני: המודל מאמץ תפיסת עולם שלפיה החוסך הפנסיוני אינו מתמצא בניהול הסיכונים הנדרשים לקבלת תשואה אפשרית בתיק ההשקעות שלו. כמו כן, שינויים במאפייני החוסך, כגון עלייה בגיל, דורשים את התאמת החיסכון הפנסיוני לרמת סיכון נמוכה יותר. החוסך הממוצע לא ישכיל לבצע שינויים אלו, כך שנדרשת התערבות חיצונית במערכת הפנסיונית. על פי הנחה זו, המודל קובע כי בגיל צעיר עדיף להשקיע בקרנות בעלות רמת סיכון גבוהה יותר, שכן בטווח הארוך הסיכוי לקבלת תשואה עולה. מנגד, בגיל מבוגר וככל שהחוסך מתקרב לגיל הפנסיה, מסלולי ההשקעה העדיפים יהיו סולידיים יותר, כך שמובטח לחוסך (הקרוב לגיל הפנסיה) שחסכוניותו משנות עבודתו לא ייפגעו. המעבר בין המסלולים יבוצע באופן אוטומטי, ללא צורך בהתערבות מצד החוסך, אך עם זאת, המודל יאפשר לחוסכים המודעים לסיכון לשנות את מסלולי ההשקעה שלהם. משרד האוצר הישראלי החליט לאמץ את המודל הצ'יליאני, והוא יועד להיכנס לתוקפו (בתוספת השינויים המתחייבים בגין הצורך להתאימו לתנאים הישראליים) בינואר 2011.

היהודים הגיעו לצ'ילה כאנוסים יחד עם ראשוני הספרדים במאה ה-16, והם נרדפו על ידי האינקוויזיציה עד המאה ה-18. החל ב-1818 הורשו יהודים להגיע בגלוי לצ'ילה, אולם הם לא הצליחו להקים קהילות עצמאיות ורובם נבלע באוכלוסיות המקומיות. יש אנשי אריסטוקרטיה צ'יליאנים הנוהגים להתגאות לא אחת במוצאם היהודי. האנוסים השפיעו כנראה גם על האינדיאנים הילידים, שכן במאה ה-20 התגלו שבטים הנקראים "יזראליטים" והמקיימים כמה ממנהגי היהדות. הגירה יהודית גדולה לצ'ילה החלה רק בתחילת המאה ה-20: ממזרח אירופה וממקדוניה. הזרם הזה גבר בשנות ה-30 בעקבות עלייתו של היטלר לשלטון. כאמור, קבלת הפנים ליהודים לא היתה תמיד מאירת פנים, והיא הפכה לעתים לאנטישמיות גלויה. הדבר הביא את הקהילה היהודית להקים ב-1940 ארגון למאבק באנטישמיות.

באמצע שנות ה-70 של המאה ה-20 נאמד מספר היהודים במדינה ב-30 אלף, אולם מספרם הצטמצם בחצי בעקבות עלייתו של איינדה לשלטון. בעלי ההון שבהם היגרו למדינות אחרות, בעיקר לארה"ב. מצד אחר צעירים יהודים לא מעטים חברו לשלטונו הסוציאליסטי של איינדה, ומשום כך הם נרדפו אחרי כן על ידי השלטון הצבאי של פינולה. ראש הממשלה גולדה מאיר ושר החוץ הישראלי שמעון פרס ביקרו בצ'ילה, וכן ערך נשיא המדינה, זלמן שזר, ביקור ממלכתי במדינה ב-1966. ב-2005 ביקר בישראל לראשונה שר החוץ הצ'יליאני,

איגנציו וולקר. ב־26 בפברואר 2010 אירעה רעידת אדמה קטלנית במרכז צ'ילה בעוצמה של 8.8 בסולם ריכטר. וגרמה לנזקים עצומים: למעלה מ־300 הרוגים ונזק אדיר לרכוש. כיוון שצ'ילה מנוסה בטיפול ברעידות האדמה הרבות הפוקדות את המדינה, לא נדרשה הפעם עזרה מבחוץ, אף שישראל הציעה עזרה כזאת. יצוין כי מומחים בצ'ילה האשימו את הממשלה בנזק הגדול שנגרם הפעם, וזאת בגלל הפרטת כל מערכת הפיקוח הממשלתית: כתוצאה מזה הבתים בשכונות העוני והמעמד העובד נפגעו מאוד, ואילו בבתי הרובעים העשירים – שבהם הותקנו אמצעים נגד רעידות אדמה – הנזקים היו מזעריים.

ישראל היא יצואנית נשק לצבא הצ'יליאני, ובין היתר סיפקה לצ'ילה (באמצעות התעשייה האווירית) מטוס "פאלקון" שהוסב למטוס "איווקס" לשליטה אווירית (1994). כמו כן מכרה ישראל לצ'ילה כלי נשק: ספינות טילים, טילי אוויר-אוויר, כלי ארטילריה, טילי "ברק" ימיים ומטוסים ללא טייס. ב־2009 נורתה ירייה לעבר מכוניתו של שגריר ישראל בצ'ילה והרסה את השמשה הקדמית. למזלו לא היה השגריר במכונית באותה עת ואיש לא נפגע.

ב־2008 ייצאה ישראל לצ'ילה בהיקף של 120 מיליון דולר וייבאה ממנה בהיקף של 33 מיליון דולר. ב־2009, שנת המשבר העולמי, קטן היקף הייצוא ל־45.3 מיליון דולר והיקף הייבוא ל־32 מיליון דולר. כמו כן הגישה ישראל שירותי הדרכה מגוונים למשתלמים מצ'ילה על ידי מש"ב כמפורט להלן. מספר היהודים במדינה ירד מ־30 אלף בשנות ה־70 ל־21 אלף ב־2008, חלקם בגלל נישואי תערובת.

אמנות והסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ אמנה בדבר יחסי תרבות – 1953.
- ♦ הסכם תעופה – 1983.
- ♦ רישוי הדדי של שדרים חובבים – 1983.
- ♦ הסכם תיירות – 1987.
- ♦ הסכם לשיתוף פעולה כלכלי – 1988.
- ♦ ביטול אשרות למחזיקי דרכונים מיוחדים – 1995.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 15; 1974 – 5; 1976 – 10; 1977 – 12; 1987 – 13; 1988 – 11; 1989 – 22; 1990 – 14; 1991 – 14; 1993 – 33; 1994 – 38; 1995 – 50; 1997 – 104; 1998 – 114; 2001 – 37; 2002 – 25; 2003 – 25; 2004 – 20; 2005 – 35; 2007 – 48.

קורסים מקומיים: 1974 – שיטות הדרכה ותכנון (3) – משת' 54; 1976 – מרכזי מחשבים – משת' 50; 1988 – חקלאות – משת' 32; 1991 – קואופרציה, פיתוח קהילתי, רפואה ובריאות הציבור, חקלאות – משת' 132; 1993 – חקלאות – משת' 15; 1994 – חקלאות – משת' 32; 1995 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור – משת' 146; 1997 – חקלאות, רפואה ובריאות הציבור – משת' 180; 1998 – חקלאות (2), רפואה ובריאות הציבור – משת' 115; 2002 – חקלאות – משת' 82; 2004 – חקלאות – משת' 44; 2005 – חקלאות – משת' 32; 2007 – קידום עסקים קטנים – משת' 17.

מומחים מישראל: 1973 – 15; 1974 – 18; 1975 – 9; 1976 – 8; 1978 – 5; 1988 – 3; 1989 – 2; 1993 – 2; 1994 – 3; 1995 – 3; 1998 – 2.

יחסי ישראל-קובה

קובה היא מדינת איים השוכנת 145 ק"מ דרומית לפלורידה. מצד מזרח וצפון היא שוכנת לחופו של האוקיינוס האטלנטי ומצד מערב לחופו של הים הקריבי. בקובה קיים בסיס צבאי גדול של ארה"ב וזאת על פי הסכם משנת 1902. שטחה של קובה מגיע ל-111 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-12 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 85% קתולים; 15% אחרים.

החלוקה האתנית: 51% מולטים (בני תערובת); 37% לבנים; 11% שחורים; 1% סינים.

התמ"ג (2009): 111 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 55 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 9,700 דולר תמ"ג לנפש.

להיסטוריה של קובה יש קשר הדוק ליהדות. כך האנוס לואיס דה טורס (שהיה מתורגמן באונייתו של קולומבוס) התיישב מאוחר יותר בקובה. קשר נוסף נקשר עם המנהיג הקובני שהחל במלחמת העצמאות של קובה נגד הספרדים – חוזה מרטי. יהודים מג'מייקה עזרו לו רבות, וכן הגיעו לאי חיילים יהודים ממשוחררי מלחמת ארה"ב-ספרד (שהכריעה לבסוף את המאבק נגד שלטון ספרד באי) שהתיישבו במקום ב-1904 ומהגרים מטורקיה. לפרסום מיוחד זכתה אוניית הפליטים הגרמנית "סנט לואיס", שהגיעה להוואנה עם מאות פליטים אשר ביקשו מקלט בקובה. האונייה עגנה בקובה ימים רבים אך נוסעיה לא הורשו לרדת לחוף. לבסוף חזרה האונייה לגרמניה. הנאצים ניצלו את הטרגדיה הזאת כדי לטעון שאיש בעולם איננו מעוניין ביהודים... ב-1935 הגיע מספר היהודים באי ל-20,000!

במשך שנים היוותה קובה ארץ מעבר ליהודים שביקשו להגיע באמצעותה

לארה"ב ולאמריקה הלטינית. 12,000 מהם נותרו בקובה עד למהפכה של פידל קסטרו ב-1952. מאז עזבו מרבית היהודים ונותרו בה כיום (2010) רק כ-500 נפש.

קובה הצביעה נגד החלוקה של ארץ-ישראל ב-1947, אך גם היא מיהרה לכונן יחסים דיפלומטיים עם ישראל ב-1949. יחסים אלה נותקו ב-1973 ולא חודשו עד היום. כל זאת עקב האוריינטציה ההדוקה של קובה על בריה"מ. זאת דרשה כידוע ממדינות רבות לנתק את יחסיהן עם ישראל בעקבות מלחמת יום הכיפורים. הרומן של קובה בהנהגתו של פידל קסטרו עם בריה"מ החל ב-1959, מיד עם הצלחתו להפיל את משטרו המושחת של פולחנסיו בטיסטה, שנהנה מתמיכתה של ארה"ב (ושל המאפיה האמריקנית...). קסטרו הנהיג במדינה משטר קומוניסטי והפך בעקבות כך ליריב מסוכן של ארה"ב, שכן הוא החל לייצא את התורה המרקסיסטית שלו למדינות נוספות ביבשת אמריקה. הנשיא קנדי ניסה להפיל את משטרו של קסטרו בכוח. הוא ארגן "צבא" של מתנגדי המשטר שחיו בארה"ב ונעזרו בהדרכה ובמימון אמריקני, ואף פלשו (1961) לקובה במקום הקרוי "מפרץ החזירים", אך הפלישה נכשלה וגרמה בושת פנים לארה"ב. זו הטילה אמברגו כבד על קובה במטרה למוטט את המשטר. אך כאן נחלצה לעזרת קובה בריה"מ שקיבלה את קובה תחת חסותה וסיפקה את צרכיה במזון ובדלק.

בריה"מ ניסתה לחדור לאמריקה באמצעות קובה ואף הציבה על אדמתה טילים (1962) שהיו מכוונים אל עבר ארה"ב. המעשה הזה גרם כמעט למלחמה עולמית, אולם ברגע האחרון נסוגו הסובייטים ופינו את הטילים מהאי. קסטרו פנה לפעילות נרחבת במדינות אמריקה הלטינית, כדי לכונן בהן משטרים קומוניסטיים. שליחו המיוחד לתפקיד זה היה הרופא הארגנטיני צ'ה גווארה, שנתפס בבוליביה, שבה ניסה לארגן מהפכה קומוניסטית, והוצא להורג ב-במקום ללא משפט (9.10.1967). מאז הפך גווארה לסמל למיליוני אנשים בעולם, ובעיקר העניים והמנוצלים שבהם, שראו בו את סמל ההפיכה נגד העושק והעוני בעולם הקפיטליסטי.

ארה"ב חששה מאוד מהשפעתו של קסטרו, שאכן נקלטה במדינות באזור, וניסתה כאמור להפיל את המשטר באמצעות טבעת חנק כלכלית שהטילה על המדינה וכן לא היססה לפלוש או לארגן מהפכות אנטי-קומוניסטיות במדינות שנטו לקומוניזם (כמפורט בסקירות של המדינות הרלוונטיות – ניקרגואה, צ'ילה, גרנדה ואחרות). למרות העוני והסבל שגרם האמברגו, קובה הצליחה לשרוד, אמנם בעוני ובסבל רב. לאחר התמוטטותה של בריה"מ פקד את קובה משבר גדול, אך היא הצליחה להחזיק מעמד לא במעט בזכות התמיכה שקיבלה מנשיא ונצואלה האנטי-אמריקני – הוגו צ'ארוס.

ב-2006 העביר קסטרו את השלטון, עקב מחלה, לאחיו ראול, וזה נבחר לנשיאה של קובה ב-2008. אולם ב-2010 חלה הטבה גדולה במצבו של פידל והוא המשיך להופיע בציבור. בין היתר הוא גינה את מדיניותו של נשיא איראן בהכחשת השואה ובהתקפותיו נגד העם היהודי.

קובה מצטיינת ברמת הבריאות והחינוך הגבוהות השוררות בה: 3.9% אנאלפבתיות לעומת 20% לפני המהפכה. במדינה פועלות 47 אוניברסיטאות. כיום חיים בקובה כ-500 יהודים (לעומת 12,000 ב-1952).

מן הראוי להזכיר כאן בעל הון יהודי תושב קובה (יוצא גרמניה) בשם ריקרדו וולף. הלה עזר לקסטרו וללוחמיו בכל מהלך המרד שלהם נגד בטיסטה. בתמורה לכך מינה קסטרו את וולף לשגריר קובה בישראל, תפקיד שאותו מילא עד לניתוק היחסים של קובה ב-1973. וולף כבר לא חזר לקובה והשתקע בארץ. הוא הקים (1975) באמצעות תרומה בסך 10 מיליון דולר את קרן וולף, שאליה הצטרפו מאז תורמים נוספים.

הקרן קיבלה מעמד מיוחד בתוקף חוק שנחקק בכנסת (חוק קרן וולף תש"ה – 1975) ובראשה עומד שר החינוך. מדי שנה מעניקה הקרן חמישה-שישה פרסים בתחומים הבאים: חקלאות, כימיה, מתמטיקה, רפואה, פיזיקה, אדריכלות, מוזיקה, ציור ופיסול. הפרסים מוענקים לאנשי מדע ולאמנים נודעים מכל רחבי העולם ("בעד הישגיהם למען האנושות ולמען יחסי ידידות בין עמים"), ללא הברל אזוריות, גזע, צבע, דת, מין או השקפה פוליטית. הפרס, המכונה גם "פרס נובל הישראלי", הוא בן 100 אלף דולר בכל תחום, והוא מוענק על ידי ועדה בין-לאומית המתמנה בכל שנה. הוא נחשב לפרס השני ביוקרתו לפרס נובל בתחומי הכימיה והפיזיקה, לשלישי ביוקרתו בתחום הרפואה ולמקביל לפרס נובל בתחום החקלאות.

השכר הנמוך שמשלמת ממשלת קובה למועסקים על ידיה, 20 דולר לחודש, לא צריך להטעות, שכן נוסף לכך זוכים אזרחי קובה בסובסידיות גבוהות בתחומי החינוך, הבריאות, הדיור, התחבורה והמזון. אף על פי כן הפגיעה הודעתו של נשיא קובה, ראול קסטרו (13 בספטמבר 2010), כי הממשלה תפטר מיליון (!) עובדים ותצפה שהם ייקלטו בסקטור הפרטי. כיום מועסקים 84% מכוח העבודה על ידי הממשלה.

הרפורמות הנוספות שביצע ראול קסטרו מאז נבחר לנשיא ב-2006, היו: אישור להקמת 250 אלף עסקים פרטיים, קטנים ובינוניים; הורשו עיסוקים חדשים כמו ליצנות ואילוף בעלי חיים; הורשתה העסקתם של עובדים שאינם קרובי משפחה; הורשתה מכירה של טלפונים ניידים לא רשומים; רישוי מוניות ומספרות פרטיות; וכן הוחלט על חלוקת אדמות לחקלאים.

במקביל תושבי האי זכאים ל: שירותי חינוך ובריאות חינוך; דיור למגורים; תחבורה ציבורית; ומזון בסיסי במחירי עלות.

הסכם שנחתם:

הסכם סחר – 1958

יחסי ישראל–קולומביה

שוכנת בצפון-מערב אמריקה הדרומית, לאורך חופי האוקיינוס השקט והים הקריבי במערב ובצפון-מערב. שכנותיה הן: פנמה במערב; ונצואלה בצפון-מזרח; ברזיל במזרח; פרו ואקוודור בדרום. שטח המדינה 1.2 מיליון קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) מגיע ל-44 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 58% מסטיצ'ו; 20% לבנים; 14% מולטים; 4% שחורים; 4% אחרים.

התמ"ג (2009): 400 מיליארד לפי כוח הקנייה; 229 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 9,200 דולר תמ"ג לנפש.

קולומביה נמנעה אמנם בעת ההצבעה על חלוקת ארץ-ישראל בנובמבר 1947, אך מיהרה לכוון יחסים דיפלומטיים עם ישראל כבר בינואר 1949. שתי הבעיות המרכזיות המעסיקות את קולומביה, ושגרמו ב-40 השנה האחרונות לכ-30 אלף הרוגים בשנה, הן תעשיית הקוקאין של הברונים השולטים בשטחי גידול עצומים של צמחי הקוק, בעזרת צבאותיהם הפרטיים; והמחתרת "הכוחות המהפכניים החמושים של קולומביה" (FARC) ועוד שני ארגוני מורדים – שלחמו כולם נגד הממשלה וכוחות הצבא. ב-2002 הגיע לשלטון הנשיא אלווארו אוריבה, שבעזרת תמיכתה הגדולה של ארה"ב הצליח להשתלט על חלק נכבד מתעשיית הסמים, לפרק שני ארגוני מורדים ולפגוע אנושות בארגון ה-FARC, שכוחו ירד מ-20 אלף לוחמים ב-2002 ל-9,000 לוחמים ב-2009. בתחום הסמים הצליח הנשיא להקטין את שטחי הגידול מ-4 מיליון דולר ב-2002 ל-800 אלף ב-2009. לנושא המלחמה במורדים ובברוני הסמים שייך גם סיפור ישראלי: סא"ל לשעבר יאיר קליין הורשע בקולומביה בשיתוף פעולה עם הקרטלים של הסמים ובאימון שכירי חרב מאז 1980. הוא הצליח להימלט מקולומביה אך נשפט בישראל וישב במאסר. לאחר שחרורו נעצר במוסקבה וקולומביה דרשה מרוסיה את הסגרתו. אולם בית הדין הבינ"ל בהאג קבע כי קליין אינו בר-הסגרה מרוסיה, ולכן הוא שוחרר והגיע לישראל.

שכנותיה של קולומביה (ובעיקר אלה המתנגדות לארה"ב כמו צ'אוס, נשיא ונצואלה) אינן רואות בעין יפה את השיתוף שלה עם ארה"ב (הן מכנות את

קולומביה: "ישראל הלטינית"...) אך אין הן יכולות להתמודד עם הצלחותיו של הנשיא אוריבה שפורטו לעיל, וכן עם העובדה שמאז 2002 ירד שיעור החטיפות ב-80% ושיעור הרציחות ב-60%.

שר החוץ של קולומביה, חיימה ברמודס, שביקר בישראל באפריל 2010, ציין שטחי פעולה שבהם ניתן לפעול במשותף עם ישראל: המלחמה בטרור, המלחמה בסמים, היזמות הכלכלית של ישראל ובעיקר בתחום ההייטק. ב-30 במאי 2010 נערכו הבחירות לנשיאות המדינה ובית המחוקקים, אחרי שהנשיא המכהן אוריבה סיים שתי כהונות רצופות. בבחירות זכה בנשיאות שר ההגנה לשעבר, חואן מנואל סנטוס (69%). ניצחונו מסמל את חיזוקה של ארה"ב בדרום אמריקה, שבה מתחוללת תנועה נגד השפעתה בהנהגתו של נשיא ונצואלה צ'אוס, וכן את המשך המלחמה הבלתי-מתפשרת בברוני הסמים. סנטוס נחשב לידיד גדול של ישראל, והוא גאה על כך שמכנים את ארצו "ישראל של אמריקה הלטינית" בגין מלחמתה הבלתי-מתפשרת בטרור של FARC.

להישגים הגדולים הללו של שני נשיאי קולומביה בצמצום הטרור, הסמים והפשע, היתה השפעה מיידית על צמיחתה הכלכלית של המדינה:

- ♦ בין השנים 2002 ל-2010 הוכפל התמ"ג לנפש של קולומביה.
- ♦ זרימת השקעות זרות בקולומביה גדלה ל-10 מיליון ב-2010 וצפי של 50 מיליון דולר עד 2015.
- ♦ החוב הלאומי מגיע ל-38% בלבד מהתמ"ג.
- ♦ הגירעון במאזן התשלומים השוטף מגיע ל-1.7% מהתמ"ג, ומכוסה כולו על ידי ההון הזורם למדינה.
- ♦ האינפלציה נמוכה – 2.2% ב-2010.
- ♦ קולומביה לא הושפעה מהמשבר העולמי והצמיחה הגיעה בשנים 2008–2010 ל-4.5%–5% (!) לשנה.
- ♦ הגירעון בתקציב לשנת 2011 אמור להגיע ל-3.9% בלבד.
- ♦ בין השנים 2002 ל-2010 גדלו עתודות הנפט של קולומביה ב-22% והתפוקה גדלה ב-45%!

בספטמבר 2010 פורסם ששתי חברות בבעלותו של יוסי מימן, "מרחב" ו"אמפל", יקימו במדינה מתקן לייצור אתנול (חומר דלק למכוניות) בהשקעה של 280 מיליון דולר. לצורך זאת יגדלו שתי החברות קני סוכר על שטח של 100 אלף דונם, שיספקו כ-150 אלף טונות של קני סוכר למפעל האתנול שיוקם בסמוך. המפעל יתחיל לייצר ב-2012 (כ-112 מיליון ליטר אתנול) ויגיע לשיא תפוקתו ב-2014 (137 מיליון ליטר לשנה).

- ביולי 2010 נבחר הנשיא לשעבר של קולומביה, אלווארו אוריבה, לסגן יו"ר הוועדה של האו"ם לבדיקת אירועי המשט הטורקי לעזה.
- ב-2008 מנתה הקהילה היהודית בקולומביה 2,800 נפש. חברי הקהילה קשורים לישראל ומקיימים חיים קהילתיים מגוונים.
- ב-2008 ייצאה ישראל לקולומביה בהיקף של 167 מיליון דולר וייבאה בהיקף של 445 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, גדל היקף הייצוא הישראלי ל-170 מיליון דולר אך הייבוא הצטמצם ל-54 מיליון דולר.
- היחסים בין שתי המדינות הם הדוקים. ישראל השקיעה ומשקיעה רבות בקידום ההכשרה של משתלמים רבים מקרב אזרחי קולומביה, כמפורט להלן.
- להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:
- ♦ ביטול חובת אשרות לדרכונים דיפלומטיים ולדרכוני שירות – 1962.
 - ♦ הסכם כללי לסיוע טכני – 1965.
 - ♦ הסכם בדבר ביטול אשרות תיירים – 1966.
 - ♦ הסכם סחר – 1967.
 - ♦ אמנה בדבר יחסי תרבות – 1981.

מעורבות מש"ב

- משתלמים בישראל:** 1973 – 51; 1974 – 19; 1975 – 42; 1976 – 42; 1977 – 20; 1987 – 52; 1988 – 78; 1989 – 106; 1990 – 63; 1991 – 64; 1993 – 64; 1994 – 100; 1995 – 84; 1997 – 79; 1998 – 78; 2001 – 86; 2002 – 115; 2003 – 118; 2004 – 65; 2005 – 71; 2007 – 51.
- קורסים מקומיים:** 1973 – טכנולוגיה של מזון, אגרומטאורולוגיה – משת' 49; 1975 – מנהל, שיווק וכספים, טכנאי שדה, טכנאי מכשור, טכנולוגיה של מזון, אטימולוגיה – משת' 355; 1976 – ניהול קואופרטיבים – משת' 35; 1977 – מדריכי נוער, אגרומטאורולוגיה – משת' 70; 1978 – טכנולוגיה של מזון, קואופרציה – משת' 50; 1987 – חקלאות (9) – משת' 343; 1988 – חקלאות (6) – משת' 257; 1989 – חקלאות, פיתוח קהילתי (4), קואופרציה – משת' 166; 1990 – חקלאות (2) – משת' 86; 1991 – חקלאות (3) – משת' 81; 1993 – חקלאות, קואופרציה – משת' 109; 1994 – חקלאות – משת' 127; 1995 – חקלאות, פיתוח אזורי, פיתוח תעשייתי – משת' 88; 1997 – פיתוח קהילתי, פיתוח כפרי ועירוני, חינוך – משת' 101; 1998 – חקלאות, פיתוח קהילתי – משת' 79; 2001 – חקלאות – משת' 31; 2002 – חקלאות (2) – משת' 80; 2003 – חקלאות, מנהל – משת' 113; 2004 – חקלאות, מנהל – משת' 76; 2007 – קידום עסקים קטנים – משת' 24.

מומחים מִישראל: 1973 – 18; 1974 – 9; 1975 – 23; 1976 – 9; 1977 – 13;
 1978 – 5; 1987 – 16; 1988 – 18; 1989 – 2; 1990 – 8; 1993 – 4; 1994 –
 4; 1995 – 2; 1998 – 2; 2002 – 4; 2007 – 2.

יחסי ישראל–קוסטה ריקה

קוסטה ריקה שוכנת במרכז אמריקה לאורך הים הקריבי במזרח והאוקיינוס השקט במערב. שכנותיה היבשתיות של קוסטה ריקה הן: ניקרגואה בצפון ופנמה בדרום. שטח המדינה מגיע ל-51 אלף קמ"ר וגודל אוכלוסייתה (2009) ל-4.3 מיליון נפש.

החלוקה הדתית: 95% קתולים; 5% אחרים.

החלוקה האתנית: 87% לבנים; 7% מסטיצ'ו; 3% סינים ואינדיאנים; 3% שחורים. התמ"ג (2009): 48 מיליארד דולר לפי כוח הקנייה; 30 מיליארד דולר לפי שער החליפין; 11,300 דולר תמ"ג לנפש.

קוסטה ריקה הגיעה לעצמאות בשנת 1839.

ב-1856 השתלט הרפתקן אמריקני, ויליאם ווקר, בעזרת צבא שכירים על ניקרגואה, במטרה לחפור בה תעלה שתחבר את שני האוקיינוסים. התוכנית נתמכה על ידי ממשלת ארה"ב ומשקיעים אמריקנים. נשיא קוסטה ריקה, חואן רפאל מורה, יצא להילחם בצבאו של ווקר והביס אותו. בדרכו חזרה לארצו נתפס על ידי בעלי אחוזות יריבים והוצא להורג. גם ווקר הוצא להורג לאחר שנתפס בהונדורס. מאז ועד 1917 שרר בקוסטה ריקה משטר דמוקרטי שחוסל על ידי גנרל פדריקו טינקו גרנאדוס; זה תפס את השלטון בכוח והנהיג במדינה משטר רודני, אולם הוא לא החזיק מעמד וכעבור שנתיים (ב-1919) חזר המשטר הדמוקרטי למדינה. ב-1949 הונהגה במדינה חוקה חדשה ובמסגרתה בוטל הצבא הלאומי, ובמקומו הוקם משמר לאומי. בכך היתה קוסטה ריקה המדינה הראשונה בעולם שחיסלה את הצבא.

נשיא המדינה אוסקר איראס סגשז זכה ב-1988 בפרס נובל לשלום, בשל הצלחתו לקדם את סיום מלחמת האזרחים בניקרגואה השכנה. בגלל יציבותה הפוליטית והכלכלית (6.4% אבטלה) מושכת קוסטה ריקה השקעות חוץ רבות, ביניהן ענקים כמו "אינטל" ו"פרוקטור אנד גמבל". כמו כן היא ניסתה כבר בעבר להקטין את השפעתה הנצלנית של "חברת הפירות" האמריקנית על ידי רכישה של חלק ממניותיה (1933). למדינה בעיות הנוגעות לייצוא הבננות שלה לאיחוד האירופי, כיוון שבריטניה הצליחה להעניק קדימות לבננות של הונדורס, שבה יש לה עניין כלכלי.

קוסטה ריקה נמנית עם המדינות שהצביעו בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר 1947, וכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל בינואר 1949. היא שיכנה את שגרירותה בירושלים ורק ב-2006 נענתה ללחצים והעבירה אותה לשפלה. הקהילה היהודית בקוסטה ריקה מונה (2008) כ-2,500 נפש וקשורה מאוד לישראל. בשנות ה-90 של המאה שעברה החלו להגיע למדינה ישראלים הנהנים מהאווירה הפסטורלית הנושבת במדינה. הקשרים בין שתי המדינות היו ידידותיים מאוד, וישראל עזרה רבות למדינה בהכשרת מאות משתלמים כמפורט להלן. ב-2008 ייצאה ישראל לקוסטה ריקה ב-43 מיליון דולר וייבאה ממנה ב-2 מיליון דולר. ב-2009, שנת המשבר העולמי, גדל הייצוא הישראלי ל-170 מיליון דולר והייבוא ל-3.5 מיליון דולר.

להלן ההסכמים שנחתמו בין שתי המדינות:

- ♦ פטור אשרות לדרכונים דיפלומטיים ולדרכוני שירות – 1961.
- ♦ הסכם תרבות – 1963.
- ♦ אמנה בדבר ביטול הדדי של אשרות – 1968.
- ♦ אמנה בדבר שיתוף פעולה כלכלי, תרבותי, טכני ומדעי – 1968.
- ♦ אמנה בדבר רישוי הדדי של שדרים חובכים – 1978.
- ♦ הסכם בדבר שיתוף פעולה בסחר ובכלכלה – 1979.

מעורבות מש"ב

משתלמים בישראל: 1973 – 251; 1974 – 15; 1975 – 12; 1976 – 22; 1977 – 29; 1987 – 61; 1988 – 61; 1989 – 75; 1990 – 34; 1991 – 55; 1992 – 50; 1994 – 52; 1995 – 53; 1997 – 40; 1998 – 57; 2001 – 50; 2002 – 56; 2003 – 37; 2004 – 31; 2005 – 40; 2007 – 33.

קורסים מקומיים: 1973 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 30; 1974 – הדברת מזיקים, מיקרוביולוגיה של מזון – משת' 50; 1975 – תחבורה קואופרטיבית – משת' 35; 1976 – הדרכה חקלאית, ניהול קואופרטיב, טכנולוגיה של מזון, תחבורה קואופרטיבית – משת' 104; 1977 – אשראי מודרך, עיבוד נתונים – משת' 50; 1987 – חקלאות (4), קואופרציה (7), תחבורה (2), פיתוח קהילתי (5) – משת' 434; 1988 – חקלאות (2), קואופרציה (6), פיתוח קהילתי (5), תחבורה (1) – משת' 380; 1989 – חקלאות (2), פיתוח קהילתי (1), קואופרציה (3), תחבורה (1), רפואה ובריאות הציבור (2), אגרוטטאורולוגיה (1) – משת' 170; 1990 – חקלאות (1), קואופרציה (2) – משת' 50; 1991 – חינוך, חקלאות – משת' 62; 1993 – חינוך – משת' 25; 1994 – קואופרציה, חינוך – משת' 82; 1996 –

חקלאות, קואופרציה, פיתוח קהילתי, חינוך – משת' 118; 1997 – פיתוח כפרי ועירוני, פיתוח קהילתי, רפואה ובריאות הציבור – משת' 118; 1998 – חקלאות, פיתוח כלכלי וחברתי – משת' 70; 2001 – חקלאות, פיתוח קהילתי – משת' 128; 2002 – חקלאות (4) – משת' 179; 2003 – חקלאות (3), פיתוח קהילתי – משת' 115; 2004 – חקלאות – משת' 39; 2005 – פיתוח קהילתי – משת' 24.
מומחים מישראל: 1973 – 8; 1974 – 14; 1975 – 11; 1976 – 23; 1977 – 22; 1978 – 14; 1987 – 24; 1988 – 42; 1989 – 6; 1990 – 12; 1991 – 2; 1994 – 4; 1996 – 4; 1997 – 1; 1998 – 1; 2001 – 5; 2002 – 4; 2003 – 4; 2004 – 2; 2007 – 1.

האיים האנטיליים ההולנדיים

חמשת האיים האנטיליים השייכים להולנד נמצאים צפונית-מזרחית לוונצואלה ואינם מדינות ריבוניות. אולם מבחינה יהודית מן הראוי לספר על כמה מהם:

- ♦ שטח חמשת האיים מגיע ל-960 קמ"ר וגודל האוכלוסייה ל-220 אלף תושבים.
- ♦ המעניין ביותר מבחינה יהודית הוא האי קורסאו (כ-70 ק"מ צפונית לוונצואלה) ובו בית הכנסת היהודי העתיק ביותר באמריקה הלטינית (1730).
- ♦ ב-1650 שלחה ממשלת הולנד 12 משפחות יהודיות אל האי, כדי שיעבדו את אדמתו, וארבע שנים לאחר מכן הצטרפו אליהם יהודים שברחו מאימת האינקוויזיציה לאחר שפורטוגל כבשה את צפון-מערב ברזיל.
- ♦ בשנות ה-50 של המאה ה-18 הגיע מספר יהודי הקהילה ל-2,000 והיא נחשבה לאחת הקהילות הגדולות של מרכז אמריקה. ב-1858 הוקם בית הספר היהודי הראשון.
- ♦ כיום יש באי מאות ספורות של יהודים.

פוארטו ריקו

זהו אי נוסף שאיננו מדינה עצמאית אלא מושבה אמריקנית באיים הקריביים. בפוארטו ריקו קיימת הקהילה היהודית הגדולה ביותר בקריביים (כ-1,500 נפש), על אף שעד מלחמת העולם השנייה לא הורשו יהודים להיכנס אל האי. למרות זאת פליטים מאירופה בשנות ה-30 וה-40 של המאה הקודמת הגיעו אל פוארטו ריקו והתיישבו בה. אליהם הצטרפו יהודים שהיגרו מקובה לאחר עלות פידל קסטרו לשלטון (1959). באי חיות משפחות הטוענות שהן צאצאי האנוסים: רודריגז, גומז, מנדז וקארדוסו. הן מונות כמה עשרות תושבים.

פרק טו

המציאות המדינית והמשפטית שבה מתפקדת מדיניות החוץ הישראלית

ניהול מדיניות החוץ של מדינה איננו יכול להיעשות בחלל ריק. לכן לאחר שפירטנו את יעדי מדיניות החוץ של ישראל, את מערכת היחסים הדיפלומטיים עם מרבית מדינות העולם ואת הדרכים המובילות לקיומם ולהפיכתם לנכס למדינה – מן הדין שניתן את הדעת על התנאים הגלובליים, האזוריים והמקומיים השוררים ב"כפר הגלובלי" שלנו. תנאים אלה קובעים במידה רבה את יכולת הניהול של מדיניות חוץ, של כל מדינה ובפרט של מדינת ישראל, ואת סיכויי הצלחתה ביישום היעדים שהיא מציבה לעצמה. פירוט התנאים הללו, המצביע בין היתר גם על יכולתה של מדיניות החוץ הישראלית להתמודד עמם, מסכם למעשה את שדות הפעולה של משרד החוץ: בממד העולמי, בממד האזורי, בממד היהודי ובממד הישראלי.

פירוט מרבית ההסכמים שעליהם חתומה מדינת ישראל, והמאפשרים לה ולאזרחיה לתפקד בעולם, מצביע על העבודה המדינית, המקצועית והטכנית הרבה המוטלת על משרד החוץ, על משרדי הממשלה הקשורים לכל הסכם והסכם, ועל ההשפעה שיש להם גם על מערכת המשפט ואורח החיים הפנימי של אזרחי המדינה.

יחד עם זאת לא היתה אפשרות, במסגרת הספר הנוכחי, לפרט את תוכנם המלא של כל ההסכמים ואת השלכותיהם על מערכת המשפט ואורח החיים הישראלי.

ביסוס מעמדה המשפטי של המדינה במסגרת החוק הבין-לאומי

כדי שמדינה תהיה מסוגלת לפעול בתחומים ובנושאים שהם מחוץ לגבולותיה הריבוניים, עליה לקבל את הכרתם של הגופים הפועלים בזירה הבין-לאומית והם: מדינות ריבוניות; מוסדות בין-לאומיים כמו האו"ם; וארגונים בין-לאומיים.

עליה להתחבר ולהתקבל במוסדות שונים שהוקמו בטרם לידתה; ועליה להתנהג בזירה הבין-לאומית בהתאם למקובל, או בהתאם למשפט הבין-לאומי.

המשפט הבין-לאומי – אוסף של מנהגים והסכמים המקובלים ביחסיהן של מדינות העולם, זו עם זו. כמו ברוב המדינות גם בישראל, דין מנהגי בין-לאומי הופך באופן אוטומטי לחלק מהדין המקומי. במקרה של סתירה ברורה בין הדין המנהגי הבין-לאומי והחוק הישראלי, סתירה שאינה יכולה להיפתר על ידי פרשנות – ניתנת עדיפות לחוק הישראלי.

אמנה – הסכם בין-לאומי שנחתם בין מדינות (או בין מדינות וארגונים בין-לאומיים) בכתב, וכפוף למשפט הבין-לאומי. אמנה יכולה להיות דו-צדדית (רק בין שתי מדינות); **אמנה אזורית** (כמו אמנת האיחוד האירופי); או **אמנה רב-צדדית** (כמו אמנת האו"ם).

אמנת האמנות – זוהי אמנת וינה, שנחתמה בווינה ב-1969 (לאחר עשרים שנות עבודה של נציבות החקיקה הבין-לאומית של האו"ם), והיא מגדירה ומנסחת מחדש כללים שהיו עד אז חלק מהמשפט הבין-לאומי המנהגי (כלומר מעניקה מסגרת משפטית בין-לאומית לחלק מהמנהג שהיה מקובל עד אז ביחסים בין מדינות). האמנה נכנסה לתוקף לאחר שאושרה על ידי 35 מדינות ב-1980. בישראל – הן החתימה על האמנה והן אשרורה נעשים על ידי הממשלה, אולם היא חייבת לשים על שולחן הכנסת כל כתב אמנה שבועיים לפני אשרורו, ויש אמנות שאותן מאשררת הכנסת. כמו כן חייבת הממשלה בישראל להביא לאישור הכנסת כל אמנה או הסכם הדין בויתור של הממשלה על שטחים המצויים בחזקתה בפועל. אמנת וינה חלה רק על אמנות שנכרתו בין מדינות. אמנות בין מדינות לארגונים בין-לאומיים, או בין ארגונים בין-לאומיים לבין עצמם – נקבעו באמנת וינה משנת 1986 (ראו להלן).

עד 2008 אשררו את האמנה 108 מדינות, והיא הפכה למעשה למנהג בין-לאומי המחייב את כל מדינות העולם. ישראל לא אשררה עד היום (2010) את האמנה.

כדי שאמנה תיכנס לתוקף חייבים לחול עליה חמישה כללים:

- ♦ האמנה נחתמה מתוך רצון חופשי בין שני הצדדים החתומים.
- ♦ החתימה על האמנה חייבת לייצג כוונה ליצור מערכת משפטית מחייבת בין החותמות על האמנה.
- ♦ האמנה חייבת להיות מנוסחת בכתב.
- ♦ האמנה יכולה להיות הסכם בין שתי מדינות ויותר, או בין מדינה ומדינות לבין ארגונים בין-לאומיים.
- ♦ האמנה חייבת להיות כפופה למשפט הבין-לאומי.

- יש לציין כי במהלך המאה ה-20 חלו התפתחויות חשובות במשפט הבין-לאומי:
- ♦ גדל מספר הארגונים הבין-לאומיים.
 - ♦ גדל באופן משמעותי מספר האמנות הבין-לאומיות שנחתמו בין מדינות.
 - ♦ התרבה מספר הנושאים שבהם עוסק המשפט הבין-לאומי.
 - ♦ נוסף על חתימה ואשרור של אמנות, ניתן להביא להתקשרות בין שתי מדינות או בין מדינה לארגון בין-לאומי – על ידי חילוף איגרות, או הצטרפות לאמנות רב-צדדיות קיימות.

אמנת וינה בדבר יחסים קונסולריים (1963) – מכילה את התפקידים והזכויות של הקונסולים המאומנים במדינה המארחת, כפי שהתגבשו לאורך הדורות במשפט הבין-לאומי המנהגי ובאמנות הרבות בין מדינות בעולם.

האמנה מבחינה בין יחסים דיפלומטיים בין מדינות לבין יחסים קונסולריים, וקובעת כי ניתוק יחסים דיפלומטיים אינו מחייב גם ניתוק יחסים קונסולריים (זהו סעיף חשוב ביחס לישראל, בעת שעשרות מדינות ניתקו את היחסים הדיפלומטיים עמה כמפורט לעיל). כמו כן: קונסול המשרת במדינה שבה אין לארצו משלחת דיפלומטית יכול למלא תפקידים דיפלומטיים בהסכמת המדינה שבה הוא משרת (אפשרות אחרת היא הענקת סמכות למשלחת דיפלומטית של מדינה ידידותית לייצג את האינטרסים של המדינה שעמה נותקו היחסים הדיפלומטיים).

האמנה מגדירה את התפקידים המוטלים על הקונסול במדינה שבה הוא מאומן:

- (1) הגנה על האינטרסים של המדינה השולחת ושל נתיניה, אזרחים וגופים תאגידיים, בתחומי המדינה המארחת ובמגבלות החוק הבין-לאומי.
- (2) קידום ופיתוח יחסים: כלכליים, מסחריים, תרבותיים ומדעיים בין שתי המדינות.
- (3) איסוף מידע בדרכים חוקיות על התנאים וההתפתחויות בתחומי המסחר, הכלכלה, חיי התרבות והמדע במדינה המארחת, ודיווח עליהם למדינתו של הקונסול.
- (4) הנפקת דרכונים ומסמכי מסע לאזרחי מדינתו של הקונסול ובמקביל הענקת אשרות כניסה, או מסמכים מתאימים לאזרחי המדינה המארחת המבקשים לנסוע למדינתו של הקונסול.
- (5) סיוע ועזרה לנתינים של מדינתו של הקונסול, הן לאזרחים והן לתאגידים.
- (6) מילוי תפקיד של נוטריון ורשם אזרחי בתנאי שאין בתפקידים אלה משום פגיעה בחוקים ובתקנות של הארץ המארחת.

- (7) שמירה על אינטרסים של יחידים או תאגידים במקרי ירושה כתוצאה ממוות, בטריטוריה של הארץ המארחת, הכול בהתאם לחוקים ולתקנות של הארץ המארחת.
- (8) שמירה על אינטרסים של קטינים ואנשים חסרי כשירות מלאה שהם אזרחי המדינה של הקונסול, בעיקר בתחומים של אפוטרופסות או נאמנות.
- (9) ייצוג או דאגה למתן ייצוג לנתינים של מדינתו של הקונסול בפני בתי הדין והרשויות של המדינה המארחת, בכל אותם מקרים שאין נתיני מדינתו מסוגלים להגן על זכויותיהם והאינטרסים שלהם בזמן סביר.
- (10) העברת מסמכים משפטיים או אחרים, וכן דרישה לאיסוף ראיות עבור בתי המשפט של מדינתו של הקונסול, בהתאם להסכמים בין-לאומיים ברי-תוקף.
- (11) ביצוע בדיקות בכלי שיט וכלי טיס של מדינתו של הקונסול ושל הצוותים המאיישים אותם.
- (12) הושטת עזרה לצוותים הללו בכל מקרה של תאונה או עבירה לכאורה על חוקי המדינה המארחת, וכן בסכסוכים בין אנשי הצוותים לבין עצמם.
- (13) ביצוע כל תפקיד נוסף שהוטל על הקונסול על ידי ממשלתו, בתנאי שאין הוא פוגע בחוקי המדינה המארחת.

אמנת וינה בדבר יחסים דיפלומטיים (1964) – אמנה המסדירה את היחסים הדיפלומטיים בין מדינות ואת הזכויות והחסינויות של המשלחת הדיפלומטית. האמנה כינסה במסמך מוסכם אחד את המנהג והמסורת אשר היוו את המסגרת לפעילותם של שליחים דיפלומטיים מאז ומעולם. בהתאם לאמנה זו תפקידה של משלחת דיפלומטית הם חמישה:

- ♦ ייצוגה של המדינה השולחת במדינה המקבלת את המשלחת הדיפלומטית.
- ♦ הגנה על האינטרסים של המדינה השולחת ושל אזרחי המדינה השולחת, בתחומה הריבוני של המדינה המקבלת – במגבלות החוק הבין-לאומי.
- ♦ קיום משא ומתן עם הממשלה המארחת.
- ♦ איסוף מידע בדרכים חוקיות וגלויות על התנאים וההתפתחויות במדינה המארחת והעברת מידע זה לממשלה השולחת.
- ♦ קידום יחסים ידידותיים בין המדינה השולחת לבין המדינה המקבלת, ופיתוח יחסים כלכליים, תרבותיים ומדעיים בין המדינות.

אמנות בין-לאומיות בנושא שלום וביטחון בין-לאומי שעליהן חתומה מדינת ישראל

מגילת האומות המאוחדות

האו"ם נוסד ב-1945 על ידי 51 מדינות שהתחייבו לשמירת השלום על ידי שיתוף פעולה וביטחון קולקטיבי. ב-2010 היו חברות באו"ם 192 מדינות. רק מדינות ריבוניות יכולות להיות חברות באו"ם. האו"ם איננו ממשלה עולמית ואין הוא מחוקק חוקים. מוסדותיו מנסים לשמור על השלום העולמי או לפתור סכסוכים בין מדינות בדרכי שלום. אולם יש לאו"ם היכולת גם לפעול בצורה נחרצת נגד מי שמפר את החלטותיו, וזאת באמצעות מועצת הביטחון או באמצעות מוסדות משפטיים כמו בית הדין הבין-לאומי בהאג או בית הדין הבין-לאומי לפשעים, כמפורט להלן.

כשישראל התקבלה לאו"ם במאי 1949 (לאחר שבקשתה להתקבל נדחתה שנה לפני כן), הובהר לה כי נוסף על חובתה למלא אחר מגילת האו"ם, עליה למלא אחר החלטות העצרת הכללית מס' 181 (החלטת החלוקה) והחלטה מס' 194 (העוסקת בהחזרת הפליטים למקומות מושבותיהם).

בהתאם למגילה, על האו"ם מוטלות שלוש מטרות עיקריות:

- ♦ לשמור על השלום והביטחון הבין-לאומי.
- ♦ לפתח יחסים ידידותיים בין האומות.
- ♦ לשתף פעולה בפתרון בעיות בין-לאומיות ולקדם את השמירה על זכויות האדם.

כדי לקדם את שמירת השלום בעולם פועל ארגון האו"ם בארבעה כיוונים:

- ♦ מניעת הפצתו של נשק להשמדה המונית והפחתת כמותו, וקידום משא ומתן בין מדינות להגיע להסכמה על פירוק נשק. לצורך זאת יזם האו"ם שתי אמנות בין-לאומיות: האמנה לאי-הפצת נשק גרעיני (ישראל לא חתומה על אמנה זו, כמפורט להלן) והאמנה נגד ניסויים גרעיניים (שעליה חתומה ישראל).
- ♦ האו"ם מנסה לתווך ולנהל דיפלומטיה מונעת בכל מקום שבו מתעוררים סכסוכים צבאיים בעולם.
- ♦ האו"ם תורם את חלקו בשמירת השלום באזורים ידועי קרבות. את זאת הוא עושה על ידי הצבת כוחות לשמירה על השלום, שתפקידם להוות אזורי חיץ בין הלוחמים, לשמור על הפסקות אש שאושרו על ידי הצדדים הלוחמים, ולהבטיח שהצדדים שחתמו על הפסקות האש אכן ממלאים אחר התנאים שהוסכמו. בהקשר זה יש להזכיר את "ועדות שביתת הנשק"

שהוקמו בעקבות החתימה על שביתת הנשק עם לבנון, סוריה, ירדן ומצרים ב-1949, שבראשן עמדו נציגים ממונים על ידי האו"ם; דרך חילות האו"ם שהוצבו בגבולות ישראל עם לבנון ועם סוריה, וכן כוח האו"ם שהוצב בגבול ישראל-מצרים אחרי "מבצע קדש", ושסולק על ידי נאצר ערב פריצתה של מלחמת ששת הימים.

♦ האו"ם מקדם את תחולתו של המשפט הבין-לאומי, על ידי עידוד מדינות לחתום על אמנות בנושאים שבהם לא היו קיימות אמנות כאלה עד כה, ובכך להקים בסיס רחב יותר לקידום הביטחון הבין-לאומי. מאז 1948 (בשנה זו הופעל לראשונה כוח מפקחים מטעם האו"ם – במסגרת הסכסוך הישראלי-פלסטיני) הפעיל האו"ם קרוב ל-60 כוחות שלום מטעמו, במטרה לשמור על הפסקות אש בין גורמים יריבים בעולם.

בית הדין הבין-לאומי לפשעים

הוקם ב-1998 בכנס בין-לאומי שנערך באותה שנה ברומא. על האמנה חתמו – עד שנת 2000 – 139 מדינות, ו-60 מדינות אשררו אותה. בעקבות כך (היה דרוש מספר מינימלי של 60 מדינות שיאשררו את האמנה כדי שתיכנס לתוקף) היא נכנסה לתוקף ב-11 באפריל 2002.

עיקרי סמכותו של בית הדין הזה הם כדלקמן:

- ♦ בית הדין עצמאי לחלוטין ואינו כפוף למוסד ממוסדות האו"ם.
- ♦ לבית הדין ניתנה הסמכות לדון אנשים (אך לא מדינות) הנאשמים בפשעי מלחמה, בהשמדת עם ובפשעים נגד האנושות.
- ♦ אין בסמכות בית הדין לדון בפשעים שנעשו לפני שהאמנה בדבר הקמתו נכנסה לתוקף.
- ♦ בית הדין צריך לקבל את רשותה של המדינה שבתחומה התבצע הפשע או שהנאשם הוא אזרח שלה – כדי להעמידו למשפט.
- ♦ למדינה יש זכות קדימה אם ברצונה לשפוט את הנאשם בעצמה.

ישראל תמכה בהכנות שנעשו להקמת בית הדין אולם בתחילה לא חתמה על האמנה, כיוון שהיא הכילה הגדרות פוליטיות שלפיהן העברת אוכלוסייה לשטח כבוש או התיישבות של אזרחים כגוף כובש בשטח כבוש – תיחשב כפשע מלחמה. בסוף שנת 2000 ולאחר הבהרות משפטיות מסוימות – חתמה ישראל על האמנה.

האמנה לאיסור ניסויים גרעיניים

עיקרי האמנה:

- ♦ איסור למדינה לבצע ניסוי הכולל פיצוץ נשק גרעיני ועליה למנוע כל פיצוץ גרעיני בכל מקום תחת שלטונה.
- ♦ על כל מדינה להימנע מסיוע, מעידוד או מהשתתפות בדרך כלשהי בהוצאה לפועל של ניסויים בנשק גרעיני או פיצוץ גרעיני אחר.

167 מדינות חתמו על האמנה ב-1996, ומאז אשררו אותה 104 מדינות. היא נכנסה לתוקף לאחר ש-44 מדינות אשררו אותה.

ישראל חתמה על האמנה ב-1996 אך טרם אשררה אותה. בישראל הוקמו שתי תחנות סייסמיות משניות (ליד אילת ובהר מירון) כחלק מהאימות (המעקב) הגלובלי אחרי פיצוצים גרעיניים.

האמנה האוסרת שימוש, ייצור ופיתוח נשק כימי

עיקרי האמנה:

- ♦ איסור להשתמש בנשק כימי.
- ♦ איסור לפתח או לייצר נשק כימי.
- ♦ איסור לסייע למדינה אחרת בתחום הנשק הכימי בכל תחום האסור על פי אמנה זו.
- ♦ על כל מדינה להשמיד את הנשק הכימי שברשותה ואת האמצעים לייצורו.

אחרי 20 שנה של משא ומתן על תוכן האמנה, היא נפתחה לחתימה בפריז ב-1993. חתמו עליה 174 מדינות ולאחר שאושרה על ידי 65 מדינות (1997) היא נכנסה לתוקף. ישראל היתה בין החותמות הראשונות על האמנה ב-1993 אך היא לא אשררה אותה עד היום.

הפרוטוקולים של האמנה בנושא נשק קונבנציונלי

על שלושה פרוטוקולים בנושא זה חתומה ישראל:

- ♦ איסור על השימוש בכלי נשק המשתמשים בקרני רנטגן (הצטרפות ישראל – 1995).
- ♦ איסור העברת מוקשים ובעיקר מוקשים נגד אדם (הצטרפות ישראל – 2000).
- ♦ איסור השימוש והעברת נשק לייזר שנועד לגרום נזק קבוע (הצטרפות ישראל – 2000).

מאז הוכנו פרוטוקולים נוספים, כמו הפרוטוקול לאיסור השימוש בפצצות ובפגזים מכילי זרחן וכן האיסור להשתמש בפצצות מצרר או בכדורי דום-דום.

האמנה למניעת הפצצות טרור

האמנה מחייבת מדינות החתומות עליה לחוקק חקיקה בכל הנוגע לפיגועי טרור, וכן להסגיר מבצעי פעולות טרור. ישראל חתמה על האמנה ב-29 בנובמבר 1999. כדי שהאמנה תיכנס לתוקף היא היתה זקוקה לקבל 22 כתבי אשרור. האמנה נכנסה לתוקף לאחר שנמסרו לה כתבי אשרור.

האמנה לעצירת מימון טרור

האמנה התקבלה על ידי העצרת הכללית של האו"ם ב-1999. האמנה דורשת מהמדינות החתומות להפוך את מימון הטרור למעשה בלתי-חוקי. ישראל חתמה על האמנה בשנת 2000, וכדי שתוכל להיכנס לתוקף היא זקוקה לאשרור של 22 מדינות.

האמנה לאיסור הפצת נשק גרעיני

העצרת הכללית של האו"ם קיבלה את האמנה (1968), שנכנסה לתוקף ב-1970, על איסור ההפצה של הנשק הגרעיני בעולם. אולם היא מעודדת את ניצול האנרגיה האטומית למטרות שלום. לאמנה הצטרפו עד כה למעלה מ-187 מדינות, והסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (IAEA), שהוקמה על ידי האו"ם, אחראית לביצוע האמנה. ראה לעיל קוריאנה הצפונית, הודו, פקיסטן וישראל אינן חתומות על האמנה, וברשות ארבעתן (על פי מקורות זרים) מצויים מאגרים של נשק אטומי.

אף שישראל הצביעה באו"ם בעד האמנה ותומכת בעקרונותיה, אין היא יכולה לחתום עליה כל עוד מצויות מדינות כמו איראן המפתחות נשק גרעיני והמאיימות להשתמש בו להשמדת ישראל, ומדינות כמו סוריה המנסה אף היא להגיע ליכולת גרעינית (ב-5 בספטמבר 2007 הושמד כור אטומי בצפון-מזרח סוריה, שהיה בהקמה על פי תוכנית צפון-קוריאנית). ישראל הצהירה כי ברגע שבו תיעלם סכנת ההתקפה עליה על ידי שכנותיה, היא תסכים להצטרף לאמנה. טיעון זה התקבל על דעת מרבית מדינות הארגון שהצביעו (24 בספטמבר 2010) במהלך הוועידה השנתית של הארגון למניעת הפצתו של הנשק הגרעיני, נגד הצעת ההחלטה המצרית. הצעת החלטה זו הכילה גינוי לישראל על סירובה להצטרף לאמנה וקראה לה לפתוח את מתקניה הגרעיניים בפני פקחי הארגון. הצעת ההחלטה נדחתה ברוב של 51 קולות נגד 46 ו-23 נמנעים.

אמנות בדבר זכויות האדם שמדינת ישראל חתומה עליהם

ישראל חתמה או הצטרפה לאמנות בין-לאומיות רבות העוסקות בהגנה על שלומם ורווחתם של חיילים ואזרחים בעת מלחמה, וכן ברווחתם של אזרחים – גברים, נשים וילדים – בכל תחומי החיים, כמפורט להלן:

אמנות בענייני משפט בין-לאומי

- ♦ אמנת ז'נבה להטבת מצבם של פצועים וחולים מבין אנשי הכוחות המזוינים בשדה הקרב (1949) נחתמה על ידי ישראל ב-1951, אושרה על ידיה באותה שנה ונכנסה לתוקף לגבי ישראל ב-1952.
- ♦ אמנת ז'נבה להטבת מצבם של פצועים, חולים ונטרפי אוניות מבין אנשי הכוחות המזוינים בים (1949), נחתמה אף היא על ידי ישראל ב-1951, אושרה על ידיה באותה שנה ונכנסה לתוקפה בישראל ב-1952.
- ♦ אמנת ז'נבה בדבר הטיפול בשבויי מלחמה (1949) נחתמה על ידי ישראל ב-1951 ואושרה על ידיה באותה שנה. נכנסה לתוקף בישראל ב-1952.
- ♦ אמנת ז'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949) נחתמה על ידי ישראל ב-1951 ואושרה באותה שנה. נכנסה לתוקף לגבי ישראל ב-1952.
- ♦ אמנה בדבר מניעתו והענשתו של פשע השמדת עם (1948), נחתמה על ידי ישראל ב-1949 ואושרה על ידיה ב-1950. נכנסה לתוקף לגבי ישראל ב-1951.
- ♦ אמנת האג בדבר הגנה על מוסדות תרבות – נחתמה על ידי ישראל ב-1954.

ישראל לא חתמה על ההסכם לאיסור הייצור של מוקשים נגד בני אדם (הסכם אוטווה משנת 1997).

אמנות בענייני נשים, נישואים וילדים

- ♦ אמנה בדבר הזכויות הפוליטיות של נשים (1953) אושרה על ידי ישראל ב-1954 והיא תקפה לגבי ישראל מאותה שנה ואילך.
- ♦ אמנה בדבר ביעורן של כל צורות האפליה של נשים (1980) אושרה על ידי ישראל ב-1991 ונכנסה לתוקף באותה שנה.
- ♦ אמנה בדבר אזרחותן של נשים נשואות משנת 1957, נחתמה ואושרה על ידי ישראל באותה שנה ונכנסה מיד לתוקף.
- ♦ אמנה בדבר הסכמה לנישואים, גיל מינימלי לנישואים ורישום נישואים, נחתמה ב-1962.
- ♦ אמנה בדבר זכויות הילד (1990) אושרה ב-1991 ותקפה בישראל משנת 1992.

אמנות בנושאי אפליה, שלמות הגוף ועבדות

- ♦ אמנה בדבר ביעורן של כל צורות האפליה הגזעית נחתמה ב-1966, אושרה ב-1979 ותקפה לגבי ישראל משנת 1979.
- ♦ אמנה נגד אפליה בחינוך אושרה ב-1960 ונכנסה לתוקף לגבי ישראל ב-1962.
- ♦ אמנה להשבתת הסחר בבני אדם וניצול זנותם של אחרים נכנסה לתוקף ב-1950, ולגבי ישראל ב-1951.
- ♦ אמנה נגד עינויים וכל יחס או ענישה אכזריים נחתמה ב-1986, אושרה ב-1991 ונכנסה לתוקף בישראל ב-1991.
- ♦ אמנה בדבר ביטול העבדות, סחר עבדים וכל מנהג הדומה לעבדות – התקבלה כבר ב-1926 והיא שופצה ותוקנה מאז כמה פעמים. ישראל הצטרפה לאמנה ב-1955.

אמנות בענייני זכויות פוליטיות

- ♦ אמנה בדבר מעמדם של פליטים התקבלה ונחתמה ב-1951, אושרה ב-1954 ובאותה שנה היא התקבלה גם על ידי ישראל.
- ♦ אמנה בדבר מעמדם של מחוסרי אזרחות התקבלה ב-1954, אושרה ב-1958 ותקפה בישראל משנת 1960.
- ♦ אמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות, אושרה ב-1991, תקפה בישראל משנת 1992.
- ♦ אמנה בדבר זכויות כלכליות, סוציאליות ותרבותיות, אושרה ב-1991 ותקפה בישראל משנת 1992.
- ♦ פרוטוקול בדבר מעמדם של פליטים, אושר ב-1968 ותוכנו תקף בישראל מאותה שנה ואילך.

אמנות בענייני עובדים

- ♦ אמנה בדבר חופש ההתאגדות והגנת הזכות להתארגן. אושרה ב-1948, ובתוקף בישראל משנת 1958.
- ♦ אמנה בדבר שכר עבודה שווה לגברים ונשים עובדים, תמורת עבודה שערכה שווה, אושרה ב-1951 והיא תקפה בישראל משנת 1966.
- ♦ אמנה נגד עבודת כפייה או עבודת חובה אושרה ב-1930 והיא תקפה בישראל משנת 1956.
- ♦ אמנה בדבר הפעלת עקרונות הזכות להתארגנות ולמיקוח קולקטיבי. אושרה ב-1949 ותקפה בישראל משנת 1958.

- ♦ אמנה בדבר ביטול עבודות כפייה. אושרה ב-1957 ותקפה בישראל משנת 1959.
- ♦ אמנה בדבר איסור אפליה בתעסוקה ובמשלח-יד. אושרה ב-1958 ותקפה בישראל משנת 1959.
- ♦ כמו כן ישראל חתומה על 15 אמנות נוספות בתחום עבודת ילדים, זכויות סוציאליות ועוד.

סוגי הסכמים נוספים שעליהם חתומה ישראל

הסכמי תעופה – ישראל חתומה (עד שנת 2009) על 83 הסכמים דו-צדדיים בתחום התעופה. הסכם תעופה מסדיר את ההובלה האווירית בין החתומות על ההסכם, והוא כולל בדרך כלל:

- ♦ הזכויות להעלאה ולהורדה של נוסעים ומטען.
- ♦ פירוט קווי התעופה המאושרים.
- ♦ קובע את הקיבולת והתעריפים.
- ♦ מתייחס להסדרים בין מובילים כגון – Code sharing.
- ♦ מסדיר את כל נושא טיסות השָׂכָר.

הסכמי סחר

ההסכם החשוב ביותר בתחום זה הוא הצטרפותה של ישראל (1962) כחברה קבועה **להסכם גאט"ט** (General Agreement on Tariffs & Trade – G.A.T.T) – כשפרץ המשבר הכלכלי העולמי, בתחילת שנות ה-30 של המאה שעברה, סגרו המדינות את שעריהן לייבוא ממדינות אחרות, בתקווה כי כך ימנעו את המשבר מלפרוץ לתוך ארצן.

שיטה זו ידועה עד היום כ-Begger my neighbor. אולם הדבר רק החמיר את המצב והביא למשבר עולמי. בתום מלחמת העולם השנייה החליטו (1947) 23 מדינות, שנציגיהן התכנסו בז'נבה, ושייצגו אז כ-75% מהסחר העולמי, להימנע מלחזור על השגיאה והקימו את גאט"ט.

הכללים שהונחו ביסוד ההסכם היו כדלקמן:

- ♦ הרדיות בליברליזציה של הסחר.
- ♦ אי-אפליה בין סחורות מיובאות לאלה המיוצרות בארץ.
- ♦ ביטול הנוהל של "הארץ המועדפת", שהעניק למדינות מסוימות עדיפות בייצוא סחורותיהן למדינה החתומה עמה על ההסכם (כגון הפחתת מכסים), והשוואת ההנחות של הארצות המועדפות לכלל מדינות העולם החתומות על ההסכם.

♦ כמו כן פועלת הנהלת גאט"ט להפחתת מכסות (שהן מכשיר מפלה בין מדינות), סובסידיות (המאפשרות ליצרנים מקומיים להתחרות עם הייבוא או להוזיל את הייצוא שלהן), והפחתות של תעריפי המכס.

כיום חתומות על ההסכם יותר ממאה מדינות. הנהגת גאט"ט הביאה גם לחידוש פעולתו של:

ארגון הסחר העולמי WTO – (World Trade Organization)

בוועידה באורגואי ב-1994, הארגון נטל מגאט"ט את התפקידים המוסדיים שלה, כלומר את עידוד הסחר הרב-צדדי בין מדינות העולם. כיום (2010) חברות בארגון למעלה מ-150 מדינות.

הסכמים של אזורי סחר חופשי

ישראל היא ארץ מוטת ייצוא, ולכן יש לה אינטרס מיוחד להסיר מגבלות על ייצוא סחורותיה למדינות רבות ככל האפשר. אחת הדרכים לכך היא הכרזה משותפת עם מדינה אחת (כמו ארה"ב) או עם קבוצה של מדינות (כמו מדינות האיחוד האירופי) על הורדה הדדית של מכסים ושאר היטלים (כולל מכסות) על כל הסחורות שצד אחד מייצא לצד השני, או רק על חלקן לפי רשימה מוסכמת על שני הצדדים. על ידי כך מקבלת כל מדינה החתומה על ההסכם יתרון על פני מדינות אחרות שאינן חתומות עליו. הסכמים כאלה יש לישראל (2010) עם ארה"ב; מקסיקו; קנדה; האיחוד האירופי; מדינות אפ"א (נורווגיה, שווייץ, איסלנד וליכטנשטיין); טורקיה; ירדן והרשות הפלסטינית (על פי "הסכם פריז" – 1995) ומאז 2009 גם עם מדינות "מרקוסור": השוק המשותף הדרומי – ברזיל, ארגנטינה, אורוגוואי, ופרגוואי (ונצואלה נמצאת בתהליך הצטרפות). המדינות בוליביה, צ'ילה, קולומביה, אקוודור ופרו משתתפות במעמד של משקיפות. בסך הכול חתומה ישראל על 39 הסכמים של אזורי סחר חופשי.

הסכמים להסגרת עבריינים

בישראל קיים חוק המאפשר, בתנאים המפורטים בו, להסגיר עברייני נמלט למדינה שבה ביצע את העבירה, אולם רק לצורך העמדתו לדין (אך לא למתן עדות או חקירה). אולם כדי שהסגרה כזאת תוכל לצאת לפועל, חייבת המדינה המבקשת להיות חתומה על אמנת הסגרה עם ישראל.

ב-2010 היתה ישראל חתומה על הסכמי הסגרה עם שש מדינות (ארה"ב, קנדה, אוסטרליה, דרום אפריקה, איי פיג'י וסוויילנד) ועם כל מדינות האיחוד

האירופי (28 מדינות), וכן היא חתומה על האמנה האירופית להסגרה שבה חברות למעלה מ-40 מדינות.

בהתאם לחוק לנשיאת עונש במדינת אזרחותו של האסיר (התשנ"ז – 1996), ניתנת האפשרות לאזרחים ישראלים שנידונו למאסר בחו"ל, לבקש את העברתם לישראל לצורך ריצוי יתרת עונשם. במקביל ניתנת אפשרות דומה לאזרחי מדינות אחרות שנידונו למאסר בישראל, לבקש את העברתם להמשך ריצוי עונשם בארץ שבה הם אזרחים.

ישראל חברה באמנה לעניין העברת אסירים לארצותיהם עם כ-40 מדינות ברחבי העולם.

אמנות בתחום הטלקומוניקציה

ישראל חתומה על אמנות אחדות בתחום זה, ובאמצעותן היא קשורה בהסכמים הנובעים מהן עם עשרות מדינות אחרות החתומות עליהן:

- ♦ אמנת ארגון התקשורת הבין-לאומי – תאריך הצטרפות 1994.
- ♦ אמנת איגוד הדואר הבין-לאומי – תאריך הצטרפות 1994.
- ♦ מסמכי היסוד של "אינמרסט" (ארגון המספק לוויינים ניידים המאפשרים התקשרות טלפון, רדיו, מיילים ושיחות-ועידה בווידיאו מכל מקום בעולם) – תאריך הצטרפות 1987.
- ♦ הסכם לשימוש בתחנות שידור בכלי שיט בנמלים ובמימי חופין – תאריך הצטרפות 1989.
- ♦ הצטרפות להסכם גאט"ט בתחום הטלקומוניקציה – תאריך הצטרפות 1997.
- ♦ הצטרפות לארגון "אינטרלסט" (ארגון המספק טלקומוניקציה גלובלית מלוויינים קבועים) – תאריך הצטרפות 1989.
- ♦ כמו כן חתומה ישראל על עשרות אמנות דו-צדדיות עם מדינות בתחום התקשורת והדואר.

חברות ישראל במוסדות בין-לאומיים נוספים

– OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) – זהו ארגון בין-לאומי לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי, המאגר בתוכו את 31 המדינות העשירות ביותר בעולם. במאי 2010 קיבל הארגון לשורותיו עוד שלוש מדינות: אסטוניה, ישראל וסלובניה. כל מדינה מצטרפת חייבת לענות על כמה קריטריונים (המפורטים להלן) ובראשם על עקרון הדמוקרטיה והשוק החופשי. תחילתו של הארגון באירופה לאחר מלחמת העולם השנייה, בארגון לשיתוף

פעולה אירופי (OEEC) שנועד ליישם את "תוכנית מרשל". הארגון החל לקבל לתוכו גם חברים מחוץ לאירופה וב-1961 החל לפעול במתכונתו הנוכחית. ישראל היתה מעוניינת כל השנים לזכות בכרטיס כניסה למועדון היוקרתי הזה. אולם הנתונים שהציגה לא ענו על דרישות הארגון. הבעיות העיקריות שעמדו בדרכה היו:

- ♦ הצורך לשנות את שיטות החישוב של התמ"ג הישראלי, כך שיתאים לשיטות החישוב של הארגון (הדבר בוצע ב-2006).
- ♦ הצורך להצטרף לאמנה למניעת שוחד, האוסרת מתן שוחד לעובדי מדינה זרים, לשם קידום אינטרסים פוליטיים או כלכליים (ישראל הצטרפה לאמנה ב-2009).
- ♦ הארגון דורש מישראל לפצל את תפקיד היועץ המשפטי לממשלה והתובע הכללי, שכן לדעתו מילוי שני התפקידים בידי אדם אחד מפריע לטיפול משפטי אובייקטיבי. שר המשפטים יעקב נאמן ניסה, מאז 2009, להביא להפרדת התפקידים, אך עד לכתיבת שורות אלה (סוף שנת 2010) לא עלה הדבר בידו.
- ♦ הארגון דורש מישראל להאריך את זמן הפטנט עבור תרופות, כך שיידרש זמן רב יותר עד שיתאפשר לייצר מקבילה גנרית (זולה יותר). גם בעניין זה לא הגיעו הצדדים (באוקטובר 2010) להסכמה. הלחץ בנושא זה מגיע בעיקר מחברות אמריקניות החוששות מחברת "טבע" הישראלית, שהיא כיום החברה הגנרית הגדולה בעולם.
- ♦ הארגון דורש מישראל להוציא מהסטטיסטיקות שהיא מפרסמת בכל התחומים את הנתונים הסטטיסטיים של מזרח ירושלים ורמת הגולן, ולפרסמם בנפרד, שכן שלדעתו אינם שייכים למדינה.
- ♦ בצד הישגיה המרשימים של ישראל (בעיקר בתחום החקלאות וההייטק) והתמ"ג הגבוה לנפש (כ-28,000 דולר), מגדיר הארגון את ישראל כמדינה בעלת שיעורי העוני הגדולים ביותר מבין חברות הארגון, מפולגת חברתית ובעלת פערים חברתיים רבים. את כל אלה יהיה על ישראל לתקן במהלך חברותה בארגון.
- ♦ היתרונות שיצמחו לישראל מחברותה בארגון הם רבים, ומצביעים בעיקר על יציבותה הכלכלית – עובדה שתביא לזרימת השקעות רבות בישראל.
- ♦ במהלך הדיונים על ההתקבלות לארגון פורסם על ידי מכון שוויצרי כי ישראל עלתה מהמקום ה-24 למקום ה-17 בתחום התחרותיות.
- ♦ ב-7 בספטמבר 2010 התקבלה ישראל לארגון בהצבעה פה-אחד כמתחייב בתקנון.

תוכנית המו"פ האירופית "יוריקה" (EUREKA)

תוכנית המו"פ התעשייתי המובילה באירופה והגדולה מסוגה בעולם. חברות בה כמעט כל מדינות אירופה (36) והנציבות האירופית (היא פועלת משנת 1985). מדי שנה מאושרים ב"יוריקה" מאות פרויקטים חדשים של מו"פ, בהיקף שנע בין 1.5 ל-2.0 מיליארד אירו. ישראל התקבלה לארגון בשנת 2000 ועד מהרה הפכה לאחת המדינות הפעילות בארגון. בעקבות כך הצליחה ישראל להפנות כ-10% מכלל הפרויקטים המבוצעים בתוכנית – לחברות ישראליות. בעקבות פעילותה החיובית אישרה נשיאות התוכנית לבחור את ישראל לנשיאה התורנית לשנים 2010–2011.

במקביל משתתפת ישראל גם בתוכנית החלל האירופית "גליליאו" ובתוכנית "מסגרת ה-7" למו"פ של האיחוד האירופי.

המרכז האירופי לחקר הגרעין (CERN)

הוקם ב-1952 על ידי 11 מדינות במערב אירופה. מספרן עלה ל-20 ב-2010, ושש מדינות נוספות – רוסיה, הודו, ארה"ב, יפן, טורקיה וישראל – הן במעמד של משקיף. מדינה משקיפה יכולה להשתתף בישיבות הפתוחות של מועצת CERN, ומדענים ומהנדסים ממדינות אלה יכולים להשתתף במחקר. CERN הקימה את מאיץ החלקיקים הגדול בעולם: LHR – Large Hardon Colider – שנובנה בשווייץ, כמנהרה בעומק 100 מטר ובאורך של 27 ק"מ. אל תוך המנהרה הזאת יורים טכנאים אלומות (הדרונים) של חלקיקים שמהם מורכב האטום (פרוטונים ונויטרונים). הטכנאים מריצים את ההדרונים בכיוונים מנוגדים ובמהירות הקרובה למהירות האור (300,000 ק"מ לשנייה) בכוונה להביא אותם להתנגשות שתיעשה בעוצמה רבה וכך תשחזר את מה שקרה שניות ספורות לאחר המפץ הגדול. הצלחת הניסוי תעניק למדע הפיזיקה מידע על התנאים ששררו ביקום לאחר המפץ הגדול, ותאפשר להבין טוב יותר את היווצרות כדור הארץ.

כמה עשרות מדענים ישראלים מתחום הפיזיקה השתתפו בבניית המערכת ועתה עוסקים חלקם במדידה ובזיהוי החלקיקים שייווצרו בהתנגשות בין ההדרונים הללו.

בדצמבר 2008 הגישה שרת החוץ הישראלית בקשה לצירופה של ישראל כחברה מן המניין בארגון היוקרתי הזה. בעקבות כך הגיעה (מאי 2010) לישראל משלחת סקר של CERN בראשותו של סגן המנכ"ל, כדי לעמוד מקרוב על יכולותיה של ישראל בתחום הפיזיקה. חברי המשלחת התרשמו מ"ההיקף, מהעומק ומהאינטגרציה של הפעילויות המדעיות השונות בישראל, משיתוף

הפעולה בין התעשייה לאקדמיה, ומהמרכיב הבסיסי: המוחות הישראליים הצעירים." כיום (אוקטובר 2010) נראים סיכוייה של ישראל להצטרף כחברה מן המניין במועצת הארגון טובים ביותר.

ישראל חתומה על מאות אמנות והסכמים נוספים, לרוב דו-צדדיים, בתחומים רבים ומגוונים. חלק נכבד מההסכמים הללו מפורט בסקירות הנפרדות על יחסי ישראל עם המדינות השונות.

בצד העבודה העצומה שמבצע משרד החוץ בהשגתם ובחתימתם של כל האמנות, ההסכמים וחילופי המסמכים – הן הפוליטיים והן אלה המכילים את מרבית האינטרסים המשותפים של ישראל עם המדינות החתומות – חייב משרד החוץ לאתר ולהגדיר את ההתפתחויות השונות בעולם, כדי להפיק מהן את הצעדים הנגזרים עבור מדיניות החוץ הישראלית.

להלן סקירה של עיקרי ההתפתחויות בעולם, שיש או יכולה להיות להן השפעה על מעמדה הבין-לאומי של ישראל, באלף השלישי:

בממד העולמי

(א) ירידה בהשפעתה העולמית של ארה"ב, הידידה הקרובה והאולטימטיבית של ישראל, מהסיבות הבאות:

- ♦ התסבוכת במלחמת עיראק ואפגניסטן.
- ♦ הפגיעה הקשה באמינותה של ארה"ב, לאחר שהתברר כי בניגוד להצהרותיה, לא נמצא נשק להשמדה המונית בעיראק.
- ♦ כישלון המסר של "שחרור" עמי ערב מרודנות ומהפיגור הנגרם על ידי הממסד המוסלמי הדתי – באמצעות הנהגתם של משטרים דמוקרטיים.
- ♦ המשבר הכלכלי הכבד שהחל בארה"ב (2007–2009) ויוצא על ידיה למדינות רבות בעולם, החליש את יכולתה להנהיג את העולם הן כשוטר הגלובלי והן כמקור כלכלי העומד לעזרת מדינות נזקקות או המתנה את הענקת העזרה הכלכלית בקבלת מדיניותו.
- ♦ התעצמות האיחוד האירופי עד כדי קביעת עמדות עצמאיות (לעתים, כמו בנושא המלחמה בעיראק, בניגוד לעמדת ארה"ב) – בנושאי המדיניות העולמית.
- ♦ התעצמותה הגוברת של רוסיה, המצליחה לחזור לעצמה, וחותרת להיות מחדש המעצמה העולמית השנייה. מכאן דרישתה לשיתוף פעולה הדוק

יותר (בעיקר עם ארה"ב) בהחלטות העולמיות (איראן, הצבת הטילים האמריקניים במזרח אירופה, השתתפות בקוורטט ועוד).

♦ צמיחתן של שתי מעצמות הענק: סין והודו. כל אחת בעלת אוכלוסייה שמעל למיליארד תושבים, החותרות להבטיח לעצמן מקום (לעת עתה...) בצמרת הכלכלה העולמית, עם צמיחה שנתית של 10% ו-7% (בהתאמה), לעומת צמיחה של 2.4% במדינות המערב.

♦ כניסתה של עוד מתמודדת על מקום מוביל בכלכלת העולם – ברזיל.

♦ עוינותו הבלתי-מתפשרת של העולם הערבי-מוסלמי לארה"ב.

♦ לגבי ישראל מבשר השינוי התפתחויות המחייבות התארגנות מוקדמת. עם ההתפתחויות הללו ניתן למנות: השינוי המתפתח במבנה הדמוגרפי של החברה האמריקנית, הלוכשת יותר ויותר אופי לטיני ושחור, ללא מחויבות או זיקה לקשרים המיוחדים שבין ארה"ב לישראל (כפי שהם מפורטים בתת-הפרק על יחסי ישראל-ארה"ב).

(ב) היעדר "הנקודה היהודית" בבניית יחסיה של ישראל עם העולם הלא-נוצרי של דרום-מזרח אסיה – מדיניות החוץ הישראלית איננה יכולה להישען בתחום זה על זהות דתית, כפי שהיא באה לידי ביטוי ביחסיה עם העולם הנוצרי (שם הגדיר האפיפיור הקתולי הנוכחי, בנדיקטוס ה-16, את היהדות כ"אחותה הבכורה של הנצרות"). הקשרים נקבעים אפוא על יסוד אינטרסים משותפים בתחום הכלכלי, החקלאי, ההייטק וקשרים צבאיים.

(ג) היעלמותה של "אפריקה המתעוררת" והמבטיחה משנות ה-60 של המאה הקודמת. זאת היתה אז יבשת המשילה מעצמה את כבלי האימפריאליזם והחותרת לבנות מדינות עצמאיות ללא תלות באפוסטרופוסים של העבר. מדינות אלה פתחו את שעריהן לשיתוף פעולה עם מדינת ישראל הצעירה, שכן שיתוף כזה, עם מדינה מודרנית ומתקדמת כמו ישראל, לא היה כרוך בשום סכנה של השתלטות פוליטית או כלכלית חוזרת של המעצמה הקולוניאלית לשעבר. במקום זאת הפכה אפריקה ליבשת שסועת מלחמות פנימיות, מוכת איידס ונמקה בעונייה (המלחמות הפנימיות גרמו לאובדן של כ-450 מיליארד דולר, שנשרפו במלחמות במקום להביא לפיתוח). היבשת נתונה היום תחת מתקפה של אימפריאליזם מסוג חדש: האימפריאליזם הכלכלי הסיני (ובקרוב גם ההודי), החותר להשתלט על המרכזים של חומרי הגלם של היבשת תמורת השקעות בפרויקטים ענקיים (ולא תמיד נחוצים וברי שימוש), של כבישים, של שדות תעופה וכדומה. מציאות עגומה זו מעמידה אתגרים קשים במיוחד בפני מדיניות החוץ הישראלית השואפת לחזור לאפריקה. יחד עם זאת, ובמקביל, ניכרת התאוששות גדלה והולכת

בכמה וכמה מדינות אפריקניות. הדבר מבשר את יכולתה ומפרט את סיכוייה של אפריקה להפוך תוך חמישים שנה לשותף כלכלי נוסף במועדון הכלכלי המונהג היום עדיין על ידי ארה"ב (ראו סקירה מפורטת על אפריקה לעיל).

(ד) ההשפעה הגוברת והולכת של סעודיה, של לוב ובשנים האחרונות גם של איראן, באפריקה – המנסות לזנב בקשריה ובהשפעתה של ישראל באפריקה השחורה – על ידי מלוות ומענקים, ומימון פרויקטים של פיתוח, תוך הצגתה של ישראל כמדינה אימפריאליסטית ושכירת חרב אמריקנית.

(ה) התופעה של טרור עולמי, אנטי-מערבי, אנטי-נוצרי ואנטי-יהודי (ישראלי), הנשען על שתי רגליים מוסלמיות – 'הרגל הסונית', בהנהגת אל-קאעידה (ובתמיכתם הכספית הסמויה של החלקים הווהאביים של הממשל בסעודיה); ו'הרגל השיעית' – בהנהגתה של איראן. הראשונה חודרת גם למדינות ערביות חילוניות, בעזרת "האחים המוסלמים" (השואפים למגר את המשטרים החילוניים במדינות כמו מצרים וירדן) וארגוני הטרור הפלסטיניים (שניסו לערער בעבר את שלטונו של חוסיין בירדן והפועלים כיום, יחד עם החיזבאללה, נגד ממשלת לבנון); והשנייה – חודרת לאותם מקומות בעזרת ארגוני שיעה מקומיים כמו החיזבאללה בלבנון, החמאס בשטחי הרשות הפלסטינית, ומתנדבים מקרב "משמרות המהפכה" האיראנים בעיראק.

(ו) התחממות כדור הארץ והאתגר שתופעה זו מעמידה בפני כל מדינות העולם – מחייבים שינוי דרסטי בהתייחסות המדינות לבעיה הבערת. הדבר מחייב שיתופי פעולה בין-לאומיים, בלתי-תלויים במחויבויות פוליטיות. מציאות זו מטילה גם על מדינות החוץ של ישראל את החובה למצות מתוך המערכת הכלכלית והחברתית של המדינה – פתרונות חדשניים, שיעמידו את ישראל בשורה הראשונה של המדינות הלוחמות להבטחת איכות הסביבה: טכנולוגיות של טיפול במים, השבת מים קולחים, התפלת מים, ייצור חשמל ממקורות חלופיים (חשמל סולרי, גיאותרמי) וכדומה.

(ז) האסלאמיזציה של אירופה – דת האסלאם היא הדת בעלת קצב הגידול הגדול ביותר בעולם: ב-50 השנה האחרונות גדל אחוז המוסלמים ב-235% (!) והם מהווים עתה 1.6 מיליארד נפש. המוסלמים גדלים בקצב של 2.9% בשנה ואילו העולם כולו רק בקצב של 2.3%. כתוצאה מכך מספר המוסלמים ב-2030 יעבור את מספר הנוצרים בעולם: 30% מוסלמים (לעומת 21% ב-2005); ו-25% נוצרים (לעומת 33% ב-2005). מספר המוסלמים באירופה (כולל מזרח אירופה ורוסיה, להוציא את טורקיה) מגיע ל-51 מיליון, שהם 7%

מכלל האוכלוסייה שהיא בת 732 מיליון נפש. מספר המוסלמים במדינות האיחוד האירופי מוערך (ב-2009) ב-20 מיליון, מזה בצרפת – 6 מיליון. אולם בולטת עובדת הריכוז של מוסלמים בנקודות מפתח אירופיות, כמו בעיר מרסיי, שבה 25% מהאוכלוסייה היא מוסלמית; לקראת שנת 2015 עתידות אמסטרדם ורוטרדם להפוך לערים בעלות רוב מוסלמי; באותה שנה (2015) יהיו המוסלמים רוב בצבא רוסיה וב-2050 ברוסיה כולה; מעריכים כי מספר המוסלמים המגיעים למסגדים בימי שישי בלונדון גדול ממספר הנוצרים המגיעים לכנסיות בימי ראשון...

גם בלי הבאתם של מוסלמים נוספים לאירופה, מספרם גדל בקצב העולה בהרבה על קצב הריבוי הטבעי האירופי: זה האחרון ירד ל-1.4 לאישה (המינימום הדרוש כדי להבטיח את גודלה הנוכחי של האוכלוסייה הנוצרית הוא 2.1 ילדים לאישה), ואילו הילודה אצל המוסלמים בצרפת מגיעה ל-8.1 ילדים לאישה, לעומת 1.8 לידות באוכלוסייה הנוצרית.

זאת ועוד: ב-2050 יחסו באיחוד האירופי כ-90 מיליון עובדים בגיל העבודה, עקב הצמצום בילודה והתארכות תוחלת החיים. שליש מאלה שיובאו לאיחוד כדי למלא את השורות יהיו מוסלמים. אולם הנתונים הללו אינם מסתיימים רק במסקנות מספריות. לנתונים אלה יש גם משמעות חברתית-לאומית ממדרגה ראשונה: לעומת אמונתם השוקעת של האירופים בלאומיות (נוכח מגמות האיחוד) מפעמת במוסלמים תחושת שליחות, כמצוות הקוראן: לכבוש את מדינות הכופרים ולהעבירם על דתם. סיסמאות כמו "האסלאם ישלוט בעולם", שהופיעו ברחובות לונדון אחרי פיצוץ מגדלי התאומים בניו יורק, רק ממחישות את המגמה. ואילו הפניות של בן-לאדן לאמריקנים שימירו את דתם כתנאי להפסקת הג'יהאד המוסלמי נגד העולם הנוצרי – רק מחזקות מגמה זו.

לאור העובדה כי המוסלמים אינם נטמעים באוכלוסייה ואינם נוטים לנישואי תערובת (בעיקר מונעים מנשים מוסלמיות להתחתן עם לא-מוסלמים), נוצרים איים מוסלמיים בשולי ערים, לרוב איים מוכי עוני ופשע, המביאים להיווצרות פעילות-נגד מקומית של מפלגות קיצוניות הדורשות לסלק את המוסלמים; המאיימות לפגוע בהם ויוצרות מתיחויות גזעיות ברבות ממדינות האיחוד האירופי (כמו למשל ההצבעה בשווייץ נגד הקמת מגדלים על מסגדים או המאבק של נשיא צרפת נגד כיסויי הראש של הנשים המוסלמיות).

מציאות זו מעמידה בפני מדיניות החוץ הישראלית אתגרים חדשים, שלא היו קיימים במחצית השנייה של המאה שעברה:

- ♦ המיעוטים המוסלמיים במדינות אירופה הם ראש החץ בכל ההפגנות והפעילות האנטי-ישראלית הן ברחובות הערים והן באוניברסיטאות.
- ♦ העובדה שבמחוזות בחירה מסוימים בבריטניה קיימים מצביעים מוסלמים רבים, יוצרת את התופעה של חברי פרלמנט ההופכים לקטגורים הקשים ביותר של ישראל בבית הנבחרים הבריטי (או אף במדינות אחרות).
- ♦ הריכוזים המוסלמיים בערי אירופה מהווים מקורות התרמה לארגוני טרור מוסלמיים ופלסטיניים. מתוכם גם מגייסים מתנדבים לפעולות התאבדות נגד מטרות אירופיות (כמו הפיצוצים בתחנות הרכבת של מדריד ולונדון).
- ♦ ומתוך המיעוטים הללו יוצאים גם המתנכלים ליהודים ולמוסדות יהודיים כמו בצרפת, ויוצרים את התופעות האנטישמיות כמו חילול בתי קברות או הצתת בתי כנסת.

ח) התמעטות כוחן של הקהילות היהודיות בעולם – מדיניות החוץ הישראלית לא תוכל עוד להסתמך בצורה מאסיבית על הקהילות היהודיות בארצות האיחוד האירופי, כפי שעשתה בעבר: הקהילות קטנו וממשיכות לאבד חברים, רבות מהן מייצגות אוכלוסיות זקנות שאינן מסוגלות לצאת לפעילות ברחוב; וחלק לא קטן מאבדים את רצונם להמשיך ולחיות במולדתם ומהגרים למדינות אחרות, כולל ישראל (בעיקר מצרפת).
להלן רשימת הקהילות היהודיות והמוסלמיות בארצות האיחוד האירופי (2008):

שם המדינה	הקהילה היהודית	הקהילה המוסלמית
אוסטריה	9,000	353,000
איטליה	28,500	36,000
אסטוניה	1,900	2,000
בלגיה	30,500	281,000
בריטניה	294,000	1,647,000
גרמניה	120,000	4,026,000
דנמרק	6,400	88,000
הולנד	30,000	946,000
הונגריה	48,800	24,000
יוון	4,500	310,000
לוקסמבורג	600	13,000
לטביה	10,100	2,000

ליטא	3,500	3,000
נורווגיה	1,200	65,000
סלובניה	100	49,000
סלובקיה	2,600	–
ספרד	12,000	650,000
פולין	3,200	48,000
פורטוגל	500	15,000
פינלנד	1,100	24,000
צ'כיה	3,900	1,000
צרפת	488,000	3,554,000
קפריסין	מועטים	198,000
קרואטיה	1,700	18,000
רומניה	9,800	66,000
שוודיה	15,000	149,000
שווייץ	17,700	323,000

סיכום

ככל שמצטמק מספרם של היהודים באירופה (מזקנה, מהתבוללות ומפריון נמוך), כך קטנה יכולת התמרון של מדיניות החוץ הישראלית, שנשענת עדיין על מציאותם של יהודים בארצות היבשת ועל יכולתם להשפיע הן על ממשלותיהם והן על דעת הקהל. מעוז אחר של המדיניות הישראלית היה והגנו אותם מדינאים באירופה המוכנים להתייחס עדיין לחובה הגדול של אירופה ליהדות – כשותפה לצמיחה הכלכלית והתרבותית של היבשת, מצד אחד, וכקורבן של חוסר הסבלנות והאיבה התהומית ליהדות מצד אחר. ישראל חייבת לחזור, יותר ויותר, לתפקיד שמילאו היהודים בעולם כאלף השנים האחרונות, כשגילמו את הקטליזטור החברתי, המדעי והכלכלי בכל נקודת זינוק אנושית לקדמה:

- ♦ הענקת רעיון המונותאיזם לעולם.
- ♦ תרגום המדע הערבי והפרסי מערבית ללטינית (שנעשה על ידי מאות מתרגמים יהודים בספרד), דבר שאפשר לעמי אירופה להתבסס בראש המנהיגות העולמית של חדשנות ומדע ולשלוט באמצעותם על חלקים נכבדים של העולם.

- ♦ התרומה היהודית להפיכת המשקים הפיאודליים של אירופה (על ידי פיתוח סחר בין-לאומי) לכלכלות שוק, שאפשרו הצברי הון. אלה הובילו מצדם למהפכה התעשייתית.
- ♦ התרומה היהודית להקמת ערים ולפיתוח המלאכה והתעשייה בהן.
- ♦ התרומה היהודית לפיתוח בנקאות בין-לאומית, שהתאפשרה על ידי העברת פתקי הון כתובים עברית (במקום הכסף עצמו) בין מדינות ללא חשש משודדי דרכים.
- ♦ התרומה היהודית לפיתוח האנרגיה האטומית, החל בצד התיאורטי (איינשטיין) וכלה בצד המעשי (אופנהיים, טלר, בור ואחרים).
- ♦ כמו בעבר, ישראל חייבת להביא בשורות לעולם בתחומים רבים: ביצירת מסגרות חברתיות מודרניות וחדשניות; בשיתוף המדינות המתעוררות בהישגיה המדעיים – בייחוד בתחום החקלאות; בהענקת פיתוחים מתקדמים בתחומי ההייטק – המעשירים את העולם. כבר עתה אין מחשב או טלפון סלולרי בעולם שאיננו מכיל חלקים ('צ'יפים') שפותחו בישראל; בקידום הרפואה המודרנית ובפיתוח תרופות ומכשור רפואי מתקדם; במתן פתרונות חדשניים בתחום התפלת המים, הטיפול במים, הטיפול בקולחים וניצול אנרגיית השמש והרוחות.

בממד האזורי

- (א) התמשכות הכיבוש הישראלי של שטחי יהודה ושומרון, וההתכתשות הצבאית המתלווה לו, הופכים למעמסה אסטרטגית כבדה מאוד, מבחינתה של ישראל. בגלל הכיבוש הולכת ישראל ונהדפת משותפות במספר גדל והולך של פעילויות בין-לאומיות: חרם על מוצרים ישראליים במדינה כמו נורווגיה (על הנזק התדמיתי המתלווה לכך); הניסיונות להטיל חרם אקדמי על ישראל (בריטניה ואירלנד); וההאשמה, שקולה גובר והולך בארה"ב, שהסתבכותה בעיראק נובעת מהלובי היהודי האולטרה-שמרני בבית הלבן וכן שהאיבה הערבית והמוסלמית העמוקה לארה"ב נובעת מתמיכתה בישראל. התפתחויות שליליות אלה גורמות לאובדן דימויה המתקדם וההומני של ישראל. בשל כך מאבדת ישראל את מקומה הבכיר (כפי שהיה בעבר) כבת-שיח בפורומים בין-לאומיים רבים.
- (ב) הנזק האסטרטגי הנגרם לישראל עקב הכיבוש הישראלי אותר על ידי אויביה של ישראל – איראן, חיזבאללה והחמאס – כמכשיר מצוין להשחרתה של ישראל בדעת הקהל העולמית. הן משקיעות מאמצים רבים (צבאיים ואחרים)

כדי להבטיח שהכיבוש יימשך ושלא תימצא פשרה פוליטית מניחה את הדעת – מציאות המעניקה להם נקודות זכות מבלי להתאמץ. כך לדוגמה סיפר יורם טרובוביץ, היועץ האסטרטגי של ראש הממשלה אהוד אולמרט, לוועדת וינוגרד (שחקרה את אירועי מלחמת לבנון השנייה), כי חטיפת החיילים על ידי החיזבאללה בגבול לבנון (שהובילה למלחמה) נועדה לטרפד הסכם שעמד בפני ביצוע לשחרורו של החייל גלעד שליט.

בתחילת חודש אוגוסט 2010 הפגיזה יחידה פלסטינית מתוך סיני את אילת ועקבה, כדי לעצור את המהלך שהתגבש לתחילת משא ומתן מקיף בין ישראל לרשות הפלסטינית לסיום הסכסוך. מכאן שההטרדה המתמשכת של היישובים עוטפי עזה, הטרדה שגררה כמובן את תגובותיה הצבאיות של ישראל (מבצע "עופרת יצוקה"), משחקת ממש לידי אויביה: כיוון שההפגזות של טילי הקסאם על ישראל אינן זוכות כמעט לסיקור תקשורתי עולמי, נותרות רק התגובות הצבאיות הישראליות והצגת הסבל ההומני של אוכלוסייה בת למעלה ממיליון נפש הכלואה מעבר לגדרות – כאות קין בין-לאומי על מצחה של ישראל. דו"ח ועדת החקירה של האו"ם, בראשותו של השופט היהודי ריצ'רד גולדסטון (ספטמבר 2009), העמיד את ישראל אל עמוד הקלון הבין-לאומי, ואת משרד החוץ בפני משימה קשה ביותר, להביא לצמצום הנזק שהדו"ח גרם לתדמיתה של המדינה.

ג) חתירתה של איראן להשגת עליונות אזורית באמצעות נשק גרעיני, יצרה מאזן כוחות חדש במזרח התיכון: נוסף על הסכנה הקיומית לישראל, היא מחלקת את האזור למדינות מאוימות (מצרים, ירדן, סעודיה ומדינות המפרץ הפרסי); ולמדינות וגופים משתפי פעולה (סוריה, מדינת החמאס והחיזבאללה), שתחת הגנתה של המטרייה האטומית האיראנית (אם תמומש) יעזו לפעול בחופשיות-יתר נגד ישראל ונגד כל גורם שינסה לשמור על עצמאותו המדינית. נשק גרעיני בידי איראן יסכן מדינות נוספות באזור (הישות המדינית הצולעת של עיראק, טורקיה והמדינות המוסלמיות של בריה"מ לשעבר הגובלות עם איראן).

בממד היהודי

א) היחלשות השפעתן של הקהילות היהודיות על ממשלות ארצותיהן, עקב הידלדלות האוכלוסייה (ילודה נמוכה ונישואי תערובת), לעומת גידול מתמיד של אוכלוסיות מוסלמיות במדינות כמו בריטניה, צרפת, גרמניה,

מדינות בנלוקס וסקנדינביה. הקהילות המוסלמיות משתתפות בכל פעילות אנטי-ישראלית, וצעירים מוסלמים משתתפים, יחד עם קבוצות אנטי-יהודיות קיצוניות, בהתקפות על בתי כנסת, בתי קברות ויהודים עובדי אורח. (ב) היחלשות השפעתה של יהדות ארה"ב על האוכלוסייה הלא-יהודית. חולשה זו איננה נותנת עדיין אותותיה ביחסו של הממשל האמריקני לישראל – אולם אם תימשך, סופה להגיע גם לבית הלבן ולסנט. להלן הסיבות להיחלשות הזאת:

- ♦ התארגנות גדלה והולכת של אמריקנים ממוצא מוסלמי וערבי, כלובי נגדי ללובי היהודי.
- ♦ הגידול בהיקף הקהילה השחורה והקהילה הלטינית בארה"ב, שהקשר עמה אינו נסמך על הערכים המקשרים את מדינת ישראל היהודית עם הציבור הפרוטסטנטי-האנגלוסקסי. יותר ויותר נבחרים מקרב הקהילות הללו מגיעים לעמדות מפתח בממשלי המדינות (ה-States) כמו גם בממשל הפדרלי. זיקתם של אלה לנושא היהודי או הישראלי היא קטנה בהרבה, ונדרשת פעילות מיוחדת כדי לקרבם.
- ♦ ערעור מתמיד בתמיכתה המסורתית של האינטליגנציה האמריקנית, בעיקר זו העומדת בראש המערכת האקדמית – בישראל. המרצים באוניברסיטאות הפכו במידה רבה לנושאי הדגל האנטישמי והאנטי-ישראלי, ובכך לגורם המחנך את דור העתיד של המנהיגות האמריקנית להסתייגות מיהודים וממדינת היהודים.
- ♦ ניכרים סימנים ראשונים של מתקפה אינטלקטואלית נגד הממסד היהודי בארה"ב (כולל הלובי הישראלי בווינגטון – האיפא"ק) ונגד עמדותיה המסורתיות של ישראל, עמדות שלהן מתחייבים כל המועמדים לנשיאות וכל הנשיאים לאחר שנבחרו. ניתן להצביע על "הסנוניות" הראשונות בתחום זה: ספרו של נשיא ארה"ב לשעבר, ג'ימי קרטר, על הסכסוך הישראלי-פלסטיני – פלסטין. שלום ולא אפרטהייד – מציג באופן חד-צדדי ואנטי-ישראלי את הסכסוך באזור. בספרו הוא טוען כי מעורבותם של יהודים אמריקנים במדיניות האמריקנית מונעת ממדינאים אמריקנים להביא את הסכסוך הישראלי-פלסטיני לסיום מוצלח. כמו כן ספרם של פרופ' סטיבן וולט ופרופ' ג'ון מרשימר, The Israel Lobby and US Foreign Policy, מצביע על הלובי היהודי (AIPAC) כסכנה ישירה לארה"ב. בכך מצליחה הגישה האנטי-ישראלית (והאנטישמית) לחדור מהפריפריה של הציבור האמריקני למרכז, ולהפוך למרכיב לגיטימי של השיח הפוליטי האמריקני.

♦ תופעה מדאיגה במיוחד היא התרחקותו המתמדת של הדור הצעיר היהודי בארה"ב מהזדהות עם ישראל. רק כ-13% מבני 20–30 בארה"ב הם תוצר ישיר של החינוך היהודי, ושל הקשר המובן מאליו עם הקהילה היהודית ועם ישראל; 20% מחפשים ריגושים רוחניים, ומוכנים לקבלם מכל מקור: יהיה זה יהודי או בודהיסטי; 42% חושבים כי חורבנה של ישראל לא יטריד אותם במיוחד, ורק 36% הצהירו כי אסון כזה יפגע קשות בהרגשתם כיהודים.

ג) תופעת נישואי התערובת (למעלה מ-50%) בארה"ב וכן בארצות אירופיות כמו הונגריה, אוקראינה ורוסיה, ובמדינות אמריקה הלטינית – מביאה לאובדנו של חלק נכבד מהדור הצעיר, להתרופפות קשריו עם תודעה ותרבות יהודיות וכמובן להיחלשות הקשר בין התפוצות לישראל. בעיקר מדאיג הנתון הסטטיסטי ולפיו שני שלישים מיהדות ארה"ב לא ביקרו מעולם בישראל.

ד) מציאותם של כ-700,000 יורדים ישראלים בעולם (לעומת כ-8,000 חוזרים לשנה), ונטייתם שלא להשתלב בקהילות היהודיות המקומיות – מעמידה אתגר חשוב ביותר בפני מדיניות החוץ הישראלית: החזרת היורדים הביתה.

ה) ערעור על זכות קיומו הלגיטימי של העם היהודי בדעת הקהל העולמית: מסתבר (על פי משאלי דעת קהל, בעיקר באירופה) כי העולם היום מוכן לקבל את היעלמותו של העם היהודי מעל במת ההיסטוריה העולמית, אף יותר מאשר ב-1938! ואילו היחס למדינת ישראל בא לידי ביטוי מדאיג ביותר: 20% מהנשאלים באירופה השיבו כי לדעתם אין יותר צידוק להמשך קיומה של מדינת ישראל. בהתאם למשאלים אלה דורגה ישראל כמדינה המסכנת ביותר את שלום העולם!

ויחד עם זאת ולמרות הכול: תמיכה הולכת וגדלה (בינתיים...) של הציבור האמריקני בישראל. בסקר מקיף על היחס של הציבור האמריקני לישראל, שפרסמה הליגה נגד השמצה של "בני ברית", בנובמבר 2009, מסתבר כי התמיכה בישראל בקרב הציבור האמריקני הולכת וגדלה: 67% תומכים לעומת 63% שתמכו ב-2003; 64% מאמינים שישראל שואפת בכנות לשלום; 45% תומכים בישראל בסכסוך עם הפלסטינים לעומת 15% התומכים בצד הפלסטיני; אף ש-64% סבורים כי התמיכה בישראל מגבירה את הסכנה של פגיעת טרור בארה"ב, ממשיכים 61% לתמוך בישראל למרות הסיכון.

המשך התמיכה בהתנחלויות מהווה את הסיבה העיקרית לספקות בקשר לרצונה של ישראל בשלום ונכונותה לפתרון שתי המדינות; אף על פי כן נמשכת התמיכה בישראל בגלל האהדה לעם היהודי ולדמוקרטיה הישראלית,

הבנה למצבה של ישראל באזור וספקות באשר לנכונות הפלסטינים להשלים עם ישראל. למרות היחלשותה הגלובלית של ארה"ב, הנתונים הללו מהווים בשורה חשובה לישראל, שעוד שנים רבות תהיה זקוקה להגנתה של ארה"ב בפורומים הבין-לאומיים.

בממד הישראלי

א) לאירועים ולהתפתחויות הפנימיות בישראל (בהיותה פתוחה לתקשורת ורמוקרטית) נודעת השפעה רבה על תרמיתה של המדינה בעולם. כבר הוזכרו האלמנטים השליליים שמקרין הכיבוש הישראלי על התקשורת העולמית (פגיעה בנשים ובילדים, סבל ליד המחסומים, הקשיים שיוצרת גדר ההפרדה, התנכלויות המתנחלים, וכמובן פעולות המנע הצבאיות של ישראל). לכך יש להוסיף את הפקפוק, גם של ידידי ישראל, מסיכויים קרובים למציאת פתרון פוליטי המניח את הדעת לסכסוך הישראלי-פלסטיני, בטווח הנראה לעין.

בינתיים מככבים בתקשורת העולמית האירועים האלימים באזור משני הצדדים, עם העדפה ברורה של הצד הערבי: כך למשל זכו ההפצצות הישראליות על שכונת המגורים של החיזבאללה בביירות לסיקור מפורט ועוין, בעוד המטרת מאות טילים ליום על כל צפון ישראל, והחזקת למעלה ממיליון אנשים במקלטים למשך שבועות – הפכו לנושאים שוליים ו"חסרי עניין תקשורתי".

ב) הולכת ומתחזקת הדעה בעולם, ששום ממשלה ישראלית עתידית (ובוודאי לא הממשלה בראשות בראשות בנימין נתניהו ב-2010 התלויה בתמיכתו של הימין הקיצוני) לא תוכל להזיז יישובים במסגרת הסכם מדיני (בוודאי לא לאחר הניסיון המר של הנסיגה החד-צדדית מגוש קטיף). יש התולים את קולר הקמתה של מדינת חמאס בעזה באותה נסיגה ובוודאי את ההטרדה המתמדת של היישובים עוטפי עזה.

ג) התמורה המדאגה בהתנהלותו של המיעוט הערבי בארץ (כ-20%), המקצין את עמדותיו כלפי הרוב היהודי: הקצנה זו, שנועדה להביא לדה-לגיטימיזציה של עצם קיומה של מדינה בעלת אופי יהודי, באה לידי ביטוי בשורה של פרסומים, מטעם מנהיגי האוכלוסייה הערבית ("ועדת המעקב", ארגון הרשויות המקומיות הערביות, חברי הכנסת הערבים וכן ארגונים חוץ-פרלמנטריים רבים, בעיקר אלה הלוחמים נגד הכיבוש הישראלי). החשוב שבהם הוא הפרסום: "החזון העתידי של הערבים הפלסטינים בישראל", שראה אור ב-2006, והוא תוצר של אותה מנהיגות. זהו מסמך המבטל קודם כול את הכינוי הסמנטי של האוכלוסייה הערבית: לא עוד ערבים ישראלים, אלא ערבים פלסטינים תושבי

ישראל. במסמך תובעים מחבריו "הכרה לאומית" במיעוט הערבי כישות נפרדת במדינה, ולאפשר לו לקיים את כל ענייניו באופן עצמאי (כולל קבלת נתח יחסי מתקציב המדינה לטיפולו הבלעדי וייצוג רשמי במוסדות האו"ם). לצורך זאת יש לבטל, לדעתם, את הרכיבים המקבעים את מדינת ישראל כמדינה יהודית (המנון, דגל, חוק השבות וכדומה) ולהפוך את ישראל ל"מדינת כל אזרחיה". ההצדקה למהלכים הללו (שנועדו להפוך את מדינת ישראל עצמה למדינה דו-לאומית) נשענת על נימוקים רבים, ביניהם זכותם הראשונית של ערביי הארץ עליה, בהיותם תושביה המקוריים שנכבשו "בדרכים קולוניאליסטיות" על ידי ההגירה היהודית, האפליה של המיעוט הערבי וכדומה. התפתחות מסוכנת זו מטילה על מדיניות החוץ הישראלית מעמסה נוספת של הסברה, בעיקר בהזמנת ההאשמות בדבר אפליה מכוונת של המיעוט הערבי.

(ד) השליטה האורתודוקסית במערכת הדתית בישראל, שבחלקה העיקרי (נישואים וגירושים, גיור, בתי דין רבניים וכשרות) נתמכת על ידי חקיקה של הכנסת, מקרינה באופן שלילי על יהדות התפוצות, שכן רוב רובה של יהדות זו היא רפורמית בתפיסת עולמה הדתית, ונציגיה מרגישים עצמם דחויים בבואם לארץ. עובדה זו מונעת, לדעת חלק מדובריה של יהדות זו, את עשיית המאמץ לשכנע יהודים רפורמים לעלות לישראל. היא מהווה גם סיבה נפוצה למתיחת ביקורת על הנעשה בתחום זה בישראל.

(ה) ההתפתחויות הפנימיות הבלתי-מחמיאות, המאפיינות את ישראל בעשור האחרון, מטילות עול מיוחד על נציגיה של ישראל בעולם, בבואם להגן או להבליט את תדמיתה של ישראל כמדינה נאורה ומתקדמת: עלייה בסולם המדרג הבין-לאומי של השחיתות; ירידה ברמת ההישגים של תלמידים ישראלים, בעיקר בהבנת הנקרא ובמתמטיקה; הפער הגדול בין שני העשירונים העליונים לבין שני העשירונים התחתונים בחברה הישראלית, שהוא אחד החריפים בעולם המערבי; וכן עובדת היותם של 24.7% מתושבי המדינה (ובכללם כל ילד שלישי!) מתחת לקו העוני, שהוא אכן נתון חמור מאוד.

(ו) בהיותה מדינה פתוחה, חושפת ישראל לעין כול את העימותים ההולכים ומחריפים בין השמאל לימין בחברה הישראלית: ההאשמות של הימין על בוגדנותו של השמאל ועל היותו עושה דברם של שונאי ישראל מצד אחד, ומצד שני ההאשמות של השמאל המתקומם נגד המשך הכיבוש, היחס המפלה נגד הפלסטינים והפגיעות של המתנחלים ("נערי הגבעות") ברכושם ובחקלאותם של הפלסטינים. לכל אלה נוספה בשנים האחרונות חקיקה של הכנסת הפונה יותר ויותר ימינה: החובה להצהיר נאמנות למדינה יהודית ודמוקרטית; הקמת ועדת חקירה לחשיפת מקורות המימון של השמאל וכיו"ב.

נכסיה והישגיה של ישראל העוזרים לנציגיה לקדם את מעמדה החיובי בעולם

כשאנו מגדירים את יעדיה ואת אתגריה של מדיניות החוץ הישראלית, עלינו גם לפרט את המציאות שבמסגרתה חייבות מגמות אלה להשיג את מטרותן. קשיים בין-לאומיים אובייקטיביים מבחינתה של ישראל, כמו גם הקשיים מהאזור ומהבית – מעצימים את המאמץ שנציגיה של ישראל בעולם חייבים להשקיע, על מנת למנוע פגיעה ביחסי החוץ שלה מצד אחד וכדי להבטיח את השגת היעדים מצד אחר. לעזרתם של מאמצים אלה שמורים למדיניות החוץ הישראלית כמה וכמה נכסי צאן ברזל, שביכולתה לנצל, בבואה להציג או לגנון על ישראל בשער העמים:

(1) המסגרות החברתיות הייחודיות שהוקמו בישראל כמו הקיבוץ, המושב השיתופי והקואופרציה. הרצון ללמוד ולאמץ מסגרות דומות בארצות העולם השלישי מהווה אבן שואבת לפעילים מאסיה, מאפריקה ומדרום אמריקה, שנוהרים גם כיום לארץ, כדי ללמוד מניסיונה ולנסות להטמיעו גם בחברותיהם.

(2) פלא קליטתם של מיליוני מהגרים (עולים) בארץ ענייה וידועת מלחמות כמו ישראל בשנות ה-50 של המאה הקודמת – מהווה אף הוא מנוף הסברתי חשוב. הניסיון הישראלי מעניין היום ארצות רבות, ובכללן ארצות מערביות העומדות בפני נחשולי מהגרים שמנסים להגיע אליהן באורח חוקי ובלתי-חוקי. שיטות הקליטה הישראליות ("סל קליטה", מרכזי קליטה, ניקוד זכאות לדירור מוזל, לימוד חינוך של השפה וראשית דעת על המדינה) – נלמדות עתה על ידי נציגים של מדינות רבות מאירופה ומאמריקה, לאחר שלא הצליחו בהטמעת המהגרים שהגיעו אליהן והמרוכזים בשכונות עוני ופשע ליד הערים.

(3) החקלאות הישראלית, אחת המתקדמות בעולם, מהווה אף היא כרטיס ביקור חשוב בידי נציגי המדינה. פרויקטים בתחום החקלאות שבוצעו על ידי מומחים מישראל, זכו להצלחה רבה במדינות העולם (כולל הקמת חוות לייצור חלב ועיבודו במזרח אירופה, חוות לדוגמה בסין, במצרים ובירדן), והם עוזרים למעצבי מדיניות החוץ הישראלית לקדם יחסים חיוביים עם מדינות רבות. זאת ועוד: הנכונות להקים חוות ולהעביר ידע חקלאי מהווה עזרה זולה מבחינתה של ישראל ויקרה מפז עבור מקבליה.

(4) טכנולוגיית המים הישראלית – הכוללת בין היתר המתקת מים בשיטת האוסמוזה ההפוכה; חיסכון במים באמצעות השקיה בטפטפות; השבת מים קולחים לשימוש חקלאי; איגום מי גשמים והקמת מפעלי מים אזוריים – מהווה לא רק סחורת ייצוא רווחית, אלא גם מכשיר חשוב לקידום היחסים המדיניים עם מדינות רבות.

(5) תעשיית ההייטק הישראלית מעמידה את המדינה בשורה הראשונה בעולם בתחום חשוב ומבטיח זה. לא זו בלבד שתעשייה עתירת ידע זו משמשת כקטר כלכלי, האחראי ל-40% מהייצוא הישראלי, אלא היא מהווה גורם רב-חשיבות בקידום קשרי החוץ של המדינה:

(א) תעשיית הנשק הישראלית, הנשענת ברובה על פיתוחים טכנולוגיים מקוריים וייחודיים, הפכה להיות מבוקשת בעולם, וכיוון שמרבית עסקאות הנשק נערכות מול ממשלות – מחייב הדבר שיתוף פעולה מדיני הדוק עם אותן ממשלות. דוגמאות בולטות לכך הן היחסים המיוחדים שיש לישראל עם הודו ושהיו במשך שנים רבות עם טורקיה, עקב הזדקקותן של מדינות אלה לפיתוחים הצבאיים הישראליים.

(ב) הפיתוח המואץ של ההייטק הצבאי הישראלי, אשר הביא לשיתוף פעולה הדוק עם משרד הביטחון האמריקני, עם תעשיות הנשק רבות העוצמה של מדינה זו, ולפיתוח משותף של כלי נשק מתקדמים כמו ה"חץ". שיתוף פעולה כזה מעמיק מאוד את הקשרים הפוליטיים בין שתי המדינות.

(ג) בתחום ההגנה מפני פעולות טרור, ישראל פיתחה מערכות שלמות של אמצעים ושל שיטות פעולה, שהפכו למבוקשות על ידי מדינות רבות בעולם. שיתוף פעולה כזה מעמיק את הקשרים עם שירותי הביטחון של המדינות הללו ומקדם את מעמדה של ישראל.

(ד) הפיתוח המואץ של כלי מלחמה לא-מאוישים (מטוסים, סירות מלחמה ומכונות משוריינות לא-מאוישות), וכן של מידע רגטי ולווייני – מביא לשיתוף פעולה מדיני עם מדינות המעוניינות לחלוק עם ישראל את המידע החיוני הזה.

(ה) העובדה שחברות הייטק ישראליות רבות נרכשות על ידי חברות הענק הבין-לאומיות (בעיקר האמריקניות), יוצרת שיתופי פעולה כלכליים ומדיניים שאינם מוכרים כמעט בארצות אחרות. כך למשל, רכישת 80% מחברת "ישקר" הישראלית על ידי המשקיע העולמי הבכיר וורן באפט, נוסף על ההערכה הבין-לאומית שהיא הביאה לתעשייה הישראלית, הפכה למנוף המאפשר לחברת "ישקר" לפרוש כנפיים ביתר עוצמה בארצות שונות בעולם, כמו הקמת המפעל החדש שלה בסין.

(ו) חברות הייטק ישראליות רבות נאלצות לפתוח סניפים או אף להעביר את הנהלותיהן למדינות הקרובות ללקוחות או למשקיעים הזרים שלהן (בעיקר בארה"ב). מציאות זו יוצרת רשת צפופה של נוכחות אנשי מקצוע ושיווק ישראלים באותן ארצות (בעיקר בארה"ב), שבעזרתם

ניתן להגיע לאנשים משפיעים רבים הן בתחום הכלכלי והן בתחום הפוליטי והמדעי. זאת ועוד: ישראלים רבים מגיעים לעמדות מפתח בחברות הייטק בין-לאומיות, במערכת הבנקאות והתקשורת. עובדה זו מאפשרת ליזמות הישראלית להגיע לתחומים עסקיים ובעקבות כך גם לקשרים מדיניים – לאזורי פעולה חדשים. כך למשל העמדה הבכירה (חבר הנהלה) שאליה הגיע שי אגסי בחברת התוכנה הגרמנית המובילה SAP, יצרה קשרים מיוחדים של חברה זו עם ההייטק הישראלי, ובמקביל הביאה את אגסי לאחר שעזב את תפקידו, ליזום הקמתה של תעשייה ירוקה בתחום הרכב החשמלי, ובכך להכניס את ישראל למועדון תעשייתי מכובד וחדש.

(ז) אל מול התגברות האנטישמיות והאנטי-ישראליות בעולם, מעמידה מדיניות החוץ הישראלית את טראומת השואה כמאורע היסטורי חסר תקדים. הודות לפעילותה הנמרצת (בשיתופה של הנהלת "יד ושם") אימצו עשרות מדינות את התאריך 27 בינואר (יום שחרור אושוויץ-בירקנאו על ידי הצבא הרוסי) כיום הזיכרון הרשמי לשואה. מדינות אחרות אימצו ימי זיכרון בתאריכים אחרים. גם האו"ם אימץ את התאריך הזה וערך ב-2006, לראשונה, ישיבה מיוחדת בהשתתפותם שר החוץ הישראלי סילבן שלום וזוכה פרס נובל לשלום, אלי ויזל, לציון המאורע. השתתפותו של שר החוץ הישראלי בטקס החשוב הזה קשרה באופן ברור את מדינת ישראל, מדינת היהודים, לשואה ולתוצאותיה המחרידות. במשך השנים קמו מוזיאונים ואתרי הנצחה לשואה במדינות רבות בעולם. החשוב שבהם הוא מוזיאון השואה בווינגטון, שאליו מגיעים מאות אלפי מבקרים כל שנה.

סיכום

הסקירה המפורטת שהובאה לעיל מאשרת את הפתגם הבריטי: *Jews are News*. היא מעמידה את הנושא היהודי והישראלי כאחד הנושאים הזוכים להתעניינות עולמית, יותר מאשר רוב המדינות בעולם. עובדה זו מטילה אחריות מיוחדת על מערכת יחסי החוץ של ישראל: לנטרל את המרכיבים השליליים ולקדם את המרכיבים החיוביים – כחלק מהמאמץ הלאומי לשילובה החיובי של ישראל במשפחת העמים.

פרק טז

עיצוב מדיניות החוץ הישראלית

הטיפול בכל מערכת הקשרים שפורטה לעיל מוטל על משרד החוץ הישראלי: הוא מגבש את מדיניות החוץ וממונה על ביצועה; מייצג את המדינה בפני ממשלות וארגונים בין-לאומיים; מסביר את עמדותיה ובעיותיה ברחבי העולם; שוקד על קידום קשרי הכלכלה, התרבות והמדע; ומעודד שיתוף פעולה עם ארצות מתפתחות. המשרד פועל לטיפול הקשרים עם הקיבוצים היהודיים בעולם ושומר על זכויותיהם של האזרחים הישראלים השוהים בחו"ל. פעולות המשרד מתבצעות באמצעות המשרד הראשי בירושלים והנציגויות הדיפלומטיות ברחבי העולם.

סקרנו בקצרה את זירת ההתמודדות החיצונית, המוטלת על שכמו של משרד החוץ הישראלי. במבט ראשון זוהי התמודדות כמעט בלתי-אפשרית; נוכח נציגויותיה המעטות יחסית של ישראל בעולם, נוכח התקציבים הזעומים למימון כוח אדם מקצועי ופעילות הסברתית ענפה – ניצבות עשרות נציגויות ערביות ועמן נציגויות מוסלמיות, שכולן מושיטות יד ומימון נדיב לקידום התעמולה האנטי-ישראלית ברחבי העולם ולניסיונות לפגוע באינטרסים שלה.

ניקח לדוגמה תחום אחד, תחום ההסברה בארה"ב: כאן בולטת במיוחד מעורבותה של ערב הסעודית, המממנת את פעילותם של רבבות סטודנטים ערבים ומוסלמים באוניברסיטאות המערביות. אלה משמשים כחיל חלוץ שכיר בהפצת חומר הסברה, בארגון הפגנות ואסיפות ובניסיונות לחבל בכל פעולה למען ישראל בקמפוסים.

מימון מיוחד מגיע ממקורות אלה לעריכת "מחקרים" אנטי-ישראליים ואנטי-יהודיים ולתוכניות לימוד שאוניברסיטאות רבות מפיקות לבתי הספר – ובהם הסברים מעוותים על העם היהודי ועל מדינת ישראל. תוכניות אלה הופכות לאחר מכן לספרי לימוד מלאי סילופים.

הדבר חוזר על עצמו במאבקה של המדינה בתחומים רבים אחרים, כפי שפורטו. אולם לפני שאנו עושים היכרות עם המסגרות המנהליות המגוונות של משרד החוץ (ראו להלן – מבנה משרד החוץ), מן הדין לציין כי בימינו משרדי החוץ של מדינות אינם הגורם היחיד המטפל בתחום יחסי החוץ שלהן: בעבר, במאות ה-18 וה-19,

היתה מלאכת מדיניות החוץ נתונה בידי הבלעדיות כמעט של השגריר. הוא היה היחיד שאסף את המידע המקומי, עמד בקשר עם השלטונות המקומיים והיה אמון על שמירת האינטרסים של מדינתו במדינה שבה שירת. המלצותיו והחלטותיו היו לרוב אלה שהכריעו בקביעת המדיניות של המושל או הממשלה שבשירותה עבד.

גם היום מוטלת על כל שגריר חובת הדיווח על הנעשה במדינה שבה הוא משרת, כולל המלצותיו לגבי שאלות מתעוררות או אירועים מיוחדים. השגרירות המקומית אוספת את המידע ממקורות גלויים וכן משיחות ומידע המגיע אליה בעקבות כך, כולל משיחות עם הפקידות הממשלתית, עם שגרירים עמיתים, נציגי גופים לא-ממשלתיים שונים (האיגודים המקצועיים, אנשי אקדמיה ומכוני מחקר, ראשי מפלגות) וכדומה. יחד עם זאת המלאכה הנעשית בין כתליו של משרד החוץ, היא רק חלק ממעשה המרכבה הכולל המגיע בסופו של דבר לסיכום על ידי הממשלה. משתתפים במלאכה זו גופים נוספים, ולעתים כאלה שמסקנותיהם מנוגדות למסקנותיו ולהמלצותיו של משרד החוץ.

ראש הממשלה (או הנשיא בממשל נשיאותי) כמעצב מדיניות החוץ

מאז הפגישות של ראשי המעצמות שלחמו בגרמניה (רוזוולט, צ'רצ'יל וסטלין), ביאלטה (4–11 בפברואר 1945) ובפוטסדאם (17 ביולי 1945), עבר חלק משמעותי של עיצוב יחסי החוץ של מדינות לידי ראשי המדינות. ובעקבות כך גם להשתתפות האישית והישירה בדיונים, בעיקר הודות לתקשורת המפותחת (הטלפון האדום, שיחות הוועידה והמיילים) ולקשרי התחבורה האוויריים שמאפשרים גיחות בנות יומיים–שלושה למפגשי פסגה.

זאת ועוד: מאז הכנסתו של הנשק האטומי לארסנל הנשק, תחילה של ארה"ב ובריה"מ, ומאוחר יותר של בריטניה, צרפת, סין, הודו ופקיסטן ולפי מקורות חוץ גם ישראל, מופקד נושא הפעלתו של נשק הרסני זה בידי הבלעדיות של ראש המדינה. הוא הסמכות היחידה המאשרת את הפעלתו. ומשום כך הוא חייב להיות מצויד במידע ראשוני ואמין, לפני שהוא מחליט להפעיל את נשק יום הדין. בעקבות כך מצטיידים המשרדים של ראשי המדינות ביחידות עוזר מנהליות, העוזרות להם לגבש מדיניות עצמאית (ובלתי-תלויה בהשקפות או באינטרסים של ראשי המשרדים האחרים) בתחומים המעניינים אותם. כך למשל פועלת בבית הלבן בארה"ב המועצה לביטחון לאומי, בנפרד ממשרד החוץ האמריקני, ולעתים אף מגבשת עמדות מנוגדות לאלה של משרד החוץ.

בעקבות הכשל המודיעיני במלחמת יום הכיפורים ובעקבות המלצתה של ועדת אגרנט, שחקרה את מחדלי המלחמה, הוקמה (אחרי דחיות חוזרות ונשנות)

במשרד ראש הממשלה, ב-1999, מועצה לביטחון לאומי. זו אמורה לספק לראש הממשלה מידע, חוות דעת ותוכניות פעולה עצמאיות ובלתי-תלויות במעצבי המדיניות האחרים הפועלים בתחום הממשלתי.

עד מהרה התברר כי היא נותרה חסרת השפעה: גופים חזקים ממנה – המוסד לתפקידים מיוחדים, אגף המודיעין של צה"ל והמזכיר הצבאי של ראש הממשלה – דואגים לנטרולה (על ידי הערמת קשיים באיסוף מידע ובגישה למקורות מידע, שבלעדיהם אי-אפשר לגבש עמדות וחוות דעת מוסמכות). בהיעדר מידע עצמאי אין ראשי המועצה מסוגלים לתרום לדיונים אצל ראש הממשלה, ובעקבות כך לעתים הם אפילו לא מוזמנים לדיונים אצלו.

לכן אין להתפלא על החילופין החוזרים ונשנים של ראשי המועצה (אפרים הלוי, גיורא איילנד, אילן מזרחי), המוצאים עצמם מחוץ לתמונה ומחוץ למעגל ההשפעה על עיצוב המדיניות של ראש הממשלה. חשוב עם זאת לציין כי בעקבות בחירתו של אהוד אולמרט לראשות הממשלה ב-2006 הוטב מעמדה של המועצה, ועם מינויו של פרופ' עוזי ארד ליו"ר המועצה (2009) היא גם קיבלה שיניים ואוזן פתוחה אצל ראש הממשלה.

קשיי התפקוד של המועצה לביטחון לאומי נובעים לא במעט מהעובדה, שתחת סמכותו הישירה של ראש הממשלה פועלים שני גופים חזקים ועצמאיים במידה רבה, בתחום קשרי החוץ שלהם:

המוסד לתפקידים מיוחדים – הכפוף ישירות לראש הממשלה, מהווה במידה רבה משרד חוץ נוסף, הפועל לרוב הרחק מעין הציבור ודעת הקהל. אולם הוא מקיים קשרים ישירים עם מעצבי מדיניות במדינות השונות, בעיקר עם שירותי המודיעין והמערכת הביטחונית של המדינה שבה משרת נציג המוסד. אוזנו של ראש הממשלה כרויה לדעותיו ולהמלצותיו של ראש המוסד (שעמו הוא נפגש לעתים קרובות מאוד). בכך מצליח ראש המוסד לא אחת להפוך את עמדתו בנושא מסוים לעמדת ראש הממשלה, עוד לפני שהונחה לפניו עמדתו של משרד החוץ על ידי שר החוץ.

זאת ועוד: במדינות רבות בעולם קיים מתח, ולעתים אף תחרות והעלמת מידע, בין זרועות השלטון השונות. בהתאם לחוקה הטורקית למשל, ממונה הצבא על הבטחת יישומה של החוקה וביכולתו להוריד ממשלה מכהנת, אם לדעתו היא פועלת נגד החוקה. לכן מנהל הממסד הצבאי הטורקי מדיניות פנים ומדיניות חוץ עצמאית משלו. יכולנו להיווכח בכך, כאשר מטוסים ישראליים הפציצו מטרה עלומה בסוריה ב-9 בספטמבר 2007, והותירו אחריהם "עדות מרשיעה": מכלי דלק שהמטוסים ניתקו ושנפלו על אדמת טורקיה, עדות לחדירתם לשטחה האווירי ללא קבלת רשות רשמית. אולם מציטוטים עלומים בתקשורת העולמית התברר כי הממסד הצבאי הטורקי היה בסוד הפעולה והסכים לה. וכך נוצרה תסבוכת דיפלומטית

על פני השטח בעוד שקיימת הבנה פנימית שבשתיקה, מתחת לפני השטח. גם הקשרים עם המערכות הפוליטיות האמריקניות אינם פשוטים וחלקים, לנוכח התחרות ולעתים העוינות הקיימת שם בין הרשויות השלטוניות השונות: משרד החוץ, משרד הביטחון, המועצה לביטחון לאומי וראשי השירותים החשאיים כמו ה-CIA. אולם בסופו של דבר, כל מערך הקשרים שמפתח המוסד עם מקביליו בארצות השונות, עומדים במבחן כל עוד הם נותרים עלומים ואינם עולים על פני השטח, שכן ברגע שמעשי שליחיו של המוסד מתגלים, הם הופכים לתפוח אדמה לוהט המוטל ישירות לחיקו של משרד החוץ.

כלל ידוע בעולם הקשרים המדיניים הוא ששירותים חשאיים פועלים זה במדינתו של זה, בתנאי אחד: שלא יתגלו ולא יאסרו שליחיהם. אולם כשפעולה כזאת נכשלת ויוצאת לאור, נוצר מיד משבר דיפלומטי גלוי ולעתים הרה-אסון (כמו במקרה של ג'ונתן פולארד או חיסולו של אל-מבחוח בדובאי) ותמיד נופלת האחריות לכשל הישראלי על כתפיו של השגריר הישראלי, והוא שצריך לנסות ולתקן את היחסים ולצמצם את הנזק שנגרם לאינטרס הישראלי באותה מדינה.

להלן פירוט כמה פעולות לא-מוצלחות של "המוסד", שגרמו לתקריות כאלה:

♦ רצח המלצר בעיירה לילהאמר בנורווגיה, לאחר שזוהה בטעות כאחד מחברי ספטמבר השחור שרצחו את הספורטאים במינכן.

♦ מאסר שני אנשי המוסד בשווייץ, בעת התקנת מכשיר האזנה בבית דירות בעיר ברן 1998.

♦ מאסר שליחי המוסד בקפריסין (1998).

♦ מאסר שליחי המוסד, אלישע קראון ואוריאל זושה קלמן, בניו-זילנד, באשמת ניסיון לזייף דרכון של נכה.

♦ מאסר שליחי המוסד בעמאן לאחר שניסו להתנקש בחייו של חאלד משעל, ראש הלשכה המדינית של החמאס (1997).

♦ כך קרה כאשר נציג המוסד שכח בתא טלפון ציבורי תיק עם דרכונים של מדינות אחרות ובעיקר אלה של קנדה, וגרם לתקרית עם מדינה ידידותית זו. מקרה דומה אירע גם בניו-זילנד.

♦ הפעולה שהביכה במיוחד את ישראל היתה כאמור הפעלתו של ג'ונתן פולארד באגף המודיעין של הצי האמריקני. מפעיליו של פולארד ביחידת מודיעין נפרדת של משרד הביטחון, "לשכה לקשרי מדע" (לק"ס), קיבלו ממנו חומר רב, למרות ההסכם בין שתי המדינות להימנעות מריגול האחת אצל רעותה. פולארד ניסה להימלט מפני סוכני ה-FBI שגילו אותו, לשגרירות ישראל, אך זו סירבה להתיר את כניסתו (21 בנובמבר 1985). למרות כל הניסיונות מסרבת ארה"ב לשחרר את פולארד עד היום.

בכל המקרים הללו ובמקרים נוספים, שחלקם לא הגיע לכלל פרסום – חייב להיכנס לתמונה נציג רשמי של משרד החוץ במטרה לאתר את הדלקה ולכבותה.

ראש הממשלה הישראלי ממונה גם על "הוועדה לאנרגיה אטומית" שלפעילותה העצמאית, מול גורמים הקשורים לנושא האנרגיה האטומית בארצות השונות, נודעת חשיבות רבה בתחום יחסי החוץ של ישראל. כמו כן קיים המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, שמגיע ללשכת ראש הממשלה מצה"ל ומהווה מקשר עם צה"ל, ובמידה רבה הנציג של צה"ל ליד אוזנו של ראש הממשלה.

אגף המודיעין של צה"ל

גורם מרכזי נוסף בעיצוב מדיניות החוץ הישראלית הוא אגף המודיעין של צה"ל. גוף זה ממונה על איסוף מקיף של מידע-חוץ, במגוון דרכים: האזנה, הפעלת סוכנים, לווייני ריגול ומטוסי ריגול וכדומה. הוא הממונה על חיבור דו"ח המודיעין הכולל, המוגש לראש הממשלה לאחר שעבר את דיוניה של ועדת ראשי השירותים (ור"ש).

ועדה זו – שבה משתתפים ראשי השירותים החשאיים הבאים: המוסד לתפקידים מיוחדים, שירות הביטחון הכללי, אגף המודיעין של צה"ל, ראש האגף לתפקידים מיוחדים במשטרת ישראל וראש אגף המחקר של משרד החוץ – מהווה את הסמכות המודיעינית העליונה של הממשלה. מכאן גם יובן, מדוע רואים חברי ור"ש במועצה לביטחון לאומי גוף מתחרה. בוועדה זו מהווה משרד החוץ רק אחד מבין קובעי המדיניות וההמלצות לראש הממשלה. גופים ממשלתיים נוספים עוסקים, בתוקף תפקידיהם, בקשרים פורמליים עם עמיתיהם בארצות חוץ: משרד הביטחון (באמצעות משלחות הרכש שהוא מפעיל); צה"ל באמצעות הנספחים הצבאיים; משרד האוצר (באמצעות הנציגות בארה"ב והצירים הכלכליים בשגרירויות); משרד התעשייה והמסחר (באמצעות נציגויות סחר נפרדות); משרד התיירות (באמצעות לשכות התיירות שלו). אלה הם עיסוקים מובהקים בקידום יחסי החוץ של ישראל, משום כך חשוב ביותר שכל הגופים הללו יהיו מתואמים עם משרד החוץ ועם שליחיה הרשמיים של המדינה – השגרירים, ויש להצטער על כי תיאומים רבים כאלה כלל לא מתקיימים.

להלן פירוט הפעולה של כמה מהגופים שהוזכרו:

מכירות נשק באישור משרד הביטחון

מחלקה מיוחדת במשרד הביטחון – סיב"ט, אחראית על מתן אישורים לייצוא נשק המיוצר בישראל למדינות אחרות. הפעילות הזאת נעשית בצורה של ממשלה מול ממשלה, וזאת כדי להבטיח כי לא תהיה זליגה של נשק לגורמים מפקקים. המגעים בין שני הצדדים, יש בהם כמובן מרכיב של קידום יחסי חוץ של ישראל (לפחות במסגרת של קשרים עם משרדי ביטחון של המדינות קונות הנשק). אולם הסתבר כי לא תמיד היתה הקפדה על כללי המכירה, בעיקר של כלי נשק המכילים רכיבים שפותחו על ידי ארה"ב, ושהועברו לישראל לשימוש בלעדי על ידי צה"ל. כל מכירה של כלי נשק כאלה למדינה שלישית כרוכה עד היום בקבלת רשות מיוחדת ממשרד ההגנה האמריקני.

ואכן, עסקה שנחתמה בין משרד הביטחון לממשלת סין (כנראה בלחץ המפעל הישראלי), ולפיה יצויד מטוס "איליושין" שייקנה מרוסיה בצויד ביון ומעקב ישראליים, בוטלה לאחר שממשלת ארה"ב הטילה וטו על המכירה. הדבר גרם להפסד של מיליוני דולרים למשרד הביטחון ולפגיעה חמורה ביחסיה של ישראל עם סין, אך הוא נאלץ לעמוד בהתחייבות שניתנה לאמריקנים.

וקרה גם מקרה שני, כשסין העבירה לישראל כמה מטוסים ללא טייס, שנקנו בישראל, על מנת שזו תשפץ ותשדרג אותם. לפעולה זו לא התקבל אישור מתאים ממשרד החוץ האמריקני, כיוון שהיה מדובר גם כאן בהכללת רכיבים אמריקניים בשדרוג. הדבר גרם לנתק ממושך בין שני המשרדים ולהחרמתו של מנכ"ל משרד הביטחון הישראלי על ידי הממסד הביטחוני האמריקני.

הפתרון למשבר נמצא בצורה של הקמת ועדה, בראשותו של משרד החוץ הישראלי, שתבחן ותחליט על כל מכירה ומכירה.

משלחות הרכש הישראליות

ישראל מחזיקה משלחות רכש של מערכת הביטחון (וזאת נוסף על נספחויות צה"ל הפועלות במסגרת השגרירויות). אלה מקיימות קשרים ישירים עם משרדי הביטחון המקומיים וכן עם מפעלים וספקים המוכרים פריטי ציוד לישראל. אולם הפעילות הזאת מתקיימת במסגרת ההסכמות המדיניות (שעליהן ממונים השגרירות ונספחי צה"ל באותה שגרירות) לגבי היקף הרכש וסוגיו.

לשכות התיירות

למשרד התיירות הישראלי ישנן "לשכות תיירות" במספר ניכר של מדינות. תפקידן לקדם את התיירות הנכנסת לישראל, ואחת הדרכים לכך היא כמובן הבלטת יתרונותיה של ישראל כארץ תיירות: עתיקות (ארץ קדושה לשלוש הדתות העיקריות – היהדות, הנצרות והאסלאם); אתרי נופש ובילוי; מדינה דמוקרטית ומודרנית שנעים לבלות בה; חברה מעניינת שיצרה דפוסי חיים חדשניים, כמו הקיבוץ והמושב הקואופרטיבי.

פעולה מיוחדת נעשית בקרב סוכני נסיעות ובקרב ארגונים דתיים וחילוניים, איגודים מקצועיים ומוסדות חינוך – כדי לשכנעם לבוא לישראל. הדבר כרוך כאמור בשכנוע ובהתגברות על התעמולה נגד ישראל או הסברת עמדותיה והגנה עליהן בתקשורת המקומית. כל אלה מהווים גם כן אבני יסוד חשובות לבניין מעמדה של ישראל בדעת הקהל המקומית.

לשכות של משרד התעשייה והמסחר

למשרד התעשייה והמסחר נציגויות משלו העוסקות בקשירת קשרים ישירים עם הגורמים הכלכליים של המדינה שבה הם משרתים; בהדרכת יצרנים ויצואנים ישראלים המעוניינים בקשרים עם עמיתיהם באותה ארץ או בקשירת יצרנים מקומיים עם קונים פוטנציאליים בישראל.

עובדה זו יוצרת לא אחת כפילויות לא רצויות עם הציר הכלכלי המכהן בתחומה של השגרירות (בעיקר במדינות הגדולות). אמנם הציר הכלכלי עוסק קודם כול בקידום הקשרים הכלכליים עם הממשלה של המדינה שבה הוא מכהן, אולם לא פחות חשובה גם פעילותו בתחומים הפרטיקולריים של מתן שירות ליצואנים ישראלים או ליצרנים מקומיים המעוניינים בקשרים עם ישראל.

יצרנים ישראלים רבים משתתפים בתערוכות התעשייתיות הנערכות למאותיהן ברחבי העולם (בעיקר בארה"ב ובאירופה). הקשרים הכלכליים שנוצרים בתערוכות אלה חשובים מאוד לכלכלתה של ישראל, מטבע הדברים, אולם נודעת להם גם חשיבות רבה בחשיפתה הכוללת של המדינה למבקרים בתערוכות (בעיקר אם מוקם בהן ביתן ישראלי נפרד, ובו מוצגת המדינה בתמונות, באומר ובצליל). בשל חדשנותה של התעשייה הישראלית בתחומים רבים, מעוררת השתתפותה בכמה ירידים כאלה תשומת לב מיוחדת – כמו בתערוכות הנשק בצרפת ובסינגפור, בתערוכות הייטק בהנובר ובלאס וגאס, וכן ביריד הספרים בפרנקפורט.

התנועה הציונית בשירותה של מדיניות החוץ הישראלי

גופים ציוניים, כמו הסוכנות היהודית, הקרן הקיימת וקרן היסוד, או גופים ממשלתיים, כמו מלווה העצמאות והפיתוח – פועלים בנפרד בארצות רבות, לא רק בקרב יהודים. הם מפיצים מידע על המדינה ופועלים לחיזוק תדמיתה בעולם.

קשרים עם משטרות העולם והאינטרפול

משטרת ישראל מקיימת כמה נציגויות ישירות (אמנם במסגרת השגרירות המקומית) של קצינים, ליד משטרות של מדינות גדולות (ארה"ב, בריטניה, צרפת, גרמניה) וכן ליד האינטרפול (נוסד ב-1923 וחברות בו 186 מדינות) שמקום מושבו בליון שבצרפת.

קשרי מדע ואקדמיה

אוניברסיטאות ומוסדות מדע, המקיימים קשרים עם מוסדות מקבילים בעולם, תורמים אף הם לחיזוק תדמיתה של המדינה ולהסברת עמדותיה, בנושאים העומדים על סדר היום באזורנו. הם פועלים למניעת החרמתה של ישראל בחוגים הללו או להשתתפותה בכנסים הנערכים במדינות עוינות.

הפתיחות לתקשורת העולמית

ולבסוף עלינו לזכור שאנו חיים בתקופה של גבולות פתוחים, הן לתיירים והן לתקשורת העולמית. המציאות שמקרינים חיי היום-יום הישראליים, על בעיותיהם – בעיקר בתחום הביטחון והעימות עם הפלסטינים – יכולים להוות מסר הסברתי יעיל אם יש בהם מסרים חיוביים. והם עלולים גם לפצוע ולהזיק, אם המסר שלהם הוא שלילי. מסרים כאלה אין כמותם לתרום לעיצוב תדמיתה של המדינה בעולם. במהלך הספר פורטו הנכסים הרבים שנוצרו ופועלים בתוך החברה הישראלית, והיכולים לשמש כחומר גלם מצוין לקידום האינטרסים כמו גם המדיניות הישראלית בעולם. אלה הם למעשה פעילויות של מדיניות חוץ והן חייבות להיות מתואמות עם משרד החוץ ולפעול במסגרת קווי ההסברה המעוצבים על ידיו.

סיכום

יכולתו של משרד החוץ, באמצעות שר החוץ, להשפיע על עיצוב מדיניות החוץ של ישראל, תלויה אפוא קודם כול באישיותו ובמעמדו בתוך הקבינט הביטחוני. התקבלות המידע, ההמלצות או השאילתות שמביא עמו שר החוץ לשיבות אלה או לפגישות אישיות עם ראש הממשלה – הן אפוא פועל יוצא ממעמדו של השר. מעשי עקיפה רבים של המשרד והשר אירעו מאז הקמת המדינה. גרמה לכך קודם כול גישתו של דוד בן-גוריון, שהמעיט בערכם של היחסים המדיניים עם מדינות, בהתאם לסיסמה: "לא חשוב מה יאמרו הגויים – חשוב מה יעשו היהודים..." עמדה זו העניקה במידה רבה חופש פעולה לראשי מערכת הביטחון לפעול תוך כדי עקיפתו של משרד החוץ:

- ♦ ההסכם המשולש בין ישראל, צרפת ובריטניה לתקיפת מצרים ב-1956 וההכנות ל"מבצע קדש" מבלי ליידע את שר החוץ משה שרת...
- ♦ הקשרים הביטחוניים שפיתח סגן שר הביטחון הישראלי, שמעון פרס, עם צרפת, מאחורי גבה של שרת החוץ גולדה מאיר.
- ♦ ואפילו עקיפתו של שר החוץ אבא אבן, על ידי יוצא מערכת הביטחון, השגריר הישראלי בווינגטון – יצחק רבין, שמצא לנכון לדווח ישירות לראש הממשלה גולדה מאיר.
- ♦ כמו כן יש לציין את המגעים החשאיים עם אש"ף (שיחות אוסלו) שבהם החל סגן שר החוץ דאז, יוסי ביילין, מבלי ליידע את השר או את ראש הממשלה, עד שהשיחות הניבו בסיס להסדר. אולם כאמור התנהגות זאת לא המעיטה מאחריותו של משרד החוץ, ושל שליחיו השגרירים, לכל פעולה ישראלית באחת מארצות העולם – גם אם נעשתה ללא ידיעתו. התפוח הלוהט שמצמיחה כל פעולה בלתי-מוצלחת כזאת, נופל תמיד לחיקו של השגריר המקומי, ועליו לפעול לנטרול השפעתו של המעשה ולהחזרת היחסים עם אותה מדינה לתקנם.
- (למען הגילוי הנאות יש לציין כאן, כי הפעולות הכושלות המעטות הללו מהוות אחוז אפסי מכלל אלפי הפעולות המוצלחות – רובן שהשתיקה נאה להן – שביצעו ומבצעים השירותים החשאיים הישראליים בעולם).

מלאכת העיצוב של מדיניות החוץ על ידי משרד החוץ כרוכה לא אחת גם בפעילות אינטנסיבית בניגוד לעמדותיו של ראש הממשלה. כך קרה בתקופת כהונתו של יצחק שמיר כראש הממשלה: שר החוץ דאז שמעון פרס נפגש באופן חשאי עם המלך חוסיין בלונדון (11 באפריל 1987), וסיכם עמו על כינוס ועידת שלום אזורית בחסות האו"ם. הסכם זה, הידוע בכינויו "הסכם לונדון", נדחה על

ידי ראש הממשלה, והביא בסופו של דבר לפירוקה של ממשלת האיחוד הלאומי ב-1990.

כך גם היה מקרה הכנתה, על ידי משרד החוץ, של "ועידת מדריד" (1990), שניתן לומר כי היא נכפתה על ראש הממשלה יצחק שמיר. גם העמדה האופוזיציונית שגילתה שרת החוץ, ציפי לבני, במהלך הדיונים בממשלה בעת "מלחמת לבנון השנייה" (2006), נבעה לא במעט מההתעלמות של ראש הממשלה והקבינט מהמלצותיהם ומחוות הדעת של מומחי משרד החוץ, המלצות שהוכחו בדיעבד כנכונות.

אולם במציאות הפתוחה שבה מתפקדת כל דמוקרטיה אמיתית בעולם, לא ניתן לתעל את כל מערכת יחסי החוץ של המדינה באמצעות המנגנון של משרד החוץ (כפי שנהוג בדיקטטורות כמו זו של קוריאה הצפונית). כאמור, ל"בעלות" על יחסי החוץ שותפים גורמים רבים, מגוונים ולעתים אף סותרים זה את זה. יתרה מזו: מיליוני הבלוגרים המחוויים את דעתם או המעלים מידע ואירועים בעלי משמעות לאינטרנט, מהווים לעתים מערכת המנהלת מדיניות חוץ (פרטית ומבוזרת אמנם) בעלת השפעה גדולה על יחסי החוץ של המדינה שבה הם פועלים.

אותם בלוגרים הפורצים (תוך הסתכנות אישית) את גבולות מסכי הברזל של מדינות דיקטטוריות, מעניקים "שירותי חוץ" לחברות המדוכאות. אלה שירותים שאמנם אינם מוצאים חן בעיני השליטים של אותן מדינות, אך הם מעבירים מסרים אמיתיים לעולם החיצון, מסרים המביאים לא אחת למעורבות כוחות חיצוניים הבאים לעזרתם של אותם עמים מדוכאים.

אולם לא רק במשטרים דיקטטורים נעקפות (תוך סכנת נפשות) המגבלות על ניהול קשרים עם העולם החיצון. דווקא בדמוקרטיות פשט הנוהג להדליף מסמכים ומידע, השמים לעתים לאל או אף למשל ושנינה את העמדות הרשמיות של אותה מדינה. הידועים ביותר הם כמובן הדלפת מסמכי הפנטגון לעיתון ה"ניו-יורק טיימס" על ידי דניאל אלסברג בשנת 1971 וההדלפה הגדולה של ויקיליקס בשנת 2010.

לאור כל ההתפתחויות הללו בולטת עוד יותר החשיבות של שר החוץ ומשרדו בכל מדינה דמוקרטית. הוא חייב להיות בעל סמכות גבוהה המגמדת כל ניסיון לשדר מדיניות סותרת. הדוגמה המאלפת בישראל היתה גולדה מאיר: כל ההדלפות וכל הניסיונות לעקוף אותה כשרת החוץ ממש לא נחשבו לרציניים כל עוד לא נשמע קולה המוסמך והפסקני.

פרק יז

מבנה משרד החוץ

למדינת ישראל יש קשרים דיפלומטיים עם 160 מתוך 182 מדינות העולם החברות באו"ם. היא מקיימת 97 נציגויות בחו"ל (מספר ניכר של שגרירים מאומנים לכמה מדינות), ועומדת בקשר עם 112 נציגויות דיפלומטיות המאומנות בישראל. התכונות והידע הנדרשים מעובד משרד החוץ הם רבים ומגוונים, שכן כאן אין יכולת להסתפק יותר במקצועיותו החד-ממדית של העובד, כמקובל במרבית משרדי הממשלה: כך למשל רופא במשרד הבריאות יעסוק אך ורק במקצועו המדויק, אגרונום המומחה לגפנים יעסוק אך ורק בענף הגפנים, ואילו הדיפלומט (בכל דרג) המגיע לשרת במדינה כלשהי, חייב להיות מצויד בידע רב-תחומי, שיאפשר לו לייצג את המדינה ואת עמדותיה בכל נושא שיעלה על סדר היום. השכלה כללית רחבה והתמצאות בהיסטוריה, בספרות ובאמנויות – כמו גם בתחומים הצרים שעליהם ממונה אותו דיפלומט – יאפשרו לו גם לייצג את מדינתו בכבוד וגם לשלוט על מידע ועמדות פוליטיות של בן שיחו. משום כך, הדרישות המופנות למועמדים לשירות החוץ הן גבוהות מאוד, ואינן מסתיימות בידע ובהשכלה שהמועמד מביא עמו. על המשרד להשקיע בכל עובד כזה שעות הדרכה ולימוד נוספות, כדי שיוכל לעמוד בדרישות המיוחדות שהשירות הדיפלומטי עשוי להטיל עליו. על מלאכה חשובה זו ממונה:

חטיבת ההדרכה

תוכן ההדרכה נגזר מאופייה ומתכניה של העבודה הדיפלומטית, מההתפתחויות הכלכליות, המדיניות והחברתיות בעולם וממצבה המדיני והדיפלומטי של מדינת ישראל, בעולם בכלל ובאזורנו בפרט. כדי להתמודד עם אתגרים אלה מקיימת החטיבה מגוון של קורסים:

- ◆ קורס לצוערים – לעובדים צעירים הנקלטים במשרד החוץ.
- ◆ קורסי הכשרה – למנהלי מחלקות בתחומי כלכלה, ניהול, משא ומתן ויישוב סכסוכים.

- ♦ קורסים ייעודיים – הקשורים להרחבת הידע הכללי של עובדי המשרד הדיפלומטים – בארץ ובחו"ל, בנושאים כמו מזרח תיכון, ירושלים, מדע וטכנולוגיה, ארכיאולוגיה, אמנות ועוד.
- ♦ קורסים ליוצאים לחו"ל – בני 4 חודשים (בתחומי כלכלה ומסחר, ניהול ומנהלה, העבודה הקונסולרית והמשפטית, הסברה, הופעה בתקשורת וכדומה), מיועדים לעובדים העומדים לצאת לשירות בחו"ל (בעיקר לראשי נציגויות). הקורסים מותאמים לתנאים ולצרכים המיוחדים של ארץ היעד של השליח ולסוג התפקיד שהוא אמור למלא.
- ♦ מקום מיוחד בעבודת החטיבה תופסים לימודי השפות ליוצאים לחו"ל, שכן ידיעת השפה המקומית מאפשרת לדיפלומט לעקוב אישית אחר הלכי הרוח השוררים במדינה (כפי שהם באים לידי ביטוי בתקשורת); להופיע בתקשורת בשפת המדינה ובעקבות כך לזכות בתשומת לב חיובית יותר וכן להופיע בכינוסים, במסיבות עיתונאים ובעצרות כשומע וכמשמיע – בשפת המקום.

חטיבות טריטוריאליזם

אלה הם האגפים החשובים ביותר של משרד החוץ. ניתן להשוותם לאגף המבצעים של צה"ל, שכן הם ממונים בתוקף תפקידם על עיצוב מדיניות החוץ לגבי כל אזור בעולם וכלפי כל מדינה שעמה מקיימת ישראל קשרים דיפלומטיים. את זה הם עושים בשיתוף פעולה עם השגרירים והנציגים במדינות שעליהן ממונה כל אגף בחטיבה.

כאמור, מול כל מדינה שישראל מקיימת עמה קשרים דיפלומטיים, קיימת יחידה במשרד החוץ האחראית על הקשרים עמה: באמצעות השגריר הישראלי המאומן לאותה מדינה, באמצעות השגריר של אותה מדינה המאומן בישראל ובאמצעות קשרים נוספים המתפתחים עם אותה מדינה: לשכות מסחר דו-לאומיות, הסכמי תרבות, קשרים בין אוניברסיטאות, ערים תאומות, הקהילה היהודית, קבוצות דתיות אחרות, איגודים מקצועיים והמפלגות הפוליטיות הפועלות באותה מדינה.

כל שגריר המאומן בישראל קשור ישירות עם מנהל המחלקה או היחידה במשרד החוץ המטפלת בארצו. כמו כן אחראית כל יחידה גיאוגרפית כזאת לקיום הקשר הישיר עם ממשלתה של המדינה, בתאומים מדיניים עמה, וזאת באמצעות נציגותה של אותה מדינה בישראל: לקראת הצבעות באו"ם; במסגרת כנסים או ועידות בין-לאומיות של ישראל יש חשיבות רבה בתוכנן ובהשתתפותה בהן, וכן

במגוון הסוגיות המדיניות, הביטחוניות והכלכליות שיש לשתי המדינות עניין בהן.

במסגרת זאת פועלים שישה אגפים: אגף צפון אמריקה (ארה"ב וקנדה); אגף אירופה המערבית; אגף מרכז אירופה ואירו-אסיה; אגף אסיה והפסיפיק; אגף אפריקה ואגף מרכז ודרום אמריקה והקריביים.

האגף לארגונים בין-לאומיים

גם לאגף זה יש חשיבות מיוחדת שכן הוא פועל בשלושה תחומים ייחודיים:

- ♦ קשרים עם ארגונים בין-לאומיים: אונסק"ו, ארגון העבודה, האיגוד הבין-פרלמנטרי, ארגון הבריאות העולמי, ארגון החקלאות (וכן כל הארגונים המפורטים בתת-הפרק על ארגון האומות המאוחדות). הוא מגבש את עמדותיה של המדינה לגבי נושאים שיעלו לדיון בארגונים אלה, כגון ילדים, מעמד האישה, מאבק בסמים, מאבק בהלבנת הון ותחומים נוספים.
- ♦ טיפול ישיר ומכוון בכל הנעשה בזירת האומות המאוחדות ובמועצת הביטחון, באמצעות שגריר מיוחד המאומן ליד האו"ם. המדובר ביוזמות של גורמים אנטי-ישראליים להעביר החלטות עוינות למדינה במוסדות האו"ם השונים; בקידום יוזמות שלום; בטיפול בשכויים ובנעדרים; במינוי כוחות שלום של האו"ם לאזורים נגועי מלחמות; ובקשר עם סוכנות הסעד והתעסוקה המטפלת עד היום בפליטים הפלסטינים.
- ♦ טיפול בנושאים של זכויות האדם (בעיקר לנוכח ההאשמות החוזרות ונשנות בדבר הפגיעה בזכויות הפלסטינים); הצלב האדום; כלכלה ואיכות הסביבה; הארגונים הלא-ממשלתיים (NGO); הצגתה של ישראל כמדינה מפותחת היכולה ומעוניינת לעזור בפתרון בעיות עולמיות כמו רעב, מחסור במי שתייה ואיכות הסביבה. באופן מיוחד עוסק אגף זה בשיפור ובנירמול מעמדה של ישראל באו"ם ובמוסדותיו, על רקע הביקורת המתמדת עליה מצד קבוצת המדינות הבלתי-מזדהות, בעיקר בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

החטיבה לתכנון מדיני

הוקמה ב-1993 כחלק מרפורמה בשירות החוץ. היא מלווה את התהליך המדיני ועוקבת אחר סוגיות הנוגעות למעמדה של ישראל ולאינטרסים שלה במישור הבין-לאומי. החטיבה מכינה ניירות תכנון ובקרה בסוגיות היסוד של מדיניות

החוץ ומגישה אותם לקברניטי המדינה. כמו כן מביאה החטיבה בפני מקבלי ההחלטות רעיונות מקוריים לפתרון הבעיות העומדות בפני מקבלי ההחלטות בתחום המדיני.

אגף הכלכלה

מרכז במשרד את הטיפול בכל הנושאים הכלכליים הבין-לאומיים, כמו חתימה על הסכמים כלכליים (הסכמים בנושאי כספים, סחר, חקלאות, תעופה ותחבורה ימית, תיירות, מחשוב, תקשורת ועוד). באחריות האגף מצוי תפקיד הכנת האמנות הכלכליות וכן הטיפול בארגונים הכלכליים הבין-לאומיים: ארגון הסחר הבין-לאומי; ארגון המדינות המתועשות; הבנק העולמי; קרן המטבע העולמית, ובארגונים אחרים.

חטיבת הדתות

בהיות מדינת ישראל קדושה לארבע דתות (היהדות, הנצרות, האסלאם והבהאיים), נודעת חשיבות מיוחדת לקשריה של המדינה עם כל הדתות, התנועות והכיתות הדתיות בעולם. בעיקר חשובים הקשרים עם מדינת הוותיקן. את התפקיד הזה ממלאת חטיבת הדתות באמצעות שגריר ישראל ליד הוותיקן, וכן היא פועלת עם גופים ממשלתיים, מוניציפליים וולונטריים העוסקים בנושא. החטיבה מקדמת שיח בין-דתי ופעילה במיוחד ביצירת קשרים עם המערכות המוסלמיות בעולם כדי לקדם את תהליך הפיוס באזורנו.

חטיבת התפוצות

נושא הקשר הרשמי והגלוי של נציגויות ישראל בעולם עם הקהילות היהודיות המקומיות היה בעייתי מאוד בשנותיה הראשונות של המדינה, שכן היהודים פחדו שמא יאשימו אותם ב"נאמנות כפולה" ומדינת ישראל חששה פן תיאשם בהתערבות בנושאים הפנימיים של המדינות שבהן משרתים נציגיה. לכן הושארה מלאכת הקשר עם התפוצות בידהן של המסגרות הציוניות: הסוכנות היהודית, הקרן הקיימת וקרן היסוד. אולם החל בשנות ה-70 של המאה הקודמת, התברר כי במדינות רבות (ובראשן ארה"ב, בריטניה, צרפת וקנדה) התחזקו הקהילות היהודיות מאוד, והתבססו מבחינה כלכלית וחוקתית כאזרחים שווי זכויות. ההתפתחות הזאת הגדילה את אפשרותן לעזור לישראל הן מבחינה חומרית

ומוסרית והן ביכולתן להשפיע על ממשלותיהן מבלי להיות מואשמות ב"נאמנות כפולה".

מצד אחד נוצר מגע עם קהילות שהיו זקוקות לסיוע מישראל, אם מבחינה כספית, אם מבחינת היצירה של מסלולי עלייה לישראל, אם במלחמה באנטישמיות המקומית ואם בתחום העזרה להבטחת המשך יהדותו של הדור הצעיר, בעיקר בקרב הזוגות המעורבים.

החטיבה שומרת על קשר עם ההנהגות של הקהילות היהודיות, בערכונן בהתפתחויות המדיניות והביטחוניות, ובמשמעויותיהן לגבי מעמדה של ישראל בעולם; כן היא שולחת מנהיגים ישראלים להופעה בפני הקהילות.

חטיבת הטקס והאורחים הרשמיים

עוסקת בכל הצדדים הטקסיים של עבודת משרד החוץ: קבלת שגרירים חדשים והאמנות; קבלת אורחים רשמיים; היא מנחה את אישי הממשל הישראלים בכל הכרוך בטקסים הרשמיים שהם חייבים לקחת בהם חלק; היא מאמנת קונסולים ישראלים בחו"ל וקונסולים זרים בארץ (כולל קונסולי כבוד); היא מנפיקה תעודות זהות מיוחדות לדיפלומטים (כולל אישורי כניסה לנתב"ג); וכן דואגת להחזרי מס ופטור ממכס על מכוניות הדיפלומטים.

חדר המצב

רגישותה של מדינת ישראל להבטחת שלום אזרחיה הביאה את משרד החוץ להקמת חדר מצב, הנפתח לפעולה כל אימת שמתרחש אירוע כלשהו בעולם, שבו עלולים להיות מעורבים אזרחים ישראלים: רעש אדמה, שיטפון (צונאמי), אסון אווירי, טביעת אונייה או מעבורת וכמובן פיגוע טרור. משרד החוץ, שהוא בעל הפריסה הגדולה ביותר של נוכחות ישראלית ברחבי העולם, רואה זאת כחובתו גם לדאוג לאזרחים בודדים – כאלה שאובדים עקבותיהם בטרקים ובג'ונגלים, אזרחים שמסתבכים עם החוק המקומי ודומיהם.

במסגרת הדאגה נכללים גם כל המאמצים להביא פצועים, מהר ככל האפשר, למרכזי ריפוי ראויים וכן לדאוג להטסת גופות של אזרחים שמתו במהלך האירוע לישראל.

בכל מקרה של אסון או אירוע גדול, פותח המשרד חדר מצב, שאותו מאיישים עובדי המשרד 24 שעות ביממה. הם שואבים את כל המידע האפשרי ממקום המעשה, ועומדים בקשר עם קרוביהם של מעורבים ישראלים אפשריים באותו אירוע.

ככל הידוע לכותב שורות אלה, לא קיים שירות דומה במשרדי החוץ של מדינות העולם.

המרכז לשיתוף פעולה בין-לאומי (מש"ב)

תחום חשוב במיוחד, המאפיין את חתירתה של ישראל להיות מדינה שאוונה כרויה לצורכיהן של מדינות אחרות, בעיקר המדינות החדשות והעניות – הוא תחום שיתוף הפעולה הבין-לאומי. באמצעות מרכז זה מצטרפת ישראל באופן פעיל לקהילת המדינות התורמות, יוצרת אהדה ובונה תדמית חיובית למדינה. יכולתה של ישראל לחלוק מניסיונה (בתחומי החקלאות, הבריאות, מקורות מים, פיתוח קהילתי, יזמות עסקית, הקמת מסגרות חברתיות וצבאיות חינוכיות כמו קואופרציה, אגודות מים, חיל נשים, גרנ"ע, ועוד) עם המדינות המתפתחות התקבלה בברכה רבה על ידיהן, בעיקר בתקופת המלחמה הקרה, שכן העזרה הישראלית לא היתה מותנית – ועד היום אינה מותנית – בהתחייבויות פוליטיות כלשהן. כמו כן יצרו ממדיה הקטנים של ישראל מודלים המתאימים לצורכיהן של המדינות הללו, במקום המודלים הגדולים (ומשום כך גם יקרים ובלתי-ישימים) שהציעו המדינות העשירות והגדולות.

המרכז שם את הדגש על הכשרת כוח אדם מקומי (בישראל ובארצות העולם); בשליחת מומחים ישראלים לייעוץ; ובהפעלת מרכזי ייעוץ והדגמה במדינות היעד.

♦ ב-50 השנים האחרונות הגיעו לישראל למעלה מ-85,000 איש ואישה מ-130 מדינות, להשתלמויות מגוונות ב-15 מרכזי ההדרכה הפועלים בארץ.

♦ באותה תקופה השתתפו 120,000 איש ואישה בהשתלמויות בארצות היעד, בנושאי חקלאות, פיתוח קהילתי, חינוך ורפואה.

♦ מש"ב מפעיל 30 מוקדי הדגמה במדינות הבאות: קניה, נמיביה, סנגל, זימבבווה, סין, הודו, קמבודיה, פיליפינים, קוסטה ריקה, אל-סלוודור, ירדן, הונגריה, קזחסטן, קירגיזסטן ואוזבקיסטן. במוקדים אלה ניתנת הדרכה על ידי מומחים ישראלים בנושאי דגה, לול, חוות בקר לחלב, מטעים, דבורים וחינוך טכנולוגי. ההיכרות עם שיטות העבודה הישראליות והפתרונות הטובים יותר שהן מציעות, מסייעת בין היתר גם בקידום הייצוא הישראלי של ידע ושל תשומות. כדי לעמוד במשימה רחבת-היקף זו, חתום מש"ב על עשרות הסכמים עם סוכנויות סיוע בין-לאומיות שונות המשתתפות במימון הפרויקטים המבוצעים על ידיו, וביניהם:

♦ ההסכם הישראלי-גרמני למחקרים בחקלאות (Giara).

♦ תוכנית המחקר הישראלית-הולנדית (NIRP).

בישראל עומד מש"ב בקשרי עבודה עם 23 מרכזי הדרכה כדלקמן:

- ♦ אוניברסיטת בן-גוריון – באר שבע.
- ♦ מרכז בלאושוטיין – שדה בוקר.
- ♦ המרכז ללימודי פיתוח – רחובות.
- ♦ המכון הבין-לאומי של ההסתדרות.
- ♦ מכללת הנגב.
- ♦ מכללת הגליל – טבעון.
- ♦ המרכז הרפואי הדסה.
- ♦ ביה"ס לבריאות הציבור – האוניברסיטה העברית.
- ♦ הפקולטה לחקלאות ברחובות – האוניברסיטה העברית.
- ♦ השירות המטאורולוגי הישראלי.
- ♦ משרד הבריאות.
- ♦ המרכזים הרפואיים של קופת חולים הכללית בבתי החולים "בילינסון" ו"קפלן".
- ♦ המכון לתעסוקה, בריאות ושיקום.
- ♦ המשרד לאיכות הסביבה.
- ♦ האגודה להגנת הטבע.
- ♦ המכון הטכנולוגי של הטכניון בחיפה.
- ♦ מכון ויצמן למדע ברחובות.
- ♦ הפקולטה לרפואה – אוניברסיטת תל אביב.
- ♦ מרכז וולקני – בית דגן.
- ♦ המרכז הבין-לאומי להכשרה ע"ש גולדה מאיר, הר הכרמל.
- ♦ המרכז הבין-לאומי למחקר ע"ש אהרן עופרי.
- ♦ המרכז הבין-לאומי לפיתוח חקלאי וקואופרציה CINADCO – משרד החקלאות.

תחומי ההשתלמות התרכזו בעיקר סביב התחומים הבאים: חקלאות; פיתוח כלכלי וחברתי; פיתוח קהילתי; פיתוח כפרי ועירוני; רפואה ובריאות הציבור; מנהל; מדע וטכנולוגיה; חינוך; תיירות; איגוד מקצועי וקואופרציה; קידום האישה; פיתוח עסקים קטנים; פיתוח מסגרות חינוך לא-פורמלי ומנהיגות של נוער; ארגונים לא-ממשלתיים בחברה דמוקרטית.

תרומתה של מעורבות מש"ב בעיצוב תדמיתה החיובית של ישראל

פעילות מש"ב, כפי שהיא באה לידי ביטוי בנתונים המספריים המופיעים בסקירות על יחסי ישראל עם מדינות באפריקה, באסיה, באמריקה הלטינית, במזרח אירופה ובמזרח התיכון, איננה מציגה את מלוא התמונה של העזרה שמגישה ישראל לכ-130 מדינות (מכלל 192 המדינות הריבוניות הקיימות בעולם ובהן מדינות שמחרימות את ישראל) בעולם זה 52 שנים. על כך ועל הסקירה המובאת יש להוסיף את הנתונים הבאים:

(1) נוסף על הקורסים המקומיים עורך מש"ב גם קורסים אזוריים בעלי חשיבות מיוחדת, שאליהם מוזמנים נציגים מכל הארצות הגובלות עם המדינה שבה מתקיים הקורס.

(2) בתחום הרפואי שוגרו ומשוגרות גם כיום משלחות של רופאים לטיפול רפואי במקום לחולים נזקקים, בעיקר ניתוחי עיניים; שיגור ילדים לישראל הזקוקים לניתוחי לב מיוחדים שלא ניתן לבצע במקומות מגוריהם; הקמת מרכזים רפואיים במדינות השונות: לטיפול בסרטן, מרכזים לטיפול טראומה, מרכזים לטיפולים בתחום הנפרולוגיה ואספקת מכונות דיאליזה, ובעיקר הכשרת צוותים מקומיים שיהיו מסוגלים לטפל במרכזים הללו בצורה רפואית נאותה.

(3) תחום מיוחד מהווה העזרה וההדרכה המעשית, שמגישים מומחים ישראלים בהקמת חוות הדגמה חקלאיות: לטיפול בקר וצאן, לפיתוח ענף הדבורים, להדרכה בתחום ההשקיה והזיבול, להקמת חממות ולהדרכת מזיקים.

(4) הקשר הישיר עם מכלול המדינות הללו מעלה מדי פעם צרכים מיוחדים הנובעים מפגעי טבע ואדם (מלחמות), כגון רעידות אדמה, שריפות, מגפות, רעב ושיטפונות. בכל המקרים הללו מתגייסים הנציגים הישראלים המקומיים בהפעלת משרד החוץ לגיוס עזרה בעין (תרופות, מזון, שמיות וכדומה) וליווי פעולות ההצלה והעזרה באופן מעשי ועל המקום.

(5) בעיית העיור המהיר, בעיקר באפריקה, מעלה צרכים נוספים והדרכה חדשנית בתחומים כמו פיתוח כפרי ועירוני; טיפול בשפכים; הקמת מתקנים לאספקת מים נקיים; טיפול בתחום ההתפלה וכדומה. משרד החוץ, באמצעות מומחים ישראלים, פיתח תוכניות מיוחדות להתמודדות עם הבעיות החדשות הללו.

(6) בעיות של חינוך מודרני, מגדר, הקמת איגודים מקצועיים, קואופרציה, ארגון תנועות נוער, קידום יוזמות של פיתוח עסקים קטנים, הכשרת פקידות בכירה ועוד – מהווים מעין "הגשת עזרה ראשונה" למדינות ולחברות הנמצאות בתהליכי מעבר והתמודדות עם האתגרים של העידן המודרני.

(7) משרד החוץ הקים יחידת קישור מיוחדת עם המשתלמים לדורותיהם. רבים מהם הגיעו לעמדות מפתח (ואף לתפקידים כמו של נשיאים, ראשי ממשלה ושרים) שעזרו להידוק הקשרים עם מדינותיהם ולפיתוח יחסי מסחר נרחבים. יחידת הקישור הזאת, המתפעלת "מועדוני שלום" (למעלה מ-70 בארצות שונות), מאפשרת מפגשים קבועים של משתלמים, הכוללים בין היתר ערבי הווי ישראליים, שמיעת הרצאות על ישראל והידוק הקשר עם השגרירות הישראלית המקומית.

(8) מציאותם של מומחים ישראלים בארצות כה רבות, והיחשפותם של משתלמים כה רבים לטכנולוגיות הישראליות, פתחה במקרים רבים את השווקים של אותן מדינות למוצרים ישראליים והגדילה את הייצוא הכולל של מדינת ישראל.

כל המאמץ האדיר הזה נועד להציג בפני מדינות העולם (ובעיקר העולם המתפתח) את ישראל כפי שהיא באמת ולא כפי שמנסים לצייר אותה ולהשחיר את פניה שונאים ויריבים. אין עוד מדינה מפותחת בעולם שמשפת בצורה כה נדיבה בידע וביכולות שלה את המדינות המנסות לסגור את הפערים בינן לבין העולם המערבי, ולהגיע אף הן לרמת חינוך ורמת חיים המקובלות בעולם המפותח. הפעילות הזאת העלתה את יוקרתה של ישראל בעולם המערבי וזכתה לגיבוי של מדינות מערביות רבות, כולל השתתפות כספית במימון פרויקטים שיזמה ישראל.

יחד עם זאת אין להתעלם מהקשיים והבעיות שבהם נתקלה הפעילות הישראלית:

♦ העזרה וההדרכה שהגישה ישראל למדינות כה רבות לא הניבו תמיד תמורה פוליטית נאותה. הסתבר כי התקווה שהמדינות הנהנות מהעזרה הישראלית גם יתייצבו לימינה ביום פקודה, כמו ההצבעות באו"ם שהועלו נגדה, לא עמדה במרבית המקרים במבחן: אינטרסים פוליטיים ורתיים או אפילו תאוות בצע פעלו נגד ישראל. בסקירות על היחסים עם המדינות השונות המפורטות לעיל, אנו יכולים למצוא לחצים ערביים לניתוק יחסים עם ישראל באמצעות איומים למניעת אספקה של נפט, או לחילופין הצעת נפט במחירים נמוכים, פיתויים כמו אשראי או אף שלמונים למנהיגים בצד התגייסותן של הקהילות המוסלמיות הקיצוניות (גם אם הן היו במיעוט) נגד שיתוף הפעולה עם ישראל. כל אלה גברו על האינטרס האמיתי של אותן מדינות והוא ההיחלצות מהעוני ומהבערות.

- ♦ העזרה הישראלית לא התבטאה במענקים כספיים (שלא היו בהישג ידה) למדינות הנעזרות, אלא בעזרה בעין: קורסים, הדרכת מומחים, אספקה צנועה של מוצרים כמו ציוד רפואי, טפטפות, זרעים מבוררים, דוגמאות של דשן וחומרי הדברה. בכל אלה לא היה כדי להעשיר את מקבלי ההחלטות בחלק ניכר מהמדינות הנעזרות, שנהגו לקבל שלמונים עבור כל עסקה.
- ♦ על דרכה של הפעילות הישראלית ניצבו גורמים עוינים חיצוניים: לוב וערב הסעודית – שניסו בפיתויים כספיים (אשראי והשקעות – לרוב לא ממומשות) או באיומים לגמד את הנוכחות הישראלית; איראן – שנכנסה בעיקר לאפריקה בצורה תוקפנית ואנטי-ישראלית; הגוש הקומוניסטי בתקופת המלחמה הקרה – שראה בכל פעולה של ישראל מזימת חדירה פוליטית של ארה"ב.
- ♦ בגלל משאביה המצומצמים של ישראל, היא נאלצה להיעזר במדינות ידידותיות שהסכימו להשתתף במימון פרויקטים (בעיקר תוכניות מחקר חשובות). הדבר הביא לא פעם את המדינות הנעזרות (בעקבות הסתה פנימית או חיצונית) לתבוע מהשותפות האירופיות לסלק את ישראל מהשותפות.
- ♦ משאביה המצומצמים של ישראל הביאו אותה גם לשותף פעולה עם שלוחות של ממשלת ארה"ב, וביניהן ה-CIA האמריקני. אולם לא תמיד ראו שני השותפים הללו עין בעין את מה שדרוש לעשות: בעוד ה-CIA היה מעוניין קודם כול לשמר משטרים ידידותיים לארה"ב, גם אם התנהלות שליטיהן נגדה את עקרונות אמנת האו"ם – היו לישראל הסתייגויות מרחיקות משיתוף פעולה כזה. במקביל ראו גורמים מקומיים, שהיו עוינים לארה"ב, בסילוקה של ישראל פעולה נוחה ולא מסוכנת הפוגעת בהשפעתה של ארה"ב באותה מדינה.
- ♦ לא אחת ראו הגורמים המקומיים בקנאה את ההסדרים הכספיים שמהם נהנו המומחים שישראל שיגרה לארצם. המימון של מומחים ישראלים רבים הגיע מקרנות בין-לאומיות, כולל האו"ם. אלה נהגו לשלם למומחים משכורות אמריקניות שניקרו את עיני המקומיים, ויצרו מתיחות והתמרמרות – כאילו המומחים הללו מנצלים את המדינה המארחת.

ההסברה

עוסקת בתחומים הבאים:

- ♦ ייזום ותכנון פעולות הסברה לקידום תדמיתה של ישראל והנחיית נציגויות ישראל בחוץ-לארץ בתכנון ובביצוע פעולות הסברה.
- ♦ מעקב אחר דיווחים של הנציגויות, בעיקר על תופעות שליליות (ותקשורת עוינת) בארצות היעד, היזון חוזר וסיוע בהתמודדות עם הבעיות הספציפיות.
- ♦ פיתוח כלי הסברה: סרטים, סרטונים, חוברות ועלונים, תערוכות, חומר בדפוס, כנסים וועידות.
- ♦ ייזום וביצוע של פרויקטים מיוחדים בנושאי הסברה.

הפעילות הזאת מחולקת בין התמחות בכל אזור גיאוגרפי לבין פעילות באקדמיה, בקמפוסים, בקשר עם נציגי התקשורת בכל הדרגים, בקשר עם קבוצות אוכלוסייה ספציפיות (כגון האוונגליסטים בארה"ב) ובאספקת חומר לארגונים ומוסדות ידידותיים (כולל מוסדות יהודיים) המוכנים לעזור בהסברה. המחלקה מקיימת תקשוב קבוע אחר המתפרסם בתקשורת הבין-לאומית, כולל זו הערבית. היא מפעילה זרוע מיוחדת להסברה בערבית, מטפלת בעיתונאים המגיעים לארץ ומנחה את הדוברים ואת קציני ההסברה בנציגויות הישראליות ברחבי העולם.

אגף קשרי תרבות ומדע

מופקד על מגוון רחב של קשרי תרבות, אמנות ומדע בין ישראל לעולם הרחב: שולח אמנים ולהקות לפסטיבלים בעולם; עוזר לשיגורם של מוזיקאים ושל הרכבים מוזיקליים ותזמורות להופעות בעולם; עוזר בהפצת הספרות העברית על ידי עידוד תרגומם של ספרים מובילים לשפות זרות; שיתוף סופרים ומשוררים ישראלים בכנסים ובאירועים ספרותיים; מקדם פסטיבלים של סרטים ישראליים (תוך כדי תרגומם לשפות אחרות) בארצות העולם; ועוזר לציירים ולפסלים ישראלים להשתתף בתערוכות קבוצתיות ותערוכות יחיד בחו"ל.

האגף מקדם קשרי ספורט, חינוך והסכמים בתחומי המדע והתרבות (כיום עם למעלה מ-80 מדינות!); מקדם את בואם של סטודנטים לתואר שני ומעלה להשתלמויות במוסדות המחקר הישראליים (בשיתוף פעולה עם כ-35 מדינות רחבי העולם); מסייע בתחום חילופי הנוער ומקיים קשרים עם ארגונים בין-לאומיים בנושאים אלה, כמו אונסק"ו, האיחוד האירופי, מועצת אירופה וארגונים לא-ממשלתיים.

המרכז למחקר מדיני

הוקם בשנת 1974 על פי המלצתה של ועדת אגרנט, כדי לחזק את יכולותיה של ישראל לגבש הערכות מדיניות אל מול הערכותיה הביטחוניות של מחלקת המחקר של אמ"ן. המרכז חוקר היבטים מדיניים וכלכליים של יחסי החוץ של ישראל. המרכז הוא יחידה עצמאית במשרד החוץ ומהווה חלק מקהיליית המודיעין של ישראל.

סיכום

משרד החוץ ממונה אפוא על כל אותם נושאים שפורטו בחיבור זה ומשמש את החלון ואת הזרוע התפעולית של ישראל בכל הנוגע ליחסיה עם מדינות העולם. באופן מיוחד יש לחזור ולהדגיש את קיומו של "חדר המצב", הקשוב באורח תמידי לנעשה במדינות העולם, בעיקר בתחום של אסונות טבע או פעולות איבה – כדי לעמוד מיידית על מצבם של הישראלים באותם אזורים פגועים ולדאוג לחילוץם המוצלח ולהחזרתם הביתה.

עבודתו של משרד החוץ היא עבודת נמלים מתמשכת, שלא תמיד רואים את פירותיה (כמו להבדיל תוצאות של עימות צבאי). אולם היא לא פחות חשובה מבחינת קידום של האינטרסים של ישראל וטיפוח מעמדה הבין-לאומי.

נספח

"מסלול שתיים" – דיפלומטיה לא-פורמלית

בספרות המקצועית העוסקת בסכסוכים וביישובם, קיים בשנים האחרונות דיון נרחב על מה שנודע בשם "מסלול שתיים", או "דיפלומטיה לא-פורמלית". דיפלומטיה מסוג כזה מתבקשת כאשר המגעים בין שני הצדדים לסכסוך מגיעים למבוי סתום, כאשר הפער בין העמדות הרשמיות לא ניתן לגישור וכאשר חוסר-האמון ההדדי מגיע אף לדה-לגיטימציה של הצד השני.

בפעילות מסוג זה ישתתפו בדרך כלל בכירי ממשל בדימוס, אנשי עסקים או אקדמאים מפורסמים – המעורים בחברה שאותה הם מייצגים, מודעים לשאיפותיה ומקובלים על הציבור. אישים כאלה יכולים להרשות לעצמם להיפגש גם עם נציגים של ארגונים אשר פורמלית חל איסור על המפגשים עמם. הדיאלוג במסלול כזה מתנהל בדרך כלל תוך אמון הדדי ובאווירה משוחררת יותר מאשר בדיפלומטיה הרשמית. על כן הוא מאפשר לצדדים "לחוש" את רצונותיו, פחדיו ותקוותיו של הצד האחר, בעיקר אם הדיונים נערכים הרחק מעינה של התקשורת. כיוון שאין הם תלויים במדיניות המוצהרת של ממשלותיהם, הם חופשיים להעלות רעיונות חדשים ולהציע אסטרטגיות חילופיות, הכול בתנאי שכל הצדדים מבינים שהנאמר והמוסכם בפגישות אלה אינו מייצג ממשלות וההחלטות המתקבלות אינן מחייבות אותן.

חשיבות נוספת הנודעת ל"מסלול שתיים" היא יכולתו להשפיע על דעת הקהל, להצביע על מוצא ואפשרות של פתרון ובכך לשבור את תחושת הייאוש. הצעות כאלה יכולות גם להכין את דעת הקהל ל"ויתורים כואבים" ולספוג חלק מהאש הציבורית, אשר במוקדם או במאוחר ייחשפו אליה גם הממשלות עצמן.

יוזמות כאלה היו לרוב למגינת לבן של המערכת הממשלתית הממוסדת. חלקן היו גם חשאיות ועברו לא אחת על חוקי המדינה בכל הנוגע למגעים עם מדינות או ארגונים שהחוק הישראלי אסר לקיים מגע או מפגשים עמם. בכל מקרה נחשבו המגעים הללו ל"הפרעה" לעבודה הרשמית והממוסדת של זרועות המדינה. זאת ועוד: המשתתפים מהצד השני של השיחות יכולו, לא אחת, לדמות לעצמם שהיושבים מולם אינם אלא גששים של המערכת הממוסדת, כדי לשלוח

"בלוני ניסוי" לצד האחר, ובהתאם לכך היו גם תגובותיהם בנושאים שהועלו לדיון.

במקרים אחרים, כשעובדת המגעים הגיעה לכלל פרסום, הועמדה המערכת הפורמלית של המדינה, באמצעות תקשורת תוקפנית, כשמרנית מדי, כאנכרוניסטית אבד עליה הכלח, ובכל מקרה כבלתי-מתאימה לנהל את האינטרסים הבין-לאומיים של המדינה. הממסד לחם לרוב בניסיונות האלה ובאנשים שערכו אותם, והדברים הגיעו לא פעם אף לערכאות ולמאסר (אייבי נתן, אורי אבנרי).

גם בישראל פעלו ופועלים אישים ב"מסלול שתיים" כזה:

מעורבות אישים בניסיונות לחיסול הסכסוך הישראלי-פלסטיני

ניסיונות להביא לסיומו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני נעשו במהלך השנים גם על ידי אנשים על בסיס פרטי (וללא סמכות של מדינה או ארגון בין-לאומי). במכלול התיאורים של שלבי הסכסוך, על מעלותיו ומורדותיו, מן הראוי לעשות היכרות עם הפן הפרטי הזה, שבחלקו הביא גם לתוצאות:

נחום גולדמן (1895–1982) – עמד בראש מוסדות ציוניים (ההסתדרות הציונית) ויהודיים (הקונגרס היהודי העולמי, ועדת התביעות של הארגונים היהודיים) רבים, וכן קידם את נושא השילומים מגרמניה. גולדמן, שפעל רבות להקמת המדינה ולארגון תמיכה יהודית רחבה בה, החל בשנות ה-60 של המאה שעברה להטיף למדיניות שונה כלפי מדינות ערב מזו שהיתה מקובלת על ממשלת ישראל: הוא ניסה להיפגש עם עבד אל-נאצר ב-1969, קרא להכרה ישראלית באש"ף, התנגד לשדולה הישראלית (איפא"ק) בווינגטון ולפעילותה למען ישראל, ואף קרא לכפות על ישראל ניטרליות בערכות בין-לאומיות. עמדותיו אלה הכעיסו את הממסד הישראלי וגרמו להחרמתו, אולם היה בהן משום סנונית ראשונה לשינוי בעמדותיה הממוסדות של ישראל, ולתזוזה, כפי שאכן קרתה מאוחר יותר, לכיוון של דיאלוג והשלמה עם העולם הערבי.

ברנו קרייסקי (1911–1990) – קנצלר אוסטריה בשנים 1970–1983 (שלוש קדנציות), יהודי במוצאו. התנגד באופן נחרץ למדיניותה של ישראל כלפי מדינות ערב ובעיקר כלפי אש"ף. דרש מישראל להכיר באש"ף והיה ראש הממשלה הראשון בעולם שהעניק לאש"ף מעמד של שגריר. אולם בצד ביקורתו הבלתי-מתפשרת בנושא המדיני, הוא עזר לשחרר שבויים ישראלים תמורת אסירים ערבים; תיווך בין

ישראל למצרים; נתן חסות למפגשים בלתי-רשמיים של ישראלים עם נציגי אש"ף והקים מחנות מעבר שאפשרו ליהודי בריה"מ להגר מארצם לישראל ול"ארה"ב.

מסמך ביילין – אבו-מאזן (1.10.1995) – זהו מסמך פרטי לא-רשמי, שמעולם לא התקבל על ידי ממשלת ישראל ולא על ידי הרשות הפלסטינית; אם כי מעניין לציין כי החותם מהצד הפלסטיני מכהן כיום (2010) כיו"ר הרשות הפלסטינית. הפגישות והדיונים בין השניים נערכו בין אוקטובר 1993 (מיד לאחר החתימה על הסכמי אוסלו) ו-1 בנובמבר 1995.

בין ההצעות שהוסכמו במסמך:

- ♦ מדינה פלסטינית על 90% משטחה של הגדה המערבית ורצועת עזה.
- ♦ בירת המדינה תהיה אבו-דיס.
- ♦ ירושלים תישאר מאוחדת כשדגל פלסטין מתנופף על הר הבית.
- ♦ ישראל תספח לשטחה 10% משטחי יו"ע שבהם מרוכזים 70% מהמתיישבים היהודים, תמורת העברת שטח זהה מחולות חלוצה בצפון הנגב לרשות הפלסטינית.
- ♦ בקעת הירדן וצפון ים המלח יעברו ב-2007 לידי הפלסטינים.

טיסת השלום של אייבי נתן (1927–2008) – שוחר השלום, אייבי נתן המנוח, ניסה לפרוץ את חומות האיבה באמצעות טיסה פיראטית למצרים (28 בפברואר 1996), כדי לדבר שלום עם עבד אל-נאצר, אולם נאצר סירב לפגוש אותו. בשנים שלאחר מכן הפעיל את "ספינת השלום" מול חופי ישראל וכן החל בפגישות עם נציגי אש"ף שבגינן נשפט לכמה חודשי מאסר.

אורי אבנרי ו"גוש שלום" (1923) – פעיל שמאל ותיק, מבעלי העיתון "העולם הזה" וממקימי "גוש שלום". נחלץ לתמוך בתביעות הפלסטיניות למדינה ולהכרה באש"ף. גייס את עיתונו ואת במת הכנסת שבה היה חבר, וכן את כל הפורומים שקמו בעקבות הקמתן של תנועות שמאל ישראליות שעמד בראשן או שהיה חבר בהן. הוא נפגש עם יאסר ערפאת בביירות, במהלך המלחמה שם, ב-1982. דרש הכרה באש"ף והידברות עמו. ב-2007 החל לדרוש ניהול משא ומתן עם החמאס.

מסמך ביילין – איתן (22 בינואר 1997) – הסכסוך הישראלי-פלסטיני יצר קרעים עמוקים בחברה הישראלית. במקביל נעשו ונעשים מאמצים רבים להביא לידי הבנה ואולי גם שיתוף פעולה בין הכוחות היריבים העיקריים, כגון מפלגת העבודה והליכוד. במסגרת זאת חברו שני חברי כנסת – ד"ר יוסי ביילין (אז

עבודה) ומיכאל איתן (ליכוד) – והכינו מסמך המכיל את עיקרי הדברים שעליהם יכולות שתי המפלגות להסכים, באשר להסדר הקבע עם הפלסטינים. על המסמך חתמו גם חברי הכנסת: זאב בוים – ליכוד; שלמה בן-עמי (עבודה); אליעזר זנדרבג (צומת); יהודה לנקרי (גשר); חיים רמון (עבודה) ומאיר שטרית (ליכוד).

החותמים על המסמך הביעו תמימות דעים בתחומים הבאים:

- ♦ יש להמשיך בדיאלוג עם הרשות הפלסטינית ולמצות כל סיכוי להשגת הסכם קבע עמה.
- ♦ בכל הסכם עתידי עם הפלסטינים, לא תיכלל מחויבות לעקור יישובים יהודיים בארץ-ישראל המערבית ולא תיפגע זכותם של המתיישבים לשמור על אזרחותם הישראלית ועל זיקתם כפרטים וכקהילה למדינת ישראל.

לאור ההסכמה הכללית הזאת הם ניסחו את הצעותיהם כדלקמן:

- ♦ לא תהיה חזרה לגבולות 1967.
- ♦ רוב המתנחלים, על יישוביהם, יחיו בריבונות ישראלית, תוך שמירת רצף טריטוריאלי בין היישובים לבין מדינת ישראל. אלה שימשיכו להיות מחוץ לשטחים שיסופחו לישראל, ימשיכו לשמור על אזרחותם הישראלית ועל זכות המעבר החופשי למדינת ישראל וממנה.
- ♦ בקעת הירדן תהווה אזור ביטחון מיוחד וצבא ישראלי יישב על הירדן. גרסה שנייה עומדת על החלת הריבונות הישראלית על הבקעה.
- ♦ הישות הפלסטינית תהיה מפורזת, אבל יהיה בה כוח משטרה חזק להבטחת ביטחון הפנים. הרשות לא תחתום על הסכמים צבאיים, כלכליים או תעמולתיים שיהיו בהם יסודות אנטי-ישראליים.
- ♦ הישות הפלסטינית תוכר כבעלת הגדרה עצמית, או (גרסה שנייה) כאוטונומיה מורחבת או (גרסה שלישית) כמדינה.
- ♦ ירושלים תהיה בירת ישראל מאוחדת בגבולותיה הנוכחיים. לפלסטינים תהיה בירה אחרת מחוץ לגבולותיה המוניציפליים של ירושלים.
- ♦ למקומות הקדושים לנצרות ולאסלאם יימצא הסדר מיוחד.
- ♦ לתושבי ירושלים הערבים תוענק האפשרות והיכולת להשתתף בניהול העיר.
- ♦ ישראל לא תקלוט פליטים פלסטינים לשטחה הריבוני, פרט לאיחוד משפחות על פי הקריטריונים שהיו קיימים בפועל ב-1997.
- ♦ ישראל והרשות ישקמו, כל אחת בשטחה, את הפליטים המתגוררים בתחומיה בעזרת קרן בין-לאומית, ויבוטל מעמד הפליט. כן יפוצו כל האחרים במקומותיהם בהתאם להסדרים מוסכמים (כולל החזרת רכוש היהודים שנמלטו ממדינות ערב).

- ♦ הסכמי השימוש במים בהתאם להסכם הביניים.
- ♦ שיתוף פעולה הדוק ופורה בתחומים הכלכליים, החינוכיים והתרבותיים.
- ♦ אם לא יוסכם על גבול הקבע לפני הפריסה השלישית, תתפרס ישראל מחדש ותאפשר הגדרת 50% מהגדה המערבית כאזורים A ו-B.

הצהרת העקרונות של עמי אילון וסרי נוסייבה (יולי 2003) – עמי אילון וסרי נוסייבה יצאו, ביולי 2003, ביוזמה חדשה לקידום תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים. הם קראו לתושבי ישראל ולתושבי הרשות הפלסטינית לחתום על ההצהרה שניתן לה השם "המפקד הלאומי". עד להצטרפותו של אילון למפלגת העבודה והחלטתו להתמודד על ראשותה – חתמו על המפקד 250,000 ישראלים ו-160,000 פלסטינים (עד אפריל 2005).

"המפקד" לא הביא לכל מפנה במדיניות הרשמית של שני הצדדים, ועם ההתמודדות במפלגת העבודה, שבה נטל אילון חלק, ירד הרעיון מסדר היום הציבורי.

להלן עיקרי ההסכם:

- ♦ שתי מדינות לשני העמים – ישראל ופלסטין.
- ♦ גבולות הקבע ייקבעו על בסיס קווי 4 ביוני 1967, החלטות האו"ם ויוזמת השלום הערבית (היוזמה הסעודית).
- ♦ תיקוני גבול והחלפת שטחים – אך ורק בהסכמה וביחס שווה של אחד לאחד.
- ♦ יובטח קשר בין הגדה המערבית לרצועת עזה.
- ♦ לא יישארו מתנחלים בשטחי המדינה הפלסטינית.
- ♦ ירושלים תהיה עיר פתוחה, בירת שתי המדינות, ותבטיח חופש דת וגישה מלאה למקומות הקדושים.
- ♦ שכונות ערביות בירושלים יהיו תחת ריבונות פלסטינית, והיהודיות – תחת ריבונות ישראלית.
- ♦ השמירה על המקומות הקדושים תחולק בין ישראל (שתשמור על המקומות הקדושים ליהודים – הכותל המערבי) לבין פלסטין (שתשמור על המקומות הקדושים לאסלאם – מסגדי הר הבית).
- ♦ פליטים פלסטינים יחזרו אך ורק לפלסטין ופליטים יהודים – לישראל. תוקם קרן בין-לאומית לשיקום הפליטים שיחזרו למדינותיהם או שיבחרו להישאר במקומות מגוריהם הנוכחיים.
- ♦ המדינה הפלסטינית תהיה מפורזת בערבות הקהילה הבין-לאומית.
- ♦ עם היישום המלא של העקרונות הללו, יושם קץ לכל התביעות ההדדיות, והסכסוך הישראלי-פלסטיני יבוא לכלל סיום.

יוזמת ז'נבה – 2003

גם יוזמת ז'נבה מהווה דוגמה בולטת לאותו "מסלול שתיים" שתואר כאן. אמנם פתחו בו חברי כנסת ובכירי מפלגת העבודה – אך ללא גיבוי או שליחות פורמלית של הממשלה. מצד ישראל השתתפו: יוסי ביילין, עמרם מצנע, אברהם בורג ואחרים. מן הצד הפלסטיני השתתפו: יאסר אבו-רבו, נביל שעת' וקדורה פארס. אף שהשתתפים לא היו נציגים רשמיים של ממשלותיהם, הם ניהלו את הדיונים ברצינות רבה, ועל יסוד העמדות המוכרות של ממשלותיהם – שהיו נקודות מוצא שמהן הגיעו לבסוף להסכמות.

הסעיפים העיקריים שהוסכמו:

- ♦ סוף הסכסוך וסוף כל התביעות ההדדיות.
- ♦ הכרה בזכות העם היהודי למדינה.
- ♦ קביעת גבול סופי.
- ♦ גושי ההתיישבות היהודית ביש"ע, המיושבים בצפיפות על ידי יהודים – יסופחו לישראל (תמורת החלפת שטחים) וכ-120 אלף מתנחלים ייאלצו להתפנות ממקומות מגוריהם הנוכחיים.
- ♦ ירושלים היהודית (כולל השכונות היהודיות במזרח ירושלים) מוכרת כבירת ישראל.
- ♦ השכונות הערביות במזרח ירושלים, כולל העיר העתיקה והר הבית, יועברו לריבונות פלסטינית.
- ♦ המדינה הפלסטינית תהיה מפורזת וללא צבא.
- ♦ המדינה הפלסטינית תהיה מחויבת התחייבות מלאה למלחמה בטרור ובהסתה.
- ♦ הסעיף הבעייתי נותר סעיף הפליטים, שכן הוא פותח פתח ליישום סעיף השיבה: גם ישראל תגיש לנציבות הבין-לאומית שתעסוק ביישוב הפליטים (במדינת פלסטין או במקומות מושבותיהם) – את מספר הפליטים שתהיה מוכנה לקלוט בשטחה (כממוצע של כל ההצעות של המדינות השלישיות שיהיו מוכנות לקלוט פליטים בשטחיהן).

התוכנית הופצה בדואר לכל בית בישראל, אולם רישומה היה כנראה קטן, שכן היא לא התרוממה לכדי גל ציבורי פוליטי למענה. ההפך הוא הנכון, מפלגת מרצ, שראשיה היו המובילים של כל הפרויקט – איבדה בבחירות לכנסת ה-17 ב-2006 כ-50% מכוחה הפרלמנטרי.

הספר במקום שבו השמים נפגשים, בעריכת פרופ' בנימין זאב קדר (הוצאת יד בן-צבי, 2009, 400 עמ') – מכיל מחקרים ומאמרים של טובי החוקרים בארץ

ובעולם (יהודים, נוצרים ומוסלמים) בנושא ירושלים והר הבית. בולט בין המאמרים הוא מחקרו של פרופ' סרי נוסייבה, נשיא אוניברסיטת אל-קודס. במאמרו טוען נוסייבה שמוחמד עלה לשמים מהר הבית רק במאה השביעית וזאת כיוון שהעיר היתה קדושה ליהודים ולמוסלמים. בכך הוא סותר את הגישה המוסלמית הטוענת שמסגד אל-אקצה נבנה עם בריאת העולם וכי ליהודים לא היתה מעולם גישה לירושלים ולהר הבית. לטענתם אברהם הלך להקריב את בנו ישמעאל במקום שבו עומדת הכעבה הקדושה במקומו, ואילו בתי המקדש היהודיים לא היו קיימים כלל על ההר והכותל המערבי הוא חלק ממסגד אל-אקצה.

ואילו נוסייבה טוען במאמרו כי "האל העניק קדושה לארץ-ישראל והועיד אותה לבני ישראל. המקדש האגדי של ירושלים יכול להיות הנקודה שבה שכנה השכינה ושם שירתו הכוהנים הגדולים את האל." משום כך קורא נוסייבה להפסיק את הכחשת הנוכחות ההדדית הן של היהודים והן של המוסלמים על הר הבית, אלא לאמצו כהר קדוש לשתי הדתות ולמצוא דרך של סובלנות הדדית בטיפוח ההר כהר קדוש לשתי הדתות. זהו קול אמיץ ראשון המעז להתמודד עם אמיתות שאינן ניתנות לשינוי, הנקוטות בשני צדי המתרגם. זהו קול המשמיט את הקרקע מתחת למנהיגים מתלהמים כמו השיח' ראאד סלאח והתנועה האסלאמית. וזהו קול המנסה להתמודד עם הסוגיה הקשה והכואבת ביותר העומדת כיום בין ישראל לפלסטינים ובין ישראל לעולם המוסלמי בכללותו. זהו קול הקורא לשיתוף פעולה יהודי-מוסלמי בניהול הר הבית, ולשיתוף פעולה גם עם העולם הנוצרי בניהול ירושלים העתיקה כולה.

תוכנית שאול מופז להסדר מדיני

בתחילת חודש נובמבר 2009 פרסם ח"כ שאול מופז (מס' 2 במפלגת "קדימה" האופוזיציונית) תוכנית משלו להסדר מדיני. עיקרי תוכניתו:

- ♦ הקמת מדינה פלסטינית תוך שנה, בגבולות זמניים ועל 60% מהגדה ועזה, ללא פינוי מתנחלים.
- ♦ ההסדר יכיר בריבונות ישראל בגושי ההתיישבות בגדה ובמקביל ייחקק חוק פינוי-פיצוי לכל המתנחלים היושבים ביישובים שמחוץ לגושי ההתיישבות.
- ♦ בשלב ב' יידונו גבולות הקבע ונושאי הליבה ויפוננו כל המתישבים היהודים שמחוץ לגושי ההתיישבות. המדינה הפלסטינית תתבסס בסימומו של המשא ומתן, על רוב השטחים שנכבשו ב-1967, אולם לא על גבולות הקו הירוק לשעבר, שאיננו בר-הגנה. בעיצוב הגבולות החדשים תובא בחשבון האפשרות של חילופי שטחים.

- ♦ בירושלים, שתישאר בריבונות ישראל, יישמר חופש הגישה למקומות הקדושים.
- ♦ בעיית הפליטים תיפתר באמצעות מנגנון בין-לאומי, ללא שיבת פליטים לתחומי ישראל.
- ♦ בישראל ייערך משאל על החלת ההסדר המוצע לפני יישומו.
- ♦ במידה שהחמאס יקבל את תוכנית הקוורטט, לא תהיה כל מניעה מלשבת גם איתו ליד שולחן הדיונים.

מעורבותן של קרנות בין-לאומיות וממשלות זרות בקיום מפגשים לא-פורמליים

כיוון שהמפגשים שתוארו, ועוד מאות מפגשים קטנים יותר של פעילים משני הצדדים שנערכו עד כה, מצריכים מימון (רוב המפגשים נערכים בארצות שלישיות, בעיקר באירופה) – נכנסות לתמונה יוזמות של ממשלות, או של קרנות הקשורות בדרך כלשהי לממשלות, המעוניינות לקדם את השלום באזור ומוכנות לכסות את ההוצאות הכרוכות בכך.

לרוב מגיע מימון כזה לחלק השמאלי של המערכת הפוליטית של ישראל, שכן דעת הקהל העולמית נוטה להניח כי הקיפאון בנושא הפלסטיני נובע מהתעקשותה של ישראל להמשיך את הכיבוש. בצורה כזאת מנסים גורמים אלה לעורר תנועה אנטי-ממשלתית ברחוב הישראלי, או לפחות לגרום לשינוי בהלוך הרוחות הישראלי – לכיוון של פשרה, עובדה המעוררת כעס והתנגדות בחלק הימני של הקשת הפוליטית הישראלית. את המפגשים הבלתי-פורמליים שנערכו בנורווגיה ושהבשילו לכדי "הסכם אוסלו", מימנה ממשלת נורווגיה; את הכנסים שהכינו את "מסמך ז'נבה" מימנה ממשלת שווייץ. ואילו קרנות מפלגתיות גרמניות מממנות עשרות מפגשים בין ישראלים לבין נציגים פלסטינים, ירדנים, מצרים ואחרים.

הסיכומים וההדים העולים ממפגשים אלה עוזרים לשמר את הבעיות הקשורות לסכסוך על אש תמידית והם עוזרים כנראה גם לשינוי ערכים ממשלתי (קבלת הסכם אוסלו על ידי ממשלת רבין, ההחלטה על ההתנתקות החד-צדדית של שרון ופינוי גוש קטיף וצפון השומרון) – שמביא נושאים טעונים כמו מדינה פלסטינית, נסיגה לגבולות 1967, חילופי שטחים או קליטה מבוקרת של פליטים פלסטינים בתוך הקו הירוק, לכלל שיח ציבורי לגיטימי ומקובל.

זאת ועוד: אכן התחולל מהפך בגישתו של הזרם המרכזי בפוליטיקה הישראלית (עבודה – ליכוד) כלפי הפלסטינים והדרכים להתמודד עם הבעיה שהם מציבים בפני מדינת ישראל. מאז אותם ימים (תחילת שנות ה-70 של המאה

הקודמת) שבהם גולדה סירבה להכיר בקיומו של עם פלסטיני ("גם אני פלסטינית") ועד הכרזתו של ראש הממשלה אריק שרון שיש מקום למדינה פלסטינית לצדה של ישראל – חל שינוי מהפכני בדעת הקהל הישראלית. חלק נכבד מהגורמים לשינויים הללו היו המאמצים הלא-פורמליים או החוץ-פרלמנטריים (תנועת "שלום עכשיו") בכיוון ההשלמה עם הפלסטינים.

פעילות-נגד של הגוש הימני

הגוש הימני בישראל, שהחל את דרכו בהתנחלות רבתי בשטחי י"ע, נזקק גם הוא למימון ולעזרה. זו באה לו ממיליונרים יהודים – בעיקר בארה"ב ובבריטניה; מהגוש הנוצרי האמריקני (האוונגליסטים) התומך בריכוזו של העם היהודי כולו בארץ הקודש וזאת נוסף על התקציבים שהזרימו ממשלות ישראל (מימין ומשמאל) למימון הקמתן של ההתנחלויות, לסלילת כבישי גישה אליהן ולביסוסן המוניציפלי.

בכספים אלה נקנו בתים ומגרשים במזרח ירושלים, נקנו אדמות מפלסטינים בגדה המערבית ומומנו המפעלים הארגוניים וההסברתיים של המתנחלים. לפני כשנתיים (2008) החל לפעול בישראל ארגון ימני התוקף בהתמדה את ארגוני השמאל, דורש לפרסם את מקורות המימון שלהם, לוחץ על אוניברסיטאות לשנות תכנים של סמינרים ולפטור "שמאלנים המסיתים נגד המדינה". הדבר מרמז על העימות ההולך ומתפתח בארץ בין הימין והשמאל, העשוי להחזיר את המדינה לימי ההתגוששות הפוליטית בתחילת שנות ה-50 של המאה הקודמת.

אף זאת "דיפלומטיה" לא-פורמלית שניתן לשלבה ב"מסלול שתיים".

מבנה ארגוני של משרד החוץ

מטה מדיני שר החוץ

המפקח הכללי	סמנכ"ל אגף צפון אמריקה	סמנכ"ל אגף תקשורת והסברה
מבדק וביקורת פנים	צפ"א 1	עיתונות ודובר המשרד
סמנכ"ל אגף אירופה המערבית	צפ"א 2 (קונסוליות)	הסברה
אירופה 1	צפ"א 3 (קונגרס)	תקשורת ערבית
אירופה 2	סמנכ"ל אגף שלום ומזרח תיכון	מינהל ותקציב
אירופה 3 (א"א)	עניינים פלסטינים	מידע ואינטרנט
אירופה 4	רבצ"ד	מרכז אינפורמציה
סמנכ"ל אגף אמריקה הלטינית והקריבים	ירדן, סוריה ולבנון	היועץ המשפטי
אמריקה הדרומית	מדינות המגרב	סגן בכיר ליועץ המשפטי
מרכז אמריקה והקריבים	מדינות המפרץ, עירק ואירן	אמנות
סמנכ"ל אגף אסיה ופסיפיק	מצרים	דיפלומטי ואזרחי
אסיה 1 – דרום מזרח	פרויקטים במזה"ת	בינלאומי
אסיה 2 – דרום מזרח	סמנכ"ל אגף ארגונים בינלאומיים	כללי
פסיפיק	ארגונים בינלאומיים	סמנכ"ל אגף כלכלה
סמנכ"ל אגף אפריקה	עניינים מדיניים	חטיבה לכלכלת המזרח התיכון
מא"פ 1 – מזרח אפריקה	ארב"ל וחכויות אדם	כלכלית 1
מא"פ 2 – מערב ודרום אפריקה	סמנכ"ל אגף לשיתוף בינלאומי	כלכלית 2
מא"פ – שגריר נייד	הדרכת משתלמים	כלכלית 3
סמנכ"ל לעניינים אסטרטגיים	פרויקטים	סמנכ"ל אגף מרכז אירופה ואירו-אסיה
בקרת נשק	קשרי חוץ	אירו-אסיה
ביטחון איזורי	מינהל ותקציב	מרכז אירופה
מניעת טרור ונב"ק	סמנכ"ל אגף קשרי תרבות ומדע	חממ"א – שגריר נייד 1
	שת"פ תרבות ומדע	חממ"א – שגריר נייד 2
	אמנויות וספרות	
	מינהל ותקציב	

שרי החוץ לדורותיהם

שמות השרים	תחילת כהונה	סיום כהונה	מפלגה
משה שרת	14.05.1948	19.06.1956	מפא"י
גולדה מאיר	19.06.1956	12.01.1966	מפא"י
אבא אבן	12.01.1966	03.06.1974	המערך
יגאל אלון	03.06.1974	20.06.1977	המערך
משה דיין	20.06.1977	23.10.1979	ח"כ יחיד – משה דיין
מנחם בגין	23.10.1979	10.03.1980	ליכוד
יצחק שמיר	10.03.1980	20.10.1986	ליכוד
שמעון פרס	20.10.1986	22.12.1988	העבודה
משה ארנס	22.12.1988	11.06.1990	ליכוד
דוד לוי	11.06.1990	13.07.1992	ליכוד
שמעון פרס	13.07.1992	22.11.1995	העבודה
אהוד ברק	22.11.1995	18.06.1996	לא היה ח"כ בעת כהונתו
דוד לוי	18.06.1996	06.01.1998	הליכוד-גשר
בנימין נתניהו	06.01.1998	13.10.1998	ליכוד
אריאל שרון	13.10.1998	06.07.1999	ליכוד
דוד לוי	06.07.1999	04.08.2000	ישראל אחת-גשר
שלמה בן-עמי	02.11.2000	07.03.2001	ישראל אחת
שמעון פרס	07.03.2001	02.11.2002	העבודה
אריאל שרון	02.11.2002	06.11.2002	ליכוד
בנימין נתניהו	06.11.2002	28.02.2003	ליכוד
סילבן שלום	28.02.2003	15.01.2006	ליכוד
ציפי לבני	18.01.2006	31.3.2009	קדימה
אביגדור ליברמן	31.3.2009		הבית הלאומי

ביבליוגרפיה

קריאה מומלצת

- אבני-סגרה דן – היבשת השחורה, הוצאת עם הספר.
אולמרט יוסף – סוריה המודרנית, הוצאת משרד הביטחון, 1997.
איראן 2007 – עורכים: יניב גמבש, יבגניה ביסטוב וארנון סופר – הוצאת קתדרת חייקין, אונ' חיפה, 2009.
אלון יגאל – מסך החול – הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1959.
תוכנית אלון.
בארי אליעזר – הקצונה והשלטון בעולם הערבי, הוצאת ספרית הפועלים, 1966.
ברגמן רונן – נקודת האל-חזור, המודיעין הישראלי מול איראן והחיזבאללה, הוצאת כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2007.
גולד דורי – המערכה על ירושלים, הוצאת ידיעות ספרים, 2008.
ממלכת האיבה, הוצאת ידיעות ספרים, 2004.
דותן שמואל – המאבק על ארץ-ישראל, הוצאת משרד הביטחון, 1981.
הרכבי יהושפט – עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב, הוצאת דביר, 1968.
האמנה הפלסטינית ומשמעותה, הוצאת מרכז ההסברה, 1974.
זקס דן, עורך – ישראל ושכנותיה הערבים – מאסף, הוצאת מכון ון ליר, 1986.
מלמד אברהם – אחדות בתוך פירוד – ועידות הפסגה הערביות, הוצאת מאגנס תשמ"ג.
מיר-דנקה פ' – פרעה האדום – מצרים והמציאות הערבית-מאנגלית, אברהם מרון, הוצאת מערכות 1966.
מעוז משה וב"ז קדר – התנועה הלאומית הפלסטינית: מעימות להשלמה? הוצאת משרד הביטחון, 1996.
נרבה יוסף – סכסוך ישראל ערב, המקורות, ניתוח המסמכים והתעודות, הוצאת רביבים, 1983.
עג'מי פואד – מלכוד – ערביות וערבים מאז 1967.

שי שאול – ציר הרשע – איראן, חיזבאללה והטרור הפלסטיני, הוצאת מפעלות, 2003.

שמש משה – מהנכבה לנכסה – הוצאת מכון בן-גוריון ואונ' בן-גוריון, 2004.
שר גלעד – במרחק נגיעה – המשא ומתן לשלום 1999–2001, הוצאת ידיעות ספרים, 2001.

שרגאי נדב – הר המריבה – המאבק על הר-הבית, הוצאת כתר 1995.

מקורות

לקסיקון פוליטי של המזרח התיכון, בעריכת יעקב שמעוני ואביתר לוי, הוצאת בית ההוצאה הירושלמי, 1971; 1974.

לקסיקון אש"ף, מאת גיא בכור, הוצאת משרד הביטחון, 1991.

נוסח חוזה השלום בין מדינת ישראל ובין הרפובליקה הערבית של מצרים, הוצאת מרכז ההסברה, 1979.

נוסח הצהרת וושינגטון – ישראל-ירדן – הוצאת מרכז ההסברה, 1994.

נוסח חוזה השלום בין מדינת ישראל לבין הממלכה הירדנית ההאשמית – הוצאת מרכז ההסברה, 1994.

נוסח הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה – הוצאת מרכז ההסברה, 1996.

קובץ מסמכים בתולדות המדינה – 1897–1979, הוצאת משרד הביטחון ומרכז ההסברה, 1981.

הכול פוליטי – לקסיקון הפוליטיקה הישראלית, מאת עמוס כרמל, הוצאת דביר, 2001.

סופר לקסיקון כרטא, עורכת רימונה גרסון, הוצאת כרטא 2005.

פרסומי משרד החוץ ועובדי משרד החוץ

תעודות למדיניות החוץ של ישראל, כרכים א'–ח' וי"ד מ-14 במאי 1948 ועד 1960, הוצאת גנזך המדינה.

שנתוני המסמכים של משרד החוץ – לשנים נבחרות בין 1973 ל-1995, הוצאת המחלקה להיסטוריה של משרד החוץ.

Meron Medzini – Israel's Foreign Relations; Selected documents Volumes 1 – 15 (1947–1996); Ministry of Foreign Affairs 1976–1997

סדרת ספרים בהוצאת המכון למחקר ע"ש טרומן, המחלקה ליחסים בינ"ל ע"ש ל. דיוויס:

- ♦ אתיופיה – בעריכת חנן עינור תשמ"ז.
- ♦ קמבודיה – בעריכת שמעון אבימור, תשמ"ו.
- ♦ גאנה – בעריכת חנן עינור, תשמ"ח.
- ♦ בורמה – בעריכת חנן עינור, תשמ"ט.
- ♦ הודו – בעריכת שמעון אבימור, תשנ"ב.
- ♦ חוף השנהב – בעריכת חנן עינור, תשנ"ב.
- ♦ זאיר – בעריכת חנן עינור, תשנ"ה.
- ♦ תרומת תנועת העבודה ביישום קשרי החוץ של מדינת ישראל באסיה ובאפריקה – עורכים: חנן עינור, שמעון אבימור, נעם קמינר – תשמ"ט.
- ♦ שלושים שנות סיוע בין-לאומי של מדינת ישראל – עורכים: חנן עינור, שמעון אבימור – תש"ן.

אבן אבא – הדיפלומטיה החדשה; יחסים בין-לאומיים בעידן המודרני, הוצאת עידנים/ידיעות אחרונות, 1985.

ארמון רפאל – אפריקה הטרופית, פיתוח הכפר והחקלאות, הוצאת דפוס האזור גבעתיים, 1999.

איתן ולטר – בין ישראל לעמים, הוצאת מסדה, 1958.

אליאב פנחס – יחסי החוץ של ישראל, הוצאת מרכז ההסברה, 1970.

מלחמת המפרץ; הרקע ההיסטורי וההיבט המדיני, הוצאת מרכז ההסברה, 1991.

המערכה המדינית על ירושלים, הוצאת מרכז ההסברה, 1992.

ארנס משה – מלחמה ושלום במזרח התיכון 1988–1992, הוצאת ידיעות ספרים, 1995.

ביילין יוסי – לגעת בשלום, הוצאת ידיעות אחרונות, 1997.

בן-דוד יהודה – גרגיר תירס לבן; שליחות באפריקה, הוצאת מערכות, 1967.

בן-מאיר יהודה – קבלת החלטות בסוגיות הביטחון הלאומי: היבט ישראלי, הוצאת הקיבוץ המאוחד והמרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אונ' ת"א – 1987.

בנצור איתן – הדרך לשלום עוברת במדריד, הוצאת ידיעות ספרים, ספרי חמד, 1997.

גוברין יוסף – יחסי ישראל בריה"מ 1953–1967, הוצאת מגנס ירושלים, 1990.
גורן אשר – הליגה הערבית 1945–1954, הוצאת עיינות, תשי"ד.

- גנני צבי – היינו כחולמים – יחסה של ארה"ב להקמת מדינת ישראל (קובץ), הוצאת מסדה, 1985.
- גזית מרדכי – תהליך השלום: 1969–1973, הוצאת רמת אפעל, יד טבנקין, תשמ"ד
- גלבר עמנואל – קונגרס ברזיל; תולדות יחסי ישראל–קונגרס ברזיל (נוב' 1960 – ינואר 1973), הוצאת משרד החוץ 1974.
- דיין משה – הלנצח תאכל חרב? שיחות השלום – רשמים אישיים, הוצאת עידנים, 1981.
- "משה דיין: על תהליך השלום ועתידה של ישראל", דברים בכנסי הבמה לבירורים מדיניים וחברתיים (1977–1981) ערך והקדים פרופ' נתן ינאי, הוצאת משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1988.
- חיים יהודע – בין הקוברה לדרכון, הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2008.
- הכהן דוד – יומן בורמה; רשמי שליחות 1953–1955, עם עובד, 1963.
- הרצוג יעקב – הן עם לבדד ישכון: עיון היסטורי-יהודי במצב הבין-לאומי של מדינת ישראל, ספריית מעריב, 1965.
- הררי חיים – בורונדי; תולדות יחסי ישראל-בורונדי (דצמבר 1962 – מאי 1973), הוצאת משרד החוץ, המחלקה להיסטוריה, 1974.
- ורד יעל – הפיכה ומלחמה בתימן, עם עובד, 1967.
- יגר משה – המרידות המוסלמיות בתאילנד ובפיליפינים, מכון שילוח, 1975.
- יגר משה – מדיניות נייטרלית – הלכה למעשה: תולדות היחסים הדיפלומטיים בין שוודיה לישראל, הוצאת מכון דיווידס ליחסים בין-לאומיים, האוניברסיטה העברית ירושלים, 1973.
- יגר משה – מלאזיה – ניסיונות הידברות עם מדינה מוסלמית, הוצאת מגנס תשנ"ו.
- יגר משה – צ'כוסלובקיה, הציונות וישראל – גלגולי יחסים מורכבים, הספרייה הציונית, תשנ"ז.
- יגר משה – המסע הארוך לאסיה, הוצאת אוניברסיטת חיפה, 2004.
- יגר משה – תולדותיה של מערכת הסברה החוץ של ישראל, הוצאת להב, 1986.
- יגר משה – הערות על שירות החוץ של ישראל, הוצאת מרכז אריאל למחקרי מדיניות, 2005.
- יחיל חיים – הסוציאליזם הסקנדינבי בהגשמתו, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ו.

- כהן ירוחם – תוכנית אלון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1973.
- כהנא שמאי – התביעה ל"זכות השיבה" לפלסטינים ומשמעותה לגבי ישראל, הוצאת מכון דיווידס ליחסים בין-לאומיים, 1993.
- כ"ץ כתריאל – יחסי חוץ; 1948–1953, הוצאת עיינות, 1955.
- בודפשט, ורשה מוסקבה; שגריר אל מדינות מתנכרות, הוצאת ספרית פועלים, 1976.
- לואיס ברנרד – הפלסטינים ואש"ף, הוצאת מרכז ההסברה, משרד החינוך ירושלים.
- לורך דניאל – הנהר הלוחש, על פרו וישראל, הוצאת עם עובד, 1980.
- שבעה פרקים ביחסי ישראל-אמריקה האפריקאית, הוצאת מכון מרכזי ליחסים תרבות ישראל-אמריקה האפריקאית, 1997.
- ליאל אלון – טורקיה במזרח התיכון; נפט, אסלאם ופוליטיקה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשנ"ד.
- מדוני מירון – גולדה, ביוגרפיה מדינית, הוצאת ידיעות ספרים, 2008.
- מינרבי יצחק – הוותיקן, ארץ הקודש והציונות; 1895–1925, הוצאת יד יצחק צבי, תשמ"ו.
- מנדס מאיר – הוותיקן וישראל, הוצאת המכון ליחסים בין-לאומיים ע"ש ל. דיווידס, 1983.
- משרד החוץ – 50 השנים הראשונות (מאסף מאמרים של עובדי משרד החוץ, שני כרכים) – עורכים: משה יגר, יוסף גוברין ואריה עודד, כתר הוצאה לאור, 2002.
- עודד אריה – אש"ף באפריקה, הוצאת המכון ליחסים בין-לאומיים ע"ש ל. דיווידס, 1987.
- עודד אריה – מצרים במעגל האפריקני; עמדות והתפתחויות בתקופת מובארק, הוצאת מרכז דין, 1986.
- עודד אריה – הפעילות האסלאמית של מדינות ערב באפריקה, הוצאת מרכז דין, 1984.
- עודד אריה – אוגנדה, הוצאת האגודה לידידות אפריקה-ישראל, ירושלים, 2002.
- עודד אריה – אפריקה וישראל – פרשה ייחודית ביחסי החוץ של ישראל, הוצאת מגנס, 2011.
- Sufott Zev E. – A china diary. Towards the establishment of China – Israel relations, London, Frank Cass, 1997.
- פרס שמעון – המזרח התיכון החדש; מסגרת ותהליכים לעידן השלום, הוצאת סטימצקי, 1993.

- צור יעקב – יומן פריז, המערכה הדיפלומטית בצרפת 1953–1956, הוצאת עם עובד, 1968.
- כתב האמנה מס' 4; שליחות דיפלומטית ראשונה בדרום אמריקה, הוצאת מעריב, 1981.
- קמחי דוד – האופציה האחרונה; המאבק לשלום במזרח התיכון, הוצאת עידנים, 1992.
- רביב משה – במשעולי הדיפלומטיה הישראלית, מבן-גוריון ועד ברק, הוצאת משרד הביטחון, 2000.
- רבינוביץ איתמר – סף השלום, ישראל וסוריה 1992–1996, הוצאת ידיעות ספרים, ספרי חמד, 1998.
- רובינשטיין אליקים – דרכי שלום, הוצאת משרד הביטחון, 1992.
- רופין רפאל – שליחות לטנגניקה, הוצאת משרד הביטחון, 1986.
- רפאל גרעון – בסוד לאומים, שלושים שנות מדיניות חוץ, מבט מבפנים, הוצאת ידיעות ספרים, 1981.
- שלהבת יוסי – סין וישראל – המדע בשירות הדיפלומטיה, הוצאת שמירם, 2009.
- שמעוני יעקב – מדינות ערב, הוצאת עם עובד, 1959.
- שמעוני יעקב – אסיה בימינו, פרקי היסטוריה מדינית, הוצאת יזרעאל, 1961.
- שמעוני יעקב – מדינות ערב; פרקי היסטוריה מדינית, הוצאת עם עובד, 1977.
- שרת משה – משוט באסיה; יומן מסע, הוצאת דבר, 1957.
- שרת משה – בשער האומות, 1946–1949, הוצאת עם עובד, 1958.
- שרת משה – יומן אישי – א-ח, ספריית מעריב, 1978.
- שרת משה – שוחר שלום – היבטים ומבטים על משה שרת, הוצאת העמותה למורשת משה שרת, 2008.
- ששון משה – שבע השנים בארץ מצרים, הוצאת עידנים, 1992.

מפתח שמות

אובמה, ברק חוסיין, 128, 121, 27,	א
130, 131, 132, 165, 204, 207,	אבוט, טוני, 674
208, 213, 226, 254, 327, 328,	אבו-סמהדאנה, ג'מאל, 270
329, 330, 331, 332, 333, 334,	אבו-רבו, יאסר, 144, 818
335, 336, 337, 339, 340, 341,	אבינרי, שלמה פרופ', 360
667, 724	אבן כיתאב, עומר, 134
אוברדור, לופז, 683, 733	אבן, אבא, 422, 474, 602, 622, 668,
אוגלו, אחמד דאוד, 248, 249	824, 799
אודינגה, ריילה, 593	אבני, חיים פרופ', 10
אוטונביבה, רוזה, 510	אבן-סולטן, בנדאר, 82
אולמרט, אהוד, 117, 118, 119, 120,	אבן-סעוד, מוחמד, 161, 205, 272
141, 143, 180, 181, 183, 246,	אבן-עבד אל-והאב, מוחמד, 271
269, 299, 336, 339, 350, 372,	אבן-עבד אל-עזיז, פהד, 64
446, 448, 500, 552, 622, 633,	אבנרי, אורי, 814, 815
637, 638, 703, 783, 793, 825,	אברמוביץ, שלום יעקב (מנדלי מוכר
אוננו, סוסוק, 623	ספרים), 490
אוסבורן, ג'ורג', 389	אגלנד, יאן, 83
אוסישקין, מנחם, 490, 496	אגסי, שי, 790
אוצ'לאן, עבדאללה, 239, 259	אגרנט, שמעון, 58, 792, 812
אורון, חיים, 240	אדנאואר, קונרד, 391, 392
אורטגה, דניאל, 683, 728, 736, 737	אהידג'ו, אחמדו, 589
אוריבה, אלווארו, 755, 756, 757	או נו, 600, 601
אורן, מרדכי, 440, 466, 467	אואטרה, אלסאן, 561
אורנשטיין, שמעון, 440, 466, 467	אובוטה (Obote), אפולו מילטון, 525,
א-זוואהרי, איימן, 278	526, 527

- אחמדינג'אר, מחמוד, 221, 555, 558, 711
 אטא-מילס, ג'ון אוונס, 540
 איאדמה, אטיין, 564
 איבצ'ר, ברוך, 747
 איזאק, אהרן, 414
 אייזנברג, שאול, 633
 אייזנהאואר, דווייט, 44, 45, 173,
 311, 318, 320
 אייכמן, אדולף, 691, 702
 איילנד, גיורא, 299, 404, 793
 איינדה, סלברדור, 680, 682, 689,
 749, 750
 איינשטיין, אלברט, 710, 782
 איל, קים ג'ונג, 651
 אילון, עמי, 817
 איליאס, ג'מיל, 609
 איתן, ולתר, 303
 איתן, מיכאל, 816
 אלאטשס, עלי, 661
 אלואה, אלברטו, 678, 746
 אלון, יגאל, 50, 51, 52, 61, 526,
 647, 824
 אל-טל, ואספי, 56
 אליאב, לובה, 24, 691, 737
 אלמוג, דורון, 299, 387, 404
 אלסברג, דניאל, 800
 אמאנו, יוקיה, 28
 אמדו, לואיס, 420
 אמין, אירי, 521, 527, 566
 אמל, נביה (ברי), 277
 אנאן, קופי, 99, 518
 אנדרסן, רוברט, 45, 319
 אן-לאי, צ'ו, 289, 472, 605, 632
 אנקורמה, קוומה פרופ', 540
 אנקרה, גנרל, 541
 אנריקו, רוברטו, 741
 אסד, חאפז אל-, 150, 151, 170,
 174, 175, 176, 177, 178, 180,
 184, 188, 274
 אספור, חסן, 83
 אפל, דוד, 111
 אקייב, אסקר, 509, 510
 אקינו, קורסון, 647
 אקסון, ג'מי, 418
 אראניה, אוסוואלדו, 711
 אראפ מואה, דניאל (מרי), 591, 592
 ארגוב, שלמה, 64
 ארד, עוזי פרופ', 178, 793
 ארדואן, רג'פ טאיפ, 124, 180, 183,
 225, 241, 242, 243, 244, 245,
 246, 247, 248, 249, 250, 252,
 255, 256, 427, 690, 712
 ארולו, דרוויש, 427
 ארטיגס, חוסה חרוסיו, 693, 731
 ארינץ', בולנט, 247
 אריסטיד, ז'אן ברטראן, 723
 ארלנדר, טאג, 415, 416
 ארנבורג, איליה, 442
 ארנון, אריה פרופ', 148
 ארנס, משה, 78, 453, 456, 463,
 622, 633, 824
 ארסוזי, זכי, 265
 א-שארע, פארוק, 179
 אשטון, קתרין, 359, 364
 אשכול, לוי, 50, 201, 322, 526, 589
 אשכנזי, גבי, 250, 299, 607
 אשפר, יוני, 31

- 113, 115, 116, 117, 120, 122,
130, 143, 180, 199, 312, 322,
326, 327, 332, 339, 345, 499
בוש, חואן, 721
בושיק, אחמד, 409
בותר, לואי, 549
בטיסטה, פולחנסיו, 680, 753, 754
ביאה, פול, 589
ביאליק, חיים נחמן, 490, 495
ביאליקין, קנט, 587
ביג'ו, ז'ילבר, 724
ביג'ו, ראובן, 724
ביטאר, סלאח א-דין, 170, 265
ביילין, יוסי ד"ר, 102, 409, 410,
799, 815, 818
ביינאי, גורדון, 457
בייקר, ג'יימס, 80, 81, 325
ביירוט, הנרי, 311
בילדט, קרל, 417
ביסמארק, אוטו פון, 11
בירנדרה, 628, 629, 630
בישוף, מוריס, 720
בכור, גיא ד"ר, 140, 183
בלפור, ארתור ג'יימס, 48, 161, 280,
384
בן עבד-א-לטיף, עבדאללה, 272
בנא, חסן אל-, 273
בן-אליעזר, בנימין, 166, 249, 299,
404, 418, 608
בן-ברקה, מהדי, 201
בן-גוריון, דוד, 18, 23, 162, 318,
319, 322, 350, 392, 412, 550,
598, 601, 614, 620, 651, 661,
703, 799, 807
ב
באגוסורה, תאונסט, 284
באהי, אפנדי, 171
באכרי, מוחמד, 122
באנדארניקה, סרימבו, 642
באנץ', ראלף ד"ר, 41, 42, 303
באפט, וורן, 367, 789
באשבוג, אילקר, 250
באשיר, עומר אחמד אל-, 196, 197
בגין, מנחם, 50, 62, 65, 66, 69, 71,
72, 83, 94, 97, 325, 392, 470,
496, 615, 824
בהא, סברי אל- (אבו-נידאל), 64, 270
בואני, פליקס הופואה, 561, 562, 563
בורדן, ז'אן, 11
בוזיזה, פרנסואה, 596
בוטו, בנזיר, 611, 667
בוטו, זולפיקאר עלי, 667
בוטפליקה, עבדאללה עזיז, 199
בוטרסה, דזירה ("דזי"), 738
בוים, זאב, 816
בוליבר, סימון, 685, 705, 745
בונגו, אלבר ברנר (עומר), 542
בונגו, פסקלין, 542
בוני, תומאס יאיי, 539
בונפרטה, נפוליאון, 401
בוקסה, ז'אן דאל, 596
בורג, אברהם, 818
בורג, יוסף, 72
בורגיבה, חביב, 203, 562
בוש, ג'ורג' הרברט ווקר (האב), 81,
313, 325, 736
בוש, ג'ורג' ווקר (הבן), 99, 102, 103,
104, 106, 107, 108, 110, 112,

- בנדה, רופיה, 559
 בנדיקטוס ה-16, 435, 777
 בנדיקטוס ה-19, 435
 בנזר, הוגו, 689
 בנטוב, מרדכי, 621
 בן-יהודה, אליעזר, 496
 בן-ישראל, מנשה, 382
 בן-לאדן, אוסאמה, 95, 105, 157,
 271, 278, 666, 779
 בן-נתן, אשר, 621
 בן-עלאווי, יוסוף, 213
 בן-עמי, שלמה, 97, 102, 816, 824
 בן-צבי, יצחק, 433, 601
 בנצור, איתן, 10, 652
 בנש, אדווארד, 466
 בצ'לט, מישל, 746, 749
 בקייב, קורמנבק, 510, 511
 בקנזרוב, אזימבק, 510
 בראדעי, מוחמד אל-, 156
 בראון, גורדון, 123, 387, 389
 בראון, סקוט, 330
 בראזאוסקס, אלגרידס, 486
 ברגלסון, דוד, 442
 ברגר, אלמר, 312
 ברדימוחמדוב, גורבנגולי, 506
 ברוז, יוסיפ (טיטו), 472
 ברום, שלמה, 144
 ברונפמן, אדגר, 429, 453
 ברזאני, מוסטפא, 259
 ברזאני, מסעוד, 260
 ברזילי, ישראל, 656
 ברז'נייב, ליאוניד איליץ', 473
 בריס, אנחל סאנס, 403
 ברלוסקוני, סילביו, 123, 374
 ברמודס, חיימה, 756
 ברנדוט, פולקה, 39, 40, 41, 317,
 415
 ברנדט, וילי, 392
 ברנס, גנרל, 291
 ברנס, ויליאם, 106
 ברק, אהוד, 96, 97, 98, 99, 102,
 103, 129, 144, 176, 178, 179,
 250, 269, 299, 392, 423, 448,
 824
 ברקן, זאב ויליאם, 676
 ברקת, ראובן, 629
 בשארה, עזמי, 300
ג
 גאידמק, ארקדי, 529
 ג'אמה, יאהאי, 547
 גאנג, וואן, 637
 גבאגבו, לורן, 561
 גוברין, יוסף ד"ר, 10, 75, 81
 גודלאק, ג'ונתן, 575
 ג'וארה, דוודו, 547
 גוזמן, אבימאל, 745
 גול, עבדאללה, 241, 250
 גולדווסר, אהוד, 121
 גולדמן, נחום, 814
 גולדסטון, ריצ'רד ג', 30, 127, 135,
 139, 140, 221, 246, 254, 295,
 299, 343, 410, 417, 783
 גולדשטיין, ברוך, 92, 154, 287,
 293, 307
 ג'ומאייל, באשיר, 65, 126, 187
 ג'ומאייל, פייר אמין, 66, 189
 גומולקה, ולדיסלב, 440, 462

- גרינשפן, אלן, 359
 גרנאדוס, פדריקו טינוקו, 758
 גרנרוס, חורחה גרסיה (Jorge Garcia Garanados), 714, 678
 גרסיה, אנסטסיו סומוסה, 736
- ד**
 דאלס, פוסטר, 46
 ד'אסטן, ז'יסקאר, 423
 דבי, איריס, 583
 דה טורס, לואיס, 723, 752
 דה לה פואנטה, ויזארן, 746
 דה סוסה דנטס, לואיס מרטינס, 708
 דה סוקרה, אנטוניו חוסה, 698
 דה-גול, שארל, 198, 355, 422, 423, 551
 דה-הירש, מוריס, 701
 דה-וובר, בארט, 380
 דה-סילבה, לואיס אינסיו ("לולה"), 711, 710, 709, 706, 252, 225, 712
 דה-קלרק, פרידריק וילם, 236, 550
 דובצ'ק, אלכסנדר, 439, 442, 467
 דוהן, צ'ין, 649
 דוורל, ג'ון, 144
 דוס-סנטוס, ג'וזה אדוארדו, 529
 דיאס, פורפיריו, 732, 733
 דיוללה, פרופ', 175
 דיזרעאלי, בנימין, 389
 דיין, משה, 58, 72, 153, 201, 303, 533, 601, 602, 630, 658, 824
 דיכטר, אבי, 299
 דיפנדרה, 628
- גומז, 760
 גונול, ושדי, 249, 250
 גונזאלס, פיליפה, 340
 ג'ונס, ג'ים, 719
 ג'ונסון, אלן, 567
 ג'ונסון, לינדון, 321, 322
 ג'ונסטון, אריק, 44, 45, 173, 174, 318, 183
 גורבצ'וב, מיכאיל, 81, 236, 325, 456, 443
 גורדון, צ'ארלס, 440
 ג'יאבאו, ון, 517
 גיאנדרה, 628
 ג'יבריל, אחמד, 48, 214, 269, 621
 גיי, רובר, 561
 ג'ייגן (רוזנברג), ג'אנט, 718
 ג'ייגן, צ'די, 718
 גייטס, ביל, 516
 גילארד, ג'וליה, 673, 674
 גילון, כרמי, 299, 407
 ג'ינטאו, הו, 226
 גל, יוסי, 213, 250
 גמסחורדיה, זוויאד, 498
 גנדי, אינדירה, 607
 גנדי, רג'יב, 641
 ג'נסן, סיב, 410
 ג'עפרי, איברהים, 194
 ג'פרי, קית' פרופ', 385
 ג'ראדת, הנאדי, 416
 גרגוריוס ה-7, 11
 גרומיקו, אנדריי, 443
 גרייק, אדוארד, 462, 463
 גרימסון, אולפור ראנגר, 376
 גרינפילד-גילת, יהודה, 182

הרצוג, חיים, 198, 377, 393, 407,	דל כרמן, סוסנה מריה, 746
694, 644, 638, 622, 587	דלאוול, אריק, 742
הרצוג, יעקב, 377, 434	דלאוול, מקס, 742
הרצוג, יצחק, 377	דמירל, סולימן, 99
הרצוג, מייק, 404	דנקנר, נוחי, 210
הרצוג, רומן, 392	דסאלין, ז'אן-ז'אק, 723
הרצל, בנימין זאב, 17, 18, 432, 590,	דרייפוס, אלפרד, 719
591	

ה

ו	האוול, ואצלב, 467, 486
ואדה, עבדולאי, 581	הו, פני שאן, 637
ואלנסה, לך, 464	הודג'ה, אנואר, 451
ואנונו, מרדכי, 300, 411	הולדן, רוברטו, 529
ואן-רומפוי, הרמן, 359, 364	הולסט, יוהאן יורגן, 410
והאב, עבד אל-, 272	הופ, בוב, 184
ווששהצ'יווה, אבהיסיט, 656	הוף, פרד, 181, 182
וויקמן, קריסטר, 416	הורטי, מיקלוש, 455
וולט, סטיבן פרופ', 784	היטלר, אדולף, 316, 318, 382, 407,
וולף, ריקרדו, 754	750, 527, 476
וולקר, איגנציו, 751	היידר, ירג, 371, 372
ווקר, ויליאם, 758	היינריך ה-4, 11
וחד, עבד אל-רחמן, 660, 662	הירשפלד, יאיר ד"ר, 83, 410
ויד, בנג'מין, 219, 736	הכהן, דוד, 600, 646
ויזל, אלי, 790	הלוי הרצוג, יצחק אייזיק, 377
וייז, סטפן, 317	הלוי, אפרים, 793
וייצקר, ארנסט פון-, 340	הלל, שלמה, 544
וילדרס, חירט, 382	המרשלד, דאג, 304
וילנאי, מתן, 299	הנדרסון, רוי, 311
וינברגר, קספר, 736	הנייה, איסמעיל, 96, 115, 116, 126,
וינוגרד, אליהו ד"ר, 783	553
ויצמן, חיים, 18, 37, 38, 161, 496,	הראל, איסר, 201
661, 620	הרכבי, יהושפט, 303
ויצמן, עזר, 587	הרפר, סטיבן, 350
ולדהיים, קורט, 371	הרצוג, בארי, 549

- חראד, סעד, 68, 186
 חואן, סלברדור לינדרו, 696
 חוארס, בניטו, 732
 חובייקה, אלי, 65
 חוואתמה, נאיף, 48, 56, 269
 חומייני, רוחאללה, 32, 95, 191, 217,
 218, 219, 223, 229, 275, 276,
 301
 חומסקי, נעם, 23, 300
 חוסיין, מלך ירדן, 47, 49, 56, 61,
 74, 88, 149, 150, 162, 163, 164,
 185, 321, 325, 386, 778, 799
 חוסיין, סדאם, 80, 81, 95, 111, 150,
 157, 162, 163, 164, 170, 190,
 191, 192, 204, 218, 236, 259,
 310, 325, 329, 341, 552, 666
 חוסייני, פייסל, 82
 חופי, יצחק, 202
 חלוץ, דן, 299, 404
 ח'ליל, סמיחה, 92
 ח'לף, צלאח (אבו-אייד), 274
 חמיד, עבד השני אל-, 17
 חמלניצקי, בוגדן, 489
 חסן מלך מרוקו, 200, 202, 562
 חרירי, רפיק אל-, 67, 170, 188, 189,
 265, 284
 חריש, מיכה, 622

ט
 טאבמן, ויליאם, 567
 טאדיץ, בוריס, 480
 טאו, רו, 649
 טאריפי, ג'מיל, 97
 טבנקין, יצחק, 50, 496

 ולנברג, ראול, 414
 וסטרולה, גווידו, 395
 וסקז רוסאס, טאבארה רמון ד"ר, 694
 ועקנין, רפי, 200
 ורגאס, ז'טוליו, 708
 ורט, דינה, 562
 ורטהיימר, סטף, 508
 ורניצקי, פרנץ, 372

ז
 זאבי, גד, 454
 ז'בוטינסקי, זאב, 490
 זבלדוביץ, שלמה, 412, 413
 זוגו, אחמט, 450
 זומה, ג'ייקוב, 550, 554
 זועבי, חנין, 300
 זיידאן, מוחמד (אבו-עבאס), 269
 זינאווי, מלס, 517
 זינגר, יואל, 83
 זיני, אנטוני, 106
 ז'ירינובסקי, ולדימיר, 445
 זנבר, משה, 456
 זנדרברג, אליעזר, 816
 זרדרי, אסיף עלי, 667, 668

ח
 חאמד, ראזי, 126
 חאן, אגא מוחמד יחיא, 667
 חאן, מוחמד איוב, 667
 חאן, עבד אל-קאדי ד"ר, 610, 666
 חאק, זיא אל-, 667
 חביב, פיליפ, 64
 חבש, ג'ורג', 48, 56, 269, 621
 חג'ג', פאטימה, 553

- יוחנן ה־23, 433, 434
 יוחנן המטביל, 432
 יוחנן פאולוס השני, 434, 435
 יוסף, אחמד, 125
 יושע'נקו, ויקטור, 490, 491
 ינוקוביץ', ויקטור, 491
 יעלון, משה, 299, 404
 יעקובי, גד, 669
- כ**
- כהן, דן, 748
 כהן, יוב, 382
 כורד, מאהר אל־ד"ר, 83
 כילאני, ראשיד עאלי אל־, 386
 כמאל, מוסטפא (אתא־טורק), 237, 238, 243, 244
 כצנלסון, ברל, 496
 כרושצ'וב, ניקיטה, 315
 כריסטופר, וורן, 67, 176, 177, 652
- ל**
- לאודר, רון, 177, 178
 לאחד, אנטואן, 68
 לבייב, לב, 210, 444
 לבני, ציפי, 120, 125, 128, 129, 130, 139, 213, 299, 349, 387
 413, 420, 800, 824
 לברוב, סרגיי, 448
 לוברטור, טוסן, 723
 לוז, קדיש, 496
 לוי, דוד, 622, 633, 638, 824
 לופז, פרנציסקו סולנו, 743
 לוק, ג'ון, 11
 לוקשנקו, אלכסנדר, 496
- טוגלוק, אייסל, 247
 טודג'מן, פרניו, 476, 482
 טוטו, כסמונדר, 553
 טולדו, אלחנדרו, 376, 683, 746, 747
 טונג, יאו שינג, 612
 טופולנק, מירק, 123, 467, 468
 טופיילי, טובחי, 277
 טורק, אחמט, 247
 טורק, דנילו, 479
 טיטוס, 134
 טימושנקו, יוליה, 491
 טיסו, יוזף, 459
 טלאל בן עבדאללה, מלך ירדן, 162
 טלאס, מוסטפא, 19, 345
 טלבאני, ג'אל, 259, 260
 טלר, אדוארד, 782
 טנט, או, 304, 498
 טנט, ג'ורג' ג'ון, 103, 104, 105, 106, 293
 טרובוביץ, יורם, 783
 טרוחיו, רפאל לאונידס, 721
 טרומן, הארי, 311, 317, 680
 טרומפלדור, יוסף, 490
- י**
- יאהו, אדוארד, 612
 יאסין, אחמד, 77, 274
 יארינג, גונאר ד"ר, 53, 54, 55
 יגלנד, טורביורן, 99
 יגר, משה ד"ר, 10
 ידין, יגאל, 303
 יהודית המלכה, 532
 יודהינו, סוסילו באמבאנג, 661

- לורך, נתנאל, 746
 לורנס, תומאס אדוארד ("לורנס איש ערב"), 248, 161
 ליאופולד ה-2, 585
 ליברמן, אביגדור, 492, 338, 168
 824, 520
 ליווא, ר' יהודה (המהר"ל), 467
 לינד, אנה, 416
 ליפקין-שחק, אמנון, 176
 לנדאו, עוזי ד"ר, 210, 114
 לנקרי, יהודה, 816
 לנר, דן, 303
- מ**
 מאגנס, יהודה לייב, 312
 מאדהרווה, ג'אטירדיטיה סינדיה, 608
 מאדורו, ניקולאס, 730
 מאיר, גולדה, 322, 153, 94, 58, 55
 591, 589, 541, 526, 513, 490
 750, 703, 654, 646, 621, 601
 824, 821, 807, 800, 799
 מאלאן, דניאל פרנסואה, 550, 549
 מאליקי, ריאד אל-, 730
 מאלן, מייק, 223
 מבאסוגו, תיאודורו אוביאנג מגואמה, 546
 מבה, לאון, 542
 מבחוח, מחמוד אל-, 378, 229, 210
 794, 676, 674, 390
 מבנבסה, לוי, 559
 מבקי, טאבו, 554, 553, 552, 550
 מג'אלי, עבד אל-סלאם, 115
 מדברב, דמיטרי, 449, 448, 438, 330
- מובארק, גמאל, 156
 מובארק, חוסני, 154, 99, 80, 79
 517, 274, 160, 158, 157, 156
 מובוטו, ז'וזף (מובוטו ססה-סקו), 587, 586
 מוגאבה, רוברט, 558, 553, 518
 מוויני, עלי חסן, 566
 מוזורוה, אבל, 558
 מוזרמי, יוברי (Yoweri Museremi), 527
 מוחיקה, חוסה, 695
 מוחמד בן מאהאטיר, דאטו ד"ר, 664
 מולה, גי, 561
 מולוטוב, ויאצ'סלב, 412
 מונרו, ג'יימס, 720, 689, 680
 מוסאווי, עבאס, 703, 277
 מוסאיוף, דורית, 376
 מוסווי, יוברי, 518
 מועלם, ווליד, 178, 176
 מופז, שאול, 819, 299
 מוצאדק, מוחמד ד"ר, 275, 217, 216
 276
 מוראלס, איבו, 728, 706, 705, 683
 מורה, חואן רפאל, 758
 מורו, אלדו, 374
 מורנייה, עימאד, 691, 504, 229
 731
 מושארף, פרבז, 667, 611, 610
 מזאל, צבי, 416
 מזרחי, אבי, 557, 507, 248, 238
 739, 693, 565
 מזרחי, אילן, 793
 מחארסקי, קרדינל, 464
 מיטראן, פרנסואה, 423

- מיטשל, ג'ורג', 99, 104, 105, 106,
128, 130, 131, 132, 182, 184,
293, 337
מיטשל, רוברט, 327
מיכאליס, שלמה, 442
מילושוביץ', סלובודן, 284
מיליבנד, אד, 389
מיליבנד, דייוויד, 389
מימן, יוסי, 746, 747, 756
מיראן, ז'אק, 581
מין, הו צ'י, 614, 615
מליקי, נורי אל-, 193, 194, 329
מלניק ה-1, 532
מנגיאט, מירלנד, 723
מנדז, 760
מנדלבלוט, אביחי, 139
מנדלה, נלסון, 550, 552, 553
מסאלחה, נוואף, 622
מסוואטי השלישי, 578
מסיץ, סטפן, 482
מסריק, יאן, 466
מסריק, תומאס, 466
מעוז, משה, 661
מצגר, יונה, 495, 609
מצנע, עמרם, 818
מקארטור, דאגלס, 317
מקארתי, ג'וזף, 316
מקלף, מרדכי, 303
מקסימיליאן, פרדיננד, 732
מקפאגאל, דיוסדאדו, 646
מרטי, חוזה, 752
מרטינלי, ריקרדו, 741
מרטלי, מישל, 723
מריאם, מנגיסטו היילה, 196, 533
- מרץ, הנס רודולף, 430
מרקוס, פרדיננד, 645, 647
מרקל, אנגלה, 123, 393, 395, 396,
398
מרשימר, ג'ון פרופ', 784
מרשל, ג'ורג', 311, 354, 774
משכון, לורד, 74
משעל, חאלד, 125, 170, 214, 245,
352, 444, 449, 794
נ
נאט, קמאל, 609
נאמן, יעקב, 774
נאצר, גמאל עבד אל-, 33, 46, 49,
150, 151, 152, 153, 162, 185,
228, 265, 266, 267, 274, 286,
289, 304, 310, 311, 312,
318, 319, 320, 386, 422, 472,
600, 601, 605, 632, 661, 766,
814, 815
נאשירואן, מוסטפא, 260
נבון, אופירה, 453
נבייב, רחמן, 505
נגיב, מוחמד, 150, 152
נדאדיה, מלכיוור, 537
נה-וין, או, 601, 602
נהרו, ג'והרלל, 33, 289, 472, 605,
632, 642, 661
נובל, אלפרד, 406
נוג'ומה, סם, 577
נול, לון, 654
נומיירי, ג'עפר, 195, 196
נוסייבה, סרי פרופ', 134, 817, 819
נוריגה, מנואל, 741, 742

- נורת', אוליבר, 736
 נזרבייב, נורסולטן, 497
 נחמן מברסלב, ר', 490
 ניאזוב, ספרמורט, 506
 ניומן, עמנואל, 317, 311
 נייררה, ג'וליוס (Nyerere Julius), 566, 565, 527
 נילוס, סרגיי, 18
 ניקסון, ריצ'רד, 54, 55, 320, 322, 323
 נסראללה, חסן, 277
 נקונדרה, לוראן, 586
 נקורונזזה, פייר, 537
 נתן, אייבי, 815, 814, 654
 נתניהו, בנימין, 88, 91, 93, 94, 96, 128, 129, 131, 138, 140, 168, 177, 178, 181, 215, 256, 269, 331, 336, 340, 352, 394, 448, 453, 786, 824
ס
 סאבימבי, ג'ונאס, 586
 סאדאת, מוחמד אנואר אל-, 58, 62, 69, 71, 72, 73, 97, 150, 151, 153, 194, 201, 274, 470
 סאדר, ג'עפר בקיר, 194
 סאדר, מוקדתא, 193, 194, 329
 סאנגינטי, חוליו מאריה ד"ר, 694
 סאנצ'ז, איליץ' רמירז (קרלוס), 57
 סאסו-נגואסו, דניס, 584
 סאקסשווילי, מיכאיל, 498
 סאראסוטי, סוואמי דיאנאנדר, 609
 סבירור, מנחם, 621
 סביר, אורי, 83
 סובוטקה, פרמיסל, 468
 סוגיהארה, צ'יון, 620
 סוגלו, נייספור, 539
 סוהרטו, 660, 661, 662
 סוזה מנדש, אריסטיד דה, 420
 סולאנה, חאבייר, 99, 340
 סונג, קים אל, 651
 סר-צ'י, אונג סן, 602, 603
 סוקרנו, אחמד, 33, 289, 472, 605, 632, 660, 661
 סוקרנופוטרי, מגאוואטי, 660
 סורוס, ג'ורג', 346, 665
 סזניי, טיבור, 457
 סטלין, יוסף, 311, 431, 440, 442, 443, 491, 653, 792
 סטרוסנר, אלפרדו, 744
 סטרן, וולטר, 622
 סיבל, קאפי, 609
 סיבל, רובי ד"ר, 296
 סיגורדרוטיר, יוהנה, 376
 סיהנוק, נסיך קמבודיה, 654
 סיטון, אבי, 652
 סייקס, מארק, 17, 516
 סילבה, מרינה, 712
 סילבר, אבא הלל, 311, 317
 סימאון, מלך בולגריה, 453
 סימון, אריה, 303
 סינג, ג'אזוואנט, 609
 סלאח, ראאד, 134, 300, 819
 סלאיה, מנואל, 725
 סלאנסקי, רודולף, 440, 462, 466, 467
 סלאסי, היילה, 532, 533
 סלזאר, אנטוניו, 419

- סלייה, חוסה סנטוס, 735
 סלמה, עלי, 409
 סלסטין, ג'ורד, 723
 סמאטס, יאן, 549
 סמיט, איין, 558
 סמית, איאן, 236
 סן מרטין, חוסה דה, 745
 סנגור, לאופולד סדאר, 581
 סנדינו, אוגוסטו ססר, 736
 סנה, משה, 614
 סנטוס, חואן מנואל, 756
 סניורה, פואד, 189
 סנסטרום, אמיל, 415
 סנשו, אוסקר איראס, 758
 סספורטס, אבי, 210
 סערון, אילן, 210
 סעיד, נורי, 190, 150
 סעיד, קאבוס בן סעיד אל-, 212
 ספאויד, 275
 ספאטרו, חוסה לואיס רודריגז, 123, 403
 ספיר, פנחס, 621
 סרה, חוזה, 712
 סרקוזי, ניקולא, 123, 181, 215, 423, 425, 424
- ע**
- עארף, עבד אל-סלאם, 190
 עבאס, מחמוד, 96, 111, 112, 117
 118, 119, 120, 128, 130, 137
 254, 410
 עבד אל-האדי, מהדי, 194
 עבד אל-עזיז, מוחמד וולד, 569
 עבד אל-רחמן, טונקו, 664
- עבד, סמיח אל-, 144
 עבדאללה, נסיך סעודיה, 206
 עבדאללה, סיד מוחמד אוולד
 אל-שיח', 569
 עבוד, איברהים, 195
 עודד, אריה ד"ר, 10
 עזורי, נג'יב, 37
 עייש, יחיא, 177
 עלאווי, איאד ד"ר, 193, 194, 329
 עלי, 272
 עמית, מאיר, 201, 202
 עפלק, מישל, 170, 265, 270
 עריקאת, סאיב ד"ר, 120
 ערפאת, יאסר, 23, 48, 56, 57, 62, 64, 73, 77, 80, 82, 83, 84, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 109, 111, 112, 140, 150, 157, 162, 163, 170, 185, 186, 205, 270, 274, 292, 298, 371, 410, 416, 423, 470, 552, 622, 662, 815, 670
- פ**
- פאוואר, שראד, 609
 פאוול, קולין, 105, 106, 129
 פאולוס ה-6, 434
 פאוקר, אנה, 441, 469
 פאכלאווי, 275
 פאלקון, פייר, 529, 606, 751
 פארס, קדורה, 818
 פבריקט, אנריקו רודריגז, 678, 694
 פדלאללה, סייד מוחמד חוסיין, 277
 פדרו השני, 707
 פוג'מורי, אלברטו, 746, 747

- פוט, פול, 12, 653
 פוטין, ולדימיר, 438, 491
 פוינדקסטר, ג'ון, 736
 פולאיי, ויקטור, 745
 פולארד, ג'ונתן, 24, 312, 313, 325, 794
 פומפידו, ז'ורז', 423
 פונדק, רון, 83, 410
 פונס, מאוריסיו, 697
 פוקס, משה, 10
 פורד, ג'רלד, 323
 פורד, הנרי, 316
 פז, אילן, 144
 פטליוורה, סמיון, 489
 פיארד, סלאם, 111, 115, 131, 140, 141
 פיאדה, משה, 472
 פיוס ה-12, 431, 432, 433, 434
 פיילין, שרה, 332
 פיילר, דרור, 300, 416
 פייסל ה-2, מלך עיראק, 150
 פינשוה, אוגוסטו, 682, 749, 750
 פיקו, שארל פרנסואה ז'ורז', 17, 516
 פישר, היינץ ד"ר, 372, 430
 פישר, יאן, 468
 פישר, מוריס, 434
 פלמה, אולוף, 415, 416
 פלמון, יהושע, 303
 פנקין, בוריס, 81
 פעור, מחמוד, 171
 פפה, אילן, 23
 פפנדריאו, ג'ורג', 399
 פרבהקראן, ולופיאל, 641
 פרודי, רומני, 374
 פרוואל, רנה, 723
 פרווד, הנדריך, 549
 פרון, אווה, 702
 פרון, חואן, 702
 פרז, אלאן גרסיה, 746, 747
 פרידוביץ, מילן, 480
 פריוואלד, גבי, 417
 פרייברגה, וירה ויק, 485
 פרמאדסה, רנאסינג, 641
 פרנג'יה, טוני, 65
 פרנדו, מיכאל, 401
 פרננדו, אניבל, 703
 פרננדס, לאונל, 721
 פרנק, אנה, 382
 פרנקו, פרנסיסקו, 402, 403
 פרס, שמעון, 74, 83, 84, 87, 88
 91, 93, 125, 155, 166, 168, 177
 202, 213, 214, 246, 249, 250
 255, 269, 325, 374, 387, 410
 423, 448, 474, 492, 496, 503
 542, 563, 589, 601, 622, 638
 650, 651, 652, 658, 661, 687
 710, 711, 729, 750, 799, 824
 פרסון, גורן, 416, 417
 פרץ, עמיר, 299
 פשב, דמיטרי, 452
צ
 צ'אווס, הוגו, 124, 679, 684, 685
 687, 692, 705, 728, 729, 730
 731, 737, 753, 755, 756
 צ'אושסקו, ניקולא, 469, 470
 צדקה, דב, 144
 צ'ה גווארה, ארנסטו, 682, 753

- צ'ולאנונט, טקסין, 656
 צ'ולהבורן, 657
 צור, יעקב, 702
 צור, צבי, 621
 צ'לובה, פרדריק, 559
 צ'נגרי, פארק, 649
 צלאח, ברהם, 260
 צ'מברליין, יוסף, 590
 צ'מורו, ויולטה, 737
 צ'מורו, פדרו חואקין, 737
 צ'קרי (מלך ראמה הראשון), 655
 צ'רצ'יל, וינסטון, 161, 313, 792
- ק**
- קאהן, יצחק, 66
 קאונדה, קנת, 559
 קאטנו, מרסלו, 419
 קאמרה, מוסה ("דודס"), 545
 קאסאבובו, יוסף, 587
 קאסימי, חאלד בן סקר אל-, 211
 קאסימי, סעוד אל-, 211
 קאסימי, פאוורי אל-, 211
 קאסם, עבד אל-כרים, 150, 190, 265
 קארדוסו, 760
 קארפ, אליאנה, 376, 683, 746, 747
 קבילה, ז'וזף, 586
 קבילה, לוין, 586
 קדאפי, מועמר, 195, 236, 542, 552, 563
 קדומי, פארוק, 48
 קדר, בנימין זאב פרופ', 818
 קוארד, ברנרד, 720
 קוביליוס, אנדריוס, 486
 קוביצ'ק, ז'סלינו, 708
- קוברסקי, יז'י, 463
 קוהוט, יאן, 468
 קוהלר, הורסט, 393, 395, 396
 קוויזלינג, ויטקון, 409
 קוזו, אוקאמוטו, 621
 קוזקו-מרקוליס, ארקטו, 427
 קוט, אלן, 582
 קוטב, סייד, 274
 קויזומי, ג'וניצ'ירו, 623
 קויראלה, ב"פ, 629, 630
 קויראלה, ג'ריג'ה, 630
 קולום, אלווארו, 682
 קולומבוס, כריסטופר, 716, 723, 752
 קומפאור, באליסה, 538
 קונגנטייב, מולדומוס, 510
 קונטה, לאנסאנר, 544, 545
 קונטראס, ג'וזה ארתורו קסטליאנוס, 697
 קוני, ג'וזף, 587
 קונסטנטינוס, 432
 קוסיגה, פרנצ'סקו, 374
 קופור, ג'ון, 540
 קוצ'ריאן, רוברט, 494
 קוק, כריסטופר ("דודס"), 717
 קוריאה, רפאל, 683, 699, 728
 קושטוניצה, ווייסלב, 482
 קושניר, דוד פרופ', 10
 קושצ'ושקו, טדאוש, 461
 קזראשווילי, דוד, 498
 קי מון, חאן, 650
 קיבאקי, מוואי, 591, 593
 קיסנינג'ר, הנרי, 59, 61, 62, 154, 305, 316, 322, 323, 324, 340
 קירשנר, נסטור, 703

קיש, פיטר, 457	קריע, אחמד עלי מוחמד (אבו־עלא),
קלאוזביץ, קרל פון, 9	120, 111, 83
קלדרון, פליפה, 733, 683	קרל ה־5, 11, 401
קלהאן, ג'יימס, 71	קרן, סיריל, 111
קליין, יאיר, 755	קרן, עוזי, 259
קלינטון, הילרי, 27, 337, 338, 339	קרני, בועז, 144
קלינטון, ויליאם ג'פרסון (ביל), 19, 84,	קרקו, מתייה, 539
88, 91, 93, 94, 99, 101, 102, 106,	קרקין השני, 494
108, 141, 164, 176, 177, 180,	
184, 312, 326, 333, 339, 724	ר
קלמי-מי, מישלין, 430	ראד, קווין, 673
קלמן, אוריאל זושה, 794	ראו, יוהנס, 393
קמחי, דוד, 587	ראמוס, פידל, 648
קנדי, ג'ון פיצג'רלד, 309, 313, 320,	ראנה, 628
321, 322, 680, 681, 753	רבין, יצחק, 61, 78, 83, 84, 87, 88,
קנדי, טד, 330	91, 93, 164, 166, 176, 177, 178,
קניאטה, ג'ומו, 591	180, 198, 201, 202, 269, 303,
קסאם, עז א־דין אל־, 273	323, 326, 410, 423, 592, 599,
קסטרו, פידל, 552, 679, 680, 682,	602, 622, 638, 647, 651, 662,
689, 705, 753, 754, 760	799, 820
קסטרו, ראול, 754	רבינוביץ, שלום (שלום עליכם), 490
קפלן, אליעזר, 496	רגב, אלדר, 121
קפלני, אדמונד, 451	רדינג, ויוויאן, 424
קצב, משה, 393, 634, 675	רוגוזין, דימיטרי, 445
קציר, אהרן פרופ', 621	רוג'רס, ויליאם פירס, 54, 313, 324
קראון, אלישע, 794	רוד, דייוויד, 328
קראזי, חמיד, 328	רודמן, וורן, 99
קרבצ'יק, ליאוניד, 490	רודריגז, 760
קרדאווי, יוסוף עבדאללה אל־, 416	רוזוולט, פרנקלין דלאנו, 313, 331,
קרוסטו, ולריאן, 500	721, 792
קרטר, ג'ימי, 69, 71, 72, 97, 309,	רוזן, שבתאי, 303
324, 784	רוזנוולד, ר', 312
קרייסקי, ברוננו, 371, 814	רוזנקרנץ, ברברה, 372
קריניצי, אברהם, 496	רוטה, מארק, 382, 383

- שויום, לאדלו, 458, 457
 שולץ, ג'ורג', 76, 77
 שוסטר, רודולף, 460
 שוקיירי, אחמד, 48
 שזר, זלמן, 496, 630, 703, 750
 שחאדה, סאלח, 404
 שטיינמץ, בני, 544, 545
 שטראכה, הנס כריסטיאן, 372
 שטרית, מאיר, 816
 שטרן, יוסי, 456
 שידיאק, סמי, 68
 שיהבי, חיכמת, 176
 שילוח, ראובן, 303, 629
 שיף, יעקב, 620
 שיראק, ז'אק, 423
 שלום, סילבן, 214, 790, 824
 שלח, רמדאן, 214
 שליט, גלעד, 126, 127, 136, 137,
 157, 159, 214, 294, 783
 שמיד, סמואל, 430
 שמיר, יצחק, 66, 74, 76, 78, 79, 80,
 81, 82, 83, 94, 176, 313, 325,
 453, 463, 474, 496, 563, 587,
 589, 622, 638, 658, 669, 799,
 800, 824
 שמיר, שולמית, 453
 שמעון, כמיל, 65
 שמעוני, יעקב, 625
 שעת', נביל, 818
 שפירא, חיים משה, 496
 שק, צ'אן קאי, 261
 שקאקי, פתחי, 401
 שקדי, אליעזר, 299
 שרדר, גרהארד, 393
- רוטנברג, פנחס, 171
 רולנגס, ג'רי, 540
 רומל, ארווין, 673
 רוסו, ז'אן ז'אק, 11
 רוסף, דילמה, 712
 רושדי, סלמן, 301
 רושה, סמיר, 270
 רזיאל, דוד, 496
 רזמרה, חג' עלי, 275
 רחמונוב, אמומלי, 505
 רי, סינגמן, 649
 ריבלין, ראובן, 486, 711
 ריבנטרופ, יואכים פון, 412
 ריברה, פרוקטווסו, 693
 ריזה, חאן, 216
 ריזה, מוחמד, 216
 רייגן, רונלד וילסון, 73, 74, 219,
 313, 324, 325, 736
 רייס, קונדוליסה, 118, 125, 349
 רמון, חיים, 816
 רמז, דוד, 496
 רפסנג'אני, אכבר האשמי, 691
 רצון, מיכאל, 114
- ש**
- שאגאל, מארק, 496
 שאלתיאל, דוד, 303
 שגיא, צורי, 259
 שואה, ג'אנג, 652
 שובלייה ז'אן קלוד, 723
 שובלייה, פרנסואה, 723
 שוורדנרזה, אדוארד, 498
 שוורצברד, שלום, 489
 שוחט, אברהם (בייגה), 615

407, Hartling, Pour	שרון, אריאל (אריק), 40, 66, 98,
622, Ikeda Yukihiro	103, 108, 109, 111, 112, 113,
622, Junichiro Kpizumi	180, 260, 269, 326, 327, 380,
622, Koji Kakizawwa	408, 423, 448, 453, 563, 587,
622, Masahiko Koumura	608, 820, 821, 824
408, Moller, Peter Stig	שרייר, הנרי ("הפרפר"), 719
622, Nobutaka Machimura	שריף, נאוואז, 667
408, Rasmussen, Anders Fogh	שרת, משה, 434, 600, 621, 629,
561, Soro, Guillaunne	642, 646, 653, 799, 824
622, Sousuje Uno	ששון, אליהו, 303
622, Taro Nakayama	
622, Tomiichi Murayama	ת
622, Yohei Kono	ת'אני, חמד בן ח'ליפה אל, 213
622, Yoriko Kawaguchi	תוהאמי, חסן אל-, 201
	תורבי, חסן עבדאללה אל-, 196
	תשובה, יצחק, 167, 210, 351

מפתח מקומות

אוסטרליה, 133, 205, 227, 301,	א
302, 312, 391, 682, 732, 733,	אבו-דאבי, 225
734, 735, 736, 841	אבו-דיס, ישראל, 886
אוסלו, נורווגיה, 29, 31, 88, 89,	אבחזיה, גאורגיה, 523, 540
92, 94, 98, 99, 106, 138, 150,	אבידג'ן, חוף השנהב, 611, 612
165, 175, 223, 224, 229, 230,	אדיס-אבבה, אתיופיה, 210, 579,
238, 259, 290, 291, 322, 339,	647
351, 372, 407, 426, 442, 443,	אדרת, ישראל, 152
469, 472, 510, 559, 573, 588,	אוגנדה, 210, 168, 560, 562,
719, 869, 886, 891, 892	564, 565, 566, 568, 570,
אוקראינה, 35, 325, 398, 472,	571, 572, 573, 574, 612,
473, 477, 478, 482, 492, 493,	614, 615, 636, 638, 641,
497, 499, 508, 530, 531, 532,	642, 643, 645, 646,
533, 537, 539, 542, 569, 659,	אודיסה, אוקראינה, 531
854	אויאן, צרפת, 785
אורוגוואי, 366, 738, 740, 741,	אוזבקיסטן, 472, 478, 543, 544,
742, 743, 748, 751, 752, 754,	545, 548, 549, 550, 553, 877,
755, 756, 757, 763, 770, 774,	אוטוה, קנדה, 379, 837
809, 810, 812, 841	אום אל-קיוין, 225
אשוויין, פולין, 448, 490, 493,	אונטריו, קנדה, 377
500, 502, 503, 518, 559,	אוסטריה, 19, 326, 328, 337,
539, 543, 544, 546, 547,	366, 381, 385, 396, 397,
איחוד האמירויות הערביות, 127,	400, 401, 402, 403, 404,
219, 229	422, 439, 463, 488, 492,
	497, 504, 519, 693, 798,
	849, 885

איסמאעיליה, 294	איטליה, 12, 18, 60, 97, 98, 127,
איסמאעיליה, מצרים, 349	131, 253, 266, 302, 320, 332,
איראן, 9, 21, 22, 24, 26, 28,	381, 382, 383, 384, 389, 398,
32–34, 72, 73, 97, 101, 114,	403, 404, 405, 416, 425, 462,
124, 128, 130, 131, 133, 144,	465, 466, 488, 505, 519, 849,
165, 166, 169, 170, 177, 180,	איי בהמה, 747, 755
182, 188, 193, 194, 196, 201,	איי האניש (Hanish), אריתריאה,
203–205, 207, 208, 212,	577
219, 222–224, 226, 227,	איי הבתולה הבריטיים, 748
231, 233–261, 264–266,	איי טורקס וקייקוס, 748
268, 271, 272, 275, 279, 281,	איי מקאו, 687
282, 292, 296–298, 300,	איי מרשל, 239, 302, 682, 737
307, 319, 325, 334, 343, 350,	איי סיישל, 568, 630
357, 360, 361, 368, 369, 372,	איי סנט וינסנט וגרנדינס, 747
404, 427, 457, 464, 474,	איי סנט קיטס ונוויס, 747
480–486, 534, 539, 543,	איי סנטה לוצ'יאה (לושה), 747,
546, 547, 549, 561, 564,	805
577, 580, 591, 595,	איי פאלאו, 737
601–603, 606, 658, 661,	איי פארו, דנמרק, 439
663, 690, 691, 692, 703, 709,	איי קיימן, 748
723, 724, 727, 742, 745, 746,	איי שלמה, 239
752, 753, 761, 765, 772, 774,	איים מלדיביים, 730
775, 794, 795, 796, 802, 821,	אילת, ישראל, 33, 43, 47, 93, 170,
836, 845, 846, 847, 851, 852,	179, 180, 211, 234, 235, 247,
881, 897, 898,	328, 448, 547, 835, 852,
אירביר, ירדן, 93, 179,	אינדונזיה, 14, 89, 127, 162,
אירלנד, 60, 227, 323, 381, 385,	254, 301, 539, 650, 651,
389, 394, 397, 407, 408, 409,	682, 687, 696, 718, 719,
430, 436, 454, 851,	720, 721, 733,
איתמר, ישראל, 152	איסטנבול (קושטא), טורקיה, 45,
אלבניה, 321, 397, 399, 404, 429,	260, 300, 313,
473, 475, 478, 487, 488, 489,	איסלנד, 305, 320, 381, 382,
514, 517, 518,	388, 389, 396, 397, 405,
אלברטה, קנדה, 377, 378,	406, 840,

אסטוניה, 321, 325, 385, 397,	אלג'יריה, 101, 127, 132, 208,
472, 473, 477, 478, 524, 525,	209, 213, 214, 215, 218, 321,
528, 529, 842, 849	334, 336, 431, 455, 456, 565,
אסלאמאבאד, פקיסטן, 725	567, 568, 611, 618, 620, 626,
אפגניסטן, 15, 16, 32, 112, 115,	632
233, 237, 253, 254, 300, 320,	אלון מורה, ישראל, 52, 152
349, 352, 354, 360, 361, 427,	אלון-שבות, ישראל, 153
431, 506, 539, 545, 548, 549,	אלי סיני, ישראל, 122
554, 691, 723, 725, 726, 727,	אלכסנדריה, מצרים, 48, 186, 296,
845	429
אפיקים, ישראל, 669, 692	אלמאטי, קזחסטן, 539
אפרת, ישראל, 153	אל-סלוודור, 739, 744, 746, 747,
אצאב (Assab), אריתריאה, 577	749, 758, 759, 777, 790, 814,
אקוודור, 366, 436, 739, 743, 746,	877
748, 750, 756, 760, 761, 762,	אל-עלמיין, מצרים, 732
768, 793, 794, 796, 811, 812,	אל-עריש, 61
822, 841	אלפי-מנשה, ישראל, 152
ארגנטינה, 22, 25, 188, 366, 740,	אל-דום, ישראל, 184
742, 743, 748, 751, 752, 753,	אמסטרדם, הולנד, 412, 413, 847,
754, 755, 763, 764, 765, 766,	אנאפוליס, ארה"ב, 123, 125, 127,
767, 770, 774, 809, 810, 815,	128, 130, 352, 427
841	אנגווילה, 747
ארה"ב, 10, 14–16, 24, 27–30,	אנגולה, 32, 559, 561, 563, 568,
33–35, 42, 44–48, 56–58, 61,	574, 575, 576, 599, 607, 611,
62, 66, 67, 70, 73, 74, 77, 78,	624, 627, 636
80, 81, 83–86, 93, 99, 101,	אנדורה, 381, 397
105, 106, 110, 112, 113, 115, 116,	אנדלוסיה, ספרד, 292
118–120, 122, 123, 125–127,	אנטבה, אוגנדה, 33, 573, 643,
129, 131–133, 136, 139, 140,	אנטוליה, טורקיה, 257
146, 147, 151, 153, 163, 164,	אנטיגואה, 755
166, 169, 172, 178, 185, 186,	אנטיגואה, גואטמלה, 747, 778,
188–190, 192–194, 196, 199,	אנקרה, טורקיה, 194, 265, 269,
204–207, 209, 211, 217,	271
219–221, 226–229, 232, 235,	אסטאנה, קזחסטן, 551

אריזונה, ארה"ב, 797	,249 ,245–242 ,240 ,239 ,236
אריתריאה, 32 ,210 ,238 ,283	,258–256 ,254–252 ,250
,578 ,577 ,576 ,568 ,559 ,284	,296 ,294 ,272 ,271 ,269–265
590 ,580 ,579	,312 ,311 ,307 ,303 ,301 ,297
ארמניה, 233 ,256 ,259 ,260	,363–333 ,330 ,324 ,321–317
,472 ,397 ,292 ,279 ,265 ,262	,388 ,386 ,384–382 ,379–365
,546 ,539 ,536 ,535 ,534 ,478	,417 ,401 ,400 ,395 ,393 ,391
547	,449 ,426 ,424 ,423 ,420 ,419
ארצ'ונל פראדש, סין, 691	,476–473 ,466 ,463 ,458–456
אשדוד, ישראל, 33 ,234 ,273 ,547	,494 ,490 ,488 ,486 ,484–480
אשחבט, טורקמניסטן, 550	,533 ,532 ,513 ,505 ,495
אשקלון, ישראל, 123 ,234	,554 ,547 ,541 ,539 ,535
אתיופיה, 26 ,27 ,168 ,210 ,211	,573 ,566 ,562 ,560 ,556
,562 ,559 ,302 ,253 ,238 ,212	,602 ,597 ,595 ,589 ,575
,576 ,572 ,569 ,568 ,565 ,564	,616 ,615 ,611 ,610 ,603
,584 ,581 ,580 ,579 ,578 ,577	,663 ,658 ,655 ,638 ,625
899 ,641 ,611 ,599 ,590	,677 ,673 ,672 ,668 ,667
ב	,694–689 ,687 ,680
באלי, 696 ,721 ,733	,730 ,728–725 ,710–708
באסקיה, ספרד, 523	,753 ,751 ,749–740 ,737
באקו, אזרבייג'ן, 544 ,546 ,547	,768 ,766 ,764 ,759 ,754
באר שבע, ישראל, 234 ,558 ,878	,787–780 ,778 ,771 ,769
בגדר, עיראק, 181 ,279 ,336 ,343	,795 ,794 ,792 ,790
בדולח, ישראל, 122	,807 ,802 ,801 ,799–797
בהוטאן, 657	,820 ,819 ,817 ,812 ,810
בואנוס-איירס, ארגנטינה, 33 ,92	,841 ,840 ,825 ,823 ,822
765 ,753 ,745	,851 ,846 ,845 ,843
בואקה, חוף השנהב, 611	,862 ,861 ,859 ,855–853
בודפשט, הונגריה, 435 ,447 ,494	,875 ,874 ,868 ,866 ,865
בולגריה, 35 ,256 ,321 ,382 ,385	900 ,892 ,882 ,881
,473 ,472 ,458 ,429 ,399 ,397	ארושה, טנזניה, 306 ,646
,492 ,491 ,490 ,489 ,478 ,475	ארז, ישראל, 95 ,103
529 ,520 ,518 ,508	אריאל, ישראל, 152
	אריואן, ארמניה, 535 ,536

בית-חורון, ישראל, 153	בוליביה, 133, 739, 742, 743, 748,
בית-לחם הגלילית, ישראל, 37	750, 754, 756, 761, 763, 767,
בית-לחם, ישראל, 76, 89, 467	768, 769, 770, 793, 796, 809,
בלגיה, 302, 320, 366, 381, 383,	810, 811, 812, 814, 815, 820,
384, 388, 394, 397, 409, 410,	841
411, 412, 413, 414, 415, 420,	בוסניה, 383, 472, 511, 514, 515,
422, 454, 513, 561, 583, 849	516, 517, 520, 521
בלגרד, סרביה, 516, 523, 685	בוסניה-הרצגובינה, 517
בליז, 747, 755, 777, 797	בוצואנה, 568, 582, 596, 605,
בלרוס (רוסיה הלבנה), 325, 472,	608, 627
477, 478, 499, 525, 526, 530,	בוקובינה, 509
537, 538, 794	בוקרסט, רומניה, 508
בנגלדש, 652, 657, 724, 728, 729,	בורונדי, 168, 283, 562, 568, 583,
בנגקוק, תאילנד, 714, 716	584, 614, 636, 645, 646, 900
בנרונג, אינדונזיה, 162, 335, 512,	בורנאו, 650, 696, 721
684, 687, 719	בורקינה-פאסו (וולטה עילית), 568,
בני עצמון, ישראל, 122	584, 585, 586, 609, 612, 613,
בנין (דהומיי), 565, 566, 568, 584,	620, 626
585, 586, 613, 624, 626	בושהר, איראן, 241, 249
בסין, 252, 282, 680, 686, 687,	בחרין, 89, 127, 219, 220, 223,
688, 689, 692, 693, 694, 707,	228, 237
709, 711, 769, 795, 858, 859,	ביאפרה, ניגריה, 625
95, 134, 138, 159, 169,	בייג'ינג, סין, 692
171, 176, 353, 361, 669	ביירות, לבנון, 42, 69, 70, 72, 113,
ברבדוס, 747, 755	130, 159, 182, 199, 200, 203,
ברבודה, 747	222, 350, 855, 886
ברזיל, 127, 244, 245, 272, 366,	בירובינג'ן, רוסיה, 478
563, 569, 740, 742, 743, 745,	בירקנאו, פולין, 500, 502, 859
748, 751, 752, 754, 755, 756,	בישקק, קירגיסטן, 553, 554
763, 767, 769, 770, 771, 772,	בית דגן, ישראל, 558, 878
773, 774, 775, 776, 777, 780,	בית חגי, ישראל, 152
782, 783, 788, 792, 804, 809,	בית שאן, ישראל, 59
810, 811, 812, 822, 828, 841,	בית-אל, ישראל, 152
845, 900	בית-אריה, ישראל, 152

גבון, 566, 568, 589, 590, 593,	ברזיליה, ברזיל, 771
635, 639, 641	בריטניה, 14, 16, 18, 25, 33, 39,
גבעת חיים מאוחד, ישראל, 507	45, 47, 57, 75, 127, 131, 148,
גדיר, ישראל, 122	154, 162, 163, 166, 167, 172,
גואטמלה, 738, 739, 743, 744,	173, 175, 183, 185, 190, 197,
746, 747, 749, 754, 758, 760,	205, 209, 219, 225, 227, 233,
777, 778, 779, 790, 797	257, 268, 297, 302, 303, 311,
גוג'ראט, הודו, 661, 662	320, 322, 324, 325, 334, 337,
גוואנטמו, קובה, 353	340, 342, 343, 344, 358, 361,
גומה, רואנדה, 647	366, 381, 382, 383, 385, 386,
ג'ונסטאון, גיאנה, 783	388, 389, 396, 398, 399, 401,
גוש עציון, ישראל, 44, 53, 54, 152,	407, 409, 415, 416, 417, 418,
גוש קטיף, ישראל, 54, 90, 146,	419, 420, 421, 444, 455, 461,
892, 855, 322, 195, 147	513, 560, 561, 567, 571, 596,
גיאנה, 750, 782, 783, 792, 804	597, 642, 665, 687, 697, 728,
גיאנה הצרפתית, 770, 783, 804	782, 826, 848, 849, 851, 853,
ג'יבוטי, 238, 565, 568, 576, 577,	862, 868, 869, 875
578, 580, 590, 591	בריסל, 390, 392, 394, 411
גיברלטר, ספרד, 434	בריסל, בלגיה, 384, 410, 412
ג'יהאן, טורקיה, 272	ברכה, ישראל, 152
גיניאה, 568, 587, 591, 592, 593,	ברלין, גרמניה, 280, 338, 424,
609, 616, 620, 631, 738	425, 528
גיניאה ביסאו, 568, 593	ברמודה, 747
גיניאה המשוונית, 568, 589, 593,	ברן, שווייץ, 494, 864
594, 639, 641	ברסלב, אוקראינה, 532
ג'ללבר, קירגיסטן, 553	ברצלונה, ספרד, 396, 435
גמביה, 594, 595, 631	
ג'מייקה, 747, 749, 780, 781, 808,	ג
814, 819	גאורגיה, 256, 292, 397, 472, 473,
גן אור, ישראל, 122	477, 478, 482, 483, 484, 486,
גני טל, ישראל, 122	523, 534, 539, 540, 541, 546,
גנים, ישראל, 122	557, 564, 568, 569, 584,
ג'נין, ישראל, 89, 100, 130, 179,	585, 586, 587, 588, 609, 611,
ג'קרטה, אינדונזיה, 335, 719	613, 899

דולב, ישראל, 152	ג'רבה, תוניסיה, 22, 218, 300
דומיניקנה, 747, 755	גרמניה, 12, 16, 18, 27, 35, 60
דימונה, ישראל, 166, 180, 307	127, 130, 131, 133, 198, 227
455, 444, 357, 347, 338, 323	233, 257, 282, 302, 306, 310
דיר א-סאלם, טנזניה, 615	321, 323, 337, 347, 361, 366
דמשק, סוריה, 38, 61, 62, 130	367, 381, 383, 384, 388, 389
134, 164, 172, 181, 192, 196	394, 397, 399, 400, 401, 405
197, 248, 291, 315, 486, 753	409, 410, 412, 414, 420, 422
796	423, 424, 425, 426, 427, 428
דנמרק, 97, 98, 133, 320, 325	430, 435, 439, 443, 445
332, 381, 382, 385, 386, 397	448, 449, 454, 462, 475, 479
406, 422, 438, 439, 440, 447	486, 488, 489, 493, 497
449, 450, 490, 849	499, 500, 504, 505, 511
דקאר, סנגל, 632, 631	516, 522, 524, 537, 572
דרבן, דרום אפריקה, 32, 464, 602	597, 619, 621, 674, 675
603	690, 762, 778, 786, 788
דרום אוסטיה, גאורגיה, 540, 523	819, 821, 849, 853, 862
דרום אפריקה, 24, 32, 35, 127	868, 885
143, 148, 253, 254, 255, 301	גרמניה המזרחית, 35, 382, 399
302, 559, 560, 562, 567, 568	426, 472, 475, 476, 478, 529
575, 582, 596, 597, 598, 599	גרנדה, 742, 747, 751, 784, 820
600, 601, 602, 603, 604, 605	גרנלנד, דנמרק, 439
611, 617, 623, 624, 627, 628	
629, 630, 706, 841	
דרזון, גרמניה, 131	
ה	ד
האג, הולנד, 133, 144, 180, 305	דאבוס, שווייץ, 266, 269, 270
306, 307, 318, 319, 397, 804	דארפור, סודאן, 14, 283, 308, 560
823, 833, 837	633, 634, 644, 648
האיטי, 32, 747, 784, 786, 787	דהישה, ישראל, 677
788, 789	דהנייה, ישראל, 100
האיים האנטיליים ההולנדיים, 827	דובאי, 225, 226, 227, 248, 409
הוד השרון, ישראל, 690	421, 734, 735, 864
	דוגית, ישראל, 122
	דוחה, קטאר, 94, 176, 224, 230
	231, 619

הנובר, גרמניה, 868	הודו, 28, 86, 127, 166, 180, 237
הנרי, וייטנאם, 669, 670, 671	279, 282, 328, 357, 474, 484
	485, 539, 563, 569, 570, 588
ו	650, 651, 652, 655, 656, 657
וויומינג, ארה"ב, 798	658, 659, 660, 661, 662, 663
ושינגטון, ארה"ב, 25, 85, 87, 89	664, 666, 677, 679, 681, 683
93, 94, 95, 99, 112, 133, 135	684, 686, 687, 690, 691, 693
138, 139, 189, 191, 192, 217	695, 697, 698, 699, 700, 712
228, 236, 260, 262, 337, 347	713, 717, 723, 724, 726, 727
353, 356, 359, 363, 365, 370	728, 729, 736, 747, 772, 836
372, 725, 853, 860, 869, 885	843, 845, 858, 862, 877, 899
898	הוואנה, קובה, 819
וייטנאם, 35, 206, 283, 347, 478	הולנד, 229, 305, 320, 323, 361
539, 559, 569, 650, 666, 667	381, 382, 383, 384, 388, 409
668, 669, 670, 671, 679, 696	410, 412, 413, 414, 415, 422
706, 710, 711, 716	502, 596, 718, 780, 804, 827
ויינטיאן, לאוס, 680	828, 849
וילהלמה, ישראל, 37	הונג-קונג, 650, 651, 665, 666
וילנה, ליטא, 524	687, 706
וינה, אוסטריה, 33, 292, 293	הונגריה, 35, 292, 305, 321, 326
312, 357, 401, 402, 830, 831	344, 382, 385, 397, 399
832	400, 448, 472, 473, 475
ויקטוריה, אוסטרליה, 733	476, 478, 489, 492, 493
ויקטוריה, איי סיישל, 630	494, 495, 496, 497, 508
וישי, צרפת, 213, 343, 417, 455	512, 519, 520, 521, 529
456, 458, 621, 631	530, 759, 849, 854, 877
ונצואלה, 33, 34, 133, 301, 602	הונדורס, 742, 744, 746, 747, 749
739, 743, 745, 746, 748, 750	758, 759, 777, 789, 790, 791
752, 753, 755, 756, 761, 768	801, 826
769, 770, 773, 782, 784, 792	היספניולה, 784, 787
793, 794, 795, 796, 803, 804	הירושימה, יפן, 251, 673
812, 821, 822, 823, 827, 828	המעפיל, ישראל, 572
841	הנג'י, רפובליקה מרכז-אפריקנית,
ונציה, איטליה, 66, 67, 101, 400	648

616, 613, 612, 611, 610, 609	ורשה, פולין, 383, 382, 325, 321
899, 620	478, 477, 476, 475, 474, 469
286, 221, 172, 38, חיג'אז,	506, 503, 502, 501, 500, 493
184, 93, 88, 40, 37, חיפה, ישראל,	901, 509
558, 505, 450, 272, 234, 200	ותיקן, 21, 52, 151, 465, 466, 467
900, 897, 878	875, 738, 470, 469, 468
279, חלבצ'ה, עיראק,	
693, 673, סין, חרבין,	ז
114, 58, 55, 54, חרטום, סודאן,	זילנר, דנמרק, 439
211, 210, 163	זימבבווה (דרום רודזיה הבריטית),
	596, 582, 568, 562, 561, 560
ט	627, 623, 608, 607, 606, 605
טאבה, סיני, 94, 97, 108, 168,	877
351, 305	זמביה (צפון רודזיה הבריטית),
547, טביליסי, גאורגיה,	607, 606, 605, 582, 574, 568
878, טבעון, ישראל,	636, 627, 623, 614, 608
37, טבריה, ישראל,	ז'נבה, שווייץ, 62, 63, 82, 144,
543, 539, 477, 472, טג'יקיסטן,	303, 302, 284, 193, 154, 153
686, 553, 548, 545	464, 376, 372, 316, 315, 312
595, 272, 244, 177, טהרן, איראן,	889, 840, 837, 759, 679, 612
775, 606, 602	892
584, 568, 566, 565, 302, טוגו,	615, 609, 569, זנזיבר,
614, 613, 586, 585	
89, טול-כרם, ישראל,	ח
719, 675, יפן, טוקיו,	חאלב, אתיופיה, 580
98, 42, 38, 37, 22, 10, טורקיה,	חאמה (חמת-גדר), ישראל, 44, 160,
181, 177, 169, 155, 133, 105	186, 185, 184
244, 233, 197, 196, 194, 187	חאן-יונס, ישראל, 232
258, 257, 256, 250, 248, 245	חברון, ישראל, 37, 53, 54, 89, 97,
264, 263, 262, 261, 260, 259	157, 151, 150, 100, 99, 98
270, 269, 268, 267, 266, 265	332, 316, 310
277, 276, 275, 273, 272, 271	חומש, ישראל, 122
320, 282, 281, 280, 279, 278	חוף השנהב, 32, 559, 560, 565
353, 343, 334, 332, 325, 321	591, 586, 585, 584, 568, 566

יוגוסלביה, 13, 32, 306, 383, 400,	354, 363, 383, 385, 398, 429,
472, 473, 475, 478, 489, 511,	431, 432, 460, 461, 489, 523,
512, 513, 514, 515, 516, 521,	534, 535, 536, 539, 546, 547,
687	580, 590, 690, 752, 775, 778, 819,
יודן דורף, סורינאם, 805	840, 843, 847, 852, 858, 864,
יוהנסבורג, דרום אפריקה, 93	901
יוון, 118, 127, 256, 257, 267,	טורקמניסטן, 233, 472, 543, 544,
305, 321, 342, 381, 383, 385,	545, 549, 550
389, 390, 394, 397, 428, 429,	טיבט, 15, 16, 252, 283, 320, 683,
430, 431, 432, 436, 454, 460,	טייוואן, 35, 559, 650, 651, 671,
461, 488, 489, 518, 740, 849,	672, 688, 689, 692, 706,
יוטא, ארה"ב, 797	טייפה, סין, 686
יוקוהמה, יפן, 673	טימור, 14, 308
ימית, סיני, 53	טלמון, ישראל, 152
יפו, ישראל, 37	טנגניקה, 302, 583, 609, 615,
יפן, 16, 30, 60, 127, 132, 178,	טנזניה, 168, 238, 560, 565, 568,
205, 229, 253, 254, 302, 312,	570, 573, 583, 607, 609,
328, 340, 342, 382, 477, 539,	614, 615, 623, 636, 641,
650, 651, 665, 672, 673, 674,	645, 646
675, 676, 677, 678, 687, 691,	טרבלינקה, פולין, 490, 500,
693, 694, 705, 709, 710, 801,	טרזין, צ'כוסלובקיה, 507
843	טרינידד וטובגו, 747, 792
יצהר, ישראל, 152, 249	טרנסניסטריה, מולדובה, 509, 542,
יקנעם, ישראל, 445	טשקנט, אוזבקיסטן, 545
ירדן, 20, 21, 22, 30, 31, 37, 40,	
41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49,	
50, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62,	
64, 65, 74, 76, 77, 78, 80, 81,	
83, 86, 89, 91, 93, 105, 123,	
127, 151, 154, 155, 156, 157,	
158, 159, 160, 161, 163, 165,	
171, 172, 173, 174, 175, 176,	
177, 178, 179, 180, 181, 182,	
183, 184, 185, 189, 199, 204,	
	י
	יאונדה, קמרון, 640, 641
	יאונפיאונג, קוריאה הדרומית, 709
	יאלטה, אוקראינה, 342, 862
	יאסי, רומניה, 508
	יהודה ושומרון (הגדה המערבית),
	ישראל, 41, 53, 54, 75, 77,
	115, 140, 153, 154, 222, 322,
	378, 379, 439, 513, 851

כ	,229 ,224 ,221 ,220 ,217 ,205
כדים, ישראל, 122	,297 ,295 ,290 ,286 ,259 ,248
כוויית, 13, 34, 50, 58, 85, 86	,322 ,321 ,317 ,314 ,311 ,302
,228 ,223 ,220 ,219 ,204 ,130	,351 ,346 ,344 ,339 ,334 ,327
,367 ,339 ,308 ,295 ,237 ,233	,539 ,466 ,429 ,417 ,379 ,363
699	,720 ,712 ,677 ,577 ,569 ,559
כוכב השחר, ישראל, 152	,877 ,852 ,847 ,840 ,834 ,728
כוכב-יעקב, ישראל, 152	898
כונתילה, סיני, 53	ירושלים, ישראל, 20, 21, 37, 40,
כורדיסטן, 280, 279	,53 ,52 ,50 ,49 ,44 ,42 ,41
כירכוך, עיראק, 280	,84 ,81 ,80 ,79 ,77 ,67 ,54
כלכותה, הודו, 684	,104 ,100 ,98 ,95 ,86 ,85
כפר דרום, ישראל, 122	,128 ,112 ,109 ,108 ,107
כפר ים, ישראל, 122	,139 ,138 ,137 ,133 ,129
כפר כנא, ישראל, 71, 299	,151 ,150 ,143 ,142 ,141
כפר מסריק, ישראל, 505	,164 ,160 ,156 ,155 ,153
כפר קאסם, ישראל, 44	,220 ,216 ,181 ,177 ,173
כפר-אדומים, ישראל, 153	,311 ,290 ,244 ,222 ,221
כפר-עציון, ישראל, 153	,364 ,344 ,326 ,316 ,314
כרם עצמונה, ישראל, 122	,400 ,379 ,368 ,366 ,365
כרם שלום, ישראל, 331	,431 ,424 ,421 ,419 ,406
כרמי-צור, ישראל, 152	,466 ,463 ,451 ,450 ,448
ל	,482 ,471 ,469 ,468 ,467
לאוס, 650, 652, 666, 679, 680	,514 ,509 ,494 ,488 ,486
,715 ,714 ,713 ,710 ,695 ,686	,578 ,558 ,534 ,524 ,523
716	,709 ,661 ,640 ,622 ,579
לאס וגאס, ארה"ב, 868	,728 ,727 ,722 ,720 ,711
לבנון, 20, 32, 38, 39, 40, 42, 43	,759 ,750 ,739 ,738 ,729
,68 ,67 ,66 ,59 ,50 ,49 ,47 ,46	,826 ,814 ,795 ,794 ,775
,86 ,83 ,77 ,73 ,72 ,71 ,70 ,69	,887 ,886 ,873 ,861 ,843
,134 ,133 ,130 ,129 ,127 ,117	,892 ,891 ,890 ,889 ,888
,163 ,161 ,160 ,159 ,157 ,140	902 ,901 ,900 ,899 ,897
,182 ,181 ,174 ,172 ,171 ,169	יריחו, ישראל, 53, 64, 88, 89, 90,
	677 ,599 ,179 ,95 ,91

לידס, בריטניה, 349	,191 ,188 ,186 ,185 ,184 ,183
ליון, צרפת, 868	,201 ,200 ,199 ,198 ,196 ,192
ליטא, 321 ,385 ,397 ,472 ,473 ,	,231 ,222 ,207 ,204 ,203 ,202
478 ,499 ,524 ,525 ,526 ,527 ,	,268 ,250 ,245 ,237 ,236 ,235
537 ,674 ,849	,302 ,300 ,299 ,298 ,297 ,286
ליכטנשטיין, 381 ,397 ,400 ,840	,316 ,315 ,310 ,309 ,307 ,304
לילהאמר, נורווגיה, 442 ,864	,346 ,335 ,331 ,330 ,327 ,326
לימה, פרו, 813	,404 ,396 ,367 ,352 ,350 ,349
לימסול, קפריסין, 461	,483 ,455 ,450 ,449 ,427 ,417
ליסבון, פורטוגל, 453 ,454	,788 ,775 ,773 ,727 ,656 ,486
ליפתא, ישראל, 291	,870 ,852 ,847 ,834 ,802 ,795
לסוטו, 568 ,617	לוב, 9 ,32 ,101 ,132 ,144 ,162 ,
לפרו, 761 ,812 ,813 ,814	,218 ,213 ,211 ,210 ,209 ,208
מ	,336 ,334 ,321 ,319 ,255 ,238
מאוריטניה, 127 ,133 ,213 ,214 ,	,564 ,561 ,482 ,474 ,434 ,433
321 ,559 ,565 ,568 ,569 ,618 ,	,592 ,589 ,573 ,568 ,566 ,565
619 ,620 ,631	,663 ,634 ,633 ,626 ,611 ,595
מאוריזיוס, 568 ,619 ,620	,881 ,846 ,730 ,724 ,703 ,699
מאלי, 213 ,568 ,584 ,591 ,609 ,	לוד, ישראל, 40 ,750
611 ,618 ,620 ,621 ,626 ,631	לוזאן, שווייץ, 42
מאלמה, שוודיה, 450	לולן, דנמרק, 439
מאסאבה, אריתריאה, 577	לונדון, בריטניה, 38 ,39 ,68 ,78 ,
מבוא-דותן, ישראל, 152	,350 ,300 ,228 ,226 ,131 ,92
מבלה (Mbale), אוגנדה, 574	,870 ,849 ,848 ,442 ,421 ,416
מדגסקר (הרפובליקה המלגשית),	לוס-אנג'לס, ארה"ב, 509 ,790
566 ,568 ,619 ,621 ,622 ,630 ,	לוקסמבורג, 320 ,381 ,383 ,384 ,
מדינה, סעודיה, 220	,849 ,415 ,414 ,410 ,409 ,397
מדריד, ספרד, 29 ,31 ,86 ,87 ,89 ,	לטביה, 321 ,325 ,385 ,398 ,472 ,
94 ,116 ,127 ,175 ,189 ,229 ,	,526 ,525 ,524 ,478 ,477 ,473
300 ,351 ,435 ,436 ,480 ,510 ,	849 ,537 ,528
559 ,658 ,677 ,688 ,849 ,870 ,	לטרוון, ישראל, 53
899	ליברוויל, גבון, 590
מודיעין עילית, ישראל, 153	ליבריה, 32 ,559 ,565 ,568 ,591 ,
	609 ,616 ,617 ,630

מלטה, 209, 381, 385, 397, 433,	מורדיעין, ישראל, 44
434, 484	מוזמביק, 568, 596, 599, 605, 608,
ממל, ליטא, 524	611, 614, 621, 623, 624, 628
מנגואה, ניקרגואה, 753, 803	מולדובה (בסרביה), 326, 397, 472,
מניטובה, קנדה, 377	478, 508, 530, 542, 543, 569
מנילה, פיליפינים, 650, 702, 703	מומבאי (בומביי), הודו, 716, 724
מנצ'וריה, יפן, 673, 674, 693	מומבסה, קניה, 644
מסקט, עומאן, 229	מונגוליה, 35, 399, 477, 478, 539,
מעלה אפרים, ישראל, 155, 157	680, 681, 686
מעלה גמלא, ישראל, 195	מונטנגרו, 472, 511, 515, 517,
מעלה עמוס, ישראל, 152	518, 520, 521
מעלה-אדומים, ישראל, 152	מונטסראט, 747
מעלה-לבונה, ישראל, 152	מונקו, 381
מצדה, ישראל, 304	מוסקבה, רוסיה, 62, 317, 336,
מצרים, 14, 15, 16, 20, 22, 28, 31,	401, 472, 476, 477, 481, 483,
33, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 47,	485, 509, 511, 512, 530, 540,
48, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 58,	823, 901
59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,	מורג, ישראל, 122
69, 73, 74, 75, 76, 83, 84, 85,	מוש, קירגיסטן, 554
86, 90, 91, 94, 101, 105, 124,	מטולה, ישראל, 184
127, 133, 146, 154, 155, 156,	מיאנמר (בורמה), 601, 650, 652,
157, 159, 160, 161, 162, 163,	654, 655, 656, 657, 679, 695,
164, 165, 166, 167, 168, 169,	713
170, 171, 172, 173, 174, 175,	מינראנו, פיליפינים, 704
176, 182, 189, 209, 210, 212,	מינכן, גרמניה, 33, 59, 60, 442,
215, 216, 217, 220, 237, 238,	849, 573, 864
248, 255, 259, 274, 277, 284,	מיקרונזיה, 239, 317, 682, 737
286, 288, 289, 290, 294, 295,	מכה, סעודיה, 93, 143, 220, 640,
296, 297, 298, 305, 309, 313,	890
314, 321, 322, 327, 328, 329,	מלאווי, 568, 606, 607, 614, 622,
330, 331, 334, 335, 336, 339,	623, 624
343, 344, 345, 348, 349, 350,	מלזיה (מלאיה), 127, 301, 539,
357, 363, 368, 417, 433, 453,	650, 651, 695, 696, 703, 713,
455, 460, 479, 505, 513, 539,	721, 722, 723

ניאסלנר, 606	577, 573, 568, 565, 562, 561
ניג'ר, 209, 213, 566, 568, 584	720, 708, 695, 687, 653, 611
633, 627, 626, 624, 620, 585	847, 834, 788, 730, 729, 728
ניגריה, 33, 283, 559, 563, 564	897, 892, 886, 869, 858, 852
587, 585, 575, 569, 568, 566	902, 901, 898
639, 633, 626, 625, 624, 612	מקאטי סיטי, פיליפינים, 702
773	מקדוניה, 398, 386, 429, 472, 488
ניו יורק, ארה"ב, 65, 101, 112	817, 520, 518, 511, 490, 489
300, 276, 230, 221, 148, 139	מקסיקו, 34, 333, 339, 366, 368
494, 354, 347, 327, 312, 303	754, 752, 749, 744, 739, 395
708, 700, 632, 615, 607, 589	840, 799, 798, 797, 777, 759
848, 725	מרג' עיון, לבנון, 72, 200
ניו-אורלינס, ארה"ב, 749	מרוקו, 58, 89, 127, 169, 213
ניו-זילנד, 302, 312, 323, 732	221, 218, 217, 216, 215, 214
865, 864, 735, 734, 733	611, 592, 568, 565, 231
ניו-מקסיקו, 798	מרסיי, צרפת, 847
ניירובי, קניה, 312, 643, 644	משמר הירדן, ישראל, 44, 185, 197
נילי, ישראל, 152	
ניסנית, ישראל, 122	נ
ניקרגואה, 236, 253, 535, 738	נג'ד, סעודיה, 173, 292, 293
748, 747, 746, 744, 742, 739	נגורנו-קרנבך, ארמניה, 535, 262
790, 768, 758, 753, 751, 749	547, 546, 536
803, 802, 801, 800, 796, 793	נגסאקי, יפן, 673, 251
826, 825, 820	נהריה, ישראל, 72
נירנברג, גרמניה, 306	נואקשוט, מאוריטניה, 618
נמיביה, 253, 302, 565, 567, 568	נוודה, ארה"ב, 797
627, 608, 605, 596, 582, 574	נווה דקלים, ישראל, 121
877, 628	נוקדים, ישראל, 152
נעלה, ישראל, 152	נורד-ריין-וסטפליה, גרמניה, 428
נפאל, 657, 682, 683, 684, 685, 686	נורווגיה, 33, 88, 97, 98, 127, 321
נצר חזני, ישראל, 121	406, 397, 383, 381, 366, 332
נצרים, ישראל, 122	445, 444, 443, 442, 441, 438
נתנו, איראן, 241	849, 840, 471, 451, 448, 447
נתניה, ישראל, 486	891, 864, 851

269, 271, 279, 280, 282, 286,	ס
287, 293, 295, 297, 298, 302,	סאו תומה, 568, 641
309, 310, 321, 327, 328, 329,	סאסא, ישראל, 361
334, 336, 343, 344, 349, 350,	סהרה, 214, 215, 216, 560, 589,
351, 364, 367, 372, 396, 453,	618, 634
455, 460, 474, 481, 482, 483,	סואץ, מצרים, 45, 46, 47, 48, 56,
485, 486, 539, 601, 663, 703,	57, 63, 130, 162, 163, 164,
708, 709, 730, 778, 808, 834,	235, 239, 313, 329, 343, 344,
836, 852, 864, 897, 902,	347, 417, 455, 479, 513, 621,
סורינאם, 747, 770, 782, 783,	סודאן, 14, 27, 32, 127, 162, 167,
804, 805	168, 208, 209, 210, 211, 212,
סחלין, רוסיה, 487	238, 248, 284, 559, 561, 563,
סיאול, קוריאה הדרומית, 706	565, 568, 570, 571, 572, 573,
סיביר, רוסיה, 254, 477, 478, 479,	576, 577, 578, 579, 580, 633,
525, 528, 533, 574	636, 638, 641, 648
סייגון, וייטנאם, 668	סווילנד, 568, 628, 629, 841
סיירה-לאונה, 32, 283, 306, 559,	סומליה, 14, 32, 238, 283, 303,
565, 568, 591, 616, 629,	308, 431, 559, 560, 565, 566,
סין, 15, 16, 34, 79, 86, 127, 211,	568, 578, 590, 629, 641
212, 239, 240, 242, 244, 245,	סוסיא, ישראל, 152
256, 283, 302, 303, 320, 338,	סופיה, בולגריה, 491, 492
340, 382, 388, 473, 474, 477,	סוריה, 15, 20, 21, 22, 26, 33, 38,
478, 484, 488, 539, 545, 548,	39, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 49,
550, 553, 561, 562, 563, 566,	50, 51, 55, 60, 62, 63, 64, 65,
569, 570, 575, 607, 637, 650,	70, 71, 72, 83, 86, 100, 101,
651, 652, 655, 657, 658, 665,	114, 117, 127, 128, 133, 140,
666, 667, 671, 673, 677, 678,	144, 157, 159, 160, 161, 163,
679, 680, 681, 683, 686, 687,	164, 169, 171, 172, 173, 174,
688, 689, 690, 691, 692, 693,	175, 181, 182, 183, 184, 185,
694, 706, 708, 710, 712, 713,	186, 187, 188, 189, 190, 191,
723, 729, 745, 769, 772, 780,	193, 194, 195, 196, 197, 198,
795, 845, 862, 866, 877, 902,	199, 201, 202, 203, 204, 207,
סינגפור, 226, 551, 650, 651, 695,	216, 231, 236, 237, 248, 250,
696, 706, 721	256, 258, 260, 265, 266, 268,

סיני, 26, 47, 48, 51, 52, 53, 57,	436, 437, 453, 454, 523, 593,
58, 61, 63, 66, 124, 146, 162,	768, 769, 787, 804, 808, 811,
163, 164, 168, 169, 212, 234,	819, 850
284, 313, 326, 328, 329, 334,	סקוטלנד, 407
344, 348, 455, 456, 479, 580,	סרביה, 14, 15, 472, 488, 492,
672, 678, 689, 852	493, 508, 514, 515, 516, 517,
סיציליה, איטליה, 403, 433	518, 520, 521, 523
סלובניה, 127, 321, 326, 385, 398,	סרדיניה, איטליה, 403, 404
400, 404, 472, 473, 492, 515,	סרי-לנקה (ציילון), 301, 320, 657,
519, 520, 521, 842, 849	660, 697, 698, 699, 700, 701,
סלובקיה, 321, 325, 385, 398,	717, 730, 731
400, 473, 492, 493, 497, 498,	
499, 504, 505, 506, 529, 530,	
850	
סמוע, ישראל, 59	
סן פאולו, ברזיל, 773	
סנגל, 127, 565, 566, 568, 591,	
593, 595, 618, 620, 631, 632,	
633, 877	
סן-מרינו, 381, 398	
סעודיה (ערב הסעודית), 9, 24,	
58, 67, 87, 130, 133, 138,	
151, 163, 170, 173, 180, 220,	
221, 222, 223, 230, 231, 238,	
248, 292, 294, 295, 298, 300,	
323, 334, 339, 340, 350, 371,	
373, 483, 561, 564, 566, 573,	
577, 595, 634, 691, 699, 703,	
714, 724, 729, 773, 846, 847,	
852	
ספרד, 15, 60, 127, 131, 144, 302,	
319, 321, 323, 361, 366, 367,	
381, 383, 385, 389, 390, 394,	
398, 400, 412, 430, 434, 435,	
	436, 437, 453, 454, 523, 593,
	768, 769, 787, 804, 808, 811,
	819, 850
	סקוטלנד, 407
	סרביה, 14, 15, 472, 488, 492,
	493, 508, 514, 515, 516, 517,
	518, 520, 521, 523
	סרדיניה, איטליה, 403, 404
	סרי-לנקה (ציילון), 301, 320, 657,
	660, 697, 698, 699, 700, 701,
	717, 730, 731
	ע
	עג'מאן, 225
	עג'ר, סוריה, 186
	עוג'ה אל-חפיר, 43
	עומאן, 89, 127, 169, 219, 220,
	223, 224, 225, 227, 229, 230,
	231, 237, 609
	עופרים, ישראל, 152
	עזה, 14, 20, 21, 23, 31, 32, 45,
	47, 49, 53, 54, 64, 74, 75, 77,
	79, 81, 88, 89, 90, 91, 92, 95,
	96, 98, 99, 102, 103, 106,
	109, 113, 115, 119, 120, 121,
	122, 123, 124, 125, 128, 130,
	131, 133, 134, 135, 136, 144,
	145, 146, 148, 149, 150, 151,
	157, 162, 166, 168, 170, 171,
	177, 182, 194, 197, 207, 212,
	226, 235, 239, 255, 265, 266,
	269, 273, 274, 276, 291, 295,
	309, 316, 317, 318, 320, 322,
	323, 324, 330, 331, 334, 351,

פוג'ייריה, 225	352, 359, 363, 376, 421, 423,
פוטסדאם, גרמניה, 342, 862	434, 437, 439, 443, 450, 457,
פולין, 35, 127, 321, 325, 328,	539, 601, 619, 732, 738, 739,
353, 361, 382, 385, 397, 399,	769, 803, 824, 852, 855, 886,
422, 425, 445, 447, 466, 472,	888, 891, 898
473, 474, 475, 478, 497, 499,	עיראק, 13, 15, 16, 32, 39, 40,
500, 501, 502, 503, 504, 526,	43, 73, 86, 101, 115, 118,
529, 530, 537, 619, 850	127, 132, 159, 160, 161,
פונטה דל אסטה, אורוגוואי, 741	163, 172, 173, 174, 175,
פורטוגל, 321, 366, 381, 383,	181, 183, 188, 193, 196,
385, 389, 390, 394, 397, 430,	197, 201, 204, 205, 206,
434, 435, 436, 453, 454, 561,	207, 208, 219, 220, 223,
567, 770, 804, 828, 850	227, 228, 233, 237, 241,
פורט-סעיד, מצרים, 26	247, 252, 255, 256, 258,
פורמוזה, טייוואן, 282, 671, 686,	259, 263, 268, 275, 279,
687	280, 281, 282, 286, 293,
פיג'י, 735, 736, 841	302, 303, 308, 320, 327,
פיונגיאנג, קוריאה הצפונית, 708	334, 335, 336, 339, 343,
פיליפינים, 301, 650, 664, 686,	352, 354, 355, 361, 367,
694, 696, 697, 701, 702, 703,	369, 425, 426, 431, 436,
704, 707, 717, 721, 723, 730,	456, 457, 483, 539, 569,
731	663, 691, 730, 845, 847,
פינ, דנמרק, 439	851, 852
פינלנד, 366, 381, 385, 396, 397,	עמנואל, ישראל, 153
438, 441, 445, 446, 447, 477,	עפרה, ישראל, 152
850	עקבה, ירדן, 172, 179, 180, 852,
פירוט, בולגריה, 490	עתניאל, ישראל, 97
פלמחים, ישראל, 272, 444	פ
פלנדריה, בלגיה, 410	פאטימה, אתיופיה, 580
פנום פן, קמבודיה, 711	פאס, מרוקו, 78
פני חבר, ישראל, 152	פאת שדה, ישראל, 121
פנמה, 739, 746, 749, 754, 759,	פרואל, ישראל, 153
806, 807, 808, 814, 822, 825,	פוארטו ריקו, 675, 754, 828,
פסגות, ישראל, 152	

490, 497, 498, 504, 505,	פקיסטן, 28, 114, 127, 166, 233,
506, 509, 900	237, 248, 251, 343, 357, 360,
צ'כיה, 131, 133, 161, 163, 321,	431, 539, 548, 657, 658, 659,
325, 335, 385, 397, 400, 422,	663, 664, 686, 691, 723, 724,
455, 467, 473, 474, 482, 497,	725, 726, 727, 728, 729, 836,
498, 499, 504, 505, 506, 507,	862
527, 529, 619, 850	פראג, צ'כיה, 475, 476, 500, 501,
צפת, ישראל, 37	505, 506, 507, 527
צ'צ'ניה, רוסיה, 16, 132, 320, 523,	פרגוואי, 366, 461, 473, 739, 748, 752,
צ'רנוביל, אוקראינה, 531	754, 755, 763, 767, 770, 774,
צ'רנובין, רומניה, 508	809, 810, 811, 841
צרפת, 18, 19, 25, 39, 42, 45, 47,	פרו, 366, 406, 473, 738, 742,
57, 118, 127, 131, 154, 163,	743, 748, 755, 756, 761, 767,
172, 180, 183, 190, 193, 197,	770, 793, 811, 812, 813, 814,
198, 213, 216, 227, 232, 257,	815, 822, 841
266, 286, 302, 303, 321, 325,	פריז, צרפת, 19, 38, 41, 89, 91,
334, 342, 344, 361, 366, 367,	105, 132, 183, 184, 216, 457,
381, 382, 383, 384, 388, 389,	458, 471, 530, 567, 700, 783,
397, 399, 400, 404, 409, 410,	835, 840, 902
414, 417, 419, 422, 423, 434,	פרינס אדוארד, קנדה, 377, 599,
436, 454, 455, 456, 457, 458,	פרינציפה, 641, 568
459, 462, 471, 513, 560, 561,	פרנקפורט, גרמניה, 387, 868
566, 567, 575, 580, 585, 586,	פתח תקווה, ישראל, 38, 115
589, 591, 609, 610, 613, 621,	
631, 632, 667, 768, 769, 771,	צ
783, 785, 798, 801, 847, 848,	צ'אד, 209, 210, 561, 568, 612,
849, 850, 853, 862, 868, 869,	618, 624, 626, 633, 634, 639,
875, 902	648
	צ'ילה, 366, 740, 742, 743, 750,
ק	751, 754, 756, 759, 763, 767,
קאבול, אפגניסטן, 354	768, 812, 815, 816, 817, 818,
קאיפנג, סין, 693	820, 841
קאשמיר, הודו/פקיסטן, 658, 663,	צ'כוסלובקיה, 35, 365, 382, 399,
724, 726	472, 473, 475, 478, 479,

קוריאה הצפונית, 193, 188, 32,	קדומים, ישראל, 152
705, 686, 663, 651, 478, 255	קהיר, מצרים, 89, 85, 84, 63, 51,
836, 724, 709, 708, 707, 706	168, 164, 136, 130, 94, 90
870	480, 344, 315
קורסאו, 827	קובה, 35, 253, 399, 478, 575,
קורסיקה, צרפת, 455	741, 740, 739, 738, 602
קובלנקה, צרפת, 93, 176, 216,	750, 748, 746, 744, 742
588, 217	782, 768, 758, 753, 751
קזחסטן, 472, 473, 477, 484, 539,	820, 819, 799, 793, 784
551, 550, 549, 545, 544, 543	828, 821
877, 686, 553, 552	קובה, יפן, 673
קטאר, 89, 94, 127, 133, 169,	קובנו, ליטא, 674
225, 224, 223, 220, 219, 176	קוויבק, קנדה, 14, 378
539, 237, 232, 231, 230, 229	קווינזלנד, אוסטרליה, 733
קטיף, ישראל, 121	קולומבו, סרי-לנקה, 698
קטלוניה, ספרד, 523	קולומביה, 743, 746, 748, 754,
קטמנדו, 684, 685	807, 806, 794, 792, 770, 761
קטנגה, קונגו, 636, 637	841, 824, 823, 822, 811
קיטו, אקוודור, 761	קולורדו, ארה"ב, 798
קייב, אוקראינה, 530, 531	קומורוס, 568
קיילצה, פולין, 500	קונאקרי, גיניאה, 592
קייפ, ורדה, 568	קונייטרה, סוריה, 63, 184
קינשאסה, קונגו, 638	קוסובו, 14, 383, 472, 482, 488,
קיקמבאלה, קניה, 644	523, 520, 517, 515, 514
קירגיסטן, 472, 477, 539, 543,	קוסטה ריקה, 727, 739, 746, 747,
553, 552, 550, 548, 545, 544	826, 825, 806, 801, 754, 749
877, 686, 554	877
קיש, איראן, 235	קופנהגן, דנמרק, 270, 385, 386,
קלינינגרד, רוסיה, 526	440
קליפורניה, ארה"ב, 797	קורו, גיאנה הצרפתית, 783
קלקיליה, ישראל, 89	קוריאה הדרומית, 35, 229, 308,
קמבודיה, 283, 478, 650, 666,	651, 650, 559, 539, 342
713, 712, 711, 710, 695, 679	708, 707, 706, 705, 678
899, 877, 716, 714	710, 709

ראס מוחמד, מצרים, 61	קמרון, 302, 565, 566, 568, 589,
ראש הנקרה, ישראל, 43, 184	593, 624, 633, 635, 639, 640,
ראש העין, ישראל, 44	641, 648
רבאט, מרוקו, 64, 174	קנברה, אוסטרליה, 735
רבת-עמון (עמאן), ירדן, 94, 176,	קנדה, 15, 25, 34, 127, 133, 301,
864, 217, 177	312, 321, 333, 339, 363, 368,
רג'ר, לבנון, 202	377, 378, 379, 380, 382, 391,
רואנדה, 13, 32, 168, 306, 308,	395, 601, 638, 766, 799, 840,
562, 568, 570, 583, 614, 636,	841, 864, 874, 875
637, 645, 646, 647	קנוסה, איטליה, 12, 751
רואנדה-אורונדי, 302	קניה, 168, 210, 211, 238, 560,
רודוס, יוון, 40, 43, 342	564, 568, 570, 571, 573, 578,
רודזיה, 32, 255, 582, 605, 606, 607,	608, 615, 623, 641, 642, 643,
רוטרדם, הולנד, 847	644, 877
רומא, איטליה, 306, 312, 330, 384,	קפריסין, 133, 256, 258, 268, 385,
387, 433, 465, 466, 468, 469,	397, 417, 432, 460, 461, 462,
470, 703, 834	486, 523, 850, 864
רומניה, 321, 326, 382, 385, 398,	קצירין, ישראל, 195
399, 458, 473, 475, 476, 478,	קראקס, ונצואלה, 794, 795
489, 492, 493, 501, 508, 509,	קרואטיה, 321, 328, 385, 397,
510, 520, 529, 530, 542, 850,	472, 488, 492, 511, 515, 516,
רוסיה, 16, 19, 25, 34, 35, 86,	517, 519, 520, 521, 522, 850
116, 127, 166, 217, 239, 240,	קריית ארבע, ישראל, 53
241, 242, 243, 244, 245, 252,	קריית שמונה, ישראל, 68
256, 272, 303, 320, 356, 383,	קרים, אוקראינה, 531
388, 395, 398, 400, 441, 445,	קריסטיאנלנד, נורווגיה, 443
463, 473, 474, 477, 480, 481,	קרני, ישראל, 103
482, 483, 484, 485, 486, 487,	קרני-שומרון, ישראל, 152
499, 500, 515, 516, 523, 525,	קרקוב, פולין, 503
528, 530, 532, 533, 535, 537,	
538, 539, 540, 541, 542, 546,	ר
547, 549, 550, 554, 575, 576,	ראנגון, מיאנמר, 652, 653, 679,
658, 659, 661, 761, 764, 775,	703, 683
794, 823, 847, 854, 866	ראס אל-ח'ימה, 225

ש	רחובות, ישראל, 878, 572
שא-אור, ישראל, 122	רחלים, ישראל, 152
שארג'ה, 225	ריגה, לטביה, 525
שארם א-שיח', מצרים, 96, 53	ריו דה-ז'נרו, ברזיל, 776, 771
,351, 168, 111, 109, 105, 102	רימונים, ישראל, 152
561, 457	רמאללה, ישראל, 89, 116, 141, 149
שבי-שומרון, ישראל, 152	רמות, ישראל, 195
שדה בוקר, ישראל, 428, 878	רמת יוחנן, ישראל, 597
שדרות, ישראל, 123, 443	רפובליקה דומיניקנית, 742, 759,
שוהם, ישראל, 44	,781, 785, 786, 787, 789
שוודיה, 98, 127, 262, 275, 322,	814, 806, 805
,386, 385, 381, 367, 366, 332	רפובליקה דמוקרטית של קונגו
,441, 439, 438, 400, 398, 397	(זאיר), 32, 568, 570, 635, 636,
,450, 449, 448, 447, 445, 442	648, 645
,850, 690, 535, 501, 452, 451	רפובליקה מרכז-אפריקנית, 210,
900	,639, 636, 635, 633, 566, 565
שווייץ, 42, 98, 266, 303, 325,	649, 648, 641
,400, 398, 397, 389, 381, 332	רפובליקה של קונגו, 568, 574,
,464, 463, 462, 454, 422, 404	648, 639, 636
,864, 850, 848, 844, 840, 465	רפיח ים, ישראל, 122
892	רפיח, מצרים, 14, 53, 54, 124,
שטוקהולם, שוודיה, 324, 449	331, 309, 274
שטרסבורג, צרפת, 391, 398	רקאוויק, איסלנד, 406
שיהאן, טורקיה, 547	רשות פלסטינית, 77, 90, 91, 94, 96,
שילה, ישראל, 151	,98, 99, 100, 102, 103, 105, 110,
שיקגו, ארה"ב, 782	,111, 113, 115, 117, 118, 119,
שירת הים, ישראל, 122	,120, 122, 126, 127, 135, 138,
שכם, ישראל, 89	,141, 146, 147, 149, 150, 153,
שליו, ישראל, 122	,168, 170, 171, 172, 178, 221,
שנחאי, סין, 674, 693	,224, 229, 230, 255, 274, 276,
שערי-תקווה, ישראל, 152	,290, 309, 332, 339, 363, 365,
שפיים, ישראל, 557	,366, 387, 395, 396, 425, 429,
שרונה, ישראל, 37	,539, 569, 677, 775, 795, 840,
	847, 852, 886, 887, 888

תל קטיפא, ישראל, 122	ת
תלם, ישראל, 152	תאילנד (סיאם), 301, 539, 650,
תמנע, ישראל, 179	652, 679, 710, 711, 712,
תפוח, ישראל, 152	713, 714, 715, 716, 717
תפן, ישראל, 551	תוניסיה, 68, 81, 83, 89, 127, 164,
תקוע, ישראל, 152	169, 209, 213, 218, 231, 321,
תראקיה, בולגריה, 490	565, 568, 611
תרקומיא, ישראל, 103, 270	תימן, 32, 55, 68, 127, 163, 177,
	220, 223, 229, 237, 238, 361,
Kabale, אוגנדה, 571	577
Makerere, אוגנדה, 572	תל אביב, ישראל, 31, 98, 100,
Ntungamo, אוגנדה, 571	159, 175, 200, 276, 304, 335,
	455, 463, 479, 502, 533, 630,
	711, 795, 878

